ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMUL XXXI.

1908 — 1909.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI
Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16
1909. 24.891

ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMUL XXXI.

1908 — 1909.

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

BUCUREŞTI
Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16
1909. 24.892

CUPRINSUL

PATRUZECI ŞI DOI DE ANI DE DOMNIE
A
REGELUI CAROL I

DE

D. A. STURDZA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 9 Maiu 1908.

Istoria nu este numai o enumerare de întâmplări, ci mai ales o expunere a silinţelor ce-şi dau popoarele, de a-şi asigurà desvoltarea lor morală şi materială, şi prin aceasta un loc în progresul cultural al omenirii.

E dar util şi necesar pentru orice popor a-şi da seama de rostul mersului său, amintindu-şi trecutul şi examinând prezentul în lumina progreselor omenirii.

Se cuvine deci a arătà cât de des însemnătatea zilei de zece Maiu, zi de mare sărbătoare, fiindcă ea este punctul de plecare al unei vieţi nouă şi înălţătoare a poporului românesc.

*

Acum un secol România erà greu atinsă de răsboaiele crâncene cari sdruncinau întregul continent european, şi cari crease, în deosebi pentru ea, o situaţiune de tot îngrijitoare. Se păreà, chiar, că sunase ceasul, în care cele două Principate române erà să dispară în mijlocul furtunei celei mari ce se desfăşurase şi în care împărăţiile îşi împărţiau ţerile cele mici şi slabe.

Poporului românesc îi rămăsese pe atunci numai amintirea originii sale şi mângâierea unor fapte eroice, dintr'un trecut depărtat. Apăsarea seculară îi atinsese măduva sănătoasă a sufletului său şi un văl negru acoperià viitorul.

Deodată ne-am ridicat la vieaţă nouă, cu însemnătate în lume.

Ca să ne ţinem în noua situaţiune în care ne aflăm, să ne reamintim necontenit din ce stare înjosită şi umilită ne-am ridicat şi ce poziţiune am dobândit.

Nu existam ca stat, căci *ne stăpâniau alţii:* Astăzi *suntem un stat şi ne stăpânim noi.*

Nu aspiraţiunile nebuloase constitue un stat, ci faptele cari îi dau o vieaţă proprie, faptele ce se înşiră în mod logic şi trainic, pentru ca să se realizeze ţelurile societăţii omeneşti de traiu înălţător.

Precum trupul omului e un organism superior al existenţei trupeşti şi sufleteşti a individului; asemenea şi statul e un organism superior al societăţii omeneşti, asigurând acesteia o vieaţă superioară pentru binele şi fericirea poporului.

Greşelile sunt legate de natura imperfectă a oamenilor. Ele există pentru omul singuratic ca şi pentru state. Boalele cele mari cari sdruncină pe om şi sting statele sunt egoismul şi invidia: ele trebue învinse cu ştiinţă şi cu conştiinţă.

Omul şi statul nu viază pentru a se înecà în cele rele, ci pentru a se înălţà necontenit spre cele bune.

Aceasta se numeşte *Ideal.*

Priceperea acestui ideal formează impulsiunile cele sănătoase. Unde această pricepere nu există, acolo vine moartea şi stinge. Unde această pricepere se arată, acolo vieaţa creşte, omul şi statul merg *tot înainte.*

*

Fundamentele vieţii noastre moderne sunt depuse în actele Divanului ad-hoc din 1857.

Ele sunt emanate din necesităţile noastre proprii şi sunt legate de evenimentele lumii europeane. E un fapt care nu trebue uitat, că Europa a hotărît ca Românii din Principatele Moldova şi Valahia să-şi rostească cum ei vor să-şi aştearnă—existenţa lor ca stat. Să nu fi fost luată această hotărîre, ne înecam în mocirla în mijlocul căreia trăiam neînsufleţiţi.

Actele Divanurilor ad-hoc sunt hotărîtoare şi întemeietoare. Şi astăzi stăm sub puterea lor dătătoare de vieaţă. Dorinţe erau, dar fapte s'au făcut. Să nu uităm aceasta! Dorinţele prefăcute în fapte au preschimbat existenţa noastră efemeră în stabilitate care asigură viitorul.

In aceasta constă istoria noastră modernă, să nu vorbim dar de ea uşor şi în deşert, cì cu respect şi dragoste.

Insemnătatea actelor Divanurilor ad-hoc este precizată prin cuvintele: **Prin noi înşine.**

S'au expus atunci dorinţele naţiunii în cuget curat, şi de aceea aceste dorinţe cuprindeau ce erà în adevăr necesar şi cu putinţă de obţinut pentru constituirea statului; acele dorinţe aveau în vedere nu satisfacere de ambiţii şi invidii, ci organizarea temeinică a unui stat.

De aceea Unioniştii din 1857, fără a fi la guvern, erau o putere morală atât de mare, încât au tras după sine toată suflarea ţerii, şi au păşit din victorii în victorii.

Divanurile ad-hoc au fost primul pas făcut de poporul român, primul dar temeinicul pas, care a fost urmat de alte fapte în aceeaş direcţiune.

Să reamintim acele voturi de acum cincizeci şi unul ani:

I. Respectarea drepturilor Principatelor şi în deosebi a autonomiei lor, în cuprinderea vechilor capitulaţii, încheiate cu Inalta Poartă.

II. Unirea Principatelor într'un singur stat sub nume de România.

III. Principe cu moştenirea tronului, ales dintr'o dinastie domnitoare de ale Europei.

IV. Neutralitatea pământului Principatelor.

V. Puterea legiuitoare încredinţată unei obşteşti Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele naţiei.

VI. Toate acestea sub garanţia colectivă a Puterilor, cari au semnat Tractatul de Paris.

VII. Puterile garante să hotărască cestiunea dării Principatelor către Inalta Poartă, într'un chip potrivit cu necontestabilul lor drept.

VIII. Puterile garante să încuviinţeze rectificarea noului hotar dintre Principatele Unite şi Imperiul Otoman prin o Comisiune Europeană, conform cu neprescriptibilele drepturi de proprietate, de navigaţie şi de comerţ, garantate Principatelor prin art. 21, 22, 23, 25 din Tractatul de Paris.

IX. Puterile garante să recunoască vechiul şi neprescriptibilul drept al Principatelor Unite, de a regulà ele singure relaţiile lor comerciale cu alte state.

X. A se adoptà la viitoarea organizare ca principii fundamentale:

1) Desfiinţarea privilegiilor de clase.

2) Egalitatea tuturor Românilor înaintea legii.

3) Aşezarea dreaptă şi generală a contribuţiilor în proporţie cu averea fiecăruia, fără deosebire.

4) Supunerea tuturor la conscripţia militară.

5) Accesibilitatea pentru toţi Românii la funcţiunile Statului.

6) Deplina neatârnare a părții judecătorești de puterea curat administrativă.

7) Inamovibilitatea judecătorilor.

8) Responsabilitatea ministrilor înaintea Adunării generale.

9) Respectul domiciliului și al libertății individuale.

10) Supunerea fiecui numai la judecătorii prevăzuți de lege.

11) Comisii sau tribunale excepționale nu se pot înființă în nici un caz.

12) Religia domnitoare în România este religia ortodoxă a Răsăritului: exercițiul culturilor celorlalte religii recunoscute va fi liber, însă cu restricția prevăzută în Capitulații.

13) Recunoașterea neatârnării Bisericii Ortodoxe a Răsăritului din Principatele-Unite de către orice chiriarhie; păstrându-se însă unitatea credinței cu Biserica Ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor, și

14) Inființarea unei autorități sinodale centrale pentru trebile duhovnicești, canonice și disciplinare, unde va fi reprezentată și preoțimea de mir a fiecărei eparhii.

15) Puterea armată națională se va organiză în privirea neutralității și a sistemului de apărare a Principatelor-Unite, și ca în caz de năvălire să poată cu înlesnire înfățișă o putere îndestulătoare.

16) Recunoașterea dreptului Principatelor de a înființă cetăți de apărare.

17) Străinii petrecători în Principate să fie supuși jurisdicției țerii.

18) Respectul proprietății.

*

După închiderea Divanurilor ad-hoc, se puneà întrebarea: *Luà-vor voturile Divanului ad-hoc trup dăinuitor?* Fi-vor ele numai un joc de cuvinte — sau vor deveni ele realitate pipăită? Se vor ţineà aceste voturi de desfășurarea evenimentelor mari ale lumii, cari le-au provocat și cari își urmau cursul lor?

După voturile Divanului ad-hoc rămâneau următoarele semne de întrebare:

1. Unirea Principatelor: Europa nu erà convinsă că unirea poate dăinuì pentru Principate, încă mai puțin că ea erà o necesitate europeană.

Poporul român trebuià deci să dovedească necesitatea internă și externă a Unirii Principatelor.

Două dovezi necontestabile sunt despre aceasta.

In 1861 toate Puterile semnatare tractatului din 1856 au făcut

rezervele privitoare la mănţinerea unirii Principatelor; iar conferinţa de Paris din 1866 hotărî a întrebà din nou, în mijlocul unei fierberi europeane, dacă Românii din Principate se ţin de votul Unirii din 1857 ori nu.

2. Instalarea unei dinastii princiare, care să lege existenţa noastră politică de a Statelor Europeane.

Acì se năşteà întrebarea: Găsì-se-va un principe, care să iea asupră-şi greaua sarcină de a conduce poporul român spre o vieaţă înălţătoare în progresul general al lumii. Poporul român trebuià să dovedească necesitatea şi evenimentele să confirme posibilitatea.

3. Constituţiunea—Respectul legii pentru cei de sus—ca datoria să fie recunoscută şi practicată ca regulă a vieţii.—Europa şi acì puneà un semn de întrebare. România trebuià să dea şi acì dovada putinţei morale.

Aceste mari cestiuni s'au rezolvit în 1866, când s'a ridicat dela obârşiile Dunărei Principele, care a învins mari dificultăţi europeane, până ce a pus piciorul pe pământul României în ziua de 10 Maiu 1866.

De aceea această zi este şi va rămâneà Serbătoarea reînvierii poporului român.

In 1-a lui cuvântare din 10 Maiu 1866, Carol I a repeţit de două ori cuvântul «*datorie*» :

«*Primirea plebiscitului Imi impune mari datorii.* Sper că-Mi va fi dat a le îndeplinì. Eu vă aduc o inimă leală, cugetări drepte, o voinţă tare de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie şi acel neînvins respect către lege, pe care l-am cules în exemplul alor mei.

«Singur numai Dumnezeu poate şti ceeace viitorul păstrează patriei noastre. *Din parte-ne să ne mulţumim întru a ne face datoria.* Să ne întărim prin concordie ! Să unim puterile noastre, spre a fi la înălţimea evenimentelor.»

Aceste cuvinte au rămas programul neclintit al Regelui Carol. Ele au străbătut toate greutăţile şi au dat fructe mănoase.

O eră nouă—cu probleme nouă s'a deschis —*Prin Noi înşine* ca deviză—şi cu calea deschisă de Datorie şi Concordie.

A mai răsunat iarăş în 1902 cuvântul de *datorie* din gura Suveranului nostru, când, în zile de grea cumpănă, El s'a numit pe Sineşi *Slujbaş al Statului.*

Carol I a închegat Statul Român astfel, cum l-a dorit Divanul adhoc, şi l-a înălţat prin fapte mai sus decât au visat acei cari au formulat în 1857 dorinţele ţerii.

Inchegarea internă şi închegarea externă întărită prin o rară continuitate a ideilor, a acţiunii şi a muncii—iată ce a realizat domnia de patruzeci şi doi de ani a Primului Rege al României.

Iată faptele concrete:

I. *Intâiul fapt îndeplinit, necontestat de nimeni, este Poziţiunea Europeană a Regatului României.* Posedăm astăzi nu o independenţă factice şi efemeră, ci o independenţă reală.

România nu mai e în lume un corp inert, ci iea o parte vie la progresele civilizaţiunii şi culturii omenirii. România este un factor în evenimentele europeane şi are ca stat o poziţiune apreţiată şi respectată de toţi.

Acestei situaţiuni internaţionale s'a pus sigiliul prin participarea României la un răsboiu european, în care Regele Carol I a condus la victorie armata românească şi armata rusească.

De secoli nu am fost mestecaţi în luptele cele mari şi decisive, creatoare de rândueli nouă în lume. Ne-a fost dat sub conducerea Regelui Carol a dobândì — prin noi înşine — Independenţa, şi a da ajutor şi vecinilor noştri pentru a formà un stat de sine stătător.

România conlucrează astăzi cu statele cele mari la consolidarea păcii şi în această privire e un factor ajutător, în care mari şi mici au încredere.

Aceasta s'a dovedit de mai multe ori, nu numai în anume împrejurări, cari ne priviau mai de aproape, ci şi în marea conferinţă a Păcii, care de două ori în cursul unui deceniu s'a întrunit la Haga din iniţiativa Impăratului Nicolae II al Rusiei.

Astfel am intrat în cercul statelor culte, conştienţi de a fi în el un element de ordine, de pace şi de progres constant, — având în fruntea noastră un Suveran muncitor şi prevăzător, înţelept şi viteaz.

II. *Injghebarea internă a Statului o desăvârşeşte Regele Carol I,* luând El Insuş parte activă la desvoltarea Statului în toate direcţiunile activităţii sale.

In partea materială—Lui datorim impulsiunea dată pentru clădirea Căilor ferate, înfiinţarea navigaţiunii pe Dunăre şi pe Mare, desvoltarea porturilor noastre maritime şi fluviale.

Inainte de 1866—n'aveam nici un kilometru de Căi ferate,—n'aveam vase pe Dunăre,—porturile noastre stau nămolite şi în părăsire.

Astăzi avem peste 3.000 kilometri de Căi ferate cu clădiri mărețe, ca Podul peste Dunăre,—o parte bună a navigaţiunii Dunărei aparţine Statului român,—porturile noastre fluviale şi martime au luat

o desvoltare respectabilă, care necontenit propăşeşte,—am dat o direcţiune comercială navigaţiunii fluviale şi maritime.

In 1856 singura noastră uşă de ieşire — Sulina nu exportà o jumătate de milion de tone de cereale. In 1907 exportul nostru se face prin două porturi maritime şi şase ieşiri de Căi ferate pe uscat — şi se cifrează la trei şi jumătate milioane tone.

Impulsiunea unei munci rodnice este dată şi spre ea este îndreptată o mare activitate a ţerii.

Industria şi comerţul ocupă un loc tot mai însemnat în vieaţa noastră naţională.

Că păşim înainte — nu mai rămâne îndoeală.

N'avem decât să comparăm, pentru a ne convinge, dorinţele divanurilor ad-hoc cu faptele îndeplinite şi programele nouă ce înşine am aşezat în timpul Domniei de 42 de ani.

Nu se munceşte la o reformă atât de mare, ca aceea pe care o desăvârşim, fără greutăţi, — fără greşeli mari şi mici,—fără suferinţele naturale ale epocilor de transiţiune.

Cert însă este că ne-am deprins a muncì,—că ne silim să stârpim în noi duhul trândăviei, al grijei de multe, al iubirii de stăpânie şi al grăirii în deşert, — că ne silim să fim stăpâniţi de duhul curăţeniei, al gândului smerit, al răbdării şi al dragostei, — că am început a pricepe că înainte de a aveà drepturi, avem datorii, — şi că cine ştie a-şi îndeplinì datoriile către semenii săi şi către stat, acela şi numai acela umblă pe calea cea dreaptă şi se pune în stare a nu fi prins în mrejile periculoase întinse de invidie şi de răutăţile ce se nasc din ea.

Cert este că multe greutăţi sufleteşti avem încă de învins pentru a ajunge în situaţiunea ţerilor culte, — dar tot atât de cert este că am întins paşii noştri cu siguranţă pentru a ajunge *ţelul—de a recunoaşte că statul este stăpânul nostru al tuturor,*—că lui trebue toţi să închinăm activitatea vieţii,—şi că prin urmare trebue să părăsim cu desăvârşire calea pierzaniei—de a consideră statul ca un câmp de exploatare pentru a satisface egoismul, — lăcomia,— înălţarea de sine,—invidia şi ura—şi toate celelalte viţii omeneşti.

III. *Stă far departe luminând Regele Carol I,*—priveghind cu răbdare,—îndreptând cu înţelepciune,—indicând cu ştiinţă şi cu dragoste,—îndemnând cu bunătate—*ca toţi cetăţenii să fie conştienţi de datoriile ce au, să păstreze, să asigure, să îmbunătăţească moşia strămoşească—cea materială şi cea sufletească.*

Că astfel stă situaţiunea se dovedeşte prin reamintirea, că de trei ori a stat pe loc Statul Român, de două ori când Regele Carol erà foarte suferind şi altă dată când vieaţa Principelui Moştenitor sta în primejdie.

Să avem toate acestea dinaintea ochilor noştri, ca prin devotamentul către Rege şi Dinastia Sa să înlesnim munca noastră a tuturora, al căreia program este să asigurăm ceea ce Cerul ne-a dăruit.

Să strigăm dar cu toţii în această mare zi de sărbătoare: — Să trăească România! Să trăească Regele Carol I şi Dinastia Sa!

UN PROCES DE SACRILEGIU LA 1836 IN MOLDOVA

DE

RADU ROSETTI.

Şedinţa dela 9 Ianuarie 1909.

Printre numeroasele acuzaţiuni aduse de evreimea din ţară şi din străinatate asupra Românilor, nu este poate nici una care să fie atât de neîntemeiată ca aceea de ***intoleranţă religioasă,*** care se reproduce in contra noastră la fiecare ocaziune.

Evreii nu sunt în stare să dovedească un singur act care ar semănà măcar de departe cu o manifestaţiune de fanatism religios, simţire cu deosebire necunoscută Românului, dar mijlocul fiind foarte efectiv pentru a stârnì compătimirea pentru ei şi indignare împotriva noastră în publicul european, îndeobşte necunoscător al împrejurărilor dela noi, ei urmează a-l întrebuinţà fără nici un scrupul.

Ceeace mi s'a părut totdeauna cu desăvârşire straniu, este că această acuzare de intoleranţă religioasă este adusă unui neam care sufere de lipsă de sentiment religios, de către altul a cărui trăsătură caracteristică şi de căpetenie a fost şi este, mai ales în ţerile dela Vistula, Nipru şi Dunăre, tocmai excesul de sentiment religios, fanatismul.

Intemeindu-mă pe această împrejurare, am căutat, în cursul cercetărilor mele asupra chestiunii evreeşti la noi, dovezi despre *fapte manifeste* de fanatism religios din partea Evreilor stabiliţi. în ţară. Căutările mele n'au fost zadarnice: am găsit un şir de dosare tratând despre asemene manifestaţiuni din partea Evreilor din Moldova.

Aceea care face obiectul memoriului de faţă este cea mai veche în dată din câte îmi sunt cunoscute, şi dosarul ei, foarte complet,

ne permite să ne facem o idee exactă de chipul în care se judecau afacerile criminale în Moldova la începutul epocei regulamentare.

I.

In orașelul Târgul-Ocnei dela ținutul Bacăului erau așezate, la 1836, 27 familii evreești, numărând 109 (1) suflete în mijlocul a 5.000 de creștini.

In noaptea Invierii Domnului, 28 Martie 1836, «tot numărul evreesc aflător în acest târgușor al Ocnei, unindu-se la un loc, la un Ovreiu ce șade cu dugheana *drept biserica ce se preînalță hramul Adormirii Maicii Domnului,* închipuind toate patimile Domnului Nostru Isus Hristos, făcându-se unul dintre dânșii chip de mort și înbrăcându-l cu o cămașă, l-au pus pe o scară în loc de năsălii, punând și o scândură de-a curmezișul, în dreptul spetelor, de și-au întins mânile, în chip de răstignire, și luându-l patru înși, dela pomenita dugheană pe umeri l-au pornit pe uliță, cu lumânări aprise, și ducându-l din dugheană în dugheană, pė la jidovimea lor, unii dintre dânșii cetea[u] ca preoții creștinește, alții jidovește și se petrecea[u] pe supt acelui pus pe scară, în loc de aer și când îl punea[u] câte odată jos, unul dintre dânșii îl cădeà și îl prohodià cu feliuri de batjocuri, și alții în loc de sărutări îl scuipa[u], iar o jidoavcă dintre ei, ci erà alăturea, îl stropià dintr'un pahar, dar ce ar fi fost în pahar nu se știe» (2). Această batjocură fiind văzută de unii din creștini cari mergeau la biserică, se dădù de veste Căpitanului de târg, care, alergând cu un număr de târgoveți și de țarani de peste vale, prinse pe Jidovi asupra faptului. La vederea creștinilor «acel ce se făcuse mort, desbrăcându-se de cămeșă au și lepadat-o peste un gard, care tot atunci s'a găsit spre dovadă.» Se prinseră doisprezece Evrei «adică pe cari se închipuise că-i Hristos, Pilat, Caiafa și ostașii. . . .» iar ceilalți au fugit. Ispravnicul ținutului, Hatmanul Alecu Aslan, aflându-se în acea zi în Târgul-Ocnei «pe toți prinșii» i-a «dat supt închisoarea cinstitei ispravnicii».

Au fost ținuți închiși două zile, după care «prin chipurile jidovești,» s'au slobozit sub cuvânt că vor merge să caute și să prindă pe acei ce scăpase. (3).

(1) Anexe, XIII.
(2) Anexe, I.
(3) Ibid.

Banul evreesc şi făgăduinţele începând a jucà şi târgoveţii creştini bănuind cu drept cuvânt incoruptibilitatea autorităţilor locale, adresară Domnului o jalbă (1) prin care îi expuneau faptele, alăturând şi còpii de pe interogatoriile «ci s'au dat cinstitei isprăvnicii de ştiinţa acelor ce au privit cu ochii.» Apoi adaugă că pentru «ca să scapăm de supt pacat, pentru aşà batjocură atingătoare de lege, dăm în ştiinţa Inălţimii Voastre, *căci noi nu i-am bântuit nici cu un feliu, precum ei au cerut, prin învoială ca să dei oareşce număr de bani la vreo biserică şi să facă şi vreun pod, unde s'ar socotì,* noi nu am făcut-o ca să nu ne însemnăm ca Iuda vânzătorul.... iar acea de pe urmă rămâne în socotinţa Inălţimii Tale, răsplătirea lor pentru această atingătoare de lege şi cinste noastră.» (2) Jalba este semnată: «Dela noi toată obştea hristienească aflătoare din Târgul-Ocnei» (3).

In orice altă ţară din lume, civilizată sau barbară, o batjocură ca cea expusă mai sus, ar fi avut drept urmare sfaşiarea în bucăţi sau bataia până la moarte a făptuitorilor. Faptul că obştia creştină din Târgul-Ocnei, numărând mai multe mii de suflete, în faţa ultragiului adus credinţei celei de obştie de către un pumn de străini dispreţuiţi şi priviţi de ea cu desgust, se mulţumeşte cu arestarea şi darea lor pe mâna autorităţilor, alcătueşte pe de o parte cea mai desăvârşită dovadă de uimitoarea blândeţă a firii Românului, iar pe de alta neobrazarea şi fanatismul Jidovilor oploşiţi de curând în Moldova. Când cetim asemenea lucru, stăm la îndoeală dacă trebue să admirăm acea blândeţă sau să deplorăm lipsa oricărui sentiment religios puternic, care, singură, în cazul de faţă a făcut cu putinţă manifestarea unei asemenea blândeţe.

Se vede că pericolul ca «afacerea» să se facă, după expresiunea consacrată, *muşamà,* erà mare, căci otcupciul (întreprinzătorul ocnelor), Serdarul Gheorghe Opran, un boier oltean, nu se mulţumì numai să raporteze Visternicului (4) faptul Jidovilor, ci îl aduse şi la cunoştinţa Domnului (5), adăogând că «după aceasta iscându-se o mare ură şi pizmă asupra lor şi, precum este ştiut că aici cel mai mare număr de oameni sunt lucrători ai ocnei, ca să nu se întâmple vreo neorânduească şi să nu se pricinuească vreo nenorocire de omor, socotinţa mea este ca să fie porunca Inălţimii

(1) Anexe, I.
(2) Ibid.
(3) Ibid.
(4) Anexe, III.
(5) Anexe, II.

Voastre a se ridicà pe toţi Jidovii din acest târguşor, şi să se ducă aiurea să locuească, iar acea desăvârşită hotărîre rămâne la înalta şi părinteasca Voastră înţelepciune şi punere la cale».

Obştia târgoveţilor mai trimisese şi Mitropolitului o jalbă care lipseşte din dosar, dar despre care Mitropolitul vorbeşte în ordinul său din 2 Maiu, prin care însărcinează pe Paisie, Arhimandritul mânăstirii Precista, să iea parte la lucrările comisiei de cercetare.

Domnul primind şi raport dela Visterie asupra faptului, puse pe acel raport, încă dela 9 Aprilie, o rezoluţie invitând Sfatul Administrativ (1) «să primească grabnic măsuri pentru descoperirea adevărului la starea locului şi spre darea vinovaţilor sub judecarea criminalicească.... până când ei vor sta supt închisoare.»

Printr'un hrisov (2) din 23 ale aceleiaş luni, Domnul însărcinà pe Hatmanul Alecu Aslan, Ispravnicul ţinutului Bacău, şi pe Grigorie Morţun biv Vel Comis, Preşedinte al judecătoriei acelui ţinut, să săvârşească împreună cu orânduitul Mitropolitului, la faţa locului, «o cercetare grabnică şi desăvârşit pătrunzătoare şi descoperitoare a vinovaţilor» cari fără întârziere aveau a fi arestaţi şi «predstavlisiţi» Departamentului din Lăuntru (3).

Prin alt decret, din 23 Aprilie următor (4), Mihaiu Sturdza mai însărcinà să iea parte la cercetare şi pe «Domnescul starşii Adiutant», Maiorul Petrache Asachi.

II

Comisia se întrunì pentru întâia oară în ziua de 8 Maiu 1836 în Târgul-Ocnei.

In jalba trimisă Domnului de obştia târgoveţilor Târgului-Ocnei înainte de expunerea faptului din noaptea Invierii, se mai ziceà (5):

1) că «naţia» evreească «face obştiei pravoslavnice hristianeşti batjocuri şi aflare de râs».

2) că, de Crăciun «s'au făcut (Jidovii) erozi», apoi se adăogeà că «la 28 Martie anul 1836, tot numărul ovreesc aflător în acest târguşor al Ocnei, unindu-se la un loc, la un Ovreu...» a săvârşit fapta ce face obiectul jalbei.

Aceste trei alegaţiuni neputându-se dovedì, Comisia a pus pe

(1) Anexe, VI.
(2) Anexe, IV.
(3) Ibid.
(4) Anexe, V.
(5) Anexe, I.

jăluitori să recunoască înșiși, în scris, că acele alegațiuni, parte «s'au însemnat în jalbă din durerea noastră și din măhniciune» și parte din greșeală sau din scăpare din vedere (1).

Exactitatea desăvârșită a faptului însuș s'a dovedit pe deplin și cu prisosință, atât din interogatoriile a înșiși acuzaților, iscălite de ei cu mâna lor, cât și prin depunerile făcute sub jurământ (2) de către martorii creștini. De altmintrelea deosebirile între mărturisirile vinovaților și depunerile martorilor erau numai asupra unor amănunte de ordin cu totul secundar.

Cercetarea comisiei erà terminată în ziua de 12 Maiu, precum rezultă din *otnoșenia* (3) (adresa) ei către Ispravnicul ținutului Bacău din acea zi, prin care îl invită să trimită la închisoarea din Bacău, sub pază, șase Evrei recunoscuți vinovați de faptele imputate lor.

Totodată, printr'un raport adresat Departamentului Trebilor din Läuntru, (4) Comisia arată gradul de vinovație a fiecăruia din inculpați.

Avram Davidovici este arătat ca vinovat principal, de vreme ce «a primit asupră-și nu numai o asemănare desfăimătoare împotriva religiei ce este stăpânitoare în pământul unde el trăește, dar încă împotriva simțirilor omenești; silnicind firea, el s'a închipuit pre sine mort și a primit a se face jertfa batjocurilor, scuipărilor și altor necuviinți, în singura privire de a se face plăcut părerilor și rătăcirilor sale, fără să măsoare desfăimarea și pata care din nenorocire a adus cu a sa purtare la întreg neamul său cel evreesc, după cum toate doproasele și chiar însuș al lui îl supun unei grele învinovățiri.»

După dânsul mai vinovat este David Eni, pentrucă «a primit a se face în casa lui toate pregătirile aceastei înnegrite făpturi și împreună cu găzduirea a dat și uneltele, precum lemnele și frânghia pentru năsălii, pernă, cameșă, prostiri, băutură fără de plată..» și însuș a însoțit pe ceilalți împreună cu femeia lui.

Tot în a doua măsură vinovați s'au găsit Iancul a Rifcăi, Leiba Herșcu și Ițic a Steclariului, purtătorii năsăliilor, din cari cel dintâiu «vrând a se deosebì cu râvna, a îndeplinit, mai mult decât alții, tot felul de batjocuri cu tânguiri, cu prefăcute bocete și cu scuipări spre mai multă desfăimare asămănării pe care ei au pri-

(1) Anexe, X_1.
(2) Anexe, X.
(3) Anexe, XIV.
(4) Anexe, XV.

vit-o sub înfăţoşarea celui închipuit de mort; Iancul a Rifcăi şi Iţic Steclarul erau însă dispăruţi chiar din noaptea faptei.

Avram Cotariul, Lupul Steclariul şi Leiba Isac sunt arătaţi ca vinovaţi în al treilea grad, căci «deşì urmează îndoeală că n'ar fi dus năsălie. . . ., dar s'au găsit în numărul petrecătorilor şi a uneltitorilor pângăritului scop.»

La 23 Maiu, Mitroplitul adresă Domnului o anaforà (1) prin care, după ce cereà pedepsirea vinovaţilor, urmà: «iar ceilalţi toţi câţi se găsesc cu locuinţa acolo să se depărteze cu totul de acolo din târg, legiuindu-se ca mai mult Evrei acolo locuinţă să nu-şi aibă, spre pilda tuturor Evreilor aflători în acest pământ, pentru o aşà batjocoritoare urmare împotriva credinţei stăpânitoare.»

Procesul fu trimis de Sfatul Ocârmuitor Departamentului Criminalicesc, înaintea căruia venì tocmai în luna August. Prin jurnalul încheiat în ziua de 17 August, Departamentul (2), după ce arată că nu a putut «aflà în Criminaliceasca Pravilă paragraf la care să se aplicarisească vinovăţia unor asemene cutezători», condamnă pe Avram Davidovici să fie pedepsit «cu două sute lovituri bice în trei răstimpuri la medean (piaţă);» pe David Eni la «una sută cincizeci lovituri bice şi apoi, împreună cu cel dintâiu să se surgunească peste hotarul Dunării, oprindu-se de veci întoarcerea lor în Prinţipat;» pe Iancul a Rifcăi «cu una sută lovituri bice în două răstimpuri şi apoi să se dea pe un an la munca publică;» pe Leiba Herşcovici cu optzeci lovituri bice dându-se la munca publică pe opt luni; pe Avram Cotariul, Lupul Steclariul şi Leiba Isac cu câte şasezeci lovituri bice, dându-se la munca publică câte pe patru luni. Pe Iosef Balan şi Ursul David să se pedepsească cu câte douăzeci lovituri bice, lăsându-i în urmă slobozi, iar pe Iţic Steclariul ce este fugit, dacă se va prinde, să se pedepsească «după mărimea vinovaţiei lui».

Sentenţa Departamentului Criminal fu însă cu desăvârşire modificată de Divanul Domnesc căruia, conform articolului 357 al Regulamentului Organic, urmà să fie supusă spre revizuire. Divanul a găsit sentenţa Departamentului nepotrivită cu gravitatea faptului. Cu toate că Departamentul zice (3) «că întru aceasta nu ar fi găsit pravilă în Condica Criminalicească potrivită cu fapta acestor Evrei, închipuind dela sine o pedeapsă ce nu o culege nici dintr'o

(1) Anexe, XVII.
(2) Anexe, XIX.
(3) Ibid.

pravilă, însă la aceasta urmează a se luà aminte că, în Condica Criminalicească, se găseşte §§. 188, 189 şi 190, care prin cel întâiu se lămureşte că se cuvine a se osândì cu moartea pe toţi acei cari se ispitesc a oborì rânduelile cele legiuite a Patriei; apoi cum Criminalul nu s'a putut lămurì dintru aceasta, când legea creştinească este cea întâi rânduealǎ a Patriei şi când, după Pravilele Impărăteşti, din Vasilicale, Tomul al 7-lea, fila 772, legea 16, se hotăreşte: *acei ce, ori din neştiinţă calcă sfinţenia Dumnezeieştii Legi, ori din neîngrijire o vatămă şi o jignesc săvârşind sacrilegiu (ierosolie, adică pradare de lucruri sfinte)*, iar la fila 775, sholion ce se legiuieşte: *acel ce voeşte a calcà evlavioasa lege creştinească să se pedepsească ca un prădător de lucruri sfinte;* şi la Digest, 48, Titlu 13, legea 9, zice: *Prădătorii de lucruri sfinte se pedepsesc cu moarte.* Şi iar la Vasilicale, Tomul 7, fila 596, legea întâia, zice: *că legea pentru acei ce se ridică asupra Statului este de o potrivă cu prădare de lucruri sfinte.*

Pe aceste temeiuri Divanul Domnesc reformând hotărîrea Departamentului Criminalicesc, osândeşte: pe Avram Davidovici, David Eni, Iancu a Rifcăi şi Leiba Herşcovici la moarte prin spânzurătoare, la faţa locului sau unde va încuviinţà Domnul; pe Avram Cotariul, Lupu Steclariu, Leiba Isac, Iţic Steclariul fugit, Iosef Balan şi Ursul David la groapa ocnei pe vieaţă, iar pe Jidoavcele soţii a lui David şi a lui Iancu a Rifcăi «ce ţineau lumânările aprinse în mâni», la câte douăzeci lovituri bice la faţa locului, având pe urmă a fi lăsate slobode. (1)

Această hotărîre, adusă la cunoştinta Domnului prin anaforaoa Divanului dela 7 Septemvrie 1836, se vede că părù lui Mihaiu Sturdza din cale afară aspră şi că el poroncì Logofătului Dreptăţii să ceară avizul jurisconsultului Statului, Flechtenmacher. Găsim un lung raport al acestuia care erà şi *Advocatul Criminalului* către Logofeţie, plin de citaţiuni de texte şi purtând data de 10 Septemvrie 1836 (2), în care arată că textele pe cari se întemeiase «pravilişti» Divanului pentru a osândì pe Evreii dela Târgul-Ocnei la moarte, făceau parte dintr'o *neeră* a Impăratului Iustinian, rămasă «fără tărie ca o neîntrebuinţată, atât după art. 318 al Regulamentului cât şi după hrisoavele Domnului Calimah. . .»

Naţia evreească stabilită în Moldova nu rămâneà în acest timp nepăsătoare faţă de pericolul în care se aflau acei pe cari

(1) Anexe, XX.
(2) Anexe, XXI.

Divanul îi condamnase cu atâta străşnicie. Găsim în dosar o lungă jalbă, (1) purtând şi ea data de 10 Septemvrie, dată în numele a *toată naţia evreească din acest Principat* şi iscălită de bancherii şi negustorii fruntaşi din Iaşi.

Jăluitorii cer Domnului să se milostivească de soarta în care «au căzut de trei ori nenorociţii Evrei locuitori în Târgul-Ocnei, căci după jalbele locuitorilor hristiani de acolo, că ei Evreii, spre Sâmbăta Paştilor creştine, s'ar fi făcut batjocuri împotriva legii creştineşti, aceasta a lor zisă vinovăţie, după cercetarea urmată la faţa locului, comisia rânduită, *în urmarea mărturisirii a patru proşti locuitori din acel târg,* (2) s'au întemeiat şi au îndreptat pe pricină în cercetarea Departamentului Criminalicesc, care după pătrunzătoarea cercetare ce au făcut, pe de o parte negăsind fapta întocmai după arătările târgoveţilor, iar pe de alta negăsind pravile potrivite cu aceste fapte, precum întru adevăr şi nici nu sunt potrivit pravilei în condica criminalicească cu fiinţa acestei pricini, şi aşà Departamentul Criminalicesc prin a sa hotărîre, deşi tare îi osândeşte pe nenorociţii evrei, *dar totuş oareşcum a sa hotărîre s'ar cam potrivì cu fiinţa pricinii,* care pricină trecând în cercetarea Domnescului Divan, — Domnescul Divan nici cum nu ne putem pricepe ce lucrare au făcut, căci, fără vreo cercetare şi fără a aduce faţă pe cei cazuţi în judecată, au hotărît vinovaţia lor cu totul departe de hotărîrea Departamentului Criminalicesc, cu totul departe de fiinţa pricinii, căci fără nădejde şi nepilduit lucru au hotărît ca pe patru să se omoare prin spânzurătoare, iar pe patru să se trimeată la groapa ocnei pe toată a lor vieaţă.» Incepe apoi o lungă expunere asupra neaplicabilităţii, în cazul de faţă, a textelor aplicate de divan, la care se mai adaog mai multe anexe cu citaţiuni din textele greceşti şi din autori francezi (3) pentru a arătà că Divanul Domnesc rău a interpretat şi aplicat textele. Iar ca împrejurare uşurătoare, jăluitorii invoacă faptul că «supuşii în judecată întru adevăr când s'au făcut aceste lucrări au fost ameţiţi de beţie, când obşteşte este ştiut că toţi Evreii în Sâmbăta de pe urmă a Paştelor evreeşti îs plini de beţie pentru bucuria sărbătorilor. Jăluitorii mai protestează în contra adoptării propunerii făcută de Mitropolit, relativă la strămutarea tuturor Evreilor trăitori în Târgul-Ocnei, apoi invoacă clemenţa Domnului.

(1) Anexe, XXII.
(2) Faptul a fost mărturisit de înşişi faptuitorii.
(3) Aexe, XXIII.

Acesta de abià la 16 Decemvrie următor puse rezoluție pe anaforaoa Divanului Domnesc, modificând acea sentință cu desăvârșire. (1)

Avram Davidovici, David Eni, Iancu a Rifcăi și Leiba Herșcovici fură osândiți la ocnă pe vieață; Avram Cotariu, Lupu Steclariul și Leiba Isac urmau a se da la ocnă pe trei ani; Ițic Steclariul urmà să fie urmărit, prins, cercetat și osândit cu pedeapsa ce i se cuvenià; Iosef Balan și David Ursu aveau să primească câte 50 lovituri bice la fața locului, iar Jidoavcele, soțiile lui David și Iancu a Rifcăi, aveau să fie osândite cu câte 20 lovituri bice.

A doua zi, 17 Decemvrie, Logofeția Dreptății trimite Departamentului Criminalicesc ordin să îndeplienască acea osândire prin Vel Armaș, «împărtășind și pe Logofeție cu știință de urmare.»

Din informațiunile culese la fața locului dela bătrâni, rezultă că Jidovii osândiți la ocnă pe vieață au fost grațiați după puțin timp; iar unul din ei, apucându-se din nou de negustorie într'un sat mare, învecinat cu Târgul-Ocnei, ajunse la stare mare și are astăzi urmași cu vază între Evreii din Moldova.

Din câte mi s'a spus de aceiași bătrâni rezultă că, în vremea cercetării înjghebate de Comisia rânduită de Mihaiu Sturdza, banul evreesc «unsese».

Nu mi-am explicat niciodată pentru ce aceea commisie nu a pus Jidovilor făptuitori ai ultragiului dela 28 Martie 1836 întrebări precise și amănunțite spre a lămurì:

In ce scop făcut-au ei acea faptă, consemnând răspunsurile lor în procesul verbal de cercetare?

(1) Anexe, XXIV.

ANEXE.

I.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599 (1).

Pre Inalțate și mult milostive Doamne,

Pi numele Domnului Nostru Isus Hristos, acelui ce ne închinâm purure toată opștie provoslavnică hristienească, jăluim Pre Inălțimei Voastre pentru nație ovreiască de batjocurile și aflare de râs ce ne fac ei la toate praznicile împărătești, că afară de câte au făcut mai înainte, adică precum și la naștire Domnului Nostru Isus Hristos, s'au făcut irozi, acum Sâmbătă sara la trei ceasuri din noapte, spre Sfânta Inviere, adică la 28 Marte, anul 1836, tot No. ovreiesc aflător în acest târgușor al Ocnei, unindu-se la un loc, la un Ovreiu ce șede cu dugheana drept biserica ce se preînalță hramul Sfintei Adormirii a Maicii Domnului, închipuind toate patimile Domnului Nostru Isus Hristos, făcându-se unul dintre dânșii chip de mort și îmbrăcându-l cu o cămeșă, l-au pus pe o scară în loc de năsălii, puind și o scândură de-a curmezișul, în dreptul spetelor de și-au întins mânile, în chip de răstăgnire și luându-l patru înși, dela pomenita dugheană pe umeri l-au pornit pe uliță, cu lumănări aprinsă, și ducându-l din dughenă în dughenă pe la Jidovimea lor, unii dintre dânșii îl împungeau cu niște suliți de lemn și alții dintre dânșii cetè ca preoții creștinești, alții jidovești și se petreceà pe supt acelui pus pe scară, în loc de aer și când îl punè câte odată jos, unul dintre dânșii îl cădè și-l prohodè cu feluri de batjocuri și alții, în loc de sărutări, îl scuipà, iar o Jidoavcă dintre ei, ci erà alăturea, îl stropià dintru un pahar, dar ce ar fi fost în pahar nu se știe. Și văzându-se atâta batae de joc asupra legii noastre cari se atinge de patimele Domnului Nostru Isus Hristos, s'au dat de veste căpitanului de târg ca să le strâce această faptă batjocoritoare, întru care au sărit împreună cu câțiva târgoveți spre prinderea lor, au prins de vesti, un Jidov anume Iosep Balan strigà jidovești ca să se răsăpească Jidovime ci erà strânsă, căci viind vro 40 de oameni dela vali, și sosind căpitanul de târg cu târgoveții la locul pără unde ajunsese ei, au început a prinde dintr'înșii, iar cel ci se făcuse mort, desbrăcându-se de cămeșă, au și lepadat-o piste un gard, cari tot atunce s'au găsit și stând de față spre dovadă. Din care Jidovime s'au putut prindi numai doisprezeci, adică pe care să închipuise

(1) Actele sunt copiate din Arhiva Statului, Iași.

că-i Hristos, Pilat, Caiafa şi ostaşii, iar acei ci au fost căpiteniile lor, prin chipuri au scăpat, în zăoa de Paşti dimineaţa, fiiind norodu la biserică şi că întămplare au venit de Dumnealui boierul Ispravnic s'au fost aflat în Târgul-Ocnii, pi toţi prinşii i-au dat supt închisoarea cinstitei ispravnicii, întru carele au fost două zăli supt pază, adică Duminică şi Luni, iar Marţi prin chipuri jidoveşti s'au slobozît o samă dintr'înşii dela închisoare, au cerut slujbaşi de li-au dat de s'au dus cu câţiva tirgoveţi, spre prinderea acelor ci au scăpat prin chipuri în zăoa de Paşti, adică pi Zisul Herşcu şi Iosep Balan, cum şi alţii şi gonindu-i până la Căiuţ, le au dat în urmă că Duminică sara au fost în Caiuţ acei Jidovi, în gazdă la Leibu Jidov, posăsorul moşii Căiuţului şi a douză, Luni dimineaţa, cu grăbire au făcut căruţa lor cu cai şi poroncind slugii să măie caii, au respuns sluga că el a daoză de Paşti nu mergi la drum şi luându-l unu Ştefanaki, tovaroşul posăsorului, cu zorii l-au pus în trăsură şi s'au pornit cu acei doi Jidovi la Focşani, zăcând trimeşii că când au rîspuns că nu mergi i-au tras şi o palmă. Intru carile Pre Inălţime Voastră veţi luà pliroforie din copie alătorată de doproasele ci s'au dat cinstitei Ispravnicii de ştiinţa acelor ce au privit cu ochii.

Pentru aceasta ca să scăpăm de supt pacat, pentru aşà batjocură atingătoare de lege, dăm în ştiinţa Inălţimii Voastre căci noi nu i-am băntuit nici cu un feliu, precum ei au cerut, prin învoială ca să dei oareşce No. de bani la vreo biserică şi să facă şi vreun pod, unde s'ar socotì, pentru vinovaţia făcută, noi nu i-am facut-o ca să nu ne însămnăm ca la Iuda vănzătorul, căci avem să dăm seamă înainte Domnului Nostru Isus Hristos căruie purure ne închinăm, iar ace de pe urmă rămăne în socotinţa Inălţimii Voastre, răsplătirea lor pentru această atingătoare de lege şi cinste noastră.

A Inălţimii Voastre Pre plecaţi şi supuşi întru toate
Dela noi toată opştea hristienească aflătoare din Târgul-Ocnii.

II.

No. 334. Trsp. 748. Op. 840.

Pre înălţate şi mult milostive Doamne,

Cu cel mai adânc respect supui la ştiinţa înălţimii voastre un lucru care se poate crede că nu va fi pildă să se fi mai întâmplat în Prinţipaturile aceste două; acì în Târgul-Ocnei, fiind ca vreo 30 jidovi şezători, Sâmbătă spre Paşti, pe la 5 ceasuri din noapte, pe când se gătiau oamenii să meargă la biserică la sfânta înviere, adunându-se dintre dânşii câţiva spre batjocura legii noastre, au închipuit pe unul dintre dânşii Hristos răstignit cu cununi de spini în cap şi cu toată rândueala, aşà precum este scris şi

apoi cu multe batjocuri, fără sfială, l-au scos pe uliţi şi-l purtà. Şi luând de ştiinţă târgoveţii, au prins pe acei câţi ieşise pe uliţi cu acest fel de faptă. Şi pentrucă s'a întâmplat şi dumnealui ocărmuitoriul ţinutului aici, i-au dat la închisoare, iar pe norod cu mare greutate s'a oprit ca să nu navălească asupra lor şi să-i omoare fiind aceasta un punt gingaş.

Pre înălţate Doamne, după aceasta iscându-se o mare ură şi pizmă asupra lor şi precum este ştiut că aici cel mai mare număr de oameni sunt lucrători ai Ocnei, ca să nu să întâmple vreo neorândueală şi să să pricinuească vreo nenorocire de omor, socotinţa mea este ca să fie poruncă Inălţimii Voastre a se ridicà pe toţi jidovii din acest târguşor şi să se ducă aiure să locuească, iar aceea desăvârşită hotărîre rămâne la înalta şi părinteasca Voastră înţelepciune a se pune pe cale. S'au făcut aceasta cunoscut şi cinstitului visternic.

A înălţimii Voastre prea plecată slugă

Ocna, 1836 Martie 31. (ss) Gheorghe Opran.

Sfatul nostru va primì grabnice măsuri spre descoperirea adevărului la starea locului şi spre darea vinovaţilor supt judecarea criminalicească, ca să orânduească pravilnicească osândă, până când ei vor sta supt închisoare.

In 9 Aprilie 1836 Aprilie 11, la Departamentul din Lăuntru spre
M. St. întocmai urmare.

III.

Pre Inălţate Doamne,

Otcupciul Ocnelor, D-lui Sardarul Gheorghe Opranu, prin raportul din 31 Mart. sub No. 215, înştiinţează pe Visterie următoarele: că jidovii şezători în Târgul-Ocnei ce sunt ca vreo 30, Sâmbătă spre Paşti, pe la 5 ceasuri din noapte, pe când să gătea oamenii să meargă la biserică, la sfântă inviere, adunându se dintre dânşii câţiva, spre batjocura legii pravoslavnice, au închipuit pe unul dintre dânşii Hristos, răstignit cu cunună de spini în cap şi cu toată rânduеala, aşà precum este scris şi apoi, cu multe batjocuri neîndăstulându-se numai prin casele lor, fără sfială l-au scos pe uliţi şi-l purtà, şi luând de ştire târgoveţii, au prins pe acei câţi ieşise pe uliţă cu acest fel de faptă şi pentrucă să întâmplase şi dregătorul ţinutului acolo, i-au dat la închisoare, iar pe norod cu mare greutate s'a oprit ca să nu năvălească asupra lor să-i omoare, fiind un aşà punt gingaş, din cari acesti iscându-se pizmă asupra lor şi acolo fiind cei mai mulţi lucrători ai Ocnei, ca să nu se întâmple vreo neorânduеală şi să se pricinuească vreo nenorocire şi omor, cere punere la cale precum se va găsì de cuviinţă de înalta

stăpânire cu socotinţă din partea sa ca pe jidovii din acea parte să se ridice pe toţi şi să se ducă aiure să locuească spre liniştirea norodului.

Jos iscălitul dar cu supunere grăbeşte a supune cunoştinţei Inălţimii Voastre împrejurare spre hotărîre.

Al Inălţimii Voastre plecată slugă
(ss) Balş vel Vistier.

IV.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Noi Mihail Grigoriu Sturza Vvod cu mila lui Dumnezeu Domn Ţării Moldovei. Cinstiţi credincioşi Boierii Domniei Mele, Dumneavoastră Alecu Aslan, Hatman, ispravnic ţinutului Bacău şi D. Grigore Mortun Biv Vel Comis, Prezident Giùdecatoriei, sănătate.

Obştia pravoslovnică vieţuitoare în Târgul-Ocnei au întins jalobă către Domnia Noastră; cu mare tănguire asupra naţii jidoveşti din acelaş târg, care până la atâta s'a întins cu cutezarea de pravoslavnica credinţă încât, sara din Sâmbăta Paştilor, pe la 3 ceasuri, fără nici o sfială au închipuit toate patimile Mântuitorului după chip batjocoritor.... înştiinţându-se norodul şi dând de ştire Căpităniii de târg, i-au împrăştiat. De această nelegiuită şi de osândă vrednică făptuire voind a ne încredinţă prin cercetarea unei Comisii la faţa locului, poroncim Dumneavoastră, ca împreună cu adiutantul Domniei Nostre şi cu rânduitul de Preosfinţitul Mitropolit, prea cuviosul Arhimandrit Isaia, să savârşiţi întruniţi la faţa locului în Târgul-Ocnii, o cercetare grabnică şi desăvârşit pătrunzătoare şi descoperitoare a vinovaţilor asupra celor cuprinse prin jaloba obştiii de pe care, prin Departamentul din Lăuntru, veţi primì copie. Pe vinovaţi îndată arestându-se, de la cercetare împreună cu raport să sĕ predstavlisască fără întârziere iarăş Departamentului din Lăuntru.

No. 21. 1836 April. Eşii.

V.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Cu mila lui Dumnezĕu, Noi Mihail Grigoriu Sturza VV., Domn Ţării Moldovei. Domnescului nostru starşii adiutant, Dumisale Majorului Petrachi Asaki.

Naţia evrească aflătoare în Târgul-Ocnei, prin batgiucuritoare închipuire au desfăimat pravoslavnica credinţă tocmai acum în Sâmbăta Paştilor. Noi voind a ne încredinţă de fiinţa şi adevărul pricinii, am rânduit Comisie la faţa locului prin ofisul Nostru din acest an No. 21. Nu mai puţin însă rânduim şi pe D-ta la acea comisie, poroncind-uţi ca luând toată cuviincioasa

pliroforie din cuprinderea acelui ofis, și potrivit cu vâjnicia pricinii, împreună cu celelalte fețe a Comisiii, să pășești în lucrări, după încheierea cărora pre larg vei raportui Domniei Mele.

L. P. D.

No. 146.

Nacialnicului Marelui Ștab a Inălțimii Sale, Colonelul Balș.

No. 43. 1836, în 23 April. Eșii.

VI.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Copie de pe adresul Marei Postelnicii din 27 April 1836, sub No. 608.

Departamentul de Finans, după raportuirea ce au primit din partea Otcupciului Ocnelor, Serdarul Gheorghe Opreanu, prin anaforaoa subt No. 2539, au adus la cunoștința Prea Inălțatului Domn, că Jidovii șezători în Târgul-Ocnei, care sunt până la număr de 30, Sâmbătă spre Paști, pe la 5 ciasuri de noapte, în vreme când creștinii să gătiau a merge la biserică, adunându-se câțiva spre batjocura legii pravoslavnice, au închipuit pe unul dintr'înșii ca Hristos răstignit, cu cunună de spini în cap, și cu toată rândueala precum este scris, și cu multă desfăimare și îndestulându-se nu numai prin casele lor, l-au scos fără sfială, l-au dus și pe ulițî, și așă, luând de știre târgovețîi, au prins pe acei cățî ieșise pe uliță, și pentrucă se întâmplase și dregatoriul ținutului acolo, i-au pus la închisoare după ce deabie au oprit năvălirea norodului, ce se ridicase cu porniri de moarte asupra lor. Inălțimea Sa, în privirea acestei împregiurări, pune înaintea Sfatului Cârmuitor ca să primească grabnice măsuri spre descoperirea adevărului la starea locului și darea vinovaților subt judecată criminaliceasca ca să se orânduească pravilniceasca osândă, iar până atuncea ca ei să steie subt închisoare. Drept aceea Secretariatul de Stat, după însărcinarea pusă asupra acestei, face cunoscut acelui Departament spre grabnică punere la cale și aducerea în înplinire a acestei hotărîri.

VII.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Prea Cuvioase Archimandrite Kir Paisie, Proistos Mănăstirii Precista, blagoslovenie! Din alăturata aice jalbă a obștiei hristiane locuitoare în Târgul-Ocnei, de întâmplarea urmată acolo spre serbarea zilei praznicului Sfintei Invieri, cum și de hotărîrea Prea Inaltului Domn, pusă în copie în dosul jalbei, pre larg vei luà pliroforie. Deci împărtășindu-ne Departamentul știință de hotărîrea dată, în urmarea căreia orânduim pe Pre Cuvioșia Ta ca împreună cu Dumnealui Prezidentul Giudecătoriei și Dumnealui Isprav-

nicul de ţinut, să păşiţi către lucrarea Comisiii localnice, în fiinţa şi a adiutantului rânduit din partea Inălţimii Sale, Dumnealui Maiorul Petrachi Asaki, şi precum din urmarea pricinii veţi lămurì adevărul, fără cea mai mică asuprire sau părtinire la vreo parte, pre larg să se facă arătare, spre a se putè da hotărirea pentru o asemine nepilduită urmare.

Veniamin Mitropolit Moldaviei.

Director, Ioan Casul Spatar.
Şef, Polizu.

Secţia I-iu, No. 346, 1836 Maiu 2. Eşii.

VIII.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Cătră Sfinţia Sa Economul Apostul.

La pricina făcută de către unii din evrei Sâmbătă noapte spre ḑiua Invierei Domnului nostru I. C., pentru care târgoveţii de aici din târguşorul Ocnei au jăluit înaltei ocărmuiri că: facându-se urmări spre defaimarea sf. pravoslavnicei noastre credinţi, comisia au aflat de trebuinţă a se încredinţă de adevărul lucrului asupra ponturilor 5, 7 şi 3 din jaluba târgoveţilor, pentru care alăturându-se pe lângă aceasta în scris mărturiile ce-au dat acei din târgoveţi, după stiinţa ce-au avut, Comisia, poftesce pe sf. ta ca mai întâi făcând duhovnicească sfătuire pentru neabaterea marturisirilor din adevăr, apoi pentru acei ce vor primì de bună voie să se savârşească legiuitul jurământ, despre carile sf. ta adevereşte în dosul mărturiilor ce au dat să binevoeşti a-i trimite la comisie în alăturare cu răspunsul sf. tale.

Paisie Arhimandrit Ocneanul, Aslan Hatman, Grigore Morţun.
Adiutantul Inălţimii sale, maior P. Asaki.

IX.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

Anul una mie opt sute trei zeci şi şase, luna Maiu în opt zile, Târgul-Ocnei. In urmarea luminatelor scrisuri a Prea Inălţatului nostru Domn, Mihail Grigoriu Sturza Vvod, din douăzeci şi trei a trecutului April, cu No. 49 şi No. 21, poroncitoare a se înfiinţă comisie la starea locului spre a cercetă grabnic împregiurările ce sĕ cuprind în jaluba ce s'au dat Inalţimii Sale din partea obştiii târgoveţilor hristiani din acest târg, Ocna, pentru cutezătoarea urmare a Evreilor, cari Sâmbătă noaptea, spre ziua Invierii, prin închipuire desfăimătoare au îngânat patimile Domnului nostru Isus Hristos, asemine după adresul Inalt Preosfinţitului Chiriarhului Mitropolit a ţării din două Maiu, cu No. 346, şi a preadpisaniilor Departamentului Trebilor din

Lăuntru de subt No. 7.276 şi 7795, atingătoare de această cercetare, iscăliţii mai gios, proistosul Sfintei Mănăstiri Precista din acest târg, arhimandritul Paisie, ocârmuitorul din Bacău, Hatmanul Alecu Aslan, prezidentul giudecătorescului Tribunal de ţinut, comisul Grigore Morţun şi, în sfârşit, Domnescul Adiutant, Maiorul Asaki, întrunindu-ne în casa însemnatei mai sus mănăstiri, am păşit către lucrarea cercetării, potrivit cuprinderii numerarisitelor acturi, spre discoperirea a tot adevărului aceştii împregiurări, alcătuind delă şi vipiscă, care pe lângă raport se vor pristavlisì Departamentului din Lăuntru spre ce mai departe lucrare. Pentru care s'au încheiat şi s'au iscălit acest jurnal.

(Isc). Paisie Arhimandrit, Aslan Hat.
Preşedinte Grigore Morţun Com.
Adiutantul Inălţimii Sale, Maiorul Asaki.

X.

No. 372. Trsp. 554 Op. 599.

No. 1.

Noi târgoveţii de aice din Târgul-Ocnei, ştiut facem prin acest înscris precum pontul întăi cuprins în jalobă, că naţia evreiască de aice ar fi urmat feliuri de batjocuri la toate praznicile împărăţeşti, s'au însemnat în jalubă din durerea noastră şi din măhniciune, văzând necuviinţile câte le-au făcut, Sâmbătă noaptea spre ziua de Paşti, dar apoi afară de această întămplare nu urmează vreo dovadă pentru a Jidovilor vinovăţie, şi am iscălit acei care au ştiut carte, iar care n'au ştiut carte au pus degetele.

1836 Maiu 11.

(Urmează 5 iscălituri proprii şi cinci cu puneri de deget).

No. 2.

Noi târgoveţii de aice din Târgul-Ocnei, încredinţăm prin acest al nostru înscris că, la pontul al doilea al jalubei, în care să zice că la Naşterea Domnului Nostru Isus Hristos ş'au făcut din Evrei irozi, pricina au urmat aşà: că unul şi-au pus bonetă în cap, închipuindu-se femeie, altul s'au legat la cap turceşte, în chip de Arnăut, puindu-şi arme la brău, altul ofiţer, altul soldat, făcând feliuri de ghiduşii în cuprinsul târgului pentru a dobândi parale, iară în feliul irozilor creştineşti nu s'au îmbrăcat şi pentru încredinţarea acestui adevăr am iscălit.

1836 Maiu 11.

Aceleaşi iscălituri ca mai sus.

No. 3.

Insemnaţii mai jos târgoveţi de aice, din Târgul-Ocnei, încredinţăm că la pontul al treilea a jalubii, în întămplarea urmată Sămbătă noaptea spre ziua de Paşti, cu scăpare din vedere s'au însemnat că tot neamul evreiesc aflător aice în târg s'ar fi adunat la un loc în necuviincioasa şi nelegiuita făptuire, fiind că părtaşi acestora s'au dovedit a fi numai acei care după doproasele şi cercetările Comisiii s'au lămurit.

1806 Maiu 11.

(Aceleaşi iscălituri ca mai sus).

No. 4.

Eu David Eni, târgoveţ de aice din Târgul-Ocnei, născut în Eşi şi petrecător aice din copilărie, în vârstă de 25 de ani, aflându-mă căsătorit, mărturisesc prin aceasta, în adevăr şi fără tăgăduire, precum Sămbătă noaptea, spre ziua Paştilor creştineşti, au venit la mine acasă aceşti arătaţi mai jos şi anume:

1: Avram Davidovici ce au fost slugă la Zisul Lipscanul,

2: Iancul a Rifcăi,

3: Leiba Herşcu,

4: Iţic a Steclariului carele trăeşte la Botoşani,

5: Lupul Steclariu, vitreg celui de mai sus,

6: Avram Cotariul şi,

7: Leiba Isac dela Caşin, care aceştia după ce au băut la mine vin şi rachiu, apoi au luat două lemne din ograda mea, aşijdere frânghie din dugheana me, cu care legănd (lemnele au alcătuit năsălie) şi pe aceste puind o perină a me la căpătăiu, s'au înbrăcat piste straie Avram Davidovici cu o cămeşă albă a me, au pus scufie albă pe cap şi s'au acoperit cu o prostire iarăş a me, culcat fiind pe năsălie; după aceasta l-au ridicat Iancu a Rifcăi, Leiba Herşcu, Iţic Steclariu şi Avram Cotariu, care împreună au mers la casa lui Zisu Lipscanul şi, bătând la uşă, n'au vrut să deschidă uşa. Intre acei arătaţi mai sus au fost şi femeia me, Ţârla, cu lumânare aprinsă, au mers şi o copilă a me, au mai fost şi alţii cu lumânări aprinse de care anume nu-mi aduc aminte. După aceste, dela uşa lui Zisu Lipscanu, au mers cu toţii la Iosep Bălan, pănă unde agiuns, s'au mai strins şi alţi Jidovi, unde acolo, bătând la uşă, ni-au deschis şi am întrat cu toţii în casa lui Iosep Bălan şi acolo au dat lui Avram din băutura ce aveà într'o steclă la gură. Iar Iancu a Rifcăi...... precum şi unde să întâmplă

sa steie, să făcè a plănge şi bocì pe Avram, şi după toate aceste ne-am dus la Ursul David, unde bătănd la uşa ne-au deschis şi am întrat în dughiana lui, carele ne-au dat la toţi de băut rachiu. Intru aceste au venit Gheorghe Codreanu la casa Ursului şi găsindu-mă la uşă, mi-a spus în taină ca să mă duc de-acolo, dela acel feliu de blăstămăţii, ca să nu iasă şalgăii şi să ne bată. Fiind că eu eram în prieteşug cu Gheorghe Codreanul şi el n'au vrut să mă lasă să pătimesc cevà, aşà eu m'am întors acasă, şi auzind huiet în târg, am fugit la satul Glodurile, unde m'am mistuit la velniţa socrului meu, anume Herşcu Grozeşteanul, şi venind după mine un slujbaş al cinstitei Ispravnicii împreună cu doi din negustori, eu dacă i-am văzut am început a fugì asupra pădurii, dar slujbaşul scoţănd pistolul au început a mă îngrozì după o lungă goană, şi eu temându-mă să nu mă împuşte, am stătut de m'au prins şi m'au adus în Târgul-Ocnei, Marţi, a treia zi după Paşti, unde dăndu-mă la Comisarul târgului, după ce am şezut două zile în închisoare, prin chizăşie am rĕmas slobod pănă acum. Şi pentru că toate aceste câte arăt mai sus sunt adevărate, pentru care de va cere trebuinţa, pot să adeveresc şi prin jurămănt; urmează a mea iscălitură jidoveşte impreună şi a altor negustori jidovi ce s'au găsit faţă la această a mea arătare şi adeverită mărturisire.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti).

1836, Maiu în 9 zile.

Alţi....... s'au cercetat şi au întărit doprosul, cu osebire numai că la ridicarea năsăliei n'au fost Avram Cotariu şi că de un capăt au ridicat numai unul şi anume Iancu a Rifcăi sin...... şi că femeia şi copila sa n'au fost cu lumănări împreună, nici s'ar fi luat frănghii din dugheana sa.

(Isc.) Aslan Hatm.

No. 5.

Avram Davidovici, născut în târgul Fălticeni, în vârstă de 20 ani, trăitor aice în Târgul-Ocnei de un an şi zece luni, burlac, încredinţez şi mărturisesc prin aceasta, în adevăr şi fără tăgăduire, precum toate cele cuprinse în doprosul care au dat Jidovul David Eni sunt adevărate, fără adăogire din fiinţa lucrului precum s'au întâmplat. — Nu tăgăduesc că eu m'am închipuit pre Hristos de mort, noaptea, Sâmbătă asupra Paştilor creştineşti, că m'am îmbrăcat cu cameşă albă peste straile mele, că am fost purtat pe năsălie acoperit cu o prostire albă, că m'au dus la dugheana lui Zisu Lipscanul unde, bătănd la uşă, n'au vrut să ne deschidă uşa, şi că

după aceste am mers la Iosep Bălan şi la Ursul David, la cari bătând în uşă mi-au deschis şi am întrat în dughiană lor, urmând acolo precum în doprosul lui David Eni se arată. Iaraş mărturisesc că pe mine m'au bocit iar cum........... şi mi-au pus la gură steclă din care am băut rachiu, făcându-să toate după cum mai pre larg să arată în doprosul ce am dat eu cu a me iscălitură la 30 a trecutei lunii Marte. Pentru aceste încredinţez cu a me iscălitură din nou.

1836, Maiu 10 zile.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti).

8 August. De Criminal s'au cercetat şi au tăgăduit, supt cuvânt că fiind bat, nu ţine minte, iar de au iscălit în doprosul acesta au fost silit.

(Isc.) Aslan.

No. 6.

Leiba Herş, născut aice în Târgul-Ocnei, în vârstă de 18 ani, căsătorit, mărturisesc prin aceasta în adevăr şi fără tăgăduire că cele cuprinse în doprosul ce au dat David Eni sunt adevărate, cu această numai osebire că eu n'am văzut când Iancu a Rifcăi au dat de băut la gura lui Iosep Bălan, dar apoi pe lângă Ţirla, femeia lui David, am văzut şi pe Rifca, femeia lui Iancu, că au mers cu lumănarea aprinsă. Toate celelalte sunt adevărate, şi eu nu tăgăduesc că Avram s'au închipuit de mort şi că toate cele întrebuinţate la aceasta le-au luat din casa lui David Eni şi că eu am fost unul din acei ce au purtat năsălia pe uliţă, mergând la dughiana lui Zisu Lipscanul, carele însă, după cum au bătut la uşă, n'au vrut să deschidă uşa şi eu am mers la Iosep Bălan şi la Ursul David, unde au urmat după cum să arată în pomenitul mai sus dopros a lui David Eni şi a lui Avram Davidovici, pe care l-am purtat noi ca pe un mort, aceste mărturisiri le încredinţez cu a me iscălitură jidoveşte.

1836, Maiu 10.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti).

8 August. De Criminal cercetat şi au intărit doprosul său cu osăbire că nicĭ Ţârla Jidoavca, femeia lui David Eni, nici fiică sa, nici Jidoavca lui Iancu n'au fost cu lumănări, precum arată în doprosul său, iar frânghia şi cele trebuitoare cu adevărat s'au luat din dugheana lui David Eni.

(Iscălit) Aslan.

No. 7.

Lupul Steclariu, născut la Brod, în Galiţia, în vârstă de 40 ani, căsătorit, trăitor în acest târg al Ocnei de 8 ani, încredinţez prin acest al meu adevărat înscris că tacrirul ce s'a dat de către mine la 29 a trecutei luni Martie nu este îndeplinit, iar acum mărturisesc fără tăgăduire că macar deşi eu n'am fost de faţă la toate câte s'au făcut în casa lui David Eni şi nici sunt amestecat la acele, însă — auzind sgomot în casa lui Iosep Bălan, m'am dus acolo ca să văd ce este, şi am găsit pe Avram Davidovici lungit pe năsălie ca un mort şi pe Iancu a Rifcăi făcându-să a plânge şi boci, după care ei apoi s'au dus la Ursul David şi mergând şi eu după dânşii, la casa Ursului David, am băut un pahar de rachiu precum şi ceialalţi au băut, de unde apoi m'am dus acasă, şi spre a fi crezut aceste a mele arătări, urmează a me jidovească iscălitură.

1836, Maiu 10.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti.)

August 8. De Criminal s'au cercetat şi au întărit doprosul său cu osăbire că numai în casa lui Iosep au băut rachiu, iar mai mult n'au fost împreună cu dânşii, ci s'au dus singur la cumnatul său Herş.

(Iscălit) Aslan.

No. 8.

Anul 1836, Maiu 11. Eu Meir Isac, în vârstă de 60 ani, locuitor la Burdujeni, căsătorit în Târgul-Ocnelor de 30 ani, care la întrebarea ce ni s'au făcut, am arătat în adevăr următoarele, adică: Sâmbătă sara spre Paştile creştineşti, viind eu singur la dughiana lui David Eni, unde găsind pe Avram Davidovici, Iacob a Rifcăi, Iţic Steclariu, Leiba Herşcu, Leiba Isac, unde bând împreună un pahar de rachiu, ca unul ce şi eu mă aflam cu dânşii, apoi m'am dus singur la dughiana me, după care apoi, la 3 sau 4 ciasuri de noapte, viind Comisariul cu vreo câţiva slujitori, m'au luat şi m'au arestat împreună cu ceilalţi, aceste ştiu şi am arătat întru adevăr.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti.)

No. 9.

Leiba Isac, născut în Târgul Adjud, în vârstă de 29 ani, căsătorit, trăitor acu în satul mănăstirea Caşinului, adeveresc prin acesta şi mărturisesc în

adevăr, că Sâmbătă noapte, spre Paştile creştineşti, umblând eu de am cumpărat rachiu pentru orănda me şi alte mărfuri, în sfârşit am mers la dugheana lui David Eni şi am vrut să cumpăr un pahar de rachiu pentru mine fiind ostenit, dar acolo, dinainte uşii, am găsit pe Avram Davidovici culcat pe năsălie şi acoperit cu o prostire albă, încungiurat de câţiva Jidovi, dintre care unul m'au cinstit cu un pahar de rachiu, şi aşà eu, precum mă găsiam, cu o lumânare aprinsă în mâni, am mers spre Iosep Leiba, şi am auzit în urma me că toţi aceştia bătea la uşa lui Zisu Lipscanul, m'am întors înapoi ca să le zic să nu bată la uşă, de vreme ce nu le deschide uşa, şi apoi, întorcându-mă iarăş spre Iosep Bălan cu lumănarea aprinsă, ei au venit după mine şi după ce am intrat în casă la Iosep Bălan, au venit şi ei şi au intrat în casă, de unde apoi ei au mers la Ursul David şi eu i-am petrecut cu lumănarea aprinsă pănă în uliţă, la mijloc, de unde apoi m'am dus la gazda me, şi intru aceştia am cunoscut pe Iancu a Rifcăi, fratele meu, pe Leiba Herşcu, pe Iţic a Steclariulul, care aceştia duceau năsălia, asemine David Eni şi alţii câţiva de care nu-mi adus aminte, şi pentrucă aceste toate sunt adevărate, am încredinţat cu iscălitura me jidoveşte.

1836 Maiu 10.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti.)

8 August. De Criminal s'au cercetat şi aŭ întărit întocmai doprosul său.

(Iscălit) Aslan.

No. 10.

Anul 1836, Maiu 11. Eu Avram Cotariul în vârstă de 18 ani, născut în Chişinău, peste Prut, căsătorit, de 18 ani, iar acum văduvoi, trăitor aice în Târgul-Ocnei de 3 ani, mărturisesc prin aceasta, în adevăr şi fără tăgăduire, precum: Sâmbătă noapte, spre ziua Paştilor creştineşti, umblând Jidovii mai jos însemnaţi, adică Iancul a Rifcăi, Leiba Herşcu, Iţic a Steclariului, Lupu Steclariul, Leiba Isac, David Eni şi închipuind pe Avram Davidovici de mort, purtăndu-l pe năsălie prin târg, pe la câteva dugheni, apoi au venit şi la Ursul, unde mergând şi eu, am băut rachiu împreună cu dânşii scuipându-l şi..... închipuit de mort, au băut împreună cu noi, apoi după un ceas, prinzând de veste şi norodul creştin, ne-am împraştiet. Aceste ştiu şi am arătat.

(Urmează mai multe iscălituri jidoveşti.)

La întrebare ce ni s'au făcut de către cinstita comisie, dacă Avram Cotariu, la mergerea mortului pe uliţă, au fost şi el împreună cu ceilalţi Jidovi, cu un băţ în mână, pentru care că au fost marturisesc cu sufletul.

(Iscălit) Spiridon Panaite.

8 August. In criminal cercetându-se, au întărit doprosul său, cu osăbire numai că el n'au fost pe uliţă împreună cu dânşii, decât că numai la Ursul au fost şi au băut rachiu şi apoi s'au dus acasă; iar ce au arătat martorii în doprosul său, ar fi din patimă.

(Iscălit) Aslan.

No. 11.

Asupra pontului al 5-le din jalubă, unde să cuprinde aceste cuvinte: «puind şi o scăndură de-a curmezişul, în dreptul spetelor, de şi-au întins mânile în chip de răstignire», fiindcă acest pont de către Jidovi se tăgădueşte sârguindu-se a încredinţă că n'ar fi adevărat, apoi după cu amăruntul întrebare ce s'au făcut nouă de către comisie, cu punere înainte ca să adeverim lucrul acesta prin sufleţire, noi arătăm aşà, adică: eu Gheorghe Codrianu am văzut cu ochii mei, pusă de-a curmezişul, o scăndurică de brad, pe care am şi pus măna, la uşa dughenii lui Ursul David, asemene eu, Ion Casapu, am văzut cu ochii mei cum erà pusă subt spetele celui închipuit de mort, iară noi, Dimitrachi Solomon şi Spiridon Panaite, am văzut numai că cel închipuit de mort să aduce cu mânile întinse în chip de răstignit şi pentru aceste de mai sus putem sufleţi şi adeveri prin jurământ că nu facem Jidovilor nici o năpăstuire ci, în frica lui Dumnezău, arătăm adevărul fiind noi oameni în vrâstă, căsătoriţi, cu casă şi cu copii, şi purtările noastre fiind obşteşte cunoscute că sunt cinstite şi fără pricină, ca unii ce asupra noastră n'au urmat niciodată pâră criminalicească sau altă vinovăţie; aşà fiind adevărul, încredinţăm cu a noastre iscălituri.

1836 Maiu 11.

Gheorghe Codrianu. Ioan Casapu adeveresc. Dimitrachi Solomon. Spiridon Panaite.

Urmează adeverirea Iconomului Apostol, preotul care a primit jurământul martorilor de mai sus.

No. 12.

Iscăliţii prin aceasta ştiinţă facem că, la pontul al 6-le a jalubii, în căt se zice că pe cel închipuit de mort l-ar fi purtat din dugheană în dugheană

pe la jidovimea lor, lămurim acum în adevăr că l-au dus numai pe la locurile arătate mai jos, adică la Duvid Eni unde au făcut toată gătirea lor, la Zisul Lipscanu unde bătând la uşă n'au vrut să deschidă, la Iosep Balan unde bătând la uşă au deschis şi au intrat, şi la Ursul David ce îi zic şi Berlă, unde iarăş bătând la uşă le-au deschis, au intrat şi s'au băut rachiu, dar de acolo n'au mai mers aiure, fiindcă prinzănd noi de veste, li s'au stricat urmarea aceasta.

(Indescifrabil), Ioan Panaite, Spiridon Panaite, Dimitrachi Solomon, Gheorghe Codrianu, Ioan Casapu adeveresc, Mihail Onofrei adeveresc, Ghiţă Bacalu adeveresc, Miron Crist.....
(Alte două semnături nedescrifabile).

No. 13.

Pentru pontul al 7-lea cuprins în jalubă, unde să zice că «unul dintr'înşii cetè ca preuţii creştineşti, alţii jidoveşte şi... petrecè pe subt acel pus pe scară ca pe supt air», fiindcă de către comisie ni s'au pus înainte a adeverì prin jurământ pentru ca să nu să facă nici o asuprire, apoi noi mărturisim în chipul următor, adică eu Gheorghe Codreanu sunt gata a sufleţì că toate aceste ponturi arătate mai sus le-am văzut şi am auzit la uşa dughenii lui Iosep Bălan, iară noi, Spiridon Panaite şi Ioan Căsapul, am văzut numai cum îl împungeau cu nişte beţe de şăndilă, aşijdere am auzit chip de cetire în feliuri de chipuri, iară cum se petrecè pe subt scară, noi aceşti din urmă n'am văzut, şi pentru aceste de mai sus vom putè primì şi jurământ că sunt adevărate şi fără asuprire întru cât de puţin.

1836 Maiu 11.

Gh. Codreanu, Spiridon Panaite, Ion Casapu.

Urmează adeverirea Iconomului Apostol care a primit jurământul celor de mai sus.

No. 14.

După cele cuprinse în jalubă la pontul al 8-lea, de către noi însemnaţii mai jos, nu s'au văzut nici putem încredinţà că l-au cădit pe cel închipuit de mort, dar însă sufleţim şi adeverim, în frica lui Dumnezĕu şi fără asuprirea Jidovilor, că atunce când îl punè câte odată jos, unii din Jidovi cu feliuri de batjocuri să plecà asupra acelui închipuit de mort, şi în loc de

sărutare îl scuipà, alţii îl zmunceà de mâni şi de piciore şi, cu acest chip defăimà închipuirea mortului, pentru aceste arătate mai sus, gata fiind noi a le încredinţă prin jurământ, adeverim cu ale noastre iscălituri.

1836 Maiu 11.

Spiridon Panaite, Dimitrachi Solomon am văzut scuipând şi cetind, Miron Crişmariu, Ion Casapul, Gheorghe Codreanu, Neculai Brahagiu, am văzut numai scuipând.

No. 15.

Iosep Bălan, născut în Târgul-Neamţului, în vrâstă de 37 ani, căsătorit, trăitor în Târgul-Ocnei peste 20 ani, încredinţez prin aceasta şi mărturisesc că Sâmbătă noaptea, spre Paştile creştineşti, gata fiind eu a mă culcà, am auzit bătând la uşă îndestulă vreme când, fără ştirea me, o slugă dela mine au deschis uşa şi au intrat câţiva Jidovi pe care eu nu i-am cunoscut, pentrucă nici i-am văzut, dosindu-mă după rafturile dughenii, şi zăbovind ca un sfert de cias, au ieşit din dugheană dela mine şi au trecut peste uliţă, la un Jidov Ursul David. Dar, înţelegând eu că acea urmare nu erà cinstită şi de cuviinţă, la aşà feliu de vreme asupra sărbătorilor creştineşti, am strigat dela uşa mea ca să să împrăştie şi să meargă pe acasă, căci de s'a întâmplà ceva n'ar avè ascultare nici judecată din partea creştinilor, şi aşà închizând uşa, m'am dus de m'am culcat. Dar apoi, nu târziu, auzind că s'au întărtat sgomot şi gâlceavă mare, am mers precum se arată în osăbit al meu dopros, ce am dat la 16 a trecutei luni April, adaog şi acum că, îngrijit despre vreo gre întâmplare asupra noastră pentru această urmare, m'am sfătuit cu Zisul Lipscanu ca să fugim, să nu ne găsim faţă, precum am şi mers la târgul Focşani, întocmai dupre cum se arată în doprosul ce am dat la posesorul dela târguşorul Căiuţului, de unde am luat noi o bricică cu doi cai şi cu un vezeteu, spuind acolo lui Leiba posesorul pricina pentru care noi am fugit din Târgul-Ocnei, aceste întru adevăr ştiindu-le le adeveresc cu iscălitură jidoveşte.

(Urmează patru iscălituri jidoveşti şi adeverinţa unui martor care iscăleşte româneşte).

No. 16.

Anul 1836, Maiu 11, eu Ursul David, în vrâstă de 32 ani, născut în oraşul Eşii, căsătorit, trăitor aice, în Târgul-Ocnilor, de 20 ani, mărturisesc prin acesta în adevăr şi fără tăgăduire, precum Sâmbătă seara spre Paştile creştineşti, o samă din Jidovii noştri şi anume: Avram Cotariul, Lupul Steclariul, Leiba sin Herşcul, David Eni, Iancul a Rifcăi, Iţic a Steclariului, şi închipuind pe Avram Davidovici de mort pe năsălie, după ce l-au purtat pe la alţi Jidovi, apoi au venit şi la mine şi bătând la uşă, le-am deschis

şi au intrat în dugheană, dându-le rachiu de au băut, s'au sculat şi acest Avram de pe năsălie, aşà precum erà îmbrăcat, cu o cămeşă albă şi ieşind dinaintea dughenii mele, au şi auzit sgomotul din partea creştinilor carii veneau asupra lor, şi ceialalţi fugind mai înainte, pe la casele lor, acesta au rămas singur, carele viind prin dugheană, s'au închis din dosul dughenii, unde l-au şi prins. Aceste ştiu şi am arătat.

(Urmează cinci iscălituri jidoveşti). Adeverite de Iosep . . . . . ca martur care iscăleşte româneşte.

No. 17.

Adică noi, cei mai jos iscăliţi, Ştefan Belcic şi Leiba Bogasierul, precum şi eu Gheorghe Vezeteul, carele m'am iscălit prin punerea degetului meu, încredinţăm prin această adevărată arătare a noastră, că acum la Paştile trecute, chiar în ziua de Paşti, venind acolo la târguşorul Căiuţul, unde noi ne aflăm cu locuinţa, doi neguţitori jidovi din Târgul-Ocnelor, şi anume: Zisul Herşcu şi Iosep Bălanul, cu o trăsură şi doi cai şi un vezeteu, carele stând în uliţă şi dându-să jos au venit amândoi la mine Leiba, unde acest Zisu avè lăsată la mine, de mai nainte, o brică cu doi cai şi spuindu-mi că ei sunt fugiţi dela Târgul-Ocnelor din pricina catigoriei făcute acolo de către vro câţiva Jidovi împotriva legii pravoslavnice, au cerut un flăcău vezeteu dela mine, şi puind caii lui la trăsură, o purces la Focşani, unde ajungând, au tras la gazdă la nişte Jidovi pe care eu, Gheorghe Vezeteul, nu i-am putut cunoaşte, dar nici cum îi chiamă, apoi a treia zi m'am întors cu trăsura iarăş la Căiuţi, la D. Jupân Leiba; aceste ştiu şi am arătat întru adevăr.

1836, Maiu 10.

Ştefan Belcic, Eu Gheorghe Vezeteu.
Leiba Bogasieru (Jidoveşte).

XI.

No. 7, în 10 Maiu 1836. Otnoşenie către Otcupciul Ocnelor, Serdarul Gheorghe Oprianu.

Departamentul Trebilor din Lăuntru, pe lângă predpisania cu No. 7.795 alăturează acestii Comisii copia adresului Secretariatului de Stat subt No. 608, în care să cuprinde raportul Dumisale trimis la Vistierie, în predmetul necuviincioasei urmări a unora din Evreii aflători acu în târg, noaptea, în Sâmbăta Invierii, Comisia spre a să lămuri în lucrările sale, cu cinste pofteşte pe Dumneta ca să binevoeşti a-i împărtăşi două împregiurări.

a) Dacă urmarea Evreilor au fost pe la 5 ceasuri de noapte şi,

b) Dacă Evreul ce s'au făcut pre sine mort au avut în cap cunună de spini, şi fiind aceste aşà, apoi cu ce temeiuri s'au descoperit de cătră D-ta la vreme raportului.

XII.

No. 6. In 10 Maiu 1836. Predpisanie cătră Serdarul Ion Iorăscul.

Aflând Comisia că la Dumneta să află în păstrare cameşa cu care au fost îmbracat Evreul Avram Davidovici când s'au închipuit pre sine mort, Sâmbătă noapte spre ziua Invierii, pofteşte pe D-ta ca asemine să o trimiţi la Comisie pe lângă răspunsul Dumitale lămuritor cu ce chip ace cămeşă au ajuns la D-ta.

XIII.

Catagrafia Jidovilor trăind în Târgul-Ocnei, făcută la 12—13 Maiu de Isprăvnicia de Bacău în urma cererii comisiei de cercetare.

Bărbaţi	Femei	Feciori	Fiice	Meseriile	Viedomostii de căţi locuitori evrei să află în T.-Ocnelor.
1	1	—	2	Croitor	Ghidalea Boroh.
1	1	—	—	Croitor	Leiba Haim.
—	1	1	—	Croitor	Bora Haim Văduva.
1	1	1	2	Sticlar	Lupul Isac.
1	1	3	1	Rachier	Meir Sucevianul.
1	1	—	—	Ahtarlic	Naftule sin Meir.
1	1		—	Lipscan	Zisul Herşcul.
1	1	4	1	Ahtarlic	Ioseb Balanul.
1	1	—	1	Ahtarlic	Şulem sin Ioseb Bălanul.
1	1	—	1	Măruntişuri	Pascal Iuster.
1	1	—	1	Rachier	David Eni.
1	1	1	1	Croitor	Şapşi Marcul.
1	1	4	2	Rachier	Solomon Şerful.
1	1	1	1	Ahtarlic	Meir Isac Starostile.
1	1	3	2	Velnicer	Herşcul Iosep.
1	1	1	1	Haham	Mendel Isac.
1	1	—	—	Măruntişuri	Haina sin Mendel.
1	1	3	1	Velnicer	Iancul Isac.
1	1	2	1	Rachier	Ursul David.
1	1	1	1	Ahtarlic	Moisi Gros.
1	1	—	4	Croitor	Iţic Lupul.
1	1	1	—	Croitor	Şmil Leibovici.

1	1	—	—	Feredier Herşcu Kohn.
1	1	1	2	Croitor David Moineşteanul.
1	1	1	1	Croitor David Iaşanul.
1	1	—	1	Croitor Marcul Lazăr.
1	1	—	1	Ahtarlic Leibul Herşcul.
26	17	28	28	Adică douăzeci şi şase bărbaţi, douăzeci şi şapte

femeĭ, douăzeci şi opt feciorĭ şi douăzeci şĭ opt fete.

(Semnătura indescifrabilă).

XIV.

No. 12. In 12 Maiu 1836.

Otnoşenie cătră Ispravnicia ţinutului Bacău.

Din lucrarea acestei comisii s'au descoperit supuşi vinovăţiei arătaţii mai jos Evrei şi anume:

1. Avram Davidovici,
2. David Eni,
3. Leiba Herşcul,
4. Avram Cotariul,
5. Lupul Steclariul şi
6. Leiba Isac. Pentru care, potrivit cuprinderii luminatului ofis supt No. 21 şi adresului Marei Postelnicii cu No. 608, ce s'au trimis Comisiei pe lângă Predpisania Departamentului din Lăuntru cu No. 7.795, Comisia recomendueşte Dumitale ca să binevoeşti a trimete pe arătaţii Evrei, supt pază, grosului ispravniciei din târgul Bacău, unde vor sta până la deslegarea şi poronca ce va da ocârmuirea. Iar apoi pentru alţi doi Evrei dovediţi vinovatici şi anume: Iancul a Rifcăi şi Iţic a Steclariului, comisia este încredinţată că să vor luà de cătră Isprăvnicie acele mai de nădejde măsuri spre descoperirea lor şi prinderea, pe care aceia puindu-să sub arest, să va raportui nepregetat Departamentului din Lăuntru, binevoind Dumneata a răspunde Comisiei de primirea acestei.

No. 372. Trsp. 554. Op. 599.

XV.

Cătră cinstit Departamentul Trebilor din Lăuntru.

Comisia cercetătoare cutezării Evreilor din Târgul-Ocnelor.

Raport.

Iscăliţii mai jos săvârşind lucrarea cercetării după anume jurnal ce am încheiet la 8 a curgatoarei luni supt No. 1, alcătuind delă de toate dove-

zile ce s'au putut adunà şi închipuind vipiscă pentru puncturile cuprinse în jaluba târgoveţilor hristiani, prin care ei s'au tânguit înaintea ocârmuirii despre cutezătoarea urmare a unora din Evrei, carii Sâmbătă noaptea spre ziua Invierii, au desfăimat făţiş mântuitoarele patimi a Domnului Nostru Isus Hristos, ne-am găsit în datorie a lămurì care anume sunt vinovaţii acestei faptuiri şi în câtă greutate se supun vinovăţiei fieştecare de ei, potrivit cuprinderii luminatului ofis supt No. 21 ce este alăturat la delă, de vreme ce şi prin dovezile adunate şi prin verbale mărturisiri a Evreilor, netăgăduit s'au arătat fondosul cuprins în jaluba târgoveţilor hristiani.

Drept aceea supt de capetenie vinovăţie s'au descoperit Evreul Avram Davidovici, carele au primit asupraşi nu numai o asemănare desfăimătoare împotriva reiigiei ce este stăpânitoare în pământul unde el trăeşte, dar încă împrotiva simţirilor omeneşti, silnicind firea, el s'au închipuit pre sine mort şi au primit a se face jertfa batjocurilor, scuipărilor şi altor necuviinţi, în singură privire de a se face plăcut părerilor şi rătăcirilor sale, fără să măsoare desfăimarea şi pata care din nenorocire au adus cu a sa purtare la întreg neamul său cel evreesc, după cum toate doproasele şi chiar însuş a lui îl supun unei grele învinovăţiri.

Supt al doilea măsură de vinovaţie s'au discoperit Evreul David Eni, ca unul ce el au primit a să face în casa lui toate pregătirile acestei înnegrite făptuiri, şi împreună cu gazduirea au dat uneltele, precum lemnele şi frânghia pentru năsălii, perină, cămeşă, prostiri şi, pe de asupra acestora, au dat băutură fără de plată, însemnând cu aceasta mulţumirea sa de a se face părtaş pângăritei lucrări, care mai vârtos se adevereşte prin aceea că şi el însuş au însoţit pe cialalţi Jidovi şi femeii sale au îngăduit a merge şi a se purtà împreună cu ei.

Vinovaţi s'au mai discoperit în aceastaş al doilea măsură:

a) Iancu a Rifcăi

b) Leiba Herşcu şi

c) Iţic a Steclariului, carii au fost purtătorii năsăliilor, şi din care, cel întâi, Iancul a Rifcăi, vrănd a să deosebì cu râvna, au îndeplinit mai mult decât alţii tot feliul de batjocuri, cu tănguiri, cu prifăcute bocete şi cu scuipări spre mai multă desfăimare asămănării pe care ei au privit-o supt înfăţoşarea celui închipuit de mort. Căci macar deşi Iancul a Rifcăi şi Iţic a Steclariului nu s'au găsit faţă la cercetarea acestei Comisii, fiind ei fugiţi încă noaptea când au urmat această împregiurare, însă doproasele ce au dat ceilalţi Evrei şi unite a tuturor marturisiri de o potrivă îi arată supuşi vinovăţiei, şi în al treilea măsură de vinovăţii, s'au discoperit:

a) Avram Cotariu,

b) Lupul Steclariul şi

c) Leiba Isac, din care asupra celui întâi, Avram Cotariul, deşi urmează îndoeală că n'ar fi dus năsălia, dar însă netăgăduit s'au discoperit că atât el cât şi ceialalţi doi din urmă s'au găsit în numărul petrecătorilor şi a uneltitorilor pângăritului scopos;

In urmarea acestor discoperiri, Comisia, potrivit înaltei porunci supt No. 21, au pus în lucrare a se arestuì în grosul Isprăvniciei de Bacău pe vinovaţii următori:

1) Avram Davidovici,

2) David Eni,

3) Leiba Herşcul,

4) Abram Cotariul

5 Lupul Steclariul, şi

6) Leiba Isac, iară pentru doi fugiţi, adică Iancu a Rifcăi şi Iţic a Steclariului, Comisia au recomenduit Ispravniciei ţinutului ca să puie toată sirguinţa a-i găsì, şi arestuindu-i să raportuească locurilor competinte, pe lângă aceste apoi luându-sĕ aminte, că între târgoveţii hristiani au apucat a se înrădăcinà o ură asupra tuturor Evreilor aflători cu locuinţa în acest târg al Ocnei, şi în privire că ocârmuire să iee dispoziţiile ce va încuviinţà, pentru a ferì în viitorime orice fel de neplăcute împrejurări, poate să aibă trebuinţă de a şti anume numărul total al Jidovilor din acest târg, Comisia prin localnica poliţie, alcătuind lămurită vidomostii, au alăturat-o la delă, care în număr de 84 file, număruite şi şnuruite să pristavliseşte cinstitului Departament.

Paisie Arhimandrit Ocneanul, Aslan Hatman, Prezident Grigore Morţun Comis, Adiutantul Inălţimii Sale Maior P. Asaki.

No. 334. Trsp. 448. Op. 840.

XVI.

(Rezoluţie).

Prin anaforà să se aducă la cunoştinţa Inălţimii Sale descoperirile făcute şi că sfatul este de socotinţă a se da pe vinovaţi în cercetare Criminalului spre a li se hotărî pedeapsa cuvenită după gradul vinovăţiei lor.

Urmează iscălitura Logofatului Trebilor din Lăuntru.

Comisia înfiinţată la Târgul-Ocnei după domneasca poroncă supt No. 21 în temeiul jalobei hristianiceştilor locuitori din acest târg, ca să cerceteze cutezarea jidovilor trăitori acolo care, în Sâmbătă Paştilor, făţiş fără nici o sfieală, cu chip batjocuritor, au închipuit patimile Mântuitorului nostru Is. Chr, pe lângă raportul cu No. 12, prestavlisînd dela cercetării cu lămurită vipiscă alăturat la dânsa, împreună cu acestaş raport cuprinzător de

descoperirile în cercetare, şi gradul vinovăţiei fieştecarui făptuitor în toată întregimea, jos iscălitul are cinstea a o supune observaţiei Sfatului Ocârmuitor spre tratație și hotărîre.

No. 372, Trsp. 554. Op. 599.

XVII.

Prea Inălţate Doamne,

Comisiea rânduită la Târgul-Ocnei asupra cutezătoarei urmări a unora din Evreii carii Sâmbătă noaptea, spre ziua Invierii, pentru batjocura şi defăimarea religiei stăpânitoare de către acei înrăutăţiţi s'au urmat, luănd sfârşit, după raportul ce s'au primit alăturat în delă şi care lămureşte toate batjocurile după doproasăle ce s'au luat.

Eu în privirea unei asemenea nepilduită urmare, ca un Arhipăstor, îndemnat de a mea datorie, văzând că între târgoveţii hristiani au apucat a să înrădăcină o ură asupra tuturor Evreilor aflători cu locuinţa în acel târg al Ocnei, spre ferire pe viitorime a orice neprevăzută întâmplare şi neîncuviinţare, din partea a tot norodul, vă rog că pe vinovaţi în asprimea pravilelor sa să supue pedepsii, iar ceilalţi toţi câţi să găsesc cu locuinţa acolo să să depărteze cu totul de acolo din târg, legiuindu-să ca mai mult Evreii acolo locuinţa să nu-şi aibă, spre pilda tuturor Evreilor aflători în acest pământ, pentru o aşă batjocoritoare urmare împrotiva credinţei stăpânitoare.

Al. Inălţimii Voastră către Dumnezău rugătoriu: Veniamin Mitropolit Moldovei.

No. 418. 1836 Maiu 23. Eşi. Director: Ioan Casul Spatar.

(Rezoluţia Domnului).

Departamentului din Lăuntru.

Această cerere a Pre ssfinţitului Mitropolit se va împreună cu cercetarea dela faţa locului la Tribunalul Criminalicesc spre legiuită lucrare. In 30 Maiu 1836.

M. S.

No. 334. Trsp. 748. Op. 840.

XVIII.

(Rezoluţia Domnului).

Pe vinovaţi se vor aduce sub pază ca să-i supue judecăţii criminaliceşti şi osândei cuvenite faptei lor. In 8 Iulie 1836.

M. S.

Prea Inălţate Doamne,

Departamentul din Lăuntru, pe lângă docladul cu No. 9920, au predstavlisit Sfatului raportul şi dela comisiei rânduită la Târgul-Ocnei, în urmare poruncii Domneşti de supt No. 21, spre cercetarea urmărilor cutezătoare a jidovilor de acolo cu batjocurire legii creştineşti domnitoare, Sfatul cercetând această delă precum şi raportul comisiei, au vădut din a lor cuprindere: *a)* că vinovat de întâia vinovăţie este Evreul Avram Davidovici, făptuitorul batjocurii prin asămănare defăimatoare ce au primit asupra-şi închipuindu-se pe sine mort şi împrijmuindu-se batjocurilor, scuipărilor şi altor nencuviinţări. *b)* Vinovat de al doile vinovăţie se descoperi Evreul David Eni, carile au primit a se face în casa lui toate pregătirile acestei înegrite făpturi, dând lemne şi frânghii pentru năsălie, perină, cămeşă, prostiri, ba încă şi băutură fără plată şi întovărăşind pe ceilalţi jidovi şi femei întru purtare pângăritei închipuiri, asemene vinovaţi de aceastaş măsură al doile se află şi Iancu a Rifcăi, Leiba Herşcul şi Iţic a Steclariului cari au fost purtători năsăliilor şi din care cel dintâi, Iancu a Rifcăi, vrând a se deosebì cu râvna, a îndeplinit mai mult decât alţii tot feliul de batjocuri, cu tânguiri, cu prefăcute bocete şi cu scuipări spre o mai multă defăimare, iar Iancu a Rifcăi şi Iţic a Steclariului nu s'au găsit faţă la cercetare, fiind ei fugiţi încă în noapte când au urmat această împrejurare. *c)* In a treile măsură de vinovăţie se descopăr, Avram Cotariu, Lupul Steclariul şi Leiba Isac, din care asupra celui întâi, Avram Cotariu, deşì urmează îndoeală că n'ar fi dus năsălii, dar însă netăgăduit s'aŭ descoperit că atât el cât şi ceilalţi doi din urmă s'aŭ găsit în numărul petrecătorilor şi a uneltitorilor pângăritului scopos. Deci fiindcă aceşti cu unită voinţă au uneltit de asemene batjocuri asupra legii domnitoare şi au pricinuit pată la toată naţia evreească, încât au atras asupra ei ura norodului creştinesc, Sfatul este de socotinţă. potrivit şi cu înaltul buiurdis însemnat pe anaforaua Visteriei de supt No. 2539, ca pe vinovaţi să se dea în judecata Criminalului spre a li se hotarî pedeapsa cuvenită după gradul vinovăţiei lor, comisia prin al ei raport arată că arestuiţi în grosul isprăvniciei se află: 1. Avram Davidovici, al 2. David Eni, al 3. Leiba Herşcul, al 4. Avram Cotariu, al 5. Lupul Steclariul şi al 6. Leiba Isac, iar că pentru acei doi fugiţi, adecă Iancu a Rifcăi şi Iţic a Steclarului, ar fi recomenduit ispravniciei ţinutului ca să pue toată silinţa a-i găsì şi arestuindu-i a raportuì locului competent. Pe lângă aceste comisia arată că între târgoveţii hristieni au apucat a se înrădăcinà o ură asupra tuturor evreilor aflători cu locuinţa în acest târg a Ocnei şi că socotind că ocârmuirea poate să aibă trebuinţă de a şti anume numărul total a jidovilor din acest târg la dispoziţiile ce va încuviinţà pentru a ferì în

viitorime ori ce fel de neplăcute împrejurări, au alcătuit prin localuri, cu poliţia, lămurită vedomostie cuprinzătoare de 109 suflete: adecă 26 bărbaţi, 27 femei, 28 feciori şi 28 fete. Aceste Sfatul cu toată supunerea le aduce la conoştinţa Inălţimii Voastre ca să binevoiţi a da hotărîrea ce prin înalta înţelepciune veţi încuviinţă.

Madulari Sfatului Administrativ, a Inalţimii Voastre plecate slugi.

Urmează iscăliturile Sfatului. Secretar lucrărilor Sfatului, indescifrabil.

No. 372. Trspr 554. Op. 599.

XIX.

Jurnal.

Anul 1836, luna August 17 zile. Dep. Criminalicesc luând în cercetare dela vinovaţilor Jidovi din Târgul-Ocnei: David Eni, Avram Davidovici, Leiba Herşcovici, Lupu Steclariu, Avram Cotariul, Leiba Isac şi Iancu a Rifcăi, pentru cutezare cu defăimare în potriva legii pravoslavnice, după luare aminte ce au făcut de hodul ei, precum şi din cercetările cu scumpătate ce prin înfăţoşarea acestor Evrei în presudsvia sa s'au urmat, încredinţându-să de mârşăva lor faptă şi, atât în privirea vinovăţiei lor precum şi a cererii Prea Sfinţitului Mitropolit al Ţării, ce prin anaforà o supune Prea Inălţatului Domn, asupra nepilduitei cutezări şi întru ceeace se atinge de a lor pedeapsă, neputând aflà în Criminaliceasca Pravilă paragraf la care să se aplicarisască vinovăţia unor aseminea cutezători, încheie a sa socotinţă că pe Avram Davidovici, carele au primit a să închipuì pe sine mort şi a să face jertfă batjocurilor, numai de a mulţămì părerile şi răutatea inimii lor, să să pedepsască cu două sute lovituri bice în trei răstimpuri, la median. Pe David Eni, ca unul ce în casa lui au primit a să face toate pregătirile acestei desfăimătoare făptuiri, dând uneltele trebuincioase spre această punere şi băutură fără plată, dovedind cu aceasta mulţămirea sa de a să face părtaş pângăritei lucrări, de asemine să să pedepsască cu una sută cincizeci lovituri bice şi apoi, impreună cu cel de întâiu, să să surgunească piste hotarul Dunării, oprindu-se de veci întoarcerea lor în Prinţipat. Pe Iancul a Rifcăi şi Leiba Herşcovici, carii au fost purtătorii năsăliilor şi săvârşitori celorlalte batjocuritoare închipuiri, să să bată, pe cel 1-u cu una sută lovituri bice în două răstimpuri şi să să dei la muncile publice pe vreme de un an, pentrucă acesta, vrând a se deosebì cu râvna, au îndeplinit mai mult decât ceialalţi tot feliul de batjocuri şi tânguiri cu prefăcute bocete şi scuipări, pe cel al 2-le cu optzeci lovituri bice şi la munci să să deie pe opt luni. Pe Avram Cotariul, Lupul Steclariul şi Leiba Isac, care s'au găsit în numărul petrecătorilor şi a făpiuitorilor acelor defăimări,

să să pedepsască cu câte șasezeci lovituri bice și la munci publice să să deie pe toți trei câte pe patru luni. Pe Iosep Bălan și Ursul David, acei pe la care au fost arătații mai sus Jidovi și i-au primit în dughenile lor, pe la acea vreme noaptea, să să certe acolo la fața locului cu câte douăzeci lovituri bice și să rămâie slobozi. Iar pe Ițic Steclariul ce este fugit, prinzându-se, să va pedepsi după mărimea vinovației lui.

804. J. No. 65.

XX.

Prea Inălțate Doamne,

Divanul Domnesc au ascultat sentințiea Tribunalului Criminalicesc, pristavlisită cu dela pe lângă raportul cu No. 1.811 pentru cutezătoare urmare asupra legii creștinești, a Jidovilor din Târgul-Ocnei și anume:

Avram Davidovici, Leiba Herșcovici, Lupu Steclariu, Avram Cotariul, Leiba Isac, Iancu a Rifcăi și David Eni, toți de nație și lege evreească, dați supt giudecată, pe cei întâi șăse, că mărgând la casa celui din urmă, împreună cu un alt Jidov, *Ițăc Steclariu* (care să află fugit), au închipuit toate patimile Domnului Nostru Isus Hristos, făcându-să unul dintr'înșii și anume cel întâiu, Avram, în chip de mort și îmbrăcându-să cu o cameșă albă și,.. cel din urmă, Duvid Eni, s'au pus pe o scară făcută de însuș el în loc de năsălii, apoi acoperindu-să cu o prostire și întinzându-și mânile ca cum ar fi fost răstignit, pe care unii din acestii ridicându-l, au pornit pe uliță pe la trei ciasuri din noapte în Sâmbăta Paștilor, anul curgător, cu lumănări aprinse în mâni, împreună cu alții care nu s'au putut discoperi, ducându-l la dughenile Jădovilor Iosep Balan și Ursul David, unde îl scuipă, îl cădeà și îl împungeà cu niște suliți de lemn, iar unii din ei cetè ca preoții creștinești iar alții jidoveşte și să petrece pe supt acel pus pe scară ca în loc de aer, unde niște Jădoavce îl stropià dintr'un pahar, cu un lucru ce nu s'au putut descoperi ce au fost, urmând unii și cu feliuri de bocituri; dintre cari comisia rânduită din pronia Inălțimii Voastre au descoperit numai pe două Jidoavce vinovate că ar fi ținut lumănări aprinse în mâni.

Asupra cărora Divanul, după luare aminte ce au făcut hodului delei și sentinței, au găsit nepotrivită hotărîrea dată de cătră Tribunalul Criminalicesc cu cutezătoare urmare a numiților mai sus Evrei și deși el zice prin sentenție, că întru aceasta nu ar fi găsit pravilă în Condica Criminalicească potrivită cu fapta acestor Evrei, închipuind dela sine o pedeapsă ce nu o culege nici dintr'o pravilă, însă la aceasta urmează a să luà aminte că în Condica Criminalicească să găsește §.§. 188, 189 și 190, dintre care prin cel întâi să lămurește: «că să cuvine a să osăndì cu moarte pe toți acei

care să ispitesc a obori rânduielile cele legiuite a Patriei»; apoi cum Criminalul nu s'au putut lămuri dintru aceasta, când legea creştinească iaste ce întâia rânduială a Patriei şi când după Pravilele Impărăteşti din Vasilicale, Tomul al 7-le, fila 772, legea 16, să hotăreşte: «acei ce, ori din neştiinţă calcă sfinţenia Dumnezăieştii Legi ori din neîngrijire o vatămă şi o jăcnesc săvârşind sacrilegiu (ierosolie, adică prădare de lucruri sfinte)», iar la fila 775 scholion ce să legiueşte «acel ce voeşte a călcà evlavioasa lege creştinească să să pedepsească ca un prădător de lucruri sfinte», şi la Dicest, 48, Titlu 13, legea 9, zice:

«Prădătorii de lucruri sfinte să pedepsesc cu moartea» şi iar la Vasilicale, Tomul 7, fila 595, legea 1-iu zice: «că legea pentru acei ce să rădică asupra Statului iaste de o potrivă cu prădare de lucruri sfinte».

Din aceasta să lămureşte că pedeapsa de lucruri sfinte este de o potrivă cu pedeapsa pentru rădicare asupra Statului, şi din legiuirea Vasilicalelor, Tom. 7, fila 772, ţitarisită mai sus, iarăş s'au lămurit: «că acei ce calcă, vatămă şi jăcuesc legea creştinească să osândesc cu pedeapsa prădătorilor de lucruri sfinte». Drept aceea Domnescul Divan s'au lămurit că vinovăţia numiţilor Evrei, pentru o asemine cutezare ce au săvârşit asupra legii creştineşti, este de o potrivă cu a prădătorilor de lucruri sfinte şi o ispitire ce oboară cea mai legiuită orânduială a Ţării, adică sfinţenia legii creştineşti. Şi pentru asemine nelegiuire nu mai rămâne îndoeală că să cuvine pe săvârşitorii a să osândi cu pedeapsa legiuită la §.§. 189 şi 190 din Condica Criminalicească, fără deosebire şi pe acei împreună partaşi, în temeiul cărora Divanul hotăreşte: Ca pe *Avram Davidovici* carele au primit a să închipui pe sine mort, făcându-să jertfă batjocurilor, numai pentru de a mulţămi răutatea inimii lor ce hrănesc asupra legii creştineşti; pe *David Eni*, ce au primit de s'au făcut toate pregătirile în casa lui, dând uneltele trebuincioase întru această defăimare, precum şi băutură fără plată; pe *Iancu a Rifcăi* şi pe *Leiba Herşcovici*, purtătorii năsăliilor şi săvârşitori celorlalte batjocoritoare urmări, pe toţi patru aceştia să să osândească cu pedeapsa morţii prin spânzurătoare, la faţa locului, sau unde veţi încuviinţà Inălţimea Voastră. Pe *Avram Cotariul, Lupu Steclariul* şi *Leiba Isac*, ce s'au aflat întru pitrecere cu ceilalţi, iar pe *Iosep Bălan* şi *Ursul David* ce au primit a să săvârşi în casa lor, pe la acea vreme noaptea, o asemine batjocoritoare şi jignitoare de lege faptă, precum şi pe *Iţic Steclariu* (ce să află fugit) prinzându-să, în privire că au fost purtători de năsălii, pe toţi aceştia să-i trimeată la groapa Ocnei pe toată vieaţa, şi pe Jidoavcele, soţia Jidovului David şi Rifca, femeia lui Iancu a Rifcăi, ce ţineau lumânările aprinsă în mâni, ca să să bată la faţa locului câte cu douăzeci lovituri bice şi apoi

vor rămânè slobode, aceasta fiind hotărîra Divanului, cu supunere să aduce la cunoştinţa Inălţimii Voastre spre cea de istov hotărîre.

A Inălţimii Voastre plecate slugi.

(Urmează iscăliturile membrilor Divanului).

Secţia 3-a, No. 2.093, 1836 Septemvrie 7. Şef: Medelnicer, Scobihorn.

No. 184. Trsp. 1386. Op. I. 1573.

XXI.

Către cinstita Logofeţia Dreptăţii.

Advocatul Criminalului,

Apologhie.

După neapărata mea datorie, ca un apărător dreptăţii vinovaţilor din temniţă, nu lipsesc a aduce la cunoştinţă Marei Logofeţii, atât pentru hotărîrea ce s'au dat de către mădulările Criminalului asupra acelor Jidovi din Târgul-Ocnei, carii la beţie au cutezat a defăimà credinţa pravoslavnică precum şi pentru neara a 77, pe care pravil̦iştii au dat la Domnescul Divan, ca după aceea să să deie hotărîre spre a să osândì morţii pe unii din acei Jidovi.

Criminalul după art. 318 din Reglement, cercetând Condica Criminalîcească (după care şi hotărăşte) §. 262 pentru vătămare de cinste, au aflat că alta nu cuprinde decât ca: «Vătămătorii cinstei cuiva să să globească la cutia mililor, sau să să închidă la o mănăstire, iar cei proşti să să bată la poarta Curţii», au alergat apoi la Vasilicale socotind de mare greşeală această făptuire a arătaţilor Jidovi, şi n'au contenit a cercetà, atât după pomenitul articol al Reglementului cât şi după hrisovul dat de către Domnitorul Calimah la anul 1817, cu care întăreşte Condica Politicească, care rîtos zîce: «Dacă va lipsì vreo legiuire dintr'însa în vreo pricină, să va hotărî de asămine precum până acum, după cele împărăteşti şi celelalte pravilniceşti cărţi», au alergat, zic, şi la acele împărăteşti criminaliceşti şi cercetând Tomul al 7-le al Impăraţilor, Titlu 21, fila 458, unde se zice pentru ocară şi . . . au aflat în Cap. I că, genicos, ocara să zice nelegiuire; iar în deosăbit defăimarea şi păgubirea şi să face sau prin cuvinte sau prin fapte; şi sau la trup sau la dregătorie sau la necinste. Care să pedepseşte după capul acestui Titlu 15, § 25, fila 467 ce zice: Τιμωρεῖται τό ἀτιμία τινός γινόμενον, καὶ επὶ ατιμὶα γὶνεται τὸ επὶφθὲνου τινος γινὸμενον, ἂν τινας κεταχειρισθῄ φορεμα εξιδιμον ι), § 27, şi că § 28: Κατα τὴν ποιστη τα τοῦ πραγματος καὶ τῆν ωροσώπην πρεπη να κάμῃ ὁ κριτῆς τὴν σητησιν καὶ τὴν ἀνόφασων τοὺ; asămine luând aminte şi la cap. 45 a acestui titlu «Că jaloba pentru ocară extraordinară să porneşte

şi că dacă să va face această ocară de către robi, unii ca aceştia să bat şi să dau la stăpânii lor, iar cei slobozi prinşi să bat cu toiege. Iar ceilalţi sau vremelniceşte să surgunesc sau de vreo slujbă să opresc».

N'au lăsat necercetat şi Titlu 28 a acelui Tom, fila 525, care zice ritos: «Ενθα παρὰ τω νόμῳ εἰδικὴ πουνὴ σὐχ ωρισται ˙ ξεστι τῳ δικαζοντι ἰναγαγεῖν ῆν βοντιται.» (1)

Pentru aceasta siliţi au fost a hotărî, după însemnatul cap. 15, pentru arătaţii Jidovi, neaflând altă îndeosebi pravilă pentru greşala lor, pe unii adică să să bată, iar pe alţii să să şi surgunească.

Insă această hotărîre a Criminalului nu să vede priimită, căci pravilistii Divanului Domnesc au luat pricina Jidovilor că ar fi «Crimă de lez-majestate» şi că s'ar cuveni să să pedepsească cu moarte după Titlu 36, Tomul 7-le a înpărăteştilor, fără să să facă luare aminte de către praviliştii Divanului că numai trei capete (1) sunt cele despre «lez-majestate» (του περὶ καθοσιῶσσεως):

a) Agresiunea contra Regelui;

b) Trădare;

c) Conspiraţia cu mână armată şi facţiune cu scop de a omorî un senator, care sunt cele mai mari, precum la fila 603, în sholiile acestui Titlu.

---

(1) Acolo unde nu e hotărîtă o pedeapsă judecătorul are drept a impune pedeapsă ce el găseşte cu cale.

[1]) 1. Τιμωρεῖται τὸ ἀτιμία τινὸς γινόμενον, καὶ ἐπὶ ἀτιμία γίνεται τὸ ἐπὶφθόνου τινος γινόμενον ἄν τινας μεταχειρισθῇ φόρεμα πένθιμον.

2. ἤ ῥυπαρὸν διὰ νὰ περιπαίζῃ τινὰ § 27, § 28. Κατὰ τὴν ποιότη τα τοῦ πράγματος καὶ τὴν προσώπην πρέπει νὰ κάμῃ ὁ κριτὴς τὴν ζήτησιν καὶ τὴν ἀπόφασίν του.

3. Ἔνθα παρὰ τῷ νόμῳ εἰδικὴ ποινὴ οὐχ ὥρισται, ἔξεστι τῷ δικάζοντι ἐπαγαγεῖν ἣν βούλεται.

4. Ἔγκλημα καθοσιώσεως.

5. Τὴν περὶ κατασιώσεως.

α. Ἡ κατὰ βασιλέας ἐπίθεσις.

β. Ἡ προδοσία.

γ. Ἡ μετὰ Πρατιωτὴν καὶ φατρίας συνωμοσία εἰς τὸ φονεῦσαι συγκλητικὸν τὰ ὁποῖα τὰ μεγαλεῖτερα.

6. Ὅσοι τὴν τῆς θείας πίστεως ἁγιωσύνην ἢ ἐν τῷ ἀγνοεῖν συγχέουσι ἢ ῥαθυμοῦντες μιαίνουσι καὶ προσηρούουσιν ἱεροσυλίας ἁμαρτάνουσι. . . . Ὁ τὴν εὐσεβῆ πίστιν τὴν χριστ. ανῆυ. Θελην σαλεῦσαι τιμωρείσθω εἰς ἱερόσυλος. Μέμνησο τῆς Γ'. διατάζεσηστηλλ. Ἰδοὺ εἰς ταύτης τῆς διατάξεως ἠδύναντο οἱ ἀιρετικοι πάντες σακριλεγίῳ ὑποκεῖσθαι, εἰμὴ ἦν ἕτερος νόμος εἰδικωτέραν ὁρίζιχ καθ' αὐτὴν τιμωρίαν.

7. Ἱεροσυλία. Καθοσίωσις.

8. Καθασιώσεως.

9. Νομοθεσία.

10. Τά ἔδικτα.

Adică:

1. Se pedepseşte ceeace se face pentru a necinsti pe cineva, şi se face spre ne-

Iar alţii o asămine faptă o au numit «ierosilia» şi că ca nişte furi de cele sfinte s'ar cuveni a să pedepsi, în vreme când pravila curat lămureşte care să zice fur de cele sfinte şi când trebue să se zică, precum Titlu 45 al Tomului 7-le din Vasilicale, cap. 11, fila 771 zice: «Acel ce va întră în altar ziua sau noaptea şi va fură vreun lucru din cele sfinte, unul ca acesta să i să scoată ochii, iar dacă va fură din afară de oltar, din bisărică, să să bată, să i să tundă părul şi să să surgunească.» Precum cap. 8-le a acestui Titlu zice ritos: «osânda acelor ce au furat bani sfinţiţi sau obşteşti este arestuire»; şi iarăş Cap. 5-le zice: «cel ce va luă bani sfinţiţi sau bani din mormânturi, sau va fură bani obsteşti, unul ca acesta să să arestuească»; şi iarăş cap. 6-le a acestui Titlu zice ritos: «cel ce va fură din altar bani particularnici nu să zice: *ierosilia*, ce fur»; şi iarăş Cap. 16-le zice ritos: «Toţi aceia care confundă în neştiinţa lor sau prihănesc în lenevia lor sfinţenia credinţei dumnezeeşti şi o calcă, comit un sacrilegiu...... Cel ce vrea să sgudue evlavioasa credinţă a creştinilor, să fie pedepsit ca sacrilegiu. Adu-ţi aminte de dispoziţia a III-le. Iată din această dispoziţiune toţi ereticii puteau să fie socotiţi ca sacrilegii, dacă nu există o altă lege care să hotărască pentru ei o pedeapsă mai specială».

Giudece dar, din aceste capete de pravilă, Logofeţia cea Mare dacă fapta Jidovilor poate a să numi *ierosilia* sau lez-majestate, după socotinţa praviliştilor, asămine şi dacă ar intră în altar ca să fure bani sfiinţiţi sau să tulbure credinţa hristianului, precum oarecând eretecii. Iarăş unii ca

---

cinstea unei persoane, ceeace se face din invidie, când cineva întrebuinţează haine de doliu sau murdare pentru a batjocori pe cineva §. 27 §. 28.

2. După calitatea lucrului şi a persoanelor de către judecătorul să se facă cercetare şi să dea hotărîrea sa.

3. Acolo unde nu este hotărîtă o pedeapsă specială, judecătorul are drept a impune pedeapsa ce el găseşte cu cale.

4. Crima de lez-majestate.

5. Cele despre lez-majestate.

α. Agresiunea contra regelui.

β. Trădare.

γ. Conspiraţiunea cu soldaţi şi facţiune cu scop de a omorî un senator, cari sunt cele mai mari.

6. Toţi aceia cari confundă în ignoranţa lor sau prihănesc în lenevia lor sfinţenia credinţei dumnezeeşti şi o calcă, comit un sacrilegiu... Cel ce vrea să sgudue pia credinţă a creştinilor să fie pedepsit ca sacrilegiu. Adu-ţi aminte de dispoziţia a III, etc., dată, dar după această dispoziţiune toţi ereticii puteau să fie socotiţi ca sacriligi, dacă nu există o altă lege, care să hotărască pentru ei o pedeapsă mai specială.

7. Sacrilegiu. Crima de lez-maiestate.

8. Lez-maiestate.

9. Legislaţiune.

10. Edicte.

aceştia, după sholia dela sfârşit a Impăraţilor, nu să pedepsesc cu moarte, după pravila asupra «lez-majestăţii», nici ca nişte furi de cele sfinte, căci să găseşte alte pravile pentru nişte asăminea.

Iar pentru *Neară* a 77, pe care o au însămnat praviliştii spre osânda Jidovilor, dacă această *neară* să aplicariseşte, dacă are lucrarea ei în ţara Moldovei, să dovedeşte de următoarele, pe care sunt silit, ca un advocat al Criminalului, a le însămnà şi a le supune luării aminte a Marei Logofeţii, nu atâta pentru ca să apăr faptele Evreilor, ci ca să dovedesc că această neară să întrebuinţà numai pe vremea Impăratului Iustinian, iar nu şi la diadohii săi Impăraţi care cu totul o au anerisit.

In deobşte este ştiut că Impăratul Iustinian, la anii 527 dela Hs., făcând luare aminte pravililor, atât acele pe care le avè Romanii mai nainte de Hs. cu 524 ani, cât şi acele ce s'au făcut pe vremea lui Clavdie cu 450 înaintea lui Hristos, precum şi acele ce s'au făcut de Gaie şi în urmă de alţii mai mulţi Impăraţi, că în vreme înpărăţiei sale, nişte asăminе pravili au rămas neîntrebuinţate şi neprimite cele mai multe. Au fost silit a adunà toată νομοθεσια Romanilor de când s'au zidit cetatea Romei ce veche până în anii împărăţiei sale, adecă toate cele cu 1.300 ani mai dinainte pravili, au aleś cele ce să întrebuinţà şi, în alegerea acestor pravile, au făcut Digesta, adecă Pandecte, asăminea şi *nearale* a sale câte erà de neapărată trebuinţă a să face după epoha de atunce, au făcut şi Institut ca să învețe tinerimea pravile.

Toată dar această νομοθεσιε, a Impăratului Iustinian care s'au făcut cu multe trude, adunate fiind din 2.000 de cărţi (precum zice Impăratul Iustinian întru o neară a sa) văzându-o Impăratul Vasilie Machedon la 789 ani dela Hristos, că pe vremea împărăţiei lui să găsià în mare amestecare şi nelămurire şi că multe νομοθεσιε din cele vechi s'au părăsit de urmaşii împăraţi, precum şi trebuià, pentru învechimea lor aceasta să să facă, au vrut să aleagă această mulţime a pravililor a Impăratului Iustinian şi să adune înpreună numai acele ce erà de trebuinţă şi de nevoie în epoha de atunce şi dar au adunat «Τα εδηκτα» ale lui Iustinian şi a altor împărati Tiberie şi Linon: Instituta, Digesta, Condicile lui Iulian, adică eparhiceştile şi romanceştile lui Gaie, Condicile lui Theodosian, Grigorian şi Armognian şi câte Impăratul Iustinian făcusă pentru lămurirea pravililor. Pe care, pentru moartea lui rămăind nesfârşite, în urmă le-au adus întru săvârşire Leon, fiul său, carele au făcut adunare de Digeste, Condice şi din Instituta şi nearalile Impăratului Iustinian, lepădând din acestele câte erà împotrivitoare cu epoha ceea a vremii şi câte din învechimea vremii s'au părăsit. Au fost primite numai câte erà atunce de nevoie şi de trebuinţă şi toate acestea adunându-le au alcătuit ...... pe care au şi despărţit-o în 6 tomuri, adică cele ce să zic Vasilicale. Mărturiseşte cuvântul meu Ioan ...., Mihail

Opsilon, Mafteiu Vlastoriu, Costandin Armenopulo și Kedrinos, bărbați înțelepți și pravilicești a epohii aceea, precum și Mihail Aftalion.

Din aceste dar mai sus zise, să dovedește cu dinadinsul că câte pravile și câte nearale să intrebuință pe vremea împărăției lui Iustinian și nu s'au pus în Vasilicale, au rămas neîntrebuințate ca unele ce n'au nici un temeiu și părăsite de către cei din urmă împărați, vra să zică că și pomenita neară a pravilii, ca una ce nu să găsește în Vasilicale, au rămas părăsită.

Aceste Vasilicale dar, la 1401, întâiul Domn Alexandru I-iu, cel Bun, le-au cerut dela împăratul Paleologhi, pentru țara aceasta. Carele câte eră întrebuințate la epoha de atunce, adunând din acele Vasilicale, hotără pricinile de judecăți ale țării aceșteia. Care după două veacuri, luând sama Domnul Vasile Arvanitul, că după epoha de atunce să găsià nesfârșită pravila aceasta, o au adăogit iarăș din Vasilicale și au făcut pravilă pe numele său, după care și giudecă giudecatorii vremii aceia. Iar după acestea, cei după vreme diadohi ai lor Domni, pentrucă să înmulțisă omenirea, lăsând pomenitele pravile a acestor doi domni, au metahirisit Vasilicalele și alte pravile ce să zic: *Prohira* și *Epitome* a Impăraților, pănă când, fiindcă acestea eră în limba latină și elinească, au fost silit Domnul Alexandru Moruz a tălmăci Prohira i pravilile lui Armenopulo pe care au și sfârșit-o la anul 1804. Și fiindcă atunce au urmat filonichie cu pravilile țării aceștia, nu este pravila lui Armenopulo, pentrucă cu puțini ani mai înainte eră întrebuințată și cunoscută în țara aceasta, ci Vasilicale. Au poroncit unui Pah. Thoma Kara să alcătuească o Condică politicească și criminalicească din cele împărătești pe care moartea sa au lăsat-o nesfârșită.

Acestea dar văzând Domnul Scarlat Calimah, au alcătuit și au dat la lumină Condica Politicească împrumutând-o din Vasilicale, și prin hrisov au hotărît că numai acea Condică să să întrebuințeze în toate Divanurile, iar nu altă pravilă, și câtă vreme vor lipsi din aceste pravili să să împlinească din Vasilicale.

Din această dar povestitoare pravilnicească istorie, să dovedește prea lămurit că însemnata neară de către praviliști în pricina Jidovilor au rămas fără tărie, ca o neîntrebuințată, atât după art. 318 al Regulamentului cât și după hrisovul Domnului Calimah și nu numai pomenita neară au rămas fără tărie, ci și altele multe, atât a Impăratului Iustinian, carele, precum zic, au făcut peste 150 nearale, precum și a Impăratului Vasilie Machedon și a Impăratului Leon, a fiului său, din care cel 1-u au făcut 71 nearale după Kriatias și atâte numai sunt de trebuință câte s'au pus în Vasilicale. Iar fiul său au făcut 113 nearale, sau precum zic alții 120, și numai 6 s'au păzit de către urmașii împărați. Asemenea s'au întâmplat și la urmașii

acestora împărați din diadohii lor, întrebuințau atât nearaoa procatohului lor precum și nomothesiile lor, pe care le vedem și în țara aceasta ce fel de prefacere au luat pravilile dela 1804 și până la 1832, și fiind că după art. 318 care zice ritos așà:

«Logofatul cel Mare va avè o lucrătoare privire asupra deosăbitelor trebunaluri giudecătorești: pentru ca orândueala pricinilor ce să tratarisăsc....., cursul căutării precum și hotărîrea giudecătilor să fie întocmai după regulamenturile și legile așăzate. Drept aceea el este împuternicit a vizitarisì în persoană deosăbitile tribunaluri și Divanul Domnesc, a fi față cerând trebuința la sesiile lor, și a adunà toate științile ce ar socotì; neaparat de a sa datorie este a vizitarisì și trebunalurile ținuturilor, sau a trimite revizori cu dreaptă cunoștință, carii îl vor înștiințà despre lucrările de acolo. Marele Logofăt va înștiințà pe Domn despre toată abaterea din partea giudecătorilor întru urmarea dregătoriei lor, precum și despre aceia ce s'ar deosăbì prin vrednicie și neprihănite purtări.»

Eu rog ca să să aducă toate cele mai sus zise la știința locului cuvenit spre legiuită hotărîre ce are a să da asupra arătaților mai sus Jidovi.

1836 Septemvrie 10. (isc.) Flechtenmacher.

No. 184. Trsp. 1386 Op. I, 1573

XXII.

Prea Inălțate și mult milostive Doamne,

Toată nația evreaască din acest Prințipat cu lacrămi îndrăznește a.... și vă roagă ca să vă milostiviți a nu trece cu vederea și..... a vi să..... și a să luà în privire jalnica noastră tânguire următoare în jos:..... In tot pământul ca la orice religie pravilile apără și ocrotesc drepturile fieștecăruia, iar pe pravili le sprijinesc drepții ocârmuitori și domnitori, și care fiind unul și Inălțimea Voastră, oblăduitorul și protectorul acestui Prințipat, ce pronia Dumnezeească v'au îndreptat și v'au încoronat spre apărarea supușilor voștri, și nu primiți ca împotriva a tot obiceiul pământului, a pravilii și a legiuirilor statornicite, să nu fie nime intru câtuș de puțin vătămat și asuprit, ci așà precum pravilile și legiuirile statornicite hotărăsc soarta, și de bine și de rău a fieștecăruia după dânsele și urmează a fi supus fieștecine. In această soartă au căzut de trei ori nenorociții Evrei locuitori în Târgul-Ocnei, căci după jălbile locuitorilor hristiani de acolo, că ei, Evreii, spre Sâmbăta Paștilor creștine, și-ar fi făcut batjocuri împotriva legii creștinești, aceasta a lor zisă vinovăție după cercetarea urmată la fața locului, comisia rânduită, în urmarea mărturisirii a patru proști locuitori din acel târg, s'au întemeiat și au îndreptat pe pricină în cercetarea Depar-

tamentului criminalicesc, care după pătrunzătoarea cercetare ce au făcut, pe de o parte negăsind fapta întocmai după arătările târgoveţilor, iar pe de alta negăsind pravile potrivite cu aceste fapte, precum întru adevăr şi nici nu snnt, potrivit pravilei în Condica criminalicească cu fiinţa acestei pricini, şi aşà Departamentul criminalicesc prin a sa hotărîre, deşi tare îi osândeşte pe nenorociţii Evrei, dar totuş oareşcum a sa hotărîre s'ar cam potrivì cu fiinţa pricinii, care pricină trecând în cercetare şi hotărîrea Domnescului Divan, Domnescul Divan nici cum nu ne putem pricepe ce lucrare au făcut, căci, fără vreo cercetare şi fără a aduce faţă pe căzuţii în judecată, au hotărît vinovăţia lor cu totul departe de hotărîrea Departamentului criminalicesc, cu totul departe de fiinţa pricinii, căci fără nădejde şi nepilduit lucru au hotărît ca pe patru să se omoare prin spânzurătoare, iar patru să se trimeată la groapa Ocnii pe toata lor viaţă, care aceástă hotărîre se întemeiază şi pe pravilă, citarisind §§. 188, 189 şi 190 din Condica criminalicească, care nici cum nici să aplicarisesc dar nici se potrivesc cu fiinţa pricinii, căci § 188 citarisit prin hotărîrea Domnescului Divan, prea lămurit zice: «Că supt cea mai mare vinovăţie va fi căzut acel ce s'au ridicat aievea împotriva persoanei stăpânitorului şi s'ar ispitì a oborî alcătuirea ocărmuirii şi orânduelile cele legiuite a patriei, sau prin tăinuite ispitiri şi în urmă dovedite, sau făţiş prin răsvrătire cu ridicare de arme sau fără arme, sau prin orice alte lucrări şi îmbătări aievea spre vătămarea patriei».

Iară prin § 189, tot prin hotărîrea Domnescului Divan se zice: «că întâmplându-să o asemenea faptă de vinovăţie, obiceiul pământului urmează de a să scoate în cercetarea Obşteştii Adunări a divanurilor pământeşti unde, după ce se vor cercetà cu cea mai mare scumpătate toate împrejurările şi dovedindu-să fapta, cu sfatul de obştie să va hotărî pentru toţi cei ce să vor dovedì întovărăşiţii faptei, cumplita pedeapsă cu ridicarea vieţii sau cu vecinica închidere în groapa Ocnii sau a tevniţii, iar pentru evghenişti cu pierderea cinului şi a evgheniei şi cu defăimare în faţa obştiei şi prin îmbrăcare de sucman». Iară prin § 190 se zice:

«Sub asemenea grea vinovăţie va fi căzut şi acela ce să va dovedì că au putut întru adevăr a împlinì o faptă ca aceea ce este împotriva ocărmuirii şi a patriei, iară prin sfatul Obşteştii Adunări să va dovedì c'ar fi primejdie vieţii sale au ştiut că au putut întâmpinà, iar el nu s'au sârguit».

Mult Indurate Doamne, nu vă înduraţi şi milostiviţi-vă a privì la aceste, căci Domnescul Divan, pe temeiul mai sus ziselor §§., hotăreşte moarte unor suflete nevinovate cu fapta morţii, căci zisele §§. sunt aplicarisite numai la acei care să vor ridicà asupra persoanei stăpânitoriului şi s'ar ispitì a oborî alcătuirea ocârmuirii, iară nici cum la nişte fapte făcute în vremea beţiei care, după § 169 a Condicei criminaliceşti, nu să pot socotì fapte

criminalicești, căci zice: «Aceste nu să pot socoti întocmai faptă criminalicească:

1-a Când acel ce au făcut-o este lepădat de cinste și nebun.

2-le Când în periodiceasca boală de nebunie să va întâmplà a să săvîrșì vreo faptă rea.

3-le Când este mai mic de 12 ani.

4-le Când din silă și nevoință s'au întâmplat a să săvîrșì fapta.

5-le Când din amețeală și întunecare minții, în bețié s'au întâmplat fapta.

6-le Când din singura întâmplare s'au dovedit că s'au pricinuit.»

Apoi, pe lângă toate aceste este de luat în băgare de seamă când..... supușii în judecată, întru adevăr când s'au făcut aceste lucruri au fost amețiți de beție, când obștește este știut că toți Evreii în Sâmbăta de pe urmă a Paștelor evreești îs plini de beție pentru bucuria sărbătoarelor, precum aceste adeverează și însuș mărturia locuitorilor hristiani din Târgul-Ocnei, aflătoare în dela pricinii, care lucruri, după mai sus zisul § 169, nu să socot faptă criminalicească, dar apoi Domnescul Divan, neuitându-să la pieirea unui nevinovat norod ce astăzi să găsește sbuciumându-să pe drumuri, hotărăște osânda lor peste vinovăție, neluându-să în băgare de seamă, nici vinovăția ce să zice că ar aveà nevinovatele suflete, nici pomenitul mai sus § 169, dar nici mai puțin anaforaoa Inalt Prea Sfințitului Mitropolit către Inălțimea Voastră, în urma cercetării făcută la fața locului, care cunoscând vinovăția lor au și cerut legiuita înfrânare, spre pilda și a altora, adecă ca pe toți Evreii din Târgul-Ocnei să să lipsească cu locuința din acest târg și mai mult să nu fie primiți a locui acolo Evreii, care Inălțimea Voastră v'ați milostivit și ați buiurdisit-o ca la tratația pricini să să aibă în băgare de seamă legiuita cerere a Inalt Preosfințitului Mitropolit. Toate aceste pravilicești temeiuri Domnescul Divan trecându-le cu vederea, hotărăște o nepilduită osândă pentru niște vinovați cu asemine osândă după a lor greșeli, lăsând o vecinică osândă și inegrire la tot neamul jidovesc.... Prea Inălțate Doamne, cel mai scurt și neofilat pe lumea aceasta trecătoare nu este alta decât o singură viață, dar fie norocită, fie nenorocită, totuși fieștecare nu să leapădă de dânsa, cu cât mai vârtos încă când s'ar privì viața cumvà sfârșită fără vreme și fără vreo răsplătire după a sa vinovăție, ce crud lucru, și cu totul nepovestit încă, apoi toată obștea evreească cu părae de lacrămi strigă păr la ceruri și în numele unui singur ziditor și a născătorului Inălțimii Voastre părinți (?) și suflete cu umilință vă roagă ca să nu vă îndurați a o lăsà în cea de pe urmă desnădăjduire, căci sunt cu totul de pierit și aruncându-vă ochii cei plini de milostivire, priviți asupra unui nevinovat norod (după cum să socotește), și dreapta judecata voastră judece împrejurările de mai sus arătate din singura și ne .... și pline de amă-

răciune inimile noastre resturnate la pragul îndurerat al Inălţimii Voastre, iubitorul obijduiţilor cu viaţa, căci socotim că cu a noastră locuinţă în acest Prinţipat nici o pagubă nu să pricinueşte ci mai vârtos numai de folos, atât înaintea ocârmuirii cât şi pentru cealaltă obştie care toţi sunt mulţămiţi, nu cu . . . . . de vreo cugetare facem această plecată îngenunchiare, ci chiar plini de nădejdea facerii de bine şi milostivirea Inălţimii Voastre alergăm curat ca către un obştesc părinte şi oblăduitor a tuturor nenorociţilor, ca să vă milostiviţi a poroncì din plina de milostivire îndurare ce aveţi către toţi supuşii Voştri şi pentru acea nenorocită obştie şi plină de amărăciune, ceeace duhul milostivirii vă va lasà spre a aflà cuviincioasa punere la cale, i liniştire şi neobijduire cu scăpare acestor nenorociţi oameni din gura pieirii şi a morţii, căci milostivirea ce arătaţi către toţi nu vă va oprì spre a o vărsà şi asupra unui norod nenorocit. Şi cădem la picioarele Inălţimii Voastre să toarne aflare limanului, izbăvirea necazurelor, aşà ne rugăm, nu treceţi cu vedere praviliceştile obştiei cereri şi primiţi cu milostivire şi îndurare rugăciunile lor spre a nu rămâne în veci în cea mai mare şi în ce mai înegrită şi amărîtă viaţă — pentru care pe de o parte la prea milostivul Domnezău ziditorul să vor îmmulţi . . . . . i îndelungaţii şi acei plini de fericire ani, iar pe de alta o în veci pomenire va rămâne . . . . . înrădăcinat în inimile a tot neamul evreesc, pentru care plini de nădejde aşteptăm cu neînsărată bucurie luminatul şi pentru noi îndestulător buiurdis, remânând toată obştea evreească în veci a Inălţimii Voastre întru tot supuşi şi aplecate slugi.

Anul 1836, luna Sept. 10 zile.
Eşii.

Hersch Wechsler, Michel Daniel, Leib Baruch, Leib Gross, N. A. Kaufman, Löbel Keith, Solomon Feigeles, (o iscălitură evreească), Wachman Prilies, Singer & Schwarz, Chaskil Kaufmau, Samuel Zeiker, (o iscălitură evreească), Nachman Wechsler, Solomon Herman, Lippe Theiler.

No. 184. Trsp. 1386. Op. I 1573.

XXIII.

Nota bene.

Merlin, Répertoire, Tome III, p. 179 et 181. Blasphème. C'est un mot tiré du grec et qui signifie *atteinte à la réputation.* On l'emploie ordinairement pour marquer les injures qui ont rapport à la divinité.

Suivant la Novelle 77 de Justinien, les blasphémateurs doivent être punis de mort.

Une autre espèce de blasphème est celui qui attaque la religion. Les propos impies contre les cérémonies de l'Eglise dégénèrent aussi quelque-

fois en Blasphème: il n'est nullement permis de les tourner en dérision ou de s'en moquer. A l'égard de ces usages qui peuvent paraître singuliers dans quelques endroits à ceux qui n'y sont pas accoutumés, *il faudrait que la dérision fût bien affectée et qu'elle causât du trouble et du scandale,* pour qu'elle méritât l'attention du ministère public.

Mais que l'on fasse bien attention que la punition du Blasphème, n'étant nécessaire à la société que pour l'exemple et non pour venger la divinité qui est au-dessus des outrages des hommes, *le Blasphème ne doit exciter le ministère public qu'autant que l'impiété est grave et scandaleuse.*

Art. 262 du Code pénal de 1810:

«Toute personne qui aura par paroles ou gestes outragé les objets d'un culte dans les lieux destinés ou servant actuellement à son exercice ou les ministres de ce culte dans leurs fonctions, sera punie d'une amende de 16 fr. à 500 fr. et d'un emprisonnement de quinze jours à six mois.»

Art. 264. «Les dispositions du présent paragraphe ne s'appliquent qu'aux troubles, outrages ou voies de fait dont la nature ou les circonstances ne donnent pas lieu à de plus fortes peines, d'après les autres dispositions etc., etc.»

Sacrilège. Action impie, par laquelle on profane les choses sacrées. Dans l'ancien droit romain on appelait sacrilège le vol ou le larcin des choses sacrées. C'est ce que prouve la loi 4. D. ad legem Iuliani: *peculatus et de sacrilegiis.* (Bas. Tom. VII 769. l. 5.).

Mais les empereurs Gratien et Valentinien ont donné beaucoup plus d'étendue au terme de *sacrilège* et ils ont compris sous ce nom tout crime commis contre la loi de Dieu, soit par ignorance soit par mépris. Voyez la Loi Cod. *de crimine sacrilegii:* (Bas. Tom VII p. 772 l. 16 et p. 775 Schol. 4:).

Suivant le droit commun il y a trois manières de connaitre le *sacrilège.* Ce crime a lieu: 1° quand on vole une chose sacrée dans un lieu sacré; 2° quand on vole une chose sacrée dans un lieu qui n'est pas sacré; 3° quand on vole dans un lieu sacré une chose profane, telles qu'un trône, des chandeliers, des cierges, etc., etc.

Pentru care caz să găseşte legiuire la §. 240 a Condicii Criminale, unde zise:

«Furul de lucruri sfinte din besărici, cum şi acel de lucruri domneşti şi obşteşti, carele înarmat călcând au furat, va cădeà supt cea mai cumplită pedeapsă: bătându-se pe toate uliţile şi osăndindu-se la groapa Ocnii, pe toată viaţa sa».

Din Condica Penală ai Impărăţiei Austriei. §. 107. Faptă de Criminal a turburării religiei face:

«*a)* Cel ce prin cuvinte, scrisori sau prin fapte hulește pe Dumnezău.

«*b)* Cel ce turbură înplinirea slujbei unei religii așăzate în Stat, sau prin o necinstitoare urmare săvârșită la vasele sfințite pentru slujba dumnezăiască sau altmintrelea, arată prin fapte vorbe și înscrisuri în public o nebăgăre de samă a religiei.

«*c)* Cel ce să obrăznicește a ademeni pe un hristian la părăsirea hristianismului.

«*d)* Cel ce să sârguiește a propovădui necredința sau de a semănà o învățătură greșită în protivitoare religiei hristiană, ori de a închegà desbinări.

«§. 108. Dacă prin turburarea religiei s'au dat scandal public, cei ce au urmat o ademenire, sau cu apucarea spre săvârșirea faptei au fost împreunată o primejdie de obște, atunce această faptă de Criminal să va pedepsi cu temniță dela unul până la cinci ani, iar la mai mare răutate sau primejdie, să va mări pedeapsă până la zece ani.

«§. 109. De nu vor fi la mijloc împregiurările cele pomenite în paragraful de mai sus, atunce să va pedepsi turburarea religiei cu temniță de șase luni până la un an».

NB. Scăpări din vedere și alte însemnări.

1) In cercetarea și giudecarea pricinii nu s'au luat cu tot dinadinsul în băgare de samă *psihologhicească starea beției* a învinovățiților.

2) Din delă să prepune, că pârîții la săvârșirea necuviincioasei fapte să găsiau în amețala și întunecarea minții, pentrucă Evreii prăznuiau în vremea aceea a lor *Hamân* și obicinuiau a să îmbătà, în care stare s'au putut obrăznicì a face asemene schimosire și *excès de joie*.

3) Nu este de crezut că o mână de oameni, dacă s'ar fi aflat întru întrăgimea minții, s'ar fi apucat a face așà feliu de nebunii batgiocuritoare!!

4) Dacă dintr'o cercetare făcută cu toată scumpătate pentru starea minții pârîților, s'ar dovedi că pârîții au avut scopos rău, de a luà în râs țeremoniile relighiei hristianilor, atunce numai acele *excès* s'ar puteà socoti în rândul faptelor criminalicești, după legiuirile mai sus însămnate.

5) Țitarisitele §§. 188, 189 și 190 din Condica Criminală nu sunt potrivit aplicarisite, pentrucă din §. 186, unde sunt înșirate toate faptele de Criminal cuprinse în Condică și din duhul legiuirilor ce să cunoaște, să vede că obiectul pricinii nu este prevăzut.

6) O pricină vajnică, ca aceasta, nu să poate hotărî numai după regulile silogismosului, adică, că s'ar socoti călcate orânduelile și așăzământurile ce privesc către obștie, când o mână de oameni beți, cari la cea întâi merătire (?) din partea poliției locului spăimântându-se, nu știu unde să se ascundă și să fugă!

7) După art. Regulamentului 318, Vasilicalele în pricini criminalicești nu sunt primite, pentrucă legiuirile cele cuprinse în unele, fiind prea aspre, cumplite și fără omenire, nu să aplicarisesc nici să potrivesc după împregiurările țării și a locuitorilor ei și că duhul legilor cuprinse în Condica Criminalicească să arată piste tot mai domol, fără asprime cumplită. Pentru aceste cuvinte, țitarisitele pravili din Vasilicale, Tomul VII, f. 772, legea 16 și celelalte nu sunt nici primite în temeiul Reglementului, nici bine și potrivit aplicarisite, și când asprimea legilor împărătești ar fi primită în pământul aceasta, pentrucă înpregiurările pricinii înfățoșate nu țântesc către un lucru așă de mare, ca să să răstoarne sfințenia relighiei hristianilor.

8 Poate *antipatia*, care firește au hristianii către Evrei nu puțină înfluenție au arătat, de s'au luat pomenitul *excès de joie* atât de *ipervolicește*.

9) După legiuirile mai sus însemnate a Franției și a Austriei, pricina nu încape în șirul acelor fapte criminalicești care să tragă după sine osânda morții, ci o pedeapsă mai ușoară s'ar cuveni spre înfrânarea a asemene ecsțesuri.

NB. Din Condica Pen. a Eladii,

După art. 194, pentru tulburarea liniștii relighiei.

No. 184, Trsp. 1386, Op. I. 1573.

XXIV.

Marea Logofeție a Dreptății. Secția I. Partea I, No. 12.217 1836 Decemvrie 17 zile.

Către Tribunalul Criminalicesc,

Anaforaoa Divanului Domnesc de supt No. 2.090, încheiată în presustfia sa în urmare sentinței acelui Tribunal cu No. 1811, pentru cutezare urmată asupra legii noastre creștinești de către Jidovii din Târgul-Ocnei și anume: ***Avram Davidovici, Leiba Herșcovici, Lupu Steclariu, Avram Cotarul, Leiba Isac, Iancu a Rifcăi*** și ***David Eni***, invinovățiți că cei șase dintâi mergând la casa celui de pe urmă, împreună și cu alt Jidov, ***Ițic Steclaru*** (ce să află fugit), au închipuit, ca spre bagiocură, toate patimile Domnului Nostru Isus Hristos, s'au supus de către Logofeție întăririi Prea Inălțatului Domn, și Inălțimea Sa, în privire praviliceștilor observații a Dumisali Jurisconsultului, Căminar Flechtenmacher, prin rezoluția dela 16 a acestei luni, pusă pe acea anaforă, au hotărît cu milostivire ca pe patru din acești Jidovi, meniți de Divan a să osândi cu moarte prin spânzurătoare, și anume: ***Avram Davidovici, David Eni, Iancu a Rifcăi*** și ***Leiba Herșcovici***, ca unii ce ei s'ar fi dovedit mai de căpitenie la uneltirile faptei, să să trimeată pentru toată viața la Ocnă, iar pe ceilalți trei și anume: ***Avram Cotarul, Lupu Steclaru*** și ***Leiba Isac***, meniți de Divan spre a să da pentru toată viața la Ocnă, ca

unii ce şi ei s'ar fi aflat întru petrecere cu ceilalţi, să să trimeată la Ocnă însă numai câte pe trei ani, afară numai de *Iţic Steclaru*, carele prinzându-să, să să cerceteze, iar pentru ceilalţi să se urmeze după sentenţia Divanului Domnesc, adică pe *Iosip Bălan* şi *Ursul David* ce au primit a să săvârşi în casele lor, pe la acea vreme, noapte, o asemine batjocuritoare şi jicnitoare de lege faptă, să să bată pe fieştecare, la faţa locului, câte cu cincizeci lovituri bice, precum şi pe Jidoafcele, *soţia Jidovului David* şi *Rifca*, fomeia lui *Iancu a Rifcăi*, ce ţineà lumânări aprinsă în mâni, să să bată, iarăş la faţa locului, câte cu douăzeci lovituri bice şi apoi să rămâie slobode. In temeiul cărei hotărîri, Logofeţia face cunoscut acelui Tribunal ca îndată, prin Dumnealui Vel Armaş, să să şi ducă întru împlinire osândirea arătată asupra soartei vinovaţilor pomeniţi mai sus, împărtăşind şi pe Logofeţie cu ştiinţă de urmare.

Implinitor îndatoririlor de Vel Logofăt: Sturdza Hatman.

Director: D. Veisa Spătar.

Şef: (Indescifrabil).

LETOPISEȚUL LUI AZARIE

DE

I. BOGDAN
Membru al Academiei Române.

Ședințele dela 16, 23 și 30 Ianuarie 1909.

I.

ANALELE ȘI CRONICELE MOLDOVENEȘTI DINAINTEA LETOPISEȚULUI LUI AZARIE.

Din bogata literatură istorică de anale și cronice ce au existat în Moldova în sec. XV și XVI și au slujit de bază cronicarilor cari au scris românește în întâia și a doua jumătate a sec. XVII, cunoșteam până azi în limba slavă originală numai **analele dela Bistrița**, cari conțin știri scurte asupra istoriei Moldovei dela 1359—1506, și **letopisețul dela Slatina**, care, pe lângă o redacțiune a *analelor putnene* dela 1359—1525, conține cele două cronice ale episcopului *Macarie* și ieromonahului *Eftimie*, istoriografii lui Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu, cari descriu istoria domnilor Moldovei dela moartea lui Ștefan cel Mare până la domnia întâia a lui Alexandru Lăpușneanu, 1504—1554 (1).

Atât analele dela Bistrița cât și letopisețul dela Slatina sunt cunoscute numai în câte un singur manuscris: cele dintâi în manuscrisul lui Mančo Džudžov dela Tulcea, după care le-am publicat la 1895 în «Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor», al doilea în manuscrisul Academiei duhovnicești din Chiev, după care l-am publicat la 1891 în «Vechile cronice moldovenești până la Ureche».

---

(1) Data lui Eftimie pentru zidirea mânăstirii Slatina, 7062, Sept. 3 (*Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 170 și 221). Socot acum anul dela Ianuarie și pun 1554 în loc de 1553.

Analele putnene, continuate, sub forma în care începuseră a fi redactate în secolul XV, până la a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1565), sunt cunoscute numai în traducerea polonă dela 1566 a lui Nicolae Brzeski, pe atunci secretar al regelui Sigismund August, apoi general al Podoliei și staroste de Camenița (1).

Cunoscute încă dela 1844 printr'o publicație a istoricului polon W. K. Wójcicki, ele au fost editate din nou la 1867 sub titlul «Cronica cea mai veche a Moldovei» de răposatul B. P. Hasdeu în «Arhiva istorică a României», tom. III, și reeditate de mine la 1891 sub titlul «Cronica moldo-polonă» după o copie a muzeului Czartoryski din Cracovia, iar la 1895 după însuș autograful lui Brzeski, care se păstrează astăzi în biblioteca imperială din St. Petersburg (*Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 173 și urm.; *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, p. 119 și urm.). Am puteà numì, mai exact, această cronică *„traducerea polonă a analelor putnene“*.

Un simplu extras din analele putnene, și anume dintr'o redacțiune ce mergeà până la suirea în scaun a lui Bogdan Orbul, precedate de o legendă despre originea Moldovenilor dela Roma, este *Cronica anonimă*, scrisă în imperiul moscovit pe la începutul sec. XVI și incorporată în cronica rusească numită «Voskresenskaja». Valoarea istorică a acestei cronice e aproape nulă; ea are oarecare însemnătate numai ca produs literar rusesc din acel secol (2) și ca dovadă de interesul ce începuseră să aibă Rușii pentru Moldova dela încuscrirea lui Ivan Vasilievici, marele cneaz al Moscvei, cu Ștefan cel Mare în 1483.

Analiza cronicei lui Ureche sau — după cercetările recente ale d-lui C. Giurescu (3) — a lui Ureche și Simion Dascălul, scrisă cam pe la 1660, în cea mai mare parte după analele și cronicele interne anterioare, ce fuseseră traduse, unele în românește de Eustratie logofătul, altele în latinește și ungurește de scriitori necuno-

(1) Cf. acum, pe lângă cele spuse despre dânsul în *Cronice inedite*, p. 105 și urm., Adam Boniecki, *Herbarz polski*, część I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, tom. II, p. 166 (Warszawa 1900).

(2) Din punctul acesta de vedere a studiat-o d-l A. I. Jacimirskij în Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ pe anul 1901, fasc. 1, p. 88 și urm., art. «Сказаніе вкратцѣ о молдавскихъ господаряхъ въ Воскресенской лѣтописи.

(3) *Noui contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* (letopisețul lui Eustratie logofătul și letopisețul latinesc, cronicile lui Grigore Ureche, Simion Dascălul și Misail Călugărul), București 1908.

scuți, pe la sfârșitul sec. XVI și începutul sec. XVII,—analiza acestei cronice a dovedit că, afară de analele și cronicele menționate, au existat în Moldova, prin sec. XVI, și alte anale și cronice scrise în slavonește, dintre cari unele mergeau cel puțin până la domnia lui Aron Vodă (c. 1595). Așà d. p. nu încape îndoeală că, pe lângă cronica lui Macarie, a existat și o altă cronică oficială asupra domniei lui Petru Rareș și că mai toate știrile interne din cronica lui Ureche și Simion Dascălul, dela Petru Șchiopul până la Aron Vodă, sunt luate din anale scrise în slavonește după modelul celor putnene și bistrițene și din cronice scrise tot în slavonește după modelul lui Macarie, care introdusese în istoriografia Moldovei manierismul bizantin al lui Constantin Manasses (1).

Un manuscris găsit de curând în biblioteca imperială din St. Petersburg vine să confirme acum această presupunere, descoperindu-ne o parte încă necunoscută din izvoarele «letopisețului moldovenesc» al lui Ureche, aceea care tratà istoria Moldovei dela Ștefan Rareș până la Petru Șchiopul, 1550—1574. Acest manuscris ne descopere un nou cronicar din școala lui Macarie, pe călugărul *Azarie*, cunoscut până acum numai din două citate ale unui copist dela 1712 (2), și o nouă redacțiune a cronicei lui Macarie și a analelor putnene. E vorba de o rămășiță importantă a istoriografiei moldovene din sec. XVI, care merită să fie publicată, tradusă și interpretată cu toată atențiunea.

II.

MANUSCRISUL O, XVII, No. 13 AL BIBLIOTECII IMPERIALE DIN ST. PETERSBURG.

Ca toate celelalte cronice moldovenești în limba slavă, așà și cronica lui Azarie se găsește într'un sbornic (codex miscellaneus) de origine călugărească, la un loc cu alte tratate de cuprins religios, apocrif și istoric. El poartă signatura O, XVII, No. 13, are 328 de file de un format foarte mic 8° și e scris pe hârtie în semiunciala dela sfârșitul sec. XVI sau începutul sec. XVII. Dela f. 1—206 toate textele lui sunt de cuprins religios: un canon în cinstea Maicei Domnului,

(1) Cf. asupra acestei chestiuni, pe lângă edițiile mele, scrierile răposatului Ștefan Orășanu și ale d-lor N. Iorga și C. Giurescu, care în broșura citată, p. 4, nota 1, dă întreaga bibliografie respectivă.

(2) Asupra acestuia vezi C. Giurescu, l. c., p. 26 și urm.

două paraclise, unul pentru sf. Nicolae, altul pentru sf. mucenic Gheorghe, mai multe rugăciuni, o slujbă pentru sfântul Ioan cel Nou dela Suceava, a cărui memorie se serbează la 2 Iunie (мѣсяца іюнїа в҃, слѹжба святаго великомѫченика іωанна новаго, на велицѣи вечерни: luna lui Iunie în 2, slujba sfântului și marelui mucenic Ioan cel Nou, la vecernea cea mare, f. 103 și urm.), un paraclis în cinstea aceluiaș (честнїи параклис святомоу іωанноу новомоу: cinstitul paraclis pentru sfântul Ioan cel Nou, f. 124 v. și urm.) și alte slujbe bisericești. F. 311—328 cuprind «întrebări și răspunsuri» (вꙁпроси, ωтвѣти) și alte texte, între cari apocriful despre capul lui Adam (о адамовѣ лꙁбини). (1)

Textele istorice, singurele cari ne interesează pe noi, se găsesc la f. 208—310 și anume: a) dela f. 208—224 o cronică universală scurtă, urmată de niște anale sârbești ce conțin și câtevà notițe din istoria Ţerii-Românești și a Moldovei, b) dela f. 225—310 letopisețul moldovenesc.

Nu există nici o notiță asupra locului unde s'a scris sau asupra persoanei care a scris acest sbornic. Particularitățile lui caligrafice arată că e scris într'o mânăstire moldovenească din țara de sus. S'ar puteà presupune, după slujba și paraclisul lui Ioan cel Nou, că e scris la Suceava, unde se păstrau moaștele acestui sfânt. Dar memoria lui se serbà, de bună seamă, și în alte mânăstiri sau biserici, nu numai în cele din Suceava. Afară de aceasta, mânăstirile din târgul Sucevii n'au fost, precât știm, niciodată focare de învățătură teologică, cum au fost de pildă cele din Neamț, Bistrița, Putna și altele. Pe la 1749 și 1739 manuscrisul se găsià într'o mânăstire dela Iași, precum arată următoarele două notițe în limba română, făcute de mâni deosebite pe marginile filelor 1—6 și 19—23.

«Scris și în condica svintei mănăstir(i) aceștie Necoriț(ă), la let 7257 (=1749), Apr. 22. Și mai sânt și alt(e) cărți (2) a mănăstirii, tot scris(e) în condică ce are sfănta mănăstire, care este făcută ace còndică . . . . . »

« . . . . . și bezedelile a lui Antohi Vod(ă), anume Costantin și Dumitrașcu, (s)'au sculat ș-au luat Hotinul, și au vinit și la Eș, și au prădat Eșii și totă țara Moldovii, din Nistru păn' în monte (sic)

(1) O descriere mai amănunțită a manuscrisului se află în studiul citat mai jos al d-lui Jacimirskij.

(2) In orig. pare a fi *coseț(e) se*, chirilic коси ця, scris însă așà, că se poate ceti кърци.

și păn' la Focșan(ĭ), și tot Piscol (=Piscul), șă (orig. тѣ) au prădat totă țara, în domnie(a) lui Gligori Vod(ă); înbla veletul 7248 (=1739), Sep. în 8 zile. Și s'au dus la Noevri în 20 zile».

Notițele sunt necomplete, deoarece în sbornic lipsește întreaga tetradă a doua, pe filele căreia se continuă însemnarea dela 1749, iar din tetradele 4, 5 și 6 s'au păstrat, în loc de 24, numai 12 file, dintre cari cea din urmă are signatura ѕ҃ (1); din pricina aceasta s'a pierdut începutul însemnării dela 1739. Din cuprinsul celor două însemnări rezultă că manuscrisul, pe vremea ocupațiunii rusești sub Grigorie II Ghica, Septemvrie—Octomvrie 1739, se află în Iași (2) și că la 1749 el a fost trecut în inventarul mânăstirii Nicoriță din acest oraș. Biserica Nicoriță există și astăzi.

Nici celelalte însemnări din manuscris nu dau nici un indiciu precis, d. p. proverbul dela f. 136 v. «кто сиитъ до слонца сходаіцаго, тои не знанде пекла горѧіцаго» (cine doarme până la apusul soarelui, acela n'are să găsească cuptorul aprins), sau vorbele polone dela f. 259 «Wielmożny Mosci do», sau cele rusești și românești dela f. 321 v., cari nu merită să fie reproduse. Nu se știe nici de unde, nici de cine a fost adus manuscrisul la biblioteca imperială din St. Petersburg. D-l I. A. Byčkov, șeful secțiunii manuscriselor, care are meritul de a fi descoperit textele ce ne interesează pe noi și a fi atras atențiunea d-lui A. I. Jacimirskij asupra

---

(1) Afară de acestea, mai lipsesc din tetrada (quaterniunea) întâia cele două file dela început. Tetradele 7—20 (з—к) sunt toate întregi. La f. 139 începe o altă numerotație, ceeace arată că sbornicul de azi e alcătuit din două sbornice legate la un loc. Din al doilea lipsesc cu totul tetradele 4 și 5, iar din tetrada a noua lipsește foaia dela sfârșit, cea cu care se începeà cronica pe scurt dela Adam, căci f. 208—214 sunt cele șapte file din urmă ale tetradei 12; tetradele 13, 14 și 15 sunt întregi; a 16-a are numai 6 file. Se vede că două dela începutul ei rămăseseră goale și că numerotația ѕ҃і a fost pusă în urmă pe fila 239, cu o altă mână decât cea care a scris ѕ҃і pe fila 244. Tetrada 17 are 12 file, a 18-a și a 19-a lipsesc, a 20-a—26-a au câte 8 file; din aceasta din urmă cele șase dela început cuprind sfârșitul letopisețului moldovenesc, a șaptea lipsește, pagina întâia dintr'a opta e nescrisă, iar pe pagina a doua, cu sign. кѕ҃, încep «întrebările și răspunsurile». La tetradele ce cuprind letopisețul moldovenesc sunt vreo două intervertiri de foi, lesne de recunoscut: astfel f. 267 se află înaintea f. 266 și f. 269 înaintea f. 268. Notez aci că sbornicul are două numerotații moderne: una îi dă 327, alta 328 de file.

(2) Asupra participării fiilor lui Antioh Cantemir la ocuparea Moldovei de Ruși în 1739, cf. povestirea bogată în amănunte a cronicarului contimporan Ioan Neculcea, la domnia a doua a lui Grigorie Ghica, în *Cronicele României* de M. Kogălniceanu, ed. II, p. 407—409. Pe Constantin și pe Dumitrașcu îi numește Neculcea «la Moscali înstrăinați» (p. 408).

lor (1), mă asigură că el aparține colecțiilor mai vechi, de pe la 1840—1850.

Trebue să renunțăm dar deocamdată la putința de a determinà mai de aproape locul și timpul în care s'a scris sbornicul dela Petersburg. Atâta putem afirmà cu siguranță, că el nu e mai vechiu decât sfârșitul sec. XVI, nici mai nou decât întâia jumătate a sec. XVII, și e scris într'o mânăstire din nordul Moldovei.

Să analizăm acum cele două texte istorice ce le edităm dintr'însul și cari, luate la un loc, pot fi privite ca un manual moldovenesc din sec. XVI de istorie universală și națională. Ele sunt copiate de aceeaș mână și puse într'adins unul după altul, ca și în sbornicul dela Chiev.

III.

CRONICA UNIVERSALĂ ȘI ANALELE SÂRBEȘTI DIN MANUSCRISUL DELA PETERSBURG.

Textul cel dintâiu este cunoscuta *Arătare în scurt a celor întâmplate dela Adam până în zilele noastre,* care, sub diferite versiuni, servește de introducere la o sumă de anale sârbești din sec. XV—XVII, între altele și la cele din codicele dela Slatina, pe cari le-am publicat la 1891 în *Archiv für slavische Philologie,* vol. XIII. Ea merge până la Manoil Paleologul (1425). Analele înseși încep cu anul 1355, adecă cu moartea lui Ștefan Dușan, și se încheie, ca și

(1) D-l A. I. Jacimirskij, docent pentru filologia slavă și română la Universitatea din Petersburg, a avut bunătatea să mă informeze în vara anului trecut despre această descoperire și a provocat astfel călătoria mea la Petersburg. D-sa a pregătit și un studiu asupra letopisețului lui Azarie, în care se ocupă mai ales de forma literară a cronicelor moldovenești în limba slavă. Partea din acest studiu care tratează despre anale, și în deosebi despre raportul din punct de vedere literar al analelor bistrițene cu celelalte, va ieși în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XXX, p. 481 și urm., sub titlul *Die ältesten slavischen Chroniken moldauischen Ursprungs. Eine Untersuchung über die Redaktionen und Kritik der Texte.* Despre celelalte cronice d-sa va publicà probabil un alt studiu în limba rusească. — D-l A. I. Jacimirskij e un foarte bun cunoscător al manuscriselor slavo-române și al literaturii noastre vechi. Din aceste domenii d-sa a publicat numeroase studii, cari ar merità să fie cunoscute și de istoricii noștri și de cei ce se ocupă cu literatura noastră veche. Voiu profità de o altă ocazie spre a aduce la cunoștința publicului românesc aceste studii printr'o bibliografie, cu atât mai mult că, după răposatul P. A. Syrku, d-l Jacimirskij este singurul învățat rus care urmărește cu interes și cu simpatie mișcarea literară dela noi și dă publicului rusesc informații obiective asupra ei.

în codicele dela Slatina, cu anul 1490. Prof. V. Jagić care le-a editat întâiaş dată în *Archiv f. slav. Philol.*, vol. II, după un manuscris sârbesc din sec. XVI aflător în biblioteca Universităţii din Odessa, şi după dânsul L. Stojanović, le-au numit *analele dela Cetinje*. Acest din urmă a reprodus cronica universală, din care prof. Jagić publicase numai câtevà extrase, în *Spomenik*, III, p. 119 şi urm. (Beograd 1890).

Deosebirile între textul cel nou şi cel dela Slatina nu sunt mari: în partea ce conţine analele sârbeşti ele sunt foarte neînsemnate (1), în partea generală ele se reduc la expunerea mai prescurtată a genealogiilor dela Adam până la Isus Navi şi la omiterea hotărîrilor celor şapte soboare ecumenice. Despre acestea se aminteşte numai anul şi locul, împăraţii sub cari s'au ţinut şi numărul sfinţilor părinţi cari au luat parte la ele,—într'o formă cevà mai prescurtată decât în manuscrisul dela Odessa. Cf. d. p.

ms. dela Petersburg	ms. dela Odessa
Константин великы лӣ лѣт. При сем быст а҃ събѡр въ никеи. Ѿт вьзнесенїа христова до а҃ събѡра тӣі лѣт, а ѡт начѧла мироу в лѣто ҂еѡні. Бѣхѫ же свѧтыи ѡтци тӣі.	Костантинь великы ла҃ лѣть. Сьи великыи царьствоующїи градь вь византїи вь свое име оть рима пришьдь сьзда, вь к҃е лѣто своего царьства, ѡть сьзданїа же мира вь лѣто ҂еѡлз. а҃. При семь бысть и прьви вьселенскыи събор иже вь никеи, т҃иі богоносныхь отьць, на арїа богоборнаго сьводештаго нечьстивнѣ вь тварь сина божїа и расѣцающа въ сьзданна и несьзданна еже по о[т]ци и по синѣ и светѣмь доусѣ покланяемое единобожьство. Соуть оубо оть господа нашего вьчловѣченїа до прьваго сьбора иже вь никеи т҃їи лѣть, ѡть алеѯандра же македонянина х҃лѕ лѣть. (Spomenik, III, p. 120).
Ѳеѡдѡсіе вел(и)кы ѕ҃і лѣт. Ѿт а҃-го събора до в҃-го н҃в лѣт. Вторы събѡр быст въ кѡнстантинѣ градѣ, в лѣто	Ѳеодосї великы з҃ї лѣть. в҃. При семь бысть в҃ сьборь вь константине граде, р҃н светыхь отьць, на македонїа доу-

(1) Vezi variantele de desuptul textului.

‚еѡод, въ царство ꙫеѡдѡсїа вел н)каго. Бѣхѫ же свѧты ѡтци р҃н.

хоборца константїна града, вь тварь сьводештоу доухь светыи, и разсцѣпаюштоу ничимь же мьнше семоу вь сьзданна и несъзданна единобожьство. Отьстоить же второи сьборь оть прьваго лѣть нв҃. (ibid.)

Titlul și începutul «Arătării în scurt», până la David, nu s'au păstrat în sbornicul dela Petersburg. Ele trebue să fi fost însă identice cu cele din textul dela Odessa, care ar umpleà cam două pagine din manuscrisul dela Petersburg, adecă tocmai fila care lipsește din tetrada a noua a acestui manuscris (cf. nota 1 dela p. 61). Le-am întregit dar în ediția noastră după a lui L. Stojanović.

După ediția textului dela Chiev (*Archiv f. slav. Phil.*, XIII, p. 502—525) reproducerea celui dela Petersburg ar puteà să se pară superfluă. Ea se justifică însă prin două motive: *a)* sbornicele moldovenești dela Chiev și Petersburg conțin una din cele mai vechi redacțiuni ale analelor sârbești, intrată în manuscrisele moldovenești pe vremea lui Ștefan cel Mare și rămasă așà, fără continuările și modificările suferite de această redacțiune în manuscrisele din Serbia sau din alte țeri locuite de Sârbi. Așà fiind, pentru stabilirea definitivă a acestui text, o nouă copie, pusă la dispoziția învățaților sârbi, va fi totdeauna binevenită. *b)* Textul dela Chiev l-am publicat fără traducere, deoarece atunci mă adresam unui cerc restrâns de specialiști. «Arătarea în scurt» și analele sârbești au avut însă o influență vădită asupra istoriografiei moldovenești din sec. XV, și e bine ca ele să fie cunoscute la noi în cercuri mai largi (1).

Ele dau o idee destul de exactă de problemele istorice generale cari preocupau lumea noastră cărturărească în sec. XV și XVI, înainte de contactul mai deaproape cu cultura polonă și apuseană, adecă cu cultura renașterii. Cine va cetì astăzi traducerea acestei «cronice universale», se va întrebà mirat: cum a fost cu putință, ca o expunere atât de seacă și de neinteresantă, din punctul de vedere modern, să intereseze pe cărturarii noștri din sec. XV și XVI în așà grad, încât s'o considere ca cea mai potrivită introducere la istoria națională și s'o reproducă în atâtea còpii?

Lucrul se explică în mod foarte natural. Analiștii și cronicarii noștri din sec. XV și XVI aveau o educație pur călugărească.

(1) Cf. articolul meu *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, l. c. din Archiv f. slav. Phil. Am spus acì că «Arătarea în scurt» a servit de izvor și lui Moxa.

Hrana lor intelectuală erau excluziv operele teologice și profane ale literaturii bizantine și ale literaturii slave de sud, care este un slab reflex al aceleia, având toate defectele și nici una din calitățile ei. Așà fiind, înțelegem de ce istoricii-călugări din mânăstirile moldovenești arată interes numai pentru istoria prescurtată a Evreilor și cronologia seacă a regilor lor, pentru istoria imperiului persan, a lui Alexandru cel Mare și a diadohilor; înțelegem pentru ce la istoria imperiului roman ei dau atenție numai faptelor ce sunt în legătură cu desvoltarea creștinismului, pentru ce din istoria Bizanțului îi interesează iarăș mai mult luptele pentru codificarea adevăratei credințe sau a «pravoslaviei» și progresele monahismului. Așà fiind, înțelegem de ce acești vechi analiști se mulțumesc să înregistreze despre Traian numai cuvintele «au domnit 19 ani și 6 luni», pecând la luarea Constantinopolei de cruciați ei oftează împreună cu Grecii pentru marea nenorocire a acestora de a fi fost siliți să pomenească în biserici, la «pomenește doamne», pe Papa dela Roma; înțelegem de ce din istoria Țerii-Românești și a celorlalte state din jurul lor ei n'au introdus în copiile lor nimic nou, ci s'au mulțumit cu ce au găsit deagata în analele sârbești, aduse dela sudul Dunării; înțelegem, în sfârșit, de ce ei nu știu nimic din marile evenimente, petrecute în apusul Europei, cari au schimbat fața lumii moderne.

Acestea ajung la cunoștința Moldovenilor abià în sec. XVII, prin intermediul Ungurilor și Polonilor, și se reflectează în istoriografia lor, întâiu foarte slab sub predecesorii imediați ai lui Miron Costin, și apoi în scrierile acestuia, primul cronicar moldovean care nu mai stă de loc sub influența literaturii bizantino-slave și care nu mai cunoaște originalele slave ce au servit de izvor și îndreptar cronicarilor din sec. XVI.

Cine-și câștigă toate noțiunile sale de istorie universală și de istoriografie din opere cá «Arătarea în scurt» sau din hronograful lui Manasses, nu puteà să aibă nici cunoștințe bogate, nici orizont larg în apreciarea evenimentelor și persoanelor, nici artă adevărată în expunere. Individualitate, personalitate și obiectivitate, sunt noțiuni necunoscute cronicarilor noștri din sec. XVI, fiindcă erau necunoscute și izvoarelor dela cari s'au adăpat ei. Spre a-i puteà aprecià cu dreptate, trebue să cunoaștem aceste izvoare. Numai cunoscându-le, ne vom puteà da seamă de deosebirea fundamentală ce s'a produs în spiritul Moldovenilor prin scuturarea vechii culturi orientale și primirea celei occidentale, și vom puteà pricepe mai bine supe-

rioritatea lui Ureche, Miron Costin și ceilalți asupra lui Macarie sau Azarie, cu ale căror opere ne vom ocupà, analizând al doilea text pe care îl publicăm din sbornicul dela Petersburg.

IV.

LETOPISEȚUL LUI AZARIE.

Sub titlul *Povestire în scurt despre domnii Moldovei* (Сказанїє вь кратцѣ ѡ молдавскых господарехь) (1), codicele dela Petersburg cuprinde istoria Moldovei dela 1359—1574, în trei texte bine deosebite unul de altul: *a)* cel dintâiu sunt niște anale dela 1359—1518, cari, cum vom vedeà îndată, reprezentă redacțiunea cea mai completă, din câte cunoaștem până acum, a analelor dela Putna; *b)* al doilea este cronica lui Macarie, episcopul de Roman, dela 1504—1550, deci într'o altă redacțiune decât cea cunoscută din codicele dela Chiev, care mergeà numai până la 1541; *c)* al treilea este cronica calugărului Azarie, care continuă pe Macarie și tratează istoria Moldovei dela 1550—1574. Voiu numì această compilațiune de anale și cronice, cu un singur cuvânt, *„letopisețul lui Azarie,“* cum l-a numit în sec. XVII un glossator al cronicei lui Ureche și Simion Dascălul. (2)

Când acesta ziceà: «află-se scris la un letopiseț sârbesc de Azarie călugărul, precum în zilele acestui domn Alexandru Vodă (e vorba de Alexandrel, fiul lui Iliaș și nepotul lui Alexandru cel Bun) s'au hirotonisit preaosânțitul mitropolit chir Teoctist, de Nicodim den țara sârbească, prin zilele bun-credinciosului cneazului Gheorghe Despota», sau când el ziceà: «scrie la un letopiseț vechiu sârbesc, de Azarie călugărul izvodit, precum în zilele acestui Bogdan Vodă s'au început a da dajdie Turcilor și pentru aceea ne-au numit Bogdani până astăzi; acest Bogdan Vodă este tatăl lui Ște-

(1) Acelaș titlu se află și în codicele dela Slatina. E de sigur vechiul titlu al analelor putnene, generalizat și pentru compilațiunea lor cu cronicele lui Macarie și Eftimie sau ale lui Macarie și Azarie.

(2) Terminul «letopiseț», până la o stabilire definitivă a terminologiei noastre istoriografice, s'ar puteà întrebuințà în înțelesul de «compilațiune de cronice și anale», păstrând pentru aceste din urmă înțelesul consacrat de istoriografia universală și numind «cronice» operele istorice cari dovedesc oarecare prelucrare literară și sunt scrise de contimporani, cum sunt ale lui Macarie, Eftimie, partea originală a lui Azarie, cronica lui Miron Costin ș. c.

fan Vodă cel Bun» (1) — este evident că el aveà înaintea ochilor tocmai compilația de care e vorba acì, căci în ea se află amândouă știrile reproduse de el. Intâia este: «и при нем (sc. алеѯандреле) благослови сѧ прѣwсвѧщенны кур деwктисть на митрополитство, wт патрїарха никодима сръбскыѧ землѧ, при благочестивѣм деспотѣ геwргїи», a doua: «и при нем (sc. арwнѣ) начѧ сѧ дан тоурскаа».

Știrea cea dintâi e reprodusă de glossator exact. A doua e modificată într'adins, spre a explicà numele turcesc al Moldovei. Analele nu pun însă începutul birului turcesc sub Bogdan II, ci sub Petru Aron: господствова арwн в҃ лѣт(ѣ). И при нем начѧ сѧ дан тоурскаа (2).

Ele relatează prin această știre un fapt istoric, dovedit astăzi printr'un document autentic contimpuran, prin declarația lui Petru Aron și a boierilor săi, dată logofătului Mihul la 15 Iunie 1456 (3). Se poate însă ca în copia analelor utilizată de glossator pasagele referitoare la Bogdan II și Petru Aron să fi avut, prin omisiunea din greșeală a frazei «господствова арwн в҃ лѣт(ѣ)», următoarea redacțiune, care-l îndreptățià să pue începutul birului turcesc sub Bogdan II:

Господствова богдан воевода, сынъ алеѯандра воеводї, wтецъ стефана воеводї, в҃ лѣт(ѣ). И wтсѣче емꙋ глав(а) петръ, реколиы арwн, оу ръвъсѣи. И при нем (sc. при богданѣ) начѧ сѧ дан тоурскаа (4).

Oricum ar fi, cert este că glossatorul n'a putut împrumutà aceste două pasage dintr'o redacție izolată a analelor, ai căror autori, cum mărturisește însuș Macarie la 1542, erau «cu totul necunoscuți», ci din izvodul lui Azarie, care cuprindeà în partea lui

(1) M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. II, București 1872, I, p. 147 și 149. Kogălniceanu atribuise aceste interpolări lui Eustratie logofătul. D-l C. Giurescu, l. c., p. 31, le atribue pe amândouă copistului dela 1712 al cronicei lui Simion Dascălul, în textul căreia se găsesc întocmai cu aceleași cuvinte.—După o comunicare a d-lui Giurescu, pasagiul despre Ohrida a fost din eroare sărit la înșirarea pasagelor reproduse din ms. 174 al Academiei Române. El se află între punctele 4 și 5 dela p. 31 a broșurei sale și aparține aceluiaș copist dela 1712. Tot acesta a intercalat, după d-sa (ibid.), și la domnia lui Iuga Vodă, cel dela 1400, notița că el «au trimis întâiu la Arhiepiscopul de Ohrida și au luat blagoslovenie de au pus mitropolit» (după un letopiseț al lui Dubău logofătul), — ceeace poate să fie adevărat pentru Alexandrel, nu însă pentru Iuga. Cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, vol. I (Vălenii-de-Munte 1908), p. 37 și 83.

(2) Cf. cronica moldopolonă, în *Cronice inedite*, p. 121.

(3) V. A. Uljanickij, *Materialy*, p. 86—88.

(4) In trad. «Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, tatăl lui Ștefan Voevod, aŭ domnit 2 ani. Și i-au tăiat capul Petru, zis Aron, la Răvăseni. Și pe vremea lui s'au început birul turcesc».

dela început analele dela Putna. (1) Intrebuințez cuvântul *izvod* în înțeles de «copie, compilație», cum erà întrebuințat de cronicarii secolului al XVII-lea și al XVIII-lea (2).

Acest izvod l-a alcătuit Azarie curând după venirea în domnie a lui Petru Șchiopul, pe care îl numește «Petru al doilea», socotind de «Petru întâiu» pe Rareș, căruia în exordiul cronicei sale îi zice «Petru Voevod cel Bătrân», și trecând cu vederea peste ceilalți domni cu acest nume, pe cari trebue să-i fi cunoscut totuș din analele ce preced cronica sa. A procedat, se pare, așà, din pricină că el o considerà pe aceasta numai ca o continuare a cronicei lui Macarie, care se ocupà în primul rând de Petru Rareș, cel mai însemnat domn cu acest nume până la dânsul. El a scris la porunca lui Petru Șchiopul, precum Macarie scrisese la porunca lui Petru Rareș, și cu îndemnul mitropolitului Anastasie și al marelui logofăt Golăi, precum Macarie scrisese cu îndemnul marelui logofăt Toader (3).

Continuând numai opera lui Macarie, el nu face nici o aluzie la analele mai vechi, cari nu l-au influențat de loc în compunerea sa, scrisă excluziv după modelul lui Macarie și al lui Constantin Manasses.

Inceputul și sfârșitul cronicei sale dovedesc că ea ni s'a păstrat

---

(1) In acest sens trebuesc modificate cele spuse de mine asupra lui Azarie în *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 27—28. Cf. Jacimirskij, *Archiv f. sl. Ph.*, XXX, p. 489 și urm.

(2) Cf. d. p. următoarele pasage din Simion Dascălul și din Neculcea: «iar eu adunând izvoade de limba noastră, aflat-am izvod de 'nceput, cam pre scurtă vreme, și toate pre rând însemnând până la domnia lui Vasilie Voivod»; «s'au apucat dumnealui Miron Costin vel logofăt de au făcut un letopiseț .... din începutul lumii.... până la Dragoș Vodă și dela Dragoș Vodă l-au scris de pe izvodul lui Ureche vornicul, până la Aron Vodă (C. Giurescu, l. c., p. 15 și 59, p. 53). De aceea vb. *a izvodì* însamnă în limba veche românească nu numai a traduce, ca slav. изводити (cf. Giurescu, l. c., p. 47), ci și «a compune, a alcătuì, a compilà, a adunà la olaltă mai multe scrieri», cum se vede d. p. din titlul letopisețului lui Simion Dascălul, păstrat în copia lui Constantin Vladulovici dela 1725: «Letopisețul țării Moldovii, decând s'au descălecat țara, și de cursul anilor și de vieața domnilor, care scrie dela Dragoș Vodă până la Aron Vodă. Izvodit de Simion Dascălul, care și el l-au scris dupre un letopiseț ce erà izvodit mai înainte de răposatul Gligorie Ureche, vornicul de țara de jos» (Giurescu, l. c., p. 26). Acelaș înțeles îl aveà cuvântul изводъ în limba veche rusească; cf. exemplul citat de I. I. Sreznevskij dintr'un manuscris din sec. XVI «тако въ изводѣ wбрѣтох прѣстѹплено: așà am găsit greșit în copie», adică în copia după care copià scriitorul. Sreznevskij traduce pe изводъ cu списокъ (Матеріялы для словаря древне-русскаго языка, I, col. 1039—1040). In românește înțelesul lui *izvod* poate să fie și rezultatul unei contaminații a lui изводъ cu сводъ (din съводъ) «colecție, adunare, compilație, cod», d. p. сводъ законовъ colecție de legi.

(3) Acesta erà, cred, însuș fratele lui Petru Rareș. Cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, I, p. 158.

întreagă. Ea începe cu cuvintele: «Până acì au mers alcătuirile ritoriceşti ale părintelui Macarie; să încep dar şi eu, fostul şi nemernicul lui ucenic, Azarie» şi sfârşeşte cu cuvintele: «Acestea le-am scris eu nemernicul cu multă osteneală, precât am putut să le cuprind cu mintea, cu toate că n'am putut ajunge în vrednicie pe părintele dătător de vorbe bogate, izvorul de vorbire aleasă», se înţelege pe Macarie. Cea din urmă dată din cronica lui e *Iunie 1574*, vremea instalării în domnia Moldovei a lui Petru Şchiopul, căruia îi doreşte vieaţă îndelungată şi pace adâncă, din ale cărui fapte însă nu povesteşte nimic. Azarie a scris prin urmare în cursul anului 1574 sau mai probabil 1575.

El este dar cu douăzeci de ani mai tânăr decât Eftimie, celălalt ucenic al lui Macarie, care la porunca lui Alexandru Lăpuşneanu continuase cronica dascălului său dela 1541—1554. Această continuare Azarie n'a cunoscut-o, deşi din codicele dela Slatina se vede că ea erà răspândită în còpii pe la 1561.(1) El n'o pomeneşte de fel şi în cronica lui nu se constată nici o urmă de întrebuinţarea ei. Câtevà particularităţi de stil comune uneia şi alteia se explică uşor din modelele comune pe cari le-au urmat autorii lor: din Macarie şi Manasses.

Necunoscând dar pe Eftimie, Azarie şi-a alcătuit izvodul numai din analele putnene şi din cronica lui Macarie, la care a adăogit partea sa originală. El a urmat astfel sistemul pe care cu sute de ani înainte îl urmaseră cei mai mulţi istoriografi bizantini: cei mai noi continuau pe cei mai vechi, fără să încerce a prelucrà, pe baza unor izvoare nouă, operele predecesorilor.

Să analizăm acum cu deamăruntul fiecare din cele trei părţi ale izvodului lui Azarie.

a) Analele Putnene.

Analele cu cari începe acest izvod merg până la 1518, adecă până la lupta lui Ştefăniţă cu Tătarii din Perecop, şi sunt scrise fără îndoeală la mânăstirea Putna, ca şi cele din letopiseţul dela Slatina şi cele din traducerea polonă a lui Brzeski. Pe când însă aceste din urmă au, până la 1518, numai *trei* ştiri asupra mânăstirii Putnei (zidirea ei la 20 Iulie 1466, sfinţirea după 20 Aug. 1470 şi îmmormântarea lui Ştefan cel Mare la 1504), iar cele din letopiseţul dela

(1) Cf. *Vechile cronice moldoveneşti*, p. 212—222 şi p. 11—12.

Slatina *cinci* (zidirea la 4 Iunie 1466, sfinţirea la 3 Septemvrie 1470, arderea la 15 Martie 1484, răposarea egumenului Ioasaf la 8 Octomvrie 1485 şi instalarea egumenului Paisie la 1486), — analele cele nouă au *zece* ştiri (zidirea la 10 Iulie 1466, sfinţirea la 3 Septemvrie 1470, arderea la 15 Martie (1) 1484, răposarea lui Ioasaf la 29 Octomvrie 1485, instalarea lui Paisie la 15 Fevruarie 1486, moartea Mariei, doamna lui Radul voevodul muntenesc şi soacra lui Ştefan cel Mare, la 11 Maiu 1500 (2), moartea lui Paisie la 23 Iulie 1502, moartea duhovnicului Andonie Bolsun la 4 August 1502, îmmormântarea lui Ştefan cel Mare la 1504, şi a lui Bogdan Orbul la 1517) (3).

Ştiri aşà de multe şi aşà de precise asupra mânăstirii Putnei, cum sunt d. p. cele privitoare la sfinţirea şi arderea ei sau la răposarea duhovnicului Andonie Bolsun, n'au putut fi scrise decât în mânăstirea în care aceste fapte s'au petrecut. Aceasta este cu atât mai evident, cu cât despre celelalte mânăstiri din ţară, unele mai mari şi mai vechi decât Putna, nu se pomeneşte de loc.

Acelaş lucru îl dovedeşte precizarea exactă a locului din biserică unde e îngropat Bogdan Orbul «în nartexul cel mare, de partea stângă» (**вх великѣи припратѣ, ѡ десныа странь**) şi expresia de sub anul 1470, unde se spune că după biruinţa asupra Tătarilor Ştefan *„venì* să sfinţească hramul prea sfintei Născătoare de Dumnezeu» (**прїиде да ѡсвятыт храм прѣсвятѣи богородици**), expresie ce se justifică numai dacă ne închipuim că cel ce o scrià se află chiar în mânăstirea Putnei. Altfel ar fi zis «*se duse* să sfinţească» (**поиде да ѡсвятыт**).

Că toată partea privitoare la domnia lui Ştefan cel Mare e scrisă de contimporani, aceasta se vede nu numai din exactitatea şi preciziunea cu care sunt povestite faptele lui, ci şi din expresiile de

(1) Analele zic «Mercuria Mare spre Joi», acestea cad însă în an. 1484 la 14 spre 15 Aprilie, deci 15 Martie ar trebuì îndreptat în 15 Aprilie; cf. E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 69—70.

(2) Cf. aceeaş dată in analele dela Bistriţa, *Cronice inedite*, p. 47—48.

(3) Toate ştirile acestea, afară de arderea Putnei, se află şi în cronica lui Ureche, însă cu următoarele deosebiri: răposarea lui Ioasaf e pusă la 19 în loc de 29 Octomvrie 1485, moartea doamnei lui Radul Voevod, care la Ureche e numită Despina în loc de Maria (cf. **марїа деспина** în analele bistriţene) e pusă la Martie în loc de 11 Maiu 1500. La 1486, în loc de Paisie se zice «al doilea arhimandrit» al Putnei, dar la 1502 Paisie e pomenit cu numele. Greşeala Iosif, în loc de Ioasaf, din analele originale sub an. 1485 o are şi Ureche sub an. 1470; în documente numele acestui arhimandrit e totdeauna Ioasaf; cf. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 66, n. 5. Vezi *Cronicele României*, I, p. 153, 157, 167, 168, 175, 177, 178, 184, 186. In cronica lui Ureche şi în traducerea lui Brzeski ultima ştire depre mânăstirea Putnei este din an. 1527 (îmmormântarea lui Ştefăniţă).

sub anii 1468 și 1497 «domnului nostru Ștefan Voevod» și «domnul Ștefan Voevod» (**господиноу нашемоу стефанꙋ воеводѣ, господинь стефан воевода**), care cu greu și-ar fi găsit loc într'o povestire de mai târziu. Pe domnii anteriori lui Ștefan analiștii îi numesc simplu «voevozi» sau îi citează numai cu numele, fără să adaoge și atributul «domn», care are înțeles numai în gura unui contimporan.

Analele din izvodul lui Azarie au prin urmare toate calitățile unui text autentic contimporan.

O singură omisiune și o singură intercalare ulterioară se constată în acest text. Omisiunea privește un pasagiu de sub anul 1511, păstrat în cronica lui Ureche, despre moartea Mariei, văduvei lui Ștefan cel Mare, și înmormântarea ei la Putna (1), iar intercalate îmi par a fi cuvintele «precum sunt și până astăzi» (**ꙗкоже сѫт и до селѣ**), adaose după «Balta și Ciceul», pe cari Ștefan le-a primit, după anale, dela Mateiu Corvin în anul 1468. (2) Pentru un contimporan al lui Ștefan aceste cuvinte n'aveau înțeles; ele au fost intercalate probabil în timpul domniei lui Petru Rareș, poate de Macarie însuș, care într'un loc al cronicei sale vorbește de aceste două cetăți, cedate lui Rareș din nou de Ioan Zápolya.

In comparație cu codicele dela Slatina analele din izvodul lui Azarie au mai multe date din istoria Moldovei; ele se apropie în această privință de traducerea lui Brzeski, cu care se mai potrivesc și în lipsa celor două știri despre lupta lui Ștefan I cu Sigismund la Hindov și despre participarea Bizantinilor la conciliul dela Florența. In codicele dela Slatina lipsesc următoarele știri din izvodul lui Azarie: 1) data morții lui Alexandrel, 26 Aug. 1454; 2) durata domniei lui Petru Aron (doi ani), tăierea lui de către Ștefan și începutul tributului turcesc; 3) prădarea ținutului secuesc, la 5 Iunie 1461; 4) tăierea celor trei boieri: Isaia vornicul, Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul, la 1471; 5) lupta cu Țepeluș dela 5 Oct. 1474; 6) moartea Cneajnei, fetei lui Alexandru Voevod (3), și a boierului Stanciul, la 8 și 10 August 1479; 7) prădarea Poloniei și luarea Trembovlei și Podhaiețului, la 1498; 8) moartea Mariei, soția lui Radu și soacra lui Ștefan cel Mare, la 11 Maiu 1500; 9) moartea lui Paisie și a lui Andonie Bolsun, unul egumen, celălalt du-

(1) «Iară în anul 7019 Fevruarie, Mercuri în săptămâna albă, au murit Maria, doamna lui Stefan Vodă, și cu cinste o au îngropat în mânăstirea Putnei» (*Cron. Rom.*, I, p. 184).

(2) Cf. «au dăruit Mateiaș craiul pre Stefan Vodă cu două cetăți mari la Ardeal, anume Balta și Ciceul» în cronica lui Ureche (*Cron. Rom.*, I, p. 156).

(3) A cărui Alexandru, e greu de hotărît.

hovnic al Putnei, la 23 Iulie și 4 August 1502. Din aceste fapte, lipsesc în traducerea lui Brzeski numai cele de sub No. 6, 8 și 9; celelalte sunt povestite aproape cu aceleași cuvinte, cum se vede din următorul tablou:

И оумре (sc. алеѯандрель) въ белом градѣ, в лѣто ,ѕцѯв, авг. ҃кѕ. — Господствова богдан воевода, сынъ алеѯандра воеводї, wтецъ стефана воеводї, ҃в лѣт ѣ). И wтсѣче емꙋ глав(а) петръ, рекомы арwн, оу ръвъсѣн. — Господствова арwн ҃в лѣт(ѣ). И при нем начѧ сѧ дан тоурскаа. И по нѣколико врѣмѧ wтсѣче емоу глав(а) стефань воевода.	Tenze Alexander w Bialogrodzie vmarl voloskim, anno domini 6962, Augusta miessiącza 26.— Hospodarem zostal Bogdan voieuoda, sin Alex[an]dra voieuodi; bil hospodarem duie lieczie. Ktorego dal scziącz Piotr voieuoda, ktorego zwano Aron, w Rausań.—Ktori hospodarem bil duie lieczie. Za tego voieuodi poczęli Volochouie dauacz dan Turkom. Pothem nastal voieuoda Stephan hospodarem i dal scziącz tego Piotra. (1)
В лѣто ,ѕцѯѳ, юн. ҃е, повоева стефан воевода сакꙋискоую землю.	Anno domini 6969 Iuny 5 thenze Stephan voieuoda voioual czakielską ziemię.
В лѣто ,ѕцоѳ оусѣчен быст ісаїа дворник съ негрилом чашником и алеѯа столник.	Anno domini 6979 dal scziącz Ysaiya duornika, Niegrila czesnika i Aleksa stolnika.
В лѣто ,ѕцпв, wх. ҃е, быст бои съ цапалоушем и съ оугри въ мꙋнтѣнской земли, и побиени бышѧ.	Anno 6982 Octobris 9 byly szię Vęgrouie z Multany, nad Vęgri bil Czapalussi, i pobyto Vęgri. (2)
В лѣто ,зѕ плѣни марколчь лѣдскою землю, выше лиwва ке҃ пъприщ. И по сих иде стефан воевода въ лѣд-	Anno 7006 voioual ziemię polską Markola voloski, bil z woiskim asz blisko Luoua. I potem zassię possedl

(1) Așà cred că trebuesc cetite acum alineatele 2 și 3 din *Cronice inedite*, p. 121. ***Harnazan*** este în alin. 2 o greșeală evidentă pentru оу ръвъсѣн, iar în alin. 3 o repetiție după cel precedent; „ten bil hospodarem trzi latha" din al. 3 este o greșeală a lui Brzeski; cf. cronica lui Ureche (*Cron. Rom.*, I, p. 151) «iară Petru Vodă au domnit doi ani», ca în izvodul lui Azarie.

(2) Traducerea polonă este greșită; dovadă versiunea cronicei lui Ureche care, deși amplificată, reproduce textul izvodului lui Azarie: „într'aceastași lună în 5 zile au fost răsboiu în țara muntenească cu Ungurii și cu Țăpăluș Vodă și.... au izbândit Ștefan Vodă" (*Cron. Rom.*, I, p. 160).

скою землю и плѣни ѧ и възѧт в҃ града, теребоул и подхаець, и съжеже их; и приведе мнwгы людї въ свою землю.	Steffan voievoda do ziemie polsky, voioual ią i dobil duu zamkow, Trębowlei i Pod[h]aiecz, i spalil; do ziemie szuei tesz przluiodl ludzi wielie.

Potrivirea între izvodul lui Azarie şi traducerea lui Brzeski nu se mărgineşte numai la aceste pasage, cari lipsesc în letopiseţul dela Slatina; ea se manifestă şi într'o sumă de alte amănunte, comune tuturor celor trei redacţiuni ale analelor putnene, dar cu deosebire în pasagiul asupra luptei din codrul Cosminului, care în traducerea lui Brzeski, afară de câteva greşeli ale traducătorului, e aproape identic cu cel din izvodul lui Azarie, pe când în letopiseţul dela Slatina el e cu totul prescurtat.

Aşà, de pildă, zidirea Putnei e pusă în amândouă la 10 Iulie 1466 (cod. dela Slatina are 4 Iunie), arderea Brăilei la 27 Fevruarie 1470 (cod. Slat. n'are data lunii), căsătoria lui Ştefan cu Maria din Mangop la 14 Septemvrie 1472 (cod. Slat. n'are data lunii); durata domniei lui Ştefan e socotită 47 de ani, 2 luni şi 3 săptămâni (cod. Slat. are numai 47 de ani şi 2 luni). Potrivire a existat probabil şi în datele următoare, schimbate anume sau din greşeală de copişti: 5 Iulie 1463 pentru căsătoria lui Ştefan cu Evdochia (cod. Slat. are 5 Iunie), 26 Iulie 1476 pentru lupta dela Răsboieni (cod. Slat. are 26 Iunie), 14 Iulie 1484 pentru luarea Chiliei de Turci (cod. Slat. are 14 Iunie, iar trad. lui Brzeski 15 Martie), 26 Iulie 1496 pentru moartea lui Alexandru, fiul lui Ştefan (cod. Slat. are 26 Iunie).

In ce priveşte lupta cu Polonii din 1497, letopiseţul dela Slatina pomeneşte numai de pornirea lui Albert, de arestarea solilor lui Ştefan şi trimeterea lor la Lemberg, de asediul Sucevei şi de întoarcerea fără izbândă a craiului.

Izvodul lui Azarie dă, pe lângă acestea, durata asediului (3 săptămâni), pomeneşte de concentrarea trupelor lui Ştefan la Roman, de ajutorul de 12.000 primit dela regele Ungariei, fratele lui Albert, sub comanda lui Birtoc, cuscrul lui Ştefan, de ajutorul muntenesc şi turcesc, de tratările de pace prin Birtoc, de lupta din codrul Cosminului şi de o altă luptă dată Polonilor de vornicul Boldur. Aceste amănunte se regăsesc toate în traducerea lui Brzeski, cu următoarele deosebiri: fraza din originalul slavon «глаголѧ ꙗко градет на тоурци възѧти градове келию и белград» (zicând, sc. Albert, că merge împotriva Turcilor, ca să iea cetăţile Chilia şi Belgradul) e înlocuită cu o frază ce se referă la Ştefan «ktori bil possedl na Turki» (care

mersese împotriva Turcilor). Aceasta schimbă cu totul înțelesul originalului, care nu pomenește de nici o expediție a lui Ștefan în contra Turcilor la 1497, ci vrea să spuie că Albert a pretextat o expediție contra Turcilor, ca să adoarmă pe Ștefan și să-i poată cucerì țara. Asediul Sucevei e dat cu cinci săptămâni în loc de trei (i dobival go 5 niedziel i nie dobil: и рвашא его г҃ нед. и ничтоже оуспѣша), iar ajutorul turcesc nu e pomenit, lipsind fraza «и ѿ царѣ блызнта прїиде емоу (sc. стефаноу) помощ». Numai la sfârșit se deosebește povestirea: traducerea lui Brzeski face pe craiu să se întoarcă pe la Hotin și admite că numai o parte din oastea lui a fost nimicită de Boldur la Cosmin, prin năruirea copacilor înținați asupra ei (zarambawssym w Kusminta bukouinę). Despre ajutorul miraculos al sf. Dimitrie nu pomenește nimic; Brzeski poate să fi omis într'adins această superstiție a originalului.

Intoarcerea craiului pe la Hotin (1) și surparea copacilor asupra armatei polone la Cosmin (2) nu se pomenesc în nici una din redacțiunile originale ale analelor putnene ; ele au existat însă de sigur în redacțiunea lui Brzeski.

Comparația izvodului lui Azarie cu traducerea lui Brzeski și cu letopisețul dela Slatina dovedește astfel că *manuscrisul dela Petersburg ne-a păstrat cea mai completă și cea mai autentică redacțiune a analelor putnene, din câte cunoaștem până acum.* (3) Am puteà numì această redacțiune Analele putnene A., pe cea din traducerea lui Brzeski Analele putnene B., iar pe cea din codicele dela Slatina Analele putnene S., însemnând cu A. pe Azarie, cu B. pe Brzeski și cu S. Slatina.

Autorul letopisețului moldovenesc, folosit de Ureche și de Simion Dascălul, a avut din aceste redacțiuni pe cea dintâi, care e și cea mai bună.

Acest letopiseț cuprindeà nu numai toate știrile câte se află în izvodul lui Azarie și în traducerea lui Brzeski, într'o formă ce se apropià de copiile actuale ale acestora și în deosebi de copia izvodului lui Azarie, ci și alte știri cari în aceste două lipsesc.

Afară de lupta lui Ștefan I cu Sigismund la Hindov (1395), de care cronica lui Ureche și Simion Dascălul nu știe nimic, toate celelalte fapte din istoria Moldovei, pe cari acești doi cronicari din

(1) Cronica lui Ureche are Sniatin (*Cron. Rom.*, I, p. 173).

(2) Cf. cronica lui Ureche (l. c., p. 172) «și năruind copacii cei înținați asupra lor, multă oaste leșască au perit.»

(3) D-l Jacimirskij, în studiul citat din *Archiv f. sl. Ph.*, XXX, comparând această redacție cu celelalte, ajunge la concluzia că ea este redacția primitivă a analelor putnene.

sec. XVII le-au împrumutat din letopisețul moldovenesc sau din cel latinesc,—amândouă traduse la sfârșitul sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII după originalele slavonești mai vechi (1), —sunt povestite în cronica lor cu amănuntele ce se găsesc în izvodul lui Azarie și lipsesc în traducerea lui Brzeski sau în letopisețul dela Slatina.

Pe lângă cele citate mai sus din istoria mânăstirii Putna, amintesc acì: moartea lui Alexandrel la Cetatea-Albă, tributul turcesc sub Petru Aron și tăierea acestuia de Ştefan, prădarea Săcuilor la 1461, tăierea boierilor Isaia, Negrilă și Alexa la 1471, răsboiul cu Ţepeluș la 1474, moartea Cneajnei, fetei lui Alexandru, la 1479, prădarea Poloniei la 1498. (2) Pentru amănunte, cf. știrile asupra luării Crăciunei la 1482 și asupra pierderii Chiliei și Cetății-Albe la 1484, unde Ureche și Simion Dascălul au, ca și izvodul lui Azarie, numele pârcalabilor Vâlcea și Ivanco (sau Ivan), Ivașco și Maxim, Gherman și Ioan (sau Oană) (3), nume cari lipsesc și în letopisețul dela Slatina și în traducerea lui Brzeski. (4)

Asupra raportului dintre analele izvodului lui Azarie și letopisețul moldovenesc al lui Ureche și Simion Dascălul, nu putem intrà în detaliuri mai precise, cât timp nu avem încă o ediție critică a cronicei acestor din urmă. Din cercetările d-lui Giurescu rezultă cu evidență că într'însa sunt o sumă de intercalări posterioare, d. p. cele atribuite de d-sa lui Misail Călugărul (5) și ale copistului dela 1712.

Ceeace s'a afirmat însă despre izvoarele lui Ureche și Simion Dascălul, pe baza analelor slavonești cunoscute până acum, se confirmă și mai mult pe baza celor din nou descoperite: aceste izvoare aveau o mare valoare istorică, întru cât erau alcătuite din știri analistice contimporane, despre al căror adevăr cu greu se poate îndoì cinevà. Şi aceasta nu numai pentru faptele din domnia lui Ştefan cel Mare, când au început să se scrie analele putnene, ci și pentru faptele posterioare, până la domnia lui Aron Vodă, căci pentru domniile lui Petru Rareș, Ştefan Lăcustă, Cornea, Alexandru Lăpușneanu și Petru Şchiopul autorul letopisețului moldovenesc a avut la îndemână anale scrise în slavonește, cari nu s'au descoperit încă, cari însă pot să se descopere de acì înainte. Colecțiu-

(1) Vezi C. Giurescu, l. c., passim, în deosebi p. 60 și urm.

(2) *Cron. Rom.*, I, p. 151, 152, 157, 160, 166, 174.

(3) *Cron. Rom.*, I, p. 162 și 167. In ediția lui Kogălniceanu, se știe, luarea Crăciunei e pusă greșit la 1475; cf. C. Giurescu, l. c., p. 33.

(4) Ele se află însă în analele dela Bistrița.

(5) L. c., p. 33.

nile mari de manuscrise din Rusia, îmbogățite prin achizițiuni constante făcute în secolul trecut din mânăstirile Moldovei, pot să conțină încă surprinderi plăcute pentru istoriografia noastră.

b) Cronica lui Macarie.

Cronica lui Macarie se termină în letopisețul dela Slatina cu instalarea lui Petru Rareș în a doua domnie, 1541, și eră redactată, precum spune însuș autorul ei, la 1542. In izvodul lui Azarie ea merge zece ani mai departe, cuprinzând și domnia a doua a lui Petru Rareș, domnia fiului său Iliaș și începutul domniei lui Ștefan, al doilea fiu al lui Rareș.

Din ultimii ani ai lui Petru Rareș, Macarie amintește foarte prescurt expediția contra lui Mailat la 1541, marea grije ce purtà pentru biserici și moartea lui, la 3 Sept. 7054=1546. (1) Din vieața lui Iliaș el amintește numai de năravurile lui cele rele și de turcirea lui în 1550, iar din a lui Ștefan de suirea în scaun și convertirea Armenilor la pravoslavie în 1550—1551. Din propria sa vieață, Macarie amintește de alungarea sa din scaunul episcopal de către Iliaș și de rechemarea sa de către Ștefan, pe care l-a uns domn în Suceava, scaunul de mitropolit fiind atunci, pe cât se pare, vacant (2).

In ce an a scris Macarie această continuare a cronicei sale, el nu ne spune. Știind însă că el a trăit până la 1 Ianuarie 1558 și că dela Ștefan Rareș încoace nu a mai scris nimic, continuarea cronicei pentru anii 1541—1551 trebue s'o punem în primii ani ai domniei lui Alexandru Lăpușneanu.

Ca fapte, această continuare nu aduce nimic nou la cele cunoscute din cronica lui Ureche; ca stil și manieră, nu e nici o deosebire între partea dela 1504—1541 și cea dela 1541—1551. Acelaș material de cuvinte, împrumutat în cea mai mare parte din Manasses (3), ace-

(1) Cronica lui Ureche are 4 Sept. 7055, cu începerea anului dela Septemvrie, și adaosul «Vineri la miază-noapte» *(Cron. Rom.*, I, p. 205). Data 3 Sept. 7054 o găsim și între niște însemnări din biserica Păpăuților (Botoșani), la N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 278.

(2) Prin retragarea temporară a lui Grigorie, asupra căruia cf. memoriul meu despre *Evangheliile dela Homor și Voroneț*, Analele Acad. Rom., t. XXIX, p. 651 și urm., și N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, I, p. 107.

(3) Din alți autori sunt împrumutate următoarele cuvinte cari lipsesc în cronica lui Manasses: птицоваблѣніе prinderea păsărilor în laț, cf. ваблѥниѥ δελέασμα în traducerea lui Grigorie Nazianzenul, ap. Miklosich, Lexicon; чюждеземьць trăitor în țeri streine, pere-

leași atribute (благоѡбразенъ, добрози̇раченъ, свѣтлодоушенъ), aceleași figuri retorice: comparații, transiții, invocații, aceleași întrebuințări improprii ale cuvintelor кназъ pentru болѧринъ, царъ pentru господинъ, царица pentru госпожда, царство pentru господство, сигклитъ pentru съвѣтъ; aceleași împrumuturi de fraze întregi din cronica lui Manasses, despre care am vorbit în «Vechile cronice moldovenești.»

Iată câtevà exemple, luate pe rând din această nouă parte a cronicei lui Macarie; ele completează cele spuse acolo asupra acestui servil imitator al unui scriitor din epoca de decadență a literaturii bizantine.

ненавидит бо богъ, рече, лиχва начинанїа, Man. ненавидит бѡ, рече, богъ лиχаа начинанїа (p. 143 din ed. mea), orig. μισεῖ, φασί, γὰρ καὶ θεὸς τὰς ἄγαν προθυμίας (v. 4098); Macarie întrebuințează greșit лиχваа în loc de лиχаа. (1)

и ѡт сего быст сѣмена невѣрствїа, Man. зачинаѫтъ сѣмена невѣрствїа (p. 138 – 139), orig. ὠδίνουσί τε σπέρματα τὰ τῆς ἀποστασίας (v. 3914).

съшиша лѫжи плъни клеветами, Man. съставлѣаше съвѣты плъны клеветами (p. 41), orig. καὶ συνεσκεύαζε βουλὰς πλήρεις συκοφαντίας (v. 1299); cf. tot la Macarie съвѣти плъни клеветами сшиваше (despre Mihul, la domnia întâia a lui Petru Rareș).

и падѡχ паденїем страшним, достоиным слъзъ, Man. паде паденїемъ страшнъим, достоинъимъ слъзъ (p. 119), orig. πέπτωκε πτῶμα δύστλητον, ἐπάξιον δακρύων (v. 3242).

обнаженъ бо быχ прѣстола, ꙗко бѣгоунъ рабъ, и съ искоушенми браχ сѧ тѫжкобѣдными, и быχ нажаишїи въздоуχа, Man. бъистъ, ѡ горе, окааненъ и нажаишїи въздоуχа,... обнаженъ бъистъ ѡт своиχъ ꙗкъı бѣгоунъ рабъ (p. 119),... съ искоушенми бра сѧ тѫшкобѣднъıими (p. 103), orig. γέγονε φεῦ ἐλεεινός, γυμνότερος ὑπέρου,... ἐγύμνωτο τῶν ἑαυτοῦ καθάπερ φυγὰς δοῦλος,... πειρασμοῖς ἐπάλαισε βαρυσυμφορωτάτοις (v. 3243, 3245, 2661); ὕπερος din v. 3245 e tradus greșit cu въздоуχъ, ceeace Macarie repetă fără să fi văzut, de sigur, originalul grecesc.

ѡ зависти, ѕвѣрю лютыи, тигрю чловѣкосънѣдныи, стрѣло безжелѣзнаа, копїе всѣχ острѣишее, Man. ѡ зависти, звѣрю лютъи, разбоиниче, гонителю, скорпїе многожѫлнаа, тїгрю чловѣкосънѣднъи, змїе ꙗдовитаа,

---

grinus; наоустити a spune, a sfătui; проѡтстѫпити a trădà de mai nainte; кръподоушинь mic la suflet, cf. кръподоушьнъ μικρόψυχος, ap. Miklosich, l. c. Cuvântul din urmă ar puteà să fie însă format de Macarie după кръпосръдъ din cronica lui Manasses, care traduce greșit pe grecescul ἀκρόχολος iute la mânie (p. 78 din ed. mea., v. 1859 din orig.).

(1) Citez pasagele din Manasses după ediția mea, care va apăreà în anul acesta; ar fi fost de prisos să citez manuscrisele, accesibile pentru foarte puțini.

бълко съмрътнаа, стрѣло безжелѣзнаа, копїе въсѣхъ острѣишее (p. 119), orig. φθόνε, θηρίον χαλεπόν, λῃστά, φανεῦ (netradus în bulgărește) διῶκτα, σκορπίε μυριόκεντρε, τίγρις ἀνθρωποβόρε, δράκαινα φαρμακεύτρια, βοτάνη θανασίμη, βέλος ἀσίδορον, αἰχμὴ πασῶν τμητικωτέρα (v. 3248—3250); Macarie a lăsat afară câtevà cuvinte din aceste trei versuri ale lui Manasses; pe cele ce le-a luat, le-a luat însă deantregul, cum a făcut și în alte locuri.

нж не прѣзрѣ праведивое око, нж възрѣ правѣ, Man. нж не прѣзрѣ оуbw праведивое око, нж възрѣ правѣ (p. 138), orig. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐκάμμυε τὸ βλέφαρον τῆς δίκης, ἀλλ' ἐπεντράνισεν ὀρθῶς (v. 3892—3893).

сїа оубо речена бьіша намн въ произведенн, горест бо доушевнаа глаголати принждает ньі, Man. и сїа оубw речена бъішж нами въ произведени, горесть бw доушевнаа глаголати принжждает нъі (p. 120), orig. καὶ ταῦτα μὲν ἐλέχθησαν ἡμῖν ἐν παρεκβάσει· ἡ γὰρ πικρία τῆς ψυχῆς λαλεῖν καταναγκάζει (v. 3260—3261).

Expresiile wт пръваго начрътанїа, оутвръдити надеждами любочьстними, изрядньш побѣдоносець, comparația шкоже конь нѣкьш твръдооусть și altele, sunt luate toate din traducerea bulgărească a lui Manasses; cf. pp. 206, 112, 99, 113 din ed. mea, sau vv. 6173, 2980, 2550, 3037 din orig.

Noua redacțiune a cronicei lui Macarie se termină, ca și cea veche, cu o frază luată aproape ad litteram din Manasses: и бъість прѣвеликаа тржба сребромъ окован'на, wт конець земли до конець гласящи и въпиющи, и по въсждоу тржбящи аже къ зиждителю вѣрж (ed. mea, p. 93), orig. καὶ γέγονε περίτρανος σάλπιγξ ἀργυροσάλπιγξ, ἀπ' ἄκρων γῆς εἰς ἄκρα γῆς ἠχοῦσα καὶ βοῶσα, καὶ πανταχῇ σαλπίζουσα τὴν εἰς τὸν κτίστην πίστιν (v. 2334—2336).

Macarie, aplicând lui Ștefan Rareș, convertitorul Armenilor, această laudă a creștinismului din timpul lui Constantin cel Mare, schimbă numai pe сребромъ окован'на în златокованнаа—cuvânt împrumutat tot din Manasses, — zice în loc de гласящи и въпиющи simplu гласящи și adaogă după вѣрж un его, ceeace face ca lauda să privească pe Ștefan personal, pe când la Manasses ea se referă la credința tuturor în Dumnezeu, la al cărei triumf contribuise Constantin cel Mare.

Până și convertireà Armenilor din Moldova e descrisă aproape cu aceleași cuvinte, cu care Manasses descrie stârpirea păgânismului din imperiul roman: сьи (sc. Constantin) низложи трѣбища, и затвори храмъі, въ нихже приношаахж еллини бѣсwм жрътвъі, и мръскъінхъ нечистотъ и скврън'нъіих трѣбъ потрѣбленїе сътвори и въсеж мръзости (ed. mea, p. 93), orig. οὗτος καθεῖλε τοὺς βωμούς, ἔκλεισε

τὰ τεμένη ἐν οἷς προσῆγον Ἕλληνες δαίμοσι τὰς θυσίας, καὶ τῶν αἰσχρῶν ἐναγισμῶν καὶ ῥυπαρῶν ὀργίων σχολὴν κατεψηφίσατο καὶ πάσης βδελυρίας (v. 2330—2333).

Macarie pune în loc de «acesta» (**сзи**) «acesta deci, din pronia dumnezeească» (**сз оубо промыслом божїим**), înlocuește pe «Elini» (**еллини**) cu «întunecații Armeni» (**помрачении армѣне**) și zice «jertfe deșerte» (**соуетныѧ жрътвы**) în loc de «jertfe zeilor» (**бѣсωм жрътвы**), fără să se gândească că în pasagiul lui Manasses e vorba de temple, de jertfe și de orgii păgâne, pe cari Armenii din sec. XVI nu le aveau și nu le practicau.

Dar pe dânsul nu-l preocupà corelațiunea exactă dintre fapte și vorbe. El a găsit în modelul său o frază ce i s'a părut că se poate aplicà lui Ștefan Rareș, nu i-a trecut însă prin minte că persecuțiunile Armenilor de sub acest domn nechibzuit nu pot fi comparate cu acțiunea civilizatoare a lui Constantin cel Mare. Așà vom vedeà că a procedat și ucenicul său Azarie.

Redacțiunea cea nouă a cronicei lui Macarie nu ridică deloc valoarea ei istorică și nu poate să schimbe întru nimic aprecierea nefavorabilă ce am dat asupra acestui scriitor la 1891.

In ce privește partea cunoscută din cronica lui, manuscrisul dela Petersburg are câtevà variante, cari îl arată superior celui dela Chiev. In acesta lipsesc unele pasage, cari se regăsesc chiar în letopisețul moldovenesc al lui Ureche și dovedesc că izvodul lui Azarie a fost utilizat de autorul letopisețului moldovenesc tocmai în forma ce ni s'a transmis prin manuscrisul dela Petersburg.

Astfel, la expediția din 1529 a lui Petru Rareș în Ardeal, în redacțiunea dela Slatina se spuneà că acesta și-a trimes ostașii săi sub comanda lui Grozav, marele vornic, pe când în redacțiunea cea nouă se spune că ei au avut și un al doilea comandant, pe Barbovschi. Cronica îl numește «căpetenia oștilor» (**воемь началника**), ceeace letopisețul moldovenesc sau Ureche au tradus prin *hatman* «și au trimes pre Grozea vornicul cel mare și pre Barbovschie hatmanul, cari erau mai credincioși din boierii săi» (*Cron. Rom.*, I, p. 191) (1). Macarie întrebuințează și dânsul cuvântul hatman de două ori, odată la domnia lui Ștefăniță și altădată la a lui Iliaș II, despre

(1) Acum se explică și expresia cronicei «и ωт людїи част вържчивь им и повелѣвь им изыти прѣмо врашевы». După versiunea manuscrisului dela Chiev ar fi trebuit să avem aci în amândouă locurile «емоу «lui», nu им «lor». — Grozav și Barbovschi sunt citați împreună în mai multe documente, cel dintâiu ca vornic, al doilea ca portar de Suceava; cf. d. p.

cari spune că au tăiat capetele hatmanilor lor Arbure și Vartic: **ѡтсѣче главѫ хатмана своего арбꙋре, ѡтсѣче же и главѫ хатмана своего вартика.** Pe la 1542 și 1552—58 portarul de Suceava aveà dar și titlul și funcțiunea de hatman. In documente însă și Arbure și Barbovschi și Vartic sunt numiți totdeauna «portari de Suceava» (1).

La pasagiul despre Ștefan Lăcustă, lipsește în manuscrisul dela Chiev o frază întreagă «**иже при немь быст глад крѣпокь по вьсеи земли молдавы и загорстѣи**».

Letopisețul moldovenesc o tradusese greșit cu «în zilele acestui domn Ștefan Vodă au fost foamete mare și în țara Moldovei și la țara *ungurească*» adăogând, ca să explice porecla lui Ștefan, că lăcustele au fost pricina acestei foamete (*Cron. Rom.*, I, p. 250). E probabil că originalul letopisețului moldovenesc a avut **оугтровлахїнстѣи** în loc de **загорстѣи**, ceeace a putut să provoace greșeala de traducere «țara ungurească», în loc de «țara Ungrovlahiei» sau «țara muntenească».

Deosebirile de lectură la aceste două pasage, și la câtevà altele relevate în note (2), se explică prin greșeli de ale copiștilor. Intre textul dela Petersburg și cel dela Chiev există însă și o deosebire care trebue explicată ca o schimbare de redacție făcută de Macarie însuș, anume la domnia lui Petru Rareș. In manuscrisul dela Chiev aceasta începe cu cuvintele: «In acelaș an și în aceeaș lună (adică 7035, Ianuarie), cu binecuvântarea lui Dumnezeu, s'a suit în domnie

---

cele trei documente dela 11, 13 și 16 Martie 1529 din biblioteca Academiei Române: **в. п. грозава дворника, в. п. барковского, портарѣ сочавского.** Intr'un doc. dela 5 Martie 1529 (Pec. No. 217) Grozav e citat și ca pârcalab de Roman: **в. п. грозава и п. данчꙋла, паркалабове новградских, в. п. барковского, портарѣ сочавского.** Cf. Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 160.

(1) Cf., pe lângă documentele citate în nota precedentă, doc. dela 2 Aprilie, 18 Martie și 30 Martie 1546, 3, 6 și 18 Martie 1548, dela Petru Rareș și Iliaș II, în biblioteca Acad. Rom. Vartic e numit în toate «portar de Suceava» (**портарь соучавскїи**) și anume când **петре вартик**, când **петре вартиковичь**. La Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 172, e numit simplu **вартикъ** (**в. п. вартика, портарѣ сꙋчавскаго**, 15 Maiu 1546); **вартокичъ** ibid., p. 180 (2 Martie 1548), trebue să fie o greșeală în loc de **вартиковичь**. — Cât pentru Arbure, el e citat în foarte multe documente de ale lui Ștefan cel Mare, Bogdan Orbul și Ștefăniță; cf. E. Kozak, *Inschriften aus der Bukovina*, p. 5—9.

(2) Vezi d. p. pasagiul «**дроугыи ꙗви сѧ гелимерь затворивыи древнѣго индириха**», din care în manuscrisul dela Chiev lipsesc cuvintele «**гелимерь затворивыи**». Pasagiul devenià astfel mai obscur, deși comparația lui Petru Rareș cu Inderih, principele Vandalilor, erà evidentă. Cf. Man. «**и писанїа прїемъ ѿт него ꙗко лѫкавыи гелимеръ въсталъ естъ на нь и затворилъ естъ самого индериха и женѫ и дѣти его** (ed. mea, p. 116), orig. καὶ γράμματα δεξάμενος ὡς ὁ σκαιὸς Γελίμερ ἐπαναστταίη κατ' αὐτοῦ καὶ κατακλείσας ἔχοι αὐτόν τε τὸν Ἰνδέριχον καὶ γαμετὴν καὶ τέκνα (v. 3130—3132).

domnul Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod, la Hârlău — mulți ani să-i dea Dumnezeu — și a fost uns de mâna preaosfințitului mitropolit chir Teoctist». (1) Manuscrisul dela Petersburg are următoarea redacție mai amplificată: «Intr'acelaș an și într'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales în domnie și împodobit cu cununa domnească Petru cel minunat, despre care în puține cuvinte am pomenit mai sus. Și acesta erà una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina subt obroc. Și cu vrednicie fu înălțat în scaunul domniei, după sfatul obștesc, și pomăzuit cu mirul binecuvântării de mâna celui despre care mai înainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia». Cuvintele мнѡгаа емоу лѣта «mulți ani să-i dea Dumnezeu» (sc. lui Petru Rareș) arată că redacțiunea manuscrisului dela Chiev este cea dela 1542. Numai după 1546 a putut să elimine Macarie din textul său pe «мнѡгаа емоу лѣта». Intre 1546 și 1558 a schimbat el prin urmare și pe петрѫ воевода «Petru Voevod» în петрь чюдныи «Petru cel minunat», pe сынь стараго стефана воеводи «fiul bătrânului Ștefan Voevod» în единь ѡт щѫдїи приснопамѧтнаго стефана, сѫкрѫвен ꙗкоже нѣгде свѣтиликь под спѫдом «una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina subt obroc», pe рѫкоѫ прѣѡсвѧщеннаго митрополита кѵр деѡктиста «de mâna preaosfințitului mitropolit chir Teoctist» în рѫкоѫ иже и вноука сего слово низхода прѣдвѫспомѣнѫ «de mâna celui despre care mai înainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia».

Schimbările acestea nu sunt posterioare lui Macarie, deoarece Eftimie a cunoscut pasagiul despre începutul domniei lui Petru Rareș sub această nouă formă, pe care o imitează când vorbește despre începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu: «Intr'acelaș an și într'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales și ridicat în domnie... minunatul Alexandru... Și acesta este unul din feciorii în veci pomenitului Bogdan Voevod, dar fusese ascuns ca odinioară lumina subt obroc, ori ca luceafărul sub pământ», în orig. тогожде лѣта и тогожде мѣсаца, по ѡткрѫвенїю божїю, избрань быст и подвижень на господство..... чюдныи алеѯандрѫ..... Єст бо и сѫ единь ѡт сыновь приснопоминаемаго богдана воеводи, и сѫкрыень быст ꙗкоже нѣгде свѣтилник под спѫдомь, или ꙗкоже денница под землеѫ (*Vechile cronice Moldovenești*, p. 168 și 218).

(1) Titlul царство петра воеводѣ (domnia lui Petru Voevod) poate să fie al unui copist posterior.

Observațiunile de până aci dovedesc că, în ce privește textul lui Macarie, *copia dela Petersburg este mai bună decât cea dela Chiev;* ea trebue luată de bază la stabilirea textului definitiv al acestei cronice.

Pentru ediția de față, am putut utiliză, din fericire, și o a treia copie, aceasta însă mai puțin completă decât cea dela Chiev, deoarece nu merge decât până la a doua expediție a lui Petru Rareș în Ardeal. Ea se termină cu cuvintele: **и възвратив сѧ петрь воевода ѿт тѫдꙋ въ своа свѣтло побѣдив и добрѣ ꙋправив, влѣкы съ собож злата талантъ множъство и инаа, имиже царство ꙋслаждати сѧ вѣот, еже ѿт жителѧ землѣ тоѧ прїѧт** «și astfel, după o strălucită biruință și după bune orândueli, s'au întors Petru Voevod de acolo la ale sale, aducând cu sine dela lăcuitorii acelei țeri o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, spre folosul și îndulcirea domniei». Până aci ea prezentă redacțiunea manuscrisului dela Petersburg, cu deosebiri în ortografie.

Am citat în notele dela textul slav toate variantele de oarecare însemnătate și nu-mi rămâne decât să dau aci câtevà notițe asupra manuscrisului în care s'a păstrat acest fragment din cronica lui Macarie.

Este un sbornic de 333 ff. în-8⁰ mic, scris pe hârtie, după toate probabilitățile pe la sfârșitul sec. XVI, și se află în colecția d-lui Elpidifor Vasilievici Barsov, membru al societății de istorie și antichități de pe lângă universitatea din Moscva și fost multă vreme secretar al acestei societăți. Pe la 1682-1683 sbornicul aparțineà unui popă dela Bisericani, cum se vede din următoarele însemnări în românește: «Această sfântă carte este a popii lui Neculae de sfântă mânăstire Besericani, dată lui Neculae pomană de Doroteiu de Besericani; să se știe c'au fost a lui Doroteiu, cumpărată de dânsul pe banii lui; deci să n'aibă treabă nimi cu această carte, fără popa Neculae. **Тоє пишем в лт. ҂зрч, мс. ѡк. д҃ дни** (acestea le scriem în anul 7190, luna lui Octomvrie în 4 zile)» (f. 1). «Această sfântă carte să se știe că este a lui Dorofteiu. Monah Dorofteiu (f. 150 și 150 v.)». «Această sfântă carte să se știe că este a lui Dorofteiu ot Besericani, ce s'au luat de popa Ion de Besericani de fimonah (=shimonah) Do[ro]teiu» (f. 168 v.). «Ermonah Nicolae ot Bisericani» (f. 333 v.).

Deși manuscrisul are pe pagina întâia titlul «carte de rugăciuni» (**книга мѡлебникъ** No. 6), el nu cuprinde numai rugăciuni de ale părinților bisericești, ci, ca toate celelalte sbornice în cari s'au păstrat cronicele noastre vechi, și o mulțime de alte texte de cuprins religios și apocrif, interesante unele și astăzi pentru sectarii ruși: acatiste, paraclise, canoane, slujbe, cânturi sau imnuri (**припѣла**), învățături de-

spre eresurile Latinilor, despre posturi, mătănii, veghieri, Dumineci ș. a., tot lucruri privitoare la vieața călugărească. Fragmentul din cronica lui Macarie se află la ff. 154—168, între niște note bisericești cu text grecesc, ff. 128—153, și un «cuvânt» al cunoscutului grămătic bulgar Vladislav despre restaurarea mânăstirii din muntele Rylo și mutarea moaștelor sf. Ioan Rylski dela Târnova la Rylo, ff. 169—180 (1).

Posedând acum cronica lui Macarie în trei còpii și publicând în acest memoriu pe cea mai completă, am crezut că e bine să dau și variantele celorlalte două. Asupra celor mai importante din punct de vedere istoric am vorbit mai sus; acestea sunt puține. Celelalte, consemnate în note, privesc mai mult redacțiunea și ortografia textului. Ele vor servì mai târziu, dacă se vor mai descoperì și alte còpii, la clasificarea acestora.

Cele mai multe variante sunt d'n domeniul ortografiei sau al foneticei, și acì se observă că manuscrisul dela Chiev și al d-lui E. V. Barsov se apropie mai mult unul de altul, fără ca deosebirea dintre ele și cel dela Petersburg să fie consecventă în toate particularitățile ortografice sau fonetice. Cauza este că copiștii moldoveni nu-și prea dădeau seamă de sensul acestor particularități. Astfel ei scriau în aceleași cuvinte и și ы; ѧ și ѣ; ѧ și ѫ; аѧ, ѥѧ, їѧ, оуѧ, оѧ, ѣѧ, ыѧ și аѫ, ѥѫ, їѫ. оуѫ, оѫ, ѣѫ, ыѫ, înlocuind câteodată pe ѧ sau ѫ din aceste combinațiuni de sunete cu а; ѫ și ъ sau а: cf. покрити — покрыти, постиже — постыже, перси — персы la nom. pl.; gen. sg. землѣ — землѧ, pt. водѣ — водѧ; тысѧща — тысѫща, доспѣшѧ — доспѣшѫ; полагаѧ — полагаѫ, землеѧ — землеѫ, бранїѧ — бранїѫ, радоуѧ сѧ — радоуѫ сѧ, женоѧ — женоѫ, плѣнѣѧ — плѣнѣѫ, долныѧ — долныѫ, cf. бранїѧ — бранїа, низходѧ — низхода, ѫдолїа — ꙗдолїа, ѫже — ꙗже; тѫчамь — тъчамь, бранлѫ — бранла. Trans-

(1) «Слово о ѡбновленїи свѧтыѫ ѡбытѣлы прѣподобнаго ѡтца нашего Їѡанна рылскаго, и како прѣнесень быст ѡт трънова въ тѫжде славныи монастирь рылскыи, съписаное владиславом граматиком». Cf. A. I. Jacimirskij, Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библіотекъ, St. Petersburg 1905, p. 265. După acesta urmează niște imnuri atribuite unui călugăr Filoteiu, «fost logofăt al lui Mircea Voevod»: «припѣла на въсѣкыих владычныих и богородичныих праздникь и въсѣм прѣподобныим ѡтцем великыим и свѧтыимь и великыим избранныим мѫчеником и въсѣм нарѡчитыим свѧтыим, припѣваѫщїа сѧ съ избранныим ѱалѡм (în ms. ѱлолѡм), егда поет сѧ полїелеѡ, начеше ѡт осмаго дне септемврїа мѣсѧца. Творенїе кир филоѳеа монаха, логоѳета бывшаго мирча воеводѫ, на рождество прѣсвѧтыѫ богородицѫ». Cf. A. I. Jacimirskij, Изъ славянскихъ рукописей, Moscva 1898, p. 58 și urm., p. 159; Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библіотекъ, p. 146, 353 și urm.

formările ѫ=о sau ѧ=є se întâlnesc foarte rar: спѫдом — сподом, повєлѣшѧ — повєлѣшє. Câte odată formele necontrase se contrag, altă dată rămân: cf. инаа — ина, таажє — тажє, terminațiunile ааше — аше la pers. 3 sg. imperf., ыи — ы la adj. determinate, ѣахѫ — ѣхѫ la pers. 3 pl. imperf.

Restul variantelor se poate grupà sub rubricele următoare: *a*) unele forme gramaticale se înlocuesc prin altele, d. p. participiul trecut prin aorist, sau dat. dual prin dat. plur.: нє възмог — нє възможє, дрьзнѫвь — дрьзнѫ, рѫкама — рѫками, cf. съжали сѧ — съжали си; *b)* unele cuvinte sunt înlocuite prin altele, d. p. пак — пакы, так — тако, нє — ни, краи — краищє, бога — господа, оускорив — оускочивь, многопобѣдникь — многопобѣдныи, ис тонот — ѡт тонот; *c)* se adaogă sau se omit unele particule, conjuncții sau forme pronominale, ca бо, жє, и҆, ижє, єго, ємоу; *d)* se schimbă ordinea cuvintelor în frază: житїа конєц — конєць житїа, мѣсѧца ап. — ап. мѣсѧца, своєго царѣ — царѣ своєго. Considerând în deosebi variantele fiecărei còpii, nu putem spune în mod absolut despre nici una că e mai bună decât celelalte, din punct de vedere al limbii.

Am arătat mai sus că în manuscrisul dela Petersburg (A.) și în manuscrisul lui Barsov (B.) unele pasage sunt mai complete decât în cel dela Chiev (S.). Cu toate acestea, se găsesc și în acest din urmă unele lecturi mai bune; cf. d. p. къ нємоу ꙗвлѣѧ A. și къ нємоу любовь ꙗвлѣѧ S., словом проити нєвъзможно A. și словом проити вьсѧ нєвъзможно S., чрьнѣиша A. și чрьнѣиша ѡт чрьности S., илїаша и стєфана A. și їлїаша глаголѧ и стєфана, доброрѡдныѧ ѡтрасли S. Se găsesc și unele forme gramaticale mai corecte în S. decât în A. Astfel superioritatea acestui din urmă text este relativă; s'ar puteà găsì de acì înainte altele mai bune. Reconstruirea formei primitive a cronicei lui Macarie pe baza unei critice a textului ar fi deci riscată, și de aceea n'am încercat a o face în ediția de față decât în câtevà cazuri, unde greșelile sau omisiunile copiștilor sunt prea evidente.

c) Cronica lui Azarie.

Azarie își începe povestirea asupra domnilor Moldovei de unde a lăsat-o Macarie. Continuând domnia lui Ștefan Rareș, el arată cum boierii îl ucid pe acesta la Țoțora, îndemnați de pribegii din Polonia, cari se temeau să nu fie și el ca fratele său Iliaș și să

închine țara la Turci. După acest omor, pribegii proclamă domn pe unul dintre dânșii, pe Alexandru, despre care Azarie nu știe că erà fiul natural al lui Bogdan Orbul, îl aduc în țară și-l pun în scaun la Hârlău. Se povestește apoi despre foametea din 1552, despre căsătoria lui Alexandru cu Roxanda, fata lui Petru Rareș, despre nașterea lui Bogdan și Petru, despre zidirea mânăstirii Slatinei, despre expediția dela 1556 în Ardeal în ajutorul lui Ioan Sigismund Zápolya, despre moartea lui Macarie la 1558 și numirea lui Anastasie, viitorul mitropolit și protector al lui Azarie, la episcopia de Roman, despre ivirea lui Despot la 1561, despre lupta dela Verbia cu Alexandru și fuga acestuia la Iași și la Chilia, de unde trece la Constantinopol și apoi în exil la Iconium.

Domnia lui Despot o începe cu ocuparea Sucevei și recunoașterea lui de către țara de sus; prin mită el obține confirmarea dela Turci. Curând după aceasta el își dă pe față vrăjmășia față de biserica ortodoxă și credințele sale «luterane»; de acì conjurația boierilor, cursa ce i-o întind ei cu știrea că Dumitrașcu Vișniovețchi vine asupra lui, trimeterea ostașilor sub comanda lui Tomșa, unul dintre conjurați, în contra lui Dumitrașcu, măcelul mercenarilor lui Despot la Ciuhru și proclamarea de domn a lui Tomșa, căruia i se dă numele de Ștefan. Conjurații asediază Suceava, unde se închisese Despot, bat pe Vișniovețchi la podul Vercicanilor și-l trimet legat la Constantinopol. Scăpați de el, ei prelungesc încă patru luni asediul Sucevei, până ce Despot e predat de ostașii săi, cari își asiguraseră iertarea dela Tomșa. Despot e omorît în fața cetății.

Sultanul dă domnia din nou lui Alexandru; Tomșa fuge la Lemberg, unde e tăiat împreună cu tovarășii săi; Lăpușneanu vine în țară, pedepsește pe boierii cari îl trădaseră și-și consacră ultimii ani ai vieții sale, amărîte de boală, binefacerilor pentru biserici. Inainte de moarte, 1568, el se călugărește luând numele Pahomie și lasă domnia fiului său Bogdan, sub tutela doamnei Roxanda, care e descrisă cu cele mai măgulitoare epitete, ca mare binefăcătoare a bisericilor, săracilor, bătrânilor și tuturor neputincioșilor, și care în urma unor lungi suferințe își dă sufletul la 1570 (sau 1571). Bogdan, lipsit de sfaturile înțelepte ale mamei sale, cade în brațele unor lingușitori primejdioși, se împrietenește cu nobili poloni și își petrece vieața mai mult cu dânșii, risipind averea părintească.

Sultanul dă domnia lui Ioan, despre care Azarie spune că se

dedeà drept fiu de domn, fără să precizeze de al cui. (1) Pe acesta îl descrie cu cele mai negre colori: tiran crunt și lacom de avere, ucigaș de boieri și de călugări, disprețuitor al legii creștinești și în deosebi al sfintelor icoane. Mazilit de sultan, el îndrăznește să se împotrivească Turcilor, dar e sdrobit la Cahul și își găsește moartea pe două cămile. De trădarea Golăeștilor și a altor boieri (2) Azarie nu pomenește nimic; din potrivă, el are numai cuvinte de laudă pentru logofătul Golăi, acest înțelept și evlavios boier, care cunoscând puterea neînvinsă a Turcilor, sfătuise pe tiran sau să se plece lor sau să părăsească țara, asupra căreia erà să aducă atâtea nenorociri prin nesupunerea sa. Azarie își termină povestirea prin lauda lui Petru, fiul lui Mircea din Țara-Românească, căruia sultanul îi încredințase domnia după mazilirea lui Ioan și care se pregătià să o iea fără răsboiu și fără vărsare de sânge. Cronicarul îi dorește domnie îndelungată.

Azarie se arată àstfel ca un intim al logofătului Golăi și protejat al mitropolitului Anastasie, cari l-au și recomandat lui Petru Șchiopul ca istoriograf. Pentru vremurile de atunci, călugărul nostru trebuià să treacă de om foarte învățat. Reputat ca ucenic al lui Macarie, acest «luceafăr» al Moldovei, el se adăpase la aceeaș școală de slavonie, care din ce în ce aveà mai puțini credincioși, căci cultura apusului începuse să pătrundă în Moldova. Dar pe la 1574—1575 nu-și închipuià încă nimenea între Moldoveni că istoria țerii lor se poate scrie și în altă limbă decât cea bisericească. De aceea mitropolitul Anastasie, care fusese și el un ucenic al lui Macarie, și logofătul Golăi, un iubitor de cărți (3), cunoscând știința de slavonie a lui Azarie, l-au pus să continue opera lui Macarie.

Poate că cronica lui Azarie, așà cum ni s'a păstrat în codicele dela Petersburg, să fie numai o încercare ce n'a plăcut domnului și n'a fost continuată; poate să fi fost însă continuată, dar nu ni s'a păstrat, sau nu s'a descoperit încă întreagă. In tot cazul, cronica lui Ureche și Simion Dascălul ne dovedește că asupra dom-

(1) Din documentele lui Ioan Armeanul se vede că el se dedeà drept fiul lui Ștefăniță, căci se numește, atât în titlu cât și în legenda peceții sale, «fiul lui Ștefan Voevod»; cf. doc. dela 21 Fevruarie 1573 și cel din 12 Martie 1574 din biblioteca Academiei Române, acesta din urmă cu pecete (Pec. No. 221).

(2) Cf. *Ion-Vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu, ed. II (București 1894), p. 134 și urm., sau *Istoria Românilor din Dacia Traiană* de A. D. Xenopol, III, p. 114 și urm.

(3) Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II (București 1908), p. 169. E vorba de marele logofăt Ioan Golăi (Golia), în documente ΐωн голѣѫ

niei întâiu şi a doua a lui Petru Şchiopul a mai existat o altă cronică oficială, cu date foarte amănunţite şi precise până la 1591 şi continuată până la Aron Vodă cel Cumplit. (1)

Asupra lui Azarie însuş n'am putut aflà nimic. Faptul că cronica lui se găseşte într'un manuscris ce a aparţinut în sec. XVIII bisericii Nicoriţă din Iaşi nu e suficient pentru a presupune că ea a fost scrisă în acest oraş. Dar legăturile lui Azarie cu logofătul Golăi, care a fondat o mânăstire în Iaşi, şi faptul că pe vremea lui Petru Şchiopul reşedinţa domnească se mutase în acest oraş, vorbesc în câtvà în favoarea lui. Cronica însăş nu dă nici un indiciu asupra locului unde s'a scris şi nici o ştire din vieaţa autorului ei. Este evident însă că acesta a trebuit să slujească la episcopia de Roman sub Macarie şi Anastasie, va fi petrecut poate şi la Râşca şi va fi trăit pe lângă mitropolitul Anastasie în Suceava. Până la alte ştiri, ne mulţumim deocamdată cu aceste presupuneri.

Azarie îşi scrie cronica după amintirile sale personale şi din auzite. Scriind pe la 1575, el vorbeşte de fapte petrecute numai în intervalul de 25 de ani în urmă, şi nu se vede să fi utilizat nici un izvor scris sau tipărit, nici o cronică, nici un document, nici o inscripţie. De acì lipsa de precizie cronologică şi unele greşeli în date, despre cari nu se poate hotărî însă cu una cu două că aparţin toate lui. Unele pot să fie ale copiştilor ulteriori, deoarece izvodul dela Petersburg nu este un autograf.

Astfel moartea lui Ştefan Rareş o pune Azarie în Septèmvrie 7060=1552, calculând exact durata domniei lui la 1 an şi 4 luni, căci dela Maiu 1551 până la Septemvrie 1552 sunt tocmai 1 an şi 4 luni, dacă începem anul dela Septemvrie. Eftimie dă şi ziua morţii, 30 Septemvrie, şi calculează domnia lui Ştefan, pe care o începe la Iulie 1551 (2), la 1 an, 2 luni şi 2 săptămâni (*Vechile cronice moldoveneşti*, p. 217, 218). Cronica lui Ureche are greşit 2 ani şi 4 luni (*Cron. Rom.*, I, p. 208).

Ivirea lui Despot e pusă «în al nouălea an» al domniei lui Alexandru Lăpuşneanu; cronica lui Ureche are 1561 (p. 211).

Pentru lupta dela Verbia Azarie n'are nici o dată; cronica lui Ureche dă 18 Noemvrie 7069=1561 (p. 211).

Lupta de lângă Ciuhru a mercenarilor lui Despot cu Tomşa

(1) Cf. *Cron. Rom.*, I, p. 242, şi C. Giurescu, l. c., p. 60, 62 ş. a.

(2) Intre nişte însemnări dela biserica Păpăuţilor (Botoşani) începutul domniei lui Ştefan Rareş e pus la 11 Iunie 7059 (1551); v. N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 278.

e pusă greșit la August 7072=1564; cronica lui Ureche are exact August 7071=1563 (p. 213).

Moartea lui Despot e pusă greșit la Noemvrie 7073, ceeace ar da 1564 sau 1565, pe când ea s'a întâmplat la 1563. Ureche și Simion Dascălul au exact Noemvrie 7072, ceeace, calculând anul dela Septemvrie, dă 1563 (p. 218). Intr'adevăr el a fost omorît în anul acesta, la 5 sau 6 Noemvrie.

Prădarea Moldovei de Tătari sub Tomșa o pune Azarie la 7073, adică 1565 sau 1564; în realitate ea a fost la 1563.

Inceputul domniei a doua a lui Alexandru Lăpușneanu e pus de Azarie la Martie 7073, adică 1565; data exactă e Martie 1564, când Tomșa părăsește țara; la Maiu 1564 el fu tăiat la Lemberg.

Moartea lui Lăpușneanu e pusă la Martie, în loc de Maiu, 7076=1568 (data exactă e 5 Maiu), iar a Roxandei la Noemvrie 7079=1570 sau 1571. Ureche și Simion Dascălul au pentru cea dintâi numai anul 7076, iar pentru a doua 12 Noemvrie 7078 (p. 222) (1).

Alte date, pe cari ne-am aștepta să le găsim în cronica lui Azarie, lipsesc cu totul. Astfel zidirea sau sfințirea mânăstirii Slatina: pe cea dintâi o găsim la Eftimie, 3 Septemvrie 7062=1554 *(Vechile cronice moldovenești*, p. 221), pe a doua în cronica lui Ureche, 14 Octomvrie 7066=1557 sau 1558 *(Cron. Rom.*, I, p. 210). Lipsesc și unele evenimente istorice, pe cari Azarie sau nu le-a știut, sau, dacă le-a știut, nu a vrut să le pomenească, ca d. p. dărâmarea cetăților în a doua domnie a lui Lăpușneanu (cf. cronica lui Ureche, l. c., p. 221), încercarea lui Despot de a introduce socinianismul în țară prin școala dela Cotnari, ș. a.

In alegerea faptelor pe cari le povestește, Azarie e consecvent cu școala la care a învățat. Ca cei mai mulți hronografi bizantini de mai târziu, și în deosebi ca Manasses, el nu-și dă silință să scoață la iveală din faptele despre cari auzise pe cele mai importante sau pe cele mai caracteristice pentru istoria unei persoane sau unei epoci.

(1) Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I (București 1905), p. 48. Data exactă a morții Roxandei n'o cunoaștem, deoarece piatra de pe mormântul ei nu s'a păstrat la Slatina. Ms. Acad. Rom. No. 174, copiat la 1712, are la f. 148 data *11 Octomvrie*, în loc de 12 Noemvrie; ea e introdusă probabil de copistul dela 1712 (comunicare a d-lui C. Giurescu).—Datele primite aci ca adevărate sunt cele admise de d-l N. Iorga în *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha 1905, și în *Istoria Românilor pentru poporul Românesc*, Vălenii-de-Munte 1908, și de d-l D. Onciul, *Din Istoria României*, București 1908.

Pe toate le privește sub prisma interesului religios; pe domni îi laudă sau îi critică numai din acest punct de vedere. De aceea el nu vorbește nimic de partea slabă din domnia lui Lăpușneanu, un zelos ziditor și restaurator de biserici, cum nu vorbise nici Macarie de partea slabă a domniei lui Petru Rareș, nepovestind d. p. înfrângerea dela Obertin și pierderea Moldovei de jos, care a urmat îndată după alungarea lui la 1538. Inghenunchiarea tot mai mare a țerii sub Turci între 1550 și 1575 Azarie n'o observă, precum n'a observat nici rușinea tăierii lui Tomșa de către Poloni. Birurile impuse țerii în răstimpul acesta, fiindcă loviau și în mânăstiri, sunt judecate ca persecuțiuni religioase, nu ca necesități provocate de mărirea tributului turcesc.

Astfel valoarea istorică a acestei nouă cronice e relativ mică. Ea este mai interesantă din punct de vedere literar, întrucât ea ne arată că școala lui Macarie; care continuà pe a lui Teoctist, celui mort la 1528, a trăit mai departe până spre sfârșitul sec. XVI. Azarie e un adept mai fidel al acestei școale decât Eftimie. El se silește să reproducă toată arta retorică a lui Manasses și izbutește în această tendință mai bine decât Macarie; de aceea nenumăratele atribute, grămădite unele peste altele fără nici un rost, de aceea toate figurile retorice, despre cari am vorbit la Macarie, de aceea vorbirile închipuite și împrumutate în parte din Manasses, acolo unde i se păreà că se potrivesc cu personagele sale.

Din exemplele ce urmează se va vedeà că acestora nu li se poate da totdeauna o însemnătate reală.

Astfel, chiar la începutul cronicei sale, povestind conjurația boierilor împotriva lui Ștefan Rareș, care după un alt izvor al lui Ureche pare să fi fost omorît mai mult pentru purtarea sa desfrânată și pentru ocările pricinuite caselor boierești, Azarie spune că pribegii din Polonia au adresat boierilor din țară o scrisoare în care le ziceau: «Vreți să aveți puterea în Moldova? Băgați de seamă că puternicul Ștefan, pe care îl împinge tinereța, are de gând să se scoale cu cruzime asupra voastră și să închine țara la Turci, ca și fratele său Iliaș». Iar povestind moartea lui, el zice că Ștefan ar fi exclamat cuvintele: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit». Și scrisoarea boierilor pribegi și exclamația lui Ștefan sunt făcute după povestirea lui Manasses despre răsboiul troian, v. 1284 și urm. Vorbind despre dușmănia dintre Odiseu și Palamede, Manasses istorisește cum cel dintâiu a știut să insufle lui Agamemnon neîncredere în Palamede, insinuând

că «puternicul Achile dorește să iea puterea în Grecia, căci tinereța îl împinge», și că împreună cu prietenul său Palamede ei vor căută să-l răstoarne, după biruința Troiei. Agamemnon, crezând calomnia, acuză de trădare pe Palamede și-l condamnă la moarte prin pietri. Dându-și sufletul, Palamede ar fi zis cuvintele: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit». Cf. cu textul lui Azarie următoarele din originalul grecesc al lui Manasses și din traducerea bulgărească:

«ἐρᾷ» φησίν, «ὦ βασιλεῦ, ἀρχῆς τῆς τῶν Ἑλλήνων ὁ κραταιόχειρ Ἀχιλλεύς· κεντεῖ γὰρ ἡ νεότης» (v. 1311—1312);. . ἄλλο μηδὲν φθεγξάμενος εἰ μὴ τὸ ῥῆμα τοῦτο «ὦ δυστυχὴς ἀλήθεια, σὲ καὶ πενθῶ καὶ στένω· σὺ γάρ μου προαπόλωλας καὶ προεθανατώθης» (v. 1326—1328).

«χοщεшн ли» (greșit în loc de χοщετъ) рече «ѡ царю, власти еллинъстѣи крѣпкоръжкъıи ахилеи, бодет бѡ юность»; . . . ино ничьсоже рекъ развѣ глаголъ съи «ѡ оубогаа истино, тебе плачѫ сѧ и стенѫ, тъı бѡ пръвѣе мене погъıбе и оумрѣтъ» (ed. mea, p. 41—42). Pasagiul al doilea îl reproduce Macarie întocmai; în pasagiul întâiu schimbă numai pe χοщεшн ли, рече în χѡщетє ли, рекωшѫ, pe еллинъстѣи în молдавскыѫ, pe ахилеи în стефань și pe бѡ în его, adăogând dela sine partea a doua a scrisorii, despre intenția lui Ștefan de a omorî pe boieri și a închinà țara la Turci, care pare să fi găsit un răsunet în următoarele cuvinte ale cronicei lui Ureche: «și mai apoi, de vrea domnì mult, nu vrea hi ca să nu iee urma frăține-său, lui Iliaș Vodă» *(Cron. Rom.*, I, p. 207—208).

Vorbind de foametea ce a bântuit Moldova în primul an de domnie al lui Lăpușneanu, Azarie spune că din pricina ei «voevodul, cercetând toate casele în cari se păstrà aurul și văzându-le pe toate goale, și neavând nimic, voià să împartă norodului mertice, dar neavând de unde, se întristà și tânjà». Luând drept bune aceste vorbe ale cronicarului, s'ar puteà atribuì lui Lăpușneanu intenția de a împărți ajutoare săracilor pe vreme de foamete. Din cronica lui Manasses se vede însă că acest pasagiu e împrumutat întreg din capitolul despre domnia lui Vasile Machedoneanul, despre care se zice, aproape cu aceleași cuvinte, «въсхотѣвъ же и народоу имѣніє раздати и изъискавъ домовъı златохранѧщѫѧ, иже пръвѣе сътѫзаахѫ имѣниωмъ множьства, и видѣвъ въсѧ празнъı и ничьсоже имѫщѫ, скръбѣше, тѫжааше, печаловааше, оунъıвааше, не имѣше что сътворити си» (ed. mea, p. 177—178), orig. θελήσας δὲ καὶ τῷ κοινῷ χρήματα διαδοῦναι καὶ διερευνησάμενος οἴκους χρυσιοφρούρους, οἵ τινες πρὶν συνέσφιγγον τὰς τῶν χρημάτων λίμνας, καὶ βλέψας πάντας αὐχμηροὺς

μηδ' ἄντλον εὐτυχοῦντας, ἤλγει, βαρέως ἔφερεν, ἤλυεν, ἠδήμόνει, οὐκ εἶχεν ὅ τι γένοιτο (v. 5255—5260).

Despre Bogdan Lăpușneanu Azarie spune că erà «viteaz, cu inimă îndrăzneață, meșter în a învârtì sulița, a întinde coarda arcului pe tăietura săgeții», ceeace repetă și cronica lui Ureche sau izvorul ei: «la călărie sprinten, cu sulița la halcà nu prea lesne aveà potrivnic, a săgetare den arc tare nu puteà fi mai bine» (*Cron. Rom.*, I, p. 223).

Dar aceste dexterități ale lui Bogdan poate să fi existat numai în închipuirea lui Azarie, care l-a descris cu cuvintele lui Manasses despre Tzimisches, împăratul Bizantin: «бѣ же добръ цимисхи . . . . храбросръдъ . . . и копїемъ потрѧсати наоучєнъ, и лѫќ тѧглити въ тѧтивахъ стрѣламъ вънoушенамъ» (ed. mea, p. 191), orig. ἦν δὲ καλὸς ὁ Τζιμισχῆς ... ἀνδρόσπλαγχνος ... καὶ δόρυ δολιχόσκιον (netradus în bulg.) κραδαίνειν ἠσκημένος καὶ τόξου ἕλκειν τὰς νευρὰς ἐπὶ βελῶν γλυφίσιν (v. 5703—5708). Celelate atribute ale lui Bogdan le împrumută Azarie dela alte personage ale lui Manasses, d. p. доброрастень, не до вѫсицѫ сѧ имѧ dela Constantin fiul lui Leo: добрoрастенъ, навѫсицѫ сѧ емѧ (ed. mea, p. 152, orig. καλλιφυής, κροτάφους ἰουλίζων v. 4409), iar restul povestirii despre dânsul, cum s'a împrietenit cu fąčători de rele, «cari i-au ros inima cum roade viermele lemnul cel dulce», și cu măscărici, cărora și-a împărțit averea și de sfaturile cărora ascultà, ca Rovoam fiul lui Solomon, l-a luat parte din vieața acestui Constantin, parte din vieața lui Mihail fiul lui Teofil, care, ca și Bogdan, a fost bun cât timp a domnit împreună cu mama sa Teodora — Bogdan domnise întâiu cu mama sa Roxanda — în urmă însă a căzut victimă tovarășilor răi. Roxanda e descrisă și ea în parte cu calitățile Teodorei, în parte cu ale Sofiei, soției lui Iustin cel Mic (p. 125 din trad. bulg., v. 3447 și urm. din orig.). Cf. întreg acest capitol din Azarie cu Manasses, p. 152 sq. și 168 sq. din trad. bulg., v. 4406 sq. (domnia lui Constantin și a mamei sale Irina) și 4958 sq. din orig.:

въсѣ издаваѫ имѣниωмъ множьства сънгръцемъ своимъ, смѣхотворцемъ и скврън''нъımмъ и на колесницахъ ıaздѧщїимъ игръцемъ (ed. mea, p. 170); а глѹмци имѣнїи нескѫднъıми напльнѣахѫ сѧ и одеждами мѧкъıми и ризами златотканъıими (p. 171); (варда) иже въшед въ мїханла ıaкъı чръвїи въ сладко дрѣво и сънѣдъ сръдце его (p. 172); таже въспрїемъ младосъвѣтникъı отрокъı... ıaкоже древле ровоамъ, соломѡновъ сынъ (p. 206, despre Mihail Calafat); примѣсившем сѧ емоу лѫкавъıимъ льстцемъ и сънѣдающимъ сръдце его блазънми, ıaкоже дрѣвеса сладкаа чръвїе дрѣвосънѣднїи (p. 153); orig. ὅλας χρημάτων ἐπαντλῶν ἀβύσσους τοῖς συμπαίκταις, γελοιασταῖς καὶ

ῥυπαροῖς ἁρματοστρόφοις, μίμοις (v. 5034—35); κόλακες δὲ καὶ χρήμασιν ἀφθόνοις ἐνευπάθουν καὶ χιτωνίσκοις τρυφεροῖς καὶ πέπλοις χρυσοπάστοις (v. 5059—60); (Βάρδας) ὃς ὑπελθὼν τὸν Μιχαὴλ ὡς σκώληξ γλυκὺ ξύλον, καταφαγών τε τὴν αὐτοῦ καρδίαν καὶ συσσήψας (v. 5096 97); καὶ πρωτοβούλοις χρώμενος νήπιος τοῖς νηπίοις, καθάπερ πρὶν ὁ Ῥωβοὰμ ὁ Σολομῶντος γόνος (v. 6177—78); παρεισφθαρέντων εἰς αὐτὸν τῶν πονηροκολάκων καὶ δαπανώντων τὴν αὐτοῦ καρδίαν κολακίαις ὡς δένδρα τὰ γλυκόχυμα σκώληκες ξυλοφάγοι (v. 4411—13).

Descriind setea de aur a lui Ioan Armeanul, Azarie spune, între altele, că până şi pe ostaşi i-a lipsit de lefile lor. Cazul ar fi foarte interesant pentru Moldova sec. XVI, unde ştim că erau puţini ostaşi cu leafă, dacă spusa lui Azarie n'ar fi o simplă reproducere, fără un fond real dovedit, a cuvintelor lui Manasses despre Nichifor Ghenic: лиши же и воѧ ѡт длъговъ ихъ, си рѣчь ѡт оурока их (ed. mea, p. 157), orig. ἐστέρησε καὶ τὸν στρατὸν τῶν ἐποφειλομένων (v. 4575). Azarie a luat numai cuvântul din glossa traducătorului bulgar şi a zis: лиши же и воины ѡт оуроука их. Celelalte nelegiuiri ale lui Ioan sunt povestite sau după capitolul asupra lui Nichifor Ghenic (cf. рабa златоу la Man., p. 156, cu раба бо бѣ златоу la Azarie şi вьсѧ копааше злообрѣтнъіѧ льсти, ꙗко да аще где обрѣтает сѧ злато, истъщит сѧ и къ немоу прѣнесет сѧ la Man., p. 157, din care Azarie a schimbat numai pe вьсѧ în въсегда бо), sau după capitolele asupra lui Mavrichie şi Apsimar, din cari a împrumutat blestemul aurului (Man., p. 127—128, 139—140).

Am citat aceste împrumuturi din Manasses, spre a arătà că ele merg aşà de departe, încât compromit până şi cuprinsul real al cronicei lui Azarie. Mai sunt şi altele de felul acesta (1).

Nu ne vom mirà deci de loc că mai toată partea formală a cronicei lui Azarie e împrumutată din Manasses: atributele, metaforele, descrierile, comparaţiile, reflexiunile morale şi filozofice, invocaţiile şi exclamaţiile, transiţiile. Adăogând toate acestea la cuvintele împrumutate din Manasses, rezultă că cea mai mare parte din materialul lexical al lui Azarie e datorit traducerii bulgăreşti a acestui scriitor. Dau acì o listă *a)* de cuvintele luate întocmai, printre cari majoritatea o formează adjectivele compuse, *b)* de cuvintele ce pot fi formate de Azarie după altele din Manasses sau din Macarie:

a) безмѣстенъ fără cale, absurd, grozav, благолѣпенъ frumos, благообразенъ frumos, великодаровитъ darnic, великокрилєнъ cu aripi mari,

(1) Ele sunt relevate mai toate în notele dela textul cronicei.

высокостепененъ cu trepte înalte, înalt, глоумотворецъ făcător de glume, măscăriciu, глѫбокооуменъ cuminte, грѫдообразенъ mândru, crunt la privire, грѫдооуменъ îngâmfat, доброзрачень frumos la față, доброкосъ cu păr frumos, cu plete frumoase, досточьстенъ vrednic de cinste, prețios, дрьзосрьдъ îndrăzneț, желѣзноодеждникъ îmbrăcat în fier, ѕвѣровиденъ cu chip de fiară, златоточенъ cu aur în unde, златооукрашенъ înfrumsețat, împodobit cu aur, златотканъ țesut în aur, златохранѧ pt. păstrător de aur, зловѣріє credință rea, necredință, зловѣтренъ viforos, злодыхателенъ ce suflă greu, зломѫтенъ neliniștit, sgomotos, злообычень rău nărăvit, cu năravuri rele, крѣпкоратенъ tare la luptă, înverșunat, младообразенъ fraged, gingaș la față, многобогатенъ foarte bogat, многоболѣзненъ mult încercat, mult chinuit, многодрѣвенъ bogat în lemne, многокъзненъ șiret, viclean, многочловѣченъ populat, мѫжеоумна f. cuminte ca un bărbat, обгрьновати a îmbrățișà, позорствовати a privì, sc. în teatru, прьвоборецъ întâiul luptător, antesignanus, свѣрѣпосрьдъ cu inimă crudă, свѣтлодоушенъ cu suflet luminat, синклитъ sfat, consiliu, скиптродрьжаніє stăpânire, împărăție, слабооуміє slăbiciune de minte, съподвизати сѧ a se mișcà împreună, съпослоушествовати a mărturisì, тврьдоныренъ ca turnuri tari, întărit, тврьдопрьсъ (în ms. greșit -прьсть) cu piept tare, тоулоносецъ purtător de tolbă, de pharetră, хоудоперъ cu aripi mici, plăpânde, golaș, чиноначѧлникъ comandant de tagmă, căpetenie de oaste, щитникъ purtător de scut, scutaș, шлѣмоносецъ purtător de coif, ѩзыконачѧліє principat, юролъвенъ crud ca leul, inimos ca leul. (1)

b) велерѣчивъ fălos, după велерѣчевати (adj. se găsește însă și în alte texte vechi, cf. la Miklosich, Lexicon велерѣчивъ μεγαλλορρήμων; въсесънѣденъ a tot mâncător, după въсеıаденъ, cf. la M. вьсесънѣдьнъ παμφάγος; ѕвѣронравенъ cu năravuri de fiară, după ѕвѣрообразенъ, cf. la Macarie ѕвѣровиденъ cu chip de fiară; златолюбіє iubire de aur, după златолюбецъ sau златолюбивъ iubitor de aur; многоврѣменствіє vreme îndelungată, după многоврѣмененъ, cf. la Macarie безврѣменствіє vreme nepotrivită; мѧсоıады pt. mâncător de carne, după мѧсоıаденъ sau мѧсоıадца; радост[н]овиденъ cu față veselă, după радостнозрьвенъ, -образенъ, -окъ cu privire, cu față, cu ochi veseli; смѣреномѫдріє smerenie, cumpătare, după смѣреномѫдръ; соуемѫдренъ deșert, după соуемѫдръ, cf. însă la Macarie соуемѫдрьныи și la M. соуемѫдрьнъ κενόφρων; троудолюбнѣ adv. cu osteneală, cu silință, după

(1) Câtevà din traducerile acestor cuvinte bulgărești sunt aproximative, întrucât ele nu dau exact originalele grecești ale lui Manasses; acestea sunt însă consemnate toate în glossariul meu la ediția traducerii bulgărești a lui Manasses.

троудолюбивъ muncitor, cf. la M. троудолюбьнъ și la Macarie люботроуднѣ adv.; poate și сребростроуи subst. undă de argint, după сребростроуинъ adj., cf. нилъ сребростроуинъіи la Manasses, p. 209.

Se înțelege că o parte din aceste cuvinte, d. p. великокриленъ, грѫдооуменъ, многокѫзненъ, пръвоборецъ, хоудоперъ, le-a putut împrumută Azarie indirect din Macarie, din care a împrumutat și altele, d. p. pe любослышатель, мнихолюбивъ, ретство, словоположникъ. Și unele figuri retorice, ca d. p. «a bea paharul neîndurat al morții» (лютѫѫ чашѫ испити съмрьти), pot fi luate indirect din Macarie. Azarie e însă mult mai bogat și în cuvinte compuse și în figuri retorice, pe cari nu le-a putut luà decât direct din Manasses.

Rămân, cu toate acestea, o sumă de cuvinte, pe cari Azarie nu le-a găsit nici în Macarie, nici în Manasses; acestea sau le-a împrumutat din literatura slavă bisericescă pe care o cunoșteà, sau le-a compus singur, ceeace e mai puțin probabil. Unele se află in lexiconul paleoslovenico-greco-latin al lui Miklosich; altele însă, destul de numeroase, lipsesc dintr'însul. Iată lista celor mai interesante, întrucât se întâlnesc foarte rar sau nu se întâlnesc de loc în textele cunoscute și studiate până acum de lexicografii slavi:

благоискоусенъ iscusit, încercat, la M. probatus, din Berynda; благолюбивъ iubitor de bine, la M. φιλάγαθος; благостоанїе bună stare, la M.-стоıаниıе εὐστάθεια firmitas; благосъмыслити a dorì bine, a fi binevoitor, la M. lipsește; благооутѣшенъ mângăitor, cf. la M. благооутѣшати laetificare; боиство luptă, răsboiu, la M. lipsește; боренїе, ратоборенїе luptă, cf. la M. боренїе luptă, ратоборьць luptător; бещѫдно adv. fără cruțare, cf. la M. бештѫдьнъ ἀπότομος severus și vb. штѫдѣти a cruțà; веселоокъ cu ochi veseli, la M. lipsește; главоностриженїе tunderea capului, tonsura, lipsește la M.; добросъмыслити a gândì bine, a fi prudent, cf. la M. добросъмысльнъ prudens; доброоучителенъ învățător de bine, cf. la M. -льнъ καλοδιδάσκαλος pulchra docens; златонескѫдно adv. fără a cruțà aurul, fără cruțare, lipsește la M.; злолютъ crud, turbat, cf. la M. злолютьнъ crudelis; каменичьстенъ împodobit cu pietre scumpe, lipsește la M.; красновиденъ frumos la față, cu fața frumoasă, lipsește la M., cf. красноличьнъ frumos; многоласкателенъ lingușitor, amăgitor, lipsește la M.; многосвѣтлъ luminos, la M. valde lucidus; многострадаленъ cel ce sufere mult, la M. μυρίαθλος; мъздоприлогъ adaos de mită, dare de mită, lipsește la M., cf. прилогъ additio, additamentum; наоустити a spune, a convinge, la M. suadere, concitare; немѣтеженъ (=немѧтеженъ) neturburat, la M. non turbatus; неподатливъ nedarnic, la M. illi-

beralis ἀμετάδοτος; нєраѕсѫдно adv. fără judecată, cf. la M. нєрасѫдьнъ demens; остроорѫжєнъ cu arme ascuțite, lipsește la M.; правдосѫдѧ pt. drept judecător, cf. la M. правдосѫдъ adj. recte iudicans; праводоушєнъ cu suflet drept, cinstit, lipsește la M.; проотстѫпити a părăsì, a trădà de mai înainte, lipsește la M., cf. la Macarie проотбѣгати a fugì de mai înainte; прѣоухытрити a întrece în șiretenie, cf. la M. прѣхѫтрити decipere, прѣхѫтръ valde calidus, прѣоухѫтрити fallere; рабол҃ѣпнѣ adv. ca un rob, cu supunere, la M. -лѣпьно uti servum decet; свѧтолѣпнѣ adv. cu sfințenie, cum se cuvine unui sfânt, cf. la M. -лѣпьнъ adj. ἱεροπρεπής sanctum decens; свѧщєнничьствовати a slujì la o slujbă bisericească, lipsește la M., cf. свѧщєничьство ἱερωσύνη sacerdotium; скоропєрнатъ cu aripi iuți, lipsește la M.; словобогатодавєцъ dătător de cuvinte bogate, darnic dătător de cuvinte, lipsește la M.; съмѫдръствовати a fi de aceeaș părere, la M. consentire; съскытати сѧ a se plimbà împreună, cf. la M. скъітати сѧ vagari; тръвлънєнїє furtună, valuri mari, la M. трьвлънюєниє τρικυμία magnus fluctus; хвалословимъ pt. lăudat, cf. la M. хвалословити laudare; хытрословнѣ adv. meșteșugit în vorbe, cf. la M. хъітрословєсьникъ artificiose loquens; цвѣтокраситєлєнъ frumos ca o floare, înflorit, lipsește la M.; ѱонравєнъ câinos, lipsește la M., cf. пьсоглавъ cu cap de câne, κυνοκέφαλος.

Aceste cuvinte nu sunt luate de Azarie din vreun lexicon; ele sunt culese din manuscrise, poate și din cărți tipărite, în limba mediobulgară. O influență a limbii rusești ce se întrebuință în cancelaria domnească a Moldovei nu se observă la dânsul (1). Tot din manuscrise trebue să fie luate cuvintele: аламанинъ (dat. pl. аламанωм) Neamț, German, аламанїскъ nemțesc, исикарь (gen. sg. исикарѣ, nom. pl. исикарїє) tâlhar, ucigaș, gr. σικάριος asasin — Azarie traduce prin acest cuvânt pe rusescul *cazac*, — лωторъ luteran (pl. лωтори), спаниωсъ Spaniol (dacă nu cumva спаниωси e o greșeală de copist, pentru спаниωли). Din scriitori bizantini traduși în bulgărește sunt cuvintele: истръ pentru Dunărea, пєωнїа pentru Ungaria — aceasta e numită la Bizantini și Παννονία și Παιονία (2), — персинъ și перскыи pentru Turc, turcesc. Din Manasses în special sunt cuvintele кнѧѕь pentru boier moldovean sau diregător turc, єпархъ pentru portar

(1) Doar пєрєщѫщє = прѣщѫщє și de câtevà ori ѧ = а să fie rusisme.

(2) Pentru acest din urmă, cf. în vieața sfântului bulgăresc Naum dela Ohrida, din sec. X sau XI, păstrată într'un manuscris din sec. XV: оугри, пєωнскїи ѩзыкь: Ungurii, neam peon (Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1908, p. 53 și 58).

(de Suceava) sau hatman(1), царь, царствовати pentru domn, a domnì, царица pentru doamnă; cf. ипатъ, игемонъ și altele asemenea la Macarie. Moldovei îi zice de mai multe ori молдова și молдака (dat. și loc. молдовѣ, молдавѣ) pe lângă obișnuitul молдавскаа землѣ, iar Țerii-Românești оугровлахїа și загорскаа землѣ «țara muntenească», termin ce se găsește și la Macarie.

Din punctul de vedere al cunoștințelor gramaticale, cronicarul Azarie prezentă o scădere vădită față de predecesorii săi din sec. XVI și față de analiștii din sec. XV. Și unii și alții au scris în limba mediobulgară a literaturii bisericești, pe care o cunoșteau numai din cărți și pe care n'o vorbiau. Cunoștințe teoretice asupra acestei limbi n'aveau însă nici unii nici alții. Operele gramaticale ale Slavilor de sud le erau necunoscute, iar cele rusești încă nu începuseră să apară. Dacă totuș analiștii sec. XV și Macarie scriu o limbă literară cevà mai corectă, cauza este că ei sunt mai apropiați de buna tradiție a școalei dela Neamț, transplântată la Bistrița și la Putna, pe când Azarie e cu o jumătate de secol în urma ei.

Vorbind mai sus despre modul de expunere al lui Azarie, am văzut cât de dependent este el de modelul pe care îl urmează. Această dependență trebue explicată nu numai din tendința lui de a se apropià de un model considerat ca ideal, ci și din lipsa de stăpânire a limbii în care scrià. Și în adevăr, fiecare pagină, fiecare pasagiu, ba aproape fiecare frază din Azarie arată că el nu cunoșteà bine nici formele, nici sintaxa limbii mediobulgare. Această necunoștință mergeà așà de departe, încât de multe ori el a lăsat la cuvintele împrumutate din traducerea bulgărească a lui Manases acele sufixe de cazuri, pe cari le cereau construcțiile bulgărești ale traducătorului, nu construcțiile sale schimbate. Astfel el zice într'un loc despre Ioan Armeanul «раба бо вѣ златоу» (căci erà rob aurului), în loc de рабъ бо вѣ златоу, fiindcă în traducerea bulgărească a lui Manases, la capitolul despre Nichifor Ghenic, găsise «раба

(1) *Eparh* numește Azarie pe boierul Dimitrie care, împreună cu logofătul Gavriil, erà tutor al lui Bogdan Lăpușneanu la începutul domniei sale (1568). Cred că acest Dimitrie e fostul *portar de Suceava*, pomenit în documente dela 1558 și 1560: в. п. дѹмитрѹ портарѣ сѹчавского (7 și 16 Apr. 1558, 5 Apr. 1560: Acad. Rom. 99 XCIV, Pec. No. 83 și 47); cf. ἔπαρχος praefectus, ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως praefectus urbis, în traducerea bulgărească a lui Manasses епархъ градскын. Demnitatea de «praefectus urbis» puteà fi identificată, în mintea lui Azarie, cu cea de portar al Sucevii sau hatman. Pe la 1559 se constată și un mare logofăt Dumitru (Acad. Rom. 36/XXXVII); acestuia însă Azarie nu i-ar fi zis eparh, cum nu-i zice nici lui Gavriil. Pe la 1570, sub Bogdan Lăpușneanu, erà portar de Suceava un Vasilie (vezi două documente, unul din Martie, altul din 27 Iunie 7078, la Acad. Rom).

златоу златолюбца» (ed. mea, p. 156, orig. δοῦλον χρυσοῦ χρυσομανῆ v. 4552); acì însă gen.-ac. раба erà cerut de verbul достизаетъ, erà deci obiect direct, pe când la dânsul рабъ este subiect. Tot așà a rămas облїана în fraza despre Ștefăniță «и лежѫ на земли облїана кръвми» (și zăcând la pământ stropit de sânge), unde după лежѫ (pt. pres. nom. sg.) ar fi trebuit să urmeze облїанъ; Azarie cetise însă în Manasses despre Achile «обрѣтошѫ ирѡа лежѫща кръвми облиюна» (ibid., p. 44, orig. εὗρον τὸν ἥρω κείμενον αἵμασι πεφυρμένον v. 1401), unde облиюна e obiectul direct al lui обрѣтошѫ.

Greșelile de felul acesta sunt cele mai elementare posibile. După ele, n'avem de ce ne mirà dacă vom găsì la fiecare pas în textul lui Azarie terminațiuni greșite, forme greșite de cazuri și de număr, construcții greșite de prepoziții sau de verbe, lipsă de concordanță între substantive și adjective întrebuințate ca atribute, și alte construcții sintactice falșe, ca d. p. nominativul, în loc de genetiv, după comparative, sau acuzativul, în loc de genetiv, după verbele ce conțin o negațiune. Sunt și concordanțe provocate de limba română, d. p. град бїема (cetatea bătută) în loc de град бїем, căci град în slavonește este de genul masculin.

Voiu cità în următoarele câtevà din aceste greșeli; a le înșirà pe toate, ar însemnà să reproduc o mare parte din cronică; ele sunt de altmintrelea foarte ușor de recunoscut:

варварскыи, развоиничьскыи în loc de варварскы, развоиничьскы adv.; loc. pl. веџех și оугрох în locul genetivelor веџеи și оугоръ; съ иноплеменным instr. sg. în loc de съ иноплеменными instr. pl.; къ пръвосъвѣтникы, къ самодръжцем сȣлїименѡм, къ ниџих, къ окръстных ѧзыконачѧлїе, къ царствоужџим градѣ în loc de къ пръвосъвѣтникомъ, къ самодръжцȣ сȣлїименȣ, къ ниџимъ, къ окръстнымъ ѧзыконачѧлїемъ sau ѧзыконачѧлїамъ, къ царствоужџемȣ градȣ; без съмѫџенїе în loc de без съмѫџенїа, ради власти прїѧтїю în loc de ради власти прїѧтїа; хоџете власти молдавскыѧ în loc de—власти молдакстѣи, оустръмишѧ сѧ на молдовѣ în loc de—на молдовѫ sau молдова (întrucât а e deseori întrebuințat în loc de ѫ, ca și în alte texte mediobulgare, cf. nom. sg. веснѫ = весна, тишинѫ = тишина, sau instr. sg. кръвїа = кръвїѫ și altele), иночьствоужџим истазааше în loc de иночьствоужџих—(gen.-ac. pl.); о стефанѣ прѣдреченнаго воеводѫ în loc de о стефанѣ прѣдреченомь воеводѣ, въ хрълокѣ царскыѧ полатѣ în loc de — въ царстѣи полатѣ, до царюжџим града în loc de до царюжџаго града, въ леовѣ града, въ родосѣ града în loc de — градѣ; свирѣпосръдых татары în loc de — татаръ, семȣ любаџаго în loc de — любаџемȣ;

възлюби бѫдѫщаа паче настоѫщаа în loc de — **бѫдѫщаа паче настоѫщихъ**; **молебници же и монастырїе не люблѧ** în loc de **молебникъ** și **монастыреи**. Cf. încă **четыри мѣсѧць** în loc de **четыри мѣсѧцѧ**, **многобогатныѧ скровище** în loc de **многобогатное**—sau **многобогатнаа скровища**, **въсѣкь въкоусивыи..... нѣст....** **невъкоусно** în loc de — **невъкоусень**, **ѩсох тръгь достигь** în loc de **ѩскыи тръгь** — (pe **ѩсох** poate să-l fi luat Azarie din diplome domnești date în Iași, în cari se aflà loc. **въ ѩсох**), **съмръть ходатаи быти** sau **съмръть въкоусивь чашѫ** în loc de **съмръти** —, și așà mai departe.

O parte din aceste greșeli ar puteà fi explicate ca particularități ale limbii bulgare moderne, pătrunse în redacția mediobulgară a lui Azarie, d. p. formele de casus generalis la temele în *a*, loc. =gen. plur., unele construcții greșite ale prepozițiilor, ș. a. Azarie însă nu cunoșteà limba bulgară modernă; dacă ar fi cunoscut-o, s'ar fi furișat în redacția lui măcar un caz două de articol postpus, care pe la sfârșitul sec. XVI se încetățenise și se generalizase în toate dialectele bulgare de azi; s'ar fi furișat probabil și vreun genetiv sau dativ cu **на**, care în documentele muntenești începe să se arate din sec. XV, sau vreun infinitiv fără sufixul **ти**, deopotrivă de vechiu. Nimic însă din toate acestea și nimic din celelalte fenomene morfologice, cari pregătesc transiția dela limba mediobulgară la cea neobulgară. Azarie scrià într'o limbă moartă, ale cărei forme și construcții sintactice le cunoșteà prea puțin. De aceea opera lui n'are nici o importanță din punct de vedere linguistic. Ea ne arată cel mult că epoca predominării limbii slave în Moldova se apropià de sfârșit.

V.

RAPORTUL DINTRE LETOPISEȚUL LUI AZARIE ȘI CRONICA LUI URECHE.

Analiza cronicei lui Ureche și a lui Simion Dascălul ne-a arătat de mult că izvoarele acestei cronice și în deosebi letopisețul moldovenesc, cel mai important dintr'însele, conțineau toate știrile analelor putnene și o parte din știrile cronicei lui Macarie, așà cum o cunoșteam din redacțiunea dela Slatina. Izvodul lui Azarie ne-a dat, în ce privește analele putnene, o nouă confirmare a acestui fapt, întrucât redacțiunea lor este acì și mai apropiată de letopisețul moldovenesc decât cea dela Slatina. Rămâne să ne întrebăm acum, dacă în letopisețul moldovenesc se găsesc urme de a doua redacție

a cronicei lui Macarie și de cronica lui Azarie. Răspunsul vom vedeà îndată că trebue să fie afirmativ. .

Relativ la domnia a doua a lui Petru Rareș, adică la anii 1541—1546, letopisețul moldovenesc pare să nu fi conținut nimic din cronica lui Macarie. Pe când acesta citează pentru anul 1541 o singură expediție a lui Rareș în Ardeal, cea din Iulie care se termină cu prinderea lui Mailat, letopisețul moldovenesc cunoșteà două expediții: una la 1541, când Rareș prinde pe Mailat, alta la 1542, când el pradă numai «țara ungurească». Macarie spune apoi că Rareș a intrat în Ardeal pe valea Oituzului și s'a întors pe la Câmpulung, pe când letopisețul moldovenesc spuneà că el a intrat în prima expediție pe la Oituz și că pe la Bistrița și Câmpulung s'a întors din a doua expediție; pe unde s'a întors din întâia expediție, sau nu se spuneà într'însul, sau s'a omis de Ureche. (1)

Afară de aceasta, în Macarie lipsesc știrile despre restaurările de biserici și mânăstiri și despre plecarea lui Iliaș la Constantinopol, 15 Maiu 1542; cronica lui Ureche nu le poate aveà decât din letopisețul moldovenesc. Poate că și ziua morții lui Rareș, Vineri, 4 Septemvrie (2), să fie luată din acelaș izvor.

E deci probabil că pentru a doua domnie a lui Petru Rareș letopisețul moldovenesc reproduceà o altă cronică oficială, nu pe a lui Macarie; aceea pare să se fi deosebit de aceasta și prin cronologie: Macarie socotește anul dela Ianuarie, letopisețul moldovenesc dela Septemvrie. Cuvintele lui Ureche «au plătit datoria sa ce au fost dator lumei» (sc. Petru Rareș) ar indicà o cronică din aceeaș școală literară ca a lui Macarie; cf. la Man. (ed. mea, p. 94, 96, 134): бренію ѡтдати заемованнꙑи... тѣлеснꙑи сѫдела,—ѡтдастъ длъжное, cu glossa си рѣчь оумрѣтъ,—ѡтдати пръсть тѣлеснѫѫ земи заимовавшои, în orig. τῇ πηλῷ διδόναι τὴν δανεισθεῖσαν.., τοῦ σκήνους κεραμείαν, ἔφθη δοῦναι τὸ χρέος, δοῦναι τὸν χοῦν τοῦ σώματος τῇ γῇ τῇ δανεισάσῃ (v. 2363—64, 2432, 3797).

In ce privește domniile lui Iliaș și Ștefan Rareș, cronica lui Ureche conține unele știri ce lipsesc în Macarie și Azarie și nu le are pe altele ce se găsesc la aceștia, d. p. alungarea lui Macarie din episcopat de către Iliaș și reintegrarea lui de către Ștefan; ea are

(1) *Cron. Rom.*, I, p. 204—205.

(2) Sept. 4 e greșeală, în loc de Sept. 3, care cade la 1546 tocmai într'o Vineri. Macarie are 3 Sept. (1546 = 7054; 7055 la Ureche se explică prin calcularea anului dela Septemvrie). Inscripția de pe mormântul lui Rareș la Pobrata n'are dată; cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 56 57. Cf. n. 1 dela p. 76.

apoi o altă judecată asupra lui Ștefan, a cărui omorîre o justifică, pe când Azarie o desaprobă. Cu toate acestea, izvorul ei a trebuit să cunoască letopisețul lui Azarie, căci următoarele trei pasage despre desfrâul lui Iliaș, despre iarna dela 1548 și despre convertirea Armenilor sunt luate evident din acesta:

«Având lângă sine sfetnici tineri turci, cu cari ziua petreceà și se desmerdà, iară noaptea cu Turcoaie curvind» (*Cron. Rom.*, I, p. 206).

«агарѣнска бо чѧда въ днесъвѣтникы прїемлѧ, въ нощи же скврънным агарѣнкинѣмь оушии и сръдце въдаѧ».

«Și într'acel an a domniei lui (7055) făcutu-s'au ierne grele și geruri mari, cât și viile și pomii au secat de geruri» (ibid.).

«в лѣто ҂знѕ (7056) быст зима лютаа, ꙗко и дрѣвеса исъхѡшѧ сѧ».

«Pre Armeni, pre unii de bună voe,.. pre alții cu sila i-au botezat» (ibid., p. 207).

«и сами (sc. армѣнии) къ богоу разоумїю и свѣтоу истиннаго кръщенїа въсѣх прѣ[ве]де, ѡви и хотѧще, ѡви же и нехотѧщие».

Asupra cronicei lui Azarie nu poate încăpeà nici o îndoeală, că ea a fost utilizată întreagă de autorul letopisețului moldovenesc. Intâiu de toate, o sumă de pasage dintr'însa se regăsesc aproape întregi în cronica lui Ureche. Astfel cele patru pasage din capitolul XXII despre foametea dela 1552, despre expediția lui Lăpușneanu dela 1556 în Ardeal, despre iarna grea din acel an și despre moartea episcopului Macarie la 1558, și pasagiul din cap. XXV despre expediția lui Soliman în Ungaria la 1566 (*Cron. Rom.*, I, p. 210 și 222), deși nu sunt traduse ad litteram, se văd însă a fi luate din Azarie. Cap. XXII al cronicei lui Ureche «despre domnia lui Alexandru Vodă Lăpușneanul» pare a fi chiar întreg o traducere liberă a părții corespunzătoare din Azarie, amplificată numai cu o notiță asupra sfințirii mânăstirii Slatina și cu o frază stereotipă de anale (1).

(1) Cf. în manuscrisele ce conțin redacțiunea lui Simion Dascălul următoarele cuvinte dela domnia lui Alexandru Lăpușneanu: «Această poveste ce scrie mai sus, care spune de Iliaș Vodă și de Ștefăniță Vodă și de Joldea Vodă și de Alexandru Vodă, cronicariul leșăsc tinde povestea mai deschis, [iar nu aduce] aminte de toate semnele pre rând câte s'au făcut, iar letopisățul cel moldovenesc, măcar că scrie pre scurt, însă arată toate semnele pre rând, care toate le-a[m] tocmit prin poveste, care la locurile sale». (C. Giurescu, l. c, p. 24). Sub «cronicariul leșăsc» e de înțeles aci «letopisețul latinesc», cum cu drept cuvânt presupune d-l Giurescu, l. c., p. 67.

«Intr'acestaş an (1552) au fost *omor mare* şi iarnă grea».

«Въ 'та оубо врѣмена и лѣта (1552) постиже моръ велеи земли молдавы.

«In al patrulea an a domniei lui Alexandru Vodă (1556) trimis-au sultan Suleiman *hochim* la Alexandru Vodă şi la Petru Vodă, domnul muntenesc, să meargă cu oaste la ţara Ungurească, *pre pohta Ungurilor*, să le puie craiu pre Ştefan, feciorul lui Ianoş craiu, *la scaunul cel de moşie a tătâne-său.* Şi îndată, după poronca împărăției, au mers şi l-au dus de l-au aşezat la crăie, şi de atunce s'au plecat Ungurii a dare bir Turcului. Iară domnii se întoarseră cu toată oastea lor, cineşi la ţara lor, aducând mult jac şi dobândă dela Unguri».

«В лѣтѡ ҂зѯд (=1556) посла великыи царь перскыи сѹлїимень къ алеѯандрѹ воевода, по оумолени оугром, и къ пътрашко, загорстѣи воевода, повелѣнїе, и прїидѡшѧ съ воисками, вънѫтръ прѣдѣль оугроχ бышѧ и съ съвѣтом старѣишинам иχь кралѣ стефана на прѣстоль ѡтца своего їѡанъшѧ поставишѧ».

«Pre acea vreme fost-au *iarnă* mare şi *geroasă,* de au *înghețat* dobitoace şi hiere pen păduri.»

«Тогда быст зима на земли сверѣпа и зловѣтръныи мразь и лють.

«Iară într'acestaş an 7066, Septemvrie [*Simion Dascălul are* Ghenarie 1], prestăvitu-s'au Macarie, episcopul de Roman, ziditorul şi începătorul mănăstirii Râşcăi, carele au fost la scaunul Romanului 27 de ani, şi cu cinste l-au îngropat în mănăstirea sa; şi în locul lui s'au sfințit pre Anastasie, om destoinic a primire slujba păstoriei sale, carele 14 ani mai apoi au fost şi mitropolit» (Cronica lui Ureche, p. 210).

«В лѣто ҂зѯѕ (=1558) ген. а҃... епископъ макарїе... прѣподобнѣ и богооугоднѣ конець житїю прїѧть, егоже [тѣло]... скѫтано быст своими оученикы въ създанное ѡт него монастырь ръчкы... Оукраси же прѣстоль романскыи.... к҃з лѣть..... И быст прѣемникь прѣстола его архїеренства анастасїе.... иже добрѣ и богооугоднѣ окръмлѧ стада христова д҃і лѣть, по том же възведень быст на.... митрополитскыи..... прѣстоль».

«In anul 7075 (=1566), Septemvrie 26, sultan Suleiman s'au rădicat cu oşti şi au mers asupra Nemților, unde

«Въ лѣто ҂зод (7074=1566) въста великыи царь перскыи соулїимень и въздвигь съ собоѫ мнѡжьства тъмь

multă pradă și răsipă au făcut. Mai apoi fiind cuprins de boală acolo au murit, după ce au împărățit 44 de ani, și au lăsat împărăția fiiu-său lui sultan Selim».
(ibid., p. 222).

людн и оустрьми сѧ къ прѣѧтїю земли аламанїистѣи, и тамо конець житїа прїѧть, мѣсѧца юлїа, иже и царствова м҃в лѣт, и оставль царство свое сыноу своемоу селимоу».

Pasagele din cronica lui Ureche (1) nu reproduc întocmai cronica lui Azarie; la domnia lui Lăpușneanu ele sunt așezate însă în acelaș șir, și deșì forma lor românească a trecut prin două prelucrări, a letopisețului moldovenesc și a lui Ureche, o sumă de cuvinte și de expresiuni ale originalului slavonesc au rămas neatinse. Cf. «pre pohta Ungurilor» cu по оумолени оугром, «la scaunul cel de moșie a tătâne-său» cu на прѣстоль штца своего, «iarnă geroasă de-au înghețat» cu зима сверѣпа и мразь. Până și greșeala de traducere «omor mare», în loc de «foamete mare», se explică prin морь велен din original. Tot din acesta trebue explicat numele de Ștefan pentru Ioan Sigismund, nume sub care erà cunoscut de Turci fiul lui Ioan Zápolya. Nepotrivirile din pasagiul dela 1566 au rezultat din combinațiuni cu alte izvoare. De fapt datele nu sunt exacte nici la Azarie, nici la Ureche, căci expediția lui Soliman dela 1566, care s'a terminat cu luarea Szigetului și cu moartea sultanului, nu s'a început în Septemvrie, ci în Maiu, iar sultanul n'a murit în Iulie, ci în noaptea dela 5 spre 6 Septemvrie (2). Din pasagiul despre moartea lui Macarie și numirea lui Anastasie la Roman, autorul letopisețului moldovenesc a împrumutat numai faptele, lăsând afară toată partea de retorică, cum a făcut și cu celelalte împrumuturi din cronicele slavonești.

Comparând mai departe cronica lui Ureche cu a lui Azarie, vedem că urmele acesteia se cunosc la descrierea luptei lui Alexandru Lăpușneanu cu Despot și a fugii lui la Constantinopol, la descrierea luptei lui Tomșa cu Vișniovețchi și cu Despot, la descrierea morții lui Lăpușneanu, la istorisirea domniei lui Bogdan, fiul acestuia, și a lui Ioan Armeanul. In general, nu e nici un fapt istoric în cronica lui Azarie care să nu fi trecut, prin letopisețul moldovenesc, și în cronica lui Ureche. Astfel bătălia dela Verbia și trădarea unor boieri față de Lăpușneanu, — aluzia lui Ureche «zic unii că și acolo să hie fost răsboiul cu vicleșug» (*Cron. Rom.*, I, p. 211) se

(1) Zic prescurtat Ureche, pentru a nu repetà mereu Ureche și Simion Dascălul.
(2) Cf. Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, III, p. 595 și 598.

referă la cronica lui Azarie (1), — fuga lui Lăpușneanu prin Iași la Chilia și Constantinopol și exiliul la Iconium, bătălia dela Vercicani a lui Tomșa cu Vișniovețchi și trimeterea acestuia la Constantinopol, trădarea lui Despot de către mercenarii săi din Suceava, amănuntele din vieața lui Bogdan Lăpușneanu și a mamei sale Roxanda, cruzimile lui Ioan Armeanul, toate acestea sunt povestite întâiaș dată de Azarie.

Letopisețul moldovenesc se apropià de bună seamă de Azarie mai mult decât cronica lui Ureche, deoarece în aceasta s'au întrebuințat pentru domnia lui Despot și izvoare polone. Asemănarea aceasta o atestă însuș Simion Dascălul când spune că «pentru acest Despot Vodă letopisețul moldovinesc foarte prea scurt scrie» *(Cron. Rom.*, I, p. 213; cf. și p. 215). Scrià așà, fiindcă tot așà scrià și Azarie. Concluzia este evidentă (2).

Voiu pune în următoarele față în față o sumă de pasage din cronica lui Ureche—dela domnia lui Lăpușneanu până la a lui Ioan Armeanul—cu pasagele corespunzătoare din Azarie; se va vedeà că multe expresiuni și propoziții sunt reproduse întocmai.

«Alexandru Vodă, după ce perdù răsboiul (sc. la Verbia), fugì spre Iași și de acolo își luă doamna și fugì la Huși. Acolo se grijià ca să strângă țara,... ce nemică n'au folosit. Că Despot... s'au întors spre Suceavă și au apucat scaunul și cetatea Sucevei cu toată averea lui Alexandru Vodă; de unde pre slujitori i-au umplut cu bani și pre boieri cu cuvinte bune și dulci i-au îmblânzit..., i s'au în-

«(Ѧлеѯандрь) избѣгь на бръзех кѡнех и текѡм̃ іасох тръгь достигь и второе проуготова сѧ на брань. Деспот же прѣем град соучавы, въ немже ѡбрѣть богатства мнѡга воинѡм же раздѣли, и вышнѣа чѧст земли покори сѧ емꙋ. Приложив же и тѣх себѣ лъжними и мнѡголаскателными словесы, пакы къ боиство на алеѯандра въста. Он же видѣ крѣплѣщих сѧ врагы, оставль мѧтежь

(1) Cf. în textul acesteia «бѣхж же нѣцін навѣгоужіще воеводѣ.... и пръвѣе погледаша на бѣгство,... и разоумѣ лъсть».

(2) Reproduc, după scrierea d-lui C. Giurescu (p. 47), întreg pasagiul lui Simion Dascălul, foarte important pentru chestiunea atinsă aici. «Pentru domnia acestui Despot Vodă letopisățul cel moldovenesc foarte pre scurt scrie, că numai ce arată cum au venit Despot de în țara leșască cu oaste streină și s'au lovit cu Alixandru Vodă la Verbie și-au biruit pre Alixandru Vodă și l-au gonit până la Huși, și de acii s'au întors la Iași, unde i-au citit vlădicii molitvă de domnie și i-au pus numele Ion Vodă; și arată câți ai au domnit, iar de lucruri[le] și răsboaele ce s'au făcut în zilele lui nimica nu însemnează, nici arată *de ce* rudă este». Cele spuse aci despre letopisețul moldovenesc se potrivesc aproape în totul cu cronica lui Azarie.

chinat ţara de sus toată... Ce Alexandru Vodă, văzând şi auzind că este golit de tot agiutoriul, s'au pogorît la Chilia şi de acolo s'au dus la împărăţie» (Cron. lui Ureche, p. 212).

ѡтбѣгь съ малыми до келїа града,... къ царствоуѫщим градѣ спѣшно оутвръди лице».

«Iară după moartea doamnei Rucsandei rămas-au domnia în grija lui Bogdan Vodă şi cumu-şi erà blând şi cucernic, aşà tuturor arătà direptate, cât se cunoşteà că nemică nu s'au arătat în el den obiceiul tătâne-său. Nice de carte erà prost, la călărie sprinten, cu suliţa la halcà nu prea lesne aveà potrivnic, a săgetare den arc tare nu puteà fi mai bine. Numai.... că nu cercà bătrânii la sfat, ce dela cei tineri den casă luà sfat şi învăţătură. Iubeà să auză glume şi măscării şi jocuri copilăreşti. Mai apoi lipì de sine Leşi,... risipind averea cea domnească... Dece împăratul au trimes la Rodos de au adus pre Ion Vodă, care erà la minte ascuţit şi la cuvânt gata» (ibid., p. 222—223).

«По сих же оста самодръжьство богданоу,. .. и бѣ юноша.... правоучень из начала бѣ, въ книгах въспитань,... милостивь и кротокь, въ всем подражатель бѣ нравом по отець наказани,... копїем потрѣсати наоучень и лѫкь таглити въ тативаx стрѣлам въноушенам. Послѣжде же прилѣпиша са емоу лѫкавыи нѣцїи чловѣци чародѣи,... и ѡтринѫ ѡт себе въси пръвосъвѣтникы и приближи къ себѣ юныа и боуа и глоумотворца и въдаст оуши съвѣтом их... и съ ними... играа... и въсѣ издаваа имѣнїѡм мнѡжства съигръцем и смѣхотворцем... По малѣ же присвои себѣ чловѣкы иновѣрникы и иноазычникы, лѣхы съвѣтникы,... и въса скровища царска... истъщеваше са.... Бѣ бо нѣкто заточень въ родосѣ града Їѡаннь именем..... чловѣкъ.... глѫбокооумен, велерѣчивь».

«Şi aşà jurară pre Tomşa, că erà om cu inimă mare» (ibid., p. 213).

«Бѣ оубо чловѣкъ нѣкто ѡт болѣрь, томша именем,.... твръдопръсъ, дръзосръд».

«Tomşa, după izbânda cu noroc ce au înşelat pre Vişnoveţchi, s'au întors spre Suceavă,... au încungiurat cetatea unde erà închis Despot Vodă şi au abătut puştele de o băteau. Intr'aceea multă gâlceavă şi hreamăt se auzià denlontru, că Despot pre-

«Да ıакоже сице побѣждени быша съпостати,... пакы оустръмиша са къ иже въ градѣ затворенѡм и ѡбыдѡша града,... и поставиша тажкыа и ѡгненосныѫ ѡрѫжїа, си рѣч поушкы, и начаша бити град... И быст шоум и кликове ѡт вънѣадоу

puind de vìclenie pre căpitanul pedestrimii, Dervici Petru, că s'au agiuns cu Tomşa şi ca să-i dea cetatea, au scos sabia şi l-au omorît. Atunce slujitorii... mare zarvă feceră... şi aşà rupseră sfat ca să trimiţă să le giure Tomşa să hie ei slobozi şi ei să-i deschiză cetatea... Şi aşà au deschis cetatea» (ibid., p. 217).

«In anul 7076 (—1568) Alexandru Vodă au căzut în boală grea şi s'au priceput că va murì; dece... chemă episcopii, boierii şi toată curtea, de i-au învăţat şi le-au arătat moştenitor pre fiiu-său Bogdan Vodă» (ibid., p. 222).

«Ion Vodă.... se aşeză la domnie... pre toţi i-au covârşit cu vrăjmăşia lui şi cu morţi groaznice ce făceà, că vra să ia agonisita tuturor, nu cu alt meşterşug, ce cu vărsare de sânge. Şi den zi în zi izvodeà feluri de munci nouă; băgat-au în foc de viu pre vlădica Gheorghie... auzind că are avuţie..... Temniţele pline de călugări,.... socotind că mai vrednic şi mai destoinic decât dânsul nime n'au mai fost. De lege îşi râdeà, că în postul cel mare s'au însurat, şi alte călcături de lege multe ca aceste făceà» (ibid., p. 224—225).

и ѡт вънѧтръѧдоу... Бѣ оубо нѣкто оугрин, девешь петръ именем, и о съмирени тѣмь бесѣдова къ вънѣшиним. Єгоже къ себѣ деспот призва: «ѡ петре, рече, коварством своимь прѣдателѣ тѧ градоу разѹмѣх».. И абїе истръгь мечь и закланъ быст тоу. Ѡт сего смѧтишѧ сѧ и дрѹѕїи... и быст размирїе и невѣрїе междоу ими... и ѿт толѣ мирь себѣ искахѫ... Тогда изведошѧ и деспота вънѣ из града».

«Въ четвратое же лѣто втораго царства алеѯандрова (=1568) въпаде въ ѕѣлныи и конечныи недѫгь и проразоумѣ съмрьть; призва свѧщенноначѧлникы и їереѫ и въсѣх иже въ саноу сѫщих и пооучением... растворивь и скиптра прѣдаст самодръжества сыноу своемоу богданоу».

«Он же, ꙗко прїем прѣстоль господства, печааше сѧ о събрани злата... Бѣше бо нравом оубїица и кръвы вьмѣнѣаше ꙗко мъста сладчаишее;... въсегда бо копааше злообрѣтныѧ лъсти.... Прѣдаст же и геѡргїа епископа ѡгню въсесънѣдномоу... и того богатство многа сѫще почрьпь... И исплънѣахѫ сѧ темницѧ свѧзними инѡкы.... и имѣше себе мѫдрѣиша паче иных царїе прѣжде сего бывших..... Съ оубо неправь бѣ въ вѣрѣ,... въ великыи же пост женѫ себѣ припрѧже и не тъчїѫ онь, нѫ и дроугых женити сѧ пооущаѧ беззаконовати».

Asemănările între letopisețul moldovenesc și cronica lui Azarie merg până la 1573, adecă până la lupta lui Ioan Armeanul contra lui Petru Șchiopul, trimes de Turci cu ajutorul lui Alexandru domnul Țerii-Românești, și contra Turcilor; cf. «dacă au bătut Ion Vodă pre Petru Vodă,... au slobozit oastea în pradă, de au jecuit țeara muntenească mai mult de jumătate,.... apucatu-s'au de Brăila, de au ars târgul cu totul»..... (Cron. lui Ureche, p. 226) și «văzând atâta supărare ce aveà de Turci, împlându-se de mânie, cu foc au ars Tighinea și Cetatea-Albă și multă pradă au făcut și mult plean și robi au scos» (ibid., p. 227) cu «оувѣдѣв же їωаннь воевода, ωростїж раждег сѧ,..... изыде же на брань ωгнем дыхаѫ и пожегь тыгинѫ и браила,... и мало не поль землѧ загорстѣи, хвалѧ себе о побѣдѣ и о плѣнѣ и о сѫбрани богатствѣ».

Se înțelege că letopisețul moldovenesc mergeà mai departe de anul 1573, căci deși Ureche în predoslovia cronicei sale spune că «letopisețul cel moldovenesc scrie până la domnia lui Petru Voivod Șchiopul și de acì s'au stins» (1), totuș din cronica lui și a lui Simion Dascălul se vede că acel letopiseț cuprindeà și domnia a doua a lui Petru Șchiopul; aceasta fusese tradusă sau prelucrată după o continuare în slavonește a lui Azarie, pe care au cunoscut-o încă în original glossatorii dela sfârșitul sec. XVII sau începutul sec. XVIII (2).

Letopisețul moldovenesc mergeà chiar, precum spune Simion Dascălul în predoslovia sa, până la Vasile Lupu.

* * *

Un izvor istoric așà de important ca letopisețul lui Azarie nu puteam să-l public fără traducere. Deși o parte dintr'însul am tradus-o la 1891, adecă cronica lui Macarie dela 1504—1541, am cuprins-o totuș și pe aceasta în traducerea nouă, în care am căutat să mă apropiu mai mult de original și să îndrept unele greșeli sau asperități ale celei vechi, pe cari cu oarecare regret trebue să constat că n'a încercat nimenea să le îndrepte în curs de 18 ani. Cu ocazia aceasta am introdus și cronologia dela Ianuarie, în locul

(1) Cf. C. Giurescu, l. c., p. 14—15. Ediția lui M. Kogălniceanu aveà greșit *Petru Rareș* în loc de Petru Șchiopul (*Cron. Rom.*, I, p. 129). Nici un manuscris nu are cuvântul *Rareș*.

(2) Cf. glossa «iar letopisețul sârbesc scrie că la veleat 7090 (=1582) tocma au fost când au venit Pătru Vodă în scaun cu a doua domnie», atribuită de Kogălniceanu lui Simion Dascălul (*Cron. Rom.*, I, p. 235), de Giurescu unui glossator dintre 1712 și 1725 (l. c., p. 29).

celei dela Septemvrie, despre care acum 18 ani se credeà că a fost singura întrebuinţată la noi în vechime.

Ar fi fost poate de folos să însoţesc textele cele nouă de note istorice, cum am făcut în ediţiile dela 1891 şi 1895; izvoarele nouă publicate de atunci încoace şi prelucrările la cari au fost supuse, într'o sumă de monografii şi în unele scrieri de sinteză ale d-lor N. Iorga şi D. Onciul, ne pun astăzi în stare de a interpretà cu mult mai sigur şi mai complet ştirile analelor şi cronicelor vechi. Sper însă că nu vor trece mulţi ani şi voiu aveà ocazie să adaog la izvoarele istoriografice găsite până acum altele nouă, pe cari împreună cu cele vechi le voiu publicà într'un corpus complet al istoriografiei moldoveneşti în limba slavă. Intr'o lucrare de felul acesteia vor intrà toate amănuntele pe cari nu le-am atins în memoriul de faţă, mulţumindu-mă să pun într'însul numai ceeace erà strict necesar pentru caracterizarea textelor de curând descoperite.

O lucrare de felul acesteia nici nu poate să fie făcută cu deplin succes, până ce nu vom aveà o ediţie critică a celei mai vechi cronice româneşti ce ni s'a păstrat, a aceleia pe care ne-am deprins a o numì cronica lui Ureche, pe care d-l C. Giurescu o numeşte a lui Simion Dascălul şi pe care eu am numit-o în memoriul de faţă «cronica lui Ureche şi Simion Dascălul», întru cât nu încape îndoeală că în cronica acestui din urmă e cuprinsă şi a celui dintâiu, pe care tradiţia de aproape 250 de ani îl priveşte ca întâiul cronicar al Moldovei, care a scris în limba românească. Când vom aveà textul primitiv şi autentic al acestei cronice, când vom şti exact când şi de cine s'au introdus toate interpolările, când vom puteà distinge într'însa tot ce nu aparţine izvoarelor interne dinainte de dânsa, atunci studiul cronicelor slavoneşti, în ce priveşte fondul lor istoric, va fi mult mai uşor de făcut. Cât pentru forma lor, aceasta, judecată din punct de vedere literar, are prea puţină valoare şi prea puţin interes.

VI.

O TRADUCERE ROMÂNEASCĂ DIN SEC. XVIII A ANALELOR PUTNENE.

Voiu încheià acest studiu asupra letopiseţului lui Azarie comunicând o veche traducere a unei părţi dintr'însul, şi anume a analelor putnene. Traducerea a fost descoperită de d-l Alexandru Lăpădatu într'un manuscris al mânăstirii Bisericani, care se păstrează

astăzi la Academia Română (1) și asupra căruia d-sa a dat o scurtă notiță în broșura «Manuscrisele dela Bisericani și Râșca» (București 1906, p. 25—26 și prefața). D-sa a binevoit să-mi încredințeze spre publicare copia sa, pe care, înainte de a o studià, am colaționat-o cu originalul.

Manuscrisul dela Bisericani este un sbornic de învățături și povestiri religioase, cuprinse sub titlul general *Invățătura dulce sau livada înflorită* și traduse din slavonește de cunoscutul scriitor bisericesc din sec. XVIII Vartolomeiu Măzăreanu, pe când erà arhimandrit al mânăstirii Solca, c. 1770 (2). Manuscrisul e păstrat numai într'o copie făcută la 1800 de monahul Teofilact din Bisericani, 209 file. Inainte de 1800 el se terminà la f. 172, precum se vede din «scara cărții», care se încheie cu analele, și dintr'o notiță a lui Teofilact dela 16 Aprilie 1800, care se găsește imediat după textul acestora (f. 165—172). Textele bisericești dela f. 172—209 au fost adăogate în urmă. Constatăm prin urmare și acì ceeace am constatat din sbornicele dela Chiev și Petersburg: textele istorice sunt introduse în sbornice ca anexe la textele de cuprins religios și moral.

Las altora sarcina de a se ocupà cu traducerea acestor din urmă texte, ceeace ar fi potrivit să se facă într'o monografie asupra întregii activități literare a lui Vartolomeiu Măzăreanu. Notez din parte-mi numai atât, că originalele slave ale «învățăturii dulci» se pot găsì ușor în colecțiile de manuscrise ale mânăstiririlor în cari traducătorul ei și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale. Un manuscris de felul acesta se află la mânăstirea Putna. El e menționat în monografia părintelui D. Dan asupra acestei mânăstiri (3); o descriere amănunțită a trimes tot părintele Dan d-lui Alex. Lăpădatu. Din această descriere se vede că manuscrisul trebue să fie de prin sec. XVI sau XVII, căci se găsesc într'însul notițe dela 1671 și 1673. El are aproape acelaș titlu cu traducerea românească, cf. «сладкжа (sic) поѹченїе, ѡт главызны и книгы і̂соѵ христоѵ и сватыхь апостоль и пророкѡм, і̂єрархѡм и прѣподобным ѡтцем, повѣсть честнаго и великаго поста, полезна доѵшевна» (f. 1) cu «tălmăcitu-s'aų de pre sârbie pre moldovenie această sfântă carte ce se chiamă învățătura dulce, după cum și este, care această carte este adunată din glavizne și

(1) El a fost dăruit Academiei la 1904 de Ministerul Instrucțiunii publice.

(2) Cf. asupra vieții și activității literare a lui Măzăreanu broșura citată a d-lui Lăpădatu și bibliografia indicată acolo, p. 16 și urm.

(3) *Mănăstirea și comuna Putna*, București 1905, p. 77.

din cărțile sfinților apostoli și a prorocilor și a ierarșilor și ale preacuvioșilor părinți, fiindcă este foarte folositoare de suflete» (Lăpădatu, l. c., p. 26). Multe părți sunt comune amândorora; cf. d. p. ѡ кротѡсти f. 59 și «pentru blândețe» f. 37 v.; слѡвѡ ѡ двою братоу ненавидѧщии дроугь дроуга себе f. 79 și «cuvânt pentru doi frați care urià unul pre altul» f. 51 v.; слѡвѡ ѡ милостинѧ f. 123 și «cuvânt pentru milostenie» f. 63 v.; слѡвѡ како подобает стоати въ цръкѡвь f. 167 și «cuvânt cum se cade a sta în biserică» f. 87 v.; оуказь ѡ братотворенїе, како сътвори господь кр(е)стное братство f. 167 și «cuvânt pentru facerea fraților, cum au făcut Dumnezeu frați de cruce» f. 93; притча ꙗко не зрѣти (în copia părintelui Dan зрире) ѡчима на сань ни на лице чловѣкоу, нъ вънѣтрьнима ѡчима нѫ (sic) вънѣтрънѣа доуховна зрѣти, варлаам f. 249 (варлаам e scris în margine) și «pildă pentru ca să nu căutăm cu ochii la boierìi, nici pe fața omului, ce cu ochii cei dinlăuntru să căutăm la cele dinlăuntru sufletești, Varlam» f. 97; чюдо г҃ свѧтомꙋ великомѫченикоу мины f. 308 și «cuvânt al sfântului părintelui nostru Timotei arhiepiscopul Alexandrii pentru a treia minune a sfântului și întru tot lăudatului mucenic Mina» f. 127 v.; ѡ милостини слѡвѡ f. 317 și «cuvânt pentru milostenie» f. 135 v.; слѡвѡ ѡ презвитера [иже] въ блѫд въпадаеть f. 321 și «cuvânt pentru un preot ce au căzut în curvie și învățătură către alți preoți» f. 140; свѧтаго ефрема сирина похвалное ѡпщежителїих братеи слѡво н҃а f. 335 și «a sfântului Efrem Sirin cuvânt de laudă pentru frații ce trăesc de obște, cuvânt al 51» f. 146 v.; слово ѡ любви f. 341 și «cuvânt pentru dragoste» f. 150 v.; слѡвѡ свѧтаго їѡанна златооустаго поꙋченїемь о сꙋетїе житїе (sic) свѣта сего f. 356 și «învățătura sfântului Ioan Zlataust pentru deșărtarea lumii acesteia» f. 154 v.; ветхое десѧтословїе f. 366 și «zece porunci pe care le-au dat Dumnezeu lui Moisi» f. 159 v. (1).

(1) Dau aci toate capitolele manuscrisului românesc, în ordinea în care sunt așezate într'însul, după o notiță a d-lui Lăpădatu; aceasta poate să înlesnească găsirea originalului: Pentru sfântul și marele post (4).—Cuvânt pentru rugăciune (9 v.).—Cuvânt pentru rugă (12 v.).—Pentru smerenie (14).—Cuvânt pentru dragoste (15 v.).—Pentru clevetire (20 v.).—Pentru răbdare (25).—Pentru înfrânare (32 v.).—Invățătură ca să nu ne aruncăm ochii încoace și încolo, ci să căutăm drept în jos (34).—Pentru blândețe (37 v.).—Pentru vicleșug (38 v.).—Pentru adevăr (41).—Pentru minciuni (41 v.).—Pentru păcate de moarte (43).—Pentru pace (46 v.).—Cuvânt pentru doi frați, care urià unul pre altul (51 v.).—Cuvânt pentru lacrămi (57 v.).—Cuvânt pentru milostenie (62 v.).—Pentru săraci și bogați și pentru milostenie (63 v.).—Invățătură folositoare de suflet (72 v.).—Cuvânt cum se cade a sta în biserică (87 v.).—Cuvânt pentru facerea fraților: cum au făcut Dumnezeu frați de cruce (93).—Pildă pentru ca să nu căutăm cu ochii la boierìi, nici pe fața

Toate acestea sunt traduse de Vartolomeiu Măzăreanu: «și s'au tălmăcit în sfânta mănăstire Solca, unde este hramul sfinților apostoli Petru și Pavel și a celorlalți sfinți apostoli, de smeritul și mult păcătosul Vartolomeiu Măzăreanul, arhimandritul numitei mănăstiri Solca». Intrebarea e acum: a tradus tot el și *„letopisețul pentru domnìi“* dela f. 165 v.—f. 172?

Se pare că nu. Intâiu, fiindcă el nu pomenește nimic de această traducere; al doilea, fiindcă ea este cu mult mai slabă, decât ar fi putut s'o facă un om cu cunoștințele de slavonește ale lui Măzăreanu; al treilea, fiindcă în monografia despre Ștefan cel Mare, pe care a scris-o tot el la 1775 într'o condică a mânăstirii Voronețului și pe care a publicat-o răposatul Sim. Fl. Marian (1), nu se vede nici o urmă de utilizarea directă a analelor putnene, fie după original, fie după traducerea sbornicului dela 1800. In epilogul acelei monografii se zice: «scosu-s'au această domnie a lui Ștefan Voevod din letopisețul țării Moldovii și s'au și scris prin silința sfinției sale chir Macarie, igumenul sfintei mânăstiri Voronețul, și prin osteneala smeritului și mult păcătosului arhimandrit Varftolomeiu Mazereanul, în anii 1775 (2), August 15». Sub *letopisețul țării Moldovii* se înțelege acì letopisețul lui Ureche și Simion Dascălul, pe care Măzăreanu îl copiase la 1773, împreună cu cronicele lui Miron Costin și Ioan Neculcea (cf. broșura citată a d-lui Lăpădatu, p. 16). In

omului, ce cu ochii cei din lăuntru să căutăm la cele din lăuntru sufletești, Varlam (97). — Cuvânt al sfântului părintelui nostru Timotei arhiepiscopul Alexandrii pentru a treia minune a sfântului și întru tot lăudatului mucenic Mina (127 v.). — Cuvânt pentru milostenie (135 v.) — Cuvânt pentru un preot ce-au căzut în curvie și învățătură cătră alți preoți (140). — A sfântului Efrem Sirin cuvânt de laudă pentru frații ce trăesc de obște, cuvânt al 51 (146 v.). — Cuvânt pentru socotința cea înaltă, pentru zavistie și pentru înblare din loc în loc (148).—Cuvânt pentru cei ce n'au frica lui Dumnezeu (150). —Cuvânt pentru dragoste (150 v.).—Pentru ca să nu ne mâniem (152). Pentru mânie (152 v.).—Pentru blândețe (153).—Istorie pentru un călugăr (154). — Invățătura sfântului Ioan Zlataust pentru deșărtarea lumii acesteia (154 v.).—Zece porunci pe care le-au dat Dumnezeu lui Moisi (159 v.).—Tâlcul din sfânta evanghelie pentru judecata cea straşnică (161).—*Letopiseț pentru domnìi* (165 v.). — Pentru posluşanie (172). —Pentru nesupunere (173 v.).—Cuvânt al prea cuviosului părintelui nostru Ifrim Sirul pentru surparea mândriei (174). — Cuvânt al prea cuviosului părintelui nostru Ifrim Sirul cătră îndreptarea celor ce cu împătimire petrec și cinste și vrednicie caută (182 v.).— Cuvânt a prea cuviosului părintelui nostru Ioan Damaschin la prea sfânta nașterea Domnului nostru Is. Hs. (189 v.).— Două foi albe (208—9).

(1) Vartolomeiu Mazerean, *Domnia lui Ștefan cel Mare și cea a lui Ștefan Tomșa*, ed. de Sim. Fl. Marian, Suceava 1904.

(2) Data ,аψмє din ediția lui Marian, p. 36, e o greșeală de tipar, în loc de ,аψоє (=1775).

monografia lui Măzăreanu sunt date numai trei nume proprii într'o formă ce se apropie de a «letopisețului pentru domnii» și se depărtează de forma românească corectă a lui Ureche și Simion Dascălul: *Bolota, Ciceva* și *Vladislav* (p. 9 și 19) = Balta, Ciceul și Vlad (Călugărul); cf. *Balta, Cicivi* și *Vladislav* în ms. dela 1800. Ele ar puteà să fie luate dintr'un alt izvor, — forma rusească Bolota (болота) nu se găsește însă în redacțiunile cunoscute ale analelor, — sau ar puteà să fie formate de Măzăreanu însuș, cum în aceeaș monografie a format tot el pe «Velicago Nova Grada» (rus. великаго нова града) în pasagiul dela p. 19, împrumutat din adnotațiunile lui Nicolae Costin la cronica lui Ureche (1).

Dar pe temeiul acestor trei asemănări de cuvinte nu putem zice că autorul monografiei dela 1775 despre Ștefan cel Mare trebue să fie identic cu traducătorul analelor putnene din manuscrisul dela 1800. Din multele traduceri și rezumate de documente vechi, pe cari ni le-a lăsat Vartolomeiu Măzăreanu în condicele diferitelor mânăstiri bucovinene, și din celelalte traduceri ale lui, se vede că el cunoșteà destul de bine limba slavă bisericească. El aveà apoi și oarecari cunoștințe de istoria țerii, scoase din cronicele scrise în românește. E greu de admis ca un astfel de om să traducă loc. бани «în Baia» (dela nom. баня) cu пани («în locul ce se chemà Pani»), sau instr. малкочимь «cu Malcociu» (dela nom. малкочь) cu малкочимь («s'au făcut războiu cu Turcii și cu Malcocim»). Deasemenea cu greu ar fi zis Măzăreanu «Maria din Pangopa» în loc de «Maria din Mangop» (orig. марїа ѡт мангопа) sau «cetatea Opricină» în loc de «cetatea dela Crăciuna» (orig. град ѡт крачюна), sau «pre Bolgariu vornicul» în loc de «pre Boldur vornicul» (orig. болдора sau болдѫра дворника). Greșelile acestea nu le putem pune în sama copistului dela 1800; ele sunt evident greșeli ale celui ce a tradus direct din slavonește, fără să aibă cunoștințe suficiente de această limbă și de istoria țerii (2).

(1) «Intru acelaș an și lună (sc. 1476, Iulie) Ioan împăratul moschicesc au luat *Velicago Nova Grada* și o parte mare din țara rusască, care se cheamă Bielorossia, pre care întâiu au stăpânit-o marele cniaz al Litvii». Cf. *Cron. Rom.*, I, p. 165, nota 2: «Intr'acest an Ioan împăratul Moscului au luat *Novogorodul cel Mare* și mare parte din țara rusască cea albă, adecă Bielorosia, ce mai nainte vreme ascultà de marele cneaz a Litvei». M. Kogălniceanu atribue această notiță lui Nicolae Costin.

(2) In aceeaș categorie de greșeli intră «două răsboae» în loc de «al doilea răsboiu» (orig. prob. в разбои=вторыи разбои) sub an. 1457, «Bolgari» în loc de Șcheia sub an. 1486, «Vlov» în loc de Liov sub an. 1497 și omisiunile despre cari voiu vorbì cevà mai jos.

Traducerea deci nu poate să fie a lui Măzăreanu și nu poate aveà mare importanță. Important e numai faptul că autorul ei a avut înaintea sa un text de anale, care trebue să fi fost aproape identic cu cel din izvodul lui Azarie. In amândouă titlul e acelaș «arătare în scurt pentru domnii Moldovii: сказаніе въ кратцѣ ѡ молдавскых господарехъ» (1); amândouă se termină cu biruința lui Ștefăniță asupra Tătarilor la 1518; pasagele cari lipsesc în codicele dela Slatina sau sunt altfel redactate în acesta, au în traducere redacțiunea letopisețului lui Azarie; cf. d.p. pasagele despre Petru Aron și cele de sub anii 1461, 1465, 1470, 1471, 1474, 1482, 1484, 1485, 1497, 1498. Unele părți din aceste pasage sunt prescurtate, dar altele sunt traduse ad litteram. Cf. pentru aceste din urmă: *a)* «în vremea când erà dela zidirea lumii 6867 de ani, *atunce* cu voea lui Dumnezău s'au început țara Moldovii: ѿ създаніа мира в лѣто ,ѕѡѯз, ѿ толѣ произволеніем божїем нача сѧ молдавскаа землѣ» — ѿ толѣ nu se află în nici o altă redacțiune a analelor; *b)* «în anii 6978 August 20 au venit mulțime foarte multă de Tătari ... *și gonindu-i din urmă* i-au luat pre toți robi și alte jacuri: в лѣто ,ѕцои авг. к҃ прїидошѧ татар мнѡгѡ множство.... и погна въ слѣд их и възѧт вес плѣн их» — и погна въ слѣд их lipsește în codicele dela Slatina și în traducerea lui Brzeski; *c)* «6990 Mart 10 Stefan Voivod au luat *cetatea Opricină* (ѡпричинь): в лѣто ,ѕчч мр. і҃ прїѧт стефан воевода град ѿ крачюна» — din ѿ крачюна se poate explicà greșala ѡпричинь, din крачоуна al codicelui dela Slatina însă nu; *d)* «în anii 6993 *s'au dus* Ștefan Voivod la craiul leșesc și *s'au adunat* în Colomia, *iară până la acea vreme* au venit Turcii cu *Hroniut:* въ лѣто ,ѕцчг.... поиде стефань воевода до кралѣ лѧдскаго и събрашѧ сѧ въ коломїи, а до толѣ прїидошѧ тоурци съ хронютом» — în cod. dela Slatina lipsește поиде și а до толѣ, iar în loc de хронютом e хрѡнетом. Cf. și următoarele expresii de sub an. 1497: «și nemică *n'au sporit:* и ничтоже оуспѣша; și Ștefan Voivod *deabià au făcut voea lui:* и господинь стефан воевода едва сътвори волѣ его; s'au mâniat Stefan Voivod și *au gonit în urmx lor:* разгнѣва сѧ стефан воевода и погна въ слѣд их; și i-au bătut *până în sfârșit:* и поби их до конца».

Aceste asemănări nu se pot explicà altfel decât admițând că traducătorul din sec. XVIII aveà înaintea sa un text care în cea mai

(1) Titlul celălalt: *Letopiseț pentru domnìi* este adăogat de traducător, probabil fiindcă analele erau urmate în original de cronicele lui Macarie și Azarie.

mare parte a lui erà identic cu textul letopisețului lui Azarie. Asemănarea traducerii cu originalul ar fi și mai mare, dacă traducătorul n'ar fi lăsat afară o sumă de cuvinte și fraze, și o sumă de pasage cari i s'au părut de puțină importanță. In categoria a doua intră toate pasagele dela anii 1477 — 1480 și 1500 — 1502 despre răposarea lui Teoctist, a Mariei din Mangop, a lui Bogdan fiul lui Ștefan, a Cneajnei fiica lui Alexandru Voevod, a boierului Stanciul, a lui Petru fiul lui Ștefan, a Mariei soacra lui Ștefan, a lui Paisie și a lui Andonie Bolsun; se vede că toate acestea sunt omise cu intențiune. In categoria a doua intră cuvintele și frazele următoare: *a)* «Petru» după «feciorul lui Moșatin», în trad. greș. «Moșatin feciorul lui» (sc. al lui Lațco), în loc de «feciorul lui Moșatin Petru», orig. **сынь моушатин петръ** (1); *b)* «Iuga» după «Hindov»: această omisiune face ca în «letopisețul pentru domnìi» să se atribue lui Ștefan I, pe lângă cei șapte ani ai săi, și cei doi ai lui Iuga (2); *c)* «Roman, fiul lui» înainte de «Iliaș» în pasagiul «și au domnit Iliaș un an», în loc de «și au domnit Roman, fiul lui Iliaș, un an», orig. **и господствова роман воевода, сынъ илїаша, а҃ лѣто**; *d)* două fraze întregi din pasagiul despre lupta cu Polonii la 1497, a căror omisiune strică cu totul înțelesul acestui pasagiu, dovedește însă în acelaș timp că originalul după care s'a făcut traducerea nu puteà să fie altul decât cel păstrat prin letopisețul lui Azarie:

«Și mergând Stefan Voivod au strâns oaste,... frate bun craiului leșăsc, și cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc (3), cumnatul lui Stefan Voivod».	**«стефан же воевода събра своа воиска въ романовь тръг, таже прїиде емоу помощ ѿт кралѣ оугръскаго, иже бѣ брат лѣдскомꙋ кралю,... и съ ними бѣ воевода ардѣлскы бирток, сват стефана воеводї».**
«Și i-au biruit (sc. Ștefan pe Poloni) și le-au luat schiptrurile cele mari creștinești și crăești și pușca	**«и разбишѧ их... и възѧти бышѧ великы скыптри кралеви и великы поушкы его. И прїиде вѣст**

(1) Cf. în cod. dela Slatina «петръ воевода, сынь моушатнны», dar «sin Mussaczinow Piotr» în trad. lui Brzeski și сынъ мꙋшатинъ петръ în analele bistrițene. Numai această din urmă redacțiune puteà să provoace greșeala «letopisețului pentru domnìi». Traducerea exactă ar fi fost «fiul Mușatei Petru».

(2) Cf. cod. dela Slatina, p. 143 din *Vechile cronice moldovenești*.

(3) In ms. «și cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc, frate bun craiului leșăsc, cumnatul lui Stefan Voivod».

cea mare a lui (1),... ca să vie și altă oaste leșască. Și Stefan Voivod au trimis pre Bolgariu vornicul».	стефаноу воеводѣ, ꙗко грѧдет и дроуга воиска лѧдска; и господинь посла болдоура дворника».

Omisiunea frazelor subliniate din textul slav trebue explicată prin nebăgarea de samă a traducătorului, nu a copistului care a copiat manuscrisul dela 1800. Prin aceeaș nebăgare de samă putem explicà și lipsa unor pasage întregi din originalul analelor putnene, cum e știrea despre luarea blagosloveniei dela Ohrida în vremea lui Alexandrel, cea despre arderea Putnei și cea despre moartea cneazului Ioan dela Moscva. Lipsește și știrea despre moartea lui Alexandrel la 26 Aug. 1454. In schimbul acesteia, sub aceeaș dată, e pusă luarea Constantinopolei de Turci: «și în zâlele acestuia, în anii 6962, Avgust în 26 de zâle, au luat Turcii Țarigradul», știre ce nu se găsește în nici una din redacțiunile analelor putnene. Ea e împrumutată din cronica universală ce precedà letopisețul lui Azarie; în aceasta se ziceà «în anul 6961 au luat împăratul Mehmet Țarigradul, Maiu în 29, într'o zi de Marți». La 6961 = 1453 domnià în Moldova într'adevăr Alexandrel; un interpolator al analelor puteà deci să zică că în zilele lui au luat Turcii Țarigradul. Evenimentului acestuia i-a pus însă greșit data morții lui Alexandrel, 6962 August 26. Poate că această greșeală s'a strecurat printr'o omisiune analogă cu cea întâmplată în analele putnene ale copistului dela 1712, la pasagele despre Bogdan II și Petru Aron, relevate mai sus (p. 67).

Originalul traducerii din sec. XVIII a putut fi următorul: «и оумре (sc. Alexandrel) вь белом градѣ, в лѣто ,ѕцѯв, авг. ҃кѕ. И при нем прїѧшѧ тоурци цариград». Traducătorul a cetit însă: «и при нем, в лѣто ,ѕцѯв, авг. ҃кѕ, прїѧшѧ тоурци цариград». Interpolația aceasta ar dovedì că traducătorul «letopisețului pentru domnii» aveà înaintea sa un sbornic asemănător cu cele din Chiev și Petersburg, adecă un sbornic în care letopisețul moldovenesc erà precedat de cronica universală.

O traducere așà de rea și necompletă a analelor putnene, cum e cea despre care am vorbit, nu poate aveà nici o valoare istorică; trebue să luăm totuș notiță de dânsa, fiindcă ea ne dovedește că pe la sfârșitul sec. XVIII existau încă în mânăstirile din Moldova

(1) Traducere greșită în loc de «puștile cele mari ale lui» (великы поушкы его); în pasagiul precedent e tradus greșit «cumnatul lui Ștefan Voivod» în loc de «cuscrul (сват) lui Ștefan Voivod».

còpii de ale analelor slavonești, pe cari călugării le cetiau și încercau chiar să le traducă în românește. Astăzi n'a rămas la noi în țară nici una din acestea. Cel puțin, printre manuscrisele Academiei —în care au intrat și ale Muzeului național de antichități—nu s'a găsit încă nici una. Puținele câte s'au găsit până acum, sunt toate în Rusia, și după informațiunile ce am cules acolo se mai găsesc și altele în mâni particulare. Până ce nu vor fi date la lumină toate acestea, merită să fie publicată și traducerea manuscrisului dela 1800.

LETOPISEȚ PENTRU DOMNÌI.

ARĂTARE ÎN SCURT PENTRU DOMNII MOLDOVII.

In vremea când erà dela zidirea lumii 6867[=1359] de ani, atunce cu voea lui Dumnezău s'au început țara Moldovii.

Dragoș Voivod au venit din țara Ungurească, din Maramorăș, cu chip de vânat, și au domnit doi ani.

Iară după dânsul Sas, feciorul lui, au domnit 4 ani.

Și apoi au domnit Bogdan 4 ani.

Iară după dânsul Lațco, feciorul său, au domnit 8 ani.

Apoi Moșatin, feciorul lui, au domnit 16 ani.

Apoi frate-său Roman au domnit 3 ani.

Iară după dânsul au domnit Stefan 7 ani. Și au ucis (1) pre Jâgmon craiul la Hindov.

Și au mai domnit doi ani.

In anul 6907[=1399] au domnit Alexandru Voivod 32 de ani și 8 luni.

Iară Iliaș, feciorul lui, sângur au domnit 2 ani și 9 luni; apoi împreună cu frate-său Stefan au mai domnit 7 ani. Și au luat Stefan Voivod pre frate-său Iliaș și l-au orbit; și după aceea au mai domnit sângur 5 ani.

Și i-au tăiat capul Roman, feciorul lui Iliaș, și au domnit Iliaș un an.

Iară după aceea au domnit Petru, feciorul lui A[le]xandru, un an; și au dat cetatea Chilia Ungurenilor. (2)

Și au domnit Ciubăr două luni.

Apoi au domnit Alexandru patru ani. Și acesta erà fecior lui Iliaș. Și în zâlele acestuia, în anii 6962 [=1454] Avgust în 26 de zâle au luat Turcii Țarigradul.

(1) Greș. în loc de ***au biruit***, în cod. dela Slatina разбн.

(2) Greș. în loc de *Ungurilor*, orig. оугром.

Iară după dânsul Bogdan, feciorul lui Alexandru Voivod, tatăl lui Stefan Voivod, au domnit doi ani.

Apoi Petru ce se chemà și Aron, fiind la Răuseni, au tăiat capul lui Bogdan Voivod. Și au domnit Aron Vodă 2 ani. Și în zâlele acestuia s'au început birul turcesc.

Și acestuia i-au tăiat capul Ștefan Voivod.

In anii 6965 [=1457] April 12, în Gioia cea mare, atunce Stefan Voivod, feciorul lui Bogdan Voivod, cea dintâi biruință au făcut-o asupra lui Aron la Seret la Doljăști; și două războae (1) au făcut cu dânsul la Orbic, și iarăș au biruit Stefan Voivod. După aceea l-au pomăzuit domn la Siret în satul (2) Dreptate. Și au luat Stefan Voivod schiptrul țării Moldovii.

In anii 6969 [=1461] Iunie 5 și mergând cu oștile au luat țara Săcuilor.

Și în anii 6970 [=1462] Iunie 22 și mărgând la Chilia, au înpușcat pre Stefan Voivod în gleznă.

[Și] în anii 6[9]71 [=1463] Iulie în 5 și după aceea și-au luat doamnă pi Evdochia din Chiev, pre sora împăratului Simion.

Iară în anii 6973 [=1465] Ianuarie 23, Gioi la amează-noapte, au întrat Stefan Voivod în cetatea Chilia și au încungiurat-o. Și Gioi acolo au petrecut cu pace; iară Vineri au dat năvală și au început a rumpe cetatea Chilia, și așà au rupt-o toată zioa și i-au bătut până sara. Și Sâmbătă i s'au închinat cetatea. Și cu voea lui Dumnezău au întrat Stefan Voivod în cetate și au petrecut acolo trii zâle, veselindu-se și mulțămind lui Dumnezău. Și au mângăiat noroadele în cetate și le-au pus părcălabi pre Isaia și pre Buhte. Și s'au întors în stolița sa în cetatea Sucevii. Și așà au poroncit mitropoliților și episcopilor să mulțămască lui Dumnezău.

Și în anii 6974 [=1466] Iunie în zăci zâle au început a zâdì mănăstirea Putna.

In anii 6975 [=1467] s'au rădicat craiul Măteiaș și au venit cu toată puterea sa; venit-au și Stefan Voivod, și viind noaptea asupra lor, în locul ce se chemà Pani (3), și i-au dat pre dânșii Domnul Dumnezău în mâinile lui Stefan Voivod, și i-au ucis mulțimi de mulțimi; și atunci au însăgetat și pre craiul; și așà s'au întors rușinat.

Și întru acelaș an s'au pristăvit Evdochia, doamna lui.

Apoi s'au împăcat Stefan Voivod cu craiul unguresc, cu Mătiaș, și i-au dăruit craiul două cetăți, anume Balta și Cicivi. (4)

---

(1) In loc de *al doilea războiu*; cf. nota 2 dela p. 111.

(2) Orig. мѣсто loc.

(3) In ms. пани (sau бани?); cf. p. 111.

(4) In ms. чичиви ; cf. p. 111.

In anii 6978 [=1470] August 20 au venit mulţime foarte multă de Tătari. Şi au fost cu dânşii şi Stefan Voivod la Lipinţ (1), aproape de Nistru. Şi gonindu-i din urmă i-au luat pre toţi robi şi alte jacuri. Şi aşà s'au întors şi au venit ca să sfinţască biserica sa, a Născătoarii de Dumnezău; şi cu mâna preaosfinţitului Teoctist mitropolitul au sfinţit-o.

Intru acelaş an Fevruarie în 27 s'au făcut zavistie şi pizmă între Radul Voivod şi între Stefan Voivod; şi au robit cetatea Brăila şi au ars-o.

Iară în anul 6979 [=1471] au tăiat capul Isaii dvornicului, Alexa, Negrilă stolnicul.

Intru acelaş an Mart în şapte au fost războiu între Radul Voivod şi între Stefan Voivod. Şi au ucis mulţime dintr'înşii; şi toate steagurile i-au luat, şi mulţi viteji au perit; şi numai doi boiari mari au lăsat, pre Mirce comis şi pre Stan logofătul. (2)

Şi întru acelaş an mare cutremur au fost.

In anii 6980 [=1472] Săptemvrie 14 au luat Stefan Voivod altă doamnă, anume Maria din Pangopa. (3)

In anii 6981 [=1473] Noemvrie 8 Stefan Voivod au împărţât steagurile la Milcov; şi aşà împreună cu Băsărabă Laiutie au mers (4) asupra lui Radul Vodă. Şi ş-au lăsat Radul Voivod toate ale sale şi au fugit cu toată oastea sa în stoliţa sa, în cetatea Dâmboviţa; iară noaptea au fugit Radul Vodă şi din cetate; iară Stefan Voivod au luat pre doamna lui Radul Voivod, pre fata lui Maria şi toată visteria lui. Şi acolo au petrecut trii zile şi s'au întors; iară pre Basarab l-au lăsat să domnească; şi au domnit numai o lună; şi s'au sculat Radul Voivod şi au venit asupra lui Băsarab; şi au fugit Băsarab Voivod în ţara Moldovii.

In anii 6982 [=1474] [me]siţa [Oct. 5 Ţa]paloş (5) cu Ungurenii (6) au venit în ţara muntenească şi au fost biruiţi.

In anii 6983 [=1475] Ghenarii 10 au venit Turcii la Vasluiu şi dându-şi războiu cu Stefan Voivod i-au biruit Stefan Voivod; şi mulţime multă de Turci au căzut atunce. Şi le-au luat şi steagurile.

In anii 6984 [=1476] Iunie în 26 au venit Mehmet-beg, împăratul turcesc, cu toate puterile lui, şi cu Muntenii, asupra lui Stefan Voivod. Şi erà

(1) In ms. лнпинць, prob. în loc de липинць.

(2) In ms. «Mirce şi pre comis şi pre Stan logofătul».

(3) Cf. mai sus, p. 111.

(4) In ms. «împreună cu Băsărabă au mers Laiutie (лаютїа)».

(5) In ms. greş. «.ѫи аніи ,зцок: сница палошь»; ца se ţineà şi de мѣсница şi de цапалошь; cf. în letopiseţul lui Azarie «в лѣто ,зцпв, ѡх. ѕ, быст бои съ цапалоушем».

(6) Greş. în loc de «Ungurii», orig. съ оугри; cf. nota 2 dela p. 115.

cu toţii la Valea Albă. Şi au biruit Turcii pe Stefan Voivod şi au robit toată ţara şi au venit până la Suceavă.

Şi în anii 6989 [=1481] au fost războiu cu Ţapaloş la Râmnic. Şi i-au biruit Stefan Voivod şi fără de număr i-au omorît. Atunce i Şandra au dat războiu iute; iară Stefan Voivod au lăsat pre Vlad Călugărul Voivodul (1).

6990 [=1482] Mart 10 Stefan Voivod au luat cetatea Opricină (2), şi ş'au pus pre ai săi părcălabi: pre Vâlce şi pre Ivanico (3).

In anii 6992 [1484] au venit Băiazâtul împăratul turcesc cu Turci asupra cetăţii Chelia (4) şi cu Vladislav Voivod Călugărul cu Muntenii, fiind părcălabi acolo Ivaşcu şi Maxim. Şi după aceasta, Avgust în 5, au luat şi Cetatea Albă, fiind părcălabi acolo Gherman şi Ioan.

In anii 6993 [=1485] s'au dus Ştefan Voivod la craiul leşesc şi s'au adunat în Colomia; iară până la acea vreme au venit Turcii cu Hroniut până la Suceavă şi au ars cetatea, şi au robit toată ţara arzându-o.

Intru acelaş an Noe[m]vrie în 16 s'au făcut războiu cu Turcii şi cu Malcocim (5) la Că[t]lăbucă, şi cu mila lui Dumnezău au biruit Stefan Voivod.

In anii 6994 [=1486] s'au făcut războiu cu Hroniut la Bolgari (6) la Săretiu. Şi la acel războiu au căzut Ştefan Voivod. Insă Dumnezău l-au ferit, şi au tăiat capul lui Hroet. (7)

Şi în anii 6998 [=1490] au murit Mătiaş, craiul unguresc.

In anii 7004 [=1496] Iunie 26 s'au pristăvit Alexandru, feciorul lui Stefan Voivod.

In anii 7005 [=1497] Alberit (8) craiul leşăsc s'au rădicat cu înşălăciune asupra lui Ştefan Voivod, zăcând că vine asupra Turcilor, ca să ia cetatea Chilia şi Cetatea Albă. Iară Stefan Voivod au trimis sol pre Tăut[ul] logofătul şi pre Isaac visternicul cu mari daruri. Iară el le-au luat, şi punindu-i în heară i-au trimis la Vlov (9). Iară el cu oastea au venit asupra cetăţii Sucevii şi au încungiurat-o în trii săptămâni, şi nemică n'au sporit. Şi mergând Stefan Voivod au strâns oaste... şi cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc, frate bun craiului leşăsc, cumnatul lui Stefan Voivod (10); şi

(1) Lipseşte «să domnească în ţara muntenească», orig. господствовати моунтѣнскои земли.

(2) Cf. mai sus, p. 111.

(3) Greş. în loc de *Ivanco*.

(4) In ms. «asupra Chelia cetăţii».

(5) Cf. mai sus, p. 111.

(6) Adecă la *Şcheia*; cf. nota 2 dela p. 111.

(7) In ms. хроѧть; ѧ însamnă acì e ca în юнїѧ, ианѹарїѧ, ноѧврїѧ ş. a.

(8) Greş. pentru Albert, orig. алверть.

(9) In ms. ла клокь (=la Liov); orig. va fi avut въ лвовь sau въ лиecon; cf. въ лвовѣ în cod. dela Slatina. Letopiseţul lui Azarie are до лвова.

(10) Cf. mai sus, p. 113.

Radul Voivod încă i-au trimis ajutoriu; şi dela împăratul Baiazit (1) încă i-au trimis ajutoriu. Şi au întrebat Birtoc pre craiul leş(ăs)c şi pre Stefan Voivod pentru pace. Şi Ştefan Voivod deabià au făcut voea lui, însă făcându-se pace să se întoarcă craiul pre acea cale, pre unde au şi venit. Iară Stefan Voivod priimind cu cinste şi dăruind pre Birtoc, şi dăruindu-l cu mari daruri l-au petrecut cu mare cinste. Iară craiul nu s'au întors pre drumul pre care au venit, ce au mers pre unde erà ţara întreagă. Şi pentru aceea foarte s'au măniat Stefan Voivod, şi au gonit în urma lor, şi i-au agiuns în marginea codrului Cozminului. Şi au luat pre Dumnezău întru ajutoriu şi pre sfântul mucenic Dimitrie, şi au dat asupra lor şi i-au biruit; şi le-au luat schiptrurile cele mari creştineşti şi crăeşti, şi puşca cea mare a lui (2),.... ca să vie şi altă oaste leşască. (3) Şi Stefan Voivod au trimis pre Bolgariu (4) vornicul, şi i-au bătut până în sfârşit. Şi aşà s'au întors craiul.

In anii 7006 [=1498] Malcoviciu au robit ţara leşască mai sus de Lvov (5) cu 25 mile de loc. Şi după aceea s'au dus Stefan Voivod în ţara leşască şi au luat două cetăţi: Terebulul (6) şi Podhaeţul. Şi au adus mulţi oameni în ţara sa.

In anii 7012 [=1504] s'au pristăvit Măria sa Ştefan Voivod, şi l-au îngropat în mănăstirea sa Putna. Şi au fost domnia sa 47 [ani] şi două luni şi trii săptămâni.

Iară în locul lui au stătut domn feciorul lui, Bogdan Voivod, şi au domnit ani 12 şi nouă luni şi trii săptămâni.

Iară în anii 7025 [=1517] au [s]tătut domn feciorul lui, Stefan Voivod cel Tânăr; şi preste doi ani şi o lună cea dintâi biruinţă au făcut asupra Tătarâlor.

---

(1) In ms. баазитъ.

(2) Cf. nota dela p. 114.

(3) Asupra acestui pasagiu, v. p. 113—114.

(4) Cf. p. 111.

(5) Cf. nota 9 dela p. 118.

(6) Greş. pentru Terebul, orig. тересоуль, ca în letopiseţul lui Azarie.

TEXTE ŞI TRADUCERI.

I.

CRONICA UNIVERSALĂ ŞI ANALELE SÂRBEŞTI.

[СКАЗАНІЄ ВЪ КРАТЦѢ СЪЩІИМЬ ѠТ АДАМА ДѠ ДНЬШНЯГО ВРѢМЕНЕ. (1)

Адамъ роди сида, сїдь роди еноса, еносъ каинана, каинань малелена, малелень нареда, наредь еноха, енохь мадоусала, мадоусаль мамела, мамель ноѥ, ное сїма. Вь дни же ноеви бысть потопь.

И соуть оубо оть адама до потопа лѣть ҂всмв.

Симь, сынь ноевь, роди арфаѯада, арфаѯадь роди каинана, каинань саллоу, салла екера, екерь фалека, фалекь рагава. Вь дни фалекови раздѣли се земля. При семь и стльпотворенїе быст.

По фалецѣ рагавь роди сероуха, сероухь нахора, нахорь дароу, дара аврама.

Въ коупѣ бываеть лѣть оть адама до аврама ҂гсоз лѣть.

Аврамь роди исака, исакь їакова, їаковь левїю, левїа каада, каадь авраама, авраамь моисеа пророка. Сь изведе людїи оть египта.

Соуть оубо оть авраамова прѣселѣнїа вь землю ханаанскоу до исхода їсраилѣва оть египта лѣть ул, а до скончанїа їсоуса навина ус҃е, оть адама же ҂гѱод лѣта.

По їсоусѣ навїине соудїами спасааше богь людїи оскрьбляемыи оть окрьстныихь иноплѣменикь. Вь нихь же прьвѣ начнь їоуда, соудїи (2) людемь з҃ лѣть.

По їоудѣ же бысть соудїа годонїиль н҃ лѣть.

По годонилѣ же аодь п҃ лѣть.

По аодѣ же самегарь з҃ лѣть.

По самегарѣ же варавь и девора пророчица, жена лафидонова, м҃ лѣть.

По варавѣ же гедеонь н҃ лѣть.

---

(1) Titlul îl dau după *Archiv f. sl. Phil.*, II, p. 92.

(2) Greş. în loc de соуди, cf. cod. dela Slatina сѫдї *(Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 505).

По гедеонѣ же авимелехь, сынь его, лѣта г҃.
По авимелесѣ же дола кг҃.
По долѣ же наирь кв҃ лѣть.
По наирѣ же ефдае лѣть ѕ҃.
По ефдае же евсевонь лѣть з҃.
По евсевонѣ егломь лѣть і҃.
По егломѣ же адонь лѣть и҃.
По адонѣ же самѱонь.
По самѱонѣ же облада людми самани лѣто едино.
И по сихь бысть безвластїе вь евреехь м҃ лѣть.
По томь же илїи їереи облада людми к҃ лѣть.
По илїи же самоуиль пророкь прѣемь светительство (1) и власть дрьжа лѣть л҃.
Бываеть оубо оть скончанїа їсоусова до самоуиловы съмрьти лѣть х҃і, а оть ноа и оть потопа лѣть ,врк, а оть адама же ,дтпв.
По самоуилѣ же царьствова саоуль] лѣт л҃.
Давыд м҃ лѣт.
Соломон, сынь его, м҃ лѣт.
Ровоам иі лѣт.
Авїа ѕ҃ лѣт.
Асса ма҃ лѣт(о).
Iwсафат кє҃ лѣт.
Iwарам и҃ лѣт.
Охозїа а҃ лѣт(о).
Гwдолїа и҃ лѣт.
Iwась м҃ лѣт.
Амесїа кд҃ лѣт.
Озїа і азарїа гв҃ лѣт(ѣ).
Iwадам ѕі҃ лѣт.
Ахазь ѕі҃ лѣт.
Езекїа кд҃ лѣт.
Манасїа нє҃ лѣт. При сем създа сѧ византїа.
Амwс в҃ лѣт(ѣ).
Iwсїи ла҃ лѣт(о).
Iwахаз мѣсѧць г҃.
Iwаким аі҃ лѣт.
Iехонїа мѣсѧць г҃
[Се]декїа аі҃ лѣт. Сего ослѣпив навоухѡдоносорь плѣнника въ вавилwн заведе, и храм господень зажжен быст wт навоузардана.

(1) La Stojanović стльство.

Бываѫт оубо ѡт саѹла прѣваго царѣ е[в]ре[е]м до плѣненїа їоудова навѹхѡдоносорѡм ф҃ді лѣт, а ѡт скончанїа їсоуса навынна ҂ар лѣт, а ѡт ноа до потопа ҂вх, а ѡт адама ҂дѡв.

Навѹхѡдоносор же, по еже плѣннити їероусалимь и разорити, царст[во]ва (1) к҃е лѣт, а прѣжде того ді҃, ıако быти вьсѣх лѣт царства его м҃д.

По сем (2) мародах, сынь его, в҃і лѣт.

Валтасар, брат его, д҃ лѣт(а).

Дарїе, асоурирѡв сынь, лѣт з҃і.

Кѵр перcѣнин л҃а лѣт(о).

Камвис и҃ лѣт.

Єфендат и кивердїе, брата и влъхва, мидѣнина рѡдѡм, вьставша царствоваста мѣсѧць и҃.

Дарїе истаспь л҃ѕ лѣт.

Ѯерѯь, сынь его (3), лѣт к҃.

Ѧртаванъ мѣсѧць з҃.

Ѧртаѯерѯь длъгоржкы в҃ мѣсѧца. (4)

Єѳдїань мѣсѧц з҃.

Дарїе любодѣвичищь лѣт ѳ҃і.

Ѧртаѯерѯь, сынь дарїев, м҃в лѣт(ѣ).

Ѧртаѯерѯь, наречен̈їи ихос, к҃в лѣт(ѣ).

Нарсїе д҃ лѣт(а).

Дарїе арсам ѕ҃ лѣт. Єго оубивь алеѯандрь македѡнскы разори царство перское, дрьжавше т҃ лѣт (5), и царствова ві҃ лѣт и ѕ҃ мѣсѧць, и сконча сѧ вь вавѵлонѣ, сы лѣт л҃в, покорив же [вар]варскых ѧзык к҃в и колѣна еллинска гі҃.

Вь коупѣ же ѡт адама до алеѯандра лѣт ҂ерпи.

По скончани алеѯандровѣ егѵптом и алеѯандрїею царствова птоломеи лагоевь лѣт м҃.

Птоломеи филаде[л]ф ли҃ лѣт. При сем евреискыѧ сꙗщенныѧ книгы вь елладскы (6) ѧзык прѣписашѧ сѧ.

Птоломеи евергет к҃ѕ лѣт.

Птоломеи филопаторь зі҃ лѣт.

Птоломеи епифанїе к҃г лѣт(а).

---

(1) In ms. царства; cf. cod. dela Slatina, *Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 507.

(2) S. (= cod. dela Slatina) по навоуходоносорѣ же царствова.

(3) S. дарїев сынь.

(4) In ms. мсц; prescurtările acestui cuvânt le desleg totdeauna în ediția de față; când e scris întreg, îl las așà, chiar dacă e greșit, d. p. мѣсѧць г҃ mai sus.

(5) S. вьсѣх лѣт т҃.

(6) In ms. елладскы҃; pe ы҃, care poate fi cetit și ын, l-am transcris totdeauna ы, d. p. mai sus македѡнскы, сы.

Птоломеи филомиторь лѐ лѣт.

Дроугы евергет ГД лѣт.

[П]толомеи фѹскѡн ЗІ лѣт и ѕ мѣсѧць.

Птоломеи алеѯа Г лѣт.

Алеѯандрь Г лѣт(а).

Птоломеи спас (1) И лѣт.

Птоломеи, нѡвы дїѡнисїе (2), Л лѣт.

Клеопатра, новаго дїѡнисїа дъщи, КВ лѣт(ѣ). Въ Д лѣт(о) сеѫ царства пръвѣе единоначѧлствова (3) гаїе їюл кесар Д лѣт(а) и мѣсѧць Ѕ. Ѡт негоже и кесари прочїи царїе рїмстїи начениие звати сѧ.

По сем (4) авгоуст НЅ лѣт и мѣсѧц Д. Въ ДІ лѣт(о) царства своего клеѡпатроу оубывь и егупет вес повинжв пръвѣе низложи (5) птоломеиское царство, дръжавшее СЅ лѣт.

И бываѫт оубо ѡт адама до начѧла царства авгѹстова, по извѣстных лѣтописцех, ,ЕѴНИ лѣт.

Въ МВ лѣто авгоустова царства родї сѧ плътїѫ господь нашь їсоус христос ѡт свѧтыѫ богородицѫ. Курин же послан быст въ їоудеѫ съвѣтом велмѫжїи, ѡтписанїе сътворити имѣнїем и жителем.

Ѡт адама до въчловѣченїа христова ,ЕФ лѣт.

По авгѹстѣ же царствова тиверїе, сынь его, КВ лѣт(ѣ) и мѣсѧць Ѕ. Въ ЕІ лѣт(о) царства его кръсти сѧ господь їсоус христос и еѵаггелское [оучєнїе] (6) начѧт, и въ ИІ лѣто царства его пострада нас радї волнѫѧ страсть.

Ѳѫт же ѡт адама до господнѧ възнесенїа ,ЕФЛГ лѣт.

По сем (7) гаїе Г лѣт(а) и мѣсѧць Т.

Клавдїе ГІ лѣт и мѣсѧц Е.

Нерѡн ГІ лѣт и мѣсѧц И. И бѣжавь погребе себе жива. Ѳъ оубыт петра и павла и пръвѣе на христїаны гоненїе начѧт.

Галвас мѣсѧц Д и ГІ дни.

Ѡдѡн мѣсѧцѧ Г и И дни.

Виталїе лѣт(о) А.

Оуеспасїан Г лѣт. И къ Е лѣто царства его быст плѣненїе їероусалимоу ѡт римлѣн, по Л лѣтѣ господа нашего їсоуса христа възнесенїи.

Тит Е лѣт(ѣ) и мѣсѧца Г.

---

1) S. нареченны спас.

(2) S. нареченны н. д.

(3) S. adaogă по законѹ.

(4) S. по їоулїи же царствова.

(5) In ms. greşit ниже.

(6) Cf. S. *(Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 509).

(7) S. по тиверїе царствова.

Дометїан є҃і лѣт и мѣсаць а҃і.
Нерва лѣто а҃ и д҃ мѣсаца.
Транань д҃і лѣт и ѕ҃ мѣсац.
Андрїань єлїє к҃ лѣт и а҃і мѣсац.
Антонин благочестивїи к҃д лѣт(а).
Марко антонин д҃і лѣт.
Комод в҃і лѣт и є҃ мѣсац.
Пертинаѯь п҃з днїи.
Іоулїа[н] дидїє ѯ҃ѕ днїи.
Ѳевир з҃і лѣт и и҃ мѣсац.
Антонин, сынь его (1), ѕ҃ лѣт.
Макрин а҃ лѣт(о) и мѣсаца в҃.
Авит г҃ лѣт(а) и мѣсац д҃.
Алеѯандрь мамеи г҃і лѣт и и҃ мѣсац.
Маѯиминь ѕ҃ лѣт.
Маѯим и валвим к҃в дни.
Гордїань ѕ҃ лѣт.
Филип є҃ лѣт.
Декїє в҃ лѣт(ѣ).
Гал и воулоусїань в҃ лѣт(ѣ) и и҃ мѣсаць.
Имилїан д҃ мѣсаца.
Оулелїан и галлин (2), сынь его, є҃і лѣт.
Клавьдїє а҃ лѣто.
Киндин, брат его (3), з҃ днїи.
Аврилїан ѕ҃ лѣт.
Такит в҃ лѣт(ѣ).
Провь и флорїан в҃ лѣт(ѣ) и д҃ мѣсаца.
Кар и карин и ноумерїан в҃ лѣт(ѣ).
Дїѡклитїан и маѯимїан еркоулїє к҃а (4) лѣт(о).
Конста (5) в҃ лѣт(ѣ).
Константин великы л҃и лѣт. (6)

При сем быст а҃ съвѡр въ никеи. Ѡт възнесенїа христова до а҃ събѡра т҃иі лѣт, а ѡт начала мироу в лѣто ҂єѡи. Бѣхѫ же сватыи ѡтци т҃иі.

(1) S. сынь севиров.
(2) Tot așà S. în loc de оуалерїан и галлин.
(3) S. киндил, брат клавдїєв.
(4) а҃ din к҃а e adăogat în margine.
(5) S. константїи.
(6) S. л҃а лѣто. In S. mai este știrea despre mutarea reședinței din Roma la Bizanț.

Окончав же сѧ вел(и)кы константин, сы лѣтом ѯѕ҃, оставив (1) трем сыном своим царство: констѣ и константиноу и констандїю, иже царствова[шѧ] (2) кд҃ лѣт(а).

По сем (3) їоулїан прѣстѫпник в҃ лѣт(ѣ).

[І]оувїан а҃ лѣто и и҃ мѣсѧць.

Оуалентиниан ѓі҃ лѣт.

Оуаль г҃ лѣт(а).

[Г]ратїан г҃ лѣт(а).

Ѳеодосїе вел(и)кы ѕі҃ лѣт.

Ѡт а҃-го сѫбора до в҃-го нк҃ лѣт(ѣ).

Вторы сѫбор быст въ констандинѣ градѣ, в лѣто ҂еѡод, въ царство деодосїа вел(и)каго. Бѣхѫ же сватых отци рн҃.

По деодосїи же царствова аркадїе, сынь его, кв҃ лѣт(ѣ).

Ѳеодосїе малїи, сынъ его (4), лг҃ лѣт(а).

Ѡт в҃-го сѫбора до г҃-го ма҃ лѣт(о).

Третїи же сватых сѫбор быст въ ефесѣ, въ лѣто ҂ецеі, въ царство деодосїа малаго. Бѣхѫ же сватых отци с҃.

По деодосїи же малѣм царствова маркиан ѕі лѣт и ѕ҃ мѣсѧць. (5)

Ѡт г҃-го сѫбора до д҃-го л҃ лѣт.

Четврътых же сѫбор быст въ халкидонѣ, при цари маркы[а]нѣ. Бѣхѫ же сватых отци х҃л.

По маркианѣ же царствова лъв вел(и)кы иі҃ лѣт.

Лъв малїи, вноук его, а҃ лѣто.

Зинон, отець его, зі҃ лѣт.

Анастасїе дигор (6) кз҃ лѣт.

Іоустинь дра҃ѯь д҃ лѣт.

Іоустинїан вел(и)кы ки҃ (7) лѣт.

Ѡт д҃-го сѫбора до е҃-го рк҃ лѣт(ѣ).

Пѧтых сѫбор быст въ константинѣ градѣ, [в лѣто] ҂ѕмз (8), при цари їоустинианѣ древным. Бѣхѫ же сватїи отци рѯе.

По їоустини[а]нѣ же їоустинь малїи царствова ѓі лѣт.

Тиверїе ѓ лѣт.

Маврикїе к҃ лѣт.

(1) In ms. оставим.

(2) Cf. S. (l. c., p. 511).

3 S. по константїи же царствова.

(4) S. сынь аркадїевь.

(5) S. ѕі лѣть и мѣсѧць т҃.

(6) Pentru дикор.

(7) S. лѳ҃.

8) Data ҂ѕмз e pusă în ms. după рк лѣт(ѣ) din aliniatul precedent.

Фока канадшк и҃ лѣт.

Иракліе л҃ лѣт.

Константин, сынъ его, а҃ лѣто.

Ираклона съ матеріж си коуино мартинож д҃ мѣсаца.

Кѡнста к҃з лѣт. При сем ѡви са срацинскы лъжепророкъ махамет.

Кѡнстантин, сынъ констин, з҃і лѣт.

Ѡт е҃-го съвѡра до ѕ҃-го рк҃д.

Шесты свѧты съвѡр быст въ кѡнстантинѣ градѣ, в лѣтѡ ҂ѕоѕ, при цари кѡнстантинѣ брадатѣм. (1)

По сем царствова сынъ его іоустиніанъ г҃ лѣт.

Леѡнтіе г҃ лѣт(а).

Аѱимар з҃ лѣт.

Іоустиніан вторицеж ѕ҃ лѣт.

Филипик кардані҆е в҃ лѣт(ѣ).

Артеміе же и анастасіе в҃ лѣт(ѣ).

Ѳеѡдѡсіе в҃ лѣт(ѣ).

Лъв конѡн, иконоборецъ, к҃д лѣт(а). При сем римлѣне ѡтстѫпишѫ ѡт грък, і оудръжа сѧ рим о себѣ даже и до селѣ.

Кѡнстантин гноеименити л҃д лѣт(а).

Лъв, сынъ его, е҃ лѣт.

Кѡнстантин съ православнож матеріж иринож е҃і лѣт. Ѡт ѕ҃-го събора до седмаго рк҃ лѣт.

Седмы свѧты събѡр быст въ никеи второе, в лѣто ҂ѕсч҃ѕ, въ царство кѡнстанти[на] и ирины, матере его. Бѣхѫ же свѧты отци ҂рѯз.

По кѡнстантинѣ же и ірины никифѡр и҃ лѣт и д҃ мѣсац.

Ставракіе а҃ лѣто и в҃ мѣсѧц(а).

Михаил благочестивіи в҃ лѣт(ѣ).

Лъв арменин з҃ лѣт и е҃ мѣсѧцъ.

Михаил амореи и҃ лѣт и д҃ мѣсац.

Ѳеѡфил, сынъ его, в҃і лѣт.

Михаил, сынъ его, съ матеріж сі ѳеѡдѡрож к҃е лѣт, и съ василіем македѡном а҃ лѣто и д҃ мѣсаца. При сих ѡбнови сѧ православіе, и иконы свѧтыѧ въставишѧ сѧ въ цръкви пакы, и блъгаре христіане бышѧ, и словеса словенскаа съставишѧ сѧ свѧтым кѵриилѡм, въ лѣто ҂ѕтѯ.

Василіе македѡн д҃і лѣт. При сем роуси кръстишѧ сѧ и бышѧ христіане.

Лъв прѣмѫдріи к҃е лѣт и и҃ мѣсѧц.

Алеѯандръ, брат его, а҃ лѣто и а҃ мѣсѧц.

(1) In S. lipsește брадатѣм.

Кωнстантин, сынъ лъвωв, н҃д лѣт(а).

Роман, сынь его, г҃ лѣт(а).

Никифωр фока ѕ҃ лѣт и ѕ҃ мѣсѧц. При сем лавра начѧт здати сѧ въ свѧтѣи горѣ свѧтым адаӻасїем адωнскым, въ воевωдскиим санꙋ сѫщоу еще, в лѣто ҂ѕѵ҃ѯд.

Іω(аннь) цимисхїи ѕ҃ лѣт и ѕ҃ мѣсѧц.

Бываѫт оубо ωт адама до цимисхїа лѣт ҂ѕ҃пд.

По цимисхїи (1) василїе порхироген (2) н҃ лѣт и а҃і мѣсѧц.

Роман аргиропоул ѣ҃ лѣт и ѣ҃ мѣсѧц.

Михаил пефлагωн д҃ мѣсѧца и ѣ҃ днїи.

Константин мономах кг҃ лѣт.

Өеωдωра багрорωднаа а҃ лѣто и д҃ мѣсѧц.

Михаил старець а҃ лѣт(о).

Кωмнин в лѣт(ѣ) и г҃ мѣсѧца.

Кωнстантин доука з҃ лѣт и ѕ҃ мѣсѧц.

Єѵдокїа, жена его, съ сыны своими з҃ мѣсѧц и мало дни.

Роман дїωген г҃ лѣт(а).

Михаил, сынъ кωнстантина доукы, ѕ҃ лѣт.

Никїфорь вотанїан (3) г҃ лѣт(а).

Алеѯїе кωмнин лѕ҃ лѣт. (4)

Іω(аннь) багророднїи, сынь его, ѕ҃і лѣт.

Манꙋил багророднїи, сынъ его, лз҃ лѣт.

Бываѫт оубо ωт адама до сего царства лѣт ҂ѕхпд.

Алеѯїе, сынь маноуилевь, багророднїи, г҃ лѣт(а).

Андроник кωмнин в҃ лѣт(ѣ).

Ісакїе агг(е)ль з҃ лѣт.

Алеѯїе, брат его, кѕ҃ лѣт.

Алеѯїе моурцꙋфло ѻ҃ днїи. И неоустроеїню бывшоу въ градѣ, въсташѧ ωт въсѫдꙋ на град, и прїѧшѫ фроуѕи град, в лѣто ҂ѕѱі, и побѣже алеѯїе моурцоуфло, а фроуѕи град дръжаше лѣта не мала. И въздъхнѫшѧ грьци видѣвше къзмѫщенїе въ градѣ, и поминахѫ папѫ римскаго въ пръвых «помѣни господи».

Царствова же деωдωрь вел(и)кы, ласкар, лѣт н҃і.

Іω(аннь), зѧт его, лв лѣт(ѣ).

Өеωдωр малїи, ласкарь, сынъ его, д҃ лѣт(а). Єїи же въ коупѣ съ фроуги.

---

(1) După acest cuvânt S. adaogă царствова.

(2) S. порфирогень.

(3) S. вотонїан, în loc de вотанїат.

(4) Şirul acesta e adaos în margine.

Михаил палеωлωг ωтать град ωт фроуг, в лѣто ҂ѕѱнѕ, и дати дан гръкωм ωбѣщаша сѧ.

Андроникь, сынъ михаила палеωлога, по съмрьти ωтца своего царствова, при патріарсѣ іωсифѣ, к҃ лѣт.

Михаил азнмит, сынъ его, палеωлогь, и҃і лѣт.

Андроник, сынъ [его] (1), палеωлог, л҃ лѣт.

Въ коупѣ ωт адама до зде ҂ѕωѯѕ лѣт.

Катакѹзин и посигьклитин въ кѹпѣ и калоіω(аннь), сынъ андроника палеωлога, і҃ лѣт.

Маноуил по сем, сынъ калоіω(анна) палеωлога, л҃е лѣт.

Въ таже врѣмена постиже съмрьть благочестива гогосподина сръблем, царѣ стефана, в лѣто ҂ѕωѯд, к҃е [дек.]. (2)

И трем по том мимошедшим лѣтом, ωт създаніа же мироу в лѣто ҂ѕωѯз, тѹрци прѣидошѧ калиполе и прѣимишѫ брод и пріѧшѫ многы страны къ западоу. И ωт толи сътвори сѧ съмѫщеніе и неоустроеніе веліе и пагѹба по мѣстох христіанскых. Быша же и тржси вел(и)ци по землѣх.

Таже двоим прѣшедшим лѣтом ωт нелиже тоурци калиполе прѣидошѧ, в лѣто ҂зωѯд, погыбе молчило перитор҃скы.

Осмь десатомоу же текѫщоу съ врьхоу ωсмых стотин къ ҂ѕ-щам лѣт (=҂ѕωп) оумре царь оугрош. Въ тожде лѣто оубышѧ тѹрци кралѣ влькашина и оуглешѫ деспота на марицѣ, сеп. к҃ѕ.

В лѣто ҂ѕωпв разсипа свѧты кнѧзь лазар жоупана николѹ и ослѣпи его.

В лѣто ҂ѕωпи (3) быст кгр пасха.

В лѣто ҂ѕωпд быст цреповь бои (4) на дѹбравницѣ.

В лѣто ҂ѕωчд помрьче слънце. И въ то лѣто ходї (5) мѹрат царь на плочник.

В лѣто ҂ѕωчз быст бои на косовѣ кнѧжїи съ амоуратом, мѣсѧца їюн. е҃і, и амоурата оуби, и сам блаженѫѧ кончинѫ ωт тѹрок пріем (6).

В лѣто ҂ѕца пріѧшѧ тоурци трьнωв.

В лѣто ҂ѕцг воеваша тоурци на влахе, и крал марко и кωнстантин погывошѧ.

В лѣто ҂ѕцд разбишѧ тоурци оугрьскаго кралѧ жигмонта на никополю.

(1) Tot așà S.

(2) In ms. дек. e ras; cf. S., *Arch. f. sl. Ph.*, XIII, p. 520. Moartea lui Ștefan Dușan o pun istoricii sârbi la 20 Dec. 1355 (v. St. Stanojević, *Istorija srpskoga naroda*, Beograd 1908, p. 174).

(3) In ms. ҂ѕωпк; cf. l. c. din *Archiv*, p. 521.

(4) In ms. царевь (црѣвь) побои; cf. ibid., p. 521 și *Archiv*, II, p. 94, sau Stojanović, *Spomenik*, III, p. 132, 139, 151, 154 (цревьи, чрепи, черп, чрѣнов бои) și p. 218 (црѣпь).

(5) S. исходи.

(6) S. прїимин.

В лѣто ҂ѕцє погывошѧ тѹрци на боснѣ.

В лѣто ҂ѕцаі погывє баѥзит амира ѿт демира под ангоуромь, ію҃н. ді.

В лѣто ҂ѕцді прѣстави сѧ господгѣ єѵгеніа.

В лѣто ҂ѕцѕі быст злаа зима.

В лѣто ҂ѕцзі плѣни влък с тѹрци сръбскѫѧ землѧ.

В лѣто ҂ѕцні закла моусіа влъка и лазара, ю҃л. ѕ.

В лѣто ҂ѕцді амира челепіа оубиєн быст.

В лѣто ҂ѕцка мѹсіа ходи на новобръдо, а послѣ, испоустив єдино лѣто, разсыпа блъгари; и ѡн тожде лѣто заклан быст на искрѹ.

В лѣто ҂ѕцкѕ създана быст ресава. Тожде лѣто прѣстави сѧ вел(и)кы воєвода оугровлахіискы іѡ(аннь) мирча, ген. ла҃.

В лѣто ҂ѕцкд оумре балша зетскы, и царь соултан рекомы кришчіа.

В лѣто ҂ѕцлв прѣстави сѧ господга мара, мати деспота гюргѧ.

В лѣто ҂ѕцлд плѣни амоурат царь србле.

В лѣто ҂ѕцлє прѣстави сѧ деспот стефан, господинь сръблем, іюн. (1) ді҃.

В лѣто ҂ѕцма помръче слънце, и быст тъма и ѕвѣзды видѧшѧ сѧ ꙗк(о)же въ нощи, юн. зі҃, в срѣдѣ.

В лѣто ҂ѕцмє быст злы понедѣлник (2). И въ то лѣто попалишѧ оугры тоурскаа дрѣва под кроушевцем.

В лѣто ҂ѕцмѕ пороби моурат србле, и пріими ѡрчь и раваницоу. И въ то лѣто изгорѣ скопіє и въ нем мнѡгѡ доушь сгорѣ.

В лѣто ҂ѕцмз пріими царь моурат смедерево, авг. кз҃, и изведе гръгѹра и домѹ. И въ то лѣто оумре крал алберть.

В лѣто ҂ѕцми свеза царь гръгоура и степана и дѡмоу, на въскресеніє. Тожде лѣто дои[де] (3) деспот гюргь ѿт оугръ оу бар и оу зетѹ.

В лѣто ҂ѕцмд ѿтиде деспот пак из дѹбровника на оугре, и пріими баша новобръдо, іюн. (4) кз҃.

В лѣто ҂ѕцн оуби ꙗнкѹла мезит бега на власѣх.

В лѣто ҂ѕцна ході баша под (5) белград и сзида жарнѡв. И въ то лѣто разби ꙗнкѹла башоу на влашкои земли, на ꙗловницѣ.

В лѣто ҂ѕцнв изыде деспот гюргь с оугри, дѹнав прѣшед, на златицоу и разбы башоу под нишем, и оборишѧ тоурци новобръдо. Тожде же лѣто плѣни его таѹт и изсѣче воискѹ сръбскоу на сытници. И въ то лѣто пріими ѡпѧт деспот смедерево, авг. кв҃.

(1) S. іюліа.

(2) In ms. пнє. (д above)

(3) In ms. дон.

(4) S. іюліа.

(5) In ms. по. (д above)

Б лѣто ,ѕцнг погыбе крал владїслав на варнѣ.

Б лѣто ,ѕцне ожени сѧ деспот[овикь] (1) лазарь и постави сѧ деспотом. И потрѣсе сѣ землѣ два пѹта.

Б лѣто ,ѕцнѕ ходї царь моурат на морею и разби дwма кралѣ дwмаша босанскаго.

Б лѣто ,ѕцнз разби моурат царь ıанкоула на косовѹ, wх. ӣı.

Б лѣто ,ѕцнд оумре царь моурат, фв. д҃.

Б лѣто ,ѕцѯ царь мехмет прїем царство сѫгради нwви град, выше цариграда.

Б лѣто ,ѕцѯа прїими царь мехмет (2) цариград, маи к҃д, в день вто(рни)к.

Б лѣто ,ѕцѯв пороби царь мехмет срѫбли и расипа wстрѫвицоу. Тожде годїноу и баша плѣни кислине и скобалика николѹ оухвати.

Б лѣто ,ѕцѯг оухвати ıанкоула феризбеговикѣ оу кроушевцоу. И вѫ то лѣто прїими мехмет (2) новобрѫдо и сытницоу сѫ окрѫстними градовы.

Б лѣто ,ѕцѯд оухвати силагевик деспота гюргѧ оу кѹпинникоу, дек. зı҃. И вѫ то лѣто вѫкрали сѧ крал владїслав, сынѫ кралѧ алберта. И ıанкоула разби царѧ мехмета (3) под белградwм с крѫстоуши, їюл. к҃в. И сам тожде лѣто оумре оу белградоу, авг. а҃ı.

Б лѣто ,ѕцѯе оубишѧ оугре кнѧѕѧ циласкога (4) wранха оу белградѹ и кралѧ владїслава свезаша. И тожде лѣто прѣстави сѧ деспот гюргь, дек. к҃д, оу пѧ(то)к. Тожде же лѣто прѣстави сѧ и госпогѧ деспотица ирина оу рѹдникѹ, маи г҃. И вѫ тѫ день побѣже грѫгѹр и царица мара, сестра лазарова (5), мехмед бегоу на портоу.

Б лѣто ,ѕцѯѕ оумре крал владїслав, сынѫ кралѧ алберта. И вѫ то лѣто прѣстави сѧ деспот лазар, ген. к҃, в пѧ(то)к, г҃ час нощи. И тожде лѣто прїими баша ресавѹ град, маи г҃; потом же и голѹбѫц. И царь мехмет аморею прїими и многы градї тамо мечю прѣдаст.

Б лѣто ,ѕцѯз быст кгр пасха. И вѫ то лѣто прїѧшѧ тоурци смедерево, юл.

Б лѣто ,ѕцѯд воева мехмед вѫ анатолїю и прїем град синоп. И тако иде на юзоум хасана и вѫзврати сѧ на град трапезwн и вѫзѧт его.

Б лѣто ,ѕцоа прїими царь мехмед вѫсоу босноу и кралѧ оухвати и

(1) Cf. *Spomenik*, III, p. 127.
(2) S. adaogă бгь.
(3) S. adaogă бга.
(4) In ms. greș. циласкора, S. циланскога.
(5) In ms. лазарово.

закла. И въ то лѣто прїимишѧ оугре град ѩице и прѣгнашѫ мачовоу (1). Тожде лѣто прѣстави сѧ дшмл катакоузин, їюн. ке.

Въ лѣто ,sцов пак ходї царь на боснꙋ и град ѩице не възмог ратїю оузѧти, побѣже из под него. И оугре звонник (2) ръвавше не прїимишѧ его.

В лѣто ,sцод воева [царь] на арбанасѣ и плѣни их и множества мншга изсѣче шт них, и скендера из землѧ прогна, и създа тамо град рекомы конюх.

В лѣто ,sцое пак ходї царь дроугї поут на арбанасѣ и плѣнї томорницоу.

В лѣто ,sцоѕ ходї царь мехмет на карамана и разби град гавалоу и иныѧ многы градовы тамо.

В лѣто ,sцои прїими царь негрип.

В лѣто ,sцпа ѩви сѧ ѕвѣзда свѣтла с троусом (3), ген. кв. И въ то лѣто воева царь на юзꙋм хасана, и тамо (4) загыбе баша романскы хас[ан] моурат (5) и инїи мншѕи съ ним, на рѣцѣ ефрантоу, авг. д, в [с]рѣдѣ.

В лѣто ,зцпв ходї баша на скъндръ и не прїими га. И тожде лѣто оуби га стефан воевода молдавскы на своею землю.

В лѣто ,sцпг прїимишѧ тоурци кефꙋ.

В лѣто ,sцпд ходї царь мехмед на стефана воеводоу молдавскаго и разби га, и възвраш сѧ шт тъдоу разобори оугрωм витажскѫѧ трапеза на доунавꙋ.

В лѣто ,sцпе прѣстави сѧ господинь стефан, сынь деспота гюргѧ, шх. д.

В лѣто ,sцпз ходї царь мехмед на скъндир и многыѧ къзни градоратныѧ на нем съдѣлавь и стѣни низложивь и воинство много под ним погоубив, не възможе его по силѣ прїѧти; нѫ смирив сѧ по том з бинетци и оутъкмив, пролѣтїю наставшоу, прѣдаваѫтъ его тоуркωм, кромѣ жителеи и потрѣбь сжщїих иже въ нем.

В лѣто ,sцпд мехмед царь прѣко морѣ прѣшед съ воинством и оумре, маи г, а баꙗзит, сынъ его, прїем царство, м[а]и дг, и чема, брата си, прогна.

В лѣто ,sцѕ посла царь баꙗзит ахмат баша на чема и прогна и из анатолїи. И тожде (6) лѣто оудавлень быст ахмат баша шт царѣ оу дринополю, дек. ѕ.

(1) S. мачкꙋ.
(2) Tot așà S., în loc de зворник.
(3) In ms. троулом; cf. S. трꙋсомь.
(4) In ms. томо.
(5) In ms. хасмоурат ca și in S.; cf. Moxa, la B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, I, p. 406.
(6) In ms. тогожде.

В лѣто ҂ѕцҁа ходї царь баꙗзит на градовы стефана воеводї молдавскаго, на келїю и белград, и прїими их.

В лѣто ҂ѕцҁд разбишѧ мисрѣне анатолїю. И тожде лѣто скончасѧ влък деспот, нареченꙑ гоургꙋрович, на оугрех, ап. ѕ҃і.

В лѣто ҂ѕцҁе загоубишѧ тоурци доумитра ꙗкшикѧ на смедеревскых вратѣх, ѡх.

В лѣто ҂ѕцҁѕ (1) прѣстави сѧ госпогѧ царица мара, дъщи деспота гюргѧ, оу ежевоу, сеп. к҃и. И тожде лѣто оубишѧ аравлѣне с мисрѣны цара баꙗзꙑта воискꙋ на своеи си земли.

В лѣто ҂ѕцҁз пак аравлѣне и с мисираны оубишѧ цара баꙗзита на своеи си земли.

В лѣто ҂ѕцҁи оумре крал оугръскы матїаш, и ꙋ цариградꙋ знаменїе вел(и)ко сътвори сѧ, млънїа бѡ съ выше ѡгнепална низшедши, ꙗк(о)же иногда на содомытѣни, и попали бпаїе прашное (2) и ѡрѫжїа цараскаа, къ единои ѡт цръковь хранимо сѫще, и съ иже близь ѡкрѣсть мѣста того зданїи (3) сѫщими и храминами тоурскими мнѡгыми и съ иже въ них просто тако живѫщими въсѣми.

Arătare în scurt a celor întâmplate dela Adam până în zilele noastre (vremea de astăzi).

Adam au născut pe Sith, Sith au născut pe Enos, Enos pe Cainan, Cainan pe Malelen, Malelen pe Iared, Iared pe Enoh, Enoh pe Mathusal, Mathusal pe Mamel, Mamel pe Noe, Noe pe Sim. In zilele lui Noe au fost potopul.

Dela Adam până la potop sunt așà dar 2242 de ani.

Sim, fiul lui Noe, au născut pe Arfaxad, Arfaxad au născut pe Cainan, Cainan pe Salla, Salla pe Ever, Ever pe Falec, Falec pe Ragav. In zilele lui Falec s'au împărțit pământul. Pe vremea lui s'au întâmplat și zidirea turnului (stâlpului).

După Falec, au născut Ragav pe Seruh, Seruh pe Nahor, Nahor pe Thara, Thara pe Avram.

Dela Adam până la Avram sunt deci cu totul 3277 de ani.

Avram au născut pe Isac, Isac pe Iacov, Iacov pe Levia, Levia pe Caath, Caath pe Avraam, Avraam pe prorocul Moise. Acesta au scos pe oameni din Eghipet.

---

(1) In ms. ҂ѕцҁє.

(2) In ms. праџное, ca în S. (l. c., p. 525).

(3) In ms. заднїи.

Sunt dar, dela mutarea lui Avraam în țara Hanaanului până la ieșirea Israiltenilor din Eghipet, 430 de ani, iar până la moartea lui Isus Navi 495, iar dela Adam 3774 de ani.

După Isus Navi au mântuit Dumnezeu pe oamenii cari suferiau din partea streinilor dimprejur, prin judecători. Intre dânșii au început mai întâiu Iuda (și) au fost judecător oamenilor 7 ani.

După Iuda au fost judecător Gothoniil 50 de ani.

După Gothoniil Avod 80 de ani.

După Avod Samegar 7 ani.

După Samegar Varaac și prorocița Devora, femeia lui Lafidon, 40 de ani.

După Varaac Ghedeon 40 de ani.

După Ghedeon fiul său Avimeleh 3 ani.

După Avimeleh Thola 23 de ani.

După Thola Iair 22 de ani.

După Iair Efthae 6 ani.

După Efthae Evsevon 7 ani.

După Evsevon Eglom 10 ani.

După Eglom Adon 8 ani.

După Adon Sampson.

După Sampson au stăpânit peste oameni Samani un an.

După aceea Evreii n'au avut stăpân 40 de ani.

Apoi preotul Ilie au stăpânit pe oameni 20 de ani.

După Ilie au primit sfințirea prorocul Samuil și au ținut puterea 30 de ani.

Sunt așă dar dela moartea lui Isus până la moartea lui Samuil 610 ani, iar dela Noe și dela potop 2120 de ani, iar dela Adam 4382.

După Samuil au domnit Saul 40 de ani.

David 40 de ani.

Solomon, fiul lui, 40 de ani.

Rovoam 18 ani.

Avia 6 ani.

Assa 41 de ani.

Ioasafat 25 de ani.

Ioaram 8 ani.

Ohozia 1 an.

Gotholia 8 ani.

Ioas 40 de ani.

Amesia 29 de ani.

Ozia și Azaria 52 de ani.

Ioatham 16 ani.
Ahaz 16 ani.
Ezechia 29 de ani.
Manasia 55 de ani. Pe vremea acestuia s'au zidit Vizantia.
Amos 2 ani.
Iosii 31 de ani.
Ioahaz 3 luni.
Ioachim 11 ani.
Iehonia 3 luni.
Sedechia 11 ani. Pe acesta orbindu-l Navuhodonosor îl duse prins în Vavilon, iar casa domnului fu arsă de Navuzardan.

Sunt prin urmare dela Saul, întâiul împărat al Evreilor, până la robirea Iudeii prin Navuhodonosor 519 ani, iar dela moartea lui Isus, fiul lui Navi, 1100 de ani, iar dela Noe până la potop 2600, iar dela Adam 4872.

Navuhodonosor, după ce au prădat Ierusalimul și l-au risipit, au domnit 25 de ani, iar înainte de aceasta 19, astfel că toți anii împărăției sale sunt 44.

După el Marodah, fiul lui, 12 ani.
Valtasar, fratele lui, 4 ani.
Darie, fiul lui Asurir, 17 ani.
Chir Perseanul 31 de ani.
Camvis 8 ani.
Sfendat și Chiverdie, frați și vrăjitori, Mideni de neam, răsculându-se au împărățit 8 luni.
Darie Istasp 36 de ani.
Xerx, fiul lui, 20 de ani.
Artavan 7 luni.
Artaxerx Mână-Lungă 2 luni.
Sodian 7 luni.
Darie Nelegiuitul (1) 19 ani.
Artaxerx, fiul lui Darie, 42 de ani.
Artaxerx, numit Ihos, 22 de ani.
Narsie 4 ani.
Darie Arsam 6 ani. Pe acesta omorîndu-l Alexandru Machedoneanul, au risipit împărăția Perșilor, care ținuse 300 de ani, și au domnit 12 ani și 6 luni și s'au săvârșit în Vavilon, fiind de 32

(1) Bastardul, νόθος.

de ani, după ce cucerise 22 de popoare varvare şi 13 neamuri elineşti.

Cu totul dela Adam până la Alexandru sunt 5188 de ani.

După moartea lui Alexandru domnì peste Eghipet şi Alexandria Ptolomei al lui Lagos (1) 40 de ani.

Ptolomei Filadelf 38 de ani. Pe vremea acestuia s'au tradus pe limba elinească cărţile sfinte ale Evreilor.

Ptolomei Everghet 26 de ani.

Ptolomei Filopator 17 ani.

Ptolomei Epifanie 23 de ani.

Ptolomei Filomitor 35 de ani.

Al doilea Everghet 29 de ani.

Ptolomei Fuscon 17 ani şi 6 luni.

Ptolomei Alexa 10 ani.

Ptolomei Mântuitorul 8 ani.

Ptolomei, Noul Dionisie, 30 de ani.

Cleopatra, fiica Noului Dionisie, 22 de ani. In al patrulea an al împărăţiei acesteia au domnit întâiaş dată singur Gaie Iul Chesar 4 ani şi 7 luni. Dela dânsul au început a se numì apoi ceilalţi împăraţi râmleni chesari.

După acesta Avgust 56 de ani şi 4 luni. In al patrusprezecelea an al împărăţiei sale, omorînd pe Cleopatra şi cucerind Eghipetul întreg, au desfiinţat cel dintâiu împărăţia Ptolomeilor, care ţinuse 290 de ani. Sunt prin urmare dela Adam până la începutul domniei lui Avgust, după letopiseţele cunoscute, 5458 de ani.

In al patruzeci şi doilea an al împărăţiei lui Avgust s'au născut din carne domnul nostru Isus Hristos, din sfânta născătoare de Dumnezeu. Iar Chirin au fost trimes, cu sfatul boierilor, în Iudeia, ca să facă catastihul averilor şi al lăcuitorilor.

Dela Adam până la întruparea lui Hristos sunt 5500 de ani.

După Avgust au domnit Tiverie, fiul lui, 22 de ani şi 7 luni. In al cincisprezecelea an al împărăţiei lui s'au botezat domnul nostru Isus Hristos şi au început să propoveduească evanghelia, şi în al optsprezecelea an al împărăţiei lui au suferit, pentru noi, moartea de bună voie.

Sunt dar dela Adam până la înălţarea Domnului 5533 de ani.

După acesta Gaie 3 ani şi 10 luni.

Clavdie 13 ani şi 5 luni.

---

(1) Moxa îi zice *Ptolomei Epure* (B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni* I, p. 351).

Neron 13 ani și 8 luni. Și fugind s'au îngropat de viu. Acesta au ucis pe Petru și pe Pavel, și cel dintâiu au început goană asupra creștinilor.

Galvas 9 luni și 13 zile.

Oton 3 luni și 8 zile.

Vitalie 1 an.

Uespasian 10 ani. Și în al doilea an al împărăției sale au fost prădat Ierusalimul de Râmleni, patruzeci de ani după înălțarea Domnului nostru Isus Hristos.

Tit 2 ani și 3 luni.

Dometian 15 ani și 11 luni.

Nerva 1 an și 4 luni.

Traian 19 ani și 6 luni.

Andrian Elie 20 de ani și 11 luni.

Antonin Evlaviosul 24 de ani.

Marco Antonin 19 ani.

Comod 12 ani și 5 luni.

Pertinax 87 de zile.

Iulian Didie 66 de zile.

Sevir 17 ani și 8 luni.

Antonin, fiul lui, 6 ani.

Macrin 1 an și 2 luni.

Avit 3 ani și 9 luni.

Alexandru Mamei 13 ani și 8 luni.

Maximin 6 ani.

Maxim și Valvim 22 de ani.

Gordian 6 ani.

Filip 5 ani.

Dechie 2 ani.

Gal și Vulusian 2 ani și 8 luni.

Imilian 4 luni.

Valerian și Galin, fiul său, 15 ani.

Clavdie 1 an.

Chindin, fratele lui, 7 zile.

Avrilian 6 ani.

Tachit 2 ani.

Prov și Florian 2 ani și 4 luni.

Car și Carin și Numerian 2 ani.

Dioclitian și Maximian Erculie 20 de ani.

Consta 2 ani.

Constantin cel Mare 38 de ani. Pe vremea acestuia s'au ţinut întâiul sobor la Nicheia. Şi au fost (acolo) 318 sfinţi părinţi (1).

Dela înălţarea lui Hristos până la întâiul sobor sunt 318 ani, iar dela începutul lumii ani 5818.

Săvârşindu-se Marele Constantin în vârstă de 65 de ani, au lăsat domnia celor trei fii ai săi: lui Consta şi Constantin şi Constantie, cari au domnit 24 de ani.

După acesta Iulian Apostatul (Călcătorul de lege) 2 ani.

Iuvian 1 an şi 8 luni.

Ualėntinian 13 ani.

Ual 3 ani.

Gratian 3 ani.

Teodosie cel Mare 16 ani.

Dela întâiul sobor până la al doilea 52 de ani.

Al doilea sobor s'au ţinut în cetatea lui Constantin, în anul 5874, în domnia lui Teodosie cel Mare. Şi au fost (acolo) 150 sfinţi părinţi.

După Teodosie au domnit Arcadie, fiul său, 22 de ani.

Teodosie cel Mic, fiul lui, 32 de ani.

Dela al doilea sobor până la al treilea 41 de ani.

Al treilea sfânt sobor s'au ţinut în Efes, în anul 5915, în domnia lui Teodosie cel Mic. Şi au fost (acolo) 200 sfinţi părinţi.

După Teodosie cel Mic au domnit Marchian 16 ani şi 6 luni.

Dela al treilea sobor până la al patrulea 30 de ani.

Al patrulea sobor s'au ţinut în Halchidon, pe vremea împăratului Marchian. Şi au fost (acolo) 630 sfinţi părinţi.

După Marchian au domnit Leu cel Mare 18 ani.

Leu cel Mic, nepotul lui, 1 an.

Zinon, tatăl lui, 17 ani.

Anastasie Dicor 27 de ani.

Iustin Trax 9 ani.

Iustinian cel Mare 28 de ani.

Dela al patrulea sobor până la al cincelea 102 ani.

Al cincelea sobor s'au ţinut în cetatea lui Constantin în anul 6047, pe vremea împăratului Iustinian cel Vechiu. Şi au fost (acolo) 165 sfinţi părinţi.

După Iustinian au domnit Iustin cel Mic 13 ani.

Tiverie 5 ani.

Mavrichie 20 de ani.

Foca Capadocul 8 ani.

(1) Fraza aceasta se află în orig. după 5818 din fraza următoare.

Iraclie 30 de ani.
Constantin, fiul lui, 1 an.
Iraclona, împreună cu mama sa Martina, 4 luni.
Consta 27 de ani. Pe vremea acestuia s'au ivit mincinosul proroc al Saraținilor Mahamet.
Constantin, fiul lui Consta, 17 ani.
Dela al cincelea sobor până la al șaselea 129 de ani.
Al șaselea sfânt sobor s'au ținut în cetatea lui Constantin, în anul 6076, pe vremea împăratului Constantin Bărbosul.
După acesta au domnit fiul său Iustinian 10 ani.
Leontie 3 ani.
Apsimar 7 ani.
Iustinian a doua oară 6 ani.
Filipic Vardanie 2 ani.
Artemie și Anastasie 2 ani.
Teodosie 2 ani.
Leu Conon, Iconoclastul, 24 de ani. Pe vremea acestuia Râmlenii s'au lăpădat de Greci, și s'au ținut Râmul singur de sine până în ziua de astăzi.
Constantin Copronim (1) 34 de ani.
Leu, fiul lui, 5 ani.
Constantin cu dreptcredincioasa sa mamă Irina 15 ani.
Dela al șaselea sobor până la al șaptelea 120 de ani.
Al șaptelea sfânt sobor s'au ținut la Nicheia, pentru a doua oară, în anul 6296, în domnia lui Constantin și a Irinei, mamei sale. Și au fost (acolo) 167 sfinți părinți.
După Constantin și Irina Nichifor 8 ani și 9 luni.
Stavrachie 1 an și 2 luni.
Mihail Evlaviosul 2 ani.
Leu Armeanul 7 ani și 5 luni.
Mihail Amorei 8 ani și 9 luni.
Teofil, fiul lui, 12 ani.
Mihail, fiul lui, cu mama sa Teodora 25 de ani și cu Vasilie Machedoneanul 1 an și 4 luni. Pe vremea acestora s'au înnoit dreapta credință, și sfintele icoane s'au pus iarăș în biserici, și Bulgarii s'au făcut creștini, și literele slovenești au fost alcătuite de sfântul Chiril, în anul 6360.
Vasilie Machedoneanul 19 ani. Pe vremea acestuia s'au botezat Rușii și s'au făcut creștini.

(1) Moxa, l. c., p. 380, îi zice *Cufuritul.*

Leu Înțeleptul 25 de ani și 8 luni.
Alexandru, fratele lui, 1 an și 1 lună.
Constantin, fiul lui Leu, 54 de ani.
Roman, fiul lui, 3 ani.
Nichifor Foca 6 ani și 6 luni. Pe vremea acestuia începù a se zidì lavra din sfântul munte, de către sfântul Atanasie dela Aιos, pe când erà încă în boieria de voevod, în anul 6469.
Ioan Țimishii 6 ani și 6 luni.
Dela Adam până la Țimishii sunt așà dar 6484 de ani.
După Țimishii Vasilie Porfiroghenitul 50 de ani și 11 luni.
Roman Arghiropul 5 ani și 5 luni.
Mihail Peflagon 4 luni și 5 zile.
Constantin Monomah 12 ani.
Teodora Porfiroghenita 1 an și 9 luni.
Mihail Bătrânul 1 an.
Comnin 2 ani și 3 luni.
Constantin Duca 7 ani și 6 luni.
Evdochia, femeia lui, împreună cu fiii săi 7 luni și puține zile.
Roman Dioghen 3 ani.
Mihail, fiul lui Constantin Duca, 6 ani.
Nichifor Votaniat 3 ani.
Alexie Comnin 36 de ani.
Ioan Porfiroghenitul, fiul lui, 16 ani.
Manuil Porfiroghenitul, fiul lui, 37 de ani.
Dela Adam până la împărăția acestuia sunt așà dar 6689 de ani.
Alexie, fiul lui Manuil Porfiroghenitul, 3 ani.
Andronic Comnin 2 ani.
Isachie Anghel 7 ani.
Alexie, fratele lui, 26 de ani.
Alexie Murțuflo 70 de zile. Și întâmplându-se neorânduească în cetate, se sculară din toate părțile asupra cetății, și au cucerit Frâncii cetatea, în anul 6710, și au fugit Alexie Murțuflo, iar Frâncii nu puțini ani au stăpânit cetatea. Și suspinau Grecii văzând turburarea din cetate, și pomeniau pe papa Râmului la cele dintâi «pomenește doamne».
Și au domnit Teodor cel Mare, Lascar, 18 ani.
Ioan, ginerile lui, 32 de ani.
Teodor cel Mic, Lascar, fiul lui, 4 ani. Aceștia însă împreună cu Frâncii.

Mihail Paleolog au luat cetatea din mânile Francilor, în anul 6756, și aceștia au făgăduit să dea bir Grecilor.

Andronic, fiul lui Mihail Paleologul, după moartea tatălui său, au domnit, patriarh fiind Iosif, 20 de ani.

Mihail Azimit, fiul lui, Paleolog, 18 ani.

Andronic, fiul lui, Paleolog, 30 de ani.

Cu totul dela Adam până acì 6866 de ani.

Catacuzin și Posinclit împreună cu Caloioan, fiul lui Andronic Paleologul, 30 de ani.

După acesta Manuil, fiul lui Caloioan Paleologul, 35 de ani.

Pe vremea aceea l-au ajuns moartea pe evlaviosul domn al Sârbilor, țarul Ștefan, în anul 6864, Dechemvrie în 25.

Și după trecere de trei ani, iar dela facerea lumii în anul 6867, Turcii au trecut la Calipole și au luat vadul și multe țeri spre apus. Și de atunci s'au făcut turburare și neorânduealä mare și pagubă prin țerile creștine. Au fost și cutremure mari pe pământ.

Doi ani după trecerea Turcilor la Calipole, în anul 6869, au perit Momcilo din Peritor.

Pe când curgeà apoi al optzecilea an peste opt sute și șase mii (=6880) au murit țarul Uroș. In acelaș an au ucis Turcii pe craiul Vâlcașin și pe despotul Uglеșa la Marița, Septemvrie în 26.

In anul 6882 au biruit sfântul cnez Lazar pe jupanul Nicola și l-au orbit.

In anul 6888 au fost Chiriopasha (1).

In anul 6889 au fost lupta cu Țrep la Dubravnic.

In anul 6894 s'au întunecat soarele. Și în acel an au mers împăratul Murat împotriva Plocinicului.

In anul 6897 s'au luptat cnezul cu Amurat la Cosova, luna lui Iunie în 15, și au ucis pe Amurat, primind el însuș moarte fericită dela Turci.

In anul 6901 au luat Turcii Târnova.

In anul 6903 au mers Turcii cu răsboiu în Țara-Românească, și au pierit craiul Marco și Constantin.

In anul 6904 au biruit Turcii pe craiul unguresc Jigmont la Nicopole.

In anul 6905 au pierit Turcii în Bosnia.

In anul 6911 au pierit Baiazit sultanul de mâna lui Demir subt Angora, Iunie în 19.

In anul 6914 au răposat doamna Evghenia.

---

(1) Se zice Chiriopasha, κυριακὸν πάσχα, când Paștile cad la 25 Martie.

In anul 6916 au fost iarnă rea.
In anul 6917 au prădat Vâlc cu Turcii ţara Sârbească.
In anul 6918 au ucis Musia pe Vâlc şi pe Lazar, Iulie în 6.
In anul 6919 au fost ucis sultanul Celepia.
In anul 6921 au mers Musia împotriva (cetăţii) Novobârdo, apoi, peste un an, au biruit pe Bulgari, dar şi el au fost ucis în acelaş an la Iscra.
In anul 6926 s'au zidit Resava. In acelaş an au răposat marele voevod al Ungrovlahiei Ioan Mircea, Ianuarie în 31.
In anul 6929 au murit Balşa din Zeta şi împăratul-sultan numit Crişciia.
In anul 6932 au răposat doamna Mara, mama despotului Gheorghe.
In anul 6934 au prădat Amurat împăratul ţara Sârbească.
In anul 6935 au răposat despotul Ştefan, domnul Sârbilor, Iunie în 19.
In anul 6941 s'au întunecat soarele şi erà întunerec şi se vedeau stelele ca noaptea, Iunie în 17, într'o Miercuri.
In anul 6945 au fost Lunia Rea. Şi în acel an au aprins Ungurii lemnele Turcilor sub Cruşevaţ.
In anul 6946 au supus Murat pe Sârbi şi au luat Borcea şi Ravaniţa. In acel an au ars şi Scopia şi multe suflete au ars într'însa.
In anul 6947 au cucerit împăratul Murat Smederevo, August în 27, şi au scos (de acolo) pe Gârgur şi pe Toma. In acel an au murit şi craiul Albert.
In anul 6948 au pus împăratul în fiare pe Gârgur şi pe Stepan şi pe Toma, la Inviere. In acelaş an au venit despotul Gheorghe din ţara Ungurească la Bar şi în Zeta.
In anul 6949 au plecat despotul iarăş din Dubrovnic la ţara Ungurescă, şi paşa au luat Novobârdo, Iunie în 27.
In anul 6950 au ucis Iancul pe Mezit beg în Ţara-Românească.
In anul 6951 au mers paşa sub Belgrad şi au zidit Jarnovul. Şi în acel an au biruit Iancul pe paşa în Ţara-Românească, la Ialovniţa.
In anul 6952 despotul Gheorghe, trecând Dunărea cu Ungurii, au ieşit la Zlatiţa şi au bătut pe paşa sub Niş, iar Turcii bătură Novobârdo. In acelaş an l-au prădat Taut şi au tăiat oastea sârbească la Sitniţa. Tot în anul acela despotul au luat îndărăt Smederevo, August în 22.
In anul 6953 au pierit craiul Vladislav la Varna.
In anul 6955 s'au căsătorit Lazar, fiul despotului, şi fu pus despot. Şi s'au cutremurat pământul de două ori.

In anul 6956 au mers împăratul Murat împotriva Moreii și au bătut Toma pe craiul Tomaș din Bosnia.

In anul 6957 au bătut împăratul Murat pe Iancul la Cosova, Octomvrie în 18.

In anul 6959 au murit împăratul Murat, Fevruarie în 4.

In anul 6960 împăratul Mehmet luând împărăția au zidit Cetatea-Nouă, din sus de Țarigrad.

In anul 6961 au luat împăratul Mehmet Țarigradul, Maiu 29, într'o zi de Marți.

In anul 6962 au supus împăratul Mehmet pe Sârbi și au dărâmat Ostrovița. In acelaș an au prădat și pașa (cetatea) Chisline și au prins pe Nicola Scobalici.

In anul 6963 au prins Iancul pe fiul lui Feriz beg la Crușevaț. Și în anul acela au luat Mehmet Novobârdo și Sitnița, cu cetățile dimprejur.

In anul 6964 au prins fiul lui Silaghi pe despotul Gheorghe la Cupinic, Dechemvrie în 17. Și în anul acela s'au suit în scaun craiul Vladislav, fiul craiului Albert. Și Iancul au biruit pe împăratul Mehmet sub Belgrad, cu crâstoșii (1), Iulie în 22. In acelaș an au răposat și el la Belgrad, August în 11.

In anul 6965 au ucis Ungurii pe cneazul de Țili Orlih (2) la Belgrad și au legat pe craiul Vladislav. In acelaș an au răposat despotul Gheorghe, Dechemvrie în 24, într'o Vineri. In acelaș an au răposat și doamna Irina, soția despotului, la Rudnic, Maiu în 3. Și în ziua aceea au fugit Gârgur și țarița Mara, sora lui Lazar, la Mehmed beg, la Poartă.

In anul 6966 au murit craiul Vladislav, fiul craiului Albert. Și în anul acela au răposat despotul Lazar, Ianuarie în 20, într'o Vineri, în al treilea ceas din noapte. Și în acelaș an au luat pașa cetatea Resava, Maiu în 10; apoi și Golubațul. Și împăratul Mehmet au luat Amoreia și multe cetăți de acolo le-au trecut prin sabie.

In anul 6967 au fost Chiriopasha. Și în anul acela au luat Turcii Smederevo, prin Iulie.

In anul 6969 s'au răsboit Mehmed în Anatolia și au luat cetatea Sinope. Și au mers apoi împotriva lui Iuzum Hasan și s'au întors împotriva cetății Trapezont și au luat-o.

In anul 6971 au luat împăratul Mehmed toată Bosnia și au prins

(1) Cruciații ; cf. la Moxa, l. c, p. 406, *cristoșii.*

(2) Ulrich.

şi au ucis pe craiul ei. Şi în anul acela au luat Ungurii cetatea Iaiţe şi au trecut prin Maciova. In acelaş an au răposat Toma Cantacuzin, Iunie în 25.

In anul 6972 au mers iarăş împăratul în Bosnia, dar n'au putut să iea cu răsboiu cetatea Iaiţe, ci au fugit de sub dânsa. Şi Ungurii au bătut Zvornicul, dar nu l-au luat.

In anul 6974 s'au răsboit împăratul cu Arbănaşii şi i-au prădat şi mare mulţime din ei au tăiat, şi pe Schender l-au alungat din ţară, şi au zidit acolo cetatea numită Coniuh.

In anul 6975 au mers împăratul a doua oară împotriva Arbănaşilor şi au prădat Tomorniţa.

In anul 6976 au mers împăratul Mehmet împotriva Caramaniei şi au cucerit cetatea Gavala şi multe alte cetăţi de acolo.

In anul 6978 au luat împăratul Negripul (1).

In anul 6981 s'au arătat o stea luminoasă, cu cutremur, Ianuarie 22. Şi în anul acela s'au răsboit împăratul cu Iuzum Hasan, şi au pierit acolo paşa de Romania Hasan Murat şi mulţi alţii împreună cu el, la apa Eufratului, August în 4, într'o Miercuri.

In anul 6982 au mers paşa împotriva Şcodrei, dar n'au cucerit-o. Şi în acelaş an l-au ucis Ştefan, voevodul Moldovei, în ţara sa.

In anul 6983 au luat Turcii Cafa.

In anul 6984 au mers împăratul Mehmed împotriva lui Ştefan, voevodul Moldovei, şi l-au biruit, şi întorcându-se de acolo au dărâmat masa vitejilor Unguri de pe Dunăre.

In anul 6985 au răposat domnul Ştefan, fiul despotului Gheorghe, Octomvrie în 9.

In anul 6987 au mers împăratul Mehmed împotriva Şcodrei şi încercând asupra ei multe meşteşuguri de luat cetăţile şi dărămând zidurile şi pierzând mulţi ostaşi sub dânsa, n'au putut s'o iea cu puterea. Impăcându-se apoi cu Veneţienii şi înţelegându-se cu ei, când se apropie primăvara, aceştia o deteră Turcilor, afară de lăcuitori şi de lucrurile ce se aflau într'însa.

In anul 6989 au trecut Mehmed împăratul cu oaste dincolo de mare şi au răposat în 3 Maiu, iar împărăţia au luat-o fiul său Baiazit, Maiu în 19, şi au alungat pe fratele său Cem. (2)

In anul 6990 au trimes împăratul Baiazit pe Ahmat paşa împotriva lui Cem şi l-au alungat din Anatolia. Şi în acelaş an au fost

(1) Negroponte.
(2) Dżem.

sugrumat Ahmat pașa de către împărat, la Adrianopole, Dechemvrie în 6.

In anul 6991 au mers împăratul Baiazid împotriva cetăților lui Ștefan, voevodul Moldovei, împotriva Chiliei și Cetății-Albe, și le-au cucerit.

In anul 6994 au bătut Misirenii (1) Anatolia. Și în acelaș an s'au săvârșit despotul Vâlc, zis Gurgurovici, în țara ungurească, Aprilie în 16.

In anul 6995 au ucis Turcii pe Dumitru Iacșici la porțile Smederevei, în Octomvrie.

In anul 6996 au răposat doamna țarița Mara, fiica despotului Gheorghe, la Ejeva, Septemvrie în 28. Și în acelaș an au bătut Arapii și Misirenii oastea împăratului Baiazit, în țara lor.

In anul 6997 Arapii și Misirenii au bătut din nou pe împăratul Baiazit, în țara lor.

In anul 6998 au murit craiul unguresc Matiaș, și în Țarigrad s'au arătat un semn mare, căci căzând de sus un fulger de foc, ca odinioară asupra Sodomitenilor, au aprins iarba de pușcă, ce se păstră într'o biserică, și puștile împărătești, și multe zidiri și case turcești ce se aflau în jurul acelui loc, împreună cu toți câți trăiau în ele, au ars.

(1) Egiptenii.

II.

LETOPISEȚUL LUI AZARIE.

Сказаніе въ кратцѣ ѡ молдавскых господарехъ.

Ѿт създанїа мира в лѣто ,ѕѡѯз (6867=1359) ѡт толѣ произволенїем божїем нача сѧ молдавскаа землѧ. Прїиде драгоше воевода ѡт оугрьскои земли ѡт мaрамоурища за тѹрѡм на лѡв и господствова в҃ лѣт(ѣ).

И господствова сынь его сас д҃ лѣт(а).

И господствова богдан д҃ лѣт(а).

И господствова сынъ его лацко и҃ лѣт.

И господствова сынь моушатин петръ ѕ҃і лѣт.

И господствова брат его роман г҃ лѣт(а).

И по нем господствова брат его стефан з҃ лѣт.

И господствова юга в҃ лѣт(ѣ). (1)

В лѣто ,ѕцз (6907=1399) ста на господство алеѯандръ воевода и господствова л҃в лѣт(ѣ) и и҃ мѣсѧць.

Илїаш, пръвы сынъ его, господствова к҃ лѣт(ѣ) и д҃ мѣсѧць сам, а съ братом своим стефанѡм господствоваша въ коупѣ з҃ лѣт.

Ють стефан воевода брата своего илїашѧ и ослѣпи его, а стефан воевода сам господствова е҃ лѣт.

И ѡгсѣче емоу глав(а) роман воевода, и господствова роман воевода, сынъ илїашѧ, а҃ лѣто.

Господствова петръ воевода, сынъ алеѯандра воеводї, а҃ лѣто. И даде ѡнь келїю град оугром.

И господствова чюбър в҃ мѣсѧца.

Господствова алеѯандрель д҃ лѣт(а), сынъ илїашѧ воеводї. И при нем благослови сѧ прѣѡсвѧщенны кѵр деѡктисть на митрополитство ѡт патрїарха никодима сръбскыѧ землѧ, при благочестивѣм деспотѣ геѡргїи. И оумре въ белом градѣ, в лѣто ,ѕцѯв (6962=1454) аѵг. к҃ѕ.

---

(1) Se poate completà și лѣт(а), cum e în cronica lui Azarie, p. 177.

Господствова (1) богдан воевода, сынъ алӗѯандра воеводї (2), ѡтецъ стефана воеводї, в҃ лѣт(ѣ). И ѡтсѣче емꙋ глав(а) петръ, рекомы арѡн, оу ръвъсѣн.

Господствова (3) арѡн в҃ лѣт(ѣ). И при нем нача сѧ дан тоурскаа. И по нѣколико врѣмѧ ѡтсѣче емоу глав(а) стефань воевода.

В лѣто ҂ѕцѯе (6965=1457) ап. вı҃, въ ве(ликыи) че(тврът)к, прїиде ѡт моунтѧн стефан воевода, сынь богдана воеводи, и сътвори първое побѣжденїе на арѡна на серети, на тинѫ оу должещ; вторы повои сътвори съ ним оу арбикоу, и пак възможе стефан воевода. По том же събра сѧ въсѣ землѧ съ сватѣишим митрополитом кѵр деѡктистом и съ помощїѫ божїѫ помазашѧ его на господство на серети, идеже именоует сѧ мѣсто то дерептате и до селѣ. И прїѧть скѵптри молдавскои землии.

В лѣто ҂ѕцѯѳ (6969=1461) юн. е҃ повоева стефан воевода сакꙋинскоую землю.

В лѣто ҂ѕцо (6970=1462) юн. к҃в оударишѧ пꙋшкою стефана воеводꙋ въ глезно оу келїи град.

В лѣто ҂ѕцоа (6971=1463) юл. е҃ прїѧт себе госпождѫ еѵдокїѫ благочестива, ѡт киева, сестра семена царѣ.

В лѣто ҂ѕцог (6973=1465) ген. к҃г, в че(тврът)к, въ полꙋнощи, вънйде стефан воевода въ келїю град и ѡбсѣде его. И прѣбыст тꙋ в че(тврът)к мирно, и въ пѧ(то)к рано оударишѧ и начѧшѧ рвати град келїю. И тако рвашѧ вес день, и бышѧ сѧ до вечера. Въ сѫботѫ же прѣдаде сѧ град, и вънйде стефан воевода въ град, божїем изволенїем. И прѣбыст тоу г҃ дни веселѧ сѧ и хвалѧ бога и оукротѣвая людї въ градѣ. И постави им тꙋ исаїа и боухтѧ пръкалаби и [въ]зврати сѧ въ настолнїи свои град соучавскы, и тако повелѣ митрополитом и епископѡм своим и въсѣм їереѡм благодарити бога и молбѫ ѡ нем сътворити къ богоу.

Въ лѣто ҂ѕцод (6974=1466) юл. г҃ начѧт здати, съ помощїѫ божїеѫ, сватыи монастирь прѣсвѧтѣи богородици въ пꙋтнои.

В лѣто ҂ѕцое (6975=1467) ное. д҃ възвиже сѧ крал оугръскы матїашь и паде оу тотроуш съ въсеѫ силоѫ оугръскоѫ, и прїидошѧ оу романнѡв тръг и пожегошѧ его. И так(о) прїидошѧ до бани. И быст съмыслъ стефаноу воеводѣ и нападе нощїѫ на ных въ бани; и прѣдаде их богъ въ рѫцѣ стефаноу воеводѣ и во[н]сцѣ его, и побиени бышѧ мнѡгѡ множество их. И крал тогда оустрѣлен быст на рати. И тако възвра-

(1) Prescurtat гпва (с̑), mai nainte гптвова (с̃).

(2) In ms. воеводї (дї).

(3) Prescurtat гва (с̑).

тиша сѧ посрамлени инѣм пѫтем краткым, и не быст ꙗкоже ѡни мнѣхѫ, нѫ быст ꙗкоже бѣ волѣ божїѫ.

И въ тожде лѣто прѣстави сѧ госпожда еvдокїѫ.

И по нѣколико врѣмѧ съмириша сѧ междꙋ собоѫ стефан воевода съ оуграскым кралем матїашем, и еще по съмирени добрѣм дарѡва господиноу нашемоу стефанꙋ воеводѣ в҃ града, на имѧ ѡт балтъ и чичев, въ ардѣлскои земли, ꙗкоже сѫт и до селѣ.

В лѣто ҂ѕцои (6978=1470) авг. в҃ прїидоша татар мнѡгѡ множство и быша сѧ съ ними стефан воевода на дꙋброви на липничи (1), близ нистра, и погна въ слѣд их и възѧт вес плѣн их. И тако възврати сѧ съ побѣдоѫ, и прїиде да ѡсвѧтыт храм прѣсвѧтѣи богородици съ помощїѫ божїеѫ, рѫкоѫ прѣосвщенного митрополита кvр деѡктиста и епископа тарасїа и съ игоумени въсѣх монастир; и на лит(оур)гїи бѣхѫ въсѣх числом ді архїереи и ереи и дїакѡны оу жрътъвницѣ, сеп. г҃, при архїмандритѣ їѡасафѣ.

Тогожде лѣта фев. кз҃ ненавидѣи добра дїавол сътвори ненавист междꙋ стефаном воеводом и междоу радоула воеводї, и стефан воевода плѣни браила и пожеже.

В лѣто ҂ѕцод (6979=1471) оусѣчен быст їсаїа дворник съ негрилом чашником и алеѯа столник.

Въ тожде лѣто мр. з҃ быст развои съ радоулом воеводї оу сочи, и възможе стефан воевода и побы ѡт них мнѡгѡ мнѡжество, и въси стѣгове его възѧти быша, и мнѡгы витѧжи тогда оухвацени быша, иже посѣк ихъ. Тъкмо ѡстави жива в҃ вел(и)ка болѣрина, мирчѧ кѡмиса и стана логофета.

Тогожде лѣта авг. кд҃ быст трѫс велеи (2) по въсеи въселенѣи, въ врѣмѧ егда сѣдѧш(е) господинь на ѡбѣд(ѣ).

В лѣто ҂ѕцп (6980=1472) сеп. ді прїѧль стефан воевода себе госпождѫ марїѫ ѡт мангопа.

В лѣто ҂ѕцпа (6981=1473) ное. и҃ раздѣли стефан воевода воискꙋ (3) свою (4) стѣгове оу милкѡв, и тако поихаша и съ басарабѡм лаютъ на радоула воеводоу, и сънемше сѧ тогожде мѣсѧца ні на мѣстѣ нарицаемѣм поток кѵдна, и тоу быша сѧ г҃ дни. И ѡстави радꙋл воевода въсѣ своа въ ѡкѡл свои и бѣжа съ въсеѫ воискоѫ своеѫ въ настолнїи свои град

(1) In ms. greş. литничи; cf. în cod. dela Slatina липничи, în trad. lui Brzeski *Lipniczi*.

(2) In ms. веи.

(3) In ms. corectat din воюскꙋ.

(4) Greş. în loc de своемꙋ; cf. în cod. dela Slatina воискамь своимь şi în analale bistriţene воисцѣ своеи.

дъмбовица. Въ ӏ҃г тогожде мѣсяца прїиде стефан воевода съ всеѫ воискоѫ своеѫ и ѡбсѣде град дъмбовицꙋ; и въ нощ та побѣже радоул воевода из града, и прїѧт стефан воевода града и вниде въ нь и възѧт госпождѫ радꙋла воеводї и дъщер его марїѫ госпождѫ и всѣ скровища его и всѣ ризы его и всѣ стѣгове его; и тоу сътвори г҃ дни весела [сѧ]; и тако възврати сѧ въ настолнїи свои град соучавскы, басараба же ѡстави господствовати. (1) И господствова мѣсѧць а҃. Радоул же воевода побѣже до тоурок и възѧт съ собоѫ е҃і тысѧщ тоурков, и оударишѧ на басараба и разбишѧ его и воиска его всѣ, а сам побѣже до молдавскои землѣ.

В лѣто ҂ѕцпв (6982=1474) ѡх. е҃ быст бои съ цапалоушем и съ оугри въ мꙋнтѣнскои землѣ, и побѣжени бышѧ.

В лѣто ҂ѕцпг (6983=1475) ген. г҃ быст бои (2) на васлоуи съ силами тꙋрскыми, и възможе стефан воевода божїею милостїю и падошѧ тогда без числа много множество, и оухвацени бышѧ живи без числа мнѡѕи, иже и посѣкь их; тъкмо единого ѡставишѧ жива, сина сак баша; и стѣгове их и съ вел(и)кымї скиптри възѧшѧ им, вѣщ(е) м҃.

В лѣто ҂ѕцпд (6984=1476) юл. к҃ѕ прїиде царь тоурскыи мехмет бег съ всѣми силами своими и басараба воевода съ ними и съ всеѫ воискоѫ своеѫ на стефана воеводꙋ; и сътвори съ ними бои оу белом потоцѣ, и възмогошѧ тогда проклѧтїи тоурци, и паде всѣ воиска стефана воеводї, и тако плѣнишѧ всѣ землѧ и прїидошѧ до соучавы и тръг съжегошѧ.

В лѣто ҂ѕцпе (6985=1477) ное. и҃ прѣстави сѧ прѣѡсвѧщенны митрополит кир ѳеѡктисть.

По нем, мѣсѧца дек., прѣстави сѧ раба божїа марїа госпожда ѡт мангова. (3)

В лѣто ҂ѕцпз (6987=1479) прѣстави сѧ раб божїи богдан, сынъ стефана воеводї.

Тогожде лѣта авг. и҃ прѣстави сѧ раба божїа кнѣжна, дъщи алеѯандра воеводї, и станчюл вел(и)кы прѣстави сѧ г҃ день по неи.

В лѣто ҂ѕцпи (6988=1480) ное. к҃а прѣстави сѧ раб божїи петръ, сынъ стефана воеводї.

В лѣто ҂ѕцпѳ (6989=1481) юл. и҃ быст развои съ цапалоушем оурибник, и възможе стефан воевода, и побѣжени бышѧ мнѡгѡ мнѡжество

(1) Prescurtat $\overset{\text{с}}{\text{гвати}}$.

(2) Corectat din побои, по e șters cu cerneală roșie.

(3) Tot așă în cod. dela Slatina, în loc de мангопа, cum e în analele bistrițene și mai sus, sub an 1472.

без числа. Тогда и шандрѣ паде оу том развои. А стефан воевода wставі влада воевода калѹгера господствовати моунтѣнскои земли.

В лѣто ,ѕцч (6990=1482) мр. г҃ прїат стефан воевода град wт крачюна и постави свои пркълаби, вълча и иванка.

В лѣто ,ѕцчв (6992=1484) мр. еі, в срѣд(ѣ) вел(икои), въ полоунощи на че(твръто)к, пожеже вес монастирь поутенскы до конца.

Въ тожде лѣто, юл. ді, прїиде царь баизит съ тѹрци на келїю град, и съ ним влад воевода калоугерь съ моунтѣни, прї ивашко и мазим пркълаби; и по сем авг. е҃ възѧша и белград, при германѣ и їѡ(аннѣ) пркълабы (1).

Въ лѣто ,ѕцчг (6993=1485) сеп. а҃ поиде стефань воевода до кралѣ лѣдскаго, и събрашѧ сѧ въ коломїи. А до толѣ прїидошѧ тоурци съ хронютом даже до соучави и пожегошѧ и мѣсто и плѣнишѧ землѧ пожигаѧще.

И по сем прѣстави сѧ раб божїи архїмандрит їѡсиф, wк. кд҃.

Тогожде лѣта, ное. ѕі, быст развои съ тѹркы и съ марколчем оу кътлобоуги, и възможе стефан воевода божїею милостїю.

В лѣто ,ѕцчд (6994=1486) фв. еі постави стефан воевода игѹмена паисїа низкаго монастирю поутинскомоу.

И по семь быст развои съ хроетом оу блъгарех на серети. И на том развои паде стефан воевода, богъ съхрани его. И хроетѹ глава wтсъчена быст.

В лѣто ,ѕцчи (6998=1490) оумре крал оугръскы матїашь.

Тогожде лѣта прѣстави сѧ раб божїи їѡ(аннь), сынъ вел(и)каго кнѧѕа їѡ(анна) московскаго, wтецъ вел(и)каго кнѧѕа димитрїа, анеѱеа стефана воеводы.

В лѣто ,зд (7004=1496) юл. кѕ прѣстави сѧ раб божїи алеѯандро, сынъ стефана воеводї.

В лѣто ,зе (7005=1497) въздвиже сѧ крал лѣдскы алберть съ въсѣми силами своими лъстїѧ на стефана воеводоу, глаголѧ як(о) грѧдет на тоурци, възѧти градове келю и белград. И посла стефан воевода противь немоу свои поклисѣри, тъоутѹла логофета и їсака кистѣрника, съ великими и многыми дарми; wн же ыт нуь и wкова и посла до люова; сам же прїиде на соучавскы град и wбсѣд его, и ркаша его г҃ нед(ели) (2), и ничтоже оуспѣша. Стефан же воевода събра своа воиска въ романовь тръг, таже прїиде емоу помощ wт кралѣ оугръскаго, иже бѣ брат лѣдскомѹ кралю, кг҃ тысѧщ, и съ ними бѣ воевода ардѣлскы бирток, сват

(1) Sau пръкалабъі, corectat din -бь.
(2) Completat după analele bistriţene, *Cronice inedite*, p. 45 şi 48.

стефана воеводї; и радȣл воевода еще посла емȣ помощ, и ѡт царѣ баызита прїиде емоу помощ. И възпроси биргок стефана воеводоу еже о съмирени; и господинь стефан воевода едва сътвори волѣ его ѡ съмирени, нѫ аби сѧ вратили пѫтем имже прїидошѧ. И стефан воевода ѡбгостикь и дарова биртока съ вел(и)кыми и многыми дарми и ѡтпоусти его въ своа си. Я крал не възврати сѧ тѣмжде пѫтем имже прїиде, нѫ имже бѣ земля цѣла. Того радї разгнѣва сѧ стефан воевода и погна въ слѣд их, и постиг их вьс краи козминьскои боуковини, и възѧт бога на помощь и прѣчистоую его матерь и свѧтаго великомѫченика димитрїа, оударишѧ на них и разбишѧ их, и велик сѣч быст въ них. И падошѧ многи велмѫжи ѡт них, и възѧти бышѧ великы скыптри кралеви и вел(и)кы поушкы его. И прїиде вѣст стефаноу воеводѣ, ꙗко грѧдет и дроуга воиска лѣдска, и господинь посла болдоура дворника, и поби их до конца. И тако ѡтиде (1) посрамлен крал; съ малими нѣкыми своими едва сп(а)се сѧ.

В лѣто ,зѕ (7006=1498) плѣни марколчь лѣдскою землю, выше линова к҃е пѫприщ. И по сих иде стефан воевода въ лѣдскою землю и плѣни ѧ и възѧт е҃ града, теребоул и подхаець, и съжеже их, и приведе мнѡгы людї въ свою землю.

В лѣто ,зи (7008=1500) маи а҃ї прѣстави сѧ раба божїа марїа, госпожда радȣла воеводї, и погребена быст въ монастири пȣтенскѡм.

В лѣто ,зı (7010=1502) їюл. кг҃ прѣстави сѧ раб божїи пансїе, игоумен пȣтенскы.

Въ тожде лѣто прѣстави сѧ раб божїи доуховник андонїе болсȣн (2) авг. д҃, вто(рни)к въ полоунощи.

В лѣто ,зві (7012=1504) мѣсѧца юл. в҃ прѣстави сѧ благочестивы господинь їѡ(аннь) стефан воевода, сынъ богдана воеводї, и погребен быст въ монастири ѡт него създаннѣм, въ поутнои. И господствова (3) м҃з лѣт и в҃ мѣсѧца и г҃ нед(ели).

И по стефанѣ воеводї ста на господство (4) сынъ его богдань воевода, и господствова (5) ві҃ лѣт и д҃ мѣсѧць и г҃ нед(ели); и прѣстави сѧ в лѣто ,зке (7025=1517) ап. к҃в, и погребен быст въ пȣтинскѡм монастиры, въ велицѣи припратѣ, ѡ деснык странь; вѣчнаа емоу памѧть.

(1) In ms. ѡттиде

(2) Cuvântul болсȣн e adaos în margine cu roșu.

(3) In ms. гпства (with ѧ above).

(4) In ms. гптво (with с above).

(5) In ms. гптвова (with с above).

И по нем ста на господство сынъ его, дѣдоу своемоу единоименит, стефан воевода младїи, ап. к҃в. И въ е҃ лѣто господства его, мѣсѧца м г. д҃, сътвори прьвое побѣжденїе на проклѧтых татарѡх, межи про[у]том и чюхром, и помощїѫ божїѫ и молитвами прѣчистыѫ богоматере оутопошѧ ѡт них много множьство въ прꙋтѣ, и погрѣзошѧ въ чюхрѣ, и посѣчени бышѧ мноѕи без числа, на сꙋши падошѧ (1) и погыбошѧ, божїимь гнѣвом. И оухващени бышѧ ѡт них мноѕи начѧлници живи, и послашѧ ѡт нꙑх къ ѡкрьстнымь царемь и кралемь и воеводам.

Сїа ꙗже до зде ѡ[т] ихьже(2) прѣжде нас съписателїи любомѫдрьствова сѧ и благополоучнѣ съставлена бышѧ и намь чѧдомь ихь мнѡгочестнѣ прѣдашѧ, а ѡт ихже съпотроуждена бышѧ (3), въсѣчьскы намь невѣдомо, ѡт благоподражателеи (4) ꙗвѣ ꙗко (5).

Принеси (6) оубо и мы, елико по силѣ, ѡт сѫдоу люботроуднѣ ꙗже о сицевыхь себе коснѣмь, и до еже при нас лѣтѣхь же и царствїа слова пленницѫ (7) привлѣчемь, не (8) кꙑченїемь рыторства высокомѫдроуще, нѫ царскымь повелѣнїемь послѣдоуще, петра глаголѫ израднаго, иже съпротивнымь страшнаго, сына стефана воеводи доблаго, и того великаго словоположника, кѵр ѳеѡдѡра. Повелѣше (9) бѡ моеи хꙋдости, послѣднѣишомꙋ въ свѧщенноинноцѣх, смѣренномꙋ макарїꙋ, о сълоучших сѧ вещех въ мимошедших врѣменех же и дръжавѣ (10) и до нас дошедших, не забвенїа гробѡм покрити (11), нѫ лѣтописечствꙋ прѣдати, и да ниже скѫдством обрѣщем сѧ мечь въ ножницѫ понѫждающе, ниже длъгословствоующе лъжицеѫ рѣкѫ испражнѣюще, и ниже о божїи пособлени възвишати сѧ, ниже о наказани малодоушьствовати (12), нѫ о въсѣх славѫ богови възслати, строѧщомꙋ въсѧ на полѕѫ, и сїа оубо сице. Начнѣм же оуже оукрасити слова вѣнець словеси златоплетенними и длъгь повелѣнїа ѡтдати.

По конци присновъспоминаемѣм и въ мѫжствѣ прѣсловѫщаго (13) їѡанна стефана воевѡдї, въсприїѧт царствїа скиптри чрѣсль его плѡд, богдан воевода, лѣта слъньцꙋ тогда ѡтдающꙋ тысѫща седмосоугꙋбна и едина

(1) Cuvintele без числа на сꙋши падошѧ sunt adaose jos în margine.

(2) Cf. S. şi B. (= codicele dela Slatina şi codicele lui Barsov) ѡт нихже.

(3) Fraza а ѡт нихже съпотроуждена бышѧ lipseşte în S.; съпотроуждена pare a fi corectat din -ныа, cf. B. съпотрꙋждена.

(4) S. богоподражате[ле]и, B. богоподражателеи.

(5) Cuvintele subliniate sunt scrise în orig. cu roşu, ca titlu.

(6) Tot aşà S. şi B. Ar trebui принесѣмь; cf. la începutul cronicei lui Azarie начнѣм.

(7) S. и плениницѫ, B. пленницѫ. (8) S. ни. (9) S. şi B. повелѣшѧ. (10) Tot aşà S. şi B. (11) S. şi B. покрыти. (12) S. şi B. малодоушествовати. (13) S. şi B. прѣславѫщаго.

пакы сѫгѹбнаа десѧтица и вторѹ ношенїе познаваше (1) сѧ ꙗвѣ, въ вторыи їоулскых каландь.

И по прѣтечени лѣтѹ единомоу, ѡт радѹла сгрѣчень бывь, загорскаго воевода, на немже крѣпко оплъчи сѧ, и овоим сѫще христїаном, вьсѣко аще и праведнѣ, нѫ не благочьстивѣ. И вънѧтрь прѣдѣлѣх его бывь къ съраженїю готов, и сам радѹл о сицевых подвигь не маль полагаѫ (2), и ѡ что хотѣаше сѧ (3) въ кръвопролитїи оном ѕѣлныи смѣх врагоу прѣдложити сѧ, аще не бы щедрыи господь прѣдварил обычным своим чловѣколюбїем; ходатаа бѡ им прѣдлагает, свѣтѹ чѧдо присное, маѯима глаголѧ деспота, иже не по мнѡѕѣ на митрополитскыи сан ѡт архїереи молдавскыих (4) достоинѣ възведен и прѣстол бѣлоградскыи до кончини оукрасивь. Сь оубо о съмирени тѣм повѣсидовав (5) и надеждѫ не погрѣши, и ѡвоих мирни въ своа сих (6) ѡтсла.

И по дроугомоу пак (7) лѣтѹ, не възмог (8) сътрьпѣти зловѣсїа лѣшескаго, оустрьми сѧ оубо къ ним на бран; и никтоже бѣ съпротивлѣѫ (9) сѧ, и достиже плѣнѣѫ (9) нарочитыи град их леѡв, обычнѣ ѡт них сице зовом, и обстѫпль град бранїа (10), сѣчѧ и пожиѕаѫ (11), и въспѣт шествоуѫ (12) грады повар'ѣѧ, и мнѡг плѣн ѡт тѫдѹ водѣ (13), пакы въ своа си доспѣ радоуѫ (14) сѧ.

Не мнѡго же по ср'ѣд('ѣ) въз[д]виг сѧ лѣшескы крал (15) съ вьсеѫ своеѫ силоѫ (16) на молдавскаа землѣ, палѣще (17) и страшѫще, ботъшани досѧжше и окроченїе[мь] (18) льстным ѧшѧ нѣкыих ѡт царскых (19) сатрап; и въ сих своа пак (20) постигошѧ.

Въ двайщи десѧт и тысѫщах (21) лѣт седмых къ простѣи двоици прїидошѧ множество татаре ѡт перекопа и нападошѧ напрасно (22) и без вѣсти на землю молдавстѣи и поплѣнишѧ мнѡжьство плѣна без числа, чловѣкь же (23) и скоть, ѡт нистра и (24) до прѹта, прѹт вес и жежїѧ ѡт кыгѧча (25) до хотина, и вес полскыи скѡт, и мирно възвращше сѧ, гнѣв божїи исплънише.

Въ десѧтое же лѣто царства его безврѣменствїем залѣѕ въскочи из загорскыѧ землѣ, наче же въ врѣмѧ зимное, трифънль нѣкто, царева

---

(1) S. și B. познаваше. (2) S. și B. полагаѧ. (3) In ms. хотѣаше (с̃), ceeace s'ar puteà transcrie хотѣаше се, dar pronumele reflexiv, când se scrie intreg, se scrie totdeauna сѧ. (4) S. și B. молдавскыхь, -ых. (5) S. și B. mai corect повесѣдовавь, -вав. (6) S. și B. въ своа их. (7) S. și B. пакы. (8) S. не възможе. (9) S. și B. съпротивлѣѧ, плѣнѣѧ. (10) S. și B. бранїѧ. (11) S. și B. пожеѕаѧ. (12) S. въспѧт шествоуѫ, B. въспѧт шествѹѧ. (13) S. și B. водѧ. (14) S. și B. радоуѧ. (15) In ms. greș. грал. (16) S. și B. въздвиже (възвиже) послав лѣшескыи краль мало не елико вьсѣ своѫ силѫ. (17) S. și B. палѧще. (18) Cf. S. și B. окроченїемь, -їем. (19) S. și B. царскыих. (20) S. și B. пакы. (21) B. тысѧщах. (22) In ms. непрасно. (23) S. și B. lipsește. (24) B. lipsește. (25) S. кигѧча, B. кигѧча.

ꙃына себе именꙋѧ, егда воин въсѣко (1) себе оуспокоавает и брань безwлѣвьствоует (2), и припаде земли молдавстѣи, и лютѣ землѣ сеѧ жителѣ ѕѫмѫтивь. (3) И прираж сѧ съ воини (4) цареви ниже васлоуы, оу мwстѡв, и тамо злѣ доушѫ изврѫже, и ини не мали съ собоѫ (5) погоубив.

Въ ѯе же лѣто къ седмым тысѧщам (6) житїа конец (7) оу хꙋсѡх того постиже (8), ап. мѣсѧца.

И (9) оставив царъство сыноу своемꙋ, стефаноу воеводѣ юнномꙋ, девѧтꙋ лѣтꙋ (10) нѣгде сыи, и благословенїе помазанїа прїем рѫкоѫ прѣwсвѧщеннаго митрополита кѵр ѳеѡктиста, въ соучавскыи (11) прѣславнїи (12) град.

Бывшꙋ же второмꙋ лѣтꙋ царства его, авгꙋс г(а) мѣсѧца, двиг сѧ албъ, единь ѡт татарскых (13) солтан ѡт перекопа, съ множеством поганих татарь, и без вѣсти прїидошѧ (14) нистрь рѣкѫ, и доспѣшѫ (15) проут и начѧшѧ плѣнити землѣ окрѫст, по ѡбычаю их. Тогда иснаходивь о них стефан воевода и напрасно въсга на ных (16) съ своими вои и порази их оубив по въсѫдꙋ. И ꙋдавишѧ сѧ въ проутѣ и погрѧзошѧ въ чюхрѣ, и елики (17) осташѧ прогони их (18) даже до нистра, и тамо оутопошѧ ѡт ѕѣлнаго бѣганїа; дроуѕїи же ѡт них и живи оухващени бышѧ. Ѳолтан же албь едва оутече съ малѣми своими, оуранен и тъ въ главѣ; прочїи же елици възмогѡшѧ оугонести, пѣши и наѕи и безѡрѫжни ѡтыдѡшѧ и посрамлени достигошѧ своих мѣсть. Ѳлава господоу богꙋ (19) нашемꙋ їсоу христꙋ, възмъздившомꙋ так(о) (20) тогда врагѡм нашим.

Праведно възмѣнихом и о вънѣшних царствїах мало любослышателем побѣсѣдовати. (21)

Въ таже (22) врѣмена и лѣта царствоваше (23) над перси (24) въ цариградѣ селим, сынь баизита царѣ. Тъ оубо събра множество персь и сила велика, и въздвиг сѧ ѡт цариграда и прѣиде морѣ и ополъчи сѧ на измаилтѣни, на царство софїиское, лежѫщее на въсток, и бран крѣпкѫ сътвори съ ними и ничтоже оуспѣ, нѫ паче погꙋбилъ ѡт своих мнѡжство воин, и възвратив сѧ ѡт тѫдꙋ и приоуготовлъ (25) сѧ второе и поиде на палестинскѫѧ землѣ и прѣѧт ѧ (26) и їероусалимь, и ѡт тѫдоу (27)

(1) S. şi B. въсѣк, -кь. (2) S. şi B. безмлъствоуеть, -ет. (3) Cuvintele и лютѣ землѣ сеѧ жителѣ (S. жителѧ) съмѫтивь lipsesc în B. (4) B. вѡины. (5) S. şi B. собоѧ. (6) S. şi B. тысѫщамь, -ам. (7) S. конець житїа. (8) B. постыже. (9) S. şi B. lipseşte. (10) S. şi B. девѣтолѣтноу, -тнꙋ. (11) S. сочавскыи. (12) S. прѣславны, B. прѣславныи. (13) S. greş. татарь. (14) S. şi B. прѣидошѧ. (15) S. şi B. доспѣшѧ. (16) S. şi B. них. (17) S. şi B. елико. (18) In ms. прогени^{х}; S. şi B. прогони ихь, их. (19) S. şi B. lipseşte. (20) S. şi B. тако. (21) S. şi B. побесѣдовати. (22) S. şi B. тааже. (23) S. şi B. царствоваше. (24) S. персы. (25) S. проуготовль. (26) S. şi B. ж. (27) S. şi B. ѡт тѫдꙋ.

поиде на егѷпет, нарицаемыи нынѣ ѡт персь мисир, и прѣѧт град и исѣче (1) множество мисирѣн и начѧлникы их, и възвратив сѧ побѣдивь въ свои стол царїград (2).

Въ тридесѧтых над седмыѧ вѣ тысѧщ (3) въздвиг сѧ царъ сꙋлїимен, по съмръти селима ѡтца своего, ѡг цариграда и оустръми сѧ горѣ по дꙋнавстѣи рѣцѣ и достиже къ прѣдѣлѡм оугръскои земли и начѧт плѣнити землѣ их и пожигати, и достиже до белграда и много ръва, и не вѣм како оуплашишѧ сѧ оугрове и помощ им не дашѧ, ни изыдошѧ противь (4) персѡм. Послѣжде сами сѧ прѣдашѧ бѣлограждане тꙋрком; и прѣѧшѧ и, и иныѧ градовы миѡгы, и землѧ срамова (5) плѣнишѧ и възвратишѧ сѧ въспѧт и възѧшѧ мощи прѣподобныѧ (6) матере наш(еѧ) (7) параскевы (8) ѡт бѣлограда (9) и донесошѧ их въ константин град.

Тожде (10) лѣто почи о господи и басараба, воевода земли загорстѣи, мѣсѧца сеп., и въскочи на еговѣ мѣстѣ нѣкыи персин именим (11) махмет, иже влачааше (12) сѧ ѡт рѡда его (13); нѫ кое оубо причѧстїе свѣтꙋ къ тъмѣ? Ѿгвращаахѫ (14) бо сѧ людїе ѡт него ꙗкоже (15) кто кераста бѣгает.

Мнѡѕи же и инꙑ (16) въ то врѣмѣ (17) покꙋсишѧ сѧ въстати на господство то, рекомыи (18) прибѣѕи, именовани и неименовани, даже до шестих; и въси погыбошѧ въ едино лѣто.

И междꙋ сими и по сих оустамение сѧ въ царствѣ том радꙋл нѣкто, съ перси борѧ сѧ, овогда биѧ, овогда же побываемь (19), четирищи (20) планыни къ прѣдѣлѡм оугръскым прѣскочи, помощь ѡг тѫждꙋ привлачѧ; и не прѣста дондеже не до кѡнца ѡт прѣдѣль тѣх прогони их (21).

Пакы възвратим сѧ ѡт нѫдꙋ же изыдѡхѡм, а еже о сицевих (22) слово да пождеть (23).

Царствоужщоу, ꙗкоже прѣдрече сѧ, младомоу стефанꙋ и житїа коло прѣмѫдрых оустрои (24) хитрѣ оубращаѧ (25), ветхыи же запинатель не сътръпѣ на мнѡѕѣ доброе рестство, нѫ зачен въ прѣдреченних пръво-

(1) S. și B. иасѣче. (2) In B. corectat din царнград. (3) S. și B. тридесѧтих над седмыѧ лѣт тысѧщь (-жщ); бѣ în loc de лѣт e greșeală.

(4) S. și B. противѫ. (5) S. și B. землѣ срѣмова. (6) B. прѣподобныѫ. (7) In ms. на (ш deasupra), S. нашѧ, B. на (ш deasupra). (8) B. параскеви. (9) S. și B. бѣль- бѣлграда. (10) S. тогожде. (11) S. și B. corect именемь, -ем. (12) B. влѣчаше, corectat din влачаше. (13) In ms. greșit рѡ (п deasupra) ѡда е (г deasupra); cf. S. și B. ѡт рода его. (14) S. ѡтвращахѫ. (15) B. ꙗко. (16) S. și B. ини. (17) S. și B. врѣмѧ. (18) B. рекомїи. (19) S. și B. побиваемь, -ем. (20) S. четырищи. (21) In ms. greș. прогони и (х х deasupra). (22) S. și B. сицевыхь, -ых. (23) S. слово пождемь. (24) S. mai corect по мѫдрых оустрою, B. прѣмѫдрых ꙋстрою. (25) S. și B. хытрѣ обращаѧ.

съвѣтницѣх несититство (1), зависти матере, и лютое нежителство породи; и вь сих бывшем им, штсѣче стефан воевода главж хатмана своего кѫпно же и пръвоказателѣ своего (2), нарицаемаго арбѫре (3), мѣсѧца ап. (4), вь хрълшвских царских дворѣх, въ тысѫщах (5) лѣт седмых и единь къ тридесѧтым (6).

Тожде же пакы лѣто, сеп. мѣсѧца, въздвигоша сѧ на стефана воеводї (7) ѷпарси и егемони (8), ипати (9) и сатрапи (10) и вес сигклит (11), на еже изметнѫты (12) его изь царства. Стефан же воевода, ни шт кѫдѹ помощь имѣѧ, възвръже на господа (13) печал свож, иже и доунж на них доухь (14) гнѣва и разсѣа их сѫдбами имиже (15) вѣст сам въ окрьстних (16) прѣдѣлѣх же и царствїа, шт нихже малы наслѣдоваша поздѣ нѣкогда своих мѣст, нж въси по попущенїю божїю въ тоуждїи[х] странах живота лишени бышѧ.

В лѣто ҂злв изби (17) стефан воевода до д҃ тысѫщь (18) персь, ов он пол проута оу тарасъѹц (19), минжщем (20) им шт лѣх; и мали (21) шт них землѭ свож видѣшѧ.

Въ третое и тридесѧтое лѣто къ седмым (22) тысѫщам пак постиже (23) оугръскаа землѣ перское мнwжство, и въ третое лѣто (24) покънегда покорити им родос (25) съ своим тръклѧтим (26) самодръжцем соулїименшм царем (27), и самого кралѧ (28) и въсе воинство (29) его воoучененїе (30) коварным хытръство[м] до конца избишѧ (31), и многаа (32) част землѣ тоѧ плѣнишѧ, и боуджж кралскыи град разбишѧ (33) и въ своа мирни пак (34) штидошѧ.

Шг (35) толи оубо мнwгѹ неоустановленїю (36) въ земли той прирасте, шт сѣвера [единомоу] (37), шг запада же дроугомѹ гралем въстати. Съ западным оубо, нѣмцин (38) сын, именем фердинандръ, сасы дръжахж сѧ, съ сѣверним (39) же, оугрин пакы сын, їшанъш зовом, единоплеменныи его ѧзык помагааше, и по времени же (40) пак (41) къ единомѹ шт них шт (42) оугръ прѣдашѧ (43) сѧ, къ дрѹгомоу же шт сась при-

---

(1) S. și B. несытство. (2) S. și B. lipsește. (3) B. арбѹрѣ; în S. lipsește. (4) S. și B. ап. мѣсѧца. (5) B. тысѧщах. (6) S. și B. тридесѧтим. (7) S. воевода. (8) S. și B. їгемони. (9) In ms. greș. и напасти; S. și B. ипаты. (10) S. și B. сатрапы. (11) S. сигклит, B. синклит. (12) S. și B. изметнѫти. (13 S. бога. (14) S. lipsește. (15) S. сѫдми иже. (16) S. și B. окрьстных. (17) S. разби. (18) S. și B. тысѧщь, -щи. (19) S. și B. тарасаоуцъ, -аѹц. (20 S. și B. минноужщим. (21) S. și B. малы. (22) B. седмим. (23) S. și B. пакы постыже. (24) S. и третїе лѣто. (25) In ms. greș. радос. (26) S. și B. тръклѧтыи. (27) S. și B. lipsește. (28) S. și B. кралѣ. (29) S. și B. воинское. (30) S. și B. вхоученение, въѹчененїе. (31) S. și B. избышѧ. (32) S. și B. многа. (33) B. разбышѧ. (34) S. și B. пакы. (35) S. lipsește. (36) S. și B. -венїю, -венїѹ. (37) In ms. lipsește единомоу; cf. S. și B. (38) B. нѣмцим, S. сх [за]падными оубо нѣмци. (39) S. și B. сѣверным. (40 S. și B. lipsește. (41) S. și B. пакы. (42) In ms. greș. прѣ шт. (43) S. și B. придашѧ.

ложиша сѧ, и винѫ (1) между собоѫ рат съставлѣѭще, велїе убо вѣше вѣдное.

В лѣто ҂ꙁд връхꙋ седмых тысѫщ (2) гнѣвно въста стефан воевода съ въсеѫ своеѫ силоѫ на радꙋла загорскаго воевода, въ мѧсних (3) неделен, плѣнѣ и пожигаѫ (4) до тръгшора достиже (5); радул же воевода не дръзнѫ (6) съпротив стати, нѫ о мирѣ помоли сѧ; стефан же воевода възврати сѧ.

Тогожде пакы лѣта, по везчинїю онѣх, стефан воевода землѣ их, есень сѫщоу, постиже (7) и пронде не менше елико въсхотѣ, и от тѫдꙋ възврати сѧ недѫгь въ тѣлѣ носѧ, въ немже оу хотин и житїе скончa, в лѣто ҂ꙁле, мѣсѧца ген.

Тогожде лѣта и мѣсѧца, по откръвенїю божїю, избран быст въ воеводствѣ петрь чюдный (8), и царствїа (9) въ коупѣ и вѣнцем оукрашен, о немже слово малом прѣдвари. И съ единь от щѫдїи приснопамѧтнаго стефана, съкръвен якоже нѣгде свѣтильникь под спѫдом, иже и на прѣстолѣ царства его общїим съвѣтом достолѣпнѣ възведен и елеом благодати просвѣщень, рѫкоѫ иже и внуука сего слово низхода (10) прѣдвъсполнѣнѫ. (11)

По обхода (12) лѣта единого оубо (13), мирскым (14) же исплъни тогда сѫщем (15) седморо пѧт и тысѫщь (16) равно и единь прошивaѫ (17) сѧ, въ ꙇ҃ тогожде (18) мѣсѧца, прѣжде ꙁ҃ı каландъ фев., оуспе о господи въ старости длъꙅѣ царскый помазател и молдавскы (19) оучител, митрополит кѵр деоктисть, въ своей емоу паствѣ, от бога дарованный емꙋ (20) ждрѣбий, при конци великым и аггелскым образом прѣименован быст (21) деодорь. Мѫж вѣдокь аще и (22) кто иль, ветхаа и новаа (23) до конца (24) извыкь и многа (25) прѣжде ошествїа его яже по бозѣ исправив. От младых бо ноктей въ иночьствѣ от добрѣ съвѣдѫщїих (26) добродѣтелен и свѣдѣтелствовах, и (27) въ нѣмецком їгоуменствѣ лѣт потроудикь без мала ꙁ҃ı (28), и въ нижней (29) епископїи ꙗ҃ исплънь съ-

(1) S. și B. вынѫ. (2) S. тысѫща, B. -щъ. (3) S. greș. мѣстных, B. greș. мѧсныс pentru мѧсных. (4) S și B. пожигаѧ. (5) B. достыже. (6) S. дръзнѫвь. (7) S. și B. землѣ тоѫ.... постыже. (8) B. чюдный петръ. (9) In ms. црствїа. (10) B. низходѧ. (11) In locul acestui pasaj S. are: Царство петра воеводї (titlu). Тогожде лѣта и мѣсѧца, благодатїю божїею, наста на господство господинь петръ воевода, сынь стараго стефана воеводи, оу хръловѣ—многаа емоу лѣта—и помазан быст рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵр деоктиста. (12) S. și B. обходѣ. (13) S. și B. оубо лѣта единого. (14) S. și B. мирскыим. (15) S. сѫщим. (16) S. și B, тысѧщ. (17) B. прошивaѧ, S. пришивaѧ (18) B. тогож(е), S. того. (19) S. și B. молдавскын. (20) S. și B. lipsește. (21) S. și B. бывь, быв. (22) S. lipsește. (23) S. нова. (24) In ms. greș. в' до конца. (25) S. много. (26) S. și B. съвѣдѣщїих. (27) In loc de и свѣдѣтелствовах и S. are свѣдѣтелствовань, B. свѣдѣтелствован и. (28) S. are въ нѣмецкомь игоуменствѣ după ꙁ҃ı. (29) S. нижнїи.

връшив, и на митрополитском прѣстолѣ д͠і и н͠ мѣсяць (1) сѫблизь доволст[в]овав, вьсѣх же лѣт течени́а (2) иже ѡ христѣ подвига его з͠ и мало излишно (3). И о[т]иде дльгым (4) пѫтем ѡтець, вьсприати (5) трȣдωм праведныи дльг ѡт праведнаго сѫдїа (6). И да никтоже зазрит ми своего доуховна[го] (7) ѡтца и оучителѣ сице похвалив, мнѣ (8) бо и вьсѣх добрѣ сьмыслящих (9) таковаа износити. Аще бо о вьнѣшних прилежящих писанїю прѣдажи бездѣлен (10) ест, колми паче о высочаиших (11) тьщащїих (12) сѧ? Вьсѣко и вѣнцем бѫдет достоинь. Где же азь иже ѡт доуховных его словес ѣкоже млѣком накрьмлен и чѧдолюбнѣ наказан, не поношенїю бѫдѫ повинен лѣниваго раба, ськривыи (13) талангь, не изывивь троуд его плод и мѫжа доблест (14) на свѣт извѣсти (15), и ѡтцȣ чѧдолюбцȣ чьст елико по силѣ ѡтдати. Нѫ сїа оубо вьселико, понѣнегда же ѡт троудовь покои прїѧт. Святопочившїи (16) сь ѡтець вь нѣмець прѣподобнѣ скѫтань быст, вь монастири иже ѡт младенства богоу вьзложен, егоже молитвами ѡт лют господь да избавит нас, амин.

По лѣтѣ же единомоу (17), зимѣ сѫщи, подвиже петрь воевода прьвѣе рат на сакȣли, оугрьстѣм ѧзыцѣ, и раздѣли воѧ своѧ на два плька, и прѣшедше горскыма двѣма пѫтема и доиед[ше] (18) кь прѣдѣлωм их и сьразивше сѧ сь старѣишинами (19) их само и онамо, и по вьсѫдȣ сакȣли побѣждени быша, и бранними орѫжїи разбыша (20) един ѡт градωв (21) их, и иже вь нем острїемь меча вьсѣх до коница посѣкωшѧ; и вьзвращ сѧ ѡт тѫдоу, петрь воевода подрѫчникы оустроивь их.

Тогожде пак лѣта, їоун. мѣсѧца, по ȣмоленїю кралѣ прѣдреченнаго їωан(ь)ша, посωбникωм емоу быти на непокарѣѫщїим (22) сѧ емоу ѡт властелин (23) землѣ тоѧ (24), обѣщаваѧ быстрическыи град вь земли той, сь вьсѣм околним еѧ (25) обдрьжанїем и доходми, аще владычество полоучит, и дроугаа сих мнωжаиша глаголѧ ѡт него (26) вьсприѧти; того ради посла господинь петрь воевода прьвїи ѡт велмѫж своих, грозава великаго дворника и барбωвскыа воемь начѧлника (27), и ѡт людїи

(1) S. мѣсѧць н͠. (2) In ms. urmează după течени́а un его superfluu, care lipseşte în S. şi B. (3) S. излишено. (4) S. şi B. дльгыим. (5) Tot aşà B., S. вьсприѧти. (6) S. şi B. сѫдїѧ. (7) In ms. дх͠авьна; cf. S. şi B. (8) S. şi B. мнѧ. (9) S. сьмыслѣщих. (10) S. şi B. прѣдажи безбѣдень, -ен. (11) B. высочаишїих. (12) S. şi B. тьщѧщїих; prob. greş. pentru тьщѧщїи. (13) S. şi B. ськрывыи. (14) S. greş. доблест'к. (15) S. şi B. известн. (16) S. и святопочившїи. (17) S. şi B. по лѣтѣ же дрȣгомь, -ом. (18) In ms. дошед; cf. S. şi B. (19) B. старѣишенами, S. старѣишенамь. (20) S. разбишѧ. (21) S. град. (22) S. şi B. непокарѣѫщим. (23) S. властелень. (24) S. şi B. тоѫ. (25) S. şi B. окωлным еѫ. (26) S. şi B. ѡт него глаголѧ. (27) Cuvintele и барбωвскыа воемь (B. вωем) начѧлника lipsesc în S.

чѧст (1) вържчивь им и повелѣвь им (2) изыти прѣмо брашевы, нижнїим (3) пѫтем, дроугїим (4) же помаа горнїим соучавскым (5) пѫтем прѣдѣль их постиꙋати. (6) Сѫпротивнїи же ѡт оугрь, ꙗко сїа ощоутивше, къ обоим крѣпко себѣ (7) ополчивше, обаче о горнїих не толико тъщанїе положше, елико о нижных (8) попеченїе творѣхѫ; събравшем (9) же сѧ им не мали ѡт ардѣлскых начѧлник и ѡт инѣх областїи епископ, и тѧжкаа орѫжїа съ собоѫ (10) возѧще, и оуже нижнїи же (11) близь дрꙋг ѡт дроуга (12), выше (13) брашева, бывшем, и ѧже ратнаа дрꙋг на дроуга поощрѣхѫ (14), сѫпротивнїи же паче крѣпчаишїи (15) показовахѫ (16) сѧ, и ѡт орѫжїи оубо, ѧже (17) поушкы ѡбикошѧ (18) звати, и малѧншаа (19) подобныѧ им, мнѡго (20) мнѡжство сѫщем; и ови (21) оубо готовы имѣахѫ, дроугыѧ же направлѣахѫ. И сакоули иже подрѫчници сѧ прѣтварѣхѫ (22) сѫпротивним и ты (23) приложишѧ сѧ. Христїане же на помощ бога призвавше и съ ними сразивше сѧ, сѫпротивьнїи же абїе на бѣгство обратишѧ сѧ и плещи сим вздавше, а ѧже прѣдреко[хо]м (24) ѡрѫжїа съ колесницами и въсадникы, еже добрѣише вѣдѧт иже о сих попеченїе творѧт, каа ѧже тогда ключима, всѣ съ срамом оставишѧ. (25) И падошѧ мнѡжаишїи ѡт них, при рѣцѣ върсѣ, бодени и заклани и оубиени; и быше (26) ꙗко гнои земныи по ѱаломникоу о авимѣ древныим (27), иноплеменницѣ, въ потоцѣ кисовѣ. (28) И възвращше сѧ ѡт сѣча побѣдивше (29) людїе христоименитїи, съ своими их начѧлникы, и корист сѫпротивнїих вземше и господинꙋ петроу воеводѣ мнѡгѡчестнѣ принесше. Горнїи же, ихже прѣжде слово въспомѣнѫ, и ти не менше на сѫпротивных (30) храборствовашѧ (31) и чѧст ихь възвращше сѧ пославшомꙋ такожде прѣдавше.

Крал же їѡанъшь, о сем слышав, радостен быв и къ обѣщанномоу градꙋ и дрꙋгыи (32) приложивь, болꙋанъшь именем.

Сїа оубо ꙗко сице оурѫждена (33) бышѧ, посла петръ воевода своѧ

(1) S. ѡт чѧст людїи. (2) S. și B. lipsește. (3) S. și B. нижныимь, -ыим. (4) S. дроугыимь. (5) S. și B. горныим соучавскыимь (-ыим). (6) B. постыꙋати. (7) S. și B. себе. (8) S. нижних, B. нижнїих. (9) S. și B. събравшим. (10) B. собѡѧ. (11) S. și B. lipsește. (12) S. și B. дроугь дроуга (дрꙋг дрꙋга). (13) B. greș. бывше. (14) S. și B. поѡщрѣахѫ. (15) S. și B. крѣпчаиши. (16) B. показѡваахѫ. (17) S. иже. (18) S. și B. ѡбыкошѧ. (19) S. малѣншѫѧ, B. малѣншаа. (20) S. lipsește. (21) S. și B. овы. (22) S. și B. притварѣхѫ сѧ, -ѣахѫ сѧ. (23) S. și B. сѫпротивнымь (-ным) и ти. (24) In ms. прѣдреком; cf. S. și B. прѣдрекѡхѡм. (25) In ms. greș. оставиши, cu ши adaos deasupra, născut prob. din prescurtarea остави^ш^ =оставишѧ; prescurtată e această formă în B., întreagă în S. (26) S. бышѧ, B. бы^ш^. (27) S. древнѣмь. (28) S. și B. киссовѣ. (29) S. побѣдишѧ. (30) S. și B. сѫпротивних. (31) S. храбор[с]твовашѧ. (32) S. дроугїи. (33) S. оурѣждена.

си властела въ штлъченїа (1) емоу гради; быстричане же не въсхоташа прѣдати сим подлежжщее им началство, и пак (2) вънимажще им иныа (3) wт градовь, кралѣ їwаньша wтрекше са, иже (4) ест брашев и wкрѫстныа емꙋ. Доблыи же господинь петрѫ воевода второе къ ным (5) сам собож тогожде лѣта, сеп. мѣсаца, юношескыи (6) въскочи и чюдно въ них походи и мжжьства дѣло показа. Ови оубо wт градовь, иже прѣжде постигше (7) рѣхом, нжждеж оутѣснѣеми и нехотащe (8) кралю їwаньшꙋ покорише са, дрꙋгыа же страха радї слышжще иных (9) мжжа доблест не сътрѫпѣвших, смжтиша са и въсколѣбаша са, благопокорнїим (10) и ти приложиша (11) са. И възвратив са петрь вое[во]да wт тжди (12) въ своа свѣтло побѣдивь и добрѣ оуправивь, влѣкы съ собож злата таланть множество и ина (13), имиже царстко оуслаждати (14) са вѣсть, еже wт житель землѣ (15) тоа прїать.

Симь сице выважщим (16), прочее попоущж wт сждꙋ длъгаа мнwжае разоумѣважщим, нам же напрѣд иди слово да скажет.

В лѣтw ,злд, авг. мѣсаца, быст ѩк(о)же прилежааше господинь петрѫ по въсждꙋ (17) опзираа оумолинь пославь кралѣ лѣшескаго, ѩко да иже wтчьское емꙋ достоанїе възвратить, прѣсѣкшее са при прѣжде бывьшими царьми. Он же ни мало о семь вънать; петрѫ же воевода (18) въсхотѣ сїе ратїж прнати (19). Сѫпротивнїи же прѣвышьши (20) быша; сице изволи са чловѣколюбивомоу богоу нашемоу. От сего грѫдооумнїи възвоуша и лютѣ краищи (21) оскрѫбѣлахж (22).

Нж оубо зде бывь теченїемь слова, помѣнжх ѩко въ мимохождени тогожде лѣта, црѫковьное коло wт иных на дроугыа прѣтрѫколив са, доспѣ и мене смѣренаго горѣ възврѫтѣвши са и посади на епископскыи прѣстоль долныж части земла (23), ап. кг.

Нж да пакы къ началоу слово възведж.

Да ѩко сжжаливша (24) си видѣ сътасниивше (25) са лѣхы (26) молдавстїи прѣдѣли, изыде на бран wгнем дыхаа и вънатрѫ земла их бывь, не храброст (27) и слабост непщевавь еже не wтдати поношенїю своемоу (28). Тѣм падажть (29) сѫпротивь ставше лѣшескаа тѣлеса ѩкоже класїе и по

(1) S. wтлжченныа, B. -ченыа. (2) S. şi B. пакы. (3) B. и иныа. (4) S. şi B. еже. (5) S. şi B. ним. (6) S. şi B. юношескы. юношскы. (7) S. şi B. постыгше. (8) S. нехотащa. (9) S. şi B. иних. (10) S. şi B. и благопокорными, -ор'нїим. (11) In ms. проложиша; cf. S. şi B. (12) S. şi B. wт тждоу, — тждꙋ. (13) S. şi B. инаа. (14) S. царсткоу слаждати sau царстк[о] оуслаждати. (15) S. земла. — Cu fraza еже wт житела землѣ тоа прїат se sfârşeşte fragmentul din codicele lui Barsov. (16) S. выважщемь, iar după acesta fraza нам же о сихь рwгь възвишажщемь. (17) S. петрѫ воевода въсждоу. (18) S. господин же петрѫ воевода. (19) S. ратїа прѣати. (20) In ms. привышьши. (21) S. краи. (22) S. wскрѫблѣхж. (23) S. долныа ... землѣ. (24) S. сжжалив. (25) S. сътѣснивша. (26) S. лѣхи (27) S. adaoge după храброст un бо. (28) S. своемоу поношенїю. (29) S. падаж,

въсждоу разбываа (1) плъкы и побиваж (2) пръкоборца и полѣ тамо сжщаа сътворивь тѣлеса (3) настлана и рѣчныж строуж (4) кръвїж размѣшени (5), и гради (6) прѣемь твръды (7) съ на[па]данїем, и принжди их прѣбывати въ своих си, доброповѣдникь възврати са, побѣдителнаа богоу празноуа, в лѣтѣх искони текжщих ҂змѕ (8), масных (9) неделеи.

Нж не быст ничьсоже, ꙗкоже мнѣ (10), непрѣложно въ жизни сеи; ни царскаа држжава, ни богатъство, ниже кое доброе часто (11) въ житїи бѹри и скръби непричастно; нж оубо чемоу хощеть проглашенїе (12) слова сего?

Богоу нѣчто нам зазрѣвшѹ и оутаенимии сждбами попоустившоу, иже їѡва испросившомѹ, и абїе старѣишинам належе. Что же и кое приклю́чившее са, прїиди ми, слово, и вѣщаи слово и памати достоино (13).

Тогожде оубо лѣта бѣше нѣкто михѹл, великь оубо саном, родом (14) арбанась, чловѣкь многокъзнень, ꙗкоже (15) глаголать, вода и развращаа въса; срьдечнжа къ немоу [любовь] (16), ꙗвлѣа са храна, въ таинѣ (17) же лъсти раст[р]аашие (18) и съвѣти (19) плъни клеветами съшиваашe, и (20) придроуживь себѣ желажщих чюждаа възимати (21) и своа възращати (22) неправедным обычаем. И зачинажть (23) сѣмене невѣрствїа, и къ великомоу перскомоу царю писанїа скровнѣ посилает (24), зражща къ ѡтмещенжїоу. Он же ничьсоже разложивь, нж абїе дъхнж, ꙗкоже (25) западникь сверѣподыханень и (26) бѹра тажкорѹжщїа (27), и въста страшно ꙗко лъвь ревыи, ведыи съ собож легеѡна мнѡжьство. Къ персом во ѕвѣровидныа татарскыа силы сътекше са и съпрѣмо (28) загорстїи (29) плъконачалници и ѡт сѣвера тажкооумнїи и (30) кратькоризнїи и дльгонѡѕїи ꙗко вода многомжтнаа съ шоумом пролїаша са, и ти перскаа мждръствѹжт (31), и ꙗко гръдыи (32) смрьчь хѡтѣахж (33) хотинь твръдостѣныи и крѣпконирны (34) поглътити. И въ коупѣ рещи, въса сжщжа окрьст азычьское сверѣпосрьдїе въздвиже соулїимень, перскыи прѣгръдыи самодръжець, ꙗкоже птиць аще кто речет великокрилныи при-

(1) S. разбиваа. (2) S. побиваа. (3) S. тѣлеси. (4) S. рѣчныа строуа. (5) S. кръвыа размѣшены. (6) S. грады. (7) S. твръди. (8) S. greş. ҂змз. (9) S. масnтных, ce nu trebue îndreptat în масопоустных, cum am propus în *Vechile cronice moldoveneşti*, p. 157. (10) S. мна, (11) S. доброчастїе. (12) In ms. приглашенїе; cf. S. (13) S. вѣщаи желажщимь слово словоу и памѣти достоино. (14) S. родѡм же. (15) S. ꙗко. (16) Adaos după S. (17) S. таина. (18) In ms. растааше; completat după S. (19) S. съвѣты. (20) S. lipseşte. (21) S. възымати. (22) S. greş. възвращати. (23) S. зачинаеть. (24) S. посилажть. (25) S. ꙗко. (26) In ms. и и; cf. S. и боура. (27) S. тажкороуащїа. (28) Corectat în ms. din съпрѣ (м); cf. S. съпрѣмь. (29) S. загорскїи. (30) S. lipseşte. (31) S. мждръствоужще. (32) S. ꙗко гръды. (33) S. хотѣхж. (34) S. твръдостѣнныи и крѣпконирныи.

ложи (1) сѧ птици хоудоперѣи (2). А по срѣдѣ троуждааше сѧ молдавскыи (3) воем началникь. И ѡт въсѫдоу бѣхѫ недомыслъна ꙗже о помощи. А ꙗже (4) о сих попекшеи сѧ дроугь съ дроугом съединьше сѧ и дръзости своеѫ изригаѫть (5) тѧготѫ и влъшеское лѫкавство по малѣ ѡткры (6) сѧ. Нѫ бѣхѫ оубо земнорѡдних погрѣшевше оумы (7), и на бѫдѫщаа ослѣплени. Царскаго же чрътога хранитель (8), иже нарицааше (9) сѧ хърра, ꙗко сїа оущоугикь, авїе воеводѣ въсѣ обличает, и ѡ горе, рече, воеводо, властеле съвѣщаваѫть ѡтстѫпленїе. Въстрѧсе сѧ сръдцем и страх (10) и подвигь обьатк его, ꙗко сїа слышавь; ѡт сего течаахѫ слъзы (11) из очїю его и стенанїа частовъздыхателнаа (12) ѡт сръдечныѧ срѣды, и бѣ видѣти оумилено видѣнїе и достоино слъзы (13). Кое во зло не бѣ тогда, кое ли не дръзнѣше сѧ, наскочивьше ꙗко бѣснїи ѱи. Онь же съматрѣти ꙗсно въсхыщаѫщих запорѫчивь, ѫтробоѫ вола, съ малыми (14) ѡтходить оставлъ мѧтежь, слъзами лице мочѧ, сеп. ді.

Не въздыхаеши ли, сѫде? Кое приключившее сѧ (15) слово съпишеть? Мнит ми сѧ прослоути сѧ сїе ѡт конець въсточних (16) даже до за[пад] (17) послѣдних. И ꙗко идѣаше шествоуѧ оужастень съ въсѣцѣм спѣхом, персом минѫвь при задн ѣа (18), и идѣаше неоуклонно зрѧ къ планинѡм островръхїимь и (19) вънѧтръ бистричьскаго монастыря (20) къ вечероу вес прѣщенїа бывь, хотѧ троудом покои обрѣсти. Ненаказанїи же и скотооумнїи и стръмни на зловѫ, ꙗко оущоугивше, монастирь обтекшѡшѧ, нападаахѫ ꙗкоже дивїи козлы. Он же въсѧ прѣзрѣвь оустръми сѧ бѣгством на бръзех кѡнех оукрасти сп(а)сенїе, обнажень быв иного въсего ѡт своих, ꙗко бѣгоунь рабь. Ѡ въсевидѧщее (21) слънце! А иже по сих кое прѣдставить слово? Ѿт сего просипашѧ сѧ нижде инь проѡтбѣгшеи съ нимь, къ бръдом въсгичѧще злопроходним, ѡви неволеѫ, ѡвы же и хѡтѧще, дондеже не ѡста ни единь. И быст, ѡ горе, начѧлнишїи въздоуха, и ꙗко денницѫ (22) под землеѫ съкри (23) сѧ, или сгарородныи крѡн, и оудали сѧ бѣгаѧ невѣдом весма, сеп. (24) ӣі. И въпаде къ расѣлнаа и брѣговитаа (25) мѣста и ꙗдолїа (26) многодрѣвнаа, и не възмогшоу пройти остави тоу и възлюбленнаго своего конѣ, егоже иного въсадника не прїемлѣаше (27), прохода (28) по пѫтех непроходнїих (29) ѕвѣрѧ (30) кръмѧщїим и сквозѣ высокыѧ брѣгѡвы наг, рѫкама (31) обрань

(1) S. приложик. (2 S. хоудоперан. 3) S. молдавскы. (4) S. иже. (5) S. изригаѫт. (6) S. ѡткри. (7) S. погрѣшивше оуми. (8) In ms. чрътого хранитель; cf. S. царскааго же чрътога хранител'. (9) S. нарицааше. (10) După страх S. adaoge и трепет. 11) S. слъзы течахѫ. (12) S. greş. -въздыханїанаа. (13) S. слъзъ. (14) S. малими. (15) După сѧ S. adaoge тогда. (16) S. въсточных. 17) Intregit după S. (18 S. за[д]нѣа минѫвь. (19) S. lipseşte. (20) S. быстричьскагѡ монастирѣ. 21) S. въсевидѣщее. 22) S. деница. (23) S. землеѧ съкры. (24 S. adaoge мѣсѧца. (25) S. брѣговита. (26) S. ждолїа. (27) S. прїемлѣше. (28) S. и проходѧ. (29) S. непроходних. (30) S. ѕвѣрѣ. (31) S. рѫками.

и бось, нетренный и жестокыи шествоваvь пѫть великыи въ храборствиx и лъвоыростныи въ бранеx, прѣпобѣждает мѧ стра(с)ть и слъзѫ призываеть ѿт моею очїю, гѡры оубо противѫ (1) плачѧщомоу възглашаахѫ чѧд и власти лишенїе (2) рыдаѫщоу. Въ сиx и сицевыx шесть днїи алчень (3) и без пищѫ прѣбыст, ни къ комоу весѣдовавь, ниже лица кого видѣвь; хождааше блѫдѧ, лютыѧ поустыни измѣривь глѫбинѫ (4), дондеже водотоком нѣкым (5) къ сакоулем съходащїим рыболѡвьци нѣцїи ѿт тоземець того обнаходнвше, богоу ѡ нем нѣчто лоучше прозрѣвшоу, и ꙗк(о) знань (6) быст къ старѣишинам своим (7) ѡтведше, и достоинѣ ѿт ниx почьтень быст и къ твръдонырномоу (8) чичевоу ими провождень, кп тогожде мѣсѧца.

Пръвохранителїе же града, иxже сам прѣдпочьть, зломышлѣахѫ и ты (9) на царѣ, въсѣчьско и пагоубѣ того прѣдати. Воевода же, ꙗко оумовит, сїа расмотривь, хытростїѫ тѣx изведь (10), град же прѣдавь оугром на съхраненїе, потопа въсеꙗ[д]ца избѣгь, новыи ное ꙗви сѧ сѣмѧ (11) родоу въ чичевѣ градѣ сп(а)саѧ, иxже малѡм бѣше прѣдпослаль. А еже по сиx что и како? Простерь обьѧтїа своа и младородныѧ своѧ (12) дѣти чѧдолюбнѣ обгрънѫвь цѣловааше, и ꙗко орель прикрывааше ѡрличищи безьперїѫ (13), и распростерь рѫцѣ свои и цѣломѫдрънѫѫ своѫ (14) съжителницѫ царицѫ еленѫ обьѧть рыдааше. Она же обьвикши сѧ о выи его жалостно плакааше, и въсесръдечно облобизааше (15), не ꙗко самѱона далида оубїистъвнаа и ꙗко тиндарида съжителѣ своего, храбраго ирoа. Въсѧдоу веплеве и въздыханїа, въсѧдꙋ пръсем бїенїа. Нѫ оубо словом пронти [въсѧ] (16) не възможно, постигнеть во мѧ лѣто повѣдаѫща; обаче и не въсѣко под спѫдом (17) забвенїа полагати, доспѣ бо слово и гарвана (18) чрънѣиша (19) показати.

Крал бо їѡанъшь онь, егоже съ выше [слово] (20) нисхода (21) съповѣда, чловѣкь сыи лѫкавень (22) и злокъзнень, ѧзыком лизаѧ и опашь (23) оударѣѧ, ꙗко оуслыша бывшаа, авїе посла (24) своѧ си единомысльникы, твръдо стрѣщи град и врата заключити и никако (25) ѿтпоустоу исхода (26) подати, мыслѧ или низ стѣнѫ поврѣщи или оудавоу стѣнѫ прокопавь въсе родно прѣдати, любоимѣнїем бѣсѧ сѧ, дроугыи ꙗки сѧ гелимерь затворивыи (27) древнѣго индириха (28) съ женоѫ и чѧды (29),

(1) S. противь. (2) S. лишенїа. (3) S. и алчень. (4) In ms. după глѫбинѫ urmează greș. донѫ. (5) S. нѣкыим. (6) S. ꙗко познань. (7) S. adaoge după своим un его. (8) S. твръдонирномоу. (9) S. зломышлѣхѫ и ти. (10) S. изведе. (11) S. lipsește. (12) S. lipsește (13) S. безперыѧ. (14) S. своѫ. (15) S. облобызааше. (16) Adaos după S. (17) S. въсѣ под сподом. (18) S. гаврана; cf. neo-bulg. гарван. (19) S. чрънѣиша ѿт чрьности. (20) Adaos după S. (21) S. низходѣ. (22) S. лѫкавь. (23) S. ѡпашїа. (24) S. посласа. (25) S. никакоже. (26) S. ѿтпоустоу (pare a fi scris ѿтпоустю) исход. (27) Cuvintele гелимерь затворивыи lipsesc în S. (28) S. индериха. (29) S. женоѧ и чѧдї.

иже до сытости (1) благых ѡт него насытивыи сѧ, ꙗкоже (2) прѣдсказа теченїе (3) слова, ѡ злато гонителю, мѫчителю прѣдрѫзыи, лѫкавствꙋ сѫплетенїе, ѧзыкь же (4) ѡтврѫзаеши безгласномоу, а глаголивомоу затыкаеши (5) оуста, оуставы и законы (6) попираеши и опашь гониши. Ѡт сего воеводѣ вь (7) страх наиде великь, тѫжцѣ въздыхааше и печаловааше, бїенїем (8) тѫжкогласным прьсы оуꙗзвѣаше (9) и къ богоу молитвы из глѫбины (10) доушѫ въспоущааше (11). Сїа оубо доволно множ оплака сѧ словом. Прѣклони же сѧ ѥгим богь и тѫтчам (12) слъзним призрѣ и оущедри молѧща сѧ оусрьдно и помысломь сѣницѫ (13) просвѣтивь, и абїе ꙗко ѡт сьна възбьнѫвь (14) пїсанїа ꙗко пернатa перскаго самодрьжца ѡт него коварством постизаѫт (15), испроси ѡт него рѫкы ꙗк(о) (16) великомощни. Оуслыша же сїа великыи (17) царь перскыи, грьдыи, и бываѫща (18) оувѣдѣвь сьмили сѧ и сѫжали си (19) и повелѣ кралю Їѡаньшоу исход подати емоу, дань даѫщим (20) тогда оутром великомоу царю Соулїименоу. Щедрить бо и варварь царѣ злостраждѫща и кь себе (21) призвана творить воеводѫ. Он же радостно прїем, царицѫ сь чѧды (22) остави и брьзими тече (23) ногами, прѣдста излетѣ (24) перскымь прѣ[дѣ]лѡм, ѡт злых избѣже (25) сѣтей оугрьскых. И вь царскыи (26) град оускоривь (27), прѣкрасныи градѡмь констаньтїновь град, и вьнатрьждоу (28) быст нырев доброзданных (29). Да ꙗко ꙗви сѧ великомоу царю, ненадеждно варварскѫ (30) доушѫ оукроти. И възрѣ чловѣколюбезно на воеводѫ и покоа сподоблѣеть (31) достоинаго, и вь мѣсто влънь и мльв засмїа сѧ (32) тишина, ѡ лѣ тихости и благости твоеѫ (33), самодрьжче. Сїа оубо сьбыша сѧ вь лѣтѣх послѣдних (34).

Нѫ и еще сѫщоу (35) вь доброныриѣмь (36) чичевѣ петрь (37) воеводѣ, рать варварскѫѧ злоратнѫѧ вь молдовлахїи (38) жилища вьсхыщаахѫ и о плѣнѣх веселѧще сѧ. Тогда и прѣкрасныи соучавскыи град персѡм повинѫ сѧ и ꙗк(о) невѣстѫ прѣоукрашенѫѧ (39) и ꙗко прѣрабѫ посрамиша и ꙗко напѫтнѫѧ блѫдницѫ; богатьство цареи и рѣкы имѣнїѡм измаилтѣне почрьпоша; ѡт тѫдꙋ же (40) ꙗко многопобѣдникь (41)

(1) S. ситости, (2) S. ꙗкоже доспѣ, (3) S. теченїемь. (4) S. lipseşte. (5) S. затикаеши. (6) S. оуставы и законы. (7) S. lipseşte. (8) S. бьенїемь. (9) S. прьси оуꙗзвлѣаше. (10) S. глѫбины. (11) S. изпоущааше. (12) S. тьчамь. (13) S. sѣницѣ. (14) S. възбѫнѫвь. (15) S. постызаѫт. (16) S. ꙗко. (17) S. lipseşte. (18) S. бываѫщаа. (19) S. сѫжали сѧ. (20) S. даѫщемь. (21) S. себѣ. (22) S. чѧди. (23) S. дотече. (24) S. излетѣвь. (25) S. избѣгь. (26) S. царскы. (27) S. оускочивь. (28) S. вьнатрьждоу. (29) S. нирев доброзданиих. (30) S. варварскѫѧ. (31) După сподоблѣеть S. adaoge того. (32) S. lipseşte. (33) S. ѡ тихости твоеѫ. (34) S. вь лѣтѣх сьбыша сѧ послѣдных. (35) După сѫщоу S. adaoge емоу. (36) S. доброниринѣмь. (37) S. петроу. (38) Lipsesc probabil, ca şi in S., cuvintele перси творѣахѫ. (39) Cuvintele и ꙗк(о) невѣстѫ прѣоукрашенѫѧ lipsesc in S. (40) S. lipseşte. (41) S. многопобѣдныи.

възврати сѧ грьдыи оны персом кнѧѕь въ царскыи достигь (1) град, оставль намѣстника царствїю стефана нѣкоего, иже при немь быст глад крѣпокь по вьсеи земли молдавы и загорстѣи (2), и не по мнѡѕѣ вьнѫтрь при царстѣм ложи лютѫѧ тамо чашѫ испи съмрьти (3). И по немь пакы дроугыи алеѯандрь нѣкто, порекломь корнѣ, оустнѣ си тькмо медомь властным омазавь и исчезе прѣжде врѣмене. Нѫ на нѫт пакы слово наставлено бѫди и съписанїю слово да скончает сѧ (4).

Да ꙗко силное свое петрь (5) великодоушныи по мало (6) обꙗвивь, въ царствоужщим градѣ, въ всѣх єдинь на десѧтих мѣсѧцех и вьсѣхь (7) въ оустѣх бѣше въ саноу сѫщїимь. И что дльго и много слова? Бываеть томоу великыи самодрьжець милостивѣишїи и ѿт своих и на прѣѧтїе (8) посилаеть его съ своим великым комисом въ еже съкрывшее сѧ того царство и въ лѣтѣх прѣсѣкшее (9) стефана и алеѯандра царема, къ высотѣ възводѣ (10) его ѿт низости и хранителѣ его творить царствїю своемꙋ. И скочи оубо петрь воевода, ꙗко ѕвѣрь ѿт тонот (11) и ꙗко ѿт сѣтеи ѹрель и доброводныи постизает истрь, и въ браилѣ загорстѣмь (12) бывь абїе вьсе мнѡжьство молдавскых властель, ꙗко извѣстно оувѣдѣшѧ, пролїашѧ сѧ (13) елико въ дворѣ и елико свѣтлостїѫ рѡда сїаше и елико въ нарочитыих, поуста окааннаго корнѣ ѿставишѧ и ꙗко крилати браила достигѡшѧ (14) и распрострьтама подемлѧть дланма царѣ своего (15) и падше о дрьзнѫтї их простынѧ (16) вьспрїѧшѧ. А иже сих нарочитѣиших, прѣдреченыи (17) михоуль и тотроушаноуль великыи логофеть ѿставльше (18) въ тврьдонырнѣм (19) новѣм градѣ стрѣгоми (20).

Не мнѡго же по срѣдѣ и корнѣ нѣкыими оухвацен бывь (21) и петроу воеводѣ ѿтведень, и быст снѣд орѫжїю и брашно мечю, в лѣто ҂змд (22), мѣсѧца фев.

Пакы видѣ петрь воевода день свободень, пакы скиптродрьжанїе въ прьвое достиже ньсти достоанїе; третое тогда женѣше сѧ (23) лѣто особьствоуѧ (24). И никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ. Вьниде въ царскыи соучавскыи град (25) съ ѿтпроводившими его царскыми санѡвници. И събрав сѧ съ ѿстѫпльшїими, ѿт вещен понждив сѧ, оустрьмлѧет сѧ на мѫчителство и рѫками варварскыми малом прѣдреченїи (26) свѧзници

(1) S. lipsește. (2) Cuvintele при немь быст глад крѣкопь по вьсеи земли молдавы и загорстѣи lipsesc în S. (3) S. съмрьты. (4) In ms. да скончает сѧ e repetat încă odată. (5) S. петрь воевода. (6) S. по малꙋ. (7) In loc de и вьсѣхь S. are вьсѧм. (8) S. прїатїе. (9) S. прѣсѣкшее сѧ. (10) S. възводѧ. (11) S. не тоноть. (12) S. браилѣ загорстѣи. (13) S. прїѧшѧ сѧ. (14) S. бранлѫ постигошѧ. (15) S. своего царѣ. (16) S. простинѧ. (17) S. прѣдреченныи. (18) S. оставишѧ. (19) S. тврьдонирѣмь. (20) S. стрѣгомыи. (21) S. lipsește. (22) S. ҂з слънечнѣмь теченїи и мд. (23) S. lipsește. (24) S. особствоуѫ. (25) S. град соучавскыи. (26) S. прѣдреченныи.

оумиленѣ исклаша сѧ и лица их ѡдраша и великомоу царю ѡтнесошѧ; перскаго же кнѧѕа даровы въздаваеть многоботатними (1): Не по мнѡѕѣ же и възлюбленѫѧ своѫ (2) царицѫ елинѫ (3) и въжделѣнныѧ своѧ и благорѡдныѧ дѣти илїаша и стефана (4) ѡт чичева къ себѣ привлѣче.

И сїа оубо полоучишѧ таковыим ѡбразом конець. Намы (5) же ıакоже быст възможно съписашѧ сѧ словом въ кратцѣ и извѣстнѣ, ıакоже ми сѧ мнить, лѣтѡм (6) носѧ число тысѧща лѣть седмосоугоубна и простих пѧть пѧторо и пѧторо пѧт, пролѣтнаго мѣсѧца. Господин же петръ воевода банѣми и питїи и пищами доброчѧстѫѧ старость крълмит; ıакоже златоперь аще кто речет или (7) кикнось на зданїих (8).

А еже по сихь что или кое приключивше сѧ слово съпишеть.

Въ сих и сицевых веледоушьныи дръзосръдыи прѣбываѧ и строѫ, постиже оустръми ѥсѧ (9) въгръскаа землѧ водотокомь ѡлтоузскымь и множьство съ собоѫ ведыи крѣпкыѧ чиноначѧлникы и хвалословимаго и гръдаго ардѣлскаго воеводѫ маилата за власи рѫкама емь и великомоу амирѣ соулїименоу ѡтславь и по ардѣлскои земли храбрїи храброуѧ и злата мнѡжьство скровищствоуѧ и въ своа островръхїѫ планини прѣлетѣвь дльгополем възвратив сѧ. (10)

Сїа оубо полоучишѧ таковым [образомь] (11) конець. Мы же пакы да възвратим сѧ. И повънегда оубо емоу сїа въсѣ ıако велеоумень пораждшоу, цръкви прилежааше назидаѧ и въ страсѧ богови работаѧ и домашнаѧ прѣмѫдрѣ наказоуѧ, въ ѕѣлень въпаде недѫгь, чловѣкь сын, въ немже и конець житїа, мрътъвнаго естьства тврьдопрьснаго, дроугаго ироа, въ соучавѣ, в лѣтѡ ҂знд, г҃ сеп., того постиже; и въ царскѫѧ ѡбитѣль и молебницѫ побратскѫѧ честнѣ того скѫташѧ.

И съ съвѣтом епископъ и въсего сигглита въ высотѫ царства и на прѣстоль ѡтца его їлїаша (12), чловѣкъ мѧгкосръдь и кръподоушень; ни въ чьсом ıави сѧ ѡтцоу подобень, ни сынъ по наказанїю бывь, нѫ въсѣ съмѫти и поколѣба, благостоанїе глагола свѧтыѧ божїѧ цръкве и закѡны царстїи, и о оубогых ни ıмала поболѣвь, прѣмѫдра себе именовав и хвалѧ себе о птицоваблени. И въ сих оупражнѣѧ сѧ соуемѫдрьныи, агарѣнска бо чѧда въ днесъвѣтникы прїемлѧ, въ нощи же скврънным агарѣнкинѣмь оуши и сръдце въдаѧ, дондеже съвръшено врагоу жилище

(1) S. многобогатными. (2) S. своѧ. (3) S. еленѫ. (4) S. їлїашѧ глаголѧ и стефана, доброрѡдныѧ ѡтрасли. (5) S. нами (6) S. лѣтомь врѣмѧ. (7) S. lipseşte.

(8) S. зданїи. Cu acest cuvânt se isprăveşte redacţiunea letopiseţului dela Slatina.

(9) Prob. în loc de оустръмивь сѧ. (10) Prob. în loc de възврати сѧ.

(11) In ms. lipseşte образомь.

(12) In ms. lipseşte prob. възведошѧ, dacă nu cumva originalul lui Macarie a avut їлїашь възведень бысть.

себе исходатаи. Никогда бо ѿт добрѣ съмыслѧщих прѣд очима хотѧ видѣти, въ оуста же и въ ѩзыцѣ паче же въ срьдци о събрани богатьствѣ себе томѧ и мнѡжьство мнѡго нисла талантъ сребра и злата лѫкавыи, събравъ и доходы кнѧѕевъ въсѣчьскыи къ себе събравъ и епископьска и монастырскаа движимаа и недвижимаа до конца ѿтѧть, и иже по въсеи земли презвитеръ и молебникы варварскыи поплѣнивъ, слъзы и въздыханїе (1) въсѣх исплъни. Ѿт сего оуклони сѧ въ безоумїе послѣднее, нѫсти мечъ поощрѣѧ на сѧ и на оусѣченїе свое приносѧ. Ненавидит бо богъ, рече, лихва начинанїа. Въ злых же мнѡжѫ и прилагаѧ пѡрицаа и неподобнаа възлоудова; ѿтсѣче же и главѫ хатмана своего вартика, прѡчїи же ѿт кнѧѕь ѡви оубо ослѣплѣѧ, иныѧ же нѡсовы оурѣзаѧ, дроуѕїи же плещи ѿтдашѧ, и бышѧ чюждеземци до врѣмене. И ѿт сего быст сѣмена невѣрствїа.

В лѣто ‚знѕ быст зима лютаа, ѩко и дрѣвеса исъхѡшѧ сѧ.

Нѫ оубо зде бывы теченїем слова (2) помѣнѫх оубо и ѡ мнѣ смѣреномоу при нем приключившихъ мы сѧ. Что же бѣ нападшее, слово скажет.

Иже злоу ради и въ лѫкавствѣ хытрїи съшишѧ лъжи лъжни клеветами и наоустишѧ царицѫ еленѫ паче же и сына еѫ илїаша, и падѡх паденїем страшнимъ достоиным слъзъ; обнаженъ бо бых прѣстола, ѩко бѣгоунъ рабъ, и съ искоушенми брах сѧ тѫжкобѣдными и бых нажаищїи въздоуха; завист бо не стыдит сѧ междособныѧ любве, ни боит сѧ очесе божїа. Ѡ зависти, ѕвѣрю лютыи, тигрю чловѣкосънѣдныи, стрѣло безжелѣзнаа, копїе въсѣх острѣишее! Нѫ не прѣзрѣ правдивое око, нѫ възрѣ правѣ.

Сїа оубо речена быша нами въ произведени горест бездоушевнаа глаголати принѫждает ны нѫ повѣсто бѫди и ми ѩже о цари илїашиѫ

Да ѩко въсѧ, и царство и матере коупно же и братїѧ, остави и желанїемъ прѣлъсти агарѣнстѣи влѣкомъ иди (3) мнѣ сѧ по въздоухоу лѣтати и амирѣ соулїименоу прѣдставъ и христа самохотно ѿтвръже сѧ и дїавола въспрїѧт. Ѡ ле нашеи нищети, что пострадахѡм! Ѡ сѫде, ѡ слънце, како възможе такова безчинїа трьпѣти, христовъ рѫгатель и християнскыи обльгатель бывъ и лѫкавыми прѣлъстникы оума плѣненъ бывъ и агарѣнскомоу проклѧтомоу [моу]амедоу (4) паче же дїаволоу прѣданъ, егоже и именованїе трьокаанныи стѧжа. Сїа събышѧ сѧ въ врѣменех послѣдних, слънечных теченїи тысѧщ ‚зни.

И не много же по срѣдѣ млъвѣ распрострѣтѣ бывши, и дрьжава не ѿтлагааше сѧ царствїа, нѫ абїе събра сѧ нарѡд въ коупѣ, епископы

(1) Prob. greș. în loc de въздыханїемь sau въздыханїи (instr. sing. sau plur.). (2) In ms. cuvintele нѫ оубо зде бывк теченїем слова se află greșit înainte de в лѣто ‚знѕ etc. (3) Poate pentru иде. (4) In ms. амедоу, o greșeală provocată de cuvântul precedent.

и прѣимащен въ саноу и чинноначалникы и сингклит вес, скиптра прѣдажть дрьзосрьдомоу стефаноу; произбранномоу съ выше на высотж царствїа, ѿт тогожде крьве сърастворена съ илїашем, нравом ни мала, егоже ıако богодана сладкыми (1), оузрѣвше очима и сиѣшнима ѡбгрьнжвше ржкама, и владыкж показа сѧ молдавскои земли, и царь свѣтлодоушень, доброзрачен, благоѡбразень. Iакоже оубо (2) прѣиде царстводрьжанїе, ѿт прьваго начрьтанїа показа надежди непогрѣшивше о немь произбравшим его и всѣх оутврьдившоу надеждами любочьстними. И пакы всїаж лоучж благовѣрїа, и пакы облиста зарѣ благодати, и вьси тьчно воеводж хвалѣхж, и вьси оусрьднѣ люблѣхж царѣ стефана. Бѣ бо милостивь и минихолюбивь и нищим крьмитель.

Что же абїе по сих?

Молдовѣ прилежжщаа лѣхы, съвкоупльша сѧ съ проѿтстжпльшими, тажкорѫжще оустрашивь ревностныи на нѧ истрьгь мечь, ıакоже конь нѣкыи тврьдооустъ дыхаа дрьзостїж; ѿт стжпанїа показа и прьваго теченїа, какова мжжьства топлотж вь прьсех имѣше.

Ѿт тждоу же обращаа сѧ оутврьди лице свое кь прѣславномѹ градоу соучавскомоу; и абїе простерь великомѡщнжа свож длань и мене ѡтриновенаго, живаго мрьтвьца, призвана сътвори и ржкож царства своего пакы нам жезль вържчаеть; и врьх свои процвѣтованныи коупно же и колѣнѣ прѣд лицем царѣ царем прѣкланѣет, и милостїж божїеж благодатным елеѡм мнѡж хоудым помазанїе прїемлеть. Си, царю вьсѣми царствоужи, сицеваго давши владыкж, изрядънаго побѣдоносца быти покажи. Сь оубо промыслом божїим низложи трѣбища и затвори храми, вь нихже принѡшахж помраченыи армѣне соуетныа жрьтвы; и мрьскых нечистот и скврьных трѣбь потрѣбленїе сътвори и всеж мрьзости, и сами кь богоу разѹмїю и свѣтоу истиннаго крьщенїа вьсѣх прѣ[ве]де (3), ѡви и хотаще, ѡви же и не хѡтаще. И быст прѣвелика тржба злотокованнаа (4) ѿт конець земли до конець гласащи и по вьсждоу тржбащи ıаже кь [зи]ждителю (5) вѣрж его.

До зде постиже съплетенїа рытрства ѿтца макарїа. Начнѣм оубо и мы, хѹдыи того оученикь бывыи, азарїа (6).

Сватопочившїи сь ѿтецъ ѿт по кончины стараго стефана воеводѣ, доблаго, начеишоу до зде хытрословнѣ оукрасити прѣсть о сицевых

(1) In ms. greş. сад'дакыми.

(2) In ms. lipseşte prob. к немоу.

(3) In ms. прѣде; originalul poate să fi avut şi приведе.

(4) Greş. în loc de злато-.

(5) In ms. ждителю; cf. pasajul dela p. 78 din Manasses.

(6) Cuvintele subliniate sunt scrise în orig. cu roşu.

иже прѣжде нас бывших и до нас дошедших царскых, исъставленіе повелѣніем петра воеводы стараго, ꙗко источникь по истинѣ бѣ, мысльныѧ воды проливаѧ строуѧ и наша срьдца напаѧ оумнѣ, аще и не до сытости въкоусихом. Єлма оубо и мы, хоудыи сынwве его, того стопам прочее послѣдовати потъщим сѧ и царскаго повелѣніа испльнити, петра глаголѧ втораго, благочьстиваго царѣ, и изволеніем и благословеніем прѣwсвѧщеннаго митрополита кир анастасіа; ходатаиством же великаго словоположника іwанна голъѧ. Тѣмжеи простына просѧ, многовремен-ствіа ради прѣшедша, аще забвеніемь нѣкаа иже о сицевых не полоучаѧ лѣтом слъньцоу теченіе или инѣх приключивших сѧ и не помѣнѫхwм вещех.

Азъ оубо елико мощно о стефанѣ прѣдреченнаго воеводѫ прочее да начнѫ и о нем съвръшѫ плести повѣсти слова, wтнѫдꙋ же и до нынѣ прѣста.

Да ꙗкоже доблестъвный стефан прѣбываѧ благочьстнѣ, царствоуѧ и строѧ въсе, лѫкавыи врагь не тръпѧ на дадѣ доброе ретство (1), нѫ въложи ненависть въ велмѫжех своих, ихже wт него почьтеных благодатми. И оубо каковаа събыст сѧ? Прwтстѫплъших оубо прѣдреченых бwлѣры, си рѣчь прибѣзи, wт лѣхь скровным постигше писаніемь къ пръвосъвѣтникы, и оукрадаѫт облъганіем слабоуміа их. (2) «Хwщете ли», рекwша, «власти молдавскыѧ? Крѣпкоръжкыи стефань, бодеть его юность, и на вас варварскыи съвѣтоует въстати, и землѧ персwм пwдклонѣти, имже wбразом и брать его иліашь.» И w горе, каковаа твориши зависте! (3) Въсташа разбоиничьскыи на воеводѫ, и оумиленѣ заклань быст под шатрwм (4), оуви ꙗко агнѣ (5), оу мостѣ цоцори иже на проутѣ, ино ничьсоже рекь развѣ глаголъ съи «w оубога истино; тебе плачѧ сѧ и стенѧ, ты бо прьвѣе мене погыбе и оумрѣ», и лежѫ на земли обліана кръвми, лѣтwм теченіе тогда wтдаѫщоу ,зѯ, мѣсѧца сеп. Иже и господствова а лѣто и четыри мѣсѧць. И сице скончѧ сѧ доблыи сь господинь.

Закwны царстіи и дръжава не wтлагааше сѧ, нѫ ꙗк(о) wт бога пріемше съвѣть прѣдвъспомѣнѫтіи wт лѣх прибѣзи и воеводѫ себѣ обрѣтше съ выше избрань, алеѯандра, нѣкто wт властель, чловѣкъ воиничень и благоwбразень, тих же и кротокь, тогожде лѣта и мѣсѧца. И wт авгоуста кралѣ лѣшескаго помощь пріемше и абіе оустръмишѧ сѧ на прѣатіе царство. И никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ имь. Вънидwша же невъзбранно, и събра сѧ вес нарwд и чиноначѧлникы въ коупѣ же епископы и и вла-

(1) Cf. aceeaş expresie la Macarie, p. 155.

(2) Cf. la Man., p. 41: царево ꙋкрадаетъ слабоꙋміе.

(3) In ms. зависті ou ı şters anume.

(4) In ms. îndreptat în шаторwм prin adaosul unui о mic între т şi р.

(5) Cf. la Man., p. 130: ꙗко агнъцѧ закалаемъі.

стель и сигклить вес, и на высотж царства алеѯандра възведшиа, въ хрълове царскыа полате. Бехж же веселеще са вси о цари своем, благочьстивь бо бе и оукротеваа въса.

Въ та оубо времена и лета постиже морь велеи земли молдавы. Воевода же изыскавь въса домы златохранаща и видевь въса празды и ничьсоже имаща, въсхоте народоу [оу]гркы (1) раздати, и не имы шт кждоу, скръбеше, печаловааше, тжжааше, обаче же не по мнωѕе събра многобогатныа скровище шт даршнωсца же и шт доходкы.

По пречечени втораго лета царства своего съпраже себе царицж благочьстива роѯандж, дъщи сжщж петроу воеводе стараго, из нежже роди богдана и петра, въспытанж же бывша и въдана оучити са книгам и благоверїю наказана.

Алеѯандръ же воевода прилежа обзорне по въсждоу расматреа и строж, ико оумовить (2), виде бо ико въсекк въкоусивыи блага въ жити сем нест съмръти невъкоусно, прежде же всех посла въ окрестных странах къ началїемь азыкь и съ иноплеменныа мирно жити сложи. По том же начат здати монастырь превеликж, въ немже цръковь, бога моего храмь, преоукрашенж добротож, и аще волит богъ жити въ ржкотворенах, и въ сем въсеко пребываеть, слатина зовом (3). И о прочїих монастырїе древнеиших прилежа и оутвръждаа и милоуа, и храмы божественыа по въсждоу въздвизаа; и нищаа оукръмлеа и мылоуа, и полаты царскыа обнавлеа, и симь сице шт него оустроеном бывшем премждре и благоразоумне.

В лето ,ззд посла великыи царь перскыи сълїмень къ алеѯандроу воевода, по оумолени оугром, и къ пътрашко, загорстеи воевода, повеленїе, и прїидшиа съ воисками, внатръ предель оугрох быша и съ съветом старейшинам ихь кралe стефана на престоль штца своего їωанъша поставиша. Тогда быст зима на земли сверепа и зловетръныи мразь и люты.

В лето ,ззѕ ген. а преизащныи въ любомждрецех вышереченыи епископъ макарїе, штець наш и оучитель молдавскыи, преподобне и богооугодне конець житїю прїать, егоже (4) въсечестне и сватолепне скжтано быст своими оученикы въ създанное шт него монастырь ржкы. Оувы толикаа многосветлаа денница заиде. Оукраси же престоль роман-

(1) In ms. greş. ршкы. Cf. pasajul citat la p. 92 din Manasses.

(2) Cf. ико оумовитъ la Man., p. 142 (despre Iustinian).

(3) Cf. la Man., p. 120: сьи (Iustinian) цръковь създа...ъ великж, бога моего храмъ, ... аще бω волит богъ жити въ ржкотворенънх, къ семъ въсечьскы прѣбываеть (e vorba de biserica Sf. Sofii din Constantinopol).

4) In ms. lipseşte prob. тѣло.

скыи долнѣѧ епископіе к҃з лѣть, имѣше же мнѡга по боѕѣ доблесть и великодоушїе о вьсем, и аще кто хощеть разоумѣти великооумїе его, доброзданїи храм оувѣрить емоу веш, егоже ѿ основанїе въздвижень быстъ оусрьдїем своим, прѣподобнѣи параскевы (1). Сь оубо блаженство именованныи ѿтець, еще вь жити сыи, многаа по боѕѣ троудолюбнѣ съдѣлова исправленїа, чловѣкь по христѣ имѣѧ ревност, вь наказанїе доблестьвен, вь словесех хытрь и благонскоусень и ѕѣло вѣдок аще кто инь, ѩкоже сьпослоушествоуеть о нем вышеписанное ѿт него лѣтописанїа сего и ина мнѡжаиша, ихже прѣдати нынѣшнемоу писанїю продльжати сѧ слова не хощем.

И быст прѣемникь прѣстола его архїерейства анастасїе, мѫж кроткь, тих, прѣмѫдрости испльнень, паче же смѣреномѫдрїем оукрашен, даром благодати имы цьвти вь лице, паче же вь срьдце его. Вь иночьствѣ же бѣ искоусень; иже добрѣ и богооугоднѣ окрьмлѧ стада христова д҃і лѣть, по том же възведень быст на высочаишїи митрополитскыи правити прѣстоль прѣславныи град соучавы.

Аще прикладно ест и о сем ѩвѣ ѩко вьспоминати, иже на пѫти прилежить словоу повѣсти да речем оубо. При девѣтѣм же лѣтѣ царства александрова вьскочи нѣкто, деспоть именем, ѿт нѣмци, царева сына себе именова, чловѣкь ратем искоусень (2), и сьбрав ѿт вьсего ѩзыка мѫжїе кь боренїю хытри, храбри, ѩролвени, дрьзосрьди вь пособїе себѣ; и оустрьми сѧ ѩко злодыхателныи сѣверникь (3) носѧщь облакь темныи, пльнь града зломѫтнаго, и без вѣсти молдовѣ постигь и вьнѫтрь землѧ быст и кь сьраженїю готова сѧ, владычество хотѧ вьсхыщати. И смѫти сѧ александрь слышавь се. Абїе же оукроти воиска, посла сьпостатом сьпротивь стати, еще же не оу землѧ сьнѣт сѧ, видѧ врагы прѣдварѣжще его, о сем оуѩзвѣет сѧ срьдцем и вьоржжи сѧ крѣпцѣ и иже сь нимь, изыдшѫ же на брань кь ополченїю, и быст рать оу вербїа, при рѣцѣ жежїи. Бѣхѫ же нѣцїи навѣтоужще воеводѣ ѿт прьвоборци и прьвѣе поглѣдашѧ на бѣгство, прочїи же вьспѧтишѧ сѧ инь инде и разсѣани бышѧ, а воевода сам сь малими ѿста брати сѧ. И разоумѣ льсть, вьстенѧ «ѡ горе» (4), рече, «добрѣе ми би жити сь ѕвѣрми, нежели сь мѫжи

---

(1) Cf. la Man., p. 209 (despre biserica Sf. Gheorge zidită de Constantin Monomah): и аще кто разоумѣти хощеть великодоушие его, добросьзданъныи храмь оувѣрит емоу веиь, егоже ѿт основанїи вьздвиже и ѿт корен прьвыих божьствномоу христовоу мѫченикоу и побѣдоносцоу геѡргїоу.

(2) Cf. искоусенъ вь бранехъ la Man., p. 220.

(3) Cf. la Man., p. 173: кесар бо дьхнѫ ѩкы сѣверъ.... и ѩко вечерник. . . ; и ѩко злодъıхащїи западникъ. Cuvântul сѣверникь (crivăț) e format de Azarie după вечерникъ și западникъ din Manasses; în Miklosich, Lex., nu se află.

(4) După горе urmează în ms. un мнѣ șters cu roșu.

невѣрними», и извѣгь на бръзех кѡнех, и текѡм часох тръгь достигь и второе прооуготова сѧ на брань.

Деспот же прѣем град Соучавы, в немже ѡбрѣть богатства мнѡга, воинѡм же раздѣли, и вышнѣа част земли покори сѧ емоу. Приложив же и тѣх себѣ лъжними и мнѡголаскателными словесы, пакы къ боиство на алеѯандра въста. Он же видѣ крѣпльщих сѧ врагы, оставль матежы ѡтбѣгь съ малыми до келїа град(а), ѡбрѣты же тоу роѯандж госпождж, ꙗже прѣдпослана бѣ. И не мал бѣ плачь о бѣдѣх и о лишени власти. Рече же царь „ѡ царице, прѣстанѣм плачащи сѧ, въскжа (?) сѣтоужище. Аще благаа, по Їѡвоу, ѡт ржкы господнѣ прїахом, зла же ли не сътръпим? Господь дасть, господь възать; ꙗко господеви изволи сѧ, тако и быст“. И ꙗко прѣмждръ остроумнѣ помысли полезнѣиша, къ царьствоужщим градѣ спѣшно оутвръди лице. Прѣдварив же деспоть посла и дарми паче же обѣщанми (1) кнѧѕи и воины царевы наоусти, ослѣплени бо быша мъздож, и скиптродръжанїе ѡт царѣ деспотоу посла сѧ, иже и прѣименова сѧ Їѡань.

Егда же достигь алеѯандръ царствоужщим града и въ тишинѣ мѣсто скръбь и горесть видѣ, ѡтслан бо быст далече въ заточенїе, ѡ бѣди, въ градѣ икѡнїистѣмь, прѣз морѣ. Тогда быст плач, слъз и стенанїе не мала о разлжчени госпожди и чад и дроугѡвь. И бѣ тоу чаа видѣти бждщаа, вынж богоу молѧ сѧ, не прѣзрѣти его до конца. Зде ми слово о семь да пождеть; рьцѣмь оубо любослышателем слово и о деспотѣ.

Да ꙗко полоучи съвръшеное обладанїе, из начала кротокь себе ꙗвлѣа и неправдж ненавидѣ, по малѣ же съкръвеныи ꙗдь и влолютыи, егоже въ срьдци имѣше, начат обьꙗвити, и въ неправдж оуклони сѧ, и дани тажкыа люди насилоуѧ, и о нищих не поболѣ, и православїа христїанскаа прѣданїа ненавидѧ; ведѣше съ собож иновѣрных съвѣтникы, богомръскых лѡтори, съмждръствоуѧ бо имь и самь, молебници же и монастырїе не любла. Сребръныа съсжды и златїж и иже въ иконах свѧтых каменїе чьстных и бисром оукрашеных ѡт въсѣх монастырех къ себѣ лжкавыи събра и себе оукрашаа. Ѡ ле, нашеи нищети, дроугыи ꙗви сѧ валтасарь (2) нравѡм и дѣлѡм. Ѡт сего оубо быст стенанїе, плачь и рыданїе въсѣм обидимым и бес правды разграбленным, и въси ѡт сръдечныа срѣды богови жалостнѣ молѧще сѧ, избавити сѧ ѡт сего лютаго нѡктен. Прѣклони же сѧ симь богъ и тжчам слъзным вънѧт и оущедри молѧщим сѧ оусръдно (3).

(1) Greş. pentru обѣщанми.

(2) Cf. la Man., p. 148: дроугыи ꙗвль сѧ валтасар, fără нравѡм и дѣлѡм.

(3) Cf. la Man., p. 128: прѣклони же сѧ симъ богъ, и тжчамъ слъзнымъ призрѣ, и оущедри молѧща сѧ оусръдно дръжжщаго. Cf. aceeaş frază la Macarie, p. 164.

Иже вьсѣ вѣдащомоу съкрьвенная чловѣкωм богъ сѫдбами имиже вѣсть самь (1) велмѫжемь нѣкым иже ѡт сингклита ѡткры сим съвѣть, и прѣоухытриша деспота сице.

Бѣ оубо чловѣкъ нѣкто ѡт болѣрь томша именем, доброзрачень, храберь и крѣпкоржкы, твърдопрьсть (2), дрьзосрьд. Тъ оубо призвань быст ѡт великых бωлѣрь и прьвѣе съвѧзавше его страшними клѧтвами то тогда ѡткрыша емоу съвѣты съкрьвеныя, и благонадеждень быти коуи вѣриша емѹ. Он же топлотѫ по благочьстїе имы, прїемь съвѣть их. Пристѫпиша же и къ деспотоу и наложиша страх въ срьдце его нашествїем нѣкоего исикарѣ именем прѣсловимаго домитрашка. Он же неразсѫдно посла вьсѧ своѧ прьвобωрца нѣмци, оугри, спаниωси, лѣхы и ѡт прочїих и ѡт синклита и ѡт людїи част, и връѫчивь началникь быти тѣмь томша, невѣдыи [ка]кωвь (3). И мали ѡт них оувѣдѣша съвѣт. Егда же достигоша нюхрѣ, вънезаапѫ и без вѣсти нападωша на оугри и на прочих иже ѡт ѧзыкь иновѣрных и поразыша их и побѣдиша; и ни понѣ вѣстникь о бѣдѣ не избѣгь. Лѣтом числа тогда бѣ ҂зов, авгоуста мѣсѧца.

А еже по сих, въздвижень быст тогда томша царем ѡт тѹ сѫщих воинь, иже и прѣименовань быст стефань, и абїе оустрьмиша сѧ ревностїѫ, ꙗко стрѣлы млънїины, на намѣренїе на деспота перещѫще. Он же сїа ꙗко оуслыша, въстрасе сѧ срьдцем; и подвигь не ꙗмаль обьатю его и затвори себе въ тврьдонырнѣ градѣ соучавы и иже съ ним ѡставшїими аωтори и ѡт христїани лъстїѫ затвори. Стефань же обстѫпль града съ воисками. Тогда иснаходивше прѣдреченыи доумитрашко, ведѣше съ собоѫ множьство вωинь въоржженых, мѫжїи исикарїе, и тъ хотѣ власти прѣатїе. Христїанωм же ѡт вьсѫдоу печаль бѣ. Обаче же бога на помощь призваша и ѡставлъше града и крѣпцѣ ополъчаахѫ сѧ, изыдоша же противѫ и тѣмь, и быст рат оу мостѣ верниканωм, на серетѣ. Побѣждени же быша врази и посѣчени, и кръвїа напоена сътвориша полѣ тѣмь и земля прикрывь ꙗвлъшаѫ сѧ троупїамь настланѫ оубїеных (4), конечнѣ и самого доумитрашка оухвацень быст и иже съ ним мнωѕи живы и свѧзани ѡтсллани быша до царюѫщимъ града; къ самодрьжцем сѹлїименωм. И тамо димитрїе лютѫѧ испивь чашѫ съмрьти (5), прωчїи же въ работѫ ѡсѫждени быша.

(1) Cf. aceeaș expresie la Macarie, p. 156.

(2) Greșit, în loc de тврьдопрьсь.

(3) In ms. greș. кωвь.

(4) Cf. la Man., p. 87: и полѣ тамо сѫщаа съгкоцивъ тѣлесы настлана.

(5) Cf. la Man., p. 101: испи съмрьтнѫѫ чашѫ.

Непщоуѧ о семь томшѧ скиптродрьжаніє ѿт царѣ пріѧти, нѫ вь тьще слъга сѧ надежда его. Да ꙗкоже сице побѣждени бышѧ сьпостати, ревностїѫ раждиꙃаемы пакы оустрьмишѧ сѧ кь иже вь градѣ ꙁатвореньм и ѡбыдшѧ града и рьваше вьсѣкыми оухыщренми, ископашѧ же рывы и прѣкопы и сьтворишѧ потаи пѫть и доидошѧ до врать и поставишѧ тѧжкыѧ и огненосныѫ ѡрѫжїа, си рѣч поушкы, и начѧшѧ бити град сь вьсѣкым оухыщреніем. Не оуспѣшѧ же ничьсоже. Ѿ дивьство, кто видѣ или слиша! Нашь град и ѿт нас нещѫдно біема, ꙁане да иже вь нем гнѣздѣи сѧ ꙁьмїи главѫ ськроушить. И быст шоум и кликове ѿт вьнѣѧдоу и ѿт вьнѧтрьѧдоу, и овогда оубо біеми бывааху, овогда же побывааху (1); и бѣ ратоборенїе день и нощь и крьвопролитїе и воинѡм погоубленїе до четыри мѣсѧца. Послѣжде же быст междоусобна бран сице.

Бѣ оубо нѣкто оугрин, девешь петрь именем, и о сьмирени тѣмь бесѣдова кь вьнѣшним. Егоже кь себѣ деспот призва «ѡ петре», рече, «коварством своимь прѣдателѣ тѧ градоу раꙁоумѣх, нам же сьмрьть хощеши ходатаи быти; обаче же ты прѣжде нас издыхаеши». И абїе истрьгь мечь, и ꙁаклань быст тоу. Ѿт сего смѫтишѧ сѧ и дроуꙃїи и сьжалишѧ си и быст раꙁмирїе и невѣрїе междоу ими; оугром и аламанѡм ѿт иже кь деспотоу и ѿт тоуѫ мирь себѣ искаахѫ, клѧтвами же страшными свои живот испросивше, имже оувѣришѧ сѧ. Тогда изведошѧ и деспота вьнѣ из града, и попрань быст и изгнетень, и окааннѫѧ сьмрьти вькоусивь чашѫ поноснѫѧ, тогда лѣто (2) текѫщем ꙁѯог, ноем. мѣсѧца. Пакы же кь повѣсти ꙗже о алеѯандрѣ да вьꙁвратим сѧ.

Ѿт сего ꙗко оуслыша великыи самодрьжець перскыи иже вь молдовѣ крамоли, мѧтеже и нестроенїе, тогда вьспомѣнѫ и о алеѯандрѣ иже вь ꙁаточени, и абїе приꙁвана кь себе сьтвори его. Кь немоу же кротчаишим и милосрьдьным оком вьꙁрѣ, «ѡ воеводо», рече, «оувѣдѣх тѧ бес правды облъгоуема; нынѣ же ти вьрѫчаѫ скиптродрьжанїе чьсти вь прьвое достоанїе (3); бѫди же правдосѫдѧ, кь нищих же милостивь». Тогда оубо ѿт вьсѣх иже вь саноу сѫщих царевы[х] прїѧть алеѯандрь дары ѡбилныѧ.

Радости испльни сѧ тогда воевода и вьскочи ѿт тѫдоу ꙗко ѡрель ѿт сѣтїи (4), прїем же и ѿт царѣ ѡбилны посѡбникы кь прѣѧтїю (5) шествоуѧ, браила же достиг.

Томшѧ оубо сїа тогда ꙗк(о) оуслыша, сьбравь воиска крѣпчаишим

(1) Cf. expresia analogă dela Macarie, p. 155.

(2) Prob. greşeală în loc de лѣтом.

(3) Cf. aceeaş expresie la Macarie, p. 165.

(4) Cf. la Man., p. 218: ꙗко ѿ сѣти орелъ.

(5) In ms. lipseşte prob. царства.

себе (1), изыде брати са, иже и наст земля загорстѣи и плѣни землѧ их; нѫ глаголь царевь прѣвъзможе. Слышавь же и помаавь тъчїѫ sвѣровидним татаром сверѣпосръдим, и оустръмиша са на молдовѣ ꙗкоже бѣснїи пси, и мнѡжьство плѣнь, чловѣкь и скоть, похытивше, и попалиша землѧ; въ своа мирни възвратиша са. Сїа съвыст са въ лѣт(ѣх) искони текѫщих ҂зоп.

Ѫже о сем помиша видѣвь ꙗко немощно есть цареви силы противѫ стати, подвиг са оумом и о доуши печаше са и иже съ ним бѡлѣры. Нѣст бо чест[н]ѣише доушеѫ ни высотѫ царскыѧ, ни власти наслажденїа, ни богатьства имѣнїа (2). И ѡтскочи въ лѣшеска землѣ и изнесе съ собоѫ всѣ скровища царскаа, избѣгнѫти же мнѣ са ѿ неизбѣжных и всемогѫщих дланїи. Нѫ не възможе (3). Тамо постиже посла царь соулїимень и живота въ лешвѣ града лишень быст и иже съ ним съвѣтникы.

Чьст же достоинства алеѯандроу доспѣ, и вънидеи никтоже възбранѣѫща его къ нѣ, и вѣнцемь пакы одѣа са и владыка второе показа са, особлень бо быст държавы в҃ лѣта и є҃ мѣсаць, в лѣто ҂зог мартїа і мѣсаца. Пакы видѣ алеѯандръ воевода день свободен (4); пакы быст самодръжець земли молдавстѣи, пакы възсїа лоуча благодати православїа. И исчезе главнѣ дымащїа зловѣрїе, ѡтнѣже оубо зыма мръскых лоторь помраченѫѧ и процвете веснѫ иже всѣкоѫ твари радости виновнѫ, църквам благостоанїа глаголѫ, и въ мѣсто влънь въсмїа са тишинѫ (5).

Каа же по сих? Събра оубо иже прѣжде лъсти растражщих навѣтникы паче же ѡтметникы болѣр и вси оумиленѣи кончины прѣдаст; царевы же воини ѡтдарив въ своа ѡтпоусти.

Ѡт жели оубо оутоли са тръвлъненїа боура, и прѣплаваше са житенскаа без съмѫщенїе пѫчинѫ (6), доухъ бо божїи прѣмо дыхааше, зефирь благочьстїа. Не много же по срѣдѣ и царицѫ роѯандѫ и благородныѫ дѣти богдана и петра ѿ оугровлахїѫ къ себе привлѣкь, и бѣхѫ веселаще са въси въ коупѣ о наслаждени благъ, и въ страсѣ божїи жизнь кръмлѣхѫ, и милостынѣми иже къ нищим и благотворенми иже къ църквам въсегда оумастѣша си доушѫ. Нѫ многоболѣзнно имь живота и еже части въпаданми въ недѫгы различныѧ и тажкыѧ.

(1) In ms. lipsește poate мна sau o expresie analogă.

(2) Cf. la Man. подвиже са оумом p. 143 și о доуши бо печаше са, а не о имѣнних, ꙗкоже оубо чьстнѣишее доушѫ ничтоже въ чловѣцѣхъ, ни власть царскаа, ни тъчнаа морю имѣнїа p. 111.

(3) Cf. la Man., p. 129: избѣгнѫти же всемогѫщїих не възможе дланїи.

(4) Cf. la Man., p. 159: видѣ же тогда Византїа дьнь свободенъ.

(5) Cf. la Man., p. 124—125: въ мѣсто же влънъ и млъвъ васмиа са тишина.

(6) Cf. la Man., p. 125: и пѫчина безъ съмѫщенїа плаваше са житенскаа, доухъ бо божии прѣмо дыхааше сладкодыханиеъ.

Иже и о вънѣшних царствїах мало любослышателем слово да скажем (1). Въ лѣто ҂зод въста великыи царь перскыи соулїимень и въздвигь съ собож мнωжьства тьмь люди и оустрьми сѧ къ прѣатїю земли аламанїистѣи и тамо конець житїа прїать, мѣсѧца юлїа, иже и царствова мв лѣт, и оставль царство свое сыноу своемоу селимоу.

Въ четвьртое же лѣто втораго царства александрова въпаде въ ѕѣлныи и конечныи недѫгь и прорасоумѣ съмрьть и призва свѧщенноначѧлникы и їереж и въсѣ (2) иже въ саноу сѫщих, и поучении мнωгыми божествеными растворивь, и скиптра прѣдаст самодрьжества сыноу своемоу богданоу; и еще живь сыи (3) възлюби бѫдѫщаа паче настоѫщаа, и въ мѣсто златотканїа порфыри власѣныѧ и черничьскыѧ на сѧ прїемь, и въ (4) бисерныѧ и каменичьстныѧ вѣнцѧ главопострижение облобиза житїе, иже и прѣименовань быст аггелскым чином пахомїе. Нѫ обаче мало поживь, оуспе сном невъстажщїим и общїимь иже шт съмрьти. И камень прикрив толикаго мѫжа, ни хоуждьша милоует ни лоучша щедрит, въ коупѣ же въсѣх полагает (5), в лѣто ҂зоѕ, мар. мѣсѧца.

Єгда же прїем богдань хоржгви господства и еще млад сын, правителница бѣ царствїю мати его рожанда и оустроителїе быша гаврїиль словоположникь и димитрїе епархь, и царица приставница над въсѣми. Бѣ бо мѫжеоумна, великодоушна (6), цѣломѫдрїем оукрашена, одоушевлен бо бѣ раи, благодатми садовыа въ себе храня (7). Ибо великодаровитаа сїа царица тьмами почьте благодѣанми иже под собож кнѧѕѣ, и дарми мнωгобогатними и достоньстними оутѣшаа их, и по въсѧдоу очи обзорнѣ златонескѫдно и бещѫдно на оутѣшенїе недѫгωм бωримым тѫча истачаа благотворенми немωщным и нищїим, и троуждаѫщїим сѧ лютож и многоболѣзнож старостїж благодатьми рѫкы наплънѣаше (8) и свѧщенничьствоуѫщим оубо милостынами благооутѣшными на молитвѫ подвизааше и иже въ монастирех боголюбивым инωкωм чистое проходѧщим

(1) Greş. pentru скажеть; cf. mai sus слово да пождать.

(2) Prob. în loc de въсѣх.

(3) Cf. la Man., p. 125: скиптра прѣдаеть емоу самодрьжьства, еще живи сын.

(4) Prob. în loc de въ мѣсто.

(5) Cf. la Man., p. 125: нѫ обаче оуспе мало поживь сном невъстажщїим и общїимь иже шт съмрьти, и камень прикры толикааго мѫжа; ни бо зла ни добра естьство милоуеть, въ коупѣ же въсѣх полагаеть въ гробѣ погребеньи.

(6) Cf. la Man., p. 125: мѫжеоумна, великодоушна (despre Sofia, soţia lui Iustin cel Mic).

(7) Cf. la Man., p. 191: одоушевлень бѣ раи, благодѣтнаа садовїа храня.

(8) Cf. la Man., p. 126 (despre Tiberie, predecesorul lui Mavrichie): ибо великодаровитѫѧ царицѫ софїѫ тьмами почьте благодѣанми, подъ областїѫ же его сѫщїимъ тѫча источи благотворенїа; и възрѣвъ штврьзе злато нескѫдно, на оутѣшенїе же недѫгомь боримымъ и троуждаемыим лютож и многоболѣзнож старостиѫ храмы въздвиже многы и нищокрьмилница.

житїе и въ поустыни мнѡгострадалное имаꙗщим прѣбыванїе, частыми посѣщенми прохлаждаашe имь срьдца. И по въсѫдоу сващенныѧ храми въспрїашѧ напоеныѧ, златоточна рѣка бо бѣ, сребростроуѧ, и нищїи напониша сѧ и почръпошѧ до сытость (1). Нѫ ѕѣлѡ неджжна бѣ плътїѫ и въсегда въ мѧккыx постелѣx оупокоѫ си тѣло (2). Въ коупѣ же сынъ и мати обладаста два лѣта и деватъ мѣсаць. И день дне притѫжаахѫ еи неджѕи и бренїе тѣлеснаго естьства прошаахѫ прїати. И ѡтдаст длъжное заимовавьшои (3), си рѣч прѣстави сѧ, в лѣто ҂зод, мѣсаца ноем., и честнѣ скѫтана (4) въ молебницѫ иже ѡт них създанѫѧ слатина.

По сих же оста самодръжьство богданоу и господствова сам. И бѣ юношѧ доброрастень и не до вѫсицѫ сѧ имѧ; праводоушенъ из начѧла бѣ, въ книгах въспитань и не храня въ себѣ злобѫ, нѫ милостивь и кротокь, въ всем подражатель бѣ нравом по ѡтець наказани, показоуѧ и доблесть, храбросрьд бо бѣ, копїем потрѣсати наоучень и лѫкь тѧглити въ тативах стрѣлам въноушенам. Послѣжде же прилѣпишѧ сѧ емоу лѫкавыи нѣцїи чловѣци чародѣи, иже злым обрѣтателїе паче же дѣлателїе, стръмни на злобѫ (5) и снѣдаѫщe срьдца его блазньми, ıакоже дрѣвеса сладка чрьвїем, дондеже сътворишѧ его и ѡтринѫ ѡт себе въси пръвосъвѣтникы, и приближи къ себѣ юныꙗ и боуѧ и глоумотворцѧ, и въдаст оуши съвѣтом их, ıакоже древле роувоамь, сынь соломѡновь, и съ ними позорствоуѧ и играѧ и конском оурыстанїем себе оупражнѣѧ и въсѣ издаваѧ имѣнїѡм мнѡжства съигрьцем и смѣхотворцем, ризы же златотканїа и мѧкыꙗ ѡдеждѧ глоумцем раздаваѧ.

По малѣ же присвои себѣ чловѣкы иновѣрникы и иноѧзычникы, лѣхы съвѣтникы, и съ ними бѣ и съпрѣбываѧ, и въсѧ скровища царска съ проста реши злѣ истъщеваашe сѧ мрьскым и гнѫсным лѣхѡм, доброоучителниѧ словесы архїерeѡм не вънѧт и благосъмыслѧщих съвѣтникь ни на лице хотѧ видѣти.

Слышав же о сем великыи царь перскыи селим, мнѡгажди посла прѣстати ѡт злаго начинанїа. И не въсхотѣ, нѫ и землѧ своѫ прѣзираѧ и обходѣ сѫдоу и овѫдоу, при краищи земли лѣхѡм съскытаѫ сѧ, прѣобыдѣ же мѫдрїѫ и нарѡд.

---

(1) In ms. pare corectat din сытости.

(2) Cf. la Man., p. 209 (despre Constantin Monomah): ѕѣло неджжень плътїѫ бѣше прѣстноѫ... и оубѡ прѣбываашe весь дьнь въ мѧк''къıнхъ постелѣхъ, оупокаѧ свои неджжнѣи ноѕѣ și cevà mai sus нищїи напонишѫ сѧ и почрьпошѫ въ сытость, въсѣкъ храмъ въспрїѧтъ напоенїа златоточна.

(3) In ms. după длъжное lipsește probabil земи; cf. Man., p. 134: ѡтдати прьсть тѣлеснѫѫ земи заимовавшои și p. 96: ѡтдастъ длъжное, си рѣчь оумрѣтъ.

(4) In ms. lipsește prob. бысть.

(5) Cf. la Man., p. 192 (despre eunuci): стръмнїи на злобѫ, въсѣм же злъıим обрѣтателїе и въсѣм злъıим дѣлателїе.

Оубо доспѣвъ прѣдлежещее показати словом чрьности гаврана чрънѣишаго. (1)

Бѣ бо нѣкто заточень въ родосѣ града Їwаннь именем, и не вѣмь кто и wт кждоу и чїи сынъ бѣ, и себе пленицж родом царскаа нарицааше, чловѣкъ многокъзнен, лють и глжбокооумен, велерѣчивь и въ книгах хждокь. (2) Тъ оубо тъщж сѧ въсѣкыми оухыщренми паче же мъздоприлогми обѣть оувѣть дааше ради власти прїѧтїю, и коварством своим прѣлъстишѧ сѧ царевы кнѧѕи златолюбїем и господство Їwанноу wт царѣ исходатаивше, клѧтвами же прѣжде сего съсвѧзавше, и вържчи сѧ емоу высокостепенїа власти. (3)

Да юко истра достигь шествоуѧ, слышав же богдань тогда ѕвѣронравнаго пришествїа, оставлъ мжчителю прѣстоль и волеж самохотнож wтстжплъ и оудали сѧ бѣгаѧ въ тоуждих странах; и господствова сам, по съмрьти матери (4) его, лѣто плъно и д҃ мѣсѧць.

Радостїж оубо въси иже въ саноу сжщих и рода прѣсїажщих прїемше своего господина и раболѣпнѣ томꙋ поклонишѧ сѧ. Он же, юко прїем прѣстоль господства, печааше сѧ о събрани злата. Ѡ злато гонителю, кореннюю въсѣкомоу злоу, лжкавствоу съплетенїю, богꙋ wтметниче и бѣсоу дроуже, злотворче, дроугоу оубїице и родоу прѣдателю, кръвопїице, како врътиши сѧ и развращаеши, блъскаеши сѧ вънѣ и вънѧтрь сръдца вънидеши, нравь сытости не имы. (5)

Каа же по сих? Быст юко wблакь мрачень и въ мѣсто дъжди пролїашѧ сѧ кръвы (6); из начѧла юко лъвь кръвь лизати рыкнж неповинных болѣрь. Бѣше бо нравом оубїица и кръвы въмѣнѣаше юко мъста сладчаишее (7). И wвѣм оубо главы wтсѣкааше и имѣнїа их побарѣаше и своа неправеднѣ приложеньми възрастаѧ, иныѧ же юко wвны кwжѧ wдыраѧ, дроуѕїи же на четыри разсцѣплѣаше и wви живы мрътвы загрѣбааше. Что же дългословѧ? Наведе многаа и лютѣиша озлобленїа и томленїа чловѣкwм и казни страшныѧ; въсегда бо копааше злообрѣт-

(1) Cf. la Man., p. 148: гаврана чрънѣишаго wт чрьности покажж, Figura aceasta se află şi la Macarie, p. 163.

(2) Pentru хждогь, p. 163.

(3) Cf. la Man., p. 111: въспрїжти высокостепен''ныѧ власти.

(4) In ms. мр҃три.

(5) Cf. două invocații de felul acesta la Man.: w злато гонителю,... лжкавъствꙋ съплетенїе,... оржжню пометниче p. 127, w злато прѣдателю,... злонравныи злотворче и дроугопродателю и родоу оубїнце, что сїе; како врътиши сѧ и съвращаеши p. 139—140 şi pasajul dela p. 110, unde se spune despre aur въсѣ можетъ възмжщати и развращати,... и въходит въ сръдце.

(6) Cf. la Man., p. 146: и пакы облакъ мраченъ,... въ мѣсто же дъждовъ, кръви.

(7) Cf. la Man., p. 129 (despre Foca): бѣше бw нравы оубїнца... wт сего кръви пити юкы... львъ, и плъти съвѣдати погоублѣемыих чловѣкъ питїе въмѣнѣашє мъста сладчаишее.

ныѧ лъсти. Да аще где обрѣтает сѧ злато, истъщит сѧ и къ немоу прѣнесет сѧ, раба бо бѣ златоу; лиши же и воины ѡт оуроука их (1). Прѣдаст же и геѡргїа епископа ѡгню въсесънѣдномоу, бѣ бо и тъ лихоимець и неподатливь велми, и того богатство многа сѫще почръпь. И не тъкмо сїѫ бестоуднѣ сътварѣаше сѧ ѡт него, нѫ и иночьствоужителм истаꙁааше мнѡгыми бѣдми, и испльнѣахѫ сѧ темница свѧзними инѡкы, и истъщеваахѫ сѧ монастырїе, и дохѡдкы имиже на пищѫ имѣхѫ въсѣм ѡтать, и имѣнїа их въсѣ лѫкавыи къ себѣ събра, и ѡт въсѫдоу прогонѣхѫ сѧ чрънци ѩко мръзост (2), и имѣше себе мѫдрѣиша паче иныx царїе прѣжде сего бывших. Ѡт сего окаанныи прїем клатвѫ на сѧ, и прїиде гнѣвь божїи на нем.

Съ оубо неправь бѣ въ вѣрѣ, похоулѧ же ѡбразы божествныѧ иже на стѣнах и на икѡнах начрътаныѧ, дроугыи копроним ѩки сѧ нравом, празничных и неделных днїи чловѣкы дѣлати понѫдѣ, въ великых (3) же пост женѫ себѣ приправже, и не тъчїѫ онь, нѫ и дроугых женити сѧ пооущаѧ беꙁаконовати.

Тогда посла великыи царь перскыи, слышавь беꙁмѣстнаа и неподобна (4) о нем дѣемаа, и въ царскаа того призва. Прѣдаст же господство прѣжде мало о нем глаголах петроу воеводѣ, мѫжь ѡт рода царска, вноукь(5) михни ꙁагорстѣи воеводѫ, сынъ же мирчи воеводѣ, радостовидень, веселоокь, зраком же покаꙁоуѧ красным достоино власти, братоу сыи алеѯандроу ꙁагорстѣи воеводѫ, и къ прѣстолоу прѣатїю тъщѫ сѧ прїити беꙁ рати и брани. Оувѣдѣв же їѡаннь воевода, ѩростїѫ раждег сѧ, абїе въздвиже многочловѣчнѫѧ брань, стрѣлци, кѡпїинници, желѣꙁоѡдежници, бръвници, тоулониѡсци, шлѣм[онос]ци (6), щитници (7). Изыде же на брань ѡгнем дыхаѧ и пожегь тыгинѧ и браила, иже при брании грады перскыѧ, и мало не поль ꙁемлѧ ꙁагорстѣи, хвалѧ себе о побѣдѣ и о плѣнѣ и събрани богатствѣ. И, ѡ горе, прїем краемь пръста сладости

(1) Cf. mai sus, p. 92.

(2) Cf. la Man., p. 150—151 (despre Constantin Copronim): истъщаваахѫ сѧ оубѡ храми чрънечьстїи, монастыре раскопаваахѫ сѧ ѩкы раꙁбоинничьскаа скровища, испльнѣахѫ же сѧ темница свѧꙁанъіми, и ѡт въсѫдоу прогонѣахѫ сѧ чрънци ѩкы мръзость.

(3) Prob. greșeală de copist în loc de великыи.

(4) Cf. la Man., p. 149: съвѣтъ.... беꙁмѣстенъ и неподобенъ.

(5) In ms. вноувкь.

(6) In ms. шлѣмци; cf. nota următoare.

(7) Cf. la Man. копїоносцѧ и мечникъі, стрѣлцѧ и щитникъі p. 19, брън''никъі p. 131, злато щитници,.. тоулоносци,.. желѣꙁноодежднници p. 185, шлѣмоносцѧ и копїинникъі p. 209. Astfel pasajul acesta din cronica lui Azarie nu poate aveà nici o însemnătate pentru istoria armatei moldovene.

вꙑкоусь и кꙑ въздоухоу досаждеıщїи седмь седмицеѫ гнѣвьныи пламень ѡтмѫстителныи на молдовѣ вжжегь (1), оувы. Что же по сих?

Ꙗко лꙑвь страшно рыкнѫ (2) [вꙑ] (3) царствоуѫщим градѣ царь сїѫ ꙗко оуслыша, кꙑ окрꙑстных иже под собоѫ ѧзыконачѧлїе посла, и въста вес агарѣнскыи златом испꙑщренных и грꙑдоумных плꙑкь; на кѡних златоукрашених и остроорѫжных. Сим же и ѕвѣровидных и сверѣпосрꙑдых татары приложишѧ сѧ плꙑци, сꙑтекѡшѧ же сѧ и ѡт пеѡнїа, и сꙑпрѣмь оугрꙑвлахїѫ оустрꙑми сѧ, и ѡт вꙑсѧдоу проıаишѧ сѧ ꙗко потѡци сꙑ шоумом, тꙑчни пѣскѡм. Изыде оубо тогда и їѡань воевода сꙑпротивѫ тѣмь, кꙑ ополꙑченїю готовь. Нѫ аще кто речет подобень бѣ птищоу хоудоперꙑи брати сѧ великокрилнѣи скоропернатѣиши птенци масоıаджщїи. И быст крѣпкоратнѣи брань оу каховѣ (4) езера. И смѣсикше сѧ дроугь сꙑ дроугом страшно ратем, ѡ горе, побѣждень быст мѫчитель и посрамощень и множьство воинь погоуби, многыи же и живы ѧти бишѧ, и оухващень быст и їѡаннь и поношенїю вꙑ правдѫ дань быст, двѡем бѡ велбѫдѡм растѫжен и на двое разсѣчень, и сице оубїиствꙑнѫѧ изврꙑже доуше нѫждеѫ.

Тогда вꙑнидѡшѧ фонравнїи и злообычнїи татари вꙑ молдавскых прѣдѣлѣх, и пожигаахь имж тргѡве, имже ѡбираахѫ сѧ доброты, села же их бышѧ сꙑнѣд мнѡгодрѣвномоу [огню] (5). И до романь достигошѧ пожизаѫще и плѣноуѫще, жены красновидныѧ и ѡтроковицѧ доброкосїѫ и напрꙑснїи ѡтроци и д(ѣ)вицѧ младоѡбразныѧ вꙑсхыщаахѫ сѧ, и старци сꙑ юнотами; и матерѧ бесчѧдствовахѫ и дѣти бѡ сирѡтѣваахѫ сѧ; и сꙑ проста рещи вꙑсѣкь вꙑзрасть вꙑ плѣнь ведѡми бываахѫ скрꙑбни, ѡт човѣкь до скоть множьство бесчисла (6). И бѣ плачь и стенанїе и вещлꙑ много молдави тогда.

Ѡ злыи злѣишїи, лꙑжи вноуче, їѡанне, сыне дїаволѡвь, лѫкавством своим и нравѡм соуемѫдрꙑном прѣдаст землѧ вꙑ погыбѣл.

Сꙑ оубо благосꙑмыслѧщих сꙑвѣтникь послоушати ѡлѣрь не хотѣ. Бѣ бо прѣдреченыи їѡаннꙑ голꙑи прꙑвосꙑвѣтник, мѫжь добросꙑмыслен

(1) Cf. la Man., p. 39 (despre Paris): сластии вꙑкоусивꙑ краемꙑ прꙑста тꙑкмо, нꙑ кꙑ вꙑздоухоу досаждающїи пламенꙑ вжжегꙑ.

(2) Cf. la Man., p. 85: рꙑикаѫ ꙗко лꙑвꙑ.

(3) In ms. lipseşte вꙑ.

(4) Poate greş. în loc de кахолѣ Cahol, Cahul.

(5) In ms. lipseşte огню sau огневи; cf. огнь многодрѣвнꙑи la Man., p. 21 şi 132.

(6) Cf. la Man., p. 132 (despre prădăciunile făcute de armata lui Iraclie în Persia): и оубѡ перскꙑимꙑ градѡм обираахѫ сѧ доброты, села же бꙑшѫ огневи сꙑнѣдꙑ многоудрѣвномоу, вꙑспѧщаахѫ сѧ горцѣ безврѣменнїи вꙑзвратници, женꙑ доброкосꙑıѧ и отроковицѧ и старицѧ и отроци прнпрꙑснїи.., вꙑсхꙑщаеми бꙑваахѫ младенци, и матерѧ бесчѧдствовахѫ сѧ. Compară întreaga descriere a luptei lui Ioan Armeanul cu Turcii cu capitolul despre Iraclie la Manasses, p. 131—134.

и благоѡбразень съвѣтникь; тъ оубо мнѡжицеѫ того показа наказоуѧ, ꙗко перси обгрънoуѫт въселенѫѧ, и крѣпци сѫтъ и хвалословими и грълоѡбразны и не прѣстанѫть аще не ѡтмъстѧть поношеніе дръ[зо]стемь (1) их. «Нѫ ѡт двоих събери себѣ лоучша, да или къ царю главѫ прѣкланѣи, или плещи ѡтдаи и чюждеземець бывай; тоурком же не съподвизаи сѧ къ боренію». Нѫ бѣше ꙗкоже би рещи мрътвъцоу бесѣдоужщи или при глоусѣ пожщи хвалныѫ пѣсни. (2)

В лѣто ,зпв, юн. мѣсѧца, сіа приключи сѧ.

Єгда же въсѣ сіа събышѧ сѧ тѣм, тогда оусмихнѫ сѧ държава царствіа добромоу петроу воеводѣ, мѫжь благородень и благолюбивь, благолѣпень, свѣтлодоушень, милостив нравы, даровит велми, неправдѫ ненавидѣ, къ нищим тих, правдосѫдѧ, чьст (3) царѣ по писаномоу сѫд любит. Ѿт негоже мнѡѕи въспріашѧ благодать обилнѫ, из негоже монастыріе и мниси напоишѧ сѧ благодѣтми прохлажденіем строуѫ, и божественаа пѣніа пакы цръквам цвѣтокрасителныѧ процъвте, и въсѣмь бѣ равно жити теченіе, тихо же и немѣтежно прѣбываніе. Ѿ ле тихости твоеѫ, самодръжче (4), сръдце царю благовѣрно, ꙗк(о)же пишеть, въ рѫцѣ божіи. Подаждь, боже, семꙋ многовръменьніи животь и мирь многь, любѧщаго закѡнь твои, ꙗкоже поеть давыдь, без съблазнство.

Сіѫ мноѫ хоудыи, аще ѡт изрѧднаго рѣчи точца ѡтца и словобогатодавца постиженіа достоинства остах, нѫ троудолюбнѣ съписана бышѧ, елико оумомь достигох.

Povestire în scurt despre domnii Moldovei.

In anul dela facerea lumii 6867 (=1359), cu voia lui Dumnezeu, s'au început țara Moldovei. Venit-au atunci (5) Voevodul Dragoș din țara ungurească, dela Maramureș, la vânat după un zimbru, și au domnit 2 ani.

Și au domnit fiul său Sas 4 ani.

Și au domnit Bogdan 4 ani.

Și au domnit fiul său Lațco 8 ani.

Și au domnit fiul Mușatei (6), Petru, 16 ani.

(1) In ms. дръстемь; întregirea nu e sigură.

(2) Cf. la Man., p. 172: нѫ бѣше ꙗкоже би рещи мрътвъцоу бесѣдоужщи, и при глоусѣ пожщи похвалнъиѧ пѣсни.

(3) In ms. lipsește prob. бо.

(4) Cf. la Man., p. 123: ѡ ле тихости и благости твоеѫ, самодръжьче прѣкраснъи.

(5) Traduc cu «atunci» pe ѡт толѣ, care în orig. e așezat nepotrivit după ,ѕѡѯз.

(6) Моушатин e un adj. posesiv din моушата și a fost tradus greșit cu «Mușat».

Şi au domnit fratele său Roman 3 ani.

Şi după el au domnit fratele său Ştefan 7 ani.

Şi au domnit Iuga 2 ani.

In anul 6907 (=1399) s'au suit în domnie Alexandru Voevod şi au domnit 32 de ani şi 8 luni.

Iliaş, întâiul său fiu, au domnit singur 2 ani şi 9 luni, iar împreună cu fratele său Ştefan au domnit amândoi 7 ani.

Ştefan Voevod prinse pe fratele său Iliaş şi-l orbì, şi domnì Ştefan Voevod singur 5 ani.

Şi-i tăie capul Roman Voevod, şi domnì Roman Voevod, fiul lui Iliaş, 1 an.

Petru Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, au domnit un an. Şi au dat Ungurilor cetatea Chiliei.

Şi au domnit Ciubăr 2 luni.

Alexandrel, fiul lui Iliaş Voevod, au domnit 4 ani.

Şi pe vremea lui au fost sfinţit mitropolit preaosfinţitul chir Teoctist de către Nicodim, patriarhul ţerii sârbeşti, pe vremea cuviosului despot Gheorghe. Şi au murit în Cetatea-Albă, la anul 6962 (=1454), August în 26.

Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, tatăl lui Ştefan Voevod, au domnit 2 ani. Şi i-au tăiat capul Petru, zis Aron, la Răvăseni.

Aron au domnit 2 ani. Şi pe vremea lui s'au început birul turcesc. Şi după câtăva vreme i-au tăiat capul Ştefan Voevod.

In anul 6965 (=1457), Aprilie în 12, în Joia Mare, venit-au din ţara muntenească Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, şi făcut-au întâia biruinţă asupra lui Aron pe Siret, la tina dela Doljeşti; a doua luptă i-au dat-o la Arbic, şi iarăş l-au biruit Ştefan Voevod. După aceea s'au adunat toată ţara, cu prea sfinţitul mitropolit chir Teoctist, şi cu ajutorul lui Dumnezeu l-au uns în domnie, pe Siret, la locul ce se numeşte până acum Dereptate. Şi au luat schiptrul ţerii Moldovei.

In anul 6969 (=1461), Iunie în 5, au prădat Ştefan Voevod ţara Săcuilor.

In anul 6970 (=1462), Iunie în 22, fu lovit Ştefan Voevod în gleznă cu puşca la cetatea Chiliei.

In anul 6971 (=1463), Iulie în 5, îşi luă doamnă pe cuvioasa Evdochia din Chiev, sora ţarului Simeon.

In anul 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia lamiezul nopţii, au încunjurat Ştefan Voevod cetatea Chiliei şi au intrat într'însa. Şi stătù acolo în pace Joia, iar Vineri dimineaţa începură a bate şi

a surpà cetatea Chiliei, şi astfel o bătură toată ziua şi se luptară până spre seară. Iar Sâmbătă s'au dat cetatea şi au intrat Ştefan Voevod în cetate, cu voia lui Dumnezeu. Şi stătù acolo trei zile veselindu-se şi lăudând pe Dumnezeu şi împăciuind pe oamenii din cetate. Şi le-au pus pârcălabi acolo pe Isaia şi pe Buhtea şi s'au întors în cetatea sa de scaun Suceava, şi au poruncit apoi mitropoliţilor şi episcopilor săi şi tuturor preoţilor să mulţămească lui Dumnezeu şi să facă rugăciuni pentru dânsul către Dumnezeu.

In anul 6974 (=1466), Iulie în 10, au început să zidească, cu ajutorul lui Dumnezeu, sfânta mânăstire a prea sfintei născătoare de Dumnezeu, la Putna.

In anul 6975 (=1467), Noemvrie 19, purces-au craiul unguresc Matiaş şi au ieşit la Totruş, cu toată puterea ungurească, şi au venit la târgul Romanului şi i-au dat foc. Şi astfel au venit până la Baia. Şi s'au gândit Ştefan Voevod să năpădească noaptea asupra lor în Baia; şi i-au dat Dumnezeu pe mâinile lui Ştefan Voevod şi ale oştii sale, şi mare mulţime dintre ei au fost ucişi; până şi craiul au fost săgetat atunci în luptă. Şi astfel s'au întors ruşinaţi pe altă cale mai scurtă, şi nu s'au întâmplat cum credeau ei, ci s'au întâmplat cum au fost voia lui Dumnezeu.

Şi în acelaş an au răposat doamna Evdochia.

Şi după câtăvà vreme s'au împăcat între sine Ştefan Voevod cu craiul unguresc Matiaş, ba după bună împăcare i-au mai dăruit domnului nostru Ştefan Voevod două cetăţi, anume Cetatea de Baltă şi Ciceul, în ţara Ardealului, cari sunt şi până astăzi ale noastre.

In anul 6978 (=1470), August 20, au venit o mare mulţime de Tătari şi s'au bătut cu ei Ştefan Voevod la dumbrava dela Lipinţi, aproape de Nistru; şi le-au gonit urma şi le-au luat toată prada. Şi întorcându-se astfel cu biruinţă, au venit să sfinţească hramul preasfintei născătoare de Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu mâna preaosfinţitului mitropolit chir Teoctist şi a episcopului Tarasie, împreună cu egumenii tuturor mânăstirilor. Şi erau la liturghie de toţi 64 de arhierei la număr şi preoţi şi diaconi în altar, Septemvrie în 3. Arhimandrit erà atunci Ioasaf.

In acelaş an, Fevruarie în 27, pizmaşul binelui, diavolul, băgă pizmă între Ştefan Voevod şi Radul Voevod, şi au prădat Ştefan Voevod Brăila şi au ars-o.

In anul 6979 (=1471) au fost tăiaţi Isaia vornicul împreună cu Negrilă paharnicul şi cu Alexa stolnicul.

In acelaş an, Martie în 7, au fost răsboiu cu Radul Voevod la Soci; şi au biruit Ştefan Voevod şi au ucis mare mulţime din ei. Şi toate steagurile lui au fost luate, şi mulţi viteji au fost prinşi atunci, pe cari i-au tăiat. Au lăsat în vieaţă numai doi boieri mari, pe Mircea comisul şi pe Stan logofătul.

In acelaş an, August în 29, au fost cutremur mare în toată lumea, pe vremea când şedeà domnul la prânz.

In anul 6980 (=1472), Septemvrie în 14, şi-au luat Ştefan Voevod doamnă pe Maria din Mangop.

In anul 6981 (=1473), Noemvrie în 8, împărţì Ştefan Voevod oastei sale steaguri la Milcov, şi merseră apoi împreună cu Basarab Laiut împotriva lui Radul Voevod; şi încăerându-se în aceeaş lună în 18, la locul ce se numeşte Cursul Apei, s'au bătut acolo trei zile. Şi îşi lăsă Radul Voevod toate ale sale în tabără şi fugì cu toată oastea la cetatea sa de scaun Dâmboviţa. In 23 ale aceleiaş luni ajunse Ştefan Voevod cu toată oastea sa la cetatea Dâmboviţei şi o încunjură; şi în noaptea aceea fugì Radul Voevod din cetate. Şi luă Ştefan Voevod cetatea şi intră într'însa, şi luă pe doamna lui Radul Voevod şi pe fiica lui, pe doamna Maria, şi toate comorile şi toate hainele şi toate steagurile lui. Şi petrecù acolo trei zile veselindu-se, şi se întoarse apoi la cetatea sa de scaun Suceava, iar pe Basaraba îl lăsă să domnească acolo. Şi au domnit o lună. Iar Radul Voevod fugì la Turci şi luă cu sine 15.000 de Turci, şi îl loviră pe Basaraba şi îl bătură, pe el şi toate oştile lui. El însuş fugì în ţara Moldovei.

In anul 6982 (=1474), Octomvrie în 5, au fost răsboiu cu Ţepeluş şi cu Ungurii în ţara muntenească, şi au fost bătuţi.

In anul 6983 (=1475), Ianuarie în 10, au fost răsboiu la Vasluiu cu puterile turceşti, şi cu ajutorul lui Dumnezeu au biruit Ştefan Voevod, şi au căzut atunci nenumărată mulţime de oameni, şi foarte mulţi au fost prinşi de vii; pe aceştia i-au tăiat, lăsând în vieaţă numai pe unul, pe fiul lui Sac-başa. Şi le-au luat peste patruzeci de steaguri, împreună cu steagul cel mare.

In anul 6984 (=1476), Iulie 26, venit-au împăratul turcesc Mehmet-beg cu toate puterile sale, şi împreună cu ei voevodul Basaraba cu toată oastea sa, împotriva lui Ştefan Voevod. Şi făcù răsboiu cu dânşii la Valea-Albă, şi biruiră atunci afurisiţii de Turci şi căzù toată oastea lui Ştefan Voevod. Şi astfel prădară toată ţara şi veniră până la Suceava şi deteră foc târgului.

In anul 6985 (=1477), Noemvrie 8, răposat-au preaosfinţitul mitropolit chir Teoctist.

După el, în luna lui Dechemvrie, au răposat şi roaba lui Dumnezeu doamna Maria din Mangop.

In anul 6987 (=1479) răposat-au robul lui Dumnezeu Bogdan, fiul lui Ştefan Voevod.

In acelaş an, August în 8, răposat-au roaba lui Dumnezeu Cneajna, fata lui Alexandru Voevod ; iar Stanciul cel Mare au răposat a treia zi după dânsa.

In anul 6988 (=1480), Noemvrie în 21, răposat-au robul lui Dumnezeu Petru, fiul lui Ştefan Voevod.

In anul 6989 (=1481), Iulie în 8, au fost războiu cu Ţepeluş la Râmnic şi au biruit Ştefan Voevod, şi mare şi nenumărată mulţime de oameni au fost ucişi. In acel războiu au căzut şi Şandrea. Iar Ştefan Voevod au lăsat pe Vlad Voevod Călugărul să domnească în ţara muntenească.

In anul 6990 (=1482), Martie în 10, au luat Ştefan Voevod cetatea Crăciunei şi au pus pârcălabi într'însa pe Vâlcea şi pe Ivanco.

In anul 6992 (=1484), Martie în 15, în Mercuria Mare, la miezul nopţii spre Joi, au ars toată mânăstirea Putnei, până în temelii.

In acelaş an, Iulie în 14, venit-au împăratul Baiazit cu Turcii împotriva cetăţii Chiliei, şi împreună cu el Vlad Voevod Călugărul cu Muntenii, pe vremea pârcălabilor Ivaşco şi Maxim. Şi după aceea, August în 5, au luat şi Cetatea-Albă, pârcălabi fiind Gherman şi Ioan.

In anul 6993 (=1485), Septemvrie 1, 's'au dus Ştefan Voevod la craiul leşesc, şi s'au întâlnit la Colomeia. Intr'aceea au venit Turcii cu Hroniut până la Suceava şi au ars târgul şi au prădat ţara arzând-o.

Şi după aceea au răposat robul lui Dumnezeu arhimandritul Iosif, Octomvrie în 29.

In acelaş an, Noemvrie în 16, au fost răsboiu cu Turcii şi cu Marcolciu la Cătlăbuga, şi cu ajutorul lui Dumnezeu au biruit Ştefan Voevod.

In anul 6994 (=1486), Fevruarie în 15, au pus Ştefan Voevod egumen la mânăstirea Putnei pe Paisie Scurtul.

Şi după aceea au fost răsboiu cu Hroet la Şcheia pe Seret. In acel răsboiu au căzut Ştefan Voevod (de pe cal), dar l-au ferit Dumnezeu. Şi lui Hroet i s'au tăiat capul.

In anul 6998 (=1490) au murit craiul unguresc Matiaş.

In acelaş an au răposat robul lui Dumnezeu Ioan, fiul marelui cniaz

Ioan dela Moscva, tatăl marelui cniaz Dimitrie, nepotul lui Ştefan Voevod.

In anul 7004 (=1496), Iulie în 26, au răposat robul lui Dumnezeu Alexandru, fiul lui Ştefan Voevod.

In anul 7005 (=1497) au purces craiul leşesc Albert cu toate puterile sale asupra lui Ştefan Voevod, înşelându-l cu vorba că merge asupra Turcilor, ca să iea cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă. Şi au trimes Ştefan Voevod, spre întâmpinarea lui, pe solii săi Tăutul logofătul şi Isac visternicul, cu multe şi mari daruri. Dar el îi prinse şi-i ferecă şi-i trimise la Liov, iar însuş venì la cetatea Sucevei şi o impresură. Şi o bătură trei săptămâni şi nu izbutiră la nimic. Iar Ştefan Voevod şi-au adunat oştile la târgul Romanului, unde i-au venit în ajutor dela craiul unguresc, care erà frate cu craiul leşesc, 12 mii, împreună cu voevodul Ardealului Birtoc, cuscrul lui Ştefan Voevod; şi Radul Voevod i-au trimes ajutor, şi dela împăratul Baiazit i-au venit ajutor. Şi l-au rugat Birtoc pe Ştefan Voevod pentru pace, şi domnul Ştefan Voevod abià i-au făcut voia pentru pace, dar ca să se întoarcă pe aceeaş cale, pe unde au fost venit. Şi după ce l-au ospătat şi l-au dăruit Ştefan Voevod pe Birtoc cu multe şi mari daruri, i-au dat drumul la ale sale. Iar craiul nu s'au întors pe drumul pe unde venise, ci pe unde erà ţara întreagă. De aceea s'au mâniat Ştefan Voevod şi i-au gonit în urmă, şi ajungându-i la marginea făgetului dela Cozmin şi luând în ajutor pe Dumnezeu şi pe prea curata lui maică şi pe sfântul şi marele mucenic Dimitrie, i-au lovit şi i-au biruit, şi mare tăiere au făcut printre dânşii. Şi mulţi dintre puternicii lor au căzut. Şi steagul cel mare al craiului şi puştile lui cele mari au fost luate. Şi-i sosì veste lui Ştefan Voevod, că mai vine o oaste leşească; şi trimese domnul pe Boldur vornicul, şi-i bătù cu totul. Şi astfel s'au întors craiul ruşinat; abià au scăpat cu câţivà ai săi, puţini.

In anul 7006 (=1498) au prădat Marcolciu ţara leşească, până la 25 de popripşti din sus de Liov. Şi după aceea s'au dus Ştefan Voevod în ţara leşească şi au prădat-o, şi au luat două cetăţi, Terebul şi Podhaeţul, şi le-au dat foc, şi au adus mulţi oameni în ţara sa.

In anul 7008 =1500), Maiu în 11, au răposat roaba lui Dumnezeu Maria, doamna lui Radul Voevod, şi fu îngropată în mânăstirea dela Putna.

In anul 7010 (=1502), Iulie în 23, au răposat robul lui Dumnezeu Paisie, egumenul Putnei.

In acelaş an au răposat robul lui Dumnezeu duhovnicul Andonie Bolsun, August în 4, Marţi la miezul nopţii.

In anul 7012 (=1504), luna lui Iulie în 2, răposat-au cucernicul domn Ioan Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, şi fu îngropat în mânăstirea zidită de dânsul la Putna. Şi au domnit 47 de ani şi 2 luni şi 3 săptămâni.

Şi după Ştefan Voevod s'au urcat în domnie fiul său Bogdan Voevod şi au domnit 12 ani şi 9 luni şi 3 săptămâni. Şi au răposat în anul 7025 (=1517), Aprilie în 22, şi fu îngropat în mânăstirea dela Putna, în biserica mare, de partea stângă. Veşnica lui pomenire.

Şi după el s'au urcat în domnie fiul său, numit, după numele moşului său, Ştefan Voevod cel Tânăr, Aprilie în 22.

Şi în al doilea an al domniei sale, luna lui August în 9, au câştigat întâia biruinţă asupra afurisiţilor de Tătari, între Prut şi Ciuhru, şi prin ajutorul lui Dumnezeu şi prin rugăciunile prea curatei născătoare de Dumnezeu o mare mulţime din ei s'au înnecat în Prut şi s'au cufundat în Ciuhru; foarte mulţi au fost tăiaţi şi au căzut pe uscat şi au pierit de mânia lui Dumnezeu. Şi mulţi fruntaşi de ai lor au fost prinşi de vii; şi au trimes dintre ei pe la împăraţii şi craii şi voevozii de prin prejur.

Cele de până acì le-au însemnat şi cu meşteşug le-au alcătuit şi ni le-au lăsat nouă, copiilor lor, spre marea lor cinste, scriitorii dinainte de noi; dar cine anume s'au trudit cu ele, ne este cu totul necunoscut; se vede însă că au fost oameni iubitori de bine.

Să ne silim dar şi noi, fiindcă ne-am apucat de aceasta, după putinţele noastre, să ducem de acì înainte mai departe firul povestirii şi să-l aducem până la domniile din vremile noastre, nu spre a ne fălì cu umflături ritoriceşti, ci spre a împlinì poruncile domneşti, adecă ale slăvitului şi pentru duşmani înfricoşatului Petru, feciorul lui Ştefan Voevod cel Viteaz, şi ale marelui său logofăt, chir Teodor. Căci ei mi-au poruncit nemerniciei mele, celui mai de pe urmă dintre ieromonahi, smeritului Macarie, să nu las ca lucrurile întâmplate în vremile şi domniile trecute şi ajunse până la noi să fie acoperite de mormântul uitării, ci să le predau istoriei. Dar aşà, ca nici prin scurţimea lor să se pară că suntem nevoiţi a vârî sabia în teacă, nici lungind vorba să se pară că golim râul cu lingura; nici ca să ne îngâmfăm din pricina ajutorului

dumnezeesc, nici din pricina pedepsei să ne pierdem cumpătul, ci ca să dăm pentru toate laudă lui Dumnezeu, celui ce pe toate spre folosul nostru le întocmește, prin urmare și pe acestea. Să începem dar a împodobì cununa povestirii cu vorbe în aur împletite și a împlinì datoria poruncii.

După moartea în veci pomenitului și prea slăvitului prin vitejie Ioan Ștefan Voevod, luat-au schiptrul domniei fruptul coapselor sale, Bogdan Voevod, fiind atunci cursul anilor de șapte ori câte o mie și o zecime mai mult și o doime aproape împlinită, într'a doua din calandele lui Iulie (7012=1504, Iulie 2).

Și după trecere de un an (=1505), ațâțat fiind de Radul, Voevodul muntenesc, s'au bulucit cu tărie asupra lui, deși pe dreptate, dar necreștinește, pentrucă amândoi erau creștini. Aflându-se dar între hotarele țerii lui, gata de luptă, iar Radul însuș având mare nădejde în această luptă, erau gata să pregătească prin vărsare de sânge o mare bucurie dușmanului obștesc, dacă milostivul Dumnezeu nu i-ar fi împiedecat prin obișnuita lui iubire de oameni și nu le-ar fi trimes mijlocitor de pace pe un adevărat fiu al luminii, zic pe Maxim despotul, care nu mult după aceea cu vrednicie au fost înălțat de arhiereii moldovenești în scaunul de mitropolit și până la moarte au slujit drept podoabă scaunului din Belgrad. Acesta deci, vorbind cu unul și cu altul despre pace și în nădejdea sa neînșelându-se, îi trimise pe amândoi împăcați în ale sale.

Și după un alt an iarăș (=1506), nemai putând suferì răutatea Leșilor, pornit-au cu răsboiu asupra lor, și nu erà nimenea care să i se împotrivească, și au ajuns prădând până la slăvita lor cetate, pe care de obiceiu o numesc Leov, și încunjurând cetatea cu oști, s'au întors tăind și arzând și bătând cetățile, și aducând multă pradă de acolo au ajuns cu bucurie în țara sa.

Dar nu mult după aceea au pornit craiul leșesc cu toată puterea sa asupra țerii Moldovei. Arzând și băgând spaimă în oameni ajunseră la Botoșani și prin încunjurături viclene prinseră pe câțivà din boierii domnești și se întoarseră apoi la ale sale.

In anii de două ori zece și șapte mii și o singură doime (7022=1514) venit-au o mulțime de Tătari din Perecop și au năpădit deodată și fără de veste asupra țerii Moldovei, și au luat foarte mult plean, oameni și dobitoace. Prădat-au din Nistru până în Prut, tot lungul Prutului și-al Jijiei, din Chigeciu până în Hotin, și au luat toate vitele de câmp și s'au întors în pace, împlinind mânia dumnezeească.

In al zecelea an al domniei sale (=1514) s'au ivit din țara muntenească, la vreme rea și nepotrivită, fiind vreme de iarnă, când tot ostașul se odihnește și răsboiul încetează, un oarecare Trifăilă, ce se numià pe sine fiu de domn, și au năpădit asupra țerii Moldovei, neliniștind rău pe lăcuitorii acestei țeri. Și lovindu-se cu oștile domnești din jos de Vasluiu, la Poduri, își dete acolo sufletul, pierzând și pe mulți alții împreună cu sine.

In anul șapte mii și două zeci și cinci (=1517), luna lui Aprilie, l-au ajuns sfârșitul vieții în Huși. Și au lăsat domnia fiului său, lui Ștefan Voevod cel Tânăr, care erà atunci de nouă ani. Și binecuvântarea ungerii au primit-o din mânile preaosfințitului mitropolit chir Teoctist, în preaslăvita cetate a Sucevei.

Și când erà în al doilea an al domniei acestuia (=1518), în luna lui August, pornì Alb, unul din sultanii tătărești din Perecop, cu o mulțime de Tătari spurcați, și trecură fără de veste apa Nistrului și ajunseră la Prut și începură a jefuì țara, după obiceiul lor, de jur împrejur. Auzind atunci despre ei Ștefan Voevod, se sculă fără întârziere cu oaste asupra lor și-i înfrânse în toate părțile, făcând omor printre dânșii. Și s'au înnecat în Prut și s'au înglodit în Ciuhru; iar câți au rămas vii, i-au gonit până la Nistru, și acolo s'au înnecat în fuga lor oarbă. Alții au fost prinși de vii, iar Alb sultanul abià au scăpat cu puțini de ai săi, rănit și el la cap. Ceilalți, câți au putut să fugă, au luat-o pe jos, goi și fără arme, și cu rușine au ajuns în locurile lor. Slavă domnului Dumnezeului nostru Isus Hristos, celui ce ne-au răsbunat astfel asupra vrăjmașilor noștri.

Socotit-am că e drept să spun cevà și despre domniile străine, pentru cei ce doresc să asculte.

Pe vremile și în anii aceia domnià în Țarigrad asupra Turcilor Selim, fiul împăratului Baiazit. Acesta deci adună mulțime de Turci și putere mare și pornì din Țarigrad și trecù marea și se bulucì împotriva Izmailtenilor din împărăția Sofi, ce se află la răsărit, și le dete luptă crâncenă, dar nu izbutì la nimic, ci pierdù o mulțime din ostașii săi și se întoarse îndărăt. Gătindu-se a doua oară, se duse împotriva Palestinei și o luă împreună cu Ierusalimul, iar de acolo se duse împotriva Eghipetului, numit astăzi de Turci Misir, și luă cetatea Alexandriei și tăiè o mulțime de Misireni și de fruntași de ai lor, și se întoarse biruitor la scaunul său din Țarigrad.

In anii treizeci peste șapte mii (7030=1522) pornit-au Suliimen, după moartea tatălui său Selim, din Țarigrad și s'au îndreptat în

sus pe apa Dunării și ajungând la hotarele țerii ungurești început-au a prădà și a arde țara. Și ajungând la Belgrad, l-au bătut multă vreme; și nu știu cum s'au speriat așà de tare Ungurii, că nu i-au dat ajutor, nici n'au ieșit împotriva Turcilor. In sfârșit Belgrădenii s'au predat singuri Turcilor. Și au luat Turcii Belgradul și alte multe cetăți, și au prădat țara Sremului(1) și s'au întors îndărăt, și luând cu sine moaștele maicei noastre ale prea cuvioasei Paraschive din Belgrad, le-au dus la cetatea lui Constantin.

Intr'acelaș an, luna lui Septemvrie, au răposat în domnul și Basaraba, voevodul țerii muntenești, iar în locul lui s'au ivit un Turc, cu numele Mahmet, care se trăgeà din neamul lui. Dar ce minunat amestec de lumină și întuneric! Se lăpădau oamenii de dânsul, cum fuge cineva de năpârcă.

Și mulți alții, așà ziși pribegi, s'au încercat atunci să puie mâna pe domnie, vreo șase inși,—numiți și nenumiți,—dar toți au pierit într'un singur an.

Intre acestea și după acestea, întărindu-se în domnia aceea un oarecare Radul și luptându-se cu Turcii, când bătându-i, când fiind bătut de dânșii, au trecut de patru ori munții spre părțile ungurești, ca să iea ajutor de acolo, și nu s'au odihnit până ce nu i-au gonit cu totul din hotarele sale.

Dar să ne întoarcem iarăș de unde am pornit, iar despre acestea să amânăm povestea.

Domnind, cum s'au zis mai sus, Ștefan cel Tânăr și întocmindu-și cu pricepere cursul vieții după sfatul celor înțelepți, vechiul dușman al neamului omenesc nu suferì multă vreme râvna cea bună, ci sădì în inima mai sus pomeniților sfetnici mari nesațiul, izvorul zavistiei, și vrăjmășie cruntă sămănă între dânșii. Umblând ei cu astfel de lucruri, tăiat-au Ștefan Voevod capul hatmanului și totdeodată întâiului său dascăl, anume lui Arbure, în luna lui Aprilie, în anii șapte mii și unul lângă treizeci (7031=1523), în curțile domnești dela Hârlău.

Intr'acelaș an, luna lui Septemvrie, s'au sculat asupra lui Ștefan Voevod toți boierii și tot sfatul, ca să-l scoată din domnie. Iar Ștefan Voevod, neavând ajutor de nicăeri, și-au încredințat lui Dumnezeu necazul său, iar acesta au suflat asupra lor mânia sa și i-au împrăștiat, pe căile pe cari numai el singur le știe, prin țerile și domniile de prin prejur. Puțini dintre dânșii și-au căpătat mai târziu

(1) Sirmiul.

locurile lor; mai toți și-au lăsat vieața în țeri străine, după voința dumnezeească.

In anul 7032 (=1524) au bătut Ștefan Voevod la Tărăsăuț, de cea parte a Prutului, ca la 4000 de Turci, cari se întorceau din țara leșească. Puțini dintre dânșii și-au mai văzut țara lor.

In anul al treilea și al treizecilea pe lângă șapte mii (7033 = 1525) năvălit-au din nou în țara ungurească mulțimile turcești, împreună cu afurisitul lor stăpânitor Suliimen, și trei ani după ce au fost supus Rodosul, au bătut cu desăvârșire pe însuș craiul, cu toată oastea sa, prin meșteșugiri viclene, și au jefuit o mare parte din țara aceea, și au cucerit Buda, cetatea crăească, și s'au întors în pace la ale sale.

De atunci se născù mare nestatornicie în țara aceea, căci dela miază-noapte s'au sculat un craiu, iar dela apus altul; cu cel dela apus țineau Sașii, fiindcă erà Neamț, anume Ferdinand, pe cel dela miază-noapte, fiindcă erà Ungur, anume Ioanăș, îl sprijinià poporul de acelaș neam cu dânsul. Și după vremuri, treceau când dintre Unguri în partea unuia din ei, când dintre Sași în partea celuilalt. Și luptându-se astfel necurmat unul cu altul, erà mare nevoie în țara lor.

In anul treizeci și patru peste șapte mii (7034=1526) s'au sculat Ștefan Voevod cu mânie și cu toată puterea sa împotriva lui Radul, voevodul muntenesc, în săptămânile cărnii, și au ajuns prădând și arzând până la Târgșor. Dar Radul Voevod, necutezând a-i sta împotrivă, s'au rugat de pace, și Ștefan Voevod s'au întors îndărăt.

In toamna aceluiaș an întrat-au Ștefan Voevod din nou în țara lor, din pricina obrăzniciei lor, și după ce au trecut pe unde i-au plăcut, s'au întors îndărăt, purtând în trupul său boala care au pus sfârșit vieții lui la Hotin, în anul 7035 (=1527), luna lui Ianuarie.

Intr'acelaș an și într'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales în domnie și împodobit cu cununa domnească Petru cel minunat, despre care în puține cuvinte am pomenit mai sus. Și acesta erà una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina sub obroc. Și cu vrednicie fu înălțat în scaunul domniei, cu sfatul obștesc, și pomăzuit cu mirul binecuvântării de mâna celui despre care mai nainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia (1).

După trecere de un an, împlinindu-se atunci anii lumești de cinci ori câte șapte și o mie și adăogându-se încă unul, în 15 ale ace-

(1) Se înțelege Teoctist; v. p. 189.

leiaș luni, înainte de 17 ale calandelor lui Fevruarie (7036=1528, Fevruarie 15), au adormit în domnul la adânci bătrânețe miruitorul domnesc și dascălul Moldovei, mitropolitul chir Teoctist, în păstoria sa, parte dăruită lui de Dumnezeu, după ce, spre sfârșitul său, i se dete marele nume îngeresc Teodor. Erà bărbat știutor ca nimenea altul, căci învățase din doască în doască și cele vechi și cele nouă, și multe fapte dumnezeești săvârșise înainte de plecarea sa.

Călugărindu-se din frageda tinerețã, toți câți l-au cunoscut de aproape mărturisesc că au fost un făcător de bine. Șaptesprezece ani fără cevà s'au trudit în egumenia dela Neamț, opt ani întregi au împlinit în episcopia ţerii de jos, iar în scaunul de mitropolit au stat nouăsprezece ani și opt luni aproape; au slujit dar cu totul lui Hristos în curs de șaizeci de ani și mai bine. Și au pornit părintele nostru pe calea cea lungă, ca să-și primească dela dreptul judecător dreapta răsplată a ostenelelor sale.

Și să nu mă bănuească nimenea că laud așà pe dascălul și pe părintele meu sufletesc. Orice om nepărtinitor socotesc că l-ar judecà tot așà. Căci dacă omul care povestește despre lucrurile lumești nu e în primejdie de a fi bănuit, cu atât mai mult nu trebue să fie bănuit cel ce se îngrijește de cele mai înalte.

Ba, un om ca acesta e vrednic și de cunună. Dar eu, carele cu vorbele lui sufletești m'am hrănit ca cu lapte și cu iubire părintească am fost crescut de dânsul, n'aș fi eu vrednic de ocara robului celui leneș care au ascuns talantul sub pământ, dacă n'aș arătà fruptele străduințelor sale, și dacă n'aș scoate la lumină bunătatea acestui bărbat, și dacă n'aș da, după putință, cinstea cuvenită părintelui atât de iubitor de fiii săi? Și toate acestea, mai ales după ce ostenelele lui au încetat? Acest întru sfinți răposat părinte fu îngropat cu sfințenie în mânăstirea dela Neamț, unde din tinerețe fusese închinat lui Dumnezeu. Dumnezeu să ne ferească de rele, prin rugăciunile lui, amin.

Un an după aceasta (=1529), în vreme de iarnă, pornit-au Petru Voevod cu răsboiu împotriva Săcuilor, neam unguresc, și împărţindu-și ostașii în două pâlcuri, acestea au trecut pe cele două căi de munte și au ajuns în ţara lor; și bătându-se în mai multe locuri cu fruntașii lor, peste tot i-au biruit pe Săcui, iar cu puștile de răsboiu au spart una din cetățile lor, și pe cei ce se aflau într'însa pe toți sub ascuțișul săbiei i-au trecut. Și după ce s'au întors de acolo, Petru Voevod și i-a făcut supuși pe Săcui.

Intr'acelaş an, în luna lui Iunie, la rugămintea mai sus numitului craiu Ioanăş, ca să-i fie de ajutor împotriva domnilor acelei ţeri, cari nu voiau să i se supună, şi după făgăduinţa că-i va da cetatea Bistriţei din acea ţară, cu tot ţinutul dimprejurul ei şi cu toate veniturile, şi alte multe pe lângă acestea făgăduindu-i, dacă va pune mâna pe domnie, au trimes domnul Petru Voevod pe cei dintâi dintre boierii săi, pe Grozav, marele vornic, şi pe Barbovschi, căpetenia oştii, şi încredinţându-le o parte din oameni, le-au poruncit să iasă în faţa Braşovului, pe drumul de jos, iar altora le-au poruncit să intre în hotarele lor pe drumul de sus al Sucevei. Protivnicii dintre Unguri, dacă auziră acestea, se buluciră cu putere împotriva amândoror pâlcurilor; dar de cei de sus nu se îngrijiau aşà ca de cei de jos; şi adunându-se nu puţini din domnii Ardealului şi din episcopii altor ţinuturi, şi purtând puşti grele cu dânşii, se apropiară cei de jos unii de alţii, din sus de Braşov, şi începură a se sumuţà unii pe alţii la luptă.

Protivnicii se arătau a fi mai tari, căci aveau foarte multe arme, cărora de obiceiu le zic puşti, şi altele mai mici asemenea lor; pe unele le aveau gata, iar pe altele le gătiau. Săcuii, cari se prefăceau a fi supuşi, se uniră şi ei cu protivnicii. Creştinii chemând pe Dumnezeu în ajutor şi începând lupta, protivnicii de'ndată o luară la fugă, dând dosul şi lăsând cu ruşine toate puştile, de cari am vorbit mai sus, cu cară şi cu călăreţi cu tot; cei ce se pricep la astfel de lucruri ştiu prea bine de ce folos ne-au fost ele atunci. Căzut-au foarte mulţi dintre dânşii, străpunşi de suliţe şi măcelăriţi şi ucişi lângă apa Bârsei. Şi erau ca un noroiu de lut, cum zice psalmistul despre Avim cel vechiu şi de seminţie străină, la apa Chisului.

Şi întorcându-se din războiu cu biruinţă, creştinii împreună cu fruntaşii lor, şi luând pradă dela duşmani, o aduseră cu mare cinste domnului Petru Voevod. Iar cei de sus, despre cari am pomenit mai nainte, arătând şi ei nu mai puţină vitejie în faţa duşmanilor şi întorcându-se cu partea lor de pradă, o închinară celui ce i-au fost trimes.

Craiul Ioanăş s'au bucurat auzind de acestea şi pe lângă cetatea făgăduită adause încă una, cu numele Boluanăş.

După aceste întocmeli trimes-au Petru Voevod boieri de-ai săi în cetăţile dăruite lui. Bistriţenii însă n'au voit să dea acestora cârma ce li se cuveniâ, iar pilda lor urmând-o alte cetăţi, anume Braşovul şi cele din prejurul lui, se lăpădară de craiul Ioanăş. Atunci viteazul domn

Petru Voevod se repezì ca un tânăr el însuș asupra lor, pentru a doua oară în acelaș an, în luna lui Septemvrie, și într'un mers minunat prin țara lor dete dovezi de fapte voinicești. Deci unele din cetățile pomenite mai sus, silite fiind cu puterea, se supuseră fără voie craiului Ioanăș, altele de frică, auzind că celelalte nu s'au putut împotrivì viteazului bărbat, se speriară, începură a se clătinà și trecură și ele de partea celor supuse. Și astfel, după o strălucită biruință și după bune orândueli, s'au întors Petru Voevod de acolo la ale sale, aducând cu sine dela lăcuitorii acelei țeri o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, spre folosul și îndulcirea domniei.

Intâmplându-se astfel acestea, ai noștri ridicară capul. Dar să trecem peste celelalte întâmplări, fiind lungi, și să le lăsăm altora mai pricepuți decât noi, iar noi să mergem înainte cu vorba.

In anul 7039 (=1531), luna lui August, domnul Petru Voevod, silindu-se să-și îndrepte ochii în toate părțile, trimes-au la craiul leșesc cu rugămintea, ca să-i întoarcă moșia părintească, ruptă în domniile de mai înainte. Nevoind să auză despre aceasta, Petru Voevod s'au hotărît a o luà cu puterea. Dar vrăjmașii au fost mai tari; așà a voit Dumnezeul nostru cel iubitor de oameni. De aceea îngâmfații prinseră a sburdà și prădară rău marginile țerii.

Ajungând acì cu povestirea, trebue să amintesc că în cursul aceluiaș an, rostogolindu-se roata bisericească dela unii la alții, mă ajunse în suișul ei și pe mine smeritul și mă puse în scaunul episcopesc din partea de jos a țerii, Aprilie în 23. Și acum să iau iarăș firul povestirii.

Văzând așà dar cu tristețe Petru Voevod cum Leșii strâmtorau hotarele Moldovei și socotind că ar fi o lipsă de vitejie și o slăbiciune neiertată să nu răsbune batjocura suferită, au ieșit la luptă aprins de mânie, și ajungând în țara lor, trupurile Leșilor cădeau dinaintea lui ca spicele, și bătând peste tot locul pâlcurile lor și doborînd la pământ pe întâii luptători, au acoperit toate câmpurile cu trupuri, iar apele râurilor le-au amestecat cu sânge, cetățile cele tari le-au luat cu năvală, și pe Leși i-au silit să se tragă în țara lor. Și mulțămind lui Dumnezeu pentru biruință, s'au întors biruitor, în anii dela facerea lumii curgători 7046 (=1538), în săptămânile cărnii.

Dar, precum mi se pare, nu este nimic neschimbăcios în această vieață, nici puterea domnească, nici bogăția, și nu este fericire în vieață, care să nu fie turburată de întristări și vifore. Dar ce vreau să zic prin aceste cuvinte?

Dumnezeu voind să ne mustre, cum au încercat pe Iov, și-au împlinit pe căi ascunse gândul său și de împlinitori au ales pe boieri. Ce fel și cum s'au întâmplat aceasta, vino-mi în ajutor, cuvântule, și povestește celor doritori să auză povestea vrednică de aducere aminte și de istorisire.

Așà dar, într'acelaș an, erà un oare care Mihul, boier mare, Arbănaș de neam, om foarte viclean și, cum s'ar zice, sumuțând și răsvrătind pe toți. Pe față el se arătà că are iubire curată către domn, iar în taină puneà la cale vicleșuguri și țeseà sfaturi pline de clevetiri, împrietinindu-și pe toți cei doritori de a pune mâna pe lucruri străine și a-și immulțì ale sale pe căi nedrepte.

Sămânța necredinței prinse rădăcini și boierii trimeseră pe ascuns scrisori la marele împărat turcesc, cerând mazilirea. Impăratul, fără să întârzie de loc, ci suflând ca vântul năpraznic de apus și ca vijelia ce vâjie din greu, groaznic și cu urlet de leu s'au sculat îndată, ducând cu sine mulțime de legheoane.

Pe lângă Turci se alipiră puterile Tătarilor celor cu chipul de fiară și căpeteniile oștilor muntenești, iar dela miază-noapte (Leșii) cei greoi la minte, scurți la haine și lungi în picioare, cari ca o apă turburată — căci și ei aveau acelaș gând cu Turcii — se vărsară cu vuet asupra țerii și ca un vârtej înfricoșat voiau să înghiță cetatea Hotinului cea cu ziduri și turnuri întărite. Cu un cuvânt, toată păgânătatea sălbatecă de prin prejur au pornit-o Soliman, prea îngâmfatul stăpânitor al Turcilor, întocmai ca o pasăre cu aripile mari, care se aruncă asupra unei păsăruici golașe. Iar la mijloc se muncià capul oștilor moldovenești. La ajutor nu se puteà gândì din nici o parte. Iar cei ce pregătiseră acestea, adunându-se unii la alții, își dedeau pe față greutatea îndrăznelii lor, și diavoleasca lor viclenie cu încetul se descoperì. Erau doar minți rătăcite de oameni și orbite în fața celor viitoare. Dar păzitorul patului domnesc, care se chemà Hâra, aflând de acestea, le descoperi îndată pe toate Voevodului și-i zise: vai nouă, Voevodule, boierii se sfătuesc să te părăsească.

Auzind acestea domnul, inima i se cutremură și spaimă și frică și tremur îl cuprinse, lacrămi îi curgeau din ochi și dese oftări îi ieșiau din fundul inimii. Jalnică și vrednică de plâns erà înfățișarea lui. Ce răutăți și ce îndrăzneală n'au arătat atunci boierii, cari ca niște câini turbați se repeziau asupra lui. Iar el, poruncind să păzească bine pe cei răsvrătiți, cu inima rănită și fața udată de lacrămi, părăsind pe răsculați plecă cu puțini, Sepemvrie în 14.

Nu oftezi acì, dreptate? Ce vorbe pot să descrie cele întâmplate atunci? Mi se pare că le-au mers vestea dela marginile răsăritului până la sfârșitul apusului. Și cum mergeà el înspăimântat și cu toată graba, ocolind pâlcurile de dindărăt ale Turcilor și cu ochii ațintiți mereu spre munții cu vârfurile ascuțite, ajuns-au spre seară la mânăstirea Bistriței, unde fiind primit fără împotrivire, voià să se odihnească de osteneli. Dar mojicii și neobrăzații și răutăcioșii, simțind de aceasta, încunjurară mânăstirea și ca niște capre sălbatice năvăliau asupra ei. El, netemându-se de toate acestea, o luă la fugă, căutând scăpare pe un cal iute, despoiat fiind de toate celelalte ale sale, ca un rob fugar.

O soare a tot văzător! Dar cele întâmplate de acì înainte, ce cuvinte le pot spune?

Mai întâiu tovarășii lui de fugă, înaintând în munții nepătrunși, se împrăștiară unii într'o parte, alții într'alta, unii de nevoie, alții de bună voie, până ce nu rămase nici unul cu dânsul. Și rămase, săracul de el, mai gol decât văzduhul, și se ascunse ca luceafărul sub pământ sau ca bătrânul Cron, și se îndepărtă fugind, neștiind încotro, Septemvrie în 18. Și dete de niște locuri prăpăstioase și muntoase și de văi păduroase, și neputând să le treacă călare, își lăsă acolo iubitul său cal, pe care nimenea altul nu încălecase, și pătrunzând pe niște căi nepătrunse de oameni și lăcuite numai de fiare sălbatice, și printre piscuri înalte, gol, rănit la mâini și desculț, mergeà, pe cărări aspre și neumblate, marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte, — mă biruește mila și lacrămi îmi stoarce din ochi, — iar munții din față aduceau aminte celui ce plângeà și suspinà de pierderea copiilor și a puterii. Astfel au umblat șase zile, flămând și fără hrană, fără să vorbească o vorbă cu cinevà și fără să vadă fața cuivà; mergeà rătăcind, măsurând adâncimile sălbaticei pustii, până ce dând de un pârâu ce curgeà în spre țara Săcuilor, l-au aflat niște pescari din acele părți—Dumnezeu se îndurase de dânsul—și dacă l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, cari l-au cinstit cum se cuvine și l-au petrecut până la Ciceul cel cu turnurile întărite, în 28 ale aceleiaș luni.

Dar căpeteniile cetății, pe cari el singur îi pusese, aveau gând rău asupra domnului și voiau să-l piardă cu orice preț. Voevodul, ca om cu minte, văzând aceasta, îi scoase cu meșteșug din cetate și cetatea o dete spre pază Ungurilor. Astfel scăpă de potopul cotropitor și ca un al doilea Noe își mântuì sămânța neamului în cetatea Ciceului, unde cu puțin mai înainte îi trimisese. Și ce s'au

mai întâmplat apoi? Intinzând braţele sale şi cu dragoste părintească îmbrăţişindu-i, îşi sărută pe micii săi copii, ca vulturul ce-şi acopere cu aripile puişorii fără de pene, şi întinzând iarăş mâinile sale, cuprinse în braţe plângând pe înţeleapta sa soţie, pe doamna Elena, care încleştându-se de gâtul lui plângeà cu jale şi-l săruta din toată inima, nu ca ucigătoarea Dalidă pe Samson, ori ca Tindarida pe soţul său, viteazul erou.

Din toate părţile se auziau numai strigăte şi suspine, din toate părţile bătăi de piept. Dar a le înşirà pe toate cu vorba este cu neputinţă, căci m'ar ajunge anul, dacă aş vrea să le istorisesc. De altă parte nu se cade să le punem pe toate sub obrocul uitării, mai ales că am ajuns cu povestea acolo, unde trebue să arătăm pe corbul mai negru decât negreaţa.

Ioanăş craiul, de care am pomenit mai sus în cursul povestirii, om viclean şi răutăcios, care cu limba linge şi cu coada loveşte, dacă auzì de cele întâmplate, trimese îndată prieteni de-ai săi, să păzească bine cetatea şi să închiză porţile şi să nu lase pe nimeni să iasă, având de gând sau să-l arunce jos de pe ziduri, sau surpând zidul să dea morţii întreg neamul lui, turbat fiind de lăcomie şi arătându-se ca un al doilea Ghelimer care a închis pe vechiul Inderih, cu femeia şi copiii săi,—el care se îmbuibase cu prisosinţă de binefacerile lui, precum am apucat a spune în cursul povestirii.

O chinuitorule aur, tirane îndrăzneţ, ţesătură a răutăţilor, tu care deschizi limba celui fără de glas şi închizi gura celui guraliv, tu care calci legile şi aşăzămintele şi alungi ruşinea dintre oameni! Deci frică mare îl cuprinse pe Voevod; el suspinà din greu şi se întristà şi cu bătăi puternice îşi lovià pieptul şi spre Dumnezeu trimeteà rugăciuni din fundul sufletului său.

Dar destul m'am bocit despre acestea. S'au îndurat în sfârşit Dumnezeu de dânsul, şi văzând norii de lacrămi i s'au făcut milă de cel ce cu osârdie i se rugà şi i-au luminat ochii minţii, iar el, deşteptându-se ca din somn, au trimes îndată şi pe ascuns împăratului turcesc o scrisoare întraripată, cerând ajutorul lui prea puternic. Auzind acestea sumeţul şi marele împărat al Turcilor, şi aflând de cele întâmplate, i se făcù milă şi-i părù rău de Petru şi poruncì craiului Ioanăş să-i dea drumul; Ungurii plătiau atunci bir marelui împărat Suliimen. Până şi varvarului i se făcù milă de suferinţele domnului, şi-l chemă la sine, ca să-l facă (din nou) Voevod. El primì cu bucurie, şi lăsând pe doamna cu copiii la Ciceu, plecă în fugă şi ca prin sbor ajunse în ţara turcească, după ce au scăpat de cursele rele

ale Ungurilor. Și după ce grăbì la cetatea împărătească, prea frumoasa cetate a lui Constantin, și fu între zidurile ei întărite, îndată ce se ivì înaintea marelui împărat, pe neașteptate îmblânzì sufletul lui varvar. El privì cu dragoste pe Voevod și-l învrednicì de odihna cuvenită lui. In locul valurilor și neliniștei, îi surise acum liniștea, din liniștea și bunătatea ta, stăpânitorule!

Acestea deci se întâmplară în anii din urmă. Dar pe când Petru Voevod se aflà încă în Ciceul cel întărit, răsboiu varvar și crâncen purtau Turcii în Moldovlahia, jefuiau lăcuințele și se încărcau de prăzi. Atunci și prea frumoasa cetate a Sucevei se supuse Turcilor și ca pe o logodnică împodobită și ca pe cea din urmă roabă și ca pe o curvă de pe drumuri o batjocuriră. Bogățiile domnești și averile Ismailtenii le-au secat; iar sumețul împărat al Turcilor se întoarse de acolo biruitor la Țarigrad, lăsând țiitor locului domnesc pe un oarecare Ștefan, în vremea căruia mare foamete au fost în toată țara Moldovei și în țara muntenească, și care nu mult după aceea, în palatul său și lângă patul domnesc, au băut paharul neîndurat al morții. După el un altul, un Alexandru oarecare, poreclit Cornea, numai cât și-au uns buzele cu mierea domniei și au pierit înainte de vreme.

Dar să mergem mai departe cu povestirea și s'o isprăvim de scris. Și după ce marele de suflet Petru Voevod își arătă cu încetul puterea sa, în cetatea împărătească, în tot cursul celor unsprezece luni el erà în gura tuturor marilor diregători Turci.

Și ce să mai lungesc vorba? Marele stăpânitor i se arătă chiar mai milostiv decât ai săi și îl trimese împreună cu marele său comis să-și iea domnia, pe care o pierduse în vremea domniilor lui Ștefan și Alexandru Voevozi. Și-l ridică astfel din înjosire la înălțime și-l făcù apărătorul împărăției sale. Deci se repezì Petru Voevod, ca o fiară din capcană și ca un vultur din cursă, și ajungând la Dunărea cu apele frumoase intră în Brăila Muntenilor. Atunci boierii moldoveni, îndată ce aflară despre aceasta, veniră cu toții, —atât cei ce slujiau la curte cât și cei ce se trăgeau din neamuri de frunte și strălucite—și părăsind pe nenorocitul Cornea ca într'un sbor ajunseră la Brăila și cu brațele deschise primiră pe domnul lor, și căzând în genunchi fură iertați pentru îndrăzneala lor. Dar pe cei mai de frunte dintre ei, pe mai sus pomenitul Mihul și pe Totrușeanul marele logofăt, îi lăsară sub pază în Cetatea Nouă cea întărită. Nu mult după aceea fu prins și Cornea de niște oa-

meni și adus lui Petru Voevod, și fu tăiat cu sabia, în anul 7049 (=1541), luna lui Fevruarie.

Din nou văzù Petru Voevod zi slobodă și din nou luă în mâinile sale domnia și cinstea de mai înainte. Erà atunci al treilea an curgător de când se despărțise de dânsa.

Și nu erà nimenea care să-i stea împotrivă. Intră în cetatea domnească a Sucevei împreună cu diregătorii împărătești cari îl petrecuseră. Și adunând pe cei ce se răsvrătiseră, silit de împrejurări, se puse pe schingiuiri și cu mâini de varvar pe prinșii cevà mai sus numiți fără milă îi tăiè, fețele lor le jupuì și le trimese marelui împărat, iar pe boierul turc îl dăruì cu daruri foarte bogate.

Nu mult după aceea își aduse din Ciceu și pe prea iubita sa doamnă Elena și pe prea doriții și blagorodnicii săi fii, Iliaș și Ștefan.

Astfel se sfârșiră toate aceste întâmplări. Iar noi le-am povestit în scris cum am putut, pe scurt și, după socotința noastră, lămurit, fiind cursul anilor de șapte ori câte o mie și de două ori câte de cinci ori cinci, în luna de primăvară (7050=1542, Martie). Iar domnul Petru Voevod își desmerdează norocoasele sale bătrânețe în băi și în băuturi și în mâncări, ai zice ca o lebedă cu penele aurite deasupra unor clădiri.

Ce s'au mai întâmplat după acestea și cum, va scrie povestirea. Petrecând și ocârmuind astfel, bărbatul mare de suflet și cu inimă îndrăzneață pornì și ajunse în țara ungurească pe valea Oituzului, ducând cu sine mulți și puternici ostași, și apucând cu mânile de păr pe lăudatul și mândrul voevod al Ardealului Mailat, îl trimese marelui sultan Suliimen. Și după ce au săvârșit fapte vitejești și au adunat multe comori de aur în țara Ardealului, s'au întors la ale sale, în Câmpulung, trecând ca prin sbor munții cei cu vârfurile ascuțite.

Așà se sfârșiră și acestea, iar noi să ne întoarcem iarăș. Și pe când puneà la cale toate acestea, cu mintea lui prea înțeleaptă, îngrijià și de biserici, le zidià din nou, lucrà în frica lui Dumnezeu și da învățături înțelepte celor de casa sa, căzù într'o boală rea, căci om erà și el, și din aceasta i se trase sfârșitul vieții, adică al ființei sale muritoare, deșì puternice ca a unui erou, la Suceava, în anul 7054 (=1546), Septemvrie în 3, și fu îngropat cu cinste în lăcașul domnesc al mânăstirii dela Pobrata.

Și cu sfatul episcopilor și al tuturor boierilor se urcă Iliaș la înălțimea domniei și în scaunul tatălui său: om moale de inimă și mic de suflet. Intru nimic nu s'au arătat asămănător tatălui său, ca și

cum nu l-ar fi crescut ca fiu. Pe toate le-au turburat și le-au clătinat, înțeleg buna stare a sfintei și dumnezeeștii biserici și legile domnești; de săraci nu-i erà milă de loc, pe sine se socotià prea înțelept și se lăudà că știe să prinză păsări în laț. Și îndeletnicindu-se cu acestea, deșertul, ziua își alegeà sfetnici copii de Turci, iar noaptea își aplecà urechile și inima la Turcoaice spurcate, până ce se prefăcù în desăvârșită lăcuință a diavolului.

Nici când nu voià să vază înaintea ochilor săi oameni cu cuget curat,—în gură și pe limbă și mai ales în inimă aveà numai gândul de a adunà bogății, și mare mulțime de talanți de argint și de aur au adunat vicleanul; veniturile boierilor în toate chipurile în partea sa le-au luat, averile mișcătoare și nemișcătoare ale episcopiilor și ale mânăstirilor până la cea de pe urmă le-au luat, pe preoți și pe rugători fără milă în toată țara i-au prădat, și pe toți de lacrămi și de suspine i-au umplut. Astfel ajunse la nebunie desăvârșită, ascuțind sabia sorții împotriva sa și ridicând-o spre tăierea sa. Căci Dumnezeu urăște, precum se zice, faptele de lăcomie. Ingrămădind răutăți peste răutăți, și adăogând altele și mai rele și necuviincioase, înnebunì în sfârșit cu totul, căci tăiè și capul hatmanului său Vartic, iar pe alți boieri pe unii îi orbià, altora le tăià nasul, pe alții îi făceà să fugă și să se așeze în țeri străine, până la alte vremuri. Și astfel s'au născut sămânța necredinței.

In anul 7056 (=1548) fu iarnă așà de aspră, încât și copacii s'au uscat.

Ajungând acì în cursul povestirii, să pomenesc și despre mine smeritul ce mi s'au întâmplat sub dânsul (1).

Oamenii bucuroși de răul altuia și pricepuți la vicleșuguri țesură minciuni pline de clevetiri și le spuseră doamnei Elenii și fiului ei Iliaș, și am căzut cu strașnică cădere, vrednică de plâns. Despoiat am fost de scaun, ca un rob fugar, și cu grele ispite m'am luptat, și eram mai gol decât văzduhul. Căci zavistia nu se rușinează de dragostea dintre oameni, nici nu se teme de ochiul lui Dumnezeu. O zavistie, fiară crudă, tigru mâncător de oameni, săgeată fără de fier, suliță mai ascuțită decât toate! Dar ochiul cel drept nu trecù cu vederea peste acestea, ci le văzù drept.

Am spus acestea în treacăt, fiindcă amărăciunea sufletească ne silește să vorbim. Să povestim acum mai departe despre domnul Iliaș.

Atras de dorul mincinoasei legi turcești, el lăsă și domnie și

(1) In orig. se zice încă odată „ce s'a întâmplat, va spune povestirea".

mamă şi fraţi şi plecă, dacă ar fi putut ar fi sburat prin aer, şi înfăţişându-se sultanului Suliimen, se lepădă de bună voie de Hristos şi se aruncă în braţele diavolului. Săracii de noi, ce am mai îndurat! O dreptate (1), o soare, cum ai putut suferì astfel de fărădelegi ale celui ce au fost un batjocoritor al lui Hristos, un înşelător al creştinilor, un încătuşat la minte de înşelători vicleni, un vândut diavolului şi afurisitului Muhamet al Turcilor, al cărui nume l-au şi luat, de trei ori blestematul!

Acestea s'au întâmplat în vremile din urmă, cursul soarelui fiind în anul 7058 (=1550).

Nu mult după aceea, răspândindu-se faima de cele întâmplate, puterea domniei nu fu amânată, ci deîndată se adună la un loc norodul cu episcopii şi cu boierii de frunte, cu căpeteniile oştilor şi cu tot sfatul, şi deteră schiptrul în mâinile îndrăzneţului Ştefan, hotărît de mai nainte de cel de sus pentru înălţimea domniei şi plămădit din acelaş sânge cu Iliaş, dar nu cu aceleaşi năravuri; pe acesta cu ochi dulci privindu-l, ca de Dumnezeu dăruit, cu braţe grăbite îl îmbrăţişară şi-l făcură stăpânitor al ţerii Moldovei; păreà un domn cu suflet luminat, frumos la faţă, blând la privire. Şi după ce luă domnia, dela întâii paşi se arătă că n'au înşelat nădejdile celor ce l-au ales, şi pe toţi îi întărià în nădejdile lor de bine. Şi iarăş străluciră razele dreptei credinţe, şi iarăş străluciră zorile binefacerii, şi toţi deopotrivă lăudau pe voevod, şi toţi cu osârdie iubiau pe domnul Ştefan. Căci erà milostiv şi iubitor de călugări şi hrănitor de săraci.

Şi îndată după acestea ce s'au întâmplat?

Scoţând sabia cu râvnă şi sburdând de îndrăzneală, ca un cal tare de gură, el înspăimântă pe Leşii cari năvăliseră în Moldova şi o strâmtorau, în unire cu cei ce o părăsiseră mai dinainte (2), şi dovedì dela cei dintâi paşi şi dela întâiul mers, ce căldură vitejească aveà în pieptul său.

Întorcându-se de acolo, îşi îndreptă faţa spre preaslăvita cetate a Sucevei, şi întinzând îndată puternica sa mână, pe mine surghiunitul, un mort între vii, mă chemă şi cu mâna domniei sale îmi încredinţă iarăş cârja, şi plecându-şi creştetul său înflorit şi genunchii înaintea feţei împăratului împăraţilor, din mila lui Dumnezeu, cu untdelemnul binecuvântării fu pomăzuit de mine, nemernicul.

(1) Orig. w сѫдє, coresp. grec. δίκη.
(2) Se înţelege pribegii.

Ei, împărate a toate stăpânitor, după ce ne-ai dat un astfel de stăpân, arată-ne că este și un biruitor ales.

Acesta deci, prin pronia dumnezeească, dărâmă altarele și închise bisericile, în cari întunecații Armeni aduceau jertfe deșerte, și stârpì necurățeniile murdare și jertfele scârnave și toate murdăriile, iar pe ei înșiși îi boteză pe toți în botezul adevărat al Dumnezeului înțelepciunii și luminii, pe unii de bună voie, pe alții fără de voie.

Și se auzì dela o margine a pământului la alta trâmbița cea mare și în aur ferecată, care trâmbiță peste tot locul credința lui în ziditor (1).

Până acì au mers alcătuirile ritoricești ale părintelui Macarie. Să încep dar și eu, fostul și nemernicul lui ucenic, Azarie.

Acest sfânt-răposat părinte, începând dela moartea bătrânului Ștefan Voevod celui viteaz și povestind până acì, în cuvinte frumoase și meșteșugite, vieața domnilor cari au fost înainte de noi și a celor din vremile noastre, și-au alcătuit povestirea din porunca lui Petru Voevod celui bătrân, adevărat izvor de adevăr, ce se varsă asupra inimilor noastre și le adapă cu apa minții, pe care cu toate că o gustăm, nu ne săturăm de ea. Călcând dar pe urmele lui, mă voiu silì și eu, umilitul său fiu, a merge mai departe și a împlinì porunca domnească, adecă a lui Petru al doilea, cucernicul domn, dată mie cu învoirea și cu binecuvântarea preaosfințitului mitropolit chir Anastasie și cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golăi. Cer dar iertare, dacă din pricina vremii îndelungate ce au trecut, voiu uità câte cevà și nu voiu pomenì unele lucruri, întâmplate în cursul anilor.

Voiu începe dar să istorisesc, pe cât îmi va fi cu putință, mai departe despre sus numitul Ștefan Voevod, și să împletesc vorbele povestirii, de unde au încetat și până acuma.

Domnind viteazul Ștefan cu cinste creștinească și ocârmuind toate, vrăjmașul cel rău nu putù suferì multă vreme râvna cea bună, ci vârî ură în boierii săi, cei ce fuseseră cinstiți de dânsul cu binefaceri. Și ce s'au întâmplat din pricina aceasta?

Boierii mai sus numiți, cari îl părăsiseră, anume pribegii din țara leșească, trimiseră pe ascuns scrisoare către sfetnicii cei mari, și prin minciună le furară mințile lor cele slabe. «Vreți să aveți puterea în Moldova, ziceau ei, băgați de seamă că puternicul Ștefan, pe care îl împinge tinereța, are de gând să se scoale cu cruzime

(1) Se înțelege ziditorul lumii.

asupra voastră şi să închine ţara la Turci, ca şi fratele său Iliaş». Şi vai, ce lucruri făptueşti tu, zavistie! Ei se sculară ca nişte hoţi asupra Voevodului şi îl măcelăriră fără de milă sub cortul său, ca pe un miel, la podul Ţoţorei, pe Prut; zăcând la pământ şi stropit de sânge, el nu putù să zică nimic altceva decât această vorbă: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng şi după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit şi ai murit». Erà atunci cursul anilor (7060 = 1552), luna lui Septemvrie. Astfel s'au sfârşit acest domn viteaz, după ce au domnit un an şi patru luni.

Dar aşezământul şi puterea domnească nu s'au întrerupt prin aceasta, ci, luminaţi fiind de Dumnezeu, mai sus pomeniţii pribegi din ţara leşească îşi găsiră Voevod în acelaş an şi în aceeaş lună pe unul dintre boieri, Alexandru, ales de cel de sus, om voinic şi frumos la faţă, liniştit şi blând. Şi primind ajutor dela August, craiul leşesc, porniră îndată să iea în stăpânire domnia. Şi nu erà nimenea care să li se împotrivească. Ei intrară deci fără nici o piedecă şi se adună tot norodul şi căpeteniile oştilor împreună cu episcopii şi cu boierii şi cu tot sfatul şi înălţară pe Alexandru în scaunul domniei, în palatul domnesc din Hârlău. Şi toţi erau veseli de domnul lor, căci erà cucernic şi blând cu toţi.

In vremile şi în anii aceia au fost foamete mare în ţara Moldovei. Şi Voevodul, cercetând toate casele în cari se păstrà aurul şi văzându-le pe toate goale şi neavând nimica, voià să împartă norodului mertice, dar neavând de unde, se întristà şi tânjià; totuş nu după multă vreme au adunat comori bogate, din daruri şi din venituri.

După trecerea anului al doilea al domniei sale, îşi luă soţie pe cuvioasa doamnă Roxanda, fiica lui Petru Voevod cel bătrân, din care născù pe Bogdan şi pe Petru, pe cari îi crescù în credinţa cea adevărată şi-i dete să înveţe carte.

Iar Alexandru Voevod, având ochii în toate părţile şi privind şi întocmind toate, ca un om cuminte, — ştià doar că fiecine care a gustat din bunătăţile acestei vieţi are să guste şi moartea — au trimes înainte de toate în ţerile de prin 'prejur, către căpetenilie popoarelor, şi au făcut învoieli, ca să trăească în pace cu străinii. După aceea au început să zidească o mânăstire foarte mare şi într'însa un lăcaş al Dumnezeului meu, o biserică aşà de împodobită cu frumuseţi, încât, dacă Dumnezeu însuş ar vrea să trăească într'o zidire făcută de mâini omeneşti, în aceasta ar trăi, şi au numit-o Slatina. Şi se ingrijià şi de celelalte mânăstiri mai

vechi şi le întărià şi le miluià şi ridicà în toate părţile lăcaşuri dumnezeeşti, şi hrănià şi miluià pe săraci, şi înnoià palatele domneşti, şi toate acestea cu înţelepciune şi cu pricepere adâncă le făceà.

In anul 7064 (=1556) trimese marele împărat al Turcilor Sulimen, la rugămintea Ungurilor, porunci lui Alexandru Voevod şi lui Pătraşcu, Voevodul muntenesc, şi au plecat amândoi cu oşti şi intrând în hotarele ţerii ungureşti, au pus, cu sfatul căpeteniilor de acolo, pe craiul Ştefan în scaunul tatălui său Ioanăş (1). Erà pe atunci o iarnă aspră în ţară şi un ger iute, cu vânturi rele.

In anul 7066 (=1558), Ianuarie 1, alesul între filozofi, mai sus numitul episcop Macarie, părintele nostru şi dascălul Moldovei, şi-au dat sfârşitul, ca un sfânt şi iubit de Dumnezeu, şi au fost îngropat cu cinste şi cum se cade unui sfânt, de ucenicii săi, în mânăstirea Râşca, cea de el zidită. Vai, ce mare şi luminos luceafăr au apus! Impodobit-au scaunul episcopiei de jos dela Roman 27 de ani, arătând mare vitejie în cele dumnezeeşti şi suflet mare în toate. Cine ar vrea să înţeleagă marea lui minte, pe acela îl va încredinţà de aceasta frumosul lăcaş, pe care cu osârdia lui l-au ridicat din temelii preacuvioasei Paraschive. Acest părinte, care a fost numit „cel Bun", în vieaţă fiind şi-au dat osteneală şi multe isprăvi dumnezeeşti au făcut, căci erà om cu râvna lui Hristos, destoinic la învăţătură, isteţ, deştept la vorbă şi foarte ştiutor, ca nimenea altul, precum mărturiseşte şi letopiseţul mai sus scris de dânsul, şi alte multe pe cari nu le mai cuprindem în această scriere, nevoind să prelungim povestirea.

Şi urmaş al scaunului arhieriei sale au fost Anastasie, bărbat blând, liniştit, plin de înţelepciune, înzestrat cu înţeleaptă smerenie şi purtând florile binefacerii în faţa şi în inima sa. Erà şi priceput în ale călugăriei, şi după ce au ocârmuit turma lui Hristos bine şi pe placul lui Dumnezeu 14 ani, au fost ridicat apoi la treapta mai înaltă de mitropolit, ca să ocârmuească scaunul prea slăvit al cetăţii Sucevei.

Dacă s'au cuvenit să pomenim şi de aceasta, să istorisim acum pe rând cele ce ies în calea povestirii. In al nouălea an al domniei lui Alexandru (=1561) s'au ivit din ţara nemţească un oarecare cu numele Despot, care-şi ziceà fiu de domn şi erà bărbat iscusit în lupte, şi adunând în ajutorul său oameni de toate neamurile, pricepuţi în răsboaie, viteji, îndrăzneţi şi inimoşi ca leii, şi ca vântul aspru de miază-noapte, ce aduce nori întunecoşi şi plini de

(1) Pe Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zápolya, îl numiau Turcii Ştefan. Cf. Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, vol. III, p. 569, şi mai sus, p. 102.

grindină stricăcioasă, s'au năpustit fără de veste asupra Moldovei, și intrând în țară s'au gătit de luptă, voind să apuce domnia. S'au înspăimântat Alexandru auzind de acestea și chemând îndată pe ostași, îi trimise să stea împotriva vrăjmașilor. Dar înainte de a se încăerà în țară, văzând pe vrăjmași că-i iau înainte, se mâniè în inima sa și se înarmă cu putere, și ieșì cu ostașii săi la luptă și dederă lupta la Verbia, lângă apa Jijiei. Și unii din rândurile dintâi erau haini Voevodului și au vrut la început să fugă, alții s'au întors într'o parte și în alta și s'au împrăștiat, iar Voevodul au rămas să se lupte singur, cu puțini ai săi. Și înțelegând înșelăciunea au suspinat zicând: «Vai, mai bine mi-ar fi să trăesc cu fiarele la un loc, decât cu oameni necredincioși», și fugind pe caì iuți au ajuns în fugă la târgul Iașilor și s'au gătit din nou de luptă.

Despot, luând cetatea Sucevei, în care găsì multe bogății, le împărțì ostașilor, și partea de sus a țerii i se supuse lui. Alipindu-i deci și pe aceștia de sine, cu vorbe mincinoase și ademenitoare, se sculă din nou cu răsboiu asupra lui Alexandru. Acesta, văzând că dușmanii se întăresc, lăsă pe răsculați și fugì cu puțini la cetatea Chiliei, unde găsì pe doamna Roxanda, pe care o trimesese de mai nainte. Și nu puțin plâns au fost acolo pentru nenorocirile lor și pentru pierderea puterii. Și zise domnul: «o doamnă, să încetăm cu plânsul și cu veșnica întristare, căci dacă am primit, cum au zis Iov, cele bune din mâinile Domnului, de ce n'am suferì și pe cele rele? Domnul au dat, Domnul au luat; cum au vrut domnul, așà au fost». Și fiindcă erà deștept și înțelept, îi venì în minte cevà mai folositor și de grabă își îndreptă fața spre cetatea împărătească. Dar Despot trimesese acolo mai dinainte și prin daruri și făgădueli momise pe boierii și ostașii împărătești, cei orbiți de mită. Și împăratul dete domnia lui Despot, care își schimbă numele în Ioan.

După ce ajunse Alexandru în cetatea împărătească și se văzù în liniște, în loc de scârbă și amărăciune, fu trimes nenorocitul departe în mazilie, la cetatea Iconiului, dincolo de mare.

Atunci să fi văzut plânsete și lacrămi și suspine multe, pentru despărțirea de doamnă, de copii și de prieteni. Și au rămas acolo așetptând să vază cele viitoare și rugându-se mereu lui Dumnezeu, să nu-l uite cu totul.

Să lăsăm acì vorba despre dânsul și să spunem celor ce vreau să asculte povestirea despre Despot.

Căpătând stăpânirea deplină, la început se arătà blând și vrăjmșa

nedreptății, dar cu încetul începù să-și arăte veninul ascuns și rău, pe care îl aveà în inimă, și se dete la nedreptăți, și asuprià pe oameni cu dări grele, și de săraci n'aveà milă, și urà obiceiurile creștinești ale pravoslaviei și țineà pe lângă sine sfetnici de altă lege, Luterani urîți lui Dumnezeu, a căror învățătură o împărtășià și dânsul; pe rugători și mânăstirile nu le iubià. Vasele de argint și de aur și pietrele scumpe ale cinstitelor și sfintelor icoane, cele cu mărgăritare împodobite, le adunà, răul, din toate mânăstirile la sine și se împodobià cu ele. O săracii de noi, un al doilea Valtasar s'au arătat, la năravuri și la fapte.

Numai suspine și plânsete și vaete se auziau din gura celor obijduiți și a celor prădați fără dreptate, și toți din fundul inimii lor se rugau lui Dumnezeu cu jale să-i mântuească din ghiarele acestui tiran.

S'au îndurat în sfârșit Dumnezeu de ei și văzând șiroaiele de lacrămi, i s'au făcut milă de cei ce se rugau cu atâta căldură. Și Dumnezeu, care cunoaște toate cele ascunse ale oamenilor, deschise, pe căile cari el singur le știe, ochii câtorvà boieri din sfat, și ei au știut să se mântue în chipul următor de Despot.

Erà între boieri unul cu numele Tomșa, frumos la înfățișare, viteaz, cu mâini puternice și piept vârtos, cu suflet îndrăzneț. Pe acesta deci îl chemară boierii cei mari și legându-l întâiu cu jurăminte strașnice și descoperindu-i sfaturile lor ascunse, se încredințară că pot aveà nădejde într'însul. Iar el, având toată râvna pentru credință, primì sfatul lor. Se duseră atunci înaintea lui Despot și-i băgară spaimă în inima sa, spunându-i că vine asupra lui un tâlhar ce se numià Dumitrașco. Iar el, fără să se gândească mult, trimese pe toți ostașii săi de frunte, Nemți, Unguri, Șpanioli, Leși și alții, și o parte din boieri și din oameni, și le puse căpetenie pe Tomșa, neștiind ce fel de om pune. Și puțini dintre ei știau de sfatul ascuns. Când au ajuns la Ciuhru, au năvălit deodată și fără de veste asupra Ungurilor și asupra celorlalți de neam străin și lovindu-i i-au biruit, și n'au scăpat dintr'înșii nici măcar unul, care să ducă vestea nenorocirii. Erà atunci numărul anilor 7072 (=1564), luna lui August.

Și după acestea ostașii ce erau acolo au ridicat pe Tomșa domn și i-au schimbat numele în Ștefan, și îndată au pornit, cu grabă și cu amenințări, ca săgețile fulgerului, ca să-și împlinească gândul asupra lui Despot. Iar el, dacă auzì acestea, i se cutremură inima și teamă mare îl cuprinse, și se închise în cetatea cea cu turnuri

întărite a Sucevei, împreună cu Luteranii rămași cu dânsul și cu câțivà din creștini, pe cari cu vicleșug îi închisese acolo. Ștefan încunjură cetatea cu oști. Cunoscând acestea sus numitul Dumitrașco, pornì aducând cu sine o mulțime de ostași înarmați, bărbați tâlhari (1), dorind și el să iea puterea. Creștinii erau mâhniți din toate părțile. Chemând însă pe Dumnezeu în ajutor și părăsind cetatea, ei se pâlcuiră cu tărie și ieșiră și împotriva acelora; lupta se dete la podul Vercicanilor, pe Siret. Vrăjmașii fură biruiți și tăiați, și cu sângele lor adăpară câmpurile, și pământul se acoperì cu trupurile așternute ale celor uciși; în sfârșit Dumitrașco însuș fu prins și mulți de ai lui fură prinși de vii și legați fură trimeși la cetatea împărătească, împăratului Suliimen. Acolo băù Dimitrie paharul neîndurat al morții, iar ceilalți fură osândiți la muncă.

Pe urma acestora Tomșa nădăjduià să primească domnia dela împărat, dar în nădejdea lui zadarnică s'au înșelat. Căci după ce vrăjmașii fură biruiți astfel, ai noștri, aprinși de râvnă, se îndreptară iarăș împotriva celor închiși în cetate și încunjurară cetatea, și o bătură cu tot felul de meșteșuguri. Săpară șanțuri și valuri și făcură un drum ascuns și ajunseră până la porți și așezară arme grele și vărsătoare de foc, adecă puști, și începură a bate cetatea cu tot felul de meșteșuguri. Dar nu isprăviră nimic. O, minune nevăzută și neauzită! Cetatea noastră bătută fără cruțare de ai noștri, ca să sfărâme capul șarpelui ce se încuibase într'însa! Și se auziau sgomote și strigăte din lăuntru și din afară, și câteodată erau bătuți, altădată băteau ei, și ținù lupta, ziua și noaptea, și vărsarea de sânge și moartea ostașilor până în patru luni. In cele din urmă, lupta între frați se sfârșì astfel.

Erà (în cetate) un Ungur cu numele Deveș Petru, și acesta făcù vorbe de pace cu cei din afară. Chemându-l Despot la sine: «o Petre», îi zise, «am înțeles că vreai să dai cetatea cu viclenie și să-mi pregătești moartea; dar îți vei da tu sufletul înaintea mea». Și scoțând îndată sabia, l-au ucis pe loc. Din pricina aceasta se turburară ceilalți și le părù rău și se făcù răsmiriță și necredință între ei, între Ungurii și Nemții lui Despot, și începură să-și caute pace, cerându-și numai vieața, cu strașnice blesteme, în cari se încrezură. Apoi scoaseră și pe Despot din cetate; și fu călcat și turtit și gustă paharul nenorocit al morții rușinoase, cursul anilor fiind

(1) Subt acești *tâlhari*, în orig. нєнкарїє, înțelege Azarie pe Cazaci; cf. p. 95.

atunci 7073 (=1564 sau 1565), luna lui Noemvrie. Acum să ne întoarcem iarăș și să povestim despre Alexandru.

Dacă auzì marele stăpânitor al Turcilor despre răscoalele, turburările și neorânduelele din Moldova, își aduse aminte de Alexandru cel mazilit și îl chemă îndată la sine. Și privind la dânsul cu ochi blânzi și îndurători, îi zise: «o Voevodule, știu că ai fost înșelat pe nedrept; de aceea îți încredințez acum domnia și cinstea de mai înainte; fii judecător drept și fii milostiv cu cei săraci». Alexandru primì atunci dela toți diregătorii împărătești daruri bogate.

Voevodul se umplù de bucurie și plecă de acolo, ca un vultur scăpat din laț. Dându-i împăratul și ostași în ajutor, el plecă să-și iea domnia și ajunse la Brăila.

Indată ce auzì Tomșa de acestea, adună oaste și, crezându-se mai tare, ieșì la luptă și arse o parte din țara muntenească și o prădă. Dar vorba împăratului a fost mai tare decât el. Căci auzind despre acestea, el făcù semn Tătarilor celor cruzi și cu chip de fiară, și aceștia porniră asupra Moldovei ca niște câini turbați, și luând multă pradă, de oameni și de vite, și arzând țara, se întoarseră în pace la ale lor. Intâmplatu-s'au acestea în anii dela începutul lumii 7073 (=1565).

Văzând Tomșa că nu-i e cu putință să stea în potriva puterii împărătești, se cutremură în gândul său și se gândì la sufletul său și al boierilor ce erau cu dânsul. Căci nimic nu e mai scump omului ca sufletul, nici înălțimea domniei, nici dulceața puterii, nici stăpânirea de bogății. Și luând cu sine toate comorile domnești, fugì în țara leșească, crezând că are să scape de mâinile a tot puternice, de cari nu e dat omului să scape. Dar n'au putut, căci l-au ajuns acolo porunca împăratului Suliimen, și în cetatea Liovului i s'au luat vieața și lui și sfetnicilor ce-l însoțiau.

Alexandru își căpătă iarăș cinstea domniei, și pentrucă nu erà nimenea care să-l oprească, au intrat în țară și și-au pus iarăș cununa în cap și s'au arătat pentru a doua oară domn, în anul 7073 (=1565), luna lui Martie, după ce fusese scos din domnie de doi ani și cinci luni. Și iarăș apucă Alexandru Voevod zile slobode, iarăș se făcù singur stăpânitor al țerii Moldovei, iarăș străluciră razele binefăcătoare ale pravoslaviei. Și se atinse tăciunele ce răspândià fumul credinței celei rele și se ascunse iarna întunecată a necuraților Luterani, și înflorì primăvara aducătoare de tot soiul de bucurii, înțeleg de buna stare a bisericelor, și în locul valurilor se arătă zâmbind liniștea.

Și după acestea ce au urmat? Au adunat pe vrăjmașii cari puseseră la cale înșelăciunile de mai nainte și pe boierii necredincioși și pe toți i-au dat morții nemiloase, iar pe ostașii împărătești i-au trimes cu daruri la ale lor.

De atunci s'au potolit furtuna cu valurile cele mari, și peste marea vieții plutiai fără turburare; căci duhul dumneezesc suflà drept, ca zefirul cucerniciei. Nu mult după aceea aduse la sine din Țara-Românească și pe doamna Roxanda și pe blagorodnicii săi fii Bogdan și Petru, și se bucurau cu toții împreună de dulceața bunătăților, și-și petreceau vieața în frica lui Dumnezeu, și cu milostenii către săraci și cu binefaceri către biserici își ungeau mereu sufletul lor. Dar traiul le-au fost dureros, din pricina deselor și feluritelor boli grele la cari cădeau.

Vom spune cevà și despre împărățiile din afară, pentru cei ce doresc să asculte. In anul 7074 (=1566) s'au sculat marele împărat al Turcilor Suliimen și s'au pornit cu multe zeci de mii de oameni și s'au îndreptat să cucerească țara nemțească, dar în luna lui Iulie și-au găsit acolo sfârșitul vieții, după ce domnise 42 de ani, și au lăsat împărăția fiului său Selim.

Iar în al patrulea an al domniei sale de a doua, căzù Alexandru la boală rea și de moarte, și înțelese că are să moară. El chemă pe căpeteniile bisericești și pe preoți și pe toți boierii, și spunându-le multe învățături dumnezeești, dete schiptrul domniei fiului său Bogdan. Astfel, în vieață fiind, au îndrăgit cele viitoare mai mult decât cele de acum și în locul porfirei țesute în aur s'au îmbrăcat în haina de lână a călugăriei, și în locul cununii de mărgăritare și de pietre scumpe au primit tunsura părului și au îmbrățișat vieața călugărească și și-au schimbat după cinul îngeresc numele în Pahomie. Dar n'au trăit mult după aceea, ci au adormit somnul cel veșnic și obștesc al morții. Și piatra, care nu cruță nici pe cei buni nici pe cei răi, ci pe toți la un loc îi pune, au acoperit și pe acest mare bărbat, în anul 7076 (=1568), luna lui Martie.

Luând Bogdan schiptrul domniei și fiind încă tânăr, erà diregătoare domniei mama sa Roxanda și diregători erau Gavriil logofătul și Dimitrie portarul (1), iar doamna erà mai mare peste toți. Și erà cuminte ca un bărbat, cu suflet mare și împodobită cu înțelepciune, cu adevărat raiu însuflețit, ce-și adapă pomii cu binefaceri. Și cinsteà darnica doamnă cu mii de binefaceri pe boierii cari o slujiau și cu

(1) Vezi nota dela p. 96.

daruri foarte bogate și alese îi mângâià, și având ochii în toate părțile și necruțând aurul, îl împărțià spre alinarea durerilor chinuitoare, vărsând nouri de binefaceri peste neputincioși și săraci, și umpleà de binefaceri mâinile celor ce suferiau de crude și dureroase bătrânețe, pe ieromonahi cu milostenii mângâitoare la rugăciune îi îndemnà, și călugărilor iubitori de Dumnezeu, cari duceau vieață curată în mânăstiri sau în pustii petreceau o vieață plină de suferinți, le răcorià inimile cu dese cercetări. Și lăcașurile sfinte de peste tot locul primiau daruri bogate în aur, și erà ca un râu cu undele de argint, din care se adăpau săracii și beau până la îndestulare. Erà însă foarte nesănătoasă cu trupul și mereu își odihnià trupul în pat moale. Stăpâniră împreună fiul cu mama doi ani și nouă luni. Și din zi în zi tot mai tare o supărau boalele și-i cereau să primească lutul ființei trupești. Și-au plătit astfel datoria pământului care o împrumutase (1), adică au răposat, în anul 7079 (=1570 sau 1571), luna lui Noemvrie, și cu cinste au fost îngropată în mânăstirea zidită de dânșii, la Slatina.

Astfel au rămas Bogdan singur stăpânitor și au domnit singur. Erà un tânăr bine făcut, căruia nu-i crescuse încă mustața. Aveà suflet drept la început, erà învățat în cărți și fără nici o răutate în sine, milostiv și blând, și în toate asemănător la obiceiuri cu tatăl său, viteaz, cu inimă îndrăzneață, meșter în a învârtì sulița, a întinde coarda arcului pe tăetura săgeții. In urmă însă s'au lipit de el niște oameni vicleni și amăgitori, scornitori și făcători de rele, porniți spre răutate; aceștia i-au ros inima cu ispite, cum roade viermele lemnul cel dulce, până ce l-au făcut să depărteze dela sine pe toți sfetnicii mari și să-și apropie de sine alții, nebuni și măscărici. Și și-au plecat urechea la sfaturile lor, ca în vechime Rovoam, fiul lui Solomon; petreceà cu ei în glume și în jocuri și se îndeletnicià cu alergări de cai și împărțià tovarășilor săi de joc toată averea sa și hainele țesute în aur și blănile cele moi.

Și puțin după aceea s'au împrietenit cu oameni de altă credință și de altă limbă, cu sfetnici Leși, și petreceà vremea cu ei, cu un cuvânt, toată avuția domnească o risipià împârțind-o necuraților și spurcaților Leși, nebăgând în seamă vorbele sfătuitoare de bine ale arhiereilor și nevoind măcar să vază în fața sa pe sfetnicii cari îi doriau binele.

Auzind de acestea Selim, marele împărat turcesc, trimise de mai multe ori la dânsul, spunându-i să contenească cu aceste rele apu-

(1) Vezi nota 3 dela p. 177.

cături. Dar el n'au voit, ci despreţuindu-şi chiar ţara şi umblând pe ici şi pe colo şi plimbându-se pe la marginile ţerii leşeşti, mâhnì foarte şi pe boieri şi pe norod.

Ajungând acì, trebue să aducem vorba şi despre corbul mai negru decât negreaţa.

In cetatea Rodosului trăià un mazil cu numele Ioan. Cine erà el, sau de unde sau al cui fiu erà, nu ştiu. Ziceà că după naştere e viţă de domn. Om şiret, crud, ascuţit la minte, gata la vorbă şi priceput la carte. Acesta umblà cu tot felul de meşteşuguri, împărţià şi mită, dădeà făgădueli şi vorbe,. ca să puie mâna pe domnie. Prin viclenia sa el amăgì pe sfetnicii împărăteşti cei lacomi de aur, şi aceştia îi mijlociră domnia dela împărat, după ce îl legară cu jurăminte. Şi astfel i se încredinţară treptele înalte ale domniei.

Ajungând în mersul său la Dunăre, şi auzind Bogdan de venirea lui năpraznică, lăsă scaunul său tiranului şi trăgându-se de bună voie la o parte, se îndreptă fugind în ţeri străine, după ce domnise singur, dela moartea mamei sale, un an deplin şi patru luni.

Boierii în slujbe şi cei de neam primiră toţi cu bucurie pe domnul lor şi cu adâncă supunere i se închinară. El însă, după ce luă scaunul domniei, se gândià numai cum să adune aur. O aur, tirane, rădăcină a tuturor relelor, ţesătură a vicleniei, lepădat de Dumnezeu şi prieten al diavolului, făcător de rele, omorîtor de prieteni şi vânzător de neam, băutor de sânge, cum le învârteşti şi le suceşti tu pe toate, cum luceşti pe din afară şi pătrunzi în fundul inimii, fără să te saturi vreodată.

Şi ce au urmat apoi? Au fost ca un nor întunecos şi aducător de sânge, în loc de ploaie. Dela început răcnià ca un leu, să sugă sângele nevinovaţilor boieri. Căci erà ucigaş din fire şi sângele i se păreà mai dulce decât mustul. Şi unora le tăià capetele şi le luà averile, înmulţind-o prin răpiri nedrepte pe a sa, altora le jupuià pielea ca la nişte berbeci, pe alţii îi desghinà în patru, iar pe alţii îi îngropà de vii, ca pe morţi. Şi ce să mai lungesc vorba? Multe şi amarnice răutăţi şi chinuri şi munci straşnice au adus pe capul oamenilor; scornià mereu cele mai isteţe înşelăciuni şi ori unde se găsià aur, el îl luà tot şi îl aduceà la sine, rob fiind aurului. Până şi pe ostaşi îi lipsì de lefile lor. Pe Gheorghe episcopul l-au dat focului a tot mâncător, căci şi acela erà lacom şi foarte nedarnic, şi avuţia lui cea mare i-au luat-o. Dar nu numai aceste le făceà fără ruşine, ci şi pe călugări cu multe nevoi îi căznià,

și gemeau temnițele de călugări legați în fiare, și se goliau mânăstirile, și li se luau veniturile ce le aveau spre hrana tuturor, și averile lor toate le adună la sine, vicleanul. Pe călugări îi alungà din toate părțile ca pe niște spurcați, și se credeà pe sine mai înțelept decât toți domnii cari fuseseră înainte de dânsul. Prin acestea nenorocitul și-au încărcat sufletul de blestome, și mânia lui Dumnezeu au venit asupra lui.

Nu se ținea nici de dreapta credință, huliă fețele dumnezeești zugrăvite pe pereți și pe icoane, arătându-se un al doilea Copronim la năravuri, silià pe oameni să lucreze în zilele de sărbătoare și de Duminecă, și în postul cel mare și-au luat soție. Și nu numai el, ci și pe alții îi făcù să calce legea, însurându-se astfel.

Auzind marele împărat turcesc de necuviințele și grozăviile ce făceà, au trimes să-l cheme la curtea împărătească, iar domnia au dat-o lui Petru Voevod, de care am pomenit cevà mai înainte, bărbat de neam domnesc, nepot lui Mihnea Voevodul muntenesc (1), fiu al lui Mircea Vodă și frate cu Alexandru, Voevodul muntenesc; om vesel la față și la privire și cu înfățișare frumoasă și vrednică de domn. Acesta se gătià să vie ca să-și primească scaunul, fără răsboiu și fără luptă. Aflând Ioan Voevod de aceasta, se aprinse de mânie și ridică îndată oaste numeroasă, înarmată cu arcuri, cu sulițe, cu zale de fier, cu paveze, cu lănci, cu coifuri și cu scuturi. Și ieșì la luptă, vărsând foc pe gură, și arse cetățile turcești de margine Tighinea și Brăila și aproape jumătate din țara muntenească, fălindu-se cu biruința și cu prăzile și cu bogățiile ce aveà să adune. Dar vai, el a gustat din dulceață apucând-o numai cu vârful degetului, și au aprins asupra Moldovei flacările strașnic de mânioase ale răsbunării, ce se ridicau, vai, la ceruri.

Ce s'au mai întâmplat după aceea?

Dacă auzì despre acestea, în cetatea sa împărătească, împăratul, răcnì ca un leu strașnic și trimese la căpeteniile neamurilor supuse de prin prejur și ridică toată oastea turcească cea îngâmfată și cu aur împestrițată, încălecată pe cai împodobiți cu aur și înarmată cu arme ascuțite. Pe lângă aceștia se alăturară și pâlcurile Tătarilor celor cu chip de fiară și cu inimă sălbatică; se adunară și din țara ungurească, iar din față se porniră Muntenii, și din toate

(1) Informație greșită. Petru Șchiopul nu erà frate cu Alexandru III Munteanul, căci acesta nu erà fiul lui Mircea II Ciobanul, ci al pretendentului Mircea, fiul lui Mihnea I. Petru Șchiopul deci nu poate fi numit nepot lui Mihnea. Mircea Ciobanul erà fiul lui Radu IV.

părțile se vărsară, ca apele sgomotoase, asemenea năsipurilor. Ieșit-àu atunci Ioan Voevod împotriva acelora, gata de luptă. Ai zice că erà asemenea unei paseri golașe care vrea să se apuce la luptă cu o pasere de pradă cu aripile mari și iuți. Și se dete o luptă mare lângă lacul Cahul. Și încăerându-se unii cu alții la luptă strașnică, fu biruit, vai, tiranul și rușinat. Mulți ostași au pierit și mulți au fost prinși de vii; au fost prins și Ioan și, cu drept, au fost făcut de batjocură, căci fu legat de două cămile și rupt în două. Astfel își dete în chinuri sufletul său ucigător.

Atunci au intrat în hotarele moldovenești Tătarii cei câinoși și rău nărăviți și au ars târgurile și le-au despoiat de bunuri, iar satele lor au căzut pradă focului ațâțat cu grămezi de lemne. Și au ajuns până la Roman, arzând și prădând și răpind femei frumoase și fete pletoase și copii de țâță și fetițe cu fața fragedă, și bătrâni și tineri. Mamele rămâneau fără copii și copiii rămâneau orfani. Cu un cuvânt, oameni de toate vârstele erau duși în trista robie, și nu numai oameni, ci și mulțime nenumărată de vite. Multe plânsete și suspine și strigăte se auziau atunci în Moldova. O răule între răi Ioane, nepot al minciunii și fiu al diavolului, prin răutatea ta și prin deșertăciunea ta ai adus țara la pieire.

Acest domn nu voià să asculte de boierii sfetnici și binevoitori lui. Așà erà mai sus numitul Ioan Golăi, boier mare, bărbat înțelept și sfetnic cuviincios. Acesta îi arătà de multe ori, învățându-l, că Turcii au cuprins lumea întreagă, că sunt puternici și făloși și îngâmfați, și că ei nu se vor odihnì până ce nu se vor răsbunà pentru batjocurile îndrăzneților. «Ci din două alege-ți pe cea mai bună: sau pleacă-ți capul înaintea împăratului, sau întoarce spatele și părăsește țara; dar cu Turcii nu te apucà la luptă». Insă păreà că vorbește unui mort, sau cântă cântece de laudă unui surd.

Acestea s'au întâmplat în anul 7082 (=1574), luna lui Iunie.

Și când se petreceau toate acestea, puterea domniei se arătă zâmbind bunului Petru Voevod, bărbat de neam bun, evlavios, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urând nedreptatea, blând cu cei săraci și drept judecător, căci, precum zice în cărți, cinstea domnească iubește dreptatea. Și mulți s'au împărtășit de binefacerile lui mănoase; mânăstirile și călugării s'au adăpat din undele răcoroase ale binefacerilor lui; cântările dumnezeești au răsunat iarăș în bisericile împodobite cu flori; vieața tuturor au început să curgă lin și toți petreceau în liniște și neturburați. O, ce seninătate e în tine, domnitorule, ce inimă cucernică

de domn, purtată, cum scrie în cărți, pe mânile lui Dumnezeu! Dă doamne acestuia vieață îndelungată și pace adâncă, căci el iubește legea ta, cum zice David, fără șovăire.

Acestea le-am scris eu nemernicul, cu multă osteneală, precât am putut să le cuprind cu mintea, cu toate că n'am putut ajunge în vrednicie pe părintele dătător de vorbe bogate, izvorul de vorbire aleasă.

ERRATA.

In textele slave s'au strecurat următoarele litere stricate și întoarse : л̃ stricat la p. 121, r. 4 de jos, p. 122, r. 10, 16, 17, p. 124, r. 9 de jos ; н̃ stricat la p. 122, r. 13 de jos (н̃в) ; к̃ stricat la p. 124, r. 2 (к̃д) ; ѕ̃ stricat la p. 126, r. 4 de jos ; г̃ stricat la p. 128, r. 19 ; л̃ stricat la p. 129, r. 9 ; т stricat la p. 148, r. 10 de jos, p. 152, r. 8, p. 154, r. 6 și 17, p. 156, r. 1 ; ϵ stricat la p. 151, r. 2 ; ї stricat la p. 153, r. 1; sunt și câțiva ѣ stricați ușor de recunoscut. Un м întors se află la p. 154, r. 2 și un с întors tot acolo, r. 3. Mai sunt de îndreptat următoarele: p. 124 r. 23 лѣт(а) pentru лѣт, p. 128, r. 28 неоустроенію pentru -єнию, p. 163, r. 2 стр(а)сть pentru стра(с)ть.

In textele românești sunt de îndreptat următoarele : p. 191, r. 2 de jos *„și de șapte ori câte o mie“* pentru *„și o mie“*, p. 195, r. 18 de jos *Suliimen* p. *Soliman*, p. 203, r. 8 *7060(=1552)* p. *(7060=1552)*, p. 203, r. 7 de jos *căpeteniile* p. *căpetenilie*, p. 205, r. 1 și 5 de jos *vrăjmaș*, *așteptând* p. *vrăjmșa*, *așetptând*, p. 208, r. 5 de jos *stinse* p. *atinse*.

CUPRINSUL.

Pag.

Texte și traduceri.

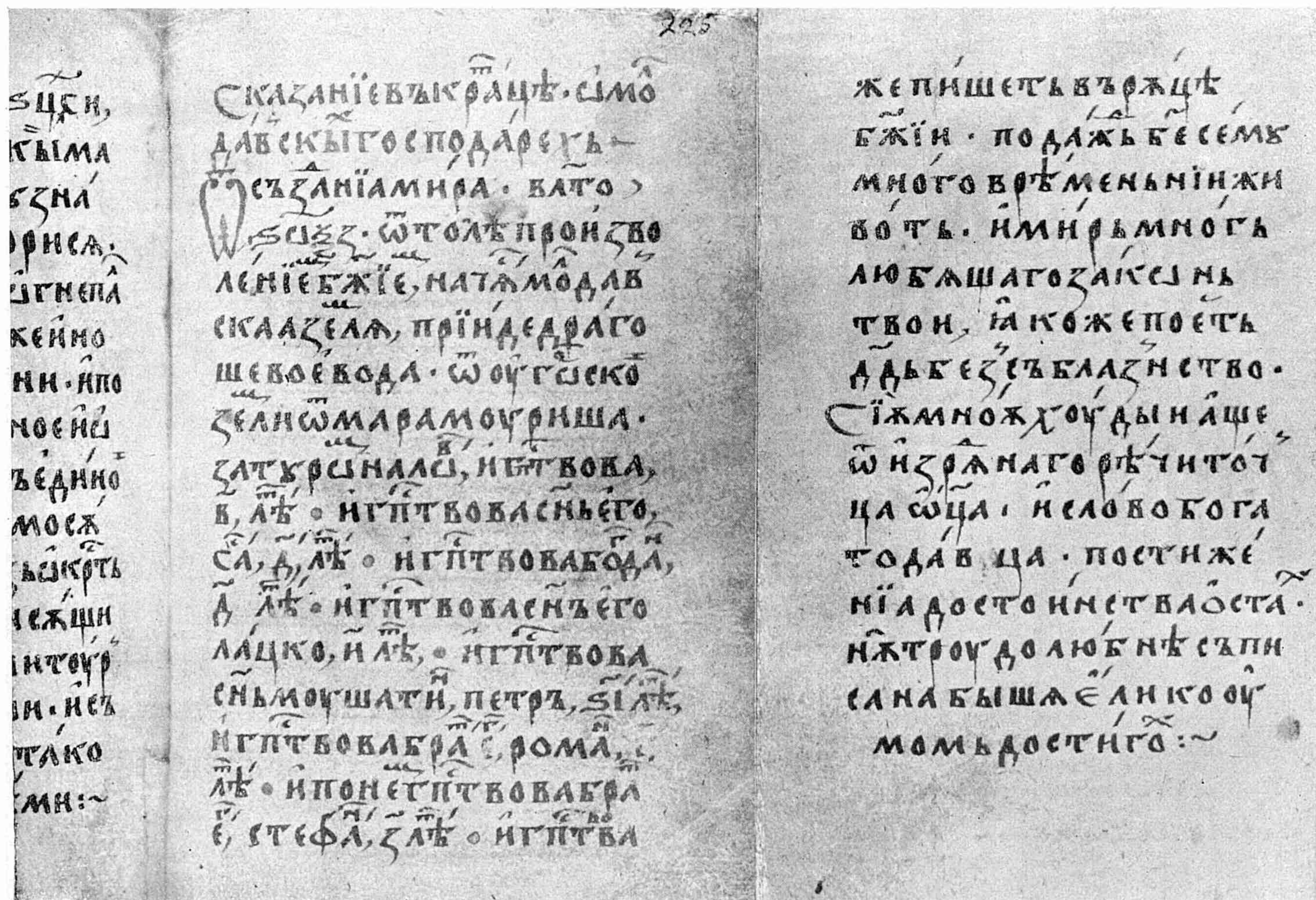

LETOPISEȚUL LUI AZARIE, ÎNCEPUTUL ȘI SFÂRȘITUL.

(Ms. 0, XVII, No. 13 din Bibl. Imper. din St.-Petersburg, f. 225 și 310; se vede și o fișie din f. 224 v. cu sfârșitul cronicei universale și analelor sârbești; mărime naturală).

LETOPISEȚUL LUI AZARIE, ÎNCEPUTUL CRONICEI ACESTUIA.

(Ms. 0, XVII, No. 13 din Bibl. Imper. din St.-Petersburg, f. 277 v. și 278; mărime naturală).

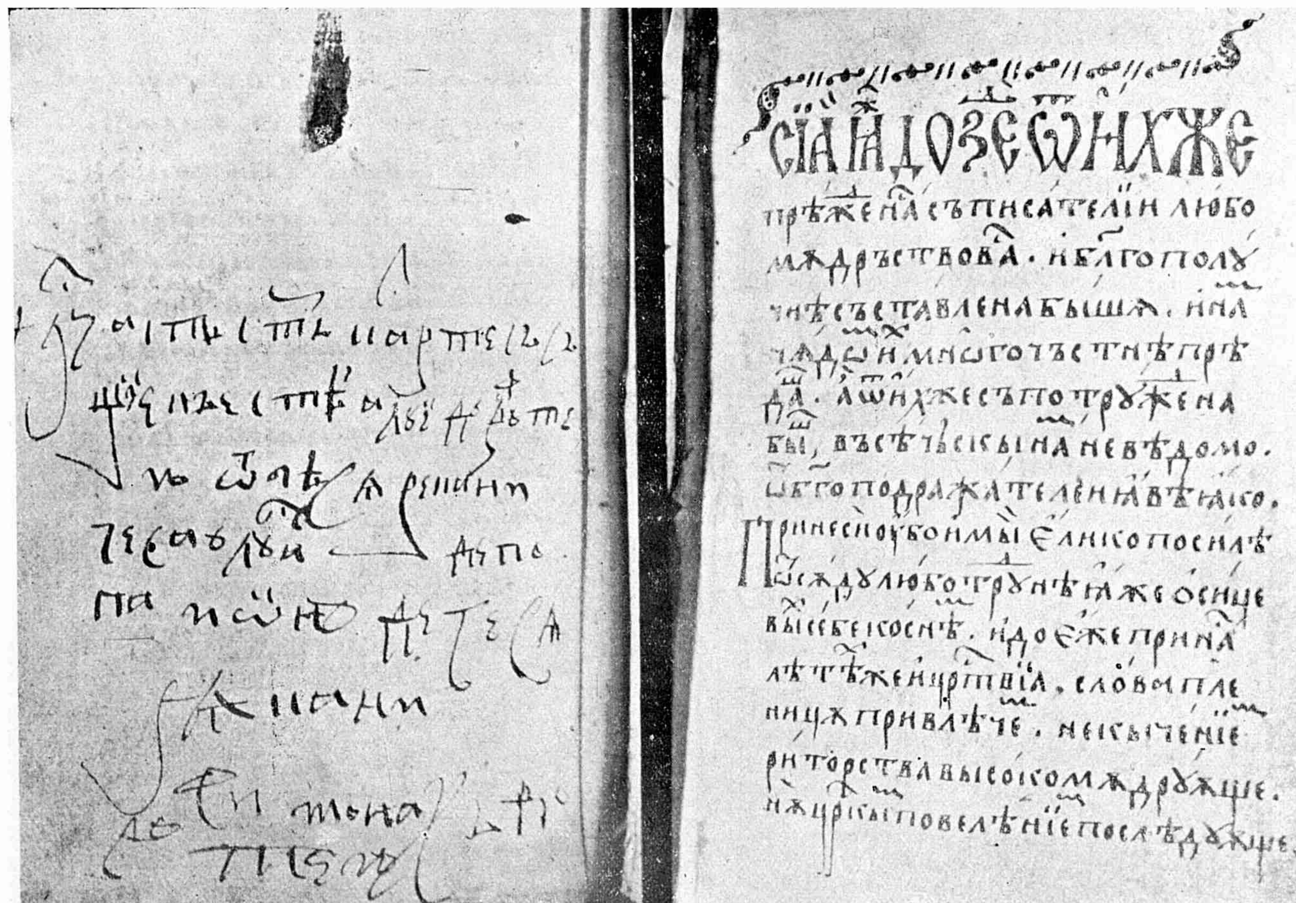

FRAGMENTUL DIN CRONICA LUI MACARIE, ÎNCEPUTUL.
(Ms. D-lui E. V. Barsov, f. 154 și 168 v., mărime naturală).

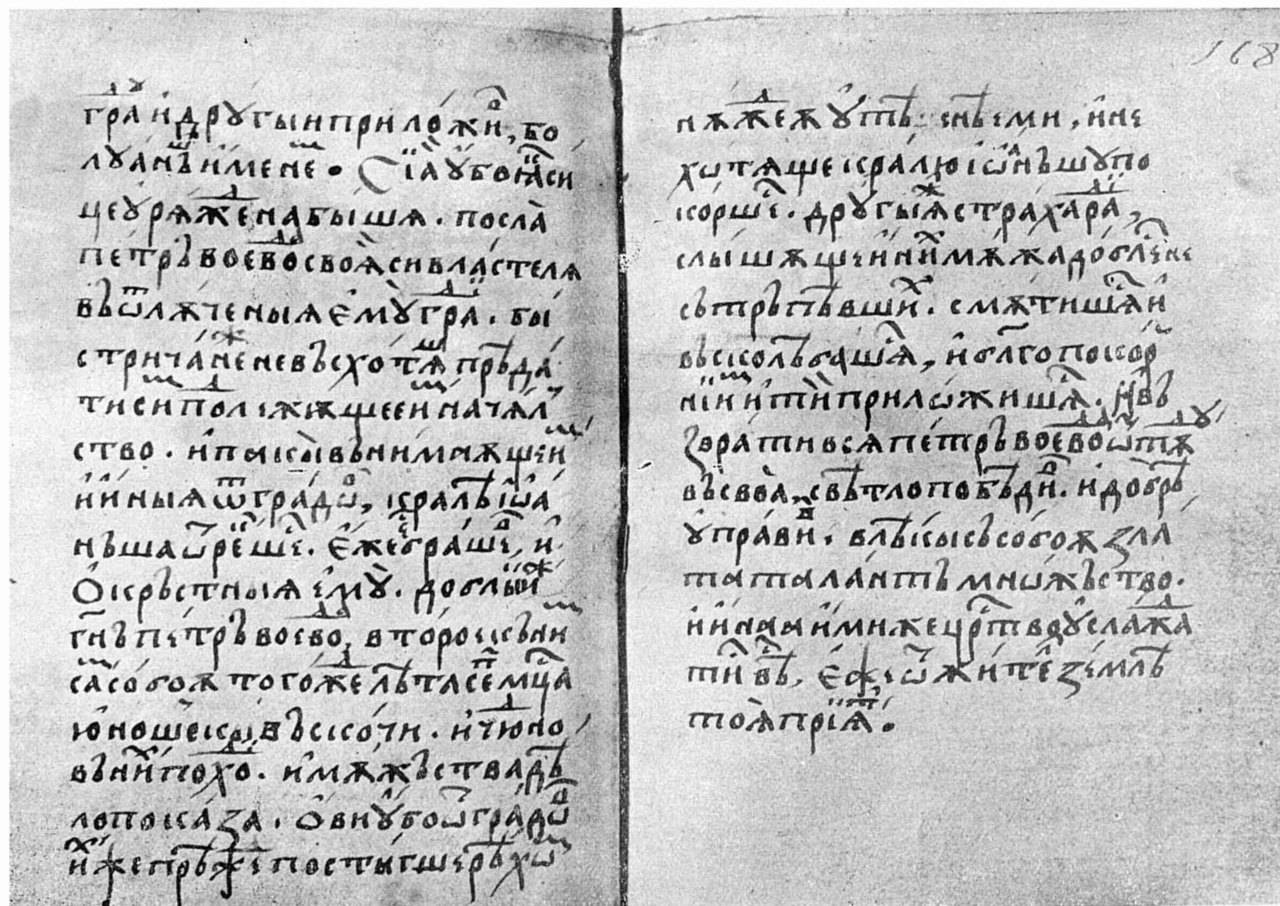

FRAGMENTUL DIN CRONICA LUI MACARIE, SFÂRȘITUL.
(Ms. D-lui E. V. Barsov, f. 167 v. și 168; mărime naturală).

CUM SE CĂUTAU MOŞIILE
IN MOLDOVA LA INCEPUTUL VEACULUI XIX.

I. CONDICA DE RĂFUEALĂ A HATMANULUI RĂDUCANU ROSET CU VECHILII LUI PE ANII 1798—1812

DE

RADU ROSETTI

Şedinţa dela 20 Fevruarie 1909.

Intâmplarea a adunat în mânile mele un mare număr de documente privitoare la vieaţa economică a Moldovei de acum o sută de ani.

Aceste documente sunt relative la toate ramurile economiei naţionale. Intre ele se află:

Condica de răfueală a unui stăpân de moşii cu vechilii lui pe anii 1798—1812;

Sămile de venituri şi cheltueli ale unei moşii mari pe anii 1815 1816 şi 1817;

Condica primirilor şi cheltuelilor unui negustor din Iaşi (lipscan) pe anii 1816 şi 1817;

Condica cheltuelilor casnice a unuia din boierii de frunte ai Moldovei pe anii 1819—1824;

Condica cuprinzând sămile unei case de bancă din Iaşi (grecească) pe anii 1819 şi 1820;

Mai multe sămi pentru răfueala între ei a unor tovarăşi cari luase otcupuri în arendă;

Număroase corespondenţe relative la afaceri negustoreşti sau gospodăreşti, liste oficiale de preţuri curente şi altele.

Imi propun să public pe cele mai caracteristice din ele, însoţite de câte o scurtă expunere. Apoi, folosindu-mă de aceste elemente,

mă voiu încercà să fac o sinteză a vieţii economice de acum o sută de ani. Incep cu publicarea celor două dintâi, din cari se poate lesne alcătuì icoana vieţii agricole dela începutul veacului trecut şi se pot constatà atât raporturile dintre stăpân, sătean şi pământ, atât de interesante în momentul de faţă, cât şi neînsemnătatea agriculturii făcută pe atuncea de stăpâni. Cea de faţă este cu atât mai interesantă, cu cât este privitoare la moşìi aşezate în diferite ţinuturi ale Moldovei, în regiunea de câmp ca şi în cea de dealuri sau de munte. Aceste socoteli ne mai arată valoarea ce o aveau atunci munca agricolă, productele agricole, alimentele, vitele, uneltele şi obiectele de primă necesitate şi de îmbrăcăminte.

I

Ce cuprinde condica reprodusă în anexă.

Socotelile alăturate cuprind răfuelile bunului meu, Marele Logofăt Răducanu Roset (născut la 1762, mort la 1838), mai bine cunoscut sub numirea de Hatmanul Răducanu, cu vechilii moşiilor sale între anii 1798 şi 1812.

Ele nu sunt sămi anuale de venituri şi cheltueli, alcătuite pentru a constatà care a fost venitul net al fiecărei moşìi, ci cuprind, pe lângă ceeace am numì astăzi *Cassa banilor*, şi registrele *magaziilor* şi ale vitelor.

Sama banilor cheltuiţi arată, pe lângă sumele cu totul neînsemnate întrebuinţate pentru trebuinţele moşiilor respective, plăţile efectuate în socoteala altor moşìi şi, mai cu samă, cheltuelile de orice natură făcute în sama stăpânului.

Din aceste socoteli s'ar puteà, cred, alcătuì bilanţurile anuale arătând cu oarecare aproximaţie venitul anual net al fiecărei moşìi, dar această alcătuire de bilanţuri ar cere o remaniere totală a condicei, o muncă grea ale cărei foloase ar fi departe de a corespunde cu osteneala depusă.

Mă voiu mărginì să arăt modul de exploatare în vigoare şi veniturile principale, mai extrăgând şi preţurile ce se plătiau atunci pentru: vite, grâne, obiecte de hrană şi de îmbrăcăminte, precum şi, pe cât este cu putinţă, valoarea pământului şi a muncii.

Moşiile ale căror socoteli fac obiectul condicei erau în număr de 7 şi anume:

Turiatca [1]	la	ţinutul	Sucevei.
Plopenii [2]	»	»	»
Drăgusănii	»	»	Dorohoiului.
Hudeştii-mici	»	»	»
Leţcanii »	»	»	Iaşului.
Bohotinul	»	»	»
Poşorcanii parte	»	»	Putnei şi parte la ţinutul Bacăului.

Din aceste moșii numai două fusese moştenite de Hatman dela părintele său: părţile din Bohotin și cele din Poşorcani. Din socoteli reiese că mai cumpărà încă, în fiecare an, părţi din cea de de pe urmă moșie care a alcătuit complexul ce mai târziu a luat numele de Căiuți (astăzi în ţinutul Bacăului). Iar în Bohotin stăpânià numai părţile din jos, dela Gura-Bohotinului, cu jumătate de Cozia, Colțul-Cornii și Frățieneștii sau Frăsineștii (aceasta peste Prut), până la 1805, când cumpără partea de sus a Bohotinului dela Iancu Roset Teţcanu, nepotul lui de văr primar. Dar complexul Bohotinului nu-şi atinse întinderea întreagă de 9.000 fălci decât mult mai târziu, prin cumpărarea, dela mânăstirea Suceviței, a trupului Bazga precum și a unor părți din Cozia și din Petcu (3).

Celelalte moșii fusese cumpărate de Hatman (atunci Postelnic) în anul 1792, la mezat, dela Manolache Balş, frate cu Iordache Balş, socrul lui Răducanu Roset, pentru suma de 146.000 lei. Acel Manolache Balş erà Polcovnic (colonel) în armata rusească şi Împărăteasa Ecaterina îi hărăzise, în Rusia, pentru slujbele lui, nişte sate cu mai multe sute de suflete. El își vânduse moșiile pentrucă se hotărîse să meargă să s'așeze în Rusia, ceeace și făcù, dar nepriindu-i acolo, se întoarse în ţară la 1800, când se înțelese cu bunul meu și răscumpără dela el moșia Leţcanii, fapt pentru care condica nu dă socotelile Leţcanilor decât până la Ianuarie 1801.

Mai sunt și alte moșii ale căror socoteli sunt trecute numai pe unii din anii periodului 1798—1862. Pentru Drăgușăni socotelile merg până la 1804, pentru Poşorcani ele cuprind anii 1800—1802 şi anul 1809, pentru Hudeştii-mici periodul 1799—1801. Socotelile pe părţile de Bohotin sunt trecute până la 1805, anul când Hatmanul cumpără partea lui Iancu Roset Teţcanu. Cu începere dela acel an ţinù pentru Bohotin, unde şedeà, registre deosebite, iar

(1) Astăzi în ţinutul Dorohoiului.
(2) Astăzi în ţinutul Sucevei.
(3) Vezi *Cronica Bohotinului.*

celelalte moșii, ale căror socoteli sunt incomplete, le *vindeà cu anul*, fără a mai ținea vatav pe ele. După cum rezultă din socoteala dela sfârșit, arendase și Bohotinul la 1811, dar vremelnic, căci socotelile acelei moșii pe 1814—1817 există.

Pe lângă aceste moșii Răducanu Roset mai stăpâniă, la 1803 (1), moșiile: Horbova și Stodolna, amândouă la ținutul Orheiului.

2. Despre modul exploatării și deosebitele condeie de venituri.

Vedem la început toate aceste moșii căutate *în regie*, prin vataji. Mai pe urmă unele din ele sunt *vândute cu anul* (date în arendă) chiar vatajilor cari le îngrijise până atunci.

Iată cari erau cele mai de seamă izvoare de venituri:

Venitul oranzilor, (crâșmelor).
Venitul velnițelor.
Venitul morilor.
Venitul din dijma productelor țărănești.
Venitul din plugărie.
Venitul din fân.
Venitul rezultând din creșterea vitelor.
Venitul stupilor.

3. Venitul orânzilor.

Acesta alcătuià pe acea vreme venitul de căpetenie al unei moșii. Crâșma (cârciuma) boierească, singura care puteà să aibă ființă în sat, erà obișnuit dată, împreună cu o câtime de vin, unui crâșmar, (cârciumar) aproape totdeauna Evreu, care plătià pentru fiecare vadră de vin și pentru dreptul de a vinde horâlcă (rachiu) un preț statornicit de mai nainte, iar pentru pereții crâșmei nimic. In multe locuri crâșmarul nu puteà vinde alt vin decât cel cumpărat dela stăpânul moșiei, iar mulți din stăpânii cari posedau velnițe le mai impuneau să cumpere dela velnițele lor și tot rachiul trebuitor.

Uneori se arendà, odată cu orânda, și dijma ce locuitorii erau datori să o dea din roadele lor.

---

(1) Th. Codrescu, *Uricar*, VIII, p. 277, 278. *Condica Liuzilor.*

Altădată crâsma, cu o câtime de vin şi de *horâlcă*, erà încredinţată vatavului moşiei, care puneà pe un crâşmar să desfacă băutura, iar la sfârşitul anului erà dator să răspundă suma prezentând valoarea băuturii consumate. Acest de pe urmă sistem erà întrebuinţat pe toate moşiile cu ale căror socoteli ne ocupăm. La Turiatca crâşma, *uiumul* morilor şi dijma productelor locuitorilor erau arendate pe preţul de 450 lei pe an, iar la Leţcani orânda satului aduceà un venit de 1,424 lei pe an, uiumul morii fiind pe socoteala stăpânului moşiei.

Venitul crâşmei dela Drăguşăni (1) în anii 1798—1803 a variat dela 1.125 la 1.260 lei pe an; la Hudeştii-mici (2), între 1799 şi 1802, dela 825 la 1.086 lei; la Plopeni (3) între 1799 şi 1802 dela 2.100 la 2.200 lei, căzând la 2.039 lei în 1803 şi urcându-se la 5.725 lei în anul 1808 când vinul, în urma ocupaţiunii ruseşti, a ajuns la 3 lei 25 parale vadra.

Mai constatăm că adesea jumătate din transportul vinului la moşiile Drăguşăni, Hudeştii-mici, Plopeni şi Turiatca, unde nu se făceà vin, este plătită de stăpân şi jumătate de vătavul moşiei respective, care luase crâşma asupra sa.

4. Venitul velniţelor.

La Plopeni aveà fiinţă o velniţă încă dela începutul periodului pe care posedăm socoteli, căci vedem, la 1801, cheltuindu-se pe reparaţii 46 lei 84 bani, «când s'a dat velniţa Jidovilor». Dar din nimic nu se văd condiţiunile în cari s'a dat.

In anul 1803 o vedem lucrată în regie prin ajutorul unui Vigder Jidovul şi prefăcând în rachiu numai câtimea minimă de 277 mierţe 6 dimerlii secară, adusă dela Hudeşti şi Drăguşăni, deci peste tot 1.212 hectolitri pâne, adică de abià cât ar ajunge pe o săptămână unei velniţe de mijloc de astăzi. Iar valoarea rachiului scos din această pâne a fost de 1.958 lei 48 bani.

La 1807—1808 vedem velniţa iarăş arendată, nu se zice cui, cu 600 lei pe an. In anul următor arenda se urcă la 700 lei şi o ţine un Jidov numit Lazăr care mai cumpără şi pâne în valoare de 519 lei 24 parale.

(1) Satul Drăguşăni numără 80 contribuabili la 1803. (V. Uricar VIII, p. 305).
(2) Satul Hudeştii-mici, la 1803, numără 120 gospodari.
(2) Satul Plopeni, la 1803, numărà 155 contribuabili.

In anii următori, când moșia Plopenii este arendată fostului vatav, Sulgerului Iordache Sinescu, cu 8.000 lei pe an, vedem scăzânduse din câștiu câte 700 lei pe fiecare an, fiindcă velnița n'a umblat tot anul.

In anul 1804—1805 s'a înființat velnița dela Turiatca, care există și astăzi. In socotelile pe acel an găsim un condeiu de 2.000 lei pentru «căldările dela Turiatca», dar lipsește orice altă mențiune despre acea velniță.

Straniu este faptul că nu se face aici nici o mențiune despre îngrășare de vite la velnițe. Se vede că braha nu erà încă întrebuințată.

5. Venitul morilor și al iazurilor.

Acest venit, numit *oium* sau *uium*, erà alcătuit din *vama*, din zece una, a pânii măcinate.

Uiumul morii dela Lețcani (1) a adus în anii 1798—1800:

1 merță și 5 dimerlii grâu,

45 merțe și 7 dimerlii popușoi.

S'au cheltuit în anul 1802—1803, la Plopeni, 81 lei 27 bani pentru repararea unei mori vechi și preschimbarea pietrelor ei. Este probabil că această moară lucrà numai pentru trebuința velniței, căci nu se mai află nici o mențiune despre venitul ei.

Moara dela Turiatca erà arendată împreună cu orânda și cu dijmurile acelui sat.

Uiumul morii dela Drăgușăni în anii 1799—1803 erà arendat în bani, câte 150 lei pe an. In sama pe 1803—1804 acest condeiu nu mai figurează.

La Hudeștii-mici găsim în anii 1799—1802 mențiune despre două mori *cu bezmen* pe Prut; adică acele mori fusese așezate pe pământul moșiei de morarii cărora ele aparțineau și cari plătiau câte 10 lei de moară ca *bezmen*.

In anul 1802—1803 una din mori dispare și rămâne una singură care plătește 10 lei drept *bezmen*, iar în sămile pe 1804—1805 nu mai are ființă nici una.

Pe părțile de Bohotin găsim mențiune despre două mori: una la *Iazul Ariei* și cealaltă la *Hemeiosu*. Uiumul celei dintâi se ridică în anul 1801 la 6 mierțe și 5 dimerlii grâu și 28 mierțe și 5 dimerlii popușoi; a doua dădeà, în anul următor 1802, 7 mierțe și

(1) Satul Lețcani cuprindeà 110 contribuabili la 1803.

9 dimerlii popuşoi (1). Aceste mori se vede că erau proaste, căci din condici reiese că, fiind nevoie de făină de grâu şi de popuşoi pentru gospodăria Hatmanului, se măcinà la mori străine, probabil la cele de pe Jijia, ale mânăstirii Neamţului, la Scoposăni, dându-li-se legiuita vamă.

Constatăm că la Poşorcani s'a făcut, la 1800, o moară nouă pentru care s'au cheltuit 181 lei 30 bani, sumă în care nu este trecut costul pietrelor morii şi despre al cărei venit nu se face nici o menţiune. Din socoteala pe 1809 reiese că s'a plătit pentru două părechi de pietre 180 lei. Aceste două părechi de pietre erau cu bună samă pietre mari, căci părechea de pietre cumpărată la Plopeni, la 1802, a costat numai 15 lei.

Afară de morile dela Hudeştii-mici şi dela Poşorcani, aşăzate, cea dintâi pe Prut, iar cea de a doua pe pârâul Căiuţul-Mare, toate celelalte se aflau pe iazuri.

Aceste iazuri aduceau şi ele venit. Din pescuirea celui dela Drăguşăni, în anul 1801, ieşiau 4.113 ocă peşte pe care s'au luat 823 lei 24 bani, iar în anul 1802 s'a prins 3.648 ocă peşte care s'a vândut cu 733 lei 90 bani. Pescarilor cari au prins peştele li s'a plătit pentru osteneala lor 175 lei 51 bani, adică 3 parale de ocă pentru 3.766 ocă (2). Iazul dela Turiatca, mult mai mic, a dat, la 1802, 413 ocă peşte ce s'a vândut cu 82 lei 72 bani.

Se vede că iazul dela Arie, pe Bohotin, erà tăiat de mai nainte, căci în primăvara anului 1802 constatăm că se cheltuesc 20 lei pentru 100 ocă peşte viu, cumpărat a câte 8 parale oca, care s'a pus atunci în acel iaz.

Probabil că iazurile celorlalte moşii erau de puţină însemnătate şi că peştele din ele nu se vindeà, ci erà întrebuinţat pentru masa stăpânului şi hrana personalului moşiilor respective.

6. Venitul din dijma productelor ţărăneşti.

Acest venit se poate constatà în chip ceva mai mulţămitor numai pentru moşia Drăguşăni şi numai pentru pânea albă, pe anii 1799 — 1802. Pe această moşie, pe care erau, la 1803, 80 de birnici, s'a luat dijmă:

(1) La 1803 satul Colţul-Cornii cuprindeà 29 birnici, Hemeiosul 6 şi Bohotinul 91.

(1) Prisosul de 118 ocă se va fi întrebuinţat pentru gospodărie.

In 1799:	malaiu	5	mierțe		
	grâu de vară	12	»		
	orz	5	»		
	secară	2	»		
In 1800:	malaiu	—	»		
	grâu de vară	20	»		
	orz	7	»	3	dimerlii
	secară	2	»	—	»
In 1801:	malaiu	14	»	1	»
	grâu de vară	38	»	5	»
	orz	5	»	4	»
	secară	—	»	—	»
In 1802:	malaiu	—	»	—	»
	grâu de vară	22	»	—	»

Aceste cifre ni arată cât de puține erau semănăturile făcute.

Pentru celelalte moșii pânea de dijmă este amestecată cu pânea ieșită din sămănăturile boierești, fiind astfel cu neputință a determinà câtimea celei dintâi.

Celelalte dijmuri se constată mai ușor, deși sămile sunt incomplete.

Dijma fânului țărănesc erà înlocuită prin o dare de 2 parale de stânjăn (de stog) și a fost luată pe deosebitele moșii, în deosebiții ani, pentru următorul număr de stânjăni:

Moșiile

Anul	Plopenii	Turiatca	Hudeștii-mici	Drăgușăni	Bohotin
1799	2012 stj.	1259 stj.	812 stj.	1.158	
1800	2142 »	1312 »	1083 »		
1801	1719½ »	1521 »	1017 »	1.182 (1)	520
1802	1483½ »	1579 »	1055 »		
1803	1304½ »				
1804	1920 »				
1807	2277 »				
1808	2532 »				

Dijma stupilor asemenea erà înlocuită printr'o dare de 2 parale de stup. La Lețcani și la Poșorcani această dare erà arendată împreună cu orânda. La Turiatca este despărțită de orândă numai la 1802.

(1) Din cari 30 stânjăni dela lăturași a câte 14 parale.

Se luà :

				1799	1800	1801	1802	1803	1804	1807	1808
La Plopeni	pe	stupi	Lei	150	248	286	282	345	429	268	249
» Drăguşăni	»	»	»	173	195	—	200	—	—	—	—
» Bohotin	»	»	»	—		417	505	—		—	—
» Hudeştii mici	»	»	»	121	78	45	—	—	—	—	—
» Turiatca	»	»	»	—	—	—	126	—	—	—	—

La Turiatca se vede că, după învoeală, locuitorii aveau a mai da şi câte un *caliup* de cânepă preţeluit câte 10 parale, de către fiecare din cei 110 (1) gospodari şi care se percepeà în bani.

Locuitorii mai plătiau câte 2 parale de oaie pentru păşunatul oilor lor plecătoare pe moşie, iar pentru oi sterpe şi cârlani câte 1 parà.

7. Venitul din plugărie.

Plugăria făcută pe acele moşii erà sau aproape nulă sau neînsemnată.

La Leţcani nu găsim urmă de semănătură de grâu, orz, ovăs sau secară nici din partea stăpânului nici din a sătenilor. Singura pâne albă ce se constată a fi fost semănată pe Leţcani, în 1799, au fost 2 mierţe de malaiu (meiu), cari nu au dat nici o recoltă. Deoarece vedem că se transportă la Leţcani pâne dela Drăguşăni, Hudeştii-mici şi Plopeni, pare a rezultà că se aflà pe moşie un hambar bun în care se depozità pânea până ce se vindeà în Iaşi.

Recolta de popuşoi pe Leţcani, în anul 1798, a dat 43 mierţe şi 5 dimerlii, cea din 1799 a dat 22 mierţe şi 4 dimerlii, ceeace dovedeşte cât de neînsemnată a fost întinderea semănată. Dacă socotim o recoltă foarte mediocră, de 8 mierte, (4 chile) moldoveneşti la falce, avem o întindere de $11^1/_2$ fălci pentru anul 1798 în care recolta a fost mai mare. In anul 1799 ştim că s'au semănat 4 mierţe, adică socotind o câtime de sămânţă minimă, de $2^1/_2$ dimerlii la falce, obţinem o întindere totală de 16 fălci.

Se făceà oareşcare plugărie şi la Poşorcani, deoarece vedem că, la 1800, s'au vândut pe acea moşie 184 mierţe popuşoi vechi, adică strânşi de pe mai mulţi ani, dar ne lipseşte orice indicaţie arătându-ne cât se arà pe fieicare an. In socotelile aceleiaş moşii pe

(1) După *Condica Liuzilor*, la 1803, erau în Turiatca 118 birnici.

anii următori nu mai vedem pomenindu-se nimic despre semănături și, de altmintrelea, se dispuneà pe atunci acolo de prea puțin loc de arătură.

Pe părțile de Bohotin se semănă, în anul 1801:

11 mierțe grâu de primăvară, adică, după câtimile de sămânță întrebuințate pe atunci, aproximativ 11 fălci, din cari au ieșit 29 mierțe și 2 dimerlii;

11 mierțe 5 dimerlii grâu de toamnă, adică și mai puțină întindere de loc, știut fiind că grâul de toamnă se samănă mai des decât cel de vară.

Din orzul semănat în aceeaș primăvară au ieșit 14 mierțe, de unde rezultă neînsemnătatea întinderii semănate.

S'au mai semănat în acelaș an, pe aceleași părți de moșie, 2 mierțe și 5 dimerlii popușoi, adică cel mult vreo 10 până la 12 fălci.

Nu putem cunoaște recolta ieșită, căci condeiul de 217 mierțe 3 dimerlii popușoi ce-l găsim în condică cuprinde atât roada semănăturilor boierești cât și dijma popușoilor țărănești.

In anul 1802 se semănau pe părțile de Bohotin 2 mierțe 6 dimerlii popușoi cari au produs o recoltă de 37 mierțe 3 dimerlii.

In anul 1803 semănăturile s'au ridicat la 4 mierțe.

Plugăria cea mai însemnată în pâne albă se făceà la Drăgușăni.

S'au	sămănat	29	mierțe	grâu	de toamnă	la				1799.
»	»	29	»	»	»	»	»			1800.
»	»	25	»	»	»	»	»			1801.
»	»	25	»	»	»primăvară»					1803.
Au	ieșit	86	mierțe	grâu	de toamnă			în	anul	1799.
»	»	20	»	samuraslă (1)				»	»	1799.
»	»	64	»	7 dimerlii	grâu	de toamnă		»	»	1800.
»	»	46	»	»	»	»	»	»	»	1801.
»	»	44	»	»	»	»	primăvară	»	»	1799.
»	»	27	»	»	»	»	»	»	»	1801.
S'au	semănat	10	mierțe	2 dimerlii	orz	»	»	»	»	1801.
Au	ieșit	18	mierțe	10	»	»	» »	»	»	1801.
»	»	27	»	—	—	secară	» »	»	»	1802.
S'au	semănat.	27	»	—	—	»	» »	»	»	1803.

La 1806 se găsiau la Drăgușăni 367 mierțe 1 dimerlie popușoi

(1) Grâu nesămănat, ieșit din scutură̆tura recoltei precedente.

din anii precedenţi, însă nu se ştie din câţi ani, din cari 300 mierţe se trimit la Turiatca.

Nu avem nici un indiciu din care să putem stabilì întinderile semănate la Hudeştii-mici, vedem numai pe vatav încărcat cu câtimi relativ neînsemnate de păpuşoiu şi de mălaiu.

La 1800 se dau la Turiatca, în sama lui Ionescu, vatavului care îngrijeşte moşiile Turiatca şi Plopeni, 964 mierţe păpusoi.

La Plopeni se strânsese toate recoltele de păpuşoi dela 1796 până la 1803. In anul acela s'au bătut 710 mierţe şi 10 dimerlii. S'a mai strâns recolta din 1804 şi la 1805, s'a bătut tot ce se găsià în coşere, din cari au ieşit 2834 mierţe 1 dimerlie. Deci în 9 ani s'au pus la Plopeni în coşere 3.544 mierţe popuşoi, ceeace face o mijlocie de 400 mierţe pe an. Admiţând ca medie a recoltei câte 8 mierţe la falce, am aveà o sămănătură medie anuală de 50 fălci. Dar în suma popuşoilor sunt cu bună samă cuprinşi şi cei provenind din dijma popuşoilor ţărăneşti, prin urmare întinderea semănată trebue cu mult redusă. Cu cei 155 birnici din Plopeni s'ar fi putut lucrà, fără a-i împovărà, cu mult mai mulţi popuşoi.

In privinţa pânii albe semănate la Plopeni, constatăm numai că, în anul 1808, au ieşit din semănătura boierească 103 mierţe orz.

8. Venitul din fân.

Fânul erà un condeiu de venituri din cele mai însemnate. Cel de pe moşiile din sus se întrebuinţà la velniţe şi se vindeà la Ungureni crescători de vite, iar cel dela Bohotin, produs în câtimi mari pe şesurile Jijiei şi al Prutului, se mâncà cu vitele sau se vindeà la Iaşi unde erà totdeauna căutat.

Deoarece acest şes cuprindeà multe sute de fălci, *falcea de cap* ce, după aşăzăminte, erà dator fiecare sătean de pe moşie s'o cosească şi s'o pună în stog, erà departe de a puteà da câtimea de coasă trebuitoare; se tocmiau cu bani oameni din sus, mai ales Ruşi dela Turiatca, pentru a così şi a strânge fânul dela Bohotin.

De altmintrelea numărul fălcilor de iarbă cosită pe seama stăpânului întreceà, aproape pe toate moşiile, câtimea de coasă închegată prin falcea de cap şi aproape pretutindeni erà trebuinţă de cosaşi plătiţi cu bani. Astfel vedem că, în anul 1799, Iordache Sinescu, vatavul dela Plopeni, plăteşte 917 fălci de coasă, *a câte 70 parale falcea,* adică ţinând samă de cursul de atunci al galbenului, cam 2 lei 80 bani de astăzi. Cu această coasă s'au cosit:

461 fălci la Bohotin.
53 » Hoisești (1).
55 fălci la Lețcani
100 » » Turiatca.
60 » » Plopeni.
304 » » Drăgușăni.
141 » » Hudeștii-mici
1177 » 58 prăjini.

Prisosul de 260 fălci a fost acoperit prin o rămășiță din anul precedent și prin falcea de cap.

In anul 1801 Sinescu plătește 900 fălci de coasă, tot a câte 70 parale falcea, cari se cosesc:

322 fălci 18 prăjini la Drăgușăni.
326 » 36 » » Hudeștii-mici.
501 » — » » Bohotin.
60 » » » Plopeni.
100 » = — » Turiatca.
1309 fălci

Din anii 1799, 1800, 1801 ieșise la Bohotin 775 stânjăni fân, alcătuind 92 girezi și 29 stoguri, din cari s'au mâncat cu vitele boierești, în 3 ani, 234 stânjăni sau 29 girezi și 28 stoguri.

In vara anului 1802 se făceau la Bohotin 63 girezi de fân măsurând 255 stânjăni, s'au mâncat cu vitele boierești și la grajdiuri, în iarna 1802—1803, 284 stânjăni fân. La Plopeni se vindeau, în anul 1800, 10 stoguri fân cu câte 3 lei stânjănul. Socotelile ne arată și la Plopeni și la Turiatca câtimi mari de fân în ființă, deși mult mai mici ca cele dela Bohotin, despre care este vorba mai sus.

La Hudeștii-mici se vindeau, în anul 1801, 39 stânjăni fân, în 6 girezi, câte 15 lei stânjănul. Iar în anul 1803 se vinde pe această moșie fân și paie de 12.566 lei și 60 bani, fără ca să putem găsì alte amănunte. Iarba se vindeà și cu falcea; la 1799 se vând 20 fălci iarbă câte 50 parale falcea, alte 9 fălci câte 36 parale falcea.

La 1802 se vând, la Hudeștii-mici, unui Jidov, 100 fălci iarbă cu 125 lei, ceeace face iar 50 parale falcea.

In curând însă vedem prețul fălcii de iarbă urcându-se foarte

(1) Probabil pentru un prieten al Hatmanului.

mult (1). La Plopeni se vindeà falcea de iarbă în anul 1806 cu 12—15 lei, mai târziu cu 15 lei.

9. Venitul din prăsila vitelor și din stupi.

Număral vitelor întreținute de Hatman pe moșiile lui, între 1798 și 1812, erà neînsemnat, cel puțin după cât rezultă din registrele de cari ne ocupăm.

La Lețcani se aflau la 1800:
36 capete vite albe, cu mari cu mici, din cari 20 boi.
8 bivoli şi bivolițe.
47 mascuri.
La Bohotin se aflau în anul 1801:
10 bivoli.
16 boi
78 mascuri
1827 oi

Sporul oilor (în cari intră și câtevà capre), în anul 1801, a fost de 519.

Socoteala ne mai arată că s'au dat la cuhnea boierească 76 miei, 12 cârlani și 2 berbeci; 100 miei s'au vândut, iar 124 au murit.

La 1805 numărul boilor se urcase la 18, al bivolilor la 16.

Pentru celelalte moșii n'avem nici o știință de numărul vitelor întreținute pe ele, care în tot cazul erà cu desávârșire neînsemnat.

Gospodăria a început a fi mai temeinică la Bohotin după 1812, precum se va vedeà din al doilea memoriu ce-l pregătesc asupra acestei chestiuni.

Condica ne dă o seamă mai amănunțită despre două prisăci, cea dela Lețcani și cea dela Bohotin.

Cea dintâi care numărà 69 matce în anul 1797, a sporit cu 111 roiuri în anul 1799 și cu 165 în 1800. Scăzându-se 34 stupi pieriți și 128 bătuți, au rămas la 26 Octomvrie 1800, în prisaca dela Lețcani, 184 stupi. Mai vedem aici că mierea dela 57 stupi a produs 37 lei și că erà întrebuințată pentru facerea dulceților.

Deșì moșia Lețcanii trece la 1800 din nou în stăpânirea lui Manolache Balș, găsim în condică o socoteală din 1804 a prisăcii de acolo, ceeace ar dovedì că stupii au rămas în stăpânirea Hatmanului.

(1) In urma intrării oştirii ruseştii in ţară.

Vedem că în acel an, din 144 stupi, au ieșit 164 noi, din cari bătându-se 90 și murind 7, au rămas 311.

Prisaca dela Colțul-Cornii (Bohotin) erà mică de tot, în iarna anului 1801—1802 rămăsese numai 3 stupi în temnic.

Găsim și la Plopeni mențiune de stupi boierești, ale căror ***rătezături*** se dădeau bisericii spre a face lumânări, dar de vreme ce nu se dă nici o socoteală mai amănunțită, se vede că prisaca erà neînsemnată.

De altmintrelea și prisaca dela Lețcani erà foarte mică pentru acea vreme, când se găsiau prisăci de mii de stupi.

10. Despre prețuri în deobște și despre valoarea banilor între 1798 și 1812.

Această condică este mai cu samă interesantă prin faptul că ne dă prețurile unei mulțimi de lucruri : vite, grâne, producte de tot felul, obiecte de hrană, îmbrăcăminte, simbrii, unelte și altele. Aceste prețuri sunt exprimate în lei și bani de atunci și pentru a-i transformà în lei și bani de astăzi, trebue să calculăm valoarea leului de atunci după cursul galbenului de Olanda, care poate fi evaluat la aproximativ 12 lei în monedă de astăzi.

In cei de pe urmă ani ai veacului XVIII galbenul umblà 7 lei; pe la 1800 se urcase cursul lui la 8 lei. La 1808 se urcă dela 8 lei 90 bani la 10 lei, pentru a atinge în curând 12 lei (1).

Prețurile ce le dau aici trebuesc înțelese în lei de pe acea vreme, a câte 40 parale, iar fiecare parà a câte 3 bani.

a) *Vite.*

Se plătià la 1800, la Lețcani, adecă în apropierea imediată a Iașilor, pentru un cal, 30 lei.

Pentru o vacă se plătià pe aceeaș moșie, la 1799, 12 lei, pentru o mânzată 5 lei, pentru o gonitoare dela 8 la 9 lei, pentru un buhaiu 14 lei, pentru un vițel $2^1/_2$ lei.

La Plopeni se plătià, la 1807, pentru 5 cai, 362 lei.

Se cumpără la Drăgușăni, la 1800, o juncă cu 4 lei.

Se da, la Hudeștii-mici, pe 11 țapi vătui 33 lei, pe 2 capre câte $2^1/_2$ lei.

(1) La 1812 galbenul atinse $12^1/_2$ lei pentru a se urcà în curând la 15 lei.

La Bohotin, se vând, în anul 1802, doi boi cu 128 lei. Tot acolo se preţelueşte o vacă împlinită dela un datornic 33 lei.

Mascurii se cumpără pentru cuhnia boierească obişnuit cu 4—5 lei, numai excepţional se plăteşte, la 1802, pe 3 mascuri, 25 lei 10 bani.

Tot la Bohotin, în 1802, se vând 2 ţapi cu 14 lei.

Pe 15 oi bătrâne se prinde, pe aceeaş moşie, la 1800, câte 2 lei 44 bani de oaie.

Doi miei se cumpără la Bohotin, la 1802, cu câte 3 lei şi 5 bani mielul. 100 miei se vând tot la Bohotin, la 1801, cu 2 lei mielul.

b) *Grâne.*

Grâul se vindeà:

La Drăguşăni,	la 1799,	cu $6\frac{1}{2}$	lei	mierţa.
» »	» 1801,	» 3	»	»
» »	» 1803,	» 7	»	»
» Plopeni	» 1810,	» 15	»	»

Popuşoii se vindeau:

La Poşorcani,	la 1800	cu	2—5 lei	mierţa.
» Hudeştii-mici,	» 1803	»	$3\frac{1}{2}$ »	»
» Plopeni	» 1803	»	4 »	»
» Drăguşăni,	» 1803	»	4 »	»
» »	» 1804	»	3 lei 90 b.	»
» Plopeni	» 1804	»	3 » 60 »	»
» »	» 1805	»	5 » 40 »	»
» »	» 1808	»	6-7 » —	»
» Turiatca	» 1810	»	10 » —	»
» Plopeni	» 1811	»	5 » ·	»

Preţurile secării erau:

La Drăguşăni	la 1799	de 3 lei	mierţa.
» »	» 1802	» 3 » 40 b.—3 lei 60 b.	mierţa.
» Plopeni	» 1806	» 4 » — »	mierţa
» Hudeştii-mici	» 1804	» 4 » 20 »	»
» Plopeni	» 1807	» 7 » — »	»

Preţul amestecului de grâu şi de secară, numit *sârjoacă,* erà, la 1804, de 4 lei 20 bani mierţa.

Orzul se vindeà:

La	Bohotin	la 1804	cu	3	lei	60	bani mierța.
»	Plopeni	» 1804	»	1	»	40	» »
»	»	» 1808	»	5	»	—	» »
»	Turiatca	» 1810	»	9	»	—	» »

Ovăsul se vindeà:

La Plopeni, la 1799 cu 2 lei 60 bani mierța.

Malaiul se vindeà:

La	Drăgușăni,	la 1799	cu	2	lei	60	bani mierța.
»	Hudeștii-mici	» 1799	»	2	»	60	b.—2 lei 80 b. mierța.
»	Drăgușăni	» 1803	»	3	»	—	» mierța.
»	»	» 1804	»	2	»	·60	» »

c) *Diverse producte agricole.*

Mierea:

La Plopeni, la 1799, 6 lei vadra.
» » » 1802, 8 » »

Vinul:

La	Plopeni,	la 1799,	60	parale	vadra.
»	»	» 1800,	64	»	»
»	Poșorcani	» 1800,	24	»	»
»	Hudeștii-mici	» 1800,	60	»	»
»	Plopeni	» 1801,	64	»	»
»	»	» 1802,	64	»	»
»	Bohotin	» 1802,	1	leu	»
»	Plopeni	» 1807,	3	lei 25 p.	»
»	»	» 1808,	3	» 20 »	»

Lâna țigae, la Drăgușăni, în anul 1800, 22 parale oca.

Ceara pentru lumânări 3 lei 20 parale până la 7 lei oca.

Caleapul de cânepă ce, după învoeală, aveau să dea în fiecare an țăranii dela Turiatca și Plopeni, erà prețeluit 10 parale. (Această dare dispare după 1803).

O piele de bou pentru opinci se vindeà dela 4 lei 60 bani până la 7 lei.

d) *Obiecte de hrană.*

Untul de oaie se vindeà (Lețcani, 1799) cu 19 parale oca.

Untul de vacă se vindeà dela 20 parale oca (Drăgușăni, 1800) până la 1 leu oca (Plopeni, 1802 și 1803).

Brânza de vacă se plătià 6 parale oca la Hudeștii-mici în 1803, 9 parale oca la Plopeni în 1802.

Brânza de oi (cu amănuntul) se vindeà cu 6 parale la Poșorcani în anul 1800.

Vadra de brânză se vindeà la Drăgușăni, în anul 1799, cu 1 leu, ceeace revine la 4 parale oca.

Peștele se vindeà dela $4^1/_2$ la 10 parale oca.

Pe 100 ocă pește viu, de pus în iaz, se plătià la Bohotin, în anul 1802, 20 lei.

Mierța de făină de popușoi se vindeà la Poșorcani, în anul 1800, cu 4 lei.

100 de ocă de tărâțe se plătiau, în anul 1802, la Bohotin, 2 lei.

Făina (de grâu) *nemțească*, adică *picluită* (blûtée), se vindeà la Plopeni, în anul 1808, cu 18 parale.

Oca de rachiu se vindeà la Poșorcani, la 1800, cu 30 parale.

Sarea se plătià dela 3 lei 30 parale până la 4 lei 30 parale suta de oca cu ridicata. In câtimi mici se plătià cu 3 parale oca.

Oca de carne de vacă se vindeà la Plopeni, la 1808, cu 8 parale.

5.333 culbeci se vând, în anul 1799, la Lețcani, cu 6 lei și 105 bani, ceeace revine la un ban pe 7 culbeci.

Oțetul erà relativ scump: se plătià în anul 1808, la Plopeni, 7 lei 6 parale pe 18 ocă oțet.

e) *Paseri.*

Găinile:	Lețcani, 1799—1800	câte	12	parale	bucata
	Bohotin 1802	»	11-14	»	»
Puii:	Lețcani, 1799—1800	»	$4^1/_3$	»	»
»	Plopeni, 1801	»	4	»	»
Claponii:	» 1802	»	18	»	»

Curcanii se vând cu 18 parale până la 1 leu bucata; prețul lor se suie la Plopeni, în anul 1811, la 2 lei 30 parale bucata.

Rațele se vând cu 8—20 parale bucata, la 1811 prețul lor se urcă la 20 parale.

Bobocul se plătește la Bohotin, în anul 1803, 2 parale, ouăle variază dela $^1/_2$ până la 1 para bucata.

f) *Obiecte de îmbrăcăminte.*

Cotul de suman se plătià la Lețcani, în anul 1899, 15 parale.
Cotul de *ontari* se plătià, în acelaș sat, în acelaș an, $1^1/_2$ parale; cotul de *astar* cu acelaș preț. Cotul de pânză dela 1 la $4^1/_2$ parale, după cum erà de câlți, de fuior sau de in.
La 1802, la Bohotin, pânza se plătià cu câte 1—3 parale cotul.
In anul 1801 se plătià la Bohotin:
Pentru mantaua unui porcar 6 lei
» o păreche bernevici 2—30 bani
» o căciulă, tot pentru porcar 2 »
Pentru 10 părechi papuci se plătià în anul 1808, la Hârlău, 5 lei.
O bucată pânză de Olanda costà 142 lei, un țol de cânepă 5 lei și 10 bani.

g) *Obiecte felurite.*

Fierul se plătià: 3 ocă fier pentru pluguri la Lețcani, în 1799, 63 bani; pe 16 ocă fier pentru opustul morii, la Drăgușăni, în anul 1799, se plătià câte 18 parale (54 bani) oca. Pe 25 ocă fier pentru opustul unui iaz din Bohotin, în anul 1804, se plătià câte 20 parale oca. O ocă de fier pentru moară costà, tot la Bohotin, în 1803, 33 bani, iar fierul pentru pluguri se plătià tot acolo, în acelaș an, 31 parale oca.
Pentru repararea morii din Plopeni se plătește fierul trebuitor, în anul 1802, cu 22 parale oca, iar cel pentru legatul unei căruțe cu 51 bani sau 17 parale oca.
Oca de piroane costă 1 leu 15 bani (Drăgușăni, 1803).
Oțelul unui topor 15 bani.
Oca de plumb de smălțuit vasele (Plopeni, 1801) 1 leu 15 bani.
O mie de cărămizi (Drăgușani 1813) 7 lei.
Dranița, 2 lei—2 lei 90 bani una.
Cuiele de draniță 2 lei 30 bani mia.
Varul 1 leu—2 lei 60 bani mierța.
Lumânările de său 1 leu oca.
3 Oca plute 15 parale.
Oca frânghie de năvod 30 parale.

1 cofă de grădină 1 leu 10 bani.
1 ogar 15 lei.
Coala de hârtie obişnuită câte 5 parale.
Coala de hârtie turcească pentru anaforale 90 bani (Plopeni, 1803).
Tămâia 8 lei oca, în mijlocie.
Untdelemnul de candelă 3 lei 20 parale oca.
Ceara de lumânări varià dela 3 lei 20 parale la 7 lei oca.

11. Despre salare, despre preţul muncii şi a arenzii pământului.

Este lucru firesc ca, faţă cu o asemenea scumpete a banului, salarele personalului însărcinat cu îngrijirea moşiilor, a vitelor şi a productelor să fi fost cu desăvârşire mici.

Lefile îngrijitorilor moşiilor, vechili sau vataji, variau după importanţa moşiei, precum varià, după aceeaş importanţă, şi condiţiunea îngrijitorului.

La Poşorcani găsim ca vataji, succesiv, pe Dumitru Ariton şi pe Vasile Vârlan, amândoi săteni din satul Căiuţi, cari probabil slujiau fără leafă bănească, în schimbul unor foloase în natură, de vreme ce în socotelile acelei moşii nu găsim nici o menţiune despre salarul îngrijitorului.

Vatajii Gavril Galer dela Leţcani, Mafteiu Pădure dela Colţul-Cornii şi Bohotin (congediat la sfârşitul anului 1801) şi *Căpitanul* Iordache Dimitriu dela Hudeştii-mici primiau un salar în numărar, de câte 100 lei pe an, iar Sandu Cojan dela Drăguşăni şi *Postelnicelul* Toader Meică, urmaşul lui Mafteiu Pădure la Colţul-Cornii şi Bohotin, primiau câte 120 lei pe an.

Cel mai de seamă din vatajii Hatmanului Răducanu şi omul lui de încredere erà Iordachi Sinescu, îmbrăcat, pe la 1804, cu boieria de Sulger, retribuit cu câte 300 lei pe an şi care îngrijià moşiile Plopenii şi Turiatca. Il vedem în urmă *cumpărând venitul* acelor moşii, adică luându-le în arendă şi ştiu că, mai târziu, a ajuns om cu stare şi însuş stăpân de moşii.

Aceste salare ne par astăzi cu desăvârşire mici, dar nu trebue să uităm scumpetea banilor pe acea vreme, şi neasemănat mai marea lor putere de cumpărare, nici mai ales faptul că acei cari le primiau se mai bucurau de multe foloase în natură ca: tain de grâne, întreţinerea unui număr însemnat de vite pe anul întreg şi pământ de arătură cu îndestulare.

Ei nu numai că nu aveau trebuință să cheltuească ceva din salarul lor, dar mai adăogau la el și puneau deoparte și din venitul ce-l trăgeau din fruptul și din prăsila vitelor, din roada pământului ce-l lucrau pentru ei și din tovărășia cu stăpânul la desfacerea vinului la crâșmă.

Salarele celorlalți slujbași, foarte puțini la număr, erau cu totul neînsemnate.

Un *chelar moldovean* primià la Lețcani, în anul 1799, 15 lei pe an, un *chelar țigan* primià numai 10 lei.

La Plopeni vedem pe chelar plătit cu 20 lei pe an, un argat cu 12, grădinarul cu 6, un plugar (pe anul întreg) cu 8.

Ciobanii primesc la Bohotin dela 10 până la 30 lei pe an, la Hudeștii-mici dela 12 până la 30 lei; *vierul* acestei moșii este plătit cu 4 lei pe an. Porcarul dela Lețcani primește 6 lei pe an.

Juzii țiganilor primesc la Lețcani, în anul 1800, câte 12 lei pe an.

Personalul bisericesc primià un salar dela stăpânul moșiei pe următoarele moșii :

La Lețcani preoții primiau câte 15 lei pe an, la Plopeni câte 20, la Hudeștii-mici, la Drăgușăni și la Turiatca câte 10. Dascălii aveau un salar de 15 lei pe an la Lețcani, de 12 lei la Plopeni, de 5 lei la Turiatca. Aceste biserici erau ale stăpânului. Preoții dela Poșorcani și dela Bohotin nu-și primiau salariul dela stăpân ci dela oameni, fiindcă bisericile erau ale oamenilor.

La bisericile stăpânului, cheltueala bisericii : tămâie, ceară pentru lumânări, untdelemn și vin erà purtată de stăpân :

Această cheltueală se ridică la 81 lei 60 bani pentru Plopeni în anul 1799, 9 lei pentru Drăgușăni în anul 1800, la 6 lei 48 bani pentru Hudeștii-mici în anul 1800, la 23 lei pentru Turiatca. Bine înțele că pretutindeni preoții și dascălii se folosiau de loc de hrană și de pășune pentru un număr însemnat de vite.

Am arătat mai sus prețurile cu cari se arendau locurile de fânaț și de pășune. Locurile de arătură nu se arendau, căci întinderea pământului de arătură de care se puteà folosi un sătean nu erà încă mărginită. Așăzământul lui Moruz lasă întinderea de pământ arabil nemărginită până la Regulamentul Organic, mărginind numai cea de fânaț și de imaș la niște întinderi cari puteau atinge 16 fălci pentru fruntașii ținuturilor de peste Prut, iar pentru cei dintre Siret și Prut, unde se aflau moșiile de cari ne ocupăm, afară de Poșorcani, erà de 6 fălci fânaț și 6 fălci imaș pentru fruntașii cu 12 vite.

Totuş găsim în condică o indicaţiune arătându-ne cât de jos erà preţul cu care se arendà, în împrejurimile Iaşului, pământul de frunte în detaliu. Nişte Lipoveni plătesc în anul 1799 pentru $1^1/_2$ falce loc de cânepă, adică pentru pământ cu totul excepţional, 3 lei, ceeace revine la 2 lei falcea.

Dar sătenii n'aveau nevoie să iea pământ de arătură în bani, căci puteau semănà cât de mult voiau în schimbul dării de a zecea din roadă.

Am văzut că preţul fălcii de coasă erà de 70 parale; pentru praşilă, seceră şi arătură nu avem nici o ştiinţă, căci nimeni nu arà şi nu semănà mai mult decât puteà să lucreze cu *boierescul* datorit de oamenii de pe moşie. Dacă adunăm numărul locuitorilor moşiei Drăguşăni şi facem socoteala muncilor datorite de ei după aşezământul în vigoare atunci, adică al lui Grigorie Calimah, cu adaosul dela 1777 al lui Grigorie Ghcia, vedem că această muncă ar ajunge pentru a lucrà o întindere îndoită de cea care se lucrà. Ţăranii nu se deprinsese încă cu povara acelor aşezăminte nedrepte şi, în cele mai multe locuri, lucrau mai puţin decât erà scris în ele.

In memoriul următor voiu arătà cum, după 1812, mulţi din ei se învoiau cu stăpânul respectiv pentru a plătì boierescul în bani.

Avem însă câtevà indicaţiuni în privinţa lucrului viei, care se plătià cu bani gata.

La Poşorcani se plătià, în anul 1801, 2 lei 20 parale pentru prăşitul (de două ori) a unui pogon (400 butuci) de vie şi 5 lei pentru desgropatul şi îngropatul aceleiaş întinderi.

La Spărieţi lucrul întreg a 8 pogoane vie se ridicà la 104 lei, adică 13 lei de pogon.

12. Concluziune.

Din aceste socoteli rezultă că, pentru un stăpân de moşie de pe acea vreme, nu puteà niciodată să fie vorbă de pagubă. Venitul lui puteà să fie mai mare sau mai mic, dar paguba erà exclusă.

Veniturile din: crâşme, mori, dijme rămâneau aproape nevariabile. Veniturile ieşite din creşterea vitelor puteau să lipsească numai în caz de boală de vite. Iar când venitul plugăriei lipsià din cauză de secetă sau de prea mare belşug de ploaie, stăpânul erà într'adevăr lipsit de acel venit, dar pagubă reală nu aveà, căci nu scosese nici un ban din pungă pentru arat, semănat, secerat, prăşit sau cosit. Toate aceste munci se îndepliniau de ţărani fără nici o

plată. Iar cheltuelile pentru personalul care îngrijià moșia erau, precum am văzut, cu totul neînsemnate.

Pe de altă parte, îndatoririle sătenilor către stăpâni erau mai ușoare decât stipulà litera așăzământului; ei aveau încă atunci bielșug de pământ și puteau crește un număr mare de vite. Starea lor economică s'ar fi putut numì bună fără greutatea și nesiguranța dărilor, fără arbitrarul cumplit al administrației, fără lăcomia Turcilor și fără greutățile izvorând din necontenitele răsboaie dintre Turci și Ruși.

ANEXĂ.

Sama vatavului Gavril Galer de venitul moşiei Leţcani pe doi ani, dela 1798 Octomvrie 26 pănă la 1800 Octomvrie 26.

1801 Ghenarie 10.

Ce să încarcă.

Lei	Bani							
917	79	se încarcă pe anul 1799 însă:						
		Lei	Bani					
		714	19	rămăşiţa sămii ce i s'au încheiat pe anul 98.				
		138	—	pentru 16 vite albe ce au vândut din vitele boiereşti, însă:				
				Lei	Bani			
				84	—	7	vaci sterpe câte 12 lei una.	
				5	—	1	mânzată	
				9	—	1	gonitor	
				16	—	2	gonitoare câte 8 lei una,	
				14	—	1	buhaiu	
				10	—	4	viţei câte 2 lei şi 60 bani viţelul	
				138	—	16		
		37	—	pe 6 vedre şi 2 ocă miere ce au vândut câte 6 lei vadra.				
		2	—	adetiul unei case ot Coţiuşca.				
		7	60	păşunatul a 50 cai mocăneşti.				
		15	—	pentru 30 ocă lână ţigae câte 60 bani oca.				
		917	79					
16	—	pe anul 1800 însă:						
		Lei	Bani					
		4	60	păşunatul unor cai mocăneşti.				
		6	60	păşunatul oilor lui Ursul Bogonos.				
		2	—	adetiul unei case ot Coţiuşca.				
		3	—	pentru una pol falce de loc ce au sămănat Lipovenii				
		—	—	cânipă				
		16	—					

828	60	pentru orânda satului pe aceşti doi ani, după deosebită sămuşoară a orândii.
3762	19	

Ce să scade.

185 — bani ce au dat la mine rânduri, însă:

Lei	Bani	
40	—	întăiu.
15	—	al doilea
30	—	al treilea
100	—	tij
185	—	

Lei	Bani	
185	—	
15	—	lui Ioniţă Chelar din hacul lui.
6		ce au dat lui Constandin Hăra pentru 40 coţi pânză.
1		lui Pavel pristav Boldeşti.
2	30	pe 5 ocă unt de oaie.
	114	brânză şi smântână.
12	—	pe 2 ocă prav de puşcă.
4	60	15 găini ce au trimes aici.
3	—	4 sănii lemne.
1	60	5 găini.
3	—	alte 10 găini.
1	15	brân ză) i smântână.
5	—	pui, brânză, smântână şi lapte.
7	—	1 piele de bou dela grija de . . . ani.
	36	24 ouă.
1	—	8 pui şi 16 ouă.
20	—	lui Gheorghie Smere pentru una vacă.
17	30	tij lui Gheorghe Smere pentru 46 coţi sucman câte 15 par(ale) cotul.
4	60	20 ocă lână pentru un ţol ce l-au luat ţiganii fugiţi.
1	—	lui Nechita ţiganul pentru un bou.
3	36	11 găini
3	36	11 găini tij.
6	18	Vasilcăi Ursulesă[i] pentru 82 coţi pânză.
2	24	un izvozăl.
7	72	alt izvod.
3	69	alt izvod.

1	115	» »
—	60	Lui Pinteleiu Muntianu.
5	—	Gafiţii lui Timofti pentru ţesutul unei pânze.
4	102	cheltueala viii dela Copou pe toamna anului 99.
14	—	lui Ioniţ(ă) Chelar din hacul lui.
4	45	pentru un mascur.
	30	10 ouă.
4	60	1 piele pentru opincile ciobanilor.
18	—	12.000 haragi pentru vie ot Copou.
6	—	Pe 600 beţi cercuri la anul 99.
376	102	

Lei	Bani	
48	54	pentru lemnul cerdacului ot Leţcani, însă:

Lei	Bani	
12	90	6 tălpi stejar câte 2 lei şi 15 bani.
5	84	6 costoroave teiu câte 114 bani.
6	—	2 tălpi stejar câte 3 lei.
3	60	2 tălpi la scări.
3	60	20 scânduri stejar pentru scări câte 21 bani.
8	—	12 amnari stejar câte 80 bani.
6	—	20 căpriori câte 36 bani.
3	—	4 tălpi stejar câte 90 bani.
48	54	

1	48	Ioanii Coviţoai pentru 56 coţi ontari.
1	69	Aniţii lui Ioan a Marfii pentru 60 coţi astar.
1	33	Catrinii Bodăiasi[i] pentru 51 coţi pânză.
1	42	Iftimiei lui Ioniţă Vezeteu pentru 54 coţi pânză.
5	57	Sofroniei lui Ion Rotaru pentru 73 coţi pânză.
3	30	Paraschivii lui Ion Butnariu pentru 70 coţi pânză.
3	87	cheltuiala ce au făcut dădaca Paraschiva cu copila la Leţcani.
3	6	tij cheltuiala dădacăi cu copila la Leţcani.
2	105	tij cheltuiala acolo.
1	51	956 culbeci.
1	45	1100 culbeci tij.
1	84	1.740 culbeci.
1	45	918 culbeci.
	60	284 eulbeci.
	60	335 culbeci.
2	—	cheltuiala mea la Leţcani.

Lei	Bani	
1	—	tij.
	3	»
	90	pentru laptele unei vaci.
	36	pentru făcutul oloi Niţii.
	15	lui Apostul Hangaru.
2	30	dijma pentru 18 tălpi de moară.
10	30	1 piatră de moară la moara dela Leţcani.
	60	5 oca de vin lui Grigore Bărgăoanu când s'a însurat.
	48	brudina la Siret mergând și viind dela moară.
1	69	pe 3... oca fier la fiarele plugurilor în vara anului 99.
4	—	său şi soponu pentru moara ot Leţcani, într'aceşti doi ani.
18	—	ce au dat pe 3 mascuri l[ea]t 1800 ce au trimis aici bez 9 mascuri ce au trimis din mascurii boiereşti.
497	39	
163	—	hacurile ce au plătit însă:
		Lei 36 lui Boţoiu judele pe 3 ani 99, 1800, 1801.
		» 36 lui Tiron judele tij.
		» 30 hacul preotului Bisericii pe 2 ani 99, 1800 câte 15 l. pe an.
		« 30 hacul dascalului Bisericii tij.
		» 25 hacul chelarilor pe 2 ani însă:
		Lei 10 chelarului Ţiganu pe anu 99.
		» 15 chelarului Moldoveanu pe anul 1800.
		Lei 25
		» 6 hacul porcarului pe anul 99.
		Lei 163
8	—	dijma Cercurilor pe anul 1800.
37		pe 4 buţi şi 1 boloboc ce s'au luat dela Logofătul Nicola Cerkez la vie în Copou însă:
		Lei 32 4 buţi pentru 8 lei butia.
		» 5 polobocul.
		Lei 37
2.565	114	ce au dat rânduri din arenda acestor doi ani după osăbita sămuşoară a orândei.
200	—	hacul său pe aceşti doi ani.
30	—	preţul unui cal.
	39	ce nu s'au pus mai sus la cheltuiala mea când am fost la Leţcani.
3.501	72	fac daţi i scăzuţi şi mai rămâne rămăşiţă 260 lei 67 bani adică două sute şase zeci şi şase zeci şi şapte bani.

Care mai scăzându-se cu :

Lei	Bani	
96	21	ce au plătit cĭferturi și agiutorință pentru Lețcani.
6	39	ce au plătit pentru culesul viei în Copou în toamna anului 1800.
158	7	ce rămân asupra jidovului orândar după osebita samă ce i s'au făcut și s'au istovit.

Sama de pâne, grâu ce au avut vatavul Gavril Galer primit la Lețcani de pe alte moșii în doi ani: 1799 și 1800.

1801 Genar 10.

Ce să încarcă.

Mierță	Dimerlii	
131	7	grău însă:

Mierță	Dimerlii	
58	--	ce au ramas din socoteala încheietă la 98 Fevr[uarie].
60	3	au primit dela Drăgușăni însă:

Mierță	Dimerlii	
33	3	grău de vară.
27	—	grău de toamnă.
60	3	
11	9	grău de toamnă ce au primit dela Hudești-mici.
1	5	ce au luat vamă din moară în Lețcani.
131	7	

Ce să scade.

95	7 1/2	făină ce au trimis aicea cu pecĭuri dela 99 Martie 4 până la 1801 Ghenar 4.
1	—	ce au dat la biserică în Lețcani, în doi ani p. prescuri.
18	2	grâu ce au dat cu pecĭuri însă:

Mierță	Dimerlii	
15	—	au trimis la Eși de s'au vândut.
2	--	au dat țiganilor din Lețcani.
—	1	au dat Zamfirii Vătăvoai.
—	3	au dat lui Bodaiu Judile.
—	2	au dat dadacăi Paraschivi fiind la Lețcani.
—	2	tij dadacăi Paraschivi.
—	2	tij.
—	1	vatavului Lupul.
—	1	lui Toader Bivolar
18	2	

1		au dat doctorului Lorenţ.
—	3	ce arată că i s'a furat din hambar.
116	2½	fac scăzute şi mai rămâne rămăşiţă 15 Mierţă 4½ Dim.

Sama pentru mălai, orz, ovăs şi secară ce au avut Gavril Galer vatav în Leţcani primită de pe alte moşii.

1801 Ghenar 10.

Ce să încarcă.

Mierţă	Dimerlii			
17	2	malai însă :		
		Mierţă	Dimerlii	
		15	2	dela Drăguşăni.
		2	—	dela Hudeştii-mici.
		17	2	
2	8	secară ramasă din socoteala pănii încheiată la 98 Fevr[uar].		
42	4	ce au primit dela Plopeni însă :		
		36	3	ovăs.
		6	1	orz.
		42	4	
62	4			

Ce să scade.

20	1	malai, însă :		
		18	1	ce au trimis urluială aici.
		2	—	cea au semănat la Leţcani în vara anului 99 şi nu s'au făcut.
		20	1	
3	2	secară ce au trimis aici cu pecĭuri.		
34	7	ovăs ce au trimis însă :		
		30	7	au trimis aici cu pecĭuri.
		4	—	doctorului Lorenţ.
		34	7	
6	1	orz ce au trimis aici rânduri cu pecĭuri.		
64	1	fac şi trec mai mult de 17 dimerlii cu cari să scad în rămăşiţa grăului.		

Sama lui Gavril Galer Vatav dela Leţcani pentru păpuşoii de acolo.

1801 Ghenar 10.

Ce să însarcă.

Mierţa	Dimerlii	
43	5	din pol coşăr păpuşoi din vara anului 98 ce nu s'au încărcat în sama încheiată la 98 Febr[uar] nefiind bătuţi.
29	7	vama din moara ot Leţcani pe anul 99.
16		tij vama morii pe anul 1800 până la Oct[omvrie] 26.
3	—	ce au primit dela Luca Vatav ot Măcăreşti.
22	4	păpuşoi din semănătura anului 99.
24	—	rămăşiţa sumii încheiată la 98 Fevr[uar].
138	6	

Ce să scade.

55	½	ce au trimis aici făină din 99 Apr[il] 20 până la 1801 Ghenar 4 cu pecĭuri.
—	3	ce au dat lui Toader Bivolar.
—	3	Saftii Pităriţa.
—	1	tij lui Toader Bivolar.
—	9	Fecioarelor dela Plopeni şi dela Măcăreşti.
—	3	Fecioarelor dela Miclăuşani.
1	5	Iarăşi lui Toader Bivolar.
8	1	mascurilor în iarna anului 99 în 4 luni.
4	—	ce au semănat în primăvara anului 99.
22	4	cu cari au hrănit 12 mascuri pentru Crăciun.
2	—	tainul ţigăncilor ce au şezut la Leţcani în vremea ciumii în vara anului 99 însă:

Dimerlii	
4	Paraschiivii Bucătăriţa.
4	Floarii Pităriţa.
4	Irinii Vezăteiţa.
8	Ioanii Bucătăriţa.
20	

—	2	Ţiganilor la culesul vii ot Copou în toamna anului 1800.
2	—	tiji ţiganilor i butarilor în toamna anului 1800.
2	5	ce au dat Dum[isale] Polc[ovnicului] Manolachi Balş.
99	½	fac scăzute şi mai rămâne rămăşiţă cu 38 mierţă 9½ dimerlii.

Sama vitelor albe ce au fost în sama lui Gavril Galer vatav la Leţcani.

1801 Ghenar 10.

Capete		Capete	
36	Ce au rămas bune la sama încheietă la 98 Febr[uarie] însă:		
		7	vaci
		1	mânzată.
		1	gonitor.
		2	gonitoare.
		1	buhaiu.
		20	boi.
		4	viţei.
36		36	

Ce să scade.

16	Ce le-au vândut cu a cărora preţ se încarcă la sama de bani pe sama de bani pe anii 99, 1800 însă:		
		7	vaci.
		1	mănzată.
		1	gonitor.
		2	gonitoare.
		1	buhaiu.
		4	viţei.
		16	
20	Ce i-au trimes după poroncă însă:		
		8	la Plopeni.
		12	la Măcăreşti.
36		20	

Sama stupilor ce au fost în·purtare de grijă a lui Gavril Galer dela Leţcani până la 26 Octomvrie 1800.

Ce să încarcă.

Stupi	
69	matce rămăşiţa sămii din 98.
112	roi ce s'au sporit în vara anului 99.
165	roi ce s'au sporit în vara anului 1800.
346	

Ce să scade.

20 ce au perit în temnic după ce i-au scos primavara anului 99.
57 ce au bătut în toamna 99 şi vănzănd miere se încarcă cu 37 lei la sama banilor.
14 ce au perit în temnic 1800 Martie.
4 au trimis aicea pentru dulceţi.
67 ce au bătut în toamna anului 1800 şi mierea au trimes'o aicea.
162 fac scăzuţi şi rămăn 184 stupi care i-au dat pe sama lui Buzarna, vatav în Leţcani la 26 Oct[om]v]rie] 18.

Sama lui Gavril Galer Vatav dela Leţcani de mascuri ce au avut în purtarea lui de grijă.

1801 Ghenar 10.

Ce să încarcă.

32 mascuri ce au rămas buni la sama anului 98 însă:
5 măscuroai bătrăne.
2 vieri.
25 godaci şi godace de căte un an.
32
15 Ce s'au sporit în vara anului 99 însă:
5 godaci } de 1/2 ani.
1 godacă }
9 purcei de 3 luni.
15
47

Ce sa scade:

9 Ce i-au hrănit şi i-au trimis la Iaşi în iarna anului 99 de Crăciun însă:
7 măscuri.
2 măscuroai.
9
1 vier ce au perit de iarnă la 98.
4 măscuroai tij de iarnă atuncea.
3 godace au perit de brăncă în vara 99.
17 fac scăzuţi şi au rămas:
30 pe care la 99 Noemvrie 20 i-au trimes la Măcăreşti însă:
11 măscuroai bătrăne.

1 vier.
1 godacă de un an.
8 godaci de pol anu însă:
6 godace.
2 godaci.
8
9 purcei de 3 Iuni.
30

Sama bivolilor ce au fost în sama lui Gavril Galer vatav.

Ce să încarcă.

6 bivoli rămași buni la sama anului 98 însă:
3 bivolițe.
1 mănzată.
1 mănzat.
1 malacă.
6
2 Ce s'au sporit în vara anului 98 însă:
1 malac bou.
1 malacă vacă.
2
8

Ce să scade.

1 malacă ce au perit.
7 ce s'au trimis la Măcărești însă:
3 bivolițe mari.
1 bivoliță gonitoare.
1 buhaiu gonitor.
2 mănzați însă:
1 bouț.
1 văcuță.
2
7
8

Sama vatavului Iordache Sănescu pentru banii ce să încarcă asupra sa din venit[ul] moşiilor Turiatca şi Plopenii pe anul ce s'au început din 99 Aprilie 23 şi s'au împlinit la 1800 Aprilie 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
2.253	21	Ce au rămas rămăşiţă din sama anului 98.
2.100	—	Banii orănzii Plopenilor pe anul 99 însă: Lei 1.800 pe 1.200 vedre vin câte 60 parale vadra. 300 orănda rachiului. 2.100
100	72	pentru 2.012 stănjăni fân ţărănesc ot Plopeni câte 2 par[ale].
7	90	pe 150 stupi câte 2 par[ale].
25	36	pe 506 oi mănzări ot Plopeni căte 2 parale de oaie.
541	114	din venitul moşiei Turiatca, însă: 450 pentru dijmurile şi orănda pe anul ce s'au sfârşit. 62.114 pe 1.269 stănjăni fân ce au cosit sătenii câte 2 par[ale] pe stănjăn. 29 banii pe 116 caliupuri câte 10 parale de caliup. 541.114
200	—	ce au luat dela Sandul Cojanu i dela Gheorghie Lazăr pentru 4 epi ce le-au prăpădit ei.
54	—	pentru 77 vedre vin ot Nicoreşti ce s'au văndut prin măna lui Ştefanu fecior ot Plopeni în toamna anului 99.
50	—	pentru un rădvanu ce s'au scăzut cu aceşti bani în sama anului 99 şi au ramas rădvanul asupra sa.
124	—	pentru 20 vedre miere dela prisăcile ot Plopeni ce s'au văndut în toamna anului 99 cu Polcovnicul Ioniţă ot Botoşani câte 6 lei vadra.
6.456	93	

Ce să scade.

Lei	Bani	
124	—	au dat bani în naht cu sănetul meu.
97	45	ce au dat cu izvod de cheltuelile iscălite de mine.
74	102	ce au dat o socoteală pentru breslaşii ot Plopeni iscălită de mine.
25	93	izvod de cheltuiala cuhnii ot Plopeni iscălită de mine.
35	—	un izvod de cheltuelile mărunte iscălite de mine.

Lei	Bani	
115	75	izvod de cheltuiala cuhnii iscălit de mine.
41	81	târguele dela Botoşani cu polcovnicul Ioniţă după izvod iscălit de mine.
50		ce au dat Mariei leafa Mariei pe anul ce s'au sfârşit la 99 cu sănet[ul] mieu.
35	—	ce au dat Paraschivii dădacii cu sănetul mieu.
16	78	ce au dat Măriuţii dădacii cu sănetul mieu.
40	—	ce au dat Cărstănii ot Plopeni pentru purtare de grijă a copilii Ruxăndiţii cu sănetul mieu.
15	18	ce au dat cu sănetul mieu în cumpărătura unor paseri la 99 Oct[om]vrie 22.
100	—	ce au dat bani în naht cu sănetul mieu.
150	—	ce s'au scăzut pe Marcul Jidov cu sănetul mieu din rămăşiţa oranzii anului 97.
50	—	ce au dat bani în naht cu sănetul mieu.
8	90	au dat pe 5 mierţă var cu sănetul mieu.
23	81	au dat pe 20 curcani, 40 raţe cu sănetul mieu.
300	—	au dat bani în naht cu sănetul mieu.
7	117	ce au cheltuit cu aducerea madamii lui baron de Bri cu să[ne]t[ul] mieu.
213	30	ce au cumpărat 85 mierţă 3 dimerlii ovăs câte 2 lei 60 bani mierţa însă:

Lei	Bani	
150	90	pentru 60 mierţe 3 dimerlii ce sau trimis pentru grajdul de aice cu săneturile mele de pe sama mierţelor.
62	60	25 mierţe ce s'au sămănat la Plopeni 1 la Turiatca în primavara anului 1800.
213.30		

Lei	Bani	
41	30	pentru 15 mierţe ovăs ce au trimis pentru grajdul de aice câte 2 lei 90 mierţa cu sănetul mieu.
64	96	ce au dat pentru breslaşii casei ot Plopeni, însă:

4.06 cifertul lui Octomvre cu răsurile.
4.06 cifertul lui Noemvre cu răsurile.
52.78 ce au dat la slujba agiutorinţii de iarnă pe 3 luni Dechemv[ri], Ghenar şi Fevr[uar] însă:
39.— banii Vistieriei.
13.78 răsura pe aceşti bani.
52.78
4.06 cifertul lui April cu răsurile.
64.96

3	45	pe 3 ocă plumb pentru 96 vase ce au făcut de au trimis aici însă:

Vase
9 ulcioare mari
6 chiupuri
23 strachini
12 chesele
10 gavanoasă mari
36 gavanoasă mici
36

1	12	pe 22 ocă sare pentru murăturile ce s'au trimis aici în vara anului 99; bob, fasole, sparangă, castraveţi.
4	60	pe 85 ocă sare ce s'au pus la curechiul ce s'au murat în toamna anului 99.
2	—	pentru 2 giamuri ce s'au pus la o odaie dela casele ot Plopeni cari s'au fost stricat în vreme când au fost calabalăcul acolo.
1	30	pe şoriciasă ce au luat la temnicul stupilor în iarna anului 99.
15	—	au dat cheltuiala la 3 feciori cari s'au trimis la culesul viilor în jos în toamna anului 99.
100	—	ce au plătit pe 20 coşuri piatră câte 5 lei coşul pentru facere[a] pivniţii ot Plopeni.
180	—	chirie, partea mea, pe 1.200 vedre vin, câte 6 par[ale] de vadră din 12 par[ale] tocmala pe vadră, în toamna anului 99, bez 6 par[ale] ce au dat orandariul.
360	—	chirie pe 22.865 ocă sare ce s'au adus dela magazie ot Ureceşti în vara anului 1800, câte 63 par[ale] pe suta de ocă.
1.604	90	ce au plătit pe 917 fălci coasă, câte 70 parale falce[a].
10	—	au dat preoţilor ot Plopeni cu poronca mea când am fost acolo de au slujit un sărindar.
10	—	ce au dat preoţilor la Turiatca cu poronca mea când am fost acolo în vara anului 99, poroncindu-li-se să slujască obştie[i].
16	—	la 2 dulgheri cari au lucrat la facere[a] opustului ot Drăguşăni în anul 99.
210	60	cheltuiala bisericii şi hacurile ce se dau la Plopeni, însă:

Lei	Bani	
65	—	20 ocă lumânări de ceară căte 3 lei 30 bani oca, bez rătezăturile dela stupi[i] boiereşti.
7	60	300 dramuri tămăe.
9	—	6 oca unt-de-lemn.

	40	—	hacul preoţilor.
	25	—	hacul la 2 dascali.
	20	—	hacul chelarului.
	24	—	hacul la 2 argaţi.
	12	—	hacul la 2 grădinari.
	8	—	hacul la 2 plugari pe jumatate de an din 99 Oct[om]v[rie] 26, din vreme ce s'au trimis plugul boieresc la Plopeni pănă la Apr[il] 23 1800.
	210	60	
300	—		osteneala sa.
4.439	33		fac daţi şi scăzuţi şi mai rămâne rămăşiţă

Lei	Bani	
2.017	60	adică două mii şaptesprezece lei şasezeci bani.

Sama fălcilor de coasă din vara anului 99.

Ce se încarcă.

Fălci	Prăjini	
514	40	ce au fost rămăşiţă din anul 98.
400	—	ce au plătit cu bani.
116	67	ce s'au încarcat dela stol[ni]c[ul] Petrachi Cazimir.
149	40	fălcile de cap dela Plopeni.
120	40	fălcile de cap dela Turiatca.
1.301	27	

Ce s'au cosit.

Falci	Prăjini	
461	58	s'au cosit la Bohotinu.
53	—	la Hoiseşti.
55	—	la Leţcani.
100	—	la Turiatca.
60	—	la Plopeni.
304	—	la Drăguşăni.
141	—	la Hudeşti-mici.
1.174	58	fac cosite şi mai rămăne rămăşiţă 126.49.

Sama pentru banii se se încarcă asupra vatavului Iordachi Sinescul din venitul moşiilor Plopenii i Turiatca pe anul ce s'au început din 1800 Apr[il] 23 şi s'au plinit la 1801 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
2.017	60	ce au rămas rămăşiţă din sama anului 99.
2.220	—	banii orănzii Plopenilor pe anul 1800, însă:

Lei	Bani	
1.920	—	pentru 1.200 vedre vin câte 64 par[ale] vadra.
300	—	banii orănzii rachiului.
2.220	—	

Lei	Bani	
520	30	pentru sare ce au primit dela magazia ot Uricheşti, însă:

Lei	Bani	
182	12	sare ce au luat breslaşii câte 2 lei 30 bani suta pe 8.092 ocă.
338	18	pentru 8.865 ocă sare ce s'au adus cu chirie. Ce s'au încărcat suta de ocă 3 lei 99 bani bez 14.000 ocă ce s'au dat vatavului dela Drăguşăni şi vatavului dela Hudeşti din poroncă.
520	30	

Lei	Bani	
450	—	pentru dijmurile şi orănda ot Turiatca pe anul ce se sfârşeşte la 1801.
27	60	banii calepilor ot Turiatca, pe 110 calepe, câte 10 parale caliupul.
65	108	dijma fânului ţărănesc ot Turiatca, pe 1.312 stânjăni câte 2 par[ale] stănjănu.
107	12	dijma fânului ţărănesc ot Plopeni, pe 2.142 stânjăni câte 2 par[ale].
20	84	pentru 410 mănzări ţărăneşti ot Plopeni, câte 2 parale de una.
12	48	pe 248 stupi ţărăneşti ot Plopeni, câte 2 parale.
40	—	ce s'au dat cosaşilor Turetcii ce au cosit la Bohotinu în vara anului 1800 însă

Lei	
20	dela Plopeni.
20	Gavril Galer.
40	

Lei	Bani
5.481	42

Ce să scade.

Lei	Bani	
1.575	—	ce au plătit 900 fălci câte 70 parale falce[a] pentru vara anului 1801.
25	—	ce au plătit 200 ştiubeie câte 5 par[ale].

Lei	Bani	
36	36	ce au dat chirie pe un vas de vin dela Spărieţ[i] care s'au pus în pivniţa dela Plopeni în toamna anului 1800, câte 12 par[ale] pe vadră pe 121 vedre.
76	96	chirie pe 512 vedre vin dela Odobeşti care s'au dat în orănda Plopenilor în toamna anului 1800, câte 6 par[ale] de vadră, partea mea.
46	15	ce au dat chirie pe 615 vedre vin dela Copou câte 3 par[ale] pe vadră, partea mea din 6 par[ale] tocmeală.
15	—	ce au dat la trei feciori ce s'au trimis în gios la culesul viilor în toamna anului 1800.
1	30	şoriciasă la temnicul stupilor peste iarna anului 1800.
4	—	ce au dat pe 100 ocă sare de s'au pus la murăturile se s'au făcut: bob, fasole, sparangă, pepeni i la curechiul ce s'au murat în toamna anului 1800.
8	60	1 bute ce au cumpărat pentru vinul orăndei ot Plopeni în toamna 1800.
2	—	3 putini se au pus poama ce au trimis aice în toamna 1800.
238	—	ce au dat cosaşilor Turetceni cari au cosit la Bohotin în vara anului 1800, pe 119 fălci ce le-au trecut cosite mai mult peste 501 ce eră să cosească, pe cari li s'au plătit câte 2 lei pe falce.
140	72	ce au dat pentru breslaşii casii ot Plopeni, însă

Lei	Bani	
4	6	cĭfertul lui Mai
4	6	cĭfertul lui Iunie
43	24	agiutorinţa de vară însă:

Lei	Bani	
32	—	banii vistieriei
11	24	răsurile
43	24	

Lei	Bani	
4	6	cĭfertul lui Avgust.
4	15	cĭfertul lui Săpt[em]v[rie].
4	15	cĭfert[ul] lui Oct[om]v[rie].
4	15	cĭfert[ul] lui Noemv[rie].
60	60	banii agiutorinţii de iarnă pe 3 luni Dechem[vrie], Ghen[a]r, Fevr[uar], însă:

Lei	Bani	
44	—	banii Vist[eriei].
16	60	răsurile.
60	60	

		8	30	ce au dat banii cheltuelilor ascherliilor.
		4	15	cifertul lui Apr[il] cu rasurile 801 anul.
		140		
35	21	ce au dat pentru păserile ce s'au cumparat, însă:		
		5	75	pe 30 răţi.
		29	66	pe 30 curcani.
		35	21	
215	30	cheltuiala bisericii şi hacurile ce se dau la Plopeni însă:		
		Lei	Bani	
		61	90	pe 19 ocă lumănări de ceară, câte 3 lei 10 par[ale] oca, bez rătezăturile stupilor boiereşti.
		7	60	300 dramuri tămâe.
		9	—	6 oca unt de lemn.
		40	—	hacul preoţilor.
		25	—	hacul la 2 dascali.
		20	—	hacul chelariului.
		24	—	hacul la 2 argaţi.
		12	—	hacul la 2 grădinari.
		16	—	hacul la 2 plugari.
		215	30	
4	60	pe 4 ocă plumb de s'au zmălţuit vasele ce s'au trimis aice, însă:		
		Vase		
		30	Oale de flori	
		6	Chiupuri	
		6	Ulcioare	
		16	Gavanoase mici	
		8	Gavanoase mari	
		12	Străchini	
		78		
300	—	Osteneala sa.		
2.723	60	Fac daţi şi scăzuţi şi mai rămâne rămăşiţa		
		Lei	Bani	
		2.757	102	

Socoteala fălcilor de coasă din vara anului 1800.

Ce să încarcă.

Fălci	Prăjăni	
126	49	Ce au fost rămăşiţ[a] din anul 99.
148	—	Fălcile de cap dela Plopeni.

114	—	Fălcile de cap dela Turiatca.
917	—	Ce s'au plătit cu bani.
1.309	49	

Ce să scade cosite.

Fălci	Prăjăni	
322	11	la Drăguşăni.
326	36	la Hudeştii-mici.
501	—	la Bohotin.
60	—	la Plopeni.
100	—	la Turiatca.
1.309	47	fac cosite şi mai rămăne rămăşiţ[ă] 2 prăjini.

Sama lui Dumitru Arion vatav, pentru banii venitului moşiei Poşorcanii pe anul ce s'au început la 1800 Apr[il] 29 şi s'au înplinit la 1801 Apr[il] 23, fiindu-i pe acest an dată în cumpărătură bez venitul anului 99 cu care el nu să încarcă căci pe acel an au fost văndută lui Ion Chiriac.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
92	114	rămăşiţa sămii ce i s'au încheiat la 1798 Apr[il] 23.
100	—	rămăşiţa din 600 lei preţul venitului moşiei pe anu ce s'au înplinit la 1801 Apr[il] 23.
609	60	pentru 184 mierţi 4 dimirlii păpuşoi vechi ce au văndut însă:

Lei	Bani	
215	—	pe 86 mierţă, 4 dimerlii din hambar însă:

Mierţă	Dimerlii	
40	—	câte 3 lei mierţa.
46	4	câte 2 lei mierţa.
86	4	

Lei	Bani	
484	60	pe 98 mierţă păpuşoi din coşar 1 din liasă, însă:

94	5	câte 5 lei mierţa.
3	5	în 12 lei fiind stricaţi.
98	—	

699	60

892	54

Ce să scad

Lei	Bani	Lei	Bani	
151	54			ce au cheltuit la trebile boiereşti în anul 1800, însă:
		40	—	lucrul a 4 pogoane vie dela Spărieţi.
		3	—	cercuitul ă 3 căzi.
		14	—	preţul a 3 poloboacę ce le-au cumparat de le-au trimes cu vin la Eş.
		3	—	pe 2 saci de vie.
		7	—	cheltuiala măncării culegătorilor.
		2	—	Acoperitul şopronului de vie.
		11	30	plata culesului pe 363 vedre vin.
		70	—	chirie pe 175 vedre vin ce au trimes la Eş, câte 16 parale pe vadră.
		1	24	pe ţădule la vădrari şi la străji.
		151	54	
160	108			ce au cheltuit iarăş la trebile boiereşti în anul 1801, însă:
		40	—	lucru a 4 pogoane vie dela Spărieţi.
		3	—	pe un poloboc în care au pus vinul ce au trimes la Eş.
		3	66	culegătorilor.
		2	96	4 putini pentru poamă.
		2	—	cheltuiala ţădulilor la vădrari 1 la străji.
		1	60	făină de păpuşoi pentru măncarea culegătorilor.
		5	45	pe 9 vedre vin ce au cumpărat de au umplut o bute.
		19	60	chirie ce au plătit pe 60 vedre vin ce au trimes la Eş câte 13 par[ale] pe vadră.
		30	—	pe 600 pari cu cătină de au făcut gard la vie dela Spărieţi.
		53	21	ce au plătit pentru vierii dela Nicoreşti la 4 sferturi i bani[i] untului (?) a fănului grajdiului.
		160	108	
227	—			Ce au dat pe părţi de moşie Poşorcani ce se chiamă şi Popeni şi cheltuiala scrisorilor, însă:
		140	—	pe partea de moşie a lui Marin şi Toader Dărdară.
		30	—	pe partea de moşie a Mariei fica Orăţii dela Pavăl a lui Poa.
		50	—	pe un vad de chiuă în Căiuţul-mic, iarăş dela Dărdăreşti.

		2	—	cheltuiala facerei zapiselor pe aceste părţi.
		5	—	cheltuiala scoaterii publicaţiei dela Starostia Putnii.
		227	—	
181	30			ce au cheltuit cu moara ce au făcut pe moşia Poşorcani în apa Căiuţului-mare, însă:
		45	—	plata lucrului meşterilor.
		17	61	pe fier
		10	—	ţiganului pentru lucrul fierului (sic) morii.
		1	60	oţăl
		1	—	cheltuiala omului ce au fost trimes la Ocnă de au cumparat fier.
			—	4 cazmale pentru săpatul gărlii morii.
		20	—	scosul lemnului morii.
		12	60	tăiatul şi adusul a 200 lătunoi pentru acoperitul morii.
		—	60	iarăş fier pentru dresul părpăreştii (?).
		3	—	bătutul stratului morii.
		1	60	1 vadră de vin oamenilor când au bătut stratul.
		5	—	tăietul pietrii împrejur.
		50	—	pentru sapatul locului casii morii şi a gărlii.
		10	—	cheltuiala măncării meşterilor şi a morarilor, însă:

Lei	Parale	
1	20	10 ocă de peşte.
3	—	4 ocă rachiu
1	20	10 ocă brănză de oi
4	—	1 mierţă făină de popuşoi.
10	—	

		—	90	dresul ciocanaşilor cănd s'au tăiat piatra morii împrejur.
		181	30	
200	—			au dat bani la Sluger în lipsa mea la Bucureşti.
920	72			fac daţi, scăzuţi şi-i trec daţi mai mult: 28 lei 48 bani cu cari să scade la sama anului dela 1801 Apr[il] 23 până la 1802 Apr[il] 23.

Sama lui Dumitru Aritonu pentru banii venitului moșiei Poşorcani i Boişte pe anul ce să începe la 1801 Apr[il] 23 şi să împlineşte la 1802 Apr[il] 23 fiindu-i dată moşia pe acest an în cumpărătură.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
600	—	Prețul venitului moşiei pe acest an bez venit[ul] morii făcută acum care este dată pe sama lui Năstase Smăcilă fecioru.

Ce se scade.

Lei	Bani	
200	—	Ce au dat bani prin măna Sulgerului Gheorghe, Mai 13.
40	—	lucrul a 4 pogoane vie ot Spărieți.
24	—	banii ascherliilor ce au dat pentru vierii ot Nicoreşti.
15	—	banii ce i s'au fost luat la banii ascherliilor şi s'au scos dela Vistierie.
28	48	ce-i trec dați mai mult la sama anului trecut 1800.
307	48	fac dații, scăzuți şi rămâne să mai dei

Lei	Bani	
292	72	rămăşiță.

Sama vatav[ului] Sandul Cojan de venitul moșiei Drgăuşăni pe doi ani dela 1799 Apr[il] 23 şi până la 1801 Apr[il] 23.

Ce să incarcă.

Lei	Bani	
1.691	45	rămăşița sămii ce i s'au încheiet pănă la 1799 Apr[il] 23.
2.810	36	somma (sic) venitului acestei moşiei Drăguşăni ce să încarcă pe anul dintăiu, însă:
1.200	—	pentru venitul ce s'au luat la Crăciun de acolo şi pentru orănda horălcii, însă:

Lei	Bani	
900	—	pentru 600 vedre vin de Copou căte 60 par[ale] vadra.
300	—	pentru orănda horălcii.
1.200	—	

Lei	Bani	
150	—	pentru orănda horălcii pe pol an dela 1800 Apr[il] 23 pănă la 1800 Oct[ombre] 25 ce n'au fost vii.
273	—	pe 7.000 ocă sare căte 3 lei 36 par[ale] suta de ocă.

Lei Bani

50 90 dijma de 1015 stănj[ăni] fân cât[e] 2 par[ale] pe stânj[en].

36 42 pe 727 mănzări câte 2 par[ale] pentru varat.

20 42 pe 814 cârlani câte 1 para de cărlan.

8 72 pe 173 stupi dijma câte 2 par[ale] de stup.

130 — pe 10 chile grău ce s'au luat la Galați în sursat

150 pentru 2 imașuri ce au văndut.

33 12 pentru iarba ce au văndut însă:

  25 — pe 20 fălci iarbă câte 50 par[ale] falce[a]

  8 12 pe 9 fălci iarbă câte 36 par]ale] falce[a]

  33 12

150 — pentru uiumul morii.

258 12 pe pâine veche ce au văndut din pâine veche însă:

  250 — pe 1.000 dim[e]r[lii] malai câte 10 par[ale] dimerlia.

  8 12 pe 27 dimerlii sacară câte 12 par[ale].

  258 12

1.810 36

1.555 27 somma venitului acestei moșii Drăgușănii ce se încarcă pe al 2-lea an: însă:

1.173 27 pentru vinul ce au luat la crăsma de acolo și orănda horălcii însă:

  973 72 pe 608 vedre vin câte 64 par[ale] vadra însă:

  Vedre

  438 dela Nicorești.

  170 dela Copou.

  608

  300 12 pentru orănda horălcii.

63 117 pentru oile ce s'au varat pe moșie: însă:

  42 90 pentru 855 oi mănzări câte 2 par[ale] de oaie.

  21 27 pe 849 oi sterpe câte 1 pară.

  63 117

9 90 pe 195 stupi câte 2 par[ale] de stup dijma.

Lei	Bani	Lei	Bani	
		57	108	pe 1.157 stănj[ă]ni făn dijma câte 2 par[ale] pe stânj[en].
		150	—	pentru moară.
		1.555	27	
6.056	108			

Ce să scade.

1.253 15 somma condeilor scăderilor pe anul dintăi însă:

Lei	Bani	
48	84	cheltuiala facerei opustului dela iazul ot Drăguşăni însă:

Lei	Bani	
3	45	pe 54 pentru măncarea talharilor în căşlegi.
2	—	legumi pentru măncare talharilor în Paşti.
—	48	8 ocă sare.
—	52	2 odgoane.
6	84	16 ocă fier câte 18 par[ale] oca.
—	36	4 piroane.
—	60	oţălitul a 4 topoare.
5	—	unui om din sat ce au lucrat cu talharii la opust neputând dobăndi numai talharii.
30	—	plata morarului pentru făcutul opustului.
48	84	

Lei	Bani	
4	—	lui Irimia fecior ce au şăzut cu trierătorii la arie.
—	51	2 odgoane.
10	—	un sărindar la bisărica după poroncă.
4	—	pe 2 polobace ce s'au cumpărat pentru peştele dela Măndac.
32	—	pentru 16 fălci făn ce au plătit de cosit câte 2 lei falcea.
29	—	hacul preoţilor şi cheltuiala bişăricii însă:

20	—	hacul la 2 preoţi.
6	—	2 vedri vin la bisărică.
3	—	1 ocă ceară.
29	—	

10 — cheltuiala drumului când a fost la Măndac cu două care câte în zece boi.

150 — ce au dat morarului din 250 lei ce este tocmit să facă opust la iazul aici.....

45 — pe giumătate din 90 lei chiria vinuluį câte 6 par[ale] vadra.

90 — pe 60 vedre vin să scadi pentru drojdii la 10 una.

20 — chiria a 200 dim[e]r[lii] grău ce au trimes la Eş, câte 4 par[ale] pe dim[e]r[lie].

10 — pentru un coşăr ce au făcut.

800 — bani ce au dat rănduri. însă:

Lei	Bani	
300	—	Dech[emvrie] 1.
300	—	Maiu 31.
200	—	Iuni[e] 7.
800	—	

1.253 15

1.796 12 soma scăderilor pe al doilea an. însă:

8 36 pe 8 vedri brănză şi pe sari la ţigani cănd au trierat însă:

Lei	Bani	
8	—	opt vedri brănză.
—	36	6 ocă sare.
8	36	

16 75 cercuitul la 4 buţi.

100 — morariului spre împlinirea a 250 lei ce este tocmit să facă opust la iaz aici.

90 — ce au dat Log[o]f[ă]t[u]lui Ne[c]ulai Cerchez după poronca în scris.

3 30 pe unt ce au trimes la Eş cu sinet.

36 21 cheltuiala Dum[isale] Boierului cănd au fost la Drăguşăni după izvod ce are.

89 36 pe giumătate din 178 lei 42 bani chiria a 608 vedri vin însă:

76	66	pe 438 vedri dela Nicoreşti câte 7 [parale] la vadră pe giumătate din 14 par[ale] ce au dat pe vadră.
12	90	pe 170 vedre dela Copou câte 3 par[ale] pe giumătate din 6 pa-r[ale] ce au plătit chiria pe vadră.
89	36	

96	96	pentru $60^{1}/_{2}$ vedre ce se scade pentru drojdie la 10 una.
26	48	4 vedre ce au dat la bisărică i preoţilor hacul însă:

Lei	Bani	
20	—	hacul a 2 preoţi.
6	48	4 vedre vin ce au dat la bisărică.
26	48	

Lei	Bani	Lei	Bani	
		1.329	—	bani ce au dat rănduri însă:

300	—	Mart[ie] 29, sinetul au arătat acum la samă că l-au pierdut şi nu l-au dat.
700	—	Maiu 15.
230	—	Avg[u]st 5.
99	—	Dechem[vrie] cu sinet iscălit de Săr-dar[ul] Grigore.
1.329	—	

	1.796 12	
3.049	27	fac daţi şi scăzuţi şi rămăne să mai dei Vat[a]v[ul] San[du]l 3.007 lei 81 bani din cari mai scăzăndu-să.

200	—	oi tinere la sat pe aceşti 2 ani, căte 100 lei pe an.
2.807	81	adică doaă mii opt sute şapte lei optzăci şi unul bani, din cari să mai scadi:
8	—	ce au mai dat pentru 2 giunci ce au cumparat cu sinet.
2.799	81	rămăni rămăşiţă cu 652 lei 60 bani ce sănt încărcaţi asupra lui pentru Moscul Jădov pentru care bani are să apuce pe Jădoafcă ca să-i scoată.

Sama vat[a]v[u]lui Vărlan pe 2 ani, însă 1800 şi 1801.

1802 Mart[ie] 17.

Ce să încarcă.

Lei	Parale	
63	7	să încarcă pe an 1800 însă:

Lei	Parale	
53	7	dela Dumitru Ariton.
10	—	pentru 5 sferturi Oct[omvrie], Noemv[rie], De-chem[vrie], Ghen[a]r şi Fevr[uar].
63	7	

94	—	se încarcă pe anu 1801 însă:		
		70	—	de Dum[nealu]i Slug[e]r[ul].
		24	—	dela vatavul Dumitru.
		94	—	
157	7			

Ce să încarcă.

53	7	se scadi pe anul 1800 însă:		
		6	—	bani[i] grajd[ului].
		4	—	bani[i] untului.
		12	16	pe cĭfert[ul] lui Avg[us]t.
		10	5	pe cĭfert[ul] lui Săpt[emvrie].
		10	13	pe cĭfert[ul] lui Oct[omvrie].
		10	13	pe cĭfert[ul] lui Noemvr[ie].
		53	7	
109	15	ce să scadi pe anul 1800 însă:		
		20	5	bani[i] ascherliilor pentru . . . . . (?).
		—	20	ciubote.
		1	20	tij bani[i] ascherliilor pentru . . . . . (?).
			10	ţidulă la isprăv[nicie].
		4	20	cercuitul a 9 căzi.
		12	20	5 pogoani de prăşit câte 2 lei pol pog[onul].
		70	—	pe 14 pogoane tăietul şi îngropat[ul].
		109	15	
152	22	şi trecându-să daţi mai mult 5 lei 14 par[ale] i s'au dat de aice.		

Bani ce au fost dator Dumitru Ariton vatav ot Poşorcani rămăşiţă din venitul moşiei prin sama încheietă pe anu ce s'au plinit acum la 1802 Apr[il] 23.

Lei	Bani	
292	—	rămăşiţa sumii pe anu aratat mai sus.

Ce să scade.

200	—	au dat pe via ce au cumparat la Spărieţi dela Ioniţă Şorongă.
24	-	sapatul şi prăşitul viei aceia în vara anului 1801.
70	—	pentru lucru a 8 pogoane viia dela Spărieţi pe anul acesta 1802
304	—	fac daţi cu care să scade şi trec daţi mai mulţi 11,48 adecă unsprezece lei patruzeci şi opt bani, cari s'au scăzut în sama de întăiu.

Sama lui Maftei Păduri ce au fost vat[a]v la Colţul-Cornii, Hămeiuşul şi Gura-Bohotinului, pentru oile boiereşti pe anul dela 1801 Apr[il] 23 şi până acum 1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

No.

1280 după sama încheiată la 1801 Apr[il] 23 însă:
 466 oi ce au fatat însă:
  451 oi mari.
  15 mieoari.
  466
 198 oi sterpe însă:
  23 oi mari.
  175 mioari de un an.
  198
 80 berbeci însă:
  47 berbeci mari.
  33 berbeci de sămânţă.
  80
 10 capre însă:
  4 capre mari.
  5 vătui însă:
   4 vătui capre.
   1 vătui ţapi.
   5
  1 ţap mare.
  10
 519 miei din primavara anului 1801 ce sunt acum de 1/2 an însă:
  273 mieluţi.
  246 bărbăcuţi.
  519
 7 ezi din primavara anului 1801 însă:
  3 ezi capre.
  4 ezi ţapi.
  7
1280

547 sporul din această primavară însă:
282 mieluţi oi.
253 bărbăcuţi.
12 ezi însă:
7 ezi capre.
5 ezi.
12
547
1827

Ce să scade.

No.
86 miei ce au trimis rănduri pentru cuhne însă:
5 în trei rănduri cu trei ţiduli.
30 tij Log[o[f[ătului] Mihai Sturzii.
20 tij
15 tij
13 tij
3 tij
86
11 ce s'au dat vat[a]f[uluĭ] Iordache Sinescu însă:
10 oi mari.
1 berbec.
11
10 cărlani ce au trimis iarăş pentru cuhne în toamnă la Oct[omvrie] şi ţidula au pierdut-o.
2 cărlane cachii ce le-au trimis iarăş la cuhne.
100 miei ce i-au văndut în vara trecută, cu al cărora preţ se încarcă la sama venitului moşiei.
124 ce au murit în vara anului 1801 de varsat; 2 berbeci i-au trimis iarăş pentru cuhne.
335 adică trei sute treizeci şi cinci fac suma ce se scade şi rămăn buni:
1493 adecă una mie patru sute nouăzeci şi două însă:
483 mânzări ce au fatat într'această primavară însă:
482 oi mari.
1 mieoară de 1/2 an,
483

332 oi stărpe însă:
245 mieoare.
87 oi mari.
332
113 berbeci însă:
51 berbeci de un an.
62 berbeci mari însă:
28 berbeci bătuţi.
34 berbeci nebătuţi.
62
113
14 capre însă:
6 capre mari.
3 vătue de 1/2 an din cari 2 sunt cu ezi iar 1 stearpă.
2 ţapi mari.
3 vătui ţapi din anul trecut.
62
942

Tot scădere.

No.
942 suma din urmă:
547 sporul dintr'această primavară însă:
535 miei.
253 bărbaţi.
282 mieoare.
535
12 ezi însă:
7 ede.
5 ezi.
12
547
3 oi mari ce are să le plinească vat[a]v[ul] Păduri dela Ichim Scutariul.
1492 adică una mie patru sute nouăzeci şi două cari s'au dat în purtare de grije a lui Toader Miica ce s'au rânduit vatav la Colţul-Cornii.

Sama fănului pe trei ani dela moşiile Gura-Bohotinului i Colţul-Cornii i Roşu ce au fost în sama lui Maftei Păduri vatavu.

1832 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Stânjeni	Palme	Girezi	Stog uri	
430	1	52	—	la Gura-Bohotinului înşă :
			13	tij

Stânjăni	Palme	Gir e]z i]	Stog uri	
182	—	22	—	din vara anul. 1799 fiind Luca vatav.
105	7	12	—	din vara anul. 1800 tij fiind Luca.
142	2	18	13	din vara anul. 1801 fiind Păduri vat.
430	1	52	13	

345	5	40	—	la Roşu însă:
			16	tij

151	5	17	—	din vara anului 1799.
194	—	23	—	din vara anului 1800.
—	—	—	6	tij din vara anului 1800 făcut de Grozeşti pentru grajd.
—	—	—	10	din vara anului 1801.
345	5	40	16	

775	6	92	29

Ce să scadé.

55	6	6	—	ce s'au mâncat cu oile boiereşti în iarna anului 99 fiind Luca însă :

38	6	4	—	din fânu dela Gura-Bohotinului.
17	—	2	—	din fânu dela Roşu.
345	5	6	—	

49	2	6	—	ce s'au mâncat cu oile boiereşti în iarna 800 din fânu ot Roşu.
54	2	6	13	tij în iarna trecută, 1801, din fânu ot Gura-Bohotinului.
21	—	3	1	ce s'au pus pe celalalt ce s'au meremetisit în vara trecută 1801 la Roşu.

—	—	—	10	ce le-au carat Grozeştii la curte pentru grajd toamna anului 1801.
			3	ce li-au trimis vatav[ul] iarăş la grajd după poroncă cu pecĭuri.
			1	ce au dat lui v[e]l Post[elnicul] Iancul Racov[i]ţ[ă] cu poroncă.
2	—	—	—	ce s'au văndut Pah[ă]r[nicesei] Lăzoae, şi bani[i] i-au luat Toad[e]r Miica ce s'au rănduit acum vatav.
51	4	6	—	ce au ars în vreme[a] vat[a]v[ului] Luca.
234	2	29	28	fac scăzute şi rămăn

551, 4, 63, 1 însă:

Stănj[ăni]	Palmi	Gir[e]z[i]	Stoguri	
345	1	40	—	la Gura-Bohotinului.
196	3	23	—	la Roşu.
—	—	—	1	tij la Roşu.
541	4	, 63	1	

Sama lui Maftei Păduri ce au fost vat[a]v la moşiile Colţul-Cornii, Hămeiusul i Gura-Bohotinului pentru tot grăul boieresc dela 1800 Noemvr[e] pǎn'acum 1802 Ap[ril] 23.

Ce să încarcă.

Mierţ[e]	Dim[e]r[lii	
20	5	ce au găsăt la moşie cănd au mărs vatav acolo în toamna anului 1800 însă:

Mierţ[ă	Dim[e]r[lii]	
8	—	ce au fost într'un poloboc la casa vătăjască.
12	5	ce au aratat Cost[an]di[n] şi Isari feciori boireşti ce au fost asupra ariei că ar fi eşit din trier.
20	5	

	6	ce au luat din uiumul morii în toamna aceia.
29	1	ce s'au triimes rănduri dela Eş din grăul adus dela moşiile Drăguşăni i Hudeşti, însă:

6	—	întăi Ap[ril] 19.
11	3	tij Av[gust] 19.
4	—	tij Noem[vrie] 17.
2	—	tij Ghen[a]r 16 1802.

		1	—	tij Ghen[a]r 23.
		2	—	tij Fevr[uar] 3.
		2	3	tij Fev[ruar] 14.
		29	1	
29	2			din sămănătura boiriască din primavara anului 1801.
—	5			din uiumul morii în primavara aceasta.
79	9			

Ce se scade.

Mierț[e]	Dim[e r[lii			
49	9 pol			ce au triimis rănduri făină la curte însă:
		2	2	Mai 7, 801.
		2	—	tij Mai 30.
		1	9	cu 2 țiduli Iuni 16.
		2	—	Iuni 27.
		2	—	Iuli 9.
		3	9	Juli 16.
		1	1	Avg[ust] 17.
		5	—	cu 2 țiduli Sept[emvrie] 5.
		2	9	Săpt[emvrie] 21.
		3	2	Oct[omvrie] 10.
		1	3	Noem[vrie] 2.
		1	1	Noem[vrie] 17.
		3	2 pol	Dech[e]m[vrie] 8.
		2	9	Dechemv[rie] 24.
		1	5	Ghen[a]r 8, 1802.
		3	—	Ghen[a]r 16.
		2	3	Fev[ruar] 14.
		1	—	Marti[e] 18.
		2	4	ce au dat la Bisărică.
		3	—	ce au triimis iarăș la curte Noemv[rie] 19
		2	—	tij ce au triimis la curte întăi s'a dat țidulă.
		49	9 pol	
11	—			ce au sămănat în primavara anului 1801.
3	1			ce au dat trierătorilor în toamna anului 1801.
11	5			ce au sămănat în toamna anului 1801.
75	5 pol			Adică șaptizăci și cinci mierță cinci pol dim[e]r[lii] fac suma ce să scadi și mai rămăni rămășiți cu
		4	3 pol.	

Sama grăului ce s'au cumparat dela Maftei Păduri căte 8 lei mierţa în toamna anului 1800.

16 să încarcă pe cari au luat bani preţu aratat mai sus.

Cum au dat acest grău.

14 2 ce au triimis rănduri făină aice pentr[u] păne de masă, însă:

2	—	Ghen[a]r 7, 1801.
1	9	Fev[ruar] 19.
1	5	Mart[ie] 1.
3	—	Mart[ie] 10.
2	4	Apr[il] 16.
3	4	cu 2 ţăduli Apr[il] 22.
14	2	fac date şi mai rămăni rămăşiţă cu 1, 8 adică una mierţă şi opt dimerlii.

Sama orzului din vara anului trecut 1801.

1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

14 — din orzul boiresc de sămănătură.

Ce se scade.

9 6 pol ce au triimis rănduri aice la curt[e] p[ent]ru grajd, însă:

1	—	Avg[us] 31.
3	7½	Oct[omvrie] 5.
4	9	Oct[omvrie] 22.
9	6½	fac date şi mai rămăni rămăşiţ[ă] cu 4 3½ adică patru merţ[e] 3½ dim[e]r[lii].

Sama pop[u]şoilor boireşti dela moşiile Colţul-Cornii, Hămeiuşul şi Gura-Bohotinului, ce au fost în sama lui Maftei Păduri ce au fost vatav.

1802 Ap[ril] 23.

Ce să încarcă.

Mierţ[e]	Dim[e]r[lii]	
65	9	ce au găsăt în toamna anului 1800 când au mers vatav acolo însă:

Miert[e]	Dim[e]r[lii]	
51	8	într'un coşări la Iazul Ari[ei].
14	1	într'o liasă, la Colţul-Cornii.
65	9	

12	9	ce au luat din uiumul morii dela Iazul Ari[ei] păn' în primavara anului 1801.
40	7	din 126 mierţ[e] 5 dim[e]r[lii] pop[u]şoi de sămănătură şi de dijmă din toamna anului 1801 bez 91 mierţ[e] 8 dim[e]r[lii] ce s'au dat în sama lui Toad[e]r Miica ce s'au rănduit acum vatav.
15	6	din uiumul morii ot Iazul Ari[ei] păn'acum într'această primavară.
135	1	

Ce să scade.

80	8	ce au trimis la curte rănduri făină şi pop[u]şoi grăunţ[e] insă:

Miert[e]	Dim[e]r[lii]	
1	3	Săpt[emvrie] 18, 1800.
1	—	Săpt[emvrie] 22.
2	—	Oct[omvrie] 10.
1	2	Noem[vrie] 30.
1	8 pol	Dechem[vrie] 17.
4	—	Dechem[vrie] 29.
2	—	Ghen[a]r 17, 1801.
2	—	Fev[ruar] 1.
2	—	Fev[ruar] 13.
3	—	Fev[ruar] 15.
2	5	Fev[ruar] 19.
2	5	Fev[ruar] 28.
—	8	Mart[ie] 1.
3	—	Mart[ie] 16.
2	2	Apr[il]
4	8	Apr[il] 6.
2	—	Apr[il] 22.
1	—	Apr[il] 29.
3	—	Mai 7.
2	—	Mai 25.
2	4	Oc[tomvrie] 22.

		2	—	Noem[vrie] 22.
		2	3	Noem[vrie] 4.
		3	$8\frac{1}{2}$	Noem[vrie] 17.
		2	—	Noem[vrie] 26.
		1	8	Dechem]vrie] 4.
		57	5	
80	8			

Miert[e]	Dim[e]r[lii]			
80	8	suma din urmă		însă :
		Miert[e]	Dim[e]r[lii]	
		57	5	suma din urmă.
		5	—	Dech[emvrie] 14 pe care ţidula ce-au trimis-o Sulg[e]r[ul] au pierdut-o trimisul.
		6	—	Ghen[a]r 8 1802.
		3	—	Fev[ruar] 3.
		2	8	Fev[ruar] 19.
		3	—	Mart[ie] 6.
		3	—	Mart[ie] 22.
		80	8	
4	5	hrana a 3 mascuri în iarna anului 1800.		
2	5	ce s'au sămănat în primavara anului 1801.		
1	2	ce au dat morar[u]lui ce au lucrat la opust în toamna anului 1800.		
12	8	ce ar fi dat ciobanilor dela 10 Sept[emvrie] 800 până la 4 Mai 1801.		
2	—	plugarului, porcar[u]lui şi bivolar[u]lui în iarna 1800.		
1	—	unui cioban ce-au avut a luà în tocmală.		
4	8	hrana la trei mascuri în iarna 1801.		
4	2	la ceilalţi mascuri.		
4	4	porcar[u]lui în iarna anului 1800 câte 1 dim[e]r[lie] pe săpt[ă]mână.		
25	2	la ciobani pe un an însă :		
		14	4	la 8 ciobani dela sfânt[ul] Gheorghe până la Sfânt[ul] Dimitrie căte 2 mierţ[e], 4 dim[e]r; [lii] la toţi pe lună.
		10	8	la 6 ciobani dela Sfântu Dimitrie păn'acum.
		25	2	
1	3	bivolar[u]lui.		
—	8	ţiganilor ce au lucrat la opust.		

1	—	plugarilor.
1	5	lui Toad[e]r Murariul pân'au isprăvit opostul.
148	—	fac scăzute şi trec daţi mai mult :
		12 9

Socoteala bivolil[o]r boiereşti ce au fost în purtari de grijă a lui Maftei Păduri ce au fost vat[a]v la Colţul-Cornii.

1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

No.

7 după sama din primavara anului trecut 801 însă :
- 2 bivoliţe bătrâne.
- 1 bivoliţă de un viţel.
- 1 gonitori buhai.
- 1 gonitoare.
- 1 mânzat.
- 7

3 viţele, sporul din primavara anului 1802.

10

Ce să scade.

1 gonitori buhai ce au murit de brâncă.

1 mânzat » » » » »

2 fac cari se scade şi sunt acum faţ[ă] :

8 cari s'au dat în sama lui Toad[e]r Miica ce s'au rânduit vatav în loc la Colţul-Cornii însă :
- 3 bivoliţi mari.
- 1 bivoliţă de un viţel.
- 1 bivoliţă gonitoare.
- 3 mânzate.
- 8

Sama lui Maftei Păduri pentru boii boiereşti cu 2 pluguri dela 1800 Sept[emvrie] şi pănă acum.

1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Boi

16 cu 2 pluguri ce i s'au dat pe samă când au mers vatav acolo.

Ce să scade.

2 ce i-au văndut într'această primavară cu 128 lei cu a cărora preţ se încarcă la sam[a] banilor venitului moşiei.

2 adică doi boi se scade şi rămăn acum care sunt faţă:
14 adică patrusprezece boi cari s'au dat în sama lui Toader Miica ce s'au rănduit acum vatav.

Sama lui Maftei Păduri ce au fost vat[a]v la Colţul-Cornii pentru stupii boireşti din toamna anului 1800 pănă acum.

1082 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Stupi
29 ce i s'au dat pe samă în toamna anului 1800 cănd au mers vat[a]v acolo.
2 ce au luat dijmă.
5 dela Ioan Gorgul de dar.
3 ce s'au luat iarăş dijmă în toamna anului 1801 fiindcă ceilalţi n'au rodit.

39

Ce să scade.

2 ce s'au bezmeticit şi i-au murit.
5 ce au murit în 2 ierni în temnic.
29 au dat astă toamnă la cocu Cold(?) Iancul după poroncă.
36 fac scăzuţi şi mai rămăne să mai de[e].
3 adică trei stupi.

Sama lui Maftei Păduri pentru mascurii boireşti ot Colţul-Cornii.

1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

No.
50 după socoteala anului 1802 Apr[il] 23 însă:
16 scroafe mari.
1 vier mare.
2 mascuri căte de un an şi jumatate.
6 căte de un an; însă:
2 scroafe.
4 mascuri.
6

1 godace de pol an.
14 godaci câte de trei luni însă :
9 godaci.
5 godace.
14
10 purcei câte de o lună.
50
28 sporul dintr'această primavară.
78

Ce să scade.

3 mascuri hrăniţi ce au trimis la Eş la curte în iarna trecută 801.
1 măscuroae mare ce au murit la hrană.
3 mascuroae mari ce au murit de brâncă.
5 godaci tij.
10 purcei mici ce au murit de furtună.
22 fac scăzuţi şi rămân mascuri ce sunt acum faţ[ă].
56 cari s'au dat în sama lui Toad[e]r Miica ce s'au rânduit acum Văt[a]v la Colţul-Cornii însă :
12 măscuroae bătrâne.
1 vier mare.
7 mascuri câte de 2 ani.
8 mascuri câte de un an.
12 măscuroae câte de un an şi $^{1}/_{2}$ an.
12 godaci câte de 4 luni însă :
7 godaci.
5 godaci.
12
3 godaci câte de p[o]l an însă:
1 godac.
2 godace.
3
1 purceà de o lună.
56 adică cinzeci şi şase.

Sama lui Maftei Păduri vat[a]v ot Colţul-Cornii pentru pieili de oae din oile boireşti pe anu ce s'au început la 1801 Apr[il] 23.

1802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Piei	
27	ce le-au avut dela sama anului 1801 Apr[il] 23 însă:
	10 stărpituri.
	17 de oi mari.
	27
124	dela oile ce au murit de varsat în vara anului 1801.
70	ce i s'au trimis rănduri dela Eş.
48	stărpituri din primavara aceasta.
269	

Ce sa scade.

73	în 9 mesaji blană } ce le-au trimis astă toamnă la curte însă:
35	în 6 cojoace } ce le-au trimis astă toamnă la curte însă:
97	ce le-au trimis iarăş la curte, nelucrate însă:
	42 Noem[vrie] 19, 1801 cu partaturi.
	55 Apr[il] 8, 1802.
	97
11	ce au dat ciobanilor pe anu 1801 însă;
	6 lui Ichim.
	3 Ion Vului (?).
	3 lui Niţă.
	11
216	fac care să scade şi mai rămăne faţă 53 cari s'au dat în sama lui Toader Miica ce s'au rănduit acum vătav acolo şi au istovit.

Sama de bani ce să încarcă asupra lui Maftei Pădure de venit[ul] moşiei Colţ[ul]-Cornii, Hămeiosul şi Gura-Bohotinului dela 1800 Oct[om]v[rie] pân acum 1802 Apr[il] 23.

Ce să încară.

Lei	Par[ale]	
147	12	ce au luat în toamna anului 1800, însă:

Lei	Par[ale]	
71	32	dijma fânului şi a stupilor după osăbit izvod. ce au dat atunci.

35 20 pe 15 oi bătrâni ce au văndut din oile boiereşti.
40 — ce i s'au trimis de Slugeru[l] de aice.
147 12

1.088 31 pe anul dela 1800 Oct[omvrie] 26 păn la 1801 Oct[om]v[re 26 însă:

670 — dela crăşmă, însă:
550 — dela Colţul-Cornii i dela Roş[u].
120 — dela Hămeiosul.
670 —

173 14 pe fălcile de iarbă ce au vândut, însă:
49 — dela Gura-Bohotinului.
124 14 dela Roş[u].
173 14

19 17 dijma pe stupi, însă:
15 — pe 300 dela Gura-Bohotinului cîte 2 par[ale] de stup.
3 — pe 60 dela Roş[u] tij.
1 17 pe 57 dela Colţ[ul]-Cornii câte 1 para pe stup.
19 17

26 — dijma de pe fănu[l] ţărănesc câte 2 par[ale] pe stânjănu, însă:
19 16 pe 388 stănjăni dela Roş[u].
6 24 pe 132 dela Hemeiosul.
26 —

200 — pe 100 miei ce au văndut din oile boiereşti câte 2 lei mielul.
1.084 31

185 — ce au luat dela Oct[om]v[rie] 26 pănă acum, însă:
10 — dela nişte ciobani pentru imaş dela Crăciun păn la Blogoviştenii.
2 — pe 20 capre ce s'au păşunat prin dumbravă.
128 — pe 2 boi ce au văndut din boii boiereşti de plug.
45 — dela crăşma dela Roş[u] de pe anu[l] ce s'au început la 26 Oct[om]v[rie] 1801.
185 — bez 550 lei pe 550 vedre cu care au rămas să se încarce Toader Miica Vat[a]v de acum i bez 55 vedre ce n'au fost dat Pădure Sirbilor păn la 650 vedre ce au avut poronca şi s'au ertat şi bez 12 vedre ce s'au scăzut Pădure pentru biserică.

1.421 3

Ce să scad.

Lei	Par[ale]	Lei	Par[ale]	
352	12			cheltuiți în trebile boierești pănă la 1801 Apr[il] 23 după izvod iscălit.
38	22			pe pasireli ce au cumpărat de au trimis aice cu pecĭuri.
19	4			ce au plătit țiganilor pe pănzi ce au țăsut, însă:
		2	14	pe 47 coți pănză Mariei Manolesăi 1801 Iulie 22.
		1	5	pe 45 coți Ivanii Cobzăriței Iulie 22.
		1	5	pe 45 coți Nastasiei Iuli[e] 4.
		1	5	pe 45 coți Ioanii lui Ion a Marfei Iuli[e] 22,
		2	20	pe 56 coți Vasilcăi Lupului Noemv[re] 2 1800.
		1	26	pe 66 coți Ioanii Covițoai[i] Iuli[e] 22.
		1	5	pe 45 Tofanii Herăziții Iuli[e] 22 801.
		2	10	pe 45 coți Ioanii Sărindăroai[i] Iuli[e] 22.
		2	14	pe 47 coți Antimii lui Ioniță Vezeteu Iuli[e] 18.
		1	5	pe 45 coți Catrinii Badăiasăi Iuli[e] 22.
		1	6	pe 46 Năstasii Morăriții Iuli[e] 22.
		1	9	pe 59 coți Ilincăi Bălăniasă[i] Iuli[e] 22.
20	10			pe 450 ocă sare la oi 1801 Apr[il] 25.
370	—			ce au dat în bani, însă:
		200	—	1801 Au[gu]st 13.
		65	—	August 31.
		105	—	Oct[om]v[rie] 29.
		370	—	
113	20			pe pol anu dela 23 Apr[il] 1801 pănă la Oct[om]v[rie] 26 însă:
		16	—	lui Iacob Ciobanu.
		10	—	lui Gavril
		25	·	lui Toader.
		25	—	lui Niță
		12	20	lui Iov
		25	—	lui Ichim Scutar.
		113	20	
59	37			ce s'au chelt[uit] la multe trebi boierești dela 25 Oct[omvrie]. 801, însă:
		1	—	pe 2 alghii de ghilit pănză.
		30	—	hacul la 3 preoți pe anu 1801.
		10	—	pe 300 ocă sare la oi.
		12	20	pe 25 ocă fhier la opust căte 20 par[ale] oca.
		6	—	1 piele de opinci ciobanilor.
		—	17	pentru întorsul a 17 berbeci.
		59	37	

173 20 ce s'au cheltuit iarăş în trebile boiereşti dela 26 Oct[om]-v[rie] 1801 păn acum însă:

20	—	pe 100 ocă peşte ce s'au cumprat şi s'au pus în iaz câte 8 par[ale] oca.
6	—	pe o manta porcar[u]lui.
12	—	hacul la 2 plugari pe an[ul] 1801.
6	—	pe o piele de opinci ciobanilor.
20	—	părechi pietre la moară.
2	—	pe 100 ocă tărâţă.
12	20	pe 300 ocă sare de oi.
16	10	pe 33 ocă fhier la moară.
68	—	pe 136 vedre vin ce au cumparat de au dat la Hemeiosul câte 20 par[ale] vadra.
4	—	cărăuşilor ce au dus lemnul morii la Plopeni.
2	20	1 părechi bernevici porcar[u]lui.
4	—	făcutul unii sobe în casa boieriască.
—	10	pe o frânghie cu care a adus o iapă.
173	20	

21 — hacul la 2 ciobani ce sânt tocmiţ[i] să ia dela 26 Oct[omvrie] 1801 păn acum, însă:

10	—	Gavril.
11	—	Iacob.
21	—	

1.168 5 fac daţi, scăzuţi şi rămâni să mai dei 252 lei 38 par[ale] din care i să scadi 152 lei 38 osteniala sa şi rămâni 100 adică una sută lei să dei.

Sama de banii ce să încarcă asupra Sandului Cojanu vatav din venit[ul] moşiei Drăguşănii pe 2 ani ce s'au plinit acum 1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
2.799	81	rămăsiţa sumii ce i s'au încheiat păn la 1801 Apr[il] 23.
2.732	42	suma venitului moşii pe anu dela 1801 Apr[il] 23 păn la 1802 Apr[il] 23, însă:

Lei	Bani	
1.260	—	pe vinul ce i s'au dat şi pe orânda horălcii, însă:

Lei	Bani	
960	—	pe 600 vedre vin câte 64 par[ale] vadra
300	—	pentru orânda horălcii.
1.260	—	

300 — pe un imaş ce au văndut.
62 60 dijma pe 1.250 stănjăni fân a sătenilor căte 2 pa-r[ale] pe stănjănu.
6 48 dijma dela burlaci pe 64 stănjeni căte 4 par[ale].
37 — pe 740 oi, mănzări, căte 2 par[ale].
21 30 pe 850 cărlani căte una parà.
150 — pe uiumul morii.
823 24 pe 4.116 ocă peşti ce au vândut din iaz căte 8 parale însă:
566 24 pe 2831 ocă ce au prins cu păscari dela Milianca.
97 — pe 485 ocă } ce au prins cu Ioniţ[ă]
160 — pe 800 ocă } Frănge Fher.
823 24 4.116
72 — pe 12 chile grău din 1800 ce s'au luat la Galaţi şi s'au plătit căte 6 lei.
2.732 42
5.913 39 suma venitului moşii pe al doile anu dela 1802 Apr[il] 27 păn la 1803 Apr[il] 23, însă:
1.121 15 pe vinu şi pe giumatate din orănda horălcii, însă:
808 — pe 505 vedri vin ce au văndut păn la sfeti G[h]eorg[h]ii din vinu ce i s'au dat.
163 15 pe 150 vedri, o bute vinu ce au rămasu a să vindi dela sfeti G[h]eorg[h]ii încoace, cănd moşi[a] s'au văndut cu anul, pe care vinu să încarcă numai căte un leu trei pol parale căt ţăni cheltuiala şi chirie pe vadră. Iar dobânda căte 20 pa-r[ale] pol pe vadră pe aceste 150 vedre au să o iei cumpărătorii venitului moşiei.
150 — pe giumatate din orănda horălcii.
1121 15
150 — pentru uiumul morii.
500 — pe 2 imaşuri ce au văndut.
57 72 pe 1.152 stănjăni făn căte 2 parale.
10 — pe 30 stănjăni făn dela lăturaşi căte 14 parale pe stănjăn.

35 36 pe 706 oi mănzări căte 2 parale.
20 6 pe 802 cărlane căte una pară.
10 — pe 200 stupi căte 2 parale.
733 90 pe peştele ce au văndut din iaz însă:
622 90 pe 3.114 ocă căte 8 parale.
92 60 pe 370 ocă căte 10 parale.
18 54 pe 164 ocă ochiană căte 4 pol parale oca.
733 90
50 — pe 9 stănjăni paie, o gireadă din vara anului 1799.
3.225 — pe 215 stănjăni fănu ce au văndut în 23 girezi şi giumătate căte 15 lei stănjănul din fănul vechiu.
5.913 39
11.445 42

Ce să scade.

2.316 72 pe anul dintăi însă:
2.280 72 ce au dat în bani în naht însa :
399 60 la 1801 Fev[ruar] 4.
230 60 la Fev[ruar] 23.
590 72 Mai 9.
310 — Iuni 11.
750 — în doao condeie ce au dat la mini când am fost la Drăguşăni, însă:
300 Dech[emvrie] 3.
450 Dech[emvrie] 5.
750
2.280 72
20 hacul preoţălor.
6 60 pe pasiri ce au cumparat de au trimis aici pentru cuhne însă:
4 60 pe 10 curcani căte 18 parale.
2 — pe 10 răţă căte 8 parale.
6 60
9 60 cheltuiala măncării ţăganilor.
2.316 72
7.184 33 pe al doilea anu însă:
6420 114 ce au dat bani în naht însă:
357 75 la 1802 Mart 13.

		250	—	Apr[il] 11.
		400		Mai 12.
		300	—	Iuli 28.
		442	99	Dech[emvr]i 15 ce au trimis cu Iordachi Dimitriu vat[a]v ot Hudeşti.
		641	30	de pe peşti 1803 Mart 24.
		29	30	din venit[ul] moşiei Mart 24.
		4.000	--	au dat acum la samă.
		6.420	114	
5	—			pe 10 ocă unt ce au cumparat de au trimes aice pentru cuhne Apr[il] 22.
15	—			pe alte 30 ocă unt ce au cumpărat de au trimes Iuli 13.
7	60			pe 10 curcani căte 30 parale Noemv[rie] 11.
6	6			pe alţi 8 curcani 1803 G[h]en[a]r 3.
60	—			pe giumătate din 120 lei chiria a 600 vedri vin dela Copou căte 8 parale pe vadră.
96	—			pe 60 vedri vinu ce să scadi la 10 una pentru drojdii.
170	-			pe 10 chile grău ce au cumpărat de au sămănat în toamna anului 1801.
70	—			pe 200 dimerlii săcară ce au cumpărat căte 14 par[ale] dimerli[a] de au trimes la Plopeni pentru velniţ[ă].
15	—			pe trei mascuri ce au cumparat de i-au trimes aice pentru casă.
15	—			pe alte 200 dimerlii săcară ce au cumpărat de au sămănat în primăvara anului 1802, căte 15 15 par[ale] dimerlie[a].
175	51			ce au dat păscarilor cu care au prins peşte din iaz a 5 şi a trei bani însă:
		113	12	pe 2.831 ocă peşte păscarilor dela Milianca a cinci bani.
		62	39	pe 935 ocă lui Ioniţ[ă] Frănge Fher a trei bani.
		175	51	
7	—			pe pădure ce au pus la întăritul iazului.
26	48			hacul preoţilor pe anul 1802 şi vinu[l] ce au dat la bisărică.
5	—			chelt[uiala] măncării ţăganilor ce au trierat păne.

20 — cercuitul a 4 buţi câte 5 lei de bute.
10 — ce au mai dat iarăş păscarilor ce au mai prins peşte mai pe urmă.
7.184 33
11 — pentru 11 ocă unt ce au cumparat de au trimes de Paşti 1803 Apr[il] 9.
9.511 105 fac scăzuţi şi mai rămâni rămăşiţ[ă]
1933 57 şi dintr'aceştia mai scăzându-se
240 — osteniala sa pe aceşti doi ani, câte 120 lei pe anu, rămâni rămăşiţ[ă]
1.693 57 adecă una mie şasă sute noaăzăci şi trei lei cincizăci şi şapte bani, însă iar cu acei 652 lei 60 bani dela Moscul Jădov.

S'au căutat la 1803 Dechem[vrie] 30.

Sama lui Sandul Cojan, vatav dela Drăguşăni, de păne ce s'au făcut pe moşie în patru ani dela 1798 Apr[il] 23 pănă la 1803 Apr[il] 23.

Cu ce să încarcă.

Mierţă Dim[e]r[lii]
224 6 Malai însă:
Mierţă Dim[e]r[lii]
205 5 ce au ramas rămăşiţă în sama închietă pe anu 1798.
5 — dejmă din vara anului 1799.
14 1 dejmă din vara anului 1801.
224 6
184 7 grău însă:
320 5 grău de toamnă însă:
29 1 ce au rămas rămăşiţă prin sama închietă pe anu 1798.
86 — din sămănătura boieriască în vara anului 1799.
20 — din sămuraslă.
69 7 din sămănătura din toamna anului 99, din 29 mierţă.
69 7 iarăş din sămănătura din toamna 1800 din 25 mierţă.
46 — din sămănătura din toamna anului 1801.
320 5

Mierță	Dim[e r[lii]					
		164	2			grău de vară însă:
		—	3			rămășita din sama închietă pe anul 98.
		44	—			din sămănătură în vara anului 1799.
		12	—			dejma din vara anului 1799.
		20	—			dejmă din vara anului 1800.
		66	2			din vara anului 1801 însă:
				27	7	din sămănătură.
				38	5	dejmă.
				66	2	
		22	—			dejmă din vara anului 1802.
		164	5			
36	6	orz	însă:			
		—	3			rămășiță din sama încheietă pe anu 1798.
		5	—			dejma din anul 1799.
		7	3			din vara anului 1800 însă:
				5	3	dejmă din orzu[l] săcerat.
				2	—	dintr'un stog cosătură iarăș dejmă
				7	3	
		5	4			dejmă din vara anului 1801.
		18	6			din 10 mierță 3 dim[e]r[lii] sămănătură din anu 1801.
		36	6			
29	2	sacară	însă:			
		7	9			rămășiță din sama închietă pe anul 1798.
		2	—			dejma din vara anului 1799.
		2	3			dejma din vara anului 1800.
		27	—			din sămănătura anului 1802.
		39	2			
785	1					

Ce să scade.

128	4	malai	însă:	
		100	—	ce au văndut căte 10 par[ale] dim[e]r[lia] cu cari bani să încarcă la sama de banii vinitului moșii ce i s'au închiet pănă la 1801 Apr[il] 23.
		1	—	ce au triimis aice pentru pasări 1801 Oct[om]v[rie] 9.
		1	—	ce au dat omului ce au păzit iazul fără sănet.

3 2 ce au dat la Iordachi Dimitriu de au urluit pentru oi la an[ul] 1799 Mart 3.
7 — ce s'au stricat pe gropi.
6 — ce au măncat ţăgani[i] trierători la 98 şi la 99.
2 — stolerilor la faciri opustului la iaz.
3 — ce au schimbat pe păp[u]şoi de s'au sămănat în anu[l] 1800.
5 2 iarăş ţăganilor măncare cănd au trierat la 1801 şi 1802.

128 4

442 4 grău însă:

Mierţă Dim[e r lii]

29 — ce au sămănat în toamna anului 1799.
15 — ce au trimes la Plopeni pentru gloată însă:

5 — întăi 1799 Iuli 19.
5 — al 2[lea] Av[gu]st în 7.
5 — al triile Săpt[em]v[rie] 26.
15 —

2 — ce au dat Polcovnicului Dimitrachi dela Socrujăni.
10 — ce au dat lui Iordachi Dimitriu vat[a]v dela Hudeştii-mici de au sămănat în anul 99.
1 — ce au trimes făină 1799 Săpt[em]v[rie] 10.
1 ce au dat la Manistire[a] Coşula 1799.
1 5 ce au dat pentru biserică la Turiatca 99 Sept[em]v[rie] 10.
1 — ce au dat la biserica din Drăguşăni în anu[l] 99.
60 3 ce au trimis la Leţcani la 99 şi la 1800 după răvaşele ce are dela Gavril Galer ce a fost vatav, însă:

13 8 grău de vară la 1796 Dech[em]v[rie] 12.
7 » » toamnă » » »
19 5 grău de vară tij la 99 Oct[om]vrie] 19.
20 — grău de toamnă la 1800.
60 3

18 — grău de toamnă ce au trimis aici pentru gloată la 1800 Noem[v]re 26 după sănet[ul] Sărdariului Grigori.
127 7 ce au trimis iarăş aici şi s'au dăscărcat la Sul[gerul] la 1801, însă:

		118	1	grău de toamnă.
		9	6	grău de vară.
		127	7	
		1	—	ce au trimis iarăş aici 1801 Oct[om]v[rie] 9.
		4	—	tij au trimis făină pentru păne de masă la 1802 Apr[il] 23 după sănet[ul Sulger[ului].
		42	9½	grău de toamnă ce au trimis tij aici la 1803 Au[gu]st 28 cari s'au dat la Colţul-Cornii.
		20	—	ce s'au luat de către Gpod în *sursat* la [17]99 şi l-au plătit câte 6½ lei mierţa, cu cari bani se încarcă la sama încheiată până la 1801.
		1	—	ce a luat mai mult la acele 20 mierţă fiind dimerlii mari.
		1	—	ce au dat ţiganilor trierători cu poronca mea.
		24	—	ce s'au luat iarăş de G[os]pod în zahere şi l-au plătit câte 3 lei mierţa, cu cari bani iarăş se încarcă la sama de bani[i] venitului moşiei ce i s'au încheiet acum.
		29	—	ce au semănat în toamna anului 1800.
		25	—	ce au semănat în toamna anului 1801.
		3	—	ce au dat la biserica din Drăguşăni pe 3 ani, însă: 1 pe anul 1800. 1 pe anul 1801. 1 pe anul 1802. 3
		25		ce au sămănat în primăvara anului 1803.
		442	4½	
36	—	orzu,	însă:	
		3	1	ce au trimis pentru grajdiu la 1799 Săpt[em]v[rie] 10.
		3	9	ce s'au măncat cu cai[i] când am fost acolo la 1801 Dech[em]v[rie] 3.
		8	—	ce au trimis iarăş pentru grajdiu, 1802 Iunie 13.
		7	2	tij 1802 Iuli[e] 29.
		4	2	tij 1802 Au[gu]st 28.
		10	2	ce au sămănat în vara anului 1801.
		36	6	
39	—	secară,	însă:	
		6	—	ce au trimis la Plopeni pentru gloată la 1799, însă:

5 — întăi Iunie 19.
1 — al doile[a] Săpt]emvrie] 10.
6 —

1 — au trimis aici 1801 Oct[om]v[rie] 9.
5 — au trimis la Plopeni în suma de 28 mierţă, fiind 2 mierţă cumparate în bani şi 3 mierţă curăţituri din grău.
27 — ce au semănat în primavara anului 803.
39 —

646 4½ fac scăzute şi mai rămâne 138 mierţă 6½ dim[e]r[lii] însă:
96 2 malai.
42 2½ grău de toamnă.
— 2 sacară.
138 6½

Sama vata[v]ului Iordachi Dimitriu de venitul moşie[i] Hudeştii-mici pe doi ani ce se încep dela 1799 Apr[il] 23. şi se împlinesc la 1801 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
1003	63	rămăşiţa sumii ce i s'au închiiat la 1799 Apr[il] 25.
1872	66	suma banilor venitului acestei moşii Hudeştii-mici pe anul dintâi, dela 1799 Apr[il] 23 până la 1800 Apr[il] 23, însă:

Lei Bani

825 — pentru vinul ce au luat la cărşma de acolo şi pentru orănda horilcii.

Lei Bani

675 — pe 450 vedre câte 60 parale vadra.
150 — pentru orănda horilcii.
825 —

75 — pentru orănda horilcii pe jumatate anu ce n'au fost vinu dela 1800 Apr[il] 23 şi până la Oct[om]v[rie] 26, 1800.
540 12 pe 982 ocă lână ţigae ce au vândut câte 22 par[ale oca.
327 96 pentru pâne ce au vândut din făină veche, însă:
208 — po 824 dim[e]r[lii] malai ce au vân[du]t câte 10 par[ale] dim[e]r[lia].
6 18 pe 82 vărvuri de dim[e]r[lii] secară ce au vândut tot câte 3 par[ale] vărvul.

80 102 pe 294 dim[e]r[lii] malai căte 11 parale dimerliea.
34 96 pe 116 dim[e]r[lii] sacară ce au văndut tot căte 11 par[ale] dimerliea.
327 96

38 — pentru ţapii şi caprele ce au văndut însă:
33 — pe 11 ţapi vătui căte 3 lei vătuiu[l].
5 — pe 2 capre căte 2 pol lei capra.
38 —

6 6 pe 121 stupi dijmă căte 2 par[ale] pe stup.
40 72 pe 812 stănjăni făn dijmă căte 2 par[ale] pe stănjăn.
20 — bezmănul pentru 2 mori pe Prut.
1.872 66

1.382 96 suma banilor venitului acestei moşii Hudeştii-mici pe al doilea an dela 1800 Apr[il] 23 şi pănă la 1801 Apr[il] 23 însă:
1.008 — pentru vinul ce au luat şi pentru orănda horilcii însă:
808 — pe 505 vedre vin căte 64 par[ale] vadra.
200 — pentru orănda horilcii.
1.008 —

54 18 dijma căte 2 par[ale] pe stănjăn: 1083 stănjăni făn.
17 12 pe 342 oi mănzări căte 2 par[ale] de oae.
6 15 pe 245 oi stărpe căte una pară de oae.
4 48 pe 88 stupi căte 2 par[ale] dijma de stup.
273 — pe 7000 ocă sare căte 3 lei 36 par[ale] suta.
20 — bezmănu a două mori pe Prut.
1.382 105

4.285 105

Ce să scade.

Lei	Bani	
342	63	suma condeilor cu cari se scade pe anu[l] dintăi, însă:

30 — ce au ţin[u]t în sama lui Ion Focşa şi sătenilor ot Hudeşti după ravaş de poroncă din 99 Mai 22 din preţul fănului ce au fost luat de săteni în iarna anului 99.
25 - ce au ţăn[u]t în samă pentru 100 vedre vin căte 10 par[ale] vadra lui Haim Jid[o]v din vinu anului 97 după ravaş din 99 Apr[il] 30.
10 — pentru un sărindar ce au plătit după ravaş de po roncă din 99 Săpt[em]v[rie] 13.

20 — hacul preoţilor, doi.
67 pentru 45 vedre vin ce să scadi pentru drojdii la 10 una.
67 60 de giumătate din 135 lei, chiriia a 450 vedre vin dela Nicoreşti câte 12 par[ale] pe vadră.
12 — cercuitul a 4 buţii câte 3 lei 10 par[ale] de butie.
1 108 cheltuiala Dum[isal]i boieriului când au fost acolo.
21 75 cheltuiala oilor în pol anu dela Apr[il] 23, 99 până la Oct[om]v[rie] 26, însă:

Lei	Bani	
1	30	2 părechi foarfeci pentru tuns oile.
	75	50 dramuri chiatră vânătă pentru oi.
15	—	4 drobi sare pentru oi şi pentru brănz[ă] câte 3 lei 93 drobul.
4	90	1 peli de opinci la ciobani.
21	75	

79 — hacul ciobanilor pe pol an dela 23 Apr[il] 99 până la Oct[om]v[rie] 99, însă:

17	—	Vasile Eşanu.
17	—	Costandin Baciul.
14	60	Andrei Cioban.
12	60	Iacob Cioban.
14	—	Ion Cioban.
4	—	unui strungar.
79	—	

4 — hacul vierilor.

342 63

1.901 — suma condeilor ce să scade pe al doilea an dela 1800 Apr[il] 23 şi până la 1801 Apr[il] 23, însă:

1.697 42 bani naht ce au dat rănduri, însă:

765	15	1800 Fevr[uar] 2.
486	96	Apr[il] 6.
346	30	Au[gu]st 31.
99	21	De[che]m[v]r[ie] 3 cu sănet iscălit de Să[r]d[a]r[ul] Grig[o]r[i].
1.697	42	

4 60 pentru 6 ocă unt ce au trimis la Eş Apr[il] 6.
80 -- pentru 50 vedre vin scăderea drojdiilor la zăce una căte 64 parale pe vadră.

76 105 pe giumatate din 153 lei 90 bani chirie ce au plătit pentru dusul vinului până la Hudeşti însă:

68 37 din 136 lei 60 bani pe 390 vedre dela Nicoreşti câte 4 parale pe vadră.

8 75 din 17 lei 30 bani pe 115 vedre dela Copou câte 6 par[ale] pe vadră.

76 105

12 — cercuitul a trei buţii căte 4 lei de bute.

26 48 hacul preoţilor i cheltuiala bisăricii, însă:

20 — hacul preoţilor.

6 48 pe 4 vedri vin ce s'au dat la bisărică.

26 48

4 — hacul vieriului.

2.243 78

2.243 78 adică două mii două sute patruzăci şi trei lei şaptizăci şi opt bani cari fac daţi şi scăzuţi şi rămăne să mai de[e] vatav[ul] Iordachi:

2.015 lei 27 bani din cari mai scăzăndu-să:

200 lei osteneala pe aceşti doi ani căte una [sută] lei pe an.

1.815 27 adică una mie opt sute cincisprezăci lei douăzăci şi şapti bani drept dator să plătiască.

Sama de bani[i] venitului moşii[i] Hudeştii-mici ce să încarcă asupra lui Iordachi Dimitriu vatav de acolo pe doi ani, dela 1801 Apr[il] 23 până la 1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei Bani

1.815 27 rămăşiţa sămii păn la 1801 Apr[il] 23.

1.319 66 suma banilor venitului moşii[i] ce se încarcă pe anu[l] dela 1801 Apr[il] 23 păn la 1802 Apr[il] 23 însă:

Lei Bani

1.024 — pentru vinul ce au luat la crăşmă şi pentru orănda horilcii însă:

Lei Bani

824 — pe 515 vedri vin căte 64 par[ale] vadra.

200 — pentru orănda horilcii.

2.024 —

200 — pentru o bucată de loc de păşunat i 100 fălci iarbă Egum[enului] de Burdujăni.

50 84 pe 1017 stănjăni fănu dejma.
14 30 pe 285 oi mănzări de păşunat căte 2 par[ale] de oai.
8 42 pe 334 oi sterpe căte una pară.
2 30 pe 45 stupi căte 2 par[ale], dejma.
20 — bezmanu[l] pentru 2 mori pe Prut.
1.319 66

2.140 69 suma banilor, venitul moşii[i] pe anu al doile dela 1802 Apr[il] 23 însă:

1.086 48 pentru vinul ce au luat la crăşmă i orănda horilcii însă:
886 48 pe 554 vedri vinu, căte 64 par[ale].
200 — orănda horilcii.
1.086 48
100 — pentru un loc ce au luat Igum[enul] de Burdujăni.
125 — pe 100 fălci iarbă unui Jido[v] dela Herţa.
52 90 pe 1.035 stănjăni fânu dejma căte 2 par[ale] de stănj[ăn].
13 114 pe 27.901 mănzări căte 2 par[ale].
9 57 pe 379 oi sterpe căte una par[ă].
10 — bezmanu pentru o moară pe Prut.
1.396 69
744 — pe fănu ce au văndut din fănu vechiu i pe 1 giradă de pai însă:
560 60 pe 39 stănjăni în 6 girezi ce au văndut căte 15 lei stănjenu după izvod ce au dat.
24 — pe 6 stănjăni 1 gireadă pae căti 4 lei stănjănu.
160 — 20 galbeni ce au dat arvonă dela un Jidov din sat[ul] Trănca ot Rae cu tocmeală să-şi pui vitili pi fănu, şi pentru cât făn va măncà să plătiască Jidovu pe stănj[ăn] preţu[l] ce să va hotără.
744 60
2.140 69
5.275 42

Ce să scadi.

1.300 09 ce au dat dela 1801 Apr[il] 23 păn la 1802 Apr[il] 23 însă:
399 60 cu sănetul Sulger[u]lui în lipsa mea la Bucureşti însă:

Lei	Bani	
150	—	Ghen[ar] 24, 1801.
50	—	Fevr[uar] 4.
199	60	Mart 15.
399	60	

719 75 cu sănetul meu însă:
349 75 Iuni 2, 1801.
120 — cu Ion Gorgos.
250 — Sept[em]v[rie] 28, 1801.
719 75
18 69 pe pasări ce s'au trimis aice, însă:
1 69 pe 9 răţi.
3 69 pe 7 curcani.
12 60 60 ocă bulgări căte 9 par[ale] una.
18 69
82 72 pe 51 vedri vin i cinci ocă ce să scadi la zăci una pentru drojdii.
51 60 pe giumatate din o sută trei lei, chiria căte 8 par[ale] pe acest[e] 515 vedri de la Copou.
26 48 cheltuiala bisăricii însă:
20 — hacul la 2 preoţi.
6 48 pe 4 vedri vin ce s'au dat la bisărică.
26 48
1.105 pe 10 ocă vin i pol ocă horilcă oamenilor cănd au fost la moşii.
1.300 09
3.547 86 ce au dat pe anul al doilea dela 1802 păn la 1813 Apr[il] 23 însă:
2.615 36 au dat banii gata însă:
244 — Ghenar 4, 1802.
118 60 Apr[il] 2.
300 — Avg[ust] 28.
50 — No[e]m[v]r[ie] 12.
310 — Dech[em]v[rie] 15.
477 60 Apr[il] 14, 1803.
225 38 Mai 6.
200 — Săpt[emvrie] 12.
690 — Ghen[a]r 6, 1804.
2.615 36
21 — pe 4 mascuri ce au cumparat de au trimis aici 1802 Ghenar 19.
17 42 pe pasări şi unt ce au cumparat de au trimis aici, însă
8 30 15 curcani câte 22 par[ale].
9 12 14 ocă unt.
17 42

288 80 pe 866 dim[e]r[lii] săcară câte 40 bani dim[e]r[lia] ce au cumparat de au trimis la Plopeni pentru velniță.

60 60 chiria ce s'au plătit pe 605 dim[e]r[lii] dintr'această săcară câte 4 par[ale] dim[e]r[lia] de au trimis-o, bez săcară i grâu neghinos ce au trimis fără chirie cu clacă din sat.

55 72 pe 34 vedre 9 ocă drojdie ce să scade la zăci una pe 349 vedre ce au vândut până la Sfântu Gheorghe, bez 205 vedre vin ce au dat Jid[o]v[u]lui cumpărătoru moși[i].

34 108 pe giamătat[e] din 69 lei 96 bani chiriă pe acele 349 vedre vin câte 8 par[ale] vadra, bez chiria pentru acele 205 vedre ce au rămas să se treacă dela Jid[o]v, i cercuitul a 4 buți câte 4 lei de butie, au rămas să . . . . la jidov.

26 48 hacul preuților și chelt[uiala] biserici[i], însă:

20 — hacul a 2 preuți.

6 48 pe 4 vedre vin ce au dat la biserică.

26 48

100 — pe giumatate din preț[ul] orăndii pentru horilcă dela Sfet[i] Gheorghe până la Sfet[i] Dimitrie fiindcă orănda au luat-o Jid[o]v[ul] dela Sfet[i] G[h]eorg]h]e încoace cu moșiea.

328 — prețul acelor 204 vedre vin ce l-au dat Jid[o]v[u]lui.

3.547 86

200 — să scadi, hacul lui pe acești doi ani.

5.047 95 fac dați și scăzuți și rămâne rămășiț[ă].

227 67 cari s'au încarcat în socotiala fânului mai înainte.

Sama Căpit[anului] Iordachi Dimitriu pentru fân i pae și pâne ce s'au vândut la Hudești[i]-mici, 1804 Mai 24.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
227	67	rămășița ce au avut și din sama ce i s'au încheiat la 1803 Apr[il] 23.
12.566	60	fân i pae ce s'au vândut după osăbit izvod ce au dat.
482	78	pe 137 mierți 9 dim[e]r[lii] păp[u]șoi câte 3 lei 20 par[ale] mierța, însă:

	Mierță	Dim[e]r[lii]	
	64	1	dintr'un coşeri.
	43	—	tij.
	30	8	tij.
	137	9	
192	60		pe 70 mierță mălai câte 2 lei 30 par[ale] mierța.
13.469	25		

Ce să scadi.

Lei	Bani	
400	—	ce au luat D[umnea]lui boieriul în 50 galbini dela Iosip Jid[o]v arvonă pentru fân.
160	—	ce au dat Sul[gerului] G[h]eorg[h]ie din bani[i] fânului acestuia cu cari bani m'am încarcat şi sama ce am închiet.
8.226	60	ce am dat la grec[ul] Dimitrachi însă:

Lei	Bani	
1.900	—	Apr[il] 15.
800	—	Apr[il] 23.
1.615	—	Mai 15.
1.800	—	Mai 22.
2.111	60	ce au dat Jid[o]v[ului] Iosip la samă fără sinet.
25	—	pentru facere[a] năvodului.
9	30	celi ce am triimis însă:

Lei	Bani	
7	—	pe 7 ocă unt.
2	30	pe 15 ocă brânză de vaci.
9	30	

8.226	60	
8.820	90	fac, şi mai rămân să mai de 4.647 lei 55 bani, cari i s'au încarcat în sam[a] ce i s'au închiet după cum să arată mai înainte.

Sama Căp[i]t[anului] Iordache Dimitriu pentru pânea ce s'au dat asupra sa.

1805 Iuli 4.

Ce să încarcă.

Mierța	Dim[e r]ii	
394	9	ce au ramas în sama ce au închiet la 1803 Apr[il] 23, însă:

		Mierţă	Dim[e]r[lii]	
		—	3	grău de toamnă.
		62	2	grău de vară.
		14	1	sărjoacă.
		16	8	săcară.
		3	—	orzu.
		298	5	malai.
		394	9	
394	9			

Ce să scadi.

70	—	malai ce au văndut după sama ce au închiet la [1]804 Mai 24.
14	—	săcară ce au văndut la anu 804 cu cari bani să încarcă la sama ce au închiet la anu 803 Juli.
7	5	sărjoacă ce au văndut tij.
—	5	făină de grău ce s'au măncat cu caii cănd au fost boier[ul] acolo, cu sinet.
3	—	orz tij ce s'au măncat cu caii cănd au fost boier[ul] acolo.
95	—	fac daţi şi scăzuţi şi mai rămăn răm[ă]şiţ[ă], acolo la Hudeştii-mici însă:

Mierţă	Dim[e]r[lii]	
2	8	săcară.
6	6	sărjoacă.
—	3	grău de toamnă.
61	7	grău de vară.
228	5	malai.
299	9	

Sama de bani ce să încarcă asupra vat[a]v[u]lui Iordachi Sinesc[u] din venitul moşii[i] Plopeni i Turiatca pe anu[l] ce s'au început din 1801 April 23 şi s'au sfărşit la 802 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
2.757	102	ce au rămas rămăşiţă din sama anului ce s'au sfărşit la 1804 Apr. 23.
2.076	—	banii orănzii Plopenilor '. însă:

		Lei	Bani	
		1.776	—	pentru 1.110 vedri vinu ce au priimit din viile dela Nicoreşti căte 64 par[ale] vadra.
		300	—	banii orănzii horălcii.
		2.076	—	
85	117			pentru dejma fănului ţărănesc ot Plopeni pe 1.719 pol stănjăni.
21	24			pentru 424 oi mănzări ot Plopeni.
14	36			pentru 286 stupi.
556	36			pentru venitul moşii[i] Turiatca însă:
		450	—	pentru dejmurile i morile şi orănda.
		28	90	pentru bani[i] calipilor dela 115 gospodari căte 10 par[ale] de caliup.
		8	30	pentru 165 capri ţărăneşti.
		3	30	pentru 65 stupi ţărăneşti.
		76	6	pentru 1.521 stănjăni fănu ţărănesc.
		556	36	
50	—			ce au luat dela cosaşii turetceni ce au cosit la Bohotinu, cu cari bani s'au fost împrumutat cu poronca mea.
70	—			au luat dela ficiorii vor[ni]c[u]lui Petre pentru datoriia tatului lor din 168 lei ci sănt zapis lor.
300	—			ce au văndut 10 stog[u]ri fănu dela Plopeni în 100 stănjăni căte 3 lei stănjănu în iarna anului 1800.
5.931	75			

Ce să scade.

1.155	—	ce au plătit pe 660 fălci căte 70 par[ale] falce[a] pentru vara anului 1802.
200	—	ce au dat bani în naht cu sănet[ul] meu.
5	—	ce au dat pentru 50 pui găină cu sănet[ul] meu.
12	60	ce au dat pe 10 merţi var, căte 50 par[ale] merţa, cari s'au triimis aice la Eş cu sănet[ul] meu.
145	—	ce s'au dat pentru 134 vedri vinu de Cotnari după izvod ce este iscălit de mini.
10	—	ce s'au dat pe 10 curcani cu sănet[ul] meu.
13	48	ce au dat în cheltuială în vreme[a] cănd am fost la Plopeni, 1801 Dech[em]v[rie] cu izvod iscălit.
100	—	ce au dat bani în naht cu sănet[ul] meu.
4	108	ce au dat pe 28 răţe cu sănet[ul] meu.

40	—	ce au dat pe 200 ocă peşti din iaz ot Drăg[u]şăni şi s'au triimis la Iazul Ariei, cu sănet[ul] meu.
3	9	ce s'au cheltuit cu oameni când am fost la Fălticeni 1801 Dech[em]v[rie] cu izvod iscălit de mini.
2	30	pentru 2 ocă plumbu ce s'au dat la Vasili, de lut ce s'au făcut ulcioare, strachini, chiupuri, chisăli şi s'au triimis aice în toamna anului 1801.
1	48	ce au dat pentru 7 ocă oţăt de s'au pus la crastaveţi ce s'au triimis aice în vara anului 1801.
4	60	ce au dat pentru 100 ocă sare de s'au pus la murături şi la curechi în toamna anului 1801 însă:

Ocă	
12	la un polo[bo]c cu pepeni.
23	la putinile cu murături.
65	la poloboacile cu curechi.
100	

46	84	ce au dat în cheltuiala velniţăi dela Plopeni când s'au dat velniţa Jid[o]vilor însă:

Lei	Bani	
17	—	ce au dat de au tocmit ţăvile şi capacile dela patru căldări.
27	—	ce au dat în cumpărătura a 18 căz[i] câte 15 par[ale] cada bez 14 căz[i] ce au mai fost la v[e]lni[ţă].
2	84	ce au dat de s'au făcut 4 cofe mari în care curge horilca.
46	84	

60	—	ce au dat hacul la doi argaţi ce au lucrat în velniţă care m'am îndatorit prin contract ce am dat Jid[o]v[u]lui cumpărător pe un an.
220	75	cheltuiala bisăricii şi hacurile ce s'au dat la popi, însă:

66	75	pe 20 pol ocă lumă[nări] ceară câte 3 lei 30 bani oca bez rătezăturile dela stupi.
9	—	pe 8 ocă undelemn pentru candeli.
8	—	pe una ocă tămăe.
40	—	hacul preoţilor.
25	—	hacul a doi dascali.
20	—	hacul chelariului.
24	—	hacul a doi argaţi.
16	—	hacul a doi plugari.
12	—	hacul a doi grădinari.
220	75	

48 — cheltuiala bisăricii de la Turiatca însă:

20 — hacul a doi preoţi.
5 — hacul unui dascal.
2 — una litră tămăe.
13 — pentru 4 ocă lum[ân]ări ceară.
8 pentru 5 vedri vinu.
48

166 60 ce au dat chiriia pe 1.130 vedri vinu căte 6 par[ale] pe vadră ce s'au adus de la Nicoreşti, în toamna anului 1801, la Plopeni, parte me ce am să dau din 12 par[ale] ce s'au dat pe vadră.

— 96 pentru 4 dim[e]r[lii] var pentru văruitul caselor de la Plopeni la mergire me. — 801 Dech[em]v[rie].

1 75 ce au dat pe una pol ocă plumbu pentru 6 chiupuri, 6 ulcioari cari s'au trimis aice din poronca me.

143 — ce au dat pentru breslaşii casii ot Plopeni, însă:

4 15 sfert[ul] lui Mai
4 15 sfert[ul] lui Iunie
52 30 agiutorinţa de vară însă

Lei	Bani	
38	—	bani[i] Vist[e]rii[;]
14	30	răsurile
52	30	

4 15 cîfert[ul] lui Avg[us]t.
4 15 cîfert[ul lui Săpt[em]vri.
4 15 cîfert[ul] lui Oct[om]v[rie].
4 15 cîfert[ul] lui Noemvr[ie].
66 — agiutorinţa de iarnă, însă:

Lei	Bani	
48	—	bani[i] Vistrii[i].
18	—	răsurile.
66	—	

300 — ostiniala sa.

2.684 33 fac daţi i scăzuţi şi rămân răm[ă]ş[i]ţ[ă] 3.247 lei 42 bani cari s'au încarcat în sama de mai nainte la fil[a] 46.

Sama de banii ce s'au strânsu prin mâna lui Toader Meica Postelnicel din venitul moşiilor Colţul-Cornii i Roşu i Hămiosul şi Gura-Bohotinului pe un an ce au fost vatav, dela 1802 până acum 1803 April 23.

Ce să încarcă.

Lei	Par ale	
677	32	pe vinul dat de vatavu Pădure pe la orânde din toamna anului 1801 şi pentru oranda horilcei dela Hămiosul însă:

Lei	Par ale	
516	32	pe 516 vedre 8 ocă vin dela Roşu i dela Colţul-Cornii, bez 33 lei 8 par[ale] ce au rămas asupra lui Stan Crăcmariu pentru condeile ce au arătat că ar fi dat la Mihalache ce au fost vatav înainte[a] lui Pădure.
161	—	dela Jăd[ovul] ce ţâne crăşma la Hămiiosul, însă:

136	—	pe 136 vedre vin.
25	—	pentru orânda horilcei.
161	—	

55	–	dela vichilul Păh[ărnicesei] Lăzoaii în primavara anului: 1802, însă:

25	—	pentru păşunatul oilor.
30	—	pe 2 stă[n]j[ăni] fânu.
55	—	

20	—	ce i s'au trimes de aice în cheltuielile de acolo cu peci cătră Sulg[erul].
14	—	pe 2 ţapi ce au vândut din oile boiereşti.
17	30	pe iarba ce au vândut dela Gura-Bohotinului.
29	13	pe dejma fânului dela Colţul-Cornii şi dela Hămiiosul, însă:

26	10	pe 525 stânjăni dela Colţ[ul]-Cornii.
3	3	pe 61 stă[n]j[ăni] dela Hămiiosul.
29	13	

25	10	dejma stupilor.
10	—	dela rachierie ce au făcut rachiu la Cozăe bezmănu.
50	—	dela Post[elnicul] Manu pentru păşunatul caprilor în dumbravă.
1	36	de pe nişte său dela un bou mâncat de lupu.
596	—	ce s'au luat iarăş dela orândă din vinul din toamna anului 1802, bez 610 vedre ce rămân să să încarce Căp[i]ta]nul] Iordachi Grecu, însă:

		250	—	dela Roşu i dela Gura-Bohotinului.
		200	—	dela Colţul-Cornii.
		146		dela Hămiiosul.
		596	—	
1.497	1			
33	8			să încarcă cu răm[ă]şiţ[a] dela Stan Crăşmariu să-i scoată.
1.530	9			

Ce să scade.

310 — ce au dat în bani în naht, rănduri, însă:

Lei	Par ale	
140	—	întăiu 1803 Mai 3.
100	—	al 2-le Mai 16.
70	—	tij Mai 22.
310	—	

135 — ce au adus crăşmarii orăndelor de acolo de au dat aice, însă:

50 — Jăd[o]v[ul] dela Hămiiosul 1802 Fevr[uar] 26.

85 — crăşmarii dela Roşu dela Colţ[ul]-Cornii, însă:

55 — Dumitru dela Roşu.

30 — Stan dela Colţ[ul]-Cornii, Mart[ie] 29.

85 —

135 —

1 15 pe 5 găini ce au cumparat de au trimis aice pentru cuhne căte 11 par[ale] una.

2 17 cheltuit[i] în trebi boiereşti după izvod iscălit den 1802 Iul[i]e 20, însă:

18 pe 8 boboci pentru cuhne căte 6 par[ale].

16 bătutul a 17 berbeci.

33 o ocă her pentru moară.

2 17

7 4 cheltuiţ[i] iarăş cu izvod iscălit, însă:

2	4	claponi căte 20 par[ale] ce au cumparat de au trimes pentru cuhne.
3	24	24 pui de găină căte 6 par[ale] tij.
—	30	pe răsadu[l] de curechi.
—	30	o lacată pentru hambariu.
7	4	

23	28			asămine cu izvodu iscălit, însă:
		15	18	cheltuiala copilei Savastiţăi cănd au fost la Hămiiosul.
		8	10	dejma cercurilor.
		22	28	
94	6			iarăş cheltuiţ[i] cu izvodu iscălit Săpt[em]v[rie] 20, însă :
		83	10	pe 9 poloboaci ce au cumpărat.
		7	—	o pieli pentru opinci ciobanilor.
		3	—	lui Turlac ţăganu[l] pentru pecetluit de cununie.
		—	36	una pol ocă lumănări de său cănd au fost copila la Hămiiosu[l].
		94	6	
27	30			cheltuiţ[i] tij cu izvod iscălit Noemv[rie] 4, însă:
		8	20	200 ocă sare la oi.
		14	—	au plătit cĭfert[ul] sătenilor dela Colţ[ul]-Cornii dela Noemv[rie].
		5	10	pe un ţol de cănipă ce au cumpărat.
		27	30	
25	10			pe 3 mascuri ce au cumpărat de i-au trimes aice pentru casă Dech[em]v[rie] 24.
7	26			pe 452 cercuri de străjit şi pe 11 bucăţ[i] funduri la poloboacile vechi.
2	26			pe o păreche răşniţă la stănă.
3	20			pe 10 găini ce au cumpărat pentru cuhne căte 14 par[ale] găina Mart 4.
3	20			pe oaă (ouă) ce au cumparat de au trimes aice pentru casă.
107	6			în alte cheltuieli după izvodu din 1803 Apr[i]l 25, însă :
		Lei	Par[ale	
		74	—	pe 296 ştiubei căte 10 par[ale].
		2	26	pe sămânţă de legumi pentru grădină.
		1	—	pe albii pentru spălătorii.
		6	20	una pieli pentru opinci la ciobani.
		12	—	hacul la 2 plugari.
		5	20	din hacul porcariului ce să tocmisă şi au murit.
		5	20	pe 10 ocă her la meremetul herălor de pluguri.
		107	6	
12	—			ce au plătit ţăganilor de ţăsut în primavara anului 1802, însă:
		2	—	pe 40 coţ[i] pănză de fuior Tofanei Herăriţăi.
		1	1	pe 41 coţ[i] pănză de călţ Catrinei Bodăesăi.

1 1 pe 41 coţ[i] tij pănză de călţ Ioanei Chiriudăroai[i]
2 — pe 40 coţ[i] pănză de fuior Todosiei Radului.
1 1 pe 41 coţ[i] pănză de călţ Ioanei Cobzăriţei.
2 2 pe 41 coţ[i] pănză de fuior Todosăej lui Grigori.
1 1 pe 41 coţ[i] pănză de călţ Nastasăei Murăriţ[ăi].
7 1 pe 41 coţ[i] pănză de călţ Ilincăi Bălăneasăi.
– 33 pe 33 coţ[i] pănză de călţ fetei lui Nica.

12 —

17 9 ce au plătit iarăş ţăganilor de ţăsut în primavara aceasta, însă:
2 4 pe 42 coţ[i] pănză de fuior Aniţăi lui Ion.
3 18 pe 46 coţ[i] pănză de in căte 3 par[ale] Catrinei Bodăesăi.
1 3 pe 48 căţ[i] pănză de călţ Nastasăei Bivolăriţăi.
2 6 pe 43 coţ[i] pănză de fuior Todosăei Radului.
— 35 pe 35 coţ[i] pănză de călţ Amisăei lui Grigori.
2 12 pe 46 coţ[i] pănză fuior Ioanei.
— 28 pe 28 coţ[i] astar Ioanei Coviţoai.
4 23 pe 61 coţ[i] pănză de in Todosăi lui Grigori.

17 9

1 10 pe o cofă la grădină.
— 13 un ciur de dres grău fără peci.
86 — hacul ciobanilor tocmiţ[i] de Păduri din toamnă şi acelor tocmiţi de dânsul dela 23 Apr[il] 1802 pănă iarăş toamna la 26 Oct[om]v[rie], însă:

Lei	Par ale	
19		Gavril Ciobanu bez 10 lei ce au luat dela Păduri.
18	—	Iacobu Ciobanu bez 11 lei ce au luat iarăş dela Păduri.
20	—	Ştefan Ciobanu.
10	—	Niţă.
11	—	Mihai.
8	—	alt Mihai.

40 călugărului Scutariu din hacu[l] lui pe anu 1801 Oct[om]v[rie] păn la 1802 Oct[om]v[rie] bez 10 lei ce au luat de aice.
113 — hacul ciobanilor peste iarnă dela 26 Oct[om]v[rie] 1802 păn acum 1803 Apr[il] 23. însă:
30 — Ion Braşovanu[l].
14 — Ion Ciobanu.
14 — Vasăle.

	14	—	Gavril.
	14	—	Pricopi.
	15	—	Iacobu.
	12	—	alt Ion Ciobanu.
	113	—	
14	24		hacul crăşmariului ce au văndut vin la Hămiiosu[l].
6	10		pentru 2 miei ce au cumparat de au trimes aice.
33	—		pe o vacă ce au plinit dela Stan crăşmariu[l] pe care s'au dat pe sama vatav[ului] Iordachi Grecu.
40	—		ce au mai dat bani aice 1803 Noe[m]v[rie] 30.
115	21		să scadi hacul lui.
25	—		pentru orănda Jăd[o]v[ului] ot Hămiios[ul].
1.255	—8		şi rămăne răm[ă]ş[i]ţ[ă] 275 lei 1 par[à].

Sama fănului boieresc dela moşiile: Roşu i Bohotin ce au fost pe sama lui Toadir Meica fiind vatav pe anul ce s'au împlinit la 1803 Apr[i]l 23.

Girezi	Stă[n]jăni	Palmi	Stoguri	
63	541	4	1	fănu vechi ce au priimit dela Maftei Păduri după sama închietă la 1802 Apr[i]l 23, însă:
				40 345 1 — la Gura-Bohotinului.
				23 106 3 1 la Roşu.
				63 541 4 1
36	255	—	—	la Roşu den vara anului 1802.

Ce să scadi.

36	240	7	—	ce s'au măncat de vitile boiereşti în iarna anului 1802 dela Oct[om]v[rie] păn la 1803 Apr[il], însă:
				33 231 7 — făn nou l-au măncat oile.
				1 9 — — făn vechi l-au măncat boii şi bivolii.
				34 240 7 —
—	1	—	—	ce l-au văndut şi cu preţul să încarcă la sama de bani iar din făn vechi.
5	43	---	—	ce s'au cărat la Eşi pentru grajdiu însă:
				3 26 ce l-au cărat Doljăştii făn nou.
				2 17 ce l-ău cărat sătenii dela Colţ[ul]-Cornii şi ficiorii din fănu vechi.
				5 43
39	374	7	—	fac sama ce să scadi şi rămănănd:

60	411	5	1	făn vechi însă:
40	345	7	—	la Gura-Bohotinului.
20	165	6	1	la Roșu.
60	511	5	1	arată că l-au dat în sama Căp[i]t[anu-lui]Iordachi Grecu.

Sama grăului boieresc dela Colț[ul]-Cornii pe anul 1802 Apr[il] 23 păn la 1803 Apr[il] 23 cari au fost în sama lui Toader Meica Postelnicel ce au fost vatav.

Cu ce să încarcă Toader Meica.

Miert[e]	Dim e r lii	
6	1½	rămășiț[ă] dela Maftei Păduri după sama închietă păn la 1802 Apr[i]l.
42	9½	ce i s'au triimis din grăul boieresc dela Drăgușăni.
51	3	ce s'au făcut la moșie de sămănătura boierească în vara anului 1802.
1		de dejmă.
101	4	

Ce să scadi.

26 7 ce au triimes rănduri la Eși făină bună pentru păne de masă însă:

Miert[e	Dim e r[lii	
1	—	Av[gus]t 19, 1802.
2	5	Săpt[emvrie] 7.
2	3	Oct[om]v[rie] 26.
2	6	Noem[vrie] 10.
2	3	Dech[em]v[rie] 3.
4	6	Dech[em]v[rie] 24.
2	6	Ghen[ar] 20, 1803.
1	4	Fev[ruar] 26.
3	—	Apr[il] 1.
2	—	Apr[i]l 21.
2	—	Mai 9.
	4	cuconiței Savastiței când au șezut la Hămiiosul.

4 6 scăderi și uiumul ce au dat la moară însă:
2 ce au dat uium pe 20 mierț[e] bez 6 mierț[e] ce au măcinat în moara boieriască.
2 6 scădere la spalat.
4 6

19 3 ce au triimes iarăș la Eși pentru păine de gloată însă:
2 3 Oct[om]v[rie] 3, 1802.
5 — Oct[om]v[rie] 24.
5 - Fev[ruar] 29, 1803.
1 8 Martie 23.
3 Apr[il] 1.
2 2 Mai 12.
19 3

3 scădere și uiumul ce au dat la moară însă:
1 9 uiumul.
1 1 scădere.
3 —

43 6 ce au ramas în sama lui Iordachi Grecu însă:
12 6 den grăul pentru păne de masă.
20 — den grăul prost.
11 ce este la Isaia, la Bazga.
43 7

97 2 adică noă zăci și șapte mierț[ă] doă dim[e]r[lii] fac scăzute și mai [rămâne] răm[ă]ș[i]ț[ă] 4 mierță și 2 dim[e]r[lii] cari arată că sânt asupra lui Pădure.

Sama lui Toadir Meica pentru păpușoi[i] boierești pe anu[l] dela 1802 păn la anu 1803 Apr[il] 23 ce au fost vatav la moșiile: Colț[ul-Cornii i Bohotinu i Roșu și Hămiiosu[l]. 1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Mierțe	Dim[e]r[lii]	
91	—	ce au priimit dela Păduri după sama închiată la 1802 Apr[il] 23.
37	3	ce au ișit din sămănătura boieriască în vara anului 1802.
7	9	uiumul morii dela Hămiiosul.
136	2	

Ce să scadi.

59	4	ce au triimes făină rănduri la Eși,		însă:
		Miert[e]	Dim[e]r[lii]	
		2	—	Apr[il] 6, 1802.
		2	—	Apr[il] 12.
		—	8	Apr[il] 24.
		3		Mai 2.
		3	-	Mai 13.
		2	5	Iuni 8.
		2	—	Iuni 22.
		2		Iuni 24.
		1		Iuli 5.
		2	9	Iuli 13.
		—	7	Iuli 31.
		1		Avg[us]t 14.
		1		Avg[us]t 19.
		3		Oct[omvrie] 1.
		2	8	Oct[om]v[rie] 29.
		2	—	Noem[vrie] 10.
		4	5	Noem[vrie] 28.
		2	4	Dech[em]v[rie] 11.
		5		Dech[em]v[rie] 24.
		1	7	Dech[emvrie] 31.
		1		Ghen[ar] 29, 1803.
		4	—	Fev[ruar] 14.
		3	9	Fev[ruar] 28.
		2		Mart 23.
		3	2	Mai 12.
		50	4	
30	—	ce au dat la ciobani într'un an.		
4	8	ce au dat porcariului.		
2	6	ce s'au sămănat în primavara anului 1802.		
2	—	ce s'au dat plugarilor.		
12	2	s'au îngrășat 8 mascuri dela 25 Noemv[rie] păn la 5 Ghen[ar]. căte 3 dim[e]r[lii] pe zi.		
14	6	cu cari s'au hrănit toț[i] mascurii peste iarnă.		
2	1	ce au dat bivolariului.		
	7	la fetele de țăgan dela Crăciuneasa.		
—	3	țăgani[lor] la trier.		

—	7	dădacăi când au șezut la Hămiiosul.
4	—	s'au sămănat de 2 ori în primavara anului 1803.
—	6	s'au dat ciobanilor ce s'au dus cu oile văndute.
—	2	pe o albie mari pentru vănturat păpușoi.
134	2	
2	1	i-au dat în sama lui Iordachi Grecu.
136	3	adi[că] . . . . .

Sama bivolilor boierești pe anul ce s'au plinit acum la 1803 Apr[il] 23, ce au fost în sama lui Toadir Meica, fiind vatav la Colț[ul]-Cornii.

Ce să încarcă primiț[i] dela Vatavu[l] Maftei Păduri.

No.	
3	bivoliț[e] mari.
1	bivoliță de un vițăl.
1	bivoliț[ă] gonitoari.
3	bivoliț[e] mănzati.
8	

Cum s'au găsit acum.

3	bivoliț[e] mari.
1	bivoliț[ă] de 2 vițăi.
1	bivoliț[ă] de un vițăl.
3	bivoliț[e] gonitoari.
2	vițăi, boi sporiu dintr'acest an.
10	adică zăci fac pe cari i-au dat în sama lui Iordachi Grecu.

Sama boilor boierești pe anu[l] ce s'au plinit la anu[l] 1803 Apri[l] 23 ce au fost în sama lui Toadir Meica ce au fost vatav la Colțu[l]-Cornii.

Ce să încarcă.

No.	
14	boi mari de plug ce au primit dela Păduri după sama încheiată la 1802 Apr[il] 23.

Ce să scade.

1	au murit fiind stricat.
1	l-au tăet căci ar fi fost măncat de lup din vreme[a] lui Păduri.
2	adic[ă] doi fac scăzuț[i] și rămânând:
	12 adică doisprezeci boi i au dat în samà lui Iordachi Grecu.

Şama mascurilor boiereşti ce au fost în purtare de grijă a lui Toadir Meica çe au fost vatav la moşii[le] Colţ[ul]-Cornii i Roşu i Hămios[ul] i Gura-Bohotinului pe an[ul] ce s'au împlinit la 1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

No.

56 ce au primit dela Păduri după sama încheiată la 1802 Apr[il] 23 însă:
- 12 mascuri bătrâni.
- 1 vier mari.
- 7 mascuri câte 2 ani.
- 8 mascuri câte un an.
- 12 măscuroai câte de un an.
- 12 godaci câte de 4 luni, însă:
  - 7 godaci.
  - 5 godace.
  - 12
- 3 godace câte de pol an, însă:
  - 1 godac.
  - 2 godaci.
  - 3
- 1 purcică de o lună.
- 56

56

Ce să scade.

13 ce arată că au perit din pricina porcarului, însă:
- 8 ce i-au mâncat lupu.
- 2 ce i-au omorît celanţ[i] mascuri iarna fiind închişi.
- 3 ce au murit de iarnă.
- 13

8 ce i-au hrănit de i-au trimis aici.

35 au rămas buni cari sânt faţ[ă], însă:
- 10 scroafi mari a fătă.
- 2 vieri.
- 5 mascuri câte 2 ani scopiţ[i].
- 2 godaci de un an.
- 6 godaci scroafi câti de un an.
- 10 scroafi câti 2 ani ce sânt iarăş faţă.
- 35

76

Sama lui Toadir Meica vatav dela Colț[ul]-Cornii pentru pieili de oai din oile boierești pe anul ce s'au plinit acum.

1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Piei de oai

53 ce au primit dela Pădur[i] după sama închietă la 1802 Apr[il] 23, însă:
5 de oai mari.
48 de miel.
53
153 ce i s'au trimis rănduri de aice, însă:
4 de oai mari.
149 de cârlani.
153
61 dela stănă.
57 piel[ile] cele stărpituri.
9 piei de capre tij dela stănă.
333

Ce să scade.

196 ce le-au făcut misez și cojoaci în toamna anulu 1802, însă:
105 în 15 misez, blăni ce le-au trimis la curte.
91 în 13 cojoaci din cari:
10 cojoaci au trimes la curte.
2 au dat plugarilor.
1 porcarului.
13
196
10 au dat scutariului pe anu 1802.
2 au făcut căciulă porcariului.
6 au dat lui Ion Brașovanu cioban pe un an dela 803 Apr[il].
22 c[i]obanilor tocmiț[i] de Păduri pe pol anu ce nu le-au fost dat dela 1801 Oct[om]v[rie] 26 păn la 1802 Apr[il] și le-au dat și pesti vară păn iarăș la Oct[om]v[rie], însă:
4 Niț[ă] Cioban.
6 Gavril Ciobanu.
6 Iacobu.
5 Ștefan (?).
22
236

25 tij la c[i]obani dela Oct[om]v[rie] 26 1802 până la 1803 Apr[il] însă:
3 Ion C[i]oban.
3 Vasăli.
3 Pricopi.
3 Iacobu.
3 Gavril.
15
73 ce au dat în sama Căp[i]t[anului] Iordachi, însă:
57 piel[ile] celi de stărpituri.
8 de cărlanii ce sănt la cojocari.
8 ce au dat la Iordachi.
73
324
9 piei de capră ce rămăni să le de[ie] Toadir Meica şi le-au dat.

Altă sama lui Toad[e]r Meica de bani răm[ă]ş[i]ţ[ă] ce au ramas să dei.

1804.

Lei	Bani	
273	3	ce au ramas să dei după sama ce i s'au închiet.

Ce să scade.

Lei	Bani	
100	—	au dat la Grec[ul] Dimitrachi.
64		au dat în măna Dum[isale] boierului în 8 galbeni în naht.
95	24	ce au aratat răm[ă]ş[i]ţ[ă], însă:
		32 24 asupra lui Stan crăcîmar.
		12 · asupra lui Maftei Păduri.
		45 24
209	24	şi mai rămăni răm[ă]ş[i]ţ[ă] 67 lei 96 bani.

Sama de bani ce să încarcă asupra vatav[u]lui Iordachi Sănescu de venitu[l] moşii[lor] Plopeni i Tureatca pe anu ce s'au început den 1802 Apr[il] 23 şi s'au sfărşit 1803 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
3.247	42	ce au rămas rămăşiţă din sama anului ce s'au sfărşit la [1]802 April 23.
2.220	—	banii orănzăi Plopeni ce s'au început din Oct[om]v[rie] 26, însă:

Lei Bani

1.920 — pentru una mie două sut[e] vedri vin căte 64 par[ale] vadra.

300 — banii horilcii.

2.220

74 21 pentru o mie patru sute optzeci şi trei pol stănjăni fănu, dijma fănului ţărănesc ot Plopeni.

20 18 pentru 403 oi mănzări ţărăneşti căte 2 par[ale] de una.

14 12 pentru două sute optzeci şi două stupi ţărăneşti căte 2 par[ale] de unul.

652 102 pentru venitul moşi[i] Turetcii, în[s]ă :

450 — pentru dejmurili i morile şi orănda.

28 60 pentru bani[i] calepilor dela 114 gospod[ă]ri căte 10 par[ale] de caliup.

78 114 dejma fănului ţărănesc pe 1.579 stănjăni făn căte 2 par[ale] de stănjăni.

6 60 pe 30 oi mănzări ţărăneşti.

6 36 pentru 126 stupi ţărăneşti.

82 72 pentru 413 ocă pesti ce s'au prin[s] din iaz[ul] ot Turiatca în toamna anului [1]802 şi s'au văndut căte 8 par[ale] ocă bez pescarilor.

652 102

130 30 pentru 16 vedri mieri din stupii ot Plopeni cari s'au dat lui Iusuf Aga, căte opt lei vadra cu poronca me.

300 — pe 200 vedri vin ce s'au trimes mai mult pesti 1.200 vedri ce să dau în orănda Plopenilor. Care vin s'au dat la Turiatca în crăcîmă căte 60 par[ale] vadra cu măsura cotului.

6.658 105

Ce să scade.

81 27 cheltuiala morii ot Plopenii ce s'au făcut de Ca.... însă:

Lei Bani

47 60 ce au dat morariului cu poronca me.

17 72 ce au dat pe 33 ocă fier căte 22 par[ale] oca pentru cele ce au trebuit.

15 — ce au dat pe petrili aceştei mori.

1 15 ce s'au dat pe criţă de s'au făcut tigaia.

81 27

26	6	ce au dat în cumpărătura unei căruţi lipoveneşti ce s'au trimes aice cu poronca me, însă:
		15 — ce au dat pe căruţă.
		11 6 ce au dat pe 26 ocă fier pentru legat.
		26 6
24	114	ce au cheltuit când am fost eu acolo cu izvod iscălit de mine.
13	51	tij alt izvod de cheltuială iscălit de mine.
9	—	ce s'au dat pe boboci de raţă şi pui de curcă cu sănet[ul] meu.
10	—	ce au dat un sărindari la bisărica ot Plopeni cu sănet[ul] meu.
6	102	ce au dat în cheltueli mărunte cu izvod iscălit de mine.
182	—	ce s'au dat în cumpărătura vinului de Cotnari şi s'au trimes aice în toamna anului [1]802 cu sănet[ul] meu.
36	60	ce au dat pe 2 caşcavali de vacă şi s'au trimes aice cu porunca mea.
5	—	ce au dat cheltuiala ficiorului cari au mărsu la Odobeşti de au cules viile în toamna aceasta [1]802.
30	—	ce au dat lui Ioniţă Pricop fecior cari s'au triimes de au făcut vinul dela Odobeşti pentru casa de aice în toamna anului [1]802, însă:
		Lei Bani
		24 — ce au dat pe 4 poloboaci căte 6 lei polobocu[l].
		6 — ce au dat arvonă cărăuşilor ce au adus acest vinu cari bani sănt arătaţi în sama Sul[gerului] şi sănet nu s'au dat.
187	60	ce au dat Post[elnicului] Costachi Racoviţa în 25 galbeni cu sănet[ul] meu, bez 187 lei 20 par[ale] în... galbeni ce ari să-i plătească.
174		ce au dat săcritariului Miha[la]chi pentru 4 hamuri ce s'au făcut la Cernăuţi în 23 galbeni şi un leu nemţăsc.
12	60	ce au dat pentru 20 curcanaşi căte 25 par[ale] unul cu sănet[ul] meu.
2	60	ce au dat pentru 2 ocă plumbu de s'au jumulţuit vasăli cari s'au trimes aice după sănet[ul] ce are, însă:
		Vasă
		15 chiupuri
		5 ulcioari mari
		12 cantaroali.
		20 gavanoasă.
		52
11	60	ce au făcut cheltuiala cu căutarea ţiganilor fugiţi când s'au trimes pe Constandin Cap Lat la Plopeni cu ficiorii ce i-au trimes cu el în multe rănduri.

1		ce au dat pe 5 Dim[e]r[lii] var de au prefăcut un părete a odăi[i] cei mici din Prisahanești și s'au văruit și celelante odăi.
1	60	ce au dat pe două giamuri de s'au pus la fereștile dela bisărică ce s'au fost stricat.
4	30	ce au dat pe 85 ocă sari de s'au pus la poloboacili cu curechi la murătoare, însă:

Ocă	
15	la putinile cu murături bob și fasole.
70	la poloboacili cu curechi și la pepeni în toamna anului acestuia [1]802.
85	

1	24	ce au dat pentru 6 ocă oțăt de s'au pus la crastaveți ce s'au făcut cu tarhon în toamna anului [1]802.
97	60	ce au dat chirie pe 1.200 vedri vin dela Copou cari s'au dat în orănda Plopenilor căte 3 par[ale] i o lețcae, vadra, parte[a] me din 7 par[ale] ce s'au dat pe vadră.
40	—	cheltuiala bisericii dela Turiatca, însă:

Lei	Bani	
20	—	hacul a 2 preoți.
5		hacul unui dascăl.
13		pentru 4 ocă lumănări c[e]ară căte 3 lei 10 par[ale] oca.
2		pe una litră tămăe.
40		

216	105.	cheltuiala și hacurile ce să dau la Plopeni, însă:

Lei	Bani	
63	45	pentru 19 pol ocă c[e]ară căte 3 lei 10 par[ale] oc[a].
9	—	pentru 6 ocă un[t]delemn.
7	60	pentru 1 ocă tămăe.
40		hacul preoților.
25	—	hacul a 2 dascăli.
20		hacul chelariului.
24		hacul a 2 argați.
16		hacul a 2 plugari.
12		hacul a 2 grădinari.
216	105	

129	30	ce au dat pentru breslașii casii ot Plopeni, însă:
		4 15 cĭfert[ul] lui Apr[il].
		4 15 cĭfert[ul] lui Mai.

4	15	cĭfert[ul] lui Iuni.
49	60	argiutorinţa de vară, însă:
		Lei Bani
		36 — bani[i] Visterii[i].
		13 60 răsurile.
		49 60
4	15	cĭfert[ul] lui Av[gus]t.
4	15	cĭfert[ul] lui Săpt[em]v[rie].
1	15	cĭfert[ul] lui Oct[om]v[rie].
4	15	cĭfert[ul] lui Noemvrie.
50	105	ag[i]utorinţa de iarnă pe Dech[em]v[rie], Ghen[a]r şi Fevr[uar], însă:
		33 — bani[i] Visterii[i].
		13 105 răsurile.
		50 105 (sic).
35	—	ce au dat pe 200 vedre vinu chiria dela Copou căte 7 par[ale] vadra, cari vin s'au trimes mai mult peste soma ce au fost a să da în orănda Plopenilor.
192	—	ce să scade la zăci vedri drojdiile după măsura cotului 120 vedri scădere la 1.200 vedri.
25	—	ce să scade drojdiile la 10 una după măsura cotului cu 20 vedri din 200 vedri ce s'au trimes mai mult pest[e] vinu orănzăi den Plopeni.
107	60	ce au dat pentru 4.300 chiuciuri plata olarilor ce li-au făcut căte 2 lei 60 bani de sută.
878	60	ce au plătit pe 502 fălci 40 prăj[ăni] pentru vara anului [1]802 căte 70 par[ale] falce[a].
112	105	pentru 107 pol ocă plumbu căte un leu 2 par[ale] cu cari plumbu s'au jumulţuit patru mii trei sute chiuciuri de haznă ce s'au făcut la Plopeni.
35		pentru 10 mierţă ovăz ce s'au trimes aice căte 3 lei pol mierţa, cu săne[ul] meu.
10		pentru 10 ocă unt proaspăt ce s'au trimes aice cu sănetul meu.
2	60	pentru 10 ocă brănz[ă] proaspătă ce s'au trimes aice tij.
5	15	pentru 15 răţă căte 13 par[ale] raţa cu sănet[ul] meu.
2	30	pentru 3 dim[e]r[lii] sămburi bostan cu sănetul meu.
9		pentru 20 claponi ce s'au trimes aice cu sănet, căte 18 par[ale] unul.
300	—	ostiniala sa.
3.071	24	fac şi mai rămânu răm[ă]ş[i]ţ[ă] 3.587 lei 81 bani cari s'au încarcat în sama de înainte.

Sama de bani[i] ce să încarcă asupra vat[a]v[u]lui Iordachi Sănescu din venitul moșii[i] Plopeni pe anul ce s'au început din [1]803 Apr[il] 23 și s'au sfărșăt la [1]804 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
3.587	81	ce au rămas rămășiță din sama anului ce s'au sfărșăt la [1]803 Apr[il] 23.
2.039	24	ban[i] orănzăi Plopenilor, însă:
		Lei 1.739, Bani 24 — pentru 1087 vedri vinu căte 64 păr[ale] vadră.
		Lei 300, Bani — — banii horilcii.
		Lei 2.039, Bani 24
1.298	—	pentru 87 stănjăni fănu ce au văndut dela Turiatca însă: 80 stănjăni căte 15 lei și 7 stănjăni căte 14 lei stănjănul de gireadă.
1.134	—	pentru 81 stănjăni fănu ce au vănduti din fănu[l] dela Plopeni căte 14 lei stănjănu de giriadă.
210	—	pentru 21 stănjăni mohor ce au văndut căte 10 lei stănjănu[l] tot dela Plopeni.
3.858	108	pentru 964 mierță 7 dim[e]r[lii] păp[u]șoi dela Turiatca ce au rămas asupra sa să-i plătească căte 2 lei mierța.
1.958	48	pentru 453 mierță 2 dim[e]r[lii] de păni păp[u]șoi i săcară ce s'au dat în lucrul velniții dela Plopeni lui Vigdir Jăd[o]v[ul] la anul [2]802 căti 4 pol lei mierța, după cum arată în deosăbită sămușoară.
65	27	pentru 1.304 pol stănjăni dejma fănului țărănesc dela Plopeni.
15	102	pentru 317 mănzări țărănești dela Plopeni căte 2 par[ale] de una.
17	30	pentru 345 stupi țărănești căte 2 par[ale] de unul.
29	60	banii calepilor dela Turiatca căte 10 par[ale] de caliup de la 118 gospodari pe anul ce s'au sfărșit la 1804 Apr[il] 23.
14.214	—	

Ce să' scadi.

80	—	ce au dat lui Braon ingineriu[l] pentru facerea hărții moșiilor meli Plopenii, Mirenii și Feteștii.
106	42	ce au făcut cheltueală cu hotărîtul moșiilor meli cu Sul[gerul] Constandin Urechi și cu Pit[a]r[ul] Neculai Calmuțchi ce au fost rănduiți hotarnici, care cheltueală este arătată în deosebit izvod.

51	18	cheltueala ce s'au făcut după deosebit izvod cu Dum[nea]l[ui] Vel Vor[ni]c[ul] Gavril Conachi la hotărâtul moşiilor meli Plopeni, Mirenii şi Făteştii.
45	54	ce au dat pe pasări, unt şi oaă ce s'au trimis aice cu sănet[ul] meu.
21		ce au dat bani Cărjii Mitropolii[i] pentru trei preoţi de la Plopeni căte 7 lei de preot, cu poronca me.
82		ce au dat cumpărătura draniţii şi a cui[e]lor pentru casăli ce să fac la Drăguşăni cu poronca me, însă:

Lei	Bani	
30	30	pentru 11.000 draniţă de ce[a] mari de patru palmi căte 2 lei 90 bani miia.
51	90	pentru 23.000 cu[i]e de draniţă căte doi lei 30 bani miia.
82	—	

47	–	cheltueala bisăricii de la Turiatca însă:

Lei	Bani	
20	—	hacul a doi preoţi.
5	—	dascal[u]lui.
20	—	pentru 4 ocă c[e]ară, căte 5 lei oca.
2	—	pe una litră tămăe.
45		

2,000	—	ce au dat bani în naht cu sănet[ul] meu 1[804] Mai 20 prin măna gram[aticului] Dimitrachi [în] Mai 25.
4	—	ce au dat pe 20 răţă cari sau triimis aice la anul [1]802 Noemv[rie] 13 cu sănet[ul] meu care sănet nu s'au scăzut în sama anului [1]802.
–	75	pentru 5 coali hărtie căte 5 par[ale] coala, însă cu 3 coali ce s'au străcat greşindus[e] la scris la mărturia moşiilor ce au făcut Dum[nea]l[ui] Vel Vor[ni]c[ul] Gavril Conachi.
1	60	pentru 2 coali hârti[e] turc[e]ască la facirea anaforalii giudecăţii cu Iordachi Hurmuzachi.
63	30	ce au dat pentru breslaşii casăi ot Plopeni însă:

4	15	cifert[ul] lui Apr[il].
4	15	cifertu[ul] lui Mai.
4	15	cifert[ul] lui Iuni.
50	105	ag[i]utorinţa de vară, însă:

Lei	Bani	
37		bani[i] Visterii[i].
13	105	răsurile.
50	105	

63 30

5 6 ce au dat pentru 4 pol ocă plumbu căte 45 par[ale] oca de s'au jmălţuit vasăli ce s'au trimis aice rănduri, după sănet[ul] meu.

220 72 cheltueala bisăricii şi hacurile ce să dau la Plopeni însă:

Lei	Bani	
70	—	pentru 14 ocă c[e]ară căte 5 lei oca, bez rătezăturile dela stupi[i] boiereşti.
11	12	ce au dat pentru 6 ocă un[t]de lemn căte 74 par[ale] oca.
7	60	pentru una ocă tămăe.
40		hacul preoţălor.
20	—	hacul a doi dascăli.
20	—	hacul chelarului.
24	—	hacul a doi argaţi.
16		hacul a doi plugari.
13	—	hacul a doi grădinari.
220	72	

82 60 ce au plătit patru cĭferturi i ag[i]utorinţa de iarnă, însă;

4	15	cĭfert[ul] lui Av[gus]t.
4	15	cĭfert[ul] lui Sept[em]v[rie].
4	15	cĭfert[ul] lui Oct[om]v[rie].
4	15	cĭfert[ul] lui Noemv[rie].
66	—	ag[i]utorinţa de iarnă însă:

Lei	Bani	
48	—	bani[i] Visteri[i].
18	—	răsurile.
66	—	

82 60

5 — ce au dat cheltueala fic[i]orului ce au mers la Nicoreşti la culesul viilor.

16 69 ce au dat vădrărit pentru 127 vedri vinu de cumpărătură de la Nicoreşti cu Ioniţă Priicop fic[i]or de s'au umplut vasăli cu vinu, neajungănd vin[ul] din viile meli.

190	27	ce au dat chiria vinului parte[a] me[a] căte 7 par[ale] pe vadră din 14 par[ale] chiriia pe vadră pe 1.087 vedri.
2	60	pentru 10 dim[e]r[lii] var de au văruit toate casăle de la Plopeni și au meremetisit și gărliciul pivniții de supt casă ce să stricas[e].
1.958	48	ce au dat în patru rănduri din păne lucrată în velniță pe anu[l] [1]802, însă:

Lei	Bani	
792		întăi [1]802 Apr[il] 9.
150		al doilea rănd [1]802 Iulie 28.
114	25	tij [1]802 Săpt[em]v[rie] 11.
502	24	tij [1]803 Fevr[uar] 11.
1.958	48	

9	–	ce au dat pe 2.000 draniță de au făcut meremet casălor de la Plopeni cănd s'au fost stricat.

Lei	Bani	
5	—	pe 2.000 cu[i]e căte 2 lei 60 bani miia.
4		pe 2.000 drăniță căte 2 lei miia.
9	—	

2	60	ce au dat pe șoricească de au pus la temnicul stupilor piste iarna anului [1]802 și pe iarna anului [1]803.
13	60	ce au dat pe 3 buți căte 4 lei 60 bani butea necercuită de s'au pus vinu în toamna anului [1]803, cari s'au dat la orănda Plopenilor.
1.500	—	ce au dat bani în naht prin măna Gram[aticului] Dimitrachi cu sănet[ul] meu la anu[l] [1]804 Iulie 10.
150	—	tij bani în naht prin măna Gram[aticului] Dimitrachi cu sănet[ul] meu [1]804 Av[gus]t, 11.
500	—	ce au plătit o poliță a Căp[i]tanului Gheorghi Șărban cu poronca me de la David Jid[o]v[ul] ce au fost luat în cumpărătura vitelor.
150	—	ce au dat Spat[a]r[u][lui Costachi Racoviță cu Gramatic.
96	108	ce au dat la mini în 12 galbeni olandej[i] cu Gramatic.
24	27	ce au dat cu poronca me în 3 gălbeni olandej[i] cu Vasile Scăntei diiacul, pentru facirea anaforalii pricinii de g[i]udecată cu Iordachi Hurmuzachi.
8	60	ce au dat cu poronca me lui Turturachi diiacul de s'au prescris anaforaua pricinii de g[i]udecată cu Iordachi Hurmuzachi

32	36	ce au dat cu poronca me Ursoianului în 4 galbeni pentru. facirea anaforalii pricinii de g[i]udecată cu Banu[l] Ilie Canta.
3	—	ce au. dat cu poronca mea pe doă cărţi G[o]spod pentru pus pietrili. hotară.
300		ostineala sa.
7.173	12	fac, şi rămăni răm[ă]ş[i]ţ[ă] 6.440 lei 108 bani cari s'au încarcat in sama de mai înainte.

Păp[u]şoi şi sacară çe s'au dat lui Vigder Jid[o]v, în lucrul velniţăi de la Plopeni în vara anului [1]802.

Mierţe	Dim e r lii	
277	6	adică doă sute şaptezeci şi şapte mierţe şi şase dim[e]rlii păp[u]şoi s'au dat din păp[u]şoi de la Plopeni.
157	6	săcară, adică una sută cincizeci şi şapte mierţă şi şasă dim[e]rlii. însă:

Mierte	Di[m]er[lii]	
28	—	de le Drăg[u]şăni.
129	6	de la Hudeştii-mici.
157	6	

435	2	adică patru sute treizăci şi cinci mierţă doă dim[e]rlii.

Girezile de fănu boieresc de la Plopeni ce s'au prefăcut din stog[u]ri în toamna anului [1]802.

Fănu vechi.

Girezi	Stănj[ă]ni	
1	15	lungul
1	15	lungul
1	15	lungul
1	16	lungul
1	10	lungul
1	16	lungul
1	17	lungul
1	16	lungul
1	17	lungul
9	137	din fănu vechi.
4	58	din fănu făcut în vara anului [1]803.
13	195	

Cum s'au dat dintr'acest fănu înse:

Stănj[ă]ni	
3	s'au dat la claca plugurilor în primavara anului [1]803.
3	s'au măncat cu boi[i] boiereşti peste iarna anului [1]802.
3	s'au dat la claca plugurilor în primavara anului [1]804.
3	s'au măncat cu cai[i] boierilor hotarnici când au fost Dum[nea]l[ui] vel Vor[ni]c[ul] Gavril Conachi.
4	s'au măncat cu boi[i] boiereşti pentru iarna anului 1803.
17	ce am să mă scad după condicile arătate.
18	ce s'au văndut peste iarna anului [1]803 căte 14 lei stănj[ă]nul] cari bani şi soma stănjanilor sănt trecuţi în sama anului ce s'au sfărşit la [1]804.
97	au rămas nidaţi nevănduţi cari sunt faţă.

Din fănu[l] boieresc de la Turiatca ce s'au prefăcut din stoguri în toamna anului 1802.

Girezi	Stănjăni	
1	20	lungul
1	20	lungul
1	15	lungul
1	10	lungul
1	16	lungul
1	16	lungul
1	20	lungul
1	10	lungul
1	15	lungul
1	20	lungul
1	16	lungul
1	18	lungul
12	196	

Ce s'au văndut dintr'acest fănu, însă:

Stănjeni	
80	s'au văndut căte 15 lei stănjănu[l].
7	s'au văndut căte 14 lei stănjănu]l].
88	fac vănduţi.
109	ce au ramas nevănduţi cari sănt faţă în 6 girezi 2 bucăţi.
196	fac după sama încărcăturii.

Insămnarea coșărilor cu păp[u]șoi dela Plopeni după însămnarea ce arată în g[i]os.

Ce să încarcă.

Coșări		Lungul		Naltul		Largul.		
No.	Lesi	Stănjăni	Palmi	Stănjăni	Palmi	Stănjăni	Palmi	
1	—	14	—	1	3	—	5	din anii [17]96, [17]97 și [17]98.
1	—	15	—	1	3	—	5	
1	—	14	—	1	3	—	5	
1	—	13	4	1	3	—	5	
1	—	13	4	1	3	—	5	
1	—	13		1	3	—	5	
—	1	41	—	—	2	—	14	
1	—	15	3	1	4	—	6	din vara anului [17]99.
1	—	11	4	1	2	—	5	
1	—	15	4	1	5	—	6	din vara anului [1]800 bez 30 cară ce s'au pus într'un coșăr de s'au umplut.
1	—	17	4	1	6	—	6	
1	—	16	4	1	5	—	6	din anul 1801 bez 32 cară ce s'au pus într'o leasă păp[u]șoi verzi din dijmă luaț[i].
1	—	17	3	1	5	—	6	
1	—	15	4	1	4	—	5	din anul 1[802].
1	—	14	4	1	1	—	5	
1	—	14	—	1	4	—	6	din anul [1]803.
1	—	13	3	1	4	—	5	
1		6	—	1	2	—	5	
17	1	254						

adică șaptisprezăci coșări, una lias[ă], doă sute cincizăci și patru stănjăni și o palm[ă] în lungul coșărilor.

Păp[u]șoi ce s'au bătut din sama încărcăturii coșărilor ci-s aratate în stănjăni până la anul 1803 ce sănt la Plopeni.

Ce să încarcă.

Mierță	Dim e r lii]	Coșări	Leasă	
208	—	1	—	ce au bătut întăi 14 stănjăni 1 palmă lungul, și 1 stănjănu 3 palmi naltul și 5 palmi largul.

190	3	1	—	ce au bătut al doilea rănd 13 stănj[ă]ni şi 2 palme lungul, 1 stănjăn 3 palme naltul şi 5 palme largul.
229	—	1	—	ce s'au bătut al triilea 15 stănj[ăn]i lungul, 1 stănjănu 3 palmi naltul, 5 palmi largul.
627	3	3	—	ce au eşit din 3 coşări.
83	4	—	1	ce s'au bătut dintr'aceste: optzăci şi trei mierţă şi patru dim[e]r[lii] şi au mai ramas nebătuţi în liasă, cari s'au pus din alţi coşări ce erà dăşerte, iar leasa s'au străcat şi s'au făcut în locul ei doă coşări.
710	7	3	1	adică şapti sute zăci mierţă şapti dim[e]r[lii] din 3 coşări şi dintr'o liasă.

Ce să scade.

277	6	—	—	păp[u]şoi ce s'au dat lui Vigdăr Jăd[o]v în lucrul velniţăi dela Plopeni la anul [1]802.
127	8	—	—	făină de păp[u]şoi ce s'au triimes aice rănduri cu sănet.
12	7	--	—	ce s'au dat vamă la mori la măcinat, acestor 127 mierţă făină ce-s arataţi în sus.
15	—	—	—	gră[u]nţă păp[u]şoi ce s'au triimes aice cu sănet.
21	4		—	s'au măncat cu calabalăc[ul] ce au mers de aice la Plopeni în vremea ciumii cu cătă vreme au zăbovit acolo păn la întoarcere.
1	5	—	—	făină de păp[u]şoi ce s'au triimes Zoiţăi la Botoşăni.
1	—	—		grăunţă păp[u]şoi tij Zoiţăi la Botoşăni.
475	—	—	—	adică patru sute cincizăci şi şapti mierţă fac, şi au mai ramas doă sute cincizăci şi trei de mierţă şi şapti dim[e]r[lii] cari sănt faţă.

Socotiala fălcilor din anul [1]801 ce au fost plătite din anu[l[[1]800.

Ce să încarcă.

Fălci	Prăj[ă]ni	
900	—	ce s'au plătit cu bani pentru vara anului [1]800, cu cari bani s'au scăzut în sama anului ce s'au început din 1800 Apr[il] 23.
121	—	fălci de cap dela Plopeni.
111	—	fălci de cap dela Turiatca.
1.132	—	fac.

Ce să scade.

100	—	ce au cosit la Turiatca.
60	—	ce au cosit la Plopeni.
403	—	ce au cosit la Bohotin.
202	—	ce au cosit la Hudeştii-mici.
203	25	ce au cosit la Drăguşăni.

Socotiala fălcilor din vara anului [1]802.

Ce să încarcă.

Fălci	Prăjăni	
900	—	ce au plătit cu bani pentru vara anului [1]801, cu cari bani s'au scăzut din sama anului ce s'au început din 1800 Apr[il] 23.
121		fălcili de cap dela Plopeni.
111		fălcile de cap dela Turiatca.
1.132	—	

Ce să scade.

261	42	ce s'au cosit la Drăg[u]şăni.
243	—	ce s'au cosit la Hudeştii-mici.
382	—	ce s'au cosit la Roş[u] i la Bohotin.
100	—	ce au cosit la Turiatca.
60	—	ce au cosit la Plopeni.
1.046	42	fac, şi mai rămăne rămăşiţ[ă] cu 18 fălc[i] şaptizăci şi opt prăjăni.

Socotiala fălcilor din vara anului 1803.

Ce să încarcă.

Fălci	Prăjăni	
502	40	ce au plătit cu bani cu cari bani să scadi în sama anului ce s'au sfărşăt la [1]803 Apr[il] 23.
128	40	fălci de cap dela Plopeni.
18	78	ce au ramas rămăşiţă din vara anului [1]802.
649	78	adică şasă mii patru suti noă fălci şi şaptizăci şi opt prăjăni.

Ce să scade.

276	28	ce au cosăt la Roş[u] şi la Gura-Bohotinului.
246	40	ce au cosăt la Hudeştii-mici.
67	26	ce au cosăt la Aron Vodă.
60	—	ce au cosăt la Plopeni.
650	14	adică şasă suti cincizăci fălci şi paisprezăci prăj[ă]ni fac, şi au mai întrecut şaisprezăci prăj[ă]ni.

Sama stupilor ot Plopeni pe anul 1804.

Stupi	
90	s'au pus în temnic în toamna anului 1803.
11	să scadi ce au murit în temnic.
79	s'au scos vii.
50	roi.
129	

Ce să scadi.

49	s'au bătut în anu[l] 1804.
80	au ramas de sămânţă.

Sama vatavului Sand[u] Cojanu de bani[i] venitul[ui] moşii]i] Drăguşăni din 1803 şi păn la 1804.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
664	60	de pe 31 pol stănjăni fănu ce s'au văndut în iarna anului [1]803 din fănu[l] vechi însă;

		Stănj ăni]	Palmi	
245	—	12	2	căte 20 lei.
401	60	18	2	căte 22 lei.
18	—	1	—	
664	68	31	—	

1.693	57	rămăşiţa sămei încheiate pănă la [1]803 Apr[il] 23.
160	—	ce au luat dela Leiba Jăd[o]v pentru năvodu ce au arsu.
60	—	pe 20 mierţi malai căte 3 lei ce au văndut.
1.000	—	ce au luat dela Iordachi Dimitriu împrumut din bani[i] fănului.
875	—	ce au avut să dei din venitul moşi[i] Drăguşăni anumi 1804 din cîfertul de pe urmă.

79	24	pe 19 mierță 8 dim[e]r[lii] păp[u]șoi ce au văndut căte 4 lei mierța
234	24	pe 32 mierță 8 dim[e]r[lii] grău de toamnă ce au văndut căte 28 par[ale] dim[e]r[lia].
4.766	45	

Ce să scadi.

1.970	39	au dat bani gata însă:
		800 — la Sulger[ul] G[h]eorg[h]ii din 1803 Dech[em]v[rie] 31.
		500 — la Gram[aticul] Dimitrachi din 1804 Apr[il] 15.
		540 — la Sulger[ul] Sănescu în socotiala Herșcului Jăd[o]v ot Turiatca.
		130 39 la Gram[aticul] Dimitrachi la închiere sămii.
		1.970 39
10	60	pe $10^1/_2$ ocă unt ce au triimis aice pentru casă la 1804 Apr[il].
1	51	pe 1 pol ocă brănză tij.
9	—	chiria de 6 merță grău căte 60 par[ale] ce s'au triimis la Varatic la Smaranda.
1.600	—	pe 200 stoguri făn ce s'au cumparat pentru boi.
115	51	chiria pe 153 mierți 9 dim[e]r[lii] păpușoi ce s'au triimis la Turiatca căte 3 par[ale] bez 156 mierță trimasă iarăș la Turiatca și plătite de Sluger[ul] Sănescu cari fac peste tot 309 mierță 9 dim[e]r[lii].
26	—	chiria 20 mierți grău ce au triimis la Eș în anu[l] 1804 din grău[l] boierescu însă:
		3 6 grău boierescu
		16 4 făină popușoi ce aveà să dei Nichita.
		20 —
147	—	chelt[uiala] cu facerea casăi ot Drăgușăni însă:
		12 90 pe 30 scănduri căte 17 par[ale].
		3 — pe 1.100 cui[e] de draniță neagiungănd ce au cumpărat Sulger[ul] Sănescu.
		2 60 pe 300 draniță tij.
		— 75 clei la încleitul ușelor.
		8 — pe 8 mierță var.
		7 — pe 1.000 cărămizi.
		32 — pe 32 giamuri la 8 feresti.
		80 — meșterilor.
		1 15 una ocă chiroani.
		147 —

652	60	ce au ramas să dei Moscul Jăd[o]v ce au murit cari i s'au ertat, cu cari bani eră încarcat în sama den urmă.
4.532	21	fac şi rămăni să mai dei 234 lei 24 bani cu cari bani s'au încarcat dum[nealu]i Sul[gerul] Iordachi Sănescu în sama ce au încheiet mai înainte.

Sama vatavului Sandu Cojan de păne ce au fost asupra 1805.

Mierţi	Dim[e]r[lii]	
96	2	malai } după samă încheietă la 1803 Apr[il].
42	2	grăudetoamnă } după samă încheietă la 1803 Apr[il].
—	2	secară } după samă încheietă la 1803 Apr[il].
367	1	păpuşoi ce au eşit din 2 coşăre, însă:
		204 — dintr'un coşăr ce s'au bătut în iarna 1805.
		163 1 dintr'alt tij.
		367 1
505	7	

Ce să scade.

3	6	făină de grău ce au trimis aice 1804 Iuli 7.
6	—	ce au trimis la Plopeni 1804 Iuli 21 pentru casă şi biserică.
20	—	malai ce au văndut cu cari bani s'au încarcat la samă.
10	8	ce au dat făină de păpuşoi la boi, însă:
		6 6 cu Căp[i]t[anul] Iordachi Dimitriu.
		1 2 cu Dimitrache.
		3 — cu Ion Focşa.
		10 8
19	8	păpuşoi ce au văndut cu cari bani s'au încărcat la samă.
309	9	păpuşoi ce au trimis la Turiatca.
379	1	fac şi rămăni răm[ă]şiţ[ă]:

76	2	malai	cari s'au văndut unui Jăd[o]v şi banii i-au luat Sulger[ui] Sănescu şi are să se încarce la samă, s'au încarcat în samă din urmă, tot pe vătav[ul] Cojanu.
32	6	grău de toamnă	
26	6	păpuşoi	
—	2	săcară	
125	6		

Sama Căp[i]t[a]nului Maftei Păduri de banii venitului moşi[i] Colţul-Cornii anului 1804.

Lei	Bani	
1000	—	Cumpărătura moşi[ei] dela 1804 Apr[il] 23 păr la 1805 Apr[il] 23.

Cum i-au plătit.

630 — au dat bani gata la gram[aticul] Dimitrachi, însă;
300 — din 1804 Oct[om]v[rie] 23.
200 — Fevr[uar] 28, 1805.
100 — Apr[il] 5, 1805.
30 — ce aveà să iea dela Pah[a]r[nicul] Petrachi Caz[i]mir pentru 20 fălci iarbă.
630 —

42 30 pentru cele ce au cumparat din poroncă, însă:
21 30 pe 75 pui de găină i 40 rață.
6 — pe 35 pui tij.
5 — cheltuiala ce s'au făcut la Colțul-Cornii fiind D[u]m-[nealu]i boierìul acolo.
10 — dijma pentru cercuri.
42 30

138 60 chelt[uiți] cu oile, însă:
8 — piele de ochinci la c[i]obani.
16 30 ocă sare.
8 — o piele tij pentru ochinci la c[i]obani cu Isai[a] Ifrim.
1 30 piatră vănătă.
105 — în plata hacului c[i]obanilor dela Sfeti G[h]eorg[h]ii și până la sfântul Dimitrie, însă:
30 Iacob scutar.
15 Vasăle.
15 Gavril.
15 Pricopi.
10 Sămion.
20 G[h]eorg[h]ii pe un an dela 1804 Apr[il] 23 până la 1805 Apr[il] 23.
105
138 60

20 — porcarului hacul lui.
1 42 ovăs ce au cumpărat Ivan Bosniac.
9 15 pentru niște găini și alte[le] cu sănet.
4 102 tij cu sănet pentru niște găini.
28 — pe 4 chile orz căte 7 lei chila care s'au sămănat la Boh[o]tinu.
10 — hacul unui prisacar pe anul acesta 1805.
85 — pe 6 dubai sure căte 14 lei 10 par[ale].
969 69 fac dați i scăzuți și mai rămâni răm[ă]ș[i]ț[ă] 30 lei și 51 bani

cari s'au dat la gram[aticul] Dimitrachi, însă:
8 60 un galbăn pe 10 dim[e]r[lii] făină de grău.

Sama vat[avului] Sandul Cojan de păne ce au fost asupra lui după sama ce au încheiet la 1804 precum să arată în urmă.

1806 Febr[uarie] 20.

Ce să încarcă.

190	-	pe 76 mierță malai căte 2 lei 60 bani după cum s'au văndut.
100		pe 26 mierță 6 dim[e]r[lii] păp[u]şoi căte 3 lei 90 bani m[ie]r[ța]
1	24	2 dim[e]r[lii] săcară.
234	24	răm[ă]ş[i]ț[ă] ce au rămas după samă.
525	48	

Cum i-au plătit.

334	24	au dat la Sul[gerul] Iordachi Sănescu cu cari s'au încarcat în sama ce au închiet după cum se arată înainte, însă;
		100 — de pe 26 mierță păp[u]şoi.
		234 24 răm[ă]şiță ce au avut să dei.
		334 24
26	30	pe 7 mierți 8 dim[e]r[lii] malai ce au măncat boi[i] socotindu-[se] după preț[ul] în care s'au încarcat.
360	54	fac, şi rămăni răm[ă]ş[i]ț[ă] 164 lei 114 bani, pentru cari bani s'au scris Sulg[erului] Iordachi Sănescu ca să-i opriască din socotiala grăului ce are cu dănsul şi să se încarce Sulger[ul] în sama ce va încheià.

1806 Fevr[uarie] 20.

Sama Căpitanului Iordachi Dimitriu de banii venitului moşii Hudeştii anului 1804 i bani din fănu vechi ce au văndut la anu 1804.

Ce să încărcă.

Lei	Bani	
4.648	55	rămăşiță ce au ramas din vănzarea fănului ce au închiet în anu[l] 1804 Mai 24.
2.300	—	banii venitului moşiei Hudeşti-mici anului 1804.
45	60	pe 140 dimerlii săcară ce s'au văndut din săcara boieriască căte 13 parale.
23	15	pe 75 dimerlii sărjoacă căte 13 păr[ale].
7.017	10	

Ce să scade.

1.617	72	au dat cu sănet din 1804 Iuni 15.
500	—	Iuli 9.
500	—	Săpt[emvrie] 2.
900	—	au dat boieriului Dechemvrie 1.
575	—	au dat Sulger[ului] Iordache Sănescu 1805 Fevr[uarie] 9.
1.000	—	au dat vatav[ului] Sandu Cojan împrumut Au[gust] an[ul] 1804.
1.150	—	au dat din 2.300 lei a venitului moşiei Hudeşti cĭfert[ul] întăi ce au avut să de[ie] la sfeti G[h]eorg[h]ie pe an[ul] 1804.
356	102	au dat în cheltuelile boilor în iarna trecută fiind la Hudeşti, însă:
		118 96 un izvod păr la 19 Dechem[v]r[ie].
		53 102 alt izvod cu Dumitrachi.
		158 — în hacul a 5 haiduci.
		26 24 au dat lui Dumitrachi în hacul lui.
		356 102
4	82	cheltuiala când au fost la Hudeşti.
195	48	chiria a 154 mierţă 2 dim[e]r[lii] păpuşoi ce s'au trimis la Turiatca cu satul Hudeştii căte 3 par[ale] Dim[e]r[lia].
43	24	pe 64 ocă frănghii pentru năvod căte 24 par[ale] ocă.
6	—	pe 40 ocă plute tij.
20	—	hacul preoţălor pe an[ul] 1803.
6.788	69	şi rămăne rămăşiţă cu 228 lei 61 bani din care să scade iarăş cu 128 lei dar, şi rămăni 100 lei.

Sama stupilor ce au fost la Leţcani, 1804.

Stupi	
144	s'au scos din temnic.
164	s'au pus roi.
408	
97	să scadi ce s'au bătut, însă:
	29 la Rediului Pricopi.
	27 la Botna.
	34 la Ignat.
	7 morţi.
	97
311	au ramas buni şi s'au pus în temnic 1804 Oct[omvrie] 6.

Ce s'au găsit la 1805 Apr[il] 18.

185 matci buni cari s'au trimis la Boh[o]tinu.
10 legmetici.
16 morţi.
120 ştiubei au rămas deşerte.
211 din cari la 1806 s'au găsăt numai 8 matci iar ceilanţi au murit.

Sama boilor ce au fost la Bohotinu, 1804.

Boi

12 ce s'au dat pe sama lui Maftei Păduri la anu[l] 1805 luaţi din sama Căp[i]t[a]nului Iordachi Grec[ul].
6 ce au cumparat Maftei Pădure la anu[l] 1805.
18

Ce să scade.

16 au dat pe sama lui Vasile Hristofor la anu[l] 1806.
1 au perit de aici din ogradă.
1 fiind stricat de ţăganii iarbari s'au tăet şi carne[a] s'au văndut, iar pelea s'au dat pe sama lui Vasile Hristofor ce s'au rănduit vatav.
18

Sama bivoliţălor, 1804.

No.

6 ce au primit dela Căp[i]t[anul] Iordache Grecu.
2 buhai cu un gonitor.
8
2 mănzaţi.
10

Ce să scade.

12 ce au făcut teslim lui Hristofor, însă:
6 bivoliţi mari cu una ce iaste la doftorul Lorenţu cu malacul ei.
3 buhai mari.
2 bivoliţe gonitoare.
1 mănzată.
12
1 buhaiul ce s'au dat armaşului Ion Curvaş.
1 bivoliţă care au fost [să] moară fătănd şi sugănd malacu[l] au slăbit şi au murit cu malacu[l].

1	din bivolițile ce au fost aici trimețănd-o la Bohotin, mergând până la un loc a murit și chel[ia] au dus-o la Bohotin.
1	buhăieș au murit de brâncă.
16	și fac 6 sporiul din anu[l] 1804.

Samă de banii ce să încarcă asupra Slug[e]r[ului] Iordachi Sănescu din venitu[l] moșiei Plopenii pe anu[l] ce s'au început din [1]804 Apr[il] 23 și s'au sfărșt la [1]805 Apr[il] 23.

Ce să încarcă.

Lei	Bani	
6.440	108	ce au ramas rămășiți din sama ce s'au sfărșit la [1]804 Apr[il]23.
12.910	60	ce au vândut 3.042 mierț[ă] pop[u]șoi cu prețu[l] după osăbit izvod ce este aratată vânzare.
236	96	pentru 148 vedri vinu căte 64 par[ale] vadra ce s'au dat în orănzile dela Plopeni pe giumătate de an din Oct[omvrie] 26 [1]804 păr la Apr[il] 23, [1]805].
150	—	bani[i] orănzii rachiului pe giumatate an.
397	60	pentru 26 stănj[ăni] 4 palmi făn din gireada ce au vândut căte 15 lei stănj[enul].
96	—	dejma stănjenilor fănului țărănesc pentru 1.920 stănj[ă]ni.
22	96	pentru 456 mănzări țărănești.
21	54	pentru 429 stupi țărănești.
57	90	pentru 38 mierță 5 dim[e]r[lii] orz care s'au scăzut la masă cu 75 lei pentru 50 mierță ce au fost cumparat dela Iordachi Dimitriu, din care orz i s'au dat numai 11 mierțe 5 dim[e]r[lii].
135		ce să încarcă care bani s'au dat cosașilor dela Turiatca în cheltuiala lor, însă: Lei 105 ce li s'au dat în vara anului [1]804. 30 ce li s'au dat în vara anului [1]805. 135
100	—	ce au luat pentru 36 mierță 6 dim[e]r]lii] pop[u]șoi ce au ră-rămas la Drăg[u]șăni din sama lui Sandu Cojău, care s'au vândut câte 3 lei 39 par[ale] mierța.
234	24	ce au luat dela Sandu Cojan răm[ă]șița ce aveà să de[ie] după sama ce i s'au închiet la 1804.
20.802	108	

Ce să scade.

Lei	Bani	
1.767	105	ce au dat cu o samă iscălită de mine.
576	51	cu un izvod de chelt[uială] iscălit de mine.
175	66	tij cu alt izvod iscălit de mine.
94	6	cu sinet[ul] meu în cumpărătura a 4 roate cașcaval nemțăsc.
32	105	ce au dat pe 15 butelci vin unguresc ce s'au trimes aice cu sinet[ul] meu.
2.856	—	în bani în naht cu sinetul meu.
1.081	30	ce au dat în 865 fiorini în banguri cu sinet[ul] meu.
1.075	—	ce au dat în bani în naht cu sinet[ul] meu.
1.925	—	ce au dat în bani în naht cu sinet[ul] meu.
1.000	—	ce au trimis cu Com[i]s[ul] Ioniță.
1.000	—	ce au dat cu gram[a]tic[ul] Dimitrachi tovarășu[l] Com[i]s[ului] Ioniță.
646	—	ce au dat în 80 galbeni olandej[i] câte 8 lei 3 par[ale] galbănu ce au trimis întăi din vânzare[a] păp[u]șoilor; sănet nu i s'au trimes.
2.000		ce au dat lui Herșc[u] orăndar[u]lui ot Turiatca în cumpărătura căldărilor de velniță cu poronca me, cu care să incarcă Jăd[o]vul în samă.
914	—	tij lui Herșcul în cumpărătura ialovilor.
730	—	ce au dat cu o poliță lui Șain Jăd[o]v cătră David Jăd[o]v.
484	—	tij au dat cu o poliță a lui Șaim către David Jăd[o]v de aice.
1.760	—	ce am luat eu dela David pentru 320 mierță păp[u]șoi ce i-au luat dela Plopeni Șain omul lui David, după tocmeală câte 5 lei 20 par[ale] mierța, cu cari bani este încarcat în sama pop[u]șoilor.
1.203	30	ce au dat pentru 587 fălci plătite pentru vara anului [1]805 însă:

Fălci	Prăjini	
470	—	câte 2 lei falc[ea]
117	—	câte 2 lei 10 par[ale] falce[a] după plata dichi[u]lui Vlădicăi de Roman.
587		

Lei	Bani	
47	—	chelt[uiala] bisăricii ot Turiatca însă:

Lei	
20	hacul a 2 preoț[i].
5	hacul dascalului.
20	pentru 4 ocă c[e]ară câte 5 lei oca.
2	pentru tămăe.
47	

225	90	chelt[uiala] bisăricii şi hacurile ce s'au dat la Plopeni însă:

70	—	pentru 14 ocă c[e]ară câte 5 lei oca, bez rătezăturile dela stupi[i] boiereşti.
11	30	pentru 6 ocă unt de lemn câte 75 par[ale] oca.
7	60	pentru 1 ocă tămâe.
40	—	hacul preoţălor.
25	—	hacul la 2 dascali.
20	—	hacul chelar[ului].
24	—	hac[ul] a 2 argaţi.
19	—	hac[ul] a 2 plugari.
12	—	hac[ul] a 2 grădin[a]r[i].
225	99	

97	72	ce au dat vama Moldovei pentru 976 merţ[ă] păp[u]şoi ce s'au vândut peste hotar după tocmala ce au avut cumpărătorii câte 4 par[ale] de mierţă.
8	24	ce au dat pe plumb şi g[h]ileală pentru vasili de lut ce s'au poroncit să se facă la Plopeni adică oali de flori, gavanoasă mari şi mici, chiupuri şi ulcioare, însă:

Lei	Bani	
5	72	pentru 6 ocă plumb câte 1 leu 4 par[ale] oca.
1	72	pentru 8 ocă g[h]ilială câte 8 par[ale] oca.
8	24	

300	—	osteniala sa pe anu[l] [1]804.
19.999	99	fac şi rămăn răm[ă]ş[i]ţ[ă] 803 lei 9 bani.

1806 Februar 14 s'au căutat sama.

Socotiala fălcilor din vara anului 1805.

Ce să încarcă.

Fălci	Prăjini	
587	—	care fălci le-au plătit cu bani, cu care bani să încarcă in sama banilor ce s'au sfărşit la [1]805 Apr[il] 23.

Ce să scadi.

334	35	ce s'au cosit în vara anului [1]805 însă:

Fălci	Prăj[ăni]	
100	—	după izvodul iscălit de mine.
142	15	cu alt izvod iscălit de mine.

40	—	tij cu alt izvod iscălit de mine.
52	20	ce au cosăt în cosire ce s'au înecat din 96 fălci pol ce li sau ţănut în samă ace cosire numai în 2 Iulie toate.
334	35	
252	45	ce sănt rămăşiţ[ă] la cosaşii ot Turiatca din toat[ă] suma fălci[lor] încărcăturii.
587	—	după suma încărcăturii.

Socotiala a 17 coşări păpuşoi ce să arată în urmă.

Ce au cuprinsu.

Mierţă	Dim[e]r[lii]	
2.834	1	au eşit din 14 coşere ce s'au bătut bez 3 coşeri ce s'au văndut mai înainte cu cari bani să încarcă Dum[nealu]i Sulger[ul] Iordachi Sănescu în samă.
253	7	răm[ă]ş[i]ţ[ă] din sama păpuşoilor ce au încheiat la 1803.
3.087	—	

Cum i-au văndut.

3.042	—			ce au văndut după sama ce au închiet la 1805 Apr[il] 23.
45	—			ce au dat cu săneturile însă:
		14	8	ce au trimes pentru casă.
		14	—	tij.
		6	—	tij.
		4	—	ce au trimes Zoiţei la Bot[o]şani.
		2	5	ce au dat.
		—	8	au dat ţăgăncii Sovoai[i].
		2	—	s'au dat la salahorii ce au lucrat la pivniţă.
		1	4	s'au măncat cu calabalăcul cănd au fost la Plopeni la 1804 Dech[em]v[rie].
		45	5	
3.087	5			şi mai rămăn 2 coşeri de păpuşoi din anu[l] 1804 cari au rămas asupra Sul[gerului] Iordachi cu tocmala căte 13 lei chila.

Sama de bani[i] ci să încarcă asupra Slug[erulu]i Iordachi Sănescu din venitul moșii[i] Plopenii pe anul ci s'au început la 1807 Apr[il] 23 și se împlinește la [1]808 April 23.

Ce să încarcă.

Lei	Parale	
8.407	39	rămășița din sama anului ci s'au încheiet la [1]806 Apr[il] 23.
5.475	—	pentru 1.509 vedri vin căte 3 lei 25 par[ale] vadra.
719	23	pe 52 fălci 64 prăjini iarbă văndută, însă:

333	30	22	20	căte 15 lei falcea văndută la cirezi.
207	36	17	26	căte 12 lei falcea la săteni.
93	37	7	18	căte 13 lei falcea.
84	—	6	—	căte 14 lăi falcea.
719	23	52	64	

93	20	s'au luat de Armaș cari s'au dat la cirezi.
400	—	pentru velniță pe anu[l] acesta, bez 200 lei ce s'au luat di cătră Sul[gerul] G[h]eorg[h]ii la facerea contrahtului.
414	20	s'au luat pe 127 stănjăni făn 5 palmi văndute căte 3 lei 13 par[ale] stănjănu în 20 stoguri.
540	—	s'au luat pe 45 stănjăni făn de gireadă din girezile din anii trecuți căti 12 lei stănjănu[l].
810	8	s'au luat pe 294 stănjăni 5 palmi făn căti 2 lei 30 par[ale] stănjănu[l] în 3 stoguri.
27	26	s'au luat pe 553 oi mănzări țărănești căti 2 par[ale].
113	34	dejma fănului dela țarani pe 2.277 stănjăni căte 2 [parale].
10	16	s'au luat pe 268 stupi țărănești căti 2 par[ale].
17012	26	adică șaptesprezeci mii doisprezeci lei douăzeci și șas[ă] par[al]i.

Ce să scade.

18	—	4 ștubei vișăni.
762	—	5 cai ce s'au cumparat, însă:

65	20	un cal negru.
67	30	un cal mohorăt.
228	30	alți trii luați la un loc.
362	—	

208 15 s'au cheltuit cu îmbrăcămintea casălor dela Plopeni, însă:
126 30 78 coţ[i] cit căte 65 par[ale] cot[ul] pentru 4 macaturi, 7 perni şi 10 perdeli.
5 — 20 coţ[i] pănz[ă] leşască pentru perini.
3 20 6 coţ[i] crăşănă dosuri la perini.
— 12 aţ[ă] neagră.
— 15 aţ[ă] albă.
— 20 şăret di aş.
7 20 3 coţ[i] postav la scauni.
1 20 20 coţ[i] căuţă tij.
4 18 ţănti galbini şi de fier, tij.
1 — giumătate meşănă, tij.
4 20 plata meşterului ce le-au făcut.
3 — 2 coţ[i] muşama la o......
22 20 . . . . . , la macaturi
27 20 prifăcutul fereştilor, însă:
9 — 8 giamuri la ietac.
17 20 5 giamuri la odaia ce mare în 17 ochiuri.
1 — 1 giam străcat di Moscali.
27 —
208 15
335 10 s'au plătit 74 fălci i pol căti 4 lei 20 par[ale] falcea cari s'au cosăt făn boieresc la Plopeni.
35 10 doă cĭferturi a breslaşilor cari s'au plătit, însă:
17 25 pe Iuli, Av[gus]t şi Săpt[emvrie].
17 25 pe Oct[omvrie] Noemv[rie] şi Dech[em]v[rie].
35 10
183 — cheltuiala bisăricii, însă:
45 — hacul a trei preuţi.
25 — hacul a doi dascali.
91 — 13 ocă c[e]ară căti 7 lei oca, bez rătezeturile di la stupii boireşti.
21 — 6 ocă un[t]dilemn,
6 — 1 ocă tămăi
183 —
72 — hacurile ci să plătesc pe an, însă:
20 — hacul chelariului.
24 — hacul a doi argaţi.

		16 — hacul a doi plugari.
		12 — hacul a doi grădinari.
		72 —
341	12	s'au dat chirii pe 1.510 vedri bez 300 lei ci au dat cuconu cărăuşilor dila Băcîcăceni, însă:
		1.314 vedri căti 18 par[ale] vadra di la Cruci.
		192 vedri căti 10 par[ale] vadra di la Bohotin.
		1.510
723	12	s'au plătit 262 fălci 74 prăjini căti 2 lei 30 par[ale] falcea bez 62 fălci 96 prăjini ci au fost rămăşiţă.
142	20	o bucată pănză olandă ce s'au cumparat prin măna secretariului Mihalachi.
7	8	76 ocă sari la curechiu şi murături.
6	16	16 ocă oţăt la murături.
1.000	—	au dat bani gata A[ugu]st 18 care sănt trecuţ[i] în sama Sulg[erului] G[h]eorg[h]i.
3.434	23	adică trei mii patru sute treizăci şi patru lei doăzăci şi trei par[ale] fac scăzuţ[i] şi rămăni rămăşiţ[ă] cu 13.578 lei 3 par[ale] adică triisprezăci mii cinci suti şaptezăci şi opt lei 3 par[al]i.

Sama de bani ci să încarcă Sulgerul Iordachi Sănescu din venit[ul] moşi[i] Plopeni pe anu[l] ce s'au început 1808 Apr[il] 23 şi să plineşti la 1809 Apr[il] 23.

Ci să încarcă.

Lei	Par[ale	
13.578	3	rămăşiţa din sama anului ci s'au închiet la [1]898 Apr[il] 23.
5.725	—	pentru 1.500 vedri vin căti 3 lei 30 par[ale] vadra.
700	—	velniţa pe anu acesta di la Nomv[rie] 17 [1]808 şi pănă la Noemvr[ie] 17 1809.
305	4	65 mierţă 8 dimerlii păpuşoi ci s'au văndut căti 6 lei mierţa făcuţ[i] din vara anului [1]806.
519	24	păne ce s'au dat lui Leizăr Jid[o]v în velniţă, însă:
		252 — 36 — popuşoi căti 7 lei mierţa.
		184 84 26 4 săcară căti 7 lei.
		83 — 16 6 orz căti 5 lei.
		519 24 79 —
1.622	22	109 fălci şi 40 prăjăni iarbă văndută, însă:

1.132 20 75 40 căti 15 lei la cirezi.
410 10 27 28 căti 15 lei la oamenii de loc.
79 32 6 52 satului de au făcut făn la menzăl.
1.622 22 109 40

129 — imaşul ce s'au văndut la cirezi.
127 24 pe 2.552 stănjăni dejma di la ţarani căti 2 par[ale].
32 10 pe 645 oi mănzări căti 2 par[ale].
12 18 pe 249 stupi căti 2 par[ale].
540 — bani ci au rămas asupra lui Manoli i Iosăb Jid[ovi] şi alţii din 1.388 lei di la Comis[ul] G[h]euca bez 592 lei ci s'au împlinit di cătră Spat[arul] Grigori Paşcanu[l].
900 — ari să dei[e] pentru 150 vedri vin căti 110 lei suta di vedri ci au rămas Sulg[erului] în orăndă din 1.500 vedri, bez 750 vedri ci mi l[e] plăteşti tot printr'ac[e]astă samă cu 2.862 lei 20 par[ale] căti 3 lei 30 par[ale] vadra.
24.281 25 doăzăci şi patru mii doă sute optzeci şi unu lei doăzeci şi cinci par[ale].

Ci să scadi.

3.425 — au dat bani cu săneturili meli cari sănt trecuţ[i] în sama Sulg[erului] G[h]eorg[h]i, însă:
875 — sănet [din] [1]808 Fevr[uarie] 13.
2.550 — sănet [din] [1]808 Mart[ie] 23.
3.425 —

933 25 mi-au dat mii cănd am fost la Plopeni, cari nu sunt trecuţi nici într'o samă, însă:
875 — 100 galbini.
58 25 77 fiorinţi căti 35 par[ale] anul bez 131 fiorinţi ci i-au dat înapoi.
933 25

792 20 bani ci s'au cheltuit prin osăbiti izvoade cănd am fost la Plopeni, însă:
166 28 3 izvoad[e] din [1]808 Au[gust] 18.
63 33 alt izvod din [1]808.
562 7 alt izvod din [1]898 cu doă iscăliturі.
792 28

1.000 — bani ci mi-au dat mii şi sănt trecuţi în sama Log[o]f[ă]t[ului] Neculai Gane, însă:
740 — 74 galbeni.
260 — bani argint.

169	—	alt izvod de chelt[uiala] cuhnii.
30	—	au dat lui Anton Arnăutul di i-au cheltuit la drum viind la Eş, cari sănt trecuţ[i] în izvodul cel cu doă iscălituri.
500	—	au dat copilii Zmarandii pe anul acesta.
7	20	10 ocă unt.
13	20	39 raţă.
17	20	bani[i] breslaşilor pe patru cîferturi, însă :
		17 25 G[h]en[a]r, Fevr[uar] şi Mart[ie].
		17 25 Iuli, Au[gu]st şi Săpt[emvrie].
		17 25 Oct[omvrie], Noemb[rie] şi Dech[em]v[rie].
		17 25 G[h]en[a]r, Fevr[uar] şi Mart[ie].
		70 20
35	—	s'au plătit iarăş pentru breslaş[i] bani[i] cheltu[elilor] oşteneşti.
5	—	10 părechi papuci ce s'au făcut la Herţa.
3	—	4 dimer[lii] var di s'au văruit casăli.
375	—	chiria a 750 vedri adusă dela Cruci căti 20 [parale] vadra bez 375 lei ci are să-i plătească Sulg[erul] pentru 750 vedri ce au mai luat păr la împlinirea din 1.500 vedri pe cari au plătit şi cumpărătura.
2.862	20	să scadi din 5.725 lei bani[i] orănzăi din 1.500 vedri vin căti 3 lei 30 par[ale] vadra pe giumatate de an dela sfeti G[h]eorg[h]i [1]809 Apr[il] 23 şi păn la sfeti Dimitri. fiindcă sănt încarcaţi în samă toţ[i] bani[i] pe un an nefiind ştiut că i s'a dat moşiia în orăndă.
408	15	să scadi pentru velniţă din 700 lei pe 7 luni ci are să o stăpăniasc[ă] di la Apr[il] 17 [1]809 bez 191 lei 25 par[ale] ce au ramas să ieu eu pe 5 luni di la Noemv[rie] 17 [1]808 şi păn la Apr[il] 17 [1]809, fiindcă şi acest condei esti încarcat în samă diplin.
5	20	ravaşili di drum a vinului ci s'au adus din g[i]os.
5	—	cheltuiala fici[o]rului ci au fost în g[i]os.
200	—	lui Anton Arnăutul înprumut.
168	20	cheltuiala bisăricii, însă :
		40 — hacul a trii preuţi.
		25 — hacul a doi dascali.
		78 — 13 ocă c[e]ară, bez rătezăturili dela stupii boiereşti.
		19 20 9 ocă un[t]delemnu.
		6 — 1 ocă.
		168 20

72	—	hacurili ce să plătesc pe an, însă:
		20 — hacul chelarului.
		12 — hacul la doi grădinari.
		24 — hacul la doi argaţi.
		16 — hacul la doi plugari.
		72 —
20	—	45 ocă făină nemţasc[ă] căti 18 par[ale] oca.
15	—	lui Samurcaşi pentru doftorii.
8	9	329 oă.
2	20	lui Ion Bucatariu ţăgan pentru doftorii.
76	30	s'au gătit ratoşul, însă:
		20 — chetrariului.
		16 — 2.000 cărămiz[i] la sobi.
		18 — 9 mierţi var la tencuit.
		6 — 12 scănduri de uşi.
		6 — 10 ocă fer de balamali.
		10 30 stecli la 5 fereşti.
		76 30
6	15	85 ocă sari la curechi şi murături.
7	6	18 ocă oţăt la murături.
13	—	s'au dat oaminilor ce au aratat la pus vie.
6	35	cheltuiala vasălor ce s'au triimis în 3 rănduri.
12	32	64 ocă carni cari s'au înpărţit la oamini la hramul bisăricii.
3.300	—	au dat bani gata cari sănt trecu[ţi] în sama Log[o]f[ă]t[ului] Neculai Gane.
599	15	liafa sa pe ani doi.
15.195	—	cincisprezăci mii una sută noăzeci şi cinci lei fac daţ[i] şi rămăni rămăşiţă cu 9.086 lei, adică noă mii optzăci şi şas[ă] lei.

Cum au dat rămaşiţa 9086.

7.200	au dat însuş Mai 26 [1]808.
1.886	au dat cu Ianachi [1]810 G[h]en[a]r 31.
9.086	fac daţi şi au istovit.

Socotiala fănului din vara [1]808.

Ci să încarcă.

Stănj[ăni]	Stog[u]ur[i]	
256	34	s'au făcut pe moşii cu fălcile di cap.

Cum s'au dat.

179	24	s'au văndut căti 3 lei stănj[ănul] cu 537 lei.
17	2	au luat Isprav[ni]c[ul] şi au dat 5 par[ale] butul 22 lei.
196	26	559 aceşti bani sănt trecuţi în sama Log[o]f[ă]t[ului] Neculai Gane.
60	8	esti rămăşiţă.
256	34	

Sama pănii din vara 1808.

Ci să încarcă.

Mierţa	Dim[e r lii	
11	5	orz de dejmă.
103	6	tij din sămănătura boieriască.
115	1	

Cum s'au dat.

24	—	au triimis la Eş Noemv[rie].
44	—	tij la Apr[il].
68	—	
51	6	au triimis rănduri.
119	6	12 — la Săpt[emvrie] 9.
		24 — la Oct[omvrie] 2.
		15 6 la G[h]en[a]r 24.
		51 6
16	2	grău de dejmă ieşit.
16	7	Sacară s'au văndut cu 91 lei 20 par[ale] căti 5 lei 20 par[ale] mierţa.

Cum s'au dat grău[l].

Mierţă	Dim[e r]lii	
8	—	au triimis la Eş.
5		au dat la mănăstiri.
2	6	scăderi la spalat.
	4	l-au măncat şoaricii.
16 .	—	şi s'au istovit.

Sama Căp[i]tanului Dumitru Ariton pentru bani[i] ce au avut să dei la Sfeti Dimitri pentru moşia Plopeni.

1809 Dech[em]v[rie].

Ci să încarcă.

Lei	Parale	
500		cĭfert[ul] lui Sfeti Dimitri pentru moşii.
200		au luat bani la Cruci di la cucon.
700		

Ci să scadi.

362	—	au dat pe 12 pogoani vii ci au cumparat la Plopeni.
40	—	au cheltuit cu Vornic[ul] de Poartă ce au hotărăt Plopeni[i].
180	—	au dat pe doă părechi petri di moar[ă].
10	—	lui Mihai Facăoariu din poroncă.
10	—	preutului besăricii asămine.
40	—	au cheltuit în doă rănduri ce au venit la Eş.
169	10	chelt[uiala] ce au făcut la griji.
811	10	fac şi rămăni să mai [i]ei[e] 111 lei 10 par[ale] cari i s'au şi dat.

Sama Sulg[erului] Iordachi Sănescu di bani[i] cĭfert[ului] lui Sfeti Dimitri a moşi[i] Plopeni 1809 Dech[em]v[rie].

Lei	
4.000	cĭfert[ul] al 2-a lui Sfeti Dimitri.
320	pentru 64 fălci din 300 ce au avut să dei şi nu li-au dat.
4.320	

Ci să scadi.

700	pentru velniţă fiind că n'au umblat tot anu[l].
750	pentru 300 fălci ce au plătit căti 2 lei 20 par[ale].
500	au dat copilii la mănăstiri [1]810 G[h]en[ar].
1.274	au dat bani cu Ianacachi [1]810 G[h]en[ar] 31.
3.224	fac daţ[i] şi rămăn rămăşiţă cu 1.096 lei; aceşti bani s'au încarcat în sama ci s'au încheet la [1]810 Oct[omvrie] 26.

Sama lui Herşcu Orăndatoriul moşii[i] Turiatca di bani[i] ce au avut să dei la Sfeti G[h]eorg[h]i 1810 Iunie 22.

Lei	
2.000	cĭfert[ul] lui Sfeti G[h]eorg[h]i a moşi[ei] Turetcii.

Ci s[ă] scadi.

750	pentru 300 fălci coasă ci au plătit căti 2 pol lei.
30	un caş ce au triimis.
75	250 butelcí ce au cumparat.
385	12 scauni şi o canape a doftoru[lu]i Efstathi.
225	6 scauni şi o canape a Căm[ina]r[ului] Ioan.
125	o gardiroabă a cuconiţăi.
64	o părechi petri di moară ci s'au luat la moara din Turiatca.
346	au dat la samă.
2.000	fac şi au istovit.

Sama lui Herşc[u] Jăd[o]v orăndatoriul moşii[i] Turiatca di bani[i] ce au avut să dei acum la Sfeti Dimitri.

1810 Noemv[rie] 30.

Lei	
2.000	cĭfert[ul] lui Sfeti Dimitri.
23	dobănda acestor bani.
2.023	

Ci să scadi.

540		pentru 60 mierţă orz ci s'au cumpărat.
108		au mai dat pentru sca[u]ni.
	72	au dat mai mult pisti tocmală.
	9	vama nemţasc[ă].
	21	vama moldoviniasc[ă].
	6	hărtii şi aţă.
	108	
1.375		au dat bani la sam[ă].
2.023		fac şi au istovit.

Orz ce ari să dei Herşcu.

60 mierţă ari să dei.
21 au triimes [1]811 M[ar]ti 14 cu vat[avul] Vasăli Bobă.

Sama de bani ci s'au închiet Sulg[e]r[ul] Iordachi Sănescu acum la Sfeti Dimitri anul 1810 Oct[om]v[rie] 26.

Lei	Parale	
4.000	—	cĭfert[ul] lui Sfeti Dimitrie a anului 1810 a moşii[i] Plopeni.
1.096	—	rămăşiţa ce au ramas prin sama ce s'au închiet la 1809 Dech[em]v[rie].
250	—	pentru 50 fălci ce au ramas nicosit[e] în vara anului 1810.
5.346	—	

Ci să scade.

700	—	pentru velniţ[ă] că n'au umblat tot anu[l].
750	—	pentru 300 fălci ce au plătit câte doi lei 20 par[ale] cari fălci li-au dat aşà însă:

Fălci	
150	lui Petre Ioan,
100	au ramas la Boh[o]tin.
50	rămăşiţă pe cari să încarcă cu 250 lei.
300	

500	—	au dat copilii la mănăstiri pe anul 1809 spre înplinire a o 1.000 lei până la Oct[om]v[rie] 15 1809, carili fiind în pricină până acum nu s'au scăzut la samă, bez cinci sute lei ce i s'au dat pe anu[l] 1810 şi mai rămâni să mai dei Sul[gerul] 500 lei tot pe anu[l] 1810 Oct[om]v[rie] 15 şi să împlinesc doi ani şi să face 2.000 lei daţi. Pe aceşti 500 lei să triimat[ă] Sulg[e]r[ul] sănet lui Silivăstru şi aşà să va scade în samă la sfeti G[h]eorg[h]ii.
42	—	au dat pe o sanie lipovenească.
46	10	pe plumbu ci s'au cumparat la 928 căonghiuri (?) şi s'au trimis la Eş.
8	28	cheltueala ci au făcut cu inginer[ul] şi Cluc[e]r[ul] Ioniţă Gane la Hudeştii-mici.
15	—	un ogar ci-au cumparat, bez 15 lei ce au dat Necolii Arnăut pentru alt ogar.
9	30	pe 12 coţ[i] crăşănă pentru toc[ul] ci s'au făcut la policandru[l] nou la Plopeni.
11	20	pe oă ce au cumparat şi au trimis aice la Eş cu două ravaşă.
2	—	au dat lui Chiriiac ţăgan când s'au trimes după ţiganii fugiţi.
413	—	au dat lui Papură inginer după poliţ[ă].
8	—	au dat la îngroparea Paraschivei ţăgănce[i] lui Vasile Chevaccico.
8	30	cheltuiala vasălor ci s'au făcut şi s'au triimis aice la Eş.
2.514	28	
2.831	12	au dat la sam[ă].
5.346	—	fac şi s[ă] istoveşti adică cinci mii trii suti patruzeci şi şas[ă] lei.

Sama orzului ci au avut să dei pe doi ani păr la [1]811 Apr[il] 23.

Mierţă	Dimerlii	
100	—	pe anu[l] [1]809.
100	—	pe anu[l] 1810 păr la 1811 Apr[il] 23.
200	—	

Cum s'au dat.

2	3	ci au dat mai mult prin sama trecut[ă].
14	9	au triimis [1]810 Iuni 24.
32	1	au triimis Săpt[emvrie] 20.
29	4	au triimis Săpt[emvrie] 26.
56	—	au plătit cu bani.
18	—	au trimis Oct[omvrie].
14	8	au plătit cu bani Ianacachi acum Dech[em]v[rie] 2.
167	5	
32	5	rămăni rămășiță.
200	—	

Mierțe	Dimerlii	
11	2	au triimis Dech[em]v[rie] 24, [1]810.
3	9	au trimis G[h]en[a]r 25 [1]810.
10	—	au triimis Mart 26 [1]811.
5	9	au trimis Iuni 10 [1]811.
31	—	
1	5	au triimis Iuni 16, [1]811.
32	5	au istovit.

Sama pasărilor ce au avut să dei Sulg[erul] Iordachi pe doi ani păr la 1811 Apr[il] 23.

Găini	Claponi	
100	40	pe anu[l] [1]810.
100	40	pe anu[l] [1]810 păr la 1811 Apr[il] 23.
200	80	

Cum li-au triimis.

60	20	au dat [1]809 Noemv[rie].
28	20	tij au dat [1]810 Apr[il] 9.
88	40	
112	40	rămăni rămășiță
200	80	

112	40	rămășiță.
53	20	au trimis Dech[em]v[rie] 24 [1]810.
60	20	au triimis Dech[em]v[rie] 22 [1]811.
113	—	

Sama Dum[isal]i Sulg[e]r[ului] Iordachi Sănescu de banii ce au avut să dei la Sfet. G[h]eorg[h]ie cifertul moșiii Plopeni [1]811 Iulie.

Ce să încarcă.

Lei	Parale	
4.000	—	cifert[ul] lui Sfeti G[h]eărg[h]ie.
130	—	dobânda acestor bani.
4.130	—	

Ca să scadi.

1.000	—	au dat cuconiţăi la Mănăstiri însă: 500 pe anu[l] [1]810 păr la împlinire de 1.000 lei. 500 pe anu[l] [1]811 din 1.000 ce ari să [i]ei, 1.000
750	—	pentru 300 fălci ce au plătit şi li-au triimes la Eş.
98	16	au făcut trii gratii de fher şi au trimis şi opt giamuri de steclă
1.849	16	
2.281	24	au dat bani la samă cu fiiul D[um]isali Ianacachi.
4130	—	fac şi au istovit.

Samă asămine s'au triiimis D[umisale] Sulg[erului] cu iscălitura me fiind cuconu la Bohotin.

Sama ce am încheet cu cuconu 1810 Oct[omvrie].

Ce mă încarcă.

2.146	18	bani ce am luat pe 3.357 vedri vin ce am văndut după samă.

Ce mă scade.

130	—	bezmănu viilor pe anu[l] 1810.
240	—	12 antaluri
240	—	cercuitul vasălor.
100	—	cheltuiala me şi a ficiorilor.
20	—	au dat oamenilor din Domneşti ce au adus 2 vase vin bez 40 lei daţ[i] de Log[o]f[ă]t.
253	20	s'au cheltuit la via cuconiţăi cu cules[ul] şi îngropatul bez 258 lei ce au dat Vasăli Popa la disgropat, hărăjit, sapat.
983	20	
1.162	38	au dat bani la sam[ă].
2.146	18	

Sama ce am încheeat cu coconu 1812 Fevr[uarie].

Ce mă încarcă.

Lei	Parale	
1.483	3	rămăşiţa ce am ramas prin sama ce am încheet în G[h]en[a]r 20.
663	34	am luat pe 1.038 vedri vin ce am văndut din vin[ul] anului 1810 după sam[ă].

Ce mă scade.

50	—	cheltuiala me şi a ficiorilor.
50	—	400 cercuri.
60	—	plata butnarilor.
14	—	s'au cumparat 7 putini ci s'au trimes cu poam[ă].
12	—	30 funduri.
130	—	bezmanu[l] vii[i] pe anu[l] 1812.
21	—	ravaşile di drum.
382	—	s'au cumparat 37 vas[e].
120	—	chelt[uiala] viilor dela Spărieţ[i].
79	28	s'au chelt[uit] cu facire[a] a 75 vedri rachiu din cari 15 vedri s'au trimes la Eş.
801	18	am dat cuconului când am fost la Cruci.
405	—	am plătit pentru sat[ul] Dumeştii, giumatate din bani[i] fânului ce li s[ă] cere.
2.125	6	
21	30	am dat la sam[ă].
2.146	36	

Sama Sulg(erului) Iordachi Sănescu de bani(i) ce-au avut să dei la sfeti Dimitri 1811 şi au încheiet-o acum 1812 Mart(ie) 24.

Ce să încarcă.

Lei	Parale	
4.000	—	au avut să dei cifert[ul] moşii[i] Sfântului Dim[itrie].

Cum i-au dat.

600	—	au dat cu Enacachi Oct[omvrie] în 3.
1.200	—	au dat însuş Oct[omvrie] 30.

500	—	au dat copilii la mănăstiri pe anu[l] 1812 păr la sfeti Dimitri Oct[omvrie] 26.
500	—	am trimis la Eş Dech[em]v[rie] 22 cari s'au încarcat în condică un condei cu 54 lei fiind primiţi de Log[o]f[ă]t[ul] şi sănet[ul] lui dat.
22	—	s'au cumparat un feresău de tăet butuci.
27	—	alt asămine feresău.
23	16	au cheltuit cu meremet[ul] carului.
9	20	320 oă.
10	—	pentru 737 peri.
2	20	200 ouă.
28	20	s'au cheltuit cu sania ce[a] lipovenească.
27	20	10 curcani.
17	20	35 raţă.
11	26	700 ouă.
7	20	300 tij.
45	—	trii mierţă grău au trimes copilii pe anu[l] [1]810.
30	—	tij pe anu[l] 1811.
30	—	trii mierţă păpuşoi pe anu[l] [1]810 şi [1]811.
15	—	tij trii mierţă pe anu[l] [1]811.
112	—	11 mierţă popuşoi. 6 au trimes la Eş. 5 au trimes la Plopeni. 11
10	20	6 ocă plumbu la vasăli ci s'au făcut pe anu[l] acesta.
16	—	patru roati de carătă.
700	—	i s[ă] scadi pentru velniţă pe anu[l] acesta.
54	18	au dat bani la sam[ă]. Sănt în condică 554 cu 500 primiţi la Dech[em]v[rie] 22.
4.000	—	fac şi au istovit.

Sama lui Alecsandru Nicolau pentru păne ce au avut să dei pe anu[l] 1811 ce au ţin[u]t moşia Bohotinu.

Mierţa Păpuşoi	Mierţă Grău	
100	40	ave[ă] să dei pe un an.

Cum au dat.

3	9	6	—	au trimes 1811 N[oemvrie] 11.

3	9	1	4	[1]811	Dech[em]v[rie] 25.
—		—	8	[1]812	Fevr[uarie] 14.
6	4	—	4		Fevr[uarie] 14.
2	—	2	2		Mart[ie] 14.
1	2	1	1		G[h]en[a]r 5.
	4	1	8		N[oemvrie] 28. } într'o ţidul[ă].
3	7	3	2		Dech[em]v[rie] 7. }
	1	—			Mai 25.
	5	—	2		Apr[il] 30.
	2	—			N[oemvrie] 12.
—		1	04		N[oemvrie] 16.
1	7	1	2		— —
	1				Săpt[emvrie] 19.
	2				Fevr[uarie] 22.
	2				Mart[ie] 17.
	2				Mai 16.
	7				G[h[en[a]r 14.
7	4	2	9		Apr[il] 8.
32	9	22	6		
46	—	10	—		au plătit-o cu bani cari s'au fost cumparat.
78	9	32	6		
21	1	7	4		rămăşiţă.

P[opuşoi] Mier[ţă]		G[râu] Mier ţă		
—	7	3	7	au trimes Apr[il] 20.
0	3	2	5	au trimes Mai 2.
2	1	—	—	cumparat[e] din târgu.
7	—	3	7	au trimes.
3	—	2	5	au plătit.
—		1	1	au trimes Mai 18.

Sama lui Alecsandru Nicolau de păsărili ce au avut să dei pe un an çe au ţin[u]t moşia Bohotin 1811.

Găini	Claponi	Răţi	Curci	O[u]ă	
100	50	40	40	4000	ave să dei pe un an.
					Cum au dat.
20	6	—	—	96	Oct[omvrie] 4.
12	6	—	—	—	N[oemvrie] 28.

36	—	20	10	20	N[oemvrie] 15.
35	10	—	6	—	Dech[em]v[rie] 22.
12	—	—	—	250	Mart[ie] 31.
13	—		—	—	Mart[ie] 15.
—	—			80	Fevr[uarie] 26.
		—	—	118	Săpt[emvrie] 12.
8	—	—	—	55	Oct[omvrie] 24.
136	16	20	16	619	pe aceste s'au rupt ţidulile.

ORIGINILE ASIRO-CHALDEENE
ALE GREUTĂŢILOR ROMANE

DE

MIHAIL C. SUTZU
Membru corespondent al Academiei Române.

Şedinţa dela 8 Maiu 1909.

Normele de cântar asiro-chaldeene sunt bine cunoscute de când învăţatul Layard a găsit în săpăturile făcute la Ninive un şir întreg de monumente ponderale asiriene.

Aceste monumente erau de bronz şi aveau în genere forma de lei culcaţi; unele purtau inscripţiuni doveditoare de caracterul lor ponderal şi de epoca lor de fabricaţiune. Monumente analoage s'au găsit la Khorsabad şi la Susa la un loc cu greutăţi de piatră, cari adesea prezentă forma de raţe sau de gâşte, şi sunt de origine chaldeană.

Cea mai cunoscută unitate de cântar comună Asirienilor şi Chaldeenilor erà aşà zisa *mina asiriană uşoară*, a cărei greutate, după monumente, ar fi de 500—510 gr. şi care se identifică de sigur cu mina babiloniană a lui Herodot, fixată de acest istoric la $508^{gr.}$,66.

Chaldeenii şi Asirienii se serviau de sistemul sexagesimal pentru numărătoarea pondurilor.

Talentul, unitatea cea grea, cuprindeà 60 de mine, mina 60 de sicluri, siclul de trei ori 60 grăunţe sau boabe (de grâu).

La mina de $508^{gr.}$,66 corespundeà un siclu de $8^{gr.}$,477, care cuprindeà 15 duzine de boabe, deci duzina de boabe cântăriă $0^{gr.}$, 565.

Perşii, cari s'au servit la rândul lor de unităţile ponderale ale Asirienilor, au adoptat ca normă ponderală pentru moneda lor de aur *(daricul)* greutatea siclului şi pentru piesa lor unitară de argint *(siclul medic)* greutatea de 120 boabe chaldeene.

Afară de aceste unități ponderale sexagesimale gradate ce arătăm mai sus, Asirienii s'au mai servit de o mică unitate de greutate numită MA-NA-TUR sau *mina mică*, care valorà *48 boabe*.

Inscripțiunea care pomenește această greutate se află săpată pe un obelisc de diorită descoperit de d-l de Morgan la Susa și denumit obeliscul lui Manistusu.

Acest monument datează dintr'o epocă foarte veche.

Faptul că mina mică nu mai figurează nicăeri în inscripțiunile posterioare, dovedește că de timpuriu această mică unitate de cântar a încetat a mai servi. Astfel opinează d-l Weissbach, autorul unui studiu excelent despre greutățile asiro-chaldeene. Numerațiunea sexagesimală, adică gruparea unităților prin cinci duzine la un loc, n'are nici un caracter primitiv; ea a fost de sigur precedată la Chaldeeni de sisteme numerale mai puțin complicate. Mai înainte de a se servì de un grup de cinci duzine, ei au întrebuințat duzina simplă.

Mina mică, MA-NA-TUR, care nu este un multiplu sexagesimal al bobului, ci numai un multiplu duodecimal, trebue privită ca o normă arhaică asiriană de cântar, contimporană epocei când sistemul duodecimal erà încă în vigoare.

Pe atunci unitățile ponderale succesive asiriene erau mine mici, pe cari le vom desemnà prin μ, duzina de mine mici, pe care o vom numì U, și duzina de duzine de mine mici, pe care o vom numì X.

Am văzut că μ cântărià patru duzine de boabe, adică:

$0^{gr.},565 \times 4 = 2^{gr.},26.$
U cântărește 12 μ, sau $2,26 \times 12 = 27^{gr.},12.$
și în fine $X = 12\ U = 27,12 \times 12 = 325^{gr.},44.$

Deci norma asiriană de cântar X, multiplu duodecimal de al doilea grad al minei mici MA-NA-TUR, cântărește $325^{gr.},44$ și are o asemănare surprinzătoare cu unitatea de greutate principală a Romanilor, care, precum se știe, cântărià 327 grame.

Diferința ponderală între ele este numai de $1^1/_2$ grame. Cu toate acestea nu putem încă afirmà cu certitudine că pondul chaldean X este libra, până când nu-i vom recunoaște alte caractere romane bine stabilite.

Principalele unități ponderale romane erau, după arătările celebrului metrolog german Hultsch, cele următoare:

	Libra.	Uncia.	Drachma.	Scripulum.	Obolus.	Siliqua.
Libra	1					
Uncia	12	1				
Drachma	96	8	1			
Scripulum	288	24	3	1		
Obolus	576	48	6	2	1	
Siliqua	1728	144	18	6	3	1

Romanii se mai serviau încă de o unitate inferioară, bobul, numit «sitarion» de către metrologii greci.

Siliqua valorà patru boabe şi obolul 12 boabe. Obolul, după cum se ştie, cântăriă o jumătate de scripul, adică $0^{gr.},567$; această greutate ne reprezentă deci daraua duzinei romane de boabe.

Ei bine, noi văzurăm mai sus că duzina asiriană de boabe cântăreşte $0^{gr.},565$; între una şi alta nu este decât o deosebire de $0^{gr.},002$. Prin urmare identitatea ponderală a bobului roman (sitarion) cu bobul chaldean este un fapt evident şi acest fapt are o importanţă metrologică foarte mare.

Libra romană valorà 6.912 boabe (sitarion) şi deci un număr egal de boabe chaldeene.

Să examinăm acum valoarea pondului chaldean X în boabe chaldeene. Prin chiar modul său de formaţiune, acest pond valorà douăsprezece duzine de duzine de mine mici, sau 144 mine mici de 48 boabe fiecare, adică $144 \times 48 = 6.912$ boabe chaldeene şi un număr egal de boabe romane.

Cu alte cuvinte, pondul chaldean X se identifică fără îndoeală cu libra romană, fiindcă el valorează ca şi libra 6.912 boabe romane. Uncia romană apare ca multiplul duodecimal simplu al minei mici; scripulul ca o jumătate de mină mică. Obolul ne reprezentă duzina de boabe chaldeene; siliqua a 12-a parte a minei mici; în fine sitarionul este bobul chaldean.

Modul chaldean de formaţiune a librei Romanilor merită o atenţiune specială. Libra se compune din grupări duodecimale de boabe şi punctul ei de plecare primitiv este fără nici o îndoeală bobul elementar. La origine boabele, ca şi numerele, se socotiau prin unităţi simple, mai târziu prin pereche, triade, duble perechi, până în ajunul adoptării numeraţiunii duodecimale, la numere ca şi la boabe. De aceea la Chaldeeni cuvântul *a cântărì* erà synonim cu cuvântul

a socoti. Operaţiunea cântăririi reprezentà pentru ei o simplă numărătoare de boabe. Unităţile asiriene propriu zise de cântar, talentul, mina asiriană uşoară şi siclul, s'au format la rândul lor întocmai ca şi libra prin grupări de boabe.

Modul de grupare diferă; el datează dintr'o epocă mai recentă, fiindcă el este sexagesimal, iar nu duodecimal; principiul formaţiunii rămâne însă identic. Astfel bobul ponderal chaldean apare ca adevărata unitate primitivă de cântar a Orientului. Alegerea unei unităţi mici, cum este bobul, ne lămureşte bine împrejurările primei invenţiuni a cântarului. Bobul a servit de sigur la origine spre a cântărì fragmente mici de o materie grea şi preţioasă, probabil fragmente metalice de aur, de electrum sau chiar de bronz, fiindcă acest din urmă metal a fost şi el la început un obiect foarte preţios.

Invenţiunea balanţelor ar puteà deci să dateze dintr'o epocă străveche, chiar din epoca începutului evului de bronz. Faptul că Asirochaldeenii s'au servit de o mică măsură de lungime numită ***bobul linear,*** însemnează probabil că la dânşii normele de lungime s'au înfiinţat mai târziu decât normele ponderale.

Cel puţin nu încape îndoeală că bobul este mai presus de toate o greutate şi că uzul bobului ponderal a precedat de sigur întrebuinţarea prin extensiune a cuvântului bob aplicat unei fracţiuni de lungime. Bobul linear ocupă probabil în şirul măsurilor de lungime un loc asemănător cu bobul ponderal în şirul unităţilor de greutate; numele lui este deci rezultatul unei asimilaţiuni făcute prin analogie.

Identitatea bobului roman cu bobul chaldean lămureşte cu precizie raporturile simple cari au existat între toate unităţile ponderale chaldeene şi cele romane.

Siclul asirian sau daricul de aur al Perşilor cântărià 15 oboluri sau $2^1/_2$ drachme neroniane.

Mina uşoară asiriană de 60 sicluri valorà 150 drachme de ale lui Neron; greutatea ei romană erà deci de $510^{gr.}$,90.

Monumentele ponderale efective ale minei asiriene uşoare sunt în genere cu foarte puţin mai uşoare ($504^{gr.}$), deci diferinţa nu este mare. De acì rezultă cu multă probabilitate că această valoare de $510^{gr.}$,90 ne reprezentă adevărata valoare normală a minei uşoare asiriene.

Unităţile ponderale ale anticului Egipt, kitul şi debenul sunt şi ele multiple ale duzinei de boabe chaldeene şi chiar ale minei mici chaldeene (MA-NA-TUR).

Kitul valorà patru mine mici sau 16 duzine de boabe; debenul 40 mine mici sau 160 duzine de boabe.

Aceste relaţiuni dovedesc originea chaldeană a unităţilor ponderale din vechiul Egipt şi accentuează cu forţă caracterul asiatic al primei civilizaţiuni din valea Nilului.

PROSPECT

Unităţi ponderale asiro-chaldeene.

Talentul T=60 Mine M
M=60 sicle S
S=180 boabe=3×60 boabe.

Mina asyriană uşoară=508$^{gr.}$,66.
Siclul sau daricul=8$^{gr.}$,477=15 duzine de boabe (180 boabe).

Duzina de boabe asyriană 0$^{gr.}$,565.

μ=MA-NA-TUR=patru duzine de boabe=0$^{gr.}$,565×4= 2$^{gr.}$,26.
12 μ=U . . . . . =2$^{gr.}$,26×12 . . . . = 27$^{gr.}$,12.
12 υ=X . . . . . =27$^{gr.}$,12×12 . . . . =325$^{gr.}$,44.
X=325$^{gr.}$,44

Unităţi ponderale romane.

	Libra.	Uncia.	Drachma.	Scripulum.	Obolus.	Siliqua.
Libra	1.					
Uncia	12	1.				
Drachma	96	8	1.			
Scripulum	288	24	3	1.		
Obolus	*576*	*48*	*6*	*2*	1.	
Siliqua	1728	144	18	6	3	1.
Sitarion	6912	576	72	24	12	4.

Libra romană=327$^{gr.}$.
Uncia =27,25.
Scripulum = 1,13.
Obolus = 0.567.

ARHIVA SENATORILOR DIN CHIŞINAU
SI OCUPAŢIA RUSEASCĂ DELA 1806—1812

I. CAUZELE RĂSBOIULUI. INCEPUTUL OCUPAŢIEI.

DE

RADU ROSETTI

Şedinţa dela 5 Maiu 1909.

I.

ARHIVA SENATORILOR LA CHIŞINĂU.

Petrecând în cursul verii trecute vreo patru săptămâni la Chişinău cu prilejul unor afaceri particulare, m'am folosit de această împrejurare pentru a face oarecari cercetări în arhiva numită *a Senatorilor*. Această arhivă cuprinde dosarele administraţiunii ţerilor noastre, întâiu de către Cuşnicov şi apoi de către Crasno-Milaşevici, în calitate de Preşedinţi ai Divanurilor, dela 1808 până la 1812.

Arhiva, cuprinzând peste 4.500 dosare, se află păstrată la *Direcţiunea Guberniei (Gubernskii Upravlenie)*. Dosarele se ţin în subsolurile clădirii şi au avut a suferì foarte mult de umezeală: marginile de jos ale pieselor sunt în deobşte putrede.

Deoarece aveam cu mine o scrisoare de recomandaţie dela domnul de Giers, Ministrul Plenipotenţiar al Rusiei la Bucureşti, nu numai că nu mi s'a făcut nici o greutate din partea Vice-Gubernatorului, d-l Fuchs, dar mi s'a arătat în tot timpul cea mai mare amabilitate.

Ceasurile de lucru însă erau cât se poate de incomode: arhiva nu erà deschisă înainte de ora $10^1/_2$ şi se închideà la ora 3. Fiind silit să plec de acolo cel mai târziu la 2 ore, nu puteam lucrà mai mult decât câte $3^1/_2$ ore pe zi. Se înţelege că în asemenea condiţiuni n'am putut cercetà în chip mai amănunţit decât un număr cu totul neînsemnat de dosare. Am căutat însă să-mi dau samă

de felul actelor cari se găsesc și, cu ajutorul arhivarului Guberniei, d-l Romanovski, care, în calitatea sa de fiu de «Moldovancă», vorbește bine românește, am alcătuit lista acelor dosare cari, după titlurile lor, mi-au părut mai interesante (1).

Cele mai însemnate din toate sunt fără îndoeală registrele intitulate: *Jurnalul hârtiilor ieșite dela Președintele Divanurilor* pe fiecare din anii 1808, 1809, 1810, 1811 și 1812.

Departe de a cuprinde numai indicațiunile foarte vagi și scurte ce suntem obișnuiți să găsim chiar în *jurnalele de ieșire* cele mai complete, aceste registre conțin atât textul integral al multor petițiuni primite de președinții divanurilor, cât și cuprinsul întreg al răspunsului dat. Foarte multe din petițiuni precum și răspunsurile lor sunt în limba franceză. Numărul pieselor conținute în registrele în chestiune este foarte mare: spre exemplu, pentru anul 1808, ele cuprind trei registre având împreună 2.118 foi. Afacerile despre cari tratează petițiunile și răspunsurile îmbrățoșează toate ramurile vieții publice și private.

Cercetând acele registre, putem reconstitui întreaga vieață a țerilor noastre în acei ani, adesea putem urmări acea vieață zi cu zi.

Importanța celorlalte dosare se poate vedeà chiar din titlurile lor. Cu ajutorul unora din aceste dosare putem căpătà lămuriri prețioase asupra instituțiunilor țerii chiar cu mult înainte de începutul veacului XIX, cum este cazul cu dosarul No. 1.504, în care găsim un studiu prețios asupra chipului în care erau așezate birurile în aceste țeri în cursul veacului XVIII.

Aceste dosare ne mai înfățoșează însă mai ales, și în chip cât se poate de bogat, nesfârșitele serii de abuzuri și împilări de cari se făceau vinovați, în dauna poporului, slujbașii de toată mâna.

Această categorie de hârtii este fără îndoeala cea mai bogată și cea mai variată.

O parte din *Arhiva Senatorilor,* și anume dosarele dela No. 1 până la No. 500, au fost cercetate de d-l I. N. Halippa, vrednicul și neobositul membru și secretar al *Comisiei guberniale de studii arhivale* din Basarabia, care a publicat rezultatul cercetărilor sale în cele trei volume alcătuind buletinul acelei comisii (2).

---

(1) Vezi anexa I dela memoriul următor.

(2) Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной комиссіи. Chișinău, tipografia Șliummovici.

Recolta de însemnări făcute de mine fiind, din cauza împrejurărilor arătate mai sus, foarte slabă şi cercetările d-lui Halippa fiind publicate în limba rusă, adică neaccesibile publicului nostru, afară de prea rare excepţiuni, am crezut că fac un serviciu acelor ce se ocupă cu studiul istoriei noastre punându-le la dispoziţie şi textul rezumatelor d-lui Halippa, cuprinzând în lucrarea de faţă, pe lângă notele luate de mine, şi traducerea lor.

Cele mai multe din rezumatele d-lui Halippa sunt din nenorocire foarte scurte, însă chiar cele mai succinte au mai multă valoare decât un simplu titlu şi permit cetitorului să-şi facă o idee mai exactă de preţiosul material care se află la Chişinău.

Socot nemerit însă, pentru mai buna pricepere a materialului astfel adunat, ca publicarea lui să fie precedată, întâiu de o scurtă expunere a împrejurărilor cari au adus ocupaţia dela 1806—1812 a ţerilor noastre de către oştirile ruseşti, apoi de un rezumat cronologic al celor întâmplate dela intrarea Ruşilor şi până la punerea, în fruntea ocârmuirii Principatelor, a unui funcţionar rus.

Atât în aceste expuneri cât şi pentru mai buna lămurire a extractelor d-lui Halippa şi a însemărilor luate de mine în Arhiva Senatorilor, mă voiu servì de două izvoare inedite până astăzi. Unul este bogata colecţiune de raporturi consulare franceze ale căror còpii se află la Academia Română, al doilea este un teanc de corespondenţe şi còpii de corespondenţe ale vremii, aflat într'o giantă de hârtii vechi cumpărată de mine tot la Chişinău. Cu deosebire bogate în amănunte sunt două corespondenţe anonime, una din Iaşi şi alta din Bucureşti, din nenorocire numai în còpii şi fără semnături.

II.

DESPRE TRATATELE DINTRE POARTA OTOMANĂ ŞI RUSIA, INTERESÂND ŢERILE ROMÂNE DINTRE 1774 ŞI 1802.

Dela tratatul de Cuciuc-Cainargì (10 Iulie 1774) (1) începe pentru ţerile noastre era protectoratului rusesc: acel tratat recunoaşte Rusiei «dreptul de a vorbì în favorul Principatelor». Tot printr'însul se mai stipulează foloase şi uşurări foarte simţitoare pentru aceste ţeri atât de încercate: îndatoriri luate de Poartă să le trateze în chip mai omenos, de a renunţà la orice sumă ce i-ar fi fost dato-

(1) D. A. Sturdza, *Acte şi Documente privitoare la Renaşterea României*, I, p. 125.

*

rită de Principate încă dinainte de răsboiu, de a iertà tributul lor pe doi ani, de a nu le mai impune decât contribuțiuni moderate și de a restituì locuitorilor și mânăstirilor Moldovei și ale Țerii-Românești posesiunile lor teritoriale ce fusese uzurpate de Turci spre a alcătuì așà zisele *raiele* ale cetăților Hotin, Bender, Brăila, Giurgiu și Turnu.

Aceste stipulațiuni impuse de Rusia fură într'adevăr specificate pe larg în hatișeriful adresat Domnului Moldovei, Grigorie Ghica, la 4 Noemvrie 1774 (1), dar abuzurile și stoarcerile săvârșite, atât de însăș Inalta Poartă cât și de pașii mărginași nu întârziară să reînceapă. Această abatere dela îndatoririle ce le luase Poarta îndemnară pe Ruși ca, cu prilejul încheierii, la 10 Martie 1779, a Convențiunii cunoscute sub numirea de *Convențiunea dela Constantinopole explicativă a tratatului dela Cuciuc-Cainargi*, să insere în acea Convențiune relativă mai cu samă la Tătarii din Crimea, articolul VII, prin care Poarta se îndatorià din nou să observe stipulațiunile privitoare la Principatele române ale tratatului dela 10 Iulie 1774 (2).

Insă Poarta urmà să nu se ție de îndatoririle luate: *raielele* rămaseră stăpânite de Turcii din *serhaturi* și exacțiunile turcești urmară ca și în trecut, ceeace dădù loc la plângeri din partea țerilor și la reprezentațiuni din partea Rusiei.

Reprezentațiunile Rusiei, sprijinite și de Austria, obținură dela Turci *senedul* împărătesc din 28 Decemvrie 1783 (3), atingător de privilegiile Moldovei și ale Țerii-Românești. Poarta se îndatorià în chip formal să nu ceară dela aceste țeri mai mult decât 722.444 lei 20 parale pe an, din cari 282.944 lei 20 parale dela Moldova și 439.500 lei dela Țara-Românească și nimic mai mult. Poarta renunță la dările obișnuite pentru *reînnoirea* Domniilor după curgere de trei ani și altele, specificându-se că Domnii nu vor mai fi ținuți să dea prezenturi funcționarilor turci trimiși la ei și se interziceà pașilor mărginași să trimită comisari «spre a stoarce bani sau daruri țerilor» sau să ridice într'însele dări în folosul lor. Se mai specifică în chip lămurit ce furnituri poate să ceară Poarta dela Principate și cum să le plătească.

Aceste stipulațiuni fură din nou cuprinse și chiar lămurite mai pre larg în hatișeriful trimis la 1784 lui Alexandru Mavrocordat, Domnul Moldovei. Mai găsim în acest hatișerif și o dispoziție ne-

(1) Ibid., p. 139. (2) Ibid., p. 150. (3) Ibid., p. 192.

cuprinsă în *senedul* din 1783: se recomandà Domnilor să pună în slujbe mai cu seamă pământeni (1).

In tratatul de pace şi de amiciţie dela 1784 (2), nu găsim vreo altă clauză specială interesând ţerile noastre decât aceea prin care se stipulà că hotărîrile tratatelor dela 1774 şi convènţiunea explicativă dela 1779 vor fi cu rigoare observate. Ele fură însă tot atât de puţin ţinute în samă de Turci ca şi acele ale senedului dela 1783 şi ale hatişerifului dela 1784.

Ecaterina II, după ce cucerise Crâmul, Tamanul şi Cubanul, desfiinţând astfel cu desăvârşire puterea Hanului, se pregătià să facă răsboiu Turcilor în unire cu Iosif II. Turcii însă o preveniră, trimiţându-i un ultimatum din cele mai semeţe şi punând pe solul ei în închisoarea dela Şapte-Turnuri.

Răsboiul ţinù patru ani şi se terminà prin pacea dela Iaşi, încheiată la 9 Ianuarie 1792 (3). Nistrul aveà să alcătuească de acum înainte frontiera între ambele Impărăţii. Basarabia, adică Bugeacul, cu Benderul, Achermanul, Chilia şi Ismailul, cari fusese cucerite de Ruşi, şi Moldova care erà ocupată de ei dela începutul răsboiului, fură restituite Turciei. In schimb, Poarta se îndatorià să observe toate stipulaţiunile tratatului dela 10 Iulie 1774, ale convenţiunii dela 10 Martie 1779 şi ale actului dela 28 Decemvrie 1783 în favorul Principatelor, la cari se mai adăogeà renunţarea ei la incassarea oricăror datorii anterioare, de orice natură ar fi ele, sau la orice contribuţie de răsboiu.

Şi aceste stipulaţiuni fură înserate pe larg şi chiar întinse în sens favorabil ţerii, în firmanul dat lui Alexandru Moruz, Domnul Moldovei, la 1792 (4).

Directoriul Republicei franceze, după ce se gândise, în luna Octomvrie 1797, la o descindere în Anglia, se hotărî, în urma propunerii lui Bonaparte, să facă o expediţie în Egipet, sperând să dea astfel o lovitură de moarte comerţului englez în Indii.

Deoarece Mamelucii cari stăpâniau Egipetul se răsculase de atâtea ori împotriva Sultanului şi autoritatea acestuia asupra lor erà numai nominală, Directoriul sperà că Poarta nu va privi această năvălire ca un caz de răsboiu. Expediţia care plecă din Toulon la 19 Maiu 1798, debarcă la Alexandria la 1 Iulie după ce, în drum, cucerì Malta. Se ştie cât de repede se făcù Bonaparte stăpân pe Egipet. La 12 Septemvrie Poarta, mai ales în urma îndemnurilor

(1) Ibid., p. 195. (2) Ibid., p. 209. (3) Ibid., p. 219. (4) Ibid., p. 225.

Angliei, declară răsboiu Franței, iar la 23 Decemvrie al aceluiaş an ea încheiă cu Rusia, în urma propunerii acelei Împărăţii, care accedase şi ea la coaliţiunea alcătuită de Anglia împotriva Francezilor, un tratat de alianță pe opt ani «pentru apărarea teritoriilor amânduror Împărăţiilor» (1).

Articolul al II-lea al acestui tratat stipulà că atât tratatul de pace dela 29 Decemvrie 1791, cât şi toate celelalte tratate cuprinse în el, sunt confirmate în totul «ca şi dacă ar fi fost inserate din cuvânt în cuvânt în prezentul tratat de alianță ofensivă şi defensivă».

Turcia se hotărî cu atât mai uşor să încheie acel tratat de alianță, cu cât desfiinţarea şi cedarea Republicei veneţiene către Austria, prin tratatul dela Campo-Formio din 17 Octomvrie 1797, şi punerea unei garnizoane franceze la Corfù erau de natură a o îngrijì serios.

Ocuparea Insulelor Ionice fu de altmintrelea de scurtă durată: flota ruso-turcă se făcù stăpână pe Corfù la 1 Martie 1799 şi celelalte insule se supuseră.

Aliaţii, prin convenţia dela 21 Martie 1800, hotărîră înfiinţarea unei *Republice a celor şapte Insule*, autonomă, dar supusă suzeranităţii Sultanului şi *bucurându-se de aceleaşi privilegii ca ţerile noastre*. Cetăţile din insule urmau să fie predate Republicei, dar comandanţii escadrelor aveau dreptul, în timpul duratei răsboiului, să aşeze într'însele, cu consimţimântul republicei, trupe regulate. In curând Insulele Ionice fură păzite de o garnizoană de 15.000 Ruşi (2).

La 8 Octomvrie 1801 fu semnată la Paris pacea dintre Rusia şi Franţa, pace prin care amândouă puterile garantau existenţa Republicei celor Şapte Insule. La 9 Octomvrie se semnau preliminariile păcii dintre Franţa şi Poartă, iar la 25 Iunie 1802 se încheiă pacea definitivă între aceste două puteri.

III.

REBELIUNEA LUI PASVANTOGLU ŞI INTÂMPLĂRILE DIN ŢARA-ROMÂNEASCĂ DELA 1799 PÂNĂ LA 1802. INTÂMPLĂRILE DIN MOLDOVA IN ACELAŞ TIMP.

Istoria Ţerii-Româneşti în ultimii ani ai veacului XVIII şi în cei dintâi ai celui trecut, este strâns legată de istoria răscoalei lui Pasvantoglu.

---

(1) Ibid., p. 233. (2) Ibid., p. 243.

Pasvantoglu slujise în oastea lui Mavroieni pe timpul răsboaielor acestui Domn cu Austriacii şi cu Ruşii şi îşi făcuse cu acest prilej un renume de vitejie. La încheierea păcii dela 1791, îl vedem făcând parte din garnizoana Vidinului în calitate de *odabaş*. Neastâmpărat şi ambiţios, el se făcù din propria lui autoritate (se vede că dispuneà de bani) *Aian* (comandant) al Vidinului, izbutind să fie întărit de Sultan în această funcţiune (1793).

El ţineà pe paşa de Vidin captiv în haremul său, nelăsându-l să iasă dintr'însul şi după oarecare trecere de timp cereà Sultanului să-l numească pe el paşă. Sultanul neconsimţind, Pasvantoglu scoase pe paşa din Vidin, luându-i tot ce aveà, şi îl trimise la Rusciuc proclamându-se paşă în locul lui.

Sultanul trimise atunci pe Leu Paşà dela Rusciuc cu oaste, ca să supună pe Pasvantoglu. Leu Paşà venì la Vidin cu oastea lui şi somă pe *hain* să i se închine, iar Pasvantoglu îl purtă cu vorba vreme de mai multe luni. Văzând această tărăgăneală, Sultanul trimise pe Căpitan Paşa *(Marele Amiral)* cu oaste puternică, ca cu orice preţ să prindă pe Pasvantoglu, viu sau mort, şi să restabilească în Vidin autoritatea împărătească. Căpitan Paşà asediă Vidinul timp de doi ani, dar fără succes (1797—1799).

Poarta recunoscând că nu o poate scoate la capăt cu dânsul, îl recunoscù ca Paşă al Vidinului la 1800.

Mari fură greutăţile ce avù să le sufere Ţara-Românească în vremea acelui răsboiu : aveà de suferit jafurile oştenilor turci, atât împărăteşti cât şi pasvangii, şi asupra ei cădeà cea mai mare parte a sarcinii aprovizionării acestor trupe împărăteşti. Constantin Ipsilant care domnià la începutul răsboiului, se învoì cu Pasvantoglu să-ĭ plătească câte 75 pungi de bani pe lună şi el, în schimb, să împiedece pe oştenii lui să prăde ţărmul Dunărei.

După Ipsilant venì Constantin Gheorghe Hangerliu, care mănţinù înţelegerea făcută de Ipsilant. Noul Domn, crud şi lacom, caută să tragă folos din nevoile ţerii. La 1798, el voì să scoată *văcărit* sub pretext că nu poate întâmpină altfel sarcina întreţinerii oştirii împărăteşti. Mitropolitul şi boierii se opuseră la scoaterea acelui bir atât de odios poporului, pe temeiu că acea dare este *legată* cu mare blestem, ceeace erà absolut adevărat. Dar Hangerliu cumpărând bunavoinţa Patriarhului dela Ţarigrad cu 50 pungi de bani, obţinù dela acel Chiriarh lacom o scrisoare către Mitropolit şi boierĭ, prin care le ziceà să iscălească propunerea lui Vodă «cu blagoslovenia lui». Hangerliu chemând pe câţivà boieri le arătà cartea Patriarhuluĭ şi

mai făgăduind bani la cei mai lacomi din ei, boierii iscăliră. S'au făcut îndată porunci la județe și, zice Dionisie Eclesiarhul, «n'a scăpat nici o vită, căci erà zăpada mare și vitele în bătătură» (1).

Jafurile și cruzimile acestui Domn fiind denunțate de țară Sultanului, și aceste denunțuri fiind sprijinite de partida lui Ipsilant, fu repezit la București un capigiu însărcinat să ucidă pe Hangerliu, ceeace se îndeplinì chiar în mijlocul palatului lui (2).

(1) *Hronograf* de Dionisie Eclesiarhul în Papiu, *Tesauru de monumente istorice*, II, p. 193: «și rânduind dela domnie mumbașiri peste slujbași, Turci, Arnăuți și alți ciocoi și măcar de erà slujbași și mumbașiri și creștini, erà mai răi decât Turcii, și ca să nu scape cinevà cu câte vreo vită au adus taxindarii țedule, adică răvașe pecetluite cu roșu, cu pecetea gospod, după catastișe, fiecare om cu numele lui și cu câte vite are, și plătindu-i, da pecetluitu și catastișele; unele erau la Visterie, altele asemenea la ispravnici și altele asemenea la slujbași. Deci presfirându-se slujbașii cu bucurie și cu mumbașiri prin plășile județelor și mergând prin sate ca niște lupi flămânzi și ca niște holtei de câini leșinați, să fi văzut cinevà nemilostivirea lor, și ce făceà cu creștinii, că îi apucà de a împlinì banii, și dànd zor, cum ai zice, în zece cinsprezece zile să se istovească dăjdia văcăritului, oamenii nu prea aveà bani, fiind în mijlocul iernii, târgurile iarna nu erà să vânză oamenii vite, vremea de sapă și de coasă nu erà să lucreze să câștige bani să se plătească, bucate încă nu prea erà să vândă, ci numai o seamă de oameni care mai aveà putere se plătià. Iar slujbașii închideà oameni și muieri prin coșeri, și-i înecà cu fumuri de gunoi și cu ardei îi afumà și îi țineà închiși ziua și noaptea: flămânzi să dea bani, pe alții îi legă cu mâinile îndărăt și cu spatele de garduri, și îi bàteà cu bicele, pe alții legați îi băgă cu picioarele în zăpadă geroasă, așà chinuià pe creștini. O amar de bieții creștini, că plângeà și se văietà și săracele văduve țipà de ger, dar nu erà milostivire la varvarii de slujbași, că aveà urechile astupate ca aspidele și cà vrăjmașii ucideau oamenii, încă peste ele — au și omorît mumbașirii turci pe mulți, din care pe unul rudele lui l-au dus la București și l-au băgat cu carul în curtea domnească să-l arate lui Vodă, și înștiințându-se Vodă, au zis să dea bani că nu-i va omorî nimenea.

(2) O înfiorătoare icoană de starea de slăbiciune și umiliere a țerii ne-o dă următoarea povestire a lui Dionisie Eclesiarhul: «Deci într'aceea vreme a venit Căpitan Pașà cu agalele lui la București, și acolo petrecând două săptămâni, făcutu-i-au Vodă zeefeturi, și au zis Căpitan Pașà lui Vodă, să cheme pe boierii cei mari cu cocoanele lor la zeefet; și chemând Vodă boierii, au venit după poruncă fără cocoane. Vodă, văzând că n'au venit cu muierile lor, nu i-au silit, ci au trimes pe Postelnicul cel mare și pe Cămăraș de au adus muieri podărese, curve și cârciumărese, însă au ales muieri mai chipeșe și mai frumoase, și le-au îmbărcat cu haine frumoase din cămara lui Vodă, făgăduindu-le daruri domnești să facă toată voia lui Căpitan Pașa și a agalelor lui, și să se sloboadă la chefuri. Deci la vremea mesii le-au poftit la masă să șeadă cu boierii, și aducându-le Vel Post. le-au numit că sunt cocoanele boierilor, arătând ca: iată aceasta e Brâncoveanca, aceasta e Goleasca, aceasta e Corneasca, aceasta e cutare și aceasta e cutare Filipească. Căpitan Pașà văzându-le s'au bucurat și șezând toate la masă cu boieri și Vodă și Căpitan Pașà cu agalele, zicându-le muzicile la masă, și după ce au mâncat s'au sculat, și ridicând masa au poruncit Căpitan Pașà să joace boierii cu cocoanele lor, și au și jucat, și ținând jocuri până seara, și iarăș punând masa, și după masă jucând

Mai bine decât domnii fanarioţi ştià să se păzească Pasvantoglu: capegiii trimişi la dânsul de Sultan nu erau aduşi în faţa lui decât după ce oameni de încredere îi desbrăcau până la piele şi căutau în hainele lor spre a vedeă dacă nu cumvà au, ascuns într'însele, vreun firman de moarte.

Alexandru Moruz primì Domnia Ţerii-Româneşti la Fevruarie 1799.

Pasvantoglu necontenit cereà lui Moruz când bani, când proviziuni, când lemne pentru întăritul cetăţii, când lucrători cari să lucreze la acele întăriri, ameninţând cu prădarea ţerii la caz de neurmare. Moruz la început îi dădeà, când 40, când 50 de pungi, dar în curând pretenţiunile Turcului devenirà atât de mari, încât Domnul Ţerii-Româneşti se gândì că-i va venì mai ieftin să ceară delà Poartă ajutor de oaste, pe care să-l plătească şi să-l întreţie Domnia şi care, cu ostaşii strânşi de el, să apere ţara de orice prădăciune a Pasvangiilor. In urma cererii lui, Poarta rânduì spre paza ţărmului dunărean al Ţerii-Româneşti pe Nazirul Brăilei cu trupele lui.

Cea mai mare parte din această oştire fu dusă în Oltenia unde păzì ţărmul român în chipul cel mai prost: cete mici de Pasvangii treceau într'una şi jăfuiau pe bieţii locuitori. In schimb însă, pentru întreţinerea trupelor Nazirului, se puneau nouă sarcini, a căror povară erà sdrobitoare pentru o ţară încercată de atâţia ani de aşà de multe nenorociri. Şi aceste trupe, plătite de ţară pena o ocrotì, comiteau necontenit jafurile cele mai revoltătoare.

In 1800 Pasvangiii, în număr de câtevà sute, lovirà Calafatul, pe care se făcură stăpâni, şi de acolo merseră drept la Târgul-Jiului, pe care îl prădară, şi apoi se întoarseră înapoi nesupăraţi de *ordiile* împărăteşti.

La Decemvrie lovirà Craiova, o prădară şi-i dădură foc, astfel că din 7.000 case deabià rămaseră 300, şi puseră garnizoană într'însa.

La auzul acestei veşti, Moruz cu oastea lui alcătuită din Arnăuţi, Sârbi, Bulgari, Turci şi mai puţini Români, plecă din Bucureşti spre Craiova, oprindu-se în Slatina, scriind Nazirului să meargă să izgonească pe Pasvangii din Craiova. Boierii bucureşteni, îndată ce auzirà că Pasvangii sunt la Craiova, nu se mai îndoirà că vor venì şi în Bucureşti.

---

până în puterea nopţii şi încetând, a zis Căpitan Paşă lui Vodă, să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, că ştie el că sunt Bucureştencele iubitoare de împreunări, şi aşà s'au şi făcut, şi celelalte le-au dat la paturile agalelor. Şi boierii s'a dus la casele lor poruncind Vodă Postelnicului să spue muierilor să le fie cu voie. Iar dimineaţa au dăruit Turcii pe muieri bine, socotind că sunt cocoanele boierilor şi le-au slobzit. Apoi Cămăraşul le-au dăsbrăcat de hainele cu cari le-au fost îmbrăcat şi le-au dat drumul.

De un veac erau deprinşi să tot fugă, uitase ce erà lupta atât de iubită de strămoşii lor. Incărcară în harabale obiectele de preţ ce le posedau şi fugiră în grabă peste hotar, unii la Braşov, alţii la Sibiiu.

Nazirul, urmând poruncii lui Moruz, venì înaintea Craiovei, dar nu se grăbì să lovească pe Pasvangii, iar ei se închiseră în metohul Episcopiei, care erà înconjurat de ziduri puternice. *Ordia* împărătească făcù un simulacru de împresurare, care se sfârşì prin plecarea de bună voie, într'o noapte, a Pasvangiilor. Ei nu merseră departe: numai până la Segarcea unde, punând mâna pe mânăstire, începură a jăfuì împrejurimile. Nazirul îi urmărì la Segarcea şi îşi aşeză oastea înaintea mânăstirii, fără a lovì în chip serios pe rebeli cari, după o şedere de o lună, se ridicară şi se întoarseră la Vidin, luându-şi toată prada cu dânşii şi mai adunând şi *zahereà* din satele ce erau în drumul lor.

După ce Pasvangiii trecură Dunărea înapoi, Moruz care nu se mişcase din Slatina, se întoarse la Bucureşti cu vreo 500 oameni, Arnăuţi, Moldoveni îmbrăcaţi căzăceşte şi Turci, trase drept la Mitropolie unde fu faţă la liturghia ce se slujì pentru *biruinţele reputate asupra rebelilor* şi pentru întoarcerea lui fericită. Pe urmă adună în Spătărie pe toţi boierii prezenţi, şi Episcopul de Râmnic ţinù un cuvânt în care mulţămì Domnului pentru serviciile aduse ţerii. Se făcù şi *şeinlic,* adică se slobozîră salve oarbe de tunuri.

El anunţă la Constantinopole izbânda trupelor împărăteşti în termenii cei mai pomposi şi primì în curând în dar, dela Sultan, o blană de cacom, un armăsar şi un hamger. Dar erà prea fin pentru a nu bănuì că duşmanii lui îl vor pârî, fiindcă nu fusese în stare să împiedece pe Pasvangii să ardă Craiova şi Târgul-Jiului şi să prade Oltenia întreagă. Cerù singur să fie înlocuit şi repetă această cerere încă de două ori, până ce-i venì mazilia la 26 Octomvrie 1801, fiind înlocuit prin bătrânul şi incapabilul Mihaiu Suţu.

Inainte de plecarea lui Moruz, sosise în ţară un oarecare Hasan Paşà, împuternicit de Poartă să trateze pacea cu Pasvantoglu şi care spre mai mare îndemânare pentru negociaţiuni se aşeză în Craiova.

La sosirea lui în ţară, noul Domn scrise boierilor pribegi în Transilvania să se întoarcă fiecare la locul său. Dar ei nu veniră, ci, sfătuindu-se prin scrisori cu câţi erau în Bucureşti şi în Craiova, trăgând la sfat şi pe Mitropolit şi pe Episcopi, adresară o jalbă Impăratului Pavel al Rusiei la Petersburg. In acea jalbă, după ce

arătau violențele și jafurile ce le suferiaŭ dela Turci de atâta vreme, cea de pe urmă pustiire a Olteniei (1) precum și că fusese siliți să caute liman de scăpare peste hotar, rugau pe Impărat să facă toate chipurile pentru ca țara să fie în pace și să le fie Domn acel ce îl vor alege ei.

Dionisie Eclisiarhul spune că această plângere fu trimisă la Petersburg prin doi boieri, fără însă a ni se zice cine erau aceștia. Este mai probabil că jalba fu trimisă prin îngrijirea consulatului rusesc.

Mihaiu Suțu care cheltuise mulți bani spre a puteà obțineà Domnia, mai găsià în țară o situație cu deosebire grea: veniturile nu ajungeau pentru întreținerea oștilor domnești și turcești cari urmaŭ să apere țara și o apărau atât de rău.

Domnul mai aveà pe lângă el doi fii, din cari unul erà de o nepomenită lăcomie; nu este deci de mirare dacă dăjdiile vechi erau sporite și dacă se puneau dăjdii nouă asupra bieților locuitori istoviți.

Iată ce zice în această privință un străin care se află în țară la începutul anului 1802: «Țăranii contribuabili din acest Principat sunt aproape cu desăvârșire istoviți în urma dărilor grele și necontenite cari îi apasă de zeci de ani. Se împlinesc, prin mijloacele cele mai brutale, dela niște oameni al căror întreg avut consistă într'o păreche de boi și una până la două vaci, niște dări cari se ridică până la 120 lei pe an. Aceste împrejurări făcându-se și mai grele în urma rebeliunii dela Vidin, acești nenorociți sunt aduși la desperare! (1)»

Mihaiu Suțu congedià pe mulți din oștenii adunați de Moruz, pe cari îi găsià prea costisitori, înlocuindu-i prin alții, mai ieftini, adunați de el. Zilot Românul ne face o drastică descriere a acelei adunături:

Căci zeu că te scârbiai văzând acest fel de oaste,
De ticăloși Români, de bir căzuți pe coaste,
Desculți și feligoși....

In acest timp Rusia urmà să se folosească de greutățile și de nenorocirile țerii spre a atrage pe boieri de partea ei, arătându-le că numai stăpânirea rusească le poate garantà liniștea.

Se află atunci în țară un agent rusesc numit Barozzi, Grec de origine, care fusese întâiu General major, apoi Consul general al

(1) Corespondentul anonim din București.

Rusiei la Veneția, foarte priceput în toate amănuntele politicei orientale a Rusiei, foarte activ și foarte dibaciu. In primăvara anului 1802, (1) unul din boierii cei mai de frunte ai Țerii-Românești scrie unei rude în Moldova că Barozzi stăruește din răsputeri pe lângă boieri și Mitropolit, pentru ca ei să-i încredințeze o jalbă către Impărat, în care cereau ocrotirea lui spre binele țerii. In acelaș timp agentul austriac, Merkelius, își dedeà mare osteneală spre a convinge pe boieri că mântuirea relelor lor o puteau găsì numai sub stăpânirea Impăratului Francisc. Boierii erau împărțiți în două partide din cari cea mai numearoasă ținea cu Rusia.

Pasvantoglu lăsase deocamdată Țara-Românească în pace, ocupat să se răsboească cu pașii vecini. Suțu avù nefericita idee să trimeată pe Turcii împărătești puși sub ordinele lui să treacă Dunărea în luna lui Aprilie și să iea mai multe cetăți ocupate de Pasvangii. Primì pentru aceste isprăvi mulțumirile Sultanului, dar aceste mulțumiri aveau să-l coste scump.

Pe la începutul lui Maiu, 1.000 de Cârjalii, comandați de Manaf Ibrahim, trecură Dunărea, loviră pe la Clenova unde robiră pe Constantin Bibescu, fratele lui Dumitrache Bibescu, cu tânăra lui soție și se îndreptară prin Strehaia spre Târgul-Jiului. Locuitorii acestui oraș fugiră în Ardeal prin pasul Vâlcanului, iar Cârjaliii prădară și arseră orașul.

Nazirul Brăilei îi urmărià cu 1.000 de oameni, cari însă nu ascultau de ordinele lui și veșnic lăsau pe Cârjalii să scape. Aceștia pârjoliră Ocnele-Mari, Govora, Râmnicul-Sărat și toată valea Oltului.

Altă ceată de Pasvangii, sub comanda lui Cusangeali, trecù Dunărea la Caracal și pustii împrejurimile.

Intâlnind un convoiu de 500 cărăuși, ei tăiară fiecăruia din acești nenoreciți nasul, urechile sau vreun alt mădular.

Când întâia veste a acestor întâmplări ajunse la București, o panică de nedescris cuprinse populațiunea. Nime, din nici o stare, nu se gândește la împotrivire, șaptezeci de mii de suflete nu sunt în stare să respingă lovirea a două mii de bandiți; la atâta mișelie îi adusese un veac de regim fanariot! Și Domnia dispuneà de trupe; numai cele comandate de Bimbașa Sava cuprindeau 1.600 de *neferi*. Mitropolitul, episcopii, boierii de abià întorși de peste munți, pornesc înapoi într'o fugă nebună, încep a fugì negustorii și în ziua

(1) Corespondentul anonim din București.

de 29 Maiu chiar sărăcimea. Nu rămân în București, împrejurul Domnului, decât boierii de curte, cei bolnavi sau din cale afară bătrâni, prostimea care nu apucase a fugì, agentul austriac Merkelius, Barozzi care tocmai sosise dela Iași și Bimbașa Sava.

Domnul și cu fiiul lui de al doilea, nebuni de teroarea cea mai abjectă, rugau pe Merkelius, cu mâinile ridicate la cer, să mijlocească grabnic ajutor și ocrotire pentru ei dela guvernul cesaro-crăiesc.

Și atunci, în momentul celei mai mari nevoi, Bimbașa Sava cereà în mod amenințător solda întârziată de mai multe luni a *neferilor* lui. Domnul nedispunând de bani sau nevoind să se despartă de ei, întrebuințà fel de fel de mijloace pentru a amânà acea plată.

La $^{19}/_{31}$ Maiu se primì veste dela Aidin Pașà, unul din comandanții trupelor împărătești, că o coloană volantă de Pasvangii se îndreaptă spre București pentru a pune mâna pe Domn și pe boieri.

Atunci Mihaiu Suțu pleacă cu familia și cu curtea lui, îndreptându-se spre Moldova. Dar Bimbașa Sava cu ai săi, văzând că au rămas neplătiți, se iau după Domn. Acesta fiind vestit, lasă drumul Moldovei și, prin trecătoarea Buzăului, intră în Transilvania. Bimbașa Sava, care se ținea de urma lui, ajunge, aproape de vama austriacă, pe soția uneia din Beizadele și șase harabale de calabalâc domnesc. Găsește o bisactà cu juvaere de mare preț și o iea pentru despăgubirea lui și a neferilor, amenințând că dacă nu i se va trimete rămășița în câtevà zile, va da foc Bucureștilor.

Domnul fugar nici în Brașov nu se credeà în siguranță, căci la 7 Iunie trimiteà Impăratului Austriei o scrisoare terminându-se cu cuvintele următoare:

«Nebiruit pentru dreptate luptător și de Dumnezeu călăuzit singur Stăpânitor! Mă rog cu lacrămi fierbinți ca Mărirea Ta să se milostivească de un om bătrân care s'a urcat acum pentru a patra oară la locul cel mai înalt și de cei doi fii ai săi și să-i aperì după dreptate și putință.

«Imi datoresc vieața numai milostivirii Măriei Tale, pentru care binefacere mă rog Inaltului Dumnezeu să-i păzească și a ei vieață vreme îndelungată».

Numărul boierilor aflați la Brașov se ridică, după vești sosite de acolo în Moldova, la 2.000 (1).

Mihaiu Suțu aveà mult necaz dela nenumărații lui creditori cari venise să ceară achitarea creanțelor sau cel puțin închezeșluirea lor dela Domnul pribeag.

(1) Corespondentul anonim din Iași.

Cei mai supărăcioşi erau aceia dintr'înşii, cari erau supuşi austriaci şi, ca atari, reclamau intervenţia autorităţilor cesaro-crăieşti. Aceste însă tratau pe Suţu cu mare consideraţie şi cu mult respect.

Se aflau atunci la Braşov şi Merkelius şi Barozzi. Starea sufletească în care se găsiau boierii erà pentru fiecare din aceşti agenţi un prilej spre a lucrà pentru reuşita planurilor Curţii lui. Boierii după spaima prin care trecuse şi faţă cu îngrijirile de cari erau cuprinşi pentru viitor, nu doriau nimic atât de mult ca închezeşluirea pe viitor a vieţii şi a avutului lor. Această închezeşluire li-o arătà Merkelius în stăpânirea austriacă, Barozzi în cea rusească. Deoarece se aflau în Austria şi vedeau cu ochii starea de linişte, de siguranţă şi de prosperitate a poporului în mijlocul căruia erau, dădură de astă dată ascultare îndemnurilor *aghentului* cesaro-crăiesc, De abià trecuse săptămâna dela sosirea lor în Braşov, când ei adresară, la $^{11}/_{23}$ Iunie 1802, următoarea jalbă Impăratului Francisc, prin mijlocirea agentului din Bucureşti sau a comandantului general al Transilvaniei, nu ştim, căci scrisoarea prin care se roagă ca jalba să fie transmisă Impăratului, scrisoare a cărei copie o posed, nu poartă adresă (1):

La clémence que Votre Majesté Impériale et Royale a montrée envers le malheureux peuple de la Valachie en voulant bien lui accorder un asile et l'accueil flatteur qui lui a été fait dans ses états, l'enhardit, Sire, à prendre la respectueuse liberté de recourir de rechef à cette même clémence infinie de Votre Majesté Impériale et Royale et à lui exposer ses calamités et ses instances dans l'éspérance flatteuse qu'il serait (sic) soulagés les uns et que les autres seraient exaucés.

Il n'y a pas plus que 12 ans, lorsque la Valachie ayant respiré sous les auspices de l'Aigle Autrichien du joug pésant (sic) que les Grecs protégés de la Porte ottomane lui avaient de tout tems imposé, espérait après la conclusion de la paix goûter au moins de quelque soulagement; mais à peine une étincelle de bonheur avait paru, qu'elle s'éclipsa aussitôt et l'orage revint remplacer le calme dont ce pays avait joui pour quelque temps.

Nous n'osons pas importuner Votre Majesté Impériale et Royale en faisant la description de tout ce que nous avons souffert des manèges secrets et de la rapacité des Hospodars après la paix, mais nous croyons de la dernière importance pour notre malheureux pays que de soumettre à la haute clémence de Votre Majesté que depuis que la guerre a été dèclarée au rebelle voisin de notre patrie la mesure de nos maux a été comblée.

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti.

Il est peut-être connu que des bandes de brigands, de ceux même qui infestent la Romélie depuis si longtems; invités par le rebelle Pasivand-oglu, ayant fait une irruption dans le pays de Vallachie n'ont pas laissé d'exercer toutes sortes de cruautés, saccageant et réduissant en cendre villes et villages indistinctement, tenant en captivité des nobles de deux sexes et mutilant ou passant au fil de l'épée tout ce qui se trouve de nos malheureux compatriotes devant eux.

Menacés du même sort, trahis par les trouppes (sic) qui étaient destinées à la défense du pays, voyant qu'un libre passage était accordé même dans les districts cis-alutains aux brigands, délaissés enfin par notre dernier Hospodar, qui a assez contribué à nos malheurs par ses extorsions, sa fuite lâche et indigne et par l'abandon total de notre patrie au gré des brigands féroces, qu'aurions nous pu faire de mieux que d'avoir recours à d'autres puissances et d'en implorer la protection.

C'est donc en votre Majesté Impériale qu'ayant mis toutes nos espérances, nous eumes le bonheur d'obtenir un asile dans ses états et c'est de sa clémence que nous osons espérer d'obtenir encore qu'il soit inviolable.

Ne seriez-vous pas touché, Grand Monarque, aux calamités et aux souffrances d'un peuple entier prosterné aux pieds de votre trône et suppliant d'être délivré du joug tyrannique des oppresseurs barbares de l'humanité? Ne vous intéresserez-vous pas à son sort par tous les moyens que la sagesse, la clémence et la miséricorde, qualités qui caractérisent la personne sacrée de Votre Majesté Impériale vous dicterait? Ce serait ajouter à l'immortalité de votre auguste nom que d'affranchir un peuple de la tyrannie; et nous osons nous flatter, qu'elle daignerait nous acçorder sa haute et immédiate protection. Nous supplions Votre Majesté Impériale de vouloir bien agréer que nous ajoutions aux sentiments de la vive reconnaissance que nous Lui devons, ceux du plus profond respect et de l'obéissance la plus parfaite, avec laquelle

Nous avons l'honneur d'être
Sire
De Votre Majesté Impériale et Royale
très humbles et très obéissants
serviteurs
Les représentans de la nation valaque.

Cronstadt, 11/23 Juin 1802.

Trebue observat că, cu prilejul tratativelor pentru pacea care fu iscălită la Amiens, puterile erau frământate de idea de a se găsi pentru Marele Duce de Toscana, care își pierduse statele, o com-

pensaţie şi că se agitase propunerea ca acea compensaţie să fie Ţara-Românească. Precum se ştie, compensaţia fu găsită aiurea: Ducele de Toscana primì Salzburgul.

In acest timp Pasvangiii cari lovise Caracalul rămaseră pe loc, jăfuind împrejurimile, iar acei cari prădase Gorjul şi Vâlcea merseră de se împreunară cu ei, nesupăraţi de trupele împărăteşti şi fără să fi arătat măcar intenţiunea de a se abate spre Bucureşti. Nazirul se îndreptă şi el spre Caracal în capul a 8.000 oameni, dar se făcù numai că loveşte pe Pasvangii; ei trecură Dunărea fără pierderi.

In Bucureştii rămaşi fără nici o ocârmuire, curtea domnească fusese prădată şi un bocceagiu, Arnăutul Melamos, se primblă pe uliţă cu cuca domnească în cap. Ordinea fu restabilită de un beşliagă turc, Ibrahim Bosniacul, cu puţini neferi, până ce sosì Hasan Paşà dela Nicopol şi Terseniclì dela Rusciuc, cari fusese rânduiţi de Poartă pentru a restabilì liniştea. Intâia grijă a lui Hasan Paşà fu să pună un Caimacam român. Aduse din Focşani, unde fugise, pe Marele Ban Nicolae Brâncoveanul pe care îl făcù Caimacam.

Incă dela întâia veste că Mihaiu Suţu a fugit, Poarta dăduse, din luna Maiu 1802, Domnului Moldovei, Alexandru Suţu, şi Domnia Ţerii-Româneşti. Noul Domn sosì în Bucureşti numai în Iulie şi domnì până la sfârşitul lui August următor, când fu mazilit.

In Moldova liniştea a fost în tot acest period desăvârşită: ţara erà bântuită numai de lăcomia Domnilor şi de jafurile diregătorilor, mai ales ale celor străini, veniţi de peste Dunăre cu Domnii.

Domnia de aproape patru ani a lui Alexandru Calimah fu urmată de a lui Constantin Ipsilant. Acesta dacă erà lacom şi necruţător pentru ţară, erà cel puţin un om energic şi destoinic.

La începutul anului 1801, Poarta trimise Domnului Moldovei ordin să adune 6.000 oşteni şi să-i trimită în Ţara-Românească (1). Pentru a întâmpinà această cheltueală, Domnul puse dări speciale în valoare de 1.200 pungi de bani şi trimise în fiecare ţinut câte un comisar special însărcinat să recruteze oştenii. Cei pedestri aveau să primească câte 15, cei călări câte 25 lei pe lună, din cari urmau să se întreţie.

E puţin probabil ca numărul cerut de 6.000 oşteni să fi fost împlinit. Tot ce ştim este că la sfârşitul lui Fevruarie ajungeau în Bucureşti 300 oşteni recrutaţi în Moldova (2).

(1) Corespondentul anonim din Iaşi, Fevruarie 1801.
(2) Corespondentul anonim din Bucureşti.

Urmaşul lui Ipsilant în Moldova, Alexandru Suţu, pe lângă că erà de o lăcomie neobişnuită chiar pentru un Domn fanariot şi adusese cu dânsul o droaie de rude şi de alţi Greci şi mai jăcaşi decât stăpânul lor, mai erà şi incapabil.

Pe lângă dânsul se oploşise un aventurier francez cu antecedente rele, care umblà sub numele de General Conte Luce de Gaspari-Belleval. Acest Belleval, om foarte deştept şi ager, intrigant şi nescrupulos, erà secretarul politic al lui Alexandru Suţu şi mai îndeplinià şi funcţiunea de «Ministru al Afacerilor Străine». După fuga lui Mihaiu Suţu la Braşov şi restabilirea ordinei în Bucureşti, Hasan Paşà scrise Domnului Moldovei, Alexandru Suţu, înştiinţându-l că Mihaiu Vodă fusese constrâns, pentru a-şi scăpà vieaţa, să părăsească Bucureştii. Paşa rugă pe domnul Moldovei să stărue pe lângă unchiul său pentru ca acesta să se întoarcă în Bucureşti şi să reià în mână ocârmuirea, deoarece liniştea fusese cu desăvîrşire restabilită. Paşa mai ziceà că va lăsà trupe pentru siguranţa ţerii şi se jurà pe cinste şi pe Coran că vieaţa Domnului erà în cea mai deplină siguranţă. Scrisoarea fu transmisă lui Mihaiu Suţu de nepotul său (1).

De mare îngrijire fu cuprins Domnul Moldovei când auzì despre cele intâmplate la Bucureşti şi despre fuga unchiului său. Inţelese că acesta nu va mai puteà să păstreze Domnia şi se temeà să nu fie cuprins şi el în disgraţia lui Mihaiu Vodă. Chiar în noaptea în care primì vestea, adună boierii şi încheià cu ei toate socotelile curente. Apoi îi puse să alcătuească o jalbă către Poartă din partea lor şi a Mitropolitului, prin care se rugau să nu schimbe Domnul Moldovei, ca să nu se întâmple şi aici neorândueli ca acele ce se întâmplase în Bucureşti. Această jalbă fu trimisă Porţii însoţită de o mie pungi de bani (2).

A treia zi sosiră din Ţarigrad trei Turci cu un ferman al Porţii poroncind Domnului să adune oaste şi s'o trimită în Ţara-Românească. Domnul pe când cetià firmanul în Spătărie, în faţa Turcilor, erà stăpânit de o spaimă atât de cumplită, încât de abià puteà să ţină firmanul în mână. N'ar fi putut să isprăvească cetirea dacă nu l-ar fi îmbărbătat Turcii. Se temeà să nu fie vorba de mazilia sau poate chiar de moartea lui (3).

(1) Corespondentul anonim din Iaşi la 11 Iunie 1802.
(2) Ibid.
(3) Ibid.

De altmintrelea aveà de ce să se teamă, căci nemulţămirea împotriva lui erà obştească şi Consulul rus o aţâţà pe cât îi erà cu putinţă.

Jalba trimisă de boierii munteni Impăratului Austriei şi prin care ei cereau anexarea Ţerii-Româneşti către acel Imperiu, erà prin sine foarte explicabilă şi chiar firească în împrejurările în cari se aflau boierii. Totuş nu este admisibil ca boierii să fi făcut acest demers fără ademenirea şi îmboldirile agentului austriac Merkelius şi ale autorităţilor împărăteşti din Transilvania. Demersul fiind cunoscut agenţilor ruseşti, erà firesc ca politica rusească să pună la cale o contra-lovitură.

In ziua de 1/13 August 1802, adică pe când Alexandru Suţu se aflà la Bucureşti, Consulul rusesc remise Postelnicului o lungă notă verbală (1), adică neiscălită, alcătuită în tonul cel mai cominatoriu, în care se expuneau pe larg şi fără cruţare toate infracţiunile la tratatul dela Cuciuk-Cainargi, ale cărui stipulaţiuni erau întărite de atâtea hatişerifuri, de cari se făcuse vinovată ocârmuirea lui Alexandru Suţu. Arătà câte erau birurile în fiinţă la 1774, şi cari după acel tratat nu puteau fi sporite, şi câte apăsau astăzi pe popor; arătà că se ieau producte pentru trebuinţele Domniei sau ale Impărăţiei cu preţuri statornicite în chip arbitrar sau chiar fără nici o plată, arătà că dela Domnia lui Alexandru Calimah s'a introdus şi se mănţine obiceiul de a silì pe locuitori să transporte ei înşişi productele luate dela ei, corvadă cunoscută sub numele de *sursat*.

Acest abuz desgustă şi depărtează pe săteni dela cultura pământului. Apoi expune că în cele mai multe cazuri vânzătorul este silit să iea, în loc de bani, sare dela ocnă, pe care, ca să o aducă, trebue să facă un transport a cărui valoare covârşeşte valoarea sării. Denunţă abuzurile ce s'au făcut cu corvezile nesfârşite şi nejustificate în tot timpul Domniilor lui Calimah şi Suţu. Arată între altele că untul luat cu prilejul împlinirii dării asupra acestui product este mâncat de Grecii aduşi de Domn, că numărul de oi luate sub cuvânt că sunt trimise la Ţarigrad creşte din ce în ce, alcătuind o dare din cele mai grele pentru locuitori. Adaoge că aceste sarcini devin mai nesuferite prin vexaţiunile ispravnicilor greci aduşi din Constantinopol şi cari sunt puşi de preferinţă în slujbă, înlăturându-se pământenii. Apoi, după ce reproduce textul hatişerifului, somează pe Domn să pună imediat capăt abuzurilor, ţinându-se cu

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 243.

stricteţă de condiţiunile hatişerifului şi cere ca pe viitor Domnul să se folosească, pentru trebuinţele lui, numai de anume venituri.

Nemulţămit cu această notă, Consulul General adresează Domnului la 3 Septemvrie(1), adică îndată după întoarcerea lui din Bucureşti, altă notă, privitoare la abuzurile speciale a cinci funcţionari greci, din cari doi aparţin familiei Domnitorului. Iată un rezumat al acelei note aproape din cuvânt în cuvânt:

Arată că are dela Curtea lui poruncă să facă reprezentaţii pentru purtarea nelegiuită şi potrivnică poruncilor Porţii a acelor Greci cari ocupă slujbe de ale ţerii ce se cuveniau boierilor pământeni şi despre cari Consulul General mai făcuse arătare.

De acum înainte (în urma stipulaţiunilor hatişerifului) urmà ca boierii să aibă deplină dreptate şi să fie excluziv întrebuinţaţi în slujbele ţerii.

In cât priveşte pe Grecii cari venise în ţară cu Domnul şi cari fusese puşi în slujbe împotriva legii, ei trebuesc depărtaţi din aceste două ţeri şi mai cu seamă Postelnicul Gheorghe Suţu cu tovarăşii lui: Racoviţă, Hangerlì, Scanavì şi Hatmanul Costache Suţu, cari au lăsat în ţinuturile în cari au fost rânduiţi în slujbă pentru nenorocirea locuitorilor, urme nenumărate, cari se vor cunoaşte încă mulţi ani, şi neşterse amintiri pentru viitor a jafurilor, a violenţelor şi a nedreptăţilor ce au comis.

Consulul General cere deci imediata destituire a Serdarului de Orheiu, Gheorghe Suţu, a Starostelui de Focşani, Constantin Suţu, a Postelnicului Hangerlì şi a lui Scanavì şi pedepsirea lor, fiindcă este ştiut că ei au câştigat bani mulţi şi dreptatea cere să se întrebuinţeze toate mijloacele spre a uşurà oareşcum starea acelor locuitori cari au fost prădaţi.

In cât priveşte pe Ispravnicul de Bacău, Spătarul Haret, deşi nu se aude ca el să fi jăfuit poporul precum l-au jăfuit ceilalţi, totuş el l-a asuprit, deoarece a oprit să se transporte popuşoi peste graniţă, rezervând folosul acestui negoţ cu popuşoi numai pentru dânsul, ceeace i-a adus mari foloase, căci cumpără popuşoiul pentru puţin şi-l vindeà cu preţ întreit. Pentru acest fapt trebueşte dojenit.

Postelnicul Hangerlì este cunoscut Consulatului pentru asupririle şi violenţele ce le-a făptuit asupra Craiovenilor în Domnia fratelui său în Ţara-Românească.

---

(1) Corespondentul anonim din Iaşi.

Acuma Focşanii s'au răsculat împotriva lui, fiindcă a însărcinat pe Jidovi cu tăierea cărnii şi aceasta este o singură pildă a chipului întrebuinţat de el spre a se îmbogăţì.

Postelnicul Dragomanache Suţu, mândru de rudeniile şi relaţiunile lui şi privindu-se ca fiind deopotrivă cu Domnul, nu recunoaşte mai mare peste dânsul; el ocărmueşte după voia lui, bate boieri la tălpi, la falangă cum se zice aici, aruncă oameni la închisoare fără măcar a-i cercetà, împlineşte biruri îndoit mai mari decât cele scrise de Visterie, astfel că locuitorii, aduşi la desnădăjduire, au dat plângere asupra lui.

Postelnicul Scanavì a adus ţinutul Neamţului în aşà stare de sărăcie, încât ai crede că au năvălit duşmanii într'însul. Tot cu asemenea jafuri a urmat Hatmanul Costache Suţu în ţinutul Sorocăi, primind nenumărate plângeri din partea locuitorilor. Consulul general sfârşeşte zicând că: «deoarece este dator să raporteze Impăratului tuturor Rosiilor despre cele de mai sus, cere nu numai ca să i se dea răspuns în scris dar şi ştiinţă că s'au luat fără pierdere de timp măsurile cuviincioase».

Mazilia lui Alexandru Suţu sosi la începutul lui Octomvrie. Vom tratà mai departe despre cauzele cari aduseră înlocuirea lui prin Alexandru Moruz.

Domnul mazil, temându-se de vreo batjocură din partea poporului de jos din Iaşi, care obişnueşte să arunce după dânsul cu grâu şi cu făină când este mulţămit şi cu pietre când este nemulţămit, a părăsit oraşul incognito la 30 a lunii (Octomvrie st. n.) (1).

In hârtiile din cari am extras cele ce preced, mai găsesc, scris la sfârşitul lui Octomvrie, un brulion de corespondenţă care confirmă pe deplin intrigile agenţilor Rusiei despre cari am vorbit şi care se poate rezumà precum urmează (2):

Boierii Moldovei sunt împărţiţi în mai multe partide: cei mulţi ţin cu Ruşii, mai puţini cu Turcii, alţii sunt pentru o preschimbare desăvârşită a stării de lucruri în fiinţă, prea puţini sunt bine dispuşi pentru Austria.

Ei mărturisesc că Moldova a fost totdeauna mai adăpostită decât Ţara-Românească împotriva năvălirilor străine şi a altor nenorociri şi deplâng că urmând pilda boierilor munteni, cei din Moldova, ademeniţi de meşteşugurile lui Barozzi, au apucat să invoace ocrotirea Curţii ruseşti. Această cerere nesocotită îi va expune pe viitor

1) Corespondentul anonim din Iaşi.
(2) Idid.

atât neplăcerii amestecului Rusiei în ocârmuirea lor lăuntrică, cât şi primejdiei să aibă a se teme, dacă vor aveà parte de acea ocrotire, de mânia Sultanului.

Starea de nelinişte, manifestată prin asemenea măsuri nesocotite a şi avut drept urmare o desbinare între boieri.

A doua clasă a boierilor a dat o plângere împotriva celei dintâi, şi anume împotriva familiilor Visternicului, a Marelui Logofăt şi a Vornicului Balş, a marilor Logofeţi Paşcanu şi Roznovanu (?) pentru pretinse asupriri.

Ruşii din partea lor, spărieţi prin cererile făcute de boierii Ţerii-Româneşti către Franţa, cereri prin cari cer ajutorul acelei puteri, s'au folosit de această împrejurare spre a alarmà Poarta, spre a o aduce să reînnoească articolele din tratate privitoare la aceste Principate, trăgând dintr'însele tot folosul cu putinţă pentru politica rusească.

Corespondentul arată că, pe cât are cunoştinţă de starea boierilor din această ţară, i se pare că *afară de câţivà boieri cari s'ar puteà să aibă idea de a alcătuì o republică,* ei nu doresc nici voesc vreo schimbare de stăpânire, pentru bunul temeiu că, printr'o asemenea schimbare, ar aveà mult de pierdut şi nimic de câştigat; nu trebue uitat că ei se folosesc astăzi de o mulţime de privilegii excluzive şi că au monopolul unor slujbe cât se poate de lucrative, în cari îşi succed unii după ceilalţi.

IV.

DESPRE NUMIREA LUI CONSTANTIN IPSILANT IN ŢARA-ROMÂNEASCĂ ŞI A LUI ALEXANDRU MORUZ IN MOLDOVA.

Aceste numiri alcătuiau un succes strălucit pentru politica rusească.

Cea dintâi erà pregătită mai de demult.

După Dionisie Eclisiarhul, bătrânul Alexandru Ipsilant ar fi scris boierilor cu mult înainte de fuga lui Mihaiu Suţu, ca ei să ceară Domn pe fiul său Constantin (1) care fusese Dragoman al Porţii la 1797 şi 1798, apoi Domn al Moldovei dela 1799 la 1801.

Ipsilant, în calitate de Dragoman al Porţii, mijlocise alianţa dintre Turcia, Rusia şi Anglia la 1798. Erà de pe atunci un ad-

(1) *Hronograf* de Dionisie Ecclesiarhul în Papiu, *Tesauru de monumente Istorice*, II, p. 203.

versar neîmpăcat al Francezilor. El îndemnase pe Turci să pună mâna pe hârtiile din cancelaria ambasadei franceze, unde erau adunate toate arhivele comerțului și ale particularilor francezi din Răsărit. După cum raportează Ruffin, Ipsilant a mers mai departe și și-a apropriat pe prețuri de nimic tablouri de valoare și alte obiecte de preț provenind din prădarea caselor supușilor Franței. După stăruințele lui Ruffin, Poarta dispuse să se pună un sechestru pe averea lui Ipsilant, care fu silit să restitue parte din aceste obiecte de preț aparținând supușilor francezi, ce și le însușise prin mijloace puțin corecte (1).

In tot timpul Domniei lui în Moldova fusese un instrument al Rușilor. Nu se sfiise să declare singur Colonelului Grabinski, unui agent al lui Kosciusko, care, la 1808, trecea prin Iași, că: «văzând starea în care se găsește Impărăția turcească, el ascultă mai cu sfințenie de ordinele Ambasadorului rus decât de firmanele marelui Sultan» (2).

După ce fu mazilit din scaunul Moldovei, casa lui din Constantinopol eră sediul tuturor intrigilor rusești. Intreținea corespondență neîntreruptă cu Barozzi (3). Este vederat că grație uneltirilor acestuia o mare parte din boierii (din aceiași cari solicitase la 12 Iunie anexarea către Austria) ceruse mai înainte și mai cerură și pe urmă Porții, prin mijlocirea Consulatului rusesc, numirea lui Constantin Ipsilant în calitate de Domn al Țerii-Românești. Dovezi neîndoelnice despre această înțelegere între boierii munteni, Rusia și Ipsilant, găsim în următoarele acte:

La 22 Iunie 1802 vedem pe Mitropolitul Țerii Românești, cu boierii aflători la Brașov, scriind Consulului rusesc, Luca Chirico, spre a-i mulțămi pentru interesul ce-l poartă cauzei lor (4). Această scrisoare se vede lămurit că este un răspuns la o scrisoare a Consulului.

La 29 Iulie următor, Chirico (5) scrie Mitropolitului și boierilor pribegi, anunțându-le că a comunicat lui Tamara scrisoarea trimisă de ei în limba franceză, pe care a însoțit-o de observațiuni exacte, de cari făcea mențiune scrisoarea Serdarului Michiu.

In acea scrisoare se deplâng nenorocirile Țerii-Românești; intențiile cari au dictat-o erau curate, dar zelul a depășit scopul. Răs-

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 233, 240, 241.
(2) Ibid., p. 204.
(3) Ibid.
(4) Ibid., IV, p. 295.
(5) Ibid., p. 298.

punde la scrisoarea boierilor din 23 Iulie dând lămuririle cerute de boieri.

Excelenţa Sa (Tamara) *crede că boierii şi Mitropolitul prelungind şederea lor la Braşov ajută şi uşurează rezultatul tratativelor cu Poarta şi e bine să stea acolo până la nouă ordine.* Dar le incumbă să găsească temeiuri plauzibile pe cari să le arăte Domnului spre a justificà acea absenţă prelungită.

Domnul i s'a jăluit (Consulului) de absenţa prelungită a boierilor, de scuzele frivole ce le dau spre a o întemeià şi de făgăduinţele că se vor întoarce grabnic, ce le dau fără ca să le ţină. Expune temeiurile ce le-a arătat el Domnului spre a justificà pe boieri, din cari multe sunt neîntemeiate.

Sfătueşte pe boieri să se încreadă în ocrotirea eficace a Măririi Sale Impăratului Rusiei, care binevoeşte să le-o acorde cu milostivire, pe temeiul tratatelor. Termină prin cuvintele: «Honorez-moi de votre confiance, comptez sur mon zèle».

La 2 August (1) urmează altă scrisoare a lui Chirico către pribegi, în care arată îngrijirea Domnului în urma neîntoarcerii lor.

In fine, la 16 August, însuş Tamara (2) scrie Mitropolitului şi boierilor pentru a-i înştiinţà că suferinţile lor au să înceteze în curând şi că se vor puteà întoarce în ţară, *deoarece s'au luat măsuri spre a li se da Domnul pe care îl cer.* «Votre confiance dans la Russie», adaoge solul, «devait être sans bornes et je ne doute point que vous n'en reconnaissiez la preuve dans la circonstance actuelle».

Insărcinatul de afaceri francez, Ruffin, află de toată intriga mai târziu, când numirea lui Ipsilant a devenit un fapt împlinit; iată ce raportează el la 28 August (st. n.) 1802 (3): Boierii munteni emigraţi nu de mult în Rusia s'au adresat prin scrisoare ambasadorului rus dela Constantinopole, Vasile Tamara. I s'au plâns că au fost siliţi de Alexandru Moruz şi de Mihaiu Suţu să plătească în curs de trei ani, peste birul obişnuit, 90 mii de pungi de bani, sub cuvânt de ridicare de trupe şi de alte măsuri de apărare împotriva lui Pasvantoglu. Prin Tamara declară că nu se vor întoarce în ţară înainte de a se fi stabilit într'însa o nouă ordine de lucruri. Domnia trebue să fie pe vieaţă, tributul să fie redus la suma la care se ridicà când s'a închinat Ţara-Românească Turcilor. Cereau să se

(1) Ibid., IV, p. 300.
(2) Ibid., IV, p. 301.
(3) Ibid., II, p. 228.

alcătuească o oaste a ţerii de 10.000 oameni. In fine cereau ca Constantin Ipsilant, ca cel mai dibaciu, cel mai drept şi cel mai bărbat, să le fie Domn.

Ambasadorul rus susţine numirea lui Ipsilant la Domnia Ţerii-Româneşti, dar el, (Ruffin) se opune din toate puterile la numirea acestui duşman al Franţei, care a făcut atâta rău politicei şi comerţului Franţei în Orient.

Este vederat că Ruffin face o confuziune când vorbeşte mai sus de boierii munteni emigraţi în Rusia; ştim că boierii cari s'au adresat lui Tamara erau cei fugiţi la Braşov.

Posedăm textul notei prin care Tamara înştiinţează Poarta că dorinţa unanimă a Ţerii-Româneşti este ca Constantin Ipsilant să-i fie Domn, din care extrag ce urmează:

Majestatea (1) Sa Imperială nu pretinde să-şi aroage vreun drept pentru numirea Domnilor, nici să atribue un asemenea drept Moldovenilor şi Muntenilor, dar interesul ce-l poartă celor două provincii îl face să vadă un mijloc neîndoelnic pentru a închezeşluì buna stare a uneia sau a alteia din aceste două ţeri prin numirea Principelui Ipsilant în acea care o va părăsì Domnitorul Suţu. Majestatea Sa Imperială crede că intercesiunea Sa în favoarea Principelui n'ar puteà să fie neplăcută Sublimei Porţi, nici dăunătoare acelui Principe, nu mai puţin recomandabil în ochii Majestăţei Sale Imperiale decât în ai Sublimei Porţi, fiind unul din principalele instrumente ale alianţei care leagă amândouă Imperiile în chip atât de fericit».

Ipsilant mai erà şi foarte protejat de Prusia. Trimisul prusian la Constantinopole, Knobelsdorf, începuse dela 10 August a lucrà în favoarea lui. Rapoartele lui Knobelsdorf sunt pline de laude la adresa lui Ipsilant.

Regele Prusiei scrià la 8 Octomvrie (2) trimisului său:

« . . . Le choix du prince Ypsylanti est un trait de bonne politique dans les circonstances actuelles; mais vous n'en remercierez pas moins le Reis-Effendi des égards que le Grand-Seigneur a témoignés pour mon intercession, et vous aurez soin de faire connaitre au nouveau hospodar ce qu'il doit à l'intérêt que j'ai manifesté en sa faveur».

(1) Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, p. 371—372.
(2) Ibid., p. 373.

Tamara susţinuse numirea lui Ipsilant cu cea mai mare căldură. Trimisul prusian v. Knobelsdorf zice:

«Les derniers événements en Valachie, *la chaleur avec laquelle le sieur de Tamara a défendu la cause des boyars retirés*, me donneraient beaucoup d'inquiétudes si, d'un autre côté, je ne connaissais le caractère de ce ministre qui est dans l'habitude de se mettre très en avant» (1).

Ruffin însă, în depeşa dela 1 Septemvrie, prin care raportează că, cu toată opunerea lui, Ipsilant a fost numit, atribue *căldura* pusă de Tamara în sprijinirea numirii acestui Domn unui bacşiş de 200 pungi ce misiunea rusească l-ar fi primit dela Ipsilant (2).

Mulţi ministri turci ar fi fost contrari acestei numiri.

Numirea lui Moruz asemene eră datorită influenţeì ruseşti, deşì devotamentul lui către Curtea rusească eră departe de a fi atât de absolut ca al lui Ipsilant. Familia Moruz fusese, chiar cu câţivà ani mai nainte, suspectă ambasadei ruseşti, din cauză că îmbrăţoşà cu prea multă căldură interesele franceze şi, la 1798, la izbucnirea răsboiului cu Franţa, şi-ar fi găsit pieirea dacă nu ar fi ştiut să calmeze bănuelile prin darea a 100 pungi de bani (3). Tamara nu-şi ascunsese supărarea când Panaioti Moruz fusese numit, în anul 1801, dragoman al plenipotenţiarilor otomani însărcinaţi să negocieze pacea cu Franţa.

Ruffin care lasă să se vadă necazul ce-i pricinueşte numirea lui Moruz, atribue această numire sumelor însemnate primite de ambasada rusească dela dânsul, adăogând (4):

«*La mission russe* s'étant, par la paix de Kainardji, ménagé la faculté de s'immiscer dans le choix ou l'exclusion, la confirmation ou la déposition des Hospodars, *est entrée insensiblement en partage des sommes énormes que les Princes sont sans cesse dans le cas de lui payer sous main.*

Dar izbânda cea mare a Rusiei nu stăteà atâta în faptul că adusese pe scaunele Principatelor două instrumente ale politicei sale, ci mai ales în unele din condiţiunile *hatihumaiumului* pe temeiul căruia erau numiţi Domnii.

(1) Ibid., p. 370.
(2) Ibid., II, p. 195.
(3) Ibid., II, p. 195.
(4) Ibid., II, p. 242.

Acest ordin împărătesc (1) după ce reproducea stipulațiunile firmanelor dela 1774, 1783 și 1791, mai cuprindea niște hotărîri nouă, stabilite în urma unei înțelegeri cu Rusia. Cea dintâi și mai de căpetenie era numirea Domnilor pe șapte ani. Apoi se hotără că: «pe câtă vreme nu ar există din partea lor vreun delict învederat, nu vor puteà fi depuși înainte de termenul de mai sus; astfel că dacă, în cursul acestor șapte ani, vreun Domn ar fi învinovățit de vreo greșeală, *Inalta Poartă ar aveà să înștiințeze despre aceasta pe trimisul Rusiei și dacă, adeverirea vinei fiind făcută de amândouă părțile,* ar fi vederată și s'ar stabili că Domnul în chestiune ar fi într'adevăr culpabil, atunci ar fi, însă numai în acel caz, permis ca el să fie depus».

Rusia deci, pe lângă că izbutise să obțină numirea unor Domni cu totul devotați ei, mai dobândise și siguranța că, timp de șapte ani, nu vor puteà fi maziliți fără voia ei.

Firmanul mai conțineà douăzeci și două de articole în privința desființării birurilor stabilite după *senedul* dela 1783, *dreptul consulilor rusești de a face reprezentațiuni Domnilor atât asupra intereselor țerilor* cât și asupra aducerii la îndeplinire a firmanului, stavilirea abuzului cu scutelnicii, contribuirea de către Moldova la cheltuelile făcute de Țara-Românească pentru plata oștilor cari păzesc acest Principat, anunțarea unor firmane menite să reguleze câtimea proviziunilor ce Principatele vor trebui să furniseze Porții și plata lor în bani peșin și după prețurile curente, restituirea pământurilor uzurpate spre a alcătui *raialele* și altele.

Erà firesc ca puterea care dobândise dela Turci atâtea ușurințe pentru ele să-și vadă vaza în Principate sporită în chip aproape nemărginit și să devină pentru locuitorii acelor țeri Impărăția în care aveau să pună toate speranțele lor.

V.

DESPRE A DOUA DOMNIE A LUI CONSTANTIN IPSILANT IN ŢARA-ROMÂNEASCĂ, SEPTEMVRIE 1802—16 AUGUST 1806.

Intâia grijă a lui Constantin Ipsilant când veni să-și ocupe scaunul, fu adunarea de trupe pentru a apără țara împotriva Pasvangiilor și spre a se puteà astfel lipsi de ajutorul costisitor al oștenilor împărătești plătiți de țară. Făcù ce putù și închipui mijloacele tre-

(1) D. A. Sturdza, op. cit. I, p. 262.

buitoare pentru a achită banii ce se cuveniau acestor oșteni scumpi, jacași și nedestoinici cari părăsiră țara cu Hasan Pașă.

El, Ipsilant, adună 10—12.000 de oameni înarmați, Români, Sârbi, Arnăuți, Turci și Moldoveni; îl vedem cumpărând puști și munițiuni din Austria (1). Valoarea militară a acestei *oștiri* eră nulă; erau rău armați, rău comandați, nedisciplinați, buni de jaf dar nu de luptă.

Pasvantoglu rămăsese liniștit dela venirea în scaun a lui Ipsilant, probabil în schimbul unor argumente sunătoare. La începutul lui Fevruarie 1803, cunoscutul Manaf Ibrahim, care acuma eră *aian* al Turtucaiei, trecù pe țărmul românesc. Manaf spre a adormì pe Ipsilant îi trimise răspuns că nu vine să facă vreun rău țerii, ci a trecut Dunărea ca să ajungă mai degrabă la Nicopol (!). Această declarație nu-l împiedecă însă să ceară imperios proviziuni de tot felul sub amenințare de jaf. Ipsilant dădù poruncă să i se dea proviziile cerute și își adună oștirea împrejurul Bucureștilor. Orașul mai eră apărat de o strajă specială, numărând vreo trei mii de oameni și plătiți de locuitorii Capitalei.

Boierii erau iar gata de fugă peste munți și ședeau cu carele mocănești înhămate. Dar Ipsilanti îi îmbărbătă și reușì nu numai a-i face să stea pe loc, dar chiar să-i dea și o sumă de bani pentru măsuri de apărare.

Fie că se păzià de oștirea Domnului, fie că acesta îi trimisese, ca și lui Pasvantoglu, daruri mulțămitoare, Manaf Ibrahim nu întreprinse nimic împotriva țerii și trecù iar Dunărea.

Neînțelegeri mari izbucniră între *aianii* dela cetățile de peste Dunăre, cari începură a se răsboì unul cu altul, ceeace pricinuì mari cheltueli Țerii-Româneşti, fiecare din ei storcând Domnului bani și producte sub fel de fel de cuvinte și amenințând cu jaf în caz de refuz.

Această stare de lucruri se îmbunătățì până la un oarecare punct în urma încheierii păcii între Poartă și Pasvantoglu în acelaș an, 1803.

Sârbii se răsculase tot atunci și Ipsilant eră dela început, cu știrea Porții, în relațiuni cu ei. Pretextul acestor relațiuni eră că servește de mijlocitor între ei și Turci, dar nu încape îndoeală că, în realitate, eră mijlocitor între Sârbi și cabinetul din Petersburg. Sârbii, în urma sfatului lui Ipsilant, trimiseră deputați Impăratului Alexandru care îi primì bine și le promise protecția lui, sfătuindu-i să asculte de sfaturile lui Ipsilant.

(1) Corespondentul anonim din București.

Acesta avea în toate țerile Europei corespondenți plătiți cari îl serviau în mod minunat, ținându-l informat de toate, astfel că, la rândul său, era în stare să dea Porții știri multe, sigure și proaspete.

Avea pe lângă el doi emigrați francezi cari purtau corespondența cu agenții ce-i avea în străinătate. Unul era Belleval (1) pe care l-am văzut pe lângă Alexandru Suțu pe timpul Domniei acestui Domn în Moldova și care, la Ipsilant, purtă titlul de ***Ministru secretar de stat la afacerile străine***; celălalt, venit în calitate de preceptor al copiilor lui Ipsilant, se numià Marchizul de Saint Aulaire.

Asupra rolului ce acești doi aventurieri îl jucau la Curtea lui Ipsilant și asupra influenței ce o aveau asupra Domnului însuș și a politicei lui, găsim amănunte foarte interesante în următorul raport din 27 April 1803 al lui Sainte Luce către Talleyrand (2):

...M. le général Comte de Belleval, Ministre Secrétaire d'État, ayant le Département des Affaires Etrangères de Son Altesse Sérénissime le Prince Régnant de Valachie (c'est ainsi qu'il se qualifie dans ses notes), me faisait les protestations d'une amitié éternelle. Ce Belleval que vous connaissez sans doute par ses aventures plus qu'extraordinaires en Angleterre et en Prusse, a obtenu de la clémence du Premier Consul sa radiation de la liste des émigrés; il n'en a pas moins pour cela sa poitrine surchargée de cordons, de croix, parmi lesquelles on distingue la croix de St. Louis. Indépendamment de toutes ces marques, il parte au derrière une grande clef d'or je ne sais de quelle serrure. On en rit beaucoup, mais il est imper-

(1) Iată amănuntele ce le dă Brune asupra lui Belleval într'o scrisoare către Champagny, solul francez la Viena (*Hurmuzaki*, supl I, vol. II, p. 274):

Se numià Contele Gaspari. Sedusese la Londra pe fiica baronului de Jacoby, solul Prusiei, care îndată ce cunoscù ce om erà Belleval, îi reluă pe fiică-sa cu scandal. Se legase cu un aventurier numit de Witch care avea pretențiuni asupra Regatului Iliriei și care, spre a câștigà bunele grații ale Principelui Zubov, îi vândù favorurile soției lui. De Witch neputând face să izbutească pretențiunile lui asupra Iliriei. Gaspari luă numele de Belleval și se lipì de partidul rusesc spre a câștigà pe Grecii din Constantinopol. Acolo făcù cunoștința lui Ipsilant.

Brune se înșeală într'o privință: Belleval erà numele adevărat al aventurierului nostru. Autorul acestei lucrări a cunoscut în anii 1871—73, în Sudul Franței, urmași ai unei surori a lui Belleval, cari i-au arătat o voluminoasă corespondență din București, Iași și Constantinopol a *unchiului* lor. Familia de Belleval erà o familie nobilă din Lauguedoc. Mi se pare că am văzut chiar o carte tipărită povestind întâmplările vieții lui.

El se încercase, profitând de îmbolnăvirea unui curier francez în București, să pună mâna pe depeșile adresate din Constantinopol, de către Brune, lui Champagny la Viena. La început Sainte Luce fusese cu totul cucerit de atențiunile și politețele lui Belleval.

(2) *Rapoarte consulare franceze*, la Academia Română, sub data de mai sus.

turbable, il s'est mis au dessus de tous les propos. Je veux vous le dépeindre tout d'un trait, afin que, dans le cours de cette lettre, vous n'y trouviez que son nom. Ce Ministre a établi une grande correspondance dans toutes les capitales, et je vois d'après les rapports qu'il m'a quelquefois communiqués qu'il est parfaitement servi à Paris. Dernièrement encore il m'a annoncé l'arrivée du C-te Jaubert, qu'il m'a dit être chargé d'une mission particulière, et lorsque ce citoyen, arrivé chez moi, m'a entendu le nommer par son nom et lui raconter ce que je tenais de M. de Belleval il en a témoigné une grande surprise. C'est ce Ministre qui m'a annoncé la nomination du C-en Flury et la disposition qui envoie le C-en Flury jeune à Iassy. Enfin il m'a donné communication de quelques faits qui ne me permettent pas de douter que ses correspondants ne puisent dans de bonnes sources. C'est M. de Belleval qui est chargé, par des anecdotes de l'ancien temps, de faire rire Son Altesse quand elle a du chagrin, et elle en a souvent. Quoiqu'il se dise Français il ne fait que forcément des politesses aux Français, tandis que sa maison est ouverte aux Anglais et que le petit agent britannique en obtient mille préférances. Pendant son séjour à Bucarest le C-en Parant n'a pas eu à s'en louer.

Il est nuisible à la mission française, en ce qu'il a empêché le Prince, qui y était déjà très disposé, de donner au Commissaire ce qu'il est d'usage de fournir. M-r de Merkelius s'en plaint beaucoup. C'est lui qui a inondé Bucarest d'un ouvrage qu'il a fait venir de France, intitulé : ***Dictionnaire Bibliographique des hommes qui ont joué un rôle dans la Révolution,*** et dont l'auteur serait digne des galères. Dès qu'il arrive un Français en Valachie, il en cherche le nom dans son dictionnaire ; s'il s'y trouve c'est un *scélérat*. C'est par de telles productions qu'on juge les Français. C'est par le ***Courrier de Londres*** que les actes du gouvernement français sont connus en Valachie. Ce journal a un grand cours dans le pays et la lettre du rédacteur à ***Monsieur Bonaparte le Consul*** et l'article ***Assassiner n'est pas tuer*** ont été traduits en grec et envoyés à Constantinople. M. de Belleval a fait venir de Hambourg, pour être instituteur des enfants de Son Altesse, un certain Marquis de Saint Aulaire, homme de 60 ans, le plus insupportable bavard qui soit au monde. Il a annoncé beaucoup vous connaître, Citoyen Ministre : que vous lui aviez fait faire des propositions très avantageuses pour retourner en France ; qu'il aurait cru être déshonoré de les accepter ; que son Roi légitime est Louis XVIII. Au reste il dit ouvertement qu'il déteste le gouvernement de la France, qu'il a constamment fait la guerre contre les Français, qu'il était chef de l'Etat-Major de l'armée de Condé, qu'il était à Quiberon, etc. Il s'est même permis, dans un dîner que me donna le Prince, lors du départ du citoyen Parant, des propos si indécents contre la personne

du Premier Consul et contre quelques Ministres que, prenant un ton d'autorité, j'interpellai le Prince de me déclarer si son intention, en m'invitant à dîner, avait été de m'insulter en plaçent un pareil individu à sa table; que sans le respect que j'avais pour les dames qui se trouvaient à table, j'aurais passé mon épée à travers le corps de cet insolent. Je vous avoue, Citoyen Ministre, que si notre situation à la Porte eut eté meilleure, j'aurais présenté une note au Prince pour chasser de ses États ce provocateur à l'assassinat. J'en ai instruit l'ambassadeur à Constantinople et je suis convaincu que cet homme, par tous les propos qu'il a tenus et notamment celui-ci: *qu"il y aurait bientôt un changement en France,* n'était pas étranger à l'infernale conspiration qui a failli plonger la France dans un deuil universel. Voilà l'homme que M. de Belleval a fait venir en Valachie pour être instituteur des enfants de Son Altesse. Voilà les Français dont le Prince est entouré (1). Vous croirez peut-être, Citoyen Ministre, d'après ce portrait, que je vis mal avec lui: point du tout; quoique depuis ces bruits de guerre il ne vienne pas chez moi, cependant il ne se passe pas de jour sans qu'une missive de sa part ne m'apporte *les assurances sincères de son attachement.* Je feins de croire tout ce qu'il veut; il me prend pour dupe; c'est une jouissance que je lui laisse. Il me suffit de le connaître et de vous en offrir le tableau.

Quant au Prince actuellement régnant en Valachie, celui qui a connu son caractère lorsqu'il était drogman de la Porte peut le juger. Il ne lui manque que les occasions pour vexer les Français, aussi m'étais-je préparé lorsqu'on vint m'annoncer que je serais arrêté, à beaucoup souffrir. Les bornes d'une lettre, pressé d'ailleurs comme je le suis, ne me permettent pas d'entrer dans de grands détails à son sujet. Il est la créature de la Russie, et les nouvelles stipulations d'Iassy donnant à cette puissance sur les Principautés de Moldavie et de Valachie un pouvoir absolu, les Hospodars regardent naturellement leur pays comme province de Russie. La chimère du Prince Ypsilanti est d'être indépendant de la Sublime Porte et de voir perpétuer dans sa famille la Principauté de Valachie. Il a fait plusieurs tentatives pour arriver à son but, et son Ministre des Affaires Etrangères a fait plusieurs propositions que je n'ignore pas. Ce Prince déteste

(1) Langeron zugrăvește pe St. Aulaire cu totul în alt chip:... «le marquis de St. Aulaire, d'une naissance distinguée, d'un exprit transcendant, une des meilleures plumes du moment dans la partie diplomatique, honnête homme, désintéressé, mais dont l'esprit ardent et enthousiaste et le caractère violent nuisait à la justesse des idées. Il ne voyait, ne faisait rien que par fougue, par prévention ou par l'impulsion du moment: avec de bonnes intentions et un dévouement absolu pour nous, il nous a souvent nui dans le cours de cette guerre». (Langeron în *Hurmuzaki*, supl. I, vol. III, p. 109.

généralement tous les Français: il est exécré par les Boyards qu'il vexe outre messure. *On ne parle pas du peuple de Valachie, il est esclave et sa condition est voisine de celle des animaux.*

Enfin il ne pouvait faire un meilleur choix, pour son Ministre des Affaires Etrangères, que de la personne de M. de Belleval; il jouit de toute la confiance de son maître, il la mérite car il le sert à merveille.

L'arrivée du Ministre Drummond à Bucarest a été l'époque de ces bruits de guerre qui ont éloigné du Commissaire français tous ceux qui le fréquentaient auparavant. Jamais ambassadeur n'a été reçu comme ce Ministre l'a été. Le Prince l'a visité plusieurs fois et a dîné avec lui. Il lui a donné des fêtes extraordinaires qui ont nécessité des contributions. Une députation composée des premiers Boyards de la Valachie s'est rendue chez M. Drummond: elle lui a fait part du bonheur que la Principauté éprouvait sous le Gouvernement d'un Prince si juste, si éclairé, si humain: bonheur qui serait bien plus grand si la Principauté, indépendante de la Sublime Porte, était héréditaire dans la famille Ypsilanti, etc. Le Ministre, flatté de cette ambassade, a daigné répondre qu'à son arrivée à Londres il prendrait en grande considération l'objet de la demande de Messieurs les Boyards.

Dès ce moment le Commissaire français à Bucharest a été un homme dangereux à fréquenter. Le Prince a défendu à ses Boyards (et j'en ai porté ma plainte à l'Ambassadeur) d'aller chez le Commissaire qui était sur le point d'être arrêté à cause que la guerre était inévitable. Deux de ces Boyards ne s'étant pas conformés à cet ordre ont été destitués de leurs emplois. Cependant lorsque j'allais à la Cour, l'Hospodar connaissant la fermeté de mon caractère, conservait les apparences de la bonne amitié. Je ne vais pas souvent la visiter par la raison que mes appointements ne suffiraient pas pour donner des *bakschichs* aux officiers qui m'accompagnent.

La conspiration anglaise contre les jours du Premier Consul et contre le bonheur de la France avait quelques petites ramifications à Bucharest. On s'attendait à un changement universel. Le Prince a envoyé beaucoup d'argent à la Porte pour faire les préparatifs de la guerre: et je puis vous assurer que la Russie et l'Allemagne en faisaient de considérables. On devait tous se réunir contre la France et ce n'est pas sans raison que le Marquis de Saint Aulaire annonçait qu'il y aurait bientôt un changement en France.

Je ne dois pas vous laisser ignorer, Citoyen Ministre, que le Prince et ses Ministres m'ont donné dans toute la Valachie et même près de la Sublime Porte, une réputation que je suis bien loin de mériter. Je ne sais sous quelles données ils me croyent et me font passer pour un politique adroit et dangereux. Les instances réitérées du Général Brune pour obtenir ma confirmation à Bucharest leur ont fait présumer que puisque l'Ambas-

sadeur attachait tant d'importance à une place qui, sous le rapport comercial, ne présentait dans ce moment aucun avantage à la France, il fallait qu'outre ma mission ostensible je fusse revêtu d'instructions secrètes. Je ne me serais jamais douté de la réputation qu'ils m'ont faîte et puisque je 'ai acquise sans raison je tache d'y faire croire. Une circonstance très insignifiante en elle même, a accrédité cette oppinion et a fait dire au Prince que j'avais des intelligences avec Paswan-Oglou.

Ce fameux Pacha de Widdin, ayant appris qu'il y avait un Commissaire français à Bucharest, y a envoyé son médecin pour lui faire ses compliments et lui exprimer le désir d'être son ami. Je reçus le médecin comme je reçois tout le monde: je lui fis servir les rafraichissements d'usage. Ce médecin, grec d'origine, porte une figure très spirituelle et il est dévoué à Passwan-Oglou qu'il regarde comme le premier homme du siècle. Il me donna quelques détails sur ce Pacha, sur ses projets, sur ses desseins. La Porte, selon lui, n'a pas de sujet plus fidèle que son maître. Il me fit part de l'amitié sincère que Passwan-Oglu portait aux français et de *l'adoration* qu'il avait pour Bonaparte. Il me fit le récit d'un fait assez curieux. Lorsque toutes les forces du Capitan Pacha assiégeaient Widdin, Passwan-Oglou avait fait peindre en grand sur un pan de ses murailles, le portrait de Bonaparte. Il ne commençait jamais une action sans l'invoquer et, ce qu'il y a d'extraordinaire, et ce qui a confirmé sans doute la grande vénération qu'il a pour Bonaparte, c'est qu'il a toujours été heureux dans ce siège, et qu'il est parvenu, avec moins de douze mille hommes, à faire lever le siège de sa Capitale bloquée par 80 mille Turcs et qu'il les a chassés de son territoire. Passwan-Oglou avait composé lui même une chanson qui commençait ainsi: *faisons comme les soldats de Bonaparte: les soldats de Bonaparte sont couragistes.* Enfin il a multiplié le portrait de Bonaparte dans toute sa citadelle: il est venu à bout de se procurer quelques unes de ces nouvelles pièces d'or à l'effigie du Premier Consul et il les a fait mettre dans son *harem*, ainsi que son portrait qu'il a fait peindre par un Italien.

La visite de ce médecin, comme vous pouvez en juger, Citoyen Ministre, était très insignifiante, elle s'est d'ailleurs passée en présence d'un tiers. Elle a cependant fait une telle sensation que le Prince a cru devoir l'écrire au Reïs-Effendi. Mais il s'est permis d'ajouter une atrocité : il a annoncé à la Porte que je me proposais d'aller à Widdin voir Passwan-Oglou. Le Reïs-Effendni a, sur le champ, présenté une note à l'Ambassadeur pour le prier de m'enjoindre de différer mon voyage. Le Général Brune qui sait que je n'entreprendrai pas un voyage de cette conséquence sans lui en donner avis et sans y être autorisé, a été très surpris de cette note, mais n'y a pas cru. Effectivement les explications qu'il m'a demandées et que

je lui ai données l'ont pleinement convaincu que Son Altesse avait écrit des mensonges. J'ai provoqué la suite de cette affaire afin de savoir les raisons qui avaient engagé le Prince à transmettre une semblable nouvelle à la Porte. L'Hospodar, que j'ai vu quelques jours après, m'a affirmé *sur son honneur*, qu'il n'avait pas écrit un mot de cela. J'ai feint de le croire. Je présume que, voulant faire du zèle, il a inventé ce mensonge, comme il en invente tant d'autres, n'imaginant pas que le Reïs-Effendi en ferait le sujet d'une note. Je lui ai fait connaître mon mécontentement, mais il a toujours nié.

La place de M. de Belleval est sans contredit la meilleure de la Principauté. Outre 24 mille piastres d'appointements fixes le commerce qu'il fait lui en procure le double. Il fait venir de Paris de la bijouterie et des fusils qu'il débite comme Anglais. Il s'est associé avec le Sr. Thorton négociant anglais et ils achètent toutes les laines et les graines d'Avignon du pays qu'ils embarquent pour l'Angleterre à Galatz. Comme le Prince prend ces denrées par réquisition, le bénéfice qu'ils en retirent sera immense. Les laines de la Valachie sont aussi belles que celles d'Espagne.

M. de Belleval vient d'obtenir un congé du Prince pour se rendre à Paris où des affaires de la plus grande importance l'appellent. Il partira le 22 de ce mois.

In acest timp Barozzi erà când la Bucureşti când la Iaşi, neobosit în intrigile ce le ţesià. Boierii, după îndemnul lui, erau în corespondenţă necontenită cu solul rusesc dela Constantinopole şi chiar cu cancelarul Imperiului.

La 1 Octomvrie 1803 Tamara face cunoscut mitropolitului şi boierilor Ţerii-Româneşti că a comunicat Cancelarului rusesc scrisoarea adresată acestuia de cler şi de boieri. Scrisoarea se termină prin cuvintele:

«L'intérêt que ce ministre prend au bonheur de la province est si positif que Votre Grandeur peut s'assurer d'avance qu'il réiterera les ordres qu'il a déjà donnés de veiller au meintien des nouvelles stipulations (1)».

Este probabil că, în scrisoarea lor, boierii să se fi plâns că se pun dări peste cele specificate în hatişerif. Se vede că, cu toată pacea ce încheiase cu Poarta, Pasvantoglu cereà nouă contribuţiuni dela ţară, ameninţând cu prădare, căci găsim sub data de 30 Decemvrie altă scrisoare a Mitropolitului, a episcopilor şi a boierilor,

(1) Hurmuzaki, Supl. I, Vol. IV, pag. 303.

adresată tot Cancelarului Rusiei și prin care cereau ca Rusia să acorde țerii protecția ei pentru ca aceasta să fie crutată de năvălirile și extorsiunile lui Pasvantoglu (1).

Corespondența poștală cu apusul Europei se făceà prin poșta austriacă a Agenției, cea cu Iașii de poșta rusească întemeiată de Consulatul general de acolo. Scrisorile încredințate poștei rusești erau date Domnului care le deschideà și le cetià.

Corespondentul anonim din București, despre care am vorbit la capitolul II, arată că se făcuse Agentului austriac deschideri pentru ca să predeà și el lui Ipsilant scrisorile încredințate poștei austriace, dar Merkelius nu voì să audă de asemene lucru.

Domnul se păzià mai ales de intrigile lui Alexandru Suțu care, susținut de ambasada franceză, îl săpà necontenit. Ipsilant izbutind să pună mâna pe dovezi arătând intrigile lui Suțu, acesta fu surgunit și puțin lipsì ca să nu i se taie capul (2).

La Decemvrie 1804, Brune mergând la Paris prin București, Ipsilante îi făcù primirea cea mai strălucită. De altmintrelea, dela proclamarea Imperiului, Ipsilant căută să se pună bine cu Franța și o curtenià prin toate chipurile.

In vara anului 1805, Consulul general al Rusiei din Iași se aflà în București, unde aveà dese consfătuiri cu Domnul, cu Mitropolitul și cu boierii cărora le făceà prezenturi însemnate. Boierii dădeau a înțelege că au mare nădejde să încapă sub stăpânirea rusească. Iar Ipsilant aveà mare nădejde că va obțineà Domnia creditară sub suveranitatea Rusiei (3).

Tot anonimul nostru adaoge că mai mulți boieri au mers la Iași și Constantinopol spre a arătà solului englez că niciodată n'a fost Țara-Românească atât de fericită ca sub Domnia lui Ipsilant și că ar fi foarte folositor pentru ea dacă Domnia ar devenì ereditară în casa lui. Ar fi declarat că, spre a obțineà o asemenea favoare, țara ar fi gata să dea Rusiei și Angliei o sumă de 4 milioane lei (4).

O veste dela 1 Iulie a aceluaș an ne arată pe de altă parte pe Ipsilant îngrijat de tulburările din Bulgaria și că, deoarece se simțià compromis cu Sârbii, a cerut solului rusesc mutarea lui în Moldova, unde se simțià mai teafăr fiind mai aproape de Ruși.

(1) Ibid.
(2) Corespondentul anonim din București dela 14 Martie 1804.
(3) Idem, dela 28 Iunie.
(4) Idem, dela 13 Iulie 1805.

Alexandru Moruz, din cauza sănătății sale slabe, ar fi fost foarte dispus să se retragă.

Răsboiul izbucnind între Franța de o parte și Rusia aliată cu Austria de alta, Ipsilant și boierii nu lipsiră să manifeste sentimentele lor rusofile.

In următoarele extracte din rapoartele lui Sainte Luce către Talleyrand se vor găsi amănunte interesante asupra modului cum se manifestau acele sentimente filoruse, asupra sgomotelor absurde puse în circulație și asupra prorociilor Mitropolitului.

27 Septemvrie 1805.

Monseigneur,

Un article du 3 Juillet, sous la rubrique de Constantinople que le *Journal de Francfort* annonce avoir été publié par le *Moniteur*, a irrité l'esprit des Boyards et de la Cour à un point que je me croirais très imprudent si je m'exposais aux effets de leur vengeance. Dans une visite que je fis au Prince, en traversant une longue salle pour me rendre dans sa chambre, je me vis entouré, par une foule de Boyards qui, me regardant effrontément, leur calpack sur la tête, contre leur coutume, faisaient mine de vouloir m'insulter et répétèrent souvent *Anomos*... J'ai pénétré chez le Prince sur le visage duquel j'ai remarqué un air de mécontement qui sans doute a été la cause de la réception peu gracieuse que j'ai reçue....

Acelaş către acelaş.

8 Ianuarie 1806.

Je me bornerai dans cette dépêche à mettre sous les yeux de Votre Excellence quelques détails qui me paraissent mériter une attention toute particulière.

Quelque temps après la bataille d'Ulm, une estafette arriva au hospodar; la nouvelle d'une défaite complète des Français fut sur le champ répandue; un callarache expédié au Divan l'annonça à Constantinople; on y ajouta la circonstance que les Russes *avaient mis à la broche et avaient mangé* tous les Français qui leur furent livrés par les Allemands.

C'est moins à Bucarest et à Iassy qu'on tend à produire l'impresion qui en est le but qu'à Constantinople où des callaraches chargés des lettres des agents [et] des marchands vont rapidement porter [la nouvelle de] la défaite de l'armée et la prise de S. M. l'Empereur des Français. Votre Excellence n'apprendra point sans indignation que trois estafettes arrivées succesivement ici, le 17 Décembre, l'une desquelles était adressée à l'Agence d'Allemagne, ont porté des dépêches officielles où l'on donnait avis

que, le 2 Décembre, S. M. l'Empereur Napoléon avait été fait prisonnier à la bataille près de Brin (Brünn), que l'armée française fuyait dispersée et qu'une révolution avait éclaté à Paris. Ce récit fut suivi de plusieurs circonstances qui pouvaient y faire croire.

Les agents d'Allemagne, de Russie et d'Angleterre furent à la Cour en grand costume complimenter S. A. L'agent d'Allemagne annonça officiellement cette nouvelle aux principaux boyards et à sa nation convoquée à cet effet..... L'estafette qui lui était arrivée venait du général Métrovski, qui lui adressait copie d'une lettre du Palatin de Hongrie qui mandait le succès de la bataille et la prise de l'Empereur Napoléon..... Je crois que dans une de mes dépêches, en parlant du grand Métropolite de Valachie, j'ai dit à Votre Excellence qu'on accordait généralement ici à cet archevêque le don de prophétie et qu'il voyait clairement dans l'avenir, le passé; ce qui est une faculté particulière, de sorte qu'il est en même temps prophète et sorcière. Je crains, Monseigneur, que Votre Excellence n'ait quelque doute sur la vérité du fait suivant. Moi-même, quoiqu'il se soit passé en présence d'un nombreux concours d'assistants, et que plusieurs personnes dignes de foi aient expressément été envoyées pour me le communiquer, qu'on lui ait d'ailleurs donné beaucoup d'eclat, je délibérerais à l'admettre comme vrai, si je n'avais eu la certitude qu'il existe et que les agents de Russie, d'Allemagne et d'Angleterre en furent les témoins.

On annonça que le Grand Métropolite de Bucarest prophétiserait le 28 Novembre, à quatre heures après-midi; les premiers Boyards et les agents que je viens de nommer furent invités à cette séance. L'archevêque devait s'enquérir, par la science qu'il a de lire dans l'avenir, si les Russes seraient vainqueurs et si les Français retourneraient dans leur patrie. Je n'en reprendrai point de faire connaître cette prophétie qui fut faite dans l'église métropolitaine avec toutes les grandes cérémonies, en présence d'une foule immense, au milieu des saints grecs les plus révérés et qui, à cet effet, avaient été transportés des autres monastères. Le grand Métropolite après avoir longtemps et copieusement écumé, termina son oraison fatidique par annnoncer qu'il voyait distinctement «les Russes à Paris et les Français en Sibérie».

3 Fevruarie 1806.

Acelaș către acelaș.

Depuis cette époque la défense a été faite de me visiter. L'antorité comprime la volonté de ceux qui sont attachés à la France et je puis dire à Votre Excellence que plusieurs Boyards, entr'autres la famille des Ghika,

seraient bien disposés pour les Français; mais les Boyards sont généralement pauvres en Valachie ; ils veulent avoir des places qu'ils n'obtiennent que lorsqu'ils paraissent dévoués à la Russie. Ces places sont annuelles et rendent beaucoup. Ce n'est point un sujet de blâme que les exactions qu'ils emploient pour ruiner le pays; ils prennent l'exemple du chef. Ce n'est point ici le lieu de parler de ces brigandages; je veux cependant, Monseigneur, que vous connaissiez les vexations qu'on met en usage dans cette Principauté. . . . .

Din scrisorile anonimului rezultă că, în luna Fevruarie 1806, Pasvantoglu, asupra căruia Sârbii repurtase mai multe succese, descoperind că episcopul dela Vidin erà înţeles cu ei, puse să-i taie capul, lui şi tuturor celor ce erau în legături mai de aproape cu el. Tot odată se vorbià despre un răsboiu între Turci şi Ruşi. Aceste veşti spăriese cumplit pe Bucureşteni. Boierii stăteau cu harabalele încărcate în ogrăzile lor. Dar mai mare decât la Bucureşti erà spaima la Craiova, căci acolo se lăţise vestea că dacă Ipsilant nu ademeneşte pe Sârbi să se liniştească, Pasvantoglu este hotărît săşi răsbune asupra Olteniei, ai cărei locuitori vor aveà toţi parte de soartea episcopului din Vidin şi a partizanilor lui. Ţara erà cu atât mai îngrijită, cu cât se ştià că Domnul, fiind o creatură a Rusiei, nu va aveà nici o trecere faţă de Turci în cazul unui răsboiu şi nu ar puteà prin urmare să dea ţerii nici un sprijin (1).

Nu încape îndoeală că Ipsilant visà lucruri mari: un regat al Daciei, ereditar în familia lui, sub suveranitatea Rusiei.

Erà un om deştept şi ager, dar nu erà un om *cuminte*, măsura îi lipsià şi visurile de mărire de cari erà stăpânit îl împingeau la fapte nechibzuite.

Lacom din fire, ca toti Fanarioţii, planurile lui ambiţioase, a căror realizare cereà bani mulţi, îl făceau şi mai lacom, apoi împrejurările nenorocite ale ţerii şi mai ales vecinătatea lui Pasvantoglu îl siliau să recurgă la îmmulţirea şi urcarea dărilor. In al doilea an al Domniei Ipsilant îndoì aproape toate dările, sub pretext că ţara datoreşte 6.000 de pungi rămăşiţe din trecut (2) pentru cheltuelile cu oştirile. Aruncase dări asupra eparhiilor, a mânăstirilor şi a boierilor. Ţara erà sleită.

(1) Idem dela 2 Martie 1806.
(2) V. A. Urechià, op. cit., VIII, p. 743.

VI.

DESPRE A DOUA DOMNIE A LUI ALEXANDRU MORUZ IN MOLDOVA 1802—AUGUST 1806.

Alexandru Moruz care petrecuse parte din tinereţele lui în Moldova, pe vremea Domniei tatălui său Constantin Moruz, erà căsătorit cu o Moldovancă (1) şi domnise câtevà luni în Iaşi, dela Martie 1792 la Ianuarie 1793, când fu strămutat în Bucureşti, se bucurà de multe simpatii printre boieri.

El erà un om neobişnuit de deştept, chiar printre Grecii din Fanar, şi aveà însuşirea, atât de preţioasă pentru un om de Stat, de a şti să seducă şi să câştige pe cei ce erau în relaţiuni cu el. Dar puteà să fie energic la trebuinţă şi să impue. Domnia ţerilor noastre, pentru Grecii din Fanar, fiind mai întâiu o afacere şi numai în al doilea rând o satisfacere de ambiţiune, nu puteà nici unul să fie neinteresat, deci Moruz nu făceà excepţie regulei generale, dar este sigur că el nu erà mai lacom decât ceilalţi Fanarioţi.

Deşi Moruz erà fără îndoeală un instrument al Ruşilor, ei nu aveau într'însul încrederea ce li-o inspirà Ipsilant, iar el nedispunând de relaţiunile întinse, afară de Constantinopol, de cari dispuneà Ipsilant, nu erà un factor al acţiunii lor politice în Orient atât de important ca Domnul Ţerii-Româneşti. Istoria Moldovei în timpul acestei Domnii a lui Moruz este aproape excluziv internă până în vara anului 1806. Mă voiu ocupà deci mai ales cu împrejurări interne de ale Moldovei în epoca dela 1802 la 1806.

In hârtiile slobode cumpărate de mine în Basarabia, se găsesc oarecari amănunte necunoscute asupra unor împrejurări din Domnia lui Moruz, pe cari cred nemerit să le rezum mai jos.

Domnul mazil Alexandru Suţu, spre a câştigà bunăvoinţa Turcilor pentru mănţinerea lui în scaun, arătase singur Porţii că Moldova erà în stare să mai dea, pe lângă ceeace dăduse în vara trecută pentru întreţinerea oştilor împărăteşti din Valahia, încă o mie opt sute de pungi la plata soldelor cuvenite acelor trupe. Astfel că Alexandru Moruz, nemai putându-se scutì de această contribuţie, se văzù silit, îndată după sosirea lui în Iaşi, să găsească mijloace spre a face faţă acestei obligaţiuni, a cărei executare erà acuma imperios reclamată de Turci. Cu mare greu putù strânge 600

(1) Zoe, fiica Comisului Lascarache Roset.

pungi pe cari le și trimise, urmând ca rămășița de 900 pungi să fie achitată treptat (1).

Deși hatișeriful nu excludeà pe Grecii din Fanar din slujbele țerii, totuș Moruz a amânat până la Ianuarie 1803 rânduirea în slujbe, cari erau ocupate numai în mod provizor de Moldoveni, spre a vedeà cum urmează colegul lui din Valahia față de Greci, pe cari Rușii necontenit se încercau să-i expulzeze din Principate. Acuma Moruz împărțind slujbele la 21 ale lunii Ianuarie, rândui numai un singur Grec în slujba de Postelnic și alți trei la diferite isprăvnicii, dând celorlalți Greci numai slujbe la Curtea lui sau întrebuințându-i pentru strângerea veniturilor sale particulare, ca acele de pe saline, țigani (2), etc.

Această procedare câștigă lui Moruz simpatia boierilor, iar hotărîrea ce luă de a scădeà dările stabilite de predecesorii lui cu 3 până la 7 lei de cap, ceeace făceà o scădere de 10—12.000 lei de fiecare ținut, pricinuià mare mulțumire în popor (3).

El, pe cât putù, se silì să stârpească abuzurile, înființă un nou departament criminal și mai ales luă măsurile cele mai energice pentru desființarea bandelor de hoți cari jăfuiau mai cu deosebire dealungul granițelor.

Realipirea teritoriului raielei Hotinului către Moldova, hotărîtă de hatișerif, nu se efectuase încă și boierii ai căror moși și părinți stăpânise în acea raià moșii cari fusese pe urmă luate în stăpânire de Turci, acuma grăbiți să pună iar mâna pe veniturile lor, alcătuiau jalbe peste jalbe și stăruiau din răsputeri pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrii hatișerifului. Poarta însă nu se grăbià temându-se ca această măsură să nu aducă la resvrătire pe Turcii cari se folosiau de acele bunuri.

Trebuințele necontenit crescânde ale Țarigradului în unt de vacă, grăsime și seu, pusese *Zalhanaua* din țară în neputință să furniseze fără pagubă câtimile cerute de Turci. Boierii propusese Domnului să interzică exportul vacilor sau să sporească procentul de vaci ce negustorii de toate națiile cari făceau comerțul de vaci erau datori să-l dea *Zalhanalei*. (Se exportase în anul 1801, 30.000 vaci afară de 9.000 tăiate în *Zalhanà* și de 40.000 boi). Moruz însă, neîncuviințând oprirea exportului, dispuse ca *Zalhanaua* să iea pe viitor 4 vaci

(1) Corespondentul din Iași 7 Decemvrie 1802.
(2) Id. din 25 Ianuarie 1803.
(3) Id. ibid.

din 10 în loc de 3 și urcă prețul ce aveau să-l plătească *Zalhanagiii* pentru grăsime la 22 lei 28 parale de ocă.

Armenii supuși austriaci, cari aveau numeroase *odăi* unde creșteau tamaslâcuri, cerură prin canalul guvernului austriac să fie scutiți de acest spor al numărului vacilor ce erau obligați să dea *zalhanalei* cu prețuri hotărîte. Consulul austriac reclamă lui Moruz, dar nu izbutì să obțină nici o concesie.

Numărul acestor odăi se mărise într'atâta, încât țăranii începuse a murmurà că li se restrâng din cale afară locurile lor trebuitoare. In ținutul Iașilor erau 66 asemenea *odăi* (1).

Capanul ridicând câtimea de grăsime ce trebuià furnizată de țară pentru Constantinopol, întâiu la 400.000 și apoi la 600.000 ocă pe an, Moruz se văzù silit să ridice procentul din vacile vândute ce trebuià predat *zalhanalei* la 5 din 10 și să mai acorde o primă de 5 lei de fiecare vacă care s'ar mai procurà *zalhanalei*, ceeace împovărà bugetul țerii cu 100.000 lei pe an, fără a parvenì să satisfacă pe Turci. Aceștia poruncise Domnului să interzică exportul vacilor, dar Moruz fu acuma împiedecat de boieri să dea urmare acestui ordin care ar fi lipsit și pe boieri și pe săteni de sorgintea de căpetenie a venitului lor (2).

Se propuse, pentru a pune ocârmuirea în stare să cumpere mai multe vaci, să se pună o dare de 60 parale de fiecare bou de negoț exportat. In sfârșit se încercă alcătuirea unei tovărășii de negustorii cari să procure ocârmuirii 600.000 ocă grăsime și seu pe an și căreia ocârmuirea apoi să-i dea, peste prețul fixat de *Capan*, câte 30—40.000 lei pe an.

Un număr de boieri din treapta cea de pe urmă trimise lui Moruz o jalbă fără iscălitură, în care se plângeau că boierii cei mari și fiii lor se împărtășiau singuri de slujbele cele însemnate; că ei în zadar sperase, la venirea Domnului, că el va urmà în alt chip și sfârșiau amenințându-l că, de nu va da satisfacere plângerii lor, ei vor face *arz* la Poartă.

Moruz atribuià, și poate cu drept cuvânt, această încumetare a boierilor mici instigărilor de tot felul ale fostului Consul rus Malignovsky.

Se descoperì că jalba neiscălită primită de. Domn fusese scrisă de un boier numit Cuza, care fu arestat dar nu voì să arate nimic.

(1) Id. 1 Iunie 1804.
(2) Id. 11 Fevruarie 1805.

Domnul adună întreaga boierime aflată în Iaşi, în ziua de 15 Ianuarie, la Curte, unde i se cetì o anaforà prin care Domnul se apărà de învinovăţirile aduse de sus zisa jalbă. Apoi Moruz ţinù un cuvânt în care arătà tot ce făcuse dela venirea lui pentru binele ţerii şi pentru mulţămirea tuturor treptelor poporului, se ridicà în contra marelui lux al unora dintr'înşii şi declarà că interzice cu desăvârşire jocurile de noroc (1).

Lui Alexandru Moruz i se datoreşte înfiinţarea, pentru întâia oară în Moldova, a unei poşte pentru scrisori în toată ţara.

Inainte de dânsul existà numai serviciul poştal al Agenţiei austriace care, odată cu pachetele ei oficiale, trimiteà la Cernăuţi şi corespondenţele pentru Europa ce-i erau încredinţate de către negustori şi alţi particulari.

Inaintea răsboiului dela 1788, Agenţia austriacă din Iaşi îşi primià corespondenţa de 3 ori pe lună: la 1, 10 şi 20 a fiecărei luni, în pachete trimise de şeful poştei din Cernăuţi printr'un surugiu călare. Când, la 1788, trupele austriace luase în stăpânire ţinuturile Suceava, Neamţu, Roman, Bacău şi Putna, stabilind o ocârmuire *(Administration)* în Roman, Agenţia, pe lângă corespondenţa oficială, mai aduceà şi cea particulară şi o trimiteà de trei ori pe săptămână acelei ocârmuiri, apoi se socotià iar de trei ori pe săptămână cu şeful poştei dela Suceava. După încheierea păcii, acest şef de poştă urmà să trimită corespondenţa la Iaşi, la Agenţie, odată pe săptămână. Acest serviciu se făceà în chip foarte nemulţămitor, căci, mai ales la vreme de iarnă, surugiul care aduceà pachetele zăbovià pe drum, cu dusul şi cu întorsul, până la douăsprezece zile, ceeace erà foarte dăunător, atât pentru guvernul austriac, cât şi pentru negustori.

Din această cauză, în vremea întâiei Domnii a lui Moruz, Agenţia suggeră acestuia ca, spre binele negoţului şi al ţerii, el să înfiinţeze poştele din Principat după felul în care erau organizate în Austria. Suggestiunea plăcù Domnului care poruncì numai decât Spătarului Cananău să-i înfăţişeze cât mai grabnic un plan pentru înfiinţarea poştelor, şi acest plan fiind încuviinţat cu mici schimbări, se înfiinţă poşta cu curse în toată ţara, de două ori pe săptămână.

Constantin Ipsilant, la venirea lui în scaun, propuse Agenţiei ca corespondenţa cu Austria să se facă, nu prin Suceava, ci direct de la Iaşi la Cernăuţi, deoarece astfel el (Domnul) îşi puteà primì scrisorile din străinătate, vara cu două zile şi iarna cu o zi mai

1) Id. 13 şi 17 Aprilie 1804.

degrabă. Se vede că Agenţia, dintr'o cauză sau alta, nu primì propunerea, căci vedem că, pe lângă cursele pentru Agenţie între Iaşi şi Suceava, se înfiinţară altele pe seama Domniei între Iaşi şi Cernăuţi, prin Herţa.

Este bine înţeles că poşta Agenţiei erà purtată de călăraşi pământeni cu cheltueala ţerii şi fără ca Agenţia să plătească cevà.

Personalul insărcinat cu această slujbă erà alcătuit dintr'un curier şi un ţimiraş, călări amândoi şi ducând cu ei un cal slobod care purtà taşca cu corespondenţa.

La a doua venire în scaun a lui Moruz însă, acesta cerù din nou ca Agenţia să trimită corespondenţa la Cernăuţi prin Herţa, întemeind această cerere mai cu seamă pe faptul că astfel s'ar evità trecerea Siretului şi a Sucevei, anevoioasă, adesea primejdioasă şi uneori cu neputinţă vreme de mai multe zile. Agenţia găsind cererea Domnului întemeiată şi temându-se că, de nu va primì-o, Moruz nu-i va mai pune la dispoziţie mijloacele pentru a transportà corespondenţa sa la Suceava şi va înfiinţà o poştă pentru trebuinţa Domniei şi a negustorilor, se grăbi să facă pe voia Domnului. Dela 1 Ianuarie 1805 expediţia corespondenţei pentru Statele europene se făceà tot prin Agenţia austriacă şi tot prin călăraşi pământeni, deadreptul între Iaşi şi Cernăuţi.

Mai târziu însă, la August 1805, constatăm că corespondenţele, închise într'o geantă pecetluită, erau transportate cu o căruţă trasă de patru cai, prin Botoşani şi Herţa, la Turin (Mamorniţa), unde erau luate în primire de funcţionari austriaci. Când, din cauza ciumei, graniţa erà închisă, geanta se transportà de autorită'ile moldoveneşti de vamă la oficiul de *contumaţie* (Kontumatz) dela Boian, unde erà desinfectată şi trimisă şefului poştei dela Cernăuţi.

Printre actele din Arhiva Senatorilor ce le voiu pubblicà în alt memoriu, se vor găsì şi acele ale organizării poştei pentru călători în vremea lui Moruz.

Ţăranii bucovineni începuse să emigreze în Moldova încă din anul 1803. Această emigrare erà atunci datorită faptului că boierii bucovineni, urmând exemplul nobililor poloni din Galiţia, adoptase sistemul arendării moşiilor lor la exploatatori străini, în parte armeni, dar mai cu seamă jidovi, numărul acestor arendaşi înmulţindu-se în Bucovina, concurenţa între ei ajunse mare şi produse o mare urcare în preţurile arenzii. Iar din cauza acestei urcări a preţurilor de arendă, arendaşii nu puteau să plătească câştiurile lor decât storcând pe ţăran în chip neomenos; deoarece sistemul arendării

fusese adoptat şi pentru moşiile mânăstireşti, ţăranul erà împilat şi stors în toată Bucovina.

Şi boierii din Moldova începuse să-şi vândă moşiile cu anul, mai cu seamă la Jidovi, dar Moruz îngrijat de urcarea subită a arenzilor, pusese capăt la intrarea în ţară a Jidovilor, comunicând chiar această măsură Agenţiei austriace printr'o notă în luna August 1804 (1).

In 1805 expirà termenul de treizeci ani pe care Austria scutise pe Bucovineni de îndatoririle serviciului militar. Acest serviciu, din cauza necontenitelor răsboaie cu Francezii, devenise o povară nesuferită pentru toate popoarele supuse Habsburgilor. Când fu ordonată în Bucovina întâia recrutare, ţăranii îngroziţi la gândul că ei sau copiii lor vor fi luaţi la oaste pe timp de 14 ani, în cursul cărora nu vor mai puteà vedeà vetrele lor, începură a fugì în massă peste *cordon*, în Moldova, în ciuda măsurilor luate de Austriaci spre a împiedecà această trecere.

Stăpânii de moşii, lipsiţi de braţe cari să le cultive, şi Visteria domnească la pândă de noi contribuabili, primirà pe aceşti băjenari cu braţele deschise şi din toate părţile li se făcură înlesniri. Dar guvernul austriac reclamă imediat că *i se momesc* supuşii şi cerù ca bejenarii să fie întorşi la vetrele lor.

In zadar ocârmuirea Moldovei arătă şi chiar dovedì prin cercecetări făcute în comun de organele ambelor ţeri, că se întrebuinţase momeala numai în cazuri absolut excepţionale şi că nu are cum să dea peste graniţă, cu de-a sila, oameni slobozi cari venise să se aşeze în ţară. Austria se plânse Porţii care dădù lui Moruz ordine în consecinţă, dar acesta se mulţămì să poruncească ispravnicilor să pedepsească pe acei ce se făcuse vinovaţi de momeli şi să trimită pe emigraţi înapoi. Mişcarea de emigrare fu întru câtvà stavilită prin măsurile de pază luată de Austriaci, dar încetă cu totul numai după intrarea Ruşilor în ţară, când Bucovinenii văzură greutăţile cari apăsau asupra locuitorilor Moldovei.

Iată ce zice în privinţa acestor emigrări Parant, agentul comercial francez din Iaşi, în raportul lui către Talleyrand din 25 Noemvrie 1805.

La Bukovine offre à cet égard un exemple à citer.

Lorsque cette petite province, démembrée de la Moldavie, fut cédée, il y a trente et quelques années, à la Maison d'Autriche, celle-ci, entre autres

(1) Idem, 5 August 1803.

privilèges qu'elle lui accorda, l'exempta de recrutement pendant une génération; à peine ce terme a-t-il été expiré, vers le mois de Mars dernier, que le Gouvernement s'est empressé d'user de ses droits; il en a voulu user jusqu'à l'abus, pressé qu'il était de récupérer le passé et peut-être déjà de préparer les grandes mesures qui viennent de le perdre. C'est depuis longtemps à ce qu'il paraît que l'Autriche travaillait à ce chef d'œuvre de sa ruine. Tous les pays de sa domination ont pour ainsi dire été décimés en pleine paix, les uns sous le pretexte d'exercices, les autres sous celui d'une revue. Les Polonais et surtout les Hongrois sont outrés; ils parlent hautement de demander à leur Empereur raison d'une pareille jonglerie. Pour revenir à la Bukovine voici ce qui est arrivé. La raison précisément qui faisait exiger beaucoup de recrues de cette Province rendait celle-ci la moins propre à les fournir: en effet trente et plus d'années d'exemption militaire ont fait oublier aux habitans jusqu'au nom de la guerre; on ne leur permettait de s'en rappeler que pour en avoir peur. Il n'y a point de violence qu'il n'ait fallu employer pour les faire marcher et la plupart d'entre eux ont mieux aimé s'enfuir, s'expatrier; on compte plus de deux mille familles passées à cette occasion, et un peu à celle de vexation administrative, dans la seule Principauté de Moldavie: c'est au point que l'Internonce Impérial, secondé, dit-on par la mission russe, qui avait depuis quelque temps déja ses raisons pour s'y intéresser, a été obligé de faire des démarches auprès de la Porte. Il lui a demandé un firman pour intimer à l'Hospodar Moruzzi, non seulement de ne pas se prêter aux progrès de cette émigration, mais encore d'aider à en réparer les désordres. Les Boyards et les principaux habitants de la Bukovine que cette affaire concerne, au lieu de réclamer ont dressé un exposé de leurs griefs et se sont appuyés de la liberté qu'ont toujours eue, même d'après les traités, les habitants des deux frontières, de changer à volonté de patrie: mais on pense que le chef ottoman qui d'abord s'est opposé et fait encore quelque résistance, finira par céder aussi sur cet article. Environ 200 familles ont déjà été obligées de rentrer; toute la population de la Bukovine serait en cette circonstance devenue moldave, si la Porte avait seulement pu le permettre. Ainsi l'Autriche est absolument perdue dans l'opinion comme dans les armées: la crise de cet Etat s'est étendue du centre à toutes ses extrémités. Cela n'empêche pourtant pas qu'en cet instant même on eût fait par toutes sortes de moyens violents, des levées considérables.

Clerul ortodox din Bucovina stăpâniă numeroase moșii în Moldova, cari erau arendate la Moldoveni de toate treptele sau la Jidovi. Guvernul austriac înființase pentru priveghérea arendașilor și

ocrotirea hotarelor acelor bunuri un inspectorat special şi inspectorii aveau necontenite conflicte cu arendaşii, cari adesea erau boieri mari, cu megieşii şi cu autorităţile. Aceste conflicte erau atât de dese şi de neplăcute, încât Austriacii manifestară dorinţa de a se desface de moşiile din Moldova aparţinând «Clirosului» Bucovinei. Un negustor armean numit Teodor Musteaţă, supus austriac, om foarte întreprinzător şi foarte bogat, înţelegând că moşiile în chestiune s'ar puteà cumpărà pe preţ de nimic, alcătuì o tovărăşie pentru cumpărarea acelor bunuri cu boierii Neculai Roset, Iordache Balş, Iordache Roset Roznovanu şi Panaite Cazimir.

In anul 1798, Musteaţă cumpără acele bunuri dela fiscul împărătesc pentru suma de 331.500 florini, plătibili în chipul următor: 33.100 florini arvonă, 132.500 la punerea în posesiune şi restul să rămână ipotecat pe moşie şi să se achite treptat. Venitul moşiilor erà de 16.545 florini. Pentru ca vânzarea să fie valabilă, trebuià un firman al Porţii, pe care Austria se îndatorise să-l scoată.

Firmanul nu fu scos timp de cinci ani, iar Musteaţă cheltuià necontenit cu drumurile ce le făceà, când la Lemberg când la Viena. Cheltuelile făcute de cumpărători se ridicau, în anul 1803, la 280.193 florini (din cari 221.948 florini cheltuiţi de Musteaţă), fără ca să fi fost puşi în posesiune. In anul 1802, boierii se hotărîră să scoată ei înşişi firmanul spre a puteà fi imediat puşi în stăpânire. Musteaţă arătând Guvernului austriac că este gata să depună restul de 132.500 florini, iar moşiile să-i fie imediat date în posesiune, se puse rezoluţie pe petiţie că Majestatea Sa Imperială a oprit predarea moşiilor, că banii nu se pot primì şi că Musteaţă trebue să aibă răbdare.

Se văzù pe urmă că cauza pentru care nu se putuse scoate firmanul erà faptul că Musteaţă fiind supus austriac, nu puteà dobândì imobile în Impărăţia turcească.

Mulţumită însă intervenirii lui Moruz, afacerea fu terminată la 1805; pe de o parte Domnul obţinù ca Poarta să dea firmanul, iar fiscul austriac primì dela Musteaţă vărsământul de 132.500 florini. Moşiile fură împărţite între boieri şi Musteaţă, dar acesta fu obligat să vândă acele ce venise în partea lui.

Următoarele două raporturi ale lui Parant, Consulul francez din Iaşi, dau amănunte interesante atât asupra simpatiilor boierilor cât şi asupra relaţiunilor lui cu Consulii ruseşti Romanof şi Bolhanof, cari s'au succedat în acel timp.

Parant către Talleyrand. — 1 Nivôse an. XIV.

26 Decemvrie 1805.

Quant à la nation moldave, la classe du peuple est absolument passive. Dans celle des Boyards il y en a quelques uns qui sont non seulement amis, mais enthousiastes du nom français et tous sont prêts à se jeter dans les bras d'une puissance protectrice, plus désintéressée que celle qui les tient aujourd'hui sous sa tutelle. C'est à coup sûr le plus petit nombre d'entr'eux qui se trouve sincèrement attaché à la Russie dont la domination n'est rien moins qu'aimable. Il a dernièrement été question ici d'un manifeste de l'Empereur Napoléon qui promettait à la Principautés et le rétablissement de ses anciens privilèges et la restitution de la Bukovine, comme des autres provinces démembrées: on en était aux anges; le désir à cet égard était si grand, que probablement on l'a pris pour une réalité, du moins n'en ai-je pas connu d'autre. Voici une légère idée de la considération accordée en ce moment dans ce pays au nom français. Le Ministre de la Justice ayant dernièrement donné une fête et, par ménagement pour le Consul général de Russie, M. Romanoff, qui se donne ici tout le ridicule d'un personnage, ayant omis de m'y inviter, il y eut un murmure général. Je crus, par égard pour ma place et un peu pour l'opinion publique, devoir m'en plaindre. Le Prince m'a envoyé son premier Ministre me donner en personne une explication satisfaisante. Le Grand Logothète a été semoncé et obligé de venir me demander toutes sortes d'excuses.

Parant către Talleyrand. — 3 Iulie 1806.

J'ai peut-être en tort, Monseigneur, de me taire jusqu'à présent sur le compte de cet agent russe, nommé Bolkanof, j'aurais peut-être dû vous informer et de ses extravagantes exigences auprès de la cour, comme auprès de tous les Boyards qui le détestent encore plus qu'ils ne l'ont craint, et de ses misérables prétentions, de ses ridicules procédés envers moi qui m'étais pourtant volontiers montré disposé à faire les premiers frais de la sociabilité, et qu'il épie, qu'il évite, qu'il jalouse au point de ne se produire à aucune assemblée, pas même à celles de la Cour, parceque je m'y trouve. Il ne pardonne pas que l'on cesse de croire à l'invulnérabilité russe, ni que le Commissaire Français ait obtenu, dans la même résidence que lui, des honneurs et des distinctions qu'il s'y croyait apparamment dus exclusivement: il s'y est d'abord scandaleusement opposé par toute sorte de moyens et ne pouvant pas y réussir, il a pris le parti de bouder tout le monde, de se renfermer chez lui pour y faire beaucoup de bile qu'il dis-

tille journellement, dans des notes dont la force, je crois, ne répond plus à l'amertume.

Mais, Monseigneur, en vous traçant cette esquisse du caractère et des manières du pauvre M. Bolkanof, je m'apperçois que j'ai bien fait de ne pas vous en entretenir d'avantage. C'est un malade dont on ne doit guère parler qu'au médecin et qu'il faudrait envoyer changer d'air à Austerlitz.

Din rapoartele lui Parant reiese că el fusese cu totul cucerit de Moruz, care se vede că aveà darul să-şi atragă simpatiile celor cari veniau în contact cu el. Comisarul francez erà absolut convins de buna credinţă a Domnului Moldovei către Poartă şi, în rapoartele lui, el nu ascunde această convingere. Ruffin care erà de o părere cu totul contrară şi probabil nu fără temeiu, sfătuindu-l să nu se încreadă de loc în protestările Domnului, vedem pe Parant apărându-şi părerile pe larg prin depeşa lui din 29 Iunie.

VII.

DESPRE LUPTA DINTRE FRANŢA ŞI RUSIA PENTRU INFLUENŢA PREDOMNITOARE LA CONSTANTINOPOL INTRE 1802 ŞI 1806.

Indată după încheierea păcii dintre Franţa şi Turcia, vedem pe Napoleon punându-se pe lucru pentru a ajunge să câştige la Constantinopol o influenţă predomnitoare.

Insărcinatul de afaceri Ruffin este înlocuit prin generalul Brune, trimis în calitate de ambasador.

Instrucţiunile trimise acestui general la 18 Octomvrie 1802 încep prin cuvintele: «intenţiunea guvernului este ca ambasadorul la Constantinopole să recucerească, prin orice mijloace, supremaţia ce Franţa o aveà de două sute de ani în acea capitală» (1). Apoi ele recomandă ambasadorului să ocrotească comerţul francez şi să aibă grijă a zice şi a face să se simtă că, dacă Rusia şi Austria au oarecare interes să înpărţească între ele statele Sultanului, interesul Franţei este să mănţină cumpăna dreaptă între aceste două puteri. Ambasadorul trebue să se facă bine văzut de poporul turc arătând mare respect pentru obiceiurile şi moravurile lui.

Poarta, în urma stăruinţelor ambasadorului francez, hotărîndu-se să trimită şi ea la Paris un ambasador, vedem cabinetul din Pe-

(1) *Correspondance de Napoléon I*, No. 6.073, VIII, p. 60; D. A. Sturdza, *Acte şi Documente*, etc., I, p. 402.

tersburg îngrijat de această împrejurare şî recomandând trimisului rus la Paris, Oubril, să se pună în relaţiuni cu ambasadorul turc şi să caute să câştige încrederea lui. Trebue să fie în curent despre toate propunerile ce s'ar face de guvernul francez acelui trimis otoman (1).

In memoriul prezentat la 24 Noemvrie 1803 Impăratului Alexandru I de către contele Voronzov, despre pericolul ce rezultă pentru Rusia din cauza proiectelor ambiţioase ale Francezilor, în care se iea în privire eventualitatea ca aceştia să atace Morea şi Albania şi se vorbeşte de distribuirea armatelor ruseşti menite a apără interesele Rusiei, identice cu ale Europei, se propune ca un corp de armată rusească de 20.000 oameni să fie totdeauna gata să intre în Moldova şi în Valahia (2).

Din memoriul prezentat Impăratului Alexandru la 29 Fevruarie 1804 se vede asemene că anturajul acelui Suveran arătă grija ca nu cumvà Franţa să se folosească de slăbiciunea Imperiului otoman pentru a-l atacà în Arhipel, Morea sau Albania (3).

Pe de altă parte vedem pe Napoleon scriind, la 30 Ianuarie 1805, Sultanului Selim pentru a-l deşteptà din amorţirea în care lâncezià şi a-l face să se desfacă de Divanul lui vândut Rusiei şi a se da în partea adevăraţilor săi prieteni: Franţa şi Rusia (4).

Talleyrand, partizan al alianţei cu Austria, făceà toate sforţările spre a câştigà pe Napoleon pentru această alianţă. Proiectul de tratat de alianţă ce-l propune Impăratului în scrisoarea lui dela 17 Octomvrie 1805, adică când războiul cu Austria şi cu Rusia erà început, prevede la art. 9 că Napoleon nu se va opune ca Impăratul Germaniei şi al Austriei să ocupe cu trupele sale şi să stăpânească în deplină suveranitate Ţara-Românească, Moldova, Basarabia (5) şi partea din Bulgaria cuprinsă între Marea Neagră şi o linie mergând din gura Siretiului la Mangalia (6).

Cum află strălucita biruinţă a lui Napoleon la Austerlitz, Talleyrand scrise Impăratului pentru a stărui ca el să nu abuzeze de victoria lui pentru a sdrobì cu desăvârşire pe Austria învinsă. El

(1) Сборникъ Императорскаго Рускаго Историческаго общества, LXX p. 484; D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 407.

(2) Ibid., p. 408.

(3) Сборникъ LXXVII, p. 486. Sturdza, *op. cit.* I, 424.

(4) *Correspondance de Napoleon I.* No. 8298, X, p. 162; D. A. Sturdza, *op. cit.* I, p. 431.

(5) Sub acest nume se înţelegeà atunci Bugeacul.

(6) D. A. Sturdza, *op. cit.* pag. 436. şi urm.

se temeà că dacă Austria ar fi slăbită cu desăvârşire, Ungurii să «nu părăsească un steag smerit prin necontenite înfrângeri şi, prea slabi spre a alcătuì un stat neatârnat, să nu se dea Ruşilor cu moravurile cărora au atâtea asămănări» (1).

Napoleon făcù pace în condiţiuni destul de grele pentru Austria; de alianţă nu se vorbì. In schimb însă se încheiè la 15 Decemvrie 1805 un tratat de alianţă cu Prusia, care fu ratificat cu două luni mai târziu (2).

Prin tratatul dela Pressburg (26 Decemvrie) Napoleon îşi însuşise Italia, Istria şi Dalmaţia, ceeace îl aduceà în vecinătatea nemijlocită a Imperiului Otoman. Această împrejurare inspirà cabinetului din Petersburg cele mai vii îngrijiri, deoarece presupuneà că Napoleon urmăreşte cucerirea Turciei. Cele trei memorii alcătuite de Principele Adam Czartorijski pentru Impăratul Alexandru, în cursul lunii Ianuarie 1806, se ocupă mai cu seamă cu mijloacele de întrebuinţat spre întâmpinarea acestei primejdii. Cea dintâi măsură propusă este adunarea unei oştiri de 100.000 oameni pe malul Nistrului, care să fie totdeauna gata să între în Moldova şi să ocupe âmbele Principate. In al doilea memoriu se tratează despre foloasele ce Rusia ar puteà să tragă dintr'o desfiinţare desăvârşită sau dintr'o mare prefacere în Imperiul Otoman. Se pune înainte idea alcătuirii mai multor state independente, «exceptându-se însă din numărul acestor state ţerile pe cari Curtea Impărătească ar crede de cuviinţă să şi le însuşească cu desăvârşire, ca Moldova, Valahia şi Basarabia (3).

In acest timp încercările Franţei la Constantinopole erau încununate de izbândă: influenţa franceză câştigà târâm pe fiecare zi. Poarta recunoşteà în sfârşit lui Napoleon titlul de Impărat. Rapoartele consulilor ruseşti din Principate şi mai cu seamă aleDomnitorului Ţerii-Româneşti, Constantin Ipsilanti, aduceau la Petersburg ştirea, neadevărată, că Poarta iea măsuri militare îndreptate împotriva Rusiei, întărind cetăţile şi garnizoanele ei si pregătind cantităţi mari de proviziuni. Principele Adam Czartorijski, în memoriul său dela 7 Martie 1806, propune ca o puternică armată să prevină pe Turci şi, trecând Nistrul, să ocupe Principatele pe cari Rusia să le deţie ca amanet.

(1) Ibid., p. 445.
(2) Ibid., p. 448 şi 449.
(3) Ibid., p. 458.

La 8 Martie, Impăratul Alexandru adresà ambasadorului său la Constantinopole, Contelui Italinsky, un rescript (1) prin care îi aducea mai întâiu la cunoştinţă că nu stărue în hotărîrea de a face greutăţi Porţii pentrucă aceasta recunoscuse lui Napoleon titlul de Impărat, dar că nu va îngădui ca să se satisfacă de către Poartă alte pretenţiuni ce le-ar face guvernul francez şi cari nu ar puteà duce decât la o şerbire desăvârşită a Divanului către voinţele lui Bonaparte. Impăratul porunceşte lui Italinsky să comunice Porţii că are o armată de 100.000 oameni la graniţa Moldovei, «veşnic gata să sboare în ajutorul Sultanului Selim şi să meargă în orice punct al Imperiului său care ar fi ameninţat.» Dar în acelaş timp Italinsky va face cunoscut Porţii că nu va suferì niciodată ca ea să se pună sub atârnarea desăvârşită a guvernului francez şi-i va comunicà că, Impăratul fiind informat că Poarta adună trupe şi material de răsboiu în Rumelia şi în Basarabia, speră că acuma după ce a fost pusă în cunoştinţa adevăratelor dispoziţiuni ale Rusiei, nu va întârzià să transporte aceste forţe la graniţa occidentală a Imperiului, care singură este ameninţată şi care reclamă toată vigilenţa ei. Dacà Poarta nu va da trupelor sale contra-ordin în sensul cerut de Impărat, «armata dela Nistru va intrà îndată în Moldova, nu spre a o cucerì, căci ar fi dureros pentru Impărat să fie silit să se poarte faţă de Imperiul Ottoman în chip ostil, dar numai ca măsură de pază împotriva oricărei agresiuni îndreptate împotriva Rusiei şi spre a redà Porţii independenţa ei, căci el (Alexandru) nu va puteà atribuì acele demonstraţii militare ale Porţii împotriva lui altor pricini decât temerii ce-i va fi inspirat (Porţii) guvernul francez.» Apoi Italinsky «este însărcinat să prevină Ministerul otoman că intrarea armatei ruseşti în Moldova va aveà loc şi în cazul când Poarta s'ar lăsà să fie târîtă la vreo nouă complezenţă către Bonaparte, care ar fi contrară tratatelor şi intereselor reciproce ale celor două Impărăţii, asemenea dacă şi-ar permite (Poarta) să aducă vreo schimbare la starea actuală a lucrurilor în Moldova şi în Valahia, fără a se fi concertat mai înainte cu ministerul împărătesc.» In cazul când Poarta n'ar da imediat trupelor sale contra-ordinul cerut de Impărat, atunci Italinsky urmează să aducă grabnic acest refuz la cunoştinţa atât a cabinetului rusesc cât şi a comandanţilor forţelor împărăteşti pe uscat şi pe mare, la Corfù, la Nistru, pe Ma-

(1) Ibid., p. 486.

rea Neagră şi în Persia, pentru ca ei să urmeze fără întârziere instrucţiilor ce le sunt date.

In acest timp alianţa încheiată între Prusia şi Rusia încă din anul 1800 se făceà din ce în ce mai strânsă şi mai ostilă lui Napoleon. Cu toată alianţa încheiată cu Franţa cu un an mai înainte, Regele Prusiei şi Impăratul Alexandru negociau pentru încheierea unui tractat prin care se îndatoriau a se ajutà unul pe altul din toate puterile împotriva năzuinţelor cotropitoare ale lui Napoleon.

Intr'un nou memoriu adresat lui Alexandru I, la 5 Aprilie 1806 (1), Principele Czartorijski desvoltà un întreg plan de campanie în Mediteranea şi în Adriatica spre a zădărnicì, cu ajutorul flotei engleze, orice încercare a Francezilor asupra Moreei şi Albaniei. In cazul când Poarta s'ar opune la transportarea oştilor ruseşti prin Dardanele, atunci ar trebuì ca Rusia să trimită ajutoare la Corfù, în Sicilia şi la Cattaro prin calea Moldovei, a Valahiei şi a Sârbiei. Principele Czartorijski nu se îndoeşte de succesul unei asemenea expediţiuni, «căci atunci toate popoarele creştine din Turcia ar face cauză comună cu oştirile ruseşti şi Europa întreagă (afară de Franţa), departe de a concepe bănueli din cauza îndeplinirii acestei măsuri, n'ar puteà decât să recunoască legitimitatea măsurilor cari au împins pe Majestatea Sa Imperială s'o iea, îndată ce acele motive vor fi cunoscute». Dar pentru a nu lăsà pe Turci s'o iea înainte, trebue trimis ordin generalului Michelson să treacă Nistrul şi să se îndrepte spre Dunăre, îndată ce Italinsky îl va fi prevenit că Poarta opreşte trecerea trupelor ruseşti.

Pe de altă parte, Napoleon scrie lui Eugène de Beauharnais, la 24 Maiu următor, să comunice generalilor Lauriston şi Molitor că n'au de ce să se teamă atâta de Ruşi, că aceştia «nu sunt încă în Valahia, că sunt departe de acolo şi că dacă ar intrà într'însa şi-ar atrage pe braţe Europa întreagă» (3).

Sultanul se hotărîse să trimită lui Napoleon un ambasador extraordinar (4). Impăratul îl primì cât se poate de bine şi-l însărcină să repete cuvintele lui Sultanului şi să-i mai spună: «să-şi aducă aminte de ele de câte ori duşmanii lui (Napoleon), cari sunt şi duşmanii Sultanului, vor voì s'ajungă până la dânsul. Sultanul nu poate să

(1) Ibid., p. 488 şi 494.
(2) Ibid., p. 490.
(3) Ibid., p. 493.
(4) Muhib Efendi.

se teamă de nimic din partea lui : unit cu dânsul nu va aveà pentru ce să se teamă de puterea oricărui duşman al său» (1).

Napoleon se folosì de acest prilej pentru a trimite şi el Sultanului o ambasadă extraordinară, alegând spre acest sfârşit pe generalul Sébastiani, un om a cărui carieră militară fusese din cele mai strălucite şi care, trimis la Constantinopol după semnarea încheierii tratatului dela Amiens, pe lângă că izbutise să încheie pacea între Franţa şi Turcia, mai ştiuse să câştige favoarea Sultanului Selim.

In scrisoarea adresată lui Talleyrand, la 9 Iunie 1806 (2) tratând despre instrucţiunile ce trebuesc date lui Sebastiani, Napoleon zice între altele:

1. Ambasadorul meu la Constantinopole trebue să încerce prin toate mijloacele şi în toate împrejurările să inspire încredere Porţii, s'o facă să înţeleagă că nu voesc Impărăţia Constantinopolului, că vreau, pe cât pot, să liniştesc toate părţile acestei puternice împărăţii care, în starea ei de slăbiciune, tot mai impune şi Rusiei şi continentului. 2. Ţelul constant al politicei mele este a încheià o întreită alianţă între mine, Poarta şi Persia, îndreptată indirect sau implicit împotriva Rusiei. 3. Vreau să fiu tratat ca puterea cea mai favorizată. Dar influenţa pe care am pierdut-o vreau s'o recuceresc prin dibăcie, insinuare, încredere şi nu prin aroganţă, putere sau ameninţare. Ambasadorul meu trebue să placă sau să inspire încredere. Voiu socoti că va fi insuflat încredere şi va fi îndeplinit instrucţiile lui de câte ori va fi pus de către Poartă în cunoştinţa cererilor Rusiei sau ale Angliei. 4. Nu voiu susţineà pe nici un rebel către Poartă şi pe nici unul din vechii mei prieteni din Egipt sau din Siria şi pe nici un Grec. Politica mea este una şi simplă : să fiu intim legat cu Poarta. 5. Vreau să stau bine cu Poarta prin încredere, prin prietenie, prin afecţiune; dar aceasta nu ajunge: vreau ca această legătură să bată la ochii Rusiei, Angliei şi întregii Europe; ca tot ce este prietenie să aibă strălucire, ca tot ce este răceală şi nemulţămire să rămână secret. 6. Năzuinţa statornică a ambasadorului meu să fie a pune Rusia într'o lumină neprielnică ei; trebue să deprecieze forţele ei militare, vitejia trupelor ei, în orice chip şi necontenit; să trăească cu legaţiunea rusească rece şi fără multă consideraţie pentru ea; s'o trateze mai de grabă cu semeţie decât cu plecare. De altmintrelea, oricari ar fi relaţiunile Franţei cu Rusia, legaţiunea franceză dela Constantinopole trebue să

(1) Ibid., p. 498.
(2) Ibid., p. 498 şi urm.

trăească totdeauna rece cu legaţiunea rusească. Dimpotrivă ea poate să fie în relaţiuni foarte bune cu Austria, Prusia, Anglia, când pacea va fi făcută. 7. Ţelul tuturor negociaţiunilor trebue să fie închiderea Bosforului pentru Ruşi şi oprirea de a trece din Mediteranea în Marea Neagră a tuturor bastimentelor, armate sau nearmate; a închide deschizăturile pentru a ascunde astfel tunurile şi a zice că bastimentul nu este armat, este un moft; a nu lasà nici pe un Grec să aibă corabie sub pavilion rusesc; a întărì şi a armà toate cetăţile împotriva Rusiei, a supune pe Georgieni şi a face ca Porţii să i se recunoască stăpânirea absolută asupra Moldovei şi a Ţerii-Româneşti. 8. Nu vreau să împărţesc Impărăţia Constantinopolului; chiar de mi s'ar oferì trei pătrimi dintr'însa nu vreau, vreau să intăresc şi să aşez pe temelii puternice această mare Impărăţie şi să mă slujesc astfel de dânsa spre a mă opune Rusiei».

Câtevà zile mai târziu, la 11 Iunie 1806 (1), Napoleon trimiteà lui Talleyrand urzeala unei note ce urmà să fie dată solului turcesc spre a slujì de răspuns la nota rusească trimisă Porţii (2). Acel proiect arătà că vorbele Rusiei către Poartă nu erau acele ale unei puteri amice, ci acele ale unei puteri suverane ; că dacă Rusia ţine într'adevăr atât de mult la conservarea Impărăţiei Otomane, de ce oare nu încetează ea cu ajutoarele ce le dă necontenit Sârbilor; că trimeterea unui ajutor de 3—4.000 de oameni împotriva Sârbilor ar fi mult mai folositor pentru Poartă decât aceea a planului de campanie împotriva unei agresiuni franceze. De ce oare împinge Rusia pe Sârbi să se proclame independenţi de Poartă ? Rusia vrea să împingă toate popoarele la răscoală, pentru ca ele să ajungă a obţineà ceeace au obţinut Moldova şi Ţara-Românească, şi pentru ca, pe urmă ea (Rusia) să-şi permită să se amestece în trebile lor lăuntrice, cum a făcut pentru Principatele Dunărene.

In scrisoarea din 20 Iunie 1806 către Sultanul Selim, pe care Napoleon o încredinţă lui Sébastiani, găsim următoarele rânduri privitoare la ţerile noastre :

In cât priveşte Moldova şi Ţara-Românească, *dacă Inălţimea Ta vrea ca aceste provincii să nu-i scape, Ea trebue să se folosească de împrejurările favorabile pentru ca să aducă înapoi pe scaunele lor vechile case domnitoare; Domnii Greci cari le ocârmuesc astăzi sunt agenţii Ruşilor*».

(1) D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 500.
(2) Vezi mai sus.

Alianţa între Prusia şi Rusia, sub formă de declaraţiuni secrete schimbate de ambii Suverani, devenià un fapt îndeplinit la Iulie 1806.

La sfârşitul aceleiaş luni negocierile pentru pacea dintre Franţa şi Rusia, cari urmau la Paris între Talleyrand şi Clarke de o parte şi Oubril de alta, se terminau prin semnarea unui tratat pe care Impăratul Rusiei refuză să-l ratifice. Oubril, în raportul lui către Budberg, mărturiseşte că semnase acel tratat numai spre a da unor state ce aveau a fi atacate de Franţa timp spre a se pregăti ca să respingă agresiunea de care erau ameninţate.

VIII.

LUPTA INTRE FRANŢA ŞI RUSIA LA CONSTANTINOPOLE. C. IPSILANT ŞI A. MORUZ INLOCUIŢI PRIN ALEXANDRU SUŢU ŞI SCARLAT CALIMAH. 1806.

La Constantinopol se dădeà în acest timp o luptă din cele mai vii între Ruffin care, în urma plecării lui Brune (Decemvrie 1804), rămăsese iar însărcinat de afaceri, susţinut de Călimăheşti şi Suţeşti, de Hangerì şi de Carageà, de o parte, şi misiunea rusească, susţinută de cea engleză, de Dumitrache Moruz şi de bătrânul Alexandru Ipsilant cu oamenii lui, de alta.

Ruffin care se află de timp îndelungat la ambasada franceză din Constantinopol, aveà o ură de moarte pentru Constantin Ipsilant, de când acesta, la 1798, la izbucnirea războiului, devastase ambasada franceză şi făcuse atât de mult rău Francezilor. După cum reiese din rapoartele lui, el erà în curentul tuturor intrigilor Grecilor, îi judecà foarte bine (1) şi ştià să răspundă la uneltirile lor prin alte uneltiri. De mare ajutor pare a-i fi fost în aceste împrejurări dragomanul ambasadei, Franchini.

Ambasada franceză erà pusă în cunoştinţa tuturor actelor Domnilor prin Grecii duşmani lor, cari erau informaţi chiar de uneltirile cele mai secrete ale lui Ipsilant. Faptul că el abuzase de încrederea Porţii care îl însărcinase să mijlocească supunerea Sârbilor, spre a-i ademenì să prelungească răscoala şi să ceară protecţia Impăratului Alexandru, este consemnat de Ruffin în memoriul lui dela 21 Iunie 1805, odată cu obstacolele de tot felul puse de Domnul Ţerii-Româneşti şi de Dumitrache Moruz la apropierea Turciei de Franţa (2).

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 310. Raportul din 21 Iunie 1805.
(2) Ibid., p. 312.

In tot timpul verii anului 1805 lupta între amândouă ambasadele fu dată pe terenul reînnoirii tractatului de alianţă între Rusia şi Turcia, care erà pe punctul de a expirà. Toate încercările lui Ruffin să împiedece încheierea acestui tractat rămaseră zadarnice, mai ales în urma sprijinului dat Rusiei de Anglia şi a banilor aruncaţi de Ruşi lăcomiei înalţilor funcţionari turci.

Dumitrache Moruz care lucrà pentru Rusia făcuse acestor demnitari daruri în juvaeruri a căror valoare treceà de 150.000 lei. El se bucurà de o trecere cu totul excepţională pe lângă Sultan care îl numise director şi inspector al spitalurilor, cu privilegii şi prerogative ce erau fără de exemplu în întreaga istorie otomană. Se făcuse elogiile lui în mod solemn în toate bisericile, ceeace erà privit ca echivalent cu rugăciunea pentru Sultan numită *Kousbé* (1).

Din rapoartele lui Ruffin ar rezultà că, după semnarea tratatului de alianţă, se observau la înalţii demnitari turci semne de nemulţămire cu Domnii Principatelor dunărene.

La Decemvrie 1805, marele Vizir ar fi zis lui Franchini: că *acei trădători de Domni ai Moldovei şi ai Ţerii-Româneşti* au ţinut ascunsă vestea victoriei dela Austerlitz. Atunci Franchini suggerându-i mai multe măsuri între cari erà şi schimbarea Domnilor, Vizirul ar fi răspuns: «Incă puţină răbdare şi veţi fi satisfăcuţi» (2).

La 2 Fevruarie 1806, Dumitrache Moruz înmânase Porţii două memorii în cari expuneà atitudinea ce Poarta trebuià s'o aibă faţă de Franţa: să se alieze cu Rusia şi cu Anglia, dar să se facă că ţine la prietenia Francezilor, ca să nu le arate ce are în inimă; dar să se prefacă că doreşte să le fie plăcută, făcându-le nu concesiuni, dar numai demonstraţiuni de prietenie (3).

Franchini îşi procurase textul turcesc al acestor memorii şi le dăduse lui Ruffin care le numeşte «nişte capo-d'opere de îndrăzneală şi de perfidie» (4).

Faptul remiterii acestor note dragomanului francez ar tinde să arate că Dumitrache Moruz se aflà în acel moment în disgraţia Porţii.

Un raport al lui Ruffin sub data de 10 Martie 1806 arată că Franchini, ducându-se la Poartă spre a se plânge că o depeşă importantă fusese reţinută vreme îndelungată, Reis-Efendi îi spusese că erà

(1) Ibid., p. 34.
(2) Ibid., p. 322.
(3) Ibid., p. 324.
(4) Ibid., III, p. 47.

vina *trădătorului de Ipsilant*, care avuse cutezanţa să trimită Porţii o scrisoare de 40 pagine din care nu ieşià decât venin. El, Reis-Efendi, dăduse afară pe capuchehaiaoa lui Ipsilant, ceeace-i atrăsese mustrările lui Chehaia Bey.

«El pretinde», adăogà Reis-Efendi, «că trebue să desmierdăm pe acei câni de Greci». Şi întrebându-l Franchini dacă aceste menajamente vor mai fi întrebuinţate timp îndelungat, Reis-Efendi îi spusese în taină că «marele Vizir a jurat pe Coran că la cel dintâiu răspuns ce-i va sosì dela noul ambasador turc trimis la Paris, va tratà pe cei doi Domni după cum li se cuvine(1).

La Martie 1806 Ipsilant şi Rusia obţineau dela Poartă un nou firman, repetând stipulaţiunile celui dela 1806(2).

La 30 Martie, Ruffin raportează că Moruz şi-a recâştigat toată influenţa şi lucrează din răsputeri în contra scopurilor politicei franceze(3). Odată cu acel raport trimite copia unei note a lui Italinsky către Poartă, în care se cereà aducerea la îndeplinire a stipulaţiunilor firmanelor şi ocrotirea eficace a Ţerii-Româneşti împotriva lui Pasvantoglu (4).

In Aprilie, Dumitrache Moruz remite Porţii un nou memoriu, arătând mijloacele ce Poarta trebue să le întrebuinţeze pentru a se împotrivì politicei franceze(5).

Pe de altă parte, instrucţiunile date lui Sébastiani înainte de plecare erau lămurite şi arătau marele preţ ce se puneà la Paris pe schimbarea Domnilor cari se aflau pe scaunele Principatelor: Grecii credincioşi ca Suţeştii, Călimăheştii, Ingherluştii (sic) şi prietenii lor trebuesc numai decât recomandaţi bunăvoinţei Sultanului. De Greci perfizi şi sediţioşi ca Moruzeştii şi Ipsilant trebue ca Poarta să se teamă, să se apere şi să-i trateze cu asprime (6).

La 21 Iunie următor, relaţiunile exterioare scriau lui Sébastiani că «scopul negociaţiunilor trebue să fie recucerirea de către Poartă a stăpânirii nemijlocite asupra Moldovei şi a Ţerii-Româneşti» (7).

Schimbarea ambilor Domni era hotărîtă de Sultan înainte de sosirea lui Sébastiani în Constantinopol; Ruffin o anunţă ca un lucru

(1) Ibid., p. 326.
(2) Ibid., p. 327.
(3) Ibid., p. 335.
(4) Ibid., p. 336.
(5) Ibid., p. 339.
(6) Ibid., p. 340.
(7) Ibid., p. 340.

sigur la 10 Iulie. La 25 Iulie el scrie lui Talleyrand că Moruz a făcut o încercare să-l cumpere, pe dânsul şi pe Franchini (2).

Schimbarea Domnilor şi înlocuirea lor prin Alexandru Suţu în Ţara-Românescă şi Scarlat Calimah în Moldova, erà definitiv hotărîtă în a doua jumătate a lui August. La 28 August deveniă definitivă şi erà dată în vileag. A doua zi Sébastiani raportà că politica Porţii fusese cu totul schimbată şi cei doi Domni ostili Franţei înlocuiţi prin alţii devotaţi ei. In sfârşit politica franceză erà învingătoare.

Tot în întâia jumătate a lunii lui August, Trăstenicli-Oglù, aianul Rusciucului, rivalul lui Pasvantoglu, erà ucis de propriii lui oşteni. Se ziceà că ei fusese îndemnaţi la această faptă de către emisari ai Inaltei Porţi. Această ucidere făcù mare impresiune asupra lui Ipsilant, dându-i să bănuească că Poarta ar puteà să se desfacă de el în acelaş chip.

IX.

MISIUNEA LUI REINHARD. EVENIMENTELE DIN PRINCIPATE ŞI DIN CONSTANTINOPOL DELA SCHIMBAREA DOMNILOR PANĂ LA INTRAREA RUŞILOR.

In primăvara anului 1806 guvernul francez se hotărî să trimită în calitate de Comisar general al relaţiunilor comerciale în Principate, cu reşedinţa în Iaşi, pe Charles Reinhard. Acesta ocupase postul de ministru plenipotenţiar al Franţei pe lângă Oraşele Hanseatice, în Toscana şi în Elveţia şi fusese chiar, pentru un scurt timp, ministru al relaţiunilor exterioare; primì acest post echivalent cu cel de Consul general numai sub condiţiunea expresă că va aveà titlul de Resident. Această hotărîre luată de guvernul francez erà datorită atât dorinţei de a procurà lui Reinhard un post bine plătit cât şi acelei de a aveà în Principate un agent mai destoinic şi mai cu greutate decât micii funcţionari pe cari îi trimisese până atunci la Iaşi şi la Bucureşti. Noul agent erà menit, pe de o parte să procure relaţiunilor exterioare informaţiuni sigure şi frecuente despre intenţiunile şi mişcările politicei ruseşti, iar pe de alta să fie mai în măsură de a lucrà la aşezarea şi consolidarea influenţei franceze în ţerile noastre.

(1) Ibid., p. 345.
(2) Ibid.

Această numire erà comunicată lui Parant la 26 Martie 1806, făcându-i-se tot odată ştiut că el este transferat la Bucureşti în calitate de Subcomisar al relaţiunilor comerciale (1).

Aceeaş comunicare erà făcută de către Talleyrand lui Moruz la 22 Aprilie următor.

Este de observat că, la plecarea lui Reinhard din Paris, nu i se făcuse deloc cunoscut că Franţa erà hotărîtă să întrebuinţeze toate mijloacele pentru a obţineà dela Poartă depunerea Domnilor şi totuş, precum am văzut mai sus, instrucţiunile lui Sébastiani erau categorice în această privinţă, iar scrisoarea lui Napoleon către Selim făceà aluziuni mai mult decât transparente la dorinţa ce o aveà ca această depunere să se îndeplinească cât mai curând.

Reinhard care plecase din Paris la sfârşitul lui Aprilie, sosià la Bucureşti în ziua de 13 Iulie (st. n.) şi erà primit de Ipsilant cu mari onoruri a treia zi. Cu prilejul acestei audienţe, Domnul Ţerii-Româneşti căută să se disculpe de bănuelile de duşmănie împotriva intereselor Franţei, protestând că, supus credincios al Sultanului, toate năzuinţele lui n'au de scop decât susţinerea intereselor Imperiului otoman şi că este încredinţat de foloasele ce aveau să decurgă pentru acel Imperiu din prietenia şi alianţa încheiată în vremea din urmă cu puternicul Impărat al Franţei.

Iată răspunsul lui Ipsilant la scrisoarea prin care Talleyrand face cunoscută numirea lui Parant în calitate de Comisar la Bucureşti; ea poartă data de 27 August st. n. 1806:

Monseigneur,

Je reçois la lettre que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire le 29 Floréal an 11, par M. Parent. Les circonstances ayant alors éloigné cet officier de Bucharest, il a attendu le moment d'y revenir pour me la remettre, et pour qu'elle pût remplir son objet.

M. Parent était déjà connu ici de la manière la plus favorable, sa conduite à Iassy lui a mérité la confiance de M. le Prince de Moldavie et l'estime générale de tous les Moldaves. Je me félicite beaucoup que Votre Altesse ait fait le choix de sa personne pour le placer auprès de moi. Je la supplie d'être bien persuadée que l'harmonie qui régnera certainement entre M. Parent et moi, sera le garant du zèle avec le quel nous concourrons l'un et l'autre à remplir les vues de S. M. Impériale.

Le géneral Sébastiani et M. Reinhard ont dû vous informer, Monseigneur,

(1) Academia Română, *Rapoarte consulare franceze din Iaşi*, sub data de mai sus.

dans quels principes et dans quels sentiments ils m'avaient trouvé; que Votre Altesse veuille bien s'assurer qu'il me sera toujours glorieux de contribuer autant que possible à tout ce qui peut resserrer de plus en plus les liens de l'intime amitié et de la plus parfaite union entre les deux Empires et que ce sera toujours le plus beau moment de ma vie que celui où je pourrai m'acquitter d'un trop juste tribut d'admiration pour la personne de Votre Altesse.

J'ai l'honneur d'être avec la plus haute considération,

Monseigneur,
De Votre Altesse
Le très humble et très obéissant serviteur
Constantin Ipsilante.

Noul Comisar General ajunse în Iaşi la 24 Iulie şi a doua zi eră primit de Moruz care, prin farmecul lui, pare a-l fi cucerit şi pe dânsul chiar dela această primă audienţă (1).

Reinhard găsi pe Domn îngrijit de oastea adunată de Ruşi între Cameniţa şi Mohilău, în dreptul Sorocăi. Alt corp de armată se află în tabără lângă Iampol, pe malurile Nistrului, cu un mare tren de proviziuni, gata să se pună pe drum la orice moment. Reinhard, întrebat de Domn despre semnificarea acestui *fel de demonstraţiune*, nu putuse să dea alt răspuns decât să îndrepte privirile acelor cari îi vorbiau asupra negocierilor deschise la Paris (2).

In acest timp, făcându-se cunoscut Porţii numirea noului Resident şi Comisar general în Moldova şi cerându-se slobozirea *beratului* necesar, Poarta răspunse că Moldova nefiind un Stat suveran, ea nu poate recunoaşte Comisarului general francez al relaţiunilor

(1) Doamna lui Moruz făcuse aceeaş impresie asupra Doamnei Reinhard:

«La princesse, quoique déjà grand-mère, est encore fort belle, elle a de la grâce et des manières agréables; sa dignité innée, exempte de toute morgue, prouve combien elle a le sentiment que les hommages rendus à sa personne s'adressent surtout à sa haute situation. Sa conversation a du charme, elle s'exprime facilement en français et notre littérature ne lui est pas inconnue. En recevant un accueil aussi aimable, je me serais crue dans une Cour d'Europe, si les dames d'honneur n'avaient admiré, touché et palpé toutes les pièces de ma toilette. . . .

L'hospodar présenta M. Reinhard a sa femme et la belle et noble expression de sa physionomie m'a gagnée tout d'abord. Mon mari à été très satisfait de sa première audience . . . » (*Lettres de M-me Reinhard à sa mère*, par la Baronne de Wimpffen née Reinhard, p. 208).

(2) Reinhard către Talleyrand 29 Iulie 1806 in *Rap. cons. franc.* Negocierile despre cari este vorba sunt acele pentru cari Oubril fusese trimis la Paris şi cari nu au izbutit, precum am arătat mai sus.

comerciale titlul de Resident. A recunoaşte acest titlu, ar însemnà pentru Poartă că recunoaşte independenţa Domnului Moldovei (1).

Talleyrand nu putù decât să recunoască întemeierea motivelor invocate de Poartă. Incunoştinţă pe Reinhard despre acest rezultat negativ prin următoarea depeşă care poartă, data de 1 August:

Le titre de Résident avait été réuni, Monsieur, aux fonctions de Consul Général que vous remplissez en Moldavie. Il ne pouvait pas donner plus de latitude à votre mission et vous savez qu'il n'y a de véritable Résident qu'auprès d'un gouvernement indépendant, comme le Valais, ou ne tenant à d'autres états que par des liens fédératifs, comme étaient Genève, les Grisons, Francfort. La mission de Moldavie ne pourrait être envisagée ni sous l'un ni sous l'antre point de vue. Cette province est, comme la Valachie, sous la domination immédiate de la Sublime Porte et Sa Majesté l'Empereur a reconnu, d'après les observations que la Porte lui a faites, qu'il y avait pour cette puissance quelque inconvénient à changer l'usage d'avoir en Moldavie un autre agent qu'un Consul Général.

Le titre de Résident vous avait été donné en considération de vos services et des missions que vous aviez déjà remplies, mais vous reconnaitrez vous même qu'on ne pourrait pas vous conserver un caractère qui donnerait à la Moldavie celui d'un Etat indépendant.

Sa Majesté veut maintenir l'intégrité du territoire et de la domination de la Sublime Porte: elle ne veut faire aucun acte qui ait même l'apparence de déroger à cette détermination.

Je préviens des intentions de Sa Majesté son Ambassadeur à Constantinople. Je l'autorise à déférer aux observations de la Sublime Porte; ainsi Monsieur, c'est comme Consul Général que vous recevrez votre exequatur et que vous remplirez vos fonctions.

La privation du titre de Résident n'est pas pour vous un sacrifice. Vous retrouverez dans votre caractère personnel et dans l'opinion que vous ferez prendre de vous, les plus sûrs moyens de relever la mission qui vous est confiée.

Depeşa lui Reinhard către Talleyrand din 1 August ni-l arată cu totul sub farmecul lui Moruzi, încredinţat de absoluta bună credinţă către Poartă a acestui Domn şi luând apărarea lui împotriva învinovăţirilor lui Ruffin:

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 341 şi 343.

M. Parant en m'informant de ces faits que j'aurais bien désiré qu'il eût pu vérifier par des moyens à notre disposition, me fit en même temps le tableau des principes de la conduite du Prince. La famille Moruzi se distingue depuis longtemps par un dévouement sincère aux intérêts de la Porte Ottomane. Lorsqu'en 1802, la Russie exigea avec menaces la nomination du Prince Ypsilanti, celle du Prince Moruzi fut seule l'ouvrage de la Porte et le premier (c'est le prince Moruzi lui même qui m'a raconté ce fait) eut ordre de disposer la Russie à ne point s'y opposer. L'Hospodar de Moldavie jouit d'ailleurs de la confiance personnelle de Selim III. Lorsque la bataille d'Austerlitz inspira à la Porte le courage de se rapprocher de la France, ce fut par une autorisation directe et secrète du Sultan que le Prince Moruzi écrivit cette lettre que j'ai eu le bonheur de lire au département de Votre Altesse Sérénissime.

La correspondance de ce Prince avec le Sultan est personnelle; elle est ignorée du Divan et Sa Hautesse qui, tout absolue qu'elle est, a des ménagements à garder avec ses serviteurs et avec ses voisins, a autorisé le Prince et ceux de sa famille qui sont dans le secret, à le cacher sous des apparences, quelquefois assez fortes pour tromper jusqu'à ceux dont on a embrassé les intérêts. C'est ainsi que M. Parant a expliqué ce qui peut avoir donné lieu aux défiances de M. Ruffin qui se plaint amèrement de la conduite du frère du Prince, employé à Constantinople. Le frère, récemment encore, s'était opposé à l'adoption de mon titre de Résident; il avait écrit à M. Ruffin, déclamé hautement contre les démarches fallacieuses du Gouvernement français. Il semble en effet que les griefs de M. Ruffin ne suffisent point pour rendre suspecte la bonne foi du Prince Moruzi et de ses affidés.

Austria se arătà foarte îngrijită de numirea lui Reinhard la Iaşi. Un consilier de curte alcătuise chiar un memoriu asupra planurilor mari ale Franţei, a căror executare trebuià s'o pregătească Reinhard. Acesta mai arată că Bolhanof, Consulul general al Rusiei, deşi oficial erà în termeni răi cu Curtea lui Moruz, aveà totuş dese întrevederi cu Domnul.

In memoriul alcătuit la 18 Fructidor anul XII, de către Flury, asupra stării Principatelor, printre mijloacele ce le propune spre a face ca Comisarul francez din Iaşi să iească din izolarea în care se află, este şi acela de a luà sub protecţia excluzivă a Franţei pe preoţii catolici din aceste ţeri (1).

Această idee se vede că plăcuse lui Talleyrand, căci printre instrucţiile date lui Reinhard, erà şi aceea de a examinà practicabilitatea ei.

(1) Vezi *Rapoarte cons. franc.*, sub data de mai sus.

Iată ce scrie Comisarul General în această privință la 20 August:

Un article des instructions que Votre Altesse Sérénissime m'a fait remettre me charge d'examiner et de faire connaitre les avantages et les inconvénients qui pourraient résulter de la protection française à accorder aux ministres de la Religion Catholique en Moldavie.

Des calculs uniformes portent, en effet, à 20.000 âmes, à peu près, le nombre des catholiques en Moldavie. Ils se trouvent pour la plupart du côté de la Transylvanie, dans les montagnes, d'autres habitent quelques cantons voisins de la Bessarabie. Ce sont des restes d'anciennes colonies dont l'origine se perd dans le chaos de l'histoire de ce pays; il existe les traces d'un ancien evêché catholique dont la position géographique même est devenue incertaine; les missionnaires de Jassy possèdent les titres de quelques anciennes proprietés et la tradition de quelques autres, qui leur ont été enlevées ou qui leur sont contestées.

Dans le nombre des catholiques moldaves on ne compte que deux familles qui jouissent de quelque considération, sans être de premier rang. Tous les autres sont des paysans, à l'exception des étrangers dont je pense qu'il ne s'agit point dans cette question.

Les missionnaires chargés du soin de ce troupeau sont de l'ordre des Minorites. Ils possèdent un couvent à Iassy. Ils sont au nombre de treize, dont deux seulement, y compris le Préfet, habitent la ville, les autres résident dans les campagnes. Ils sont tous d'origine italienne: le Préfet et un autre prêtre sont de l'État de Rome: les autres sont Piémontais ou natifs des Royaumes d'Italie et de Naples.

Il parait que ce n'est que depuis que le zèle religieux un peu trop intolérant du Métropolitain actuel de Iassy leur a suscité quelques tracasseries et leur a fait sentir le besoin d'une protection puissante que ces pères ont fait quelques ouvertures à mon prédécesseur. En même temps qu'il a écrit en leur faveur à Paris, ils se sont adressés de leur côté à la Propagande de Rome dont ils dépendent. Il n'est point douteux qu'il n'eussent préféré cet état d'indépendance dans lequel ils se trouvaient depuis la dissolution de la Pologne et lors même que la nécessité leur a dicté quelques démarches pour se rapprocher de notre égide, l'incertitude de l'avenir et peut-être un reste de préjugés ne leur ont pas permis de quitter une certaine réserve.

Quoi qu'il en soit, je viens d'apprendre que le Préfet actuel, bon homme d'ailleurs, va être remplacé par un autre prêtre de son orde, nommé Laudi, venant directement de Rome, et qui sera en même temps muni d'instructions concernant la protection demandée ou à demander.

Pendant mon séjour à Vienne, M. le Nonce m'entretint de certaines plaintes qu'il disait lui avoir été adressées contre ces pères. Il me pria de prendre des renseignements à ce sujet. Il résulte de ceux que j'ai pris qu'il n'en existe point contre eux, ni de la part des fidèles de leur culte, au moins à Jassy, ni de la part du Gouvernement: et comme M. le Nonce ne s'est point expliqué ni sur la nature de ces plaintes ni sur les personnes qui les lui avaient adressées, j'ignore ce qu'il a voulu dire.

D'après ces données, Votre Altesse Sérénissime jugera elle même du degré d'importance qu'il conviendrait d'attacher à cette protection. Sous le rapport des fidèles les avantages sont nuls: ce sont de pauvres psysans disséminés dans des districts éloignés de la Moldavie. Sous le rapport des missionnaires il peut être avantageux de les attacher à la France par un lien quelconque; on obtiendra d'eux sinon des moyens d'influence, au moins d'instruction: du reste comme presque tous directement ou indirectement sont déjà sujets de Sa Majesté, ils ont individuellement droit à la protection française.

Quant aux inconvénients qui pourraient en résulter, il s'en trouve peut-être dans le caractère du Métropolitain actuel qui, zélote de bonne foi, parait porter à ces bons pères une haine des siècles passés, et surtout dans des contestations de proprietés, incertaines, mal documentées ou perdues par la prescription, dont il faudrait se mêler.

Le premier inconvénient parait plutôt être un motif pour accorder la protection. D'ailleurs le Métropolitain étant un homme paisible et soumis au Gouvernement, il y aura moyen de lui faire entendre raison. L'autre inconvénient pourrait être plus grave, il s'agirait de protéger les réclamations de ces bons pères avec quelque discernement et de régler plutôt que d'agrandir l'état de leurs possessions, qui d'ailleurs paraissent suffisantes pour leur entretien.

Tout considéré, je pense d'autant plus que la protection doit leur être accordée que, dans l'impossibilité où ils sont de se soutenir plus longtemps par eux mêmes, ils seraient forcés de se mettre sous la protection autrichienne s'ils n'obtiennent pas la notre.

Du reste c'est à la propagande de Rome à autoriser la demande en forme de cette protection. Il conviendra donc d'attendre l'arrivée du nouveau Préfet et les instructions dont il est porteur. On doit présumer que cette demande ne s'adressera qu'à la France. En attendant, j'ai déclaré au Père Préfet que ne pouvant encore m'intéresser officiellement à ses affaires, ce serait toujours avec plaisir que je le ferai officieusement.

La 28 August Reinhard scrià lui Talleyrand următoarele despre politica lui Moruz, pe care o identificà cu desăvârşire cu a Porţii:

Toute la politique du Prince Morouzi et, selon moi, toute la politique ottomane, roulent en ce moment sur une double crainte, celle de voir s'établir un rapprochement véritable et solide entre la France el la Russie et de voir les provinces ottomanes devenir le théâtre de la guerre. Si l'on veut que la Turquie redevienne une puissance, il faut trouver des moyens pour parvenir à ce but, sans elle et malgré elle.

Odată cu Reinhard sosise în Iași, cu titlul de Agent consular al Austriei, Hammer, care fusese până atunci secretar al Internunciaturii dela Constantinopol și care privià această numire ca o degradare. El erà un om violent, fără tact și hărțăgos, asupra căruia voiu aveà prilej să revin în cursul acestei lucrări.

Odată cu numirea lui Hammer (1) se făcuse și aceea a lui Duldner, în calitate de *Kanzlist* al agenției. El erà un vechiu funcționar al acelui oficiu și se făcuse atât de urît Domnului și boierilor, încât ei stăruiră mult prin fratele Domnului, prin Beizadeà Dumitrache Moruz, pentru anularea acelei numiri, dar în zadar.

La Comisariatul francez erà secretar Fornetty care îndeplinise în repețite rânduri îndatoririle de Comisar. Cancelar erà Martin.

Vestea mazilirii lui Moruz fu comunicată lui Reinhard în dimineața zilei de 18/30 August de către Marele Postolnic al lui Moruz, D. Mano. După ce comunică știrea lui Talleyrand, Reinhard urmează:

Tout le monde dit ici et M. Mano ne m'a point caché que la déposition des deux Princes a eu lieu sur la demande de M. le Général Sébastiani. Sans doute cette première preuve de l'influence française est décisive, c'est un coup mortel porté aux relations de la Russie avec la Porte Ottomane.

D'après l'idée que je m'étais faite du caractère et des dispositions du Prince Moruzi et M. Mano m'ayant dit que ce qui donnait surtout beaucoup de chagrin au Prince c'était que cette disgrâce lui venait de la part de la France, je n'ai pu me dispenser de lui témoigner mes regrets personnels de cette catastrophe et j'ai pris sur moi de lui dire que, dans le point de vue élevé où la politique était quelquefois obligée de se placer, il pouvait arriver qu'elle froissât malgré elle des intérêts particuliers et qu'il ne fallait point en induire que la France voulût du mal à son patron.

(1) Dela plecarea lui Timoni, în Octomvrie 1804, îndatoririle de Agent erau îndeplinite de Schilling, cu titlul de Substitut al Agenției. Schilling erà Kanzlist al Agenției încă dinaintea răsboiului dela 1788. Ținuse locul de Agent în anii 1798 și 1799 și dela Octomvrie 1804 până la Iulie 1806.

Le Prince a fait sur la champ convoquer les Boyards pour leur annoncer sa déposition. L'impression que cette annonce a faite prouve qu'il est généralement regretté et l'on peut dire qu'il mérite de l'être.

Que Votre Altesse me permette de lui rendre encore quelques paroles de M. Mano: la famille Moruzi, la plus estimable de toutes les familles grecques, est depuis soixante annés dans la possession d'un attachement héréditaire au système français. Georges Moruzi, frère du Prince, lors de l'expédition d'Egypte, exilé et assassiné à Rhodes, est mort victime de cet attachement. Le prince Moruzi a travaillé depuis qu'il est ici à contrarier l'intérêt russe; ses affaires particulières en ont sonffert; son frère Démétrius, dans une situation difficile, par une marche différente, l'a secondé quoiqu'on en dise. Le retour de la Porte au bon système a été provoqué par l'un: l'autre à Constantinople a été toujours le confident du Kiaya-Bey dans les dernières transactions. Si la France a eu d'autres informations, ou elle a été trompée par M. Franchini, ou ses agents n'ont pas su distinguer l'apparence de la réalité. Que Votre Altesse pardonne et mon ignorance et ma faiblesse. Je n'avais aucun fait autre à opposer aux assertions de M. Mano: j'y ai trouvé l'accent de la vérité et je les ai presque regardées comme le testament d'un mourant.

Precum reiese din conţinutul acestei depeşe, Reinhard regretă sincer mazilia lui Moruz, şi cu atât mai mult cu cât se vedeà într'însà mâna Franţei. Ii părea rău ca Domnul mazil să poată crede că el, Reinhard, ar fi fost în curentul demersurilor făcute de Franţa spre a obţineà depunerea lui (1).

*
* *

(1) Iată ce istoriseşte d-na Reinhard despre mazilia neprevăzută de ei a lui Moruz: Le 30 Août au matin, mon mari est entré dans ma chambre, sa figure ne me préságeait rien de bon. Qu'y a-t-il? demandai-je. Morussi est révoqué! Rien ne nous l'avait fait prévoir.

Mano, le favori du Prince, est venu communiquer à M. Reinhard cette nouvelle apportée de Constantinopole en six jours par un courrier qui s'était mis en route avant la nomination du prince Callimaki, le nouvel hospodar, eut été publiée, il devait le lendemain seulement être revêtu du caftan. En cela la Porte a témoigné plus d'égards au Prince Morussi qu'au Prince Ypsilanti qui, révoqué comme lui, a déjà été avisé qu'on avait fait choix du Prince Souzzo pour le remplacer.

Mano n'a pas caché á mon mari que la déposition des deux hospodars s'était faite à la demande du général Sébastiani, et qu'il fallait y voir la preuve de la prédominance de l'influence française à Constantinople . . . . Je me suis rendue à mon tour chez

Animozitatea ambasadei Franceze şi a multor înalţi demnitari turci erà mai cu seamă vie împotriva lui Ipsilant, atât din motive personale cât şi fiindcă erà privit ca o unealtă a Rusiei, mai primejdioasă decât Domnul Moldovei. Este foarte probabil că *capiolanul* care duceà la Bucureşti firmanul de mazilie erà însărcinat în taină să aducă înapoi capul Domnului depus, sau aveà poruncă să-l aducă în lanţuri la Ţarigrad spre a fi pus la moarte acolo.

Dar Ipsilant erà bine servit de tatăl său şi de prietenii lui din Ţarigrad: ei trimiseră la timp călăraşi sprinteni cari ştiură să meargă atât de repede, încât sosiră cu mult înaintea oamenilor împărăteşti, dând lui Ipsilant mijlocul să-şi mântuie vieaţa prin fugă.

Iată ce aflăm despre mazilirea şi fuga lui Ipsilant în scrisoarea corespondentului anonim din Bucureşti:

La 28 August, pe la amiazi, Bucureştii aflau că Domnul fugise. Oştenii adunaţi de el pentru apărarea ţerii împotriva Pasvangiilor şi ale căror lefi nu erau plătite de mult, se strânseră la Curte unde se încinse o luptă între ei şi Arnăuţii Domnului, care ţinù până în seară şi în cursul căreia vre-o 30 de oameni fură răniţi. Boierii şi negustorii se ţineau închişi în casele lor. Pricina fugii lui Ipsilant se atribuià primirii veştii că este mazilit; se credeà că fuge spre Rusia prin Transilvania. Tot odată se lăţià ştirea că Ruşii sunt gata să treacă Nistrul.

Parant, Consulul francez din Bucureşti, scrià lui Talleyrand despre acelaş fapt la 30 August 1806:

. . . . le 28 de ce mois, à une heure après-midi, est arrivée subitement la nouvelle de la déposition, peut-être dela proscription du Prince Ypsilanti, apportée par un courrier de Russie et un Tartare d'Iassy venus en quatre jours.

Dans deux heures de temps et après une conférence entre le Prince, son Grand Postelnic et le Consul de Russie qui ne les a plus quittés, la cour a été vidée de tout le monde et de tous les effets qu'elle contenait. Le Prince,

---

la princesse. Elle était malade de la fièvre et plus affectée par la mort d'un de ses petits enfants, survenue la veille, que par ses ennuis personnels; son mari a déjá rempli plusieurs fois les fonctions de gouverneur tant en Valachie qu'en Moldavie, et ces revirements de la fortune ne doivent pas la surprendre. Pourtant elle espérait passer trois ans à Jassy et pensait inaugurer son nouveau palais par une grande fête la semaine prochaine.

J'ai trouvé toutes les dames en larmes, car la princesse est aussi aimée qu'elle mérite de l'être. Je partage les regrets que son départ inspirs; il va m'enlever la seule société féminine qui me fût sympathique ici. (La baronne de Wimpffen née Reinhard, *op.cit.* p.216).

sa famille et sa suite, composée d'un millier de personnes, se sont enfuis prétendant qu'ils se rendaient à la campagne de Fumatzi, mais désertant positivement la Principauté. On dit que c'est du côté de Cronstadt que le Prince compte faire sa sortie, ayant probablement arrangé à avancé son passage sur les terres autrichiennes pour se rendre sur celles de Russie.

Se asigură că multe efecte de ale Curții au fost trimise la Consulatele Angliei, Austriei și Rusiei, altele în Rusia.

. . . . Il y a eu quelque rumeur dans la ville. La cour laisse beaucoup de créanciers naturellement très inquiets. L'espèce de troupes à pied qu'elle entretenait, se voyant abandonnée sans payement préalable, ont voulu se révolter. Quelques désordres se sont commis à cette occasion, mais le Spatar et un nouvel Aga provisoire, tous les deux chefs de la haute police, ont rétabli, maintenu la tranquilité. Toutes les têtes sont étourdies de l'événement encore problématique à beaucoup d'égards et d'une nature sérieuse. Beaucoup de Boyards sont inquiets sur les circonstances que peuvent avoir la fuite de la cour et les différents rôles que les circonstances les ont mis dans le cas de jouer.

Jusqu'à ce moment rien d'officiel ni de positif n'est arrivé de Constantinople. On ne sait en quelque sorte rien de la déposition du Prince Ypsilanti que ce qu'en fait présumer sa désertion. Les Boyards attendent dans l'anxiété les ordres qui doivent leur venir de la Porte et du nouveau Prince, dont le retard des premières expéditions cause beaucoup d'inquiétude. Le Prince de Moldavie est également déposé, dit-on, mais sans suites extraordinaires et fâcheuses. On croit que c'est le Prince dragoman Calimaki qui le remplace. On nomme le Prince Sutzo pour la Valachie. Les Boyards notables et les prélats du pays se sont rassemblés plusieurs fois pour aviser aux mesures à prendre. Ils ont expédié, tant aux principaux Ispravniks de la Principauté qu'au Pacha de Viddin, Ayan de Roustchouk et de Silistrie, ainsi qu'à la S. Porte elle-même, des nouvelles ou des ordres. Le rapport fait à Constantinople, porté par un Tartare accompagné du grand Boyard Grégoire Ghika, contient la narration des faits, celle des mesures de sûreté qui ont été prises, beaucoup d'excuses sur l'impossibilité où M. M. les Boyards disent s'être trouvés de s'opposer à la fuite de la cour. Ces excuses paraissent fondées et se basent sur ce qu'aucun ordre de la Porte n'est arrivé à Bucarest avant l'avis officieux que parait y avoir reçu le Prince, qui par conséquent était resté légitimement le maître de sa conduite et avait d'ailleurs avec lui une force militaire qui eut exigé quelques préparatifs, quelque réunion de moyens d'opposition.

Iar în alt raport, purtând data de 30 August, găsim următoarele:

. , . . La crainte des Russes dont on a pour ainsi dire contracté l'habitude dans tous ces pays, la crainte surtout de l'envahissement prochain de ces provinces que l'on suppose plus que jamais la Russie dans l'intention de faire incessamment, ces craintes maîtrisant un peu trop les Boyards, m'ont mis dans le cas de faire auprès d'eux quelques démarches de convenance que je vais faire connaître à M. le commissaire général Reinhard et dont j'aurai l'honneur de rendre également compte à Votre Altesse.

A propos des craintes dont je viens de parler, je ne crois pas devoir, Monseigneur, négliger de vous communiquer une réflexion qui est presque générale ici et qui mérite, je crois, quelque attention: c'est que la révolution subite, un peu prématurée peut-être et à ce qui il parait violente de deux petits gouvernements de ces Principautés, pourra bien devenir sinon une raison, du moins un prétexte de plus pour la Russie d'en violer le territoire, de l'envahir un moment plus tôt. Cette révolution parait avoir été ordonnée à Constantinople lorsqu'on y savait la paix qui garantissait l'intégrité de l'Empire Ottoman. Peu de temps après, on a dû y apprendre le refus de ratification de la part du cabinet de Pétersbourg et peut-être de nouvelles propositions susceptibles d'entraîner des menaces et des hostilités.

Cette réflexion se fortifie d'ailleurs par toutes les nouvelles que j'ai eu l'honneur d'expédier à Votre Altesse il y a deux jours et je ne la crois pas indigne de lui être soumise.

In raportul către Talleyrand dela 5 Septemvrie 1806 cetim:

. . . . Les troupes que le Prince Ypsilanti avait à sa solde, pandours, cosaques, croates, albanais, au nombre d'environ mille hommes; ces troupes abandonnées de gré ou force à la frontière d'Allemagne, sont rentrées, en Valachie, s'y sont débandées et y ont déjà commis beaucoup de brigandages. On les recueille comme on peut dès a présent, mais de longtemps, sans doute, on n'en aura affranchi le pays . . . .

Iată acum ce istorisià despre cauza care îl făcuse să fugă, însuș Ipsilant la 21 August, în Sibiiu, unde venise dela Brașov:

Serviciile ce Principele le făcuse Porții, atât în calitate de Mare Dragoman cât și în acea de Domn, îl îndreptățiau să spere că va aveà parte de o recompensă strălucită. Totuș cu toate asigurările de mulțămire ce i se făcuse de repețite ori, primise în vremile din urmă

ştiri neliniştitoare despre uneltirile duşmanilor lui juraţi, ale Suţeştilor. El înştiinţase deci Poarta pe sub mână, prin părintele său, bătrânul Alexandru Ipsilant, că dacă ea doreşte depărtarea sa şi acea a lui Alexandru Moruz, ei sunt gata, la un semn făcut cu degetul, să ceară însuş a fi descărcaţi de însărcinările lor. Dar i se răspunse prin protestările cele mai solemne că Poarta voeşte să se ţină cu sfinţenie de învoirea făcută cu Rusia la 1802 şi are de gând, nu numai să-i lase scaunul pe termenul stipulat de şapte ani, dar chiar să-i prelungească Domnia până ce singur va cere să se retragă. Şi aceste făgăduinţe i-au fost confirmate printr'o scrisoare din cele mai măgulitoare a lui Reis Efendi.

Dar de abià primise această scrisoare şi sosià la Bucureşti un călăreţ trimis de prietenii lui din Ţarigrad în toată graba, care nu-i mai lăsà nici o îndoeală despre soartea care îl aşteptà. Erà mazilit ca şi Domnul Moldovei. In locul lui venià Alexandru Suţu, atât de urît în Ţara-Românească, iar în Moldova acelaş Calimah care se făcuse Dragoman al Porţii îndată după pacea dela Şiştov, iar pe urmă Domn al Moldovei. Totodată Tersenicli Oglù, vestitul aian al Rusciucului, fusese asasinat şi se văzuse în Bucureşti, pe lângă un credincios al familiei Suţu, mai mulţi Turci, a căror purtare misterioasă îi dădeau a presu pune că i se pregătià o soarte la fel cu a lui Tersenicli. Apoi mai primì înştiinţare despre un complot alcătuit de duşmani de ai săi şi având de scop împuşcarea lui, în cursul uneia din plimbările ce le făceà călare, de către făcători de rele anume tocmiţi.

Se hotărî deci repede să se refugieze în Rusia. Aveà paşapoartele pregătite. Chemă pe bătrânul Ghica, pe Mitropolit şi pe alţi boieri mari, cărora le spuse că până la lămurirea lucrurilor se duce să stea la Afumaţi, o moşie a lui la vreo trei ceasuri de Bucureşti. Sub acest cuvânt el plecă din Bucureşti, la 16 August, după amiază, înainte ca firmanul de mazilie să-i fi sosit, fără ca să se bage de seamă, cu familia lui şi sub paza a 500 oameni cu 2 tunuri, dar îşi urmă drumul spre Braşov. Trupele cu cari plecase, parte dezertară, iar parte fură trimise de el însuş înapoi cu tunurile.

Printre învinovăţirile ce i se aduceau de duşmanii lui şi de acei ai familiei Moruz, erà şi aceea că ar fi avut parte în răscoala Sârbilor, deşi în realitate el, la începutul răscoalei, primise însărcinare dela Poartă s'o aţâţe în taină, spre a înlesnì Porţii, prin ajutorul său, nimicirea beilor revoltaţi dela Belgrad.

A mai lăsat a înțelege că la aceste împrejurări ar fi contribuit nu puțin și Francezii și mai cu seamă dragomanii ambasadei, frații Franchini, din lăcomie de bani sau pentru alte scopuri. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât Poarta, în urma păcii încheiate între Franța și Rusia, se credeà deslegată de vreo obligație către această din urmă putere și că Reis Efendi, contrar sistemului adoptat de către predecesorul său, Mahmud Raef Efendi, se depărtase din ce în ce mai mult de Ruși.

Ipsilant se arătă hotărît să nu se mai întoarcă în Impărăția turcească, afară de cazul când s'ar puteà întoarce ca Domn și atunci asigură că ar ști să iea mai bune măsuri.

Despre scopul trimiterii în Principate a lui Reinhard, Domnul mazîl răspunse că nu-l cunoaște, dar presupune că nu poate fi altul decât observarea Rusiei și micșorarea influenței acelei puteri în țerile dela Dunăre. Atât Reinhard cât și Generalul Sébastiani îi dăduse asigurile cele mai pozitive că Impăratul Napoleon este hotărît să dea cu desăvârșire uitare trecutului și că nu va aduce vreo plângere împotriva lui (Ipsilant) pe câtă vreme va urmà potrivit adevăratelor interese ale Porții cari sunt și acele ale Franței. Urma a arătat sinceritatea acelor cuvinte.

Dela Sibiu Ipsilant plecă cu familia lui în Rusia. Ajuns la Kiev, lăsă în acel oraș Doamna cu copiii și plecă în grabă la Petersburg, spre a vedeà pe Impăratul Alexandru.

X.

AMĂNUNTE ASUPRA EVENIMENTELOR DIN MOLDOVA DELA MAZILIA LUI MORUZ PÂNĂ LA INTRAREA RUȘILOR.

Indată după primirea firmanului de mazilie, Divanul sub președința Mitropolitului, luă pe seamă ocârmuirea țerii. Moruz plecă din Iași la 1 Septemvrie stil nou; Doamna și cu toată familia domnească având să-l urmeze în curând și să se întâlnească cu el la Varna.

D-na Reinhard povestește că boierii au însoțit pe Domnul mazil până la Galata, iar poporul «care obișnuit își schimbă jugul cu nepăsare, a ieșit din amorțirea la care este deprins și l-a însoțit cu binecuvântările sale, aruncând în drumul lui pâne și bani» (1).

(1) D-na de Wimpffen născ. Reinhard, *op. cit.* p. 219.

Indată după plecarea lui Moruz boierii schimbară atitudinea lor; faţă de Reinhard:

Les boyards sont partisans des Russes et ne cachent pas leurs sympathies aussi nos rapports avec les indigènes, tout à la fois rampants et agressifs, ne sont-ils guère agréables. Je ne me plaindrais pas de l'isolement dans lequel on nous laisse s'il n'avait quelque chose d'hostile et d'inquiétant.

La 3 Septemvrie Reinhard scrià lui Talleyrand:

Le Consul de Russie assure que les Russes n'entreront point en Moldavie. M. Bolkanof en donnant cette assurance semble faire violence à son caractère et contraindre l'expression de ses vœux et de ses espérances, Aussi dit-il à ses confidents qu'il ne croit pas que les nouveaux hospodars verront leur Principauté. Il semble certainement que si l'envoi de cent mille hommes sur le Danube est une opération à tenter, c'est en ce moment-ci. Les premiers succès de l'expédition seraient assurés; l'ocupation des deux Principautés ressemblerait à une marche triomphale. Les places fortes du Dniester et du Danuble n'opposeraient qu'une faible résistance, au moins si l'art et le talent dirigeaient les attaques; le feu des rebellions s'étendrait au loin. L'infraction du Hattichérif de 1802 fournirait à la politique un prétexte, peut-être un motif. Il est vrai que la guerre rallierait les musulmans entre eux et aux Français. Y aura-t-il dans le caractère de l'Empereur assez d'imprévoyance pour l'entreprendre et dans son cabinet assez d'audace pour la conseiller? C'est ce que nous saurons ici ce semble en moins de quatre semaines.

Nesosirea din Constantinopol a Caimacamului neliniştià mult lumea, această nelinişte crescù când se auzì că el primise ordin să-şi amâne plecarea în urma remiterii unei note de către Italinsky.

Reinhard scrie lui Talleyrand, între altele, la 4 Septemvrie:

Dans tout cet intervalle aucun courrier, aucune nouvelle de Constantinople n'étaient arrivés. Ce n'est qu'hier qu'on a appris par un négociant arrivé de Constantinople en neuf jours, qu'en effet les deux Caïmacams avaient reçu l'ordre de suspendre leur départ et que cet ordre avait été la conséquence d'une note remise par M. Italinsky.

Peut-être la manière de voyager du Prince Moruzi, qui au lieu de se presser d'arriver fait son voyage à petites journées et se propose d'attendre sa famille à Varna prouve-t-elle aussi que les déterminations prises par son gouvernement ne lui avaient pas paru irrévocables.

Urmà sà se vorbească în chip persistent de intrarea iminentă a trupelor rusești; aceste svonuri aveau ca rezultat să depărteze pe boieri de agentul francez. Iată ce găsim în depeșa lui Reinhard dela 11 Septemvrie:

Les dispositions actuelles de la presque totalité des Boyards de la Moldavie les tiennent, depuis le départ du Prince, éloignés des agents français. Quand la Russie n'imposerait pas par ses forces, elle attacherait encore par des rapports de religion et d'intérêts, protégés jusqu'à présent par son influence.

Aceeaș stare de nedumerire domnià în Iași și o săptămână mai târziu (la 1 Fevruarie), când Reinhard scrie:

Depuis le passage assez paisible d'un porteur de dépêches, que les imaginations préoccupées avaient transformé d'avance en porteur de déclaration de guerre, les craintes et les espérances d'une occupation très prochaine par les troupes russes, se sont affaiblies. Au moins il parait assez certain que le courrier n'était porteur d'aucun ordre pour l'armée de passer le Dniester. L'on peut conjecturer que si toutefois la Russie veut éclater, elle fera dépendre la marche de ses troupes du résultat des démarches que M. Italinsky aura été chargé de faire encore à Constantinople. On pourrait, je crois, être très tranquille, au moins jusqu'au printemps, au milieu de ces apparences et de ces bruits de rupture si, aux yeux de la Cour de Russie, l'invasion des deux Principautés devait nécessairement entraîner la guerre avec la Turquie; mais il pourrait entrer dans les calculs du Cabinet de St. Pétersbourg de tenter de renverser le système français en intimidant la Porte et en prenant des mesures qu'on aurait peut-être osé appeler représailles: et dans ce sens M. Italinsky pouvait être rendu juge de l'effet que produiraient des démonstrations un peu vigoureuses. Il serait donc possible (quoique cela ne soit guère probable) que le Cabinet de Russie eut fait dépendre des ordres de M. Italinsky les mouvements de l'armée, comme il a fait dépendre de ses instructions la conduite de M. Bolkanoff. Ce qui semblerait venir à l'appui de cette hypothèse, c'est que depuis quelques jours il n'est plus question d'invasion des deux Principautés, mais bien du passage à travers ces territoires pour se rendre en Dalmatie. Enfin la nouvelle du jour et qui par conséquent a fortement besoin de confirmation est qu'une escadre russe et anglaise bloque Constantinople ou du moins qu'elle intercepte toute communication avec la Mer Noire. Cette nouvelle très probablement n'est encore que le produit de la même cause qui avait déjà enfanté mille bruits il y a six jours.

Sgomotele despre o înțelegere între Rusia și Poarta, înțelegere în urma căreia cea dintâi obținea învoirea Porții de a trece prin Principate spre a atacà pe Francezi în Dalmația, obțineau, cu toată absurditatea lor, din ce în ce mai mare credință.

Caimacamul lui Calimah, Negri, sosise acuma de mai bine de o săptămână. Situația lui era foarte grea față de boieri, din pricina atitudinii ostile a Consulului rusesc care se făcea că îl ignorează cu desăvârșire. Găsim următoarele amănunte în raportul lui Reinhard din 24 Septemvrie:

Un courrier expédié de Bucharest par M. Rodofinikin annonce qu'il y est de retour de Constantinopole et qu'une maladie l'empêche de continuer sa route pour St. Pétersbourg. Quoique M. Parant dans ses lettres du 19 ne me parle point d'un voyageur russe, j'ai cependant lieu de croire exacte l'information qui m'a été donnée. Il en résulterait que M. Rodofinikin ne s'est arrêté à Constantinople que pendant quatre ou cinq jours et dans aucune hypothèse ce prompt départ ne parait annoncer que la Russie ait lieu d'être satisfaite de l'état de ses affaires dans cette capitale.

Pour peindre à Votre Altesse Sérénissime la disposition des esprits dans ce pays-ci, il suffira de lui rendre compte d'une conversation qui a eu lieu entre un jenne boyard et un étranger et qui m'a été rapportée.

L'étranger. — Mais comment pouvez-vous vous montrer si ouvertement partisans de la Russie?

Le jeune Boyard. — La Russie nous a fait du bien. C'est à elle que nous devons notre émancipation politique, nos impositions limitées, la part qui nous a été assignée dans l'administration de notre pays.

L'étranger. — Fort bien pour le passé. Mais à Constantinople le système a changé et vous qui prétendez vous conduire d'après des calculs politiques, vous ne voyez pas plus loin que votre nez.

Le jenne boyard. — La Russie nous protège et ses armées sont là.

L'étranger. — Mais elles ne viennent point.

Le Jeune Boyards. — Elles sont à portée.

L'étranger. — Elles ne viennent point et ne viendront jamais: supposez que vous voyez arriver des troupes françaises?

Le Jeune Boyard. — Elles sont si éloignées!

L'étranger. — Mais encore; et comment alors justifieriez vous votre conduite?

Le Jeune Boyard. — Alors nous serons pour Napoléon, comme nous sommes aujourd'hui pour Alexandre: et Napoléon ne le trouvera pas mauvais.

L'étranger. — Au moins il n'aurait aucune raison pour vous en savoir gré.

... Il convient que jusqu'à l'arrivée du Prince je reste simple observateur des efforts que le Caimacam, j'ignore avec quel succès, fait pour se réconcilier avec les événements, les Boyards et le Consul. Quant aux Boyards ils sont, m'a-t on dit, divisés en deux partis, russes tous les deux, mais avec cette différence que l'un est tout à fait mutiné et que l'autre prête l'oreille à la promesse des emplois. Du reste si le Prince Moruzi m'a dit vrai, sa déposition a été publiée sous la forme de démission donnée en son nom par son frère. Il parait que la Porte a fait valoir cet argument vis-à-vis de la Russie, en ajoutant que, quant au Prince Ypsilanti, elle n'avait usé que de ses droit consacrés dans le traité signé par M. d'Oubril.

Raportul lui Reinhard dela 1 Octomvrie ne dă ştiri mai amănunţite despre misiunea lui Rodofinikin şi despre izbânda uneltirilor ruseşti pe lângă boieri:

... Voici l'histoire de la mission de M. Rodofinikin. Il est premier commis du département des affaires étrangères à Pétersbourg, Il avait été envoyé pour terminer les discussions relatives aux protégés russes. A Bucharest il apprit la non-ratification du traité de M. d'Oubril et probablement il y reçut un supplément à ses instructions précédentes. Arrivé à Constantinople il apprit la déposition des Princes. Préjugeant d'après cela le résultat qu'aurait une négociation concernant les bérats, il ne s'annonça que comme étant chargé de porter la nouvelle de la non-ratification. Ce fut en quelque sorte la Porte qui l'engagea à entrer en pourparlers: et alors, soit de son propre mouvement soit d'après des ordres, il mit en avant, comme demande préliminaire, que la Porte se déclarât pour ou contre la Russie. La Porte répondit qu'elle ne voulait se déclarer ni contre la Russie ni contre la France. M. Rodofinikin menaça. La Porte répondit qu'elle ne se déclarerait pas contre la France, sa plus ancienne alliée et que la Russie était maitresse de prendre tel parti qu'elle jugerait à propos. Là-dessus M. Rodofinikin partit. La prolongation de son séjour à Bucharest eut pour objet d'attendre l'effet que produiraient les menaces combinées de la Russie et de l'Anglettere à Constantinople.

Mais ayant appris que le dix Septembre les nouveaux Princes avaient été revêtus du Caffetan (ce qui au reste indiquerait toujours une hésitation dont M le Général Sébastiani aurait heureusement triomphé) et qu'ainsi la cabale avait échoué, il prit le parti de partir de Bucharest et de continuer sans doute sa route pour la Russie. On le dit même déjà reparti.

... D'après des données que j'avais, j'ai cru devoir l'avertir (le Caimacam) de prendre garde à ce que les Boyards, dans leur fanatisme et dans l'a-

narchie actuelle, ne fissent vis-à-vis de la Russie des démarches contre leur dévoir de fidélité à la Porte. Le Caïmacam, d'un air très embarassé, m'a répondu qu'il ne le croyait pas, que c'était pour empêcher un malheur qu'il était toujours au milieu d'eux, qu'il les prêchait, enfin qu'il faisait son devoir, qu'il était vrai que les Boyards disaient qu'ils devaint songer à la sûreté de leurs personnes et de leurs familles en cas d'arrivée des Russes.

Le même état de choses doit, d'après ce que m'écrit M. Parant, avoir lieu à Bucharest, où probablement M. Rodofinikin aura cherché à remplir le même objet dont s'occupe ici M. Bolkanoff: d'engager les deux Principautés à se mettre solennellement sous la protection de la Russie. Si les troupes les plus proches sont parties pour courir au plus pressé, il en est d'autres toujours à portée et je sais, qu'il y a deux ans, l'Ambassadeur de Russie a constamment été autorisé à donner au besoin aux troupes Russes l'ordre d'entrer dans les Principautés. Ainsi il sera impossible, si la guerre éclate vers l'occident, de jouir ici d'un seul moment de sécurité, quoiqu'on puisse prévoir que la guerre avec la France fera désirer aux Russes de l'éviter avec la Turquie.

Depeşa următoare din 4 Octomvrie conţine nouă amănunte asupra succesului uneltirilor ruseşti, caracterizează în chip aspru pe boieri şi zugrăveşte pe Rodofinikin în chip destul de drastic.

M. Rodofinikin est encore ici et s'il repart ce sera pour Bucharest. Sa mission à Constantinople ayant échoué il parait s'en être fait une dans ces pays-ci. IL a trouvé dans les prêtres, à cause de la conformité de religion, dans les Boyards à cause de la surveillance que la Russie s'était arrogée sur la fixation et sur la perception des impôts, des disciples dociles. *Il cherche à leur inspirer un esprit d'indépendance qui contraste singulièrement avec leur bassesse naturelle;* et il faut convenir que l'anarchie horrible qui désole toutes les parties de l'Empire Ottoman, doit seconder ses efforts: *mais on peut le défier de réussir à leur inspirer du courage.*

... Après beaucoup de politesses M. Rodofinikin entra en matière (avec le Caimacam). Il déclara que si la démission du Prince Moruzi paraissait rendre régulière la nomination du Prince Callimachi, il n'en était pas de même du Prince Souzo, qu'il garantissait qu'il ne verrait jamais la Valachie, qu'à la vérité dans le firman de déposition du Prince Ipsilanti, la Porte l'avait déclaré traître à la patrie, rebelle et fauteur des rebelles: mais que c'était le style de chancellerie et qu'on s'était servi des mêmes expressions contre ce même Prince Souzo qui aujourd'hui entraît en charge. Il parla de ses prouesses à Bucharest. des dispositions de défense qu'il avait fait

faire par les Boyards, dont il avait nommé les uns commandants d'infanterie, les antres commandants de cavalerie. Il passa ensuite à la nouvelle du changement du Ministère Ottoman, dont il prétendit avoir eu l'assurance avant son départ de Constantinople. Avant peu, ajouta-t-il, on verra qui sont ceux que la Porte reconnait comme ses véritables amis. A la fin il prit un ton solennel. «Vous êtes ici, dit-il, l'Agent légitime de votre gouvernement. Je vous exhorte à ménager les Boyards. Il faut tondre la brebis et non l'écorcher.»

M. Rodofinikin est un homme qui parle beaucoup et qui semble avoir du plaisir à s'entendre. Il a de la vivacité et de la politesse dans ses manières et l'on voit qu'il aspire à copier l'amabilité française. Sa manière d'être contraste singulièrement avec celle de M. Bolkanoff, aussi dit-on qu'ils ne sont pas trop amis. Ce dernier s'étant permis des procédés inexcusables envers M. de Hammer, c'est par cette raison même que M. Rodofinikin l'a comblé de politesses.

M. Rodofinikin n'est qu'un charlatan politique. Les différentes conversations dont on m'a rendu compte m'ont convaincu qu'il est ici sans mission, et la Russie espérant encore un changement de système à la Porte, est très indécise sur ce qu'elle fera si ce système ne change pas. En attendant elle dirige à son gré tous les insurgés, depuis la Mer Noire jusqu'en Dalmatie et elle ne s'en cache pas à la Porte. M. Rodofinikin s'en fait un mérite, en disant au Caimacam qu'il avait engagé l'Ayan de Roustchouk, le même qu'on dit avoir pris Silistrie, à envoyer quatre mille hommes au secours de Bucharest et les Serviens à détacher un corps vers le terrain de Paswan-Oglou pour faire diversion en faveur de la Valachie; à Constantinople on est même persuadé que Paswan-Oglou lui-même est entièrement entre les mains de la Russie qui par conséquent y réunirait tous les fils du jeu qui se joue en ce moment sur les rives du Danube.

Următoarea depeşă ce Talleyrand o adresà, la 11 Octomvrie, lui Reinhard ne arată în ce cunoştinţă erau chiar oamenii de Stat de mâna întâia, ca Principele de Bénévent, despre starea adevărată a acestor ţeri. Vedem pe Talleyrand însărcinând pe agentul lui din Iaşi să stăruească pe lângă Calimah să pună graniţele Moldovei în stare de apărare, să sporească garnizoanele şi să repare fortificaţiile căzute, într'un cuvânt să facă din Moldova *bulevardul* Impărăţiei otomane. Marele politic nici nu bănuià cumplita şi jalnica slăbiciune la care căzuse aceste ţeri!

...La déposition du Prince Moruzzi était devenue nécessaire. Il fallait rétablir en Moldavie l'autorité de la Sublime Porte et arracher cette province

à l'influence de la Russie. Ce double but est rempli par la nomination du Prince Callimachi: il est attaché à son Souverain, il est éclairé, il a toutes les qualités personnelles qui peuvent faire aimer son administration. Présentez-lui mes plus sincères félicitations sur la marque de haute faveur et de confiance dont Sa Hautesse vient de l'honorer et cherchez à le maintenir dans les mêmes dispositions.

Le Prince Callimachi ne doit jamais perdre de vue que c'est à la France qu'il doit sa nomination, que la Moldavie ne doit plus retomber sous l'influence russe et qu'au premier signal de guerre de la Russie contre la Porte Ottomane c'est à la Moldavie que s'adresseraient les premières hostilités. Il faut que les frontières de cette province soient mises en état de défense, que les garnisons soient augmentées, les fortifications relevées, que la Moldavie, par où l'Empire Ottoman était sur le point d'être livré, en devienne aujourd'hui le plus ferme boulevart. Les intérêts du Prince et ceux de son Souverain sout les mêmes: le premier résultat d'une invasion russe serait de le perdre.

Iată câtevà amănunte ce le culeg din scrisorile corespondentului anonim din Iaşi. Ele ne arată cât de puternică erà influenţa rusească cu tot succesul ce-l repurtase Franţa prin mazilirea Domnilor.

Cu prilejul unei mese date, la începutul lui Octomvrie st. n., de către Mitropolit lui Rodofinikin, Veniamin îndreptându-se către acest agent rus, îl rugă în numele clerului său şi în al ţerii, să stărue pe lângă Impăratul Alexandru spre a face pe acesta să mijlocească la Impăratul Austriei pentru ca moaştele Sfântului Ioan cel nou să fie aduse la Mitropolia din Iaşi (1).

Tot atunci se lăţi în Iaşi vestea că Italinsky primise instrucţiuni să stărue pentru mazilirea imediată a lui Calimah şi a lui Suţu şi, în caz când Poarta ar refuzà-o, să părăsească imediat Constantinopolul. Tot odată Rodofinikin dăduse ordin consulilor ruşi din Iaşi şi Bucureşti să nu recunoască pe Calimah şi pe Suţu şi să părăsească posturile lor la sosirea acelor Domni.

Pe lângă punctele asupra cărora se ziceà că aveà să stărue Italinsky erà şi cererea ca Poarta să dea cât mai grabnică urmare stipulaţiunii hatişerifului prin care se îndatorise să restitue Moldovei teritoriul împrejurul Hotinului. Boierii mai făcură cerere ca cetatea să fie rasă.

(1) Se ştie că aceste moaşte, duse de Sobieski la Jolkiev, fusese restituite Sucevei din porunca Impăratului Iosif al II-lea.

La 16 Octomvrie (st. n.) Rodofinikin adună pe boieri la Divan şi îi invită să nu recunoască pe noul Domn (Calimah) şi să nu-l lase să pună mâna pe un ban din veniturile ţerii, cari trebue să rămână neatinse în lăzile Visteriei. Nu ştim răspunsul făcut de boieri la această comunicare.

Această ştire este pe deplin confirmată şi întregită cu amănunte prin raportul lui Reinhard din 17 Octomvrie, care ne arată cât de desăvârşit erà succesul repurtat de Rodofinikin în amândouă Principatele. Din acel raport extrag următoarele:

«... Quoiqu'il en soit; voici la démarche fort extraordinaire que M. Rodofinikin s'est permise hier. Il a fait convoquer une assemblée des Boyards chez le Métropolitain. Il leur a exposé que la Porte ayant déposé les deux Princes au mépris des Conventions avec la Russie, l'Empereur avait ordonné à son Ambassadeur d'insister sur leur rétablissement et s'il ne l'obtenait point de se retirer dans le délai de trois jours: qu'en attendant il déclarait aux boyards que la nomination des nouveaux Princes étant illégitime ils seraient responsables de la moindre somme qu'ils payeraient au Prince Callimachi. Il a fait appeler ensuite le Caïmacam auquel il a fait la même déclaration, en ajoutant que, si avant la déposition des Princes, la Porte en avait donné quelque communication à l'Empereur ou à son Ambassadeur, Sa Majesté se serait prêtée avec plaisir aux vues de la Porte; que, pour le Prince Souzo, c'était une créature française, mais que le Prince Callimachi était un honnête homme dont la Russie avait mieux auguré: qu'il paraissai cependant qu'il s'était laissé séduire par le Prince Souzo et qu'ainsi il avait dû encourir la même réprobation. Le Caïmacam lui a demandé s'il parlait officiellement ou confidentiellement? Après y avoir réfléchi assez longtemps, M. Rodofinikin a répondu qu'il ne pouvait parler officiellement puis qu'il lui était défendu de reconnaître soit le Caïmacam soit le Prince, mais qu'il lui donnait cet avis pour son instruction. Le Caïmacam lui a représenté que si la démarche qu'il venait de faire auprès des Boyards venait à être connue, il était à craindre qu'elle ne fournit un prétexte d'insurrection au peuple de la campagne: M. Rodofinikin a paru convenir de la justesse de cette observation.

C'est le Caïmacam lui même, que je suis allé voir, qui m'a rendu compte de cette conversation. Après lui avoir témoigné mon étonnement de ce qu'un agent de la Russie, sans mission encore, avait ici le droit de convoquer des assemblées de Boyards, et de ce que lui, M. le Caïmacam, avait l'extrême bonté de se rendre aux appels d'un homme qui ne voulait pas le reconnaître, je lui ai dit que dans cette conversation encore M. Rodofinikin s'était mis

à cheval sur son fameux hattischérif de 1802 et qu'il avait parlé sans ordres de sa Cour: que, quand il en aurait il faudrait attendre que les troupes entrassent, ce qui d'après tous les calculs de probabilité, n'arriverait point dans ce moment-ci; qu'au reste c'était à lui de retenir les Boyards dans leur devoir et d'empêcher toute démarche de leur part, contraire à la souveraineté de la Porte ou aux intérêts du Prince Callimachi. Je savais que M. Rodofinikin avait eu l'idée de faire réclamer par eux le district de Chotin comme devant être réuni à la Moldavie en vertu de la Convention de 1802 qui ne dit point cela, au moins pas en termes exprès et dans la traduction allemande que j'en possède. Pendant que je rassurais le Caïmacan qui m'avouait franchement qu'il avait déjà suspendu les ordres pour l'arrangement de la maison, il a reçu une lettre du Prince Callimachi qui lui annonçait son arrivée à Roustchouck (on savait déjà que le Prince Souzo était arrivé depuis quatre jours à Bucharest); la lettre renfermait un billet confidentiel où le Prince lui disait qu'il sentait l'embarras de sa position, que le Caïmacam ne devait ajouter aucune foi à ce qu'on disait, continuer à faire son devoir et retenir les Boyards dans le leur.

Quant aux démarches des Boyards, le Caïmacam m'a dit qu'il était plus que sûr qu'ils n'en feraient aucune: qu'il les tenait tous par la division qui régnait entre eux et même par des engagements signés. La famille la plus activement dévouée à la Russie est la famille Balsch. Elle consiste en quatre frères dont l'un est colonel russe. Plusieurs autres familles se sont réunies pour accuser celle là d'avoir accaparé les places et les émoluments. Tandis que les agents russes (entre les bras desquels les Balsch ont été obligés de se jeter) font tous leurs efforts pour réconcilier les parties, le Caïmacam fait tous les siens pour rendre la désunion incurable, et comme il se trouve ainsi dans son élément, il se flatte d'avoir parfaitement réussi.

Ce matin la nouvelle de l'arrivée prochaine du Prince m'a attiré la visite de quelques Boyards, de ceux précisément qui sont le plus décidément russes. Les mêmes n'avaient point assisté à l'assemblée des Boyards d'hier. Je leur ai recommandé d'être sages et fidèles à leur gouvernement: j'ai attesté l'histoire de leur pays qui pouvait leur apprendre ce qu'ils avaient gagné en prenant part dans les querelles politiques. Oui, Monsieur, m'ont ils dit, notre position est telle que tous ceux qui viendront chez nous seront les bien venus. Enfin la nouvelle de l'arrivée très prochaine du Prince a fait plus d'impression que les harangues de M. Rodofinikin.

Reinhard se înşelà: izbânda lui Rodofinikin erà desăvârşită: boierii semnase o petiţiune prin care arătau că toată nădejdea lor o pun în ocrotirea Rusiei şi sunt gata să recunoască suveranitatea Impă-

ratului Alexandru cu două condiţiuni: 1. să nu fie ţara datoare să plătească mai mult decât o sumă anumită şi 2. *că fiecare ţăran să le lucreze câte 36 zile pe an în loc de 12 sau ca fiecare membru a unei familii să fie dator să facă câte 12 zile.* Această a doua condiţie ce o puneau boierii la trecerea ţerii sub stăpânirea rusească răspundeà unei vechi năzuinţe a lor, propusă de ei şi respinsă pentru întâia oară de Grigore Ghica la 1775, propusă iar la 1805 şi respinsă *deocamdată* de Alexandru Moruz. Această condiţiune arată cum clasa stăpânitoare, decăzută şi adusă la descompunere de un veac de regim fanariot, se gândià înainte de toate la interesul ei personal. Calimah care sosise chiar atunci, se măgulià cu nădejdea că petiţiunea purtà iscălituri puţine. Iată un extract din raportul lui Reinhard dela 26 Octomvrie, dând seamă de convorbirea cu Calimah şi mai aducând şi alte amănunte interesante :

Nous nous sommes entretenus (avec le Prince) ensuite des manœuvres des agents russes et je lui ai donné connaissance d'un fait que je venais d'apprendre et que son Caïmacam avait ignoré. Il y a eu réellement une pétition adressée à l'Empereur Alexandre; elle a dû partir hier pour St. Petersbourg. Dans cette pétition les Boyards signataires déclarent qu'ils ne peuvent attendre leur bonheur que de la protection de la Russie: qu'ils la réclament solennellement et surtout pour les deux points suivants: 1° Que le Prince ne puisse jamais dépasser une somme déterminée d'impositions, 2° *Que les paysant soient obligés de travailler pour les Boyards pendant trente six jours dans l'année, au lieu de douze: ou au moins que chaque individu de chaque famille soit astreint à ce travail de douze jours.* On voit que c'est là évidemment le travail de M. Rodofinikin qui, ne voulant dans aucun sens s'en aller d'ici les mains vides et jaloux de produire à Pétersbourg le résultat de ses grands travaux et la justification de son séjour à Yassy, à obtenu de la faction Balche qui se voyait en minorité, quelques misérables signatures et que c'est encore en stipulant un intérêt sordide, qu'à la faveur du second article, il a fait passer le premier avec le préambule. Le Prince m'a dit qu'on avait à la vérité soupçonné une démarche de cette nature: mai qu'en aucun cas le nombre des signataires ne pouvait être considérable: qu'il était sûr du Métropolitain et qu'il savait qu'à Pétesbourg même, on ne ferait aucune attention à un pareil acte auquel le clergé n'aurait pas accédé.

La veille de l'arrivée du Prince Callimachi et de la nouvelle de la déposition du Prince Souzo, Rodofinikin partit subitement. M. l'Agent d'Autriche en reçut une lettre dans laquelle M. Rodofinikin dit que la déposi-

tion des Princes Moruzi et Ypsilanti, contraire aux traités et la non-arrivée des courriers qu'ils attendaient de Constantinople, devait faire craindre aux agents de Russie des vues décidément hostiles de la part de la Porte et les communications déjà interceptées; que dans cet état de choses, quoique simple voyageur, il joignait ses prières à elles de M. Bolkanof pour que, le cas échéant, M. de Hammer voulût recevoir les archives du Consulat russe. Cette circonstance amena entre Messieurs Bolkanof et Hammer une explication dont le premier fit toutes les avances et où le second ne dissimula pas le point que son gouvernement avait ordonné à M. de Meerfeld de se plaindre des prétentions et de la conduite de M. de Bolkanof, Celui-ci invita M. de Hammer à venir le voir souvent. J'espère, dit M. de Hammer, que je recevrai le même honneur de votre part. Vous m'excusez, répondit M. de Bolkanof, je suis souvent indisposé et d'ailleurs pour ne point aller chez vous j'ai une raison politique que vous devinerez. Laquelle? C'est la crainte de rencontrer chez vous l'Agent de France. Eh bien, dit M. de Hammer, si mon gouvernement trouve bon que j'aille vous voir sans que vous me rendiez jamais la visite, moi je le voudrai bien. En effet, M. Rodofinikin s'est donné des peines infinies pour engager l'Agent d'Autriche à seconder ses démarches et n'en pouvant rien obtenir il a fini per l'accuser de seconder les miennes.

Hammer erà rău văzut de toată lumea fiind hărţăgos, pretenţios şi neştiind să se facă simpatic. Toată lumea, pământeni şi străini, fugeau de dânsul. Hammer văzând că nu-l pofteşte nici un boier la balurile şi petrecerile ce se dădeau în Iaşi şi la cari erau invitaţi şi Rodofinikin şi Consulul rus, se plânse Domnului de această lipsă de atenţiune, cerând să fie pe viitor învitat şi el. Divanul, spre a-l linişti, făcù ca un boier care dădeà un bal chiar în acea seară să se declare gata a-l invità. Dar Consulul rus auzind despre aceasta merse la Divan, rupse dela gât cravata ordinului ce-l purtà şi declară că mai bine renunţă şi la ordin şi la slujbă, dacă Divanul îl face să se găsească împreună cu Hammer în aceeaş societate. Divanul şi boierul care dădeà balul temându-se de mânia Rusului, nu se mai trimise lui Hammer invitaţie nici la acel bal nici la altele. Hammer pentru a se răsbunà erà de o aroganţă cumplită cu boierii şi cu autorităţile ţerii.

Primind depeşa lui Talleyrand dela 11 Octomvrie, Reinhard îi răspunde la 27 Octomvrie :

Il ne m'appartiendra point désormais d'énoncer une opinion sur le Prince Moruzi. Je puis mériter quelque reproche d'avoir persisté dans mon er-

reur à son égard lorsque sa déposition prouva que le gouvernement était revenu de la sienne. Cependant fidèle à mon devoir, fidèle à la vérité qui, quelle qu'elle soit, peut seule servir le gouvernement et donner quelque intérêt à ma correspondance, je rendis alors compte des faits tels que je les avais sentis: c'est d'après les mêmes principes que je peindrai le Prince Moruzi si je dois le revoir, tel que je l'aurai trouvé. Tout ce que je me permettrai de dire en ce moment, c'est que ses ennemis mêmes (et il en est plusieurs qui m'en ont parlé sans ménagement) ne l'accusent ni de méchanceté ni de déloyauté. C'est au reste dans le foyer de toutes les lumières politiques que mes rapports recevront leur jour véritable : et me serait-il défendu d'espérer qu'ils porteront aussi quelques rayons.

Precum se vede, Reinhard stăruià a crede în buna credinţă a lui Moruz.

Domnia lui Scarlat Calimah fu scurtă de tot. Trei zile după instalarea lui în scaun, îi sosì vestea maziliei şi a reinstalării lui Alexandru Moruz.

Boierimea care am văzut că rămăsese în strânse legături cu agenţii Rusiei, primì vestea schimbării cu bucuria cea mai mare şi cea mai demonstrativă.

Reinhard raportează la 28 Octomvrie:

Je ne parlerai point à votre Altesse Sérénissime du grand triomphe de M. Bolkanoff, qui a vu défiler dans sa cour hier matin plus de cent voitures de Boyards et qui a expédié un de ses secrétaires en courrier pour Pétersbourg, ni de la jactance de tous ceux qui croient gagner à ce revirement. Il n'est que trop vrai que depuis que je suis ici je n'ai entendu qu'un seul Boyard faire profession d'attachement à la France et peut-être encore était-ce un espion ! Depuis trois semaines je n'ai point reçu de lettres de M. Parant. Je ne doute point qu'il n'ait directement rendu compte à votre Altesse Sérémissime de ce qui s'est passé à Bucarest.

P. S. M. Rodofinikin est déjà revenu.

Le bruit se renouvelle que dans deux ou trois jours les Russes passeront par ici avec le Prince Ipsilanti pour se rendre en Dalmatie.

Din raportul lui Reinhard dela 6 Noemvrie sunt de notat numai următoarele amănunte:

La veille de l'arrivée du Prince Callimachi, M. Rodofinikin était parti subitement pour les frontières. On a appris depuis qu'il a avait pris sur lui de faire faire un mouvement vers Chotin aux troupes russes. Informé du revirement,

il est revenu et les troupes se sont retirées. Il se propose d'attendre le Prince Moruzi. En attendant on a beau lui donner des fêtes, la gaité n'en est plus. «Je ne me fie pas, a-t-il dit, à ce qui se passe à Constantinople; les Français n'ont qu'à gagner une bataille et tout y changera encore: *mais alors nos troupes entreront*».

Dans mon No. 21 j'ai mandé à votre Altesse Sérénissime qu'on avait reçu la nouvelle positive que les Russes étaient entrés sur le teritoire prussien. Je dois me rétracter. Tous les voyageurs arrivés depuis et les agents Russes eux-mêmes assurent le contraire. «*Les Prussiens suffiront*» a dit M. Rodofinikin.

Reinhard nu-şi poate stăpânì simpatiile pentru Moruz; aflând că Sébastiani l-a zugrăvit ca ţaţarnic şi de rea credinţă, scrie la 9 Noemvrie lui Talleyrand, cu riscul de a-l supără:

Quant au Prince Moruzi, que la politique a dû écarter et qui lui même parait vouloir rester à l'écart, ce n'est pas pour lui, mais pour moi que je vous supplie de me permettre encore un mot à son égard. M. l'Ambassadeur à Constantinople a, dans sa dernière lettre, peint le Prince Moruzi non seulement comme faux et méchant, mais encore comme un ennemi de Sa Majesté l'Empereur et de la France. Je suis arrivé ici avec des instructions qui ont dû m'inspirer des préventions contre lui. J'ai trouvé M. Parant qui m'a assuré de l'admiration profonde du Prince Moruzi pour Sa Majesté. Je n'ai entendu dans la bouche de ce prince que le langage du respect pour Sa Majesté et l'expression du désir de lui plaire. Je ne l'ai connu que pendant un mois; ainsi ce que je réclame de votre justice, c'est de croire que si le Prince Moruzi est ennemi de Sa Majesté, rien ne m'a trahi son secret. Rien même n'a pu me le faire soupçonner.

Quant à ce pay-ci dans lequel il n'existe pas un seul homme capable de porter les armes, je dois à la vérité de dire que nos victoires n'y seront qu'un signal de tristesse aussi longtemps qu'on n'y aura pas l'idée de la possibilité de substituer à la protection russe la protection française. Le peuple, les grands, les Princes mêmes, quels qu'ils soient, sont forcés de suivre l'impulsion que leur donne la nature des choses. „*Si la Russie perd son influence, la Porte se remettra à couper nos têtes*», voilà leur refrein. Or, la protection de la France ne peut être substituée à la protection russe que de deux manières, ou par la paix générale, lorsque le sort de ces contrées sera fixé sous les auspices de la France, ou par la guerre, dans le cas où nos progrès se rapprocheraient de nos frontières. En un mot nous n'aurons ici des partisans que par la puissance de faire du bien et du mal. Dans la guerre actuelle une seule question occupe ici les esprits, c'est celle du rétablissement de la Pologne.

Vedem în acest raport starea adevărată a ţerii faţă de evenimentele externe descrisă în chip cu totul magistral.

Caimacamii lui Moruz, Hatmanul Alexandru Mavrocordat, ginerele Domnului, şi Hatmanul Manu sosiră în Iaşi la $^{10}/_{22}$ Noemvrie, aducând vestea că Domnul este pe drum şi trebue să sosească în curând. (El se aflà atunci la Buzău). In seara acelei zile sosià un călăreţ trimis Divanului de ispravnicul de Soroca pentru a aduce vestea că Ruşii treceau Nistrul. Reinhard n'aveà nici o bănueală de intrarea Ruşilor în ţară: el scrià la 22 Noemvrie, adică în ziua intrării lor:

M. Rodofinikin est toujours ici, cependant un peu moins faiseur qu'auparavant. On dit que pour partir il attend l'arrivée et surtout les cadeaux du Prince Moruzi.

Importanţa care Napoleon o dădeà evenimentelor ce se petreceau în Principate reiese din faptul că, la 9 Noemvrie 1806, Talleyrand comunică lui Reinhard «l'ordre de prendre des moyens de communication prompte et directe avec Sa Majesté». In aceeaş depeşă, Talleyrand adaoge că înlocuirea Domnilor nu schimbă nimic la instrucţiunile ce i le-a dat la plecare şi-l invită «să stârnească zelul guvernului pentru apărarea graniţelor Principatului».

In altă depeşă a lui Talleyrand către Reinhard, datată dela Berlin, din 11 Noemvrie, găsim următorul postscriptum, menit a servi de răspuns apărării ce Reinhard o făcuse lui Moruz:

Tous les motifs qui ont fait déposer le Prince Morouzi se sont encore aggravés. Vous l'avez d'abord jugé trop favorablement, évitez de revenir à ces premières impressions.

La 13 Noemvrie Talleyrand scrie lui Reinhard, tot din Berlin, că Impăratul nu va părăsì acel oraş şi Varşovia şi nu va face pace cu Rusia până ce Domnii (Calimah şi Suţu) nu vor fi reinstalaţi. Apoi adaogă:

N'ayez aucune communication avec le Prince Morouzi, il est l'homme de la Russie, il n'est pas le Prince choisi par la Porte-Ottomane.

La $^{13}/_{25}$ Noemvrie Reinhard raportează lui Talleyrand că Rodofinikin înlocueşte pe Bolkanof şi şi-a luat titlul de «agent diplomatic pe lângă armată».

XI.

AMĂNUNTE ASUPRA INTÂMPLĂRILOR DIN ŢARA-ROMÂNEASCĂ DELA FUGA LUI IPSILANT PÂNĂ LA INTRAREA RUŞILOR IN ŢARĂ.

Chiar în ziua în care fugì Ipsilant, adică la $^{16}/_{28}$ August stil vechiu, Divanul în funcţiune sub dânsul luă frânele ocârmuirii şi orânduì capuchehaiele nouă pe la serhaturi. A doua zi boierii trimiseră la toate isprăvniciile de ţinuturi cărţi prin cari făceau cunoscută fuga lui Ipsilant la Braşov şi mai adăogeau că «din ceas în ceas aşteptăm să sosească dela Prea Inalta Poartă Capiolan cu vestire de Domnie nouă», şi le recomandau să iea măsuri pentru mănţinerea bunei ordine (1). La vestea plecării Domnului plecase şi Caimacamul Craiovei, Postelnicul Iordache Arghiropol, pricinuind prin fuga lui mare spaimă în acel oraş (2).

Suţu datorindu-şi Domnia protecţiei franceze, se grăbise să scrie lui Talleyrand încă dela $^{12}/_{24}$ August 1806.

Excellence,

J'ai l'honneur d'annoncer à Votre Excellence que la Sublime Porte, ma très gracieuse souveraine, vient de me confier le gouvernement de la Principauté de la Valachie. C'est ce qui m'est d'autant plus cher que cette nomination m'offre les moyens de concourir avec toutes mes facultés à accroître et à consolider cette bonne harmonie et amitié qui existent si heureusement entre les deux Empires.

Monsieur l'ambassadeur de France a embrassé les véritables intérêts de la Turquie, il la veut libre et indépendante de toute influence étrangère. Le changement qui vient de s'opérer dans les deux Principautés n'est qu'une conséquence de ce système, un triomphe de la France et une victoire signalée de Monsieur le général Sébastiani; il fera époque dans les annales de la Turquie et de la Dacie. J'en conserverai précieusement le souvenir le plus reconnaissant.

Intimement persuadé des avantages qui résulteraient pour la Sublime Porte de ce système adopté par la France, je formais toujours des vœux ardents pour son accomplissement; mes désirs et mes sollicitudes les plus constantes ne tendaient que vers cet objet important, mon cœur n'étant

(1) V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, X, 43.
(2) Ibid.

uniquement attaché qu'aux deux nations, à leurs augustes souverains, à leur prospérité et à leur véritable gloire.

Daignez donc, Monsieur l'ambasadeur, faire parvenir ces sentiments sincères et respectueux aux pieds du trône de l'auguste Empereur des Français, que son sublime génie soit mon égide sacrée.

En attendant, agréez, monsieur l'ambassadeur, les sentiments de mon éternelle reconnaissance et de la plus haute admiration, avec lesquelles j'ai l'honneur d'être

Monsieur
de Votre Excellence
très humble et très obéissant serviteur
(Signé) Alexandre de Sutzo
Prince de Valachie.

La 24 August sosiau în București caimacamii lui Alexandru Suțu: Dumitrache Hangerì și Aga Costache Vlahuț, cari vestiau isprăvniciilor a lor numire a doua zi, 25 August.

La 27 August se trimiteà Porții arz de mulțămire iscălit de Caimacami, de Mitropolitul Dositeiu și de boierii Divanului: Banul Dumitrache Ghica, Banul Dumitrache Racoviță, Banul Manolache Brâncoveanu, Banul Manolache Crețulescu, Spătarul Scarlat Ghica, Vistierul Constantin Filipescu, Logofătul Isaac Ralet, Vornicul Constantin Crețulescu.

In Oltenia se numià Caimacam Constantin Caliarhi. Prima grijă a Căimăcămiei fu să strângă bani, căci Pasvantoglu aflând de mazilia și fuga lui Ipsilant, nu întârziase să ceară bani, amenințând la caz de neurmare cu prădarea Olteniei. Un *pitac* din 30 August poruncià Vistierului să strângă oierit îndoit și să adaogă două parale la vinăriciu, «*pentru mântuirea și scăparea atât a tuturor de obște patrioților noștri ot peste Olt care este jumătate ținutului țării noastre cât și pentru toată țara, de către înfricoșata și primejdioasa pornire a oștilor dela Diiu, alt mijloc nu avem spre întâmpinarea groaznicei cereri ce ni se face. . .*» (1).

La 31 August Suțu trimite lui Talleyrand următorul răspuns la scrisoarea ce Principele de Bénévent însărcinase pe Sébastiani să-i remită:

(1) Ibid. p. 51.

Prince,

Son Excellence Monsieur le Général Sébastiani, Ambassadeur de S. M. l'Empereur des Français, Roi d'Italie, m'a remis la lettre que Vottre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire le 21 Juin. J'ai été vivement sensible aux sentiments qu'elle exprimait en ma faveur, et si j'ai pu attirer un instant les regards et mériter la bienveillance de Sa Majesté l'Empereur Napoleon le Grand, j'ai rempli le but de ma vie. J'éspère être désormais plus à portée de leur montrer mon dévouement et mon profond respect.

J'ai consacré ma vie au service de mon Auguste maitre, Sa Hautesse Selim III. Je ne crois pas pouvoir le servir avec plus de fidélité et d'amour qu'en contribuant à resserrer de plus en plus les liens de l'antique amitié qui ont toujours uni la France et la Turquie.

La Sublime Porte m'a confié le Gouvernement de la Valachie, ce choix est une émanation de la protection de Sa Majesté l'Empereur des Français. Ne voudra-t-elle pas donner à cette nomination la durée, que cherchent déjà à lui enlever, les ennemis des deux nations.

Je l'espère et je suis plein de confiance, car je chercherai à mériter ces bontés. Votre Altesse m'accordera son appui, comme elle m'a accordé jusqu'à-présent son intérêt.

Je joins ici une lettre que j'ai pris la liberté d'adresser à S. M. l'Empereur des Français. Je vous supplie de la mettre au pied de son trône auguste, et de l'accompagner de votre recommandation.

Je vous prie d'agréer l'expression de la plus vive reconnaissance et de l'assurance des sentiments de la plus haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être, etc.

Signé: Alexandre Souzzo
Prince de Valachie.

Mai puţin de două săptămâni după fuga lui Ipsilant, sosise în Bucureşti din Constantinopol un agent rus al cărui nume s'a întâlnit şi se va mai întâlni adesea în cursul acestei cercetări. Acest agent era Generalul major Rodofinikin, de naştere grec din Morea, care ocupà un post înalt în Ministerul Afacerilor Străine din Petersburg. Despre misiunea lui corespondentul anonim din Bucureşti ne istoriseşte următoarele :

După cele spuse de Chirico, misiunea lui Rodofinikin ar fi avut de scop să ceară Porţii un răspuns categoric asupra intenţiilor ei în privinţa Rusiei şi a Franţei. Dar de abià ajunsese la Varna când un curier îi aduse vestea depunerii Domnilor şi hotărîrea Porţii să se sustragă tutelei ruseşti spre a se aruncà în braţele Franţei.

Voià să se întoarcă, călătoria lui nemai având nici un scop, dar Turcii cari îl însoţiau insistară atât de mult ca el să plece, încât pornì spre Constantinopol.

Tot atunci se primise în Bucureşti vestea că Italinsky protestase în chipul cel mai formal împotriva depunerii Domnilor şi trimisese îndată un curier la Petersburg. Consulii ruşi din Principate primiră ordin dela el să nu recunoască pe caimacamii noilor Domni. Tensiunea între Rusia şi Poarta Otomană erà în acel moment atât de mare, încât Chirico împachetase arhiva Consulatului şi zicând că sunt efectele lui particulare o încredinţase Agenţiei austriace. Ceruse o chitanţă de primire, dar Brenner, care înlocuià pe Merkelius, i-o refuză bănuind că în lăzile ce-i încredinţà Chirico puteau să se afle obiecte preţioase de ale lui Ipsilanti, pe cari Poarta ar fi putut să le reclame (1).

Strângerea banilor ceruţi de Pasvantoglu făcându-se cu greutate şi paşa devenind din ce în ce mai ameninţător, Divanul se adresă Agenţiei austriace pentru a o rugà să mijlocească dela negustorii supuşi austriaci un împrumut de 50.000 lei, ceeace Agenţia făcù.

Totuş, la sfârşitul lui Septemvrie stil vechiu (1806), Pasvantoglu trimise pe neaşteptate în Oltenia câtevà sute de oameni cari ocupară cele cinci ţinuturi ale Olteniei şi, sub pretext că nu este Domn în Ţara-Românească, începù să perceapă pentru dânsul dările în bani şi în natură cuvenite Domnului. Deşi se lăudase că va mănţineà printre trupele lui cea mai strictă disciplină, ele se şi apucase de prădăciuni.

«La 13 Septemvrie, Joi, înainte de a se luminà de ziuă, prin ordinul lui Osman Paşa Pasvantoglu, Vidin Muhafizi, au călcat Craiova Ţelebi Aga Rahova Aghiones cu 500 de Turci şi ridicând pe Caimacamul, Logofătul C. Caliarhi, ce se numià şi Chiani, pe Logofătul D. Bibescu şi pe Clucerul Corniţă Brăiloiu, i-au trimis la Vidin, dintre cari Logofătul Bibescu a rămas acolo închis, iar acei doi s'au întors la Craiova.

«S'a făcut multă prădăciune şi golăciune de Turci mai în toată Craiova pe la boieri, cari abià şi-au scăpat vieaţa lor şi a familiilor prin fugă. Prin violenţă şi tiranie au luat atunci Osman 2.000 de pungi de galbeni din ţară, 500 dela Logofătul Bibescu, 40 dela Tănăsuică negustorul şi 15 dela un Hagi Gheorghe Celebì, căruia i-au tăiat şi capul» (2).

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti.
(2) *Cronica greco-română*, apud V. Urechiă, *op. cit.*, p. 86.

Intrarea Pasvangiilor în Oltenia, ocuparea Craiovei de către dânşii, precum şi prădăciunile lor pricinuiră în Bucureşti îngrijirea cea mai mare. La întrebările făcute de Divan în privinţa temeiurilor pentru cari intrase în ţară, Pasvantoglu nu răspunsese şi această tăcere dădeà populaţiunii de bănuit că el plănueşte să pună mâna şi pe Bucureşti.

De astădată boierii n'au fugit, ci s'au mulţumit să-şi facă calabalâcul, să-l încarce în harabale şi să stea gata de plecare. Vestile alarmante au fost răspândite de boierii cari stau sub influenţa Consulului rusesc. S'a propus înarmarea populaţiunii Bucureştilor şi această idee a fost îmbrăţişată cu căldură de Chirico şi de Rodofinikin cari au împins pe supuşii ruşi să se înarmeze. Se insistase şi pe lângă Agentul Austriei ca să sfătuească şi pe supuşii lui să se înarmeze, dar Brenner nu se lăsă să fie convins, sub cuvânt că acei supuşi fiind în număr de mai multe mii şi aparţinând claselor de jos, nu poate răspunde de urmările ce le-ar puteà aveà înarmarea lor (1).

Următoarele extracte din rapoartele lui Parant ne dau versiunea franceză a acelor evenimente, care nu diferă mult de cele datorite corespondenţei de mai sus.

La 1 Octomvrie (stil nou) Parant scrià lui Sebastiani:

M. le Commissaire et le Consul Général donnera lui-même, par une lettre que je joins aux autres, les nouvelles de Valachie; elles sont extrêmement mauvaises. Toutes les têtes y sont en feu et tous les cœurs glacés. La terreur, la malveillance ont été au móment de faire encore déserter et ravager tout ce malheureux pays; à présent même les boyards ont chevaux voitures et chariots prêts dans leurs cours pour s'enfuir. Des troupes turques ont été appelées de Routschouk au nombre de plusieurs cents hommes, toute la population et surtout les sujets russes ont été mis sous les armes. Enfin le trouble des esprits, surtout avant hier, est devenu extrême et pouvait devenir des plus funestes.

Cependant de quoi s'agit-il ? Pasvanoglu a fait faire une expédition de cinq à six cents hommes dans la Petite Valachie pour y lever des tributs, ayant enlevé le Caimacam de Craiova et quelques Ispravniks des districts pour mieux assurer les rentrées et annonçant le projet d'éttablir, du moins momentanément, des troupes dans cette partie de la principauté, etc.

Sans doute cet événement est malheureux et inquiétant, mais après tout ce n'est qu'une affaire d'argent, et la malveillance des agents et partisans

(1) Corespondentul anonim.

russes en a fait une affaire d'épouvante. On a semblé désirer que la terreur, la fuite, les désordres appelassent ici, par un motif de plus, les troupes étrangères. J'ai été dans le cas et je crois dans l'obligation d'intervenir pour quelque chose dans ces événements. Je l'ai fait le plus prudemment que j'ai pu, mais pourtant avec un dévouement qui devenait indispensable pour que mes démarches fussent utiles.....

Pasvanoglu ne s'est pas encore expliqué sur ses exigences, mais on a pour donnée qu'il a, pour un seul des cinq districts dont il s'est emparé, exigé 300 bourses. Il n'y a pas longtemps qu'il avait exigé et obtenu à Bucharest 60 bourses par mois dont le premier lui a déjà été envoyé. On évaluait, avant ses dernières prétentions, à 125 bourses par mois les contributions en argent et denrées que cette pauvre principauté avait à lui fournir.

La 4 Octomvrie Parant raportă lui Talleyrand:

....Quant à Paswan Oglou, les craintes, comme je l'avais supposé, ont été et sont beaucoup plus grandes que le mal. C'est absolument une affaire d'argent. Le Pacha a voulu profiter des circonstances et s'est servi du prétexte qu'elles lui ont prêté. J'espère être bientôt dans le cas d'annoncer à Votre Altesse que les choses se sont arrangées. La dernière victoire de Mustapha Bayractar, son rival, l'arrivée prochaine du Prince, enfin deux cent soixante bourses qu'on vient de lui envoyer, tout cela mettra sans doute Passwan Oglou en considération et le fera se départir de ses énormes prétentions qu'il a portées jusqu'à 2.500 bourses.

La acest raport este anexată nota care Parant o trimisese boierilor Divanului ca răspuns la rugămintea ce-i făcuse să intervină pe lângă Pasvantoglu ca să-și retragă trupele.

Résumé d'une réponse verbale par le S. Commissaire Consul de France Parant à M.M. les Caïmacames et Boyards de Valachie assemblés le 30 Septembre 1806.

....Les dernières mesures militaires que vous avez prises peuvent encore avoir quelquechose de bon, mais comme mesures de police seulement et, sous ce rapport, il eut peut-être été plus convenable que les artisans, les artisans étrangers surtout, s'en fussent moins mêlés. Quelques protégés français, à l'exemple des autres, avaient cru devoir aussi s'armer et se créer soldats, je les ai de suite fait rentrer dans leur état et leurs occupations naturelles.

En un mot, Messieurs, je crois que les craintes ont été beaucoup plus grandes que le danger ; qu'une affaire d'argent est devenue inutilement une

affaire de terreur... Plus de calme donc, et nous aurons plus de sûreté ... et puis une ville aussi grande que Bucharest doit-elle aussi aisément s'épouvanter? Ne sait-on pas qu'une population si nombreusse a, par sa masse seule, une force de résistance qu'un petit nombre de troupes sans tactique encore ne saurait venir impunément attaquer?... Enfin si, ce que je suis loin de croire, l'esprit de terreur venait à prévaloir, je puis vous annoncer d'avance qu'on ne verrait point l'aigle français reculer devant des fantômes.

Ce umilinţă pentru o ţară, să primească dela un agent străin sfaturi de sânge rece şi de bărbăţie!

Intr'o depeşă a lui Talleyrand către Parant din 11 Octomvrie 1806, găsim următoarele:

Les lettres que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire sur toutes les circonstances de la fuite du Prince Ypsilanti ont prouvé combien sa déposition était nécessaire. Il est allé chercher en Russie le prix de ses services...

Parant îmbolnăvindu-se de boala care aveà să-l ducă la mormânt, Ledoulx scrià lui Talleyrand la 17 Octomvrie 1806, anunţându-i sosirea noului Domn:

.... Le nouveau Prince Alexandre Souzzo est arrivé dans cette résidence; il doit faire son entrée officielle après-demain, dimanche. Son Altesse a eu la bonté de nous communiquer l'espérance qu'elle avait de pouvoir incessamment pacifier son voisin Paswan Oglou.

On vient de nous dire qu'un courrier russe arrivé de Constantinople a annoncé le départ de cette capitale de M. d'Italinsky, envoyé de Russie.

Alexandru Suţu sosì la mânăstirea Văcăreşti în ziua de 2 Octomvrie, adică mai bine de şase săptămâni după numirea lui. Această întârziere erà fără îndoeală datorită temerii ca nu cumvà Poarta, cedând ameninţărilor ruseşti, să revină asupra numirii lui.

Chiar în ziua sosirii lui în Văcăreşti, adică la 2 Octomvrie, după ce trimise obişnuitele cărţi, deschise către ţară şi legate către isprăvnicii, prin cari îşi vestià sosirea şi arătà că luase ocârmuirea în mânile lui, slobozià către Agie un pitac prin care-i poruncià să dea de ştire tuturora de ori ce stare, cari aveau să iea bani dela Ipsilant, ca, în termen de trei zile, să dea înscris la Agie despre suma ce li se datorià de către fostul Domn şi apoi să i se înfăţişeze izvodul acelor datorii (1).

(1) V. A. Urechiă, op. cit., IX, p. 66.

Dar nu apucă să-şi facă intrarea solemnă în Bucureşti, căci tocmai când *alaiul* pentru acea intrare erà alcătuit, în ziua de 11/23 Octomvrie, Domnul primì veste că este mazilit şi că scaunul este dat iarăş lui Ipsilant.

In aceeaş zi boierii Divanului făceau pitac către Spătărie pentru ca aceasta «să dea poruncă pe la străji a nu fi slobod, atât Măria Sa Alecu Vodă cât şi oamenii Măriei Sale, până ce nu va venì firman împărătesc şi până nu va da socoteală de ceeace au luat din ţară» (1).

Iată cum anunţă Ledoulx lui Talleyrand mazilia lui Suţu, la 25 Octomvrie st. n.:

Avant hier, . . . le Prince, qui n'avait pas encore fait son installation officielle, a reçu l'avis de sa déposition. Le Grand Vizir, dit-on, lui a expédié un tartare porteur de cette désagréable nouvelle, et aujourd'hui le firman de la Sublime Porte est arrivé: il est conçu en termes très ménagés. En voici une phrase remarquable. «C'est un nouveau service que vous nous rendrez en acceptant de bonne grace votre déposition». Ce malheureux Prince fait déjà ses préparatifs de départ, et il a profité du passage de M. Lascourt pour adresser à Votre Altesse Sérénissime la lettre ci-jointe.

Nous ne savons pas encore, monseigneur, quelles peuvent être les suites d'un pareil changement. Ou assure aussi la déposition du nouveau Prince de Moldavie. Le Consul de Russie a fait toutes sortes de démarches pour s'emparer, non seulement de tous les esprits, de toutes les opinions, mais encore de l'autorité. On l'a vu hier courir toute la ville avec une suite d'Albanais, donnant des ordres, faisant des défenses, etc.

Pazwan Oglou profite déjà de ces circonstances, il vient d'écrire une lettre terrible au Divan de Valachie, dans laquelle il déclare au nom de Mahomet que si dans quelques jours il n'a pas reçu les mille cinq cents bourses qu'il demande encore, il enverra dans toute cette malheureuse province des troupes qui agiront avec le fer et la flamme. On est ici dans les plus grandes anxiétés...

Firmanul de Domnie al lui Ipsilant îi fusese trimis direct la Kiev, se vede că înainte de a fie xpediat lui Suţu cel de mazilie, căci avem o proclamaţiune iscălită de toţi boierii Divanului, din 14 Octomvrie, prin care ei arată că au primit dela Ipsilant carte însărcinându-i

(1) V. A. Urechiă, op. cit., p. 67.

Cartea deschisă reprodusă de V. A. Ureehiă pe acea pagină poartă greşit data de 14 Octomvrie. Cartea reprodusă vestind intrarea Ruşilor şi sosirea lui Ipsilant, este fără nici o îndoeală din 14 Decemvrie, deoarece mai menţionează şi sosirea în Bucureşti a lui Miloradovici.

cu Căimăcămia. Aceasta ar dovedì că Domnul pribeag primise ordinul de reinstalare cel puţin cu o săptămână înainte de 14 Octomvrie, căci unui curier nu-i erà cu putinţă să ajungă în mai puţin timp dela Chiev la Bucureşti. Mi se pare totuş mai logic a presupune că ordinul către Divan de a luà Căimăcămia fusese expediat dela Constantinopol, de către bătrânul Ipsilant, în numele fiului său.

Suţu se grăbise să aducă mazilia lui la cunoştinţa lui Talleyrand prin următoarea scrisoare din Bucureşti, cu data de 25 Octomvrie (st. n.) 1806:

Altesse,

Ma fidélité à la Sublime Porte et mon attachement à ses vrais intérêts, sont devenus pour moi des délits, et c'est la seule raison pour laquelle je souffre de persécutions continuelles.

L'amitié qui lie l'Empire Ottoman avec une si grande puissance est mon égide unique. Oui, Monseigneur, je suis le plus heureux des hommes, en m'abandonnant et dans cette circonstance, à la magnanimité de Sa Majesté Impériale et Royale.

Je suis avec l'attachement le plus inviolable,

Monseigneur
De Votre Altesse
Le très humble et très obéissant serviteur
Signé: *Alexandre de Soutzo.*

Dar noutăţile şi veştile cele mai importante călătoriau încet la începutul veacului trecut.

La 7 Noemvrie 1806 Napoleon nici nu bănuià că Suţu nu mai este de două săptămâni Domn al Ţerii-Româneşti. El îi scrià din Berlin în acea zi:

Monsieur le Prince de Valachie,

La lettre que vous m'avez écrite vient de m'être remise dans la capitale de la Prusse qui m'avait déclaré la guerre et dont la Providence a confondu les projets. Je poursuis mes avantages, mon armée entre en Pologne: la victoire ne m'est chère que parce qu'elle m'aide à relever la cause des opprimés, à soutenir les amis qui me sont fidèles, à défendre l'indépendance et toutes les possessions de l'Empire Ottoman, mon intention est de toujours vous protéger: car je vous regarde comme sincèrement dévoué à la gloire de votre Souverain et voulant la perpétuité de l'amitié qui unit la Porte Ottomane à mon Empire. Sur ce, je prie Dieu, Mon-

sieur le Prince de Valachie, qu'il vous ait en sa sainte et digne garde.
Donné dans notre Château Impérial à Berlin, le 7 Novembre 1806.

Ledoulx scrieà lui Talleyrand la 8 Noemvrie 1806:

M. Conte expédié en courrier par Votre Altesse Sérénissime, a passé par cette ville le 6 de ce mois. La nouvelle dont il était porteur a fait la plus vive impression sur les esprits des Boyards qui, jusqu'à présent et surtout depuis la réinstallation des Princes Ypsilanti et Mourousi, s'étaient permis de se prononcer ouvertement en faveur des Russes; plusieurs d'entre eux ont poussé l'imprudence jusqu'à pronostiquer des choses contraires et à leur devoir et aux intérêts de leur souverain.

Iar prin alt raport din aceeaş zi:

Depuis le départ du Prince Souzzo nous sommes environnés de la plus grande malveillance. Les nouvelles les plus fausses, les renseignements les plus absurdes sont les seuls avis qu'on cherche à nous faire parvenir d'une manière indirecte. Les égards, les ménagement que certains Boyards observaient assez scrupuleusement autrefois ne sont plus d'aucune considération pour eux; ils n'ont plus qu'un sentiment public, celui d'être russes. On assure que le Prince Ypsilanti doit rentrer dans cette province avec des troupes de la nation qui le protège (quoique cela me semble absolument invraisemblable, c'est une raison qui semble autoriser davantage la conduite irrégulière de certains personnages de ce pays); cependant la brillante victoire que notre auguste Empereur vient de remporter récemment fait déjà rentrer en eux-mêmes tous les partisans des Russes, et il semble que la crainte leur fait deviner les succès qui doivent néccesairement la suivre.

Les cinq districts de la petite Valachie sont entièrement déserts et ne pourront se relever de longtemps. Passwan Oglou que le Prince Souzzo avait dejà commencé à pacifier renouvelle ses menaces, les Boyards composant le Divan ne cessent de lui envoyer de riches présents, uniquement pour temporiser. Ce pays est vraiment en proie à toutes sortes de calamités.

La 10 Noemvrie, răspândindu-se vestea că Pasvantoglu înaintează asupra Bucureştilor, panica cuprinsese din nou oraşul. Boierii pregătise trăsurile şi toate împrejurările păreau că prevestesc o dezerţiune obştească. Dar totul s'a liniştit în curând, constatându-se că vestea erà falsă.

La 22 Noemvrie, după ce anunţă lui Talleyrand moartea lui Parant, Ledoulx adaoge:

Les Boyards depuis quelques jours deviennent plus polis, plus communicatifs. Un des premiers de la suite de Prince Ypsilanti a reçu hier, dit-on, une lettre de ce Prince, dans laquelle il lui ordonne de faire préparer des fourrages; cela donne lieu à de très grandes inquiétudes.

Les nouvelles de ces contrées sont toujours très tristes; avant-hier encore une alarme générale a fait mettre tout le monde sous les armes. On disait que Passevan Oglou devait faire marcher sur cette capitale un corps de trois mille hommes; dejà les Boyards avaient préparé leur voitures, et tout annonçait une désertion générale.

XII.

RUSIA OBŢINE DELA POARTĂ REINSTALAREA LUI IPSILANT ŞI A LUI MORUZ, TOTUŞ OŞTIREA RUSEASCĂ INTRĂ IN PRINCIPATE.

La 16/28 August Italinsky remiteà Porţii o notă prin care, «pe temeiul tractatelor în fiinţă între ambele Imperii», cereà, în numele Impăratului său şi în chip provizor, «amânarea plecării noilor Domni, Scarlat Calimach şi Alexandru Suţu», al căror «dispreţ către Poartă, violenţe şi vexaţiuni în timpul primei lor ocârmuiri şi greşeli împotriva Curţii ruseşti» sunt cunoscute Sultanului şi «constatate în mai multe acte autografe ale acestui Sultan», cari au fost arătate de miniştrii lui solului Rusiei.

Invită Poarta într'un ton destul de cominatoriu, «să se abţină de orice ceremonial obişnuit faţă de noii Voevozi, cum este învoirea ca ei să se prosterne înaintea scării (étrier) împărăteşti». «Dacă Poarta voeşte să stăruească în actul ostil *ce şi-a permis*, dacă voeşte să desăvârşească infracţiunea la tractate ce a început prin destituirea Domnilor, aceasta este alt lucru».

Solul rusesc mai cereà ca Poarta să împiedece plecarea în Principate a Caimacamilor numiţi de Domni şi luarea de către aceştia în mânile lor a frânelor Ocârmuirii. Boierii adunându-se, să aibă a alege după obiceiu, dintre dânşii, pe un întâiu boier ca locţiitor domnesc. Solul mai cereà ca ordinele Porţii pentru aducerea la îndeplinire a cererilor lui să fie expediate în cea mai mare grabă.

In cazul când Poarta nu ar declarà că este hotărîtă a dovedì, nu numai prin vorbe dar şi prin fapte, *că este gata să îndeplinească pe viitor atât litera cât şi spiritul tuturor tractatelor şi actelor politice şi comerciale,* Impăratul Rusiei aveà să avizeze la măsurile ce-i sunt impuse atât de grija propriei sale demnităţi cât şi de aceea a

liniştii obşteşti şi a interesului celor două provincii, a căror fiinţă şi privilegii le garantează.

Termină cerând ca nota să fie pusă sub ochii Sultanului (1).

Cu toate ameninţările de abià disimulate în nota de mai sus, cu toate cele proferate pe faţă de solii Rusiei şi al Angliei, cu cari se unià al Prusiei, Sébastiani izbutise să obţină dela Poartă învoirea ei pentru plecarea, întâiu a Caimacamilor şi pe urmă a Domnilor (2).

La 17 Septemvrie Italinsky prezentă Porţii, în urma ordinului primit direct dela Impărat, după ce acesta fusese încunoştinţat de depunerea Domnilor, o a doua notă.

In acea notă arătà că Impăratul îi ordonă să exprime Porţii extrema Sa nemulţămire pentru această destituire arbitrară, făcută în dispreţul hatişerifului din Septemvrie 1802, trei ani înainte de termenul ce el prescrie şi fără ca să fi dat ministrului său prealabilă ştiinţă şi fără ca temeiul hotărîtor (al distituirii) să-i fi fost comunicat şi să fi fost constatat de amândouă părţile.

Impăratul nu poate rămâneà nepăsător faţă cu o asemenea stare de lucruri şi nu poate trece peste destituirea Domnilor, cum a trecut peste alte infracţiuni mai mici ale tractatelor, aceasta fiind o atingere manifestă la îndatoririle luate de Poartă în chip solemn şi cari sunt legate de demnitatea şi consideraţiunea Impăratului.

Impăratul pretinde deci şi cere ca Domnii să fie îndată restabiliţi şi mănţinuţi la locurile lor până la expirarea termenului de şapte ani, oricari ar fi adevăratele motive pentru cari au fost depuşi.

Solul are poruncă să declare că un răspuns obscur, evaziv sau dilatoriu nu ar puteà fi admis şi că singur faptul reintegrării ar puteà să satisfacă pe Majestatea Sa Imperială.

In cazul când Poarta ar persistà în dispoziţiunile ei, solul are ordin lămurit şi aspru să-şi ceară paşapoartele şi să plece cu toată misiunea (3).

Dintr'un fragment de notă purtând data de 1 Octomvrie (4) vedem

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 350. Piesa poartă data greşită de 8 Septemvrie. Din a doua notă a lui Italinski (ibid., p. 352), rezultă că prima notă a fost remisă la $^{16}/_{28}$ August ; data de 8 Septemvrie este fără îndoeală aceea la care prima notă a fost trimisă Relaţiunilor Exterioare de către Ambasada franceză dela Constantinopol.

(2) Ibid., p. 35.

(3) Ibid., p. 352.

(4) Ibid., p. 353. Data mi se pare din nou acea a raportului cu care acest text a fost trimis de Ambasada franceză la Paris ; nota turcească va fi purtat o dată simţitor anterioară.

că Poarta a încercat să discute cu Rusia, susţinând că date fiind dovezile ce le posedă despre trădarea şi perfidia lui Ipsilant, dată fiind fuga lui înainte de a fi primit ordinul formal de destituire, această destituire erà justificată şi nu poate fi privită ca o violare a tratatelor şi ca un semn de turburări.

Relaţiunile Exterioare, în urma primirii ştirii că Domnii partizani ai Rusiei fusese depuşi şi înlocuiţi prin alţii devotaţi Franţei, scriau lui Sébastiani, la 9 Octomvrie (1), că ori cât de mare ar fi nemulţămirea Rusiei în urma acestui pas, Poarta nu trebue să se îngrijească de urmările acestei nemulţămiri şi să se bizue pe ajutorul Franţei. Dar că trebue să iea măsuri de apărare din partea ei, să repare fortificaţiile din Moldova (!), să pună garnizoane într'însele, să împingă cu vigoare operaţiunile împotriva Sârbilor şi să nu îngădue trecerea vreunui vas de răsboiu străin prin Dardanele.

Sébastiani nu aşteptase aceste instrucţiuni pentru a împinge pe Poartă să respingă cererile Rusiei. Dintr'o depeşă a solului francez, purtând data de 10 Octomvrie (2), vedem că Poarta fusese indignată de tonul ameninţător al Ministrului Rusiei, *„dar că spaima ei* (son effroi) *depăşeşte cu mult această indignare.* Consternarea domneşte în Capitală. De abià mântuită de prezenţa unei armate rebele, această Curte se vede angajată într'un răsboiu cu atât mai primejdios, cu cât erà mai neprevăzut. Casele publice sunt deşerte; cetăţile sunt degradate şi rău armate, armata este puţin numeroasă şi rău organizată". Situaţia critică a acestui imperiu fusese expusă lui Sébastiani într'o conferinţă la care se aflau miniştrii. Solul francez promisese că Napoleon nu-i va părăsì nici în vreme de pace nici în vreme de răsboiu şi că, dacă Ruşii ar intrà în statele Sultanului, Impăratul Franţei îl va sprijinì cu armatele lui. Aceste făgăduinţe îi îmbărbătase, *dar totuş ei nu ascunsese lui Sébastiani că vor întrebuinţà toate mijloacele spre a evità răsboiul, deoarece nu sunt în stare să-l facă.* Persistau însă în hotărîrea de a nu restabilì pe Domnii depuşi (3).

Prin altă depeşă, purtând aceeaş dată, Sébastiani se plânge de «semnele de interes şi consideraţiune ce consulii francezi din Iaşi şi Bucureşti (Reinhard şi Parant) le-au prodigat Domnului mazil Moruz».

(1) Ibid., p. 356.
(2) Ibid., p. 356.
(3) Ibid., p. 358.

Făgăduinţele lui Sébastiani asigurau pe Turci de ajutorul depărtat al Franţei, pe când ameninţările lui Italinsky, sprijinite de notele cominatorii ale lui Arbuthnot, erau sprijinite de faptul că o puternică oştire rusească erà adunată pe malul Nistrului, gata să intre în Moldova în orice moment. Dată fiind starea de slăbiciune a Impărăţiei Otomane, erà firesc ca ameninţările anglo-ruse să precumpănească asupra făgăduinţelor franceze.

La 16 Octomvrie (1) Sébastiani raportà lui Talleyrand că «ameninţările Rusiei şi ale Angliei şi veştile absurde despre o coaliţiune în contra Franţei, sperie pe Sultan şi că banii Domnilor Moruz şi Ipsilant au corupt într'atâta pe unii din miniştri şi mai cu seamă pe Reis-Efendi, încât Poarta a depus cu o zi mai înainte (adică la 15 Octomvrie st. n.) pe Domnitorii Suţu şi Calimahi şi a restabilit pe cei vechi. Insinuările prieteneşti, explicările sincere şi sfaturile bune, singurele arme de cari dispuneà Sébastiani, nu putuse să facă nimic împotriva fricei şi a corupţiunii. Ţinuse piept vreme îndelungată, dar în sfârşit Poarta plecându-se, l-a înştiinţat despre acel act de supunere la voinţa Rusiei, cel mai ruşinos din analele Impărăţiei otomane. Sultanul a cedat numai violenţei şi fricei; inima lui este plină de durere, dar miniştrii lui sunt cei mai culpabili dintre oameni; au sacrificat pe Suveranul lor şi nu s'au temut să ofenseze pe Impăratul Francezilor.

Sébastiani adăoge că izbânda lui Moruz şi a lui Ipsilant îl făceau să se teamă ca nu cumvà să aibă ca urmare răscoala tuturor Grecilor din Turcia Europeană şi mai ales a acelor din insulele Arhipelului.

Terminà exprimându-şi părerea că dacă Franţa, printr'un tratat de pace sau altfel, ar izbutì să dea Ţara-Românească şi Moldova Austriei sau vreunei puteri, alta decât Rusia, toate înrâuririle la Constantinopol ar fi distruse, atât pentrucă Domnii greci nu ar mai dispune de comorile acelor bogate provincii spre a intrigà aici, cât şi pentrucă aceiaşi Domni, depărtaţi de pe graniţele Turciei Europene, nu s'ar mai face temuţi la această Curte.

Cu două zile mai târziu, însuş Sultanul Selim adresă lui Napoleon o scrisoare spre a-l pune în cunoştinţa celor întâmplate.

Sultanul arătà că îndată după depunerea Domnilor Moruz şi Ipsilant, elciul rusesc a cerut reintegrarea lor, ameninţând că, la dimpotrivă urmare, va părăsì Constantinopolul cu întreaga misiune. Tot-

(1) Ibid., p. 359.

odată trimisul englez făceà cunoscut Porţii că, în caz de răsboiu cu Rusia, Anglia, ca aliată a acestei de pe urmă puteri, va începe şi ea ostilităţile împotriva Impărăţiei Otomane.

Sultanul lămureşte că tratatul de la Cainargì stipulează că Domnii Principatelor vor fi numiţi pe şapte ani începând din ziua numirii lor şi că nu vor puteà fi destituiţi înainte dacă nu se vor face culpabili de vreo vină; iar de se vor face vinovaţi de vreo greşeală în acest interval, Poarta trebue să informeze pe ministrul Rusiei şi numai dacă, după ce în unire cu acesta se va fi constatat că Voevodul este într'adevăr vinovat, fi-va înlocuirea lui cu putinţă.

In cazul de faţă nu s'a făcut notificare prealabilă despre depunere şi trimisului rusesc, în urma convingerii Porţii, întemeiată pe făgăduinţa dată de Napoleon, că, în tratatul lui cu Rusia, se va inserà o clauză garantând independenţa desăvârşilă a Impărăţiei Otomane. Tratatul nesubsemnându-se, această lipsă de a înştiinţà pe elciul rusesc despre învinovăţirile aduse Domnilor Ipsilant şi Moruz a putut fi privită de Rusia ca o infracţiune la tratate.

La pretenţiunile Rusiei, Poarta a dat necontenit răspunsuri negative şi energice, ceeace a avut ca rezultat să facă iminentă plecarea misiunii ruseşti şi un răsboiu cu Rusia şi cu Anglia. Acest răsboiu ar fi putut pe de o parte să fie desastros pentru Poartă, iar pe de alta legile musulmane nu învoesc întreprinderea unui răsboiu pe un asemenea temeiu.

Miniştrii turci invitând, din ordinul Sultanului, pe elciul rusesc la o conferinţă, acesta, la temeiurile puternice invocate de cei dintâi, le-a răspuns arătându-le depeşile ce le aveà pregătite spre a le expedià generalului comandant al oastei ruseşti dela graniţă şi amiralului flotei din Marea Neagră.

Spre a nu întreprinde un răsboiu pripit şi contrar preceptelor religiunii şi spre a înlăturà pagubele ce-l ameninţau, Sultanul s'a văzut silit să consimtă la reintegrarea Domnilor depuşi.

Sultanul se grăbeşte să trimită Impăratului Francezilor veste despre această *stranie* afacere, pentru ca el să n'o privească ca semnul unei nouă politici contrară legăturilor lor de prietenie şi de încredere.

Şi, cu toată această capitulare a Porţii, oştirea rusească treceà Nistrul la Soroca în ziua de 10 Noemvrie. Iată cum motivează Budberg acest pas într'o depeşă din 15 Noemvrie către Italinsky:

Impăratul Alexandru trimisese generalului Michelson, în ziua de 16 Octomvrie, ordin să între în Moldova, *nu ca inamic, ci numai*

în scopul de a restabilì vechile raporturi cari subsistase atâta timp între amândouă Impărățiile, potrivit tratatelor; de a prevenì efectele pernicioase ale dominațiunii franceze la Constantinopol, care amenință Poarta cu o distrugere desăvârșită și, în sfârșit, de a paralizà proiectul, proclamat de Sébastiani în gura mare, de a obțineà ca o armată franceză să fie învoită a străbate teritoriul otoman spre a atacà Rusia pe la Nistru.

Opt zile după expedierea acelor ordine, adică la 23 Octomvrie, se primiau la Petersburg raporturile lui Italinsky anunțând reintegrarea Domnilor, fără a mai însoțì această veste cu alte lămuriri.

Impăratul a constatat, spre marea sa părere de rău, că Italinsky se mărginise, în acțiunea lui față de Poartă, la singurul punct al reintegrării Domnilor. Această măsură erà departe de a fi singura reclamată de Impărăt și concedarea ei de către Poartă, numai de nevoie, nu puteà ajunge spre a da Rusiei toate garanțiile necesare pentru viitor. Nimic nu închezeșluește credința că această satisfacere parțială n'a fost luată în urma sfatului inamicilor comuni ai ***Franței***, ai Porții și ai Rusiei. «Chiar dacă reinstalarea Domnilor ar fi fost singurul temeiu de nemulțămire al Rusiei, cum chiar în acest caz putere-ar această putere să se încreadă în executarea strictă și desăvârșită a reparației obținute, ***după tărăgănelile lui A. Moruz*** și fiind dată trista stare în care se află Țara-Românească, al cărei teritoriu se află în cea mai mare parte cuprins de cetele lui Pasvantoglu, fără ca Poarta să aibă nici intențiunea nici puterea necesară pentru reprimarea acelor turburări?». Impăratul se va puteà mulțămì cu reparațiunea dată numai după ce se va fi încredințat că își va aveà efectul deplin: prezența trupelor rusești în Principate este necesară spre a stabilì, mai cu samă în Țara-Românească, o stare de liniște și de siguranță. Nu persoanele lui Ipsilant și a lui Moruz interesează Curtea Imperială, ci liniștea și buna stare a Principatelor încredințate ocârmuirii lor.

Budberg termină nota arătând că:

«Rusia va puteà privì raporturile dintre dânsa și Poarta Otomană ca restabilite pe vechea lor bază, numai când drepturile și prerogativele asigurate Principatelor Moldovei și Țerii-Românești prin deosebitele stipulațiuni relative la ele vor fi restabilite în toată puterea și în toată vigoarea lor și când anume a doua din cele două provincii va fi mântuită de rebelii cari o pustiesc, fie prin grija Porții, fie prin trupele Majestății Sale și când, totodată, ***liniștea și buna ei stare*** vor fi închezeșluite prin stabi-

lirea unei puteri armate naţionale, în stare să apere provincia împotriva vecinilor de peste Dunăre».

Faptul că Rusia, în momentul când aveà să fie atacată de Napoleon la graniţa ei apuseană, îşi puneà pe braţe un al doilea răsboiu pe cea dela Sud-vest, pare inexplicabil. Impăratul Alexandru, în momentul în care dădeà lui Michelson ordin să intre în Moldova, adică la $^{4}/_{16}$ Octomvrie, nu puteà să ştie că Prusia fusese sdrobită în bătălia dela Iena, dată cu două zile mai nainte, dar deoarece Michelson trecuse Nistrul tocmai la 10 Noemvrie, el ar fi avut tot timpul să contramandeze ordinul, chiar după aflarea rezultatelor dezastruoase pentru Prusia ale acelei bătălii. Această politică îndrăzneaţă se poate explicà numai prin faptul că Rusia cunoşteà foarte bine starea de slăbiciune desăvârşită, aproape de neputinţă a Imperiului Otoman. Această presupunere este deplin confirmată, când vedem că armata pusă sub ordinile lui Michelson şi care erà menită să facă campania împotriva Turcilor nu număra mai mult de 30—40.000 oameni. Ruşii nu se aşteptau la o rezistenţă serioasă şi urma dovedì că, spre nenorocirea noastră, aveau dreptate. Acestei lovituri îndrăzneţe datoreşte fără îndoeală Rusia posesiunea părţii Moldovei dintre Prut şi Nistru.

Langeron atribue răsboiul intrigilor lui Ipsilant, care:

«Ştiù să convingă Curtea rusească că Turcii erau pe punctul de a-i declarà răsboiu şi că trebuià ca Rusia să-i prevină. Arătă că nici o cetate turcească nu se aflà în stare de apărare, că toate erau lipsite de trupe şi faptul erà adevărat. In credinţă că erà cu putinţă, printr'o singură campanie, să se pună stăpânire pe toate ţerile din stânga Dunării, ceeace, într'adevăr, erà foarte cu putinţă; că Turcii fiind lipsiţi de bani, de forţe disponibile, lipsiţi chiar de mijloace pentru a reprimà cetele de hoţi cari prădau Bulgaria, n'ar puteà să ne opună nici o împotrivire, şi că după cucerirea celor trei provincii: Moldova, Basarabia şi Ţara-Românească, dând mâna cu Sârbii şi printr'aceştia împreunându-ne cu posesiunile noastre din Iliria, se împresurase toate posesiunile turceşti din Europa (1)».

Langeron mai adaoge că:

«In alte împrejurări, acest răsboiu, deşi foarte nedrept, erà absolut indispensabil pentru Rusia. Aceasta nu puteà să lase Turcilor cetăţile Chilia, Ismail, Akkerman, Bender şi Hotin, nici stăpânirea Basarabiei (Bugeacul) între Dunăre, Prut şi Nistru. Această provincie erà locuită de Tătari cari cu uşurinţă puteau să întrunească 30.000 (?) călăreţi şi printr'o năvălire

(1) Langeron în Hurmuzaki, supl. I, vol. III, pag. 109.

neaşteptată să vie să distrugă Odesa şi să pustiească împrejurimile acestui oraş la a cărui impopulare şi cultivare se lucrà atunci. Sunt numai 40 verste dela Akkerman la Odesa şi 100 dela Bender la Odesa; cetăţi, cordoane de Cazaci, linii de avant-posturi erau neîndestulătoare pentru a respinge o năvălire neaşteptată de Tătari. Erà trebuinţă de o armată alcătuită în mare parte de cavalerie şi totdeauna în tabără, ceeace erà cu neputinţă mai ales iarna, adică tocmai în vremea pe care ar fi ales-o Tătarii pentru năvălirea lor. Când Nistrul şi Limanul Akkermanului sunt îngheţate, se poate ajunge din acest de pe urmă oraş la Odesa în patru sau cinci ceasuri. Fără posesiunea Basarabiei, Odesa n'ar fi putut niciodată să atingă creşterea minunată la care a ajuns prin desvoltarea comerţului său şi poate că ar fi încetat chiar să existe (1).»

XIII.

INTRAREA RUŞILOR IN ŢARĂ, PREDAREA CETĂŢILOR HOTIN, BENDER, AKKERMAN ŞI CHILIA; RUŞII IN BUCUREŞTI. IPSILANT DOMN IN AMBELE PRINCIPATE.

Generalul Michelson primise ordin dela Impărat să intre în Moldova fără declaraţie de răsboiu, cerând comandanţilor cetăţilor turceşti învoire de a trece prin ţară spre a merge în Dalmaţia. *„I se poruncì în chip hotărît să iea cetăţile prin mijloace prieteneşti* (благовиднымъ образомъ) *şi nu altfel“*, zice Langeron, observând că: «c'était un nouveau mot dans le dictionnaire de la guerre» (2).

Apoi se întreabă ce ar fi făcut Michelson şi armata lui dacă frica şi prostia paşalelor n'ar fi pricinuit predarea cetăţilor ?

Ruşii trecură Nistrul pe patru poduri. Generalul Principe Dolgoruki, cu avant-garda, trecù la Movilău în ziua de 10 Noemvrie, şi la $^{17}/_{29}$ Noemvrie dimineaţa intră în Iaşi. Michelson, cu grosul armatei, trecù pe acelaş pod la 12 Noemvrie, îndreptându-se şi el spre Iaşi. La $^{14}/_{26}$ Noemvrie generalul Elsen trecù Nistrul mai jos şi mai sus de Hotin; el nu aveà, zice Langeron, nici ordin nici mijloace ca să iea oraşul. Un emisar trimis de el înşelă pe comandantul turcesc, Jugurlu-Mehemet Paşà, care dispuneà de trupe puţine, arătându-i că generalul rusesc voià să treacă prin Hotin şi să rămână numai câtevà zile într'însul. Paşa după o negociere de două zile, consimţì să deschidă porţile cetăţii în care Elsen puse garnizoană(3).

La 22 Noemvrie (4 Decemvrie) generalul Meyendorff trece Nistrul la Dubăsari, pe un pod de şeici ce îl aşezase fără ca Turcii să se opună şi se îndreptă spre Bender, unde ajunse în ziua de 24

(1) Ibid., p. 110.
(2) Ibid., p. 111.
(3) Ibid.

Noemvrie (6 Decemvrie). Pe de o parte trimise octogenarului Hasan-Paşa, comandantului cetăţii, pe Ilie Catargiu, un membru al familiei boiereşti Catargiu, care se află în serviciul Rusiei, iar pe de alta, deoarece dispuneà numai de puţine trupe, le puse să defileze în faţa cetăţii de repeţite ori, când cu chivere, când cu bonete de poliţie, când cu mantale, spre a face pe Turci să creadă că dispune de puteri însemnate. Acest meşteşug izbutì: cetatea se predă.

Ducele de Richelieu trecù Nistrul la Maiac în ziua de 28 Noemvrie (10 Decemvrie) şi înaintă asupra Akkermanului numai cu cinci batalioane de infanterie şi două regimente de Cazaci.

La 29 Noemvrie (11 Decemvrie), ajuns la jumătate de cale, trimise să someze oraşul să i se închine. Când, a doua zi, se află la 10 verste de cetate, primì dela parlamentarii lui veste că: «este aşteptat cu nerăbdare».

Ruşii intrară în oraş în ordine de paradă, şi Tayr-Paşa, un Arnăut, care comandà în oraş, primì pe Richelieu cu cafeà şi cu ciubuc.

Cetatea fu ocupată fără cea mai mică împotrivire.

Comandanţii turceşti dela Chilia şi dela Ismail, împreună cu locuitorii acelor oraşe, trimiseră la Richelieu «rugându-se să li se trimită trupe ruseşti spre a-i mântuì de spaima hoţilor din Bulgaria şi spre a-i apărà împotriva lor în cazul când aceştia s'ar încercà să ocupe oraşele lor cu puterea. Richelieu trimise la Chilia pe generalul Zass care ocupă oraşul la $^{4}/_{16}$ Decemvrie fără nici o împotrivire (1).

Richelieu dăduse de ştire lui Meyendorff că locuitorii din Ismail doresc să se închine şi cer garnizoană rusească. Meyendorff aveà trupe destule şi erà bine aprovizionat: ar fi putut să trimită o coloană volantă spre a ocupà acea cetate, a cărei cucerire costase Ruşilor atât de mult sânge la 1790. Dar acest general, unul din cei mai lacomi şi jacaşi ai oştirii ruseşti, voì, sub cuvânt de a-şi aprovizionà trupele, să prade mai întâiu Bugeacul. Cu toate ordinele lui Michelson, el se puse în marş treisprezece zile după ce fusese vestit de Richelieu. Prilejul erà scăpat: Mustafa Bairactar avuse vreme să arunce în Ismail 4.000 de oameni sub ordinile vestitului Pehlivan, un hoţ, dar un oştean energic. Pehlivan ajunse la Ismail în marş forţat la 24 Decemvrie 1806 (5 Ianuarie 1807), iar Meyendorff cu două zile mai târziu. Somat să se predeà, Pehlivan răspunse

(1) *Langeron*, în Hurmuzaki, suplement I, vol. II, p. 111—113.

cu trufie și Meyendorff apropiindu-se prea tare de oraș fu izgonit de Turci cu tunul (1).

Intâiele vești despre bătălia dela Jena sosise în Iași la 6 Noemvrie st. n.; amănunte mai complete fură primite la 19 Noemvrie. Reinhard comunicându-le Divanului, partidul rusesc rămăsese consternat și aroganța lui căzù mult (2).

La $^{17}/_{29}$ Noemvrie sosià în Iași Principele Dolgoruki cu avantgarda. La 22 Noemvrie (4 Decemvrie), din ordinul lui, Reinhard erà pornit sub escortă cu toată familia și cu tot personalul Consulatului. I se zisese că va fi dus la Suceava, dar de abià ieșit din Iași se văzù îndreptat spre Rusia. Duși la Kremencing, fură ținuți acolo până la $^{8}/_{20}$ Ianuarie 1807, când aflară că sunt puși în libertate. Rușii nu putură să pună mâna pe arhiva Consulatului francez, care fusese încredințată de Reinhard Agentului austriac Hammer. Indată ce ajunse la Iași, Michelson îndreptă pe Miloradovici spre București, pe Serghie Camenski spre Brăila și pe Dolgoruki spre Galați. Acest de pe urmă oraș fu ocupat fără opunere, dar *Nazirul* Brăilei, Ahmet, oștean foarte viteaz și credincios Sultanului, la somațiunile făcute de Camenski în numele lui Michelson, răspunse că nu înțelege de ce au intrat Rușii în Moldova, când Impăratul lor nu este în răsboiu cu Sultanul, că drumul spre Dalmația nu trece prin Brăila, că dacă Rușii au nevoie de proviziuni el le va furnisà cu plată, că nu-i va atacà fiind că nu are ordin dela Sultan să-i atace, dar dacă ei îl vor lovì pe dânsul, el se va apără (3).

Inaintarea trupelor lui Miloradovici spre București se făceà încet.

Alexandru Moruz care primì vestea despre intrarea Rușilor la Buzău, fiind pe drum spre Iași, dădù îndată de știre la Constantinopol și scrise Caimacamilor săi din Iași că nu va merge la scaun până ce nu va primì ordine dela Poartă. Deșì Rodofinikin îl chemă la Iași, dela Buzău se duse la Râmnic, unde avù o întrevedere cu Nazirul Brăilei, Ahmet, căruia îi dădù 100 pungi spre a-i permite să pună Brăila în stare de apărare. Inaintă până la Focșani, unde auzind ca Hotinul se închinase și că Rușii arestase pe Reinhard, dădù de știre Porții și trimise Caimacamilor poruncă să protesteze

(1) Ibid., p. 111—118.
(2) Baronne de Wimpffen née Reinhard, *Lettres de M-me Reinhard à sa mère*, p. 227 și 230.
(3) Hurmuzaki, supl., I, vol. III, p. 114.

împotriva arestării lui Reinhard (1). La 30 Noemvrie (12 Decemvrie) aflând că coloane rusești se îndreptase asupra Focșanilor, plecă cu cai de olac la Rusciuc spre a se sfătuì cu Mustafa Bairactar.

La 3 Decemvrie Moruz adresase lui Napoleon, din Slobozia, următoarea scrisoare :

Sire,

Une famille honnête qui a préféré toujours son devoir à ses intérêts particuliers, qui a prouvé son attachement à la nation française dans tous les temps par des preuves incontestables et dont un individu a perdu même la vie dans un exil par les intrigues russes, qui ont animé si violemment feu le Capitan Pacha qu'il en tira la plus terrible des vengeances, se trouve aujourd'hui dans la douleur et remplie de consternation, craignant d'apprendre le ressentiment du plus grand des souverains contre elle.

Forcé par la Sublime Porte à reprendre mes fonctions en Moldavie, désolé de ne pouvoir trouver quelque autre voie par laquelle je puisse me justifier auprès de Votre Majesté et mettre à ses pieds ma conduite et mes principes politiques, j'ai pris le parti hardi de m'adresser directement à Votre Majesté. Les vertus sublimes de V. M. Impériale qui font l'admiration de tous les peuples de la terre et dont la renommée ne cesse jamais de nous entretenir et de nous apprendre de nouveaux traits m'encouragent et me rassurent.

Celui qui pour avoir facilité les principes d'une alliance entre la Sublime Porte et la France en 1796 a perdu la vie par une influence étrangère, peut-il être mis dans le nombre des malintentionnés contre la nation française? Pouvait-il adopter des sentiments favorables pour la France s'ils étaient préjudiciables à sa famille, d'ailleurs toujours unanime dans toutes leurs démarches publiques?

Si mes sentiments étaient pour les Russes, ferais-je toutes les confidences que j'ai fait à M. Parant ci-devant Commissaire des relations extérieures à Iassy et que j'ai continuées avec M. Reinhard, aurais-je donné continuellement dans mes rapports les idées les plus exactes sur l'état de l'Europe à la Porte Ottomane, et sur les actions éclatantes de Votre Majesté? Aurais-je

(1) O scrisoare a lui Rodofinikin către Italinsky, purtând data de $^{17}/_{29}$ Noemvrie 1806, (Hurmuzaki, supl. I. vol. II, p. 365), arată că Moruz, oprindu-se la Focșani, ar fi chemat acolo trei boieri din Moldova spre a alcătuì un Divan, dar că el, Rodofinikin, găsind că ființa unui Divan la Focșani, pe lângă că ar fi un non-sens, ar fi neplăcută pentru Rusia, i-a scris să vină la Iași. Din cele arătate de Moruz lui Andréossy (Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 371) se vede că Domnul, la 26 Noemvrie, se aflà la Râmnic, iar că la 30 a plecat din Focșani.

obtenu par cette conduite loyale la confiance de mon souverain, au point de recevoir des ordres pour avoir des relations politiques avec le Ministère de V. M.? Je suis en état, Sire, de prouver tout ce que j'avance ici par des preuves incontestables et que je pourrais montrer à celui qui serait chargé d'un tel ordre par V. M.

Il est de notoriété publique que je suis taxé auprès des Russes comme enclin pour la nation française et porté à admirer les grandes actions de V. M., par quelle fatalité j'encours donc aujourd'hui sa disgrâce? Je suis, Sire, innocent, et comme tel j'ai droit de demander justice contre cette calomnie. Je la demande au génie puissant de Votre Majesté qui embrassant les plus vastes conceptions ne dédaigne pas de prêter une oreille attentive au détail des affaires, aimant toujours la vérité et la cherchant toujours.

Si la mission de V. M. à Constantinople prouve qu'un de mes rapports soit dressé contre les intérêts de la grande nation, alors je m'avoue coupable et comme tel indigne de sa clémence.

Après mon départ de Constantinople son ambassadeur, sans doute mystifié par mes ennemis, s'est plaint sur un projet dressé par moi, préjudiciable aux intérêts de la France et présenté à la Sublime Porte. J'atteste le ciel de mon innocence et je peux assurer, Sire, que toute cette histoire a été forgée tout exprès pour me dénigrer auprès de V. M. Si M. l'ambassadeur le prouve, je me mets dans mes torts et je reste sans réplique.

Parvenu à la frontière de mon Gouvernement et y ayant appris l'entrée inopinée des troupes russes, j'ai fait sur le champ mon rapport à la Porte et je me suis arrêté à Fokchan, évitant de me porter en avant et d'aller à Iassy, avertissant tous les habitants des différentes forteresses de se tenir prêts pour la défense de leurs foyers, faisant usage de mes faibles moyens pour l'utilité du service de mon souverain. Mais l'occupation de Chotzim par les Russes et l'investissement des autres places frontières, de même que l'arrestation injuste de M. Reinhard ayant prouvé l'intention hostile des Russes; sans attendre réponse à mes rapports, faute de moyens d'opposition, je me suis retiré à Roustchouk pour animer et encourager le chef de cette contrée à la Turquie à faire son devoir. Là j'ai reçu un courrier de Constantinople, par lequel on m'annonce le conseil de M. Franchini, premièr interprète de l'ambassade française, de donner ma démission pour éviter l'approche des troupes de V. M. en Moldavie, vû la résolution prise de se ranger personnellement contre moi. Cet avis m'a comblé de chagrin; je me figurais comme un grand bonheur de pouvoir servir V. M., étant persuadé de sa généreuse résolution de relever et secourir l'Empire Ottoman, et j'ai pris l'expédient de m'adresser directement à V. M. Impériale et la prier de vouloir bien m'indiquer, par quelque personne de confiance, sa volonté

sur ce qui regarde le susdit conseil qui sera suivi exactement. Rassurez-moi, Sire, par quelque signe de bienveillance, et veuillez bien donner la vie à une famille innocente, en faisant cesser cette persécution contre elle, en y joignant aussi la grâce de tenir secrète cette démarche hardie prouvant la confiance qu'inspire à toutes les nations les actions éclatantes de son génie supérieur.

J'ai l'honneur d'être avec tout le respect et soumission,

Sire,

De Votre Majesté Impériale
Le très humble, très obéissant et très dévoué serviteur
(Signé) Alexandre Mourousy.

Scrisoarea de mai sus trebue fără îndoeală atribuită succeselor strălucite ale lui Napoleon asupra Prusienilor şi înaintării lui repede în Polonia.

Vedem pe Moruz, în urma acestei scrisori, silindu-se prin toate chipurile să dobândească bunăvoinţa Franţei. Spre acest scop el se adresează către generalul Andréossy (1), solul frances la Viena, şi începe cu dânsul o voluminoasă corespondenţă, având de scop să-şi justifice purtarea şi să câştige încrederea lui Andréossy, dându-i fel de fel de informaţiuni asupra mişcărilor trupelor ruseşti şi alte amănunte şi *declarându-se gata, dacă va poruncì Napoleon, să adune şi să întreţină un corp de oaste de 20.000 oameni, cu care sporind forţele confederaţiunii dela Dunăre, să alcătuească o puternică diversiune în favoarea Impăratului francez* (2).

Confederaţiunea de care este vorba ar fi avut, după ceeace spune Moruz, să cuprindă pe toţi paşii dela Dunăre precum şi pe cel dela Ianina şi pe Aianul dela Adrianopol. Aceşti doi din urmă ar fi avut să ocupe pe Sârbi, pe când ceilalţi aveau să lovească pe Ruşi (3).

Emisarul trimis de Moruz lui Andréossy erà un oarecare Ion Ghica (4), *Grec, Arnăut*. Mai vedem pe Andréossy vorbind de însărcinatul de afaceri al lui Moruz la Viena, Aga Frangopulo, care, nu ştim pentru ce, primeşte dela solul francez titlul de *Conte Palatin*(5).

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 368.
(2) Ibid., ibid., p. 372 şi p. 374.
(3) Ibid., p. 374.
(4) Ibid., p. 371 şi 374.
(5) Ibid., p. 371.

Dar Talleyrand şi Napoleon nu erau oameni a căror încredere să poată fi câştigată cu uşurinţă chiar de Fanariotul cel mai fin: protestările de credinţă şi de devotament ale lui Moruz erau primite cu cea mai desăvârşită răceală.

Talleyrand scrià lui Napoleon la 8 Fevruarie (1) că «Joubert (un emisar francez) credeà că Moruz erà tot în înţelegere cu Ruşii, deşi purtarea lui aparentă nu da loc la nici o învinuire». Iar la 7 Martie, în altă scrisoare, adresată tot lui Napoleon, arată că Principele Moruz «s'a încercat să înşele atât pe generalul Andréossy vorbindu-i de confederaţiunea de paşi ce o alcătuià, cât şi pe Poartă vorbindu-i de legăturile lui cu noi». Este totuş probabil că Moruz nu mai aveà nici o legătură cu Ruşii (2).

Moruz, zice corespondentul anonim din Iaşi, n'a fost niciodată câştigat excluziv pentru interesele Rusiei sau pentru ale Franţei, el a fost însă totdeauna meşter în arta de a menajà toate puterile. Depunerea lui cerută de Napoleon ca măsură politică trebue atribuită mai ales împrejurării că, când s'au alcătuit la Constantinopole instrucţiunile solului extraordinar trimis de Sultan la Paris, Dumitrache Moruz, fratele Domnului, care se bucurà de mare influenţă la Poartă, făcù să se însere în acele instrucţiuni ca: «solul să arăte lui Napoleon dorinţa Porţii de a se liberà de înrâurirea rusească».

Napoleon profitând de aceste cuvinte pentru a cere o dovadă vederată a dorinţei astfel exprimate, cerù şi destituirea lui Alexandru Moruz care, deşi erà susţinut de Ruşi, nu erà mai rus decât francez, ci se gândià numai la propriul lui interes.

Michelson sosind în Iaşi cu Ipsilant şi nefiind Domn în Moldova în urma refuzului de a venì al lui Moruz, instală pe Ipsilant în calitate de Domn al Moldovei. Pe măsură ce înaintà în Moldova, Michelson trimiteà autorităţilor turceşti scrisori prin cari le spuneà că «nu se îndoeşte că ele vor înţelege temeiurile pline de echitate cari silesc pe Majestatea Sa Impăratul Rusiei, augustul său stăpân, să-i ordone (lui Michelson) a pune stăpânire pe provinciile Moldovei şi a Ţerii-Româneşti. . . » (3), sau le explicà că «adevărata intenţiune a lui Bonaparte este să devină stăpân pe Impărăţia Oto-

(1) D. A. Sturdza, op. cit. I, p. 542 sq.
(2) Ibid., p. 549 sq.
(3) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 365. Scrisoarea din 19 Noemvrie a lui Michelson către Mustafà Bairactar.

mană rămasă fără stăpân şi să se facă Impărat al Răsăritului... Spre a apără Curtea şi statele Sultanului de primejdia ca ele să devină prada ambiţiunii nemăsurate alui Bonaparte şi spre a cucerì în sfârşit putinţa de a face ca Inalta Poartă să înţeleagă necesitatea în care se găseşte de a fi în alianţă cu Curţile Rusiei şi a Angliei, Majestatea Sa Imperială face cunoscut că a distras din armatele sale o divizie care să intre în provinciile Moldovei şi a Ţerii-Româneşti... şi dacă Sultanul destitue pe aceia din funcţionarii săi cari, fiind partizani ai Francezilor, o îndeamnă să rupă legăturile ei cu Curtea Rusiei, Majestatea Sa Imperială va face ca trupele sale să se întoarcă în limitele Impărăţiei Sale. Aceasta o făgădueşte legându-se pe cuvântul său Impărătesc» (1).

Ce ipocrizie din partea Rusiei, ce slăbiciune din partea Turcilor!

In acest timp diplomaţia franceză stăruià din răsputeri la Constantinopol prin Generalul Sébastiani pentru ca Poarta să iea măsuri energice de apărare şi să declare răsboiu Rusiei, iar Napoleon însuş scrià Sultanului Selim pentru a-l îndemnà să aibă o atitudine bărbătească.

In această scrisoare ce o adresà Sultanului la 11 Noemvrie, din Berlin (2), îl vestià că chiar în ziua în care duşmanii lui îi cereau Moldova şi Ţara-Românească, vorbindu-i de înfrângerile suferite de dânsul, el repurtà strălucita izbândă dela Iena şi se îndreptà spre nouă biruinţe, cucerind toată ţara, fiind stăpân pe Berlin şi pe Varşovia şi urmându-şi învingerile în capul a 300.000 oameni. *Asigurà pe Sultan că va face pace numai după ce Selim va fi redobândit Moldova şi Ţara-Românească* şi după ce Calimah şi Suţu vor fi restabiliţi. «El (Napoleon) are misiune să mântuească Imperiul Otoman şi-l va mântuì; pune victoriile lui în tovărăşie cu Sultanul. Il îndeamnă să-şi acopere graniţele pe cari vitejia otomană trebue să le scape».

La 1 Decemvrie altă scrisoare, din Posen (3). Napoleon anunţà lui Selim că Prusia care se aliase cu Rusia dispăruse cu desăvârşire, armata ei fiind distrusă şi cetăţile ei luate. Polonia prusiană şi cea rusească se răscoală spre a-şi recucerì neatârnarea.

Indeamnă pe Sultan să redobândească pe a lui, gonind pe Domnii impuşi de Ruşi, neacordând Sârbilor concesiile ce le cer cu armele

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 366. Scrisoarea din 20 Noemvrie a lui Michelson către autorităţile otomane constituite.

(2) Ibid., p. 361.

(3) Ibid., p. 366.

în mână și îndreptându-și trupele spre Hotin să nu mai aibă nici o teamă de Ruși. Adaoge că a însărcinat pe solul lui să încheie cu Poarta toate legăturile trebuitoare și sfârșește declarând că o condescendență mai lungă către Rusia ar fi numai o dovadă de slăbiciune și ar pierde Imperiul Otoman.

La 17 Decemvrie Sébastiani erà în stare să raporteze că toți pașii din Rumelia primise ordin să îndrepte toate trupele lor spre Dunăre și că altele sosesc din Asia spre a fi asemenea trimise acolo (1), iar la 24 Decemvrie el scrie Relațiunilor Exterioare că Poarta a declarat răsboiu Rusiei (2). Tot odată, ca un răspuns la numirea de către Ruși a lui C. Ipsilant ca Domn în amândouă Principatele, Poarta numià în aceeaș calitate pe Alexandru Suțu.

La 6 Decemvrie, adică după ce se cunoșteà la București intrarea Rușilor în Iași și arestarea lui Reinhard, Ledoulx arătà lui Talleyrand că pentru curierii francezi nu mai este nici o siguranță în Țara-Românească, apoi adăogeà:

On assure aujourd'hui que Mustapha Bayractar fait préparer beaucoup de troupes: les Boyards ne se trouvent pas bien rassurés malgré l'approche des Russes; hier au soir il sont presque tous fait partir leur effets.

J'ai cru qu'il était urgent de demander au Divan des Boyards, par une note, une sûreté garantie pour moi et pour tous les Français établis en cette ville; ces messieurs m'ont fait répondre verbalement qu'ils n'avaient point d'ordres, aucune autorisation pour cela et qu'ils ne pouvaient rien me garantir.

Asigură că va rămâneà la postul lui și că nu va merge la Rusciuc, precum este sfătuit.

Mustafà Bairactar vestise pe Caimacami, la sfârșitul lui Noemvrie, că trupele turcești nu vor întârzià să intre în țară și să ocupe Bucureștii.

La 13 Decemvrie st. n. Turcii sosise, căci Ledoulx scrie în acea zi că Mustafa Bairactar face pregătiri mari. Colonelul lui, care comandà în București, veghià zi și noapte la liniștea și la siguranța publică. Postase soldați la toate porțile orașului și declarase în chip solemn că cel dintâiu boier care va ieșì din oraș își va pierde capul. Comandantul i-a comunicat (lui Ledoulx) hotărîrile stăpânului său. Mustafà Bairactar erà hotărît să reziste Rușilor:

(1) Ibid., p. 369.

(2) Ibid., p. 370. Manifestul de răsboiu al Porții a apărut numai la 10 Ianuarie st. n. 1807. Vezi textul acestui manifest în Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 375.

Il connait, il a désigné trois ou quatre Boyards qui trament, qui prêtent les mains aux Russes, qui pour soutenir leur opinion ou leur fanatisme compromettent la tranquillité, l'existence de leur pays.

Sébastiani aflând despre moartea lui Parant şi găsind că Ledoulx nu prezentă destule garanţii de seriozitate, trimise ca să gireze comisariatul pe un funcţionar al ambasadei numit Lamare. Acesta sosì în Bucureşti la 15 Dechemvrie st. n. La 18 Decemvrie el scrià lui Talleyrand că avant-garda armatei ruseşti este la Focşani, la jumătate de cale între Iaşi şi Bucureşti. Găsise aici spiritele foarte alarmate, mai toate casele deşerte şi mulţi locuitori plecaţi la ţară. Unii se tem de Ruşi, ceilalţi de Turci. Printre cei dintâi sunt mai mulţi cărora sosirea lui precum şi grija ce a avut să se arăte din ziua sosirii sale, pare a le fi însuflat oareşcare încredere.

La Bucureşti nu se mai aflà nici Caimacam nici alt demnitar mai de seamă. Toată autoritatea pentru moment se aflà în mânile lui Eidin Paşà, comandantul trupelor turceşti, cari sosiau necontenit dela Rusciuc şi dela Silistra şi cari se îndreptau spre Focşani. Au trecut astfel vreo 10.000 de oameni şi tot mai trec.

Rândurile următoare ale aceluiaş raport ne oferă un criteriu al mentalităţii oştirii turceşti şi ne arată în ce chip erà înarmată.

J'ai fait ensuite une visite au commandant de la place, chez lequel j'ai trouvé trois autres officiers supérieurs qui allaient aussi rejoindre l'armée.... *L'espoir d'opérer en Pologne leur jonction avec l'armée française* leur inspire un vif enthousiasme. Les Français verront, répétaient-ils, ce que nous savons faire. *Ils sont tous fort animés, mais je remarque avec peine qu'ils n'ont ni canons ni sabres ni bayonnettes. Toute leur armure consiste en deux pistolets et une carabine. Quelques uns ont leur grand couteau qu'ils appellent yatagan.*

Consulul Rusiei, Chirico, fusese arestat de Turci la 25 Decemvrie st. n. şi trimis la Rusciuc din îndemnul Consulului francez, zice Langeron. El făcuse cunoscut starostelui de negustori, prin carte dela 1 Decemvrie st. v., că «au venit şi vin câtevà oştiri, cari nu vin cu vreo răutate, ci pentru paza ţerii şi pentru binele obştiei»; prin urmare să dea de ştire negustorilor ca să nu se sperie.

Miloradovici ajungând la Buzău şi aflând că sosise din Bucureşti la Urziceni 1.500 de Turci, poruncì generalului Ulanius care comandà

avant-garda lui să-i atace. Ulanius se lovì cu ei la satul Glodeni și-i puse pe fugă cu cea mai mare ușurință, cu pierderi simțitoare pentru ei, aproape fără pierderi pentru Ruși. Fugarii ajungând în București, povestiră că întreaga oștire rusească se află în Urziceni. Șefii lor se adunară și începură a se sfătuì: unii din ei propuneau să dea foc orașului. Dar Miloradovici care îi urmărise cu cea mai mare repeziciune și sosise în marginea Bucureștilor în dimineața zilei de 13/25 Dechemvrie, le trimise o scrisoare prin care îi vestià că, dacă dau foc măcar unei singure case, va pune sub sabie pe toți Turcii cari îi vor cădeà în mână. Pe când Consulul austriac Brenner traduceà această scrisoare Turcilor, Miloradovici puse să sloboadă două tunuri: îndată Turcii o luară la fugă spre Giurgiu și Rușii intrară în București.

Vreo 300 de *Horvați* (Sârbi și Esclavoni) cari fuseseră în slujba lui Ipsilant ședeau, dela intrarea Turcilor în București, închiși în mânăstirea Radu-Vodă unde adunase și proviziuni îndestulătoare. Când aflară că Turcii fug, ieșiră din mânăstire și măcelăriră pe toți aceia cari îi mai găsiră în oraș.

Se pregătise cvartirul lui Miloradovici în casele Banului Grigorie Ghica. Horvații crezând că vor face plăcere generalului rus adunând toate capetele Turcilor uciși, le așezară pe două rânduri la poartă, la scară și la intrarea casei, mai punând dinaintea fiecărui cap câte o lumânare aprinsă. Miloradovici după ce luă toate dispozițiunile pentru încvartiruirea și așezarea trupelor, fu dus în triumf de către Horvați la locuința ce i se pregătise.

Iluminația ce o văzù de departe îi făcù plăcere, dar când, apropiindu-se, văzù oribilul spectacol pregătit de Horvați, fu pe punctul de a leșinà (1).

Lamare și Ledoulx părăsise Bucureștii în seara zilei de 24 Decemvrie.

Chirico, Consulul rusesc din București, fu ținut închis într'o bașcă, timp de o lună și în fiecare seară Mustafà Bairactar îi făgăduià că va fi spânzurat a doua zi. Părul lui înălbì în urma spaimei ce trase (2).

In raportul dela 2 Ianuarie 1807 Lamare dă, din Rusciuc, lui Talleyrant următoarele amănunte asupra celor întâmplate în București la intrarea Rușilor:

---

(1) *Memoriile lui Langeron* în Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 116—117.
(2) Ibid, p. 115. Laugeron are grijă să adaogă că «Chirico din fire nu erà un erou»,

Quelques désordres ont été commis à Bucarest. 300 Esclavons à la solde du Prince Ypsilanti, *qu'on tenait par précaution enfermés dans un couvent*, en sont sortis à l'arrivée des Russes et ont tiré des coups de fusil sur les Turcs fugitifs. Des Valaques et autres habitants de la ville ont aussi tiré sur eux des portes et des fenêtres et leur ont jeté des marteaux et des haches sur la tête. Quatre Turcs se faisaient raser dans une boutique; on annonce l'arrivée des Russes, les quatre Turcs ont eu le col coupée par les rasoirs des barbiers valaques. (! ! !) L'Archevêque grec Métropolitain a fait sonner en signe d'allégresse toutes les cloches des églises de la ville. Combien n'a-t-il pas fallu travailler ces provinces-là et surtout la ville de Bucarest pour les détacher aussi complètement de l'autorité de leur souverain légitime (! ! !), et combien sous ce rapport Ypsilanti n'est-il pas coupable !

Ce dernier rentre et avance en même temps que les troupes russes. On me dit qu'il vient en ce moment de reprendre à Bucarest ses fonctions de Prince de Valachie. Le Prince Morousi est ici, à Roustchouk. J'ai refusé constamment quoique honnêtement de le voir.

Corespondentul anonim din Bucureşti scrie că, la 15/27 Decemvrie 1807, a sosit Ipsilant cu Michelson în sunetul clopotelor şi trasul tunurilor. Incă înainte de sosirea lor fusese asermentaţi Slavonii cu câţivà Albanezi cari se distinsese împotriva Turcilor. Se recrutà şi alt corp de voluntari.

Ipsilant explicà precum urmează faptul intrării Ruşilor în Principate. Se dăduse din Petersburg poruncă lui Italinsky ca, în caz când nu s'ar satisface reclamaţiile lui, să plece îndată din Constantinopol şi atunci armata adunată la graniţa Moldovei aveà să intre în Principate fără întârziere.

Deoarece nici un curier al ambasadei nu apăruse timp îndelungat din cauza furtunilor de pe Marea Neagră, se interpretă în Petersburg această tăcere ca un semn că Poarta refuză orice concesiune. S'a dat deci oştirii poruncă să intre în amândouă Principatele, însă ca amică.

Rodofinikin care luà titlul de *ministru al armatei*, arătà că pretenţiunile Rusiei, prezentate prin Italinsky, erau cele ce urmează:

1. Ca Poarta să reînnoească alianţa ei cu Anglia sau, ceeace erà acelaş lucru, să declare războiu Francezilor.

2. Ca Poarta să ocrotească Principatele împotriva incursiunilor lui Pasvantoglu în chip efectiv şi să le restitue pământurile ce luase în chip silnic ca Hotinul, Brăila, Giurgiul, etc., şi

3. Să permită vaselor de răsboiu ruseşti să treacă din Marea

Neagră în Arhipel şi înapoi; apoi una din aceste pretenţiuni erà chestiunea depunerii Domnilor Ipsilant și Moruz împotriva stipulaţiunilor tratatului.

Italinsky aveà poruncă să ceară un răspuns hotărîtor asupra acestor puncte în termen de trei zile şi, în caz de refuz, să părăsească îndată Constantinopolul, în care caz armata lui Michelson erà gata să treacă Nistrul. Italinsky însă făcù îndoita greşeală să lase Porţii timp de 14 zile și să se mulţămească numai cu depunerea Domnilor. Impăratul Alexandru, luând lipsa unui răspuns categoric drept un refuz al Porţii de a primì condiţiunile lui, poruncì trupelor să intre în Principate. Dacă marşul trupelor nu a fost oprit pe loc la vestea reînstalării Domnilor, aceasta se datoreşte faptului că celelalte condiţiuni n'au fost încă îndeplinite.

Faptul că Italinsky n'a primit încă comunicare de ordinele Impăratului (ca armata să treacă graniţa), se datoreşte unui şir de incidente neprevăzute. Curierul ducând depeşile, fiind bolnăvicios, a întrebuinţat 16 zile până la Iași și alte 10 zile până la Focşani, de unde nu mai putù merge înainte. Depeşile, date unui alt curier, fură oprite de comandantul avantgardei ruseşti care, necunoscându-și datoria ce-i incumbă în asemene caz, le trimise în București cu destulă zabavă.

Rusia oferià să restitue Porţii prinşii şi trofeele victoriei și să-și retragă trupele din Principate, dacă Poarta primeşte condiţiunile ei.

Rodofinikin lăsà de altă parte să se înțeleagă că Rusia voeşte să urmeze sistemul adoptat de Francezi cu înfiinţarea de State federate, să dea lui Ipsilant, pe lângă un titlu strălucit, și ocârmuirea peste Moldova, Ţara-Românească şi Basarabia (Bugeacul).

Hainia lui Ipsilant avù ca urmare uciderea de către Turci a tatălui său, bătrânul Alexandru Ipsilant Voevod, după chinuri grele, cari se zice că ar fi ţinut mai bine de o lună, și sechestrarea, în folosul Sultanului, a însemnatei sale averi.

Boierimea română dela începutul veacului IX alcătuià, afară de puţine excepţiuni, una din clasele stăpânitoare cele mai decăzute din Europa. Caracteristica ei de căpetenie erà lăcomia, către care se mai adăogeau lipsa de iubire și chiar de conştiinţă de neam şi prin urmare lipsa de încredere în viitorul lui, absenţa absolută de scrupule, de bărbăţie și de demnitate faţă de străini. In studiul de faţă am avut și vom aveà numeroase dovezi despre aceste rele însuşiri. Acestea erau urmele stării de barbarie în care trăise, dar

mai cu seamă rezultatul şcoalei de corupţiune turco-fanariote la care erà crescută de mai bine de un veac.

Oştirea rusească care intrase în ţerile noastre la 10 Noemvrie 1806 şi care erà să le ocupe timp de şase ani, departe de a contribuì la stavilirea corupţiunii regimului în fiinţă în Principate, erà menită s'o mai sporească.

Aceste oştiri erau comandate de oameni cari îşi făcuse cariera sub regimul de favoritism, de lipsă de scrupul şi de demnitate, de slugărnicie şi de jaf, care caracterizează lunga şi dealtmintrelea glorioasa Domnie a Ecaterinei II. O grabnică înavuţire şi înaintare erau singurele ţinte ce le aveau în ochi, mijloacele prin cari aceste ţeluri erau atinse le importau puţin. Desfrâul moravurilor lor erà cât de desăvârşit puteà să fie. Voiu arătà în memoriul următor cum zugrăvià unul din generalii acelei oştiri pe tovarăşii lui de arme.

Această armată nu puteà să dea boierimii decât pilde urîte şi învăţături rele, să sporească încă nomolul de corupţiune în care zăceau aceste nenorocite ţeri.

Prozorovsky şi Cuşnicov denunţă, în *predlojeniile* lor, adesea cu oareşcare dispreţ, abuzurile slujbaşilor pământeni; este neîndoelnic că aceşti slujbaşi erau cât se poate de jacaşi şi lipsiţi de scrupule, dar cu bună samă că erau întrecuţi în apucăturile lor rele de generalii şi funcţionarii armatei împărăteşti. Meyendorff, Zass, Isaiov, Bezak, Grabovski şi mulţi alţii puteau să dea lecţii de jaf şi de corupţiune chiar pământenilor celor mai corupţi. In rezumat, ocupaţia rusească a adus, peste stratul de noroiu turco-fanariot în fiinţă, un strat nou de imoralitate, ale cărui urme se mai resimt poate şi astăzi.

XIV.

AMĂNUNTE ASUPRA IMPREJURĂRILOR INTERNE ALE MOLDOVEI DELA INTRAREA RUŞILOR PÂNĂ LA INCHEIEREA ARMISTIŢIULUI DELA SLOBOZIA.

La intrarea Ruşilor în ţară boierii dădură mai marelui comandant al armatei, generalului Michelson, o masă mare urmată de un bal; şi de astă dată Hammer nu erà invitat. Furios de atâta lipsă de consideraţie, el se duse să reclame generalului Michelson că nu este tratat cum se cuvine unui Agent al Impăratului Austriei şi cerù să fie numai decât invitat şi la masă şi la bal. Michelson dădù în-

dată ordine în consecinţă lui Rodofinikin. Acesta şi mai mulţi boieri cari se aflau faţă, căutând să se desvinovăţească faţă de Agent, încredinţându-l că va fi invitat, Hammer strigă cât îl ţinù gura că: *Boierii sunt sau nişte proşti cari nu-şi cunosc datoria, sau nişte mişei cari nu au curajul părerii lor*. Un boier venind să-l invite în momentul când se suià în trăsură, Agentul cerù ca invitaţia să fie făcută acasă, odată cu scuzele pentru întârziere. Fu satisfăcut (1).

Rodofinikin luă titlul de *Ministru pe lângă armată*. El asigurà pe toţi aceia cu cari vorbià că armata rusă este de 140.000 oameni, că ea trece numai prin Principate, cu consimţimântul Porţii şi aprobarea Curţii austriace şi că Ruşii nu se vor amestecà de loc în afacerile lăuntrice ale ţerilor noastre. Ceeace nu împiedecă pe acelaş Rodofinikin să interzică boierilor orice relaţiune cu Consulul General francez, Reinhard, şi să zică peste tot locul că «Rusia, fiind coocârmuitoare a Principatelor, este firesc ca generalul rus să fie întâiul ocârmuitor, iar Domnul al doilea (2)»

Tot corespondentul anonim din Iaşi scrie la 14 Decemvrie 1806 că Moruz primise la Focşani invitare dela Rodofinikin să vie cât mai curând la Iaşi, dar primind totodată dela Mustafà Bairactar nvitare grabnică să vie la Bucureşti, plecă într'acolo. El răspunse lui Rodofinikin că, din ordinul Porţii, se văzuse silit să-şi întrerupă călătoria. La primirea acestei veşti Rodofinikin poruncì boierilor să nu se atingă de veniturile ţerii, făcându-i răspunzători pentru orice împotrivă urmare.

Acelaş corespondent ne povesteşte despre Mitropolitul Veniamin Costache un fapt care nu vorbeşte nici pentru spiritul lui de toleranţă, nici pentru lărgimea vederilor lui.

Murind la Ianuar 1807 st. n., în Iaşi, colonelul rus Knipper, de origine germană şi de religie protestantă, Prefectul misiunii catolice voì să-l immormânteze cu toate onorurile cuvenite, deşi fusese eretic. Dar Mitropolitul nu voì să consimtă cu nici un preţ, ţinând să-l immormânteze el cu toată pompa. Insă deoarece nu voià ca un eretic să fie îngropat într'un ţintirim ortodox, spre a scăpà din încurcătură, *el botează mai întâiu cadavrul după ritul ortodox*, şi apoi procedă la immormântare (2).

(1) Corespondentul anonim din Iaşi la 7 Decemvrie 1806.

(2) Id. la 25 Noemvrie 1806.

(3) Id. la 21 Ianuarie 1807.

Tătarii din Bugeac rămăsese cu desăvârşire liniştiţi, cu toate apelurile la arme ce trimesese Poarta. Dar voluntarii moldoveni ce se formase în Chişinău lovindu-i fără de veste şi ridicând un mare număr din vitele lor, Tătarii alergară la arme şi adunându-se în număr de vreo 15.000 lângă Tobak, bătură cu desăvârşire, la Mosaid, avant-garda generalului Meyendorff, care numără 4.000 oameni, luându-i şi 3 tunuri. Meyendorff se retrase grabnic la Fălciu unde aşteptă întăriri, iar în Iaşi se produse o panică de nedescris, aşteptându-se din ceas în ceas sosirea Tătarilor. Boierii, după vechiul obiceiu, începură să-şi încarce avutul în care şi le porniră. Dar comandantul rus al pieţei oprì plecarea lor, declarând că nu va lăsà să iasă din oraş nici un car.

Găsim o icoană drastică a stării politice a Principatelor şi mai ales a Moldovei, la începutul veacului XIX, în scrisoarea dela 12 Aprilie 1807 a corespondentului nostru:

Caimacamul pus de Domn în Iaşi nu însemnà absolut nimic; el nu părea să aibă altă menire decât să încuviinţeze în tăcere tot ce hotărà Divanul.

Boierii din Principate alcătuesc casta nobiliară cea cu mai nemărginită putere şi proprietarii bucurându-se de cele mai mari privilegiuri din toată Europa. Pe lângă că sunt scutiţi de toate dările teritoriale sau altele, pe lângă că dispun de ţărani corveabili şi de robi, apoi le mai plăteşte Statul, din Visterie, câte o sumă de bani pe fiecare an.

Corespondentul în chestiune crede că aceste privilegii, atât de exorbitante, ar fi fost întărite boierilor de Sultani cu prilejul capitulaţiunilor. Aceste privilegii dau fireşte boierilor o mândrie şi o trufie ce nu poate fi ţinută în frâu de Domnii efemeri cari îşi succedă pe scaunele acestor ţeri, decât prin *locmale* consistând în slujbe folositoare ce se preschimbă în fiecare an.

Boierii ştiu foarte bine că, dacă aceste ţeri ar ajunge sub stăpânirea Rusiei, cea mai mare parte din asemenea drepturi ar fi pierdute. Din această cauză cei mai mulţi dintr'înşii doresc din toată inima să stea pururea sub stăpânirea turcească, sub care pot să urmeze a trage foloasele lor nesupăraţi. Ei sunt bine dispuşi către Rusia numai pe câtă vreme această Impărăţie le îngădue, în vreme de pace sau de răsboiu, folosirea neturburată a unor privilegii nepomenite în statele bine organizate şi cari privilegii sunt atât de dăunătoare ţerii. Chiar astăzi, când s'au impus amânduror Principatelor contribuţiuni grele pentru întreţinerea oştirii ruseşti, boierii

Moldovei n'au contribuit nici măcar cu o lețcae la ele. Ei au avut chiar îndrăzneala, sau mai bine zis neruşinarea, să pretindă plata fânului ce l-au predat oştirii ruseşti din Visteria țerii, care este alimentată prin banii storşi din sudoarea poporului greu împovărat. Spre a fi feriți de orice contribuție bănească şi a se preface față de Domn sau de Ruşi că sunt lipsiți de bani, recurg la următorul meşteşug: se împrumută dela bancherul Andrei Paul cu sume însemnate şi preferă să plătească dobânzi decât să fie crezuți bogați. Şi astfel urmează boierii cei mai de frunte, posedând moşii al căror venit anual se evaluează la 70—80.000 fiorini.

Deoarece Moldova a avut de mai mulți ani norocul să nu fie bântuită de aceleaşi nenorociri ca şi Țara-Românească, starea boierilor moldoveni este mai prosperă decât a celor din celălalt Principat, ceeace măreşte trufia lor.

Acelaş corespondent ne spune că numărul voluntarilor înrolați în Moldova de Pangal se ridică, în primăvara anului 1807, la 3.000 oameni, împărțiți în patru *legiuni* pedestre şi una călăreață. Cele pedestre purtau numele de : *olimpică, tesalică, spartană* şi *tracică*, cea călăreață cel de *macedonică*. Fiecare legiune se împărțià în patru *roate* de câte o sută cincizeci oameni fiecare. Toți, afară de vreo două sute de călăreți, fusesè îndreptați spre Bucureşti.

Fiecare legiune erà comandată de un maior sub ordinele căruia se găsiau patru căpitani, opt locotenenți şi doi praporcici *(enseignes)*.

Erau însă şi ofițeri supranumerari. Impunătoare în acele legiuni erau numai numele marțiale; trupa se alcătuià jumătate din Greci şi jumătate din Moldoveni, cei mai mulți ucenici fugiți dela stăpânii lor şi câțivà dezertori austriaci, bine îmbrăcați dar rău disciplinați şi mai rău exercitați.

Comandantul lor, Grecul Pangalo, slujise în flota rusească în calitate de căpitan.

La 6 Martie st. n. 1807, Ruşii dădură în Iaşi un mare bal pentru a celebrà bătălia dela Eylau (dată cu o lună înainte) şi care fusese reprezentată ca o izbândă a armatei ruseşti. Hammer nefiind invitat la acel bal, se purtă cu o obrăznicie de necrezut la Te-Deumul celebrat de Mitropolit, ceeace fu pricina destituirii lui în urma reclamației lui Michelson la Viena (1).

Fu îndepărtat între 7 şi 18 Iunie 1807 şi înlocuit prin Duldner (2).

(1) V. A. Urechiă, *Ist. Românilor*, IX, p. 172.

(2) In memoriul III se vor găsì mai multe amănunte asupra acestui incident.

La 2 Maiu 1807, Domnul numit de Turci pentru Moldova, Alexandru Hangerliu, găsise cu cale să-şi arate credinţa către Sultan şi către Poartă, alcătuind şi trimiţând din Silistria un manifest adresat ţerii, în care îi făceà cunoscut că vine ca Domn, cu oastea turcească, ca să gonească pe Ruşi şi să-şi ocupe scaunul. In acest manifest se reproduce o parte din firmanul Sultanului, se ameninţă cu moartea aceia cari ar luà partea Ruşilor şi se făgădueşte că oştirile turceşti nu vor face ţerii nici o stricăciune. La acest manifest boierimea Moldovei, fără îndoeală din îndemnul Ruşilor, răspunse trimiţând lui Michelson, prin Vornicul Lupu Balş, o declaraţiune de credinţă către Rusia, iscălită de Mitropolitul Veniamin şi de toţi boierii. Nu posedăm textul acestei declaraţii, dar el se deduce lesne din răspunsul lui Michelson către Mitropolit din 19 Maiu 1807 (1), în care generalul zice că primeşte «plecăciunea a toată ţara aceasta către pristolul Rusiei».

La începutul lui Iunie 1807, Michelson trimise Divanului Moldovei o adresă prin care îi făceà cunoscut că a dispus ca, până la vreo nouă dispoziţie a M. S. Impăratului Rusiei, veniturile *raielelor* Hotinului, Benderului, Akkermanului, Chiliei şi ale Basarabiei să rămână sub administraţia acelui Divan.

Această comunicare fiind făcută Divanului şi nu Caimacamului Caliarhi, care fusese chemat de Domn la Bucureşti, şi totodată Michelson numind ca Prezident al Divanului Moldovei pe Generalul Locotenent Lascarov, s'a vădit cât de rele devenise relaţiunile dintre comandantul de căpetenie şi Ipsilant.

Mai trebue observat că, în urma acestei dispoziţii, comunicată de Michelson, Moldova redobândià (vai, pentru puţină vreme) Chilia şi Cetatea Albă luate la 1484 de către Turci.

In curând (la 20 Iunie st. n.) se întoarse Caliarhi la Iaşi, aducând o adresă a lui Ipsilant către Divan, în care Domnul ziceà că: «simţindu-se prea slab pentru a duce mai departe povara ocârmuirii, a depus-o, înştiinţând despre aceasta şi pe Impărat. Iar până la hotărîrea înaltei Curţi, Consilierul de Stat Rodofinikin urmà să fie Prezident al Divanului şi să stea în capul Ocârmuirii».

Rodofinikin fusese într'adevăr admis şi de Michelson ca şef al ocârmuirii Moldovei până la sosirea lui Lascarov, dar nefiind în buni termeni cu mai marele comandant, pentrucă susţineà pe Ipsilant,

(1) Ibid., p. 175, nota.

nu primì însărcinarea şi pornì la tabăra de dinaintea Ismailului. Michelson numì atunci pe Brigadierul Sacalov în calitate de al doilea agent diplomatic, însărcinat cu direcţiunea afacerilor şi a ocârmuirii în Moldova până la sosirea lui Lascarov.

XV.

AMĂNUNTE ASUPRA IMPREJURĂRILOR INTERNE ALE ŢERII-ROMÂNEŞTI DELA INTRAREA RUŞILOR PÂNA LA ARMISTIŢIUL DELA SLOBOZIA.

La 29 Decemvrie 1806 (10 Ianuarie 1807) toţi boierii aflători în Bucureşti precum şi negustorii fură adunaţi la Mitropolie şi puşi să jure credinţă şi iubire *mântuitorului* lor, Impăratului Alexandru, iar lui Ipsilant supunere. Se mai îndatorau prin acel jurământ să nu ţie nici cu duşmanii pe faţă, nici cu cei ascunşi şi să arăte pe orice spion al duşmanului pe care l-ar cunoaşte.

Ipsilant se puse cu tot înadinsul să alcătuească oaste, obţinând dela Ruşi ofiţeri şi subofiţeri pentru a instruì recruţii.

Corespondentul anonim din Bucureşti scrie că, pe la sfârşitul lui Ianuarie, Ipsilant voià să numească pe Hatmanul Manu ministru al Afacerilor Străine. Dar Consulul englez, Summerer, căruia Domnul i se deschise despre această intenţiune, îi declară hotărît că el nu va puteà recunoaşte pe un asemenea ministru, fiindcă este însărcinat de Guvernul lui să trateze cu Domnul direct şi prin urmare ar trebuì ca mai înainte de toate să ceară instrucţiuni dela Curtea lui.

La începutul lui Fevruarie se şi înfiinţase trei escadroane de gardă a Domnului, îmbrăcate în uniformă de husari şi cari începeau a manevrà foarte bine.

Pentru corpul voluntarilor urmau să se găsească recruţi, deşi în ultimele lupte căzuse vreo 30 dintr'înşi (1).

Plângerile din pricina samovolniciilor soldaţilor ruseşti încvartiruiţi pe la locuitori devenise generale şi entuziasmul cu care armata rusească fusese primită scăzuse mult.

Un raport al Consulului englez Summerer din Bucureşti, purtând data de 4 Februarie 1807, arată că:

---

(1) Corespondenul anonim din Bucureşti la 14 Fevruarie.

«(Suţeştii) mettent le tout en feu et en flammes et organisent avec des ingénieurs français les dispositions de Mustaphà Bairactar qui est nommé Généralissime de l'armée turque.

«.... Le Prince Souzzo a trouvé le moyen à faire passer des circulaires dans la Valachie, datées du quartier général de l'armée ottomane à Roustchouk, adressées au peuple valaque pour l'inviter à concourir de tous ses moyens pour approvisionner les villes turques des bords du Danube. Il les invite même à ne pas reconnaître le Prince Ipsilanti comme Hospodar légitime, mais bien de prêter foi aux ordres qu'il serait dans le cas de leur adresser du quartier général de Roustchouk. C'est un véritable galimatias que l'histoire de tous ces princes dans ce moment (1).

In acelaş raport Summerer comunică că Pasvantoglu a murit în urma unei boli de piept.

In alt raport, dela 22 Fevruarie, cetim următoarele: (2)

Il règne dans l'armée du général Michelson un très grand désordre en tout genre. Il y a même des mésintelligences entre les généraux, de manière qu'il est à craindre que les choses n'iront pas aussi bien qu'on le suppose. Le Prince qui a de fréquentes conférences avec le Général en chef se mêle de tout et bien souvent dans des choses qu'il n'entend pas lui-même. S. A. s'occupe de la levée de ses troupes et cela l'amuse. Il crée des ministres par des ordres et contre-ordres ; aujourd'hui il les nomme et demain il les renvoie. En un mot la machine n'est pas montée et, si elle le sera un jour, elle ne pourra pas aller sans un tout autre système.

Dintr'un raport al lui Mériage, datat din Vidin, 22 Fevruarie, rezultă că Pasvantoglu ar fi murit din cauza unei plăgi ce o aveà de mai mult timp la mână (3).

Molla Agà luase comanda în locul lui.

Dintr'un raport al lui Lamare purtând data de 26 Fevruarie 1807, rezultă că Turcii se aşteptau ca o parte din armata franceză care operà în Polonia să vie înaintea lor. Umblà vestea că mareşalul Davoust a înaintat până la Camenița, după alții până la Hotin şi chiar până la Bender.

Mustafà Bairactar care tratà foarte bine pe prizonierii ruşi, puneà să taie capul la oricàre *raià* găsită în rândurile lor.

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 382.
(2) Ibid., p. 388.
(3) Ibid., p. 189.

Alexandru Suţu care sosise şi el în Rusciuc, aveà să trimită pe unchiu-său, Spătarul Suţu, la Craiova, spre a adunà acolo pe boierii credincioşi lui şi pe alţii şi a-şi face în Oltenia un mic partid. Mustafà Bairactar erà să-i dea 2.200 oameni pentru acel sfârşit. Spătarul îşi propuneà să cheme la arme pe Olteni; se sperà că nu va rămâneà un singur boier pe lângă Ipsilant.

Talleyrand, ţinut în curentul afacerilor dela Dunăre prin rapoartele lui Lamare şi prin cele ce-i veniau din Constantinopol, erà în corespondenţă şi cu foştii Domni, Alexandru Suţu şi Scarlat Calimah.

Corespondentul din Bucureşti arată că corpul de voluntari pe care, la sfârşitul lui Fevruarie, îl formà colonelul rus Miloradovici (originar din Herţegovina), trebuià să se alcătuească dintr'un regiment de husari şi dintr'un număr nelimitat de panduri — până la 10 batalioane.

Pentru regimentul de husari erau adunaţi până atunci ca la 1.000 de oameni, Români din statele austriace, Unguri şi mai ales Sârbi, dar de abià 250 de oameni din acest efectiv erau îmbrăcaţi, înarmaţi şi dispuneau de cai. Domnul încheiase contract numai pentru 500 cai. Lipsa de ofiţeri şi de subofiţeri erà mare. Uniforma erà neagră cu şireturi galbene. Ciacoul asemenea erà negru, aveà dinainte un cap de mort alb şi purtà un penel negru. Armamentul erà cel obişnuit. Numărul pandurilor erà neasemănat mai mare; ei slujiau pe jos. Atât husarii cât şi pandurii păreau meniţi să rămână după pace în Valahia ca trupă stătătoare, pentru apărarea Ţerii-Româneşti.

Indată ce husarii aveau să atingă cifra de 500 oameni complet echipaţi, ei urmau să fie trimişi în Oltenia spre a o apără împotriva incursiunilor Turcilor.

Afară de aceşti voluntari mai erau trupele princiare propriu zise, cari deocamdată se alcătuiau din patru regimente, fiecare numărând câte 1.200 oameni, două de husari şi două de ulani sau cazaci. In cele două de pe urmă se aflau, la sfârşitul lui Fevruarie, 700 oameni complet echipaţi. Imbrăcămintea lor aveà aceeaş formă ca a cazacilor ruşi şi erà de coloare albastră şi roşie, cu şireturi albe şi un penel alb. Armele lor se alcătuiau din o pereche de pistoale pe cari le purtau în brâu, o sabie şi o lance la care erà fixată o flamură albă şi roşie cum au ulanii. Infăţoşarea lor erà bună şi se ziceà că manevrau cu mare preciziune. Şeful acestor trupe domneşti erà un căpitan austriac numit Nikich, dela Petruvaradin. Ofiţerii şi soldaţii primiau o soldă îndoit cât a voluntarilor lui Miloradovici. Se ziceà că Ipsilant voeşte să alcătuească

o oştire de 20.000 oameni pe care s'o ţie şi în vreme de pace (1).

La 24 Fevruarie întâiul detaşament de Cazaci domneşti prestă la Mitropolie jurământul oştenesc şi-şi primi stindardul pe care erau cusute armele Ţerii-Româneşti. Se lucrà din toate puterile la fabricarea de arme, dar din cauza lipsei de mijloace tehnice îndestulătoare această fabricare mergeà foarte încet. Lipsa de nutreţ erà mare, deoarece Oltenia şi malurile Dunărei fusese pustiite de Turci.

Scrisoarea adresată de Alexandru Suţu Principelui de Bénévent (2), la 11 Martie 1807, istoriseşte încercarea îndrăzneaţă făcută de Englezi spre a silì pe Sultan să facă pacea cu Rusia în condiţiuni favorabile acesteia.

Se ştie că amiralul Duckworth, forţând pe neaşteptate Dardanelele, a apărut în ziua de 19 Fevruarie înaintea Ţarigradului cu 11 vase de răsboiu, ameninţând cu bombardarea dacă Sultanul nu subscrie condiţiunile de pace cu Rusia propuse de el. Divanul perduse capul, dar intervenţiunea energică a lui Sébastiani izbutì să redeştepte energia Sultanului şi a sfetnicilor săi. Englezii fură pe de o parte trăgănaţi printr'una din acele negociaţiuni menite a câştigà timp, în cari Orientalii sunt atât de meşteri, dar pe de alta se ridicară în grabă întăriri şi se aşezară tunuri la locurile cele mai proprii pentru a răspunde la focurile flotei Engleze şi a o distruge. Când văzù că este în măsură să se apere cu succes, Sultanul dădù Englezilor un răspuns negativ. Amiralul văzând că flota lui este în primejdie să fie nimicită, se grăbì să ridice ancora şi să treacă Dardanelele, ceace nu putù face fără pierderi serioase.

La începutul lui Martie se aşteptă sosirea la Bucureşti, din Viena, a unei tipografii menite, seziceà, pentru tipărirea unei foi, probabil în limbile franceză şi română (3).

Ca redactor al acelei foi erà destinat un oarecare Lenoir Dubignon care, înainte de arestarea lui Pichegru, erà redactorul unei foi foarte răspândite în Paris. Lenoir erà un bărbat original dar plin de talent şi foarte şiret, care, fără ca să fie un emigrat, după cum dovediau paşapoartele lui, se aflà lipsind din Franţa de vreme îndelungată, petrecând în Principate. Fusese preceptor în familia Domnitorului Moruz care îl depărtase pe motive puţin onorabile

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti la 7 Martie 1807.
(2) Rap. Cons. francez la acea dată.
(3) Corespondentul anonim din Bucureşti la 18 Martie 1807.

pentru dânsul (Lenoir). La Bucureşti trăià dându-şi calitatea de om de litere, îşi procurà mijloace de traiu îndestulătoare dând lecţii de limba franceză în casele boierilor celor mari. Vorbià mult rău despre familia Bonaparte şi se aflà acuma în legături foarte strânse cu Ruşii şi mai ales cu Rodofinikin.

La 15 Martie st. n. Mériage raportează că unchiul lui Alexandru Suţu, Spatarul Gheorghe, a sosit la Craiova în ziua de 6 Martie şi că Poarta a recunoscut pe Molà ca Paşă de Vidin în locul lui Pasvantoglu (1).

Din raportul lui Coigny (un emisar francez) din 29 Martie, din scrisoarea lui Talleyrand către Lamare din 8 Aprilie şi din raportul lui Lamare din 17 Maiu (datat din Sistov) (2), reiesă că armata turcească rămâneà într'o *inexplicabilă inacţiune*, că Talleyrand prin agenţii lui o îndemnà să reià ofensiva cea mai energică, arătându-i că Napoleon aşteaptă numai ca Mustafà Paşa cu oastea lui să ajungă la Prut, pentru a se îndreptà spre Cameniţa în scop de a-şi operà juncţiunea cu el. Lamare atribuià inacţiunea lui Mustafà svonurilor despre intenţiunea Sultanului să aducă la îndeplinire planul său de reforme *(Nizamgedid)*, care ar fi făcut pe paşi să piardă cea mai mare parte a autorităţii şi a veniturilor lor.

In acest timp însă armata Marelui Vizir înaintà spre Dunăre.

La începutul lui Aprilie trupele lui Ipsilanti se alcătuiau, după spusele a însuş Domnului, din 10.000 oameni, din cari 2.500 călărime. O parte dintr'înşii fusese trimişi în Oltenia unde Turcii prădau necontenit şi unde Caimacanul Domnului nu cutezase încă să meargă. Tot atunci un număr de panduri cari se ţinuse de Regeb Aga dela Orşova şi prădau în Mehedinţi fusese împrăştiaţi. Parte din ei se închinase şi, după ce obţinuse iertare, fusese împărţiţi printre deosebitele corpuri de trupă ale Domnului (4).

La începutul lui Maiu generalul Isaiov fu trimis în Oltenia cu prea puţine trupe ruseşti, spre a scoate de acolo pe Spătarul Gheorghe Suţu, unchiul lui Alexandru Suţu, şi trupele turceşti cari ocupau acele 5 judeţe şi a luà comandamentul pandurilor români.

Erà întovărăşit de Constantin Samurcaş pe care Ipsilant îl numise Caimacam al Craiovei; Gheorghe Suţu fugì peste Dunăre şi Isaiov nu întârziè să scoată pe Turci din ţară.

---

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 402.

(2) Unde urmase pe Alexandru Suţu pe lângă care erà acreditat.

(4) Corespondentul din Bucureşti la 18 Aprilie 1807.

Turcii, sub ordinele Marelui Vizir Mustafà Celebì, adunase pe la mijlocul lunii Maiu, la Silistria, puteri însemnate, trecuse Dunărea şi ocupase Călăraşii. Ruşii împrăştiaţi, prevăzând că şi Mustafà Bairactar va luà ofensiva dela Giurgiu spre Bucureşti, se hotărîră să se concentreze înapoi, să trimită la Focşani parcul de artilerie, magazinele şi tot bagajul, astfel că Bucureştii rămâneau aproape cu totul goliţi de trupe şi lăsaţi în voia sorţii.

Panica care cuprinse oraşul când se observă că Ruşii încep să se retragă, fu indescriptibilă.

Domnul, Mitropolitul, Rodofinikin, boierii, negustorii, Agentul austriac cu toată arhiva Agenţiei, o luară la sănătoasa spre Braşov; mii de trăsuri, de care, de fugari acoperiau drumul până la graniţă, sub o ploaie torenţială care desfundase cu desăvârşire drumurile. Insuş generalul Miloradovicì sfătuià lumea să-şi caute mântuirea în fugă, căci,ziceà el, Generalul Camenski fiind silit să se retragă dela Buzău spre Focşani, unde se află Michelson cu cartierul gereral, rămăsese între trupele lor (1) un spaţiu de 200 verste fără nici o pază.

Domnul se despărţì de ceilalţi fugari luând drumul spre Moldova.

La Buzău erà cât pe ce să-l prindă un detaşament de călăreţi turci trimişi de comandantul cetăţii Brăila, probabil vestit de fuga lui Ipsilant. Turcii ajunseră îndată după ce trecuse, aprinseră, pradară şi arseră oraşul, uciseră pe mulţi din locuitori şi se întoarseră la Brăila ducând cu sine puţini robi.

La Bucureşti rămăsese numai câtevà companii ale regimentului Sibirski cu câtevà escadroane de cavalerie, cari şi acelea aveau să se retragă îndată după sosirea Generalului Isaiov cu Cazacii lui cari aveau ordin să se întoarcă din Craiova.

Groaza celor rămaşi în Bucureşti erà cumplită, toţi blestemau pe Ruşi. Mai multe magazii pline de proviziuni, neputând fi golite din cauza lipsei de transport, rămaseră părăsite în voia întâmplării.

Nu mai rămăsese nici o autoritate, nimeni nu voià să iea sarcina şi răspunderea ocârmuirii (2).

Şi toată această panică fu zadarnică.

Miloradovici trimise la 26 Maiu, la Braşov, pe un adjutant al său cu scrisori către boieri şi către Agentul austriac, arătându-le că nu este nici un pericol şi insistând ca să se întoarcă (3).

(1) Idem la 4 Iunie 1807.
(2) Idem.
(3) Idem la 9 Iunie 1807.

Dar boierii nici nu se gândiau la asemenea lucru. După ce se supusese pericolelor şi cheltuielilor drumului, nu voiau să se expună a le suferi din nou, nimic negarantându-le că sorţii răsboiului nu-i vor silì în curând să părăsească Bucureştii din nou, poate în împrejurări şi mai nefavorabile. Ei erau hotărîţi să aştepte la Braşov lămurirea situaţiei. Adjutantul se întoarse deci la Bucureşti fără nici un rezultat (1).

Boierii aflaţi la Braşov nu se sfiau să arăte cât de nemulţămiţi erau de Ipsilant şi de Rodofinikin. Mitropolitul ar fi declarat, se zice, adjutantului trimis de Miloradovici, că este hotărît să nu se mai întoarcă la Bucureşti pe câtă vreme Domnul sau Rodofinikin vor mai aveà vreun amestec în ocârmuirea ţerii. Cauza acestei nemulţămiri erà credinţa tuturora, credinţă de altminteri îndreptăţită, că ei erau pricina intrării în ţară a Ruşilor, intrare care aveà acum urmări atât de dezastroase. Următoarea scrisoare, cu data dela 30 Maiu 1807 (2), trimisă din Bucureşti unuia din boierii aflători în Braşov, ne arată starea de lucruri care domnià în acest timp în Bucureşti:

Chiar acum am sosit în nenorocitul oraş Bucureşti şi mare spaimă domneşte într'însul. Locuitorii cari au mai rămas aici şi cari aparţin treptei cei mai de jos, sunt în mişcare. Strălucitul şi înaltul Divan se alcătueşte acum dintr'o mulţime de oameni de nimica. Tarabantul acestei poliţii este starostele de pescari şi, din această împrejurare, breasla pescarilor se poartă cu mare trufie. Locul de Spătar îl ocârmueşte ispravnicul Domniei sale Filipescu. Toate rapoartele se dau, în cancelaria poliţiei, de Nazirul care înlocueşte pe Domn şi dă porunci pentru toate cele trebuitoare.

Tabăra dela Văcăreşti s'a mutat în oraş. Astă-seară ne-au adus câţivà Români din Vlaşca ştire că în acel judeţ a pătruns o groază de Turci. Bietul norod este mulţămit când poate scăpà cu calabalâcul lui. Generalul Isaiov cu 500 oameni a repurtat o biruinţă asupra Turcilor la Craiova, chiar acuma s'au adus 11 Turci prinşi în acea luptă (3).

Turcii urmărise pe Ipsilant până la Buzău şi deoarece nu-şi ajunseră scopul, făcură mare măcel acolo, tăind tot ce le ieşì înainte. Despre sosirea de oaste rusească proaspătă nu se aude nimic. Este însă fără îndoeală că Marele Vizir se află în Şumla. Dumnezeu să aibă milă de noi !

Ruşii mângăie poporul de aici cu vestea ca să se bucure că peste 5 sau 6 zile au să iea cetatea Ismailului. Amin! Tare îmi pare rău că am venit aici. Haimanalele de acì fac mult rău, precum îţi poţi închipuì.

(1) Idem la 13 Iunie 1807.
(2) Idem la 12 Iunie 1807.
(3) Lupta se dăduse la Izvoare, aproape de malul Dunărei. Vezi mai departe.

Intr'un cuvânt, nenorocitul de Bucureşti este acum lăcaşul tuturor oamenilor răi. Dumnezeu să aibă milă de noi.

P. S. Ipsilant Vodă se află tot la Focşani, astăzi a primit generalul Miladovici dela el în dar trei armăsari frumoşi. Cu greu puteà-voiu rămâneà aici, căci peste tot s'aude că duşmanii au înnecatŢara-Românească ca un puhoiu.

La 19 Iunie Lamare raportează că Marele Vizir a fost depus şi Mastafà Bairactar numit în locul lui.

Acest raport conţine următoarele amănunte în privinţa sgomotelor absurde cari îi veniau din Bucureşti :

Quant aux nouvelles qui nous viennent des rayas, elles sont si plates, si méprisables, que j'ose à peine les citer à Votre Excellence. C'est *Buonaparte assassiné par un Juif polonais;* c'est Votre Excellence traînée en prison à Pétersbourg; c'est une déroute complète de l'armée française qui a été repoussée par les Russes bien loin de Varsovie. A cette dernière occasion il a été chanté des *Te deum* à Bucarest. Les Turcs sont *nouvellistes* et même ce que nous appelons *cracovistes*, ils s'occupent de toutes ces sottises sans y croire: *Les rayas riches, Boyards et autres sont ici une race insignifiante sans caractère, sans principes, sans affection nationale; ils se font un jeu de tous ces mensonges.* Quant à eux, qu'ils s'en repaissent et les digèrent comme ils pourront, je ne prendrai pas la peine de leur en sauver une seule nansée.

Alexandru Suţu îi scrisese (lui Lamare), sub data de 21 Maiu, că revoluţia dela 29 Maiu n'a alterat întru nimic armonia ce există între Poartă şi Franţa şi că Generalul Sébastiani se bucură de acelaş credit de care se bucurà înainte de revoluţie.

Pribegi noi urmau să sporească necontenit numărul celor ce se aflau la Braşov, aducând vestea că Turcii intrase în ţară împărţiţi în trei coloane, una plecând din Brăila, a doua din Silistria şi a treia din Giurgiu. Faptul eră adevărat, dar Miloradóvici bătându-i în ziua de 4 Iunie la Obileşti, ofensiva lor fu oprită pe loc. Corespondenţă regulată între Braşov şi Bucureşti nu erà, astfel că pribegii şi chiar autorităţile austriace nu ştiau nimic pozitiv. Miloradovici trimiteà des adjutanţi la Braşov, dar vestile aduse de ei nu erau crezute şi lumea se întrebà dacă acei adjutanţi, afară de slujba intereselor de inimă ale generalului, mai aveau şi alte însărcinări (1). Pe la mijlocul lui Iunie boierii pribegi nu se îndoiau că Bucureştii fusese prefăcuţi în cenuşe. Se mai ziceà că Ipsilant căzuse în

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti la 24 Iunie 1807.

disgraţia Impăratului Alexandru care l-ar fi chemat la Cameniţa (1), iar Rodofinikin ar fi fost trimis Sârbilor (ceeace erà adevărat).

«Amândoi», adaoge corespondentul nostru, «sunt urîţi de boieri, dar iubirea şi ura acestor oameni, cari se ţin numai de interese personale, nu de principii, şi cari nu se poartă după o chibzuită calculare a viitorului, sunt de mai scurtă durată aici decât aiurea» (2).

Ţăranii din părţile câmpului fugiau spre munţi cu familiile şi vitele şi, în trecerea lor, nu cruţau nici fâneţele nici semănăturile, adaogând la celelalte nevoi primejdia foametei.

La sfârşitul lui Iunie trupele domneşti ale lui Ipsilant scăzuse, după spusa a însuş comandantului lor, Nikich, la mai puţin de 3.000 oameni, şi aceştia lipsiţi de toate (3).

Tot atunci se atribuià neînţelegerea dintre comandanţii armatei ruseşti şi Ipsilant faptului că acesta, scriind generalului Michelson o scrisoare plină de plângeri amare împotriva lui Miloradovici, Michelson o trimisese acestuia care a fost fireşte foarte supărat. Ipsilant în acel moment aveà pe toate căpeteniile ruseşti împotriva lui, numai Rodofinikin ţineà cu dânsul.

Dela data scrisorii care am reprodus-o mai sus, se reînfiinţase în Bucureşti o ocârmuire mai serioasă: Varlam erà Caimacamul Domnului, Băleanu Spătar şi Retoridi Agă (4).

Pe la mijocul lui Iunie, Costache Ghica destăinuià unui funcţionar austriac temeiurile pentru cari Domnul şi boierii fusese siliţi să plece din Bucureşti. In urma desbinării dintre Domn şi Miloradovici, acesta fusese atât de supărat, încât se înţelese cu Turcii pentru ca aceştia să pună mâna pe Domn în drumul lui spre Focşani sau în Focşani. Prin ajutorul Principelui Dolgoruki căzură în mâinile lui Ipsilant trei scrisori, în cari erau iscăliţi patru boieri şi din cari se vedeà toată cabala. Domnul trimise îndată aceste scrisori Impăratului Rusiei prin Marchizul de Saint Aulaire, care fusese însărcinat să arate Ţarului că, pe câtă vreme Miloradovici va comandà oştirea din Ţara-Românească, Ipsilant nu se va mai întoarce în Bucureşti, din cauză că priveşte siguranţa lui personală ca ameninţată; mai cereà ca comanda oştirii din Ţara-Românească să fie încredinţată lui Dolgoruki. Costache Ghica refuzase să dea această povestire în scris. Dar împrejurarea

(1) Idem la 1 Iulie 1807.

(2) Idem.

(3) Langeron, în Hurmuzahi, supl. I, vol, III, p. 149, ne arată pe Nikich comandând la Obileşti 400 «Arnautes nouvellement levés».

(4) Corespondentul anonim din Bucureşti la 4 Iulie 1807.

fiind adusă de acel funcţionar austriac la cunoştinţa Mitropolitului, acesta îi răspunse că şi el auzise despre aşà cevà (1).

Iată cum povesteşte Langeron această întâmplare:

Ipsilant nu puteà să rămână în Bucureşti unde erà expus urii neîmpăcate a lui Miloradovici şi a lui Filipescu. El se hotărî să părăsească Ţara-Românească unde, deşì erà tot Domn, nu mai aveà nici putere nici influenţă, şi să plece la Iaşi cu Rodofinikin.

Filipescu înştiinţat despre această plecare, avù perfidia s'o aducă la cunoştinţa Nazirului dela Brăila. Expresul pe care îl trimise aveà dela Miloradovici un paşaport ce şi-l procurase cu mare uşurinţă, deoarece înşelà pe acel general când şi cum voià; poate chiar că Miloradovici, pe atât de neîndurat şi de primejdios în ură pe cât erà de entusiast şi de uşor în afecţiuni, aveà cunoştinţa acestui plan care îl mântuià de Ipsilant. Acest lucru dacă nu se poate afirmà, se poate bănuì. In orice caz, Nazirul Brăilei având cunoştinţă de plecarea lui Ipsilant, se hotărî să-l prindă, însărcinând cu această întreprindere pe tânărul Ciapan Oglù.

Acesta străbătù în două zile distanţa dintre Brăila şi Buzău unde ajunse numai cu un ceas după trecerea lui Ipsilant. Ar fi pus fără îndoeală mâna pe Domn, dacă acesta n'ar fi urmat sfatul lui Rodofinikin care, mai fin şi mai bănuitor decât Domnul despre măsurile ce ura duşmanilor lui puteà să le pună la cale, îl făcù să treacă îndată Buzăul, deşì această apă erà atunci foarte mare şi trecerea ei primejdioasă.

Ciapan puse mâna pe câtevà echipajuri de ale lui Ipsilant rămase în urmă, arse oraşul şi măcelărì pe bieţii locuitori, sub ochii lui Camenski care îşi aşezase tabăra dincolo de Buzău şi nu puteà să treacă râul (2).

Voiu observà că în această povestire a lui Langeron este o greşeală: Ipsilant nu plecà din Bucureşti din pricina neînţelegerii cu Ruşii, ci din cauza retragerii lor şi de frica Turcilor.

Pe la 1 Iulie 1807 sosise la Bucureşti vestea despre încheierea armistiţiului între Ruşi şi Francezi; Caimacamul (Varlam) asigurà chiar că se încheiase pacea, iar Miloradovici nu-şi ascundeà credinţa că Moldova, Ţara-Românească şi Basarabia vor rămâneà Împăratului Alexandru.

O corespondenţă din acea zi ziceà că lui Ipsilant i se ridicase orice amestec în ocârmuirea Moldovei, dar că ş'ar aflà şezând în Bârlad.

(1) Id. altă scrisoare dela 4 Iulie.
(2) Vezi capitolul următor.

Pribegii primise încă din Iunie (1) scrisori dela Varlam, prin cari acesta îi făceà, în numele Domnului, răspunzători pentru fuga lor. Domnul tăgăduià că le-ar fi dat voie să fugă, că, în urma stăruinţelor bătrânului Ban Ghica, învoise pe boieri să-şi pună familiile la adăpost. Boierii se legase doară prin jurământ să rămână pe loc câtă vreme se vor aflà trupele ruseşti în ţară şi să îngrijească împreună cu Domnul de îndestularea lor şi, în cazul când Ipsilant ar părăsì Bucureştii, să-l urmeze. Dar ei nu se ţinuse de legăturile lor şi din această pricină îndestularea ostirilor ruseşti lăsà mult de dorit. Ii somà să se întoarcă, arătându-le că va da uitării greşelile lor şi că, dacă nu vor fi următori, vor pierde cu totul favoarea Impăratului Alexandru.

La aceasta pribegii răspunseră printr'o scrisoare către Domn şi printr'un protest împotriva acestuia pe care-l trimiseră lui Michelson prin Miloradovici (2).

Iată mai întâiu textul scrisorii în limba grecească şi purtând data de 30 Iunie 1807, ce o trimisese Ipsilant pribegilor (3):

«Teama şi îngrijirea care v'a îndemnat să nu fugiţi cu noi ci să mergeţi la Braşov, este de obşte cunoscută. Insă această teamă precum şi orice îngrijire s'a împrăştiat prin faptul că s'a stabilit din toate părţile o fericită înţelegere despre care trebue să aveţi cunoştinţă. Această scrisoare să vă slujească de înştiinţare că toate aşezămintele iubitei noastre patrii au primit o asemene prefacere ce nu aţi fi fost în stare măcar s'o închipuiţi. In curând fi-va această ţară descărcată de toate poverile răsboiului şi bucurà-se-va de o dorită şi veşnică fericire. Despre aceasta simţim din pricina cunoscutei vouă a noastrei osârdii şi bunavoinţe o nemărginită bucurie şi ne silim să întrebuinţăm toate mijloacele pentru cel mai mare bine al acestei ţeri pe care o privim ca patria noastră. Despre această bucurie nu lipsim a vă împărtăşì, deoarece noi, ca şi Dumneavoastră, am dorit totdeauna din inimă ca ţara să fie mântuită de grelele sarcini sub povara cărora zăceà de atâta timp. Suntem din această pricină hotărîţi să ne întoarcem la Bucureşti, la scaunul nostru, trimiţându-vă această plăcută veste prin Vistierul nostru, Costache Varlam, după a cărei primire veţi aveà să vă întoarceţi neîntârziat în Bucureşti spre a vă bucurà iar în patria voastră, ca nişte adevăraţi patrioţi, de linişte şi de fericire. Nu ne îndoim de loc deci de

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti dela 11 Iulie 1807.
(2) Id. dela 21 Iulie 1807.
(3) Id. anexa la scrisoarea din 1 August 1807.

întoarcerea Dumneavoastră şi nădăjduim că la intrarea noastră în Bucureşti, care va aveà loc peste câtevà zile, vă vom găsì acolo. Neîndoindu-ne de încrederea ce o aveţi în noi, sperăm că fără a aşteptà ca cererea noastră să fie ajutată de vreo acţiune străină, propriul Dumneavoastră îndemn la acea întoarcere va aveà partea cea mai mare.

Prelungirea mai departe a petrecerii Dumneavoastră în Braşov ar fi pe viitor cu atât mai neîndreptăţită şi mai vrednică de certare, cu cât orice temere sau îngrijire este pe viitor cu desăvârşire înlăturată».

Iată răspunsul dat de Mitropolit şi de boierii băjeniţi la Braşov, sub data de 6 Iulie st. v. 1807, la scrisoarea de mai sus a lui Ipsilant:

«Dumnezeul nostru a mântuit ţara de jalnica ei soartă şi a ridicat-o iar în starea dorită, căci dela rău a trecut la bine. Această veste a ajuns la urechile noastre încă înainte de porunca trimisă de Măria Ta, pentru care nu puţin ne-am bucurat şi am mulţămit lui Dumnezeu din inimă, precum şi ne-am rugat pentru buna stare pe viitor a patriei noastre. Sperăm cu toţii că prin acestea toţi locuitorii ţerii noastre să dobândească veşnică fericire, că de acum înainte vor fi mântuiţi de povara grea a contribuţiei şi mulţămim pentru aceasta prea puternicului şi prea milostivului nostru monarh, care va aveà în prea milostiva privire şi binele pe viitor al acestei ţeri.

In urma acestei veşti atât de îmbucurătoare, am fi avut ca cunoscuţi patrioţi să ne întoarcem la Bucureşti şi în patria noastră, dacă nevoile şi slăbiciunea pricinuită în urma călătoriei încoace nu ne-ar fi împiedecat. Avem în privire pregătirea de cu vreme a tuturor celor trebuitoare pentru acea întoarcere şi avem cinstea să rămânem cu cea mai supusă plecare a Măriei Tale prea plecate slugi:

Dimitrie Ghica Ban,
Dimitrie Racoviţă Ban,
Costache Ghica Ban,
Constantin Filipescu, Mare Vistier,
Răducan Golescu Vornic,
Isaac Rallet,
Grigorie Ghica,
Răducan Slătineanu Vornic,
Barbu Ştirbeiu Vornic,
Mihail Manu Vornic,
Dositeiu, Mitropolit Ţerii-Româneşti,
Nectarie, Episcop de Râmnic,
Iosif, Episcop de Argeş,
Constantin, Episcop de Buzău.

Jalbă adresată de Mitropolit, Episcopi şi toţi boierii mai marelui comandant al Oştirii Generalului Michelson.

Am avut cinstea, în scrisoarea înaintată Excelenţei Voastre încă dela 23 Aprilie, să-i arătăm nu numai reaua stare a patriei noastre, dar şi toate asupririle şi poverile cari izvorăsc din reaua ocârmuire a Domnului nostru Ipsilant. Excelenţa Voastră a binevoit într'adevăr să ne mângâe că nu va lipsì să aducă acele ale noastre temeiuri de plângere prea milostivului nostru monarh, pentru ca Mărirea Sa, spre dorita mulţămire a locuitorilor, nu numai să mântuie această ţară de acest rău firesc, dar încă să-i dea o ocârmuire mai bună şi mai blândă. Pe când erau în aşteptarea încuviinţării rugămintei noastre, am văzut că Ipsilant a fugit din Bucureşti şi din ţară, luând cu sine nu numai banii storşi dela vrednicii de jale locuitori ai acestei ţeri prin impunerea grelei sarcini a contribuţiei, apoi n'a plătit nici datoriile ce le-a făcut, nici măcar birul şi dările ce le ridicase din ţară cu doi ani mai înainte spre a le trimite la Constantinopol. N'a plătit nici cele adunate din ţară în cele de pe urmă şase luni pentru trebuinţele oştirii împărăteşti, deşi erà dator să le plătească, căci în aceeaş vreme încărcà ţara cu neiertat de multe contribuţiuni. Apoi el a mai luat cu sine toate protocoalele şi alte scrieri spre a ne râpì prilejul de a-i cere socoteala ce este dator să dea dela 1802 când a început să domnească.

Moldova care a fost mântuită de Domnia lui Ipsilant prin ocârmuirea rânduită în acea Cnejie şi care se găseşte astfel în dorita bună stare, deşteaptă în noi dorinţa să aducem şi ţara noastră într'o stare la fel şi, în privinţa ocârmuirii de pus, să ne referim la răsboiul trecut când, dela 1770 şi până la încheierea păcii dela 1774, ţara a stat fără să fiie Domn, fiind ocârmuită numai de noi, însă sub preşedinţia unui poruncitor rusesc. In lipsa Domnitorului Ipsilant, dela August 1806 şi până la întoarcerea sa, tot noi am ocârmuit-o procurând la vreme şi fără de Domn toate cele trebuitoare oştirii.

Indestularea tuturor celor atârnând de armată erà adusă la îndeplinire de către ocârmuire, iar el (Ipsilant), ca cunoscut duşman al patriei, ne-a învinovăţit şi ne-a pârît, din care cauză ne-am şi împrăştiat. Iată pentru ce ne rugăm prea plecat, pentru a doua oară, de mila Excelenţei Voastre ca să binevoească a mântuì această ţară de asupririle şi sarcinile cari toate provin dela reaua ocârmuire a lui Ipsilant şi a face ca într'însa să se orânduească o astfel de ocârmuire, cum preînalta chibzuinţă a binefăcătorului nostru va găsì mai cu cale. Excelenţa Voastră să binevoească a mijlocì cu milostivire ca o comisie nepărtinitoare să cerceteze dreptele noastre plângeri şi să facă lumină asupra tuturor greşelilor făptuite. In scurt, încredinţăm soarta

ţerii noastre chibzuinţei Excelenţei Voastre, ca mântuitorul ei, şi ne mai rugăm să poruncească Caimacamului Domnitorului Ipsilant ca încassările contribuţiei şi a tuturor dărilor netrebuitoare (peste cele într'adevăr trebuitoare armatei), puse fără de ştiinţa noastră, să înceteze, cu adăogire ca Ipsilant să dea socoteală despre cele luate de el pentru trebuinţele armatei, deoarece locuitorii cei asupriţi ai patriei noastre ne supără zilnic şi aici cu plângeri în această privinţă.

La 16 Iulie (st. n.) sosià în Braşov alt adjutant al generalului Miloradovici, aducând familiei Filipescu o scrisoare a generalului, în care acesta arătà că primise plângerea împotriva lui Ipsilant şi încredinţà că a trimis-o la locul cuvenit. Mai adăogeà că pacea încheiată între Rusia şi Franţa (tratatul dela Tilsit) dădeà celei dintâi Basarabia, Moldova şi Ţara-Românească cu cetăţile, astfel că, pe viitor, Dunărea aveà să alcătuească hotarul între Rusia şi Turcia. Mai anunţà şi încheierea unui armistiţiu de 30 zile.

Cu o zi înainte sosise in Braşov un curier trimis de generalul Sébastiani lui Napoleon. Curierul erà întovărăşit de senatorul francez Doulcet de Pontécoulant care aduceà lui Napolon prezenturile noului Sultan. Dar ei căzuse aproape de Vidin în mâinile unei cete de Sârbi cari ucisese pe Tătarul ce se găsià cu ei şi le luase atât prezenturile Sultanului cât şi tot ce aveau asupra lor. Senatorul rămăsese în Bucureşti spre a-şi procurà cele de trebuinţă şi apoi a-şi urmà calea prin Orşova.

XVI.

OPERAŢIUNILE MILITARE IN ŢERILE ROMÂNE DELA DECLARAREA RĂSBOIULUI DE CĂTRE TURCI PÂNĂ LA TRATATUL DELA TILSIT ŞI DE ARMISTIŢIUL DELA SLOBOZIA.

Ducele de Richelieu alcătuise un corp de voluntari, compus din şase regimente, trei pedestre şi trei călări, numărând fiecare câte 500 oameni. Erau comandaţi de ofiţeri (ruşi) congediaţi şi de oameni ieşiţi din cancelarii, de Greci, de Moldoveni, de Ruşi izgoniţi din slujbă, de scriitori, de calfe de negustori dela Odesa şi de slugi fugite dela stăpâni. Soldaţii erau o adunătură de hoţi şi de dezertori de toate neamurile, de Jidovi şi de Ţigani. Erau înarmaţi cu săbii ruginite, cu suliţe, cu halebarde şi pistoale.

Comanda peste ei fu încredinţată Principelui Cantacuzino, Moldovan, care părăsise slujba rusească cu gradul de locotenent-colonel, un protejat al Ducelui de Richelieu.

Langeron zice de el:

«Cantacuzène avait fait semblant de servir dans la guerre de 1788. Dans celle-ci il ne jugea pas à-propos de faire même ce semblant: il équipa très mal ses volontaires mais assez bien ses haras et les troupeaux de ses terres. C'était un fort bon homme, mais il n'était rien moins que militaire (1).

Pe lângă aceste regimente de voluntari mai erau încă alte patru de așà ziși Cazaci ai Bugului. Erau alcătuiți dintr'un mare număr de vagabonzi: Moldoveni, Greci, Munteni, Unguri dezertori, Sârbi pribegi, soldați ieșiți din slujbă și câțivà proprietari ruși seduși de climă cari, după pacea dela 1791, se așezase pe Bug unde Impărăteasa Ecaterina le hărăzise moșii și privilegii, exemptându-i de dări sub îndatorire de a face un serviciu asemănător cu al Cazacilor. Erau îmbrăcați căzăcește și aveau cai buni, dar erau soldați și mai proști decât voluntarii: aceștia se bătură câte odată, dar Cazacii Bugului o rupeau de fugă de câte ori zăriau vreun Turc.

După întâia campanie, neputându-se face nimic cu ei, fură trimiși în Polonia spre a păzì cordoanele vamale (2). Fusese puși sub comanda aceluiaș Cantacuzino care comandà voluntarii, dar care în tot timpul campaniei rămase la Chișinău, sub cuvânt de a face pesmet.

Trupele rusești din Bugeac, cari erau sub comanda lui Meyendorf, rămâneau în defensivă. Generalii ruși aveau mare frică de Pehlivan și Michelson scrise, la 13/25 Ianuarie, lui Langeron să fie cu toată privigherea spre a împiedicà ca Pehlivan, intrând în Polonia prin Dubasarì, să nu se împreuneze cu Napoleon (3).

La 10 (23) și la 29 (10) Ianuarie 1807, Pehlivan încercând să surprindă niște detașamente rusești la Mosaid și la Curmanchiu, fu respins cu pierderi, dar la 10 (22) Fevruarie el repurtă un succes asupra unuia din cei mai buni generali ruși, Voinov. In aceeaș zi Langeron împrăștià un mare convoiu de Tătari (4).

Dela mijlocul lui Fevruarie satele tătărești din Basarabia fură părăsite și dispărură. O parte din Tătari, supunându-se ordinului guvernului rusesc, trecură Nistrul și se așezară în Rusia. Dar cei mulți se duseră la Ismail, mărind astfel numărul apărătorilor cetății (5).

(1) Langeron in Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 121.
(2) Ibid., p. 121.
(3) Ibid., p. 123.
(4) Ibid., p. 124 și 125.
(5) Ibid., p. 125.

Michelson, după declaraţia de răsboiu a Porţii, ordonă ca locuitorii turci ai cetăţilor cari se predase să fie priviţi ca prinşi de răsboiu şi să fie transportaţi în Rusia. Acest ordin crud fu adus la îndeplinire şi nenorociţii locuitori turci, duşi sub escortă ca nişte criminali, pierdură obiectele lor cele mai preţioase, siliţi fiind să le vândă pe preţ de nimic, căci deoarece fusese vestiţi că trebue să plece numai cu o zi înainte, nu putuse închipuì mijloacele de transport necesare (1).

La începutul lui Martie Meyendorf şi cu Langeron împresurară Ismailul. La Iunie, Meyendorf neizbutind să iea cetatea, Michelson venì să iea comanda în persoană, dar fără mai mult succes.

Rămase acolo până după armistiţiu, plecând înapoi în Ţara-Românească tocmai la 10 (22) August 1807.

In Ţara-Românească operaţiunile militare din Ianuarie şi Fevruarie 1807 fură aproape nule. Michelson voise, după sosirea lui în Bucureşti, să se facă stăpân pe Turnul (Măgurele), dar nu erà chip să iea cetatea prin surprindere şi nu se simţià în stare, cu trupele de cari dispuneà, să întreprindă o împresurare în regulă. Lăsă deci în observaţie, dealungul Câlniştei, între Argeş şi Olt, pe generalul Ulanius. Oltenia rămăsese încă neocupată din cauza lipsei de trupe, grosul lor fiind concentrat împrejurul Bucureştilor spre a-l apără împotriva întreprinderilor lui Mustafà Bairactar dela Rusciuc.

Serghie Camenski erà însărcinat să observe, din Slobozia, cetatea Silistriei; husarii ruseşti gonise pe Turci din Călăraşi.

In Ianuarie 3.000 Turci ieşiră din Turnu începând să prade împrejurimile; Ruşii atacându-i cu puţină cavalerie, fură bătuţi la Măgura pierzând şi un tun.

La începutul lui Martie Michelson, cu 10.000 de oameni, întreprinse o expediţie în *raiaoa* Giurgiului, având de scop mai ales prădarea bogatelor sate din acea *raià*. Vreo 5.000 de Turci le ieşiră înainte la Turbaţi, dar fură bătuţi. Michelson rămase şase săptămâni împrejurul Giurgiului, distruse toate satele şi luă cu dânsul toată pânea ce o găsì în ele.

Tot atunci, Serghie Camenski se îndreptă cu toate trupele de cari dispuneà, dela Slobozia spre Odaia Vizirului, în *raiaoa* Brăilei, unde se aflau nişte trupe turceşti pe cari le puse pe fugă, ucigând pe comandantul lor; apoi, din ordinul lui Michelson, arse toate satele dimprejurul Brăilei.

(1) Ibid., p. 126.

După această expediție el venì să-și așeze tabăra lângă Buzău, pe malul stâng al Buzăului care, când venià mare, îi tăià comunicația cu Buzăul și cu Dolgoruki rămas la Slobozia. Această rea dispoziție permise tânărului Ciapan Oglù să pună mâna pe bagajele lui Ipsilant și să ardă Buzăul, când, la începutul lui Iunie, Domnul părăsì București, spre a merge la Iași. Dolgoruki fiind prevenit, ajunse prea târziu și Ciapan Oglù se strecură printre ei ; fu ajuns de Camenski numai sub zidurile Brăilei.

La sfârșitul lui Maiu, Marele Vizir Mustafà Celebì izbutise să adune la Silistria vreo 30.000 de oameni, mai mult adunătură decât oaste. El trecù Dunărea, se stabilì și se întărì în ostrovul Borcei din fața Călărașilor, pe care îl ocupă.

Această mișcare a Turcilor și temerea ca nu cumvà Mustafà Bairactar să întreprindă vreo lovitură asupra Bucureștilor, împrejurul căruia se găsiau puține trupe, făcù pe Michelson să dea ordin lui Miloradovici să evacueze capitala Țerii-Românești și să se retragă spre Siret. Acestui ordin de evacuare se datorì panica și fuga din București a Domnului, a boierilor și a tuturor autorităților, fugă despre care am vorbit în capitolul precedent.

Mustafà Bairactar, după sfatul adjutantului General Mériage, trimis de Napoleon Turcilor spre a-i povățuì, ieșì din Giurgiu cu 8—10.000 oameni și se îndreptă spre București. Marele Vizir, în loc de a înaintà cu toate trupele lui, se mulțămì să trimită la Obilești 4—5.000 de oameni cu 5 tunuri.

Miloradovici, cu toate ordinele să se retragă grabnic ce îi dăduse Michelson, ieșì din București la 31 Maiu (1 Iunie) cu toate trupele de cari dispuneà, îndreptându-se spre Obilești unde, a doua zi, bătù pe Turci cu desăvârșire și îi puse pe fugă. Apoi, fără a pierde vreme cu urmărirea, se întoarse la București unde ajunse în ziua de 3 (15) Iunie și îndată se îndreptă spre Sintești, înaintea lui Mustafà Bairactar. Acesta după ce pierduse o vreme prețioasă construind poduri pe Sabar și nu se așteptà să găsească trupe rusești între el și București, se întoarse la Giurgiu. Bucureștii erau scăpați de urgia Turcilor.

Miloradovici puse să se graveze portretul lui cu inscripția: ***Miloradovici, mântuitorul Bucureștilor.***

După lupta dela Obilești, nici Marele Vizir nici Mustafà Bairactar nu se mai mișcară, cel dintâiu din Călărași și cel de al doilea din Giurgiu, deși dispuneau amândoi de 50.000 de oameni și Miloradovici numai de 6.000.

Generalul Isaiov fusese trimis la începutul lui Maiu în Oltenia cu un batalion de infanteriei, 6 tunuri din artileria Cazacilor Donului, un regiment de Cazaci şi pandurii români.

La 17 (29) Maiu bătù, între Izvoare şi Albi, lângă Dunăre, un detaşament turcesc, luând şapte steaguri. La 17 (29) Iunie trecù Dunărea la Ostrovul Mare şi se împreună cu 5.000 de Sârbi comandaţi de Cara Gheorghe. La 19 Iunie (1 Iulie) luă cu asalt întăririle dela Malaniţa, ocupate de 5.000 de Turci, ucigându-le 1.000 de oameni şi fugărindu-i, apoi împresură Negotinul pe care l-ar fi cucerit dacă nu ar fi intervenit armistiţiul.

*

La declaraţia de răsboiu a Porţii, Budberg răspunsese prin o scrisoare adresată Marelui Vizir la 26 Februarie 1807, în care zicea că «inamicii comuni ai Turciei şi ai Rusiei se folosise de pretextul intrării trupelor împărăteşti în Principate pentru a târî Poarta în prăpăstia ce politica lor vicleană o pregătise de atâta vreme». Insă această măsură (intrarea trupelor ruseşti în Principate) a fost impusă Rusiei din cauza neobservării tratatelor de către Turci prin destituirea Domnilor, prin greutăţile puse comerţului rusesc şi prin piedecile puse trecerii prin Dardanele a vaselor ruseşti.

Majestatea Sa Imperială ar puteà să renunţe la obiectele secundare la cari s'ar interesà Poarta, dar nu poate decât să insiste asupra dreptului de trecere prin Bosfor şi asupra mănţinerii privilegiilor harăzite Moldovei şi Ţerii-Româneşti, deoarece atât interesele nemijlocite cât şi demnitatea Majestăţii Sale sunt legate de ele. Indată ce aceste două puncte principale vor fi puse la cale şi Poarta va fi dat chezăşii îndestulătoare pentru viitor, Impăratul Rusiei va restabilì cu bucurie legăturile de prietenie cu Poarta (1).

Rusia, pentru negocierile secrete având de scop pacea, întrebuinţă şi pe Constantin Ipsilant. Intr'o scrisoare a lui către Poartă, tradusă de Ruffin la 20 Martie st. n. 1807, vedem că, din însărcinarea Curţii ruseşti, Ipsilant scrisese Porţii îndată după intrarea trupelor ruseşti în Moldova, pentru a explicà că:

Impăratul Rusiei făcând ca trupele sale să intre în Principate, nu-şi propusese nici invaziunea teritoriului otoman, nici ocuparea sau luarea în stăpânire a acelor ţeri. Dorinţa de căpetenie, singura intenţiune a Ma-

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 400.

jestăţii Sale fusese să depărteze Inalta Poartă dela nişte principii contrare politicei sale proprii şi a celorlalte curţi ale Europei.

Acea scrisoare sosind în Constantinopol după plecarea elciului rusesc, probabil că nu se găsise cine s'o supună Inaltei Porţi.

Se vede deci chemat să arate Porţii că Generalul Michelson este înzestrat cu depline şi absolute puteri dela suveranul său spre a tratà şi a aplanà punctele în litigiu.

Dacă Poarta ar trimite în Ţara-Românească un plenipotenţiar, pacea s'ar puteà restabilì cu mare uşurinţă pe temeiul următoarelor baze:

1. Confirmarea alianţei cu Rusia şi reînnoirea alianţei cu Anglia;

2. Ridicarea piedecilor puse la trecerea prin Bosfor şi Dardanele a vaselor ruseşti, a trupelor şi a muniţiunilor sale de războiu;

3. Observarea şi aducerea la îndeplinire a tuturor convenţiunilor şi a tuturor obligaţiunilor privitoare la Ţara-Românească şi la Moldova;

4. Deoarece aceste Principate sunt, de vreme îndelungată, călcate şi prada unei mulţimi de flageluri, învoirea, pentru nenorociţii locuitori ai acestor ţeri, să alcătuească între dânşii oştiri pământene cu cari să se poată apărà singuri împotriva năvălirilor tâlhăreşti.

Din corespondenţa schimbată între Napoleon şi Talleyrand în luna Martie 1807, reiese că cel dintâiu se gândià să trimită în Moldova, la sfârşitul acelei luni, din Varşovia, pe Mareşalul Masséna cu 30.000 Francezi şi 15.000 Poloni, cu cari urmau să se întrunească 40.000 de oameni comandaţi de Marmont şi cari aveau să vină din Dalmaţia. In aceeaş scrisoare Napoleon însărcinează pe Talleyrand să afle dela ambasadorul turcesc dacă Poarta n'ar dori ca el să trimită 20.000 oameni pentru a acoperì Constantinopolul sau a *măturà* Dunărea (1).

Talleyrand răspunde că Poarta ar vedeà cu plăcere trupe turceşti venind în Moldova din Polonia, dar nu este sigură de dispoziţiunile locuitorilor Bosniei, nici destul de stăpână pe ei pentru a garantà că trupele franceze trimise din Dalmaţia n'ar aveà de luptat cu greutăţi mari (2).

In urma acestui răspuns al lui Talleyrand, Napoleon îi răspunse să spună ambasadorului turc că nu va mai fi chestiune de a trimite trupe franceze nici la Constantinopol nici prin Bosnia (1).

---

(1) D. A. Sturdza, *Acte şi Documente relative la Renaşterea României*, I, p. 548.
(2) Ibid., p. 551.

Urmau de pe atunci propuneri de pace între Franţa şi Rusia. Talleyrand scrià Impăratului, la 18 Martie, pentru a-i anunţà că Rusia este dispusă să încheie pacea şi cu Turcia şi cu Franţa, însă în chip deosebit cu fiecare şi fără a primì mediaţiunea Austriei. Budberg a arătat că Impăratul Alexandru este dispus a încheià pacea cu Turcia pe baza vechilor tratate. Această bază nu ar' închezeşluì Turciei independenţa ei desăvârşită, dar Talleyrand sperà că această propunere a Rusiei trebue privită ca alcătuind numai o primă deschidere (1).

Poarta care reintegrase pe Alexandru Suţu în Domnia Ţerii-Româneşti nu reîntări pe Calimah, dar numì în locul lui, în Moldova, în cursul lunii Martie, pe marele Dragoman Alexandru Hangerliu.

La 29 Maiu Sultanul Selim III, care erà urît de ulemale şi de ieniceri fiindcă încercase mai multe reforme şi pentrucă, cu drept cuvânt, se bănuià că voeşte să reformeze cu desăvârşire pe ieniceri, fu depus şi închis în seraiu, proclamându-se ca Sultan vărul său Mustafà.

Ienicerii din oastea Vizirului erau nemulţămiţi, fiindcă Mustafà Celebì se încercase să destitue pe Ienicer-Agasì; ei se revoltase şi Vizirul îi linişfise cu greu restabilind pe Ienicer-Agasì şi făcându-i daruri scumpe.

Indată ce aceste trupe nedisciplinate auziră de revoluţia ce se făcuse la Constantinopol, ele declarară că nu vor trece Dunărea până ce Marele Vizir nu va fi destituit. Marele Vizir renunţă singur la comandamentul oştirii şi o părăsì; în locul lui fu numit în curând Mustafà Bairactar.

Rusia îşi urmà negocierile cu Poarta; dintr'un răspuns al guvernului otoman, adresat la 28 Iunie 1807 (2) lui Pozzo di Borgo, rezultă că acesta îi făcuse propuneri de pace în numele Rusiei.

In răspunsul său, Poarta începe prin a arătà că făcuse toate sacrificiile cu putinţă pentru a mănţineà pacea, când «invaziunea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti, precum şi luarea cetăţilor Hotin şi Bender, cea mai batjocuritoare violare a dreptului ginţilor, o silise să recurgă la arme».

Provinciile Moldovei şi Ţerii-Româneşti sunt fără cea mai mici îndoeală, nu sub stăpânirea Rusiei ci sub a Porţii; cum dar s'ar puteà tăgăduì Sultanului dreptul de a numì sau de a înlocuì pe ocârmuitorii lor şi de a adoptà măsurile de ocârmuire ce i s'ar

(1) Ibid, p. 553.
(2) Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 435.

păreà mai nemerite pentru a asigurà prosperitatea acelor provincii? Poarta nu reclamă decât executarea unui principiu de drept natural recunoscut de toate popoarele: «să nu faci altora ceeace nu ai voì ca să ţi se facă». Ar permite oare Curtea rusească unei puteri străine să se amestece în administraţia provinciilor ei?

Poarta doreşte sincer pacea, dar nu o va încheià decât dacă pacea îi va asigurà neatârnarea cea mai desăvârşită. Poarta preferă să se îngroape sub ruinele patriei mai degrabă decât să mai încheie tractate de pace la fel cu acele ce i-au fost smulse până astăzi cu sila. Rusia să reià îndatorirea să nu se mai amestece nici într'un chip, nici în afacerile Moldovei şi Valahiei, nici în cele comerciale ale Porţii, nici în ale *raialelor* sau supuşilor săi, să restitue partea din Georgia ce a uzurpat-o precum şi forturile dela Anacra şi pacea va fi în curând încheiată cu concursul aliaţilor Inaltei Porţi, de ale căror interese aceasta nu se va despărţì niciodată.

Precum rezultă din răspunsul de faţă, un teren de înţelegere erà greu de găsit.

In acest timp însă, cu tot răsboiul, urmau tratări necontenite întrė Rusia şi Napoleon. Rusia voià să încheie pacea numai cu Franţa, cerând să fie lăsată a tratà cu Turcia în chip cu totul deosebit, iar Napoleon voià ca tratatul de pace să fie discutat şi încheiat de toate puterile beligerente (1).

La 26 Aprilie Napoleon însărcină pe Talleyrand să comunice Porţii, prin Sébastiani, ce fel de propuneri i se făcuse, dar că *el refuzase să trateze despre pace fără aliaţii lui, printre cari Poarta este cel dintâiu*, şi ca Poarta să trimită solului ei instrucţiuni spre a-l pune în stare să iea parte la congres, la Varşovia, dacă se va ţineà acel congres. Repetă că *nu va despărţì niciodată cauza lui de a Porţii.* Indată ce Vizirul va fi trecut Dunărea şi Danţcul (Danzig) va fi căzut, se va pune în mişcare spre a izgonì pe Ruşi (2).

Din cele ce le găsim într'un memoriu rus din Iunie 1807, tratând despre bazele negocierilor, vedem că la acea vreme Rusia îşi dăduse seamă că nu va puteà obţineà dela Napoleon să încheie separat pacea cu el :

...3. «*L'évacuation de la Moldavie et de la Valachie.* Il serait sans doute à désirer qu'en faisant la paix avec la France nous puissions conserver la

(1) Ibid., p. 558 şi urm.
(2) Ibid., p. 561.

faculté de nous arranger de gré à gré avec la Porte. Mais comme il ne faut pas se flatter de pouvoir éviter l'intervention de Bonaparte dans cet arrangement, il faudrait tâcher, en promettant l'évacuation des deux principautés, d'obtenir pour condition que, jusqu'à la paix définitive entre la Russie et la France, la Moldavie et la Valachie resteront en pleine jouissance des droits et privilèges à elles concédés depuis le traité de Kainardji (1).»

Rusia erà chiar dispusă să facă concesiuni în privinţa stipulaţiunilor conţinute în tratatul dela Cainargi; iată ce găsim într'o anexă la memoriul în chestiune:

«....*Turquie.* La Russie est prête à s'arranger avec la Porte sous la médiation de la France et sur la base des traités qui ont subsisté jusqu'à la dernière rupture. Elle fera même le sacrifice de tels des avantages que lui assurent ces traités, en autant que cela sera possible (2)».

Se vede că oamenii de Stat ai Prusiei tot încă nu dobândise o idee clară a situaţiunii, căci la memoriul prezentat la 22 Iunie 1807 Regelui Prusiei de către Hardenberg, se găseşte o anexă desvoltând un plan întreg de pacificare generală şi o alianţă între Franţa, Rusia şi Prusia, care alcătueşte totodată şi un plan pentru împărţirea Turciei. Se propune prin acest plan a se da Rusiei Moldova întreagă cu Basarabia şi Ţara-Românească până în Olt; iar Austriei, să i se dea Oltenia, Dalmaţia, Bosnia şi Serbia; Regele de Napoli se obţină Albania şi Insulele Ionice, iar Franţa să aibă Tesalia, Livadia, Negroponte, Morea, Candia şi toate insulele europene ale Arhipelagului (3).

Chiar după încheierea armistiţiului, Hardenberg stărue pe lângă Suveranul său pentru ca planul de împărţire al Turciei expus mai sus să fie pus sub ochii lui Napoleon.

Prin tratatul dela Tilsit din 7 Iulie 1807, Napoleon, *în aparenţă*, se ţineà de legăturile cu Poarta.

Tratatul conţineà următoarele hotărîri :

«Art. 21. Toutes les hostilités cesseront immédiatement, sur terre et sur mer, entre les forces de S. M. l'empereur de toutes les Russies et celles de Sa Hautesse, dans tous les points où la nouvelle de la signature du présent

(1) Ibid., p. 562.
(2) Ibid., p. 566.
(3) Ibid., p. 509.

traité sera officielement parvenue. Les hautes parties contractantes la feront porter, sans délai, par des courriers extraordinaires, pour qu'elle parvienne le plus promptement possible aux généraux et commandants respectifs.

«Art. 22. Les troupes russes se retireront des provinces de Valachie et de Moldavie, mais les dites provinces ne pourront être occupées par les troupes de Sa Hautesse jusqu'à l'échange des ratifications du futur traité de paix définitive entre la Russie et la Porte Ottomane (1).

«Art. 23. S. M. l'empereur de toutes les Russies accepte la médiation de S. M. l'empereur des Français, roi d'Italie, à l'effet de négocier et conclure une paix avantageuse et honorable aux deux empires. Les plénipotentiaires respectifs se rendront dans le lieu dont les parties intéressées conviendront, pour y ouvrir et suivre les négociations.

«Art. 24. Les délais dans lesquels les hautes parties contractantes devront retirer leurs troupes des lieux qu'elles doivent quitter en conséquence des stipulation ci-dessus, ainsi que le mode d'exécution des diverses clauses que contient le présent traité, seront fixés par une convention spéciale».

Am zis că Napoleon se ţineà, *în aparenţă*, de legăturile lui cu Poarta, căci tratatul dela Tilsit, adus la cunoştinţa lumii întregi, erà însoţit de două acte, amândouă secrete, unul intitulat: *Articole separate şi secrete ale tratatului de pace şi de amiciţie dela Tilsit, din 7 Iulie 1807* (2) şi celalalt: *Tratat de alianţă ofensivă şi defensivă dintre Franţa şi Rusia* (3). Tustrele actele erau datate din aceeaş zi : 7 Iulie 1807.

Printre *articolele separate* se găsià unul (art. 4) prin care Impăratul Rusiei se îndatorà să recunoască pe M. S. Regele de Napoli, Iosef Napoleon, ca Rege al Siciliei, *îndată ce Regele Ferdinand IV va fi dobândit o indemnitate ca Insulele Baleare sau Insula Candia (Creta) sau orice alta de aceeaş valoare.*

Napoleon se gândià deci să îndemnizeze, la caz de trebuinţă, pe Ferdinand IV cu o insulă aparţinând aliatului său. Tratatul de alianţă erà mult mai categoric.

Iată ce rosteşte la articolul 8:

«Pareillement, si par une suite des changement qui viennent de se faire à Constantinople, la Porte n'acceptait pas la médiation de la France ou si après qu'elle l'aura acceptée, il arrivait que, dans le délai de trois mois après l'ouverture des négociations, elles n'eussent pas conduit à un résultat

(1) Ibid., p. 580.
(2) Ibid., p. 581.
(3) Ibid., p. 582.

satisfaisant, la France fera cause commune avec la Russie contre la Porte Ottomane, et les deux parties contractantes s'entendront pour soustraire toutes les provinces de l'Empire Ottoman en Europe, la ville de Constantinople et la province de Romelie exceptées, au joug et aux vexations des Turcs (1)».

Nu încape îndoeală că în desele convorbiri intime ce au avut loc la Tilsit între cei doi Impăraţi, s'a vorbit mai pe larg despre împărţirea Turciei Europene; vedem pe Impăratul Rusiei, în convorbirile lui posterioare cu Savary, referindu-se de repeţite ori la făgăduinţele ce-i făcuse Napoleon în această privinţă (2). Contele Rumianţov, cancelarul lui Alexandru, califică, faţă de Savary, împărţirea Turciei de *grand ouvrage* (3).

Ca pretext pentru această schimbare de front a politicei sale către Turcia, Napoleon dădeà, faţă de Impăratul Alexandru, răsturnarea luì Selim care i-ar fi dovedit că Impărăţia turcească nu mai puteà subsistà în Europa (4).

Napoleon nu aveà interes la împărţirea Turciei, dar îi conveniă să stârnească poftele lui Alexandru în această privinţă, sperând că acesta, pentru a le puteà satisface, va închide ochii asupra compensaţiunilor ce Napoleon aveà de gând să le caute aiurea şi anume în Silesia, pe care voià s'o păstreze pentru dânsul, dobândind astfel o poziţiune din care puteà să privegheze şi să ameninţe totodată Prusia, Rusia şi Austria şi să dea grabnic ajutor nouăi sale creaţiuni, Marelui Ducat al Varsoviei. Dar la Iulie 1807, dacă Napoleon cunoşteà anume obiectul poftelor noului său aliat, el se păzise să i se deschidă asupra aceluia al poftelor lui.

Armistiţiul dela Tilsit fusese comunicat lui Michelson la 13 Iunie (5) st. v., poruncindu-i-se să se abţină dela orice act de ostilitate asupra Turcilor, dacă aceştia primesc să i se conformeze şi ei. La 28 Iunie i se adresează, tot din Tilsit, un rescript împărătesc însoţit de un extract al tratatului de pace, rescript în care i se dau instrucţiunile următoare :

1) Ibid., p. 584.

(2) Ibid., rapoartele lui Savary din 6 August 1807, p. 591; din 9 Octomvrie, p. 615 şi din 4 Noemvrie, p. 623.

(3) Ibid., p. 615.

(4) Ibid., p. 589.

(5) Ibid., p. 589.

«Cu toate că s'a zis pozitiv în al 25-lea articol al acestui act că armata mea va evacuà Moldova şi Ţara-Românească, totuş s'a stabilit între mine şi împăratul Napoleon că evacuaţiunea armatei încredinţată Domniei-Voastre va depinde de următoarele împrejurări, adică: ca Poarta să consimtă a primì mediaţiunea Franţei pentru încheierea păcii sale cu Rusia, să se îndatorească şi din parte-i să-şi retragă armata din Ţara-Românească şi să nu mai ocupe nici acel principat, nici Moldova câtă vreme vor ţineà negociaţiunile pentru pace şi, în sfârşit, ca primind mediaţiunea Franţei, să numească pe plenipotenţiarii ei pentru negociaţiuni şi pentru restabilirea păcii cu noi.

Vă însărcinez să comunicaţi aceste condiţiuni Marelui Vizir şi să-i propuneţi să încheie, pe baza lor, o convenţie preliminară, în care toate articolele sus zise vor trebuì înserate în chipul cel mai clar. Dacă o asemenea convenţiune este încheiată, veţi retrage din Moldova şi din Ţara-Românească armata pusă sub comanda Domniei-Voastre şi veţi ocupà poziţiunea ce o veţi crede mai nemerită dincoace de Nistru. Dacă, dimpotrivă, Marele Vlzir, sub un pretext oricare, nu ar consimţì la toate condiţiunile sus menţionate, veţi aduce la îndeplinire instrucţiunile mele dela 15 ale acestei luni păstrând poziţiunile voastre actuale...»

Totodată se face cunoscut lui Michelson că Lascarov este însărcinat mai în special cu negocierile şi i se anunţă sosirea colonelului francez Guelleminot, însărcinat să confirme Marelui Vizir propunerile făcute de Ruşi şi apoi să plece la Constantinopol.

Dintr'un raport al lui Savary din 6 August reiese că, a doua zi după sosirea acestuia la Petersburg, adică la 24 Iulie st. n., Împăratul Alexandru îi şi vorbise despre cele ce Napoleon *îl făcuse să spere,* adăogând că:

Impăratul care judecă mai bine decât oricine, s'a părut că vede că Împărăţia dela Constantinopol nu poate să continue a ocupà încă multă vreme un loc printre puterile Europei.

Am vorbit mult despre aceasta; şi mărturisesc că dacă această putere trebue să se prăbuşească într'una din zilele acestea, poziţiunea Rusiei o face să spere că va moştenì o parte din rămăşiţe (1).

Negociaţiunile pentru armistiţiu avură loc la Slobozia, comisarul turcesc erà Galib Efendi, cel rusesc Lascarov. Langeron pretinde (2)

(1) Ibid., ibid., pag. 591 sq.
(2) Langeron in Hurmuzaki, supl. I, vol. III, pag. 149.

că la aceste negocieri, pe lângă Guilleminot, ar fi asistat și Ledoulx care, fiind crescut la Moscova, unde tatăl lui exercitase meseria de cofetar, ştià perfect ruseşte. Meyendorff şi Lascarov necunoscând această împrejurare, se sfătuiau ruseşte faţă de dânsul, iar Ledoulx raportà lui Galib toate sfaturile lor. Acest incident raportat de Langeron este fără îndoeală foarte nostim, numai are un păcat mare..... nu poate fi adevărat, pentru bunul temeiu că, din partea rusească negocierile erau purtate de singurul Lascarov, precum reiese din chiar actul de armistiţiu dela 12 (24) August 1807.

Articolul 1 stipulează că, îndată după semnătura armistiţiului, ambii comandanţi supremi vor trimite curieri ordonând tuturor detaşamentelor să înceteze pretutindeni orice ostilitate.

Articolul 2 stipulă că plenipotenţiarii se vor întrunì cât mai curând pentru tratarea păcii definitive, iar că armistiţiul va ţineà până la 3 Aprilie 1808.

Articolul 3 hotără că, îndată după semnarea armistiţiului, trupele ruseşti vor începe evacuarea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti, precum şi cetăţile ocupate de ele şi se vor retrage în lăuntrul graniţelor Împărăţiei ruseşti, astfel încât evacuarea să fie cu totul terminată într'un spaţiu de 39 zile dela data semnării armistiţiului.

Tunurile, efectele şi muniţiunile, găsite de Ruşi în cetăţi la ocuparea lor, aveau să fie lăsate în ţară.

Trupele turceşti pe malul stâng al Dunărei aveau să treacă pe cel drept într'un termen de 35 zile, lăsând în cetăţile Ismail, Brăila şi Giurgiu numai garnizoanele trebuitoare pentru paza lor.

Trupele ruseşti şi cele otomane aveau să corespundă între ele pentru ca ambele armate să se retragă în acelaş timp.

Până la sosirea plenipotenţiarilor numiţi pentru încheierea păcii ambele părţi contractante nu aveau să aibă vreun amestec în administraţia Principatelor.

Până la pace, în cetăţile ocupate de trupele ruseşti nu puteau să intre trupele otomane, ci numai locuitorii cari le părăsise.

Suspensiunea ostilităţilor erà prevăzută şi pentru împrejurimile Vidinului şi ale Feth-Islamului.

Articolul 4 stipulă că Ruşii vor restituì vasele de răsboiu ce le cucerise dela Turci. Celelalte articole sunt privitoare la amănunte mai puţin importante.

(1) D.A. Sturdza, op. cit. I, p. 293.

Michelson căzuse greu holnav și murì la 18 (30) August. Armistițiul fu ratificat de Meyendorf care, fiind Generalul-Locotenent cel mai vechiu în grad, luă comanda oștirii.

Incă înainte ca textul armistițiului dela Slobozia să fi fost cunoscut de Curtea din Petersburg (1), Budberg prezentase Impăratului Alexandru, la 19 August 1807, un referat în care el se pronunță în chip foarte categoric împotriva evacuării Principatelor de către trupele rusești și a retragerii lor în stânga Nistrului înainte de încheierea definitivă a păcii. Obligațiunea înscrisă în această privință în tratatul dela Tilsit puteà folosì numai Turcilor și erà în dauna Rusiei. Trupele rusești retrăgându-se, nimic n'ar puteà oprì pe Turci să facă incursii prădalnice în Principate. Și în caz de a nu se încheià pacea definitivă, Turcii vor puteà să treacă Dunărea în orice moment și să ocupe în trei patru zile cetățile părăsite de Ruși, înainte ca aceștia, retrași dincolo de Nistru, să fi putut face vreo mișcare spre a se opune.

Anexează la referat un proiect de depeșă pentru Michelson.

Impăratul Alexandru erà convins de mai nainte de bunătatea temeiurilor invocate de Budberg. A doua zi, 20 August, acesta trimise lui Michelson, din ordinul Impăratului, o depeșă în care îiziceà că și suveranul este de părere că retragerea trupelor rusești în a stânga Nistrului este cu desăvârșire păgubitoare pentru Ruși, din cauza distanței neegale de pozițiunile ocupate astăzi, în cari s'ar găsì armatele după evacuare.

Țelul principal al armistițiului fiind încetarea ostilităților și începerea negociațiunilor de pace, se recomandă lui Michelson ca actul armistițiului să nu cuprindă altcevà.

Insă, dacă înainte de primirea depeșei s'ar fi semnat un act stipulând evacuarea Principatelor, atunci i se poroncește să facă tot ce-i va fi cu putință spre a tărăgănà, sub diferite pretexte, cari îi vor fi mai folositoare, retragerea oștirii.

Precum am văzut, armistițiul fusese semnat la 12 August, adică cu opt zile înaintea sosirii acestei depeși.

Supărarea Impăratului Alexandru când cunoscù textul armistițiului fu mare; el refuză să-l aprobe, dând ca pretext al acestui refuz faptul că articolele 2 și 4 erau neadmisibile. Nu voià să se lege până la Maiu, lăsând astfel vreme Turcilor să-și adune puterile din toată Impărăția spre a le aduce pe Dunăre, și nu voià să audă

1) Sturdza, op. cit., I, pag. 594 sq.

despre restituirea vasului cucerit de Seniavin, care se aflà pe mare cu escadra rusească, zicând că: «c'est une trophée assez chèrement payé pour que je tienne à la conserver».

Apoi erà mânios pe Guilleminot, căci îşi închipuià, foarte pe nedrept, că condiţiunile din actul de armistiţiu, supărătoare pentru el, fusese înserate după stăruinţa acelui ofiţer francez (1).

In realitate însă nu încape îndoeală că Impăratul Rusiei erà foarte mulţămit că, în urma inserţiunii acestor două articole, găsise cuvânt pentru a nu evacuà Principatele.

Meyendorf, îndată după ce ratificase armistiţiul, începuse evacuarea, ceeace produsese panica cea mai grozavă în amândouă Principatele cari se vedeau expuse la violenţele armatei turceşti ce se aflà parte pe malul drept şi parte pe malul stâng al Dunărei.

Această spaimă, foarte probabil hrănită de Ruşi, avù drept rezultat că, îndată după semnarea armistiţiului, Divanul Moldovei trimise la Movilău, la cartierul Generalului Apraxin care comandà acolo un corp de rezervă ataşat oştirii din Principate, pe Vornicul Alecu Ianculeu, ca să-l roage să se îndrepte cu oastea lui spre Iaşi pentru apărarea ţerii. Apraxin răspunse că nu poate venì, neavând ordine dela Michelson (1).

Boierii cărora vestea evacuării Principatelor, după propria lor mărturisire: «la toţi au deschis rană şi pe fiecare l-au adus în spaimă şi desnădăjduire», se hotărîră a trimite lui Apraxin o deputaţiune alcătuită din un Episcop şi doi boieri, cari să-i prezente o petiţiune din partea întregului Divan, *cerând incorporarea ţerilor române la Impărăţia Rusiei*, spre a nu mai fi expuse la năvălirile necontenite urmate de pradă şi de cruzimi ale Turcilor.

«Două aceste Domnii nici oşti, nici întrebuinţarea armelor fiind oprită de stăpânirea ce ne-a ocârmuit până acum, iar varvarii ce sunt împrejurul nostru, această curmare ce s'a făcut buimăcirii lor prin răsboiul acesta, acum o pun în vinovăţia liniştitului, ticălosului norodului nostru şi iată că sabia răsplătirii este gata asupra noastră: iată aceasta este cea adevărată pricină a neodihnei noastre. Sfinţita noastră nădejde prin aceasta înviază, că făcătoarea de bine mâna cea monarhicească a primit sub acoperemântul său norodul cel de o credinţă despărţit de Rusia cu munţii cari fac nu puţină împiedecare, însă Georgia şi Imeretia, şi mai după depărtaţii munţi, bine

(1) D. A. Sturdza, op. cit., pag. 600.
(1) V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, IX, p. 176.

îşi petrec zilele sub mântuitorul acoperământ al Impărăteştii Sale Măriri.

Primeşte, Excelenţa Voastră, această cu osârdie, cu credinţă şi cu adevărul pecetluită jalba noastră şi arătând-o prea milostivei Măririi Sale cei Impărăteşti, cere-ne înaltă voie ca să trimitem deputaţi din partea norodului, ori să se ceară dela noi dovada credinţei noastre, şi atunci cu grăbire vom sburà cu aripi către mântuitorul dumnezeesc prestol spre a pecetlui cu jurământ credinţa noastră, întru toate pricinile acestea cari lămurit le arătăm aicea, şi primeşte asupră-ţi chezăşluirea a ne mijlocì dela prestol fericirea aceasta ce o cerem pentru toată ţara, care în veci va fi îndată cu mulţămirea (1).

Vedem că boierii Divanului Moldovei vorbesc aici în numele amândoror ţerilor, ceeace face pe V. A. Urechiă să creadă că demersul pe lângă Apraxin fusese făcut în urma unei sfătuiri între ambele Divanuri (2).

Această jalbă poartă data de 28 August 1807.

Episcopul şi boierii trimişi la Movilău se întâlniră acolo cu Feldmareşalul Principe Prozorovsky care venià să iea comanda armatei din Principate. Ei se întoarseră în Iaşi aducând o scrisoare a lui Apraxin către Mitropolit, la care generalul arătà că a transmis îndată Impăratului jalba Divanului, ceeace şi făcuse printr'un raport a cărui copie ni s'a păstrat (3).

XVII.

ÀMĂNUNTE ASUPRA IMPREJURĂRILOR INTERNE ALE MOLDOVEI DELA INCHEIEREA ARMISTIŢIULUI DELA SLOBOZIA PÂNĂ LA NUMIREA LUI CUŞNICOV IN CALITATE DE PREŞEDINTE AL DIVANURILOR.

Un curier din Petersburg aducând lui Ipsilant invitarea să plece în grabă la Petersburg, el se pornì îndată lăsând Caimacam în Bucureşti pe Postelnicul Antoni. Ajuns la 14 Septemvrie 1807 în Iaşi, cerù, probabil pentru cheltueli de drum, 150 mii lei dela Divan.

Boierii se adunară la Mitropolie spre a se sfătuì asupra acestei cereri. In Visterie nu erau bani şi boierii erau împărţiţi în două tabere: Bălşeştii, Visternicul Roznovanu, Visternicul Grigoraş Sturdza,

(1) Ibid., p. 177 sg.
(2) Ibid., p. 176, nota 2.
(3) Ibid., p. 179, nota 2.

Paladi şi Ianculeu, cari erau în răi termeni cu Ipsilant, nu voiau să avanseze acea sumă din propriile lor mijloace, iar Costache Ghica cu Săndulache Sturdza, Paşcanu, Conachi şi alţii, cari erau în buni termeni cu fostul Domn, se declarau gata a avansà suma pe chezăşia Visteriei. La urmă Ipsilant fu silit să plece fără a luà banii (1).

Trupele ruseşti, cari erau în plină mişcare de evacuare a Principatelor, primiră la mijlocul lui Septemvrie st. n. porunca neaşteptată de a suspendà evacuarea.

La 18 Septemvrie st. n. se cetì în Divan o scrisoare a lui Lascarov, în care se ziceà că:

«Mărirea Sa Impăratul tuturor Rusiilor a dat ascultare rugămintei ce-i făcuse Divanul Moldovei, ca trupele Măririi Sale să ţină această ţară ocupată până la încheierea păcii, spre a ocroti pe locuitori împotriva violenţelor Turcilor, şi a hotărît ca trupele sale să rămână aici până la încheierea păcii. Mărirea Sa speră că Divanul şi poporul vor face cele de trebuinţă pentru aprovizionarea trupelor şi se pot răzămà pe buna voinţă a Măririi Sale (2).

Boierii, atât acei cari aparţineau partidei ruseşti cât şi acei ce ţineau cu Turcii, erau foarte neliniştiţi de această măsură. Nici unii nici alţii nu-şi aduceau aminte să fi făcut cererea despre care vorbeşte comunicarea de mai sus. Ei erau pe de o parte foarte mulţămiţi să fie la adăpostul cruzimilor ce le-ar comite Turcii, dar pe de alta se temeau să nu fie traşi la răspundere şi priviţi ca pricina acestei violări a tratatului dela Tilsit (3).

La 25 Septemvrie st. n. sosì dela Bucureşti în Iaşi Generalul Lascarov şi, la 26, fură rânduiţi ca boieri de Divan: Logofătul Costache Ghica, Logofătul Iordache Paşcanu, Visternicul Iordache Balş, Visternicul Săndulache Sturdza, Visternicul Iordache Roset Roznovanu şi Vornicul Gavril Conachi. Afară de Iordache Balş şi de Roznovanu, toţi aceşti boieri aparţineau partidei lui Ipsilant.

Mitropolitul fu cu desăvârşire depărtat de orice afacere politică şi mărginit numai în drepturile şi datoriile lui de chiriarh (4).

Aceste numiri au pricinuit mare nemulţămire printre potrivnicii lui Ipsilant, cari au făcut un fel de legătură, cuprinzând pe Mitropolit, Logofătul Costache Balş, Visternicul Grigoraş Sturdza, Vor-

(1) Corespondentul anonim din Iaşi.
(2) Idem.
(3) Idem.
(4) Idem.

nicul Paladi şi Visternicul Alecu Balş (fiul lui Iordache Balş), cu scop de a trimite, prin mijlocirea autorităţilor militare, jalbă la Petersburg spre a obţineà depărtarea sau cel puţin mărginirea lui Lascarov. Insă reclamaţiile lor fură respinse de Prozorovski în chipul cel mai aspru (5).

Lascarov, înainte de a plecà iar peste Milcov pentru negociările păcii, făcù cunoscut că marele cartier general al Cneazului Prozorovsky va fi stabilit în Iaşi, în Curtea Domnească, care va trebuì curăţită spre acest sfârşit.

Comandantul pieţei, Locotenentul Colonel Mihailovici, fu numit inspector al cartierelor, punându-se sub ordinele sale Aga, maiorul de piaţă şi un adiutant. Toate casele din Iaşi urmau să fie numerotate, toate încăperile lor însemnate. Nimeni nu erà scutit de obligaţia să dea cartier, afară de cei ce obţineau un bilet de scutire dela acea îndatorire dela mai marele comandant. Se desemnau mai multe sate megieşe, obligate să furniseze comandantului pieţe transporturile necesare (6).

In Divan se mai numiră şase boieri şi anume: Logofătul Constantin Balş, Logofătul Neculai Balş, Visternicul Grigoraş Sturdza, Vornicul Constantin Paladi, Vornicul Dumitrache Sturdza, Vornicul Lupul Balş şi Mitropolitul. Precum se vede, Divanul erà acuma alcătuit din membri ai ambelor partide (7).

La adresa boierilor prin care aceştia se plângeau de modul în care fusese alcătuit Divanul, Lascarov răspunse la 30 Octomvrie st. n. că :

Se miră văzând că boerii nu aprobă măsurile luate de el spre folosul slujbei stăpânului său şi a ţerii. Că deşi nimic nu-l îndatoreşte să le răspundă la acea scrisoare, el răspunde pentru a-şi arătà consideraţia către Mitropolit şi boieri.

Datoria de căpetenie ce-i este impusă prin prea înaltul rescript de numire este stârpirea abuzurilor de tot felul ce s'au întrodus pe furiş în alcătuirea socotelilor pentru întreţinerea armatei împărăteşti. Şi obârşia acestor abuzuri trebue căutată în împrejurarea că Divanul este împărţit în mai multe partide, cari pierzându-şi tot timpul în intrigi şi prigoniri, afacerile stau pe loc. Numind în Divan un număr mic de boieri, avuse de scop să

---

(5) Idem.
(6) Idem.
(7) Idem.

scurteze discuţiunile nesfârşite şi să obţină ca mersul afacerilor curente, ca serviciul Visteriei, aprovizionarea armatei şi îngrijirea spitalelor să fie accelerate.

In cazul când s'ar ivì afaceri atingând aşezămintele ţerii sau altele de o însemnătate neobişnuită, nu încape îndoeală că aveà să mai ceară nu numai sfatul Mitropolitului ci şi pe al întregii boierimi.

Ii este cunoscut că şi sub ocârmuirea Domnilor Divanul nu erà alcătuit din toţi boierii ci numai dintr'un număr restrâns din ei şi că Mitropolitul cu ceilalţi erau traşi la sfat numai în împrejurări de deosebită însemnătate.

Că această procedare a boierilor este departe de a dovedì supunerea şi devotamentul lor către Impăratul tuturor Rosiilor reprezentat prin el, Lascarov, când se pun de pricină pentru măsurile luate de el.

A observat că scrisoarea în chestiune este iscălită numai de câţiva din boierii cei de samă şi că cele mai multe iscălituri vin dela unii cari n'au ocupat încă nici o slujbă.

Despre faptele lui are să dea socoteală numai stăpânului său şi nu boierilor; dacă aceştia sunt nemulţămiţi, n'au decât să se îndrepte cu plângeri la Impărat.

Doreşte cu atât mai mult ca semnătorii scrisorii să-şi schimbe purtarea faţă de dânsul, cu cât este încredinţat că demersul nu vine dela obştia boierilor, ci numai dela un mic număr de rău voitori şi speră că cu toţii îşi vor schimbà purtarea în curând.

Prozorovsky adresă la 16 Noemvrie 1807 Divanului Moldovei o *predlojenie* în care ziceà că :

Sfetnicul de taină Lascarov care, în urma voinţei Măririi Sale Impăratului, a fost numit mijlocitor între oştirea Măririi Sale şi cele două Divanuri ale Principatelor Moldovei şi Ţerii-Româneşti şi căruia i s'a pus îndatorire să păstreze buna rânduează şi înţelegerea într'aceste două Principate, i-a jăluit că Divanul de loc nu bagă în samă propunerile lui, nu recunoaşte superioritatea lui şi urmează cu totul împotriva poruncilor lui. El arată ca îndemnător la această purtare mai cu deosebire pe Constantin Balş care a cutezat chiar să publice, spre supărarea şi necinstirea lui Lascarov, că Mărirea Sa îl va destitui în curând.

Datoria lui (Prozorovsky) ca mai mare Comandant al oştirii, îi impune să scrie Divanului în chip poruncitor, a nu cutezà să depăşească marginea datoriilor sale şi că mai ales este dator Constantin Balş să arăte lui Lascarov, numit de Mărirea Sa Preşedinte al Divanului, tot respectul ce i se cuvine.

Dacă Divanul ar fi dat ascultare propunerilor înţelepte ale lui Lascarov şi nu şi-ar fi pierdut vremea cu desbateri zadarnice, el ar fi putut să îndeplinească cele cerute de binele armatelor Măririi Sale, dovedind astfel devotamentul său către augustul protector al ţerii. El (Prozorovsky) se vede deci silit să întrebuinţeze mijloacele cele mai eficace spre a dobândi, în toate ramurile ocârmuirii ce-i este încredinţată, conglăsuirea trebuitoare. Iată pentru ce poronceşte Divanului să-i raporteze fără întârziere pentru ce s'a incumeţit numitul Constantin Balş să se opună lui Lascarov. Porunceşte tot odată ca acel boier să nu se mai sustragă pe viitor dela ascultarea datorită de el.

Apoi arată că ştie că Lascarov însărcinase pe Spătarul Cananău cu cercetarea abuzurilor săvârşite la isprăvniciile de Iaşi şi de Hotin şi mai cu seamă cu aceea a socotelilor, iar că Constantin Balş şi Grigoraş Sturdza n'au vrut să încredinţeze Spătarului decât actele privitoare la Hotin. Cauzele refuzului de a da actele privitoare la ţinutul Iaşilor sunt faptul că Constantin Balş a perceput din acest ţinut nu numai bani, dar şi producte în natură, pe cari le-a întrebuinţat în folosul casei sale şi că nepotul lui Balş, Alexandru Mavrocordat, a stors din acest ţinut 40.000 lei pentru fân şi a întrebuinţat acei bani pentru sine, apoi *cei mai de seamă boieri au moşii în acest ţinut, cari sunt scutite de orice sarcini, pe când ceilalţi locuitori se prăpădesc sub asupririle acelor boieri.*

Prozorovsky poronceşte deci ca să se dea lui Cananău toate actele trebuitoare spre îndeplinirea misiunii lui şi ca, pe viitor, sărcinile ţerii să fie purtate după analog de toţi locuitorii ţerii. Ocârmuitorilor Moldovei trebue să le fie cunoscut că Mărirea Sa se poate îngriji de ocârmuirea Moldovei numai până la încheierea păcii între Rusia şi Poartă, care pace este mijlocită de Impăratul Francezilor.

El, Prozorovsky, aşteaptă dela membrii Divanului ca ei să pună capăt tuturor prigonirilor şi intrigilor, dând întreaga lor băgare de seamă numai folosului ţerii. Nimic nu îndreptăţeşte pe membrii Divanului acestui Principat să asuprească pe locuitori: atât religia cât şi omenia opresc o asemenea procedare.

După ce mai face Divanului o scurtă morală, termină recomandându-i să fie călăuzit de dorul dreptăţii, să se ferească de desbinări şi *să nu facă cheltueli inutile cum sunt cele pentru mesele comandanţilor ruseşti.*

O scrisoare a corespondentului anonim din Iaşi, purtând data de 3 Ianuarie 1808, confirmă învinovăţirile aduse de Prozorovsky Divanului.

«Mersul afacerilor, zice el, nu se poate descrie. La 11 ore vin boierii la Curte, se sfădesc între dânşii aproape un ceas şi se despart fără a fi făcut nimic. Toată lumea recunoaşte că numai o cârmuire despotică poate să ocârmuească această ţară sau, mai bine zis, pe boieri».

In aceeaş zi îşi luase Lascarov concediu dela Divan. El căzuse în disgraţie desăvârşită din cauza armistiţiului ce-l încheiase şi erà rechemat în Rusia.

La 18 (30) Ianuarie 1808, Prozovosky adresează Divanului următoarea nouă predlojenie, din care se va vedeà cu cât de puţină consideraţie erà tratat de el Divanul şi cât de justificată erà acea lipsă de consideraţie:

Deoarece Divanul după propunerea şi mijlocirea Domniei Sale General Maior Catargiu, potrivit întrebării mele, despre *cassa răsurilor* şi întrebuinţarea banilor dintr'însa, mi-a făcut cunoscut că sumele împlinite dela ţară din acest condeiu nu se varsă în cassa Visteriei, ci sunt întrebuinţate pentru plata lefurilor şi ajutoarelor, precum îmi este şi mie cunoscut. Insă, fiindcă în acest Principat nu există vreo normă scrisă pentru asemenea materie, ci se procedează numai după tocmeală şi după ceeace porunceşte fiecare după vreme Domn, nu pot afirmà cu temeiu că toţi funcţionarii merită să primească lefile ce le sunt hotărîte.

Printre alte arătări făcute de acest Divan, este şi menţiunea unui act alcătuit, cu învoirea înaltului meu stăpân, Impăratul, de către Principele Ipsilant în timpul scurtei sale şederi aici, la sfârşitul cărui act se găseşte clauza în puterea căreia se ordonă achitarea lefilor.

Dela acea întâmplare est acum destul de însemnată curgere de timp. Imprejurările Principatului s'au schimbat şi Divanul, în lipsa unui Domn, a devenit însuş ocârmuitor al acestui Principat. Insă fiindcă am făcut experienţa că Divanul, fără de un prezident cu puteri nemărginite, nu este în stare să îngrijească de afacerile ocârmuirii, deoarece s'au alcătuit într'însul acţiuni şi în loc de a se rezolvà afacerile se nasc numai descordii şi Divanul se desparte fără a fi putut să hotărască cevà, toate jalbele rămân nehotărîte şi nu se face dreptate, nici păgubaşului nici asupritorului ; care fel de asuprire a săracilor şi a nevinovaţilor nu-l ştiu numai dela mine, dar l-am aflat cu durere şi dela unii membri ai Divanului. Şi într'adevăr într'o asemenea ocârmuire nici nu se face dreptate, nici nu se păşeşte la vreo cercetare. Asemenea şi pentru trebuinţele oştirilor MăririiSale se îngrijeşte sau foarte târziu sau foarte rău. Am poruncit încă din Septemvrie anul trecut să se înfiinţeze magazine. Dar Divanul, prin inacţiunea lui, a ne-

glijat sà facă a se îndeplinì cât erà încă vreme bună predarea grânelor şi din această pricină este silit să o aducă la îndeplinire acuma, iarna, ceeace singur arată că este greu, dar cine este vinovat dacă nu însuş Divanul?

Mă văd deci dator să-i aduc la cunoştinţă că asemenea procedări, cari sunt potrivnice trebuinţelor vremii de faţă, bunei îngrijiri a oştirilor Măririi Sale precum şi binelui obştesc al locuitorilor acestui Principat, nu pot fi îngăduite şi să-i destăinuesc că Impăratul, stăpânul meu, va numì nesmintit în locul plecatului Sfetnic de taină Lascarov pe altul din funcţionarii în slujba Măririi-Sale. Insă până la sosirea acelui slujbaş, numesc ca Preşedinte al acestui Divan pe următoarele cinstite şi iubitoare de patrie feţe: Veniamin Mitropolitul Moldovei, Gherasim Episcopul Romanului, Visternicul Iordache Balş, un bun patriot înălbit în slujbele cele mai mari, şi pe Logofătul Ghica. Aceste persoane alcătuesc ocârmuirea, a căreia întâia datorie va fi să facă pe Divan să se ţină de împlinirea datoriilor sale.

Spre necontenita îngrijire a îndestulării trebuinţelor oştirii încredinţate mie de către prea milostivul meu stăpânitor, trebue ca din membrii Divanului să se aleagă doi slujbaşi pentru trebile Visteriei, cinstiţi şi de nădejde, a căror grijă de căpetenie să fie îndestularea oştirii cu cele trebuitoare.

Sper că această a mea aşezare va modificà inacţiunea care predomneşte în Principat şi va pune capăt schimbului de note zadarnic şi netrebuincios. In cazuri de neînţelegere ocârmuitorii vor aveà să mă înştiinţeze prin unul dintr'înşii.

De altmintrelea amintesc Divanului să cerceteze cu cea mai mare luare aminte toate veniturile cassei răsurilor precum şi plata dintr'însa a lefii slujbaşilor. Aceste lefi ale slujbaşilor, ori de cine ar fi fost ele rânduite, vor trebuì schimbate sau scăzute, pentru ca economia astfel făcută să fie întrebuinţată, în aceste vremuri de răsboiu care nu şi-au atins încă ţinta, la îndestularea celor mai de trebuinţă.

In sfârşit trebue, pe cât este cu putinţă, să se aibă în vedere ca locuitorii ţerii să fie cruţaţi şi uşuraţi în privirea sarcinilor ce le poartă (1).

Tot în Ianuarie 1808, Prozorovsky porunci ca Moldova să plătească, pentru întreţinerea în spitaluri a 10.000 bolnavi, suma de 2.460.000 ruble. Divanul refuză sub cuvânt că ţărănimea este sărăcită de răsboiu şi că în răsboaiele din vremea Ecaterinei nu se luà din ţară nici o contribuţie. Dar Prozorovsky trimise la Divan pe generalul Ţiţerov, însărcinându-l să-i arăte că, în cazul când Divanul nu ar predà contribuţia, o va ridicà prin execuţie. Această

(1) Corespodentul anonim din Iaşi.

ameninţare avù drept rezultat facerea de către Divan a unui avans de 100.000 lei, iar Prozorovsky renunţă la contribuţie (1).

La 28 Fevruarie Prozorovsky dădù de ştire Divanului că corpurile de armată ale lui Platov şi Apraxin au trecut Nistrul şi se îndreptează prin Lăpuşna spre Ismail, invitându-l să iea măsuri pentru primirea lor. Boierii Divanului neştiind de unde să întreţie aceste nouă corpuri de trupă, merseră la Prozorovsky, îi arătară că ţara nu are de unde să întreţie trupele din nou intrate şi că declină orice răspundere pentru urmările ce ar puteà rezultà. Prozorovsky poruncì atunci ca întreţinerea acelor două corpuri de armată să se facă din magaziile împărăteşti (2).

O companie de Jidovi ruşi luase întreprinderea transportului făinii de secară şi a ovăsului, dela Mohilău la Focşani, cu preţ de 20 parale pe cetvert şi pe ceas.

Spre a înlesnì Jidovilor procurarea acelui transport, Divanul fu obligat să vândă cărăuşilor sare dela ocnă cu câte 2 parale suta de ocà, care să o transporte la Mohilău la întoarcerea lor (3).

De aici urmà îndoit folos pentru Jidovi: căpătau sare cu un preţ care îi puneà în stare s'o vândă în Rusia cu mare folos, şi obţineau transportul proviantului cu preţ ieftin, deoarece cărăuşii erau asiguraţi că nu se vor întoarce cu deşertul şi vor luà astfel bani şi pe dus şi pe întors.

In urma recomandării lui Prozorovsky, Impăratul numise Preşedinte al Divanurilor Principatelor pe Generalul Maior, Sfetnic de Taină şi Senator Serghie Cuşnicov.

Cuşnicov sosì în Iaşi la 22 Martie şi intră în funcţiune la 24 a aceleiaş luni. Orice amestec a lui Ipsilant în ocârmuirea Ţerii-Româneşti încetase.

XVIII.

AMĂNUNTE ASUPRA IMPREJURĂRILOR INTERNE ALE ŢERII-ROMÂNEŞTI DELA INCHEIEREA ARMISTIŢIULUI DELA SLOBOZIA PÂNĂ LA NUMIREA LUI CUŞINCOV IN CALITATE DE PREŞEDINTE AL DIVANURILOR.

Jalba boierilor pribegi n'a împiedecat ca Ipsilant să se întoarcă în Bucureşti la începutul lui August şi să reieà în mână conducerea afacerilor.

(1) Idem.
(2) Idem.
(3) Idem.

Până la mijlocul acelei luni nu se văzù nici un semn că, precum fusese stipulat în tratatul dela Tilsit, armata rusească va aveà să evacueze Principatele. Intâiele științe sigure asupra cuprinsului tractatului sosiră pe la 15 Iulie. Indată după semnarea armistițiului se luară măsuri pentru evacuarea țerilor și Ipsilant se pregătià să plece peste Nistru odată cu Rușii cu cari venise. Ca un semn că influența franceză luase la Constantinopol locul celei rusești, erà interpretat sgomotul numirii lui Alexandru Suțu în Țara-Românească; pentru Moldova se vorbià de Ipsilant.

Ipsilant plecă într'adevăr la 16/28 August spre Focșani sub escorta Cazacilor săi, dar ocârmuirea rămase în mânile Caimacamului numit de el și poruncile urmau a se da în numele Domnului.

In urma armistițiului dela Slobozia, Lamare sosì în București la 16/28 August 1807. In aceeaș zi, la amiază, adică un an zi cu zi dela fuga lui, plecase Ipsilant; Michelson erà pe moarte.

Michelson murind la 19 August, comanda trupelor fu luată de Meyendorf și în curând începù retragerea oștirii rusești spre Nistru.

O corespondență din Transilvania, care poartă data de 4 Septemvrie stil vechiu, arată că îngrijirea erà mare în Țara-Românească în urma retragerii iminente a oștirii rusești și a incursiunilor din ce în ce mai dese și mai îndrăznețe ale Turcilor pe malul stâng al Dunărei, unde comiteau fel de fel de jafuri.

Boierii și arhiereii pribegi cari, când auzise de încheierea păcii, se pusese pe drum spre a se întoarce în București, aflând pe drum despre acele incursiuni, parte se întoarseră la Brașov, parte se adăpostiră prin localitățile muntoase din vecinătatea graniței austriace.

Temerea obștească erà că, odată Rușii plecați și ocârmuirea fiind încredințată boierilor, oștenii turci, atât de nedisciplinați, având comandanți incapabili să-i țină în frâu, să nu se folosească de împrejurare spre a răsbunà asupra Bucureștilor faptele întâmplate la intrarea Rușilor în acel oraș, la Decemvrie 1806.

Dar mișcarea de retragere a Rușilor, de abià începută, fu oprită pe loc prin ordine sosite dela Petersburg.

In raportul dela 10 Septemvrie, Lamare zice:

Je fais tout ce que je puis pour engager les grands Boyards qui sont tous à Cronstadt, à revenir à Bucarest, en leur représentant que s'ils s'abstiennent à rester plus longtemps absents, le Divan qui, aux termes de l'acte d'armistice, doit gouverner la Valachie jusqu'à la paix définitive, se formera sans eux et sans leur participation et qu'ainsi ils abandonneront à

d'autres le soin de leurs propriétés et le gouvernement de leur pays. J'espère qu'ils vont revenir.

La 11 Septemvrie seara a sosit din Petersburg ordinul să se suspende evacuarea Principatelor. Se da ca motiv încetineala ce o puneau Turcii la trecerea Dunărei; Lamare observă:

Si c'était là le vrai motif on pourrait soupçonner là-dessous quelque misérable ruse d'Ipsilanti et de ses partisans, qui mettent tout en œuvre pour faire croire que ces Province resteront infailliblement à la Russie (M. de Lascaroff lui-même propage cette idée); mais tous les rapport s'accordent à dire que la lettre et le courrier viennent directement de Petersbourg.

La 15 Octomvrie Lamare comunică lui Champagny toate svonurile ce circulă în Bucureşti, din cari extrag cele două ce urmează:

Moldova, Ţara-Românească şi Serbia rămân Rusiei. *Ipsilant va fi Regele lor.*

Se va alcătuì un nou regat din Dalmaţia, Albania, Grecia, etc. Lucian Bonaparte va fi Regele acestui nou Regat.

La 23 Octomvrie Lamare comunică că i-au scris Galib Efendi şi Alexandru Suţu. Cel dintâiu se plângeà de zăbava ce o puneau Ruşii la evacuarea Principatelor şi la predarea cetăţilor, precum şi de propunerea ce-i făcuse Lascarov să schimbe două sau trei condiţiuni ale textului armistiţiului cari,ziceà el, nu plăceau Impăratului Alexandru. Galib refuzase. Alexandru Suţu rugă pe Lamare să lucreze în sensul cerut de Galib. Lamare însă răspunse că nu este împuternicit să se amestece în aceste chestiuni.

La 26 Octomvrie Lamare raportează că a văzut pe noul Comandant al armatei, Principele Prozorovski:

Vieillard très affable, très instruit et, si j'en puis croire les premières apparences, très bien intentionné. Il y a une immense différence entre lui et M. de Lascaroff. «Je viens ici m'a-t-il dit, traiter de la paix définitive avec les Turcs et je vais en attendant qu'ils aient nommé leurs plénipotentiairs à Craiova». M. le Maréchal parait fort mécontent de M. de Lascaroff qui n'a, m'a-t-il dit, rempli aucune des intentions de l'Empereur Alexandre.

Ţara-Românească erà acuma ocârmuită de opt caimacami, dar tot în numele lui Ipsilant, deşi acest Domn nu se mai află în Principate; Varlam care fusese altădată ofiţer rusesc, erà Preşedintele acelui Comitet. Cei mai mulţi din boieri însă lipsiau din Bucureşti (1).

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti.

Erau în acel moment două partide bine deosebite între boierii munteni; una, dar poate nu cea mai numeroasă, devotată Ruşilor, doriă să rămână sub suveranitatea lor, iar cealaltă doriă să se întoarcă sub a Porţii, nu doară pentrucă erau mai cu deosebire devotaţi Porţii, ci pentru satisfacerea intereselor private şi fiindcă aveau obligaţiuni personale către familia Suţu. In fundul inimii însă cu toţii ar fi preferat să fie independenţi de Turci, sub un Domn statornic oarecare (1).

Repulsiunea pentru Ipsilant eră generală şi împărtăşită şi de cercurile militare ruseşti. Potrivnicii lui de căpetenie erau membrii familiei Filipescu, cari ştiuse să atragă în interesele lor şi pe generalul Miloradovici, Hagi Moscu care jucase un rol pe timpul ocupaţiunii austriace, şi alţi boieri cari se aflau încă în Braşov. Ocârmuirea din Bucureşti cunoscând ostilitatea lor, luase cele mai aspre măsuri spre a împiedecă orice schimb de scrisori între ei şi boierii aflaţi în ţară (2).

Vătavul de graniţă dela Câmpina fuse destituit numai pentrucă eră bănuit că ar fi înlesnit acea corespondenţă (3).

Se atribuiă rămânerea pe loc a oştirii ruseşti faptutui că Impăratul Alexandru eră nemulţămit de două articole din textul armistiţiului încheiat la Slobozia.

Generalul Serghie Lascarov arătă cu complezenţă, la aceeaş dată, o jalbă acoperită cu mulţime de iscălituri ale notabililor ţerii, jalbă al cărei original îl trimisese Impăratului şi prin care acesta eră rugat să iea ţara sub protecţia sa şi pe viitor s'o libereze de jugul otoman. La jalbă eră anexată o listă de toate excesele comise de trupele turceşti după încheierea armistiţiului (4).

Lascarov recomandase boierilor, în chipul cel mai hotărît, să nu aibă nici o relaţie cu comisarul comercial francez Lamare, care sosise de curând în Bucureşti (5).

Lamare se ţineă deoparte decând îşi atrăsese nemulţumirea Ruşilor, fiindcă, primind vizite dela boieri, îi exhortase să fie cu credinţă către Poartă şi către Domnul ce Poarta aveă să le trimită.

Turcii în sfârşit protestară împotriva neîndeplinirii de către Ruşi a condiţiunii de căpetenie, stipulată de armistiţiu. Marele Vizir scriă

(1) Idem.
(2) Idem.
(3) Idem.
(4) Idem.
(5) Idem.

din Adrianopole mai marelui comandant al armatei ruseşti: «Nu m'am mulţămit să mă retrag din regiunile dunărene până la Şumla precum stipulà armistiţiul, ci m'am depărtat până aici. Dar voi oare cum îndepliniţi înţelegerea noastră? Mai aveţi oare contribuţiuni de împlinit dela bieţii supuşi? Ce rău vă fac negustorii turci şi alte feţe cari vor să meargă pentru afacerile lor private în Ţara-Românească, de nu-i lăsaţi să intre? Cerem răspuns la aceste» (1).

La data acestei corespondenţe umblau fel de fel de svonuri. Intr'o scrisoare primită de Miloradovici se ziceà că din Moldova, Basarabia (Bugeacul) şi Ţara-Românească au să se alcătuească un regat pentru Marele Duce Constantin. Ipsilant aveà să se mai folosească de veniturile Ţerii-Româneşti încă pe un an, apoi să primească altă despăgubire aiurea (2).

Pregătirile făcute de statul major rusesc însă arătau că oştirile aveau de gând să stea în Principate încă vreme îndelungată.

La 9 Octomvrie sosià în Bucureşti Prozorovsky, noul comandant suprem; erà un bătrân de peste 80 ani şi după aparenţa lui de o slăbiciune extremă, însă de o surprinzătoare vioiciune de minte şi înzestrat cu o memorie extraordinară. Aveà reputaţia unui om foarte integru, drept dar aspru.

Subordonaţii lui se temeau de dânsul mai mult decât îl iubeau. El dăduse un ordin de zi în care ziceà că «în trecerea lui prin Basarabia n'a găsit urmele unei oştiri disciplinate ci numai ruine» (3).

Miloradovici urmà să plece în concediu la Peterbug, unde aveà să vadă pe Impărat, deoarece acesta consimţise ca Coroana să-i cumpere moşiile pentru a-i permite să-şi plătească datoriile (4).

La 31 Octomvrie Divanul făcù cunoscut ca nimeni să nu cuteze, sub pedepsele cele mai aspre, să întreţie relaţiuni de negoţ sau vreo corespondenţă cu Turcii. Această dispoziţie se atribuià faptului că Mustafà Paşà luase o măsură la fel.

La 31 Octomvrie Lamare raportă că, după cum îl asigurase Prozorovski, acesta erà nu numai însărcinat să negocieze pacea cu Turcii, dar şi să reînceapă la moment răsboiul dacă propunerile lui actuale nu erau primite de Turci.

(1) Idem.
(2) Idem.
(3) Idem.
(4) Idem.

La 22 Octomvrie (3 Noemvrie) 1807 Prozorovski interzise printr'o dispoziție, comunicată în cuprinderea următoare lui Lamare, orice comunicațiuni comerciale între amândouă malurile Dunărei.

Le Maréchal Prince Prozorovsky considérant les inconvénients résultant pour le bien du service de S. M. Impériale, son très auguste souverain, par la libre communication des habitants des deux Principautés de Moldavie et de Valachie avec les sujets de la Porte Ottomane, ainsi que les désordres inséparables des voyages presque continuels tolérés jusqu'à présent, prévient M. Lamare, Commissaire des Relations Commerciales de l'Empire français, qu'il s'est vu forcé de changer les ordres donnés sur toute la ligne des avant-postes et de défendre expressément de laisser passer qui que ce soit, à moins qu'il ne soit porteur d'une permission signée de sa main.

Comme cependant il ne peut pas entrer dans les vues du Maréchal d'entraver en rien la correspondance ministérielle ni l'envoi des courriers, et que cette disposition n'est qu'une mesure de sûreté indispensable pour prévenir les maladies contagieuses, le Général Major Bachmetiew, commandant à Bucarest, a été autorisé à délivrer les passeports nécessaires aux personnes attachées au Commissariat et à toutes celles qui pourront être envoyées pour quelque mission officielle. Quant à la liberté du commerce, elle ne peut être accordée que lorsque les relations politique avec la Cour de Constantinople seront établies sur des bases plus solides.

Le Maréchal assure Monsieur le Commissaire de sa considération distinguée.

Bucharest le 22 Octobre (3 Noembre) 1807.

Signé: Prince Prozorovsky.

Lamare scrià lui Champagny la 27 Noemvrie 1807 :

J'apprends ce matin que le Général Tzitzeroff vient de licencier tous les volontaires serviens et valaques d'Ypsilanti, au nombre d'environ 350 hommes. Il leur a offert individuellement de passer, s'ils le voulaient, au service dela Russie ou de rester ici licenciés. Je regarde ce corps comme une excellente pépinière de voleurs.

La 30 Noemvrie 1807 se licenţià regimentul *husarilor negri* ai lui Ipsilant, alcătuit din Sârbi, Slavoni, Români, Bulgari, Unguri, Nemţi, etc. Se lăsă trupei licenţiate facultatea de a intrà în slujba rusească şi de a fi repartizată în regimentele imperiale. Dar cei mai mulţi aveau a fi încorporaţi în aşà zişii *cazaci* ai lui Ipsilant, cari serviau ca trupă de poliţie. Comandantul husarilor negri, Colonelul

Miloradovici, supus austriac de naştere, primì ordin să meargă la Iaşi, unde urmà să i se încredinţeze altă slujbă şi, pentru serviciile distinse ce le făcuse în războiul de faţă, i se dădù rangul de General-Major; marea vază de care Miloradovici se bucurà printre Sârbi îi mărià importanţa în ochii Ruşilor (1).

In întâia jumătate a lui Decemvrie Lascarov, disgraţiat cu desăvârşire de către Impărat din cauza încheierii armistiţiului, fu rechemat în Rusia şi nu se ştià cine aveà să-i urmeze.

Intre 10 şi 14 Decemvrie murì Banul Ghica cel bătrân (fratele lui Grigore Ghica III) care, zice corespondentul nostru, «se bucurase de respectul şi iubirea întregii ţeri până la sfârşitul lui, mulţămită unei cinsti neobişnuite pe locurile aceste şi prin alte virtuţi».

La sfârşitul lui Decemvrie 1807, Prozorovski impuse Ţerii-Româneşti plata unei sume de 2.800 pungi sau 1.400.000 lei, sub cuvânt că este trebuitoare pentru spitalurile militare, dar în realitate pentru a achità solda întârziată a armatei. Divanul dădù un răspuns evaziv, arătând starea de lipsă a ţerii, căreia lipsindu-i ajutorul banilor peşin aduşi în ţară de oştirile ruseşti cu prilejul celorlalte războaie, nu erà în stare să plătească asemenea sarcini (2).

La sfârşitul lui Ianuarie 1808 corespondentul nostru scrie:

«Ar fi de dorit ca un tratat de pace să hotărască cât mai curând asupra sorţii acestui Principat. Starea lui amfibie actuală, mulţămită căreia pe de o parte Ruşii nu voesc să se amestece de loc în ocârmuirea lui internă, iar pe de alta Divanul alcătuit mai cu seamă din boieri mai mărunţi, necunoscători ai mersului afacerilor, nu are nici voinţa, nici puterea să facă ceeace este drept şi cu cădere, a făcut să se împrăştie în ţară un astfel de spirit de omor, neascultare, samovolnicie, stoarcere de bani şi uitare a tuturor tratatelor şi consideraţiunilor, încât fiecare căpitan de judeţ, fiecare funcţionar inferior, sub cuvânt că Ţara-Românească stă sub stăpânirea rusească, îşi permite împotriva supuşilor străini cele mai strigătoare nedreptăţi şi violenţe.

La 5 Fevruarie 1808 Lamare raportează lui Champagny că, conform ordinelor sale, a luat pe seamă protecţia Raguzanilor şi

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti.
(2) Idem.

a Septinsularilor. Cu acest prilej, Chirico i-a făcut cunoscut că a primit dela guvernul său ordin să nu mai ieà nici să mai primească titlul de Consul al Rusiei în Principate.

În acelaş raport dela 5 Fevruarie, Lamare raportează :

Les généraux russes continuent à lever sur ces deux malheureuses provinces d'énormes contributions; ils ne laisseront aux paysans valaques et moldaves que les yeux pour pleurer. Je donne à Votre Excellence comme un fait avéré que, dernièrement encore, le Maréchal de Prozorovsky a démandé au Divan de Valachie 2400 bourses pour faire bâtir, disait-il, dans le pays, des casernes et hôpitaux pour les troupes russes. Se sentant pressé trop vivement, le Divan a répondu qu'il lui était absolument impossible de fournir cette somme et que, si l'on persitait à l'exiger, il serait forcé de faire ses représentations à Petersbourg.

Alors le Maréchal s'est rabattu à demander la moitié de cette somme et on l'a lui préparé; et ce n'est pas assurément pour bâtir ici des hopitaux, mais plutôt pour n'être pas réduits, lui et les siens, à en sortir le gousset vide. Depuis que les Russes sònt ici (ô turpitude d'Ypsilanti) les généraux en chef Michelson et Prozorovsky ont eu constamment 300 piastres (450 fr.) par jour pour leurs tables; Meyendorff, Tziseroff, Miloradovitz et même Lascaroff, 200 piastre; Bachmetiev, Ulanius et plusieurs autres, 100 piastres; tous les autres officiers des douceurs. Voilà apparement ce qui les retient si fort en Valachie et Moldavie. J'exécute strictement, Monseigneur, les ordres du Genéral Sébastiani, et je remplis toutes les intentions de S. M. Impériale, en vivant bien avec eux tous, mais en honnête homme, *je ne puis pas dissimuler à Votre Excellence que je les regarde tous, in petto, comme d'infâmes pillards.*

Generalul Miloradovici, la întoarcerea lui din Petersburg, a declarat Caimacamului în chip oficial că Ipsilant nu va mai pune în nici un caz piciorul în Ţara-Românească şi că dispune de mijloace pentru a impune tăcere oricui s'ar bizuì să se reclame de el. Ipsilant a căzut în desăvârşită disgraţie şi planurile lui ambiţioase fusese nimicite în urma purtării lui nedibace.

Cauza acestei disgraţii a fost cutezarea ce avuse din cauza deşertăciunii lui şi a unor sfaturi rele, să dea plângere la Curtea rusească împotriva unui general a cărui trecere îi erà cunoscută şi, adăogeà Miloradovici, trebuià să se simtă fericit dacă, prin tractatul de pace ce urmà să fie încheiat în curând, i s'ar da voie să se bucure,

într'un colţ al Rusiei, de o leafă anuală şi de rămăşiţele averii lui (1).

Lamare raportă către Champagny la 10 Martie 1808 :

Les dispositions des Serviens, aujourd'hui conduits par le général russe Rodofinikin et par leur chef Czerni-Georges, paraissent être également pacifiques.

Le général russe Miloradovitz, après son voyage à Petersbourg, est de retour ici depuis le 2 Mars et reste seul commandant en Valachie. J'ai été le voir le lendemain de son arrivée. Il m'a accueilli comme de coutume, avec beaucoup de gaîté et de cordialité.

Il a des idées plus libérales et je l'aime mieux que tous les autres; il a été d'ailleur fort bien traité par son souverain. M. M. de Lascaroff et Meyendorff sont en pleine disgrâce, (c'est lui qui me l'a dit). Les deux pauvres Princes Soutzo et Callimachi sont toujours à Roustchouk, ils y prennent patience, comptant impertubablement sur la protestation que S. M. Impériale de France leur a promise.

La 21 Martie 1808 erà cunoscută la Bucureşti ştirea despre numirea Generalului Cuşnicov ca Preşedinte al ocârmuirii ambelor ţeri.

Până la sosirea lui, Ţara-Românească urmà să fie ocârmuită de un Comitet de patru membri sub direcţiunea lui Miloradovici. Membrii acelui comitet erau Mitropolitul, fostul Caimacam Vistierul Varlam, Banul Costache Ghica şi Vistierul Constantin Filipescu. Astfel dispăruse şi ultima urmă a Domniei lui Ipsilant; ţara sta sub ocârmuirea rusească (1).

Lamare raportă lui Champagny la 27 Martie 1808:

Ce pays-ci est détruit sans retour, ruiné et dépeuplé si la paix et une prompte délivrance ne viennent pas à son secours. Je prie Votre Excellence d'être bien assurée que je n'exagère point. Il n'y a pas d'exemples de vexations semblables à celles qu'exercent dans les campagnes les Isprawniks (Gouverneurs de Cantons), pressés par le Divan d'Ypsilanti et par les ordres souverains des Russes. Il n'y a pas de jour où je ne trouve à ma porte ou à celle de ma chancellerie dix paysans valaques pleurant et implorant vainement mon secours. Les noyades de Nantes n'étaient pas plus atroces que les moyens qu'on emploie pour extorquer à ces malheureux leur dernier *veau*, leur dernier *agneau*, leur dernière *poule. Des gens trés dignes de foi m'assurent qu'on les met à la torture dans la même presse*, *le pied*

(1) Idem.
(2) Idem.

du mari à côté du pied de la femme, jusqu'à ce qu'ils aient avoué et livré ce qu'on exige d'eux. Il n'y a plus dans le pays ni foin ni orge. Depuis huit jours il n'y a plus au marché de Bucarest ni viande, ni pain, ni bois, ni légumes. Les paysans valaques partiront tous, Monseigneur, soit pour la Turquie, soit pour la Transylvanie, et ne reviendront jamais...

.... Une soixantaine de Septinsulaires qui étaient ici au service d'Ypsilanti, dans le corps des (sic) *Pangalas* qui vient d'être licencié, m'ont adressé une pétition collective pour obtenir que je les aide à retourner dans leur pays.... Leur capitaine m'assure qu'il sont très braves, également bons marins et bons soldats.... Leur commandant *Pangalos*, lui-même, m'a fait proposer secrètement de le faire aussi passer en Dalmatie avec le reste de son corps, consistant en 300 hommes Grecs, mais non Sept-insulaires... Ces troupes sont fort insubordonnées, mais enfin nos généraux connaissent bien l'art de soumettre à une bonne discipline 300 hommes de quelque nation qu'ils soient. Ils sont tous armés et équipés à leurs frais en cosaques, si le Géneral Sébastiani l'approuve, je les adresserai au Colonel *Nicole Papas-Oglou*, commandant de nos chasseurs d'Orient.

Trebuinţa unei ocârmuiri mai puternice, mai înţelepte şi mai neinteresate decât aceea a fostului Divan erà simţită de toţi, totuş partizanii vechei ocârmuiri şi acei ai lui Ipsilant se arătau nemulţămiţi, mai ales pentru faptul că, în mijlocul noului Directoriu, se aflà Filipescu care trăise în duşmănie cu Ipsilant. Legăturile lui Filipescu cu Miloradovici împinsese pe Ipsilant să adreseze Impăratului, pe temeiul unui credit închipuit la acel monarh, acuzări fără rost şi fără temeiu împotriva acelui general, căzând însuş în groapa ce o săpase pentru el (1).

Ultima şedinţă a Divanului avù loc la 18 (30 Martie), când Chirico îi cetì în numele lui Prozorovski noua dispoziţie. Divaniştii se răstiră, strigară, se sfătuiră, alergară de ici până colo şi hotărîră să protesteze împotriva măsurii şi să nu o recunoască.

Atunci Miloradovici chemă la dânsul întreg Divanul şi îi repetă însuş, cu glas serios, porunca Feldmareşalului. Unul din divanişti voì să facă observatii şi scoase din sân protestarea, dar generalul rostind scurt cuvintele : «pentru adresă focul, pentru acel ce o prezintă garda pieţii!» se speriară cu toţii de îndrăzneala ce o avuse, şi cu toţii făgăduiră ascultare (2).

(1) Ibid.
(2) Ibid.

«Şi de atunci se văd duşmanii de moarte trăind în cea mai bună înţelegere în public, asigurându-se mutual de stima şi de prietenia lor, în scurt purtându-se astfel încât ai crede că a lipsit totdeauna dintre ei nu numai ura dar chiar cea mai mică neînţelegere. Această mică descriere este menită a zugrăvi în chip lămurit mentalitatea acestui popor».

La 2 Aprile 1808 Lamare scrie lui Champagny:

...Il (Miloradovici) vient de faire ici un coup d'autorité assez éclatant; il a dissous en quelque sorte le Divan de Valachie, en lui notifiant qu' Ypsilanti n'avait plus d'ordres à donner dans ces provinces et en nommant pour remplacer provisoirement son autorité, un comité de quatre principaux Boyards. Ils sont dejà en querelle ouverte et je ne m'en mêlerai pas. Les Russes font ici des préparatifs pour y rester l'éternité entière.

Iar la 30 Aprilie el raportează:

Vendredi, 8 de ce mois, le général russe Miloradovitz a notifié, officiellement au Divan de Valachie, par une lettre de M. le Maréchal de Prozorovsky, que le Prince Ypsilanti venait d'être déposé de l'une et de l'autre Principauté (Valachie et Moldavie) par l'Empereur de Russie qui lui a donné des terres aux environs de Moscou, avec un village d'une cinquantaine de maisons, en lui enjoignant de s'y rendre et de cultiver le tout. Ainsi les chemins commencent à s'ouvrir pour les deux Princes grecs auxquel S. M. Impériale a témoigné de l'intérêt.

XIX.

NEGOCIERILE DINTRE RUSIA ŞI POARTA PENTRU NOTIFICAREA ARMISTIŢIULUI ŞI INCHEIEREA PĂCII. NAPOLEON PROPUNE RUSIEI SĂ PĂSTREZE PRINCIPATELE DUNĂRENE CU CONDIŢIE CA EL SĂ PĂSTREZE SILEZIA.

Napoleon, imediat după pacea dela Tilsit, începuse să ademenească pe Impăratul Alexandru să se alieze cu el în chip efectiv împotriva Angliei. Englezii, bombardând Copenhaga fără declarare de răsboiu prealabilă, contribuise mult să facă pe Impăratul Rusiei bine dispus pentru propunerile lui Napoleon.

El voià să se alieze cu Franţa împotriva Angliei, dar erà hotărît să tragă din acest pas cel mai mare folos posibil. Această

hotărîre răsare destul de clar din instrucţiunile date la 26 Septemvrie 1807 (1) Contelui Tolstoi, ambasadorului ce-l trimise la Paris.

După ce explică temeiurile pentru cari el încheiase pacea dela Tilsit, trece la examinarea acelor articole din tratat, cari nu erau încă executate. In prima linie citează articolele privitoare la evacuarea de către Francezi a provinciilor restituite Prusiei, cari nu erau încă aduse la îndeplinire cu toată convenţiunea încheiată în acest scop, la 12 Iulie, de către Berthier şi Kalkreuth. Il însărcinează să asocieze stăruinţele lui cu ale generalului de Knobelsdorf, trimis de Regele Prusiei pe lângă Napoleon pentru grabnica aducere la îndeplinire a acelor condiţiuni.

Expune că Anglia n'a primit propunerea de mediaţiune între ea şi Franţa ce i-o propusese în urma înţelegerii cu Napoleon, şi comunică lui Tolstoi textul notei remise de Rumianţov solului englez, pentru a protestà în contra neauzitei violenţe comisă de Anglia asupra Danemarcei, «din care va vedeà că el (Alexandru) nu-şi propune să rămână privitor liniştit al unui fapt atât de contrar intereselor sale şi ale Franţei». Impăratul Napoleon se va pătrunde de sigur cât de important este, pentru propriul lui interes, să se pună cât mai curând capăt unui răsboiu care reţine în faţa Turcilor o parte atât de însemnată a oştirii ruseşti. *Recomandă solului cu deosebire să atragă atenţiunea lui Napoleon asupra acestui punct, din care ar puteà trage cel mai mare folos pentru izbânda misiunii lui. Să-i spună că chipul cel mai expeditiv de a pune capăt răsboiului ar fi ca, prin mediaţiunea Franţei, unită cu temerile inspirate Turcilor de armele ruseşti, Impăratul Alexandru să dobândească stăpânirea asupra Moldovei şi a Ţerii-Româneşti, mutând graniţile Impărăţiei sale la Dunăre,* iar în Asia să obţină liziera dela gura Cubanului până la Phasu.

Dacă pacea ar face libere forţele ruseşti cari se află în Principate, s'ar puteà da îndată acelei oştiri o direcţiune din cele mai folositoare pentru interesele lui Napoleon, făcând-o să ocupe nişte poziţiuni cari ar ţineà în şah forţele Austriei, paralizând dorinţa ce ar puteà s'o aibă acea Impărăţie de a se alià cu Anglia.

Impăratul nu se aşteaptă să întâmpine greutăţi întru satisfacerea acestor dorinţe ale sale. Răsboiul cu Turcii a fost început în urma repeţitelor călcări făcute de Poartă tratatelor încheiate cu Rusia; este deci drept ca aceasta să fie despăgubită pentru sacrificiile ce

(1) D. A. Sturdza, op. cit. I, p. 601

le-a făcut pentru purtarea răsboiului. Totuş, dacă Tolstoi şi-ar da samă că nu este cu putinţă să obţină amândouă Principatele, s'ar puteà mulţămì cu 1) *ţara cuprinsă sub denumire de Basarabia, cu cetăţile Bender, Akkerman, Chilia şi Ismail;* 2) *cetatea Hotinului;* 3. liziera dela gura Cubanului până la Phasu. Se recomandă lui Tolstoi să întrebuinţeze cea mai mare prudenţă şi să formuleze cererile de mai sus, ca propuneri venite dela el, numai după ce se va fi încredinţat că cabinetul Tuileriilor le admite.

In cazul când Rusia nu ar obţineà Moldova şi Ţara-Românească, va trebuì să se stipuleze mănţinerea tuturor privilegiilor dobândite pentru ele de către Rusia, şi mai ales cele cuprinse în hatişeriful dela 1802, spre a pune pe locuitorii acelor ţeri la adăpost împotriva răsbunărilor ce Turcii ar puteà să le exercite asupra lor.

Impăratul mai recomandă lui Tolstoi să facă ce-i va sta prin putinţă pentru ca Serbia să alcătuească pe viitor un Principat, ca Moldova şi Ţara-Românească, sau altfel de stat autonom.

La 6 Octomvrie Napoleon scrise lui Savary (1) că Ruşii au întrerupt mişcarea de evacuare a Principatelor în urma unui ordin sosit la 12 Septemvrie (2) la cartierul lor general. O asemenea măsură nu poate decât să îngrijască pe Turci. Reaminteşte că, în tratatul de pace s'a legat la restituirea Prusiei precum Rusia a admis evacuarea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti.

La 9 Octomvrie Champagny însemnă bazele unor instrucţiuni ce erau a se trimite lui Savary, baze expuse lui fără îndoeală de Napoleon (3).

I se aduceà la cunoştinţă, trimiţându-i-se textul tratatului de alianţă dela Tilsit, că articolele patente nu sunt executate; că conform acelor articole Moldova şi Ţara-Românească urmau să fie evacuate şi un armistiţiu încheiat. Armistiţiul a fost ratificat de generalii ruşi, dar evacuarea începută a fost suspendată. Articolul secret al tratatului arată ceeace este de făcut dacă Poarta respinge mediaţiunea Franţei, dar Poarta s'a grăbit să primească aceà mediaţiune. Se speră deci că lui Tolstoi i se vor trimite puterile trebuitoare şi că Principatele vor fi evacuate conform armistiţiului care va fi executat în toate. Să ceară puteri pentru ca Tolstoi să trimită Angliei o notă, făcând cunoscut acesteia angajamentele luate

(1) Ibid., p. 613.
(2) Stil nou.
(3) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 613.

de Rusia către Franța. La 1 Decemvrie trebuesc închise porturile Portugaliei și ale Suediei, de voie sau de nevoie. *Dacă trupele rusești vor rămâneà în Principate, cele franceze nu vor evacuà Silezia.* Aceasta este, împreună cu neplata contribuțiilor, cauza suspendării evacuațiunii provinciilor prusiene. *S'a făcut într'adevăr la Königsberg o convențiune pentru evacuarea provinciilor prusiene, dar s'a făcut alta la Rusciuc pentru a provinciilor turcești.* De câte ori i se va face mențiune despre neevacuarea provinciilor prusiene, Savary să răspundă arătând neevacuarea Principatelor și neplata contribuțiilor de răsboiu datorite de către Prusia.

Aceste însemnări sunt desvoltate mai pe larg în instrucțiunile trimise de Champagny lui Savary la 13 Octomvrie (1).

Aceste instrucțiuni trimise celor doi ambasadori sunt bazele pe cari urmează negociațiunile în tot cursul iernii și al primăverii anului 1808. Hotărîrea lui Napoleon de a nu cedà Principatele decât în schimbul Sileziei se desemnează din ce în ce mai clar.

El arată că nu are interes la împărțirea Imperiului Otoman și că din posesiunea Albaniei și Moreei s'ar alege numai cu «des coups et de l'embarras à gagner» (2).

Chestiunea pusă pe asemenea teren nu puteà face nici un progres, căci cu toată dorința ce o aveà Impăratul Alexandru să dobândească țerile române, el nu se puteà gândì un moment la așezarea definitivă a lui Napoleon în Silezia. Această așezare ar fi desființat ce mai rămăsese din Crăia aliatului său, Regele Prusiei, și ar fi alcătuit o suliță veșnic îndreptată spre coastele Rusiei.

Corespondența ce a urmat este prea lungă spre a fi rezumată în acest memoriu; cetitorii vor puteà găsì toate piesele de căpetenie adunate în Volumul I de *Acte și Documente relative la Renașterea României* a d-lui D. A. Sturdza.

Precum am văzut, Poarta primise cu bucurie mediațiunea Franței și trimisese puterile necesare ambasadorului ei din Paris, dar în zadar. Se reîncepură tratative pentru modificarea textului armistițiului dela Slobozia, dar față de reaua voință a Rușilor nu se ajunse la nici un rezultat.

Operațiunile militare fură suspendate de fapt până în primăvara anului 1809. Voiu expune în alt memoriu în urma căror împrejurări ele fură reluate.

(1) Ibid., I, p. 617.
(2) Ibid., p. 639. sq.

CUPRINSUL

NEGRU VODĂ ȘI EPOCA LUI

DE

Dr. ATANASIE M. MARIENESCU
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 8 Maiu 1909.

INTRODUCERE.

Săracul Negru Vodă! Unii istorici români îl țin numai de figura unei legende ori a unei tradițiuni poporale și pentru aceasta l-au scos din șirul domnitorilor Valahiei, și astfel l-au scos din istoria ţerii.

Dară o legendă, d. e. despre mânăstirea Argeșului, prin faptul că acolo într'adevăr s'a zidit o mânăstire, la spatele ei are un adevăr istoric ; asemenea o tradiţiune, ca descălecarea din Făgăraș, prin faptul că descălecarea într'adevăr s'a întâmplat, la spatele ei are un adevăr, un fundament istoric.

Atâta rătăcire la cronicarii și istoricii români! In 600—700 de ani ei n'au avut timp ca să scruteze că, pe lângă toată legenda și tradiţiunea, unde e și ce e adevărul istoric și cum stă persoana cea grandioasă a lui Negru Vodă față de istorie?

Și nimeni n'a întrebat de izvoarele documentate ale epocei lui Negru Vodă, și nimeni nu le-a scrutat, cum ar fi trebuit să le scruteze, ca să se poată aflà adevărul istoric!

Și toate întâmplările, și mai ales evenimentele mari din istoria unui popor trebue să fie bazate pe adevăr, căci numai acesta face o istorie!

Să desvelim prin întrebări, ca să se facă lumină!

1. Cine au fost cauzatorii emigrării Românilor din ţara Făgărașului?

Cauzătorii au fost Cavalerii teutonici, cari s'au așezat în țara Bârsei (Burzenland) și s'au întins și peste teritoriile vecine, s'au așezat în Terra Blacorum, în țara Făgărașului!

2. Ce a fost cauza emigrării Românilor din țara Făgărașului?

Cauza a fost că Cavalerii teutonici, afară de bunurile ce le-a dăruit regele Andreiu II au ocupat, au cuprins cu sila pământurile ce erau în folosința Românilor din țara Blachilor, din țara Făgărașului, și astfel pe Români i-au păfugat din casele și pământurile folosite de ei și i-au silit să emigreze.

3. Ce e rezultatul emigrării din țara Făgărașului?

Rezultatul e trecerea Românilor prin pasul Bran sau Törtzburg peste Carpați, și descălecarea lor în Transalpina, Valahia dela munte, și așezarea Românilor la Câmpulung, iarăș intră Români, unde Negru apare ca Vodă, ca principe, pentrucă:

4. O consecință naturală a fost, ca cei emigrați, cei descălecați să se aranjeze și organizeze, să aibă conducători. Și tradiția ne spune, că Negru sau Radu Negru a fost ales Vodă, principe domnitor, și că Negru a organizat o provință, un stat românesc, din care cu timpul s'a format statul Valahiei. Și Negru într'adevăr a început a domnì la anul 1215.

Eu voiu ilustrà epoca lui Negru, din tote punctele de vedere, ca să se lumineze cât de mult. In istoria întreagă a antichității se află un caz analog, dar tot așà de trist și, în sine luat, tot așà de măreț. E cazul lui Aeneas carele, după ce a căzut Troia, a fost scos din Troia și a descălecat în Latium, unde a dat concursul său la fundarea Romei, precum Negru a dat concursul său la întemeierea Valahiei, la o parte a României de azi.

I.

CAVALERII TEUTONICI ȘI CHEMAREA LOR IN ARDEAL.

Papii au organizat ordine de preoți, la început cu deosebire de monahi, pentru cauzele bisericești, și mai întâiu ordinul Benedictinilor. Dar din legătura spiritului monahist cu spiritul cavalerismului s'a născut ordinul preoțesc de cavaleri, adecă ordinul de preoți-ostași. Inflorirea acestora se datează din timpul răsboaielor cruciate. Acești monahi-cavaleri, preoți-ostași față de papi s'au obligat să cuprindă locurile sfinte din Palestina; s'au obligat la o luptă neîncetată în contra necreștinilor, necredincioșilor păgâni și în contra

schismaticilor, adecă contra acelora de religiunea răsăriteană ortodoxă, și în fine s'au obligat la aranjarea de spitaluri și îngrijirea de bolnavi, mai ales a peregrinilor și luptătorilor din Ierusalim și împrejur. De aceștia a fost ordinul Cavalerilor teutonici, mai târziu numiți și cruciferi (purtători de cruce) și Mariani (dela Sfânta Maria) (1).

Pe timpul cruciadelor pe pământul sfânt, Cavalerii teutonici au fost organizați după regulele Ioaniților și la anul 1197 s'au prefăcut într'un ordin de preoți cavaleri (geistlicher Ritterorden). Intre ei erau împărțiți în frați cavaleri, cari purtau răsboaiele și luptele, și în frați preoți (monahi) pentru cauzele bisericești, ospitale, etc. Papa Clemente VI în bulla din 1191 îi numește: Fratres theutonici ecclesiae Sanctae Mariae Ierusalymitanae. Papii au mijlocit ca acești Cavaleri teutonici în Grecia, Italia, Spania, Franța și mai ales în Germania, să capete posesiuni mari cu drept de proprietate și apoi împărații și regii — acolo unde Cavalerii teutonici s'au așezat — le-au dat și drepturi de stat, de organizațiune și tot felul de privilegii.

Papa Honoriu III în bulla sa din 15 Dec. 1220 a precizat și decis drepturile ce Cavalerii teutonici, în tot locul unde sunt așezați, trebue să le capete dela împărații și regii țerilor respective. Capii ordinului se numiau magister și supermagister al ordinului. Hermann de Salza e supermagister (Groszordensmeister) într'un document din 15 Fevr. 1211 în Ardeal.

Regele Ungariei Andreiu II a chemat pe Cavalerii teutonici, ca să se așeze în Ardeal pentru a apără granițele în contra năvălirii Cumanilor.

Andreiu II a domnit dela 1205 până la 1236, și fiul său Bela, moștenitorul de tron, a fost coregent și apoi ca Bela IV a domnit dela 1236 până la 1270.

Andreiu II eră catolic evlavios, el cu îndemnul papilor s'a interesat de răsboaiele cruciate, ba, pentrucă și el a întreprins o cruciadă, s'a numit Ierusalimitan. El la anul 1217 cu alți principi catolici a întreprins o cruciadă în Palestina, dar la asediarea fortăreței de pe muntele Tavorului a pierdut toate și la 1218 s'a întors acasă.

Cavalerii teutonici cu mult mai înainte de 1211 au fost chemați în Ardeal și așezați pe «Fundus regius» (Königsboden, Királyföld,

(1) Titlul lor nemțesc a fost: Deutscher Orden, Orden der Ritter des Hospitals St. Marien, des deutschen Hauses oder der Deutschen in Jerusalem.

pământul sau fundul crăiesc) şi ei au avut nu numai dreptul, dar şi datorinţa, ca teritoriul ce l-au căpătat ca donaţiune regească să-l şi calonizeze. Fiind Cavalerii teutonici de viţă nemţească, au colonizat Flandri şi Saxoni (Saşi) asemenea de viţă nemţească (germană). Nu se ştie pozitiv, în care an au cuprins ei teritoriile hărăzite lor în Ardeal, dar la anul 1211, când Andreiu II le-a dat prima *bulla aurea* sau diplomă, ei erau dejà aşezaţi şi organizaţi şi teritoriile lor colonizate.

Dar Cavalerii teutonici au fost suferiţi în Ardeal numai până la anul 1225, când au fost alungaţi din ţară. Din scrisorile lui Andreiu II către papi, şi dintr'ale acestora către rege se vede apriat că Cavalerii teutonici au cuprins mai multe pământuri decât le-a dăruit regele; că ei s'au substras de sub jurisdicţiunea bisericească a episcopului catolic din Alba-Iulia, şi că ei de cap eclesiastic al lor au recunoscut numai pe Papa, ba şi ţerile ocupate de ei (ţara Bârsei şi Transalpina în Valahia) le-au închinat papilor cu drept de suveranitate. Andreiu II, la anul 1225, cu putere armată i-a scos, şi apoi Cavalerii teutonici în 1226 au şi fost aşezaţi în Prusia şi în ţara Kulmer. Cavalerii teutonici în acest mod fiind în Ardeal numai dela 1211 până la 1225, au avut cu toate acestea mare şi grea influenţă asupra sorţii Românilor, mai ales a acelora din ţara Făgăraşului.

II.

DONAŢIUNILE FACUTE DE CATRE ANDREIU II, REGELE UNGARIEI IN FAVORUL CAVALERILOR TEUTONICI.

Aflu necesar ca mai intâiu de toate să înşir donaţiunile pentru posesiunile date, şi în capitolul viitor să arăt ocupaţiunile din posesiunile Românilor, mai ales din ţara Făgăraşului (1).

1. La anul 1211 Andreiu II conferește Cavalerilor teutoni ţara Bârsei din Transilvania.

«Ca Cavalerii teutoni acea ţară, după nume terra Borza (ţara Bârsei), dincolo de păduri (Ardeal), deşi deşeartă şi nelocuită (licet deserta et inhabitata), în pace să o locuească şi pentru vecie în

(1) *Documente privitoare la istoria Românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Ediţiunea Academiei Române. Toate documentele citate de mine se află în vol. I, sub numerii respectivi şi paginele citate.

mod liber să o poseadă, ca şi regatul prin sporul lor să se lăţească, şi mila noastră prin rugăciunile lor pentru vindecarea sufletului nostru şi a părinţilor noştri să se ridice înaintea D-zeului prea înalt. Şi acestea... le-am lăsat lor spre întărirea regatului nostru în contra Cumanilor, şi le permitem ca să-şi facă castre şi oraşe de lemn, etc».

«Iară prima metă a acestei ţeri (terra) se începe dela castrul *Almaye* şi purcede până la marginile castrului *Noilgiant* şi de aci înaintează până la marginile Nicolai, unde curge apa ce se numeşte Alt (Olt) şi aşà meta suindu-se pe lângă Alt, până unde râul *Tortillon* (ori Tatrang) cade în Alt, şi de aci meta se suie până la izvoarele acelui Tortillon, şi apoi meta dela izvorul apei ce se numeşte Timis progresează până la scurgerea apei ce se numeşte Borsa (Bârsa); de aci, precum munţii cu neauă (montes nivium = Carpaţii) îmbrăţişează acea ţară, meta se întinde până la *Almagia* (mai sus Almaye). Insă toată această ţară, precum prezişii munţi şi râurile ce o înconjoară se numeşte terra Borsa (ţara Bârsei)». Documentul e subscris de 13 arhiepiscopi, episcopi şi prepoziţi catolici şi de 9 demnitari civili (No. 111, pag. 56).

2. Andreiu II în 1212 conferește Cavalerilor teutonici castrul ce se numeşte Crucpürg (Kreuzburg) pe care Cruciferii de Borza (Bârsa) din nou l-au construit, şi îl dărueşte cu livezile ce zac împrejurul castrului (No. 43, pag. 60).

3) Regele Andreiu II în 1222 dă o bulă aureă prin care aprobă unele ocupaţiuni făcute fără ştirea lui între anii 1212 — 1222, respectiv face donaţiuni nouă. Regele aceste donaţiuni nouă le face lui Hermann de Salza, magistrului hospitalului Sfintei Marie a Teutonicilor Ierusolymitani şi fraţilor lui (Cavalerii teutonici). Inceputul acestei bule auree e o repetiţiune din diploma din 1211. Ce e nou din bula aureă, sunt următoarele:

a) Şi după aceea am mai dat acelor fraţi castrul ce se numeşte Cruceburg, ce numiţii fraţi l-au construit din nou şi l-am dat cu livezile ce zac împrejurul acestui castru. Mai sus sub 2 am arătat că regele în 1212 a fost dăruit acest castru Cruciferilor din ţara Bârsei, cu livezile dimprejur (1).

b) In bula aureă se zice: şi dela finea pământului Cruceburg, vă dau ţara ce merge până la graniţele Brodnicilor.

(1) Castrul Crucpurg, Cruceburg e Kreuzburg, care erà aşezat lângă apa Tatrang din sus de Tartlau şi în faţă cu Nyén, adică la marginea răsăriteană a ţerii Bârsei.

c) Şi vă dăm ţara dela marginile Almaye (Almagia) *cealaltă parte* (adică nu spre răsărit şi spre ţara Bărsei, ci spre apus), care se întinde până la originea apei ce se numeşte Burza (Bârsa), şi de aci progresează până la Danubiu (Dunăre).

d) Asemenea am conces, ca nici Teutonicii nici popoarele lor (coloniile săseşti), când vor trece prin ţara Secuilor ori prin ţara Blachilor (Românilor), să nu plătească nici un tribut.

Papa Honoriu III în 1222 întăreşte bula aureă a lui Andreiu II, dar în loc de ad Terminos Brodinorum, are ad terminos Blacorum (1).

4. Regele Andreiu II în 1223 confirmă din nou donaţiunea ce o făcuse mânăstirii Kerch din ţara Făgăraşului şi *prin donaţiune se dau pământurile luate dela Români.* Mânăstirea se chiamă Abbatia beatae Mariae Virginis de Kercz, sau die Kerzer Cisterciienserabtei, iar româneşte Cârţa.

Regele zice: Asemenea în privilegiul de faţă confirmăm pământul (terra) ce mai înainte l-am dăruit acelei mânăstiri, şi pentru vindecarea sufletului nostru am luat pământul dela Blaci (Români) *terram exemptam a Blaccis,* şi care acum prin fidelul şi iubitul nostru Benedict, în timpul acesta (1223) Voivod (al Ardealului), am ordonat a se predà acel pământ. Iară meta (hotarul) acestui pământ începe dela râul Olt, unde e capătul unei insule, se ţine pe lângă lacul Eguerpatak până la fagii ce se numesc Nogebik şi la capătul munţilor fagi, unde (meta) cade în râul ce se numeşte Arpas, şi de aci pe lângă acel râu se ţine până în Alpi (Carpaţi) şi prin Alpi venind către plaga australă (prejurul spre miază-zi) se scoboară în râuleţul ce se numeşte Kerch (Cârţişoara) şi prin acel râu meta vine în fluviul Olt şi aşà se sfârşeşte.

Adecă tot pământul la Nord de lângă Olt, la apus de lângă râul Cărţişoara, la răsărit de lângă râul Arpaş şi la miază-zi în Carpaţi.

E de notat că acest document e subscris de un Român numit Botez, pe care regele îl intitulează aulae nostrae curiali comite et comite Bekesiensi. (H. No. 57, p. 79) (2).

---

1) Papa Grigorie IX în 1227 (H. No. 77, p. 112) zice: Cumanica şi Brodina, acea ţară vecină ; la 1231 (H. No. 89, p. 113) zice : în ţara Cumanilor şi Brodnicilor, provinciile cari le sunt vecine. Bela IV, în 1254 (No. 199, p. 269) pune pe Brodnici spre Orient. Astfel dela Cruceburg până la marginile Brodnicilor spre răsărit e ţara Bosan, Vosan, la izvoarele râului Buzău, spre Moldova.

(1) Acest Român Botez de bună seamă a fost nobil şi catolic. In Aprilie 1275 regele dărueşte comitelui (graf sau föispan) Botez, fiului lui Marcu, satele Zalog şi Mascin.

III.

OCUPAŢIUNILE NELEGIUITE FĂCUTE DE CAVALERII TEUTONI, MAI TÂRZIU FURĂ LEGITIMATE PRIN REGELE ANDREIU II.

Ordinul Cavalerilor teutonici nu a fost îndestulat cu donaţiunile ce le-a căpătat prin diplomele din 1211 şi 1212 (vezi III, 1, 2), ci ordinul în mai multe direcţiuni a cuprins sate şi pământuri fără de ştirea regelui.

Friedrich Philippi, profesor la gimnaziul evangelic din Braşov, a scris *Die deutschen Ritter im Burzenlande,* adică Cavalerii teutoni în ţara Bârsei (1). Autorul arată unde au trecut Cavalerii teutoni peste marginile diplomelor şi privilegiilor şi tot asemenea arată cauzele pentru cari regele s'a mâniat pe Cavaleri şi în 1221 a revocat toate diplomele şi privilegiile. Autorul ne dă multe desluşiri importante.

Cavalerii aveau dreptul (după diploma din 1211) să zidească oraşe şi cetăţi de lemn în ţara Bârsei, dar ei au ridicat întărituri de cărămidă şi de piatră şi *afară* de ţara Bârsei, d. e. pe dealul Balvănios, turn de piatră lângă satul Haraly, şi cetatea pe Tatarko lângă Bodzan (Bozan, Vosan) împrejurul izvorului Buzăului (p. 41).

Cumanii năvăliau în ţara Bârsei prin pasul Bozau (Vôsau), dar Cavalerii au zidit acì cetăţi, deşì teritoriul nu erà al lor, şi au zidit, probabil, ca să cucerească teritorii nouă pentru ordinul lor, şi astfel teritoriul lor să se mărească. Regele la început va fi cugetat că se măreşte teritoriul regelui (p. 43). Cavalerii au zidit şi cetatea Lapis Theodorici (Törtzburg, Törcsvar, dela apa Turcu), la acest pas care pentru negustoria ţerii Bârsei cu Valahia erà pasul de intrare şi de ieşire.

Cu deosebire acì a fost lupta Cavalerilor teutoinici cu Cumanii (p. 50). Cavalerii cu îndrăzneala şi purtarea lor au stârnit invidia nobililor şi nemulţumirea regelui, pentrucă ei au vătămat condiţiunile contractuale din diplome şi pentru aceasta regele, la îndemnul nobililor, în 1221 a revocat diplomele (p. 67—71).

După Philippi şi Cavalerii de pe teritoriul ordinului din lăturea de către Kreuzburg s'au lărgit chiar prin o parte din Valahia, ocupând tot deodată şi marginile dela apus ale ţerii Bârsei, dela Halmagy până la izvoarele apei Bârsei şi până la Dunăre în jos şi astfel

(1) Tipărit în *Programm des evangelischen Gymasiums zu Kronstadt (Brasso)* pe anii şcolari 1859—60, şi 1861 1862.

au ocupat o parte din districtul Făgăraşului şi o parte însemnată din Valahia, pe cari asemenea le-au tras către teritoriul ordinului şi le-au încorporat acestuia (p. 73).

Pilippi ne spune că teritoriul ocupat de Cavalerii teutonici are o suprafaţă de 40—45 de mile pătrate (p. 20) (1). Astfel autorul recunoaşte ocupările nelegiuite ale Cavalerilor teutonici, dar nu le înşiră precis. Eu le voiu preciză pe baza documentelor.

Dar regele deşi în 1221 a revocat diplomele, totuş în 1222 s'a împăcat cu Cavalerii teutonici şi în 1222 a dat bula aureă care întăreşte nu numai drepturile date în 1211, ci şi toate ocupările de mai târziu, adecă dela 1213 până la 1222 le legitimează, respectiv le donează (vezi III, 3). Acolo unde în bula aureă din 1222 se zice : Addidit etiam postmodum idem rex donationi praedictae (din 1211), se înşiră ocupările neleguite şi apoi, prin bulă, legitimate. Acele ocupări sunt:

1. Dela finea cetăţii Cruceburg (Kreuzburg) pământul ce se întinde până la graniţele Brodnicilor (în decretul papei Honoriu III graniţele Valahilor. Acest teritoriu dăruit acuma se începe la râul Tatrang şi trece peste izvoarele râului Buzău, comitatul Braşovului, până la graniţa Moldovei şi a României. Acest teritoriu mare Saşii îl numesc Bodzau, Bozau, Vosau, dela numele râului Buzău.

2. Altă ocupare a fost: şi dela marginile centrului Almage (şi Almagia în 1211) de cealaltă parte (spre apus şi spre Sud, pentrucă în diploma din 1211 eră teritoriul dela Almagia spre ţara Bârsei, spre răsărit) şi merge până la izvoarele râului Borza (Bârsa) şi de acì graniţa progresează până la Dunăre.

Philippi aici înţelege că s'a cuprins din districtul Făgăraşului, pentrucă Făgăraşul e în apropiere şi pentrucă dela Almagia spre cealaltă parte, adică spre Sud e districtul Făgăraşului.

Paharul amar al Românilor încă n'a fost plin.

3. Andreiu II în 1223 *confirmă* donaţiunea ce o făcuse mânăstirii Kierch (Cârţa) şi dărueşte *pământurile luate din posesiunea Românilor* «terram a Blachis exemptam». Aceste pământuri s'au luat din mijlocul ţerii Făgăraşului, până ce cele dela Almagia erau cuprinse din partea răsăriteană a Făgăraşului. In partea III, punctul 4, pământurile aceste sunt precis descrise. Acest teritoriu,

(1) In Lexiconul de conversaţiune deMeyer Burzenland (Ţara Bârsei) se zice că e de 30 de mile pătrate.

luat dela Români, e foarte mare, între râul Cârţişoara la apus, râul Arpaş la răsărit, Oltul la Nord şi Carpaţii la miză-zi.

Vedem acuma că Românii au fost scoşi din Făgăraş de către graniţa răsăriteană, şi din mijlocul Făgăraşului, adecă din două părţi. Ce lovituri grozave ortodocşilor şi Românilor!

E întrebarea, când au fost scoşi Românii din ţara Făgăraşului şi când au fost siliţi ca să emigreze peste Carpaţi şi să descalece în Valahia?

Philippi în scierea sa *Cavalerii teutoni în ţara Bârsei* (pag. 65) zice: Nu se află documente din anii 1213—1222. Adică la 1211 şi 1212 s'au dat primile diplome, după acest timp Cavalerii teutonici, încurajaţi de drepturile căpătate, cu îndrăzneala cea mare au făcut ocupările nelegiuite, cari apoi mai tărziu în 1222 şi 1223 s'au legitimat, respectiv li s'au donat. Cavalerii teutonici au intrat în posesiunea pământurilor mai înainte de 1222 şi 1223, când acestea fură legitimate. Cavalerii încă dela început au strâmtorat pe Români şi i-au scos din locurile lor, dar împrejurările dovedesc că Cavalerii îndeosebi în anii 1213—1214 au năvălit asupra Românilor din ţara Făgăraşului şi pentru aceasta emigrarea Românilăr a fost în anii 1214—1215, şi astfel Negru Vodă a apărut în 1215, când a descălecat în Valahia dela Carpaţi şi când acolo a început să domnească.

Imprejurările arată că Românii dela Almagia spre apus şi de către răsărit şi mai ales cei dintre râurile Cârţişoara şi Arpaş au trebuit să dea contingentul cel mare de emigranţi. Dar şi Românii de dincolo de Tatrang şi de pe la izvoarele râului Buzău, adică din Vosau încă au fost siliţi la emigrare.

Emigrarea, precum s'a arătat, s'a făcut prin pasul Branului sau Törzburg, şi descălecarea s'a întâmplat în anul 1215 în Câmpulung în Valahia nordică.

Şi din aceste înşirate acì, şi din alte documente s'a dovedit că în Nordul Carpaţilor, pe poalele lor şi afund pe câmpie, înaintea venirii Cavalerilor teutonici erau numai Români şi vreo câteva sate de Biseni (la Unguri Besenyö). Asemenea se vede că Românii au fost strâmtoraţi pe un teritoriu de 30, 40, 45 de mile pătrate (pe care Cavalerii teutonici au adus coloniile lor), ba nu numai strâmtoraţi ci şi alungaţi, încât Românii au fost siliţi să părăsească ţara şi să iea lumea în cap.

Şi până acì nici nu ştim motivele adevărate, pentru ce s'au făcut aceste toate în contra Românilor? In partea viitoare voiu dovedì motivele.

IV.

INFLUENȚA CATOLICISMULUI ASUPRA SORȚII SCHISMATICILOR, ADICĂ A ROMANILOR ORTODOCȘI.

Numai prin deslușirea celor următoare vom pricepe epoca lui Negru Vodă și începutul istoriei Valahiei.

1. *Starea religiunii ortodoxe în Ardeal.*

De când papii au început să poarte răsboaiele cruciate, pentru ca în Constantinopole să pună împărat catolic de viță latină, au încercat toate, pe toată lumea ortodoxă să o facă catolică, și dacă nu pot, să extirpeze pe ortodocși.

Papii acest spirit l-au insuflat și regilor din Ungaria, și pentru aceasta ortodocșii — sub nume de Greci, schismatici — au fost persecutați.

Papa Innocențiu III la 1204 provoacă pe episcopul din Oradea-Mare, ca să viziteze mânăstirile grecești (adecă de legea grecească) din Ungaria, și să cerceteze dacă din aceste mânăstiri se poate formà o singură episcopie catolică, supusă scaunului apostolic (Hurmuzaki, No. 30, p. 39). Nici n'a trecut mult timp și papa Honoriu III, la 1218, întărește luarea în posesiune a mânăstirilor din mai multe locuri, iar în Ungaria luarea în posesiune a mânăstirii Sfântului Dimitrie a Grecilor (adecă de legea resăriteană), lângă râul Sava, apoi biserica Sfântului Atanasie cu casele Grecilor, și apoi mai la fiecare mânăstire se înșiră bunurile și realitățile ei ocupate (H. Nr. 46, p. 61).

Papa Grigorie IX, în 1234, a trimis pe Iacob, episcopul din Preneste, ca legat apostolic la regele Ungariei, ca să lățească catolicismul în Ungaria, și atunci Bela, principele de coroană, înaintea lui Iacob depune jurământul următor: «Noi Bela, înaintea legatului apostolic și a altora am jurat pe sfânta evangelie a lui Dumnezeu, că din țerile supuse jurisdicțiunii noastre, și cari în viitor ni se vor face supuse, pe toți ereticii și *alți creștini*, cari părăsind credința creștinătății au trecut la superstițiile Ismaeliților și Jidovilor, cu ori ce nume se vor numì și pe *falșii creștini* din țerile noastre, cu bună credință ne vom îndemnà, ca după puterile noastre ***să-i stârpim***. Și pe aceia cari în țara noastră sunt neascultători bisericii romane, după ritul fiecărei națiuni, care (rit) să nu fie în contra credinței catolice, îi vom mânà ca să asculte de biserica romană (H., No. 120, p. 161).

La 1279 Ladislav IV Cumanul depune jurământul înaintea lui Filip legatul Papei și a tuturor prelaților, că regele va rămâneà în religiunea catolică, că pe toți ereticii îi va scoate afară din țară și pe Cumani (acuma și Valahi) îi va face creștini catolici (H. No. 341, pag. 421). Papa Nicolae III tot în 1279 ocărăște pe Ladislav IV că nu și-a ținut jurământul *și invită clerul și poporul, ca să alunge pe schismatici afară din țară* (H., No. 346, p. 430). Aceasta se repetă (H., No. 347, p. 435). Dar la anul 1280, Elisabeta regina, mama lui Ladislav IV, înaintea lui Filip, legatului apostolic, promite și ea că toate statutele și decretele aduse și aprobate de papi le va împlinì în contra hereticilor, ori sub ce nume ar fi aceștia (H., No. 349, p. 480). Iată starea ortodocșilor!

2. *Catolicismul și Cavalerii teutonici față de regele și de Ungaria.*

In Alba-Iulia erà episcopul catolic cu jurisdicțiune bisericească peste toată Transilvania și astfel și peste Cavalerii teutonici din țara Bârsei, dar ei și Papa și-au dat truda, ca Cavalerii teutonici să fie numai sub jurisdicțiunea bisericească a Papei.

Papa Honoriu III în 1223 autorizează pe arhiepiscopul din Agria, ca să numească un protopop pentru Cavalerii teutonici din țara Bârsei și dacă poporul catolic se va immulți în ținutul acesta, va concede și un episcop (H. Nr. 58, p. 80). Astfel Papa pe episcopul catolic din Transilvania l-a pus la o parte. Tot Papa Honoriu III în 1223 scrie episcopuluì din Transilvania, că Cavalerii teutoni au început a se așezà în țara Bârsei și în Transalpina (Ultra montes nivium, adecă peste Carpați în Valahia nordică) *și fiindcă țerile acestea au să fie supuse numai pontificelui roman,* de acum înainte episcopul din Alba-Iulia să nu-și mai aroage nici un drept de jurisdicțiune asupra clerului și poporului din ținuturile acestea (H., Nr. 60, p. 82). Și apoi Papa tot în acel an scrie arhiepiscopului din Strigon, că orice sentințe aduse de episcopul din Alba-Iulia cu privință la țara Bârsei să le declare de nimicite (H., Nr. 61, p. 83). Papa Honoriu III în 1224 scrie Cavalerilor teutonici, că *Papa țara Bârsei și țara Transalpină le-a luat în posesiunea Scaunului Apostolic,* și poporul de acì va aveà, ca semn de recunoașterea acestui domeniu, să plătească pe an câte două mărci de aur, una Pontificelui și alta Cavalerilor teutonici (H., Nr. 63, p. 85). Dar ca să nu fie îndoeală despre intențiunile sale, Papa tot în anul 1224 a scris prelaților din Ungaria, că *Papa a luat în posesiunea și proprietatea Scaunului Apostolic*

ţara Bârsei şi ţara Transalpina şi din această cauză prelaţii Ungariei să nu molesteze pe Cavalerii teutonici, nici pe locuitorii acestor ţeri, cari au să fie supuşi numai Pontificelui Roman (H., Nr. 64, p. 87), şi pentru aceasta Papa încă în acel an numeşte un protopop catolic peste ţara Bârsei şi ţara Transalpină (H., Nr. 65, p. 88). Şi atunci Papa încunoştinţează şi poporul din aceste ţeri, ca să fie supus numai Scaunului Apostolic, şi le-à numit un Protopop, de care să asculte ca de păstorul lor sufletesc (H., Nr. 66, p. 88).

E natural că regele Andreiu II la 1225 s'a mâniat pe Cavalerii teutonici şi i-a scos din ţara Bârsei şi din Transalpina. Dar s'a mâniat şi episcopul din Alba-Iulia şi tot clerul catolic din Ungaria şi Transilvania, pentrucă Cavalerii teutonici au oferit Papei ţara Bârsei şi Transalpina. S'a început o luptă între Papa, care cereà ca regele toate să le restitue Cavalerilor teutonici, şi între regele care nu vroià să restitue, şi regele se plânge Papei, că Cavalerii teutonici au ocupat mai mult decât le-a dat prin bule şi diplome. Şi regele a năvălit cu oaste în contra Cavalerilor în ţeara Bârsei şi în Transalpina şi i-a scos din ţinuturile acelea (H., Nr. 68, p. 90, şi Nr. 69, p. 91). In urmare Cavalerii teutonici în 1225 au părăsit ţara Bârsei şi Transalpina, şi s'a mutat în Prusia, unde în 1226 au început a fondà Statul Prusiei (1).

Cavalerii abià în 1222 au căpătat drepturi mari, şi curând s'au scos de sub jurisdicţiunea bisericească a patriei şi ţara Bârsei şi Transalpina au închinat'o Papei cu drept de suveranitate. Andreiu II s'a temut că Papa acì la Carpaţi îşi face un imperiu mare papal spre paguba Ungariei, sau ţinteşte chiar şi spre supunerea ei sub Papa.

3. Catolicismul în Transalpina (Cumania respectiv Valahia).

Insă la anul 1217 Papa Honoriu III autorizează pe episcopul Cumanilor, să poată rescumpărà dijmele (H., Nr. 45. p. 60). Se vede că episcopia erà de mult organizată, căci Papa Honoriu III în 1218 autorizează pe arhiepiscopul din Calocea să cerceteze şi decidă neînţelegerile între canonicii episcopiei Cumanilor, din cauză că canonicii au jurat ca să ţină masă comună (H. Nr. 48, p. 65) şi tot în acel an, canonicii se roagă de Papa să le permită, ca dijmele acelei episcopii să le împartă între sine. (H. Nr. 49, p. 65). Papa Grigorie IX la anul 1227 numeşte pe arhiepiscopul din Strigon legat apostolic, îl trimite în ţara

(1) In arhivul lor trebue să fie multe documente pentru anii 1213—1225.

Cumanilor ca să predice, să boteze şi să înfiinţeze biserici, să institue preoţi şi episcop (Nr. 77., p. 102) şi apoi Papa în anul 1228 înstiinţează pe călugării din Ungaria, că arhiepiscopul din Strigon, ca legat al Papei, a numit pe Theodoric episcop al Cumanilor şi-i sfătueşte să lucreze împreună pentru convertirea Cumanilor (Nr. 82, p. 107). Theodoric episcopul Cumanilor sfătueşte pe Secuii din Ardeal, ca să nu se supere pentru înfiinţarea episcopiei Cumanilor, fiindcă în una şi aceeaş biserică pot să se întrunească Secuii, Cumanii şi Olachii (Românii) (Nr. 84, p. 108) (1).

Papa Grigorie IX, în 1229, scrie episcopului din Cumania, că de acì încolo are să fie supus numai Pontificelui roman, şi Papa scrie şi Cumanilor, cari s'au făcut creştini, că-i primeşte sub protecţiunea sa cu persoanele şi cu averile lor. (No. 87, 112, şi Nr. 88, 112). La 1234 Papa confirmă limitele diecesei Cumanilor după cum au fost stabilite de arhiepiscopul din Strigon şi aproabă toate dispoziţiunile în privinţa bisericii acestei provinţe (Nr. 103 p. 130). Tot la 1234 Papa scrie lui Bela, principelui de coroană al Ungariei, că în episcopia Cumanilor se află nişte popoare, cari se numesc Valati (adecă Valahi, Români), şi fiindcă aceştia primesc tainele dela nişte episcopi de ritul grecesc, Papa spune că a' invitat pe episcopul Cumanilor, ca să numească pe seama Valatilor (Românilor) un Episcop catolic, dar din naţiunea Românilor (Nr. 105, p. 132).

Cred că e destul pentru a ilustrà împrejurările până în acest timp. In acest mod se vede, că catolicismul a început în Transalpina (Cumania, Valahia) înainte de emigrarea din Făgăraş şi de descălecarea lui Negru Vodă, şi aceste desluşiri ne vor da multă orientare.

4. *Ţara Transalpină.*

Ce ţară a fost Tansalpina ne poate orientà numai bula aureă a lui Andreiu II din 1222, dată Cavalerilor teutonici.

Andreiu zice: şi dela marginea Almajului, de cealaltă parte, meta merge până la izvorul apei ce se numeşte Bursa şi de acì peste Carpaţi progresează (meta) până la Dunăre.

Izvoarele Bârsei ies din muntele La Ciuma, de către apus spre răsărit, apoi ca râu curge pe lângă Zerneşti, etc. Dela izvoarele Bârsei linia peste Carpaţi e dela Piatra-Craiului departe spre apus, iar în Valahia ar cădeà dela Dâmboviţa şi dela Câmpulung departe

(1) Aceasta-i data primă, ce am aflat-o eu, că se face pomenire de Vlachi, cum Românii din Valahia sunt numiţi la Unguri.

spre apus, iar mai târziu, după istorie linia Transalpinei la apus a fost râul Olt, granița dela miază-zi a fost Dunărea, iar cea dela răsărit a putut fi râul Siret.

Astfel Andreiu II în 1222 a dăruit Cavalerilor teutonici o parte de țară și preste Carpați, adecă din Valahia.

Papa Honoriu III în 1224 scrie Cavalerilor teutoni, că a luat în posesiunea sa țara Bârsei și Transalpina, anume : praefatam terram in jus et proprietatem beati Petri suscepimus (numita țeară am luat-o în dreptul și proprietatea fericitului sfânt Petru) și acea țară are să rămână pentru timpurile vecnice sub protecțiunea specială și apărarea Scaunului Apostolic (H., Nr. 63, p. 85). Astfel aflăm că Papa față de regele Ungariei s'a făcut pe sine suveranul țerii dincolo de munții cu neaua (Transalpina). Dar după ce Andreiu II pe Cavalerii teutonici în 1225 i-a scos din țara Bârsei și Transalpina, e evident că Andreiu II în teritoriul ce au ocupat Cavalerii — zicând că pentru regat au ocupat — și-a susținut suveranitatea sa.

Acì am finit cu deslușirile istorice ale emigrării Românilor din țara Făgărașului și ale puterii și influenței catolicismului asupra sorții Românilor; — acum cu Negru Vodă să trec și eu peste Carpați.

V.

NEGRU VODĂ.

Tradiția despre Negru Vodă, cum se află în cronicele române, nu o mai descriu — presupun că toți trebue să o știe — ci împărtășesc o altă tradiție.

1. *Tradiția despre Negru Vodă la călugării Franciscani din Câmpulung.*

Francisc Iosef Sulzer, care a scris o carte (1) de însemnătate despre Valahia și Moldavia, a întrebat pe Francisc Bonaventura Andreiu, guardianul (egumenul) Franciscanilor din mânăstirea catolică din Câmpulung, că ce știe despre Negru Vodă, și guardianul în 4 Fevr. 1779 a răspuns lui Sulzer (tomul III, p. 632) următoarele: «Așà dară despre privilegiele catolicilor de acì, mai ales ale acelor din Câmpulung altă memorie nu se află decât despre *prin-*

(1) *Geschicte des transalpinischen Daciens (der Walachei, Moldau und Bassarabien)*, III tomuri, 1781 -1782.

cipele Negru Vodă, care de soţie şi-a căpătat o contesă, purceasă din Transilvania şi *născută catolică*, cu numele Margareta. Acel Negru, ca schismatic, cu călugării schismatici a zidit mânăstirea ce de fapt se află şi azi (1779) în Câmpulung; iar soţia catolică fiind, nu departe de mânăstire, pentru monahale (călugăriţe) a zidit o altă mânăstire (catolică) a cărei îngrijire în cele spirituale a avut-o capelanul numitei princese, cu numele părintele Gabriel, care a venit din cetatea numită Kiprovacz a provinciei Bulgaria, şi de acolo din partea ministrului sau provinţialului a fost destinat pentru principesa. Negru Vodă cu principesa sa Margareta, în patria aceasta petrecătoarea lui, domnind, şi după ce catolicii de aici cu părintele Gabriel din Kiprovacz, cetatea Bulgariei, au sosit la Câmpulung, Negru Vodă, la rugarea principesei, pe catolici i-a dăruit cu privilegiile cele mai mari şi ei au zidit o biserică în numitul Kloster (claustrum) şi unde Sfinţia Voastră (Sulzer erà preot) aţi văzut trunchiul uscat al arborelui cândva miraculos. Trecând puţin timp, catolicii în oraşul Câmpulung întru atâta s'au îmmulţit, încât cu numărul foarte mare au întrecut pe Valahii schismatici şi încât şi judecătorii (judices) au fost din acel număr catolic, până la răsboiul ultim ce l-a avut ţara noastră cu Turcii, — totdeauna au fost aleşi din catolici. După prezisul răsboiu, o pestis (ciumă) crudă a infectat oraşul Câmpulung şi atunci catolicii pentru injuria aceasta s'au împrăştiat, privilegiile ce le-au avut dela Negru Vodă le-au pierdut şi nici până azi nu le-au mai căpătat. Următorii principi au poruncit ca de acuma în Câmpulung judecătorii să se aleagă din schismatici, cari pe săracii catolici neîncetat şi în mod de mirat i-au persecutat cu tributele şi robotele cele mai grele, de trei ori mai mari decât cele puse pe schismatici, din care cauză mai mulţi din catolici au trecut la schismă, totuş puţini rămânând şi catolici. Ai întrebat şi despre aceia ce se ţin de religiunea luterană (Saşii), dar vei şti că ei în Transilvania au fost catolici. Şi aceia (adecă Saşii catolici) cari ştiind măiestria mecanică, la sprijinirea princesei Margareta, a moartei evlavioase, au fost introduşi în Câmpulung, Târgovişte şi Râmnic, pentru cari, după îmmulţirea lor, biserica aşà numită Kloster (Claustrum) nu a mai fost comodă şi nu i-a mai putut încăpeà pe toţi; pentru aceasta cu ajutorul zisei principese, principele Negru Vodă acel loc — unde acuma se află biserica noastră — cu bunăvoinţa graţioasă a aceluiaş principe a fost declarat de local catolicilor.

Pentru aceasta, după ce catolicii şi-au zidit biserica, pentru părintele (paroh) au zidit şi o căscioară lângă biserică. Totuş, cu trecerea unui lung interval al timpului, adecă după ce pe munţii înalţi de neauă (Carpaţi) a înflorit olivul păcii, părintele Mozes al provinţiei noastre, al Bulgariei, adunând milă dela evlavioşi, în acel loc unde prin Saşii catolici a fost acea căscioară edificată pentru paroh, conventul a ridicat-o la o formă cu două etajuri, precum Sfânţia Voastră (adecă Sulzer), când în anul trecut aţi fost în Câmpulung, aţi văzut-o cu ochii proprii, acei Saxoni, zic, erau cu consensul lor înscrişi în privilegiile catolicilor purcezători din Kiprovacz, din Bulgaria, cari după moartea principelui Negru Vodă şi a principesei Margarita, văzând în patrie (Valahia) unele conturbări şi batjocoriri şi neînţelegerea boierilor, cei mai mulţi (Saşi) catolici s'au reîntors în Transilvania, şi din posteritatea lor de fapt se află încă acì, cari azi mărturisesc profesiunea luterană tot în acel loc.

Aşà ne povesteşte guardianul Franciscanilor din Câmpulung. Să însemnăm că guardianul zice: Niegru Vodă.

Sulzer (tom. III, pag. 631) face observaţiunea, că papii au putut fi buni bucuroşi, că pe Franciscanii lui, aduşi în Valahia, principele Negru Vodă i-a suferit acì (1).

2. *Radu Negru în Câmpulung.*

Am zis la început că Negru e poreclă de familie, şi că Radu e nume de botez; am zis că Negru cu ai săi au trecut prin pasul Törzburg, deadreptul spre Câmpulung şi că acì au descălecat. Să-l urmărim.

Dimitrie Frunzescu, în *Dicţionarul topografic şi statistic al României* (2), ne spune: Câmpulung e comună urbană în judeţul Muscel, lângă pârâul numit Câmpulung. Acest oraş este cel dintâiu unde a descălecat Radul Negru, când dela Făgăraş trecù pe la anul 1215. In acest oraş se află o biserică zidită la 1215 de Radu Negru Vodă, întâiul domnitor al Românilor, precum dovedeşte inscripţiunea aflătoare deasupra bisericii; adică la anul 1635 Mateiu Basarab a zidit-o din nou tot cu acele pietri, înzestrând-o cu moşii. Clopotniţa

(1) Franciscanii s'au numit şi fratres minores şi Minoriti, ordinul prim şi azi în fiinţă de călugări cerşetori. Ordinul e tare vechiu; ca reformator al ordinului apare Giovano Bernandone, născut la anul 1182; şi Dominicanii au fost călugări cerşetori. In Italia la 1211 încep călătorii de misiune. Nu ştiu venit-au deodată cu Negru Vodă, ori mai târziu.

(2) Tipărit în Bucureşti la 1872.

acestei biserici e o zidire gigantică având o înălțime de 20 și o lățime de 6 stânjeni, e zidită de cărămidă solidă și lucrată cu artă.

In curtea acestei biserici se află un paraclis și alte multe clădiri reparate și susținute în bună stare.

In *Enciclopedia română*, se repetă că în Câmpulung, unde a fost odinioară reședința domnească, e mânăstirea fundată de Radu Negru și, la 1636, restaurată de Mateiu Basarab. Mai este acì mânăstirea catolică, numită Bărăția (1). Acì e un pensionat de fete și o școală de fete și de băieți condusă de preoții catolici dela Bărăție. In comună se află și un muzeu, numit Negru Vodă.

Dimitrie Onciul (2) ne spune: Vechea biserică din Câmpulung surpându-se la anul 1628, a fost prin Mateiu Basarab restaurată la anul 1636, și în inscripțiunea pusă după restaurare se află: Domn creștin (Mateiu Basarab) în Țara-Românească și întru moșia lui, care este dintru Ungaria descălecată; el zice că biserica s'a început și s'a zidit și s'a sfârșit de bătrânul și prea milostivul creștin «Radul Negru Voevod, carele a fost din inceput descăletor Țerii-Romănești și din început a fost zidită această sfântă dumnezeească biserică, când a fost cursul anilor dela Adam 6723 (= 1215)».

Tot Dimitrie Onciul (l. c., pag. 185) ne spune: După notele ce am luat fiind acolo (în mânăstirea din Câmpulung (în August 1893, în corul bisericii, pe peretele din apus, se află două imagini cu chipuri de domni: una reprezentă pe vechii ctitori: Marele Radul Negru Voevod, întâiul dela descălectoare Domn al Țerii-Românești; A doua reprezentă pe noii ctitori, Mateiu Basarab și pe Doamna Elena.

Dimitrie Onciul ne mai spune (pag. 177): Acest domn Basarab (!) se găsește cu doamna Margareta (la Șincai Marghita) în pomelnicul mânăstirii din Câmpulung. Am să observ că guardianul ne-a spus, că pe soția lui Radu Negru a chemat-o Margareta, și că Radul Negru nu-i viță de Basarabi; mai departe în Fotino (II, pag. 4) ni se spune, că soția lui Radu Negru a fost catolică și că mai târziu s'a botezat. Astfel a putut fi pusă în pomelnic.

Mateiu Basarab și oamenii lui au știut ce pun în inscripțiune. Iată acì Radul Negru la anul 1215 în Câmpulung.

3. *Radul Negru și mânăstirea dela Argeș.*

Intre poeziile lui Vasile Alecsandri se află legenda «Mânăstirea Argeșului», (pag. 169).

(1) Bărăția, cuvânt unguresc din barát: 1) călugăr adecă frater, farat=barát, 2) amic.
(2) *Originile principatelor române*. București 1899, pag. 112, nota 4.

Poporul care a făcut legenda nu minte. Baladele Românilor sunt făcute din tradiţiuni istorice sau deadreptul din istorie. Poporul nu minte.

E trist că mulţi cronicari, când n'au date istorice, umplu istoria cu combinaţiuni fantastice.

In legendă se zice: Pe Argeş în jos, Negru Vodă trece, să aleagă n vale loc de mânăstire, şi Negru Voda zice: Acì aleg eu loc de mânăstire, etc. Alecsandri la pag. 192 într'o notă ne spune părerea sa. Radul Negru Voevod domnià dincolo de Carpaţi peste Amlaş şi Făgăraş; ridicatu-s'a de acolo cu toată casa lui şi mult norod pogorându-se pe apa Dâmboviţei a început a face o ţară nouă. Intâiu a făcut oraşul Câmpulung, unde a ridicat o biserică înaltă şi frumoasă, apoi a descălecat la Argeş, unde şi-a pus scaunul domniei, zidind curţi de piatră şi case domneşti şi o biserică mare.

Dimitrie Frunzescu (în dicţionarul citat) zice: Argeş, comună urbană, a fost a doua reşedinţă domnească a lui Radu Negru între anii 1244—1264, unde zidì o curte domnească, o biserică de piatră, pe lângă care azi se văd şi alte ruini: Curtea de Argeş. Frunzescu a uitat că la Câmpulung pe Radu Negru l-a pus în anul 1215 şi în locul său voiu arătà că anii 1244—1264 sunt imposibili.

Enciclopedia română citează pe Frunzescu, apoi adauge: Azi în Argeş se află şapte biserici; una e biserica domnească cu hramul sfânta Filotea. Aceasta se zice a fi zidită de Radu Negru. La marginea estică a oraşului pe o înălţime se văd încă ruinele unei capele catolice, zidită de Radu Negru pentru doamna sa care erà catolică, cevà mai la nord este vestita mânăstire a Argeşului. Biserica episcopală a mânăstirii Curtea de Argeş, cel mai frumos monument arhitectonic al României, s'a zidit de Neagoe Vodă Basarab *pe temelia unei alte biserici mai vechi, pe la 1528*. Acea temelie purcedeà dela Radul Negru.

4. *Dar numele Negru sau Radu Negru s'a susţinut în numirile de localităţi cu deosebire din Nordul Valahiei.* Să urmăm după Frunzescu.

Negru Vodă a fost cetate în judeţul Argeş, plaiul Loviştea, lângă râul Argeş, ce se presupune a fi a Domnului cu acest nume. Zidurile ei se văd şi azi. Engel, (p. 148) zice: Dela Câmpulung spre Nord, spre Törzburg (ung. Törcsvár) cale de două ore, este o cetate veche numită Cetatea lui Negru Vodă. Negru Vodă, pichet de graniţă spre Transilvania, mai sus de cetatea cu asemenea numire. Negru Vodă, schit în judeţul Vlaşca.

La Frunzescu se află nume de localităţi Radu Negru. Radu Negru, cetate în judeţul Argeş, zidită de Radu Negru pe la anul 1215, pe o stâncă înaltă, lângă râul Dâmboviţa. Ruinele i se văd şi azi. Acì Dâmboviţa trece foarte lin peste două stânci ce sunt sub muntele cetăţii.

Poporul, dacă nu ar fi avut în gândul său istoria, ori o bază istorică, nu ar fi dat aceste numiri localităţilor înşirate. Poporul nu minte. Acì se potriveşte, ca să ne provocăm la inscripţiunea familiei Monea, gravată de Ioan Monea la anul 1728 pe piatra pusă la casa sa din Vânătia inferioară. Inscripţiunea originală e în limba latină (1) dar eu voiu arătà-o numai în traducere:

A trăit Grigorie Venetus la anul 1185. Genealogia autentică monestică. Grigorie Venetus tesaurariariu (vistier) al Voivodului Negru. De carele a fost dăruit cu patru văi, cu păduri şi cu câmpuri, etc. Fiindcă Negru Vodă a început a domnì la 1215, Grigorie Venetus (ori dela Vânăt ori dela Vânăţia inferioară din ţara Făgăraşului) a putut trăì pe la 1185 (sau doară atunci s'a născut), pentrucă dela 1185 până la 1215 sunt numai 30 de ani, şi astfel Grigorie Venetus în anul 1215 a putut fi vistierul (un fel de ministru de finanţe) al lui Negru Vodă.

Acum se poate face socoteala şi cu inscripţiunea aceasta, şi acum se poate pricepe ce înţeles are (2).

VI.

DESCĂLECAT-A NEGRU VODĂ LA ANUL 1215, ORI LA ANUL 1241, ORI LA ANUL 1290?

Cronicele româneşti şi unii istorici şi azi încep istoria Valahiei sau a României de regulă cu Negru Vodă, dar unii îl pun la anul 1241, alţii la anul 1290.

Slabe cronice sau istorii sunt acelea cari începutul unui domnitor îl pun în trei epoce. Numai o dată poate fi adevărată, celelalte două, ca să zic puţin, sunt nişte erori, dar mari.

Până acuma am dovedit că Negru Vodă, ori Radu Negru Vodă a început a domni la 1215. Voiu mai dovedì.

(1) *Fragmente istorice despre boierii din ţara Făgăraşului*, de Ioan Cavaler de Puşcariu. Sibiiu 1907, pag. 10.

(2) Se mai află numele Radu Negru în Ardeal şi anume în 13 Ianuarie 1383 într'o împăcăciune dintre oraşul şi scaunul Sibiiu şi reprezentanţii Sibiiului şi se numeşte: Niger Radul, un reprezentant. Zimmerman şi Werner, tom. II, pag. 566.

1. *Istoricul Engel pune începutul domniei lui Negru Vodă la anul 1215.*

Engel (1), pe care unii istorici din Ardeal îl numesc «preavestitul Engel», a scris în limba nemțească istoria Moldovei și a Valahiei. Eu voiu traduce numai din acele ce se referă la Negru Vodă și la motivele lui pentru începutul la 1215.

Spre acest scop, adică spre intemeierea Valahiei, din districtul Făgărașului numărul cel mai mare al Valahilor, sub un duce care s'a chemat Niger ori Negruvod, a pornit cu familiile și ale sale către mează zi peste Alpi (Carpați), mărginași Barciei noastre (2), pe la începutul secolului. XII și acolo a dat începutul orașului Câmpulung, etc. (p. 56).

Se zice că primul scaun al lui în Valahia a fost stabilit în Câmpulung și după câtivà ani reședința și-au stabilit-o lângă râul Argeș, la piciorul munților ce despart Valahia de Transilvania, și unde (în Argeș) a ridicat și biserica în care a fost îngropat (p. 63). Iar popoarele cari au pornit cu el (cu Negru) s'au întins departe, până la râul Siret, în altă parte până la Olt și în jos la Dunăre și a edificat cetăți.

Din acel timp, *provincia Transalpină* (o parte cuprinsă din Valahia) *a început a se numì Ungro-Vlahia,* pentrucă Valahii, cari erau sub protecțiunea Ungariei, s'au încopciat cu Valahii din Transalpina și s'a făcut un stat și o *Politie* (p. 93).

Radu Negru a avut în titlul său: Domnul întregei Ungro-Vlahiei și. duce de Amlaș și de Făgăraș.

Analele vechi și cronografiile Valahiei se văd a greșì cu 75 de ani, când ele, fără de nici un fundament, începutul principatului Valahiei îl pun la anul 1290 (în loc de 1215), și dela 1290 încep șirul principilor. Dar începutul adevărat și sigur se dovedește din inscripțiunea dela Câmpulung, în care se zice că Radu Negru întâiul principe la 1215 a zidit mânăstirea. Dar se află principi, cari nu sunt înșirați în analele valahice, și cari se descoperă din cronicele Ungurilor și ale Sârbilor, anume din răsboaiele ce le-au avut acești principi. Din eroarea acelor 75 de ani s'a întâmplat eroarea cu principii nepuși în seria principilor.

---

(1) *Geschichte der Moldau und Walachei,* de Iohan Cristian von Engel. Halle 1804. De aici la unii Români se numește scriitorul dela Halle.

(2) Barcia la Români, de aici numele Barcian; la Unguri Barcsaság a fost Burzenland, la Români Țara Bârsei; dela Bârsa e numele Bârsan.

Pentru aceasta eu (Engel) pun pe Radu Negru, primul voevod, la anul 1215. Şi Radu Negru a îngrijit ca după moartea sa să i se pună o statue de piatră a chipului său, care s'a aşezat în depozitarul acestei Biserici, unde s'a îngropat (cap. 44, p. 95) (1).

Valahii din Ardeal, din partea episcopului ardelean catolic (din Alba-Iulia), a Saşilor şi a altora, nu au fost priviţi cu ochi buni şi pentru aceasta Valahii au trecut peste Alpi (Carpaţi) şi s'au aşezat pe lângă ţărmul stâng al Oltului. Radu Negru, care mai înainte a fost Knäz (emir) adică cnez al Românilor din Amlaş şi Făgăraş şi care acum la Câmpulung a zidit un oraş şi la râul Argeş a zidit o reşedinţă cu ziduri şi pardosită, dându-i acelaş nume (p. 147).

2. *Descălecarea lui Radu Negru pusă la anul 1241.*

Fotino (2) ne povesteşte că: Bissing istoricul zice, că colonizarea Românilor sau a Vlahilor a venit din Ardeal având de căpetenie pe Radu Negru Basarab în anul 1200. Cronologia mânăstirii Câmpulung, pe care a edificat-o Domnul acesta, pomeneşte descălecarea la anul 1215. Dar după Letopiseţ se vede că venirea lui Radu Negru a urmat pe la 1290. Dar (la p. 118), istoria Ungariei zice, că în anul 1241 au venit 500 de mii de Schiţi (Mongoli, Tătari) sub comanda numitului Batu-Chan, au jăfuit Rusia, Polonia şi s'au scoborît în Ungaria. Se deduce dar din această nemincinoasă istorie, că Negru pe la 1241 şi-a mutat tronul din Transilvania în ţara muntenească şi nu mai înainte sau mai pe urmă. Fotino, ca să fie consecvent (tom. II, p. 4), începe istoria Valahiei cu Radu Vodă I Negru Basarab la anul 1241 şi zice că a trăit până la 1264 şi adauge că Negru, ***profitând*** de ocaziunea venirii Mongolilor, pe la 1241 s'a ridicat cu toată casa sa, etc.

Tătarii întru adevăr la 1241 au năvălit în Transilvania pe două părţi, pe la Rodna şi prin ţara Bârsei, adecă pe la Braşov (Hurm. I, No. 144, p. 188). Dar Tătarii au grăbit în Ungaria, şi nu s'au dus în ţara Făgăraşului ca să păfuge pe Români peste Carpaţi. Emigrările popoarelor se întâmplă totdeauna din cauze interne ale ţerii respective. Astfel Radu Negru nu a putut descălecă la 1241.

3. *Descălecarea lui Negru Vodă se pune la 1290.*

In *Istoria Ţerii Româneşti* (3) se zice: Iar când a fost cursul ani-

(1) In decursul cetirii acestui discurs d-l Tocilescu face observarea că statuea lui Radu Negru azi se află în Muzeul de antichtăţi din Bucureşti.

(2) *Istoria generală a Daciei* de Dionisie Fotino, tradusă de Gheorghe Sion, tom. I, p. 116.

(3) *Istoria Ţerii Româneşti*, manuscris găsit în Chişeneu, tipărit de Gheorghe Ioanid în Bucureşti, II, pag. 2. Se numeşte şi Cronica anonimă.

lor 6798 (adecă 1290), fiind în țara ungurească un Voevod ce l-au chiemat Radu Negru Voevod și herțog pre Almaș și Făgăraș, rădicatu-s'a de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade, Români, papistași, Sași de tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dâmboviței, început-a a face țară nouă. Intâiu a făcut orașul ce-i zic Câmpulung. Și zice că Radu Negru a domnit 24 de ani, dela 1290 până la 1314.

Dar istoria aceasta nu spune nici o cauză, pentru ce a ieșit Radu Negru din Ardeal?

Ion V. Rusu în cartea sa (2) încearcă a aduce cauza religiunii ca motiv pentru emigrarea lui Radu Negru și anume: Pe la 1289, (1290?) pierdù Transilvania una parte din vechii locuitori, anumit dintre Românii din țara Oltului. Papa Nicolae IV publicând expedițiune cruciată asupra Cumanilor, Românilor și altor păgâni, ba chiar și asupra regelui Ladislau (1272—1290) fiindcă pàrtinià pe Români (?), așà o parte dintr'înșii, anumit din ținutul Făgărașului și al Almașului cu ducele Radu Negru trecù preste munți în Dacia australă. Radu își așeză scaunul de domnie mai întâiu în Câmpulung, etc. și apoi, fără ca să mai citez, la unii istorici Români se află că pe la 1290 ar fi fost niște turburări între Români, și atunci au emigrat.

Papa Nicolae IV în 1290 a scris Voevodului din Transilvania, ca să-i dea ajutor în contra schismaticilor (ortodocșilor) și păgânilor. Dar nu se află nici un act de siluirea Românilor din partea Vovodului Transilvaniei. Mai departe Papa Nicolae IV în 1291 dojenește pe arhiepiscopul din Calocea, că nu i-a raportat dacă au încetat turburările schismaticilor din Ungaria, de pe când domnià regele Vladislau? (Hurm. Nr. 401, pag. 497 și Nr. 411, p. 509). Dar cine a studiat documentul din urmă, a aflat că e vorba despre schismaticii din Ungaria, anume din diecesa Calocei între Dunăre și Tisa, și nu de schismaticii Români din țara Făgărașului. Astfel după documente istorice, Românii din țara Făgărașului nu au avut nici o cauză, nici un îndemn, ca la anul 1290 să emigreze și să descalece la Câmpulung.

Din contră, la anul 1290 începe o epocă bună, favorabilă pentru Românii din Ardeal. Incepe a domnì Andreiu III, 1290 — 1301, și acesta chiar în anul 1290 a început a schimbà spre bine soartea Românilor din Ardeal. Regele a convocat o congregațiune (unii

(2) *Compendiu de Istoria Transilvaniei.* Sibiiu 1864, pag. 133,

îĭ zic dietă) din nobilii Saxoni, Secui şi *Olachĭ* (Români) din părţile Transilvaniei în Alba-Iulia, unde au fost adunaţi şi prelaţii şi baronii ţerii. Acì Ugrin s'a plâns că pe nedrept i s'a înstrăinat posesiunea Fogros (Făgăraş) şi Zumboshety (Sâmbăta) şi, la rugarea lui Ugrin, congregaţiunea i-a dat îndărăt posesiunile, pentrucă şi părinţii lui le-au folosit (Hurm. No. 412, pag. 510).

Nu mai spun acì pe aceia cari au scris, că Ugrin s'a aşezat în stăpânirea ducatului Făgăraşului.

4. *Confuziunea cea mare în şirul domnitorilor din Valahia (Ţara-Românească).*

Nu ştiu cum să numesc această confuziune, dar e ridiculă în istoria unui popor.

La Fotino: 1. Radu Vodă I Negru 1241—1264; 2. Mihaiu I 1264—1283; 3. Dan fiul lui Radu 1283—1298; 4. Ştefan I Maitul 1298—1325; 5. Ion Basarab 1325—1340; 6. Vladislau I 1340—1345; 7. Alexandru I 1345—1356; 8. Nicolae I 1356—1366; 9. Radu II Negru 1366—1376.

In manuscrisul din Chişineu (ediţiunea Ioanid): 1. Radu Negru 1290—1314; 2. Mihail 1314—1333; 3. Dan 1333—1356; 4. Alexandru 1356—1382; 5. Mircea I 1382—1411; 6. Vlad Ţepeş 1411—1426; 7. Vladislav 1426—1440; 8. Radu II 1444—1459.

După Dimitrie Onciul: 1) Asaneştii 1186—1241; 2) Seneslau 1241—1247; 3) Lytuan (confundat cu Negrul Vodă (?) 1247—1279; 4) Bărbat 1279—1290; 5) Tugomir 1290—1310; 6) Ion (confundat cu Negru Vodă (?) 1310—1338; 7) Nicolae Alexandru 1338—1364; 8) Vladislav I 1364—1372; 9) Radul I Negru (confundat cu Negru Vodă (?) 1373—1384.

Aş mai puteà să aduc şi pe alţi scritori istorici cu alt şir de domnitori în Valahia, dar nu vreau să arăt confuziuni şi mai mari. Atâta mai ating numai, că unii scriitori zic că Radu II a existat, şi ce ar fi făcut acesta, din confuziune istorică se atribue lui Negru Vodă sau Radu Negru Vodă I, care ar fi numai o figură de legendă, de tradiţiune. Nu pot să înşir acì şi să precizez astfel de combinaţiuni cari, după cele ce eu le-am arătat, nu au nici o raţiune istorică.

VII.

VOEVOZII ROMÂNI INTRE CARPAȚII NORDICI ȘI DUNARE ȘI INTRE OLT ȘI CARPAȚII DELA APUS, ADICA IN ȚARA SEVERINULUI.

In cele de mai sus am arătat că Transalpinul erà între Carpații nordici și Dunăre și între Olt și Siret. Aceasta a fost Ungro-Vlahia, aceasta a fost țara lui Negru Vodă sau Radu Negru Vodă la 1215. Posibil că în această țară au fost ici colea și voevozi de ținuturi și că pe aceștia Negru Vodă i-a învins sau că voevozii i s'au închinat lui. Dar nu e adevărat că Basarabii de pe la Craiova, din țara Severinului s'au închinat lui Negru Vodă.

Precum Cavalerii teutoni în țara Bârsei au avut un punct strategic, ca să ocupe Valahia, adică Transalpina, așà papii și regii Ungariei și-au pus alt punct strategic la Severin, ca de acì să ocupe Valahia, ce ei o numiau țara Severinului, descrisă mai sus cu hotarele ei, adică între Carpații nordici și Dunăre și între Carpații dela Apus și Olt (anume Oltenia de mai târziu sau Valahia-mică).

In 1237 Papa Grigorie IX autorizează pe călugării predicatori, veniți din Ungaria ca predicatori în țara Severinului să întoarcă pe popor la credința catolică (Hurmuzaki, I, Nr. 113, p. 153). Tot în acel an și acel Papă autorizează pe călugării (monahii) predicatori să sfințească veșmintele preoțești și cimitirele (H. Nr. 117, p. 154). Se vede că Papa a pregătit terenul, pentrucă la anul 1238 concede regelui Bela IV *să încorporeze țara Severinului la vreun episcopat din Ungaria* (H. Nr. 132, pag. 175), iar Bela IV la anul 1239 zice către Papa că în țara Severinului mulțimea poporului (firește catolic) a crescut și încă nu sunt supuși la nici o diecesă, dar să ne împuternicească ca să-i spunem unei diecese după plăcerea noastră (H. No. 140, p. 182).

Nu sunt documente (cel puțin până acuma) că Bela IV când a fost în țara Severinului și-a încorporat-o, dar după documentele următoare a fost în Oltenia, pe unii voevozi i-a îndatorat la tribute și regele dispune de ei ca de țara sa. Bela IV a domnit dela 1235 până la 1270 (1).

(1) Rudolf Honigberger, *Zur Geschichte des Deutschtums in Rumänien.* Bukarest 1909, pag. 8, zice: După reintoarcerea Tătarilor în Asia, Ungaria și-a luat din nou suveranitatea sa asupra Cumaniei. In deosebi e de însemnat acì chemarea ordinului Ioaniților. In anul 1247 Bela IV a dăruit Ordinului teutonist dela Severin, ceeace Bela IV prin lupta dela Vidin încă la 1230 a cucerit pentru Ungaria (în acest timp Bela erà încă principe de coroană, dar coregent cu Andreiu II).

Bela IV în a patra nonă a lui Iunie, anul 1247, dă o diplomă lui Rembaldo, perceptor Hospitalis Ierusolimitani şi fraţilor lui şi dărueşte ţara Severinului. Această diplomă separat nu se află, dar Papa Inocenţiu IV aduce o diplomă în 13 Calende 1251 şi în această publică diploma lui Bela IV şi în favoarea Ioaniţilor o întăreşte.

Documentul acesta de mare însemnătate pentru istoria Valahiei se află la Hurmuzaki (No. 193, pag. 249). Pe scurt să spun cevà. In această diplomă se aminteşte de chinezatele lui Ion şi Farcaş până la râul Olt, de chinezatul lui Lyniey Vodă, ce l-a lăsat Românilor, apoi se aminteşte de ţara Lytua unde la 1285 stăpâniă Lythean (care atunci purtà răsboiu cu regele Ladislau IV şi-l bate pe regele), apoi regele Bela dela râul Olt şi Alpii Ultrasilvani (Carpaţii ardeleni) toată Cumania o dărueşte Ioaniţilor, afară de ţara voivodului Szeneslai de peste Olt (2).

Deci Oltenia începând dela 1215 şi încă şi după 1285, nu s'a ţinut de Ungro-Vlahia lui Negru, şi un timp nici de a următorilor lui şi astfel voevozii aflaţi în Oltenia nu se pot înşirà între următorii lui Negru Vodă.

Te prinde groaza, când ceteşti câtă încâlcitură s'a făcut cu ţara Severinului, umplând istoria cu combinaţiuni fără de baze istorice.

VIII.

REZULTATE ISTORICE.

Aflu necesare unele repeţiri in consonanţă cu împrejurările desvelite, ici coleà constatări şi ici coleà explicări.

1. Philipi (la locul citat) a zis că Cavalerii teutonici teritoriul căpătat dela rege l-au colonizat cu Flandri şi Saşi şi că teritoriul cuprins de ei a avut o întindere de 40 — 45 de mile pătrate. Acest teritoriu la venirea lor a fost locuit numai de Români şi de puţini Biseni. Aceasta s'a dovedit nu numai prin documentele citate acì, ci se poate dovedi încă prin multe alte documente. Astfel Românii prin Cavalerii teutonici au fost strâmtoraţi pe un teritoriu aşà de mare, ba în unele locuri au fost scoşi din casele şi pământurile lor sau folosite de ei, şi au fost siliţi să emigreze, căci teritoriul pe care locuiau Românii trebuià pentru coloniile Cavalerilor teu-

(2) Vezi Hurmuzaki, I, No. 346, pag. 454; No. 347, pag. 457; No. 389, pag. 483.

tonici, una din catastrofele cele mai mari din vieaţa popoarelor. E natural că Românii au emigrat acolo, unde au ştiut fraţi de un sânge şi de o credinţă, şi că ei cu Negru Vodă în frunte au descălecat la anul 1215 în Transalpina, şi dovezile ce le-am adus adeseori hotărăsc anul 1215 pentru descălecare. Câţi vor fi emigrat nu se poate combinà, dar de bună seamă foarte mulţi. Emigrarea s'a întâmplat cu deosebire prin pasul Branului adică Törzburg, care a fost calea la Câmpulung, şi mai târziu încă mulţi ardeleni s'au strecurat prin Carpaţi, pe pământul nou, pe pământul făgăduinţei.

2. Radu Negru a apărut mai întâiu sub numele de polecră Negru, cum e datina mai în toate cazurile, şi numai când a păşit — aşà zicând — oficios, s'au numit şi cu numele de botez. Radu Negru de bună samă a fost un bărbat de frunte în Făgăraş şi din o familie aleasă. A trebuit să aibă o inteligenţă mai rară şi o avuţie destul de mare, căci mulţimea numai din asemenea cauze l-a ales căpetenie şi i-a fost credincioasă. Verisimil că şi Radu Negru însuş a fost păfugat din averea sa, căci nu se poate presupune ca el fără de nici o cauză să-şi părăsască bunurile şi ţara sa. El numai pe drum ori în Câmpulung a putut fi ales Vodă sau Principe în Transalpina sau în Ungro-Vlahia.

3. Ce demnitate puteà să aibă Radu Negru în Făgăraş înainte de descălecare? Inainte şi după acel timp, Românii din Ungaria şi din Ardeal aveau. chinezate şi ici coleà voivodate mici, peste câtevà comune. Nu se află nimic, de unde să ştim că Radu Negru a fost chinez ori voevod în Făgăraş; dar Engel (partea VII) zice anume că Radu Negru a fost un Knöz (chinez, cnez) al Românilor. Nu e posibil, nici verisimil, ca Radu Negru înainte de descălecare să fi fost «Duce de Făgăraş şi de Amlaş», căci până la Radu Negru acest titlu nu a fost în uz în Făgăraş, nici chiar pentru Unguri. Incât dacă în titulatura lui Radu Negru se află că el a fost «Herţog (Duce) de Făgăraş şi Amlaş», acest titlu l-a căpătat din bunavoinţa regelui Andreiu II, fiindcă regele a devenit suveranul Ungro-Vlahiei şi al lui Radu Negru. Şi încât şi după Radu Negru unii domnitori din Valahia au căpătat asemenea titulaturi dela regii Ungariei, acei domnitori sau au fost vazali favoriţi ,sau au fost aliaţi ori amici cu regii respectivi.

4. Radu Negru din Făgăraş a descălecat în ţara «Ultra montes nivium» (dincolo de munţii cu neauă), cum s'a numit Transalpina (Valahia de lângă munţi) sau Ungro-Vlahia. Aceasta erà dăruită Cavalerilor teutonici şi cucerită de ei pentru Regatul Ungariei. In-

tr'o inscripțiune Radu Negru se zice pe sine Domn al Ungro-Vlahiei (unii au tradus: Domn a toată Țara-Românească, ceeace pentru acel timp e o minciună). Ungro-Vlahia a fost Transalpina. După cele arătate mai sus, Ungro-Vlahia are înțelesul de: Valahia ungurească sau a Ungariei. In documentele contimporane ungurești numirea Ungro-Vlahia la Unguri nu se află, această numire au scornit-o, respectiv au folosit'o numai cronicele românești, încă și mai târziu și domnitorii, cari nu au priceput ce ziceau.

5. La Transalpina am descris teritoriul ei. Acuma dacă cercetăm în Fotino că ce țară a fost Ungro-Vlahia, apoi el (tom. II, p. 5) ne spune: Iară poporul care venise cu dânsul (Negru) din Carpați s'a răspândit în toate părțile până la Dunăre și din Olt până în Siret. Asemenea cronicarul Anonim (manuscrisul tipărit de Ioanid, tom. II, p. 2) zice: Iară noroadele ce pogorîse cu dânsul (Negru) s'au întins pre sub podgorie ajungând până la apa Siretului și până la Brăila; iară alții s'au întors în jos peste tot locul de au făcut orașe și sate până la marginea Dunării. Iată acì e teritorul Transalpinei, al Ungro-Vlahiei și anume al țerii lui Radu Negru Vodă. Toate se lămuresc așà de frumos, și din toate se poate scoate adevărul istoric, ce nu-l mai poate întunecà nici fantazia unor istorici.

6. Andreiu II pe la 1214 — 1216 a început să se pregătească de un răsboiu cruciat, ca să rescumpere pământul sfânt. In 1217—1218 a purtat răsboiu în Palestina, dar fără de rezultat și s'a întors îndărăt. Când s'a reîntors, a aflat că Cavalerii teutoni și dincoace și dincolo de Carpați au cuprins teritorii mai multe decât le-a permis; dar catolicismul și Cavalerii teutonici au mijlocit ca Andreiu II să facă donațiuni Cavalerilor teutonici teritoriile cuprinse, și astfel acestea să le legitimeze cu bula aureă din 1222. Dar fiindcă Cavalerii s'au declarat bisericește independenți de episcopul Ardealului și s'au supus Scaunului Apostolic, mai departe fiindcă Cavalerii au închinat țara Bârsei și Transalpina (Ungro-Vlahia) Papei ca unui suveran, Andreiu II la anul 1225 a scos cu armata pe Cavaleri din țara Bârsei și Transalpina. Fiindcă regele a zis că ceeace Cavalerii cuceresc e pentru regatul Ungariei, Andreiu firește că s'a pus în posesiunea Transalpinei și a luat-o sub suveranitatea sa.

Până când (până la 1225) Cavalerii a ținut Transalpina și după ce regele a luat-o în posesiune, catolicismul a avut influența cea mai mare asupra Transalpinei. Politica regelui a trebuit să fie cu bunăvoință către Negru Vodă, ori l-a considerat pe el de vazal, ori

l-a primit în amiciția sa și, precum zice Engel: și dacă Radu Negru nu va sprijini catolicismul, cel puțin să-l tolereze. Radu dar nu fără motiv politic a zidit biserica catolică pentru soția sa Margareta, și nu fără cauză politică a căpătat titlul de Duce de Amlaș și Făgăraș, pe care regii Ungariei l-au dat și altor domnitori după aceea, și aceștia nu cu arma au căutat să-l câștige.

Dar în lume nici un rău e ca să nu aibă și parte bună. Din trista emigrare a Românilor din Făgăraș s'a născut principatul Valahiei și acuma Valahia ar puteà zice: «In dureri m'a născut pre mine maica mea (Transilvania).»

La Paști în 1909.

ADAUS.

Las să urmeze identificarea numirilor locale din documente cu cele de azi:

Almagia și Almage azi ung. Halmágy, la Sași Almagen, Almeag, Halmagen, Halmeag; în mapa din 1532 a lui Honterus e Halmegn. Zace la râul Olt în comitatul Nagyküküllö, pretura Kőhalom, posta din urmă Șărcaia. Peste Olt în față stă Vânăția, Paren (după mape).

Alt e râul Olt.

Arpas, râu în țara Făgărașului, pe lângă Arpașul de jos, curge în Olt.

Bodzau, Bozau, Vosau dela râul Tatrang spre răsărit; numirea purcede dela numele râului Buzău, care acì își are izvoarele sale.

Borza în documente și Burza, Boza, Bosa e râul ce la Sași se numește Burzen, la Români Bârsa; de acì Burzenland sau țara Bârsei, Terra Borza.

Cruceburg, Crucpurg, Kruczburg, Kreuzburg, o cetate lângă râul Tatrang, din sus de Tartlau în față cu Nyén, azi se mai numește Kretzbirg, Kirzbirg la popor.

Egerpatak, pe lângă râul Arpas, nu i se poate da de urmă. Este un Egerpatak în comitatul Háromszék, dar departe de Făgăraș și de țara Bârsei.

Kerch și Kercs, Kerz, rom. Cârța, în țara Făgărașului, mânăstire lângă apa Kerch, Kerts, etc., ce la apusul orașului curge în Olt.

Negebik, cuvânt unguresc, înseamnă fag mare.

Nicolai azi Miklosvár, rom. Cosba, lângă Olt, din jos de Agostonfalva.

Noilgiant se pune lângă Galt de lângă Olt, din sus de Almagiu; Galt la unguri Ugra. Peste Olt în faţă zace Heviz.

Tatrang, râul vechiu s'a numit Tortillon.

Timiş, râu, în documente se află şi Tinis, Tirniz, ungureşte azi e Tömos.

Tartelawe, şi Tertiton, Tertillon, Tortillon, azi râul Tatrang, la graniţa răsăriteană a ţerii Bârsei. Azi se mai numeşte şi Tuörtel, iar un oraş aproape Tartlau.

CUPRINSUL.

Piatra de mormânt aflătoare în Muzeul Național de Antichități și adusă dela Biserica domnească din Curtea de Argeș.

CRIMINALITATEA IN ROMÂNIA

DUPĂ ULTIMILE PUBLICAŢIUNI STATISTICE

DE

I. TANOVICEANU
Membru corespondent al Academiei Române.

Şedinţa dela 15 Maiu 1909.

In circulara sa din 1874, relativă la revizuirea Codicelui Penal, Al. Lahovari, Ministru al Justiţiei, ziceà: «O impunitatate îndelungată a produs îmmulţirea infracţiunilor; e urgentă necesitate a aduce cât mai neîntârziat un remediu la o stare de lucruri care constitue pentru societatea noastră un pericol» (1). Aceasta se spune în primii ani de aplicare a Codicelui Penal; timpul a confirmat zisele lui Al. Lahovari, dar nu şi iluziunea lui că revizuirea va face să înceteze acest rău.

Sunt mai bine de 15 ani de când urmăresc mersul criminalităţii în România. In anul 1896, după ce am arătat că numărul preveniţilor dela 1867 la 1886 a crescut dela $4._{26}$ la $25._{16}$ %, iar al condamnaţilor dela $2._{96}$ la $13._{21}$ %, am spus sub formă de concluziune că: Creşterea criminalităţii în ţara noastră e spăimântătoare (2).

Şase ani mai târziu, într'un memoriu cetit în şedinţele din 8 Aprilie şi 7 Iunie 1902 ale Academiei Române, continuând cercetările noastre, am arătat că mersul criminalităţii româneşti, după cum rezultă din ultimile publicaţiuni statistice ale Ministerului de Justiţie, este tot atât de îngrijitor ca mai înainte (3). Şi în 1902, ca

(1) «Dreptul» 1874, No. 8. .

(2) *Un pericol naţional. Creşterea criminalităţii în România.* Iaşi 1896.

(3) *România sub raportul moral.* Anal. Acad. Rom. Seria II, Tom. XXIV. Memor. Secţ. ist. Bucureşti 1902.

şi în 1896, cercetând cauzele acestei extraordinare creşteri a criminalităţii noastre, am arătat că, printre multe altele, cea mai de căpetenie este indulgenţa exagerată a legilor şi a magistraturii noastre. In 1896, ne raportam la 20 de ani de statistică penală, în 1902 la 32 de ani, iar astăzi, graţie ultimelor publicaţiuni statistice ale biuroului statistic de pe lângă Ministerul Justiţiei, putem studià mersul criminalităţii noastre pe 39 ani.

Din nenorocire, constatările cari rezultă din ultimele publicaţiuni statistice sunt tot atât de triste ca şi acelea pe cari le-am făcut în 1896 şi în 1902.

Şi e natural să fie astfel, căci neschimbându-se întru nimic starea de lucruri anterioară, cauzele criminalităţii rămânând aceleaşi, ele lucrează cu aceeaş energie ca în trecut. Deşi am grăit de pe înaltele tribune ale Academiei Române şi ale Universitătilor noastre, glasul optimismului oficial a fost, pasă-mi-te, mai puternic decât glasul nostru.

Vom continuà însă a ne face datoria, atrăgând atenţiunea magisstraturii, şi a celor cari conduc destinele ţerii, asupra mersului criminalităţii noastre.

In Franţa statistica judiciară e prezentată în fiecare an Capului Statului, însoţită de un raport al Ministerului Justiţiei. Penaliştii şi sociologii, oamenii de ştiinţă şi oamenii politici, cu toţii se interesează de aproape de această publicaţiune, o cercetează şi discută cele mai mici ale ei amănunte.

La noi însă, din nenorocire, statistica judiciară nu preocupă pe nimeni; administraţiunea, magistratura, parlamentul şi chiar presa abià cunosc existenţa ei, deşi această publicaţiune datează de aproape 40 de ani. Aceasta e un mare rău, căci statistica penală, după cum zice Krohne, «e prima condiţiune de succes în lupta contra oştirilor criminalităţii, şi joacă în luptă rolul pentru care s'a stabilit în răsboiu serviciul de exploraţiune» (1). In Congresul statistic dela Londra din 1860, Lordul Brugham zicea de asemenea că «Statistica penală e pentru legiuitor ceeace este pentru navigator carta, busola şi sonda».

Credem dar că facem bine, rezumând în nişte tabele datele cele mai importante ale statisticei noastre penale în timp de 39 de ani, şi atrăgând băgarea de seamă asupra învăţămintelor ce reies din ele. Se va vedeà că cele ce am zis în 1896 şi 1902 sunt confirmate de statistica penală a ultimilor ani, publicată de Ministerul Justiţiei.

(1) Krohne, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1881, I, p. 75.

TABELA I.

Anul	Preveniţi	Condamnaţi	Anul	Preveniţi	Condamnaţi
1867	19.642	13.659	1887	131.989	71.079
1868	25.789	18.266	1888	136.989	74.561
1869	29.841	17.966	1889	142.429	79.201
1870	35.766	20.157	1890	132.038	70.479
1871	42.571	24.293	1891	139.704	74.806
1872	44.946	23.699	1892	139.540	79.222
1873	54.275	28.738	1893	190.521	111.618
1874	69.904	34.432	1894	220.687	130.781
1875	83.969	43.299	1895	234.017	142.518
1876	87.997	40.605	1896	234.823	135.276
1877	85.540	40.493	1897	264.528	155.890
1878	102.316	53.077	1898	288.197	161.578
1879	106.630	55.175	1899	300.045	169.621
1880	101.786	51.945	1900	337.617	148.872
1881	98.923	50.123	1901	329.035	146.404
1882	115.971	56.995	1902	344.917	152.303
1883	118.145	57.529	1903	387.883	173 461
1884	124.827	61.184	1904	423.688	193.450
1885	141.681	73.922			
1886	144.202	75.464			

Din tabela I, se vede că criminalitatea în România a crescut în mod spăimântător. In anul 1867 numărul preveniţilor erà de 19.642, iar în 1904 el a ajuns la respectabila cifră de 423.608, adică a devenit de aproape 22 ori mai mare, iar numărul condamnaţilor de la 13.659 a ajuns la 193.450, adică a devenit de mai bine de 14 ori mai mare.

Aceasta este creşterea aparentă; creşterea reală este cu mult mai mică.

Trebue să scădem din cifrele criminalităţii din 1904 infracţiunile pedepsite prin legi speciale: ca timbru, înregistrare, monopolul tutunurilor, legea pescuitului, a vânatului, a zaharinei şi o mulţime altele. In 1904, contravenţiunile şi delictele la legi speciale s'au suit la însemnata cifră de 110.325, ceeace reduce cifra de 22 la 16, ca immulţire a preveniţilor(1).

(1) In Anglia numai o singură infracţiune, neîndeplinirea obligaţiunii învăţământului popular (Elementary Education Acts) s'a suit dela 13.000 în 1874, la 85.000 condamnaţi

Pe lângă aceasta creşterea populaţiunii, îmmulţirea judecătoriilor de pace, şi crearea gendarmeriei au contribuit considerabil la această creştere aparentă a criminalităţii.

Insă ori cum ar fi, şi ori cât am ţineà seamă de aceste elemente, creşterea reală rămâne totuş destul de însemnată. Dacă am reduce cifra de 16 la jumătate, fie chiar la sfert, şi totuş o criminalitate care în mai puţin de 40 de ani devine de 4 ori mai mare, e un fapt trist care trebue să îngrijească pe cei cari cugetă la viitorul ţerii.

Dovadă că creşterea reală, deşi mai mică decât cea aparentă, e totuş foarte însemnată, rezultă din compararea ultimilor cinci ani ai statisticei noastre penale.

	1900	1901	1902	1903	1904
Preveniţi . . .	337.617	329.035	344.917	387.883	423.608
Condamnaţi . .	148.872	146.404	152.303	173.461	193.450

In aceşti 5 ani, 1900—1904, legislaţiunea, magistratura şi gendarmeria nu s'au schimbat, singură populaţiunea ţerii a crescut, însă de sigur cu mult mai încet decât criminalitatea.

Toate speciile de infracţiuni au crescut real în România, cele mai mari mai puţin, iar cele mai mici foarte mult. Pentru a probà acest lucru, ne vom servi de excelentul raport prezentat în Septemvrie 1908 de d-l G. D. Scraba, şeful biuroului Statisticei judiciare, către d-l Ministru de Justiţie, publicat la începutul *Statisticei judiciare a României pe anii 1900—1904*.

Vom începe cu cele mai grave infracţiuni: asasinatul, omorul, loviturile cari au cauzat moartea şi tentativele de omor.

Comparate pe medie de 5 ani, aceste infracţiuni dau cifrele următoare:

1876—1879	601
1880—1884	628

în 1883, iar contravenirea la legea vânzării alcoolului şi la beţie a ajuns, în 1899, la cifra de 190.000 condamnaţi; de asemenea în acelaş an au fost 10.872 condamnaţi pentru cruzime contra animalelor. Vezi A. Bosco, *La deliquenza in vari Stati di Europa*. Roma 1903, p. 156 şi 157, nota 3.

1885—1889	733
1890—1894	821
1895—1899	688
1900—1904	789

In ultimii ani creşterea e continuă şi foarte repede :

1900	621
1901	708
1902	754
1903	902
1904	906 (1)

Prin urmare, cea mai gravă dintre infracţiuni, răpirea vieţii omeneşti, este în continuă şi repede creştere; în timp de mai puţin de 30 de ani, ea a crescut cu o treime. In ultimul an 1904, numai preveniţii pentru omoruri criminale au ajuns la cifra de 300, pe când în Anglia media la 1894—1898 e abià de 250, din cauză că în această ţară omorul e pedepsit foarte aspru (2).

Cu mult mai însemnată e creşterea la infracţiunile mai puţin grave, cari însă constituesc infracţiuni destul de însemnate.

Astfel, după cum rezultă din acelaş raport, falsurile, abuzurile de încredere, escrocheriile şi bancrutele s'au suit în mijlociu dela *1.706* în anii 1876—1879, la *6.528*, în anii 1900—1904. In ultimii cinci ani (1900—1904) avem o creştere continuă: 5.417, 6.653, 6.576, 6.814 şi 7.279 (4).

De asemenea atentatele la bunele moravuri au crescut dela *421*, mijlocia anilor 1876—1879, la *1.549*, mijlocia anilor 1900—1904; în 1904 ele au ajuns la cifra de 1.739 (4).

---

(1) *Statistica judiciară a României pe anii 1900—1904*, p. 14.

(2) A. Bosco, op. cit., p. 159. Pedeapsa omucizilor în Anglia e foarte severă. In ultimii ani din 100 de condamnaţi pentru ucidere cu răutate (murder), 2 treimi au fost condamnaţi la muncă silnică pe vieaţă şi o treime la moarte. Din 100 condamnaţi pentru ucidere fără voinţă (manslaughter), o treime au fost condamnaţi la muncă silnică pe vieaţă şi o treime la peste 20 de ani muncă silnică. Şi după cum adauge d-l Bosco, e cunoscut cum legislaţiunea engleză înţelege concepţiunea omuciderii, cuprinzând în ea chiar omorurile prin imprudenţă. Astfel fiind, nu e de mirat că în mica Românie se află mai mulţi ucigaşi ca în Marea-Bretanie.

(3) Ibid., p. 16.

(4) Ibid., p. 13 şi 14.

Singure tâlhăriile şi jăfuirile din marea criminalitate au scăzut considerabil, dela 722, mijlocia anilor 1876—1879, la 321 în anii 1900—1904; în acest din urmă an ele au ajuns la 273 (1).

Dacă dela infracţiunile mai mari trecem la cele mai mici, creşterea e şi mai simţitoare. Astfel numărul mijlociu al bătăilor e de 3 ori mai mare în cinceniul 1900—1904, decât în anii 1876—1879; dela 22.951 el a ajuns la 65.593 (2). Această cifră este enormă, când vom cugetà că în Franţa, ţară cu o populaţiune de 6 ori mai mare decât a noastră, numărul bătăilor în anul 1900 a fost de 60.160 (26.767 ca delicte şi 33.393 contravenţiuni de simplă poliţie).

In fine, furturile au crescut în mediu, dela 9.835 în anii 1876—1879, la 29.493 în cinceniul 1900—1904 (3). In Franţa numărul furturilor în anul 1900 a fost de 32,148, afară de 756 furţuri considerate ca crime.

Prin urmare, în furturi mica noastră ţară aproape egalează pe Franţa, iar în bătăi am întrecut-o. Şi totuş, de mai bine de 60 de ani, optimismul oficial şi neoficial ne tot vorbeşte de moravurile dulci ale poporului nostru. Vorbind de suprimarea pedepsei cu moarte, în mesagiul Tronului din 1846, Bibescu Vodă ziceà: «lauda cea mai mare despre acest rezultat se cuvine celei spre bine fireşti aplecări a poporului nostru».

In 1849 principele Nic. Suţu vorbià de asemenea de *moravurile pacifice ale locuitorilor Moldovei* (4), în 1859 V. Boerescu ziceà aproape acelaş lucru relativ la Români: *un popor ale cărui moravuri sunt atât de dulci*(5)».

«Românul—zice în acelaş sens Al. Russo—se face hoţ, se face ispravnic, se face judecător, dar calău niciodată» (6). Alecsandri de asemenea spune: «Aici e locul să facem o observaţie, că niciodată un Român nu s'a dedat la trista meserie de calău (7). In fine V. Conta zice: «Se ştie că moravurile Românilor *sunt cu mult mai dulci* decât ale celorlalte naţionalităţi» (8).

(1) Ibid., p. 16.
(2) Ibid., p. 13.
(3) Ibid.
(4) N. Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie*. Iaşi 1849, p. 74.
(5) V. Boeresco, *Des délits et des peins*. Paris 1857, p. 322 în notă (teza de doctorat).
(6) A. Russo, *Scrieri*. Edit. Acad. Rom. Bucureşti 1908, p. 180.
(7) V. Alecsandri, *Poezii populare*. Ed. II. Bucureşti 1866, p. 265.
(8) V. Conta, *Théorie du fatalisme*. Bruxelles 1877, p. 302. — D. Dianu, fostul Director al Penitenciarelor, voeşte probabil să spună acelaş lucru, când zice, vorbind de România, că

Vedem dar că oamenii de Stat, poeţi şi filozofi, cu toţii s'au legănat într'un dulce optimism, croind şi aplicând legi pe temeiul iluziunii lor. Statistica penală e menită să ne deştepte din aceste visuri şi să ne cheme la realitate. De astădată optimismul oficial trebue să înceteze faţă cu luminosul raport al eminentului şef al serviciului statistic din Ministerul Justiţiei, care confirmă în totul ceeace de mai bine 15 ani am afirmat prin graiu şi prin scris relativ la creşterea criminalităţii noastre.

Să trecem acum la cauzele acestei creşteri, şi aci ne vom servi pe lângă propriile noastre cercetări şi de raportul mai sus citat al d-lui Scraba.

* * *

Cauzele creşterii criminalităţii noastre sunt numeroase, cum am arătat în studiile precedente aici nu ne vom ocupà decât: 1) de slăbiciunea represiunii, care după noi e principala cauză, şi 2) de reaua organizare a penitenciarelor.

Că represiunea la noi este slabă, se poate uşor constatà studiind tabelele II, III şi IV.

Mai întâiu vedem că numărul achitărilor la tribunalele corecţionale (tabela II), deşi a scăzut cu 5.8 %, este totuş foarte mare; în anul 1904 el erà de 40%, pe când în Franţa proporţiunea achitărilor la tribunalele corecţionale e de abià 5% (1).

Dacă dela achitări trecem la condamnări, vedem că numărul condamnaţilor la amendă creşte necontenit; pe când în Franţa el nu este decât de 36%, la noi el erà în 1869, 56%, iar în 1904 a ajuns la 67.5 %.

Când ne vom reamintì că legiuitorul nostru penal a transformat, în 1864, treizeci de crime în delicte, în 17 Fevruarie 1874 alte 18 crime, în 28 Maiu 1893 încă 3, şi în 4 Maiu 1895 alte 2, adică în total 53 crime din codicele penal francez la noi au devenit delicte şi s'au dat în competenţa tribunalelor corecţionale, când ne vom mai reamintì iarăş că prin legile judecătoriilor de pace din 1879, 1894 şi 1896 delictele mai mici s'au dat în competenţa judecătoriilor de

«geneza crimei nu există în firea lui». I. Dianu, *Criminalitatea şi cauzele ei în România.* Bucureşti 1907, p. 7. Vezi încă în acelaş sens: C. Eraclide, în «Dreptul» 1872, No. 26, p. 7, şi C. Ştefănescu, ibidem, No. 28, p. 1.

(1) După d-l G. Vidal, *Droit criminel.* 3-éme ed. Paris 1904, p. 857, nota 3, proporţiunea ar fi de 5.9%; credem însă că d-l Vidal se înşeală; vezi *Compte général de l'administration de la justice criminelle pendant l'année 1900.* Paris 1902, p. LXXXIII; şi E. Ferri. *La sociologie criminelle.* Paris 1905, p. 241.

TABELA II.

Tribunale corecționale.

Anul	Preveniți	Condamnați	Condamnați la sută de preveniți	Condamnați la amendă	Condamnați la alte pedepse	Condamnați la sută la amendă
1869	24.053	13.422	55.8	7.510	5.912	56.0
1870	28.310	14.774	52.5	8.316	6.458	56.3
1871	33.211	17.666	53.2	9.451	8.215	53.5
1872	37.143	18.614	50.1	9.782	8.832	52.5
1873	44.897	21.986	48.9	11.420	10.566	51.5
1874	47.970	24.038	50.1	10.939	13.099	45.5
1875	57.185	28.073	49.1	10.874	17.199	38.7
1876	63.505	29.513	46.5	12.716	16.797	43.1
1877	61.909	26.689	43.1	12.437	14.252	46.6
1878	72.105	34.791	48.3	16.184	18.607	46.5
1879	68.319	34.841	51	18.448	16.393	53
1880	37.379	19.523	52.2	7.313	12.210	37.4
1881	29.486	15.146	51.4	5.675	9.471	37.5
1882	35.038	17.162	49	7.602	9.560	44.9
1883	37.287	17.181	45.8	8.136	9.045	41.3
1884	36.010	17.621	48.9	8.964	8.657	50.9
1885	39.961	19.622	48.6	10.255	9.367	52.3
1886	40.146	19.151	47.7	10.636	8.515	55.5
1887	38.690	17.716	45.8	8.563	9.153	48.4
1888	33.207	13.731	41.4	7.320	6.411	53.3
1889	39.110	17.793	45.5	9.027	8.766	50.7
1890	33.115	14.084	42.2	7.363	6.721	52.3
1891	37.149	16.264	43.8	8.518	7.746	52.4
1892	34.208	14.084	43.6	7.247	7.678	48.4
1893	38.833	16.914	43.6	9.167	7.747	53.6
1894	64.873	39.939	61.6	24.936	15.003	62.2
1895	55.773	34.792	62.4	20.919	13.873	60.1
1896	61.443	37.573	61.1	22.834	14.739	60.8
1897	67.182	42.864	63.8	27.900	14.974	65.1
1898	65.919	42.084	63.9	20.051	16.033	61.9
1899	71.072	42.506	59.8	27.550	14.802	64.8
1900	83.445	50.726	60.8	31.209	19.427	61.5
1901	74.688	45.601	61.0	28.845	16.756	63.2
1902	81.140	48.716	60.1	31.277	17.439	64.2
1903	87.515	53.825	61.6	35.682	18.143	66.2
1904	95.865	58.629	61.1	39.557	19.072	67.5

TABELA III.

Durata închisorii la tribunalele corecționale.

Anul	1—5 ani	Proporțiuni	3 luni până la 1 an	Proporțiuni	1 zi până la 3 luni	Proporțiuni
1894	894	6.0	3.197	21.6	10.718	72.4
1895	724	5.3	2.505	18.3	10.482	76.4
1896	827	5.7	2.263	15.6	11.421	78.7
1897	700	4.8	2.668	18.1	11.338	77.1
1898	950	6.0	2.910	18.2	12.071	75.8
1899	886	6.0	2.951	19.1	10.965	74.1
1900	912	4.7	4.201	21.6	14.314	73.7
1901	630	3.8	3.220	19.2	12.906	77.0
1902	687	3.9	3.776	21.6	12.976	74.5
1903	770	4.2	3.674	20.3	13.699	75.5
1904	776	4.1	3.572	18.7	14.724	77.2

pace (1), atunci vom puteà să ne dăm și mai bine seama de marea indulgență a tribunalelor noastre corecționale. Deși aceste tribunale judecă numai delictele cele mai grave, precum și crimele corecționalizate în 1864, 1874, 1893 și 1895, totuș condamnările lor la amendă sunt aproape de două ori mai numeroase decât în Franța. Grație deosebirii de legislațiune și de indulgență judecătorească, credem că acela care și-ar da osteneala să cerceteze în particular afacerile judecate, nu ar aveà greutate să găsească infracțiuni absolut identice ca gravitate, relativ la cari judecătorii francezi să fi dat 7 sau 8 ani de recluziune, iar judecătorii noștri o amendă de 15—25 lei!

(1) La noi mai mult decât ori unde sunt adevărate cuvintele zise de P. de Arros în reuniunea grupului național al Uniunii internaționale de drept penal din 21 Maiu 1907 la Toulousa: «Mais il n'y a pas que la correctionnalisation, il y a aussi la contreventionnalisation» (Bulletin de l'Union intern de droit pénal, 1908, t. XV, livr. I, p. 95).

TABELA IV.

Judecătoriile de pace.

Anul	Preveniţi	Condamnaţi	Condamnaţi la sută de preveniţi	Amendă	Inchisoare	Condamnaţi la sută la amendă
1869	3.990	3.527	88.4	3.241	286	
1870	5.611	4.808	85.6	4.500	308	
1871	7.423	5.612	76.5	5.384	228	
1872	5.302	3.844	72.5	4.835	467	88.3 (1869–1874)
1873	6.759	5.424	80.2	5.013	411	
1874	20.441	12.327	60.3	9.693	2.634	
1875	25.096	14.462	57.6	10.398	4.064	71.9
1876	22.914	13.198	57.0	9.338	3.860	70.8
1877	22 157	12.983	58.6	9.071	3.912	69.1
1878	28.431	17.240	60.6	13 251	3.990	76.9
1879	36.793	19.442	52.8	14.537	4.905	74.8
1880	62.847	31.389	50.8	19.910	11.479	63.4
1881	67.932	34.126	50.2	23.554	10.572	69.0
1882	75.504	39.091	49.3	26.042	12.689	67.5
1883	79.686	39.731	49.9	27.474	12.257	69.1
1884	87.295	43.797	50.2	31 234	12.563	71.3
1885	100.455	53.664	53.4	40.823	12.841	76.1
1886	102.593	55.587	54.2	41.182	14.405	74.1
1887	91.577	52.599	57.0	38.677	13.922	73.5
1888	101.062	59.915	59.3	44.748	15.167	74.7
1889	101.799	60.602	59.5	47.332	13.270	78.1
1890	97.592	55.710	57.1	41.870	13.840	75.1
1891	101.138	57.910	57.3	42.804	15.116	73.9
1892	103.866	74.070	61.7	46.150	18.070	72.0
1893	150.241	94.011	62.6	77.973	16.038	82.9
1894	154.481	90.242	58.4	72.788	17.454	80.7
1895	176.833	106.975	60.5	87.695	19.280	82.3
1896	172.053	97.112	56.4	79.928	17.184	82.3
1897	196.116	112.415	57.3	94.877	17.538	84.4
1898	221.173	128.972	53.8	109.829	19.143	85.2
1899	227.497	126.513	55.6	108.588	11.925	85.4
1900	252.737	97.435	38.5	87.275	10.160	89.6
1901	252.998	100.135	39.5	100.135	10 262	89.8
1902	262.514	102.964	39.2	93.103	9.861	90.4
1903	298.883	118.981	39.8	118.091	11.090	90.7
1904	326.379	134.402	43.7	123.543	10.659	92.1

Şi nu numai că judecătorii noştri corecţionali abuzează de blânda pedeapsă a amenzii, dar mai mult decât atât, în cazurile rare când aplică pedeapsa închisorii, nu pronunţă în general decât pedepse de scurtă durată dela 1 zi până la 3 luni, a căror ineficacitate, putem zice chiar *nocuitate*, este astăzi recunoscută de toţi penaliştii (1). In tabela III, se vede că, din cei condamnaţi la închisoare de tribunalele corecţionale, $77._2$% sunt condamnaţi la o zi până la trei luni de închisoare, $18._7$% dela 3 luni până la 1 an, şi abià $4._1$% dela un an până la cinci. Se mai poate observà în aceeaş tabelă că, în interval de 11 ani, dela 1894 până la 1904, pedepsele de lungă durată, dela 1—5 ani au scăzut cu o treime, dela 6% la $4._1$%, aşà încât se pare că ele sunt pe cale de a dispăreà. Cele de durata mijlocie, dela 3 luni la un an, au scăzut şi ele dela $21._6$% la $18._7$%, pe când cele de scurtă durată au crescut dela $72._4$% la $77._2$%. Se vede dar, că tendenţa tribunalelor corecţionale, în cazurile rare când dau pedeapsa închisorii, este de a se mărginì la pedepse de scurtă durată, 1 zi până la 3 luni.

Atât de rare sunt pedepsele de mai mult de un an de închisoare corecţională la tribunalele noastre, deşi s'au corecţionalizat 53 de crime, încât în anul 1904 nici cel puţin 1%, ci abià $0._8$% din preveniţi au fost condamnaţi la această pedeapsă, iar restul au fost achitaţi, condamnaţi la amendă, ori la închisoare mai mică de un an.

In fine trebue să notăm, spre a sfârşì cu tribunalele corecţionale, că numărul achitărilor, condamnărilor la amendă şi la închisoare de scurtă durată, se mai măreşte prin intervenţiunea Curţilor de apel, cari foarte rar condamnă pe achitaţi ori măresc pedeapsa condamnaţilor, în schimb însă adeseori achită ori micşorează pedeapsa celor condamnaţi. Prin urmare, cifrele date de noi referindu-se numai la tribunalele de judeţ, ele se modifică, ce e drept în o mică măsură, prin intervenţiunea Curţilor de apel, însă aceasta mică modificare e de sigur în sensul indulgenţei.

Din cele mai sus expuse, rezultă că justiţia noastră penală mijlocie, exercitată de tribunalele corecţionale, a ajuns aproape derizorie

(1) «Il n'y a plus aujourd'hui un seul criminaliste qui ne soit de cet avis que les courtes peines sont comme la plaie vive du régime pénitentiaire». Saleiles, *De l'individualisation de la peine.* Paris 1898, p. 191.—In acelaş sens E. Ferri, *La Sociologie criminelle*, Paris 1905, p. 266, care vorbeşte de defectele dezastroase de corupţiune şi de recidivă ale pedepselor de scurtă durată, que déplore maintenant l'unanimité des penitentiairistes. Vezi acelaş sens Rapportul francez citat: *Compte de la justice criminelle* (1900), p. LXIII, şi cel din 1882, p. XXXI.

prin indulgenţa ei. Ea nu mai garantează în destul pe cetăţean contra infracţiunilor mijlocii relative la persoană şi la avere, cari infracţiuni sunt cele mai numeroase şi obicinuite. *Noi avem tribunale corecţionale, ne lipseşte însă justiţia corecţională!*

Trecem la tribunalele de simplă poliţie.

Aici cifrele statistice sunt mult mai interesante şi categorice.

Proporţiunea achitaţilor a crescut la judecătoriile de pace dela $11._6\%$ la $56._8\%$ ceeace este enorm ca creştere. Această cifră de $56._3\%$ e cu atât mai condamnabilă, cu cât în Franţa achitările la judecătoriile de pace sunt în proporţiune de abià $3._0\%$, şi cu tendinţă spre scădere. (1).

Dacă dela achitări trecem la pedepsele date de judecătoriile de pace, vedem că în ultimii 12 ani, dela 1892 până la 1904, e o tendinţă constantă şi foarte pronunţată spre pedeapsa amenzii, care dela $72._0\%$ în 1892, a ajuns la $91._1\%$. Cu toate numeroasele delicte cari s'au dat în competenţa judecătoriilor de pace, pedeapsa închisorii tinde a dispăreà dela această instanţă; actualmente ea este în proporţiune abià de $7._9\%$

De aceea nu ne vom mirà văzând creşterea repede şi enormă a infracţiunilor judecate de tribunalele de simplă poliţie chiar sub imperiul aceleiaş legislaţiuni (al legii judecătoriilor de pace din 1896). De mirare ar fi, când cunoaştem cauza, dacă această creştere n'ar existà, iar nu faptul că ea există.

In realitate noi nu avem justiţie pentru faptele mici penale, cum nu avem nici pentru cele mai mijlocii.

Zicem faptele cele mici penale; acesta e un termen de comparare relativ cu infracţiunile judecate de tribunalele corecţionale şi de curţile cu juraţi. Insă nu trebue să uităm că judecătoriile noastre de pace nu mai sunt astăzi excluziv tribunale de simplă poliţie, cum au fost la început. După legea judecătoriilor de pace din 1894, ele erau competente a judecà delicte, pe cari le puteau pedepsì până la 6 luni de închisoare, iar după legea din 1896 judecătoriile de pace pot pronunţà condamnări până la 2 ani de închisoare, şi astfel de pedepse, într'un cod penal blând ca al nostru, nu se dau pentru infracţiuni uşoare.

In realitate astăzi judecătoriile de pace, deşi sunt tribunale de simplă poliţie, judecă mai multe delicte decât contravenţiuni de simplă poliţie.

(1) *Compte général de l'administration de la justice criminelle pendant l'année 1900.* Paris, Imprimerie nationale, 1967, p. LXXXIII.

Dacă am luà ca exemplu anul 1904, am vedeà că, din cei 316.379 preveniţi, judecaţi de judecătoriile de pace, 123.459, au fost preveniţi pentru contravenţiuni, şi *202.920* pentru delicte. Astfel că actualmente judecătoriile de pace sunt mai mult instanţe corecţionale, căci ele judecă un număr de delicte de peste două ori mai mare decât tribunalele de judeţ (exact: 202.920 faţă cu 95.865), a căror competinţă corecţională a fost necontenit redusă prin legile judecătoriilor de pace din anii 1879, 1894, 1896 şi 1907.

Prin urmare justiţia penală a judecătoriilor de pace nu trebue desconsiderată la noi, căci ea nu se referă numai la contravenţiuni, ci şi la majoritatea de peste două treimi a delictelor. Când, în afară de 14.290 preveniţi pentru bătăi calificate de lege ca contravenţiuni, judecătoriile de pace au judecat, în 1904, un număr de 89.315 preveniţi pentru bătăi calificate ca delicte, şi 72.894 preveniţi de furt, avem dreptul să atragem băgarea de seamă asupra creşterii criminalităţii la tribunalele de simplă poliţie, şi să fim îngrijaţi de această enormă creştere.

Mai rămân curţile cu juraţi, marea criminalitate. Insă acì statistica penală nu ne poate servì mult, din cauză că îndoita corecţionalizare, a legiuitorului, şi a magistraturii, face aproape cu neputinţă compararea cifrelor între doi ani depărtaţi.

La început numărul acuzaţilor la curţile cu juraţi a crescut destul de repede pe fiecare an.

1869: 1.798.
1870: 1.845.
1871 : 1.937.
1872 : 2.501.
1873 : 2.619.

In 1874 intervenind corecţionalizarea a 18 crime, numărul acuzaţilor la curţile cu juraţi a scăzut la cifra de 1.493. Altă scădere a urmat după corecţionalizările din 1894 şi 1895. Dela 1896 însă, de când n'au mai intervenit modificări în legislaţiune, cifra acuzaţilor la curţile cu juraţi, după mici oscilaţiuni, a rămas aceeaş până în 1904, când găsim exact aceaş cifră, 1.207, ca în 1896.

TABELA V.

Curțile cu jurați.

Anul	Preveniți	Condamnați	Condamnați la % acuzați	Condamnați cu pedepse criminale	Condamnați cu pedepse corecționale	Proporția condamnați-lor corecțion
1896	1.207	591	48.9	248	343	58.0
1897	1.176	611	52.0	291	320	52.4
1898	1.055	522	49.5	238	284	54.4
1899	1.101	576	52.3	224	352	61.1
1900	1.153	654	56.7	271	383	58.6
1901	1.102	589	53.4	245	344	58.4
1902	1'120	605	54.0	230	376	62.1
1903	1.100	576	52.3	213	363	64.8
1904	1.207	576	47.7	203	373	63.0

Proporțiunea condamnaților față cu achitații a rămas aproape aceeaș, deși în interval au fost oscilațiuni însemnate. In schimb însă tendința spre indulgență se observă și la curțile cu jurați ca și la celelalte instanțe, căci proporțiunea celor condamnați cu pedepse corecționale a crescut dela 58.% în 1896 la 63.% în 1904.

Această cifră de 63% pedepsiți corecțional pentru crime, e cu atât mai vrednică de băgare de seamă, cu cât toate crimele mici, în număr de 53, la noi au fost corecționalizate, și n'au rămas crime în Codicele nostru Penal, decât faptele de cea mai mare gravitate. Acea sta nu împiedecă totuș pe curțile noastre cu jurați să corecționalizeze pedepsele la 63% din criminalii găsiți vinovați, pe când în Franța, cu un codice penal incomparabil mai sever, abià 49% din cei condamnați pentru crime sunt pedepsiți corecțional !

Vom spune de altmintrelea că, ori care ar fi indulgența relativă la curțile cu jurați, ea nu poate fi atât de periculoasă ca indulgența la celelalte instanțe represive. In adevăr pedeapsa pentru crime, fie ea poate corecționalizată, e destul de simțitoare, căci nu se poate scobori la mai puțin de un an de închisoare. Pe lângă aceasta, criminalul nu e niciodată sigur că i se va aplică corecționalizarea, căci el vede adeseori aplicându-se pedepsele grele, ca recluziunea și munca silnică, pedepse ce merg dela cinci ani în sus. De acea un criminal nu se decide cu ușurință să braveze aceste pedepse, iar acela care le-a experimentat odată, de ordinar nu are gustul ca să le mai încerce din nou.

Astfel se explică, după părerea noastră, faptul relevat de penaliști, că marea criminalitate este pretutindenea în Europa staționară, și chiar în descreștere(1). D. E. Ferri explică în alt mod acest fapt. După dânsul, în clasele cultivate, se substitue treptat formelor brutale, atavice și violente, forme de activitate antisocială sau imorală cari ocolesc legea fără a lovì formal.

«Astfel — zice Ferri — în locul violului avem seducțiunea, după cum în locul prostituției avem adulterele elegante și semifecioarele, în locul hoțului avem pe cămătar și pe panamist, în locul asasinului pe duelist sau pe șeful de aventuri coloniale ori răsboinice, etc.»(2).

Oricare ar fi adevărata cauză, faptul e sigur că marea criminalitate e staționară sau se micșorează; și când penaliștii vorbesc de creșterea criminalității, ei se referă la criminalitatea mică și mijlocie, iar nu la marea criminalitate.

Din nenorocire la noi, după cum am văzut, chiar această criminalitatea a crescut destul de simțitor în ultimele timpuri.

Acest lucru îl spunem nu numai noi, ci și o persoană competentă oficială într'un act oficial. In raportul No. 8.401 din 10 Iulie 1908 al d-lui C. Rădulescu, subdirector general al închisorilor, către d-l Ministru de Interne, dânsul spune:

„*Criminalitatea la noi crește simțitor, iar recidiva iea proporțiuni îngrijitoare.* Astfel numai marea criminalitate, reprezentată prin munca silnică, a crescut în ultimii timpi cu peste 4%.

«Sunt în închisorile de muncă forțată 1,185 condamnați» (3).

In acelaș an, 1908, optimismul oficial primește dar două desmințiri, prin două rapoarte oficiale. Raportul din Iulie 1908 al subdirectorului inchisorilor, și raportul din Septemvrie acelaș an al șefului biuroului statistic din Ministerul Justiției confirmă ceeace în continuu am spus de mai bine de 15 ani, cu toate desmințirile unor certe persoane oficiale, relativ la mersul criminalității noastre.

Și aceste rapoarte oficiale confirmă, nu numai enorma creștere

(1) Vezi între alții A. Bosco, *La Deliqueuza in vari Stati di Europa.* Roma 1903, p. 220: «Infracțiunile ușoare devin mai frecuente, pe când criminalitatea mai periculoasă în contra persoanelor și a proprietății se mănțin la acelaș punct sau se micșorează. Confruntă Ferri, op. mai sus cit., p. 215.

(2) E. Ferri, *Sociologie criminelle.* Paris 1905, p. 87.—Confr. Angiolella, *Gli equivalenti della criminalità,* în «Arihivio di psihiatria», 1899, t. XX, fasc. I. In acelaș sens Ed. von Hartmann, *Philosophie des Unbewussten.* 10-te Aufl. Leipzig, zweiter Theil, p. 377 și 378.

(3) C. Rădulescu, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive* pe anul 1907—1908. București, imprimeria Statului, p. 4.

a criminalităţii noastre, ci şi existenţa cauzelor pe cari noi le-am arătat că au produs această creştere. Două din aceste cauze, indulgenţa autorităţilor noastre judecătoreşti şi reaua organizare a penitenciarelor, sunt foarte bine arătate în aceste rapoarte.

Mai întâiu, în ceeace priveşte indulgenţa magistraturii, după cum am arătat şi altădată, ea rezultă din două elemente: 1) Numărul indivizilor achitaţi, în raport cu totalul preveniţilor; 2) Proporţiunea pedepselor grele comparativ cu numărul total al condamnaţilor (1). După cum rezultă din raportul şefului biurolui statisticei judiciare, ambele aceste elemente arată tendenţa spre indulgenţă a magistraturii noastre.

Reproducem primul tabel din acest excelent raport.

Perioada	Daţi în judecată (în medie)	Condamnaţi (în medie)	Proporţia condamnaţilor la % de daţi în judecată	Index-number	
				Daţi în judecată	Condamnaţi
1875—1879	93.378	47.172	$50._5$	100	100
1880—1884	111.984	55.774	$49._8$	118	118
1885—1889	139.328	74.887	$53._7$	149	159
1890—1894	164.547	93.513	$56._8$	176	198
1895—1900	264.499	155.017	$58._6$	283	329
1900—1904	364.612	162.898	$44._7$	390	345
1904	423.608	193.450	$45._6$	453	410 (1)

Din acest tabel, în care sunt fuzionate toate genurile de infracţiuni, se vede că achitările au crescut dela $49._5$% la $54._4$%, ceeace este cu atât mai criticabil, cu cât am văzut că în Franţa, unde achitările sunt mai puţin numeroase, tendinţa totuş este spre scădere.

Relativ la gravitatea pedepselor, în acelaş raport găsim următoarele două tabele comparative.

(1) E. Ferri, *Sociologia criminale*. Torino, 1892, p. 279—280; şi traducţ. franc. din 1905, p. 240; şi I. Tanoviceanu, *România sub raportul moral*, p. 25 (233).

(2) Raportul citat, p. 5.

Perioada	Condamnaţi la amendă (în medie)	Condamnaţi la închisoare (în medie)	Condamnaţi la alte pedepse mai grele	Index-number al condamnaţilor		
				la amendă	la închi-soare	la alte pedepse mai grele
1875—1879	25.476	20.971	427	100	100	100
1880—1884	32.268	22.059	368	131	105	86
1885—1889	51.722	22.833	315	203	109	74
1890—1894	67.815	25.334	302	206	121	71
1895—1899	121.261	33.321	268	476	159	63
1900—1904	133.706	28.960	232	525	138	54

Pe ultimii cinci ani.

Anii	Condamnaţi la amendă	Condamnaţi la închisoare	Condamnaţi la alte pedepse mai grele	Index-number al condamnaţilor		
				la amendă	la închisoare	la alte pedepse mai grele
1900	118.600	30.002	270	100	100	100
1901	118.759	27.400	245	100	91	91
1902	124.390	27.684	229	105	92	85
1903	143.641	29.607	213	146	99	79
1904	173.137	30.110	203	138	100	75 (1)

Din aceste tabele se vede că, în medie, numărul condamnaţilor la amendă a crescut dela 25.476, în anii 1875—1879, la 133.706, în anii 1900—1904, cu alte cuvinte, dela 100 a crescut la 525. In ultimii 5 ani creşterea e şi mai simţitoare, dela 118.600 a ajuns la 163.137, ceeace este enorm pentru un atât de scurt interval. Numărul condamnaţilor la închisoare a crescut şi el, cum natural

(1) Raportul mai sus citat, p. 7.

erà să crească din cauza îmmulţirii enorme a criminalităţii mijlocii, însă creşterea este cu mult mai mică; dela 20.971 în anii 1875—1879, el a ajuns la 28.960, în perioada 1900—1904, adică dela 100 a crescut la 138.

In schimb însă pedepsele mari au scăzut simţitor, dela 427, media anilor 1875—1879, în ultima perioadă 1900—1904 găsim numai 232; cu alte cuvinte, este o scădere dela 100 la 54. In ultimii ani, 1900 până la 1904, scăderea e constantă şi foarte repede; dela 270 ajunge la 203. De am face proporţiunea scăderii pe baza ultimului an, ar rezultà că pedepsele grele au scăzut în scurtul interval de 30 de ani dela 100 la 47, pe când numărul condamnaţilor la amendă a crescut dela 100 la 640.

Indulgenţa şi tendenţa spre o mai mare indulgenţă a justiţiei noastre represive, este vădită din chiar raportul oficial.

Ea este şi mai vădită când o vom comparà cu severitatea justiţiei represive franceze.

1. Juraţii francezi achită 27%, ai noştri 52%; din cei condamnaţi în Franţa 49% sunt condamnaţi corecţional, iar la noi 63%.

2. Tribunale corecţionale franceze achită 5% din numărul preveniţilor, tribunalele corecţionale româneşti 40%; din cei condamnaţi în Franţa numai 36% sunt condamnaţi la amendă, pe când la noi, în 1904, proporţiunea condamnaţilor la amendă s'a urcat la 67.5%.

3. Tribunalele de simplă poliţie franceze achită abià 3% din numărul preveniţilor, pe când cele româneşti achită 56.3%. In ceeace priveşte condamnările la amendă, ele sunt in Franţa de 89.6% (în anul 1900), iar la noi de 92.1%.

Când ne vom reamintì că toate instanţele noastre represive judecă afaceri mai grave decât cele franceze, anume juraţii numai crime mari, tribunalele corecţionale numai delicte mari şi crime corecţionalizate, iar judecătoriile de pace o mulţime de delicte destul de grave, şi când vom adaoge că în Franţa tendenţa generală este spre severitate, adică numărul achitaţilor şi pedepselor mici scade, pe când la noi, deşi instanţele represive sunt foarte indulgente, tendinţa continuă este spre o mai mare indulgenţă, atunci ne vom puteà da seamă de gravitatea răului, de povârnişul fatal pe care alunecăm de câtevà zecimi de ani.

La noi, mai mult decât ori unde, sunt adevărate cuvintele pe cari le ziceà lordul Coleridge, în 29 Octomvrie 1884, la deschiderea

Curţii cu juraţi din Bedford, că «tribunalele sunt adeseori fabrici de criminali».

Şi totuş în Franţa unde, după cum am arătat, severitatea este cu mult mai mare decât la noi, în continuu de aproape o jumatate de secol, toată lumea, şi cea oficială şi cea neoficială se plânge de indulgenţa judecătorilor. In 1860, 1877, 1882 şi în 1902, miniştrii de Justiţie au criticat indulgenţa justiţiei represive franceze; în raportul din 1902, d-l E. Vallé, Ministrul de Justiţie, califică chiar de *excesivă această indulgenţă* (1).

Ortolan şi Vidal critică de asemenea indulgenţa magistraturii franceze. «Legiuitorii noştri—zice d-l G. Vidal—s'au speriat de abuzurile acestei slăbiciuni, comună la toate juridicţiunile represive» (2).

Dacă în Franţa se consideră magistratura ca indulgentă, *excesiv de indulgentă,* ce trebue să zicem despre magistratura noastră? Negreşit că Miniştrii de Justiţie francezi nici nu ar puteà să găsească termeni spre a califică indulgenţa autorităţilor noastre represive.

Iată una din principalele cauze ale creşterii criminalităţii noastre, pe care de mult am semnalat-o, şi pe care acum o confirmă foarte luminos raportul şefului biuroului statistic către d-l Ministru de Justiţie (3).

Trecem la a doua: reaua organizare a penitenciarelor noastre. Această rea organizare am arătat-o încă din anul 1896, când între altele am criticat promiscuitatea în care trăesc în penitenciarele noastre infractorii mici cu marii criminali, *les rois de la pègre,* şi lipsa de orice educare morală a infractorilor (4).

Astăzi, graţie raportului oficial al subdirectorului închisorilor, ştim şi putem spune cu mult mai multe relativ la reaua stare a penitenciarelor noastre. Ne vom mulţumì să cităm câtevà fragmente din acel raport, la cari puţine vom aveà de adaos, căci ce am puteà

---

(1) A se vedeà: *Rapport sur la justice en France.* 1860, p. XVII; raportul Dufaure din 1876, p. XLI; raportul Humbert din 1882, p. LXXXIX, şi raportul Vallé din 1902, p. LXIII. (In acest din urmă raport de mai multe ori se vorbeşte de indulgenţa tribunalelor.

(2) G. Vidal, *Principes fondamentaux de la pénalité,* Paris 1890, p. 417.

(3) Represiunea judiciară are mai mare importanţă decât represiunea legală, căci, după cum observă Ferri, legile nu exercitează o acţiune reală decât atât cât ele sunt aplicate cu mai multă sau mai puţină vigoare, deoarece poporul nu cunoaşte legile decât prin aplicarea lor practică. E. Ferri, op. cit., p. 239.

(4) I. Tanoviceanu, *Un pericol naţional. Creşterea criminalităţii în România.* Iaşi 1896, p. 83—89.

spune noi mai bine decât o persoană atât de competentă în chestiunile penitenciare.

«Ceeace este însă mai dureros — zice d-l C. Rădulescu — este faptul că modul cum funcţionează în prezent închisorile noastre, cu regimul vieţii comune, cu lipsa unei supravegheri metodice şi conştiente, fără a mai adăogà şi lipsa aproape desăvârşită a cunoştinţelor, sau a unei pregătiri speciale a personalului chemat să conducă aceste importante instituţiuni sociale, *fac să înlesnească singure recidiva prin atracţiunea ce o exercită închisorile asupra unora,* sau prin contagiunea ce deţinuţii răi sau recidiviştii perverşi exercită asupra altora» (1).

D-l Rădulescu intră în urmă în amănunte, şi ne spune lucruri foarte interesante, ţinând seama de caracterul oficial al persoanei care ni le spune.

«Marea lor majoritate, ca 60%, din cauza lipsei fondurilor bugetare, ce nu permit înfiinţarea de ateliere, stau tot timpul trândavi, dormind, povestindu-şi crimele săvârşite, sau făcând planuri de evadare. Dacă resursele băneşti le permit, ei pot şi găsesc uşor mijlocul de a-şi îndulcì traiul conrupând vreo sentinelă, sau chiar vreun gardian, care le procură apoi alimentele cele mai abundente.

«Am găsit la inspecţiunile ce am făcut în unele închisori, *condamnaţi la muncă silnică sau la recluziune, mâncând pui de păsări preparaţi în închisori sau procuraţi afară, iar alţii în completă stare de ebrietate din cauza alcoolului ce li se înlesnià, contrar tuturor dispoziţiunilor*. Nu mai citez pe acei prisonieri cari, de oarecare condiţiune socială şi cu oarecare resurse, formau aşà zisa «*Secţie a nobililor*». Aceştia dormiau pe saltele şi aşternuturi procurate din afară, erau unii îmbrăcaţi în ghete de lac şi haine civile, fără a li se aplicà costumul închisorii, şi cari beneficiau, în dispreţul legilor şi al celui mai elementar sentiment de egalitate, în faţa pedepsei cel puţin, prin uzul şi toleranţa personalului de serviciu, de toate avantagiile ce le puteà procurà avutul lor, provenit poate tocmai din crima sau delictul pentru care fusese condamnaţi» (2).

Mai departe, sub titlul «Desfiinţarea secţiunii nobililor», d-l Rădulescu revine din nou şi ne dă alte amănunte relative la acest abuz.

---

(1) C. Rădulescu, raportul citat, p. 6.
(2) C. Rădulescu, raportul citat, p. 6 şi 7.

«Am găsit în închisorile de recluziune, și în special în toate închisorile centrale de corecțiune din Craiova, Galați, Iași și Văcărești, funcționând, prin abuz și toleranță, așà numita secțiune a nobililor. Acì erau încarcerați în camere speciale toți condamnații de o condițiune socială mai bună. Acestora, în cea mai mare parte delapidatori de bani publici, falșificatori sau escroci rutinați și bancrutari frauduloși, nu li se aplică costumul închisorii, și se bucură de cele mai nepermise favoruri. ***Aveau chiar servitori dintre ceilalți condamnați de rând, din cari unii poate își ispășiau pedeapsa pentru vreun furt de găini sau un sac de porumb***» (2).

E destul de trist că o astfel de stare de lucruri a putut să existe în țara noastră în anul grației 1907, și că s'au găsit directori generali cari, în loc de a o face să înceteze, se ocupau să înăbușească strigătul nostru de alarmă, prin concertul de laude aduse organizațiunii penitenciarelor noastre și prin afirmațiunea neexactă că criminalitatea noastră «***nu numai că a oscilat spre scădere, dar a descrescut foarte mult***» (1). Cele două raporturi oficiale pe cari le-am citat, raportul subdirectorului penitenciarelor și al șefului biuroului statistic, ambele sprijinite pe cifre statistice incontestabile, și redactate de persoane de o competență netăgăduită, sunt cel mai bun răspuns care se poate da acelora cari afirmau că fără cuvânt am dat alarma asupra mersului criminalității românești. In special raportul d-lui Rădulescu are cu atât mai multă valoare în discuțiune, cu cât d-sa, adept convins al școalei clasice becariane, nu poate fi bănuit, ca noi, că suține că criminalitatea a crescut spre a puteà conchide la înăsprirea represiunii. D-l Rădulescu spune pur și simplu adevărul, astfel cum l-a constatat și d-l Scraba, cum l-am constatat și noi, și cum îl va constatà oricine va cercetà fără idei preconcepute mersul criminalității române și cauzele ei.

Inainte de a terminà acest studiu, care nu poate să nu mâhnească pe orice bun Român, vom adaoge câtevà cuvinte de speranță spre un mai bun mers al criminalității noastre. Vom dovedi astfel că, dacă lumea noastră oficială a suferit de un optimism exagerat, noi nu am căzut în excesul opus al pesimismului, ci am păstrat calea dreaptă mijlocie.

Avem speranță că în viitor criminalitatea noastră, deșì va crește,

---

(1) Gr. I. Dianu, *Criminalitatea și cauzele ei în România*. București 1907, p. 19.
(2) Ibid., p. 98.

dar nu va mai crește atât de repede, din mai multe cauze pe cari le enumărăm fără a le desvoltà :

I. Din cauza legii monopolului băuturilor. II. Prin aplicarea regimului celular în închisoarea dela Doftana la condamnații recidiviști. III. Prin înființarea societăților de patronare, și prin îngrijirea copiilor moralmente părăsiți, grație stăruinței neobositului subdirector al penitenciarelor, d-l C. Rădulescu, și grație sprijinului ce dânsul l-a găsit în cercurile înalte oficiale și neoficiale ale societății noastre, și IV. Din cauză că de astădată lumea oficială însăș, nemai fiind în ignoranță asupra creșterii criminalității noastre și a cauzelor ei, putem sperà că se vor luà măsuri de îndreptare.

Să mai sperăm iarăș că vom fi trecut starea de transițiune, care produce augmentarea criminalității. «Noi știm — zice d-l A. Bosco, — că criminalitatea se înmulțește când raporturile sociale nu sunt stabile și condițiunile economice sunt schimbătoare».

Acestea pot să fie speranțele noastre în viitor.

(1) A. Bosco, op. cit. p. 151.

ARHIVA SENATORILOR DELA CHIȘINĂU
ȘI OCUPAȚIA RUSEASCĂ DELA 1806—1812

II.

NEGOCIERILE DIPLOMATICE ȘI OPERAȚIUNILE MILITARE DELA 1807 LA 1812; AMĂNUNTE RELATIVE LA AMBELE ȚERI

DE

RADU ROSETTI

Ședința dela 15 Maiu 1909.

I.

NEGOCIAȚIUNILE DINTRE NAPOLEON ȘI ALEXANDRU I IN PRIVINȚA PĂSTRĂRII DE CĂTRE ACEST DE PE URMĂ A MOLDOVEI ȘI A ȚERII-ROMÂNEȘTI, DELA SFÂRȘITUL IERNII 1807—1808 PÂNĂ DUPĂ INTREVEDEREA DELA ERFURT.

Am văzut că, la Tilsit, Napoleon promisese lui Alexandru, verbal, Moldova și Țara-Românească, dar fără a specificà în chip lămurit compensația pretinsă de el în schimbul acestor țeri și mănținând, în textul tratatului, obligațiunea pentru împăratul Rusiei de a-și retrage imediat trupele peste Nistru.

El mai avù dibăcia să lase pe Alexandru să creadă că acel obiect de compensație va fi Albania și Grecia, pe cari Napoleon aveà să le păstreze după împărțirea Impărăției Otomane, la care împăratul Francezilor se arătase dispus. Surprinderea țarului fu din cele mai neplăcute când află, mai pe urmă, că compensația pretinsă de Napoleon erà Silezia. Această provincie care, după tratat, Napoleon aveà s'o restitue Prusiei, Alexandru nu voià să i-o lase cu nici preț, căci : 1) posesiunea ei dădeà lui Napoleon o bază de operațiuni prea apropiată de granițele Rusiei; 2) aparțineà Prusiei al cărei rege erà aliatul și amicul lui și a cărei ființă ca Stat o privià, cu drept cuvânt, ca necesară Impărăției sale; 3) se temeà ca Napoleon să nu dea Silezia Marelui Ducat al Varșoviei.

In prima jumătate a iernii 1807—1808 silinţele lui Alexandru fură mai cu seamă îndreptate asupra unui punct: să îndemne pe Napoleon a căutà, pentru anexarea de către Rusia a ţerilor noastre, compensaţiuni în Turcia.

Am văzut pretextele sub cari evacuarea Principatelor, începută de către oştirea rusească, fusese suspendată; Napoleon din partea lui nu evacuà provinciile pe cari tratatul le restituise regelui Prusiei, fiindcă acesta nu achitase contribuţiile de răsboiu la cari fusese îndatorit.

Impăratul Alexandru, prin tratatul de alianţă dela Tilsit, se îndatorise să declare răsboiu Angliei, dacă această putere nu primià mediaţiunea lui spre a încheià pacea cu Franţa până la Noemvrie 1807. Bombardarea Copenhagei de către flota engleză şi distrugerea puterii navale daneze (16 August 1807), fără declaraţie prealabilă de răsboiu, veniră să justifice pe deplin acest paş în ochii lui Alexandru. Trebue adaos că, încurajat de Napoleon, el se pregătià să pună mâna pe Finlanda.

Articolul 5 al tratatului secret dintre Franţa şi Rusia, din 8 Iulie 1807, stipulà următoarele:

«Si lors de la paix future avec l'Angleterre, le Hanovre vient à être réuni au royaume de Westphalie, un territoire formé de pays cédés par S. M. le roi de Prusse sur la rive gauche de l'Elbe et ayant une population de trois à quatre cent mille âmes cessera de faire partie de ce royaume et sera rétrocédé à la Prusse.

Pacea cu Anglia devenise un lucru foarte depărtat şi Hanovera rămăsese în stăpânirea de fapt a lui Napoleon, fără ca el să se fi arătat dispus a da Prusiei compensaţia stipulată mai sus.

O armată franceză sub ordinele lui Junot luase în stăpânire Portugalia în luna Octomvrie 1807, silind familia regală să caute adăpost în Brazilia.

Regatul Etruriei, înfiinţat prin pacea dela Lunéville, erà ocârmuit de Maria Luiza, văduva primului rege Ferdinand de Parma, ca regentă, în timpul minorităţii fiului ei. Nu erà un mister pentru nime, la începutul anului 1808, că anexarea acestui regat către Imperiu erà un lucru hotărît şi care nu mai puteà să întârzie.

Negociaţiunile de pace între Rusia şi Turcia, cari trebuiau să se facă la Paris, încă nu începuse la 1 Ianuarie 1808, şi sub un pretext sau sub altul ele se amânau necontenit.

Solul rusesc Tolstoi văzând pe Napoleon la 10 Ianuarie (1), acesta îi spuse că nu i se va refuză Rusiei nimic din ceeace i se cuveniă după tratatul dela Tilsit, adăogând că va evacuă Silezia îndată ce trupele rusești vor ieşi din Principate. Grecia nu-i conveniă însă, deci trebuià să găsească aiurea un obiect de compensaţie; Silezia îi conveniă mai bine decât oricare altul, nu pentru a o păstrà ci pentru a o da altuia. Tratatul dela Tilsit hotără evacuarea Principatelor, pe când el nu fixà epoca evacuării Sileziei.

Prin instrucţiile ce Rumianţov le trimiteà lui Tolstoi la 11 Ianuarie (2), îi recomandà ca, când cu prilejul tratărilor pentru pace cu Turcii va fi vorba de frontiera dela Dunăre, *să stărue ca acea frontieră să urmeze braţul Sulinei, care este adevărata matcă a Dunării.* Impăratul însă se bizue, zice Rumianţov, pe zelul pentru binele patriei al lui Tolstoi spre «a împinge acea frontieră până la lacurile Babada şi Razelm».

La 12 Ianuarie (3), Napoleon scrià lui Champagny să purceadă la schimbul deplinelor puteri dintre solul turcesc şi Tolstoi, trimiţând totodată la Constantinopol un curier spre a duce Porţii vestea că tratările de pace s'au început. Totodată îi porunciă să trimită alt curier lui Sébastiani, pentru a-l însărcinà să pună Porţii următoarele două întrebări:

1. Dacă Ruşii ar vrea să păstreze Moldova şi Ţara-Românească, este Poarta în intenţiune să facă cauză comună cu Franţa în răsboiu? Cari sunt mijloacele ei de răsboiu? 2° In cazul când Englezii ar debarcă la Corfu, se însărcinează Poarta să îndatorească pe Ali Paşa să aprovizioneze acea cetate şi să ocrotească trecerea curierilor şi a trupelor de uscat? S'ar acordà oare libera trecere pentru 5.000 oameni cari ar merge într'ajutorul cetăţii ameninţate şi cari nu ar puteà să îngrijească pe Ali Paşa?

Talleyrand cu care Napoleon urmà să se consulte, dar care nu se sfià să-i tradeze secretele şi către Austria şi către Rusia, spuneà la 16 Ianuarie lui Metternich (4), că negociaţiunile cu Anglia pentru pace trebuesc privite ca rupte cu desăvârşire şi că Napoleon aveà pentru moment două proiecte: unul întemeiat pe baze adevărate şi celalalt care nu este decât un roman. Intâiul este privitor la împărţirea Turciei, al doilea la o expediţie în India. Talleyrand

(1) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 705.
(2) Ibid., p. 708.
(3) Ibid., p. 710.
(4) Ibid., p. 719.

mai spuse lui Metternich că, deoarece Austria nu se poate opune acelor proiecte, trebue să iea parte la ele. Impărţirea Turciei eră ca şi începută, nici Franţa nemai fiind în stare să smulgă Moldova şi Ţara-Românească din mâinile Rusiei.

La 23 Ianuarie se deschideau, la Ministerul Relaţiunilor Exterioare din Paris, negociaţiunile pentru încheierea păcii între Rusia şi Turcia. Din protocolul conferinţei (1) rezultă că, după cererea lui Tolstoi, ele au fost amânate spre a-i permite să primească dela Curtea lui un supliment de instrucţiune. Plenipotenţele însă fusese schimbate.

In audienţa ce o acordase lui Metternich la 22 Ianuarie (2), Napoleon puse convorbirea pe subiectul împărţirii Turciei, arătând că el nu caută printr'însa nici o sporire de teritoriu. «Egiptul şi câtevà colonii i-ar fi de folos, dar acest folos nu ar puteà să compenseze mărirea prodigioasă a Rusiei».

Se încercă să sondeze pe Metternich şi să stârnească poftele Austriei, declarând că ea trebue să iea parte la acea împărţire a unui imperiu care se află la graniţele ei.

Intr'o convorbire ce o avù Caulaincourt, la 21 Ianuarie, cu împăratul Rusiei (3), îl vedem întreţinându-l de expediţia în Indii; împăratul se arătà însă foarte rezervat asupra acestui proiect, punând în îndoeală chiar putinţa de a-l puteà aduce la îndeplinire.

Instrucţiunile trimise lui Caulaincourt la 29 Ianuarie (4) îi recomandau ca, în convorbirile lui cu împăratul şi cu Rumianţov, să nu respingă idea împărţirii Turciei şi să se informeze de chipul în care ei cred că trebue săvârşită şi cari ar fi puterile ce ar aveà să participe la ea. Mai erà însărcinat să arate că acea împărţire este puţin folositoare pentru Franţa, care nu aveà într'însa un lot folositor, chiar în cazul când acest lot ar fi de mare întindere, şi în sfârşit să-i convingă că măsura are a fi deferită până la încheierea păcii cu Anglia.

Scopurile lui Napoleon sunt caracterizate într'un chip minunat în următoarele rânduri ale scrisorii adresate de Tolstoi lui Rumianţove la 31 Ianuarie 1808 (5):

«Il est évident que le désir énoncé de notre part d'acquérir la Moldavi, et la Valachie n'a été si favorablement accueilli par lui [Nappleon] que pour

(1) Ibid., p. 720.
(2) Ibid., p. 728.
(3) Ibid., p. 730.
(4) Ibid., p. 732.
(5) Ibid., p. 734.

motiver une seule raison, quelque peu valable qu'elle puisse être, de ne pas évacuer la Prusse et de forcer le roi à souscrire à toutes les conditions qu'il lui impose; en attendant il se gardera bien de finir si promptement les affaires de Turquie, dont il a su si adroitement attirer la négociation à Paris pour les terminer ou les retarder à son gré».

La 2 Fevruarie (1) Napoleon adresă lui Alexandru o scrisoare prin care, fără a vorbì de împărţirea Turciei, îl întreţineà despre o expediţiune în Indii :

«Une armée de 50.000 hommes, russe, française, peut-être même un peu autrichienne, qui se dirigerait par Constantinople sur l'Asie, ne serait pas arrivée sur l'Euphrate, qu'elle ferait trembler l'Angleterre et la mettrait aux genoux du continent. Je suis en mesure en Dalmatie; Votre Majesté l'est sur le Danube. Un mois après que nous en serions convenus, l'armée pourrait être sur le Bosphore. Le coup en retentirait aux Indes, et l'Angleterre serait soumise. Je ne me refuse à aucune des stipulations préalables, nécessaires pour arriver à un aussi grand but. *Cela ne peut être que dans une entrevue avec Votre Majesté, ou bien après de sincères conférences entre Romanzof et Caulaincourt el l'envoi ici d'un homme qui fût bien dans le système*..... Tout peut être décidé avant le 15 mars. Au 1-er Mai nos troupes peuvent être en Asie. . . . .»

De împărţirea Turciei, de Principate nici un cuvânt, în schimb găsim în rândurile de mai sus întâia idee despre o intrevedere cu împăratul Alexandru.

In aceeaş zi (2), scriind lui Caulaincourt, după ce se plângeà pe larg de Tolstoi, îl însărcinà să zică împăratului că, deoarece nu-l grăbeşte să evacueze Moldova şi Ţara-Românească, împăratul Alexandru să nu-l grăbească pe dânsul să evacueze Prusia. Să spună lui Alexandru şi lui Rumianţov că idea unei expediţii în Indii nu este departe de el şi că se gândeşte la o împărţire a Imperiului Otoman şi la ducerea unei armate de 20 25.000 Ruşi, 8--10.000 Austriaci şi 35—40.000 Francezi în Asia şi de acolo în Indii, *că nimic nu e aşà de uşor ca o asemenea operaţie*.

Din raportul lui Tolstoi din 10 Fevruarie (3) aflăm că, după cum îi comunicase Metternich, Curtea din Viena trimisese solului ei instrucţii pentru cazul când Austria ar fi chemată să joace vreun

(1) Ibid., p. 735.
(2) Ibid., p. 736.
(3) Ibid., p. 749.

rol în schimbările ce Napoleon aveà de gând să le îndeplinească în Răsăritul Europei. Austria doriă ca integritatea Imperiului Otoman să fie păstrată, şi Metternich eră însărcinat să aducă această dorinţă la cunoştinţa guvernului francez, dar în cazul când împărţirea Turciei ar fi fost hotărîtă în chip irevocabil, Metternich eră autorizat să accedeze la toate punerile la cale, dar numai în bună înţelegere şi cu Franţa şi cu Rusia, oferind chiar concursul militar al Austriei spre a ajunge la scopul dorit.

La 15 Fevruarie (1) Sébastiani eră invitat să meargă la Divan spre a luà cunoştinţă de răspunsul Porţii la comunicarea ce o făcuse, că Turcia va aveà poate să cedeze Rusiei Moldova şi Ţara-Românească. Miniştrii turci îi declarară că Sultanul văzuse cu cea mai mare mâhnire schimbarea ce se făcuse în dispoziţiile Franţei, care-i comunicase o asemene ştire fără a o însoţi de vreo făgăduinţă de ajutor. Ei declarară că Poarta nu va cedà niciodată Principatele, preferind de o mie de ori răsboiul unei asemenea umilinţe. Sultanul hotărîse să scrie împăratului Napoleon spre a-i expune situaţia critică în care se aflà imperiul său.

Ne întrebăm de care comunicare este vorba aici? Nu poate fi cea făcută în urma ordinului lui Napoleon dela 12 Ianuarie şi pe care am menţionat-o mai sus, căci în acea comunicare se întreabă Poarta dacă, în caz că Rusia ar voì să păstreze Moldova şi Ţara-Românească, ea este dispusă să facă cauză comună cu Franţa împotriva Rusiei. Fost-a întrebarea schimbată mai în urmă, cu sau fără ştirea lui Napoleon, sau avem a face cu altă comunicare, anterioară?

Alexandru I, influenţat şi de oamenii cari îl înconjurau, ale căror tendenţe antifranceze erau cunoscute, găsià, şi nu fără dreptate că, dela Tilsit încoace, aliatul său dobândise foloase neasemănat mai mari (2) decât acelea ce le-ar puteà trage el din stăpânirea închezeşluită a ţerilor române.

Aceste păreri reieşiau foarte lămurit dintr'o convorbire ce împăratul o avù cu Caulaincourt în a doua jumătate a lui Fevruarie 1808 (3):

L'empereur : L'Etrurie, le Portugal, le Hanovre, qui devait être rendu à l'Angleterre, et tant d'autres royaumes, qui sont dans vos mains sont des équivalents assez considérables pour deux provinces ruinées. que les Turcs

(1) Ibid., p. 758.
(2) Dar prezentând cu bună seamă mai puţine chezăşii de trăinicie.
(3) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 765.

me donneraient sans vous si je ne voulais les tenir de votre empereur *(Râzând).* Vaus avez tout : vous n'avez donc qu'à choisir.»

Şi mai departe:

«La Valachie et la Moldavie ne valent point la Silésie. Sans ce sot armistice ces provinces seraient évacuées. Je ne manquerai jamais de prétexte plausible pour les avoir. Vous reculerez cela, mais n'empêcherez pas les Turcs de faire des sottises. Le Grand Seigneur, le Divan sont-ils maîtres de leurs pachas? Vous serez cause que 200.000 hommes seront égorgés si je me décide à évacuer. Et qu'y gagnerez-vous? Ne semblerait-il pas, aux difficultés les qu'on me fait, qu'il est question d'une chose imprévue, de vous prendre quelquechose, de m'approcher de vous? On dirait que cela vous coûte quelquechose? Si vous voulez être vrai, et l'empereur le sait car il me l'a dit, la Porte même n'y perdra rien. D'anciens traités et les habitudes du pays autant que la religion lui ont ôté toute influence sur ces provinces qui ne lui rapportent rien(!!)».

La aceste cuvinte prin care împăratul căutà să micşoreze valoarea obiectului dorit de el, Caulaincourt răspunde că aceleaşi argumente s'ar puteà aplicà spre a motivà desmembrarea Prusiei:

«Ce qu'elle perdrait ôterait-il quelque chose à Votre Majesté? Le roi lui même n'y gagnerait il pas aisance et tranquillité? Mais la grande question n'est pas là, Sire. L'intérêt de la France c'est le traité de Tilsit pur et simple. Ce qui est au delà c'est l'intérêt de Votre Majesté. Eh bien, l'empereur oublie le sien; mais lors qu'il veut faire ce que Votre Majesté désire, ce qui lui est utile, n'a-t-il rien à prétendre pour lui même? *L'aquisition de la Valachie et de la Moldavie remplit la page de l'histoire. Le règne de Votre Majesté réalise ce que les précédents ont fait désirer*, et la France ne retirera d'autre avantage de cet arrangement qu'une acquisition éloignée?....»

Apoi, după ce vorbeşte de Anglia, de desmembrarea Turciei, de Persia şi chiar de o expediţie franco-rusă în Indii, menită să înspăimânte pe Anglia, împăratul revine la neputinţa în care se află să cedeze asupra Sileziei:

«Nous sommes francs avec vous. M. de Champagny a dit au Prince Guillaume que la non évacuation de la Prusse tient à l'évacuation de la Valachie et de la Moldavie. Est-ce vrai? De là des lamentations. Ces gens-là m'écrivent, me pressent et me désespèrent. C'est pour vous qu'on nous a rendu la moitié de nos états, — disent-ils — mettez nous donc dans le cas d'y rentrer. Il faut que nous payions des sommes énormes, et nous ne pos-

sédons pas le pays qui doit nous les fournir. Ils n'ont pas de quoi dîner, c'est à la lettre. Je n'ai pas fatigué l'empereur de ces lamentations, quoiqu'elles fussent de nature à intéresser tout souverain. Vous voulez avoir une de leurs provinces. Les déchargerez-vous alors des contributions qu'elle dont payer? C'est un pays ruiné. *Agrandissez la France même. Je vois avec plaisir sa puissance; mais ne vous étendez pas si près de nous.*

La 25 Fevruarie(1) Caulaincourt raportează lui Napoleon că nesiguranța care domnește asupra afacerilor cu Turcia face ca societatea rusească să fie bănuitoare față de el. Achizițiunea Principatelor a fost admisă ca un lucru atât de pozitiv, încât publicul le privește ca alcătuind niște stăpâniri definitive ale Rusieì. Dacă ele vor trebuì să fie evacuate, această evacuare va fi privită ca pierderea unei provincii.

Un lung raport al ambasadorului Franței, din aceeaș zi dar adresat lui Champagny, dă seamă despre altă convorbire cu împăratul Rusiei, în care de către amândouă părțile se reproduc aceleași argumente ca în cea rezumată mai sus. Reiese dintr'însa că țarul erà mult mai puțin bine dispus către Austria decât catre Prusia, căci îl vedem emițând idea că compensația ce s'ar puteà da Franței, în loc de Silezia, s'ar puteà găsì în cuprinsul statelor austriace.

«Et l'Autriche, ne pourrait-on pas faire un arrangement avec elle, lui prendre la Bohême pour quelquechose en Italie?»

In acelaș raport Caulaincourt dă seamă despre o convorbire cu Rumianțov. Cancelarul se plânsese că la Paris s'a vorbit lui Tolstoi (2) în chip prea categoric, ceeace a indispus pe împărat.

«J'aimerais mieux qu'on lui eût parlé d'une manière moins positive. L'empereur est quelque fois au moment de donner l'ordre de demander la stricte exécution du traité de Tilsit. Je m'y expose, je vous le dis franchement, ce n'est pas à l'ambassadeur que je parle en ce moment. Vous connaissez le pays, vous pouvez apprécier tout ce que l'empereur Alexandre a fait pour l'empereur; vous pouvez donc juger de l'effet que cela produirrait. Je vous sers véritablement plus que nous par ce moyen, car en ne donnant pas suite, pour ce qui nous regarde, aux pensées de Tilsit, il faudra que chacun rentre chez soi, mais alors nous ne vous aurons ancune obli-

(1) Ibid., p. 773.
(2) Solul rusesc la Paris.

gation et cette alliance n'aura servi que vos intérêts. Est-ce là ce que vous pouvez vouloir? Les Turcs en rentrant en Moldavie et en Valachie feront beauconp de victimes; mais le moment actuel passé, ils nous donneront ces provinces si nous y tenons encore. Ce n'est rien leur ôter de fait. C'est peu nous donner aussi dans l'état où elles sont. Vous connaissez l'empereur et le pays; quel avantage recueillerez-vous d'un changement dans la religion de Tilsit....?

Apoi, după ce sfătueşte pe Franţa să se întindă cât va puteà, numai nu la graniţele Rusiei, revine la Principate:

«.....Tenez, M. l'ambassadeur, vous m'inspirez tant de confiance que je vais vous faire part d'une réflexion que je n'ai pas même faite à mon maître. Quand je le vois disposé à évacuer la Valachie et la Moldavie, ce qui ôterait à notre influence toute sa force comme toute son influence, je ne regrette pas, je vous assure, ces provinces, mais je suis inquiet de ce qui en résultera et des moyens qu'en tireront nos ennemis communs pour attaquer le système dans lequel je veux affermir mon pays. A quoi mènerait cette évacuation? A des difficultés interminables. Pourrait-elle se faire juste en même temps? Nous évacuerions peut-etre au jour dit, mais le moindre retard de votre part amènerait des explications, d'où il résulterait nécessairement un état pire que celui dont on veut sortir. Je ne vous dissimule pas que l'empereur m'a encore parlé de cette ligne de l'Oder comme du point de départ de Frédéric».

In urma convorbirii, Rumianţov puse din nou pe tapet idea desmembrării Turciei care, după el, ar face să dispară toate greutăţile şi la care s'ar puteà eventual asocià şi Austria. Caulaincourt însă răspunse că această idee erà pentru moment irealizabilă.

Oprirea pe loc a mişcării de evacuare a Principatelor de către oştirea rusească nu puteà decât să nemulţămească şi să îngrijească pe Austria şi s'o facă să bănuească, încă din toamna anului 1807, o înţelegere între Napoleon şi Alexandru, prin care nu numai că se închezeşluià acestuia Dunărea ca graniţă cu Turcia europeană, dar se urmărià şi distrugerea Imperiului Otoman; am văzut mai sus cât de fundată erà această bănueală. Raportul adresat la 26 Fevruarie 1808 de către Metternich, ambasadorul austriac la Paris, lui Stadion, Ministrul Afacerilor străine al Austriei, ne dă în această privinţă un adaos de amănunte peste cele ce le cunoaştem.

(1) D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 780.

Din această piesă reiese iarăș, că Metternich erà în cele mai strânse raporturi cu Talleyrand, care lucrà cu solul austriac în sens opus direcțiunii politice adoptate de Napoleon. Principele de Bénévent erà un partizan convins al mănținerii Imperiului Otoman și cu totul potrivnic ideii de a-l desmembrà.

Apoi vedem că atât cabinetul din Viena cât și Metternich și Meerveldt (1) credeau că împărțirea Turciei erà dorită numai de Napoleon și că el erà singurul care dorià grabnica ei aducere la îndeplinire. Talleyrand fu acela care destăinui lui Metternich că «cucerirea Turciei erà una din ideile de predilecție ale împăratului Alexandru, care leagă de acea idee gloria domniei lui, închezeșluirea siguranței lui personale și că împăratul se deschisese de repețite ori către dânsul (Talleyrand) asupra acestui subiect».

Mai vedem că solul austriac își făceà iluzii, *crezând că s'ar puteà izbutì să se inspire Rusiei repulsiune pentru acest proiect de împărțire și că Napoleon se deschisese în această privință către el spre a înfățișà Austria, la Petersburg, ca fiind cea dintâi care agitase chestiunea.*

In acest timp sosise la Petersburg scrisorile din 2 Fevruarie ale lui Napoleon, adresate una împăratului și cealaltă lui Caulaincourt care se grăbise să o comunice lui Rumianțov. Ambii diplomați avură, la 28 Fevruarie, o lungă conferință spre a tratà despre «le grand objet» și în care Rumianțov, întrebând pe Caulaincourt dacă are dela suveranul său instrucțiuni asupra modului de împărțire, solul francez, arătându-i scrisoarea împărătească, îi declarase că nu are altcevà.

Rumianțov atunci declară că tot ce propune Napoleon convine Rusiei, care admite chiar ca Napoleon să dobândească posesiuni mari în India, adăogând: *Franța are nevoie de stabilimente acolo spre a formà marinari.* Apoi întrebă dacă Napoleon se gândește să izgonească pe Turci și din Asia, la care întrebare solul răspunse că chestiunea împărțirii erà pusă numai pentru Europa, dar nu putù să arăte care erà partea anume ce Napoleon voià s'o dobândească pentru dânsul. Apoi cancelarul îl întrebă brusc dacă nu are să-i spună cevà despre Silezia.

In cursul discuțiunii care urmă, amândoi căzură de acord că, pentru reușita unei asemenea negocieri, o întâlnire între cei doi împărați ar fi de folos.

(1) Ambasadorul austriac la Petersburg.

La 1 Martie următor (1) împăratul Alexandru arătă lui Caulaincourt bucuria ce o resimţià văzând că Napoleon revenise «la ideile dela Tilsit în privinţa marelui obiect», şi că se gândeşte chiar la o desmembrare a Turciei mai radicală decât aceea de care fusese vorba atunci. Impăratul adaose că, la Tilsit, el se mulţămià pe deplin cu stăpânirea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti, dar dacă Napoleon voeşte să meargă mai departe şi să distrugă cu desăvârşire Imperiul Otoman, el este gata să-l ajute chiar la cucerirea Indiei. Mai emise idea ca să se facă din Constantinopol un fel de oraş liber. Declară că mijlocul ce-l preferà pentru punerea la cale a întregului proiect erà o întrevedere cu Napoleon, la locul şi în ziua ce acesta va hotărî. In sfârşit, împăratul Rusiei se felicità că în scrisoarea lui Napoleon către Caulaincourt nu mai erà nici vorbă despre Silezia.

Caulaincourt mai avù încă conferinţe cu Rumianţov în privinţa punerii la cale a «marelui obiect» la 2, 4 şi 9 Martie (2). In aceste conferinţe se discutau două ipoteze: 1° un proiect de alianţă cu o împărţire parţială a Turciei şi 2° un proiect de împărţeală desăvârşită. In ele fu vorba de provinciile turceşti cari ar fi atribuite Rusiei şi de acele ce ar revenì Franţei în fiecare din cele două ipoteze de mai sus. Rumianţov revenind asupra declaraţiei împăratului că doreşte ca Constantinopolul să fie un oraş liber, îi cerù, în cazul ipotezei a doua, pentru Rusia, împreună cu Principatele, Serbia, Bulgaria şi Rumelia. Franţei îi oferià Albania, (cu parte din Macedonia), Morea, Arhipelagul, Egiptul, Siria şi schelele Levantului. Austriei i se atribuià de Rumianţov o parte din Bosnia cu Croaţia turcească.

Caulaincourt protestă că Rusia îşi face o parte prea mare şi că Napoleon îi va lăsà Constantinopolul numai cu condiţie ca Dardanelele să-i aparţină, lucru ce Rumianţov nu voì de loc să admită.

Partea Austriei fu sporită cu Serbia şi cu o parte din Macedonia, până în Marea Egee.

In ultima conferinţă, Caulaincourt scrise următoarea însemnare ce i-o dictă Rumianţov (3) şi la care făcù observaţiunile ce urmează acelei însemnări.

Dans l'idée du traité d'alliance: La Russie aurait la Moldavie, la Bessarabie, la Valachie et la Bulgarie; la France aurait l'Albanie, partie de la

(1) D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 792 sq.
(2) Ibid., p. 795 sq., 801 sq., 808 sq.
(3) Ibid., p. 811.

Bosnie, la Morée, Candie; l'Autriche la Croatie, partie de la Bosnie. La Servie serait indépendante et donnée à un prince de la maison d'Autriche ou à tout autre prince étranger épousant une grande duchesse de Russie.

Dans l'idée du grand partage: La Russie aurait la Moldavie, la Bessarabie, la Valachie, la Bulgarie et partie de la Romélie, la frontière russe partant de la Bulgarie et suivant celle actuelle de la Servie jusqu'à la chaîne des montagnes qui se dirige sur Trajanopoli, d'où la Maritza servirait de frontière à cette puissance jusqu'à la mer. La France aurait la Bosnie, l'Albanie, la Morée, Candie, Chypre, Rhodes, toutes les iles de l'Archipel, Smyrne et les Echelles du Levant, la Syrie et l'Egypte. L'Autriche aurait la Servie en toute propriété comme province autrichienne, la Macédoine jusqu'à la mer, sauf les parties que la France pourrait désirer pour fortifier sa frontière d'Albanie, de manière aussi à ce que cette puissance ait Salonique. On tirerait donc une ligne de Scapia sur Orfana, où la frortière autrichienne aboutirait à la mer. La Croatie dont il n'est point parlé serait à la France ou à l'Autriche, au gré de l'empereur Napoléon. Soit qu'on adopte une ou l'autre idée, les trois puissances copartageantes contribueront à une expédition aux Indes; la Russie ne prétend à rien aux Indes pour sa coopération.

Annexe. Objections présentées par M. de Caulaincourt et non admises par le Comte Rumiantzov.

«1° La possession de Constantinople par la Russie. 2° La nécessité de donner les Dardanelles à la France, si elle pouvait consentir à voir la Russie s'établir à Constantinople (l'Autriche pourrait étre dédommagée en Croatie ou en Bosnie de la perte qu'elle ferait en Macédoine). 3° Si on ne peut s'entendre sur les deux premières objections, revenir à la première idée de l'empereur Alexandre et aviser aux moyens d'établir un gouvernement indépendant à Constantinople. 4° Demander formellement si l'empereur de Russie ne coopérerait point à la conquête de la Syrie et de l'Egypte qu'il offre? *Nota.* — Si la France avait les Dardanelles, ou qu'on établît un gouvernement indépendant à Constantinople avec un arrondissement en Europe, la Russie pourrait être dédommagée en Asie, du côté de Trébizonde».

Se pare că pe când Caulaincourt se silià să reducă pe cât putea pretenţiile Rusiei şi să închezeşlueascǎ Franţei partea leului în împărţirea proiectată a Impărăţiei turceşti, Napoleon uitase cu desăvârşire de «idea cea mare» pentru a-şi aduce iarăş aminte de Silezia. Aceasta este impresiunea ce ne lasă cercetarea instrucţiunilor trimise la 9 Martie(1) de Champagny lui Caulaincourt.

(1) Ibid., p. 812. sq.

Ministrul Relaţiunilor Exterioare arată solului francez la Petersburg că *împăratul văzuse cu părere de rău atribuindu-i-se cuvinte ce nu le rostise niciodată, spre a le opune textului scris al tratatelor dela Tilsit, care singur poate alcătuì titlu pentru părţile contractante.*

Prin tratatul de pace dela Iulie 1807, Franţa s'a îndatorat să evacueze provinciile restituite regelui Prusiei, iar Rusia să evacueze Moldova şi Ţara-Românească. Prin tratatul de alianţă Rusia se îndatorează să declare răsboiu Angliei, dacă aceasta nu va primì mediaţiunea Rusiei spre a încheià pacea cu Franţa. Iar Napoleon se îndatorà să unească puterile lui cu ale împăratului Rusiei spre a face răsboiu Turciei, în cazul când aceasta nu ar primì mediaţiunea Franţei pentru încheiarea păcii cu Rusia. Anglia neprimind mediaţiunea şi bombardând Copenhaga, Rusia i-a declarat răsboiu, executând astfel stipulaţiunile tratatului. Din partea ei, Turcia a executat şi ea hotărîrile dela Tilsit, căci a primit mediaţiunea Franţei, a iscălit armistiţiul astfel cum l-a voit plenipotenţiarul rus şi n'a ascultat de îndemnurile Angliei. *Nu se poate deci tăgăduì că Poarta este în drept să s'aştepte la aducerea la îndeplinire a tratatului care garantează independenţa ei.*

Astfel fiind stipulaţiunile tratatului dela Tilsit, împăratul (Napoleon) nu le violează întru nimic când vorbeşte de Moldova şi de Ţara-Românească ca neaparţinând Rusiei mai mult decât aparţine Silezia Franţei. In cazul când împăratul Rusiei ar voì ca tratatele sus pomenite să nu fie aduse la îndeplinire, împăratul Napoleon este gata să consimtă la dorinţele aliatului său, dar este vederat că asemenea schimbări să fie alcătuite astfel, încât să mulţămească ambele părţi.

Creşterea de putere şi de avuţie a Rusiei prin achiziţiunea Moldovei, a Ţerii-Romaneşti şi poate prin a Finlandei, provincii limitrofe cu teritoriile ei, poate fi socotită cu greu, valoarea nouălor provincii având a sporì neasemănat pe viitor prin o mai bună ocârmuire şi dobândirea lor având ca urmare şi dobândirea altora.

Este de mirat în asemenea împrejurări ca Rusia să facă objecţiuni la dobândirea de către Franţa a Sileziei, a unei provincii atât de îndepărtate de graniţele ei. Dacă Rusia are încredere în durata alianţei sale cu Franţa, atunci prezenţa Francezilor în Silezia nu poate alcătuì pentru ea vreun temeiu de grijă. Iar dacă Rusia socoate că această alianţă nu are sorţi de durată, atunci este de interesul Franţei să aibă faţă de dânsa o poziţiune defensivă. Prusia înar-

mându-se împotriva Franței, trebue să conteze pe cooperațiunea Rusiei; este deci firesc ca Franța să nu fie grăbită să pună în mânile Prusiei niște arme ce ea pare atât de dispusă să le întrebuințeze. Acesta este sensul în care împăratul dorește să vorbească Caulaincourt care până acum n'a pus destulă vigoare în argumentarea lui.

Aceasta nu vrea să zică că Napoleon respinge toate vederile Rusiei asupra Imperiului turcesc și refuză să coopereze la ele, dar numai că urmările acestor vederi vor fi examinate, că dată fiind importanța lor, Franța nu va puteà să violeze, pentru executarea lor, tratatele subscrise de ea fără a cere foloase proporționale cu cele la cari consimte.'

La 10 Martie (1) avù loc o nouă întrevedere între Caulaincourt și Rumianțov. Acest de pe urmă arătă că împăratul Alexandru ținea numai decât la posesiunea Constantinopolului, căci orice împărțire desăvârșită a Imperiului Otoman, care nu ar atribuì acest oraș Rusiei, ar fi contrară sentimentului națiunii rusești și ar nemulțumì-o mai mult chiar decât situațiunea actuală. Impăratul nu se simțià justificat să dea aliatului său ajutor de trupe pentru o expediție în Indii, dacă nu i se asigurà stăpânirea pe Constantinopol și pe Dardanele.

Rumianțov propuse să se fixeze prin tratat un drum militar care ar puteà să fie dorit de Franța, spre a trece Dardanelele în orice timp, a merge din Europa în Asia și din Asia în Europa. Caulaincourt respinse această propunere și propuse ca să se dea Franței Dardanelele din Asia, dar Rumianțov nu consimțì nici la această idee, zicând că împăratul, care prevăzuse că ea va fi pusă înainte, se pronunțase cu hotărîre împotriva ei. Cancelarul rus mai comunică solului francez, că împăratul aprobase cele propuse de Rumianțov în privința încheześluirii posesiunii de către Franța a schelelor Răsăritului, dar că Rusia nu puteà să coopereze la cucerirea Siriei și a Egiptului.

Inainte de a se despărțì de Caulaincourt, Rumianțov îi propuse ca Napoleon să întrunească cu Imperiul său și Regatul napolitan, dând regelui spre despăgubire Siria, Candia, etc., terminând prin cuvintele: «Ne nous touchons pas pour rester amis.»

După ce le supuse împăratului Alexandru (2), Rumianțov puse

(1) Ibid., p. 812. sq.
(2) Ibid., p. 817 sq.

propunerile lui pe hârtie şi le remise lui Caulaincourt (1). La 13 Martie Alexandru scrise (2) lui Napoleon pentru a-i spune că scrisoarea lui dela 2 Fevruarie îl readusese la vremile din Tilsit, a căror amintire îi rămăsese atât de scumpă. Apoi lăudà geniul lui Napoleon care concepuse un plan atât de mare şi declarà că pregătià pentru el o armată care să iea parte la expediţia în Indii, alta spre a-i ajutà să cucerească schelele Răsăritului situate în Asia-Mică şi că a poruncit comandanţilor flotei ruseşti să fie la ordinele lui Napoleon. Apoi se declară gata să se întâlnească cu aliatul său la Erfurt. Termină dând amănunte asupra cuceririi Finlandei de către trupele lui.

Purtarea mai mult decât îndoelnică a Franţei faţă de Turcia, neevacuarea Principatelor de către Ruşi, svonurile că, într'ascuns, Napoleon consimţise la cedarea lor Rusiei, cele despre o înţelegere între ambii împăraţi pentru desmembrarea Impărăţiei Otomane, svonuri împrăştiate cu dibăcie în Constantinopol de către diplomaţia engleză, sau raportate de Muhib Efendi, solul turcesc din Paris, uimise, îngrijise şi nemulţămise în cel mai înalt grad cercurile Porţii, făcând-o să bănuească făţărnicia Franţei faţă de ea.

La 4 Martie Sultanul (3) adresase lui Napoleon o scrisoare în care îngrijirea şi nemulţumirea se oglindiau. Mustafà IV reamintià lui Napoleon toate dovezile de credinţă ce-i dăduse guvernul său, buna credinţă neschimbată ce el o arătase în îndeplinirea angajamentelor sale, precum şi făgăduinţele formale ce i se făcuse după încheierea tratatului dela Tilsit şi speranţele legitime cărora aceste făgăduinţe dăduse naştere. Termină solicitând din nou ocrotirea împăratului şi rugându-se să i se garanteze integritatea teritoriului Impărăţiei sale.

La 14 Martie (4) Generalul Sébastiani, solul francez la Constantinopol, comunică că ştirile transmise Porţii de Muhib Efendi au distrus cele de pe urmă speranţe ce Poarta le pusese în prietenia Franţei. Muhib a înştiinţat-o că nu trebue să se mai bizue pe sprijinul lui Napoleon care este cu desăvârşire angajat pe căile politicei ruseşti şi care, de i-ar cere-o aliatul său, n'ar sta la îndoeală pentru a-i jertfi Turcia, cum îi jertfià în acel moment Suedia. Până acuma Sultanul şi miniştrii lui se plânsese, dar cu demnitate, cu măsură,

(1) Ibid., p. 822 sq.
(2) Ibid., p. 826 sq.
(3) Ibid., p. 806.
(4) Ibid., p. 827.

ei exprimase mai multă durere decât mânie. Cele de pe urmă ştiri dela Muhib au stârnit indignarea lor; bănueala şi ura au înlocuit simţirile de încredere şi de admiraţie ce le aveaù odinioară pentru Napoleon. «Franţa»,ziceà Sébastiani, «este privită ca o aliată necredincioasă care a trădat pe Sublima Poartă; această credinţă este obştească. Nu este cu putinţă a o distruge şi astăzi Turcia simte mai multă ură împotriva Franţei decât împotriva Rusiei».

Nu este deci de mirare dacă, din întâia jumătate a lunii Martie, circulau sgomote (de altmintrelea neîntemeiate) cum că Turcia semnase cu Anglia (1) un tratat secret şi că comandantul Dardanelelor, care se credeà că este înlocuit, fusese trimis la Malta spre a încheià alcătuiri nouă.

Din scrisoarea adresată de Caulaincourt lui Napoleon la 16 Martie (2), vedem că atât împăratul cât şi Rumianţov urmau să bănuească că Franţa n'a renunţat la idea de a dobândì Silezia şi că această bănueală îngrijià şi supărà mult atât pe împărat cât şi pe sfetnicii lui. Pe de altă parte Rumianţov nu voià să cedeze de loc asupra stăpânirii Constantinopolului şi a Dardanelelor:

«Que Votre Majesté réunisse l'Italie à la France, peut-être même l'Espagne, qu'elle change les dynasties, fonde des royaumes; qu'Elle exige la coopération de la flotte de la Mer Noire et d'une armée de terre pour conquérir l'Egypte; qu'Elle demande les garanties qu'Elle voudra; qu'Elle fasse avec l'Autriche les échanges qui lui conviendront; en un mot que le monde change de place; si la Russie obtient Constantinople et les Dardanelles, on pourra, je crois, obtenir d'elle tout ce qu'elle pourra offrir et lui faire tout envisager sans inquiétude. Le ministre a beau paraître modéré, calme, conciliant, l'ambition perce et personne ne peut la cacher au nom de Constantinople....».

La 22 Martie (3) Caulaincourt anunţă că Cutuzov fusese trimis cu întăriri la oastea din Principate şi că Turcii îndreptase spre Dunăre multe trupe din Asia-Mică. Depeşa din 23 Martie (4) a lui Rumianţov către Tolstoi confirmă marile pregătiri de răsboiu făcute de Turci. Prin această depeşă se prescrià lui Tolstoi să urmeze a reprezentà guvernului francez, ca şi în trecut, că ceeace

(1) Ibid., p. 830.
(2) Ibid., p. 830 sq.
(3) Ibid., p. 832 sq.
(4) Ibid., p. 834 sq.

priveşte Moldova şi Ţara-Românească nu are nici o legătură cu ceeace priveşte Prusia şi-i recomandă să aibă grijă a despărţi în totdeauna aceste două interese de o potrivă încredinţate solicitudinii lui.

Dintr'o depeşă din 4 Aprilie (1) a lui Champagny către Caulaincourt reiese că Napoleon, crezând util să cunoască dispoziţiile Turciei asupra cesiunii eventuale «a celor două provincii ocupate de armatele ruseşti», însărcinase pe Sébastiani să sondeze Poarta în această privinţă. Răspunsurile lui Sébastiani arătau că Turcii erau cu desăvârşire hotărîţi să i se împotrivească şi că această eventualitate «pare să trezească în ei acel vechiu fanatism care a făcut altădată gloria şi puterea lor». Mai vedem că Poarta arătase atât lui Sébastiani la Constantinopol, cât şi lui Champagny la Paris, prin solul ei, oarecari îngrijiri în privinţa expirării armistiţiului. Napoleon însărcinase pe Champagny s'o liniştească, comunicându-i că suspensiunea de arme stabilită prin tratatul dela Tilsit va fi mănţinută până la izbutirea sau ruperea negociaţiunilor pentru pace, constituindu-se chezaş pentru împăratul Alexandru în această chestiune.

La sfârşitul lui Martie un manifest al împăratului Alexandru decretase anexiunea Finlandei (2) la Împărăţie. Împăratul erà foarte mulţămit de acest rezultat al alianţei lui cu Franţa, dar Rumianţov afectă să vorbească de dobândirea Finlandei ca de aceea a unui pustiu pe malurile Mării-Caspice; gândul lui nu se puteà despărţì de Dunăre şi chiar de Bosfor, ceeace făceà pe Caulaincourt să zică: «Nu-mi aparţine să cetesc în viitor, dar cine oare va mai oprì pe acest colos, dacă el ţine un deget pe Torneo şi are un cot aşezat pe Constantinopol?»

Sondarea Porţii de către Sébastiani în privinţa unei eventuale cesiuni a Principatelor aduse ca rezultat să hotărască pe Turci la reînceperea răsboiului şi la purtarea lui cu desnădăjduire. Dar Rumianţov asigură pe Caulaincourt că trupele ruseşti primise ordin să evite până şi cele mai neînsemnate harţuri, împăratul nevoind să facă nimic în această privinţă înainte de a se fi înţeles cu Napoleon.

Pe de altă parte însă Tolstoi, la 14 Aprilie, remise lui Champagny o notă în care erà zis că, faţă de întinsele măsuri militare

(1) Ibid., p. 837.
(2) Ibid., p. 840.
(3) Ibid., p. 840 sq.

ale Turcilor și de însemnata sporire a oștirilor lor; Rusiei nu-i rămăsese decât să respingă nedreapta agresiune ce se medità. O schimbare în intenţiunile guvernului otoman atât de lămurit manifestată, distrugând temeiurile cari făcuse să se înceapă negociaţiunile la Paris, nu puteà decât să le facă nule și neavenite (1).

«Impăratul Rusiei crede asemenea că această nouă stare de lucruri nu mai admite legătura stabilită de Majestatea Sa Imperială și Regală (Napoleon) intre afacerile Turciei și ale Rusiei și că, apreciind temeiurile cari îndatoresc actual pe Rusia să mănţină ocuparea Moldovei și a Ţerii-Românești, nu va mai face ca evacuarea statelor restituite regelui Prusiei prin tratatul dela Tilsit să atârne de aceea a celor două Principate».

«Impăratul (Alexandru) l-a însărcinat să-și reînnoească reprezentaţiunile în această privinţă și să reclame tot interesul augustului său aliat în favoarea M. S. prusiene... Asemenea împăratul a primit cu multă mulţămire știrea ce M. S. I. și R. a binevoit să o dea lui Tolstoi în audienţa dela 17 Fervuarie despre viitoarea evacuare a statelor prusiene și a Marelui Ducat al Varșoviei».

In aceeaș lună Aprilie 1808, împăratul ordonase trupelor franceze să ocupe Roma, pusese stăpânire pe Legaţiuni, pe Urbino, Ancona, Macerata și Camerino și întrunise fostele ducate de Parma și de Piacenza precum și Regatul Etruriei cu Impărăţia lui. Apoi plecase, aproape fără de veste, la Bayonne unde aveà să obţină, prin manopere odioase, dela slăbăciunea lui Carol IV și Ferdinand VII, renunţarea lor la tronul Spaniei, pe care Napoleon aveà să așeze pe fratele său Iosif.

Dela Bayonne scrià la 18 Aprilie lui Caulaincourt, zicându-i între altele că, în nota asupra proiectului de împărţire redactată de Rumianţov, se găsiau «*lucruri scabroase*» cari cu greu s'ar puteà pune la cale, dacă acel proiect ar alcătuì un *ultimatum* al Rusiei. Arătă că tocmai în vederea acestor greutăţi ceruse intrevederea, *căci spre a terminà această afacere ar trebuì cel puţin treizeci de curieri și că treizeci de curieri a câte două luni fiecare ar necesità trei ani, pe când tratând chestiunea în persoană, ar isprăvì-o în treizeci de conferinţe, ceeace, socotind câte două conferinţe pe zi, ar cere numai cinsprezece zile.*

Impăratul Alexandru nu-și ascunse nemulţumirile din cauză că plecarea neașteptată a aliatului său la Bayonne amânase întrevederea între ei, la care erà gata să plece (2).

(1) Ibid., p. 843.
(2) Ibid., p. 844 sq.

Legăturile Curţii ruseşti cu cea daneză îi permiteau să aibă un oarecare contact cu Poarta prin solul danez la Constantinopol, d-l Hübsch, pe care ministrul danez la Petersburg, baronul de Blome, îl rugase să se pună la dispoziţia lui Rumianţov spre a procură acestuia lămuririle dorite de el (1). Hübsch scrisese la 14 Martie lui Blome că, aflându-se la Căpitan Paşa, unde vorbià cu acesta de situaţia actuală a Imperiului Otoman, de primejdia la care erà expus în urma apropierii dintre Franţa şi Rusia şi despre greutăţile cari împiedecau necontenit încheierea păcii», venise acolo şi Sultanul, căruia Căpitan Paşa îi comunicase obiectul convorbirii lor. Sultanul însărcină pe ministrul său să spună lui Hübsch că dorinţa lui este să se împace cu împăratul Alexandru şi că îl roagă pe dânsul să-şi întrebuinţeze silinţele spre acest sfârşit. Folosindu-se de această deschidere, Rumianţov scrise lui Blome la 21 Aprilie (2) pentru a-l rugà să transmită Sultanului dorinţa împăratului Alexandru de a vedeà restabilite cât mai curând legăturile de prietenie între ei:

„M. S. a încredinţat împăratului Napoleon, ca mediatorului acelei păci, singurele condiţiuni cari îi păreau de natură, *schimbându-se starea fruntariilor, să ducă la pace temeinică şi statornică. M. S. este încredinţată că împăratul Francezilor a comunicat aceste condiţiuni Porţii Otomane* şi depinde prin urmare numai de Inălţimea Sa (Sultanul) să comunice împăratului Alexandru că le primeşte . . .“.

Precum am văzut, Franţa se mulţămise să sondeze numai Poarta în privinţa cesiunii Principatelor, fără a-i arătà clar şi lămurit că această cesiune erà o condiţiune *sine qua non* pentru încheierea păcii. Destănuirea ce aveà s'o facă ministrul danez nu puteà decât să confirme bănuelile ce le aveà Poarta asupra nesincerităţii lui Napoleon către ea şi, deoarece Rumianţov ştià prea bine că Poarta erà absolut ireductibilă în ceeace privià cesiunea Principatelor, demersul lui nu poate fi privit decât ca o manoperă menită să grăbească reizbucnirea răsboiului. Apoi alegaţiunea cum că Rusia comunicase Franţei că va încheià pacea cu Turcia numai în cazul când aceasta i-ar cedà Principatele, alcătuià un neadevăr patent, deoarece am văzut că Napoleon nu admise ca Rusia să dobândească ţerile noastre decât în cazul când el ar obţineà Silezia.

(1) Ibid., p. 827 sg.
(2) Ibid., p. 846.

Intr'un raport din 26 Aprilie (1), Caulaincourd comunică că foştii miniştri blamează pe împăratul Alexandru pentrucă nu a ocupat Turcia cu trupele lui când a văzut că Napoleon ocupă Spania.

In aceeaş zi (2) împăratul scrise lui Caulaincourt din Bayonne că Albanezii au asasinat fără nici un temeiu pe nişte ofiţeri italieni şi că o mare fierbere domneşte la Constantinopol.

«Tout se prépare donc pour conduire à bonne fin l'entrevue, que je compte pouvoir avoir lieu en Juin. Pour cela il faut que la Russie montre moins d'ambition . . .».

O lungă depeşă a lui Metternich către Stadion (3), purtând data de 27 Aprilie, după ce se ocupă cu schimbările aduse în Europa de politica destructivă a Franţei, conchide că viitorul câmp de răsboiu al lui Napoleon va fi în Turcia: toate măsurile lui vizează la distrugerea Porţii. Aceasta ar puteà fi salvată numai prin ferma voinţă şi unirea intimă a cabinetelor dela Petersburg şi dela Viena şi printr'un răsboiu fericit purtat de ambele Curţi împărăteşti împotriva Franţei. Metternich rezumează în chipul următor conţinutul depeşii lui:

«Il me paraît constant: 1° Qu'il est impossible de regarder l'état de paix avec la France comme un état de repos; 2° Que le retour de Napoleon après son expédition d'Espagne sera le signal de nouveaux mouvements; 3° Que la partie occidentale de l'Europe étant soumise et ayant subi les changements de dynastie et de forme que Napoleon médite depuis longtemps, il ne peut tourner son activité que vers l'Orient; 4° Que tout indique que le partage de la Turquie est le premier but vers lequel il tend; 5° Qu'une alliance offensive et défensive entre la Russie et l'Autriche, ayant pour résultat une guerre heureuse contre la France, l'arrêterait seule dans ses projets; 6° Que cette alliance, vû les dispositions morales et physiques des deux empires, n'étant pas possible, il est essentiel de songer à un accord de nature à garantir leur existence réciproque; 7° Que si nous ne parvenons pas, d'un commun accord avec la Russie, à arrêter par la voie de la persuasion les projets destructeurs de Napoleon contre la Porte, *il faut y preudre une part active; que si on parvient à soustraire la Turquie au danger qui la menace, il n'en faut pas moins se concerter sur les mesures à opposer à l'inquiète activité de ce prince;* 8° Que si Napoléon ne renonce pas à ce boulever-

(1) Ibid., p. 846 sq.
(2) Ibid., p. 848.
(3) Ibid., p. 848.

sement, qu'il ne peut guère entreprendre sans nous, il s'agit de prendre des mesures diplomatiques et militaires pour ne pas le laisser sortir d'une ligne de conduite à convenir.

Precum reiese din depeşa lui Caulaincourt dela 28 Aprilie (1), Rumianţov îi dăduse asigurarea că, cu toate că împrejurările puteau cere măsuri grabnice, împăratul Alexandru va aşteptà veşti dela aliatul său înainte de a luà o hotărîre în privinţa Turciei.

La 29 Aprilie Napoleon (2) răspunde din Bayonne la scrisoarea ce Alexandru îi trimisese pentru a-i comunicà manifestul relativ la anexiunea Finlandei. După ce vorbeşte de expediţiunea lui Bernadotte şi de afacerile Spaniei, vorbeşte şi de afacerile turceşti. Zice că proiectul alcătuit de Rumianţov este departe de a puteà conciliă toate interesele, scop la care trebue lucrat. Arată că nu ştie ce face Austria şi nu are nici legătură nici ştiinţă despre mişcările ei. Se plânge de greutăţile ce-i face Poarta cu cei o sută de paşi ai ei cari toţi fac după capul lor.

Caulaincourt comunicând lui Rumianţov copie despre refuzul categoric al Porţii să cedeze Principatele, refuz comunicat de Sébastiani, împăratul Alexandru se arătă foarte mâhnit din cauza acestui demers. «Care este scopul acestor scrisori, zise el; a face să valoreze temeiurile Turcilor pentru a se pregăti la răsboiu?» Împăratul erà supărat şi de faptul că Franţa garantase Sultanului durata armistiţiului, un armistiţiu pe care el, Alexandru, nu-l încuviinţase niciodată. El nu voì să se lege nici acuma, după încredinţarea dată Turcilor de Napoleon, dar Rumianţov scrisese lui Prozorovsky să înceapă ostilităţile numai în cazul când ar fi absolut silit.

Catastrofa familiei regale din Spania umpluse de grijă Curtea dela Viena, dând dreptate prevederilor lui Metternich (3). Acesta înţelesese că, după ce Napoleon va fi isprăvit cu Spania, el îşi va îndreptà armele împotriva Austriei spre a o pedepsì pentru că ea adunase, după tratatul dela Presburg, mijloace pentru a rezistà unei nouă agresiuni franceze şi îşi puneà toate silinţele pentru a convinge Curtea lui că singurul mijloc de apărare erà o hotărîtă şi strânsă alianţă între Austria şi Rusia. O mare piedecă la această alianţă o alcătuià acţiunea Rusiei pentru dobândirea Principatelor, înfăţişată de solul austriac Merveldt, în toate depeşile lui, ca fiind

(1) Ibid., p. 855.
(2) Ibid., p. 856.
(3) Ibid., p. 869 sq.

singura ţintă a tuturor negociaţiunilor dintre Rusia şi Franţa, ceeace stârnià în cel mai înalt punct gelozia lui Metternich şi a cabinetului austriac. La încheierea unei înţelegeri între Austria şi Rusia lucrà şi solul rusesc la Paris, Tolstoi, care erà foarte ostil politicei franceze.

La 21 Maiu împăratul Alexandru avù cu Caulaincourt o nouă convorbire (1) în privinţa împărţirii Imperiului Otoman şi a întrevederii cu Napoleon.

Rumianţov voià ca, înainte ca această convorbire să aibă loc, să se fi ajuns la o înţelegere asupra modalităţii împărţirii. Caulaincourt sfătuindu-l să primească întrevederea fără condiţiuni, împăratul consimţi. Atunci solul redactă o notă în care, după ce se consemnă acest fapt, se adaose că împăratul Alexandru speră că întâia întrevedere va puteà să aibă loc înainte de 1 August.

Intr'o scrisoare adresată de Napoleon din Bayonne, la 31 Maiu (2) lui Caulaincourt, împăratul declară că primeşte întrevederea numai fără condiţiuni şi că nu admite bazele propuse de Rumianţov, cari îi sunt prea defavorabile, adăogând:

«J'ai dit à l'empereur Alexandre: Conciliez les intérêts des deux empires. Or, ce n'est pas concilier les deux empires que de sacrifier les intérêts de l'un à ceux de l'autre et compromettre même son indépendance. D'ailleurs nous nous rencontrerions dès lors nécessairement, car la Russie, ayant les débouchés des Dardanelles, serait aux portes de Toulon, de Naples, de Corfou. Il faut donc que vous laissiez pénétrer que la Russie voulait beaucoup trop et qu'il était impossible que la France voulût consentir à ces arrangements; que c'est une solution d'une question très difficile et que c'est pour cela que je voulais essayer de s'arranger dans une conférence. Le fond de la grande question est toujours là: Qui aura Constantinople?

In cursul lunii Maiu 1808, Sébastiani întorcându-se în Franţa, trecù prin Şumla, Rusciuc, Bucureşti şi Iaşi, unde se întâlnì cu Prozorovski (3). Cu acest prilej solul lui Napoleon ar fi izbutit să hotărască pe bătrânul comandant de căpetenie să prelungească durata suspensiunii ostilităţilor. Acest fapt fu comunicat de Principele Kurakin, solul Rusiei la Viena, lui Tolstoi (4), dar nu este confirmat de altă parte.

(1) Ibid., p. 875.
(2) Ibid., p. 879.
(3) Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 153.
(4) D. A. Sturdza, op. cit. I, p. 880.

La 1 Iunie Napoleon scrise din Bayonne lui Caulaincourt pentru a-l autorizà să fixeze ziua întrevederii la care consimţià definitiv (1).

Aşezarea pe tronul Spaniei a unui frate al lui Napoleon erà un fapt de natură a stârnì şi a îndreptăţì bănuelile tuturor suveranilor, chiar ale celor către cari împăratul Francezilor arătà mai multă prietenie. Nu fusese doară suveranul pe care îl deposedase de tron, pe el şi pe urmaşii lui, un aliat credincios care-i pusese la dispoziţie toate puterile şi toate resursele lui?

Toţi sfetnicii împăratului Alexandru, printre cari mai cu seamă Czartorijski (2), îl sfătuiau, faţă de ambiţiunea nemăsurată a lui Napoleon şi de lipsa lui absolută de bună credinţă, să se lepede de alianţa franceză şi, unit cu Austria, să se împotrivească cu hotărîre planurilor cuceritoare ale împăratului Francezilor. Cu toţii prevedeau că Napoleon nu va întârzià să-şi îndrepte din nou armele împotriva Austriei. Dar împăratul erà hotărît să temporizeze, mai păstrând iluzii asupra foloaselor ce-i puteà aduce alianţa franceză.

Dintr'o convorbire ce împăratul o avù cu Caulaincourt la începutul lui Iulie (3), rezultă că întrevederea erà fixată pentru luna Septemvrie şi că Alexandru mai credeà că va izbutì să convingă pe Napoleon să-i lase Censtantinopolul şi Dardanelele.

Dintr'un lung şi amănunţit memoriu adresat de Generalul Sébastiani lui Napoleon, la 12 Iulie 1808 (4), tratând despre starea Imperiului Otoman, despre resursele sale militare şi starea sa politică, precum şi despre situaţia sa faţă de Franţa, Austria şi Rusia, extrag următoarele rânduri privitoare la ţerile noastre:

«...... Les Grecs de Constantinople sont ou boyards ou négociants; ceux ci ne s'occupent que de leur commerce. Les boyards ne possédant aucun immeuble, aucune industrie, ne vivent que des ressources qui leur sont offertes par les principautés de Moldavie et de Valachie; tant qu'ils ont eu de l'argent, ils ont eu accès dans les maisons des ministres turcs; *mais aujord'hui qu'ils sont accablés de misère, ils sont chargés de toute le mépris qae doivent inspirer les hommes les plus vits et les plus abjects qui existent.* Parmi les familles de princes, celles des Souzzo et Callimachi sont les seules attachées à la France. Ils ont quelque influence, mais elle ne

(1) Ibid., p. 883.

(2) Ibid., p. 883 şi mai cu seamă memoriul lui Czartorijsky din 8 Iulie 1518, p. 886.

(3) Ibid., p. 891.

(4) Ibid., p. 893.

peut pas balancer celle des Morousi, qui, avec les richesses dont ils sont encore possesseurs, se sont fait des protecteurs et qui portent jusqu'à l'éxagération la haine contre la France (1).»

«..... La province de Valachie est dans un état de misère difficile à peindre. Le séjour de l'armée russe, qui pèse entièrement sur elle et la rapacité d'Ipsilanti l'ont réduite au dernier état de misère; le mécontentement des boyards et du peuple est très grand, mais ce mécontentement est incapable de produire aucune effet. *Avilis et accoutumés à trembler sous un prince grec, qui n'avait d'autres troupes que deux cents Albanais, ils ne conçoivent pas la possibilité de résister à l'autorité (2).*»

Asigurările ce împăratul Alexandru le dădeà lui Caulaincourt, că alianța și prietenia lui pentru Napoleon erau departe de a fi niște cuvinte deșerte, nu-l împiedecau să revină necontenit asupra «marei lucrări care trebuià să le cimenteze și să le facă indisolubile» (3). Veștile primite dela Constantinopol, cari anunțau uciderea Sultanului Selim și detronarea lui Mustafà, erau un nou temeiu de care se folosià pentru a susțineà că Turcii trebuiau scoși din Europa. Asigurà pe Caulaincourt că se va înțelege fără îndoeală cu Napoleon asupra *limbii de mâță* (la langue de chat), cum numia Dardanelele. Se declarà uimit de purtarea Austriei, o găsià neexplicabilă și imprudentă.

Guvernul Austriei, sub imboldul energic al Arhiducelui Carol, se apucase cu tot dinadinsul și în chip foarte stăruitor de reorganizarea armatelor sale. O asemenea reformă nu puteà decât să atragă băgarea de seamă a Franței și Rusiei. Principele Kurakin, solul rusesc la Viena, crezù de datoria lui să lămurească, la 1808, împotriva cui erau îndreptate aceste înarmări, cu atât mai mult cu cât Rusia se găsià în stare de răsboiu cu Turcia.

Stadion răspunse că Austria nu aveà de loc gând să iea parte la acel răsboiu și că efectivul garnizoanelor de pe frontiera turcească erà cel de pace (4). La începutul lui Iulie, Stadion, din ordinul împăratului, intră în convorbiri mai deschise cu Kurakin în privința afacerilor Europei în deobște și a acelor ale Turciei în special. *Declară că Austria nu puteà să tolereze timp mai*

(1) Ibid., p. 898.
(2) Ibid., p. 907.
(3) Ibid., p. 909.
(4) Ibid., p. 911.

îndelungat violențele și insultele ce le suferià dela Napoleon: ruptura cu Franța erà deci probabilă și inevitabilă.

Cabinetul Vienei dorià să-și asigure de mai nainte concursul Rusiei. Kurakin declară la rândul lui că Rusia nu puteà să admită ruina Austriei, dar voì să știe până la ce punct ea erà dispusă să respecte interesele rusești în Orient în timpul cât aveà să țină răsboiul, și *dacă cabinetul dela Viena ar consimțì să nu pună obstacol la anexiunea către Rusia a unor provincii turcești? Stadion dădù solului un răspuns absolut satisfăcător, totuș Kurakin întrebă din nou:*

«Vous me faites comprendre, M. le comte (1), que vous ne verriez pas d'un œil jaloux que la Russie étendît sa domination jusqu'au Danube?» «Non certainement» répondit résolument le comte de Stadion».

Apoi ministrul urmă:

«Mais je vous avoue, que si les deux principautés vous étaient finalement cédées, il y a une petite partie de la Valachie, qui nous a été cédée en 1718, par le traité de Passarovitz, qui serait à nôtre très grande convenance. Cependant nous ne ferons jamais valoir d'autres prétentions sur ce territoire que celles que l'amitié qui existe entre nos maîtres pourra admettre, que celles qui pourront dériver d'engagements à l'amiable entre nous».

La finele lui Iulie, Contele Merveldt, solul Austriei la Petersburg, propuse lui Rumianțov mediațiunea Austriei pentru a terminà răsboiul cu Turcii. Rumianțov mulțămì, dar spuse că Napoleon primise rolul de mediator. *Atunci solul declară că cabinetul din Viena este dispus să coopereze la anexiunea Țerii Românești și a Moldovei către Rusia «sous certaine modalité»*. Solul mai adaose că erà în interesul Rusiei să amâne împlinirea planurilor ei până în momentul când împrejurările vor permite Austriei și Rusiei să proceadă la împărțirea tuturor posesiunilor turcești, fără a mai aveà să consulte o a treia putere, mai ales una atât de formidabilă ca Franța. Rumianțov răspunse că timpul încă nu sosise pentru o împărțire desăvârșită a Impărăției Otomane, dar că, când acel timp va sosì, consimțimântul și concursul Austriei vor fi indispensabile. Aceste propuneri ale Austriei dovedesc că cabinetul

(1) Ibid., p. 911.

Vienei întrebuință toate mijloacele spre a obține alianța Rusiei în vederea răsboiului cu Napoleon, de care se pregătià. Dar împăratul Alexandru recunoscù că o alianță cu Austria erà cu neputință, resursele Rusiei fiind sleite și ea având nevoie de odihnă, pe când alianța cu Austria ar fi însemnat un nou răsboiu cu Napoleon (1).

Acesta, față cu înarmările Austriei și cu greutățile ce le întâmpină în Spania, se hotărîse să-și asigure alianța Rusiei, consimțind la anexarea de către ea a Principatelor. Intâiul semn al acestei schimbări îl găsim în depeșa adresată de Champagny lui Caulaincourt la 16 August (2), în care cetim următoarele:

«...Entre les grandes puissances les traités seuls ne doivent pas être la règle des procédés. Il faut, en allant au delà des traités, inspirer de la confiance et la justifier. Une liaison de souverain est encore plus déterminée par le sentiment que par le besoin. C'est d'après ce principe que l'empereur évacue les états prussiens sans exiger de la Russie l'évacuation de la Valachie et de la Moldavie qu'il était en droit de prétendre...».

Pregătindu-se pentru întrevederea dela Erfurt, Napoleon însărcină pe Hauterive, «una din luminile Departamentului Relațiunilor Exterioare», să alcătuească un memoriu asupra împărțirii Turciei (3). Hauterive, elev al lui Talleyrand, erà cu totul contra ideii împărțirii Turciei, dar, pe de altă parte, neputând să se pronunțe împotriva planurilor împăratului, alcătui o lucrare în care, după ce arătă toate temeiurile pentru cari Turcia nu trebuià să fie împărțită, declară că împărțirea este inevitabilă. «Spre a luptă împotriva Angliei, uzurpătoare a mărilor, Franța și Rusia, cele două mari puteri continentale, erau conduse să adopte un sistem paralel și nemărginit de mărire; Turcia așezată pe calea ce aceste două puteri trebuiau s'o urmeze spre a lovì pe inamica lor în India, este astăzi întâiul stat care trebue să resimtă efectele acestei obligațiuni de a cotropì. Turcia este condamnată». Hauterive exprimà totuș dorința ca împărțirea să fie admisă sub formă de simplu proiect, având a fi adus la îndeplinire numai în împrejurări mai bune (4).

Modul de împărțire propus de Hauterive erà foarte simplu: linia împărțitoare urmà meridianul dela Nicopoli până la Marea Egee.

(1) Ibid.
(2) Ibid., p. 913.
(3) Ibid., p. 914 sq.
(4) Ibid.

Partea dela răsăritul acestei linii, cu Constantinopolul și Dardanelele, aveau să aparţină Rusiei, cea dela apusul paralelului avea să fie împărţită între Franţa şi Austria, Franţa fixând partea Austriei şi luând pentru ea Egiptul şi Arhipelul. Hauterive mai propunea ca acest plan de împărţire să fie comunicat Angliei «ca un act cominatoriu, menit să fie imediat adus la îndeplinire, dacă nu are asupra acestei puteri efectul să învingă îndărătnicia guvernului ei de a refuza Europei şi lumii pacea de care au nevoie şi una şi alta (1)».

Napoleon pusese la dispoziţia lui Talleyrand toată corespondenţa cu Caulaincourt (2) cerându-i s'o studieze, deoarece avea să-l însoţească la Erfurt şi să fie însărcinat cu negociaţiunile ce aveau a urmă acolo. Talleyrand zice în memoriile lui că, după ce se puse în curentul afacerilor, nu se mai îngriji decât de mijloacele trebuitoare spre a împiedecă, pe cât eră cu putinţă, «ca spiritul de întreprindere să nu predomnească din cale afară în acea stranie întrevedere». Napoleon chemându-l mai pe urmă într'o seară, îi povesti tot ce zisese şi scrisese de doi ani în afacerile cu Rusia, mândrindu-se de ascendentul ce-l luase asupra împăratului Alexandru, deşi el (Napoleon) executase numai ceeace-i conveniă din tratatul dela Tilsit. Apoi îi spuse că voeşte să se întoarcă dela Erfurt liber să facă în Spania ceeace voiă, fiind sigur că Austria va fi îngrijită şi conţinută şi nefiind angajat în chip lămurit faţă de Rusia. Cerù lui Talleyrand să-i pregătească o convenţie care să mulţumească pe împăratul Alexandru, să fie îndreptată mai cu samă împotriva Angliei şi în care să fie la largul său faţă de ceilalţi, adăogând că îl va ajută şi că prestigiul nu va lipsi.

Mai pe urmă Napoleon îi scrise pentru a-i arătă ce voiă să conţină articolele convenţiei pe care Talleyrand se grăbì s'o redacteze.

Prin acea convenţie, (3) menită:

«Să conţină principiile pe cari sunt hotărîţi să le urmeze în chip invariabil şi cari îi vor călăuzi în toate demersurile ce le vor face spre a ajunge la restabilirea păcii, ambii împăraţi:

1⁰. Confirmă şi reînnoesc alianţa încheiată la Tilsit şi se îndatoresc să nu încheie nici să trateze de pace cu duşmanul comun.

(1) Ibid.,
(1) Ibid., p. 918 sq.
(1) Ibid., p. 921.

2°, 3° și 4°. Se specifică condițiunile în cari se vor tratà condițiunile de pace cu Anglia.

5° Se va propune Angliei să trateze pe baza de *uti possidetis*, cuprinzându-se într'însa și Spania; și condițiunea *sine qua non*, de care înaltele părți contractante se îndatoresc a nu se depărtà niciodată, va fi ca *Anglia să recunoască pe de o parte alipirea Țerii-Românești, a Moldovei și a Finlandei către Rusia, iar pe de alta pe Iosif Bonaparte ca rege al Spaniei și al Indiilor.*

6° *Poarta Otomană fiind încercată, în urma tratatului dela Tilsit, de mai multe revoluțiuni și schimbări, cari par să nu-i lase nici o putință de a da și, prin urmare, nu îndreptățesc nici o speranță de a obțineà dela ea garanții îndestulătoare pentru persoanele și bunurile locuitorilor Țerii-Românești și ai Moldovei, și Majestatea Sa împăratul Rusiei care de atunci a contractat față de ei angajamente osebite, și cari, prin o urmare a revoluțiunilor sus zise, s'a văzut silit să facă cheltueli enorme spre a păzì acele provincii, fiind pentru aceste motive hotărît să nu le părăsească, cu atât mai mult că singură posesiunea lor poate da imperiului său o frontieră firească și necesară, Majestatea Sa împăratul Napoleon nu se va opune, în cât îl privește, ca [acele provincii] să fie alipite la Imperiul Rusiei și zisa Sa Majestate se dezistă de mediațiunea oferită și primită de Rusia în tratatul dela Tilsit.*

7° *Totuș Majestatea Sa împăratul tuturor Rușilor se va mărginì, pentru prezent, să ocupe ca prin trecut Țara-Românească și Moldova, lăsând acolo toate lucrurile în starea în care se găsesc astăzi și va propune chiar să înceapă, fie la Constantinopol fie într'o insulă a Dunării și sub mediațiunea Franței, o negociațiune spre a obțineà de bună voie cesiunea acestor două provincii. Dar această negociere nu se va deschide decât numai atunci când negociațiunile cu Anglia vor fi dat un rezultat oarecare, spre a nu da loc la discuțiuni nouă cari să poată depărtà pacea.*

8° Napoleon se îndatorià să se silească a obțineà dela Poarta Otomană o cesiune de bună voie. Toate notele și toate demersurile ambelor curți în acest scop urmau să fie făcute în înțelegere și în acelaș spirit.

9° In cazul când un refuz al Porții Otomane ar face să reînceapă ostilitățile, Napoleon nu aveà să iea nici o parte într'însele și se mărginià să ajute Rusiei prin bunele lui oficii, Dar în cazul când Austria sau altă putere ar face cauză comună cu Poarta în acel războiu, Napoleon aveà să facă îndată cauză comună cu Rusia, acest caz fiind privit ca interesând alianța obștească unind amândouă Imperiile.

10° Părțile contractante se îndatoriau a mănțineà întregimea celorlalte posesiuni ale Imperiului Otoman, nevoind în această privință să determine sau

să întreprindă ele înseşi cevà, nici să sufere ca cevà să fie întreprins, de către oricine ar fi, fără ca ele să fie prealabil înţelese.

11° In negociaţiunile cu Anglia, Napoleon aveà să facă cauză comună cu Rusia spre a face ca alipirea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti către Ruşia să fie recunoscută chiar în cazul când Poarta nu ar fi admis această cesiune.

12° Impăratul Alexandru se dezistà de angajamentul luat de Napoleon în articolul 5 al tratatului secret dela Tilsit, relativ la cesiunea unui teritoriu de pe râul Elba către Prusia, în caz când Hanovera ar fi alipită la Vestfalia.

Precum se vede, Napoleon plecà la Erfurt gata să cedeze Principatele Rusiei.

Negociaţiunile fură conduse până la Erfurt de către Champagny şi Rumianţov, având ca punct de plecare o «notă asupra situaţiunii (1) prezente», redactată de către cel dintâiu. Nota stabilià ca principal obiect al negociaţiunilor încheierea păcii generale, căreia i se puneà în drum numai îndărătnicia miniştrilor eglezi. Spre a o învinge, ambii împăraţi aveau să scrie regelui Angliei. Ministerul englez, chiar de nu voià pacea, n'aveà să îndrăznească a mărturisì reaua voinţă de care este animat, ci aveà să facă răspunsuri evazive permiţând să se câstige timp. De acest răgaz trebuià să se tragă folos, stabilind o înţelegere obştească a puterilor continentale asupra condiţiunilor păcii cari aveau să fie impuse Angliei. Din ele numai Austria arătà dispoziţiuni îndoelnice. Trebuià deci să i se forţeze mâna, silind-o să recunoască, ca probă a sincerităţii ei, noua stare de lucruri din Spania.

Pacea urmà să fie întemeiată pe principiul *uti possidetis.* Franţa aveà să consimtă ca Rusia să păstreze Finlanda şi Principatele pe cari le posedà de fapt, dar acest consimţământ va trebuì să fie ţinut secret până la începerea negociaţiunilor, spre a evità ca Turcia, aflând de el, să nu se arunce în braţele Angliei, care astfel ar pătrunde în Marea Neagră, ceeace ar face pacea mai grea de încheiat şi mai neavantagioasă pentru Rusia. In cazul când Anglia ar propune condiţiuni neadmisibile pentru pace, ambele Curţi împărăteşti şi-ar rezervà să avizeze la mijloacele trebuitoare spre a învinge opunerea cabinetului dela Londra.

Negociaţiunile dela Erfurt fură foarte grele, mai ales din cauza îndărătniciei cu care Rumianţov pretindeà ca să se dea imediat în vileag că Franţa recunoscuse anexarea Principatelor către Rusia. Champagny scrià lui Napoleon la 6 Octomvrie:

(1) Ibid., p. 922.

«J'espérais éteindre le sentiment de méfiance qu'annonçait la réponse de M. de Roumianzoff; mais je n'ai pu l'ébranler; celui qui est prêt a saisir une proie qu'il a longtemps convoitée est sourd à toutes les raisons qui peuvent retarder sa jouissanse. Il y a trente ans que M. de Roumianzoff à rêvé cette acqinsition; c'est le triomphe de son système; là est sa réputation et son honneur. Tout autre intérêt lui paraîtra faible auprès de celui-là».

Napoleon adaosese la art. 7 al proiectului alcătuit de Talleyrand cuvintele următoare:

«Il ne sera donné aucun éveil à la Porte sur les intentions de la Russie, qu'on n'ait connu l'effet des propositions faites par les deux puissances à l'Angleterre».

Rumianţov nu voià cu nici un preţ să admită vreo trăgănare, mai ales îndelungată a luării în posesiune definitivă a Principatelor. Cum raportează Champagny: *el vrea provinciile turceşti; le vrea cu orice preţ; le vrea astăzi mai degraba decât mâine.* El întrebà cum şi când fi-va cunoscut efectul acestor propoziţiuni? Rumianţov cereà ca toate stipulaţiunile să fie precise.

«Chipul vag în care au fost redactate articolele dela Tilsit, ziceà el, ne-a făcut prea mult rău; un an a fost pierdut şi astfel este singurul rezultat al alianţei noastre cu voi». Champagny nu mai nădăjduià să aducă pe Rumianţov să-şi schimbe părerea, când Napoleon izbutì să obţină dela împăratul Alexandru ca tratatul să conţină stipulaţiunea că recunoaşterea de către Napoleon a anexiunii Principatelor către Rusia să fie ţinută în cel mai adânc secret.

Iată de almintrelea textul articolelor cari ne privesc din *„Convenţiunea secretă de alianţă între Franţa şi Rusia încheiată la Erfurt în 12 Octomvrie 1808“.*

Art. 5. Les hautes parties contractantes s'engagent à regarder comme condition absolue de la paix avec l'Angleterre qu'elle reconnaisse la Finlande, la Valachie et la Moldavie comme faisant partie de l'Empire de Russie.

Art. 8. Sa Majesté l'Empereur de Russie, d'après les révolutions et changements qui agitent l'Empire Ottoman, et qui ne laissent aucune possibilité de donner et, par conséquent, aucune espérance d'obtenir des garanties suffisantes pour les personnes et les bien des habitants de la Valachie et de la Moldavie, ayant déjà porté les limites de son empire jusqu'au Danube de ce côté, et réuni la Valachie et la Moldavie à son empire, ne pouvant

(1) Ibid., p. 923.

qu'à cette condition reconnaître l'intégrité de l'Empire Ottoman, Sa Majesté l'Empereur Napoleon reconnait la dite réunion et les limites de l'empire russe de ce côté portées jusqu'au Danube.

Art. 9. Sa Majesté l'Empereur de Russie s'engage à garder dans le plus profond secret l'article précédent et a entamer, soit à Constantinople soit partout ailleurs, une négociation, afin d'obtenir à l'amiable si cela se peut la cession de ces deux provinces. La France renonce à sa médiation. Les plénipotentiaires ou agents des deux puisances s'ntendront sur le langage à tenir afin de ne pas compromettre l'amitié existant entre la France et la Porte, ainsi que la sûreté des Français résidant dans les Echelles, et pour empêcher la Porte de se jeter dans les bras de l'Angleterre.

Art. 10.—Dans le cas où, la Porte Otomane se refusant à la cession de ces deux provinces, la guerre viendrait se rallumer, l'Empereur Napoleon n'y prendra aucune part et se bornera à employer ses bons offices auprès de la Porte Ottomane; mais s'il arrivait que l'Autriche ou quelque autre puissance fît cause commune avec l'Empire Ottoman dans la dite guerre, Sa Majesté l'Empereur Napoleon ferait immédiatement cause commune avec la Russie, devant regarder ce cas comme un de ceux de l'alliance générale entre les deux empires. Dans le cas où l'Autriche se mettrait en guerre contre la France, l'Empereur de Russie s'engage à se déclarer contre l'Autriche et à se mettre du côté de la Françe, ce cas étant également un de ceux auxquels s'applique l'alliance qui unit les deux empires.

Art. 11.—Les hautes parties contractantes s'engagent d'ailleurs à maintenir l'intégrité des autres possessions de l'Empire Ottoman, ne voulant ni faire elles-mêmes, ni souffrir qu'il soit fait aucune entreprise contre aucune partie de cet empire, sans qu'elles en soient préalablement prévenues.

Impăratul Rusiei se mai legase faţă de aliatul lui să nu reînceapă ostilităţile cu Turcii înainte de trei luni.

II.

OPERAŢIUNILE MILITARE DELA DUNARE, DELA RELUAREA OSTILITĂŢILOR IN APRILIE 1809 PÂNĂ LA SFÂRŞITUL ANULUI 1809.

Un congres menit să trateze despre pace se întruni la Iaşi în cursul lunii Fevruarie, dar el nu se întruni nici măcar o singură dată. Prozorovsky primise ordin dela Petersburg să trimită şi înainte de deschiderea congresului, la Constaintnopol, un curier pentru a vesti pe Sultan că, dacă nu va da solului englez paşapoartele lui, răsboiul va reîncepe două zile după întoarcerea curierului.

Căpitanul Paskievici, care fu trimis ca curier, plecă la 7 Martie și se întoarse la 3 Aprilie, aducând un refuz categoric din partea Porții.

Prozorovski voì să se folosească de nepregătirea Turcilor și de faptul că aveà înțelegeri în armata lor, spre a luà Giurgiul cu asalt.

Armeanul Manuc Bei, care fusese secretar al lui Mustafà Bairactar și erà depozitarul averii și a secretelor lui, fugì din Constantinopol după moartea Vizirului (1), merse la Rusciuk de unde ridică toate bogățiile lui Mustafà și venì la București unde se stabilì.

Fu bine primit de Ruși și chiar decorat, fiind în măsură de a le face servicii. El aveà în Rusciuc un prieten numit Ahmet, care ocupà în garnizoana de acolo un rang însemnat și care se temeà că, la sosirea noului Vizir în Rusciuc, acesta va pune sub sabie pe toți oamenii devotați predecesorului său. Pus la cale de Manuc Bei, el găsì mijlocul să scoată din Giurgiu pe toți tunarii cari se aflau acolo, nelăsând în aceà garnizoană decât 400 oameni și se declară gata să iasă din Rusciuc și să se unească cu Rușii, îndată ce aceștia se vor apropià de Giurgiu.

Langeron (2) căruia îi împrumut aceste amănunte, zice că întreprinderea dădù greș numai din cauza ușurinței și a incapacității lui Miloradovici care fusese însărcinat s'o aducă la îndeplinire.

Miloradovici care locuià la Vistierul Filipescu și erà cu totul sub influența acelui boier, lăsà hârtiile lui, până chiar cele mai importante, pe toate mesele, în toate camerele; ordinele cele mai secrete erau astfel cetite și date în vileag, când nu erau încredințate Vistierului de însuș Miloradovici. Filipescu fiind de partida Francezilor și a Turcilor și având relațiuni foarte strânse cu Consulul francez Ledoulx, Turcii erau vestiți la timp despre orice desemn al Rușilor. Nu este deci lucru de mirare dacă hotărîrea lui Prozorovski de a luà Giurgiul cu asalt erà cunoscută și lui Aidin Pașà, comandantul cetății.

Asaltul fu dat în ziua de 5 Aprilie; Rușii se făcură stăpâni pe oraș, dar nu putură să pătrundă în cetate. Ajutoare turcești sosind din Rusciuc, ei părăsiră și orașul cu o pierdere de peste 500 oameni.

(1) Mustafà Baiaractar pierise în ruinele palatului său cu prilejul răscoalei Ienicerilor dela 14 Decemvrie 1808, pentrucă ei bănuiau pe Vizir că favorizează corpul rival al seimenilor; se știe că la 29 Maiu 1807 Selim fusese depus și înlocuit prin Mustafa IV, care la 28 Iulie 1808 fusese depus și înlocuit prin Mahmud II.

(2) Supl. I, vol. III, p. 157 sq.

In schimb însă ei izbutiră să iea Slobozia.

In Oltenia Isaiov se făcù stăpân pe insula Ostrovul-Mare la începutul lui Aprilie, şi respinse, la mijlocul aceleiaş luni, un atac ce Turcii îl încercase dealungul Oltului. Un atac al Ruşilor asupra Zimnicei însă nu izbutì.

Isaiov respinse toate atacurile turceşti asupra Ostrovului-Mare, dar încercarea lui de a se face stăpân pe Cladova, la 21 Iulie, nu izbutì: fu silit să se retragă cu o pierdere de 1.000 oameni. Langeron (1) zice că pandurii români, comandaţi de colonelul lor Curt, un ţăran moldovean dela Focşani, «care înaintase în armata rusească nu se ştie cum», o luase la fugă dela început adăogând că:

«Aceşti panduri sunt buni numai în redute, unde teama ce o au de soartea ce-i aşteaptă dacă cad în mânile Turcilor, îi sileşte să se apere până la cea de pe urmă extremitate.»

Prozorovski care se aflà în Bucureşti la întoarcerea lui Paskievici, se duse la corpul principal al armatei sale, care se aflà sub comanda lui Cutuzov şi întâlnindu-se cu el la Focşani, se îndreptă asupra Brăilei pe care o asediă la 7 Aprilie. In această cetate comandà Nazirul Ahmet, om de o mare vitejie, oştean foarte priceput şi care ştià să comunice trupelor lui îndrăzneala de care erà însufleţit.

După mai multe mici atacuri, în deobşte nenorocite, Prozorovski, împotriva părerii celorlalţi generali, dădù asaltul la 2 Maiu, dar acest asalt fu respins cu o pierdere de 200 ofiţeri şi 5.000 soldaţi. La 6 Maiu Prozorovski ridică asediul şi se retrase pe Siret, dar nu fără a fi pus mai întâiu să dea foc şi să distrugă toate satele raielei, izgonind pe locuitorii lor, cărora nu li se lăsà altcevà decât câte o pereche de boi şi un car.

In acest timp Langeron, care comandà înaintea Ismailului, se încercă să convingă pe noul comandant al acelei cetăţi, fostul mare Vizir Mustafà Celebi, să i-o predeà, însă fără succes.

Prozorovsk dispusese trupele lui astfel, încât ori unde Turcii se încercau să năvălească, se găsiau în faţa unor forţe superioare.

Prozorovski se pregătià să treacă Dunărea la Galaţi, pe un pod ce începù să-l aşeze acolo, lăsând comanda armatei de rezervă lui Langeron; dar, la începutul lui Iulie, bătrânul feldmareşal căzând

(1) Ibid., p. 164.

greu bolnav, operaţiunile fură mărginite la nişte harţuri ale garnizoanei Brăilei cu Cazacii lui Platov.

La 6 August podul dela Galaţi erà gata şi trupele începură să treacă Dunărea ; Isaccea, Tulcea şi Babadagul fură ocupate fără împotrivire, Voinov primì ordin să împresoare Ismailul.

Prozorovski care trecuse Dunărea la 17 August şi încălecase încă la 19 ale aceleiaş luni, murì la 21 August. Principele Bagration care sosise de curând din Petersburg luă comanda armatei.

Zass fusese însărcinat cu asediul Ismailului şi îl luă, la 25 August, prin capitulaţiune.

La 30 August Măcinul, singura cetate de peste Dunăre care încercase să se apere, se predă. Ruşii urmară să înainteze.

«Bulgaria fu cu desăvârşire devastată şi prădată de ei şi această ţară atât de rodnică, atât de bogată, care ar fi putut să hrănească armata în tot timpul verii şi chiar în al iernei, fu ruinată şi schimbată în pustiu. Platov şi şefii regimentelor lui dădură foc tuturor satelor şi trimiseră acasă la ei peste 50.000 capete de vite».

La 3 Septemvrie Hârşova se predă lui Platov; la 11 ale aceleiaş luni Chiustengea (Constanţa) avea aceeaş soarte. Cetatea şi oraşul fură distruse.

Bagration trimise până spre Bazargic şi Varna detaşamente cari răspândiră teroarea în împrejurimile acelor oraşe. La 22 Septemvrie el erà înaintea Silistriei.

Contele Serghie Camenski, după ce rase dela pământ, din ordinul lui Zass, Tulcea şi Babadagul, primì ordin să se îndrepte, prin Constanţa, la Mangalia, pe care o distruse asemenea.

La începutul lui August Turcii, în număr de 6—700 oameni, atacând Cerneţul, Colonelul Jeltuhin care comandà acolo, «un om cunoscut ca neavând nici vitejie nici hotărîre nici cunoştinţe militare», părăsì postul ce-i fusese încredinţat, deschizând astfel drumul Craiovei. Din ordinul lui Langeron care primise comanda peste toate trupele din Ţara-Românească şi din Oltenia, colonelul Acht reluă Cerneţul la 31 August. Turcii încercând un atac asupra Ostrovului, la 31 August, fură răspinşi cu pierderi.

Marele Vizir văzând grosul armatei ruseşti pe malul drept al Dunărei şi aflând dela partizanii Franţei că Langeron dispune de prea puţine trupe la Bucureşti, se hotărî să se folosească de această împrejurare pentru a încercà o lovitură asupra capitalei Ţerii-Româ-

neşti, silind astfel pe Bagration să se întoarcă cu oastea lui dincoace de Dunăre. El şi începuse să grămădească trupe multe la Giurgiu şi în împrejurimi. Langeron descrie pre larg primejdia în care se află Bucureştii şi vorbeşte de informaţiunile date Turcilor de Filipescu. Acesta, prin Miloradovici, cu care erà în corespondenţă, aflà multe lucruri ce ar fi trebuit ţinute secrete, între cari şi pregătirile de apărare făcute. Apoi Langeron mai povesteşte o încercare, probabil închipuită, făcută de Filipescu pentru a-l otrăvì. Mai arată că, la 4 Septemvrie, Turcii ocupase cu putere tot Ostrovul-Mare, afară de reduta despre ţărmul român, care însă în urmă fu părăsită din ordinul generalului Isaiov.

La 6 Septemvrie Langeron, aflând că Turcii erau gata să se îndrepte spre Bucureşti pe trei coloane, cea din centru fiind alcătuită din 30.000 oameni, se hotărî să-i previe şi să le iească înainte, deşì dispuneà numai de cevà peste 6.000 oameni.

Ieşind la 8 Septemvrie din Bucureşti, înaintă asupra Giurgiului; la 10 se aflà la Fălăstoc. Turcii atunci ieşiră din Giurgiu în număr de 7—8.000 şi o luptă destul de serioasă se dădù la locul unde fusese satul Frasina, luptă în care Turcii pierdură mai bine de 1.500 de oameni, iar Ruşii 2 ofiţeri şi 170 soldaţi. Langeron zice că acest succes al lui impresionă mult pe Vizir, făcându-l să creadă că Ruşii dispun la Bucureşti de mult mai multe trupe decât îi spusese Alexandru Suţu şi agenţii lui din Bucureşti şi că, din această cauză, ar fi renunţat la operaţiunea proiectată.

Asediul Silistriei ţinù până la sfârşitul lui Octomvrie. In acest răstimp garnizoana făcù şase ieşiri dând loc la lupte sângeroase. Un corp de Turci sub comanda lui Pehlivan venì dela Rusciuc spre a da ajutor garnizoanei, neliniştind mult pe Ruşi. La 22 Octomvrie Bagration îi atacă cu 11.000 oameni şi 60 tunuri, dar fără succes şi, în urma acestei lupte, se văzù silit să ridice asediul, luând poziţiune la Carasù, în mijlocul valului lui Traian. Dar frigul, precum şi lipsa de corturi şi de proviziuni silì pe Ruşi să treacă pe malul stâng al Dunărei, lăsând un corp de observaţie la Hârşova.

Turcii din Brăila întreprinse mai multe expediţiuni spre a face furaj şi a prădà, dar fusese în totdeauna respinşi de Viazemski şi de Olsufiev.

Generalul Essen luând comanda înaintea Brăilei, deşì dispuneà numai de 6.000 oameni, împresură oraşul, care număra 12.000 de apărători, în chip atât de strâns, încât Ahmet să văzù silit să-l

predeà la 2 Noemvrie, din cauză că proviziile lui erau sleite. Dar garnizoana obţinù să se retragă pe malul drept al Dunărei.

Armata îşi luă pe urmă cartierele de iarnă.

III.

OPERAŢIUNILE MILITARE DELA DUNĂRE DIN CURSUL ANULUI 1810.

In Martie 1810 Bagration părăsì comanda armatei, care fu reluată de Contele Nicolae Camenski. Iată cum îl judecă Langeron (1);

«Comme général, il manquait de la première qualité nécessaire à un soldat, de celle même sans laquelle toutes les autres sont paralysées. Il craignait le danger. Il n'ignorait pas qu'on lui connaissait cette faiblesse; il en rougissait et cherchait à forcer la nature; mais trop souvent elle le trahissait.

«Le Comte Kamenski avait encore d'autres défauts. L'excès de sa violence était telle que souvent il s'oubliait même avec des personnes dont il eut dû respecter l'âge et le rang. Il n'était ni affable ni populaire avec les soldats et il n'en était pas aimé. Son peu de courage les éloignait encore de lui. Le soldat russe ne pardonne jamais cette faiblesse à son chef.»

Camenski adună grosul armatei lui la Slobozia, în întâia jumătate a lunii Aprilie, şi, după ce îşi complectă toate aprovizionările, trecù Dunărea la Hârşova unde se aflară adunaţi în ziua de 17 Maiu 60.000 de oameni. După douăsprezece zile armata se îndreptă spre Silistria, un corp fiind detaşat sub comanda contelui Serghie Camenski, fratele Comandantului de căpetenie, spre Bazargic.

La 2 Iunie Ruşii ajunseră înaintea Silistriei şi asediul începù; Turcii fiind în număr mic şi rău aprovizionaţi, nu îndrăzniau să neliniştească pe împresurători.

La 5 Iunie sosì în tabără vestea că Serghie Camenski luase Bazargicul şi că vestitul Pehlivan (fostul comandant al Ismailului), se găsià printre prinşi.

Elic Oglù, comandantul Silistriei, începù tratările pentru capitularea cetăţii la 8 Iunie şi trei zile mai târziu capitulaţia erà iscălită: Turcii obţinură dreptul să părăsească oraşul.

La 13 Iunie Camenski se îndreptă spre Şumla cu grosul trupelor, după ce detaşase pe colonelul Sabaneev cu trei batalioane şi cevà

(1) Ibid., p. 221.

cavalerie împotriva Rasgradului, unde ajunse la 13 Iunie şi se împreună cu altă coloană, mai puternică, venită din Turtucaia. Oraşul şi cetatea fură luate după o scurtă apărare; în numărul prinşilor se găsià şi Scarlat Calimah, Domnul Moldovei.

Turtucaia fusese luată de generalul Zass încă dela 1 Iunie, aproape fără luptă. De acolo el primì ordin să împresoare Rusciucul, înaintea căruia trupele lui ajunseră la 4 Iunie, izbutind să-l împresoare din toate părţile la 17 Iunie. Se purcese la un asediu regulat; Turcii încercară vreo două ieşiri, dar fără succes. Zass auzind că Camenski vine spre a conduce asediul în persoană, încercă un asalt în ziua de 6 Iulie, dar fără succes, Ruşii fură respinşi cu o pierdere de 700 oameni.

Camenski care ajunsese înaintea Şumlei la 22 Iunie, atacă a doua zi oraşul, voind să-l iea cu asalt. Lupta ţinù două zile, în urma cărora Ruşii se retraseră cu o pierdere de 2.000 oameni. O împresurare regulată nu izbutì mai bine, Turcii reuşind să ravitalieze oraşul, Camenski se hotărî să lase pe frate-său înaintea Şumlei şi să meargă să dirigeze asediul Rusciucului, plecând cu o parte din oaste în noaptea de 7 spre 8 Iulie.

Langeron care primise ordin să meargă la Rasgrad, fu atacat de Turci, sub comanda lui Ahmet, fostul Nazir al Brăilei, în ziua de 8 Iulie, la Derechioi, dar izbutì să-i respingă. La 4 August Turcii, cari primise întăriri, atacară fără succes pe Serghie Camenski înaintea Şumlei.

Contele Nicolae Camenski dădù asalt Rusciucului în noaptea dela 6 la 7 August, acest asalt costă pe Ruşi 6.000 morţi şi 2.000 răniţi, fără a izbutì.

In urma acestei neizbânde Camenski chemă la Rusciuc trupele dela Rasgrad şi dela Şumla, însărcinând pe Langeron cu asediul în regulă al Rusciucului şi al Giurgiului.

15.000 de Turci cari venise în ajutorul Rusciului se întărise la Batin; Camenski poruncì fratelui său să-i izgonească din acea poziţie. După o încercare neizbutită din cauza incapacităţii lui Serghie Camenski, în ziua de 28 August, comandantul de căpetenie venì să atace pe Turci în persoană la 7 Septemvrie. Lupta fu sângeroasă, dar Turcii fură nimiciţi, deabià 800 scăpară, 5.000 fură ucişi şi 5.000 prinşi.

Rusciucul şi Giurgiul capitulară în ziua de 27 Septemvrie, garnizoanele şi locuitorii fiind învoiţi să se ducă unde le convenià.

La 11 Septemvrie Silistria capitulase.

La 18 ale aceleiaș luni, pandurii români de sub ordinele colonelului Jeltuhin, cari trecuse Dunărea din propria lor inițiativă, se făcură stăpâni pe Lom, Ţibru şi Orova, fapte pentru cari Jeltuhin, incapabil, corupt şi mişel, obţinù gradul de general-major.

La 27 Octomvrie se predă şi Nicopolul înaintea căruia venise Camenski.

O expediţie în interiorul Bulgariei, sub ordinele lui Voronţov, ajunse până la Plevna şi până la Selve, la picioarele Balcanilor.

In Oltenia unde Isaiov izgonise pe Turci din Ostrovul-Mare încă dela mijlocul lui Martie, el trecuse pe malul drept al Dunărei, dar fusese chemat înapoi de Camenski. Contele Ţucato, un ofiţer de mare valoare, primì comanda trupelor.

El operà în înţelegere cu Sârbii şi, trecând Dunărea la 5 Iunie, se împreună cu ei. După mai multe harţuri, toate în avantajul Ruşilor, o luptă mai însemnată avù loc la 17 Maiu, în urma căreia Turcii din Dudu se predară; la 5 Iunie capitulă şi Brza Palanca, asigurându-se astfel comunicaţiunile între Oltenia şi Serbia.

Sârbii se prezentară înaintea Cladovei, pe când Ţucato ameninţă Negotinul şi Prahova. Această de pe urmă poziţiune, unde Turcii aveau o tabără întărită, se predă Ruşilor tocmai la 18 Septemvrie.

O expediţie în interiorul Serbiei, făcută din ordinele lui Ţucato, de către Contele Orurk cu puţine trupe, avù drept rezultat curăţirea de Turci a unei însemnate părţi a Serbiei. Orurk primì dela Cara Gheorghe poreclea de «Mântuitor al Serbiei».

Ţucato murise la 6 Septemvrie, Isaiov a doua zi; comanda fu luată de colonelul Ţvîleniev, care venì înaintea Cladovei, asediată de Petru Dobrinici şi de Sârbi, cu un batalion de Ruşi. Cetatea capitulă la 13 Septemvrie. Comanda peste trupele din Oltenia fu atunci dată de Camenski generalului Zass care se făcù stăpân pe Bugova şi pe Florentin. Orurk fu trimis pentru a doua oară în Serbia spre a face o diversiune în favoarea Sârbilor. Inaintând prin Deligrad, el luă cetăţuia Gurgozoviţa la 17 Noemvrie, apoi deoarece Cara Ggheorghe bătuse pe Turci, se întoarse în Oltenia unde-şi luă cartierele de iarnă.

IV.

NEGOCIAŢIUNILE DINTRE AUSTRIA, FRANŢA, RUSIA ŞI TURCIA PRIVITOARE LA PRINCIPATE DELA INTREVEDEREA DELA ERFURT PÂNĂ LA SFÂRŞITUL ANULUI 1810.

Napoleon cedase lui Alexandru asupra Principatelor, întâiu din cauză că voià să-şi asigure toată libertatea de acţiune trebuitoare pentru a sdrobì insurecţiunea din Spania şi pentru a asigurà domnia lui şi în acel regat şi apoi pentru că prevedeà că, în curând, va aveà să poarte din nou răsboiu cu Austria. Dată fiind o asemenea eventualitate, trebuià să se evite cu îngrijire a da Rusiei vreo pricină de nemulţumire.

Austria din partea ei, pregătindu-se la o luptă asupra ale cărei gravităţi nu-şi puteà face iluzii, se încercà să capete şi ea bunăvoinţa Rusiei.

Arhiducele Carol, sufletul partidului răsboinic dela Viena, primind în audienţă pe Tolstoi la Noemvrie 1808, după ce-i explică în toate amănuntele întreaga organizare răsboinică a Austriei, îi zise că, în caz de răsboiu, pe lângă măsurile militare ce luase, lucrul pe care Austria îl dorià mai mult erà uniunea cea mai strâmtă, înţelegerea cea mai desăvârşită cu Rusia.

. Din această pricină Arhiducele dorià ca Rusia să termine cât mai curând afacerile ei cu Poarta, adăogând: *Luaţi Principatele şi păstraţi-le,* întindeţi-vă, dar terminaţi cât mai curând, pentru ca să puteţi îndreptà marea voastră influenţă şi puterile voastre spre centrul Europei (1).

La 9 Ianuarie 1809 (2) Napoleon scrià din Valladolid lui Caulaincourt, că veştile din Austria îl ademenise să se apropie de Rusia. Apoi îl însărcină să spună împăratului că este gata să se îndrepte împotriva Austriei, dacă această putere nu-şi schimbă purtarea, şi că ar şi fi început răsboiul cu dânsa, dacă nu ar fi avut grijă să nu facă cevà potrivnic alianţei sale cu Rusia. Dar că acuma el doreşte ca ei (Napoleon şi Alexandru) să iea acuma cu Austria tonul cuvenit, precum el propusese la Erfurt. Altfel nu vor puteà isprăvì nimic bun în privinţa afacerilor cu Turcia.

In instrucţiunile ce le trimise lui Caulaincourt (3) cu 5 zile mai târziu, Napoleon ziceà că răsboiul este inevitabil dacă amândoi îm-

(1) D. A. Sturdza, op. cit., I.
(2) Ibid., p. 931.
(3) Ibid., p. 832 sq.

părații nu țin Austriei un limbaj ferm și hotărît și dacă nu smulg pe slabul ei monarh din vârtejul intrigilor engleze unde este târît».

«Dacă Austria voește pacea, împărății i-o garantează; deci ea să desarmeze, să recunoască Finlanda, Moldova și Țara-Românească ca stând sub stăpânirea împăratului Alexandru și să înceteze de a pune obstacole intereselor celor două împărății . . .».

Dacă se opune, atunci amândoi solii să facă un demers comun și să părăsească odată Viena. Impăratul nu-i va lăsà să plece și pacea va fi restabilită. Dacă nu va împiedecà plecarea lor, atunci trebuesc luate măsuri pentru a isprăvì cu o putere care, de cinsprezece ani, deși veșnic învinsă, turbură necontenit pacea Europei. Dacă mijloacele de conciliare nu izbutesc, trebue să se întrebuințeze forța spre a o constrânge.

La 23 Ianuarie Napoleon erà la Paris, unde găsì o depeșă a lui Andréossy (solul francez la Viena), care se terminà prin cuvintele:

«Au moment où je terminais ma dépêche, il m'est revenu que le cri de guerre s'est fait entendre; l'attaque serait au commencement de Mars».

Impăratul se apucă cu patimă de pregătirile răsboiului. Simțise că curtea Vienei fusese impinsă la măsurile îndrăznețe ce le luà de către nemulțumiți din anturajul lui cari, în absența sa, uitând rivalitățile lor și scontând depărtarea lui, se unise spre a căutà elementele unui alt guvern. Talleyrand trădà secretele împăratului și către Rusia și către Austria, aceasta fiind pusă în cunoștința tuturor elementelor de neînțelegere cari începeau să fiarbă între Napoleon și Alexandru. Impăratul ghicind că acel ce, de mai multe luni, țesià firele intrigii care încurcà ițele politicei lui nu puteà să fie decât Principele de Bénévent, în urma unei scene memorabile îl disgrațiă cu desăvârșire, destituindu-l din postul de mare șambelan.

Disgrația lui Talleyrand, departe de a pune capăt raporturilor lui cu Rusia și cu Austria, le făcù numai mai frecuente. O corespondență în regulă se stabilì, în care Talleyrand contribuì mult la alimentarea bănuelilor lui Alexandru și la deslipirea lui de Napoleon (1).

La 17 Martie (2), Caulaincourd dă samă de ultima lui convorbire

(1) Albert Vandal, *Napoleon et Alexandre I*, II, p. 44 sq.
(2) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 955.

cu împăratul. Caulaincourd vorbise despre pregătirile răsboinice ale Austriei, despre marile concentrări de trupe în Boemia şi pe Inn şi expusese necesitatea ca împăratul Alexandru să aibă pregătite trupele menite să între în Galiţia şi în Transilvania. Impăratul însă afectă să creadă, şi expuse pe lung solului, că pacea erà încă posibilă. Mai arătă greutătile ce le întâmpinà din cauza celor trei răsboaie ce aveà să poarte, în acelaş timp, cu Anglia, cu Suedia şi cu Poarta. Congresul dela Iaşi se despărţise îndată, din cauză că Turcia nu voià să renunţe la bunele raporturi ce le stabilise cu Englezii şi să remită solului englez paşapoartele, adică pentru o pricină care interesà mai cu seamă Franţa.

Totuş împăratul asigură că dacă va fi absolută nevoie să se facă răsboiu Austriei, Napoleon îl va găsì gata; mai vorbià de dificultăţile lui financiare şi de posibilitatea eventualităţii de a vedeà nevoit a cere Franţei un serviciu bănesc.

Cu prilejul acestor întrevederi ce le are cu împăratul, Caulaincourt, îmboldit de Napoleon, stărue pentru ca planul cooperării militare dintre Franţa şi Rusia să se stabilească. Alexandru dă asigurările cele mai favorabile, dar găseşte totdeauna vreun pretext spre a amânà luarea vreunei hotărîri. El nu cruţă sarcasmele când vorbeşte de purtarea Austriei, asigură că trupele lui sunt aproape de graniţa austriacă, dar de fapt nu iea nici o măsură, nu contractează nici un angajament. Cu alt prilej întemeiază neputinţa de a da un răspuns hotărîtor pe faptul că îndatoririle lui religioase îi absorb în săptămâna mare tot timpul şi toate preocupaţiunile (1).

Ostilităţile reîncepând între Ruşi şi Turci la începutul lui Aprilie, Poarta dispuse ca strâmtorile să fie pe viitor închise vaselor tuturor puterilor, comunicând acestora măsura luată (2). Poarta le asigură că această măsură este numai vremelnică şi că va fi ridicată îndată ce nu va mai existà vreun inconvenient pentru ca vasele puterilor amice să plutească pe Marea-Neagră.

Pregătirile de răsboiu ale Austriei fiind terminate în ziua de 9 Aprilie 1809, trei armate austriace, comandate fiecare de un Arhiduce, trec fără prealabilă declaraţie de răsboiu fruntariile Bavariei, ale Marelui Ducat al Varşoviei şi ale Italiei.

Se ştie cum Napoleon răspunse la acea agresiune: prin victoriile dela Abensberg, Landshut, Eckhmühl, Regensburg, şi Ebersberg,

(1) Ibid., p. 935 sq.
(2) Albert Vandal, op. cit., II, p. 65 sq.

iar la 15 Maiu el erà la Schönbrunn. Totuş în cursul bătăliei dela Aspern şi Esslingen (21 şi 22 Maiu), două creşteri subite şi consecutive ale Dunărei rupând podurile şi lăsând o parte din armata franceză izolată pe malul stâng al Dunărei, ea fu scăpată de o catastrofă numai mulţumită vitejiei sale strălucite şi geniului împăratului. Napoleon îşi retrase trupele în insula Lobau, unde stătù şase săptămâni, pregătind victoria dela Wagram, care lăsă Austria la picioarele lui.

In zilele cari precedase începerea ostilităţilor, Alexandru adunase o armată rusească de aproape 60.000 de oameni la graniţa Galiţiei sub comanda bătrânului Galiţin. Dar această armată nu se mişcă din cantonamentele ei, neîmpiedecând cu nimic înaintarea Arhiducelui Ferdinand, a căruea superioritate numerică silì pe Poniatovski, care comandà trupele Marelui Ducat, să se retragă, părăsind Varşovia şi lăsând pe Austriaci să înainteze până spre Thorn şi Danzig.

La toate stăruinţele lui Caulaincourd spre a obţineà ordine către Galiţin pentru ca acesta să înceapă ostilităţile, împăratul găsià câte un pretext de amânare. Ordinul promis la 17 Aprilie nu plecase încă la sfârşitul lui Maiu.

Şi cooperarea trupelor ruseşti ar fi fost de nepreţuit folos pentru Napoleon. Unite cu Poniatovski, ele ar fi sdrobit oastea Arhiducelui Ferdinand, apoi ameninţând pe Arhiducele Carol dela spate, l-ar fi împiedecat să se opună lui Napoleon pe şesul Dunărei, silindu-l să se arunce cu armata lui sau în Ungaria sau în Boemia.

O scrisoare a generalului rus Gorceacov către Arhiducele Ferdinand fu prinsă de Poloni şi comunicată de ei lui Napoleon.

«In ea se oglindià o ură neîmpăcată împotriva Francezilor şi se expuneà nădejdea unei alianţe între Ruşi şi Austriaci pentru susţinerea împreună a *cauzei celei drepte*».

Napoleon care până atunci îşi tot făcuse iluzii asupra eficacităţii alianţei lui cu Rusia, nu-şi mai puteà ascunde, după bătălia dela Aspern, el că nu mai aveà de aşteptat nici un ajutor serios din acea parte; el pirdù orice încredere în buna credinţă a aliatului său. La 2 Iunie el însărcină pe Champagny să scrie lui Caulaincourt următoarea scrisoare:

Monsieur l'Ambassadeur, l'Empereur ne veut pas que je vous cache que les dernières circonstances lui ont beaucoup fait perdre de la confiance que lui inspirait l'alliance de la Russie, et qu'elles sont pour lui des indices de la mauvaise foi de ce cabinet. On n'avait jamais vu prétendre

garder l'ambassadeur de la puissance à laquelle on déclarait la guerre..... Six semaines se sont écoulées et l'armée autrichienne occupe le Grand-Duché comme une de ses provinces. Le cœur de l'Empereur est blessé; il n'écrit pas à cause de cela à l'Empereur Alexandre; il ne peut pas lui témoigner une confiance qu'il n'éprouve plus. Il ne dit rien, il ne se plaint pas, il renferme en lui-même son déplaisir; mais il n'apprécie pas l'alliance de la Russie..... Quarante mille hommes que la Russie aurait fait entrer dans le Grand-Duché auraient rendu un véritable service et auraient au moins entretenu quelque illusion sur un fantôme d'alliance. L'Empereur a mieux aimé que je vous écrivisse ces mots que de vous envoyer dix pages d'instructions, mais il veut que vous regardiez comme annulées vos anciennes instructions. Ayez l'attitude convenable, paraissez satisfait; mais ne prenez aucun engagement et ne vous mêlez en aucune manière des affaire de la Prusse avec la Suède et la Turquie; remplissez vos fonctions d'ambassadeur avec grâce et dignité, ne faites que ce que vous avez strictement à faire; mais qu'on n'aperçoive aucun changement dans vos manières et dans votre conduite. Que la Cour de Russie soit toujours contente de vous, autant que vous paraissez l'être d'elle; par cela même que l'Empereur ne croit plus à l'alliance de la Russie, il lui importe d'avantage que cette croyance, dont il est désabusé, soit partagée par toute l'Europe. Anéantissez cette lettre du moment que vous l'aurez lue et qu'il n'en reste aucune trace.

Ruşii trecură fruntaria Galiţiei de abià la 3 Iunie, cincizeci şi trei de zile după începerea ostilităţilor; în realitate însă ei lăsară pe Austriaci să facă ce voiau, evitând cu îngrijire orice act de ostilitate împotriva lor.

Intrarea Ruşilor în Galiţia avuse mai mult de scop să pună capăt insurecţiunii ce Poniatovski o fomentase în acea provincie austriacă. Impăratul Alexandru şi Rumianţov nu se temeau acum de nimic atât ca de reconstituirea Poloniei. Impăratul declară lui Caulaincourt că chestiunea Poloniei erà singura asupra căreia nu va transige niciodată. «Vreu cu orice preţ să fiu liniştit», zise Alexandru lui Caulaincourt; el legà cooperarea lui la răsboiu de oarecari garanţii ce le cereà împotriva restabilirii Poloniei. La 26 Iulie Rumianţov remise lui Caulaincourt o notă care urmà să afirme alianţa, dar care semnalà faptele acelor cari «arborau numele de Poloni», recapitulà motivele de plângeri ale Rusiei, mărturisià temerile Rusiei şi cereà în sfârşit explicări şi garanţii (1). Garanţiile cerute

(1) A. Vandal, op. cit., p. 112 sq.

însă nu erau specificate; Caulaincourt transmise nota rusească lui Napoleon. Nemulţămirile împăratului Alexandru nu putură decât să fie mărite prin stipulaţiunile tratatului de pace dela Viena, cari, pe când atribuiau Marelui Ducat teritorii din Galiţia locuite de 1.500.000 locuitori, nu dădeau Rusiei decât 400.000 suflete.

Această favorizare a Marelui Ducat erà într'adevăr însoţită de asigurări repeţite că «împăratul, departe de a fi dispus să resusciteze idea renaşterii Poloniei, atât de depărtată de gândul lui, este dispus să lucreze împreună cu împăratul Alexandru la tot ce va puteà să şteargă amintirea ei din inima vechilor ei locuitori» ; mai adăogând că:

«Majestatea Sa aprobă ca cuvintele de Polonie şi de Polonez să dispară nu numai din toate transacţiunile politice, dar chiar şi din istorie (1)».

Aceste asigurări repeţite şi însoţite de altele nu puteau să facă pe împăratul Rusiei să se mângâe de preferinţa dată, cu prilejul păcii, Marelui Ducat şi să-l împiedece să vadă în această preferinţă un semn că Napoleon urmăreşte tocmai scopurile de cari se temeà. Unul din temeiurile de căpetenie pentru cari alianţa încheietă la Tilsit aveà să se schimbe în duşmănie, ducând în curând la răsboiu, erà de faţă. De altmintrelea el există în stare latentă dela înfiinţarea Marelui Ducat prin acelaş tratat (2).

Erà firesc ca, date fiind bănuelile şi nemulţămirea Rusiei împotriva Franţei de o parte şi starea de amărăciune în care învingerea lăsase cercurile curţii austriace de alta, să se încerce de către amândouă aceste părţi (Rusia şi Austria) o apropiere. Ea avù loc la sfârşitul anului 1809, însă în convorbirile cari avură loc cu acest prilej, împăratul Alexandru arătă cea mai mare rezervă, accentuând că rămâne aliatul lui Napoleon. La Viena Rusia erà reprezentată vremelnic de Contele Şuvalov. El erà autorizat să declare că Rusia nu cereà dela Poartă altcevà decât fruntaria Dunărei: prin urmare Moldova, Basarabia şi Ţara-Românească, cucerite de armele ruseşti, aveau să rămână Rusiei. Cabinetul din Viena declară din partea lui că nu va interveni dacă Rusia nu se va încercà să anexeze şi Serbia (3). Totuş este cert că anexarea către Rusia a Principatelor făceà mult sânge rău Austriei.

(1) A. Vandal, op. cit., p. 163.
(2) Ibid., p. 165.
(3) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 939 sq.

Insă în ultimele luni ale anului 1809, vedem supărarea lui Napoleon pe Rusia scăzând, tonul lui faţă de această putere redevine cordial, el se arată gata la concesiuni, dispus chiar să garanteze împăratului Rusiei că nu va restabilì niciodată Polonia. Pricina acestei schimbări erà hotărîrea lui de a se divorţà de Iosefina de Beauharnais şi nădăjdea că va luà în căsătorie o Mare Ducesă, soră a lui Alexandru.

Acestei pricini trebue fără îndoeală să atribuim cuvintele următoare, pronunţate de împărat cu prilejul deschiderii Corpului Legiuitor, la 3 Dechemvrie 1809:

. . . . Les provinces illyriennes portent sur la Save les frontières de mon grand empire. Contigu avec l'Empire de Constantinople, je me trouverai en situation naturelle de surveiller les premiers intérêts de mon commerce dans la Méditerranée, l'Adriatique et le Levant. Je protégerai la Porte, si la Porte s'arrache à la funeste influence de l'Angleterre; je saurai la punir si elle se laisse dominer par des conseils astucieux et perfides . . . Mon allié et ami, l'Empereur de Russie, a réuni à son vaste empire la Finlande, la Moldavie et la Valachie et un district de la Galicie. Je ne suis jaloux de rien de ce qui peut arriver de bien à cet empire. Mes sentiments pour son illustre souverain sont d'accord avec ma politique . . . . .

Se ştie cum Napoleon, văzând că această căsătorie nu izbuteşte, că Impăratul Alexandru îl poartă numai cu vorba şi că este pe punctul de a primì un refuz, ceruse şi obţinuse, la începutul lui Fevruarie, fără nici o greutate, mâna fiicei împăratului Francisc încă înainte de a fi primit răspunsul definitiv al Rusiei (1).

Răceala între cele două împărăţii nu puteà în urma acestei împrejurări decât să reînceapă şi să crească. Pe de altă parte căsătoria cu Arhiducesa nu puteà decât să aibă drept urmare o apropiere simţitoare între Franţa şi Austria. Şuvalov (2) se convinse, în primăvara anului 1810, că Arhiducele Carol exercità din nou o influenţă răsboinică asupra politicei externe a Austriei şi proclamă necesitatea de a împiedecà scopurile Rusiei împotriva Turciei. Insuş împăratul Francisc zisese că: «Ces messieurs (les Russes) auront bien chaud cet été». La 8 Iunie 1810 Şuvalov raportă că Napoleon, cu toată alianţa încheiată la Tilsit şi confirmată la Erfurt,

(1) A. Vandal, op. cit., II, p. 253 sq.
(2) D. A. Sturdza, op cit., I, p. 941 sq.

eră gata să facă răsboiu Rusiei. Daca această știre este cu bună seamă inexactă, este însă cert că el căută, în vara anului 1810, să stârnească poftele Austriei asupra Principatelor.

Pretențiunea Rusiei ca Napoleon să dea asigurări cum că el nu va restabili Polonia, dusese la prezentarea, de către cabinetul rusesc, a unui proiect de tratat în care se găsià fraza: «que le royaume de Pologne ne sera jamais rétabli».

Aceste se întâmplau tocmai la începutul tratărilor relative la căsătoria cu Marea Ducesă și Napoleon, hotărît să izbutească cu orice preț la această căsătorie, dăduse lui Caulaincourt depline puteri pentru a semnă orice tratat de natură a liniștì pe Rusia. Caulaincourt «judecând că instrucțiunile ce le aveà nu puneau nici o margine condescendeței sale (1)», trecù peste această formulă extraordinară și semnă convenția la 4 Ianuarie 1810. Dar când acel text fu trimis la Paris și văzut de împărat, acesta nu vòi cu nici un preț s'o ratifice. Pe de altă parte, plenipotențiarul rus, Curakin, nu aveà voie să primească vreo modificare a textului acelei convențiuni. Această pretențiune a Rusiei exasperă pe Napoleon care, cu drept cuvânt,ziceà că numai «Divinitatea poate să vorbească cum propune Rusia» și că o asemenea redacțiune s'ar căutà în zadar în analele vreunei națuni (2).

In desele convorbiri ce le aveà acuma cu Metterinch, nu-și ascundeà nemulțămirea împotriva aliatului său și reveniă des asupra chestiunii cedării Principatelor.

«C'est (3)» ajouta-t-il «une grande affaire pour les Russes et pour vous; je ne crois pas que la Porte y perde beaucoup; les principautés étaient depuis longtemps bien plus russes que turques; mais c'est cet agrandissement de la Russie qui formera un jour la base de la réunion de la France et de l'Autriche. Le Danube est d'un intérêt immense pour vous. Regardez la carte; ces pays-là devraient bien plutôt appartenir à vous qu'aux Russes. Possédés par ces derniers, ils seront un sujet éternel de jalousie pour vous».

Metternich întrebându-l dacă nu ar fi chip să se revină la o stare de lucruri apropiindu-se de *statu-quo ante bellum,* Napoleon răspunse că, la Erfurt, *se legase să nu se opună la o mărire a*

(1) A. Vandal, op. cit., II, p. 221 sq.
(2) Ibid., II, p. 361 sq.
(3) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 943. sq. Această convorbire avù loc înainte de 9 Iulie 1810.

Rusiei prin anexarea Principatelor, dar că stipulase în chip hotărît ca ea nu va trece peste Dunăre, adăogând: «la Serbie doit vous appartenir nécessairement un jour».

In aceeaș convorbire Napoleon, care urmărise cu multă atenţiune pe hartă amănuntele ce i le dădeà Metterinch asupra succeselor oștirilor rusești la Dunăre, exclamase deodată;

«...Voilà la paix! Oui c'est la paix! Les Turcs sont forcés de la faire. *Eh bien, c'est comme je vous le disais dernièrement, l'alliance entre la France et l'Autriche;* nos alliés sont communs; maintenant vous devez songer à vous refaire de vos pertes,—le moment est arrivé;— la perte du Danube est odieuse pour vous; remonte-t-on plus facilement le Danube là-bas que plus haut»?

In altă convorbire ce o avù Metternich cu Napoleon, spre sfârșitul lui Iulie (1), solul puse împăratului următoarele trei întrebări:

1° Dacă este hotărît să mănţină în toată întinderea lor angajamentele ce le luase la Erfurt sau dacă nu ar fi dispus să facă, la Petersburg, împreună cu Austria, un demers care ar puteà să scape Principatele?

2° Dacă ar consimţi ca Rușii să cuprindă în cesiunea la care ar silì Poarta, gurile Dunărei «până la braţul numit *Trockene Donau*» și cari ar fi intenţiunile lui în cazul când învingeri nouă ar silì pe Turci să semneze o pace mai oneroasă decât aceea ce se prevăzuse la Tilsit?

3° Ce ar face Napoleon în cazul când Turcia ar încheià o pace stipulând independenţa Serbiei sub protectoratul rusesc?

La întâia întrebare împăratul răspunse că nu are cum și pentru ce să se sustragă la angajamentele luate de el faţă de Rusia. Dacă Austria voește să facă Rusiei răsboiu, el va rămâneà neutru, dar nu o sfătuește la acel răsboiu.

La a doua întrebare răspunse «*că-și mărginește* condescendenţa la talvegul Dunărei»; în cazul când Rusia ar încheià o pace depășind angajamentele luate faţă de Franţa, aceasta s'ar privì ca fiind deslegată de orice legătură cu Rusia și în asemenea caz Austria ar puteà contà pe ea.

Răspunse asemenea că nu va recunoaște stipulaţiunea menţionată în a treia întrebare, adăogând:

(1) Ibid., p. 952 sq.

Arrangez les affaires de la Serbie; placez ce pays sous votre influence la plus directe, je vous soutiendrai, et je me suis expliqué trop longuement à ce sujet avec vous ces jours derniers pour y revenir».

Din rapoartele făcute de Colonelul Cernişef, adjutantul împăratului Alexandru, asupra convorbirilor lui cu Napoleon la 21 Octomvrie şi la 4 Noemvrie 1810 (1), vedem că împăratul Francezilor ţinuse, în privinţa condiţiunilor de pace dintre Turci şi Ruşi, simţitor acelaş limbaj pe care îl ţinuse lui Metternich.

«S'il ne s'agit que du thalweg du Danube, j'y consens avec plaisir; plus que le thalweg, je vous fais la guerre; l'existence de la Turquie est un objet trop important pour la bonne politique de l'Europe pour que je puisse avec indifférence la voir démembrer davantage».

Un raport din Viena al lui Metternich către împăratul Francisc, purtând data de 31 Octomvrie 1810 (2), ne arată că Şuvalov îl sondase în vremile din urmă asupra putinţei unei alianţe cu Rusia. In cursul convorbirii, Şuvalov îi declarase că niciodată Rusia nu va renunţà la posesiunea Principatelor, dar făcù menţiune de o propunere având de scop schimbul Olteniei cu unele părţi din Galiţia austriacă. Metternich se pronunţă pentru eludarea propunerii de alianţă. Totuş negocierile urmară mai ales din iniţiativa Rusiei.

Neînţelegerea dintre Napoleon şi Alexandru I crescuse din zi în zi; la sfârşitul anului 1810 tratatul de alianţă suferià din partea fiecăruia din ei câte o atingere neprevăzută şi în curând aveà să primească lovitura de moarte.

Micul Ducat de Oldenburg, unde domnià o casă strâns înrudită cu familia imperială a Rusiei, aveà pe Marea de Nord o linie de coaste care rupeà conitinuitatea frontierei Imperiului francez pe ţermul acelei mări. In acelaş caz erau atât alte mici principate germane cât şi oraşele hanseatice. Printr'un senatusconsult din 18 Decemvrie, anexiunea Olandei devenì desăvârşită şi se pronunţă în principiu aceea a întregului litoral german, micii principi cu posesiuni pe mare primind îndemnităţi. Totodată Napoleon informă pe solul său la Petersburg, că Ducele de Oldenburg va aveà să aleagă între următoarele alternative: să rămână pe loc cu restricţiunile ce vor fi impuse suveranităţii lui prin stabilirea vămilor franceze, sau să renunţe la suveranitatea Oldenburgului primind Erfurtul ca compen-

(1) Ibid., p. 965 sq.
(2) Ibid., p. 962 sq.

saţie. Un trimis special fu însărcinat să facă ducelui propunerea; ducele alese să rămână pe loc. Dar autorităţile franceze, prejudecând deciziunea lui, irupsese în Ducat şi se făcură stăpâne pe o cârmuirea şi pe resursele lui. Ducele protestă. La această protestare Napoleon răspunse decretând, la 11 Ianuarie 1811, anexarea Oldenburgului şi dând ducelui în schimb Erfurtul. Acest fapt constituià o violare a art. 12 a tratatului dela Tilsit, în virtutea căruia ducii de Oldenburg, de Saxa-Coburg şi de Mecklemburg-Schwerin urmau să fie restabiliţi în paşnica posesiune a statelor lor (1).

Inainte de a cunoaşte acest act arbitrar, împăratul Alexandru săvârşise şi din partea lui, prin ucazul dela 31 Decemvrie 1810, o violare patentă a articolului 27 al aceluiaş tratat. Acel articol stipulà că relaţiunile comerciale dintre ambele ţeri vor fi restabilite pe acelaş picior pe care se' găsiau înainte de răsboiu, ceeace echivalà cu punerea în vigoare a tratatului de comerţ dela 11 Ianuarie 1787. Acel tratat garantà productelor franceze introduse în Rusia un regim întru câtvà privilegiat, supunându-le la drepturi de intrare din cele mai moderate.

Restabilirea acestui regim pentru importaţiunile franceze, împreună cu intrarea în sistemul continental al lui Napoleon, erau privite în cercurile diriguitoare din Petersburg ca fiind cauzele atât ale crizei dureroase prin care treceau averile particularilor şi a Statului, cât şi a îngrijitoarei scăder a cursului rublelor.

Impăratul Alexandru, influenţat de anturajul lui, dădù decretul sus menţionat prin care mărfurile franceze erau lovite de taxe grele, iar cele introduse prin fraudă aveau să fie arse. Acest decret supuneà astfel mărfurile franceze unui regim mai greu decât pe cele engleze. Intr'adevăr, stipulaţiunea de mai sus nu erà privitoare la mărfurile venite pe mare şi, dacă intrarea mărfurilor engleze erà absolut interzisă, ele intrau cu uşurinţă în Rusia când erau transportate de vase neutre, în special de vase americane.

Pe de altă parte, tot pe la sfârşitul anulul 1810, Napoleon aflà, spre surprinderea lui, că dela Erfurt încoace, împăratul Rusiei făcuse în taină cele mai întinse pregătiri de răsboiu şi că dispuneà de o armată de prima linie de 240.000 oameni cu echipamentul, proviziunile şi muniţiunile necesare, gata să se arunce în orice moment asupra Marelui Ducat al Varsovei sau să se îndrepte spre linia Oderului.

(1) A. Vandal, op. cit., II, p. 526 sq.

Am insistat mai pe larg asupra schimbărilor în situația politică dintre întrevederea dela Erfurt și sfârșitul anului 1810, fiindcă din sus pomenitele schimbări a ieșit ruptura dintre Franța și Rusia, ceeace a silit pe această din urmă să încheie pacea dela București care, dacă ni-a luat Basarabia, a mântuit țerile noastre de stăpânirea rusească adică de pieirea desăvârșită.

V.

OPERAȚIUNILE MILITARE DELA DUNĂRE DELA DESCHIDEREA CAMPANIEI ANULUI 1811 PÂNĂ LA INCETAREA OSTILITĂȚILOR.

Afară de o expedițiune comandată de contele de St. Priest asupra Lovcei, întâiu respinsă și apoi izbutită în Fevruarie, operațiunile rămaseră întrerupte în tot cursul iernii 1810—1811.

In primăvara anului 1811, contele Camenski căzând greu bolnav, fu înlocuit prin Cutuzov care sosi la 13 Aprilie (1).

In cursul iernii, Marele Vizir Iusuf Pașă fusese înlocuit prin Ahmet Pașa, fostul Nazir al Brăilei, oștean viteaz și destoinic, care adună la Șumla o oștire de peste 50.000 oameni, cu care înaintă asupra Rusciucului la începutul lui Iunie.

El se lovì acolo cu Rușii în ziua de 3 Iulie (st. n.), și fu respins de ei după o luptă crâncenă.

Acest succes nu împiedecă pe Cutuzov să evacueze Rusciucul la 5 Iulie, luând cu ei și locuitorii creștini; apoi dădù foc orașului și aruncă în aer părți din cetate. După ce trecù Dunărea, grosul armatei rusești se așeză împrejurul Giurgiului rămânând inactivă în tot timpul verii.

In noaptea dela 8 la 9 Septemvrie, Marele Vizir, înșelând pe Ruși, trecù Dunărea cu o parte din trupele sale și începù să ridice întăriri în fața Slobozieі. Incercările Rușilor de a-i aruncă înapoi peste Dunăre ar fi izbutit fără de irezoluțiunea lui Cutuzov, grație căreia Turcii fură îngăduiți să se întărească și să aducă alte trupe pe țermul român.

Cutuzov descurajat vorbià de părăsirea Țerii-Românești și spaima în București erà mare. O nouă încercare a Rușilor să scoată pe Turci din pozițiile lor nu izbuti.

(1) Camenski murì la Odesa în ziua de 5/17 Maiu.

La sfârşitul lui Septemvrie, generalul-major Turceaninov intreprinse o expediţie peste Dunăre, în împrejurimile Nicopolei, care reuşì pe deplin.

La 5 Octomvrie Ruşii izbutiră să iea cu asalt o redută ce Turcii avuse îndrăzneala s'o construească la depărtare de 600 paşi de întăririle lor.

In sfârşit Cutuzov se hotărî s'asculte sfaturile generalilor lui şi să întreprindă o diversiune peste Dunăre, încredinţată generalului Marcov. Graţie incapacităţii şi indolenţei Turcilor, acest general izbutì să treacă Dunărea fără opunere la 13 Octomvrie, iar a doua zi să surprindă tabăra turcească de pe malul drept şi să se facă stăpân pe ea aproape fără pierderi. Marele Vizir scăpă la Rusciuc.

Armata turcească rămasă pe malul drept se află, în urma reuşitei acestei expediţiuni, într'o poziţiune desnădăjduită, expusă să piară de foame. Ahmet propuse pacea. După zece zile de negocieri, Cutuzov consimţì la un armistiţiu: Vizirul care ceruse întâiu ca graniţa să rămână la Nistru, consimţì ca Prutul s'o alcătuească. Un *congres* se adună la Giurgiu spre a tratà de pace.

Turcii din întăririle din faţa Slobozіei nemai putând răbdà de foame, de boală şi de lipsuri de tot felul, Cutuzov consimţì la o convenţiune în virtutea căreia acele trupe erau puse în cvartire sub paza Ruşilor, sub numele de *musafiri*. In caz de încheiere a pacii, aveau să se întoarcă peste Dunăre cu armele şi tunurile lor; în celălalt caz rămâneau prizonieri de răsboiu.

In Oltenia, câteva mii de Turcii sub comanda lui Ismail Bei trecuse Dunărea din ordinul Vizirului la 31 Iulie, în faţa Calafatului şi voiră să înainteze, dar fură respinşi de Zass în ziua de 3 August, în nişte întăriri ce ei le construise pe malul Dunărei. Ismail Bei încercă să înainteze din nou la 15 August, dar fu respins cu pierderi.

La 9 Septemvrie flotila rusească se făcù stăpână pe insula Lomului, care fu fortificată. Contele Orurk se află pe malul drept încă dela 4 Septemvrie. La 19 Septemvrie Ismail Bei, ale cărui trupe se ridicau acuma la 16.000 oameni, atacă din nou pe Zass lângă Calafat cu intenţiunea de a se îndreptà înspre Craiova. Zass care dispuneà de 2.500 oameni nu ezită să-i stea împotrivă şi să susţie o luptă sângeroasă care rămase nehotărîtă; adversarii bivuacară faţă în faţă. Zass, primind întăriri, răspinse două nouă încercări ale lui Ismail de a-şi face drum spre Craiova.

Orurk și Vorontov, trimiși peste Dunăre în Octomvrie, se uniră cu 1.000 de Sârbi și veniră să se hărțuească cu Turcii până sub zidurile Vidinului de unde comunicau cu Zass.

Ismail Bei părăsì pozițiunile lui tocmai la 25 Noemvrie. Ostilitățile încetară apoi și în această parte.

VI.

NEGOCIERILE DINTRE AUSTRIA, FRANȚA ȘI RUSIA, ȘI CELE DINRTE TURCIA ȘI RUSIA DELA INCEPUTUL ANULUI 1811 PÂNĂ LA IZBUCNIREA RĂSBOIULUI DINTRE FRANȚA ȘI RUSIA; TRATATUL DE PACE DELA BUCUREȘTI.

Impăratul Alexandru temându-se ca Napoleon să nu reconstitue Polonia, se hotărîse s'o reconstitue el însuș, spre a lipsì pe Napoleon de ajutorul Polonilor și a se folosì el de acest ajutor. Scrisoarea adresată de el princìpelui Adam Czartorijski la 12 Fevruarie 1811 nu ne mai lasă în această privință nici o îndoeală. Impăratul în acea scrisoare declară:

1° Că puterea care vrea să se însărcineze cu regenerarea Poloniei este Rusia;

2° Prin această regenerare împăratul înțelege să vorbească de întrunirea a tot ceeace a făcut altădată parte din Polonia, cuprinzând și provinciile rusești, afară de Rusia Albă, astfel ca fruntariile să fie alcătuite de Dvina, Berezina și Nipru;

3° Funcționarii guvernului, autoritățile constituite, precum și armata, trebue să fie cu desăvârșire naționale poloneze;

4° Impăratul neaducându-și bine aminte de Constituția dela 3 Maiu, nu poate să decidă nimic înainte de a fi cetit-o, roagă pe principe să i-o trimită. In orice caz o constituție liberală, în stare să mulțumească dorințele locuitorilor, este oferită.

5° Spre a dovedì sinceritatea celor ce le oferă, proclamațiunile asupra restabilirii Poloniei trebue să preceadă oricărui alt lucru, executarea planului trebue să înceapă prin această lucrare.

Dar condițiunile *sine qua non* sub cari împăratul oferă foloasele de mai sus sunt ca:

1° Regatul Poloniei să fie pe vecie întrunit cu Rusia, al cărei împărat va purtà de acum înainte titlul de: *Impărat al Rusiei și Rege al Poloniei.*

2° O asigurare formală și pozitivă a unei unanimități de dispozițiuni și de sentimente în locuitorii Ducatului spre a produce acest rezultat, care trebue închezeșluit prin semnătura indivizilor celor mai marcanți.

Apoi împăratul făceà enumerarea forţelor de cari dispuneà pentru a ajunge la îndeplinirea scopului dorit, ajungând la un total de 240.500 oameni în prima linie, plus o rezervă de 44.000 oameni şi de 80.000 recruţi îmbrăcaţi şi exercitaţi în depozite, fără a mai vorbì de oastea din Moldova şi de cele din Finlanda şi Georgia.

Prevedeà două greutăţi pentru îndeplinirea planului :

1° Reuniunea Galiţiei erà una din ele din cauza Austriei. Este absolut necesar ca aceasta să fie menajată şi să nu fie atinsă întru nimic. *In acest scop împăratul este hotărît să-i ofere Ţara-Românească şi Moldova până la Siret în schimbul Galiţiei.* Dar ar fi indispensabil să se amâne reuniunea Galiţiei până după consimţimântul Austriei, spre a-i dovedì că nu există vederi defavorabile ei.

Impăratul este convins că Napoleon se încearcă să provoace Rusia la o ruptură cu el, sperând că el (Alexandru) va face greşeala să fie agresorul. Aceasta ar fi o greşeală în împrejurările de faţă, dar împăratul este hotărît să n'o comită. Insă totul se schimbă dacă Polonii sunt cu el. Intărit prin 50.000 de oameni ce-i vor da şi prin 50.000 Poloni, se poate îndreptà spre Oder când va voì.

1° Cât nu va fi sigur de cooperarea Polonilor, este hotărît să nu înceapă răsboiul cu Franţa;

2° Pentru ca această cooperare a Polonilor cu Rusia să aibă loc, trebue să primească asigurări şi dovezi neîndoelnice, numai în acest caz va puteà să înceapă acţiunea specificată mai sus.

Napoleon din partea lui se gândià la reconstituirea Poloniei în întregimea ei. Vorbise de această idee lui Metternich şi, cunoscând cu ce dor se uită Austria la provinciile pierdute de pe ţărmurile Adriaticei, zisese lui Metternich:

«Tout peut revenir, ces points-là sont *des bouts de cheveux pour moi*», adăogând :

«Repousseriez-vous un jour des conférences ayant pour but d'amener l'échange d'une partie égale de la Galicie contre ces provinces? Si je puis éviter la guerre avec la Russie tant mieux ; sinon, il vaut mieux avoir prévu les conséquences de la lutte» (1).

Impăratul Francezilor îşi aduceà acuma aminte şi de Turci. El scrià la 17 Fevruarie 1811 (2) lui Champagny, să trimită lui Latour

(1) A. Vandal, op. cit., II, 475.
(2) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 977.

Maubourg, la Constantinopol, un curier, însărcinându-l să se apropie de Poartă pe cât cu putinţă şi fără a se compromite, să facă astfel ca Sultanul cel nou să-i scrie şi să-i trimită un ministru, apoi el (Napoleon), din partea lui, îi va răspunde, va reintrà în relaţiuni cu el şi îi va trimite un ministru.

La 25 Fevruarie (1) împăratul însărcină pe Champagny să scrie Contelui Otto, solului francez la Viena, însărcinându-l să sondeze pe Metternich spre a aflà *până unde ar fi dispusă Austria să meargă pentru a împiedecà anexarea Principatelor de către Rusia. Neplăcerea ce o pricinueşte Austriei ocuparea Moldovei şi a Ţerii-Româneşti de către Rusia este ea oare destul de mare pentru a o face să nu se teamă de un războiu cu Rusia?*

Tot la sfârşitul iernii dela 1810—1811, amândoi împăraţii (Alexandru şi Napoleon) schimbau scrisori din cele mai acre (2).

Chestiunea tarifelor, anexarea Oldenburgului, armamentele Rusiei, alcătuiau subiectul lor, la care venià să se mai adaogă incriminaţiuni multiple: fiecare acuză pe celălalt că voeşte să-i facă războiu.

La 25 Martie (3), Napoleon trimise lui Champagny brulionul unei scrisori ce trebuià s'o transmită lui Otto şi în care îi ziceà că împăratul Alexandru se îndatorise să nu păstreze nimic în Serbia. Dacă Ruşii ar ocupà Belgradul, aceasta ar echivalà cu o violare a acestei făgăduinţe şi Austria poate contà că Franţa va reclamà împotriva ei şi va sprijinì orice acţiune a Austriei în această privinţă.

In Martie (4) se trimise lui Latour Maubourg instrucţiuni precum şi un proiect de alianţă între Franţa şi Turcia, din care rezultà că Napoleon voià să îndemne pe Turci să proclame războiul sfânt şi să arunce 100.000 oameni la Dunăre. El făgăduià să restitue Porţii principatele, Georgia şi Crimea.

Alte instrucţiuni în acelaş sens sunt trimise la Constantinopol la 27 Aprilie (5). Ele însă produc puţin efect asupra Turcilor cari devenise cu drept cuvânt cu totul sceptici în privinţa bunei credinţe a împăratului Francezilor către dânşii.

Intr'o convorbire ce Napoleon o avù cu Şuvalov la 13 Maiu (1) următor, el se arătă în curent despre intenţiunile împăratului Alexandru în privinţa Poloniei.

(1) D. A. Sturdza, op. cit., p. 980 sq.
(2) Ibid., p. 982 şi 984.
(3) Ibid., p. 988.
(4) Ibid., p. 990.
(5) Ibid., p. 998 sq.

Alexandru scrise la 18 Maiu (1) lui Napoleon, prin Caulaincourt care părăsià Petersburgul, unde în locul lui fusese numit Lauriston. In acea scrisoare împăratul Rusiei se apără de învinovăţirea că se pregăteşte de răsboiu, arată că, din potrivă, Napoleon este acela care face pregătiri militare; insistă ca Oldenburgul să fie restituit ducelui şi protestă că nu doreşte nici un fel de mărire de teritoriu.

Negociaţiunile cu Austria în privinţa răsboiului cu Rusia urmară în tot timpul verii şi al toamnei şi cabinetul din Viena se arătă acuma mai puţin rezervat; se discută chiar numele generalului care aveà să comande corpul de ajutor austriac. In audienţa ce o avù solul austriac Schwarzemberg, la 17 Decemvrie (2), Napoleon care se bucurà foarte auzind că acel corp ar puteà să fie comandat de Arhiducele Carol, cerù ca Austria să-i pună la dispoziţie o armată de 40 — 50.000 de oameni, care aveà să fie hrănită de el, spre a operà la aripa lui dreaptă, sub ordinele unui general austriac în care ar aveà încredere şi conform instrucţiunilor directe ce le-ar da împăratul Francezilor. Napoleon făgăduià Austriei, ca urmare a răsboiului: Moldova, Ţara-Românească şi Serbia, Dunărea cu gurile ei devenind apă austriacă. Austria ar păstrà Galiţia întreagă, pe care ar puteà pe urmă s'o schimbe cu Provinciile Ilirice şi cu Triestul. Graniţa Austriei despre Germania aveà să fie rectificată şi Silezia aveà să redevină provincie austriacă, nefiind lipsă de obiecte de compensaţie pentru Prusia.

La 24 Martie Austria se îndatorà să dea lui Napoleon un contingent; Prusia se legase să-l ajute cu 20.000 de oameni. La 24 Maiu Rusia remise un ultimatum care cereà ca Francezii să se retragă pe malul stâng al Rinului. Ambele Imperii îşi terminase pregătirile de răsboiu: Napoleon pornì împotriva Rusiei cu o armată de peste 560.000 de oameni, alcătuită din contingentele Europei întregi. Răsboiul erà declarat la 22 Iunie şi Francezii trecură Niemenul cu două zile mai târziu.

Am văzut că Cutuzov încheiase un armistiţiu cu Marele Vizir încă din Octomvrie 1811 şi convenise ca un congres să se întrunească în Giurgiu spre a tratà de pace. Negociatorii din partea Ruşilor erau Italinsky, generalul Sabaneev şi bătrânul Iosif Fonton (3)

(1) Ibid., p. 1001 sq.

(2) Ibid., p. 1.009.

(3) Fostul dragoman al ambasadei dela Constantinopol; este de observat că, precum rezultă din scrisoarea adresată de împăratul Alexandru lui Ciceagov, la 14 Maiu 1812, (D. A. Sturdza, op. cit. I, p. 1019), acel monarh privià pe fraţii Fonton ca vânduţi Turcilor,

Plenepotenţiarii turci erau Selim Efendi, care ocupà funcţiunea de *Ardonì-Kedisì* sau judecător al taberei, Galib Efendi, care erà Reis Efendi şi fu pe urmă Mare Vizir, şi Hamid Efendi. Aceştia erau asistaţi de Beizadeà Dumitrache Moruz, în calitate de dragoman al Congresului, despre care Langeron zice (1):

C'était un homme instruit, aimable et très fin. Koutouzov le croyait entièrement dévoué a nos intérêts et il se trompait: il n'était dévoué qu'à lui seul, comme tous les Grecs du Fanar; ***mais on réussit à se l'attacher en lui offrant la perspective de la principauté de la Valachie qu'il croyait obtenir par notre protection*** et aussi par celle du Kiaya Bey et que cependant il n'eut pas.

Negociaţiunile mergeau foarte încet. Turcii căutau fel de fel de pretexte pentru a le amânà. Cutuzov stăruì foarte mult pentru terminarea lor, deoarece fuse înştiinţat că are să fie înlocuit şi dorià foarte mult să încheie el pacea înainte de sosirea succesorului său. Cutuzov cereà Dunărea ca hotar şi Turcii nu acordau decât Prutul, apoi instrucţiunile ce trebuià să le ceară necontenit dela Petersburg aveau nevoie de timp îndelungat spre a sosì.

Impăratul fu foarte nemulţămit de armistiţiul ce Cutuzov îl acordase Turcilor; titlul de *musafiri* dat acelor din tabăra turcească dela Slobozia nu fu ratificat şi i se dădù ordin să-i transporte în Moldova lângă Vasluiu.

Congresul fu transportat la Bucureşti. Plenipotenţiarii turci îşi schimbară aici limbagiul (2) şi pretinseră ca Sultanul să păstreze Chilia şi Ismailul. Pe la mijlocul lui Ianuarie încheierea păcii erà cu totul compromisă. Impăratul din ce în ce mai nemulţămit dădù ordinul ca ostilităţile să reînceapă. Cutuzov convenise cu Marele Vizir ca, în caz de reîncepere a răsboiului, să se dea de ştire cu 20 zile mai înainte. Cutuzov, fără a observà această formalitate, trimise pe generalul Tucicov să facă o expediţiune la Babadag şi la Mangalia, în care acel general luà un mare convoiu de vite şi mai multe sute de prinşi; generalul Harting distruse Silistria cu desăvârşire.

La 14 Aprilie generalul Bulatov intră fără de veste în Sistova, prădă oraşul care nu erà aparat şi duse pe locuitori la Zimnicea. Bulatov şi ceilalţi ofiţeri superiori ruşi îşi însuşiră o mare parte din pradă.

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 352.

(2) Langeron în Hurmuzaki, supl. I, vol. III. p. 378, pretinde că erau influenţaţi de boierii turcofili şi mai cu seamă de consulul francez Ledoulx

La 17 Aprilie acelaş Bulatov trecù din nou Dunărea spre a atacà o redută turcească la Gulianţe, la 10 verste de Nicopol. Fu întâiu respins cu pierderi, dar la urmă Turcii părăsiră reduta care fu distrusă.

Inaintarea armatelor franceze spre Rusia, certitudinea răsboiului ce această împărăţie aveà să-l poarte cu Napoleon, ar fi trebuit să facă pe Turci mai dârji, mai puţin dispuşi a concede Prutul ca fruntarie. Totuş plenipotenţiarii căzură de acord asupra preliminariilor păcii, a cărei condiţiune mai importantă erà cesiunea Moldovei dintre Nistru şi Prut la sfârşitul lui Aprilie. Tratatul definitiv fu semnat la 28 Maiu 1812.

Privilegiile recunoscute Principatelor prin tratatul dela Cuciuc-Cainargì şi cele următoare erau mănţinute.

Condiţiunile acestei păci uimiră chiar pe Ruşi cari nu se aşteptau ca ea să le fie atât de favorabilă. O bună parte din răspunderea ei incumbă încetinelii cu care generalul Andréossy, noul sol francez la Constantinopol, călătorià spre a-şi luà postul în posesiune şi care îl făcù să sosească după încheierea păcii. Langeron zice că Rusia are obligaţiuni cari vor fi eterne către Generalul Andréossy; nu încape îndoeală că, dacă ar fi sosit la vreme — ceeace puteà uşor — ar fi împiedecat pacea şi atunci le mergeà foarte rău Ruşilor. Andréossy călătorì ca un ambasador, când trebuià să călătorească ca un curier, se opri, petrecù pretutindeni şi găsì pacea făcută (1).

Iată ce zice Langeron în această privinţă:

Je n'ai jamais pu comprendre ce qui avait engagé les Turcs a nous accorder une paix qui était deveune si indispensable pour nous; j'ai la certitude qu'aucun membre du congrès turc ne fut ni acheté ni gagné par des espérances. Galib, le plus marquant, était pauvre et resta pauvre. Le Prince Moruzi n'avait pas besoin de notre protection pour avoir la place d'Hospodar et il ne l'a pas eue. En retardant la paix de 6 mois, l'homme le plus versé dans les sciences militaires et diplomatiques pouvait voir clairement que nous serions forcés de nous retirer de nous-mêmes au Dniester. Quelle était donc la raison de la conclusion de cette paix, faite si à propos pour nous? Celle que m'avait donnée le Vizir pouvait avoir de l'influence sur les vues profondes et éloignées de cet homme étonnant et sur celles de Galib Efeudi, homme tout aussi spirituel et plus instruit, mais ne pouvait certainement pas en avoir sur les autres Ministres et sur le Sultan.

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 390, nota 1.

L'on m'a assuré que les désastres de ses armées avait effrayé la Grand Seigneur, que, de plus, il redoutait les janissaires et avait ordonné à son Vizir de conclure une paix qu'eux et le peuple désiraient. Sans ces raisons et nos derniers succès inéspérés, nous eussions été bien heureux de nous en tenir au Dniester et de reprendre le *statu quo*. Il parait aussi que le Grand Vizir croyait que la conservation de sa tête dépendait de cette paix qu'il devait et voulait faire. Enfin, il faut croire au Dieu des Russes (Rousky-Bog), car il est certain que tout leur réussit à la guerre et en diplomatie.

Ştim că la 19 Aprilie împăratul Alexandru mai sperà încă să obţină Dunărea ca linie de fruntarie cu Turcia, precum rezultă din instrucţiunile (1) date de el în acea zi amiralului Ciceagov care înlocuià pe Cutuzov şí unde găsim cuvintele:

... Votre première obligation sera de bien examiner le mode d'administration actuellement existant dans ces principautés et de faire toutes les dispositions que, dans votre sagesse, vous jugerez propres à alléger la situation des habitants et *à leur inspirer de l'attachement à notre sceptre.*

Insă, precum reiese din scrisoarea ce o scrie aceluiaş Ciceagov la 14 Maiu, rezultă că la acea dată împăratul acceptase graniţa Prutului.

Un fapt care trebue să ne mâhnească adânc este servilismul necalificabil cu care Divanul Moldovei, la 13 Iulie 1812 (2), iea act de comunicarea încheierii păcii ce i-o făcuse Ciceagov, zicând că:

«Vestea încheierii păcii, dată în vileag, a umplut de negrăită bucurie sufletele celor adevăraţi şi credincioşi patrioţi».

Şi nu se poate de loc alegà că Divanul ar fi fost în neştiinţă că acea pace, care umpleà inimile lui de bucurie, lăsà Moldova înjumătăţită. Membrii Divanului cunoşteau atât de bine această condiţiune a păcii, încât, precum vom vedeà mai departe, ei trimisese, *încă dela începutul lui Iunie,* la Bucureşti, pe Logofeţii Costache Ghica şi Costache Balş, spre a obţineà dela Rusia, prin mijlocirea lui Ciceagov, ca stăpânii bunurilor de peste Prut să se folosească de aceleaşi drepturi ca şi Moldovenii cari stăpâniau bunuri în Bucovina.

(1) D. A. Sturdza, op. cit., I, p. 1014.
Arhiva Senatorilor la Chişinău, dosar No. 4.056.

Se mai ştià la Iaşi încă dela sfârşitul lui Maiu, că Scarlat Sturdza va fi numit guvernator civil al nouăi provincii.

Iată în ce groaznică morcirlă cufundase un veac de regim fanariot pe boierimea noastră !

Amiralul Ciceagov sosì în Bucureşti trei zile după semnarea păcii. El erà însărcinat de împăratul Alexandru să lucreze pentru încheierea unei alianţe cu Turcia, spre a puteà, cu ajutorul lor, operà, prin Serbia şi Bosnia, o diversiune asupra posesiunilor franceze din Dalmaţia.

Ciceagov, un bărbat original şi chiar fantastic, se apucă să pregătească cu tot înadinsul expediţiunea în Dalmaţia. Langeron ne dă amănunte picante în această privinţă, ca sacrificarea rezervei de boi a armatei spre a face dintr'înşii bulion şi facerea de *panţere* (cuirasses), consistând în saci de pânză umpluţi cu paie, spre a pune pe soldaţi la adăpostul gloanţelor.

Văzând că nu poate să încheie vreo înţelegere cu Turcii, el propuse împăratului ca, începând răsboiul cu ei, să facă o expediţiune la Constantinopol. Ciceagov erà un om foarte cinstit, care izbutì să dea în sfârşit Ţerii-Româneşti, în persoana unui tânăr boier numit Nenciulescu, un Mare Vistier care nu erà prevaricator. Mişcarea de retragere a trupelor ruseşti fu începută în Iulie 1812, ea merse încet. Cele de pe urmă trupe părăsiră Bucureştii numai la 5/17 Octomvrie următor.

VII.

CÂTEVA AMĂNUNTE PRIVITOARE LA OCÂRMUIREA AMBELOR PRINCIPATE 1808.—1812.

Intâiul Preşedinte al Divanurilor fu Generalul-major Cuşnicov care fusese adiotantul lui Prozorovski şi apoi al lui Suvarov în timpul campaniei Ruşilor în Italia, apoi fusese Viceguvernator al Moscovei, Guvernator la Petersburg şi Senator.

Langeron mai zice despre el că erà un bărbat de duh şi de un spirit drept, cult, amabil, având tonul bunei societăţi, înţelegând bine afacerile, activ şi aspru.

Langeron nu crede în adevărul învinovăţirii ce i se făceà că trăsese foloase materiale din situaţiunea lui; după dânsul s'au pus în sarcina lui Cuşnicov multe din abuzurile subalternilor lui. El s'a compromis întrebuinţând pe lângă el pe un boier numit Crupenski,

tânăr, fin, dibaciu, imoral, interesat, despre care se ziceà că vinde slujbele, împărțind în taină prețul cu Senatorul(1).

In rezumatele d-lui Halipa găsim textul *predlojeniei* (2) către Divanuri, cu care Cușnicov făceà cunoscută numirea lui și expuneà linia de purtare ce aveà de gând s'o urmeze:

Cinstitului Divan i s'a făcut cunoscut prin adresa Domnului General Feldmareșal Comandant suprem al armatei, Cneazul Alexandru Alexandrovici Prozorowski, că Mărirea Sa Impăratul a binevoit să-mi încredințeze administrația Principatelor Moldovei și Valahiei sub direcția Strălucirii Sale, și spre acest scop m'a numit Președinte al Divanurilor acestor Principate. După dorința indicată mie de Impărăteasca Sa Mărire, datoria mea de căpetenie este ca, prin aprovizionarea armatei rusești aflătoare acum în țară, să nu se aducă locuitorilor greutăți zadarnice și ca buna stare obștească să fie pretutindeni păzită cu strășnicie, prin ajutorul unei drepte judecăți din partea autorităților pământene. Intrând în îndeplinirea acestor funcțiuni și văzând toate poruncile înțelepte ale d-sale Comandantului de căpetenie, expuse în poruncile sale către Divan, și neposedând însă eu însumi cunoștințele trebuitoare spre a mă luminà în toate ramurile administrației, pe cari cunoștințe vor trebui să le cer în special cinstitului Divan, nu găsesc acum nimic altcevà de spus cinstitului Divan decât că: întâiu, dispozițiunile și hotărârile Strălucirii Sale având a-mi slujì și mie de temeiuri și de călăuze, ele trebuesc aduse la îndeplinire strictă și cu toată osârdia și graba putincioase; și al doilea, punându-se capăt neînțelegerilor ce există din nenorocire până astăzi, între mai mulți funcționari de samă și uitând toate interesele lor personale, trebue ca membrii Divanului să întrebuințeze toate silințele ce le sunt cu putință spre a ajunge la scopul de căpetenie, care este desrădăcinarea prin muncă comună a tuturor neregularităților și a abuzurilor ce s'au furișat în toate ramurile ocârmuiri; astfel numai vor răspunde la milostiva îngrijire ce o are prea binevoitorul meu monarh pentru binele acestei țeri. Pentru mine satisfacția cea mai înaltă va fi dacă, prin jertfa silințelor mele personale și prin îngrijirile mele, voiu fi în stare să împlinesc voința atât de sacră a monarhului meu și dacă voiu fi găsit în cinstitele mădulări ale Divanului niște tovarăși de muncă plini de osârdie spre a ajunge la binele poporului. Și, în asemenea împrejurare, voiu privì ca o datorie nestrămutată a mea să raportez, prin mijlocirea D-sale Comandantului de căpetenie, despre osârdia unor asemenea fii ai patriei, aducând-o astfel la cunoștința prea înaltului monarh care a manifestat inaintea lumii întregi

(1) Laegeron în Hurmuzaki, III, p. 151.

(2) No. 4. Despre numirea Dumisale Sfetnic de taină Senator si Cavaler Cușnicov ca Președinte al Divanurilor Principatelor Moldovei și Valahiei. Extras Halippa în Труды, I, p. 341.

birea sa nepilduită pentru adevăr şi grija sa nemărginită pentru binele populaţiunilor ce au fost încredinţate sceptrului său prin Pronia Dumnezeească.

Cea dintâi grijă a lui Cuşnicov fu înfiinţarea unei cancelarii centrale, unde aveau să vină spre cercetare toate afacerile din amândouă Principatele, a căror rezolvare atârnà dela el şi de unde aveau să plece toate ordinele.

Pe lângă acea cancelarie se ataşau numeroşi inspectori cari aveau să privegheze executarea ordinelor şi facerea anchetelor. Aproape întreg acest personal, numit *Ştat al Preşedintelui Divanului,* se compuneà din Ruşi, dar erà plătit de visteriile ţerilor.

După proiectul (1) Primului Preşedinte al Divanurilor Cuşnicov, care a fost în funcţiune dela 17 Fevruarie 1808 până la Maiu 1810, personalul cel mai redus (1) nu puteà fi mai mic decât următorul: un director al cancelariei cu leafă de 130 ruble argint anual; 2 secretari cu câte 600 ruble argint leafă anuală; 2 traducători cu câte 400 ruble leafă anuală; un registrator cu 400 ruble leafă anuală; 2 copişti mai vechi cu câte 300 ruble pe an şi 2 copişti mai noi cu câte 200 ruble pe an. Pe deasupra s'a mai propus a se înfiinţà: 4 revizori cu câte 750 ruble leafă anuală, luaţi sau din stab, ofiţeri ruseşti în retragere şi de nădejde, sau din funcţionarii moldoveni şi munteni pentru a face, după instrucţiunile Preşedintelui, revizie în toate ramurile administraţiei Principatelor. Pentru cheltueala cancelariei s'a fixat suma de 2.000 ruble peste tot şi în total, împreună cu lefile, 9.600 ruble pe an. Comandantul de căpetenie Prozorovski a găsit statul alcătuit de Cuşnicov cu desăvârşire neîndestulător şi a adaos doi revizori cu câte 750 ruble leafă anuală şi pentru cancelarie a mai alocat încă 1.000 ruble pe an, ceeace a ridicat cheltuelile ştatului la suma de 12.700 ruble pe an. Această sumă a fost împărţită deopotrivă între Divanul Moldovei şi al Ţerii-Româneşti şi Divanurile erau îndatorate să închipuească banii pe fiecare trimestru înainte. Rămăşiţa, după achitarea lefilor şi acoperirea cheltuelilor cancelariei, erà întrebuinţată pentru recompensarea şi încurajarea slujbaşilor. Pe lângă persoana Preşedintelui şi nefăcând parte din ştat se găsià un funcţionar din partea Divanului Moldovei, al doilea Logofăt Crupenski, pentru întreţinerea raporturilor cu Divanul.

La Bucureşti se găsià Vicepreşedintele Gregorie Grigorievici Engelhart şi pe lângă dânsul trei revizori din acei ce figurau în ştat, din cari unul erà funcţionar pentru misiuni speciale, al doilea controlà operaţiunile Vis-

(1) No. 98. Despre ştatul Preşedintelui Divanurilor şi despre fondurile pentru acest ştat, 1808. Ibid., p. 373.

teriei Ţerii-Româneşti şi al treilea dirijà comisiunea pentru aducerea la cunoştinţa locuitorilor a tuturor hotărîrilor ocârmuirii. Pentru cancelaria Vicepreşedintelui se mandatau, în vremea lui Cuşnicov, 500 ruble dela Visteria Valahiei. Din trei revizori ce se găsiau la dispoziţia Preşedintelui însuş, unul dirijà afacerile raielei Hotinului, al doilea ale Basarabiei (Bugeac) şi al treilea afacerile cercului (?) Botoşani.

Cuşnicov recunoşteà neîndestularea acestui ştat. După cererea sa un ucaz împărătesc, adresat lui la 20 Fevruarie 1809, a adaos la ştat pe unul din funcţionarii Consulatului, cu leafă anuală de 600 ruble. Dar numai al doilea Preşedinte, Senatorul Vasile Ivanovici Crasno Milaşevici, care a funcţionat dela 10 Martie 1810 până la Noemvrie 1812, a întregit cu desăvârşire personalul ştatului. Spre a mări înrâurirea Divanurilor asupra cursului afacerilor, Crasno Milaşevici a înfiinţat funcţia de executori, câte unul de fiecare Divan, cu 750 ruble leafă anuală, a instituit un arhivar cu 400 ruble leafă anuală, a egalizat lefile tuturor copiştilor şi ale celor doi secretari, adăogându-le câte 200 ruble pe an. Sumă afectată pentru ştat s'a mărit astfel până la 15.200 ruble.

Noul Comandant de căpetenie, contele Camenski, a recunoscut aceste schimbări ca vremelnice. Fără a se limità întru aceasta, Crasno Milaşevici, în anul 1811, a mai adaos doi revizori, din cari unul rămase pe lângă el pentru misii extraordinare, iar celalalt a fost trimis de către Milaşevici la Chişinău, în vederea neregulelor mari ce se petreceau în Serdăria Orheiului.

In acelaş timp s'au adaos la ştat 2 ajutori de secretari cu câte 500 de ruble pe an şi 2 copişti cu câte 300 ruble pe an. Suma pentru ştat s'a mărit astfel până la 16.400 ruble. Lefile erau plătite în galbeni de greutate sau în lei, socotind câte 3 lei rubla şi mai pe urmă, dela Septemvrie 1810, câte 3 lei 24 parale rubla. S'au cuprins în ştat, în anul 1811, arhitectul Osmidov, din cauza măsurătorilor de pământ, şi arhitectul Basarabiei (Bugeac) cu 100 ruble leafă pe an, un traducător cu 100 ruble pe an şi un medic cu 1.200 ruble anual.

In cele dintâi trei luni (1) Divanurile au plătit în aceeaş vreme fiecare câte 4.167 lei de argint în monetă turcească pentru ştatul Preşedintelui, neintrând într'această sumă salarul lui. Deoarece valoarea rublei erà stabilită la 3 lei turceşti, rezultă că lefile şi cheltuelile de cancelarie ale *Ştatului* Preşedintelui se ridicau la 926 ruble pe lună.

(1) No. 30. Registru de sumele plătite de Divanurile Principatelor Moldovei şi Valahiei pentru *Ştatul* Preşedintelui precum şi de plăţile efectuate, atât pentru salarul funcţiunilor cât şi pentru toate cheltuelile de cancelarie, dela 1 Aprilie 1808 până la 3 Ianuarie 1809. Iscălit de Cuşnicov şi de secretarul Sanov. Extras Halippa în Труды I p. 343.

La 1 Iulie 1808 bugetul a fost sporit la 1.000 lei pe lună. Salarul cel mai mare, acel al secretarului erà de 400 lei ($133^{1}/_{3}$ ruble) pe lună. Din suma rămasă disponibilă se distribuì celor doisprezece funcţionari ai Ştatului, la sfârşitul anului, o gratificaţie variând dela 1.000 lei cel mult la 300 lei cel puţin.

Un voluminos dosar (1) cuprinde corespondenţa pentru chemarea în slujbă de către Preşedintele Divanurilor a deosebite feţe din serviciile Ocârmuirii centrale ale Rusiei şi atestatele acelor feţe pentru slujbele anterioare, remise lor de Preşedinte la ieşirea din slujbă. Cea mai mare parte a funcţionarilor aleşi de Cuşnicov urmară să slujească şi sub Crasno Milaşevici până la plecarea acestuia.

La încheierea păcii, cancelaria Ştatului se mută la Chişinău. Aici Crasno Milaşevici scrişe toate atestatele cât se poate de lăudătoare pentru aceia în tovărăşia cărora ocârmuise Principatele. Mulţi din ei fură recomandaţi celui dintâiu Guvernator civil al Basarabiei, Scarlat Dimitrievici Sturdza, şi apoi primiţi din nou în slujbă.

Cuşnicov rămase Preşedinte al Divanurilor până la 27 Aprilie 1810, când se retrase din propria lui voinţă, în urma trimiterii la comanda trupelor din Chiev a lui Miloradovici, cu care erà foarte legat, şi a surgunirii Vistierului Filipescu cu întreaga lui familie în Rusia. Princîpele Bagration, Comandantul de căpetenie de atunci, chemându-l la Bucureşti în primăvara anului 1810, Cuşnicov, sub diferite pretexte, nu venì; «el întreţinu cu şeful lui o corespondenţă destul de acră din amândouă părţile, sfârşind prin a cere şi a obţineà punerea lui în retragere. Nu fu regretat (2)».

In locul lui fu numit Senatorul Crasno Milaşevici «bărbat în vârsta, de sănătate slabă şi foarte îndărătnic. Aveà obiceiul afacerilor, cunoşteà toate fineţele şi subtilităţile lor... Aveà până atunci reputaţia unui bărbat cinstit». Crasno Milaşevici fu şi mai puţin iubit decât Cuşnicov (3).

Deoarece Iaşii erà reşedinţa Preşedintelui Divanurilor, în Bucureşti se numì un Vicepreşedinte. Cel dintâiu fu generalul Engelhart, un bun ofiţer, dar absolut incapabil ca ocârmuitor. Căsătorit cu o femeie care fusese soţia unui soldat de rând şi părinte

(1) Nó. 146. Despre rânduirea şi scoaterea din slujbă a funcţionarilor Ştatului Preşedintelui Divanurilor, 1808. Halippa, Труды II, 361.

(2) Langeron în Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 216.

(3) Ibid.

a opt copii, Langeron (1) zice că «avù slăbăciunea să profite de locul lui și să tremure dinaintea lui Miloradovici».

Tot Langeron (2) zice că «Engelhart succomba sous le poids de ses déprédations». (3)

(1) Hurmuzaki, supl. I, vol. III, p. 187.

(2) Ibid., p. 321.

(3) Iată cum zugrăvește Langeron pe generalii ruși, tovarășii lui de arme, cari comandau armata din Principate:

..Mais Meyendorff, indépendamment de son indécision ordinaire, avait un calcul qui allait avant tout: il voulait ramasser de l'argent, et une expédition utile, rapide et glorieuse ne lui en aurait pas procuré. Il prétexta le manque de vivres. Ce prétexte était absurde et même risible par son ridicule.

Les régiments avaient employé dans leur marche de Doubassar à Bender une partie de leur biscuit de réserve ; mais en réunissant ce qui en restait encore dans leur chariots de vivres, on pouvait en donner pour quinze jours au détachement qu'on eût envoyé, et c'était plus que suffisant. De plus, il y avait à sept verstes de Bender, dans les magasins de Tiraspol, uue grande quantité de biscuit dont on pouvait disposer. Mais Meyendorff voulait marcher avec toutes ses troupes, prendre des vivres dans tous les villages tartares où il savait bien qu'on en trouverait abondamment et sans rien payer, et en s'arrangeant ensuite avec les officiers des vivres, toujours très disposés à de pareilles manœuvres, montrer une grosse somme employée à les acheter. Son calcul lui réussit fort bien et lui fut fort avantageux. Il ne le fut pas autant à la Russie. (Langeron in Hurmuzaki, supl. I, p. 118).

...Quand un général s'abandonne à des calculs tels que ceux qui dirigeaient les demarches de Meyendorff, il doit être au moins fort indulgent pour ses subordonnés, et leur permettre de faire en petit ce qu'il fait en grand.

Sur cela Meyendorff ne laissait rien à désirer.

C'est avec ses quatre lieutenants, qui composaient son conseil secret, qu'il prenait les mesures les plus efficaces pour piller le pays et les troupes et faire tourner les événements de la guerre, non au profit de la Russie, mais au sien et à celui de ses associés. Ce tableau est triste, mais il est de toute vérité. Ibid., p. 120.

..J'arrivai à Bender le 1/13 Janvier 1807 et y trouvai le régiment de Nijégorod et son chef, le Général-Mjaor Khitrow. Celui-ci s'y occupait avec zèle et avec succés de suivre les exemples de Meyendorff, en dépouillant la ville de grains, de bois de construction et de tout ce qui pouvait servir à l'utilité et à l'ornement de ses campagnes à Odessa.

A Akerman, le général Loveika marchait sur les traces de Khitrov, quoique avec moins de publicité. Mais toutes ces petites filouteries subalternes n'étaient que des jeux d'enfants en comparaison de ce qui se passait à Kilia.

Zass, qui occupait Kilia depuis le 9/21 Décembre, y avait laissé son infanterie et avait dispersé sa cavalerie dans des villages, le long des lacs Kitaï et Kotteboug, et jusqu'auprès d'Ismaïl.

Zass faisait piller les récoltes des habitants par ses dragons et faisant ensuite le rapport qu'il les achetait, et comme il commandait en chef dans cette partie, il fixait lui-même les prix qui étaient exhorbitants. Le commissaire des vivres, à qui il donnait une part du profit, lui payait tout ce qu'il voulait. Lui et les autres chefs des régiments recevaient des sommes énormes pour des achats imaginaires...

El fu înlocuit prin Generalul Stetter în luna Ianuarie 1811, şi

---

Non seulement ils faisaient payer fort cher à la caisse impériale ce qu'ils recevaient gratis, mais encore ils rassemblaient les grains et les bestiaux superflus, les embarquaient à Kilia sur des bâtiments marchands, et les faisaient vendre à Odessa. (Ibid., p. 120 sq).

...La formation de tous ces bandits fut confiée par le duc de Richelieu au Prince Cantacuzène, Moldave, retiré du service comme lieutenant-colonel et parent du général Mélissino.

Cantacuzène avait fait semblant de servir dans la guerre de 1788. Dans celle-ci il ne jugea pas à propos de faire même ce semblant: il équipa très mal ses volontaires, mais assez bien ses haras et les troupeaux de ses terres... (Ibid., p. 121).

... Ces Cosaques (du Bog) avaient pour Attaman un général major du Don nommé Kraznow, officier brave et connaissant son métier; mais les exactions qu'il commettait forcèrent le Duc de Richelieu, sous les ordres de qui il était, de le changer, et il le remplaça par le Prince Cantacuzène dont je viens de parler, qui, pendant toute la campagne, resta à Kischenew sous prétexte d'y cuire du biscuit pour l'armée, et laissa ses cosaques et ses volontaires se battre loin de lui. Il est vrai qu'ils se battirent trés peu.... (Ibid.).

Le Prince Prozorovsky confia sa chancellerie à un allemand nommé Bézak. C'était un homme d'une mémoire prodigieuse, sachant et écrivant parfaitement le russe, l'allemand et le français, versé dans les affaires, ayant un travail facile et agréable, enfin réunissant toutes les qualités qui eussent pu légitimer la confiance de son Chef, si son extrême immoralité ne les eut toutes ternies. Mais il a été accusé de n'avoir rien de sacré. L'Empereur le connaissait et ne l'estimait pas. Il vit avec peine que Prozorovsky s'en servit, mais il le souffrit. Cet homme avait été employé auparavant dans plusieurs chancelleries et en avait été éconduit avec l'ordre fâcheux de n'être plus employé nulle part... (Ibid., p. 152).

... Le Prince Prozorovsky y avait fait nommer (à Bucarest) un Vice-Président... le Général-Major Engelhart, chef du régiment de la Nouvelle Ingrie. C'était un homme de 50 ans, bon et brave offcier, mais fort ignorant en administration. De plus, pauvre et père de huit enfants qu'il avait eus de la femme d'un soldat qu'il avait eu la faiblesse d'épouser après l'avoir entretenue pendant dix ans; il eut celle de profiter de sa place et de trembler devant Miloradovitch qui souvent en imposait même à ses chefs et à plus forte raison à ses subalternes.

A son arrivée à Bucarest Engelhart avait annoncé une grande sévérité et affiché des principes de probité qui n'étaient pas ce qu'il fallait aux Valaques, mais qui ne les effrayèrent pas longtemps; Philippesco trouva bientôt le chemin du cœur de leur Vice-Président.... (Ibid., p. 187).

Le Général-Major Kosak-Issaew commandait en Petite Valachie depuis trois ans; je l'ai déjà dépeint: c'était un homme d'esprit, actif, intelligent, fort en état de commander un corps, mais peu moral et trop occupé de ses intérêts.

La Petite Valachie était une mine d'or qu'il exploitait à son profit depuis quatre ans que nous occupions les deux provinces. Personne, comme je l'ai déjà remarqué, n'avait pensé à ce que l'on pouvait en tirer. Le passage seul des marchandises à Zimnitz et de Vidin en Transylvanie pouvait rapporter par an plus de 200.000 ducats; le sel pouvait en fournir au moins le double; mais ni Michelson ni Prozorovsky ni Miloradovitch ni Koutouzov ni Engelhart n'avaient imaginé de tirer de ces provinces un seul ducat de revenu pour la caisse impériale; il n'y avait point de douanes d'établies; toutes les mar-

rămase până la 27 Octomvrie al aceluiaş an, când venì în locul

chandises passaient ou en contrebande ou par des billets de la Chancellerie de Miloradovitch et de celle d'Engelhart, chèrement achetés ; ce dernier en profitait pour lui ainsi qu'Issaev; mais Miloradovitch, ausi peu interessé et aussi peu économe pour son propre compte que pour celui de l'Empereur, ignorait même que ses alentours vendaient ces billets publiquement et à un prix très élevé.

Le sel était accaparé par Manouk Bey et par Hadji Mosko, ami intime d'Engelhart et le plus actif des traîtres vendus aux Turcs.

Les Cosaques laissaient aussi passer les marchandises moyennant une rétribution; le Colonel Melentiew y avait fait une fortune considérable; on attrappait souvent des contrebandiers; mais tout s'arrangeait avec de l'argent, tout le monde gagnait; c'était une bénédiction. L'Empereur seul y perdait; mais il doit y être accoutumé.... (Ibid., p. 193).

...Tchevkin, l'un des hommes les plus intelligents, les plus actifs et les plus capables de la Russie, eut été très précieux dans sa place (à la tête des aprovisionnements) si sa délicatesse eut répondu à ses talents. Mais il était trop soupçonné pour qu'on ne cherchât pas à examiner de près son administration. Il le craignit, demanda et obtint sa retraite.

On fut très embarrassé pour le remplacer; Bézak n'osait pas laisser cette partie dans les mains du premier membre du comité des vivres, un certain Grabowsky, le plus intrépide fripon de son département et en même temps l'homme le plus nul et le plus incapable.

Ce Grabovsky est encore une preuve qu'en Russie, non seulement on ne punit jamais mais même qu'on déplace rarement un imbécile.

Soumis à un jugement criminel et n'ayant aucun moyen légal d'éviter une punition qu'il avait méritée vingt fois, il eut recours à Bézak. Le Prince Prozorovsky, indigné de sa conduite avait résolu de le faire punir exemplairement; mais dans nos armées la volonté du général en chef, quelque absolue qu'elle soit, est souvent obligée de céder à celle des écrivassiers subalternes dont il est entouré. Bézak sauva Grabowsky. ... (Ibid., p. 217).

... Engelhart avait enfin succombé sous le poids de ses déprédations: le Comte Kamensky lui ôta la Vice-Présidence qu'il donna au vieux Général Stetter. ... (Ibid., p. 321).

... Le moment où je commandai l'armée fut celui du renouvellement des baux et des contrats pour les hôpitaux et je pus juger de l'infamie des abus de cette hideuse et désastreuse partie de l'administration de notre armée. L'imagination la plus exercée au vol et aux déprédations ne peut se représenter ce qui se passait dans les hôpitaux russes et la plume se refuse à le décrire.

Je ne m'étendrai point ici sur le détail des petits vols subalternes et journaliers qui souillent cette partie tels que :

1. De n'exclure les morts que 15 jours, un mois ou deux mois après leur décès, pour profiter de la portion qu'on est censé leur distribuer pendant ce temps.

2. Les connivences criminelles des médecins, des directeurs et des entrepreneurs pour tripler les médicaments et les portions.

3. Les demandes continuelles de vins étrangers pour les malades (vins de Madère, de Malaga, de Bordeaux) que ces malheureux ne buvaient jamais (et c'est fort heureux car ils en seraient empoisonnés).

4. Les rapports qu'on fait que les effets d'hôpitaux neufs sont pourris, pour en obtenir de nouveaux et les vendre, etc. Enfin, mille horreurs pareilles qui sont si connues,

lui Generalul major Hristofor Macarovici Comnino, grec de naştere.

---

et, j'oserai même dire, si reçues, qu'on n'y fait plus attention, Mais je citerai un abus, ou plutôt un crime, car le mot n'est pas trop fort pour la chose que j'ai à peindre.

Les prix des hôpitaux ambulants sont doubles de ceux des hôpitaux sédentaires. Il y a par conséquent un grand profit pour les entrepreneurs à faire voyager les malades, profit d'autant plus assuré que, dans le chemin qu'on leur fait parcourir, on donne rarement ce qui est prescrit. D'après cela les medecins en chef de l'armée et des corps s'arrangeaient avec les entrepreneurs pour faire changer sans cesse les malades de place; on fermait les yeux sur les lenteurs des voyages; sous prétexte de mauvais temps ou de manque de chariots, les transports restaient en route 3 ou 4 fois plus de temps que celui qui était strictement nécessaire. Les malades mouraient en chemin ; mais les entrepreneurs s'enrichissaient et tout était à merveille.

Sur 16.000.000 de roubles que coûtaient les hôpitaux de notre armée, il y en avait certainement dix de volés. ... (Ibid., p. 324).

... Le général Zass avait été chargé par le Comte Kamensky qui ne le connaissait pas sous le rapport de la moralité, de protéger le commerce de Vidin et de la Transylvanie. C'était une source inépuisable de richesses. Il lui était ordonné de percevoir un droit de deux ducats par chaque ballot de marchandises ; Zass en percevait le double. Ils versa dans la caise impériale pendant l'hiver plus de cent mille ducats et, d'après les calculs les plus modérés faits par des gens très au fait de tous les détails de ce repaire d'iniquités, lui et ses alentours en gardèrent autant pour eux.

Le cri public, les plaintes des habitants de la Petite Valachie, la peur de l'Autriche dont les négociants rançonnés et inquiets de l'avenir faisaient aussi entendre leurs réclamations, forcèrent Koutouzov de changer Zass. Il le fit remplacer par Voinov.

Zass ne s'effraya point de cet acte d'une sévère justice. Il forma son plan. D'après la connaissance qu'il avait du caractère de Koutouzov, il vint à Bucarest et y afficha la plus grande sécurité et la plus grande insolence. Madame Zass, aussi hardie que toutes les femmes du métier qu'elle avait adopté, se permit devant la Comtesse Thiezenhausen, fille du Général Koutouzov et qui était venue passer quelque temps avec son père, les plus fortes invectives contre notre Général en Chef et lui dit que son mari se plaindrait à la Cour. M-me Thiezenhausen, justement indignée de cette impertinence, rapporta sur le champ cette conversation à son père, comptant l'animer encore davantage contre Zass. Le contraire arriva. Au nom seul dela Cour, Koutouzov trembla. Zass lui persuada que lui seul pouvait mener à bien l'affaire intéressante de la flotille de Vidin et se fit renvoyer à Krajova.

Zass retourné triomphalement à Krajova y recommença ses brigandages avec encoré plus d'impudence et autant d'impunité. ... (Ibid., p. 328).

En cas de guerre il n'y avait qu'un moyen sûr de perdre la Petite Valachie, c'était de ne pas y laisser Zass et d'y envoyer Markow. Koutouzov n'y manqua pas Markow en désirant cette place, se promettait bien d'y suivre les exemples de Zass en matiére de finances; mais il ne put que glaner; la moisson était faite. Il n'y accapara que 2.000 ducats, tous frais faits. C'était peu, il en fut affligé et s'en plaignit ... (Ibid., p. 384).

J'ai parlé assez en détail dans le cours de cet ouvrage des déprédations qui ont été commises dans notre armée et des pertes de revenus qu'on aurait pu facilement obtenir, Je me contenterai d'ajouter ici quelques courtes réflexions,

Acestuia îi succedă, la 15 Martie, Generalul Repoinski. Cel de pe

...L'entretien seul de l'armée coûta à la Russie 30.000.000 de roubles par an, les abus, les vols scandaleux dans la partie des hôpitaux, dans celle des vivres, dans les fournitures, absorbaient la plus grande partie des sommes de la caisse impériale . . . . .

Cependant si nos employés eussent eu une autre idée d'administration que celle de profiter de tout pour eux et de ne pas penser au bien du gouvernement, non seulement le pays eut pu fournir à toutes les dépenses de l'armée, mais même verser du numéraire dans nos caisses, comme je l'ai déjà remarqué et prouvé . . .

Les salines de la Bessarabie seules pouvaient rapporter vingt à trente mille ducats au gouvernement, si elles eussent été bien administrées. Dans la première année elles furent pillées; dans la seconde le Divan de Moldavie les afferma au plus bas prix; ensuite le Général Toutschkow, éloignant ou effrayant les fermiers qui se présentèrent, en profita presque seul.

Le Général Miloradowitsch, à qui le commandement des deux Valachies fut confié, traita les finances de l'Empereur comme les siennes; il laissa faire à ses alentours et à ses favoris valaques et grecs tout ce qu'ils voulurent, et tout le profit des douanes passa à des brigands, à des Philipesco, à des Fakas, etc . . . . .

En 1809 Bézak et Coronelly accaparèrent tous les blés de la Bulgarie et les revenus des douanes de Galatz. Ce qu'on ne prit pas fut dissipé. Coronelly en fit autant de celles de Silistrie en 1811. Le Général Zass, à qui l'on doit pourtant d'avoir découvert la mine d'or des douanes de la Petite Valachie, s'empara, avec ses affidés, les Straudmann, les Krassowsky, etc., de plus de cent mille ducats sur le profit de ces douanes. En 1812 le Général Koutouzow, au lieu d'établir la douane de Zimnitz au profit de l'Empereur en abandonna les avantages pécuniaires à la famille de sa petite sultane. (Ibid., p. 390).

Iată în fine tabloul ce ni-l face tot Langeron de moralitatea unuia din Comandanții supremi ai oștirii din Principate, care este totodată și unul din eroii naționali ai Rusiei, Cutuzov:

...Le premier soin de Koutouzov en arrivant à Bucarest fut de chercher une maitresse; il n'était pas dificile d'y en trouver; mais son choix nous étonna: il tomba sur une enfant de quatorze ans, sur une nièce de Varlamme, mariée à un jeune Boyard nommé Gouliany. Koutouzov à qui elle plut et qui connaissait parfaitement les Valaques (?), fit dire au mari de lui amener sa femme, et il n'y manque pas (?) Le lendemain Koutouzov nous présenta sa Dulcinée et la produisit dans le monde, et malheureusement cette enfant prit bientôt sur lui l'empire que toutes les femmes, quelles qu'elles soient, obtiennent facilement sur lui et n'en profita que trop pour elle et pour sa famille (Ibid., p. 327).

... Pendant son séjour à Bucarest, le Général Koutouzov ne se gênant plus sur rien, se livra à la plus honteuse crapule, bravant au degré le plus scandaleux tout respect humain. Il fit de sa maison un véritable mauvais lieu. Il porta l'oubli de toute pudeur et de toute bienséance jusqu'à faire enlever publiquement à son mari cette petite Valaque de quatorze ans dont j'ai déjà parlé. (Atunci cum se potrivește afirmațiunea de mai sus că i-ar fi adus-o chiar bărbatul ei?) Elle s'appelait Mme Gouliany. Il en fit une maîtresse en titre, une sultane favorite. Elle venait tous les soirs chez lui et il s'abandonnait avec elle sans réserve et en présence de tout le monde à des familiarités qui dégénéraient en indécences et révoltaient tous les honnêtes gens qui étaient obligés d'aller chez lui.

Lorsqu'il était invité à dîner il était de droit d'engager aussi Mme Gouliany et il s'enfermait avec elle dans un cabinet après dîner. Le Vice-Président de Valachie, le

urmă Vicepreşedinte fu Constantin Ghica care, precum vom ve-

Général Komnéno eut l'impudence d'engager à dîner avec cet heureux couple des femmes de généraux qui furent obligées de sortir de la maison. Aux bals, aux clubs, dans les lieux publcs, on voyait cette petite impudente constamment auprès de lui. Elle s'asseyait souvent sur les genoux de son amant septuagénaire, jouait avec ses cordons et se laissait embrasser en éclatant de rire.

La société intime de Koutouzov était composée à l'avenant des mœurs et des usages de sa maison. Voici quels étaient ses confidents, ses affidés et ses amis intimes:

1-o. La mère de Mme Gouliany, Mme Barkanesco, qui lui apprenait en secret ce qu'elle devait savoir pour réveiller les désirs épuisés du Général et venait jouïr du résultat de ses leçons.

2-o. Le bonneau en titre, Corouelly, le plus sot et le plus vil des misérables qui composaient ce tripot.

3-o. Un autre Grec nommé Barotzy, employé depuis trente ans dans le département des Affaires Etrangères comme espion, envoyé comme tel à Constantinople par le Ministre de la guerre sous prétexte de faire un échange de prisonniers. C'était un homme adroit, fin, actif et qui jugeait souvent très bien les hommes et les choses. Koutouzov le caressa et il abandonna son rôle et son voyage pour rester à notre quartier général.

4-o. Un Italien nommé Bogliaco, médecin et entepreneur du club. Il était connu pour avoir été dans l'Archipel banquier, banqueroutier et ensuite voleur et condamné à être pendu.

5-o. La femme de Bogliaco, sortie de la dernière classe des habitants de Bucarest et entretenue par un adjutant de Koutouzov (Kaïssarow).

6-o. Le Grec Yharry que j'ai déjà fait connaître.

7-o Un Polonais nommé Chodkiewitsch, escroc public, reconnu pour tel et s'en vantant, qui, dès sa plus tendre jeunesse, avait gagné au jeu de la manière la plus frauduleuse, une fortune imense . . . . . Il était fermier de Koutouzov. Sa femme, et c'était la septième qu'il avait épousée, était jolie et lui avait procuré la protection du vieux général. Il était venu à Bucarest sous prétexte de rendre des comptes à Koutouzov et de placer son fils au service, mais dans le fait pour jouer et dépouiller les Valaques et les Russes. Ce ne fut qu'après deux mois de travail que Kaïssarow et moi nous parvînmes à nous en défaire et nous n'y réussîmes que parce qu'il eut l'imprudence de jouer avec des officiers russes et que Koutouzov craignit que l'Empereur, qui avait le jeu en horreur, ne lui sût mauvais gré d'avoir gardé cet escroc près de lui: Chodkiewitsch partit avec douze mille ducats qu'il soutira des Valaques.

C'est dans cette fange que se vautrait publiquement un vieillard de soixante-huit ans, décoré de tous les ordres de la Russie. C'est au milieu de cette société immonde qu'il passait sa vie.

Rien n'est plus dégoûtant qu'un vieillard crapuleux et, ce qui ajoutait encore au dégoût que Koutouzov inspirait par sa conduite, c'était le danger qui résultait de pareilles liaisons et l'influence condamnable que toutes ces espèces avaient sur lui.

Il ne savait rien refuser à tous ces parasites. Ils disposaient de toutes les places, de toutes les grâces. Mme Gouliany, pour 2.000 ducats, fit nommer à la place importante de Caimaoam ou gouverneur général de la Petiti Valachie à un Comte Budetzko (Dudescu), connu pour le plus mauvais sujet de la Valachie, dangereux même par ses opinions et par ses liaisons et qui, du temps du Prince Ypsilanti, avait dû avoir la tête coupée pour

deà aiurea, obținuse dela Ruși titlurile de Cneaz și de General major (1).

Iată câtevà note asupra boierilor deputați de Divanuri pe lângă cartierele generale, pentru a înlesnì raporturile comandanților ruși atât cu Divanurile cât și mai ales cu autoritățile locale:

Pe lângă (2) cartierele generale, întâiu dela satul Călieni și în urmă în orașul Focșani, se aflau ca ajutoare ale comandanților supremi, pentru corespondența cu Divanurile și cu autoritățile țerii, deputați de ai Divanurilor. Pe lângă prințul Prozorovski, a fost la început în această funcțiune bătrânul și bolnăviciosul Vornic Ralet pe care prințul îl iubià foarte mult și, spre ușurare lui, atașase (delegase) sub ordinul lui doi călăreți. Slăbiciunea sili în curând pe Ralet să demisioneze. Pe el l-a înlocuit boierul Nicolae Mavru, după recomandația Generalului locotenent Miloradovici; și el se distingeà prin talente mari și o cinste deosebită. In afară de dragoman, pe lângă Comandantul Suprem se găsiau în permanență 2 deputați, câte unul din fiecare Divan,

---

une correspondance avec Passavan Oglou, correspondance très condamnable et qui fut interceptée.

Mme Gouliany fit aussi donner la charge d'Aga ou chef de la police de Bucarest à son cousin, un Philipesco, espion connu des Turcs, ainsi que tous les membres de sa famille.

Le cabinet, les chancelleries de Koutouzov étaient aussi le foyer de toutes intrigues. Le faible et coupable vieillard était tiraillé par tous les individus qui cherchaient à s'emparer de sa confiance et qui, dès qu'ils l'avaient obtenue, en abusaient impudemment.

Chacun de ces employés, de ces parasites, de ces entremetteurs avait un but: c'était l'espoir d'une place ou d'une fortune. Il ne manquait à tout cet immonde tripot que le Général Markow; il ne manqua pas d'arriver; il avait sur Koutouzov, qui cependant le connaissait parfaitement, l'ascendant le plus entier. Markow calcula qu'il ferait mieux ses affaires avec Koutouzov et, malgré le cri public, il se fit envoyer Petite Valachie à la place de Zass qui, soit par mécontenentement soit parce qu'il avait fait sa fortune et ne voulait plus la compromettre, persista à quitter l'armée et, sous prétexte d'une maladie plus feinte que réelle, obtint d'aller pour quelque temps à Odessa. (Ibid., p. 381 sq.).

Și asemenea oameni îndrăznesc să denunțe corupțiunea și venalitatea boierilor din Principate! Ei au cutezanța să se gereze în reformatori ai moravurilor corupte din Moldova și din Țara-Românească! In realitate ei n'au făcut decât să adaugă, la corupțiunea fanariotă, procedeuri nouă, acele ale metodei moscovite de jaf, de dilapidare și de desfrâu. Prin contactul lor țerile noastre nu s'au curățit câtuș de puțin de noroiul care le necinstià: din potrivă noroiul s'a mai adaus.

(1) V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, IX, p. 226.

(2) No. 235. Despre numirea deputaților Divanurilor pe lângă comandele rusești, 1808 Extras Halippa în Труды, II.

meniţi să stăruească pentru urgenta executare a ordinelor, când se cereà concursul autorităţilor locale. Pe lângă cunoştinţa limbii ruse şi franceze, se mai cereà din partea deputaţilor o hărnicie desăvârşită. Pe lângă Comandanţii supremi, Prozorovski şi Bagration, au îndeplinit însărcinarea de deputaţi spre mulţămirea lor: Munteanul Căminarul Gheorghe Raşti şi Moldoveanul Spătarul Mihalache Racoviţă, care a înlocuit pe fostul Vornic al Obştiei, pe bolnăviciosul Nicolae Hrisoverghi, şi Starostele de Putna, Comisul Costache Conachi. După ordinul Comandantului suprem, erau numiţi vremelnic deputaţi şi pe lângă alţi comandanţi de corpuri. Astfel în toamna anului 1808, când prinţul Prozorovski se gândià la trecerea Dunărei şi, pentru a operà în Principate, formà o armată de rezervă sub comanda Generalului-Locotenent Ivan Nicolaevici Essen I-ul, atunci pe lângă acesta din urmă au fost ataşaţi doi deputaţi, Căminarul Iordache Jurjea din Moldova şi al doilea Logofăt Alexandru Duculescu din Ţara-Românească. Amândoi au servit spre mulţămirea lui Essen; iar Cuşnicov le exprimă recunoştinţa Comandantului suprem, în Divan. Pentru aceea, când cartierul principal a fost trecut vremelnic de către Prozorovski din Călieni în Focşani, iar armata principală lăsată în acelaş loc, sub comanda Generalului de infanterie, Contele Mihail Ilarinovici Goleniştcef Cutuzov, pe lângă acesta au fost ataşaţi noii deputaţi: Mihalache Mavro din Ţara-Românească şi Căminarul Ion Greceanu din Moldova. Mai mulţi deputaţi ai Divanului moldovean se mai găsiau şi pe lângă Contele Langeron, comandantul diviziei dislocate în Tabac (Bolgrad) şi se mai vorbeşte despre zelul deputatului Şatrarul Alexandru şi al doilea Logofăt Toma Stamate; în special Langeron lăudà pe Toma Stamate, «de a cărui activitate erà foarte mulţumit». Generalul Eugeniu Ivanovici Marcov, comandantul diviziei a 15-a, în timpul trecerii acesteia din Botoşani la Focşani, în Septemvrie 1808, a rămas foarte mulţămit de deputaţii ataşaţi către dânsul: Racoviţă şi Stolnicul Gheorghe Luiz. Raporturile favorabile ale lui Marcov îndemnară pe Cuşnicov să-şi exprime recunoştinţa faţă de aceşti deputaţi în plină şedinţă a Divanului moldovenesc. In sfârşit, pe lângă Generalul-Maior Sergiu Alexandrovici Tucicoff, comandantul armatelor cari se găsiau înBugeac, se aflau ca deputaţi *ex officio*, ispravnicii din Tomarova (Reni) şi Ismail. Ispravnicul din Tomarova erà Teodor, pe care îl lăudă Tucikoff şi Generalul-Locotenent Zass. Isprăvnic de Ismail a fost Medelnicerul Grigorie Cluceresou, de asemenea un foarte destoinic funcţionar, cunoscut personal de Cuşnicov.

In anul 1807, o parte din boierii cei mari ai Moldovei, în cap cu Visternicul Iordache Balş, urziră o intrigă spre a scoate din scaunul chiriarhicesc pe Mitropolitul Veniamin Costachi care îl

ocupà în acel moment. Visternicul Iordache Balş erà bărbatul care aveà atunci în Moldova mai mare putere şi influenţă decât oricine. Clevetitorii voiau să aducă pe scaunul mitropolitan, în calitate de Exarh, pe Gavril. Acesta fusese patru luni Mitropolit al Moldovei în anul 1792, în timpul ocupaţiunii ruseşti, apoi pe urmă Mitropolit al Chievului şi, la 1807, membru în sfântul Sinod al Rusiei. Gavril Bănulescu erà originar din Câmpulung (1). La 1778 îl vedem profesor de limba latină în Iaşi, la 1779 se călugăreşte în Constantinopol, la 1782 devine profesor de filozofie şi rector la Pultava. La 1784 Gavril Calimah îl face arhimandrit, la 1788 este iarăş rector şi profesor la Pultava: la 1789 este numit de Ruşi Arhiereu în Moldova cu titlul de al Benderului şi al Achermanului. La 1792 Ruşii îl numesc Mitropolit al Moldovei, unde rămâne până la plecarea lor; la 1793 devine Mitropolit al Chersonului şi al Crimeei, la 1799 Mapolit al Chievului şi el Haliciului, la 1801 membru al Sinodului şi, la 1803, părăseşte Mitropolia Chievului din cauză de boală. Se bucurà de o deosebită favoare la Curtea rusească, dela care primise de repeţite ori distincţiuni şi daruri însemnate.

Dintr'o scrisoare publicată în *Istoria Mitropoliei de Iaşi* de C. Erbiceanu, rezultă că, la Dubăsari, unde se aflà în primăvara anului 1807 Gavril, venì Spătarul Ramadan (2) să-i comunice că un rând de boieri, mai cu samă Bălşeştii, îi propun să primească iarăş Mitropolia. Fostul Mitropolit primì şi însărcină pe maiorul Anton Mavrichi să alcătuească către Impărat, din partea boierilor, o jalbă prin care cereau de Exarch în Moldova pe Preaosfinţia Sa, adăogând că acuma este bine în sănătate şi doritor să servească noua sa patrie (Rusia). Tot aicí se zice că Gavril mai ceruse Chiriarhia Moldovei şi în vremea împăratului Pavel, primind ca răspuns s'aştepte, că doară Poarta nu va fi totdeauna în pace cu Rusia, apoi în urmă mai întrebuinţase toate mijloacele pentru a ajunge la acelaş scop.

Jalba către Impărat fu adusă la Iaşi şi iscălită de cei mai mulţi din boieri, dar un număr din ei nu numai că refuzară cu hotărîre (3), dar mai alcătuiră şi o călduroasă apărare (4) a lui Veniamin, refutând punct cu punct toate învinuirile ce i se aduceau.

Partida lui Iordache Balş fiind mai tare şi, pe deasupra, susţinută de Ruşi, Mitropolitul Veniamin se retrase de bună voie în anul

(1) *Originea câmpulungeană a lui Gavril, Mitropolitul Chievului*, de T. V. Stefanelli, în Analele Academiei Române, t. XXIII, p. 357 sq.

(2) p. 49.

(3) Vezi declaraţia Logofătului Dumitrache Sturdza, în Erbiceanu, *op. cit.*, p. 45.

(4) Ibid., p. 46.

următor, 1808 (1), Divanul afectându-i ca loc de retragere mânăstirea Slatina, cu toate veniturile ei, pe vieaţă.

D-l Halippa ne dă un extract din *predlojenia* lui Prozorovoski, prin care se puneà şi Ţara-Românească sub autoritatea spirituală a Exarhului.

La urma Prea Inaltului Ucaz către Sfântul Sinod din 27 Martie 1808, despre numirea Mitropolitului Gavril ca Exarh în Principate, Comandantul suprem, Cneazul A. A. Prozorovsky, trimise ambelor Divanuri o încunoştinţare spre cuvenita luare în considerare a numirii făcute de Impărătească Sa Mărire, urmată din cauza demisiei Preaosfinţitului Veniamin, fost Mitropolit al Moldovei, din ocârmuirea păstoriei sale şi din toate datoriile lui de mai înainte. Principele Prozorovski încheie comunicarea făcută lui Dositeiu, Mitropolitul Ţerii-Româneşti, arătând că păstoria Moldovei erà încredinţată Mitropolitului Gavril, cu cuvintele:

«Apoi, precum Preaosfinţitul Gavril a fost rânduit de Sfântul Sinod nu numai în Moldova şi în Basarabia, dar şi în Ţara-Românească, cred de osebita mea datorie să aduc la cunoştinţa Inalt Preaosfinţiei Voastre ca, pentru viitor, să binevoiţi, pentru toate afacerile duhovniceşti încredinţate vouă, să comunicaţi cu pomenitul mai sus, Preaosfinţitul Gavril şi să fiţi sub a Sa povăţuire şi ascultare».

In întâiele zile ale lui Iulie, Exarhul plecă din Iaşi la Bucureşti. In urma acestei plecări, Cuşnicov trimise Divanului Ţerii-Româneşti un ordin «să se facă Inalt Preaosfinţiei Sale o primire demnă de rangul său» (2).

In următorul extract găsim o încercare a lui Cuşnicov spre stabilirea în Principate a unei proceduri uniforme pentru urmărirea afacerilor criminale, care să îngreuneze funcţionarilor comiterea abuzurilor. Din dosarele criminale ce le-am examinat n'am putut constatà ca dispoziţiunile Preşedintelui să se fi aplicat.

Pentru îndepărtarea (3) încurcăturilor, cari se produceau în afacerile ce atârnau de Departamentele criminale ale Divanurilor, Cuşnicov a propus acestora să se

(1) Ibid., p. 47 şi p. 48.

(2) No. 179. Despre Prea Inaltul Ucaz pentru numirea fostului Mitropolit al Kievului membru al Sfântului Sinod şi actual Exarh în Moldova, Ţara-Românească şi Basarabia şi despre înfiinţarea Dicasteriei Exarhiale, 1808, Halippa, Труды, II, 366.

(3) No. 493. Despre instrucţiunile ce trebuesc alcătuite în ambele Principate, pentru instruirea uniformă a afacerilor de urmărire şi criminale, şi pentru curmarea mijloacelor ce au ispravnicii de azi şi hatmanii de a comite călcări de legi, în astfel ca ele să nu fie cu putinţă în timpul de judecare a afacerilor, 1808, Extract Halippa, Труды, III, p. 505.

ţină de următorul formular de act de acuzaţiune, care a fost supus spre aprobare Comandantului suprem :

1808 anul, Octomvrie în .... Departamentul Criminal al Principatului Moldovei sau Ţerii-Româneşti, auzind propunerea Consiliului secret şi etc. (sau comunicarea făcută de cutare persoană al cărei conţinut în urmă să şi transcrià), pe baza căror comunicări sau propuneri s'a însărcinat de către Departament isprăvnicia cutărui ţinut, să facă cea mai amănunţită urmărire cu privire la acea afacere, care să fie trimisă acestui Departament până la cutare dată. La urmărire au fost interogate anume persoane, şi cari au depus : 1) cutare, (să i se iea în scris declaraţia); 2) cutare, (să se treacă cuprinsul declaraţiei lui) şi aşà mai departe să se înscrie declaraţiile fiecărui martor. După ce se întruniau astfel declaraţiile celor implicaţi şi ale celorlalte persoane cari luase parte în afacere, să se arăte dacă au fost ascultaţi şi martorii, arătându-se şi declaraţiile lor — cum şi confruntările, dacă ele ar prezentà vreun folos, ca dovadă pentru împrejurările afacerii. Iar după lege s'a ordonat: (aici să se scrie cuvânt cu cuvânt articolele din legile ce se aplicau în cazurile date, şi cari erau în vigoare şi întrebuinţate de guvern, iar în caz de lipsă a unui text de lege, să se treacă părerile ce se emiteau în cazuri similare, când Departamentul hotărà după obiceiul local). Pe baza acestora, Departamentul Criminal, conformându-se tuturor împrejurărilor adunate, arătând că el, Departamentul, s'a condus de ele şi le-a examinat, hotărà (şi aici se înscrià hotărîrea) asupra întregii afaceri.

Cel mai mare rău îl alcătuiau samovolniciile şi lipsa de control a instanţelor inferioare judecătoreşti : isprăvniciile, agiile şi hătmăniile. După orânduelile din Principat, aceste instanţe singure judecau afacerile «neînsemnate», ca de pildă pe recidivişti, certurile şi altele. Paznicii de pe lângă instanţele poliţieneşti, ispravnicii, agii sau hatmanii, cu ocazia fiecărei afaceri «neînsemnate», se siliau să dobândească cele mai mari foloase, cu gândul de a descoperì bandele de hoţi, pe conducătorii sau tăinuitorii lor. *Se întrebuinţau de asemenea şi ameninţările, în legătură cu schingiuirile cari aduceau adesea pe interogat într'o stare ce nu se mai puteà vindecà, sau îl silià să recunoască o vină făcută de altul.* Toate acestea au deşteptat în Cuşnicov dorinţa să iea dela Comandantul armatei porunci către ambele Divanuri, prin cari lipsià pe Isprăvnici, Agale sau Hatmani de dreptul de a judecà, reducând rolul lor numai la facerea urmăririlor şi la adunarea probelor, dar fără nici o ameninţare sau schingiuire. Aveau să se îngrijească mai bine de chemarea părţilor şi de adunarea unui număr suficient de dovezi. Divanurile au primit cu neîncredere măsurile umanitare ale lui Cuşnicov şi de aceea, când, la 1810, a fost schimbat prin Crasno Milaşevici, a cerut acestuia să restabilească foastele instanţe în drepturile lor de jude-

care, susţinând că «ameninţările» se întrebuinţează numai ca să se stabilească adevărul. Crasno Milasevici a restabilit drepturile judecăreşti ale fostelor instanţe, dar a oprit să se recurgă la ameninţări; *căci sub motiv de ameninţare, se puteau ascunde nişte schingiuiri şi sleiri de puteri cari să fie mai grele decât însăş pedeapsa, şi pe lângă acestea foarte des se întâmplă ca să fie schingiuiţi şi oameni nevinovaţi.* Datoria poliţiei erà însă, cu ocazia adunării de probe, să stăruească prin interogări juste şi exacte să facă pe persoanele cari nu-şi recunoaşteau vina, să şi-o recunoască prin ajutorul dovezilor culese şi al probelor; conducându-se în acest scop de mijloacele cele mai umanitare; căci este mai bine să achiţi 10 vinovaţi, decât să schingiueşti pe un om nevinovat.

In tot timpul ocupaţiunii ruseşti dezerţiunile erau foarte numeroase, soldaţii dezertori oploşindu-se mai cu deosebire în partea muntoasă, în care nu erau trupe ruseşti, şi în mânăstiri.

In marile mânăstiri moldoveneşti ca Neamţul, Secul, Dragomirna, erau numeroşi călugări ruşi cari adăpostiau şi ascundeau bucuros pe compatrioţii lor fugiţi din oaste. Această stare de lucruri silise pe Prozorovski să iea măsuri serioase pentru a-i pune capăt.

Din ordinul Comandantului suprem (1), Cuşnicov aduse la cunoştinţa întregii ţeri, prin intermediul Divanului şi al Exarhului Gavriil (Bodoni), că, pentru oploşirea soldaţilor fugari (dezertori), cei vinovaţi vor fi pedepsiţi cu toată rigoarea legilor, *pentru infracţiune potrivnică intereselor Măjestăţei Sale Impărăteşti.* Din această pricină, dacă vreun dezertor fugit erà să fi fost prins şi, la interogatorul luat lui de către ofiţerul de serviciu al armatei, ar arătà că pentru a dezertà a fost pus la cale de cinevà, sau după dezertare a fost ascuns ştiut fiind că este fugar, atunci vinovatul civil aveà să fie cerut, prin ispravnicii din Iaşi, spre confruntare cu dezertorii şi pedepsit cu amendă în caz de a se constatà vinovăţia sa. Pentru cel vinovat de tăinuire, dacă făceà parte din cler, Cuşnicov a propus mitropolitului Gavril o pedeapsă corespunzătoare. Cu deosebire erau aspru pedepsiţi Evreii şi fabricanţii cari se serviau de dezertori ca lucrători la fabricile lor de potaş sau altele; mai ales în ţinuturile dela Nordul Moldovei. Adeseori se găsiau vinovaţi de oploşirea dezertorilor călugării, în special acei dela mânăstirea Neamţului. In această mânăstire, scrià Cuşnicov Mitropolitului Gavril, — soldaţii dezertaţi în totdeauna au un adăpost asigurat, pentru curmarea cărui fapt a cerut cu insistenţă să se iea măsuri

(1) No. 292. Despre procedarea, în conformitate cu legile, cu oploşitorii de dezertori ruşi militari, în calitate de fugari, 808, Extract Halippa în Труды II, p. 152.

în consecinţă. Mitropolitul n'a întârziat să trimită, la toate bisericile şi mânăstirile Principatului, o circulară în limba moldovenească, a cărei traducere, care urmează, a fost făcută de cunoscutul ajutor al Exarhului, Protoereul Petre Cuniţki.

«Dela Gavril Mitropolitul, membru al Sf. conducător Sinod, Exarhul Moldo-Vlahiei şi al Basarabiei şi Cavaler — pastorală către toată lumea bisericească.

«Din depunerile pe cari le-au făcut soldaţii dezertori prinşi şi predaţi armatei, se constată că, atât în schituri cât şi în mânăstiri, au fost primiţi de egumenii mânăstirilor şi şefii schiturilor cum şi de alte persoane bisericeşti, după cum ni s'a făcut cunoscut în scris de către Consilierul de Stat şi Preşedinte al Divanurilor Moldovei şi Valachiei, Senatorul şi Cavalerul Sergiu Serghievici Cuşnicov, în urma relaţiunilor date lui nu odată de către generalii armatei, cum şi din partea A. S Feldmareşalului Prinţul Alexandru Alexandrovici Prozorovski, cari au cerut să se pună capăt acestei rele abateri, ce s'a dovedit că se practică de către monahi şi anume: în mânăstirea Neamţului a fost primit soldatul Ivan Cotlearul, unde a stat o lună întreagă; în schitul Bogdăneşti, soldatul Corneliu Litvinencu; în schitul Hangul, soldatul Alexe Parşanicov; lucru ce a lăsat să se bănuească că şi în alte schituri sau mânăstiri ar fi ascunşi soldaţi dezertori, primiţi în acest fel de către egumeni. Şi deoarece această abatere de a ascunde pe aceia cari au depus jurământ în faţa lui Dumnezeu, că până la ultima picătură de sânge vor slujì pentru credinţă şi patrie în armatele M. S. Impăratului Alexandru I, este nu numai potrivnică intereselor Mării Sale Impărăteşti, dar contrară şi conştiinţei sufleteşti, şi deoarece prin această procedare se aduce o ştirbire a jurământului pe care l-au făcut cu voie în faţa lui Dumnezeu pentru a servì credinţei şi patriei, pentru aceasta aducem la cunoştinţa tuturor că, dacă după primirea acestei pastorale s'ar constatà că vreun funcţionar sau slujitor bisericesc a primit şi tăinuit pe dezertori, şi nu a adus la cunoştinţă despre aceasta locului în drept, sau ştie el undevà astfel de fugari tăinuiţi şi n'ar fi adus la cunoştinţă aceasta mai departe, aceştia fie ei călugări, egumeni, arhimandriţi sau nacialnici, vor fi daţi afară din slujba lor şi, ca vinovaţi şi necinstitori ai ordinei lumeşti, vor fi pedepsiţi după prescripţiunile pravililor bisericeşti sau politice. Cred dar că primind această poruncă şi încunoştinţare, nu se va găsì nimeni aşà de nechibzuit din lumea bisericească, ca să îndrăznească să primească, să ascundă sau să nu înştiinţeze dacă va aflà că undevà se ascund dezertori. Septemvrie 23 zile, 1808.

Pe original e subscris astfel: Gavril Mitropolit şi Exharh.

Siguranţa publică lăsà mult de dorit, în amândouă Principatele, în tot timpul ocupaţiunii ruseşti, cu toată prezenţa numeroasei oştiri împărăteşti.

In Ţara-Românească hoţiile erau mai cu seamă săvârşite de oştenii lui Constantin Ipsilant licenţiaţi de Ruşi: Arnăuţi, Greci, Sârbi, Bulgari, Români din ţară şi din Austria.

In Moldova, pe lângă Bujor şi alţii de asemenea, mai vedem şi doi membri ai unor mari familii boiereşti amestecaţi în tâlhării. Bujor cutreieră de repeţite ori ţara întreagă şi, dinaintea cetei lui de unsprezece inşi, fug atât poterile pământene cât şi dragonii împărăteşti.

Numărul dosarelor din arhiva Senatorilor relative la faptele acestor hoţi sunt foarte numeroase, precum reiese chiar din extractul de inventar ce este anexat memoriului de faţă. Iată şi două extracte de ale d-lui Halippa asupra unor fapte similare:

Tâlhăriile erau cu deosebire dese şi îndrăzneţe în împrejurimile mânăstirii Păstârnac (1), pe apa Ialomiţei, în ţinutul Dâmboviţei din Ţara-Românească, şi pe drumul care duceà din cordonul chesaro-craiesc (austriac), din oraşul Cernăuţi, prin oraşul Botoşani, la Iaşi. La mânăstirea Păstârnac o bandă de tâlhari veni să prade în mijlocul zilei. In urma mijlocirii Divanurilor din Bucureşti şi din Craiova, Cuşnicov rugă pe Generalul Miloradovici să rânduească pentru urmărirea hoţilor un detaşament din pandurii români cari fusese sub comanda Generalului Isaiov. Pe drumul ducând dela Cernăuţi la Iaşi fură aşezate pichete, dar ele nu schimbară mult starea lucrurilor, trecerea pe acel drum erà foarte primejdioasă, satele erau terorizate. După rugămintea lui Cuşnicov, Principele Prozorovski dădù ordin Generalului Marcov, comandantul diviziei a 15-a, să aşeze la Botoşani o comandă pentru urmărirea tâlharilor. Un ordin la fel fu dat comandantului dela Hotin, Baronului Lange, cu specificare ca să întrebuinţeze spre acest scop Cazaci şi jumătate de escadron de rezervă şi „să nu cumvà să se calce vreodată graniţa austriacă".

Bandele de tâlhari (2) cari găsiau adăpost în pădurile Carpaţilor români, răspândiau spaima în ţinuturi întregi. La începutul veacului al XIX-lea, în Principat, erau lupte necontenite cu bande de tâlhari. Vel Armaşul Grigore Filipescu scrià lui Cuşnicov :

«In puşcării se află un număr foarte mare de arestanţi, astfel că nu mai încap mai mulţi. Cea mai mare parte a arestanţilor din temniţe zac de febră

(1) No. 136. Despre urmărirea şi distrugerea, în Moldova şi în Valahia, a bandelor de hoţi şi de tâlhari, 16 Maiu 1808 Halippa, Труды, II, p. 358.

(2) No. 128. Despre expirarea termenului de pedeapsă a arestanţilor şi despre măsurile de luat în privinţa lor. Extract Halippa în Труды, I, p. 347.

putridă, de care și cei sănătoși sunt expuși a se molipsì. Spre a evità pieirea tuturor, vă propun, Milostivul meu Domn, strămutarea celor sănătoși în localuri deosebite. Am totodată cinstea să aduc la cunoștința Excelenței Voastre că sunt mulți tâlhari acum în țară, cari comit mari nelegiuiri; au ucis pe Polcovnicul de Prahova și pe trei slujitori cari se încercase să se opună tâlhariilor lor și să-i predeà judecății. Este mare jale pentru acești patrioți adevărați cari s'au jertfit pentru datoria lor».

Pe pag. a 75-a a dosarului urmează afacerea hoților de cai basarabeni. Printre alți vinovați aflați în criminalul dela Iași erà închis și un oarecare Ioniță Condurat (1) (cu tovarășii lui) pentru multe tâlhării și omoruri. El mai pusese la cale și furtul unei herghelii de cai din satul Bogșani din ținutul Sorocăi, dela un oarecare Postelnicelul Ioniță, furt care fusese săvârșit de trei tovarăși: Radu Popa, Moisă Mocanul și Răduc, de loc din Bucovina. Ei duseră caii în Bucovina, la satul Fagaraș (?), ca să vândă acolo herghelia și să meargă în Moldova să împărțească banii. Pentru a desinteresà pe Condurat, Radu Popa îi dădù 700 lei ce-i furase dela niște Nemți. Dar Radu Popa căzând în mâinile poliției austriace și fiind predat justiției țerii, se descoperiră toate tâlhăriile și faptele acelei bande.

VIII.

AMĂNUNTE ASUPRA CHELTUELILOR FĂCUTE PENTRU ARMATELE RUSEȘTI DE CĂTRE AMBELE PRINCIPATE ȘI A SARCINILOR CE LE PRICINUIAU OCUPAȚIUNEA RUSEASCĂ ATÂT IN BANI CÂT ȘI IN NATURĂ.

In acest capitol voiu reproduce atât știrile ce le-am cules din cele două corespondențe anonime asupra plăților în bani și a furniturilor în natură cu cari țerile noastre fură silite să contribue la întreținerea oștirilor rusești, cât și extractele d-lui Halippa privitoare la acelaș obiect. Alte amănunte se vor mai găsì și în memoriile următoare, la capitolele în cari voiu reproduce bugetele de venituri și cheltueli ale fiecărui Principat. Știrile extrase din corespondențe sunt puse în ordine cronologică, iar extractele de dosare după numărul lor.

(1) Condurat făceà parte din banda lui Bujor și erà unul din hoții cei mai vajnici din Moldova.

Cuşnicov care se află în Bucureşti stabilise la 90 mii lei pe lună suma ce Divanul aveà s'o dea pentru spitaluri şi pentru întreţinerea lor. Cassele publice erau cu totul sleite. Nu erà de unde să se achite suma împrumutată la 1806 dela supuşii austriaci pentru a satisface cererile lui Pasvantoglu (1).

Lipsa de nutreţ pentru vite erà cumplită, dar Prozorovski nu voià să ţină samă de asemenea împrejurări. Hotărî ca cătimea de fân ce urmà să se iea din ţară pentru trebuinţele oştirii, în anul 1808, să fie de 70.000.000 puduri (sau apr. 1.146.000 tone) şi lumea se întrebà de unde să iească atâta fân.

Apăsarea poporului şi desnădăjduirea atinsese culmea, sate întregi fugiau peste Dunăre, la Turci şi sperau acolo uşurare (2).

In Septemvrie 1806 (3), Prozorovski impuneà Moldovei o nouă contribuţie de 80.000 cetverturi de grâu, jumătate în natură şi jumătate în bani, socotind câte 10 lei de cetvert, 40.000 cetverturi ovăz şi 30.000 cetverturi hrişcă. Aceste cereri cari depăşiau cu mult puterile ţerii, produsese cea mai mare îngrijire în Divan. Boierii s'au adunat la Mitropolie sfătuindu-se asupra măsurilor ce aveau să le iea. Insă Mitropolitul (Exarhul Gavril Bodonì), fiind o unealtă a Ruşilor, adus aici din Rusia, n'au îndrăznit boierii să vorbească deschis. S'au adunat însă mai pe urmă uni din cei mai bătrâni dintr'înşii, la sfat, în Curtea Domnească.

Unii erau de părere să dea o jalbă Impăratului, alţii ca să lase toate afacerile ocârmuirii în mâinile Ruşilor, boierii abţinându-se cu desăvârşire de orice amestec.

Această de pe urmă părere însă fu înlăturată, deoarece ea puteà să aibă drept urmare o desorganizare desăvârşită şi o răscoală a poporului, expunând pe boieri la violenţe. Se hotărîră pentru întâia propunere, pentru care aveau să ceară în chip prealabil avizul lui Cuşnicov. Acesta, care fusese numit în postul lui de Prosorovski, nu puteà decât să se rostească împotriva proiectului boierilor, dând ca temeiu că Principele Prozorovski s'ar mânià foarte dacă ei s'ar încercà să-i dea curs. La sfârşit boierii se hotărîră să împlinească contribuţia, luând şi măsuri spre acest sfârşit. In schimb Cuşnicov obţinù dela Prozorovski ca ţara să fie scutită de plata întreţinerii spitalurilor pe o lună, ceeace reprezentà o sumă de 80.000 lei.

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti, la 28 Maiu 1808.

(2) Id. din Iunie.

(3) Corespondentul anonim din Iaşi, în Septemvrie.

Cvartirul general al lui Prozorovski fusese transportat la mijlocul lui Octomvrie la Focşani, având a fi împins în cursul iernii la Buzău. Se impusese totodată Ţerii-Româneşti o contribuţie de 120 mii care mari de fân, 50 mii chile de Brăila de pâne şi 80 mii chile de ovăz.

Totodată, zice corespondentul anonim din Bucureşti, iar se începuse înfiinţarea unui regiment de husari români şi se vorbià de înfiinţarea unei miliţii pământene. Cuşnicov făceà cunoscut Divanului Ţerii-Româneşti, în Ianuarie 1809, că pe viitor orice locuitor al acelui Principat va fi dator să întreţină cu ale sale pe soldaţii ruşi încvartiruiţi la el.

Totodată el aduceà la cunoştinţă că sosise în ţară un mare transport de monede turceşti de argint, bătute în Rusia, cu cari aveà să se plătească pe viitor solda trupelor, în locul rublelor ruseşti (1).

La Fevruarie 1809 (2) se cer din Moldova 11.000 care cu 44.000 boi, cu plată, spre a aduce 54.000 cetverturi de grâne din Rusia Mică. Divanul răspunde că, în momentul de faţă, când au să înceapă arăturile, ţara nu se poate lipsi de un aşà mare număr de trăgători.

La Noemvrie 1809 Bagration primì ordin să urmeze operaţiunile peste Dunăre cu toate puterile de cari dispuneà. Prin urmare toate magazinele din Moldova aveau să fie transportate în jos (3).

Moldova trebuià deocamdată să dea 11 mii care pentru transportul proviantului. Celelalte 11.000 de care, în urma intervenirii Divanului, i-au fost deocamdată iertate, însă cu observaţia că: «deoarece acest războiu are de scop şi eliberarea Moldovei de sub jugul barbar, ea are datorie să contribue la purtarea lui cu tot ce i se cere».

Corespondentul adaoge că aceste cuvinte fac impresiunea cea mai rea asupra tuturor Moldovenilor şi mai ales asupra oligarhilor cari, din experienţă, privesc tocmai jugul de sub care este vorba să fie eliberaţi, ca cel mai uşor, ca cel ce l-ar preferà fără îndoeală dacă ar fi lăsaţi liberi să aleagă.

Divanul Moldovei (4) primeşte poruncă, la începutul lui Decemvrie 1804, să aducă la Hârşova, fără plată, pe lângă carele cerute

(1) Id., 25 Ianuarie 1809.
(2) Id., Martie 1809.
(3) Corespondentul anonim din Bucureşti la 29 Noemvrie 1809.
(4) Idem, 10 Decemvrie 1809.

încă un milion de puduri de fân şi să dea şi să transporte la Hârşova, Focşani şi Buzău 51 mii cetverturi de pâne (cetvertul a 120 ocà).

Deoarece birnicii, în urma contribuţiunilor anterioare la cari fusese supuşi, se găsiau în neputinţă să predeà şi această nouă câtime de pâne, Divanul a hotărît că vor contribuì la această nouă rechiziţie şi boiërii şi mânăstirile. S'a mai hotărît ca toate moşiile din raiaoa Hotinului, oricui ar aparţineà, să fie luate pe seama Visteriei pe vreme de un an şi arendate în folosul ei. Costul cumpărăturii acestei câtimi de pâne, cu al sacilor în cari urmà să fie pusă, dar fără a socotì transportul ei, se ridicà la $1^1/_2$ milioane lei.

Intr'un raport al lui Ledoulx către Champagny din 1810 (1) găsim următoarele :

«La Valachie est dans l'état le plus déplorable, les contributions que le Divan est obligé de lever pour les besoins de l'armée sont quadruples de ce qu'elles étaient sous les hospodars. *Un malheureux paysan, qui a pour tout bien une paire de bœufs et un chariot, paye jusqu'à 40 piastres par mois de contributions.* Le compte général, qui a été réglé à la fin de 1809, représente une somme de 30 millions que la Valachie a été obligée de fournir aux Russes depuis leur entrée dans ces provinces, tant en argent comptant qu'en denrées. Il faut ajouter à cette somme tout ce que les boyards, entre les mains desquels les Russes ont vendu l'autorité administrative, ont su accumuler pour leur propre compte, et dont la somme peut se monter encore à près de dix millions, et l'on pourra se faire une idée de la détresse dans laquelle se trouve, ce malheureux pays. *Il est de fait que si cet état de choses dure encore un an, la Valachie ne sera plus qu'un pays ruiné sans ressources et qu'il faudra repeupler, car une infinité d'habitants des villages qui se trouvent près du Danube, conduits par le désespoir, ont déserté et désertent tous les jours en Bulgarie, du côté de Sistov et de Nicopoli, où ils sont très bien accueillis.*

«La Moldavie est tout aussi pressurée que la Valachie, mais elle est cependant plus fortunée. *La noblesse moldave est infiniment plus riche, moins avide ; il y a beaucoup plus d'harmonie parmi les boyards et ils aiment davantage la patrie.* Les Russes l'ont aussi un peu ménagée, sans doute étant plus voisine de leur Empire. Elle peut encore, si cette guerre se prolonge, se soutenir quelque temps.

(1) Fără altă indicare de lună şi de zi.

«Ce qui a aussi beaucoup contribué à la ruine de la Valachie, c'est une espèce de guerre d'intrigues que se font deux partis qui divisent entre eux tous les boyards. L'un de ces partis a pour chef M. Varlam, créature du Prince Ypsilanti, *l'autre est conduit par Philipesco, homme fin et toujours secrètement attaché au Prince Soutzo. Ces deux partis, pour se soutenir auprès des autorités russes, briguent et obtiennent les places d'administration en répandant beaucoup d'or; cet or ils le regagnent au centuple lorsqu'ils sont en fonctions et ils ne peuvent le regagner qu'en écrasant le peuple sous le poids des contributions.*

«Telle est la situation de cette malheureuse Valachie: une province si belle, si productive, si riche en toute sorte de mines, se trouve abîmée, presque déserte, en proie à une complète anarchie: en un mot offrant l'affreux tableau de la misère et du désespoir, ce que sans doute l'Empereur Alexandre ignore.»

Corespondentul nostru din București arată, la 10 Martie 1810, că un birnic aveà de plătit pe an 91$^1/_4$ lei contribuțiuni de răsboiu, în cari nu erà cuprinsă contribuția de 7 lei de cap pe lună, *care erà încassată în chip fraudulos, și la întâia și la ultima zi a lunii,* ceeace o ridică la 14 lei pe lună.

Și pe lângă aceste, săteanul mai erà dator să pună necontenit la dispoziția armatei, pentru trebuințele ei, carul și boii lui fără plată. Această de pe urmă sarcină a avut drept rezultat că, în unele județe, nu se mai găsesc nici trăgători nici care și că se prevede că în curând Principatul întreg va fi cu desăvârșire lipsit de vite de jug.

Corespondentul trecând prin Câmpulung, n'a găsit să cumpere nici o bucată de pâine și, la întrebările lui, i s'a răspuns că de 24 de ore ține această lipsă.

Conform unui ordin al lui Camenski, transmis Divanului Moldovei la începutul lui Aprilie 1810 (1), de către Cușnicov, se hotărî înființarea a cinci linii de magazii, spre a preîntâmpinà orice lipsă și a ușurà transportul. Intâia urmà să fie așezată pe malul stâng al Nistrului, dela Camenița până la Ovidiopol, a doua dela Iași până la Fălciu, a treia între Galați și Focșani, a patra între Buzău și Brăila, a cincea între București și Slobozia; afară de acestea, cetățile Hotin, Bender, Ismail și Brăila urmau să fie aprovizionate și să primească garnizoane.

Divanul a chemat înaintea lui, în ziua de 1 Iunie st. v., toată negustorimea și toate breslele de meseriași pentru a le face cunoscut

(1) Corespondentul anonim din București, 19 Aprilie 1810.

că, spre acoperirea deficitului din Visterie li s'a impus o contribuție de aproape un milion de lei (1).

Iată cheltuelile făcute de Moldova pentru armata rusească în anul 1810 (2).

Pentru întreținerea spitalelor rusești, pe lună 70.000 lei, pe an	852.000 lei.
Pentru transporturi, pe lună 29.325 lei, iar pe an .	354.300 »
Pentru cancelaria Președintelui, pe an	36.000 »
Pentru poliția rusească, acum înființată.	24.000 »
Pentru 200.000 care lemne de fag a 3 lei . .	600.000 »
Pentru 51.600 cetverturi grâne a 15 lei	774.000 »
Pentru 6.500.000 puduri fân a 20 lei	3.250.000 »
	5.890.300 »

Corespondentul n'a putut află la ce sumă se ridicau veniturile Principatului, cât costau lefile slujbașilor și întreținerea așezămintelor publice. După încredințarea unui funcționar în măsură de a fi bine informat, Visteria are în fiecare an un deficit însemnat, care se întâmpină până acum prin încassarea de mai nainte a unor dări, mijloc care, nelăsând bietului contribuabil vreme să se reculeagă, l-a ruinat cu desăvârșire.

La toate aceste sarcini cari întreceau cu mult puterile țerii, se mai adăogeà întreținerea soldaților încvartiruiți la oamenii de starea de mijloc și la țărani, neauzitele stoarceri ale Rușilor și lăcomia fără frâu a slujbașilor moldoveni, necontenitele rechiziții de crupe, carne, etc., clăcile neplătite la repararea cetăților, oprirea pe loc a negoțului și lipsa de bani care urmează dintr'acest fapt, boala de vite, recoltele rele, judecățile lipsite de dreptate, siguranța publică neinchezeșluită, cari pregătesc țerii pentru viitor o soarte din cele mai nenorocite.

In August 1811 izbucnise în București turburări din cauza nouăi contribuții impuse de Ruși. O asemenea contribuție lovind toată lumea: boieri, negustori și țărani, s'a pus și în Moldova.

Speranța ce hrăniau Moldovenii că socotelile trimise de ei vor face pe Ciceacov să se poarte cu mai multă cruțare către țara care făcuse și suferise atât de mult pentru ajutorul oștirii rusești, au dispărut răpede.

Rezultatul prezentării sus ziselor socoteli a fost impunerea unei nouă furnituri de 7.500.000 puduri de fân, jumătate în natură și

(1) Idem, 13 Iunie 1810.
(2) Corespondentul anonim din Iași, 10 Octomvrie 1810.

jumătate în bani, a câte 10 parale pudul, și care urmà să fie predată în 40 de zile.

Această nouă rechiziție care întreceà atât de mult puterile unei țeri istovite, a adus pe boierii Divanului în cea mai mare îngrijire și, după ce s'au sfătuit, s'au hotărît să trimită lui Ciceagov, la București, deputați din sânul lor însărcinați să-l roage ca, ținând samă de starea de nevoie a țerii, să ceară reducerea nouăi sarcini. Au plecat la București în calitate de deputați ai Divanului Marii Logofeți Costache Ghica și Constantin Balș, amândoi membri în Comitetul de ocârmuire, boierii cei mai bătrâni și cei mai considerați din țară.

Una din cererile acestor deputați erà privitoare la dispoziția luată de Ruși ca furniturile trebuitoare oștirii să fie făcute jumătate în natură și jumătata în bani. Divanul Moldovei se declară gata să predeà toate contribuțiile în natură, dar nu voià să audă de plata unei părți dintr'însele în bani. Se da ca temeiu pentru acest refuz faptul că, dela intrarea Rușilor în țară, orice negoț încetând cu desăvârșire, nu dispun de nici un chip pentru a transformà roadele pământului lor în bani.

Visteria Țerii-Românești însă s'a declarat gata să plătească în bani jumătate din furniturile impuse țerii (1).

Pentru retragerea Rușilor se ordonă, la începutul lui August 1812, Divanului ca să pregătească un număr foarte mare de care pentru transportarea conținutului magaziilor în Rusia. Divanul opunându-se cu hotărîre acestei cereri, i se propuse să cumpere proviziunile conținute în magazii pentru $1^1/_2$ milioane lei (2).

Mitropolitul Ignatie care erà hotărît să părăsească Țara-Românească înainte de plecarea Rușilor și să meargă în Austria, aveà să fie însoțit de Banul Costache Ghica cu întreaga lui familie. Alți boieri cari se arătase partizani prea pe față ai Rușilor, urmau să plece sau chiar plecase la Odesa (3).

Inainte de a prezentà cetitorului traducerea extractelor d-lui Halippa, cred nemerit a da aici o lămurire.

După corespondentul anonim din București, suma ce o plătià, la 1810, un țăran din Țara-Românească, ca bir și contribuție de răsboiu,

(1) Corespondentul anonim din București, la 24 Iunie.
(2) Idem., la 15 August 1812.
(3) Idem, la 20 August 1812.

se ridică la 259 lei pe an plus deosebitele rechiziţii în natură, plus corvezi de tot felul, plus jaful zapciilor.

Ledoulx, în raportul lui dela 1810 citat mai sus, evaluează totalul sarcinilor unui ţăran posedând o pereche de boi la 40 lei pe lună, sau 480 lei pe an. Vedem că amândouă izvoarele concordă, căci cu bună samă că deosebitele rechiziţii, corvezile şi jafurile reprezentau o sumă care nu se puteà depărtà mult de diferenţa dintre suma reprezentând contribuţia în bani (259 lei) şi cea de 480 lei a lui Ledoulx, care reprezentà după el totalul sărcinilor unui sătean.

Leul la 1810 valorà aproape un franc, deoarece valoarea galbenului olandez care valorà aproape 12 franci fusese stabilită la 12 lei. Deci ţăranul român plătià la 1810 suma de 480 lei de astăzi cari, în acel an, reprezentau o putere de cumpărare de multe ori mai mare.

Dacă astăzi ţăranul român de stare mijlocie ar fi constrâns să răspundă statului, în bani, corvezi şi producte, o valoare de 480 lei pe an, cu bună samă că cei mai mulţi din ei n'ar fi în stare s'o achite şi că ţărănimea ar fi adusă la sapa de lemn în timp foarte scurt.

De unde vine deci că ţăranul dela 1810 erà în stare să plătească asemenea sumă de bani, care ar ruinà pe cel de astăzi?

Răspunsul este foarte simplu.

Ţăranul român de acum o sută de ani se folosià de cât pământ îi convenià în schimbul clăcii statornice de 12 zile pe an, plătită, aproape pretutindeni în Ţara-Românească, în bani, şi a dijmei drepte din zece una. Să fi cultivat un pogon sau douăzeci, plata bănească erà tot statornică şi echivalentă valorii celor 12 zile de clacă, iar ca dijmă, dacă făceà pâne multă, dădeà mult din belşug, iar din sărăcie puţin. Grânele având preţ din cauza aflării în ţară a armatei, luà pe dânsele bani buni, iar pe păşunile întinse, cari erau mai mult sau mai puţin slobode, ridicà aproape câte vite voià.

Acestui regim al stăpânirii pământului, în vigoare înainte de uzurparea regulamentară, datorià ţărănimea română uimitoarea elasticitate şi uriaşa putere de rezistenţă cu care o vedem mânţinându-se în nişte condiţiuni cari ar ucide fără îndoeală pe urmaşul său de astăzi.

Iată acum extractele D-lui Halippa; ele cuprind nu numai dosarele privitoare la dări şi furnituri, dar şi altele privitoare la chipul în care funcţionà serviciul aprovizionării oştirii şi abuzurile săvârşite cu acel prilej.

Divanul Principatului Ţerii-Româneşti (1), în urma intrării neregulate a dărilor, a întâmpinat greutăţi să plătească, pentru spitale şi pentru porţia de carne a armatei, suma de 425.189 ruble sau 1.064.475 lei pe an. Divanul Moldovei a fost mult mai regulat: până la Iulie 1808 izbutise să plătească spre acest sfârşit 117.184 ruble, pe când cel din Ţara-Românească plătise numai 28.881 ruble. Propunerile Marelui Vistier, Constantin Varlam, (mai pe urmă consilier de Stat actual şi oaspe distins al Basarabiei în anul 1823), care tindeà să sporească birul pe *liudi* (unitatea impozabilă), n'au fost admise de către Divanul Ţerii-Româneşti, care a preferit să ceară un împrumut de 500.000 lei din cassa împărătească pe termen de un an. Această cerere a fost răspinsă de către Comandantul de căpetenie sub cuvânt că «această măsură nu este necesară».

Deoarece erà lucru vădit că rezerva Valahiei pentru aprovizionarea armatei ruseşti se istovià în Maiu 1808 (2), Divanul Valahiei dădù prin Cuşnicov o petiţie Comandantului suprem, Principelui Prozorovski, pentru ca locuitorii să fie scutiţi de darea în natură «până la recolta ce aveà să fie». Comandantul suprem văzù că este absolut trebuitor să iea măsuri pentru a aproviziona magazinele din Focşani cu furajul şi proviantul necesar pe 5 luni, luat din magazinele fiscului, pentru întreţinerea armatei care se aflà în Valahia, cu condiţie ca transportul proviantului să fie efectuat prin mijloacele ţerii, fără osebită plată din partea fiscului împărătesc. In aceeaş vreme, Comandantul suprem dispuse ca Cuşnicov să trateze cu întreprinzători de nădejde cari să procure, la Focşani, pentru completarea aprovizionării magaziilor de acolo, proviant şi furaj din magaziile împărăteşti de peste Nistru. Din Focşani pânea şi furajul aveau a fi transportate în magaziile aflătoare în următoarele oraşe ale Valahiei: Bucureşti, Buzău, Slatina, Craiova şi Ploieşti. La acele puncte Divanul aveà să adune din noua recoltă rezerve de pâne şi de furaj în cantitate, după cum raportase Comandantului suprem prin Cuşnicov. Transportul proviantului din magazinele de peste Nistru la Focşani îl luau asupra lor negustorul de întâia clasă din Odesa Nusin Rapaport, proprietarul podolean Comitele Baltazar Comarovski şi C-ie, negustorul de întâia clasă din Cameneţ Podolski Iankel Braunstein şi Polcovnicul Manolache Balş. La Mohilău, la Iulie 1808, se făcù peste Nistru un pod, care erà menit să înlesnească transportul pânii

(1) No. 68. Despre suma cheltuită pentru întreţinerea spitalelor şi furnisarea cărnii, Halippa, Труды I, p. 363.

(2) Despre atribuirea pentru armata din Valahia a unei proporţii de cinci mii din magazinele aflate în Focşani şi despre transportul la Focşani din rezervele de proviant şi de ovăz de peste Nistru fiind întreprinzători: Graful Comarovski şi negustorii Rapaport şi Braunştein.

şi a furajului; preţurile transportului din Podolia la Focşani fură fixate la 17 parale pe ceas de fiecare car.

Multe sute de mii de puduri de fân se pregătiau în fiecare an pentru armată. Se citează următoarele staţii de depozit în Basarabia de azi: Vadul lui Isac (Greceni); Tigheciu (Codru); Sari Mârza, Sărăţica (Hotărniceni); Criuleni, Chişinău, Boşcani, Negreşti, Tuzora, Volcineţ, Bender, Şişcani, târgul Orheiu, Sărăteni (Orheiu); târgul Soroca, Hăsnăşăni, târgul Mohilău, Chetrosul (Soroca); Briceni, Bălcăuţi, Şişcani (Hotin); Pânzăreni, Ulmii, Bordea, Gherman, Larga, Tabăra, Rezina, Boldureştii (Iaşi), Chilia, Tatar Bunar, Caltabuga, şi Tabac, tocmai în Bugeac. Peste tot în raza Besarabiei actuale se pregătiau în fiecare an 1.775.256 puduri de fân. Pe lângă fiecare depozit se găsià un funcţionar al Divanului, răspunzător pentru împlinirea contractelor de către furnisori în ceeace priveşte pregătirea fânului şi pentru asigurarea cătimilor adunate (1).

Mulţămită zelului ispravnicului Crupenski, clădirea magaziilor din partea moldovenească mergeà mai repede decât acea din partea muntenească. La început, pentru depunerea proviantului, se dăduse clădirile mânăstirilor Sf. Ioan pe partea Ţerii-Româneşti şi Sf. Prooroc Samuil pe partea moldovenească.

Cu deosebire importante au fost depozitele de lângă satul Căinari, la două ore depărtare de Focşanii moldoveneşti şi de cei munteneşti cari se contopise aproape ca două jumătăţi ale aceluiaş oraş, dar autorităţile erau deosebite în ficare parte, după chipul vămilor fruntariei. In titlul dosarului cu greşeală se vorbeşte de 41.000 cetverturi; tot proviantul de pe malul Nistrului, adică din Rusia, care erà să fie depus la Focşani, se ridicà la 82.000 cetverturi, câte 41.000 în fiecare parte (2).

In urma cererii arendaşului podurilor umblatoare dela orăşelul Ataki în dreptul Movilăului, cerând plată pentru trecerea a 998 căruţe, 2.063 cai şi boi şi 2.449 oameni de ai armatei, pentru cari se prezentau cvitanţii Comandantului de căpetenie, Prozorovski a dat următoarea rezoluţie: «Petiţionarul este un prost, precum şi acel care a dat cvitanţele; fiindcă pentru trecerea lucrurilor fiscului pe podurile umblătoare nu se cuvine nici o plată». Şeful afacerilor de fruntarie pe Nistru erà Generalul-Maior Ilie Filipovici Catargiu. Drumul poştei dela Iaşi la Hotin treceà prin satele Mailov(?) din dreapta Prutului şi Gherman din stânga aceluieaş râu. Podul um-

(1) No. 51. Despre desemnarea locurilor de păşune şi despre pregătirea fânului pentru armată în Moldova şi în Valahia, 808, ibid., p. 367.

(2) No. 81. Despre desemnarea locurilor de păşune şi despre pregătirea fânului pentru armată în Moldova şi în Valachia, ibid., p. 367.

blător pe Prut erà ţinut de proprietarii satului Gherman, Sulgereasa Scorţescu şi Teodor Voinescu. Se vorbeşte de un mare pod la Iaşi, cu totul dărăpănat, cu nume de Şerban Vodă, acum neexistând, care unià vechiul palat cu Sf. Spiridon (1).

Pe la mijlocul lui Maiu 1808 (2), oastea rusească din Moldova îşi isprăvise proviziunile de hrană şi de nutreţ. Comandantul de căpetenie, Principele, A. A. Prozorovski a dispus de cu vreme «ca comisia principală de aprovizionare, care funcţionà în Iaşi sub conducerea Consilierului de războiu Stepanovici Grabovski, să aibă neapărată grijă a aduce din magaziile fiscului de peste Nistru proviantul trebuitor la magaziile divizionare ale armatei active, cari se găsiau la: Iaşi, Frumoasa şi Tecuciu. Magazii de ale fiscului se aflau la Cameneţ Podolski, Grudeţe, Proscurovsc, Medjibojsc, Leticevsc, Staro Sineavsc, Hmelniţe, Viniţe, Gaisinsc, Braţlavsc, Tulciusc, Barse, Baltovsk, Olgopol, Ivaneţ, Moghilev, Iampol, Raşcov, Dubăsari, Tiraspol, Ovidiopol, Odesa, Nicolaev şi chiar în Oceacov.

In privinţa aprovizionării, armata din Principate fusese împărţită în chipul următor :

I. Corpul de sub comanda Generalului Locotenent Miloradovici în Ţara-Românească (cu cvartirul general în Bucureşti).

II. Corpul principal cu marele cvartir general, în Tecuciu.

III. Corpul de sub comanda Generalului-Locotenent Marcov (la Dunăre).

IV. Rezervele.

Aceste patru împărţiri se mai subîmpărţiau precum urmează :

a) Detaşamentul Generalului-Major Isaiov I, în Oltenia, pe lângă Craiova ;

b) Corpul de lângă Bucureşti în Valahia Mare ;

c) Avant-garda corpului principal sub comanda Generalului-Maior Voinov, lângă Buzău ;

d) Posturile de sub comanda Generalului-Maior Hitrov, pe lângă Galaţi Reni şi Cartal ;

e) Corpul de lângă Tobac (vechea numire a Bolgradului) sub comanda Generalului-Maior Hamper ;

f) Detaşamentul dela Tătar-Bunar ;

g) Corpul principal aşăzat pe Siret şi pe Bârlad sub comanda Generalului-Locotenent Essen I şi

---

(1) No. 94. Despre lămuririle cerute dela Divan asupra pădurilor şi a trecătoarelor şi despre arendaşii lor spre a satisface transportul trupelor şi a muniţiunilor, ibid, p, 372.

(2) No. 131. Despre aprovizionarea armatei din Moldova cu proviziuni aduse dela magaziile împărăteşti de peste Nistru de către antreprenorii Medelnicerul Teodosie, Căminarul Prunoul şi negustorul Ursul, 1808. Extract Halippa în Труды, II, p. 354.

h) Garnizoanele din Cameniţa Podolski, Hotin, Tiraspol, Akerman, Ovidiopol, Chilia, Sulina (flota), cu escadroanele de rezervă din raialele Hotinului şi a Benderului şi companiile de geniu din cetăţile Cameniţa, Tirasopol şi Ovidiopol.

Aprovizionarea unor trupe răsfirate pe o întindere atât de mare se puteà aduce la îndeplinire în chip mulţămitor numai dacă agenţii însărcinaţi cu asemenea misiune se devotau sarcinii încredinţate lor cu mult zel şi deosebită energie.

Dar, din nenorocire, Consilierul de răsboiu Grabovski nu justificà de loc încrederea ce Impăratul o pusese într'însul.

Incă din Iulie 1808 începură să sosească Comandantului de căpetenie, din partea comandanţilor de corpuri, plângeri împotriva neexactităţii comisiei de aprovizionare. La August Prozorovski se vedeà nevoit să scrie lui Grabovski :

«Dispoziţiunile nebuneşti, negligenţa şi neiertata Domniei Voastre neîngrijire în funcţiunea atât de însemnată încredinţată Domniei Voastre de Mărirea Sa Impăratul, s'a vădit prin neîndestulătoarea aprovizionare a armatei care este bătătoare la ochi. Din această pricină pagubele sunt nenumărate, mai cu samă în momentul de faţă, când toate pregătirile pentru răsboiu trebuiau să fie complete».

Incredinţându-se de incapacitatea absolută a lui Grabovski, Comandantul de căpetenie s'a adresat Preşedintelui Divanului, Senatorului S. S. Cuşnicov, lăsându-i latitudine să dea Divanului moldovenesc întreprinderea transportului proviziunilor.

Cu ajutorul energic al lui Cuşnicov, Divanul isprăvì în curând această afacere încheind contract pentru transportarea proviziunilor fiscului cu Medelnicerul Sandu Teodosiu, cu negustorul evreu David Ursul şi, mai târziu, cu Căminarul Pruncul.

Conform punctului al doilea din stipulaţiunile contractului, antreprenorii se obligau, între altele, că «toate carele ce sunt obligaţi să le dea, trebuesc să fie tari, de nădejde pentru încărcarea proviziunilor şi a furagiului, având acoperişuri bune, căci dacă se va face stricăciune bucatelor, atunci noi, pentru acele proviziuni ce se vor strică, vom fi datori să răspundem».

Al 11-lea punct glăsueşte: «Divanul trebue să plătească pentru transportarea proviziilor şi a furajelor la magaziile indicate, ***câte 22 parale de car pe oră.*** Incărcătura se va socotì în chipul următor :

câte	6	cetverturi	făină	de	fiecare	car,
»	5	»	grău	»	»	»
»	6	»	ovăs	»	»	»

Iar numărul ceasurilor dela un loc la altul se va socoti în felul următor:
Dela Slobozia la Galaţi 53 ceasuri,
» . Tiraspol » » 46 »
» Dubăsari » Frumoasa 40 »
» » » Greceni 40 »
» Raşcov » Galaţi 60 »
» Tiraspol » Frumoasa 31 »

Chezăşi răspunzători pentru antreprenori au fost Visternicul Alecu Balş şi Visternicul Iordache Roset Roznovanu.

Magaziile înfiinţate de ţară la Focşani (1) erau administrate de Clucerul Alecu Nicolescu, rânduit spre acest sfârşit de Divanul Valahiei. Înţelegându-se cu ajutorul lui, Vameşul Costache Paraschivescu, el se apucă de manopere din cele mai necinstite. Fiind însărcinat să cumpere pentru magazii pâne şi furaje după preţuri stabilite, Nicolescu estorcà rezervele ţăranilor cu preţ redus şi primià pânea cu o măsură deosebită : acea obişnuită şi legală, numită *chilă*, trebuià să fie de 240 ocà, iar Nicolescu o luà de 392 ocà.

Toată pânea cumpărată prin asemene mijloace dădeà excedente pe cari Nicolescu le transporta îndată, cu locuitorii satelor vecine, la aşăzarea lui şi le depuneà în hambarele sale. E de necrezut că aceste exacţiuni n'au împins pe ţărani să denunţe toate aceste manopere ale lui Nicolescu revizorilor lui Cuşnicov. Convinşi de faptul că au ascuns şi au luat parte la câştiguri ilicite, mulţi ispravnici şi alţi funcţionari pământeni ai Valahiei au fost depărtaţi judecătoreşte din posturile lor. Caracteristic este că, când căzù nenorocirea peste Nicolescu şi el fu pus sub judecată, atunci fu pusă la cale următoarea şiretenie: toate hambarele lui Nicolescu fură din nou arătate ca aparţinând complicilor lui secreţi, fiecare hambar altuia dintr'înşi, şi aceştia, mai cu samă Paraschivescu, cerură lui Cuşnicov ca să fie despăgubiţi pentru pânea şi furajul luate, ziceau ei, din hambarele lor. Dar în loc de a le împlini cererea, Cuşnicov porunci să se facă o aspră urmărire care avù drept rezultat că mulţi funcţionari pământeni în activitate ai Valahiei luase parte la necinstitele manopere ale lui Nicolescu.

Divanul Principatulului Moldovei (2) a reclamat lui Cuşnicov, cerându-i să tragă la răspundere pe îngrijitorul de proviant de pe timpul lui Ipsilant, pe Clucerul Anastasie Sarartu, pentru singurul temeiu că, la Divan, nu se găsiau

(1) No. 133. Despre revizuirea magazinelor înfiinţate în Valahia şi despre satisfacerea Slugerului Paraschiv pentru orzul luat dela dânsul, 15 Maiu 1808, Halippa, Труды II, 353.

(2) No. 138. Despre trimiterea la Bucureşti a Clucerului Anastasie care se găsià la Hârlău, spre a da socoteală despre cumpărarea proviantului cu care fusese însărcinat de Domnitorul Ipsilant, Maiu 1808, ibid., 358.

rapoarte despre sumele cheltuite de către Sarartu. Acesta s'a desvinovăţit bine faţă de Cuşnicov, învocând aşăzământul local, care erà în putere la depunerea Domnului Ipsilant şi după care «nu se poate cere dela însuş Domnul să sloboadă vreun atestat», adică să dea acte indreptătoare despre sumele cheltuite. Increderea Domnului: iată atestatul cinstei lui Sarartu. Cuşnicov puse să închidă dosarul. Spre a preîntâmpinà orice jignire şi împovărare pentru populaţiunea dela sate şi dela oraşe din partea armatei dislocate în cvartire de iarnă, comandanţii acesteia erau obligaţi să iea dela ispravnicii ţinuturilor, spre sfârşitul sezonului de iarnă, certificate, arătând că trupele încvartiruite în deosebitele localităţi ale ţinutului: cătune, sate sau oraşe n'au pricinuit locuitorilor nici un feliu de pagubă, n'au luat nimic fără bani şi au plătit toate alimentele trebuincioase lor; singura îndatorire pusă locuitorilor erà punerea la dispoziţia soldaţilor a cuptoarelor lor pentru coacerea pânii ce o făceau cu făina dată de Stat. Astfel de certificate se luau dela isprăvnicii în timpul când armata treceà dela cvartirurile de iarnă în cantonamente. Comandanţii de divizii trimiteau toate certificatele de asemenea natură la cancelaria lui Cuşnicov, solicitând dela Preşedintele Divanului, spre a o prezentà Comandantului suprem, încredinţare în regulă despre purtarea trupelor faţă de locuitori. Cuşnicov înaintà certificatele Divanului, pentru ca acesta să iea copii de pe ele (înapoindu-se originalele), spre a fi controlate cu rapoartele trimise de isprăvnicii deadreptul la Divan.

Dacă vreun ispravnic raportà că trupele încvartiruite în ţinutul lui comisese abuzuri, atunci se rânduià o cercetare făcută de o comisie mixtă, în care luau parte atât reprezentanţii armatei cât şi ai autorităţilor locale şi, în caz de a se constatà că vreun abuz fusese săvârşit, se hotărà suma cuvenită spre îndemnizare, care se plătià din sumele datorite de Visterie pentru întreţinerea armatei, iar soldaţii vinovaţi se pedepsiau conform regulamentelor militare.

Comandanţii diviziilor asemenea erau datori să raporteze lui Cuşnicov că nu luase nimic fără bani, nici pentru ei nici pentru Stat. Ca pildă voiu reproduce raportul comandantului corpului de armată, a Locotenentului-General Conte Langeron, dislocat în Basarabia (Bugeac), datat din satul Tobac (azi Bolgrad) din 10 Iulie 1808: «Milostivul meu Domn Serghie Serghievici! Am onoare a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că în tot timpul de când am petrecut peste hotar precum şi a şederii mele în Bender, Akkerman, Chilia, Fălciu şi în Basarabia, n'am luat niciodată nimic, proviziuni

(1) No. 186. Despre buna stare a locuitorilor şi despre chitanţele ce trupele sunt datoare a luà dela ispravnicii ţinuturilor, arătând că nu au pricinuit pagube, ibid., p. II, p. 369.

de hrană sau altele în mod fraudulos fără a plăti singur sau prin aghiotanții mei, ci am plătit totdeauna proprietarilor și locuitorilor toți banii pe deplin, după cum mi s'a adus la cunoștință că Divanul a hotărît să ni se furniseze toate cele trebuitoare după cererea mea.

«Pentru ca Domnii ispravnici sau alți funcționari să nu fi abuzat de autorizația Divanului, de aceea supun respectuos Excelenței Voastre că dacă vreodată vi se va prezentà spre plată vreo socoteală oricare a mea, acea socoteală va fi falșă, căci eu totdeauna am plătit în bani pentru tot ce am luat......»

Din Martie și până în Iulie s'a plătit de Divanul Țerii-Românești (1) pentru cumpărare de crupe pentru oaste, după chitanțele lui Krulicovski, comisar de aprovizionare cl. 8-a, 60.000 de lei. Ingrijită de astfel de cifre, Visteria a cerut lui Cușnicov să suspende darea de bani în loc de crupe, luând măsuri pentru imediata transportare de crupe în natură, din magaziile militare din Focșani, la toate magaziile din Țara-Românească.

Dar crupele se puteau transportà numai într'o anumită proporție de făină, care nu se găsià încă depusă în Focșani, din care pricină satisfacerea cererii Vistieriei a fost întârziată și s'a urmat să se dea soldaților bani în loc de crupe. Cerealele adunate fără bani, (lipsa a fost numai la orz) au și fost repartizate pe la magazii, în conformitate cu ordinele date de Principele Prozorovski. Punctele principale de depozitare au fost, în Moldova: Galați, Tecuciu, Bârlad, Fălciu și Iași; iar în Muntenia: Focșani, Ploești, R.-Vâlcea, Buzău, București, Slatina și Craiova.

Suhanov (2), locotenent, s'a judecat pentru vânzare de fân cazon în mică cantitate (20.000 puduri) diferitelor persoane din raiaua Hotinului, de predilecție arendașilor evrei. El, luà fânul dela diferiți locuitori cu chitanță pentru aprovizionarea boilor slabi ai acelei părți a depozitului ambulant, care își aveà reședința în ținutul Hotinului și se aflà sub dependința comisarului de proviant de cl. 8-a Luchin.

Din Ianuarie și până în Aprilie 1808, au fost luate de către Suhanov, după chitanțele prezentate Divanului de vânzători, peste tot 30.237 puduri de fân, dar afară de acesta Suhanov a mai luat fără chitanță o mare cantitate de fân dela oameni proști, lipsind pe vînzători de orice posibilitate de a dobândì plata fânului predat lui.

(1) No. 304. Despre eliberarea de către Divanul Valahiei a banilor trebuitori spre cumpărare de crupe pentru trupe, 1808, ibid.

(2) No. 315. Despre procurarea de informațiuni Tribunalului militar din Iași, trebuitoare în afacerea sublocotenentului Suhanov al depozitului ambulant, dela 26 Iulie, anul 1808, ibid.

Furnisarea (1) armatei active ruseşti cu proviziuni şi furaj alcătuià principala grijă a guvernelor de pe vremuri ale Principatelor. Vistierul Filipescu în Muntenia şi Roset Rosnovanu în Moldova nu prea îşi dădeau toată osteneala ca să aducă la îndeplinire ordinele lui Cuşnicov cu privire la furnisarea furajului şi a proviziunilor dela locuitorii ţerii. In urma raporturilor anterioare ale celor două Divanuri şi ale Comisarului principal de aprovizionare: Cazimir Pavlovici Culicovski, Cuşnicov a hotărît să se adune din recolta anului 1808, în Ţara-Românească, 73.881 chile de grâu şi 96.509 chile de orz, (ovăz nu se găsià în Principate); iar în Moldova 40 de mii de chile de grâu şi 40 de mii de chile de orz. Din cauză că nu s'a putut adunà atâta cantitate, lucru constatat în August, s'a îngăduit Divanului din Ţara-Românească să completeze suma prin 7 mii cetverturi de mălaiu (meiu). In Moldova însă s'a mai putut adunà, peste suma cerută, încă 5 mii cetverturi de mălaiu. Pe lângă aceasta proprietarii din Hotin au jertfit sume foarte mari pentru cumpărare de proviziuni până la strângerea recoltei anului 1808, iar boierii din Muntenia au dat pentru satisfacerea cerinţelor armatei, până la noua recoltă, din prisosul de care dispuneau. Adunarea furajului conform condiţiunilor de furnisare s'a făcut după măsuri foarte potrivite.

Alcătuindu-se tablourile, arătând cătimile de furaj ce trebuiau predate, ele au fost trimise în ţară, la isprăvnicii. In astfel de condiţiuni, la începerea operaţiunilor de strângere, fiecare locuitor ştià câtă cantitate de furaj sau proviziuni este dator să dea şi să transporte la magaziile Statului (în saci anumiţi, plătiţi de către Visterie cu câte 20 parale unul). La magaziile de primire, pe lângă ofiţerii ruşi cari primiau proviziunile şi eliberau chitanţe în ruseşte, se găsiau în permanenţă şi funcţionari ai Divanurilor, cari controlau chitanţele şi însemnau cât a mai rămas să se iea dela furnisor din proviziunea la care se obligase. In acest chip toate transporturile nelegale, făcute cu deasila în anul 1807 de către ispravnici, cari adunase prin acest mijloc averi însemnate, au fost zădărnicite pe viitor. Autorităţile pământene erau astfel faţă la regulata predare, din cauza regulelor luate, bazându-se pe statistice şi control. Fără alte greutăţi deosebite, până în Septemvrie erau la dispoziţia lui Cuşnicov 315 mii de cetverturi de pâne adunate fără bani (neajunsul fiind mai ales la orz), cari au fost împărţite pe la magazii conform hotărîrii Principelui Prozorovski. Punctele unde se aflau magaziile principale erau în Moldova: Galaţi, Tecuciu, Bârlad, Fălciu şi Iaşi; în Ţara-Românească: Focşani, Ploeşti, Râmnicul-Vâlcii, Buzău, Bucureşti, Slatina şi Craiova.

(1) No. 317. Despre umplerea magazinelor cazone cu proviant şi ovăz din pământul ambelor Principate, dela 27 Iulie 1808. Ibid.

Infiinţarea depozitului mobil dela Chişinău (1) a coincidat cu îndepărtarea din funcţiunea de intendent general al magaziilor armatei a Consilierului de răsboiu Grabovski, faţă de care Prinţul Prozorovski pierduse orice încredere, şi cu numirea în locul lui a locotenentului Andreiu Iv. Cernov. In ordinul său către Cernov, dat la 10 August 1808, Prozorovski scrià cu privire la magaziile de depozit din Chişinău şi din satele din apropierea acestui târguşor, că trebue ca ele să nu fie mai departe de Chişinău decât 15 verste, dispunând să se adune toate furgoanele aici, atât cele ce se puteau trage cât şi cele ce nu se puteau trage de boi provenind din Podolia, cât şi din Hotin şi ori unde s'ar găsi asemenea furgoane să fie aduse în depozit. In guvernământul Podoliei furgoanele erau ţinute la dispoziţia Consilierului de răsboiu Grabovski, căci toamna cumpărase fân aici.

In jurul Chişinăului însă se găsiau păduri în deajuns conţinând şi fân îndestul, tot aici se puteau face şi popasuri şi despre acest lucru fusese înştiinţat Cuşnicov. La luarea în primire de către Cernov a magaziilor mobile, s'au găsit în ele 50 subofiţeri, 244 soldaţi, 3.024 vizitii, 5.306 de care, 10.306 boi. Magazinul se împărţià în 4 părţi, fiecare parte în 8 transporturi sau partizi, a câte 125 de care în fiecare transport. Toate partizile erau însărcinate să aducă proviantul dela depozit în lagăre, sub şefia unui intendent particular, iar alte transporturi sub supravegherea ofiţerilor de transporturi. Principalul rău, din cauza căruia magazinele mişcătoare ajungeau în deplină confuziune, constà în faptul că înşişi şefii de transporturi se îmbătau în mod oribil, iar de soartea boilor şi a cărăuşilor nu se interesau de loc. Sărmanii cărăuşi erau vrednici de plâns; ei erau în sdrenţe, iar boii muriau din cauza relei întreţineri, precum raportà revizorul Saviţki lui Cuşnicov. Se raportase cu prilejul unor transporturi că, în câtevà zile, au murit 200 de boi, în cea mai mare parte din cauza gerului cumplit din iarna anului 1807—1808.

Extractul care urmează alcătueşte un document de o importanţă capitală. El conţine socoteala amănunţită şi a tot ceeace cheltuise Moldova pentru oştirile ruseşti în cele dintâi zece luni ale anului 1808. Cifrele date de Divan sunt absolut incontestabile; ele dovedesc că ştirile reproduse mai sus, ale celor doi corespondenţi şi ale consulilor francezi în privinţa mărimii sarcinilor ce apăsau ţerile noastre sunt departe de a fi exagerate.

(1) No. 351. Despre construirea de magazii-depouri mobile în Chişinău şi în satele din apropiere, 1808. Extract Halippa în Труды III, 477.

Incă dela sfârşitul lui Iunie (1808) sosiau la Divanul Moldovei (1) informaţiuni alarmante asupra stării materiale şi a dispoziţiunilor locuitorilor. Atât rapoartele ispravnicilor cât şi informaţiunile particulare conglăsuiau pentru a arătà satele ca gata, din cauza birurilor apăsătoare, a corvezilor, a orânduelilor istovitoare şi a relelor recolte, să se împrăştie în toate părţile fără gând de întoarcere, numai spre a scăpà de sub o atât de nesuferită asuprire. Aceste tendinţe nenorocite se lăţiau încă din primăvară. In urma unei ierni neobişnuit de aspre şi de prelungite, precum şi a lipsei de fân, ţăranii pierdură cea mai mare parte a vitelor de muncă: ciuma a ţinut până în toamnă. Gerul mare distruse cea mai mare parte din semănăturile de toamnă, iar cele de primăvară fură reduse la un minimum în urma scăderii vitelor de muncă. Adesea se vedeau cum 5—6 ţărani, cari fiecare fusese un gospodar de sine stătător, acum alcătuiau din patru boi despărecheţi din cei rămaşi în vieaţă, un plug spre a arà de abià a zecea parte din pământul ce se arà obişnuit. Spre culme de nenorocire, primăvara fu uscată, popuşoiul (porumbul) se făcù numai lângă codri, în Moldova de sus; dar grindina şi vărsarea Siretului, a Prutului şi a Moldovei distruseră cea mai mare parte a semănăturilor, stricând şi fânul. Spre toamnă s'a văzut că atât mălaĭul (meiul) cât şi pe alocuri popuşoiul (porumbul) erau îndestulătoare pentru a ferì populaţia de calmitatea foametei, dar nu erà de loc pâne pentru vânzare (export). De altmintrelea despre comerţ nici nu erà de gândit pentru moment. Pretutindeni pe drumurile mari se săvârşiau omoruri crude, se despoiau trecătorii de averea lor şi vestea acestor fapte aduceà poporul la adâncă mâhnire. Inainte populaţia erà numeroasă la drumurile mari şi mai mult sau mai puţin se interesà de intreprinderile de negoţ, dar acum populaţia de pe drumurile mari ştià că îndatoriri necontenite o împiedecă dela lucrările gospodăriei şi-i pricinuesc neajunsuri supărăcioase. Şi iată că locuitorii încep a mutà satele în fundul codrilor, că fugarii deabià îşi alesese aşezarea şi se aşezase acolo, pribegiau din nou la cel dintâiu prilej.

In ţinuturile din jos, de lângă Dunăre, unde erà aşezată armata rusească şi unde corvezile erau cu deosebire frecuente şi împovărătoare, «locuitorii fug necontenit, dar prin silinţele ispravnicilor mulţi dintr'înşii au fost descoperiţi şi aduşi la vechile lor aşezări». In ocoalele Basarabiei (Bugeacul) din cauza împuţinării numărului vitelor de muncă, locuitorii «nu mai puteau face semănături», iar ciuma bovină se prelungì până în toamnă. Foarte

(1) Despre jalba locuitorilor moldoveni că sunt încărcaţi cu dări multe, Halippa în Труды, p. 467, dosar No. 330.

îngrijit de această stare a ţerii, Divanul Moldovei ziceà în adresa sa către Cuşnicov din 17 Octomvrie 1808 :

«Istovirea de care sunt cuprinşi bieţii locuitori, soartea lor ticăloasă şi desnădăjduirea care îi stăpâneşte, mai cu seamă din pricina greutăţilor cu cari sunt împovăraţi şi hotărîrea luată de ei să se împrăştie, hotărîre ce s'a manifestat mai cu seamă în unele sate din ţinuturile Ţerii de jos, nu numai că ne întristează, dar ne umple sufletele de supărare.

«Obştia locuitorilor Moldovei are fericirea să recunoască de părinte pe Piosul şi Atât Milostivul Mare Impărat al tuturor Rusiilor, Alexandru Intâiul, ei sunt adumbriţi de ocrotirea Impărăteştii Sale Măriri şi sperau într'o vieaţă fericită potrivit manifestului Impărăteştii Sale Măriri.

«Această ţară s'a jertfit până acuma în tot ceasul pentru îndeplinirea acelor trebuinţe ale oştirii, cari s'au arătat mai grabnice şi mai neapărate, aşteptându-se la o grabnică încetare a acestei sarcini şi la o petrecere mai scurtă a oştirii în ţară, dar din pricina împrejurărilor vremii, s'a prelungit ocupaţia de care sunt legate mulţime de sarcini, faţă de cari locuitorii Principatului Moldovei, cu tot devotamentul lor, apar cu totul în neputinţă de a le satisface, ceeace pe noi ne îngrijeşte adânc.

«Astfel la 1 Ianuarie al acestui an 1808, această adunare a trimis o dare de seamă sau luare aminte de câte cereri pentru indestularea armatei împărăteşti a satisfăcut până acum acest Principat, despre cari se dă astăzi Excelenţei Voastre socoteală pe larg. Cu toate că ne erau cunoscute, noi înşine văzând acea samă ne-am mirat, cum de a putut o ţară atât de mică să ducă o asemene sarcină până în vremea de faţă? Pentru ca ea să nu devină mai impovorătoare, şi deoarece ne temem ca poporul să nu se risipească, aducem ştire pre larg Excelenţei Voastre, ca Prezidentului nostru.

«Numeroasele şi necontenitele transporturi de proviziuni, cari nu lasă săracilor locuitori timp nici să are nici să semene, şi pe deasupra şi transportul fânului (trebuitor armatei) pe la staţiuni şi a marei câtimi de proviant pentru magaziile de răsboiu, desele staţii de poştă aşezate pe toate drumurile, alergările grabnice la toate însărcinările ce li se hotărăsc, s'au împreunat cu greutăţile pricinuite de asprimea iernii şi cu greutăţile suferite în vremea trecută. La începutul răsboiului s'au silit puterile poporului care nu a avut alt gând decât să se jertfească şi să slujească în aceeaş vreme armatelor Majestăţii Sale.

«Milostivire cere această ţară prin mijlocirea Excelenţei Voastre dela tronul Majestăţii Sale Imperiale şi prin bunul ajutor al Inaltului Comandant suprem al armatei, Principele Alexandru Alexandrovici Prozorovski.

«La starea actuală, vrednică de plâns, s'ar aduce mare uşurare şi miluire dacă, după măsura puterilor ţerii, s'ar binevoi să înceteze cu totul trans-

portul proviziunilor, ca să nu se mai întrebuinţeze lucrătorii obosiţi la transportul proviantului dintr'un loc într'altul, precum şi la al fânului şi al lemnului trebuitor la toate polcurile, dar să se întrebuinţeze, spre miluirea săracilor locuitori, boi şi care cazone spre acest sfârşit, căci ei nu mai au mijloace pentru a îndeplinì îndatorirea transportului. Apoi să nu mai fie siliţi locuitorii istoviţi să mai facă alte magazine şi, precum se urmà în răsboaiele trecute, să se depună proviantul sub cerul deschis: nu se va stricà şi apoi norodul nu mai are nici o putere.

«In sfârşit s'ar mai puteà face pentru acest popor credincios şi alte uşurinţe în alte trebuinţe osteneşti, fiindcă poporul munceşte şi sufere în sărăcie şi nu are de unde să mai plătească. Inţelepciunea Excelenţei Voastre căruia i s'a încredinţat epitropia acestui popor şi bunătatea de inimă a Strălucirii Sale ne dau bună nădejde că, după această suplică pe lung prin noi luminaţi, vom aveà simţitor ajutor şi deslegare înainte ca norodul să fie adus la îndeplinirea proiectelor lui de fugă. Pe cât nouă nu ne va lipsì pe viitor putinţa, vom urmà a raportà asupra acestor împrejurări cu adâncă supunere.

«Oricine poate judecà uşor, că între asemenea slăbire a ţerii se poate aveà o amânare a atât de multor îndatoriri şi cereri şi pentru aceasta credem de datoria noastră să dăm mai întâiu de ştire spre a îndreptăţi râvnà şi neobosita trudă depusă de Divan şi despre cari însuş Exc. Voastră a binevoit să mărturisească».

Spre mai bună încredinţare Divanul Moldovei a prezentat lui Cuşnicov următoarea socoteală:

«Samă de sărcinile împlinite dela locuitorii acestei ţeri pentru oştirea împărătească rusească în anul curgător 1808, dela 1 Ianuarie până astăzi, fără banii luaţi din Visteria ţerii şi fără cele împlinite de locuitori, fără furnituri pentru cari trebue să se fixeze preţuri spre a fi achitate şi afară de marea câtime de fân ce s'a poruncit să se pregătească. (1)

A. Sarcini dela 1 Ianuarie 1808 până astăzi, asemenea şi cele cumpărate sau rambursate cu bani din Visteria ţerii.

	LEI
Pentru cumpărătura a 64.000 cetverturi de făină, crupe şi ovăz depuse în magaziile oştirii în cursul lunilor Martie, Aprilie şi Maiu, peste proviantul luat în anul trecut din ţară cu ordin, fără bani şi peste cele luate cu bani din Visterie	410.000

(1) Această piesă, ca toate cele cuprinse în extractele D-lui Halippa, au fost traduse din ruseşte; iată temeiul pentru care limba întrebuinţată în ele nu este aceea a epocei.

	LEI
Pentru 60.000 cetverturi făină şi orz de cumpărat acum, din banii ţerii, şi pentru depunerea lor în magazine cu mijloacele ţerii	560.000
Pentru 3.000 cetverturi de făină cumpărate cu banii ţerii predate diviziei Strălucirii Sale Contelui Langeron în Octomvrie trecut, plătite din Visterie.	20.000
Pentru transportul, în Martie trecut, a 10.469 cetverturi făină din Criuleni la Chişinău, plătit cu 60 parale de fiecare cetvert.	15.703
Pentru întreţinerea spitalelor militare, câte 62.145 lei pe lună, iar pe 10 luni, dela 1 Ianuarie până la sfârşitul lui Octomvrie, se ridică la	621.450
Pentru porţia de carne la Inalta Comisie de aprovizionare, hotărîţi fiind 29.520 lei, iar pentru 10 luni, dela 1 Ianuarie până la sfârşitul acestei luni, mai adăugându-se încă 10 mii lei avansaţi pentru Noemvrie următor se ridică la	305.020
Cheltueli pentru construcţiuni din nou pentru spitaluri la Mânăstirea Galatei şi la casa Principelui Ipsilant	24.000
Pentru întreţinerea poştelor pământene după contractele în vigoare şi pentru plata datoriilor pentru taxa cailor de poştă pentru trebuinţele Divanului, după socoteală, în cursul anului s'au cheltuit.	200.000
Pentru plata către negustorul francez numit Capşa, din ordinul Excelenţei Sale Domnului Svetnic de taină, Senator şi Cavaler Cuşnicov pentru transport de muniţiuni de răsboiu	19.140
Pentru diferite trebuinţe, precum: repararea caselor numite *de beilic* luate pentru spitaluri, pentru construirea *Hauptwachtei* şi a magaziilor ce sunt acum în Iaşi şi în Focşani din . . . acuma gata; pentru cheltueala locuitorilor cu ordinele Divanului; pentru chiria casei lui Manu transformată în spital, pentru reparaţia acelei case şi a celei a lui Conache, asemenea şi pentru aducerea în bună stare a spitalului dela Galata; pentru plata negustorului Palizache pentru îmbrăcarea curţii şi pentru alte asemenea trebuinţe cari s'au întâmplat	100.000
Total . .	2.275.713
Plătit dela 1 Ianuarie trecut până la Noemvrie şi Decemvrie Comisiei Comisariatului	124.260
Comisiei de proviant asemenea pe Noemvrie şi Decemvrie pentru porţia de carne.	49.040
Total . .	2.449.040

B. Asemenea sarcinile cari au urmat dela 1 Ianuarie a anului curgător făcute fără plată de către locuitori, pentru cari ar trebui plătit pe măsura preţurilor obişnuite şi cari ar alcătui sumele următoare:

Pentru 85.000 cetverturi de făină, orz şi ovăz astăzi în magazii, fără plată ridicate din ţară, din ordin, pentru transportul cărora s'au întrebuinţat peste 800.000 de care plătite câte 11 lei cetvertul de făină şi câte 6 lei cetvertul de ovăz, cuprinzându-se transportul şi preţul sacilor, face peste tot. 735.000

S'a plătit locuitorilor pentru transportul în magazii a 64.000 cetverturi de proviant şi furaj în lunile Martie, Aprilie şi Maiu, proviziuni cumpărate cu bani, plătindu-se pentru un cetvert câte 2 lei, face peste tot 128.000

Pentru transportul din Bender şi Criuleni la Fălciu, în trecutele luni Aprilie şi Maiu, plătindu-se de fiecare cetvert câte 2 lei, face 10.000

Pentru transportul a 5.700 cetverturi proviant din Focşani la Galaţi, în luna Aprilie, plătit cu câte 60 parale de cetvert, face. 8.550

La începutul construcţiunii flotilei, la Galaţi, s'au trimis 20 de lucrători şi 350 care cu doi boi. Cei dintâi pentru darea jos a lemnului de construcţie în pădure şi cei de al doilea pentru a scoate acel lemn din pădure, asemenea pentru transportul acelui lemn la Galaţi 1.125 care, afară de necontenita trimitere de lucrători şi de care la Galaţi spre a ajută la lucru; deoarece s'au plătit câte 10 lei de fiecare car, face 11.250

Pentru căratul fânului trebuitor, dela luna lui Ianuarie până la plecarea în tabere a armatei care se găsià la Fălciu, Frumoasa, Focşani, Galaţi, Bârlad, Iaşi şi în celelalte locuri, la cari cărături au fost întrebuinţate necontenit câte 3.000 care în fiecare lună: Ianuarie, Fevruarie şi Martie; s'a plătit pentru fiecare car câte 50 lei pe trei luni, ceeace face. 60.000

Pentru 1.100 care pentru transportul proviantului şi altor trebuinţe la divizia de sub comanda Domnului General Articev, s'a plătit pentru fiecare car câte 10 lei, ceeace face, pentru tot transportul la Bârlad. 11.000

Pentru taberele Inalt Excelenţei Sale Domnului General Marcov, în timpul şederii diviziei sale în Botoşani şi în ţinuturile Suceava, Dorohoiu, Hârlău şi Herţa s'au strâns câte 300 care pe lună pentru diferite transporturi, afară de 1.000 care asemenea adu-

nate spre a cără pentru tabere lemne, paie și alte trebuitoare, cărora nu li s'a alocat nici o plată; iar celor 300 care pomenite mai sus, plătindu-li-se de fiecare car câte 50 lei pentru fiecare lună, face pentru patru luni.	60.000
Pe 20.000 care lemne de foc pentru lagărul cel mare dela Călieni, transportate până acum, s'a plătit câte 60 parale de car, ceeace face	30.000
Pe construirea la Tecuciu, Bârlad, Frumoasa, Fălciu și Galați, de două mii stânjăni de magazii, fiecare stânjăn plătindu-se cu câte 20 lei, face.	40.000
Pentru lemnele de foc cărate la Galați, câte 2.500 care pe lună; deoarece pe șapte luni, începând dela Aprilie trecut, s'a plătit câte un leu de car, face	17.500
Pe transportul a 5.000 cetverturi de făină din Frumoasa la Catlabuga, asemenea și pentru acel a 5 mii puduri de fân, s'au plătit.	15.000
La 800 surugii împărțiți prin stațiile poștale, fiecare fiind plătit cu câte 300 lei pe lună, face	240.000
Pe 700 stoguri de fân pentru caii de poștă, plătindu-se pentru fiecare câte 200 lei, face.	105.000
	2.111.300

Și aceste sume afară de fânul pregătit pentru oaste, care s'a ridicat la 6.500.000 lei, afară de condeiele următoare al căror preț nu s'a stabilit:

Nemărginit număr de cărături întrebuințate cu prilejul trecerii oștirii pentru diferite trebuințe.

Reparația și construirea din nou a stațiilor poștale în ființă în vremea actuală.

Inființarea de magazii de pâne și de fân, cari au trebuit construite acum la Adjud, Bacău, Roman și Botoșani.

Inființarea de stații de poștă acum trebuitoare pe itinerare provizorii cu cai, furaje și numărul trebuitor de surugii, înființarea cărora a costat peste 30.000 lei.

Transportul lemnului de foc pentru spitalele din Bender, Akkerman, Hotin și Iași, afară de cele cărate acum.

Reparația spitatului înființat acum la Focșani și transportul lemnului de foc pentru acel spital.

Căratul a câte 50 care lemne pe fiecare zi la corpul de rezervă ce se află la Tecuciu, care urmează și astăzi.

Căratul de lemne la Iaşi pentru încvartiruiţi, cărora le sunt destinaţi 1.400 stânjăni.

Transportul unei mari cantităţi de paie pretutindeni, pentru spitalurile acum înfiinţate.

Infiinţarea de poduri pe drumuri şi pe ape.

Cărăturile de orz la staţiile de poştă astăzi în fiinţă.

Deosebite cărături pentru corpul principal al armatei la Călieni.

Asemenea pentru divizia dela Tabac şi Catlabuga.

Asemenea pentru divizia Domnului General Marcov, care se află în Ţara-Românească.

Construcţia de magazii de pâne şi de grajduri pentru caii de artilerie făcută acum, afară de alte multe lucrări.

Cuşnicov prezentă lui Prozorovski, spre examinare, cele arătate mai sus de Divanul Moldovei, confirmând că «starea ţerii este în adevăr astfel» şi, în Noemvrie, Divanul fu înştinţat că Comandantul de căpetenie a dispensat pe locuitori de cărătura proviantului dela un magazin la altul şi a trimis peste graniţa ţerii, în Rusia, 16 regimente de cavalerie.

Fiindcă Divanul din Moldova(1) făcuse cunoscut, că nu se poate adună mai mult de 85 mii cetverturi de proviant, (din care 45 mii grâu iar 40 mii orz), dela populaţia din Moldova, în natură, şi fiindcă Principele Prozorovski a găsit această sumă cu totul insuficientă pentru satisfacerea trebuinţelor armatei, s'a cerut dela Divan să impună populaţiunea (fără a mai scuti pe jidani, mazâli şi fustaşi) la o dare în bani, şi cu banii adunaţi să se cumpere, în 1809, încă 60 mii cetverturi grâu pentru pâne. Divanul a găsit că nu este cu putinţă a se pune acest bir nou, temându-se ca nu cumvă populaţiunea să înceapă a emigră. El a cerut dela Cuşnicov să intervină pe lângă Principele Prozorovski, ca să se întrebuinţeze pentru cumpărarea pânii suma alocată de Visterie pentru porţia de carne necesară armatei şi spitalurilor. Prinţul Prozorovski neconsimţimând la aceasta, Divanul a cerut să i se împrumute suma de lei 380.000 din suma extraordinară a Comisariatului de pe lângă depozitul armatei, făgăduind să înapoeze suma către jumătatea lui Ianuarie 1809. Prozorovski a încuviinţat să se dea numai 200 mii de lei, de care sumă Visteria a putut foarte cu greu să se plătească către depozit, căci încassarea birurilor se făceà cu greutăţi foarte mari.

)1) No. 434. Despre cumpărarea din timp a pânii pentru armată, peste 8 mii cetverturi de grâu, pe lângă depozitul de 60 mii decetverturi de grâu din Moldova şi despre acordarea sumei necesare pentru plată din Visterie, 1808. Extract Halipa, Труды III, 492.

Aproape întreg personalul (1) Comisiunii de proviziuni se îmbolnăvì de friguri, lucrările de cancelarie erau întârziate, aproape nici nu se găsiau oameni pentru serviciu. Pe lângă acestea, din toate părţile veniau ştiri despre abuzurile din magaziile armatei, cu privire la aprovizionarea armatei cu zaharale, iar şeful comisionarilor de proviziuni dela Mohilev, Eazicov, nu plătise banii datoriţi proprietarului Ganiţki pentru pâine, încă de pe timpul cât stătuse divizia a 16-a în Hotin, ceeace a făcut pe Ganiţki să se plângă diviziei. Având în vedere toate acestea, directorul Comisiunii de aprovizionare, Consilierul de răsboiu Grabovski a cerut, prin Cuşnicov, Comandantului suprem, ca să numească în comisiune ca membru nou pe Cucolevski, să înlocuescă pe intendentul aprovizionării din Focşani, Gorciacov Covancoi, şi să ceară dela comisionarul din Mohilev o dare de seamă despre activitatea lui, lucru care a şi fost făcut.

Revizorul trimis în Dubăsari, Saviţki (2), a făcut cunoscut lui Cuşnicov că comisionarii din Dubăsari, conduşi şi sub ordinile lui Tuzonis, schimbase orele hotărîte pentru primire şi nu întrebuinţau mai mult ca 4 ore pe zi pentru primirea grânelor ce se aduceau din Podolia şi erau îndreptate spre Moldova, din care cauză transportul se făceà cu foarte mari greutăţi, suferite de furnisori cari aşteptau zile întregi până puteau să predeà sau să încarce. Toate aceste mizerii se făceau numai pentru a se stoarce bani dela furnisori. După spusele celor cari le suferise, Tuzonis în adevăr luà câte 2 parale de fiecare chilă, fie că o descărcau, fie că o încarcau, ceeace reprezentà un venit foarte mare. In urma raporturilor făcute de Saviţki, Cuşnicov s'a adresat către Principele Prozorovski, şi cei 4 comisionari din Dubăsari au fost daţi în judecată. Aproape 4 ani s'a judecat acest proces în Iaşi, şi în urmă a fost tranşat prin rezoluţia pusă de Comandantul suprem Cutuzov, prin care pârîţii (din cari unul murise) au fost achitaţi, deoarece Saviţki nu înfăţoşase în raportul său dovezi formale asupra abuzurilor săvârşite de Tuzonis şi de ceilalţi comisionari furnisorilor. Pe lângă aceste s'a mai dat lui Tuzonis şi o îndemnizare pentru tot timpul în care a stat dat în judecată, iar celorlaţi comisionari li s'a dat $^{2}/_{3}$ din acea îndemnizare; lui Saviţki, Comandantul suprem i-a făcut dojană. Saviţki a convenit, că a putut să fie indus în eroare şi şi-a exprimat bucuria că nu s'au nenorocit 5 oameni din cauza lui şi a greşelilor lui, mulţămindu-se numai că în trecut toată activitatea ce el desvoltase în această afacere fusese aprobată de Cuşnicov.

(1) No. 446. Despre desemnarea lui Cucolevski ca membru clasa a VII-a al Comisiuni de proviziuni şi despre cauzele neachitării datoriilor diviziei a 16-a, din 13 Septemvrie 1808. Extract Halippa, Труды, III, 496.

(2) No. 458. Despre cercetarea neregulelor făcute de comisionarii funcţionari din Dubăsari, în special ale intendentului Tuzonis, care făceà şicane furnisorilor împovărând pe aceia cari furnisau grâne, 1808. Extract Halippa, Труды, III, 498.

Aproape 125 de mii de cetverturi (1) de proviziuni şi de furaj aşteptau să fie transportate dela Raşcov, Dubăsari, Tiraspol şi Bender; iar în acelaş timp comisionarii de acolo, în frunte cu Tuzonis (vezi mai sus), întârziau recepţiunea grânelor primite din Podolia şi expediarea lor în Moldova.

In urma plângerii furnisorilor, Medelnicerul Sandulache Teodosiu şi negustorul din Iaşi Ursul, adresată lui Cuşnicov prin Divanul Moldovei, pentru ca să cerceteze şi să reguleze situaţia, fu însărcinat cu aceasta revizorul Saviţki. In două luni el a reuşit să descopere toate fraudele şi neregulele făcute de comisionari, cari lucrau numai 4 ore la primirea şi la predarea proviziunilor, ca să silească pe furnizori să le dea mită cu ocazia primirii pânii. Cu deosebire încet se făceà încărcarea grânelor cari erau trimise în Moldova. Comisionarii din Dubăsari hotărîseră ca pe fiecare zi să nu expedieze mai mult de 500 cetverturi. Saviţki a dispus ca să se expedieze câte 4 mii cetverturi de grâu pe zi, lucrându-se dela revărsatul zorilor până la miezul nopţii.

In Chişinău (2) se înfiinţase un depozit general al mişcării magaziilor de pe lângă armata dunăreană. Intendentul principal al acesteia, Lt.-Colonel Cernov, destituise pe mai mulţi intendenţi particulari din cauza lipsei de interes faţă de slujbă, şi între ei erà şi Lukin, care aveà în arendă moşia Chelmeuţii din Hotin, şi întrebuinţà pe oamenii încredinţaţi lui la lucrul acestei moşii şi la interesele sale particulare; el nici nu se duceà luni întregi prin Lipcani, unde erà concentrată partea de sub supravegherea lui şi nici nu vrea să se prezente ca să predeà socotelile noului supraveghetor, numit în funcţiune, scuzându-se că este bolnav. Pe la jumătatea lui Decemvrie, Lukin s'a dus în Hotin şi a intrat în spital, după cum s'a adus la cunoştinţa Comandantului suprem baronul de Lange, care a primit în curând ordin ca să nu piardă din vedere pe Lukin şi să-l expedieze spre a fi căutat în Chişinău, însă sub supravegherea unei santinele.

Atât din rezumatele de mai sus cât şi din extractul inventarului arhivei anexat la memoriul de faţă reiese că, la intrarea armatei ruseşti, *s'a impus ţerilor să dea fiecărui soldat rus şi fiecărui bolnav din spitale militare câte o porţie de carne.*

Textul ordinului prin care s'a hotărît această impunere nu ne este cunoscut; probabil că fusese dat înainte de ocârmuirea Senatorilor şi de înfiinţarea arhivei.

(1) No. 466. Despre trimiterea revizorului Saviţki în Dubăsari pentru oprirea oricărei piedici cu privire la transportarea de acolo a proviziunilor militare la Focşani şi Galaţi, 1808. Extract Halippa în Труды, III, 500.

(2) No. 486. Despre funcţionarul de intendenţă Lukin, care nu se prezentà spre a da socoteală despre starea magazinului mobil din Lipcani din cauză de boală, 1808. Extract Halippa în Труды, III, 503.

Totuş este probabil că în mulţimea dosarelor cari se referă la cheltuelile ţerii pentru armată, în cari se face adesea menţiune de această cheltueală, se vor găsì amănunte permiţând să se deducă conţinutul ordinului în chestiune.

Dacă dările ce le impuneà ţerilor noastre ocupaţiunea rusească alcătuiau o grea povară pentru ele, acea povară deveniă sdrobitoare în urma abuzurilor la cari dădeà loc împlinirea lor de către autorităţile pământene, lacome şi corupte până la măduvă, şi de către cele militare ruseşti cari, dacă nu puteau să le întreacă în lăcomie şi în corupţiune, le întreceau în brutalitate şi în putere de a împilà.

IX.

AMĂNUNTE ASUPRA STABILIRII CURSULUI MONETELOR IN TIMPUL OCUPAŢIEI DELA 1806 LA 1812.

La intrarea Ruşilor în ţară galbenul olandez aveà o valoare de 8 lei. Ca bani de argint se întrebuinţau monete turceşti cari serviau mai cu seamă transacţiunilor curente.

Ca bani de aramă slujiau mai cu deosebire piesele austriace de 5 şi de 10 creiţari, cari au rămas în uz până la 1867.

Corespondentul anonim din Bucureşti scrie sub data de 13 Aprile 1908 că, la începutul lui Aprilie st. v., se simţì de odată o mare lipsă de bani de argint turceşti; ei ieşise cu totul din circulaţie şi, în locul lor, se găsiau numai galbeni olandezi, cari se puteau schimbà în argint numai cu o pierdere de 3, 4 şi 5 parale la galben.

Se întâmplà adesea ca poliţe de ale supuşilor austriaci făcute pe lei turceşti a 40 parale leul, să fie aduse spre protest la Agenţie, fiindcă acceptantul voià să le achite în galbeni pe cursul de 9 lei galbenul, pe când deţinătorul poliţei pretindeà achitarea în moneta desemnată într'însele, adică în lei de argint, sau nu primià galbeni decât cu curs scăzut.

Guvernul rusesc căruia i se raportă această împrejurare, puse să se bată în Rusia monete imitând întocmai pe cele turceşti în uz în Principate, însă de un aliaj mai prost şi având prin urmare o valoare mai mică decât cea indicată, şi le trimise în Principate în poloboace.

La 5 Aprilie se ceti în piaţa Bucureştilor o poruncă a lui Cuşnicov, ordonând primirea în toate transacţiunile a monetelor de argint tipărite în

Rusia. Acei ce s'ar împotrivi la primirea acestor monete erau ameninţaţi cu pedepse grele.

Aceste monete având o valoare mult mai mică decât cea nominală, cursul forţat ce li se dădeà stârnì nemulţămirea cea mai mare între comercianţi şi în deobşte în toată ţara. Supuşii austriaci veniră *în corpore* să protesteze la Agenţie (1).

La 16 Aprilie (2) silind un ofiţer rusesc, prin maltratări, pe un negustor din Bucureşti să primească nouăle monete turceşti, a doua zi rămaseră închise toate dughenele pieţei. Iar supuşii austriaci arătară Agenţiei, care atuncì erà girată de canţelistul Von der Rennen, că ei închisese pe ale lor în urma actului de samovolnicie povestit mai sus.

Autorităţile insistară pe lângă canţelist ca el să hotărască pe supuşi să-şi deschidă dughenele, ceeace el primì numai după ce i se dădù făgăduinţa că supuşii nu vor mai fi siliţi să primească nouăle monete, până la sosirea unei deslegări în această privinţă dela Brenner care se află în Iaşi.

Vicepreşedintele Divanului se hotărî deci să suspende orice măsură menită a silì pe negustori să primească monetele turceşti bătute în Rusia, până la sosirea răspunsului la raportul ce-l făcù lui Prozorovski. Miloradovici însuş parcurse în trăsură cartierele negustoreşti şi, chemând pe negustorii cei mai de seamă, îi ademenì să deschidă prăvăliile, dându-le cuvântul lui de onoare că nu vor mai fi siliţi să primească nouăle monete înainte de sosirea deslegării Feldmareşalului.

La 10 Septemvrie 1810 (3), în urma unei porunci primite dela Crasno Milaşevici, Divanul moldovenesc a hotărît ca galbenul olandez să fie primit în Moldova drept 12 lei, iar rubla rusească drept 3 lei şi 24 parale. Această hotărîre luată fără de veste şi prin care se ridicà valoarea acelor monete (a rublei), a dat loc la mari nemulţămiri din partea comercianţilor cari ameninţau că vor închide dughenele şi vor respinge forţa cu forţă. La urmă se hotărîră să ceară dela Crasno Milaşevici fixarea unui termen până la care monetele să păstreze cursul lor cel vechiu.

---

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti sub data de 19 Aprilie 1809.
(2) Ibidem.
(3) Corespondentul anonim din Iaşi.

Monetele turcești (1) bătute în Rusia începuse să dispară cu desăvârșire din țară, ceeace îngreunà cu mult operațiunile cassei oștirii. Spre a-i pune capăt Camenski hotărî să urce cursul galbenilor de Olanda.

Ordonanța lui din 14 Septemvrie 1810 dispuneà că, spre a împiedecà exportul monetei de argint care fusese adusă spre a ușurà transacțiunile relative la aprovizionarea oștirii, speculă care folosià numai un mic număr de indivizi și erà dăunătoare armatei, dela 20. Septemvrie înainte rubla rusească de argint va umblà 3 lei 24 parale, și deoarece galbenul de Olanda umblà în țară 3 ruble de argint și 33 1/3 copeici, el va valorà dela sus pomenita dată 12 lei.

Iar aceia cari nu se vor supune acestei porunci vor fi ridicați cu patrulă și aspru pedepsiți ca neascultători și împotrivitori.

Mare consternare produse această măsură în tot comerțul. Negustorii de toate treptele alergară la Agenția austriacă și la Mitropolit, rugându-i să intervină pentru nepunerea în vigoare a poruncii lui Caminski. Ei arătau că aprovizionarea lor cu mărfuri străine o faci.mai cu seamă la târgul din Lipsca, unde galbenul olandez umblà numai 3 taleri, adică mult mai puțin de 12 lei. Această urcare a galbenului urmà, după dânșii, să distrugă cu desăvârșire creditul pieței Bucureștilor.

Agentul austriac pare a se fi adresat lui Camenski printr'o notă, reclamând în potriva urcării cursului galbenilor și al rublelor, însă fără rezultat, după cum dovedește următorul extract din răspunsul lui Camenski, care poartă data de 17/29 Septemvrie 1810:

..... Les raisons qui ont déterminé la hausse des ducats sont trop palpables pour que vous ne conveniez pas vous même, Monsieur, qu'elle a dû nécessairement avoir lieu.

Le cours des ducats était précédemment à St. Pétersbourg à 10 roubles et en conséquence ils valaient 10 piastres en Moldavie et en Valachie. Ils sont aujourd'hui à 12 roubles (2), pour établir un juste équilibre ils doivent donc être a 12 piastres dans ces deux provinces; car lorsque le gouvernement de S. M. Imp. les achète 12 roubles, peut-il et doit-il les donner dans ce pays-ci pour 10 piastres?

---

(1) Corespondentul anonim din București, Septemvrie 1810.

(2) Cred că Camenski vorbește aici de ruble hârtie.

Abstraction faite de cette considération la hausse des ducats en Moldavie et en Valachie devenait nécessaire d'après celle que ces espèces ont obtenu en général dans toutes les places commerçantes de l'Europe, et c'est par une suite de cette hausse que les ducats et les roubles d'argent étaient continuellement exportés de ce pays-ci.

«Cette exportation était aussi préjudiciable au pays qu'aux intérêts de ma cour. Il était de mon devoir de l'arrêter et j'espère que la mesure prescrite produira cet heureux effet. J'ajoute, Monsieur, que la hausse des roubles devait forcément amener celle des ducats.

«L'intérêt de quelques négociants se trouve sans doute quelquefois en opposition avec des mesures générales relatives au commerce; je serais véritablement affligé, Monsieur, que des individus de votre nation eûssent à souffrir de la disposition qui vient d'être établie, mais l'intérêt public doit l'emporter sur l'intérêt particulier...»

La începutul lui Martie 1811, un ordin al lui Milaşevici interzise exportul argintului turcesc ca şi al celui rusesc. Ridicarea galbenului austriac dela 10 la 12 lei a adus mare pagubă comercianţilor, silindu-i să vândă marfa lor pe bani turceşti de argint, pe cari îi schimbau în Austria drept 10 lei 20 parale galbenul. In zadar merse consulul austriac la Milaşevici şi-i cerù să revie asupra măsurii; senatorul răspunse «că nu se poate».

A doua zi se puseră afară din curs (1) şi biletele de bancă austriace a căror intrare în ţară chiar erà interzisă.

Iată acuma şi un extract al D-lui Halippa, care ne dă asupra acestei chestiuni amănunte multe şi interesante.

Unii din locuitorii Principatelor (1) «topiau moneta de argint rusească şi, pentru operaţiile comerţului şi industriei lor, o transformau în obiecte lucrate. Cuşnicov poruncì Divanurilor să iea măsuri straşnice spre a pune capăt acestui rău şi a aflà pe culpabilii cari aduceau asemenea prejudiciu fiscului». Toţi ispravnicii fură avizaţi despre aceasta, iar în Capitale inspectarea acestui lucru a fost încredinţat Marilor Spătari cari erau *întâii argintari* (turceşte: *aga ciciumgì başà).* De altă parte «se duceà peste graniţă, din ambele Principate, moneta rusească de argint în cantităţi mari, atât în Imperiul otoman cât şi în al Austriei».

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti, Martie 1811.

(2) No. 129. Despre moneda de aur şi de argint şi despre oprirea de a topi rublele ruseşti şi a le duce peste graniţă, 1808. Halippa, Труды, II, 347.

Pricina acestui export erà foarte evidentă: moneta rusească, prin calitatea ei, valorà mult mai mult decât prețul ce-l aveà atunci în interiorul Imperiului; prin urmare ea puteà foarte lesne să fie topită în străinătate și transformată în obiecte lucrate sau în altă monedă. Prin mijlocirea Divanurilor, Cușnicov dispuse ca inspectorii vamali să aibă cea mai activă și neîncetată priveghere «spre a nu lăsà să treacă peste graniță moneta de argint rusească».

Oprirea de export a monetei fu publicată cu amenințare de confiscare a monetei la împotrivitorii cari nu s'ar supune ordinului precum și a unei răspunderi aspre. Comandantul de căpetenie al armatei, Principele Prozorovski, a poroncit trupelor de pe graniță să facă perchiziții. Totodată s'a făcut și proba valorii intrinseci a monetei de argint rusești și s'a constatat că valoarea rublei întreceà cu 27 parale valoarea monetei turcești zisă *iuzluc* care circulà în Principate. Comandantul de căpetenie a poroncit ca, pe viitor, rubla de argint rusească să fie primită în Moldova, în Valahia și în Basarabia drept 3 lei, adică 120 parale, ceeace a și fost publicat la 1 Iunie 1808 cu amenințare de o aspră pedeapsă pentru acei cari ar îndrăznì să primească rubla pentru mai puțin decât prețul stabilit. In urma acestei dispozițiuni, cursul banilor rusești a fost egalizat cu al monetelor străine și exportul ar fi trebuit să înceteze.

Totuș nu se găsiau ruble în circulație în țară, fiindcă orășenii le negustoriau, le vindeau în Austria și le topiau, făcând din ele obiecte de argint cari, în Austria, se plătiau mult mai bine. Caracteristică este temerea Comandantului de căpetenie ca nu cumvà această politică să jignească pe Austria. Poruncind Generalului Isaiov să facă inspecții dealungul graniței austriace și prin munți, spre a pune capăt la exportul argintului rusesc, Principele Prozorovski adaoge «să nu atingă granița austriacă și să nu dea cea mai mică ocazie nici la cea mai mică turburare a legăturilor prietenești dintre cele două curți Imperiale; aceeaș procedare trebue observată și spre Bucovina, din partea comandantului Hotinului, de către Cazacii ce se găsesc la dispoziția lui spre a face inspecții». După ce a stabilit cursul monetei de argint rusești față cu moneta turcească (1 rublă=3 lei), Principele Prozorovski a găsit absolut trebuitor să iea o hotărîre și în privința galbenilor de Olanda. Acești galbeni circulau în Moldova pe cursul de 8 lei 30 parale și în Valahia pe cursul de 9 lei, «pe când valoarea intrinsecă a unui galben olandez este egală cu valoarea intrinsecă a 3 ruble și 30 capeice în monetă de argint rusească. Prin urmare, făcând socoteala monetei de argint față de valoarea aurului și admițând, precum s'a decis, că o rublă de argint valorează 3 lei, reiese că un galben valorează 396 parale, sau 9 lei 36 parale. Spre a împiedicà pe cât cu putință exportarea aurului,

Comandantul de căpetenie a crezut trebuitor să hotărască ca galbenul olandez, atât în Moldova cât şi în Valahia, să aibă curs de 10 lei în monetă turcească». Pe urmă, după propunerea Divanului Valahiei, s'au stabilit cursurile după cari trebuiau să circule galbenii austriaci şi veneţieni «al căror număr în circulaţie erà destul de mare». Preţuirea valorii intrinseci a galbenilor veneţieni şi austriaci în comparaţie cu cei de Olanda a fost făcută de membrii Divanului Valahiei, în conformitate cu cursul de mai sus al galbenilor olandezi, ei raportând că: «Am făcut dintâiu evaluarea pe greutate şi am găsit că galbenii de cele trei provenienţe au aceeaş greutate, dar diferă între ei prin calitatea aurului ce conţin, adică calitatea galbenului veneţian este superioară celei a galbenului olandez care, la rândul lui, este de calitate superioară celui austriac. Dat fiind acest raport între aceste deosebite soiuri de galbeni în ceeace priveşte calitatea aurului şi având în vedere cursul cel nou al galbenului olandez, propunem să stabilim preţul galbenului veneţian la câte 10 lei 10 parale; al galbenului olandez la 10 lei tocmai şi al galbenului austriac la 10 lei fără 5 parale. Galbenii au avut şi până acum curs după acest raport». Cuşnicov confirmă această hotărîre a Divanului şi noul curs fu publicat pretutindeni. Acest eveniment produse tulburare în lumea comercială a Principatelor. Divanul Moldovei, prin raportul din 12 Iulie 1808, comunică lui Cuşnicov următoarele: «Toţi negustorii acestui oraş (Iaşi), în smerita lor jalbă, arată paguba şi paraponul ce a urmat atât în negoţul lor cât şi în al tuturor negustorilor ţerii, în urma sporirii cursului galbenilor; ei roagă prea supus ca jalba lor să fie adusă la cunoştinţa celui în drept spre a se obţineà o hotărîre încuviinţătoare în acest scop. Deşi din partea lor ordinul pentru sporirea cursului galbenilor este adus la îndeplinire cu toată supunerea, totuş, în momentul de faţă, din pricina acestei urcări de curs, ei s'au lipsit în negoţul lor de monetă de aur şi pentru această vină nu poate fi urmărit decât întreg norodul, prin urmare Divanul lasă ca Excelenţa Voastră să se convingă din însăş petiţia lor şi se măguleşte cu nădejdea că înţelepciunea Exc. Voastre nu va lipsi să iea în acestă privinţă hotărîrea cuviincioasă. Iar din parte-i, Divanul adaoge numai că, în urma urcării cursului galbenilor, comerţul întreg a încetat, toate obiectele, atât cele de hrană ca şi celelalte s'au urcat nemăsurat, în urma căror împrejurări nu numai locuitorii suferă foarte mult, ci şi slujitorii ostăşeşti resimt pagubă.

«In urmarea ordinului cinstitului Divan în privinţa statornicirii cursului galbenului olandez, atât în cumpărarea mărfurilor cât şi în schimbul monetei sunătoare a câte 10 lei bani turceşti galbenul, care poruncă a fost cetită în oraş şi publicată în tot ţinutul, comerţul a stat cu desăvârşire în

acest oraş, căci cea mai mare parte a negustorilor nu se supune la acest ordin, nu consimte să primească galbenul drept zece lei, ascund banii de argint turceşti şi când cumpărătorii vin în dughenele lor pentru cumpărările trebuitoare, ei le declară că nu au mărunţiş spre a le schimbà galbenul. Din această pricină muşteriii parcurgând toate dughenele fără a puteà cumpărà cevà, se nasc între ei şi negustori sfezi şi turburări şi astfel stă pe loc tot alişverişul». Voind să se încredinţeze de adevărul acestui raport, Cuşnicov se adresă Generalului-Locotenent Eugenie I. Marcov, care se găsià atunci la Botoşani. Răspunsul lui Marcov linişti până la un punct pe Cuşnicov. In urma statornicirii aici a galbenului olandez la 10 lei turceşti», scrià Marcov, «negustorii şi negoţul nu pot suferi nici o pierdere, căci toţi oştenii din regimentele diviziei a 15-a, a cărei comandă mi s'a încredinţat de locul preaînalt, îşi primesc solda în bani de argint şi fac cumpărări în acea monetă, pe care negustorii o primesc totdeauna foarte bucuros şi fără nici o împotrivire. In ce priveşte galbenii, deşì aceştia nu sunt primiţi atât de bucuros drept câte 10 lei, aceasta se întâmplă numai atunci când cinevà doreşte să-i schimbe în bani mărunţi. Insă cu prilejul cumpărării mărfurilor negustorii primesc şi galbeni fără nici o împotrivire, cu preţul statornicit de 10 lei fiecare. Spre a ocrotì interesul statului nostru şi spre a mănţineà în această ţară moneta noastră de argint şi galbenii, e de neapărată trebuinţă să se stabilească un curs pentru galbeni».

Cu toate acestea Cuşnicov comunică Principelui Prozorovski jalba negustorilor din Iaşi, «în care se silesc să dovedească cusururile şi pagubele suferite de locuitorii Principatelor în urma urcării cursului galbenilor olandezi». «1° Echilibrul cursului monetelor se dovedeşte prin faptul că ele rămân în circulaţie şi nu sunt exportate din ţară în ţară în provinciile limitrofe. Lăcomia unor locuitori din aceste Principate, comercianţi creştini şi evrei, i-a împins să facă un comerţ păgubitor şi să exporteze de aici in provinciile austriace moneta rusească de argint, adusă aici în mare cantitate şi care de acum înainte trebue să rămână în ţară spre a o îmbogăţì. Acest export dovedeşte prin sine că foloasele speculatorilor cari îl practicau erau foarte însemnate. Spre a pune capăt acestui prejudiţiu, am urcat puţin cursul monetei ruseşti de argint, deşì, cu toată această urcare, cursul ei este cu şapte parale sub valoarea ei intrinsecă, în comparaţie cu moneta turcească. Astfel Evreii găsind şi aici un mare folos pentru dânşii în exportarea monetei ruseşti, se străduiau să cumpere toate rublele plătindu-le câte 3 lei şi 2 parale una. Pe urmă cursul mic al galbenului, în comparaţie cu argintul, a împins pe mai mulţi să facă din aceasta un obiect de speculă şi sumi însemnate de galbeni erau exportate în străinătate. Asta este pricina pentru care am fost şilit să echilibrez cursul galbenilor cu cursul şi valoarea întrinsecă a monetei

de argint. 2° Negustorii din Iaşi pretind, fără nici un temeiu, că în provinciile austriace galbenii circulează cu un curs mai mic decât cel stabilit aici; căci pe când galbenul umblà în Moldova pe cursul de 8 lei 30 parale şi în Valahia pe 9 lei, atunci acelaş galben umblà în Austria pe cursul de $9^1/_2$ până la 10 *guldeni*, şi acum ei umblă câte 13 până la 14 *guldeni*. 3° In comerţul cu provinciile megieşe şi în lăuntrul acestor ţeri, fie în deobşte în daraverile lor comerciale, negustorii nu pot suferì în acest caz nici o pagubă, fiindcă tot lucrul lor se întemeiază pe socoteală; negustorul socoteşte preţul cât îl costă marfa şi adauge folosul trebuitor şi astfel hotărăşte preţul cu care poate vinde, iar locuitorii deprinşi cu moneta turcească, se vor obişnuì asemenea cu aceste monete de argint ruseşti şi cu galbenii olandezi. Astfel vitele lor nu vor rămâneà nevândute, aceste vite fiind obiectul principal al alişverişului lor. 4° Abuzul menţionat de negustorii din Iaşi, cari ziceau că, unii fiind lacomi de argint, au sporit peste măsură preţul mărfii lor din pricina urcării cursului, chiar dacă are într'adevăr fiinţă, n'ar puteà să ţie decât prea puţină vreme şi va fi desfiinţat prin însăş concurenţa şi pentrucă este păgubitor aceloraşi oameni cari, nevânzând marfa lor, vor rămâneà fără nici un folos. 5° Intr'acelaş chip calculele comerciale n'au putut să primească turburări în socoteli decât numai în minuta schimbării cursului, în ceeace priveşte afacerile neisprăvite; dar acum a încetat de mult şi în deobşte aceste calcule nu se pot înlăturà în operaţiunile comerciale din cauza schimbărilor de curs în provinciile străine, dar ele nu trag după dânsele nici o greutate ulterioară. 6° De altmintrelea am raportat M. S. Impăratului dispoziţia mea privitoare la statornicirea cursului monetei ruseşti de argint şi al galbenilor olandezi. Chiar numai acest singur temeiu ar ajunge ca să mă împiedice să mă gândesc numai la satisfacerea cererii negustorilor ieşeni. Cu atât mai mult că găsesc această dispoziţie cu desăvârşire întemeiată şi tinzând numai la oprirea exportului păgubitor al monetei de argint ce începuse a-l face în ţerile străine».

X.

AMĂNUNTE ASUPRA INCERCĂRILOR DE A SE INFIINŢA IN PRINCIPATE CORPURI DE OASTE PĂMÂNTEANĂ.

Am văzut că Moruz, Mihaiu Suţu şi Ipsilant se încercase să înfiinţeze în Ţara-Românească oşti statătoare plătite din Visteria ţerii, dar alcătuite mai mult din străini decât din Români. Amănuntele luate din corespondenţa anonimă din Bucureşti şi din extractele d-lui Halippa sunt privitoare mai cu seamă la desfiinţarea acelor

corpuri, cari au fost de prea puţin folos. Miliţia semi-permanentă a pandurilor, alcătuită numai din Români, a fost mănţinută şi, cu toate criticele ce-i face Langeron, nu încape îndoeală că a făcut Ruşilor servicii bune, alcătuind mult timp partea de căpetenie a forţelor ruseşti în Oltenia.

Iată extractele d-lui Halippa:

In luna Septemvrie 1808 se procedà, în Iaşi, la alcătuirea unui nou corp de husari voluntari cu numele de regiment de husari Lubinski. Agenţia austriacă reclamând în potriva primirii în acel regiment a unor supuşi austriaci, autorităţile ruseşti i-au şi eliminat din noul corp.

Corpurile de Cazaci de curând formate la armata Dunărei de Jos şi a Bugiacului fusese licenţiate de Comandantul de căpetenie, Principele Prozorovski (1) la sfârşitul anului 1807 şi se poruncì tuturor soldaţilor cari slujise într'însele să meargă să se aşeze în pustiul Oceacovului, pe Marea Neagră, sub ocârmuirea Guvernatorului militar al Odesei, Ducele de Richelieu. Insă mulţi Cazaci nesupunându-se şi risipindu-se prin toată Moldova unde se aşezară, fu nevoie ca ei să fie aduşi cu convoiu.

Regimentul de Cazaci români (2) (800 oameni cu *stab-ofiţeri* şi ofiţeri superiori), a fost înfiinţat de Domnul Ipsilant pe seama locuitorilor cari fură siliţi, peste suma trebuitoare pentru solda Cazacilor (4.631 lei pe an), să contribue şi la celelalte trebuinţe ale lor. La 14 Aprilie 1808, Vistierul Constantin Varlam rugă pe Cuşnicov să întrebe pe Feldmareşal (Prozorovski) dacă s'ar puteà lipsì şi desfiinţà acel regiment. In vederea acestei cereri, deoarece întreţinerea acelui regiment costà scump Ruşilor şi trebuinţă de el nu erà, Cuşnicov a hotărît să-l înfiinţeze din nou spre a-l întrebuinţà pentru trebuinţile poliţiei în Bucureşti şi pentru întreţinerea cordoanelor în satul Lita. Această miliţie pământeană, prin neorânduelile ei, a pricinuit multă grijă lui Cuşnicov; volniciile şi pretenţiile ei n'aveau sfârşit şi pe deasupra Divanul nu a voit să se recunoască dator să întreţie acest regiment.

«*Corpul elino-grecesc* (3), format de Domnitorul Ipsilant din husari cernosârbi şi din voluntarii Mării Negre, duse, după plecarea acelui Domn, o jalnică existenţă, fiind pus numai de formă sub comanda Maiorului Pangalo. Câtevà sute de oameni se schimbară în bandă de vagabonzi, foarte primej-

(1) No. 52. Despre Cazacii armatei Dunărei de Jos şi a Bugeacului şi despre transferarea lor din Moldova la Marea Neagră, I. N. Halippa, Труды, I, 361.

(2) No. 77. Despre desfiinţarea regimentului de cazaci români înfiinţat de Domnul Ipsilant, ibid.

(3) No. 89. Despre oamenii cari au slujit în corpul lui Pangalo şi în husarii cernosârbi, cari umblau haimanà prin Bucureşti, ibid.

dioşi pentru liniştea obştească a Bucureştilor. Miloradovici (Vicepreşedinţe al Divanului Valahiei), cu asentimentul lui Cuşnicov şi al Comandantului suprem Prozorovski, purcese să cerceteze în privinţa locului de origine al acestor voluntari şi a sujeţiunii lor, apoi făcŭ lista acelor cari doriau să se aşeze în câmpiile dela Oceacov, sub ocârmuirea Ducelui de Richelieu, sau cereau întoarcere în Sârbia. Dar odată cu manifestaţia dorului de transferare în Rusia ei arătau o pretenţiune de 50.000 lei asupra Domnitorului Ipsilant, ca salar, iar acei cari cereau întoarcerea în Sârbia, alta de 10.000 lei. Dar ei n'au primit decât bani de drum .

Iată cum se rostià Cuşnicov asupra oştirii româneşti (?), adunată de Ipsilant în anul 1807, pe vremea ocârmuirii lui în Valahia.

«Această oaste a fost alcătuită din oameni de diferite stări, în cea mai mare parte vagabonzi, de purtare rea, cari s'au adunat la acea slujbă mai mult pentru interes personal şi pentru câştig, şi de loc pentru apărarea Principatului împotriva invaziunii Turcilor; căci s'au întâmplat în vremile din urmă multe prădăciuni şi siluiri făptuite de această oştire în cuprinsul propriei sale ţeri, care ar fi trebuit s'o apere; însuş comandantul ei, maiorul Pangalo, s'a dovedit părtaş la faptele rele şi ruşinoase ale oştii sale. Promoţiunile în ranguri sau, mai bine zis, numirile în slujba acelei oştiri, atârnau mai puţin de Domnitorul Ipsilant decât de pomenitul maior Pangalo care, necunoscând valoarea achiziţiunii gradurilor în Rusia prin slujbă adevărată şi destoinică, numì şi înaintă ca ofiţeri pe mulţi subofiţeri din slujba rusească precum şi pe simpli negustori greci şi alţi oameni de diferite stări, apoi făcù pe unii căpitani şi chiar maiori. Răposatul Principe A. A. Prozorovski, puţină vreme după ce sosi în această ţară şi luă comanda supremă a oştirii ruseşti, nu numai fiindcă oastea lui Ipsilant erà fără valoare militară, incapabilă de a face servicii, dar mai mult fiindcă erà păgubitoare pentru propria ţară, pentru temeiurile mai sus arătate, o desfiinţă, dând gradelor cari slujise într'însa, atât subofiţerilor şi ofiţerilor superiori cât şi gradelor inferioare, retribuţiunea ce o pretindeau dela Ipsilant, care avându-i în slujba lui, după cum se ştie, cu leafa care o ştià el singur şi tot el singur a putut şti dacă ei au luat leafă pentru timpul ce au slujit în trupele lui, sau cui şi cât anume nu s'a dat, şi care nu numai în timpul ocârmuirii sale în Valahia, dar şi mai pe urmă, adică după plecarea de aici s'a folosit, prin abuzuri ale unor membri ai ocârmuirii cari au rămas, de sume însemnate de bani cari aparţineau numai ţerii şi trebuiau să fie întrebuinţaţi pentru mănţinerea trupelor împărăteşti. Iar Divanul Principatului Valahiei, după plecarea Domnului, a rămas într'o stare atât de tristă şi impovărată, că nu puteà nici de cum să întreţie trupele ruseşti. Fiindcă chiar atunci comandanţii trupelor ruseşti n'au fost în

stare să întreţină trupele lui Ipsilant, cu atât mai puţin puteà să o facă mai pe urmă, deoarece contractase datorii mari şi de abià erà în stare să dea sumele necesare pentru nevoile armatei impuse Valahiei, achitând acestea cu cea mai mare greutate şi încetineală. De altmintrelea desfiinţarea acestor trupe a avut ca urmare că ele, deprinse cu jaful şi cu neorândueala, rămânând în trândăvie şi neavând mijloc de a urmà siluirile de mai înainte, au început în sfârşit, fiind adunate în Bucureşti, a face supărări locuitorilor de acolo». Acesta a fost motivul împrăştierii voluntarilor în toate părţile.

In 1807 (1), Domnitorul Ipsilant alcătuise în Moldova o armată de voluntari şi, din cauza lipsei de arme, a însărcinat prin caimacamul Moldovei, Caliarhi, pe un grec din Nejinsk numit Dimitrie Mavriche, să cumpere arme din Rusia şi să le aducă în Iaşi. Insă deoarece fiecare soldat erà dator să slujească cu arma lui, armele puteau fi cumpărate de Ipsilant în comptul soldei voluntarilor şi cheltuelile s'ar fi putut de asemenea acoperì din reţinerea făcută tot din soldă. Ipsilant, nedispunând de bani mulţi în numerar, a plătit lui Mavriche numai 10.000 de lei, din suma de 23.633 lei cât i se cuvenià, făgăduind negustorului în faţa reprezentantului rus, Const. Const. Rodofinikin, să plătească cu timpul şi restul. In acelaş timp s'au fost cumpărat dela acelaş Mavriche şi arme pentru voluntarii companiei Pangalo din Muntenia, de către Maiorul Condoguni, sub garanţia lui Rodofinikin, în suma totală de 5.076 lei. In urma părăsirii Principatului de către Ipsilant, şi a licenţierii voluntarilor, Mavriche n'a fost achitat, iar armele luate dela dânsul, cari au fost culese de pe la voluntari, se păstrau, nefiind bune de nimic, căci cea mai mare parte din ele erau stricate, în hanul Sf. Gheorghe din Bucureşti. In urma jăluirii lui Mavriche către Cuşnicov, adresată în special lui Rodofinikin, acesta care în acest timp lucrà pentru interesele Rusiei în Sârbia, lămurì că garantarea ce o dăduse pentru Pangalo l-ar puteà obligà să plătească banii numai atunci când celelalte persoane datoare să achite acei bani ar fi fost liberate prin judecată de această obligaţie. Cuşnicov raportând despre întreaga afacere lui Prozorovski, acesta a fost de părerea lui Rodofinikin, recunoscând că acesta nu erà de loc obligat să plătească pentru angajamentul luat de Ipsilant.

Corespondentul anonim din Bucureşti scrie, la 12 Iulie 1812, că Ciceagov adresase, la sfârşitul lui Iunie, Divanului o scrisoare al

(1) No. 359. Despre satisfacerea negustorului din Nejinsk, Dimitrie Mavriche pentru armele luate dela el pentru voluntari de către maiorul Condoguni, din ordinul lui Pangalo şi al Postelnicului Caliarhi, 1808. Extract Halippa în Труды, III, p. 479.

cărei conţinut erà ţinut secret de către membrii lui, dar din care au transpirat totuş următoarele în cercurile bine informate :

După plecarea trupelor împărăteşti (1), apărarea ţerii urmează să fie încredinţată unei miliţii pământeşti de 20.000 oameni, ce are a fi întreţinută de către ţară. Cu ridicarea şi organizarea acelei miliţii în cele 12 judeţe ale Munteniei este însărcinat Banul Constantin Varlam, iar în cele 5 judeţe de peste Olt fostul Caimacam al Craiovei şi Vistier Samurcaş.

Această măsură ce se priveşte ca neputând fi adusă la îndeplinire, erà pentru aceşti doi oameni, cunoscuţi ca deosebit de lacomi, o împrejurare din cele mai îndemânatice spre a încărcà ţara cu cheltueli uriaşe din cari aveau să-şi însuşească cea mai mare parte.

Cheltuelile pentru atingerea scopului propus se ridicau după cea mai modestă socoteală la 8.000 pungi sau 4 milioane de lei cari urmau să fie ridicate din ţară, *cu toate că nu erà cu putinţă a adunà în Ţara-Românească 20.000 oameni în stare să poarte armele.*

Nota în chestiune a neliniştit foarte mult pe boieri cari, pe de o parte se temeau să se compromită faţă de Poartă, iar pe de alta nu cutezau să se opună Ruşilor cari dispuneau de toată puterea.

Langeron ne povesteşte şi el despre proiectul lui Ciceagov de a înfiinţà oştiri pământene, adăogând că această încercare ar fi avut drept rezultat să coste Visteriei Valahiei sume simţitoare de bani cari fură cheltuiţi pentru confecţiune de uniforme luxoase. Ar rezultà de acì că proiectul lui Ciceagov începuse chiar să fie adus la îndeplinire.

Acest proiect nu erà datorit iniţiativei bizarului amiral, ci acelei a însuş Impăratului Alexandru.

Intr'adevăr, în instrucţiunile date de el lui Ciceagov la 19 Aprilie 1812, îi recomandă, ca unul din obiectele de căpetenie ale activităţii sale, înarmarea popoarelor creştine din Imperiul Otoman, pentru ca ele să fie în stare a sprijinì operaţiunile militare ruseşti împotriva Franţei şi a Austriei, cari acum se unise împotriva Rusiei. Pentru organizarea militară a acelor popoare, aveà să se conforme celei proprii ţerii lor. Totuş, dacă principiile disciplinei militare ar puteà fi introduse măcar în parte la ele, va trebui să nu se piardă din vedere că ordinea şi regularitatea sunt utile pretutindeni, dar mai ales pentru operaţiunile militare. Armele şi echipamentul pentru acele înarmări se puteau obţineà dela Anglia.

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti, la 12 Iulie 1812.

In arhiva senatorilor am găsit dosarul No. 4.034 privitor la proiectul de a înfiinţà, în anul 1812, o oştire pământeană şi am constatat că Ciceagov făcûse aceeaş propunere şi pentru Moldova.

Iată mai întâiu adresele lui Ciceacov către Divanuri şi proiectul de organizare :

L'amiral Tschitschagov au Divan de Valachie.

Votre zèle pour le bien-être du peuple confié à votre sollicitude et les dispositions que vous avez manifestées de tout temps à l'égard d'une puissance protectrice de vos droits et de vos privilèges sont assez connus pour que je n'hésite pas à placer en vous toute ma confiance dans un moment qui, indépendamment de l'influence qu'il peut avoir sur la prospérité de ce pays est en outre d'une importance majeure pour le sort des peuples qui souffrent et qui sont menacés du despotisme français. En armant les Valaques pour la défense de leur patrie et pour qu'ils donnent à tous les peuples limitrophes la preuve effective d'une grande verité, c'est-à-dire qu'un peuple qui connait ses moyens et qui sait faire valoir ses droits les armes à la main, finit par obtenir l'amélioration de son sort.

Les Valaques en se mettant aujourd'hui dans cette attitude imposante ne risquent rien et même ils peuvent contribuer puissament à un ordre de choses aussi nouveau que salutaire pour eux. On n'attend que l'échange des ratifications pour que la paix avec les Turcs soit consommée, mais cette paix sans une alliance offensive et défensive est frappée de nullité.

Si cette alliance a lieu, les Valaques armés seront des sujets chers à la Porte, des collaborateurs agréables à la Russie. Si cette alliance ne s'effectue pas, ils doivent s'armer pour défendre leur pays et pour mériter la bienveillance de Sa Majesté l'empereur Alexandre.

Telle étant la ferme volonté de Sa Majesté mon Auguste maître, je crois que toutes les mesures que je prends pour faire concourir spontanément les Valaques à cet objet doivent engager leur reconnaissance et leur ardeur salutaire à se prononcer d'une manière signalée dans cette occasion. Je pouvrais vouloir et ordonner, mais je désire que les Valaques devancent mes intentions et que cet armement s'opère par un mouvement spontané de la nation.

Dans la combinaison du règlement que je vous transmets ci-annexé, on a fait usage des observations que plusieurs d'entre vous, Messieurs, m'ont soumises. Je désire que vous vous occupiez sans retard à l'effet d'en accélérer l'entière exécution.

Les principes qui servent de base à ce règlement sont irrévocables ; mais il vous est libre, Messieurs, de proposer les modifications que vous juge-

rez propres à en faciliter les détails pourvu que ces représentations n'entraînent aucune perte de temps.

Dirigez vers cet objet important la prévenante sollicitude qui vous distingue et rendez-moi compte le plus tôt possible du résultat de vos travaux.

28 Juin 1812.

L'amiral Tchitchagoff au Divan de Moldavie.

Messieurs,

Ayant fait des dispositions en Valachie pour l'organisation d'une milice, mesure motivée par les circonstances et qui doit s'étendre à tous les pays que Sa Majesté Impériale, mon Auguste maître, a confiés à ma sollicitude, j'ai jugé qu'il était nécessaire de vous notifier le règlement promulgué à à cet effet. Je ne doute pas, qu'émules d'attachement envers l'auguste souverain qui vous a protégés, vous ne rivalisiez aussi dans cette occasion de zèle et d'ardeur pour effectuer cet armement.

Votre premier soin doit être d'opérer la levée de la milice en proscrivant toute vexation et en évitant tout expédient onéreux au pleuple moldave. En outre, afin d'alléger autant que possible la charge qui résulte de cette nouvelle organisation, je vous autorise, Messieurs, à ne mettre sur pied la milice que graduellement. Les premières levées serviront de modèle et de point de ralliement à celles qui se formeront par la suite et cet enchaînenement de mesures étroitement liées, rendront plus facile la fourniture de tous les objets nécessaires à l'armement de la milice.

C'est dans la même intention et pour ne point porter atteinte à l'industrie que je crois convenable de permetre aux individus aisés de se procurer l'exemption du service personnel au prix d'une rétribution en argent, laquelle peut être destinée à la levée d'un corps de volontaires.

Je vous recommande, Messieurs, de vous occuper de l'exécution du règlement ci-annexé sans perdre de temps. En l'appliquant à la Moldavie vous pouvez, d'après vos connaissances locales, y faire certaines modifications que vous aurez à me soumettre afin qu'elles soient sanctionnées.

Mr Croupensky qui fesait partie de la députation de la Moldavie est chargé de vous transmettre ces communications impérieuses. Il m'est agréable de lui rendre publiquement le témoignage et de vous assurer, Messieurs, que j'en ai été entièrement satisfait.

No. 56, Bucarest, 2 Juillet 1812,

(signé) *P. Tschitschagoff.*

Bases de l'organisation des milices et de la garde bourgeoise de la Valachie.

Art. I.

Les milices et les gardes bourgeoises de la Valachie se composent des habitants de la Valachie en état de porter les armes.

Art. II.

Les habitants des campagnes constituent la milice, ceux des villes la garde bourgeoise.

Art. III.

La milice est composée de 20.000 hommes armés et habillés et en état d'entrer en activité de service.

Art. IV.

La garde bourgeoise est enrégistrée et organisée pour la défense des cités. Elle entre en état de service toutes les fois que les circonstances l'exigent. Elle s'exerce à cet effet, son nombre résulte de l'enregistrement.

Art. V.

La milice se partage en deux corps distincts : l'un est tiré de la Petite Valachie sous la dénomination de *Pandours*, l'autre est tiré de la Grande Valachie et se nomme *Cattanes*.

Art. VI.

Des Pandours.

Les 5.000 Pandours qui existent actuellement sont portés, si cela se peut sans trop de préjudice pour les finances, à un plus grand nombre. A cet effet on procède sans délai au dénombrement de ceux qui se trouvent maintenant sur pied. Les districts respectifs fourniront les fonds nécessaires.

Art. VII.

L'ancienne organisation des Pandours est conservée.

Art. VIII.

Monsieur le chevalier Samourcasse est destiné, avec le titre d'Ephore, à la surintendance de ce corps. Il procède sur le lieu à sa formation et il

se sert à cet effet des gens qui possèdent sa confiance et il conforme ses mesures aux décisions préalables du Divan. Il dépend du Divan pour la partie administrative de ce corps d'armée et du commandement militaire pour ce qui a rapport au service.

Art. IX.

La Grande Valachie, suivant la division de ses districts ou cadiliks, fournira 25.000 hommes ou un nombre moindre en cas que celui des Pandours actuels soit augmenté.

Art. X.

Chaque district aura un capitaine au plus, d'après son étendue et sa population. Chaque capitaine, d'après les instructions du Divan, procèdera à l'organisation de sa compagnie.

Art. XI.

Les frais d'habillement, d'armement et d'entretien des cattanes sont répartis avec égalité sur les districts respectifs. Dans cette armée sont compris tous les cattanes subordonnés aux Capitaines et aux Polcovnics de la Spatharie.

Art. XII.

Dès que l'organisation de cette armée aura été arrêtée par le Divan, Monsieur le Chevalier Varlam en aura, avec le titre d'Ephore, la surintendance. De même que l'Ephore préposé à l'armée de la Petite Valachie, (§ VIII.), il dépend du Divan pour la partie administrative et du commandement militaire pour ce qui concerne le service.

Gardes Bourgeoises.

Art. XIII.

Dans chacune des villes de la Valachie on procèdera à l'enregistrement des hommes en état de porter les armes.

Art. XIV.

D'après ce registre le Divan règle la formation de cette force armée et établit une discipline au moyen de laquelle les gardes bourgeoises apprennent à reconnaître leurs chefs et contractent l'habitude de se rassembler au premier signal.

Art. XV.

Le Spathar aura la surintendance de la garde bourgeoise.

Art. XVI.

Le Divan, pour tout ce qui concerne les mesures tendant à la prompte exécution de ce règlement, se réduit en un comité permanent. Ce comité se compose de Son Éminence le Métropolitain Ignace, de Sa Sainteté le Vice-Président, de Mr le Vestiar et des deux Éphores.

Art. XVII.

Le comité a la surintendance générale de la milice, des Pandours, et de la garde bourgeoise.

Articles additionnels
au règlement relatif à l'armement militaire.

Art. I.

Cet armement étant motivé par les circonstances actuelles et, par conséquent, devant être considéré comme une mesure temporaire, il est nécessaire de fixer un terme de cinq ans au service des individus appelés à la défense de leur patrie. Après avoir mis le sol natal à l'abri de toute atteinte, ils pourront, à l'expiration de ce terme, rentrer dans leurs foyers.

Des privilèges quelconques dont le Divan spécifiera la nature pourront leur être accordés pour récompense, en veillant à ce que de telles concessions n'ayent rien d'onéreux pour le reste de la nation.

Art. II.

On accordera à la milice des officiers russes, tant supérieurs que subordonnés pour la former aux évolutions militaires et à la discipline, premier mobile de la force armée.

Art. III.

Plusieurs des membres des Divans ayant manifesté leurs idées au sujet du mode d'enrôlement qui sont le fruit de leurs connaissances locales, ils sont engagés à les reproduire dans leurs délibérations, afin, qu'après les avoir mûrement examinées, l'on puisse se déterminer pour celui qui obviera aux inconvénients majeurs et réunira le plus d'avantages pour le peuple de ce pays

(Signé)

P. Tschitschagoff

Precum reiese din textul proiectului, Ciceagov se ţineà strict de instrucţiunile împăratului; pentru noua oştire a Ţerii-Româneşti, negăsind vreo alcătuire în fiinţă, păstră denumirile de ***Panduri*** şi de *Catane*. De altmintrelea este de observat că proiectul lui este foarte confuz, ca în deobşte tot ce ieşià din creierii lui.

Divanul Ţerii-Româneşti care, precum arată corespondentul nostru anonim, nu gustase de loc proiectul, nu răspunse nimic, boierii ştiind că zilele ocupaţiunii ruseşti erau numărate şi că proiectul amiralului nu va ajunge să fie pus în lucrare.

Din nenorocire, Divanul Moldovei nu fu atât de înţelept şi adresă lui Ciceagov următorul raport:

Les ordres de Votre Excellence, contenus dans la dépêche dont elle a daigné nous honorer, ont été reçus dans l'Assemblée Générale avec cette déférence et cette soumission que l'on doit à l'administration bienfaisante qui s'efforce d'affermir la prospérité du pays confié à ses soins, par tous les règlements que l'équité et une sage prévoyance peuvent lui dicter. Telles sont incontestablement les dispositions que Votre Excellence vient de nous prescrire par rapport à la mise sur pied d'une milice nationale et d'une garde bourgeoise; l'urgence des circonstances actuelles en a fait unanimement envisager la levée comme très avantageuse et très salutaire pour le bonheur des habitants de ces contrées. Nous avons aussi pris connaisance des règlements prescrits sous ce rapport à la Principauté de Valachie et nous somme convaincus que la destinée et le salut de ce pays sont attachés à la puissante protection du vaste Empire de Russie. En conséquence, pour nous conformer aux ordres de Votre Excellence et pour satisfaire au désir de nous assimiler aux autres nations, en ce qui concerne au moins la libre exposition de nos droits, nous avons mûrement délibéré sur les moyens d'effectuer la levée de ces troupes, et nous croyons qu'elle serait avantageuse aux habitants d'après l'assurance même de Votre Excellence. Mais plus nous sommes pénétrés de la nécessité du recrutement projeté, plus nous avons été effrayés des difficultés qu'il présente et qui nous paraissent si graves que nous craignons également de nuire à nous mêmes par l'exposition de la vérité, ou de nous rendre coupables envers Votre Excellence par des promesses hasardées et difficiles à remplir. Dans cette alternative, le seul refuge qui nous reste c'est la bienveillance de Votre Excellence. Elle nous en a donné tant de preuves que nous nous croyons autorisés de soumettre à son jugement quelques observations simples et succintes. Fondées sur des faits évidents et sur la connaissance que nous avons du caractère de la nation, elles ne sauraient répandre aucun doute sur la pureté de nos intentions

qui ne s'est que trop manifestée par les preuves que nous avons toujours données de notre fidélité, de notre dévouement et de notre entière soumission aux ordres de Votre Excellence.

Il y a plus de deux siècles depuis que les habitants de Moldavie ont entièrement renoncé au maniement des armes, par l'entier abandon desquelles ils crurent, sous l'ancien Gouvernement, pouvoir mieux assurer leur salut, en prévenant les soupçons qu'une attitude plus imposante aurait pu exciter. Ce long abandon, transmis de génération en génération, les a forcés de concentrer toute leur activité dans la culture des terres et d'oublier tellement l'ausage des armes que leur seul bruit suffit maintenant pour répandre parmi eux l'épouvante et l'alarme.

C'est la crainte de se voir inscrits dans les troupes des puissances voisines qui a empêché jusqu'ici l'émigration des habitants de la Moldavie, à l'époque où l'énormité des impositions et les charges nécessitées par les circonstances devaient les y entraîner. L'usage des armes leur est devenu enfin si étranger que lorsque des bandes de voleurs, composées de 20 et de 30 scélérats, venaient ravager le pays, ils préféraient plutôt se rendre paisibles spectateurs du pillage de leurs foyers que de les repousser par la force, de sorte que le Gouvernement, pour en purger le territoire, fut contraint de mettre à leur poursuite des étrangers armés, tels que des Albanais et des Serviens. Un autre trait fera bien plus connaître à Votre Excellence la terreur que le seul bruit d'un recrutement inspire aux Moldaves. L'Austriche après avoir raffermi son autorité par une domination de plus de trente années dans le territoire de la Bucovine, a voulu en assujettir les habitants aux lois de la conscription, mais leur désertion totale à travers les gardes destinées à la défense des frontières l'a bientôt contrainte à se désister de ce dessein. Les Moldaves domiciliés dans cette contrée furent tellement effrayés du seul mot de recrutement, qu'ils y (sic) bravèrent tous les dangers pour s'y soustraire par la fuite, et que le gouvernement a été bientôt forcé de révoquer les ordres qu'il avait donnés à cet égard. Au commencement de la guerre actuelle, le Prince Ypsilanti á encore procédé à une nouvelle levée de volontaires et de tous les *slousitors* attachés aux *Capitainies* destinées à la surveillance des frontières. Le pays se donna toutes les peines, les dépenses ne furent pas épargnées et toutefois le nombre des conscrits ne put être porté au-delà de mille individus, qui se dispersèrent même pour la plupart avant que d'arriver à leur destination. Une multitude de brigands et de meurtriers dans le pays furent le seul fruit d'une levée si incompatible avec le caractère de la nation. Tel est l'état actuel des habitants de la Moldavie; l'exposition succinte que nous en faisons est de la plus exacte vérité et pourra être attestée par tout le monde.

A juger d'après la connaissance que nous avons du caractère national, nous sommes assurés que, pour contenir dans le devoir et pour empêcher le désertion des troupes qu'on pourrait recruter dans les villages, par conséquent il faudrait proportionner le nombre des gardiens à celui des conscrits eux-mêmes, sans que cette précaution si difficile avançât de beaucoup le but qu'on se propose; car le reste des habitants, saisis de frayeur, prendraient indubitablement la fuite de tous côtés et, par l'abandon de la culture des terres et de tous les métiers, réduiraient le pays bientôt à l'impossibilité de fournir aux dépenses nécessaires à l'entretien des recrues.

En exposant ces observations à Votre Excellence, nous nous en remettons à son jugement et nous nous bornons à l'assurer qu'en tous cas Elle trouvera en nous le zèle et le dévouement que nous avons toujours témoignés.

Nous sommes néanmoins d'avis que pour réorganiser la garde bourgeoise, l'on commence, (comme l'on vient de faire) par ordonner un dénombrement exact de tous les habitants des villes de la Moldavie et par armer toutes les personnes qui ont encore conservé l'usage des armes, qui seront tenues de marcher au premier signal, partout où leur présence serait jugée nécessaire, conformément aux réformes statuées par Votre Excellence elle-même. L'organisation d'une milice nationale pourrait s'effectuer, faute de meilleurs expédients, par une invitation libre, faite de tous les habitants et par des privilèges avantageux que le gouvernement promettra d'accorder aux hommes qui voudraient s'enrôler. On publiera à cet effet des proclamations par lesquelles les habitants de toute la Moldavie et Bessarabie seront efficacement invités à se faire inscrire dans la nouvelle milice nationale pour cinq années seulement, avec promesse formelle de la part du Gouvernement, qu'après l'expiration de ce terme, le nom des conscrits sera rayé du rôle de tributaires et inscrits dans celui des *Mazils* et *Rouptaches* et qu'outre l'armement et la nourriture on donnera à chaque individu une paye de trente piastres par an.

Ces conditions quelque avantageuses qu'elles soient, néanmoins le Divan ne négligera aucun des moyens qui sont en son pouvoir et promettra de ne molester en rien et de n'assujettir à aucune taxe les familles des enrôlés pendant toute la durée de leur service. Ces privilèges sont assez importants et assez avantageux pour nous faire espérer la réussite désirée de ce projet; mais la discipline des eurôlés sera confiée à des officiers russes que Votre Excellence voudra bien leur donner, attendu que nons sommes dans l'impossibilité de leur donner des chefs habiles et versés dans l'art militaires.

La sagesse et la clémece de Votre Excellence consentiront à ce que les dépenses nécessaires pour l'armement et l'entretien des personnes qui voudront participer aux privilèges promis pour un enrôlement volontaire dans la milice

soient prélevées sur les impositions que l'on perçoit sur les habitants de la Moldavie et Bessarabie, d'après l'ordre actuel des finances, pour que le pays ne vienne pas à être surchargé de nouvelles taxes, dans l'épuisement total où il se trouve. C'est par un tel emploi des contributions que l'on prélève actuellement sur les habitants, par les privilèges que l'on projette d'accorder aux individus qui s'offriront à prendre volontairement du service, et par la mise sur pied de la garde bourgeoise à recruter dans les villes de la Moldavie, que le Divan espère pouvoir effectuer la levée des troupes que Votre Excellence requiert, levée qui n'a sûrement d'autre but que notre propre prospérité; mais qui, vû l'état déplorable des habitants de ces contrées, ne saurait s'opérer d'une autre manière sans exposer ce pays à une désertion générale.

Les mesures que nous venons de proposer nous paraissent les plus propres à opérer la levé de la milice demandée dans le sein d'une nation souffrante depuis longtemps, qui ne connait que les pénibles travaux de l'agriculture et pour laquelle tout ce qui a rapport à l'état de guerre et à la gloire des armes lui est parfaitement étranger.

La nation moldave qui connait vos dispositions bienveillantes, magnanimes et paternelles attend avec soumission les ordres ultérieurs de Votre Excellence et un assentiment généreux aux mesures qu'elle vient de proposer par notre voix.

(Signés dans l'original)
L'evèque Gherasim de Roman,
Le Logothète Constantin Ghyka,
Le Logothète Constantin Balsche
Le Hetman Sandoulaki Stourdza
Le Vornic Loupul Balsche,
Le Vornic Emmanuel Dimaki,
Le Vornic Constantin Palladi,
Le Trésorier Alexandre Stourdza,
Le Trésorier Georges Rosset,
Le Trésorier Alexandre Balsche,
Le Vornic Grégoire Ghyka,
Le Vornic Nicolas Chrissoverghy,
Le Spatar Georges Catargi.

Iassy, 14 Juillet 1812. No. 591.

Nu cunosc alt caz în care fruntaşii unei ţeri să fi avut lipsa de ruşine să declare străinului că neamul din care au ieşit şi în fruntea căruia se află este prea mişel pentru a purtà armele. Acest fapt arată cât de cu desăvârşire lipsiţi de simţimânt şi de ideal naţional erau boierii produşi de un veac de regim fanariot. Aceşti oameni, aduşi în fruntea ţerii de privilegiul naşterii sau al averii lor, erau

poate în stare să îngrijească de interesele materiale ale Moldovei, dar erau de sigur incapabili să conceapă măcar ce este cinstea ei.

Cuvintelor boierilor Divanului dela 1812 opun cuvintele lui Vartolomeiu Măzăreanu (1), călugărul ieşit din popor, care, într'un graiu atât de viu şi de puternic, plânge împilarea poporului de către nişte fruntaşi cari nu mai sunt în stare să-i dea, ca altădată, pilda bărbăţiei.

Şi, urmă îndărătnică a regimului fanariot, cuvintele nelegiuite şi mincinoase ale boierilor dela 1812 au mai găsit încă îndelungată vreme răsunet prin unele cercuri, până când le-au înnăbuşit pentru totdeauna, pe câmpiile Bulgariei, în sângele lor, dorobanţii moldoveni.

Dar cum erà să nu fim de râsul şi batjocura străinilor, când singuri ne descriam ca mişei!

Adevăratul temeiu pentru care boierii Divanului s'au făcut vinovaţi de o atât de incalificabilă faptă, a fost fără îndoeală dorinţa de a nu încărcà Visteria ţerii cu cheltueli mari, cari ar fi necesitat şi supunerea lor la birurile de cari fusese scutiţi până atunci.

---

(1) *Acte şi Legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. IV, 761.

ANEXĂ.

Lista dosarelor din arhiva senatorilor dela Chișinău, cari par a prezentà un interes mai deosebit.

1. Condică cuprinzătoare de toate lefile ce s'au plătit dela Visteria Valahiei pe un an întreg, 1808, cum înlăuntru întocmai se arată după cum s'a urmat. 1808.

3. Jurnalul hârtiilor ieșite dela Președintele Divanurilor pe anul 1808. Tomul I. 755 f.; Tomul II. 746 f.; Tomul III. 617 f. In cea mai mare parte franțuzește. (Còpii de pe răspunsurile lui Cușnicov la petițiunile și jelbile ce-i sunt adresate).

4. Numirea lui Cușnicov la Președinția Divanurilor Moldovei și Valahiei. 1808. 76 f.

5. Intoarcerea în Rusia a țăranilor fugiți în Moldova. 1808. 244 f.

6. Despre privilegiile breslei blănarilor și a cojocarilor din Iași. 1808. 29 f.

10. Despre afacerile raielei Hotinului. 1808. 177 f.

11. Despre cvartirurile militare rusești în Iași și regulamentarea întrebuințării lor. 1808. 142 f.

13. Deosebitele lămuriri cerute dela ambele Divanuri și dela Isprăvnicii asupra slujbelor țerii. 1808. 249 f.

15. Lipsa de furaj și de proviant pentru antegarda Atamanului Platow în orașul Buzău. 1808. 16 f.

17. Despre scutirea de contribuție a lucrătorilor cari lucrează la pavarea Iașului. 1808. 16 f.

21. Neajunsul din fân pentru magazia boilor în ținuturile Hârlău, Suceava, Neamțul și Romanul. 1808. 16 f.

22. Neajunsul de fân pentru caii *cazoni* în ținutul Hotinului. 1808. 8 f.

23. Despre poșlinile nelegiuite pe vin și pe rachiu luate de Evreul Bercu Sandomirski. 1808. 8 f.

24. Jalba negustorului din Chișinău, Evreul Abramovici, asupra fostului polc de voluntari pentru neplata celor furnizate după contract. 1808. 8. f.

30, Statul veniturilor și cheltuelilor ștatului cancelariei Președintelui Divanurilor Moldovei și Valahiei pe un an întreg. 1808 1809. 1808. 93 f.

31. Despre diferitele asupriri suferite de locuitorii Principatelor din partea oştenilor. 1808. 120 f.

32. Dispoziţia ca încălzitul oştirii să nu fie cuprins în datoria de încvartiruire. 1808. 144 f.

38. Despre batjocurile şi asupririle suferite de personalul staţiilor poştale din partea pasagerilor. 1808. 314 f.

39. Preţurile cărnii în Iaşi. 1808. II f.

40. Jelbile către Divanul Moldovei ale acelor cari au furnisat proviant armatei. 1808. 27 f.

41. Despre silitra şi pucioasa ce se găsesc în Moldova şi Valahia. 1808. 236 f.

42. Hârtii ajunse la cunoştinţă în 1808 şi 1809. 1808. 242 f.

43. Despre sporirea ştatului poliţiei în Iaşi şi în Bucureşti. 1808. 248 f.

44. Despre focuri şi despre ştrafurile (amenzile) impuse pentru imprudenţă şi negligenţă în Moldova şi în Valahia. 1808. 26 f.

46. Despre funcţionarii moldoveni cari s'au distins prin zelul lor. 1808. 33 f.

48. Despre afectarea de locuri pentru cimitire. 1808. 59. f.

49. Despre limitarea congediilor ce se pot acordà funcţionarilor. 1808. 10 f.

51. Despre materialul trebuitor flotilei la Galaţi. 1808. 216 f.

54. Infiinţarea unei Hauptwachte orăşeneşti în Iaşi. 1808. 33 f.

62. Despre averea protoereului Mihaiu Strelbiţki, descoperită de asesorul de colegiu Strelbiţki. 1808. 17 f.

65. Despre transportul proviantului şi a furajului şi despre magazinele dela Focşani. 1808. 97 f.

68. Despre costul întreţinerii spitalurilor şi acel al porţiei de carne pentru armată. 1808. 259 f.

70. Despre otcupul lacurilor sărate din Valahia. 1808. 72 f.

71. Despre exportul făcut în Transilvania şi Austria de către locuitori ai Moldovei şi Valahiei, de vite cornute, de oi şi de cai. 1808. 56.

72. Jalba Paharnicului Neculai Rizu pentru neplata alocaţiunii de 400 lei pe lună. 1808. 26 f.

73. Despre Caimacamul Craiovei şi despre hotărîrea Divanului Ţerii-Româneşti să nu se facă nici un fel de schimbări în aşezarea Guvernului şi să nu se elibereze persoanelor particulare nici o sumă de bani fără a avizà mai întâiu pe Preşedinte. 1808. 72 f.

77. Desfiinţarea polcului de Cazaci alcătuit de Ipsilant. 1808. 135 f.

80. Despre posesiunile lui Stanislav Hagiu în raiaoa Hotinului. 1808. 20 f.

82. Despre numirea ispravnicilor în Moldova şi Valahia. 1808. 160 f.

83. Despre veniturile Căminarului în Valahia, 1808. 14.

86. Mezatul arendării goştinei logofătului Constantin Balş pentru 115.000 lei. 1808. 2 f.

89. Despre oamenii cari au slujit în corpul lui Pangalo şi despre husarii cernosârbi cari bat paveaua în Bucureşti. 1808. 112 f.

93. Pregătirea la Focşani, a magazinelor pentru 41.000 cetverturi de proviant; jumătate din partea Moldovei şi jumătate din partea Valahiei. 1808. 33 f.

95. Despre gloaba de 1.500 lei pusă asupra Tătarilor basarabieni pentru arderea caselor din satul Goteşti. 1808. 10 f.

98. Despre ştatul Preşedintelui Divanului şi despre achitarea acestor cheltueli. 1808. 185 f.

100. Despre jalba negustorului ieşan Benica Bacalu asupra Polcovnicului Manolache Balş, fiindcă acesta i-a luat un loc de crâşmă şi de casă în oraşul Iaşi. 1808, 43 f.

102. Cererea negustorilor Mavrichie şi Zoia Popa Nicolae ca să fie despăgubiţi pentru poliţele fostului Domn Scarlat Calimah. 1808, 47 f.

103. Ţiganii cari au bătut până la moarte pe părinţii lor în satul Herăstrău din judeţul Ilfov. 1808. 46 f.

114. Deslegare pentru preţurile ce sunt a se plăti de către regimente şi comandamente pentru fân şi lemne. 1808. 55 f.

115. Despre spitalurile militare dela Iaşi, Bender şi Hotin, despre reparaţiile clădirilor şi sumele cu cari Visteria Moldovei a rămas în urmă. 1808. 116 f.

116. Despre înfiinţarea unor comisii de cercetare în Bucureşti şi Craiova şi însărcinarea lor cu cercetarea sămilor foştilor ispravnici. 1808. 348 f.

120. Despre datoriile funcţioarilor din Moldova şi din Valahia şi despre concedii. 1808. 180 f.

122. Despre cei şapte subofiţeri comandaţi în Valahia pentru executarea impozitelor Visteriei Valahiei. 1808. 6 f.

123. Despre venitul sării şi alte otcupuri în Moldova. 1808. 163 f.

125. Despre pretenţia supusului francez, negustorul Capşa, ca să fie despăgubit de cei 38.280 lei cheltuiţi de el pentru oştirea lui Pangalo. 1808. 32 f.

126. Despre banii ce fusese luaţi dela negustorii ruşi şi austriaci din Craiova în vremea invaziunii lui Pasvantoglu în Valahia-Mică. 1808. 45 f.

128. Despre expirarea termenului pedepselor arestanţilor şi despre măsurile de luat în privinţa lor. 1808. 92 f.

129. Despre cursul monetelor de aur şi de argint. 1808. 180 f.

130. Desfiinţarea mai multor slujbe mari şi mici în Ţara-Românească. 1808. 40 f.

131. Despre aprovizionarea armatei şi despre transportarea la Frumoasa şi Galaţi a proviantului şi a ovăzului luat în întreprindere de Medelnicerul Teodosiu, Căminarul Pruncul şi negustorul Ursul. 1808. 279 f.

134. Suma veniturilor şi cheltuelilor Visteriei Ţerii-Româneşti. Depărtarea din slujbă a Visternicului Varlam şi înlocuirea lui prin Visternicul Filipescu. 1808. 172 f.

137. Despre urmărirea şi distrugerea bandelor de hoţi în Moldova şi în Ţara-Românească. 1808. 52 f.

140. Despre otcupurile deosebitelor venituri ale Ţării-Româneşti. 1808, 34 f.

141. Despre suma cheltuită în Moldova şi Valahia pentru faceri de bine. 1808. 30 f.

142. Despre cererea Postelnicului Antonie ca Vistierul Filipescu să fie îndatorit a achità suma de 15.000 lei ce i-ar fi datorit-o pentru arenda unei moşii a Domnitorului Constantin Ipsilant. 1808. 4. f.

143. Despre satisfacerea negustorului Palizache Dumitru pentru mobilele furnisate de el pentru palatul din Iaşi. 1808. 6 f.

146. Funcţionarii numiţi şi depărtaţi de Divan. 1808. 563 f.

163. Impresurarea graniţelor Principatelor de către locuitorii din Austria. 1808. 25 f.

174. Despre maiorul rus Seinovici, care s'a stabilit în satul Oroftiana şi despre greutăţile ce le face locuitorilor întru îndeplinirea datoriilor lor. 1808. 50 f.

183. Despre revendicarea averii moştenite dela tatăl său de către negustorul Hasnaş din Nejinsk, care avere se află în mânile boierilor moldoveni. 1808. 108 f.

186. Despre buna stare a locuitorilor Moldovei şi Valahiei şi despre purtarea faţă de ei a oştenilor şi despre îndatorirea de a se luà cvitanţii dela regimente şi comande. 1808. 244 f.

187. Trimiterea în Basarabia a revizorului Stanchevici spre a cercetà, împreună cu Sulgerul Ioan Cuza, jelbile locuitorilor de acolo. 1808. 140 f.

188. Despre cercetările făcute asupra purtării şi a chipului de traiu a fostului consul împărătesc austriac Hammer, acum şezător în Bucureşti. 1808. 37 f.

189. Invoirea dată Mitropolitului Valahiei Dositeiu, să meargă la «apele calde». 1808. 5 f.

193. Satisfacerea negustorului ieşan Turgi Başà de către Spătarul Iordache Catargiu care îi datorià 400 lei. 1808. 6 f.

198. Reducerea câtimii de fân de furnisat pentru caii armatei pentru supuşii austriaci cari ţineau moşii în arendă. 1808.

201. Numirea şi depărtarea cinovnicilor cari au fost în Divan. 1808. 227 f.

218. Despre furnisarea fânului pentru oştirile (Pandurii) cari se aflau în Oltenia 1808. 10 f.

223. Ordin dat Divanului Intâiu să nu dea ordin ispravnicilor din Oltenia decât prin Divanul Craiovei. 1808. 16 f.

226. Despre comandanţii deosebitelor cetăţi şi despre îndatoririle locuitorilor acelor cetăţi. 1808. 243 f.

222. Despre revendicarea de către Leitenantul-General Nicoriţă a unor moşii în ţinutul Hotinului şi în alte locuri. 1808. 51 f.

235. Despre deputaţii ataşaţi de către amândouă Divanurile pe lângă comandamentele armatei ruseşti. 1808. 86 f.

237. Despre compania de poliţie din Iaşi, alcătuită din oameni luaţi din miliţia Poltavei şi despre completarea ei prin recrutare de voluntari. 1808. 1.136 f.

238. Despre funcţionarii cancelariei Divanului moldovenesc. 1808. 238 f.

244. (Secret) Amănunte asupra poporului bulgar din Turcia. 1808. 11 f.

145. Deciziunea Divanului ca să se uşureze formalităţile pentru acei din nobilii din Principate cari merg în Rusia. 1808. 35 f.

246. Porunca Feldmareşalului pentru statornicirea preţului fânului. 1808. 35.

248. Despre desfiinţarea consulatelor ruseşti din Iaşi şi din Bucureşti. 1808. 10 f.

249. Porunca dată de Prozorovski ca să se adune informaţiuni asupra preţurilor furajului. 1808. 35 f.

251. Cercetare asupra purtării Grecului Mateiu Roset care a vrut să se întoarcă la Constantinopole. 1808. 8 f.

256. Uneltirile boierilor din Bucureşti cu Vistiernicul Varlam. 1808. 47 f.

267. Organizarea Divanurilor Moldovei şi Valahiei. 1808. 57 f.

278. Despre uciderea fără voie a locotenentului Slavinski de către Ispravnicul de Tecuciu, Conache. 1808. File 66.

283. Despre poştele din Valahia. 1808. 46 f.

285. Despre vămile din Moldova cari sunt ţinute în arendă de Hatmanul Paladi. 1808. 2 f.

287. Registrul de intrare al hârţilor secrete. 1808. 4 f.

289. Interzicerea făcută ţăranilor să se mute în cetăţi şi în mahalalele acestora. 1808. 12 f.

292. Despre urmărirea dezertorilor şi a acelor cari le dau găzduire. 1808. 153 f.

293. Despre cărţile deschise date ţiganilor spre a merge din loc în loc. 1808. 4 f.

295. Condica scrierii sufletelor şi a familiilor stării de jos din târgul Iaşi. 1808. 100 f.

304. Despre afectare de fonduri de către Divanul Valahiei pentru cumpărare de crupe pentru armată. 1808. 59. f.

308. Despre satisfacerea lui Suiulgì Başa din Iaşi, care a făcut, la Focşani, conductele de apă şi fântânile. 1808. 23. f.

310. Despre oprirea pusă pe sarea otcupciului sării Moldovei, Hatmanul Sturdza, din cauza neîndeplinirii contractului Evreului Bercu Herşcovici. 1808. 97 f.

313. Despre dislocarea corpului de rezervă în amândouă Principatele şi în Basarabia. 1808. 23 f.

315. Despre judecarea, de către Consiliul de răsboiu diu Iaşi, a podparucicului Şuhanov dela magazinul mobil de fân. 1808. 45 f.

317. Despre aprovizionarea magazinelor de proviant şi de ovăz din amândouă Principatele. 1808. 541 f.

319. Despre purtarea lui Alecu Balş şi despre necuviinţa oamenilor săi faţă de funcţionarii poliţiei nevoind să primească în cartier pe nişte ofiţeri nici pentru o noapte. 1808. 21 f.

320. Despre nisipul conţinând aur care se găseşte în Valahia. 1808. 99 f.

321. Statistica pădurilor din Moldova, Valahia şi Basarabia. 1808. 80 f.

335. Dispoziţiunile luate pentru a împiedecà pe Evreii cari fug de oaste din Austria să intre în Moldova. 1808. 8 f.

336. Despre starea jalnică a locuitorilor Moldovei, cari sunt încărcaţi cu fel de fel de sarcini grele, cu specificarea acelor sarcini. 1808. 27. f.

340. Despre sarea oprită de cazacii postaţi în Călăraşi şi la Măgureni. 1808. 24 f.

341. Nişte locuitori din satele Şerbeştii şi Sardarii din ţinutul Covurluiu reclamă împotriva abuzurilor ocolaşului. 1808. 19 f.

347. Despre inspecţia făcută de Inspectorul Saviţki în ţinuturile Botoşani, Hârlău, Dorohoiu, Herţa şi Suceava. 1808. 13 f.

349. Despre purtarea abuzivă a foştilor consuli francezi şi austriaci din Valahia, ademenind fel de fel de oameni să se declare supuşi ai curţilor lor. 1808. 41. f.

351. Despre construcţiunea de depouri mobile de proviziuni în Chişinău şi în satele din împrejurime. 1808. 54 f.

354. Despre boala vitelor cornute în Moldova şi Valahia. 1808. 22 f.

404. Despre ajutorul şi protecţia acordate rudelor cneazului Cantemir, Graful Dudescu şi Câmpineanu. 1808. 36 f.

412. Jalba agentului austriac Brenner, cum că unii din boieri obijduiesc pe supuşii săi. 1808. 37 f.

413. Preţurile curente ale pâinii în Iaşi. 1808. 7 f.

415. Pamflet asupra stării Moldovei şi a ocârmuirii ei comunicat de consulul rusesc din Frankfurt. 1808. 6 f.

416. Sama scutelnicilor Mitropoliei Moldovei. 1808. 4 f.

434. Despre cumpărarea unei mari câtimi de proviant în Ţara-Românească şi despre plata acestui proviant din Visterie. 1808. 66 f.

436. Urmărirea de către Ministrul de Răsboiu a căpitanului de poştă dela Tecuciu, Pelivan, pentru despecetluire şi reţinere la sine de pachete. 1808. 21 f.

451. Sosirea din Petersburg la Iaşi a baletistului Procopie Ivanov. 1808. 6 f.

462. Despre jelbile mai multor vornici de sate asupra Hatmanului Sandulache Sturdza şi a Jitnicerului Constantin cari îi încarca cu dări. 1808. 2 f.

465. Despre denunţurile făcute asupra unor funcţionari la Tecuciu. 1808. 2 f.

471. Despre numirea Căpitanului corpului elin-grecesc. 1808. 8 f.

493. Despre instrucţiunile ce trebuesc făcute în ambele Principate pentru o uniformă instruire a afacerilor de urmărire şi criminale şi pentru a împiedecà abuzurile slujbaşilor. 1808. 22 f.

523. Cercetare pentru averea Dudescului, care a fost luată pe nedrept de Domnitorul Ipsilant şi la cine se află acea avere. 1808. 15 f.

545. Publicaţii de cei ce au purtări rele pentru ca să se dea judecăţii. 1808. 15 f.

553. Conturile încheiate de Comitet cu Divanurile Moldovei şi Valahiei în privinţa ţinerii oştirii. 1808. 722 f.

533. Cercetarea ambelor Divanuri. 1808. 241 f.

589. Dispoziţii ca puşcaşii domneşti s'aducă vânat la cvartirul general. 1808. 28 f.

743. Despre nişte echipajuri luate dela boieri. 1809. 309 f.

742. Catagrafia slujbaşilor din Valahia. 1809.

588. Preţurile curente din Bucureşti şi Iaşi. 1808. 64 f.

611. Critică făcută Exarhului Gavril. 1808. 13 f.

644. Despre impunerea excesivă a locuitorilor creştini şi evrei din Hotin de către poliţie. 1808. 305 f.

652. Despre învoirea intrării în ţară a dragomanului Manuc Bei cu familia (de peste Dunăre). 1808. 6 f.

656. Despre neurmarea Divanului Valahiei la întreţinerea oştirii. 1808. 305 f.

659. Denunţurile boierilor Valahiei împotriva lui Filipescu. 1808. 138 f.

678. Veniturile şi cheltuelile luate dela Divanurile Moldovei şi Valahiei pentru ţinerea statului Preşedintelui Plenipotenţiar. 1809. 121 f.

705. Abuzurile soldaţilor. 1809. 221 f.

709. Numirea şi depărtarea funcţionarilor Moldovei şi Valahiei. 1809. 362 f.

721. Sama Visteriei Valahiei. 1809. 118 f.

742. Catagrafia slujbaşilor din Valahia. 1809. 7 f.

743. Despre nişte echipajuri luate dela boieri. 1809. 309 f.

760. Bani strânşi pe nedrept din Valahia pentru slujba Feldmareşalului comandant al armatei. 1809. 4 f.

779. Asuprirea adiutantului şef din satul Pleşeşti de către ispravnicul Cantacuzinò. 1809. 11 f.

793. Inventar în care sunt trecute fel de fel de acte. 1809. 131 f.

795. Sama veniturilor din Besarabia. 1809. 11 f.

803. Luare abuzivă de biruri de către ispravnicii Valahiei. 1809. 12 f.

808. Ucazurile senatului. 1809. 287 f.

848. Interzicere de a cunună Ruşi cu Moldovence. 1809. 8 f.

894. Aşezare în Valahia a 1.000 emigranţi. 1809. 18 f.

898. Cererea Pârcalabului de Hotin, Catargiu, să i se pună la dispoziţie o casă. 1809. 13 f.

900. Depărtarea ispravnicilor de Vâlcea şi Romanaţi pentru asuprirea preoţilor. 1809. 13 f.

909. Despre tâlharii cari au făcut prădăciuni. 1809. 13 f.

928. Primirea în slujbă a pandurilor şi scutirea lor de bir. 1809. 1 f.

951. Silniciile oştirilor turceşti în Valahia. 1809. 59 f.

957. Despre scutelnicii din Moldova. 1809. 28 f.

961. Catagrafia locuitorilor din raiaoa Brăilei. 1809. 6 f.

966. Rănirea la cap, cu sabia, a ispravnicului Sturdza de către parucicul Albu. 1809. 8 f.

1011. Despre Domnii răposaţi. 1809. 12 f.

1012. Despre podvoada trebuitoare pentru cneazul Ghika. 1809. 6 f.

1037. Despre oamenii din Principate cari au fost de folos Rusiei şi bine dispuşi pentru ea şi despre cei ce i-au fost duşmani (secret). 1809.

1040. Scrisoarea Feldmareşalului care ar dorì să trimită hârtii secrete la Constantinople (secret). 1809.

1062. Despre profesorul de matematică Gobdelas. 1809. 14 f.

1067. Divanul Moldovei certifică buna credinţă a dragomanului Manuc Bei. 1809. 6 f.

1058. Despre svonurile de abuzuri comise de către funţionari ai Divanului Valahiei (secret) 1809.

1083. Nişte locuitori din Mntgereşti se jăluiesc împotriva ispravnicului Canano, pentru măsura pământului. 1809.

1130. Despre moşii turceşti şi altele. 1809. 412 f.

1155. Exarhul Gavril denunţă că în casele boierilor se ascund femei. 1809. 8 f.

1159. Generalul major cneaz Viazemski denunţă abuzurile ispravnicului de Buzău, Vilarà. 1809. 23 f.

1176. Dosar secret despre boierul muntean Filipescu. 1809. 22 f.

1223. Maltratarea slugilor Visternicului Roznovanu de către soldaţii ruşi. 1808. 6 f.

1231. Judecarea lui Constantin Canta. 1808. 173 f.

1369. Bisericile armenești din Moldova, Valahia și Basarabia. 1809. 6 f.

1306. Tâlhari iviți în țară. 1809. 90 f.

1321. Porunca Impăratului de a se strânge în țară provizii de grâne 1809. 419 f.

1322. Târgușoarele din Moldova și din Valahia. 1809. 220 f.

1329. A nu se îngădui ca locuitorii să se strămute dintr'un loc într'altul. 1809. 9 f.

1340. Polcovnicul Manolache Balș, otcupciul Basarabiei, se tângue că nu i se plătește poșlina. 1809. 31 f.

1349 Despre cererea făcută de Ion Gardie să deschidă tipografie în Iași. 1809. 4 f.

1351. Insemnările polițailor din Iași și București. 1809. 532 f.

1369. Jalba locuitorilor din Bacău pentru abuzurile ispravnicului. 1809. 1 f.

1370. Reclamația locuitorilor răielei Brăila cum că s'au așezat acolo fel de fel de sate. 1809. 485 f.

1388. Despre averea din raiaoa Hotinului a boierilor Sturzești. 1809. 173 f.

1399. Idem. 1809. 8 f.

1412. Insemnarea tuturor cinovnicilor din Moldova și din Valahia. 1809.

1426. Poștele din Moldova și Valahia. 1809. 184 f.

1430. Porunci pentru dare de căruțe pentru treaba oastei. 1809. 277 f.

1434. Prețurile curente din Iași și București. 1810. 52 f.

1438. Reclamația locuitorilor din Frumoasa asupra ispravnicului. 1810. 8 f.

1468. Jurnalul în care sunt trecute hotărîrile Senatorului Cușnicov. 1810. 768 f.

1440. Silniciile suferite de locuitori dela soldați. 1810. 374 f.

1445. Jelbile întoarse cu hotărîre. 1810. 330 f.

1459. Despre abuzurile unor boieri din Valahia. 1810. 34 f.

1262. Lucruri rămase după moartea Leitenantului-General cneaz Ghica. 1810. 14 f.

1471. Hotărîri secrete. 1810. 21 f.

1478. Darea în otcup a cărților de joc în Moldova și în Valahia. 1810. 94 f.

1487. Despre dreptul de a face vânzări în Principate și altele. 1810. 101 f.

1488. Schimbări în guvernul Valahiei. 1810. 80 f.

1502. Instituirea în București a unei comisii spre a judecă abuzurile de tot felul, comise în Valahia. 1810. 129 f.

1503. Numirea și plata funcționarilor din comisia de mai sus. 1810. 229 f.

1504. Lucrare asupra birurilor în ființă în vremea Domnilor. 1810. 632 f.

1509. Despre posturile ce s'au dat pe nedrept boierilor de clasa întâia 1810. 34 f.

1511. Biruri împlinite pe nedrept. 1810. 39 f.

1512. Nelegiuite încassări făcute de slujbaşii ţinuturilor sub cuvântul întreţinerii oastei. 1810. 129 f.

1513. Sporirea cheltuelilor Divanului. 1810.

1515. Veniturile ce au avut drept să iea membrii Divanului Valahiei. 1810. 27 f.

1520. Despre sămile cerute de boieri dela Vistierul Filipescu. 1810. 162 f.

1521. Luarea a 10.000 boi din pământul Moldovei şi Valahiei. 1810. 8 f.

1523. Jalba locuitorilor satelor Dorna Şarului şi Negrileştii pentru luarea moşiei. 1810. 218 f.

1536. Actele comisiei însărcinate cu cercetarea abuzurilor boierilor din Valahia. 1810. 730 f.

1537. Hotărîrile aceleiaş comisii. 1810. 359. f.

1541. Ordin împărătesc pentru a trimite la Bolgrad, cu toată casa lui, pe Vistierul Filipescu. 1810. 83 f.

1542. Bani pentru ţinerea spitalelor. 1810. 127 f.

1547. Acte şi hotărîri ale comisiei pentru cercetarea abuzurilor. 1810. 123 f.

1560. Jalba otcupciului Basarabiei, Polcovnicul Manolache Balş, asupra unor târgoveţi cari nu achită taxele datorite lui. 1810. 55 f.

1561. Jalba Pitarului Cornea Brăiloiu fiindcă nu i se dă recompensa ce i se cuvine. 1810. 165 f.

1569. Despre darea unei recompense lui Crasno Mileşevici. 1810. 186 f.

1571. Condica hotărîrilor senatorului Crasno Milaşevici. 1810. 1.284 f.

1572. Despre incvartiruirea oştii. 1810. 204 f.

1587. Instrucţiuni diverse. 1810. 21 f.

1588. Jalba locuitorilor judeţului Muscel împotriva ispravnicului Constantin Golescu, fiindcă n'au strâns bani pentru boli. 1810. 52 f.

1591. Ordinul de zi al Comandantului superior al oştirii arătând că în Oltenia se comit fel de fel de abuzuri. 1810. 41 f.

1592. Altă poruncă de zi arătând abuzurile şi nedreptăţile suferite de locuitori. 1810. 58 f.

1602. Locuitorii din Geamăna se jăluesc că sunt luaţi la fel de fel de slujbe. 1810. 110 f.

1623. Fel de fel de hârtii secrete. 1810. 83 f.

1631. Despre înfiinţarea unei poşte de scrisori între Iaşi şi Cernăuţi, de către Duldner, fostul secretar al Agenţiei austriace din Iaşi. 1810.

1664. Despre venirea Exarhului Gavril în Bucureşti. 1810. 4 f.

1672. Strângerea banilor dela locuitori. 1810.

1680. Banul Ilie Cantacuzinò reclamă că boierii Sturdzeşti stăpânesc pe nedrept o moşie a lui la Hotin. 1810. 75 f.

1686. Prădarea Banului Andronache Donici. 1810. 31 f.
1687. Judecarea lui Ilie Catargiu. 1810. 88 f.
1696. Veniturile şi cheltuelile amânduror Principatelor. 1810. 385 f.
1700. Mărirea alocaţiunii funcţionarilor Divanului. 1810. 4 f.
1702. Ducerea Preşedintelui la Bucureşti. 1810. 35 f.
1706. Reclamaţiunea Văcărească cum că Divanul ar fi hotărît pe nedrept vânzarea averii ei. 1810. 112 f.
1707. Despre catagrafia Moldovei şi a Valahiei. 1810. 3 f.
1715. Despre doftorii din Iaşi. 1810. 66 f.
1719. Condica funcţionarilor din Moldova şi din Valahia. 1810. 117 f.
1732. Pricina Căpitanului Ion Bârlădeanu pentru averea familiei Hâjdău. 1810. 22 f.
1734. Despre locuitorii din Moldova şi Valahia cari s'au declarat supuşii Austriei şi ai Franţei. 1810. 159 f.
1736. Despre instituirea unei comisii de recensământ în Valahia. 1810. 355 f.
1737. Despre biruri în Valahia şi despre împlinirea lor. 1810. 500 f.
1738. Rânduirea de ofiţeri prin judeţele Valahiei şi dare de instrucţiuni. 1810. 153 f.
1739. Despre posturile ocupate de boieri în Divan. 1810. 37 f.
1740. Revizia Visteriei Valahiei. 1810. 34 f.
1752. Ajutoare (mile) în Moldova şi în Valahia. 1810. 292 f.
1755. Despre incvartiruirea oştii. 1810. 126 f.
1757. Poruncă de a adunà căruţe pentru aducere de proviant la oaste. 1810. 15 f.
1760. Jalba membrilor. Divanului Craiovei şi a boierilor olteni asupra Preşedintelui acelui Divan, Samurcaş. 1810. 83 f.
1767. Jalba Vornicului Constantin Bălăceanu cerând leafa cuvenită lui şi care a luat-o predecesorul său, Logofătul Samurcaş. 1810. 41 f.
1771. Condica pricinilor hotărîte şi nehotărîte. 1810. 44 f.
1774. Despre scutelnicii şi posluşnicii boierilor Moldovei şi Valahiei. 1810. 572 f.
1775. Lista boierilor Moldovei şi Valahiei. 1810. 61 f.
1776. Slujbaşii ambelor Principate. 1810. 55 f.
1777. Despre nelegiuitele luări de bir dela locuitori de către ispravnici. 1810. 4 f.
1794. Restituirea către boieri şi mânăstiri a moşiilor din raiaoa Brăilei. 1810. 34 f.
1800. Despre poliţia Craiovei. 1810. 59 f.

1811. Preşedintele Divanurilor arată că sameşul Cristodulo a luat pe nedrept bani dela locuitorii judeţului Romanaţi. 1810. 121 f.

1815. Diferite venituri din Valahia. 1810. 145 f.

1831. Despre despăgubirea celor pradaţi de Bujor şi de ceilalţi hoţi. 1810. 518 f.

1845—1864. Dosare relative la perceperi ilegale de bani de către ispravnici. 1810.

1902. Trimiterea lui Pehlivan Paşà, la Rusciuc, a unor lucruri dela femeia lui. 1810. 37 f.

1911. Poliţmaestrul din Iaşi, Dicescu, se plânge că boierii şi locuitorii ţinutului Iaşi nu se pleacă la el. 1810. 4 f.

1934 sau 1954. Despre contribuţia de pâne ce s'a strâns dela locuitorii Moldovei şi Valahiei. 1810. 636 f.

1947. Ştatul cancelariei Vicepreşedintelui Divanurilor. 1810. 37 f.

1973. Podurile din Bucureşti. 1810. 31 f.

1974. Despre ţiganii boierilor din Valahia. 1810. 97 f.

1978. Cererea unui Grigorie Ventura să fie pus în lista boierilor dându-i-se şi scutelnici. 1810. 8 f.

1982. Regulament pentru vânzarea pânii în Iaşi. 1810. 15 f.

1989. Postelnicul Emanuil Balş reclamă că Comisul Constantin Sturdza a bătut pe un scutelnic al lui. 1810. 43 f.

2000. Banul Constantin Miclescu reclamă că supusul austriac Musteaţă a luat pe nedrept moşia Călineştii. 1810. 164 f.

2002. Dosarul Spătarului Iordache Catargiu, 1810. 39 f.

2006. Generalul-maior Engelhardt, Vicepreşedintele Divanului, cere ca Divanul să pună mai multă râvnă în lucrări. 1810. 10 f.

2015. Hotărîrea Divanului în privinţa tâlharului Gheorghe Ciolac. 1810. 23 f.

2016. Aceeaş pentru mai mulţi tâlhari. 1810. 21 f.

2017. Asemenea pentru alţi tâlhari. 1810. 29 f.

2022. Denunţul Spătarului Grigorie Ghica şi a vornicului Bălăceanu asupra Visternicului Varlam. 1810. 15 f.

2023. Prefacerea sobelor din Curtea Domnească după hotărîrea Divanului. 1810. 6 f.

2041. Consulul francez Martin înştiinţează Divanul că Logofătul Constantin Balş a luat 712 galbeni dela supusul francez Stamu. 1810. 82 f.

2046. Hotărîrea Divanului în privinţa tâlharului Ştefan Burlacu. 1810. 19 f.

2047. Asemenea despre alţi tâlhari. 1810. 8 f.

2048. Asemenea. 1810.

2049. Asemenea. 1810.

2050. Asemenea. 1810.

2063. Condică de hotărîri administrative şi judecătoreşti. 1810. 1.214 f.
2075. Cererea fiului Domnului Scarlat Ghica, cu petiţie la Impărat, arătând că este foarte sărac. 1810. 19 f.
2078. Dosarul tâlharului Ştefan Bujor. 1810. 332 f.
2112. Cererea Mitropolitului Gavril de a se scutì preoţii de contribuţia pânii. 1810. 25 f.
2142. Neajungerea pânii pentru hrana locuitoriior. 1810. 127 f.
2145. Invoirea de a aduce în Moldova cărţi dela Kiev. 1810. 4 f.
2146. Despre scrisoarea Doamnei lui Calimah trimisă Grafului Şuvalov. 1810. 15 f.
2152. Preşedintele Crasno Milaşevici dispune ca Divanul să-i prezente rapoarte în fiecare lună. 1810. 44 f.
2159 sau 2189. Jalba egumenilor mânăstirilor din Moldova împotriva dispoziţiilor luate de Mitropolitul Gavril. 1810. 380 f.
2200—2205. Dosare relative la tâlhari. 1810.
2217. Despre chipul în care Vornicul Vasile Roset obijdueşte pe ţiganii lui. 1810. 20 f.
2237. Reclamaţia Consulului francez Ledoulx în contra datornicilor lui, supuşi austriaci şi francezi. 1810. 98 f.
2252. Unelte pentru incendiu în Bucureşti. 1810. 68 f.
2272. Despre abuzurile săvârşite în diregătoriile Valahiei. 1810. 183 f.
2288. Poliţmaestrul din Iaşi cere să se aşeze fanare în oraş. 1810. 39 f.
2311. Hotărîrea Divanului ca ţiganii să plătească bir. 1810. 23 f.
2331. Abuzuri comise în Valahia cu prilejul strângerii de fân. 1810. 685 f.
2337. Despre poşlina luată dela locuitori. 1810. 313 f.
2351. Locuitorii satului Fădeanii se plâng de impilările arendaşului. 1810. 8 f.
2354. Graful Camenski face cunoscut că Bimbaşa Sava a fost tovarăş la mai multe prădăciuni. 1810. 11 f.
2366. Jurnalul hotărîrilor Preşedintelui pe 1811. Tomul I. 1.290 f.; Tomul II. 1.761 f.; Tomul III. 1.463 f.
2371. Despre abuzurile comise de oştire. 1811. 479 f.
2372. Diferitele venituri din otcupuri ale Valahiei. 1811. 160 f.
2373. Prefacerea poştelor în Valahia şi Moldova. 1811. 107 f.
2375. Ordinul Comandantului armatei să nu se trimită aur şi argint peste graniţa Principatelor. 1811. 447 f.
2382. Hotărîri secrete. 1811. 227 f.
2397 Jelbile întoarse cu răspuns. 1811. 536 f.
2398. Ordine secrete pentru schimbul aurului şi al argintului. 1811. 29 f.
2401. Condica tuturor slujbaşilor din Moldova şi din Valahia. 1811. 537 f.
2406. Prefacerea caselor aşezate în casele locuitorilor. 1811. 449 f.

2412. Preţurile curente din Iaşi şi din Bucureşti. 1811. 83 f.

2413. Cheltueala spitalelor. 1811. 167 f.

2429. Chiriile ce se cuvin a se plăti de către Divanurile Moldovei şi Valahiei. 1811. 580 f.

2442. Rechiziţionare de cai dela locuitori. 1811. 9 f.

2453. Jalba Spătarului Balş că i s'au luat în cărţi 500 galbeni de către Paharnicul Dişmo. 1811. 16 f.

2457. Slujbaşii ispràvniciilor din Valahia. 1811. 25 f.

2462. Inlocuirea Vicepreşedintelui General-Maior Engelhardt prin Stetter. 1311. 24 f.

2466. Suma arătată de Scarlat Grădişteanu ca cheltuită pentru găzduirea Preşedintelui Divanurilor când a fost la Bucureşti. 1811. 14 f.

2472. Despre pandurii cari n'au plătit bir. 1811. 23 f.

2476. Hârtii secrete relative la fel de fel de lucruri. 1811. 23 f.

2493. Răspunsuri cerute dela ispravnici pentru Consiliul de răsboiu. 1811. 122 f.

2496. Veniturile şi cheltuelile Visteriilor Moldovei şi a Valahiei. 1811. 350 f.

2503. Intâmpinarea numitului (?) Baron că pe ne drept a fost acuzat. 1811. 44 f.

2506. Paharnicul Pană Costescu se plânge Divanului că nu i se restitue banii ce i-a cheltuit pentru prefacerea spitalelor. 1811. 86 f.

2510. Şaptesprezece denunţuri în privinţa fânului vândut la poşte. 1811. 414 f.

2535. Abuzurile comise de membrii Divanului Valahiei: Banul Creţulescu, Banul Pechi (?) şi Banul Văcărescu. 1811. 46 f.

2572. Jelbile locuitorilor din cinci sate pentru abuzurile suferite. 1811. 394 f.

2594. Despre felurite venituri ale Moldovei. 1811. 30 f.

2605. Douăzeci de jelbi ale pristavilor cerând să fie scutiţi de bir. 1811. 45 f.

2652. Venirea lui Cutuzov în capul oştirii din Moldova. 1811. 30. f.

2669. Ministerul Afacerilor Străine cere desluşiri asupra însuşirilor oilor ţigăi. 1811. 73 f.

2672. Divanul despre abuzurile ispravnicilor şi ale celorlalţi funcţionari. 1810. 10 f.

2676. Despre hoţii ce s'au ivit în Moldova şi în Valahia. 1811. 287 f.

2679. Arendarea poştelor în ambele Principate pe doi ani. 1811. 117 f.

2687. Jelbile boierilor din Valahia asupra Mitropolitului Ignatie. 1811. I. 73 f.; II. 240 f.

2701. Despre proviziile de fân ce sunt a se pregăti în ambele Principate. 1811. 324 f.

2717. Trimiterea vagabonzilor la muncă silnică. 1811. 963 f.

2734. Un anume Hoppe propune să înfiinţeze un colegiu pentru tineri de ambele sexe. 1811. 18 f.

2742. Despre hoţul Atanasie Topuz. 1811.

2874. Venitul cărţilor de joc. 1811. 121 f.

2938. Contribuţiunea de pâne (cereale) a Moldovei şi a Valahiei. 1811. 694. f.

2971. Cercetările d-lui Sonini în Moldova şi în Valahia. 1811. 20 f.

2979. Jalba răzeşilor din Costiujăni plângându-se că Logofătul Mihaiu Sturdza li-ar fi răpit o parte de moşie. 1811. 13 f.

2984. Neînţelegerile Visternicului Vasile Crupenski cu soţia lui. 1811. 15 f.

2989. Ministrul de Justiţie al Rusiei urmăreşte în Moldova averea fiului lui Cantacuzino. 1811. 319 f.

3006. Infiinţarea de aziluri pentru săraci în Bucureşti. 1811. 27 f.

3018. Cererea Consulului francez de a împlinì dela Spătarul (?) mai multe datorii. 1811. 59 f.

3019. Cutusov cere să se facă o ofertă de 2.000 boi pentru oaste. 1811. 89 f.

3033. Plângerea orăşenilor din Focşanii Valahiei că se incassează dela ei biruri nedatorite. 1811. 2 f.

3035. Cutusov cere a i se da însemnare de toţi funcţionarii Moldovei. 1811. 16 f.

3039. Exarhul Gavril face cunoscut că a luat un schit dela mânăstirea Câmpulung. 1811. 33 f.

3047. Inlocuirea Consulului francez Ledoulx prin Fornetti. 1811. 22 f.

3049 Răzeşii de Costeşti reclamă că nu li s'a făcut dreptate în pricina lor cu Hatmanul Sandulache Sturdza. 1811. 33 f.

3051. Inventariarea averii de pe moşia Serdarului Ioniţă Crupenski. 1811. 8 f.

3054. Jalba mai multor Evrei asupra boierului Pruncu, care nu le-a plătit furniturile făcute de ei spitalelor. 1811. 376 f.

3075. Pitarii se plâng că se iea dela ei bir pe nedrept. 1811. 137 f.

3083. Căminarul Dracache Roset se plânge că nu i s'au achitat podurile făcute de el. 1811. 49 f.

3090. Se cer dela Divanul Moldovei 2.000 boi pentru dusul proviantului. 1811. 14 f.

3093. Căruţe mocăneşti luate pentru dusul fânului. 1811. 123 f.

3102. Trimiterea unui revizor din Statul Preşedintelui în ţinutul Orheiului pentru îndreptarea slujbei călăraşilor. 1811. 37 f.

3112. Cheltueala mesei funcţionarilor Statului preşedintelui. 1811. 22 f.

3119. Scrisoarea lui Cutusov pentru transportul recruţilor. 1811. 85 f.

3168. Scrisoarea Divanului despre numărul locuitorilor din Moldova. 1811. 13 f.

3190. Trimiterea cilenului Safirov în ţinuturi pentru descoperirea abuzurilor 1811. 192 f.

3195. Jalba sătenilor din Chilteşti pentru obijduirile suferite dela arendaş. 1811. 152 f.

3209. Ministrul de finanţe (al Rusiei) cere un raport despre sarea ce se găseşte în Moldova şi în Valahia. 1811. 67 f.

3249. Depărtarea lui Stetter din postul de Preşedinte al Divanului Valahiei şi înlocuirea lui prin Generalul-Maior Comnino. 1811. 71 f.

3362. Despre înfiinţarea unu pension pentru copiii de boieri în Iaşi. 1811. 29 f.

3385. Jurnalul hotărîrilor administrative şi judecătoreşti pe anul 1812. Tomul I, 1.489 f.; Tomul II, 961 f.; Tomul III, 1.296 f.

3396. Abuzurile săvârşite de Ispravnicul de Greceni, Vârnav. 1811. 41 f.

3398. Despre fel de fel de venituri. 1812. 195 f.

3400. Despre vagabonzii puşi la lucru silnic. 1811. 742 f.

3408. Despre cursul banilor în Iaşi. 1811. 79 f.

3417. Despre abuzurile ispravnicului de Iaşi. 1812. 17 f.

3426. Hârtii secrete. 1812. 293 f.

3427. Hotărîri date dar neaduse la îndeplinire. 1812. 351 f.

3430. Preţurile curente pe 1812. 37 f.

3431. Despre Hatmani şi alţii în Iaşi. 1812. 117 f.

3442. Veniturile şi cheltuelile Visteriilor Moldovei şi Valahiei. 1812. 236 f.

3452. Despre felurite venituri în Moldova. 1812. 115 f.

3456. Generalul-maior Comino despre abuzurile descoperite în sarcina cinovnicilor pământeni. 1812. 53 f.

3457. Acelaş despre abuzurile comise în judeţul Romanaţi. 1812. 222 f.

3470. Despre Căpitanul Ienache care a scris locuitorii ţinutului Hotin. 1812. 6 f.

3484. Banii pentru ţinerea spitalelor. 1812. 77 f.

3489. Supuşii ruşi târgoveţi se plâng că Episcopul nu-i învoeşte să vândă ceară albă. 1812. 35 f.

3499. Porunci pentru dregerea podurilor şi a drumurilor în Principate. 1812. 8 f.

3505. Se cere voie a se înfiinţă în Iaşi o tipografie în limba greacă. 1812. 12 f.

3558. Abuzurile săvârşite de partea duhovnicească în satele din Valahia. 1812. 26 f.

3632. Divanul Moldovei arată asupririle suferite de Bulgarii cari locuesc în ţinutul Grecenilor. 1812. 30 f.

3645. Episcopul Dimitrie face cunoscut că un preot a obijduit pe soția Căpitanului Constantin. 1812. 10 f.

3690. Istratie Roset se plânge de intrigile ce se fac între el și soția lui. 1812. 4 f.

3698. Căminarul Pruncu și Serdarul Vartolomeiu denunță abuzurile membrilor Divanului. 1812. 51 f.

3726. Instrucție dată cilenurilor Divanului să trateze bine pe funcționari. 1812. 4 f.

3728. Despre jalba dată de către preoți împăratului și în care se plâng că sunt împovărați cu biruri grele. 1812. 71 f.

3764. Numirea Amirarului Ciceagov ca comandant suprem al oastei Dunărei. 1812. 45 f.

3767. Intendentul general Lanski cere să i se prezente cinovnici. 1812. 12 f.

3799. Raportul făcut de Generalul-major Repninski despre abuzurile comise de funcționarii pământeni. 1812. 16 f.

3822. Polițaiul de Focșani se plânge de abuzurile comise de către comandantul orașului. 1812. 151 f.

3850. Amiralul Ciceagov întreabă ce remunerație i se cuvine din Visteriile Principatelor. 1812. 70 f.

3870. Porunci date pentru a strânge fân din Moldova și din Valahia. 1812. 177 f.

3881. Episcopul Dimitrie reclamă că nu a primit dela Divan bani pentru ținerea statului Exarhatului. 1812. 4 f.

3898. Despre clădirea unei biserici luterane în Iași. 1812. 14 f.

3935. Amiralul Ciceagov ordonă să se dea căruțe din Moldova spre a aduce munițiuni de artilerie la Hotin. 1812. 12 f.

3963. Vistiernicul Iordache Roset Roznovanu înștiințează că locuitorii fug din sate. 1812. 6 f.

3988. Admiralul Ciceagov scrie că consulii francez și austriac au plecat din Iași. 1812. 30 f.

4032. Despre obiectele de preț găsite în pământ pe moșia Concești. 1812. 32 f.

4034. Despre alcătuirea unei oștiri pământene în Moldova și în Valahia. 1812. 32 f.

4056. Despre pacea dintre Rusia și Turcia. 1812. 43 f.

4067. Pricina dintre Divan și epitropii bisericii armenești. 1812. 6 f.

4122. Predarea tuturor dosarelor Divanului revizorului Niloicenco. 1812. 7 f.

4154. Numirea consilierului de Stat Sturdza în calitate de Guvernator al Basarabiei. 1812. 32 f.

4170. Ordinul lui Ciceagov prin care se invită funcționarii ruși să se poarte bine cu cei români. 1812. 6 f.

4199. Despre funcţionarii cari s'au purtat cu osârdie. 1818. 22 f.

4231. Nişte actori reclamă că antreprenorul lor, Magini, nu le-a plătit. 1812. 6 f.

4261. Mitropolitul Gavril denunţă abuzurile funcţionarilor Divanurilor. 1812. 7 f.

4270. Doctorul Moscu reclamă că funcţionarii poştelor ieau taxe mai mari decât se cuvine. 1812. 28 f.

4279. Vistiernicul Iordache Roset Roznovanu arată că consilierul de Curte Dicescu datoreşte bani Visteriei. 1812. 8 f.

4310. Generalul-maior Jeltuhin raportează că Calimah s'a numit Domn în Moldova. 1812. 60 f.

4315. Divanul înştiinţează că Mitropolia din Bucureşti este în stare de desăvârşită sărăcie. 1812. 6 f.

4323. Divanul denunţă abuzurile Vistiernicului Nenciulescu. 1812. 6 f.

4324. Cererea Mitropolitului Gavril să i se dea o sumă din venitul vădrăritului spre a răsplăti slujbele făcute de el în calitate de Preşedinte al Divanului Moldovei 1812. 4 f.

4315. Gratificaţiile date funcţionarilor Divanului. 1812. 4 f.

4385. Numirea lui Pisani în calitate de Consul rusesc la Iaşi. 1812. 16 f.

CUPRINSUL

UNIONIȘTI ȘI SEPARATIȘTI

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 15 Maiu 1909.

N. Bălcescu într'o scrisoare către Ioan Ghica face o sinteză asupra rostului revoluțiilor ce izbucniră în veacul al XIX-lea în sânul poporului român. Această sinteză este adevărată în trăsăturile ei obștești și dovedește că mintea Bălcescului erà nu numai aceea a unui istoric, ci și aceea a unui om politic care întrevedeà mersul trebilor omenești.

In 1821, Românii din Principate încercaseră o revoluție socială care nu izbutise, dar întoarsă fiind pe interesul național, adusese marea izbândă a restatornicirii domniilor pământene. Ideile de lecuire a nedreptăților sociale cu cari ea se îmbinase la început, fură din potrivă cu desăvârșire înlăturate, prin legiuirea Regulamentului organic care întronă domnia privilegiului și a neegalității în toată a ei putere, și prin încătușarea încă și mai deplină a libertății în lanțurile protectoratului rusesc.

In 1848 se reînnoiră, cu mai mare vioiciune, sforțările revoluției din 1821, îmbinându-se ținta națională ce erà acum mântuirea de epitropia Rusiei, cu cea liberală și egalitară, izvorîtă din ideile moderne de întocmire a raporturilor sociale. Ambele tendințe fură însă strivite, împreună cu mișcarea ce le dăduse naștere, sub călcâiul oștirilor rusești. Dar deși înnăbușite, ideile ce o însuflețise nu pieriră odată cu dânsa, ci ele rămaseră vii și zădărite în mintea poporului, așteptând zile mai bune.

Bălcescu crede că, după aceste două revoluții ale Românilor, trebuiau să mai vină alte două: una de unitate națională care, în mintea lui, oglindià contopirea tuturor Românilor într'un singur trup politic; și cea de pe urmă, cea de neatârnare națională, care trebuià să scuture toate jugurile străine ce apăsau din deosebite părți grumazii poporului român.

In trăsături obștești vederile lui Bălcescu sunt adevărate. Ele trebue numai cât îndreptate, mai întâiu restrângându-le, dela întreg poporul român numai la partea lui așezată în afară de Carpați, singura care a ajuns la unire și neatârnare; apoi punând, în locul revoluțiilor la cari se aștepta Bălcescu, o mișcare de altă fire, deșteptată de niște fericite împrejurări întâmplătoare și cari îngăduiră izbucnirea încă cu mai mare putere a acelor năzuințe pe cari le copleșise sâlnicia în 1848.

Dar și acuma tot prin lupte și sforțări uriașe ajunse poporul român a-și vedeà realizat idealul, și pentru a o face, el trebuì să-și immănuncheze voințele în un partid puternic, acel al unirii, care, sprijinit mai cu deosebire de puternica Franță, izbutì a răpune partidul protivnic al vieții despărțite a țerilor române, partid susținut la rândul lui de alte puteri mari. Numai după cea mai crâncenă luptă, dată pe de o parte în țară, între cele două tabere protivnice, pe de alta între puterile europene, pe calea corespondenței diplomatice și a conferințelor ambasadorilor lor, unirea țerilor române putù fi cel puțin îndrumată, pentru ca apoi alt șir de fapte s'o aducă la îndeplinire.

Avem să ne ocupăm, în rândurile ce urmează, cu cea dintâi fază a acestei mari probleme a unirii, în care fază se înjghebă în Principatele Române acea puternică împreunare de cugete și de voințe care alcătuește marele partid al unirii, în fața căruia stăteà mic și rebegit, luptând mai mult în ascuns și temându-se singur a-și vedeà figura, partidul separatiștilor.

Faptele întâmplătoare amestecate în vieața Românilor.—Intâmplarea joacă un mare rol în vieața omenirii, prin împrejurarea că ea aduce întâlnirea unor curente, pornite fiecare din obârșiile cele mai deosebite, care întâlnire dă naștere la șiruri nouă de fapte istorice.

Desvoltarea poporului francez adusese, după revoluția din 1848, reîntronarea monarhiei sub forma imperială, în persoana lui Ludovic

Napoleon, nepotul lui Napoleon cel Mare, care luă, ca împărat, numele de Napoleon al III-lea.

Interesele lui personale îl împinsese la sprijinirea Turcilor în noua ameninţare ce le venise din partea Ruşilor, sprijinire care aduse în curând marele răsboiu al Crimeei, câştigat de puterile aliate: Turcia, Franţa, Anglia şi Sardinia, contra Rusiei.

Tratatul de Paris din 1856 încheiè acest răsboiu, şi, prin el, puterile europene puseră o stavilă prea grabnicei înaintări a Rusiei în peninsula Balcanului. Câştigurile dobândite până atunci de Rusia pe seama Impărăţiei Otomane fură stingherite, în mersul lor cotropitor, şi Rusia trebuì să facă un pas însemnat îndărăt pe calea semănată până atunci numai cu laurii izbânzilor. I se ridică dreptul de proteguire asupra supuşilor creştini ai Padişahului; Marea-Neagră fu declarată de neutră şi deschisă numai corăbiilor de negoţ ale tuturor puterilor; Rusia fu îndepărtată de gurile Dunărei, prin înapoierea acestora în stăpânirea Porţii şi prin restituirea către Moldova a părţii de jos a Basarabiei; în sfârşit se hotărî ca Principatele-Române să fie scoase de sub protectoratul excluziv al Turciei şi al Rusiei şi puse sub protecţia colectivă a celor şapte mari puteri eropene. Dar împăratul Napoleon, pe care câştigarea izbânzii îl ridicase la stăpânirea momentană a Europei, nu se mulţămì numai cu această slăbire a puterii ruseşti. El voì să garanteze împărăţia turcească şi în viitor împrotiva putinţei chiar a unor atacuri din partea monarhiei nordice, prin alcătuirea unei trainice stavili la gurile Dunărei, tocmai pe acolo pe unde se perindase în toate timpurile loviturile Ruşilor contra Turciei. Pentru întocmirea acestui plan al său, împăratul Napoleon îşi aruncă ochii pe Principatele-Române, şi astfel se întâlnì întâmplător politica lui Napoleon III cu năzuinţele poporului român care, sdrobit în avântul lui spre vieaţă şi propăşire, prin încătuşarea mişcării din 1848, strămutase afară din hotarele ţerilor lui, unde glasul lui trebuise să amuţească, protestările fiilor lui împrăştiaţi la cele patru colţuri ale pământului. Apărătorii năzuinţelor lui căutaseră să răspândească, în lumea cea cultă şi puternică a apusului, adevărul asupra obârşiei şi firii lui latine şi asupra simpatiilor şi antipatiilor lui de rassă; asupra drepturilor lui încălcate; a ţerilor lui sfăşiate şi a organizării lui lăuntrice, mănunchiu de nedreptate şi de neegalitate îngrămădit pe capul masselor, în folosul câtorvà familii privilegiate.

Să cercetăm întâiu aceste puneri în lumină ale adevăratelor năzuinţe ale poporului român, cari erau încondeiate în scrieri şi ziare,

pe de o parte de Românii deştăraţi, pe de alta de marii scriitori şi publicişti francezi cari, într'un avânt de nobilă desinteresare, pledau cu cea mai mare căldură drepturile unui neam desmoştenit de bunurile acestei lumi prin o soarte din cele mai vitrege (1).

In 1849 Iulie 1 apare, în ziarul *La Presse* din Paris, protestarea fostei Locotenenţe domneşti, adresată ministrului trebilor externe ale Franţei şi subsemnată de *Heliade, Goleşcu* şi *Tell.* Tot în 1849 apare şi scrierea lui Jean Henri *Ubicini* care luase parte la mişcarea din Bucureşti alăturea cu capii revoluţiei, scriere întitulată «Memoire justificatif de la révolution roumain», precedată de o altă protestare a tuturor capilor revoluţiei către Anglia, Austria, Franţa şi Prusia (2). *Hippolyte Desprès* care înserase în fascicolul dela 1 Ianuarie 1848 din «Revue des deux mondes» articolul său asupra «La Moldo-Valachie et le mouvement roumain», revine în 1849 asupra aceleiaş teme, cercetând acuma fărâmăturile sdrobitei revoluţii, în un articol publicat în aceeaş revistă: «La Révolution dans l'Europe orientale». In 1849 mai apar în sfârşit şi amintirile lui Heliade, sub titlul «Souvenir d'un proscrit» sub anonimul «Un Roumain».

In 1850 Hippolyte Desprès publică două volumuri: «Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais», în care expune şi Istoria Românilor sub protectoratul rusesc. In acelaş an Heliade dă la lumină scrierea sa: «Histoire de la Régéneration roumaine», iar *Stefan Golescu* trimite o scrisoare către redactorii tuturor ziarelor pariziene, prin care protestează contra falsei interpretări ce se dădeà mişcării româneşti. *Paul Bataillard* publică tot în 1850 un studiu: «Les Principautés Danubiennes» în «La Revue de Paris», pe care apoi îl extrage şi ca lucrare aparte. Heliade mai atacă apoi pe Rusia în broşura lui: «Le Protectorat du Czar» şi publică şi un fel de poemă: «La Résurrection des peuples, La Roumanie renaissante,» dedicată emigranţilor Români, şi retipăreşte din nou «Souvenirs et impressions d'un proscrit». Tot în anul 1850 *N. Bălcescu* publică însemnata sa cercetare: «Question économique de Principautés Danubiennes», în care analizează din toate punctele de vedere chestia ţărănească.

(1) Fiindcă lucrările revoluţionarilor români stau în cea mai strânsă legătură cu ale sprijinitorilor lor francezi, de aceea le vom înşirà la olaltă, după ordinea lor cronologică.

(2) Prefaţa d-lui G. Bengescu la cartea lui Ubicini, *Les origines de l'Histoire roumaine*, Paris, 1886, p. IV.

In 1851 nu apare nici o scriere politică, dar vede lumina una literară de mare valoare pentru cunoştinţa poporului român anume: «Poésies de la langue d'or» traduites par *I. A. Vaillant* de Bucarest. In 1852 apare scrierea lui *N. A. Kubalski*, vechiu funcţionar public din Polonia, sub titlul «Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine» care pune în lumină deosebirile naţionale ce despart aceste trei popoare, interesele şi istoria lor iarăş deosebite.

In 1853 se publică traducerea franceză a «Doinelor şi Lăcrămioarelor» poezii de *Vasile Alecsandri*, traducere făcută de I. E. Voinescu, cu o introducere de George Bell. Tot în acel an *Jules Michelet*, descrie, în stilul său înflorit, rolul soţiei lui C. A. Rosetti în vieaţa soţului ei şi în revoluţia din 1848. *Armand Lévy* publică în acelaş an: «La Russie sur le Danube», cu protestarea Românilor contra năvălirii în patria lor şi cu corespondenţa între *Dimitrie Brătianu* şi lordul *Dudley Stuart*.

In 1854, un Valac *(Grigorie Gănescu)* publică: «Coup d'oeil sur l'administration de la Principauté de Valachie» în care se supune unei aspre critici ocârmuirea Munteniei care provocase revoluţia. Generalul comite de *Fiquelmont* publică «La Politique de la Russie et les Principautés Danubiennes», iar *D. Bolintineanu* «Les Principautés roumaines».

In 1855 apare o broşură anonimă care atrage luarea aminte a Domnilor din cabinetul britanic «sur le statu quo des Principautés du Danube» ; un studiu «Les finances de Valachie» de *Thibault-Lefèvre;* o descriere a răsboiului Crimeei, întitulată: «Guerre d'Orient, Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée». *Elias Regnault* publică în acelaş an însemnata sa scriere «Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes» care, dacă păcătueşte prin o vădită aprindere contra Rusiei, aduce slujba de a apără interesele române. *I. C. Brătianu* scrie: «Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient». Tot în acest an apar mai multe descrieri pitoreşti asupra ţerilor române, însoţite de gravuri, precum sunt bunăoară: «Nil et Danube. Souvenir d'un touriste: Egypte, Turquie, Crimée, Provinces Danubiennes» par *I. de Bois Robert*, ilustrat cu o mulţime de gravuri, din cari 12 cu două colori; «Les population des Provinces Danubiennes», o culegere de gravuri în apă tare; «Six mois en Valachie, Moeurs coutumes des Principautés» ;«Voyage à Constantinople par.. les Provinces Danubiennes» par

*

Bouches de Perthes. Ca scriere politică mai însemnăm lucrarea lui *Gr. Gănescu:* «La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour».

In 1856, anul tratatului de Paris, când Napoleon III se hotărăşte să sprijine cu tot dinadinsul revendicările Românilor şi să facă din ei o stavilă contra înaintării Ruşilor în Peninsula Balcanică, apar cele mai numeroase scrieri, din cari mai multe vor fi întrebuinţate în paginele ce urmează, ca unele ce însoţesc faptele expuse. Aşà găsim: «Abolition du servage dans les Principautés» de *A. G. Golescu*, care tratează chestia rurală; «Affaires d'Orient, Réorganisation des Provinces Danubiennes»; *Edmond Texier*: «Appel au congrès en faveur des Roumains»; *D. Bolintineano*: «l'Autriche, la Turquie et la Moldo-Valachie»; *Gr. Gănescu* «L'avenir de la Valachie»; *Thibault-Lefièvre*: «Le commerce de la Valachie»; «Coup d'oeil sur les Provinces Danubiennes», care conţine între altele: originea poporului român, nenorocirile lui, stoarcerile şi apăsătorii lui, poftele vecinilor; «Discours prononcé par l'archimandrite *Iosaphat* (1) dans l'Eglise roumaine de Paris», cu prilejul emancipării Ţiganilor. *I. A. Vaillant* mai publică broşura: «L'empire c'est la paix», în care se ocupă mult de chestia Principatelor; «Mémoire de S. A. Grigoire Ghica prince régnant de Moldavie adressé aux Conférence de Vienne, publié par *Lantival* (Vaillant)»; «Mémoire et observations de S. A. S. le prince régnant de Moldavie Grig. Ghica sur le protocole des Conférences de Constantinople par Lantival (Vaillant)»; *Cesar Bolliac*: «Mémoire pour servir à l'histoire dela Roumanie (Provinces Danubiennes)»: *Louis de Naléche*: «La Moldo-Valachie»; *Paul Bataillard*: «La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses voeux», extras din «La Revue de Paris»; «Plan d'organisation d'un comité roumain à Paris en vue de l'union de deux Principautés»; *Paul Bataillard:* «Premier point de la question d'Orient, Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le congrès»; *A. Sanejouand*: «Les Principautés roumaines devant l'Europe» apărut întâiu în ziarul oficios francez al Rusiei «Le Nord»; «Les Provinces Danu-

(1) Arhimandritul Iosafat Snagoveanu, unul din emigraţii români dela 1848, este întemeietorul vechei capele române din Paris. El deschise slujba în 1853 în un apartament al imobilului No. 22 din rue Racine. Casa fiind dărâmată în 1881, guvernul român cumpără în 1882 capela Dominicanilor din str. Jean de Beauvais, care fu restaurată şi pregătită pentru cultul ortodox, sub direcţa d-lui Selmersheim, arhitect şi inspector al monumentelor istorice. (Notă pusă de G. Bengescu la citarea discursului arhimandritului in cartea sa *Bibliographie franco-roumaine*, Paris 1907 p. 51). Notăm că toate scrierile reproduse aici sunt trecute în această carte. Multe din ele însă ne erau cunoscute de mult.

biennes» extras din «Le Siècle»; *Chopin et Ubicini*: «Les Provinces Danubiennes ou Roumaines»; *La Comtesse Sturdza*: «Régime actuel des Principautés Danubiennes», conţine o călduroasă apărare a principiului domnului străin; «Réponse à la circulaire de la Porte du 31 Juillet», memoriu înmânat de generalul *Magheru* ambasadorilor Franţei, Angliei, Prusiei şi Sardiniei; *B. Boeresco*: «La Roumanie après le traité de Paris» ; «Un mot sur les vraies Principautés Danubiennes» de un vechiu secretar de ambasadă din Constantinopol; *Thibault-Lefèvre*: «La Valachie au point de vue économique et diplomatique», extras din «Le Correspondant». Scrieri germane favorabile Românilor sunt numai acele ale consulului *Neigebaur*.

In afară de aceste scrieri cevà mai cuprinzătoare, se află încă multe articole prin ziarele Parisului din acel timp, mai ales în «Le Journal des Débats», «Le Siécle», «La Presse» şi «Le Constitutionnel» (2); din ziarele Engleze în «Daily News» (1).

Idea unirii, luată de Napoleon din aceste scrieri şi articole, fusese îndată prinsă de dânsul ca un mijloc de apărare al Turciei contra silniciilor ruseşti. Prin unire erà doar să se întărească un popor latin la Dunărea de jos, popor ce aveà pe atât de vii simpatii pentru Francezi, pe cât de mare erà respingerea ce o simţià pentru Ruşi. Intărirea organismului politic românesc trebuià să încununeze izbânda împăratului francez contra colosului nordic, prin întocmirea unei trainice stavile în contra întreprinderilor lui.

Incă din vremile conferinţelor din Viena, Poarta care aveà de apărat propria ei existenţă, propusese ca poziţia politică a celor trei Principate (Valahia, Moldova şi Serbia), care atingeà foarte de aproape interesele obşteşti ale Europei, să fie asigurată prin schimbările ce ar fi de adus în legiuirile sub cari stau; *că spre acest scop ar trebuì consultate dorinţele acestor ţeri* şi apoi trecute într'un hatişerif schimbările făcute în drepturile şi imunităţile lor (2).

Ambasadorul francez luând act de această dorinţă a Turciei, cere dela conferinţă, ca «nu numai să se substragă teritoriul Principa-

---

(1) Erau însă şi multe ziare protivnice Românilor; dar şi acestea contribuiau la cunoştinţa aspiraţiilor româneşti, tocmai prin conbaterea lor: aşà erau dintre cele austriace : Óst-deutsche Post, Oesterreichische Zeitung, Wanderer,Presse; dintre cele germane: Allgemeine Zeitung din Lipsca, Gazeta de Colonia, Gazeta de Francfort, Gazeta naţională din Berlin; dintre cele engleze: Morning Post, Times. Vezi *Buletinul şedinţelor adunării ad-hoc a Moldovei*, No. 16, Pr. verb. XXI, şedinţa din 21 Noemvrie 1857.

(2) Protocolul III al Conf. de Viena, în *Acte şi Documente relative la Renaşterea României* de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Ghenadie Petrescu, II, p. 627.

telor dela înrâurirea excluzivă sub care stăteà până acuma, ci să se facă din ele o stavilă firească, peste care puterea ce puneà acea înrâurire în lucrare să nu mai poată trece, spre a ameninţà, chiar în inima lui, Imperiul Otoman. Printre combinările politice cu putinţă, cea dintâi care se înfăţişează s'ar păreà a fi unirea a două din acele Principate, Moldova şi Valahia, în unul singur. Nu este nevoie de stăruit asupra ceeace natura însăş a făcut pentru a uşurà această unire, anume identitatea limbii, a moravurilor, a legilor şi a intereselor. Dorinţa Principatelor în această privire se arată conformă cu nevoile guvernelor aliate (Turcia, Franţa şi Anglia). Această unire fusese chiar prevăzută prin unul din articolele Regulamentului Organic».

Franţa însă merge mai departe decât atâta în propunerile ei. «Pentru ca noul organism creat prin unire să-şi îndeplinească menirea, se cere ca el să stea sub o puternică autoritate care nu ar puteà fi găsită decât în principiul eredităţii, fie sub un principe de baştină, fie mai bine încă sub unul din o dinastie europeană (1)». Propunerea Franţei este însă deocamdată înlăturată, prin observarea ambasadorului englez, că «iniţiativa ei ar trebui să plece dela puterea suzerană a Principatelor» (2).

In conferinţele pentru pace reînnoite în Constantinopole în Ianuarie 1856, idea unirii nu mai revine pe tapet, Protocolul acelei conferinţe prevede ca «Valahia şi Moldova, al căror teritoriu face parte întregitoare din Impărăţia Otomană, vor păstrà *ca şi în trecut o ocârmuire separată şi neatârnată* (3)». De aceea şi Thouvenel, ambasadorul francez, în proiectul de reorganizare a Principatelor, pe care îl înfăţişează conferinţei, nu mai stărueşte asupra ideii unirii şi el observă chiar, în depeşa prin care comunică guvernului său deosebitele proiecte depuse în şedinţa conferinţei, că «s'a ţinut numai în ipoteza unei prefaceri a vechei stări a lucrurilor, *lăsând la o parte reînnoirile integrale*».

Se vede numai un slab resunet al ideii unirii în cererea Franţei ca să fie comisia ce va luà în desbatere în Constantinopole modificările de adus Regulamentelor Organice, de natură mixtă, alcătuită din Moldoveni şi Munteni, «întru cât legiuirile ar trebui să fie identice», părere cu care se uneşte şi Anglia, pe când Turcia iea poziţie în

(1) Anexa la Protocolul VI din 26 Martie 1855, *ibidem*, II, p. 641.
(2) *Ibidem*, p. 639.
(3) Protocolul din 11 Ianuarie 1856, *ibidem*, II, p. 917.

contra acestei propuneri, prevăzând în proiectul ei, ca să fie comisiile despărţite (1).

Această idee a unirii Principatelor române este însă reluată de Franţia, şi cu mai mare autoritate, după răpunerea Rusiei, în Congresul de Paris, adunat pentru încheierea păcii. Anume în şedinţa din 8 Martie 1856 comitele Walewsky observà că «înainte de a atinge chestia nouăi organizări a Principatelor, trebue cercetat dacă ele trebue să mai urmeze înainte a trăì sub o organizare separată, şi dacă nu ar fi în interesul atât al acestor ţeri cât şi al Europei, ca ele să fie întrunite într'un singur Stat». Ambasadorii Turciei însă dau acuma pe faţă gândul care-i făcuse a fi reţinuţi şi la conferinţele precedente, spunând că «dacă s'au aflat câţivà indivizi cari au putut formulà o atare părere, ea nu poate fi împărtăşită de massa poporului». Reprezentanţii Austriei întimpină că «asemenea măsuri *nu s'ar puteà luà fără a se consultà mai înainte dorinţele poporului*», îmbrăţişând astfel părerea rostită încă la Viena de Ambasadorul Turciei. In zadar comitele Walewsky invoacă mai multe argumente în favoarea unirii (2). Intervenind şi ambasadorul Angliei cu observarea, că «în asemenea cazuri ar fi totdeauna bine a se ţineà seamă de dorinţa poporului», se hotărăşte trimiterea în Bucureşti a unei comisii a Congresului, pentru a privighià rostirea acelor dorinţe.

Această hotărîre a Europei, de a consultà pe Români asupra viitoarei lor reorganizări, aveà o mare însemnătate; căci oricare ar fi fost motivul ce împinsese pe Austria şi pe Turcia a o face, şi cu toate că votul Principatelor erà să fie numai *consultativ*, nu rămâne mai puţin adevărată observaţia lui *Vasile Boerescu*, că «Turcia şi Austria nevoind să încuviinţeze propunerea comitelui de Walewsky, *s'a lăsat ca chestia să fie hotărîtă de ţară însăş*» (3), iar *I. C. Brătianu* trage din această împrejurare un argument pentru suveranitatea ţerilor române: «Austria şi Turcia, zice el, cari numai binele Românilor nu puteau să-l voească, pentru a colorà împrotivirea lor cu o văpseà de legalitate, de desinteresare şi de echitate, snnt silite a invocà însăş suveranitatea noastră. Ele tăgăduesc Românilor nu *dreptul ci voinţa de a se unì*, şi se îndreaptă către

(1) Proiectul francez, *ibidem*, II, p, 938; depeşa lui Thouvenel, p. 923. Cererea comisiei mixte din partea Franţei, p. 942; a comisiilor separate din partea Turciei, p. 944.

(2) Protocolul VI al Congresului de Paris, *ibidem* II, p. 1015.

(3) *La Roumanie après le traité de Paris, avec un introduction* par Royer Collard, Paris, 1856. Reprodusă *ibidem*, III, p. 13—114, locul citat la p. 64,

autonomia nostră, pentru a hotărî asupra soartei ce ne priveşte» (1). Şi aceeaş împrejurare, anume considerarea ţerilor române ca cevà deosebit de împărăţia otomană, reiese, cum observă tot Brătianu, din faptul că, «pe când Europa declară a nu se amestecà în relaţiunile dintre Sultan şi supuşii săi, ea se amestecà într'un chip atât de hotărît în cele dintre el şi ţerile române» (2). Paza cea straşnică a Turciei de a afirmà la fiecare prilej că Moldova şi Valahia *făceau parte întregitoare din împărăţia turcească*, erà deci scrisă pe apă (3). Nu e vorbă că, pe de altă parte, cum se împăcà poziţia cea deosebită încuviinţată Principatelor, cu principiul de atâtea ori proclamat de puteri despre integrítatea imperiului otoman, din care Fuad Paşa deduceà cu destulă logică ca Sultanul este *suveranul* ţerilor române (4)? Ceeace nu erà logic şi nu poate fi niciodată astfel, sunt lucrările şi vorbele diplomaţilor ale cărora silinţe se mărginesc de obiceiu în a mănţineà cu orice preţ lucrurile de azi pe mâine.

Este foarte stranie deosebirea de păreri ce izbucnì între Turcia şi Franţa dela chestia unirii; căci dacă marea şi puternica aliată a Turciei, care cu preţul unor jertfe uriaşe o scăpase de primejdie, dorià unirea Principatelor Române, această combinaţie politică nu răsărise doar în mintea lui Napoleon de dragul poporului român, ci numai din nevoia politică de a apără prin ea imperiul otoman. Această idee reiese din toate documentele timpului, din cari reproducem cuvintele câtorvà: «că unirea Principatelor române ar puteà singură acoperì pe Turcia contra plecărilor cotropitoare ale Rusiei; că este singurul sistem în stare de a stabilì o barieră solidă la nordul imperiului otoman; că este neapărată nevoie a se constituì pe malurile Dunărei o stare de lucruri îndestul de puternică, spre a asigurà din această parte linişţea împărăţiei otomane» (5) şi

(1) *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris 1857*, reprodus *ibidem*, III, p. 149—179. Locul citat se află la p. 154.

(2) *Ibidem*, p. 161.

(3) Vezi mai sus doc. raportat în nota 3, p. 8 mai sus. Cf. Firmanul de numire a lui Gr. Ghica de Caimacam, *ibid.*, III, p. 650, «Valahia, parte integrantă a imperiului nostru»; «Această împărătească a noastră provincie». Firmanul pentru convocarea divanului ad-hoc *ibid.*, III, p. 1049: «Les provinces de Valachie et de Moldavie qui font partie intégrante de notre empire».

(4) Fuad Paşa către reprezentanţii Turciei, 31 Iulie 1856, *ibidem* III, p. 729. Această circulară dădù loc la multe protestări. Aşà I. C. Brătianu în scrisorile lui asupra ei, *ibidem*, III, p. 765.

(5) Vezi depeşile dintre Thouvenel şi Walewsky, *ibidem* III, p. 432, 457, 490.

aşà mai departe. Totuş încăpăţinarea Franţei de a sprijinì unirea ca o măsură în folosul Turciei, contra voinţei acesteia, şi mănţinerea acestei păreri chiar cu preţul ruperii relaţiilor diplomatice — cum vom vedeà mai jos — arată că Franţa dela o vreme se înfierbântase atât de mult pentru idea sa, încât o sprijinià acum pentru ea însăş şi neatârnat de interesele Turciei.

Ce împrejurare făceà pe Turci să vadă lucrurile altfel de cum le concepeau Francezii, şi să privească ca un pericol măsura pe care Napoleon voià să o iea numai în al lor interes?

Această idee a unirii se îmbinà în mintea Românilor, aproape într'un chip nedespărţit, cu aceea a unei dinastii ereditare străine. După părerea chiar a lui Thouvenel, «ţerile române nu erau în stare să dea o dinastie naţională», şi ar fi oarecare greutate a face pe Moldoveni să primească pe un principe Valah sau pe Valahi un principe moldovean» (1).

Principele Gheorghe Bibescu, fostul Domnitor al Munteniei, explică, în şedinţa din 7 Octomvrie a Divanului ad-hoc al Munteniei, pentru ce Românii doresc principele străin: «El ne va aduce, pe lângă puterea materială cea trebuincioasă, şi acea putere morală ce-i vor da-o alianţa şi relaţiile sale cu capetele încoronate; apoi el singur ne va puteà scăpà din acele vrăjbi, de acele rivalităţi ce insuflă între noi ambiţia postului celui mai înalt, rivalităţi cari se vor îmmulţi în urma unirii Principatelor şi cari ameninţând să câştige până la clasele cele de jos, vor face din aceasta nenorocită ţară o arenă, unde toate puterile, toată vitalitatea ei se vor stânge în lupte de partide şi de facţii». Tot aşà spune şi raportul comisiei Divanului ad-hoc al Munteniei, că «suirea pe scaun a domnitorilor aleşi dintre noi a fost prilejul necontenit al înrâuririi străine în acest Principat; că scaunul domnesc a fost mărul de discordie al tuturor familiilor influente în această ţară» (2). De aceea şi delegatul francez

(1) Thouvenel c. Walewsky, 11 Sept. 1856, *ibidem*, III, p. 812. Comp. şi cele ce le spune Thouvenel în o depeşă a lui din 8 Maiu 1856, *ibidem*, III, p. 458 : «La Moldavie où l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croirait sacrifiée à la province plus étendue et plus peuplée, si elle joignait encore à cet avantage celui de fournir son prince au nouvel Etat, et la Valachie de son côté n'accepterait pas un prince moldave. L'union donc nécessite un prince étranger. C'est ce que la Porte redoute».

(2) Procesele verbale ale şedinţelor Divanului ad-hoc al Munteniei, No. 4 şi 6, *ibidem*, VI, p. 17 şi 33. Până acolo merge dorinţa Românilor după principele străin că, la a doua alegere a Divanului ad-hoc, chiar separtiştii se plecau spre unire, dacă ea se va înfăptui sub un principe străin. V. Place c. Walewsky, 24 Sept. 1857, *ibidem*, V, p. 625.

Talleyrand scrie într'un rând lui Walewsky, că «idea unui principe străin a devenit atât de nedespărţită de aceea a unirii, că ţara nu voeşte să mai înţeleagă pe una fără cealaltă. Eu cred chiar că unirea nu ar fi votată, dacă Divanul nu ar trebuì să aibă dreptul de a împlinì gândirea naţională, şi a o exprimà cu toate ale ei cerinţe» (1).

Din cauza cererii neapărate a unui principe străin altoită pe acea a unirii, Poarta refuză cu cea de pe urmă energie combinaţia aflată de Napoleon III, în întărirea elementului românesc prin unire, pentru a apărà marginea împărăţiei turceşti dinspre Rusia. Fuad Paşa, prevăzând nu e vorba foarte drept desvoltarea viitoare, susţineà că «unirea Principatelor este întronarea unui principe străin; este ereditatea şi, ca ultim pas, neatârnarea, la capătul unui an, sau chiar îndată. Ceeace se face la Bucureşti se va îndeplinì şi la Belgrad; vom fi ameninţaţi în inima însăş a Impărăţiei şi desfacerea Turciei va începe chiar a doua zi după ce o îndepărtaseţi şi dobândiseţi recunoştinţa noastră». In sfârşit ca ultim argument, şi cel mai hotărîtor pentru Turcia, erà teamă că «principele străin să nu devină, în un moment de criză, un instrument al Rusiei, ca regele Othon», şi erà destul de firesc ca Turcia să se gândească la aşà cevà, când vedeà că Rusia sprijinià unirea cu principele străin. De aceea şi observă Thouvenel, că «opoziţia Austriei înrâureşte mult mai puţin opinia Porţii, decât adeziunea Rusiei», şi lucrul se înţelege cu atât mai lesne, cu cât vedem că şi Anglia părăseşte pe Franţa, aliata ei, pentru a trece în tabăra protivnicilor unirii, tot din cauza neînţelesei ţinute a Rusiei (2). *Le Journal de Constantinopole* mergeà chiar mai departe în consideraţiile sale. El spuneà că «idea unirii este legată cu aceea a principelui străin şi aceasta din urmă atrage numai decât pe aceea a unei desmădulări nu numai a Turciei, dar şi a Austriei şi a multor altor state»; dar întrebà organul oficios al Porţii: «Sunt trei milioane de Români în Valahia şi Moldova», şi dacă ei sunt consultaţi în numele românismului, pentru a alcătuì o puternică barieră, care ar fi în

(1) Talleyrand către Walewsky, 1 Aprilie 1857, *ibidem* IV, p. 195. Comp. Place c. Walewsky, *ibidem* V, p. 626: «La Moldavie préfèrerait rester séparée, plutôt que d'être unie aux Valaques sous un prince indigine et ils ne voteiront la réunion qu'avec l'espérance d'un prince étranger».

(2) Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856, *ibidem*, II, p. 1097. Alta din 6 Iulie 1855, *ibidem*, III, p. 605: «La force du choses ferait du prince étranger dans un moment de crise, un instrument de la Russie, comme le roi Othon». Mai vezi şi alta din 15 Aprilie 1856, *ibidem*, III, p. 434, şi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 541.

lume temeiul de a nu se consultà în acelaş chip şi Românii din Basarabia, Transilvania, Banat şi Bucovina, cari alcătuesc o poporaţie de aproape patru milioane (1).

Poarta deci «îndreptă întimpinările ei mai mult contra introducerii unei dinastii străine, decât în contra unirii (2). Şi ea s'ar fi împăcat cu această contopire a ambelor Principate, dacă i s'ar fi încuviinţat dreptul de a numì pe gospodarul unic şi anume dintre indigeni, garantându-i-se însă autoritatea ei asupra noului stat şi prin aşezarea unei garnizoane turceşti la Ismail (3).

Franţa văzând această împotrivire îndărătnică la unire din partea Porţii, din cauza principelui străin, se silià să desfacă ambele idei, să le despărţească, să stăruească numai pentru unire, lăsând desbaterea principelui străin pentru mai târziu. De aceea şi comitele Walewsky spuneà consulului francez din Iaşi Victor Place, că «nu ar trebuì să lase în necunoştinţă încunjurimea lui, că legătura pe care publicaţiile şi cuvântările câtorvà Moldoveni au voit numai decât să le stabilească între unirea celor două Principate Române şi alegerea unui principe străin, este unul din argumentele de căpetenie opus astăzi ideii unirii, de către Turcia care este preocupată mai ales de a înlăturà îndeplinirea acestei din urmă împrejurări (4). Franţa care luptà cu atâta energie şi dobândì, la sfârşit, ca Turcia să nu împiedice, prin firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc, atingerea de către ele a desbaterii unirii (5), Franţa, zicem, erà hotărîtă a primì ca acel firman să oprească rostirea Divanurilor asupra principelui străin (6).

Din cauza nevoilor neapărate ale politicei obşteşti, Franţa erà silită să primească dorinţele Românilor numai pe jumătate. Ea spri-

(1) Articol din 26 Iunie 1856, *ibidem*, III, p. 570—571.

(2) Thouvenel c. Walewsky, 28 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 723.

(3) Acelaş c. acelaş, 28 August 1856, *ibidem*, III, p. 783.

(4) Walewsky c. V. Place, 13 Sept. 1856, *ibidem*, III, p. 820.

(5) Thouvenel c. Walewsky, 1 Sept. 1856, *ibidem*, III, p. 789: «J'ai déclaré catégoriquement à Ali-Pacha que je n'accepterai par le firman, s'il ne provoquait pas aussi l'examen de la question de l'union territoriale et administrative». Alte explicaţii hotărîtoare ale lui Thouvenel cu Vizirul, *ibidem*, III, p. 930.

(6) *Ibidem*: «Nous trouverions tout naturel que le firman de convocation écartât du programme des travaux du divan la question de prince étranger». Mai vezi şi alte acte privitoare la aceeaş chestie, *ibidem*, III. p. 735, 773: «Dans notre pensée, la réunion n'implique par l'avènement d'un prince étranger»; 782: «L'Empereur ne considérait pas l'union comme impliquant un prince étranger et surtout ne voyait ni opportunité, ni utilité à ce que les divans ad-hoc discutâssent cette dernière question».

jinià unirea din toate puterile ei; dar cereà ca Românii să se lepede, măcar pentru moment, de idea principelui străin.

Partidul unirii în ţerile române.—In acest vălmăşag al intereselor puterilor străine care erà ţinuta Românilor?

Idea de a întrunì ambele Principate, Moldova şi Muntenia într'un singur stat, răsărise mai de mult în mintea Românilor şi am arătat cum se desvoltase această dorinţă în decursul vremilor (1). Ea atrăsese tot mai mulţi împărtăşitori în jurul ei, şi se înfăţişà acuma puternic îmmănunchiată în cugetele mai luminate ale poporului, fie că lumina să le fi venit din sus, din soarele ideilor, fie ca ea să se fi furişat din jos, pe pârtiile interesului. Căci trebue făcută o deosebire între Muntenia şi Moldova în privirea unirii. Această combinaţie politică erà pe placul poporului muntean, fiindcă-i favorizà şi interesele, mai ales acele ale capitalei care totdeauna are glas hotărîtor în mişcările unui popor. Anume făcându-se unirea, capitala noului stat trebuià să fie Bucureştii, şi Iaşul erà să fie lovit în însăş existenţa lui şi a locuitorilor lui, întrucât erà un oraş care-şi datorià însemnătatea numai împrejurării că fusese o capitală politică. *N. Istrati* pare a fi fost cel dintâiu care dădù strigătul de alarmă în această privire, când în broşura lui *Chestia zilei* din 1856 el spune: «Şi pentru care temeiu am dispreţuì noi pe neguţători, pe proprietari cari se îndeletnicesc cu chestii de a doua mână, precum bunăoară că prin unire Moldova ar puteà devenì o provincie sau cel mult asemenea Craiovei, iar capitala Iaşi să fie ameninţată a ajunge un al doilea Hârlău». Această părere că în cazul unirii Bucureştii trebuiau să fie capitala României se ivise mai de mult în mintea oamenilor, odată cu idea domnului străin. Aşà corespondenţa lui Bois le Comte din 1834 spune că «cei din Bucureşti ar vrea ca oraşul lor să devină capitala noului stat, şi noi simţim că Iaşul este prea aproape de Ruşi spre a se bucurà de acest folos» (2).

Ingrijirea pentru strămutarea capitalei se arătase chiar în Iaşi, deoarece consulul *Place* spune într'un raport către Walewsky, că «indivizii cari se tem de a vedeà micşorându-se valoarea caselor

(1) *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 323.

(2) *Question du jour* par N. Istrati, reprodusă de *Acte şi documente*, III, p. 125—137 numai în textul francez. Cel românesc nefiindu-mi la îndemână am tradus în text locul reprodus la p. 132. Corespondenţa lui Bois le Comte, reprodusă, *ibidem*, III, p. 826.

şi a magaziiior din Iaşi, sunt în contra unirii; că asemenea motive de interes personal neexistând în districte, se explică unanimitatea care s'a constatat în sinul poporaţiei lor în ceeace priveşte unirea» (1).

Unionistul muntean *N. Creţulescu* arată într'un memoriu temeiurile pentru cari Iaşul nu poate fi ales de capitală a României unite. «Oraşul Bucureşti, zice el, are asupra Iaşului o superioritate netăgăduită, fiind aşezat mai în centrul statului ce este a se înjghebà, pe când Iaşul se află numai la o foarte mică îndepărtare de graniţa Prutului. Bucureştii sunt apoi un centru de comerţ foarte desvoltat, poporaţia lui este îndoit numărul acelei a Iaşului care este în mare parte locuit numai de Evrei şi de foarte puţini oameni din clasa inteligentă, cea mai mare parte din boieri, afară de dregători, obicinuind a locuì la moşiile lor» (2).

Pentru a nu prea înăsprì însă părerile asupra acestei întrebări, se pune, în actul constitutiv al comitetului moldovean al unirii, ca dorinţă şi *întemeierea unei nouă capitale, aşezată într'un punct central pentru ambele ţeri.* (3)

Iată deci cele două împrejurări cari aruncau o umbră pe visul de altfel atât de dorit al unirii ţerilor române: cererea principelui străin care îngreuià politica europeană şi primejdia în care erà pus Iaşul, şi care trebuià să stingherească cugetele moldovene; şi cu toate acestea vom vedeà că piedica lăuntrică dispare ca fumul la vânt, dinaintea puternicei mişcări a minţii Moldovenilor celor buni şi aleşi cari, ca un om, săriră cu toţii pentru a apără ceeace ei credeau nu numai mântuirea lor proprie, ci şi a neamului. Injghebarea şi întărirea partidului unionist din Moldova înlătură cu totul această stavilă în destul de primejdioasă din drumul către unire. Dacă însă erà de nevoie ca partidul unirii să fie tare şi închegat, aceasta se cereà mai ales în Moldova, asupra căreia cădeà tot greul împrejurărilor şi asupra căreia vom vedeà cum se vor năpustì toate apăsările protivnice: Turci, Austriaci şi Caimacami,

(1) Place c. Walewsky, 4 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 597.

(2) *Ibidem*, III, p. 726. Paul Bataillard în broşura lui «Le premier point», *ibidem*, III, p. 417, spune de asemenea că: «Iassy tout voisin du Pruth serait à la merci du premier coup de main». Infiinţarea însă a unei a treia capitale ar fi ruinat pe amândouă cele vechi, în loc de una. Tot aşà vorbeşte şi Kogălniceanu şi V. Mălinescu în şedinţa comisiei centrale.

(3) Actul de constituire al comitetului din 11 Iunie 1856, *ibidem* III, p. 533. Comp. Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856, *ibidem* III, p. 538.

interesaţi de a deveni fiecare Domn separat asupra unui principat (1); apăsări ce urmăriau ţinta de a stoarce dela Divanul ad-hoc al Moldovei un vot protivnic unirii. Acest vot ar fi atras însă numai decât căderea propunerii în congresul de Paris, care subordonase hotărîrea lui anchetei localnice.

De aceea să nu se uite un lucru: dacă unirea s'a făcut, ea se datoreşte *excluziv numai Moldovei şi anume centrului ei, Iaşul,* care sângerează şi astăzi de jertfa făcută pe altarul neamului.

Unirea se coborîse din lumea ideilor în acea aevea, mai întâiu prin silinţele lui *Grigorie Ghica,* Domnitorul Moldovei, numit în 1849 în urma Convenţiei dela Balta-Liman.

Un lucru la care poate nu s'ar puteà aşteptà cinevà, este că regimul protectoratului, în loc de a strânge frânele, după înnăbuşirea revoluţiei din 1848, le sloboade puţin, astfel că Ghica poate păşì mai liber în activitatea lui ocârmuitoare, însuflată de idei naţionale. Aşà el poate tipărì Cronica lui Şincai, fapt pentru care se «fericeşte de a fi contribuit la conservarea unui monument istoric atât de naţional (2)». Kogălniceanu ajunge să-şi tipărească discursul său introductiv la cursul de Istoria Românilor, pentru care fusese destituit din profesorat în 1843 şi pentru încercarea de publicare a căruia i se închisese foaia lui ştiinţifică şi literară. Ghica apoi emancipase pe toţi Ţiganii şi uşurase, pe cât se puteà sub regimul Regulamentului, starea ţăranilor. Tot el este arătat ca acel ce a «lucrat întâiu pentru a împrăştià cât mai mult în Moldova dorinţa unirii ei cu Muntenia (3)».

In înţelegere cu consulul francez, Place, Ghica schimbă şase prefecţi cari eraù duşmanii contopirii (4). Tot el încuviinţează libertatea presei pentru a lăsà voia rostirilor pentru unire (5).

Dar Ghica nu sprijinià numai în lăuntrul ţerii mişcarea unionistă, şi în afară el apără drepturile Moldovei în memoriul său contra

---

(1) «Les Caïmacams ont la chance de devenir hospodars, si les Principautès restent séparées, tandis que si elles viennent à être réunies, ni l'un ni l'autre ne pourra aspirer à l'autorité suprême». Art. din *l'Etoille du Danube*, 8 Ian. 1857, *ibidem*, III, p. 1038.

(2) Comunicarea Domnitorului Grigorie Ghica către Divanul obştesc din 10 Maiu 1856 *ibidem*, III, p. 471.

(3) Place c. Walewsky, 25 Iunie 1856, *ibidem*, III, p. 565.

(4) Alta din 23 Iunie 1856, *ibidem*, III, p. 559.

(5) Decret din 5 Fevr. 1856, *ibidem*, III, p. 913.

stipulaţiilor conferinţelor din Constantinopole, prin cari ţerile române erau supuse cu desăvârşire autorităţii turceşti, călcându-se toate privilegiile de cari ele se bucurase ab antiquo, deoarece Turcia credeà că, prin înfrânarea Rusiei şi prin scoaterea Principatelor de sub protectoratul ei, ele ar trebui să reintre cu atât mai adânc sub stăpânirea otomană. De aceea şi, precum observă prea bine o broşură publicată sub pseudonimul de *Sanejouand*: «pericolul pentru Principate nu mai venià acuma din partea Rusiei, pe cât din a Austriei şi mai ales din a Turciei (1)».

In memoriul său, Ghica observă, la punctul unde Poarta prevede ocârmuirea separată a ambelor Principate, că «ar fi trebuit să se proceadă în chip mai larg şi să se mulţămească una din cele dintâ dorinţe ale poporaţiei lor, întrunind ambele ţeri în una singură, înlăturându-se astfel pentru viitor multe frământări şi multă nesiguranţă (2)».

In acelaş memoriu Ghica protestează şi în contra articolului care dădeà drepturi de proprietate tuturor străinilor fără deosebire, «din cauza prezenţei în Moldova a unei numeroase poporaţii evreeşti, a căreia irumpere în proprietate ar fi o pricină neîndoelnică de ruina pentru ţară (3)».

Mai protestează Ghica şi contra plănuitei modificări a Regulamentului de către o comisie ce ar fi să lucreze în Constantinopole, cerând ca modificările «să se facă în ţară şi prin ţară». Mai mulţi boieri înteţiţi de Ghica protestează şi ei, prin un act separat, contra celor stabilite la Constantinopole (4).

Această spornică activitate a lui Ghica în favoarea unirii este recunoscută de Divanul obştesc al Moldovei, în răspunsul ce-l face la comunicarea lui:

«Da, Inalte Doamne, Divanul o zice cu îndrăzneală, Măria Ta ai pregătit calea către mântuirea ţerii noastre, căci ai sprijinit şi ai pledat înaintea areopagului european întrunirea Principatelor, principiu de mărire, de glorie şi de temeinică aşezare a acestei ţeri». Tot aşà salută pe Ghica o autoritate mai mică, dar al căreia glas aveà cu atâta mai mare însemnătate, anume ocârmuirea judeţului Tutova, care spune Domnitorului că «Inălţimea Voastră aţi fost cel

(1) *Les principautés roumaines devant l'Europe*, 1857, reprodusă în *Acte* şi *Documente*, II, p. 352—371. Locul citat se află la p. 367.

(2) Din 28 Fevr. şi 8 Martie 1856, *ibidem*, III, p. 975.

(3) *Ibidem*, p. 971. Comp. p. 981.

(4) Din 1 Martie 1856, *ibidem*, VI, p. 994.

dintâiu care aţi propus, în memoriul adresat conferinţelor, principiului mântuitor al unirii» (1).

Ghica merge până acolo cu lepădarea interesului său în folosul celui obştesc, încât stărue el singur pentru înlocuirea actualilor domnitori, deci şi a lui care domnià încă în Moldova, spre a nu se face nici o presiune asupra conştiinţei oamenilor în alegerile ce trebuiau să se facă pentru a se hotărî chestia unirii. El arată întâiu cum nu ar trebuì să se numească un singur caimacam; căci «precumpănirea lui ar cântărì cu o prea mare greutate în alegerea divanului; apoi adaoge: se 'nţelege că acelaş argument se opune şi încă cu mai multă putere, la păstrarea în putere a gospodarilor de faţă, căci este de mare însemnătate ca ţara să fie liberă de orice înrâurire şi chiar de orice prepus de înrâurire» (2). Cu toate acestea Thouvenel erà de părere, că ar fi fost bine ca ambii domnitori cari se arătau atât de favorabili unirii să fi fost lăsaţi în fruntea ocârmuirii, în timpul anchetei Divanurilor ad-hoc (3).

Chestia unirii îşi găsì apărarea şi în mai multe scrieri şi cuvântări cari puneau în lumină foloasele şi combăteau întimpinările ce i se aduceau împrotivă. Àşà broşura separatistă a lui Istrati dădù naştere la trei combateri: întâiu acea a lui *Ioan Negură,* apoi a lui *M. Cantacuzen* şi în sfârşit acea a lui *C. Hurmuzaki,* publicate toate trei în *Steaua Dunării.* (4)

Logofătul *Vasile Ghica,* în «adresa lui către Românii din Moldova şi Valahia», arată cum «pentru a redà patriei liniştea şi a asigurà trăinicia aşezămintelor ei, trebue să facem jertfe; să lepădăm vechile noastre prejudecăţi; să părăsim vechile noastre privilegii; să nu ne mai privim unii pe alţii decât ca cetăţeni liberi în fapt şi egali în drept, şi desfăcând deasupra noastră pe omul cel vechiu, să ne îmbrăcăm cu toată dreptatea şi cu toată buna inimă, fără de care nici un aşezământ nu are trăinicie». In un «Proiect de formulă a dorinţelor României», Vasile Ghica se rosteşte astfel asupra nevoii ţerilor române de a se contopì într'un singur stat: «In puterea dreptului său suveran de autonomie, poporul român (valah şi moldovean) declară că el nu este decât un singur popor; că

(1) Răspunsul Divanului, 23 Maiu 1856, *ibidem,* III, p. 485. Adresa jud. Ţuţova, 22 Iunie 1856, *ibidem,* III, p. 595.

(2) Memoriul lui Ghica citat, *ibidem* II, p. 988.

(3) Touvenel c. Walewsky, 26 Iunie 1856, *ibidem* III, p. 573.

(4) Reproduse articolele în *Acte şi documente* III, p. 635, 657 şi 663.

despărţirea lui in state deosebite i-a fost totdeauna spre rău; că identitatea sa desăvârşită de limbă, de tradiţie, de religie, de legi şi de aşezăminte localnice, de obiceiuri, de moravuri, de simţiminte şi de năzuinţe, de nevoi şi de interese, il împing a dorì cu înfocare de a alcătui un singur corp politic, un singur stat neîmpărţit» (1). In o broşură românească tipărită în Paris: «Ce se cuvine să cerem dela adunările ad-hoc», se sfătueşte să se ceară unirea, principe străin ereditar dintr'o familie domnitoare, restrângerea drepturilor Porţii numai la luarea tributului şi la investitură, bucurându-ne altfel de o deplină autonomie lăuntrică; se mai cere apoi şi o constituţie reprezentativă; dar se sfătueşte a nu se face nici o propunere de reorganizare internă, pentru a nu jignì principiul autonomiei (2). O broşură franceză, întitulată «Privire asupra trecutului şi prezentului Principatelor Moldo-Române», expune, mai ales după istoricul german *Hammer*, relaţiile Principatelor cu Poarta Otomană; analizează după aceea tratatul de Paris, pentru a arătà că Turcia nu a păstrat nici măcar umbra unei suveranităţi asupra ţerilor române, dovedind aceasta mai ales cu stipulaţia Congresului care opreşte pe Poartă de a încălcà teritoriul lor fără comunul consimţimânt al puterilor, întrebând că ce soiu de suveran este acela care nu are dreptul de a intrà în ţara ce şi-o pretinde ca a lui? Broşura trece după aceea la analiza protocoalelor Congresului de Paris şi arată rolul cel însemnat ce este atribuit de congres poporului român, care va aveà singur să hotărască despre soartea lui, întrucât unirea va aveà sau nu loc, după cum se vor rostì dorinţele poporaţiilor moldo-valahe pentru dânsa sau în contra ei». (3) Altă broşură franceză: «Reorganizarea provinciilor dunărene» aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune că Principatele vor aveà o organizare *naţională*; căci, argumentează autorul anonim al acestei scrieri: «Administraţia provinciilor dunărene nu ar posedà acest caracter, dacă ar fi de o parte specială Valahiei, pe de alta Moldovei; căci întrucât ar fi *naţională* o administraţie moldovenească şi una muntenească?

(1) Adresa şi proiectul, ambele din 16 Aprilie 1856, *ibidem*, III, p. 439, 440. V. Ghica cu toate aceste, devenind mai târziu ministrul lui Vogoride, se preface în unul din cei mai aprigi duşmani ai unirii.

(2) Din 1857, *ibidem*, III, p. 283. De aceeaş părere este şi Place în o depeşă către Walewsky, 13 Iunie, 1856, *ibidem*, III, p. 535.

(3) *Coup d'oeil sur le passé et le présent des Principautés Moldo-Valaques*, Paris, 1857, *ibidem* III, p. 271.

Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta? Nu; aceste două provincii sunt părțile aceluiaș trup, nația românească. *Pentru ca administrația țerilor locuite de Români să fie națională, este neapărat ca această administrație să poată apucà și conduce cu aceeaș mână toate puterile vii ale nației* (1)».

Marele boier *Rossetti Tețcanu*, în scrisoarea lui către *Steaua Dunărei*, explică astfel alipirea lui mai târzie la mișcarea unionistă: «Dorința unirii, fiind pe atunci iscălită numai de boieri și de fiii acestora, pe cari eu, în împrejurările cele mari naționale, pun cel mai mic temeiu, apoi m'am mărginit a aștepta ca mai întâiu această dorință să câștige o formă națională (2)».

In sfârșit o ultimă lucrare franceză, publicată sub pseudonimul de *Sanejouand*, apără cu mult avânt drepturile Principatelor și mai ales acel al unirii, căutând prin un frumos apel la puteri, să convingă pe fiecare, după altă strună și alte interese (3).

Nu numai bărbații politici însă manifestează dorința lor după unirea țerilor române. Clerul iea și el o parte însemnătoare la această mișcare. Așà arhiereul *Neofit Scriban*, profesor și rector al Seminarului Socola, în broșura lui «Unirea și neunirea Principatelor Române», sfârșește căldurosul său apel pentru înfrățire, prin cuvintele: «între moarte și lumină, o Moldovo, alege (4)»! Tot așà și *Melchisedec*, rectorul Seminarului din Huși, în cuvântarea rostită la serbarea hramului Episcopiei Hușilor, spune, între alte multe frumoase lucruri, că «pentru Românii din Principate a sosit o epocă ce-i chiamă la unire. Aceasta este o dovadă că ei sunt pe calea progresului universal al omenirii; că ei sunt chemați a se suì cu o treaptă mai sus pe scara acestui progres veșnic, care este acea tainică scară pe care a văzut-o Iacov că unià cerul cu pământul și că îngerii lui Dumnezeu se suiau și se pogorau pe dânsa (5).

Mitropolitul *Sofronie Miclescu* arată la început temeri în privirea unirii, care trebuind să se facă sub un principe străin, ar puteà periclità biserica ortodoxă; apoi se mai temeà și de desființarea mitropoliei moldovene și reducerea ei la o simplă episcopie. Intr'o interesantă convorbire, Place demonstrându-i că temerile sale erau

(1) *Réorganisation des provinces Danubiennes*, Paris 1856, *ibidem*, III, p. 115.

(2) Din 23 Iunie 1856. *ibidem*, III, p. 592.

(3) *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, 1856, Paris, reprodusă de *Acte și Documente*, III, p. 352—370.

(4) Din 1856, *ibidem* III, p. 1—7.

(5) Din Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 626—627. Locul raportat la p. 620.

neîntemeiate, Mitropolitul care în inima lui erà pentru unire, devenì unul din sprijinitorii ei cei mai de seamă (1).

Dându-se un banchet la via lui M. Kogălniceanu, pentru a se sărbătorì reîntoarcerea în țară a căpitanului *Filipescu* care fusese trimis în surgun de Ruși, pentrucă avuse nespusà îndrăzneală de a se opune la luareà oștirii moldovene cu ei în Rusia, când se retrăsese din Principate în 1853, Cogălniceanu toastează pentru unire (2).

Și poeții se pun în rând pentru a proslăvì marele evenìment. In afară de *Dim. Ralet* care scrie un fel de cronică rimată a întâmplărilor zilei, găsim pe *T. Porfiriu* publicând poezia «Crezul meu», pe *A. Donici* fabula «Vaporul și calul» și pe *V. Alecsandri* dialogul politic «Tândală și Păcală», în care pune față în față pe un prieten al unirii cu un protivnic al ei, din care cel dintâiu izbutește la sfârșit să convingă pe cel de al doilea despre binefacerile unirii și, prinzându-se la joc, cântă *hora unirii*, una din cele mai frumoase inspirații ale marelui poet al neamului românesc, în care Alecsandri a turnat bucuria Românilor în versuri nepieritoare, menite a fi îmbinate cu acordurile muzicei și cu saltul picioarelor (3).

In Muntenia principele Știrbei lucrează și el tot în interesul unirii. El protestează întâiu contra tendinței Porții de a legà tot mai strâns Principatele de Imperiul Otoman, spunând ca «orice lovitură dată spre a ferecà lanțul care leagă aceste nenorocite țeri de Turcia, va aveà drept rezultat a le aruncà în brațele Rusiei». Știrbei sprijinește și el unirea prin două memorii, unul din 1854 către cabinetul vienez, altul din 24 Ian. 1856 către cel francez, în care el susține și nevoia punerii țerii unite sub o dinastie europeană (4).

Și Muntenii publică mai multe scrieri cari pun pe de o parte în lumină folosul unirii, și pe de alta dovedesc dreptul Românilor de

(1) Place c. Walewsky, 22 Iunie, *ibidem* III, p. 554. Părerea că mitropolia Moldovei trebuià redusă la o episcopie, fusese susținută de N. Crețulescu în acelaș memoriu c, Thouvenel, în care el sprijineste și Bucureștii de capitală, *ibidem*, III, p. 727. Comp. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 553.

(2) Din 3 Iunie 1855, *ibidem* III, p. 497. Asupra faptei sărbătoritului vezi darea deseamă din Gazeta de Moldova, *ibidem*, III, p. 506.

(3) Reproduse aceste poezii *ibidem*, III, p 274, 574, 585, 613 și 615.

(4) Memoriul principelui Știrbeiu asupra Protocolului Conferințelor din Constantinopole. Fevruarie 1856, *ibidem*, II, p. 963. C. Hurmuzaki și Ioan Maiorescu, Desvoltarea drepturilor Principatelor, 1857, *ibidem*, III, p. 206, nota.

a cere contopirea vieţii lor. Aşà *Vasile Boerescu,* în broşura lui franceză, tipărită în Paris, «România după tratatul de Paris», constată «că unirea este poporană, mai ales fiindcă nevoia ei e viu simţită de starea a treia» (1). Această lucrare este în deobşte un puternic studiu asupra dreptului public al Românilor din acele timpuri, în care autorul cere, pentru prefacerea în bine a vieţii româneşti, unirea Principatelor, principe străin ereditar, suveranitatea lăuntrică a poporului şi mai multe principii constituţionale. *I. C. Brătianu,* în «Memoriul său asupra situaţiei Moldo-Valahiei după tratatul de Paris», publicat de asemenea în franţuzeşte, după ce stabileşte, la rândul lui, dreptul la unire al Principatelor, analizează şi critică cu mult temeiu dispoziţiunile electorale ale firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc; protestează apoi contra regimului firmanelor introdus de Turcia dela 1856 încoace, din cari unul desfiinţase libertatea presei cea hărăzită de Grigorie Ghica. Brătianu sfârşeşte studiul său cu cuvintele calde: «Am început lupta, când atotputernicia Rusiei făceà pe mai mulţi dintre noi să se îndoească de putinţa izbânzii. Cum am sta oare la îndoeală de a o urmărì astăzi, când Rusia nu mai poate înşelà pe nimeni cu puterea ei, şi când regii înşuşi au fost nevoiţi, prin tăria lucrurilor, de a se face apărătorii neatârnării noastre? Nu! nimic nu va puteà oprì avântul nostru! Am repurtat până acuma o mare victorie. Europa a recunoscut că suntem un popor de 10.000.000 de oameni, menit a luptà şi a triumfà prin libertate. Locul nostru este însemnat printre naţiile cari alcătuesc republica europeană. Avem datoria a-l cucerì» (2).

Altă broşură a unui Român din Bucureşti, întitulată: «O aruncătură de ochi asupra unirii Principatelor Române», după o înfocată apărare a drepturilor Românilor, arată că unirea e mântuirea proprietăţii, desmorţirea şi învierea industriei, sborul învăţăturii, ridicarea miliţiei la adevărata ei însemnătate, înălţarea clerului la cuvenita lui vrednicie şi îmbunătăţirea soartei slujbaşilor; toate aceste erau exagerări, deoarece nu aveau nevoie de unire pentru a se înfăptuì, precum pe de altă parte nu puteau izvorî din simplul fapt al unirii, fără alte silinţe corespunzătoare. Dar orice mişcare sentimentală trebue să aibă şi depăşirile ei. (3) Tot atunci francezul *Vail-*

(1) *La Roumanie après le traité de Paris*, reproduse, *ibidem*, III, p. 13—113.

(2) *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie après la traité de Paris*, 1857. Reprodus *ibidem*, III, p. 149—179 (vezi p. 164 şi 179).

(3) Din 1857, *ibidem*, III, p. 288—341, Locul reprodus se află la p. 297.

lant, fost profesor la Sf. Sava în Bucureşti, publică un fel de proclamaţie, în care înşiră drepturile Românilor, în 31 de puncte, şi sfârşeşte lunga lui enumerare prin un frumos apel la lupta pentru izbândă (1). Mai amintim şi pe cea mai elocventă pledoarie pentru drepturile poporului român, cele atât de adânc încălcate şi cari cu atâta greu îşi făceau iar cale la lumina zilei: scrisorile lui ***Dimitrie Brătianu*** asupra circulării Porţii din 31 Iulie, în care el spune: «Odată ce s'a dovedit că unirea Principatelor este un lucru cu desăvârşire legiuit şi ca ea nu vatămă drepturile nici unei puteri, s'ar păreà că diplomaţia trebue să fie mulţămită. Dar fiindcă se cere ca Principatele să arate şi foloasele ce le aşteaptă dela unire, fiindcă cere să ştie pentru ce noi Românii ţinem la această unire, i-o voiu spune: Noi voim unirea, pentrucă suntem acelaş popor, omogen, identic, ca nici un alt popor al pământului; pentrucă avem aceeaş obârşie, acelaş nume, aceeaş limbă, aceeaş religie, aceleaşi tradiţii, aceeaş istorie, aceeaş civilizaţie, aceleaşi moravuri, aceleaşi aşezăminte, aceleaşi legi şi obiceiuri, aceleaşi regulamente administrative, aceleaşi năzuinţe, aceleaşi interese, aceleaşi nevoi de întâmpinat şi aceleaşi speranţe ce ne leagănă sufletul, aceleaşi meniri de îndeplinit; pentrucă nici un hotar nu ne desparte; pentrucă totul ne apropie şi nimic nu ne deosebeşte, afară doară de reaua voinţă a celora cari voesc să ne vadă desuniţi şi slabi, pentru a face din noi o treaptă spre cucerirea împărăţiei otomane». (2)

In sfârşit să nu uităm o scriere eminentă care apără toate interesele poporului român; acea datorită conlucrării unui Moldovan, ***C. Hurmuzaki***, şi a unui Transilvănean din Muntenia, ***Ioan Maiorescu***, sub titlul «Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tractatului de Paris», tipărită la Bruxelles în 1857. In ea autorii arată întâiu importanţa Principatelor din punct de vedere politic, ca barieră cu putinţă între Rusia şi Turcia, apoi din cel comercial ca aşezată la gurile Dunării; pun apoi în lumină adevărată raporturile ce există între Principate şi Poarta Otomană, protestând contra numirii unor caimacami individuali, în dispreţul chiar al dispoziţiilor Regulamentului Organic. Broşura caută să lovească şi în Turcia prin analogia ce o stabileşte între Poartă, care doar nu-şi pierduse suveranitatea prin faptul că se pusese sub protecţia Europei, întocmai cum nu şi-o pierduse ţerile române pu-

(1) Anexat la o depeşă a lui Thouvenel c. Walewsky, 6 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 608—610.
(2) Din 31 Aug. 1856, *ibidem*, III, p. 764.

nându-se sub a Turciei. După ce limpezesc în toate amărunţimile situaţia ţerilor române faţă cu Poarta, autorii trec la analiza dorinţelor Principatelor asupra reconstituirii lor politice, combătând mai ales părerea că Românii, ca unii ce sunt de o religie cu Ruşii, se vor plecà, fiind uniţi, în partea acestora, dovedind cu toată istoria anterioară frica Românilor de Muscali şi antipatia lor pentru ei. După aceea autorii cercetează: 1) dacă Principatele au dreptul de a se unì într'un singur Stat; 2) dacă Poarta are dreptul de a se opune unei atari năzuinţe; 3) dacă unirea este în folosul Principatelor; 4) dacă este în interesul Europei. Trec apoi la analiza chestiei neutralităţii şi la aceea a eredităţii. Nu spun însă nimic asupra principelui străin, pe care par a nu-l socotì neapărat pentru regenerarea politică a poporului român; căci autorii rezumă în chipul următor cererile lor de reformă: «*Uniunea Principatelor, neutralitatea noului Stat român şi restaurarea principiului de succesiune ereditară pentru Domn* (1)».

Mai găsim o îndoeală asupra foloaselor ce le-ar aduce un principe străin, în «Proiectul de o formulă a dorinţelor României» a logofătului Vasile Ghica care spune că, «cu toate că poporul român nu-şi ascunde neajunsurile probabile ce ar întovărăşì alegerea unui Domn pământean şi *primejdia sigură de a primì pe un principe de rassă străină şi care nu ar aveà simpatiile lui,* pe atâta el doreşte a şterge pentru totdeauna linia maestrită de despărţire între Moldoveni şi Munteni (2)». Principele străin este bine înţeles combătut cu mai multă stăruinţă de N. Istrati, acel ce combăteà şi unirea, în scrierea lui «asupra puterii legiuitoare şi privilegiile Principatelor Moldo-Române (3)».

Această neîncetată frământare a minţii trebuià să adune tot mai multe convingeri în jurul marei idei, şi ne trage rândul să arătăm elementele sociale din cari se alcătuià partidul unirii, însemnând chiar individual pe conducători; căci fără aceştia nici o mişcare nu este cu putinţă în sinul societăţilor. Orice s'ar zice de rolul masselor, şi oricât de însemnat ar fi el în mersul trebilor, aceste masse ar rămâneà nemişcate sau ar bâjbâi în întunerec, fără faclele minţilor mai luminate ce se pun în fruntea lor. De aceea în capul unei

(1) Reprodusă în *Acte şi Documente*, III, p. 179—218. Locul citat la p. 216.

(2) *Ibidem*, III, p. 440.

(3) *Sur le pouvoir législatif et les privilèges des Principautés Moldo-Roumaines*, 1856 *ibidem*, p. 145—147.

societăţi este de nevoie un preşedinte sau un director; în capul unei armate, un general; în al unei corporaţii, un staroste; în al unui partid, un şef. Se înţelege că cercetând elementele alcătuitoare ale partidului unionist, se vor alege dela sine acele ce-i erau protivnice şi cari sprijiniau stăruirea ţerilor române în vieaţa lor despărţită de până acuma.

In Muntenia toată lumea erà pentru unire, întrucât, cum am luat-o aminte, ea venià în folosul acestei ţeri, şi rari numai erau acei ce nu voiau să o primească. Unul din aceştia erà maiorul *Papazoglu* care înserează în *Vestitorul*, organ semi-oficial al guvernului, un articol privitor la *Sâmbăta Moşilor* arătând, după istoricul grec Fotino, că această serbare fusese instituită de Mateiu Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, şi cere ca să se ridice un moment în acea câmpie glorioasă, spre veşnica pomenire a învingătorului. Separatistul moldovean, de altfel marele iniţiator al regenerării culturale a Moldovei, *Gh. Asaki*, reproduce întregul articol al lui Papazoglu, nu numai în româneşte, ci şi în traducere franceză; însă pentru a răspunde pe aceeaş temă gazetarului muntean, Asaki propune «să se neutralizeze simţimântul de umilire pe care monumentul valah l-ar inspirà Moldovenilor, ridicând un altul lui Ştefan cel Mare, biruitorul Muntenilor (1)». Alţi separatişti munteni combăteau unirea pe motivul că «să nu fie concuraţi, în posturile lor, de mai numeroşii boieri moldoveni (2)». Dar la atâta se mărginiau în Muntenia încercările de a combate unirea care, în ochii tuturor şi mai ales în ai Bucureştenilor, trebuià să le aducă mana şi bogăţia, prin concentrarea, în oraşul lor, a întregii vieţi a poporului român din ambele Principate.

Cu totul altfel în Moldova. Aicì unirea puteà devenì ameninţătoare pentru starea oamenilor, mai ales pentru a Ieşenilor, şi trebuià deci mult încordată struna patriotică, pentru ca sunetul ei să acopere pe al interesului personal. Unirea se arată deci în Moldova mai mult ca o jertfă în folosul neamului, decât ca un câştig pentru ţară însăş. Cu toate aceste, prin un fenomen greu de înţeles, dar care totuş se repetă în rari răstimpuri în sânul societăţilor menite spre propăşire, instinctul de păstrare al neamului răpuse pe al păstrării individuale, şi nu numai Moldova, dar şi Iaşul, fură

(1) Corespondenţa din Iaşi c. *l'Etoile du Danube* din 24 Iunie, *ibidem*, III, p. 948.
(2) Corespondenţa în Bucureşti a lui Bois le Comte din 1834, reprodusă de «Moniteur Universel», 18 Sept. 1856. *Ibidem* III, p. 828.

cuprinşi de o înflăcărare neoprită pentru idea unirii, care puse stăpânire pe cele mai multe minţi ce se înălţau măcar cât de puţin peste nivelul zilnicei existenţe.

Partidul unirii adună în sinul lui toate elementele, îmmănunchiază în el toate cugetele şi încoardă toate voinţele, spre a puteà ajunge ţinta mult dorită, şi această adunare, îmmănunchiare şi încordare erà de nevoie, deoarece niciodată poate o cauză mai dreaptă nu a avut de luptat cu mai multă necredinţă, răutate şi manopere ascunse, decât cea apărată de mica şi slaba Moldovă, contra unor uriaşi ce voiau să-i înnăbuşe glasul.

Inainte însă de a expune lupta omerică purtată de un popor întreg, în numele dreptului, contra interesului celor puternici, să trecem în revistă oştirea ce erà dusă în crâncena bătălie.

Câtva timp după subsemnarea tratatului de Paris, în 30 Martie 1856, se înfiinţează în Iaşi comitetul unirii în ziua de 21 Maiu (6 Iunie) 1856, care pune în programul său, ca idei de sprijinit: unirea ţerilor române sub un principe străin dintr'o familie domnitoare europeană, afară de dinastiile statelor mărginaşe; guvernul provizor să fie alcătuit din cei trei mari dregători prevăzuţi de Regulamentul Organic; să se iea măsurile cele mai active de propagandă prin ţară şi să se alcătuească un proiect de lege electorală la Divanul ad-hoc, pentru ca în cazul când comitetul ar fi consultat asupra acestei materii, el să nu se afle nepregătit. Mai adaoge şi cererea, cum am văzut, a unei capitale nouă în centrul ţerii, mai mult pentru a stânge para invidiei contra Bucureştilor, decât pentru a scăpà perspectiva ce aştептă Iaşul. Această decizie este subsemnată numai de boierii mari, cei mai mulţi Ieşeni, şi anume: *Ştefan Catargiu P. Mavrogheni, Laţescu, Leon Ghica, Const. Ghica, Iancu Ghica, Al. Ghica, Al. Catargiu, C. Rolla, C. Hurmuzaki, N. Suţu, D. Ralet, C. Negri, M. Kogălniceanu, I. Pisoschi, V. Alecsandri şi A. Panu.* (1)

In 11 Iunie comitetul este sporit la numărul de 180 de membri, luaţi din întreaga clasă luminată a poporului moldovan: mai toţi boierii cei mari, mulţi boieri mici şi mai mulţi încă oameni din popor, din cari cităm la întâmplare pe: *T. Codrescu, I. Holban, D. Gusti, I. Codrescu, Vasile Baltă, I. Agarici, C. Corjescu, Economul Ion Bobulescu, I. Vârgolici, C. Kerniski, Scarlat Pastia, C. Bosie, G. Stihi, C. Teodorini, Neculai Ionescu, St. Darzeu,*

(1) *Ibidem*, III, p. 520—522.

M. Bălaşescu, Anton Canban, St. Nei, Dim. Tacu, I. Măcărescu, şi *Dr. Fătu* (1).

Logăfătul G. Sturza dela Dulceşti nefiind faţă la alcătuirea celui dintâiu comitet, cere prin o scrisoare să-l privească şi pe el ca membru, spunând în ea că «blăstămată şi fără cuget şi netrebnică zidire va fi acela care, şi în minutele aceste scumpe, va mai cugetà la interesul său particular (2). «Judeţele trimit unul după altul *acte de adeziune* către comitetul ieşan. Cel din *Bacău* este subsemnat de boierii cei mari ai ţinutului: *Rosetti Teţcanu* şi alţi *Rosetti, Aga C. Biberi, A. Docan,* de un mare număr de boieri mici: 8 sărdari, 4 spătari, 2 cluceri, 3 căminari, 8 pitari, 2 jitniceri, 2 şatrari şi 1 sulger şi mulţi oameni neboieri. Unul din aceştia, *A. Gheorghiu* adaoge după subsemnătura lui: «unirea, unirea şi iar unirea»; iar altul, *D. Lupu*: «unirea e dorinţa poporului român şi pe ea o dorim». Actul de adeziune din Bacău însă cere ca prinţul străin să fie «de origine latină.» (3) Actul de adeziune din *Dorohoi* este subsemnat de marele boier *Dim. Ghica* logofăt şi apoi de vreo 30 de boieri mici şi de mai bine de 60 de oameni din popor. El întăreşte cererea făcută prin programul comitetului, anume ca să fie «o capitală nouă aşezată în centrul ţerii». (4)

Din judeţul *Neamţ* vine de asemenea un act de adeziune în care subsemnară pe lângă marele boier *I. G. Cantacuzin,* vreo 60 de boieri mici şi vreo 40 de oameni neboieri şi toţi călugării dela mânăstirea Neamţului, în frunte cu stareţul *Dionisie.* Cererile sunt şi în el unirea sub un domn străin şi o nouă capitală (5).

Cu acelaş text ca şi actul de adeziune al judeţul Neamţu, este şi cel al judeţul *Roman,* subsemnat de Episcopul *Nectarie,* de arhimandritul *Bartolomeu,* de marii boieri *Gheorghe Sturza logofăt, G. Ghica* şi *Scarlat Vârnav,* de vreo 40 de boieri mici şi vreo 20 de oameni din popor (6).

Actul de adeziune al judeţului *Tutova* este mult mai bogat în subsemnături, cuprinzând afară de ale boierilor mari *M. Costache,*

---

(1) *Ibidem,* III, p. 530—532, unde se află 171 de subsemnături, 9 fiind declarate nedescifrabile.

(2) Din 9 Iunie. *Ibidem,* III, p. 527.

(3) Din 22 Iunie. *Ibidem,* III, p. 545.

(4) Din 23 Iunie. *Ibidem,* III, p. 547.

(5) Din 22 Iunie. *Ibidem,* III, p. 548.

(6) Din 22 Iunie. *Ibidem,* III, p. 552.

C. Sturza, *Aga Costin*, *I. Miclescu*, încă peste 60 de boieri mici și vreo 80 de oameni neboieri (1).

Din *Tecuci* s'a păstrat numai scrisoarea colonelului *I. Frunză*, prin care se rostește pentru unire (2).

Din județul *Putna* vine încă o foarte bogată împărtășire, subsemnată de mai mult de 200 de persoane, toate dintre boierii mici și neboieri, repetând fără schimbare dorințele însemnate în programa comitetului din Iași (3).

Actul de adeziune din județul *Fălciu* este subscris de patru boieri mari, *Aga D. Catargiu*, *N. Catargiu*, *N. Costache* și *I. Ralet*, vreo 70 de boieri mici și vreo 80 de neboieri (4).

Cel din județul *Botoșani* este subsemnat de 7 boieri mari, din cari patru membri ai familiei *Cananau*, apoi *Miclescu*, *Aga Grigoriu* și *Aga Jianu*, și un număr însemnat de boieri mici și de neboieri (5).

Din *Fălticeni* vin două acte, unul din partea locuitorilor orașului, celălalt din partea celor din județ. Boierii mari sunt *A. Millo*, *Vasile Canta*, *Aga Al. Botez;* din cei mici în număr de vreo 30 însemnăm pe *Mateiu Ganea* paharnic și vreo 30 de neboieri (6).

Floarea deci a Moldovei, oamenii mai cu vază, mai avuți, mai luminați, atât cei din Iași cât și cei din județ sprijiniau idea unirii. Față cu această aproape unanimitate a clasei mai culte din popor, reprezentanții separatismului erau foarte rari. Și lucru curios, mai multe din numele ce le găsim în rândurile lor începuse prin a fi unioniste, pentru a trece apoi, bine înțeles nu fără pricină, la separatism. Așă găsim bunăoară pe separatiștii de mai târziu *Alecu Millo* vornicul, *N. Docan*, *N. Mavrocordato*, *Dimitrie Cornea* și chiar *Neculai Istrati* la început subsemnați fie în actele de adeziune, fie în cererea îndreptată către Domnitorul Ghica, prin care protestează contra conferințelor de Constantinopole, *cerând unirea cu principele străin* (1). De asemenea și Vasile Ghica pe care l-am

(1) Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 5?3.
(2) Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 558.
(3) Din 30 Iunie. *Ibidem*, III, p. 580.
(4) Din 2 Iulie. *Ibidem*, III, p. 587.
(5) Din 4 Iulie. *Ibidem*, III, p. 596.
(6) Ambele din 9 Iulie. *Ibidem* III, p. 616 și 617. Vor fi venit fără îndoeala acte de adeziune și din partea celorlalte județe; dar ele s'au rătăcit și nu sunt conținute în bogata publicație a *Actelor privitoare la Regenerarea României*, pe care se întemeiază expunerea.
(7) Vezi această cerere din 28 Fevruarie 1856, *ibidem*, III, p. 427.

văzut pledând cu aşà înfocare pentru unire, îl vom găsì primind Ministerul Justiţiei sub Vogoride şi trecând apoi la cel de Interne, ca mai destoinic pentru a gâtuì unirea (1).

După cum se vede şi precum o vedeau şi oamenii timpului, partidul anti-unionist erà mult mai puţin numeros decum se credeà (2). De aceea şi faţă cu numeroasele alipiri către unire, găsim în nămolul de acte asupra acestor evenimente, numai o singură petiţie a separatiştilor din Bârlad adresată Sultanului, în care spun că deşì au subsemnat pentru unire, dar au făcut aceasta numai sub ameninţările guvernului precedent (Grig. Ghica) (3).

Care erà ţinuta ţăranilor, a clasei celei mai numeroase a poporului în chestia unirii? Ei nu se rostiau nici într'un fel, pentrucă nu pricepeau însemnătatea lucrului.

Aici stă deosebirea între răsunetul revoluţiei din 1848 în Muntenia, care putem zice că lăţise ideile ce sprijiniau mişcarea până în straturile cele mai adânci ale poporului, pe când partidul unirii trebuì să se mărginească numai la pătura suprapusă a oraşelor. Şi este lesne de înţeles de unde proveniă această deosebire. Revoluţia din 1848 în Muntenia atinsese un interes real, simţit al ţărănimii, care o usturà şi o înjunghià şi pe care deci puteà să-l pătrundă: desfiinţarea clăcii şi darea unui petec de pământ în proprietatea ţăranului. Pentru acest interes, ţărănimea trebuià să se scoale. Numai în minţile mai luminate se îmbinà acest interes nemijlocit cu ridicarea stării obşteşti a ţerii. Minţile ţăranilor, în orizonul lor cel îngust, nu puteau vedeà soarele răsărind după dealuri. In întrebarea unirii însă, lucrul de căpetenie erà tocmai acel soare pe care pentru a-l vedeà erà de nevoie ca acei ce erau să se bucure de lumina şi de căldura lui, să iasă din vizuina rece şi intunecoasă în care sufletele lor putreziau de atâta timp. Aceasta însă nu o puteau face ţăranii cei lipsiţi, nu numai de cultură, dar şi de binefacerile unei vieţi omeneşti (4.)

(1) Mai sus nota 38 şi mai jos nota 94.

(2) Place c. Walewsky, 24 Iulie 1856, *ibidem* III, p. 706.

(3) Din 19 Aug. 1856, *ibidem* III, p. 775.

(4) «Les paysans, denuées de toute éducation politique, livres à l'omnipotence des sous-administrateurs (privighitori) habitués à obéir à tous les ordres de gouvernement, étaient son effet, par leur nombre, un moyen des plus efficaces pour organiser une manifestation contre l'Union». Art. de *l'Etoile du Danube*, 8 Ianuarie, 1857, *ibidem*, III, p. 1034.

Partidul unirii în luptă.—Am spus că, pentru a aduce la îndeplinire idea în jurul căreia se închegase partidul unirii, el trebuià să ducă o luptă aprigă împotriva duşmanilor acestei alcătuiri politice, duşmani constituiţi mai ales din puterile protivnice unirii, cari se ajutau de elementele lăuntrice, pentru a repurtà izbânda.

Puterile europene ce se împotriviau unirii erau: în întâiul loc Turcia şi Austria cari aveau interes ca această întărire a organismului românesc să nu se îndeplinească. Către ele se alipise însă şi Anglia, de îndată ce această putere văzuse că Rusia sprijinià unirea, căci ea bănuià că, în acest sprijin, Rusia plănuià o lovitură ascunsă contra împărăţiei otomane.

Puterile duşmane unirii se gândise cu drept cuvânt, că ele trebuiau să se silească a împiedicà rostirea dorinţelor pentru unire, numai în Moldova, fiindcă după cum am văzut, respingerea acestei combinări politice erà destul de firesc lucru a fi aşteptată dela ţara ce erà să se piardă prin ea.

De Muntenia ele puteau să nu se preocupe; căci o dorinţă a unirii din partea ţerii ce erà să tragă un folos, nu puteà fi împiedicată, şi ar fi fost a se da pe faţă uneltirile puse în lucrare, dacă şi Muntenia s'ar fi rostit contra unirii. Dar puterile protivnice nici nu aveau nevoie ca unirea să fie respinsă de ambele ţeri; căci fiind vorba de a se cunoaşte dacă contopirea erà dorită, erà neapărat ca voinţele *amândurora* să se întâlnească, şi refuzul uneia din ţeri erà îndestulător pentru a face să cadă combinaţia plănuită.

De aceea şi toate silinţele pentru a împiedicà rostirea dorinţei de unire se concentrează asupra Moldovei, şi lupta partidului unionist pentru izbânda înfrăţirii este dată numai în această ţară. Asupra ei căzù tot greul frământărilor; ei i se cuvine însă şi cununa de lauri pentru izbânda dobândită.

Austria şi Turcia aveau la îndemână cele mai puternice mijloace, pentru a înnăbuşì rostirea dorinţei de unire din partea Moldovei. Cea dintâi ocupase Principatele cu armatele ei, după retragerea Ruşilor către Crimea cea atacată de aliaţi în 1853, şi se înţelege cât de greu cădeà în cumpănă prezenţa baionetelor austriace în o ţară ce trebuise să dea un vot protivnic dorinţelor habsburgice. Ocupaţia se făcuse în 1854 în toiul răsboiului, şi avuse de cauză, sau mai bine de pretext, împiedicarea Ruşilor de a reocupà iarăş ţerile române, fiind deci făcută chip în folosul aliaţilor (1).

(1) Sanejouand, *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, *Ibidem*, III, p. 363. Con-

Dar răsboiul se sfârşise, şi în 30 Martie 1856 se încheiase tratatul de Paris. Trupele aliate părăsise curând după aceea Rusia; dar Austriacii nu se gândiau a ieşi din Principate.

Ei pretextau că nu pot să o facă, până nu vor vedeà sfârşită delimitarea Basarabiei retrocedată de Congresul din Paris, după stăruinţele ei. Comisia europeană, ce trebuià să privigheze lucrările Divanurilor ad-hoc având însă a se întrunì în Bucureşti, delegaţii Rusiei nu voesc să vină acì, înainte ca Austriacii să fi deşertat Principatele. Deabià către jumătatea lui Martie 1857 Austria nemai putând iscodì nimic, este nevoită să-şi retragă oştirile din Ţerile Române (1).

Lupta între cele două partide, unioniştii sprijiniţi numai de Franţa şi anume prin autoritatea sa morală, dar având pentru ei convingerea puternică în dreptatea cauzei ce susţineau, şi separatiştii fără mulţi împărtăşitori în ţară, dar tari prin sprijinul armatei austriace, acel al Turcilor şi întregul aparat ocârmuitor al ţerii, pus la îndemâna caimacamului, înfăţişează două perioade în a ei defăşurare: întâia este cea pregătitoare, urmărită pe timpul ocupaţiei austriace şi a căimăcămiei lui *Toderiţă Balş* dela 15 Iulie 1856 până la Martie 1857, şi a doua după retragerea trupelor austriace, care cade împreună cu moartea lui Balş (2), sub căimăcămia lui *Neculai Vogoride*, dela Martie 1857 până la alegerea desăvârşită a Divanurilor ad-hoc.

a) *Sub căimăcămia lui T. Balş.* — Incotro erà să tindă ocârmuirea lui T. Balş, se vede de pe împrejurarea că ceremonia instalării lui în scaunul de căimăcămie se face cu concursul oştirii austriace. T. Balş având de ambele sale lături pe generalii austriaci Gablentz şi Resnicek, şi urmat de mai mulţ adiotanţi şi ofiţeri ai armatei de ocupaţie, trece în revistă trupele moldoveneşti (3). Se dovedià în destul, prin această împărtăşire a armatei austriace la afacerea absolut lăuntrică a învestirii

venţia între Turcia şi Austria, pentru ca această din urmă să ocupe Principatele, din 14 Iunie 1854, *ibidem*, II, p. 484. La 13 Sept. generalul austriac Coronini erà acum în Bucureşti. *ibidem*, II, p. 506.

(1) In ziua de 14 Martie părăseşte ultimul corp de austriaci Moldova. Place c. Walewsky, 16 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 98.

(2) Firman pentru numirea lui Balş, de caimacam, 15 Iulie 1856, *ibidem*, IV, p. 648. Moartea lui Balş, 1 Martie 1857, *ibidem*, III, p. 1164.

(3) Buletinul săptămânal din «Steaua Dunărei», 14 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 672.

autorităţii supreme în Moldova, cine eră să fie adevăratul stăpân al ţerii. Consulul V. Place se arată «cu totul surprins de a vedeà trupele austriace luând parte, alăturea cu cele moldoveneşti, la sărbătorirea instalării» (1). Cu toate acestea, caimacamul, pentru a-şi mascà purtarea, pune sara la luminaţie şi un transparent care simbolizà unirea, prin două femei ce se ţineau de mână. Tot Balş iea mai târziu iniţiativa de a se ridicà un monument lui Ştefan cel Mare (2). Tovarăşa şi îngăduitoarea Austriei în apăsarea Moldovei, Turcia, pune îndată în lucru un nou soiu de autoritate asupra principatului, impunându-i voinţa ei în afaceri cu totul lăuntrice, prin firmane trimise din Constantinopole. Prin unul, Sultanul revoacă concesia făcută unei compănii franceze, pentru privilegiul plutirii pe Siret. Erà aceasta un semn al îndepărtării Turciei de Franţa care cu toate aceste îi scăpase existenţa (3). Până acolo mergeà sila ce o resimţiau Turcii pentru fosta lor aliată şi patronă, că la prilejul trecerii unui paşa prin Iaşi, el vizitează pe toţi comisarii puterilor ce venise aici spre a cercetà cum stau lucrurile cu dorinţa unirii, afară de comisarul francez, ceeace ambasadorul francez din Constantinopole nu lăsă să treacă, ci arătând Vizirului purtarea necuviincioasă a paşei, acesta primeşte ordinul de a se întoarce îndată la Iaşi, din Basarabia unde trecuse, spre a săvârşi şi faţă cu comisarul francez datoria de politeţă pe care lipsise să o îndeplinească.

Alt firman anulează concesia unei bănci prusiene, de sigur din cauză că şi Prusia sprijinià unirea; al treilea suprimă libertatea presei încuviinţată de domnitorul Ghica, pentru a puteà, prin oprirea ziarelor ce sprijiniau unirea, să înnăbuşe părerile. Place observă asupa acestei întrebări, că «ziarele au trebuit să înceteze de a apăreà, aşà că în momentul când ţara are mai multă nevoie de a fi luminată, toate organele cari sprijiniau unirea au fost silite a amuţì. Ceeace face această tăcere încă mai simţitoare, este că Gazeta oficială (Gazeta Moldovei) continuă mereu articole contra unirii ţerilor române» (4).

Prin un al patrulea firman în sfârşit, se opreşte reîntrarea în ţară a emigraţilor din 1848. Ambasadorul francez «tăgăduià în zadar în chipul cel mai formal, faţă cu art. 23 al tratatului de Paris,

(1) Place c. Walewski, 23 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 680.

(2) Relaţia Stelei Dunării din 23 Iulie 1857, *ibidem*, III, p. 655. Jurnalul comitetului însărcinat cu ridicarea statuei, 18 Decemvrie 1856, *ibidem*, III, p. 985.

(3) Vezi o serie de acte începând dela 8 Aug. 1856, *ibidem*, III, p. 747 şi urm.

(4) Place c. Walewski, 29 Sept. 1856, *ibidem*, III, p. 851.

dreptul de a anulà prin firman măsuri de ocârmuire lăuntrică luate la Bucureşti sau la Iaşi» (1). Poarta acuma nu mai ascultă de Franţa, ci de puterile acele ce băteau în struna ei şi cari căutau să împiedice unirea: Austria şi Anglia. Ambasadorul francez se miră, însă fără temeiu, că «sfetnicii Sultanului nu au fost loviţi de strania situaţie pe care şi-o creează, prin alipirea lor de părerile cabinetului din Viena, şi părăsirea celorlalte puteri reprezentate la Congres, şi mai ales a celor ce au combătut alăturea cu Turcii în contra Rusiei» (2).

Caimacamul T. Balş schimbă îndată pe unioniştii lui Ghica, punând în locul lor oameni cunoscuţi pentru părerile lor în potriva unirii, sau câştigându-i contra ei, tocmai prin numire.

El luase în minister pe *Neculai Vogoride* care declarase lui Place, încă de pe când îl văzuse în Paris, că lucrà din partea Porţii pentru a împiedeca unirea; apoi pe *Neculai Istrati*, cunoscutul teorician al separatismului, şi pe *Neculai Canta* care făceà o opoziţie pe faţă ideii unirii. (3) Caimacamul distitue pe un cap pe toţi dregătorii precum: directorii departamentelor, prefecţii judeţelor, perceptorii dărilor, cea mai mare parte din preşedinţii şi asesorii Divanului şi ai tribunalului, capii jandarmeriei, toţi subadministratorii plăşilor, cari erau bănuiţi de a fi unionişti şi îi «înlocueşte cu persoane aparţinând vechiului partid rusesc şi cari sunt totodată protivnicii unirii Principatelor (4)». Pentru a scăpà de Divanul domnesc al căruia preşedinte erà tocmai unionistul Vasile Sturza, dar pe care nu-l puteà destituì ca pe mulţimea tuturor dregătorilor, Balş întrebuinţase următoarea manoperă pentru a-l compromite. Pune pe Neculai Canta ca, într'un proces al lui, să-i dea o tânguire foarte ofensătoare contra Divanului, cerând garanţie Caimacamului contra «nedreptăţilor *neruşinate* ale Divanului». Caimacamul, ca şi când nu ar fi văzut insulta, recomandă petiţia Divanului, care îşi dă demisia

(1) Thouvenel c. baronul de Prokesch, 8 Aug. 1856, *ibidem*, III, p. 747.

(2) Walewsky c. Thouvenel, 9 Aug. 1856, *ibidem*, III, p. 749.

(3) Place c. Walewsky 24 Dec. 1856, *ibidem*, III, p. 997. In 28 Fevruarie 1856 Istrati subsemnase petiţia pentru unire către domnitorul Ghica (Mai sus nota 7, p. 28). In depeşa lui Place c. Walewsky din 24 Dec. citată aici, se spune despre Istrati că ar fi «depuis *six mois* l'écrivain et le chef du parti séparatiste» El trecuse deci în tabara anti-unionistă pe la Iulie 1856, când cu numirea lui Balş de Caimacam. Data lunară a scrierii *Chestia zilei*, care erà din 1856, trebue să cadă tot pe atunci.

(4) Thouvenel c. Walewsky, 13 Oct. 1856, şi art. din *L'Etoile du Danube* 8 Ianuarie 1857 *ibid.*, III, p. 876 şi 1034.

în întregime. Neculai Canta este mulțumit de Balș pentru această faptă, prin luarea lui în Minister (1).

Pe lângă aceste măsuri obștești luate de Caimacam contra unirii, prigonirile individuale plouau pe capul unioniștilor. Trei tineri sunt surguniți, pentrucă își arătase prea pe față aplecarea lor pentru unire. Se violează domiciliul și se arestează alți doi tineri: *Holban și Voinov*, cari se întorceau dela o petrecere dela țară îmbrăcați în costum național. Colonelul *Frunză* este destituit din postul de comandant, pentrucă se rostise în favoarea unirii (2). Comandantul jandarmeriei ținutului Tecuciu *Diamandescu* este de asemeni destituit. Muzica militară și chiar bandele de lăutari sunt împiedecate de a cântà *hora unirii*; dialogul politic *Tăndală și Păcală* al lui Alecsandri oprit de a se mai jucà, și câte alte măsuri de acelaș fel (3).

Pentru a ilustrà și mai limpede ura contra unioniștilor, întâmplându-se să moară Mihail Cantacuzino Pașcanu, partizan al unirii, în timpul ce el zăceà mort în casa lui, alăturea cu el Neculai Istrati dădeà un bal și se înveselià cu muzici și lăutari (4).

Dar Balș știà, din vremuri vechi, că numai cu slujbe, ori cât de mari ari ar fi ele, nu se răsbate la Constantinopole, și că inimile Turcilor nu se descue decât cu chei de aur. El se împăcase deci cu bancherii *Zarifi* și *Vlasto* din Constantinopole, ca să trateze în numele său cu miniștrii Sultanului, asupra numirii lui la gospodoratul Moldovei, însărcinând pe această casă a merge până la 80.000 de galbeni (1.000.000 de lei noi), spre a obțineà domnia, și în caz de izbutire, Caimacamul se obligà a da zisei case, cu preț neînsemnat, în arendă salinele și dreptul de exportare a cerealelor. Casa de bancă îi răspunde că și-a asigurat cooperarea ambasadorilor Franței (ceeace nu erà decât un sfruntat neadevăr) și Angliei, și că ea caută deocamdată a procurà lui Balș căimăcămia pentru 25.000 de galbeni. Balș îi răspunde că va primì căimăcămia, adecă va da 25.000

(1) Place c Walewsky, 29 Dec. 1856. *Ibid.* III, p. 1008.

(2) Mai sus nota 2, p. 28, actul de adeziune a lui Frunză către proclamația comitetului ieșan al unirii.

(3) Art. din *L'Etoile du Danube*, 8 Ian. 1857 *ibid.*, III, p. 1034, Gazeta *Steaua Dunării*, oprită a mai ieși la Iași, se strămută la Bruxela unde apare sub titlul *L'Etoile du Danube*, în limba franceză, sub direcția lui N. Ionescu.

(4) Place c. Walewsky, 2 Martie 1857, *ibidem*, III, p. 1169, Necrologul lui Pașcanu, *ibidem*, p. 1053.

de galbeni , numai dacă i se va asigură domnia (1). Mai la urmă Balş se hotărăşte a face jertfa cea mai mică, spre a pune mâna pe căimăcămie, mijlocul cel mai sigur de a ajunge la domnie.

Purtarea lui T. Balş în chestia unirii este pe deplin înţeleasă. Atât Austria cât şi Turcia îi făgăduise domnia, în cazul bine înţeles când unirea nu s'ar înfăptuì (2), şi pentru a înlăturà această putinţă luptase din răsputeri Caimacamul Balş. El uitase însă să se asigure şi din partea morţii, care venì să-l umfle pe neaşteptate, tocmai când erà să intre în toiul luptei celei mari: alegerile pentru Divanul ad-hoc.

b) *Sub căimăcămia lui N. Vogoride.* — La moartea lui T. Balş, partidul unionist caută în zadar a face să se orânduească căimăcămia de 3 persoane, prevăzută de Regulamentul Organic, căci Turcii numesc pe Neculai Vogoride, un paşa turcesc ce fusese împământenit în Moldova, prin căsătoria lui cu fiica lui Costache Conaki. Acest nou agent al Porţii şi al Austriei înşeală pe Francezi, prin o făgăduinţă iscălită de purtare neutrală în cauza unirii. Unioniştii însă, cari ştiau cu cine aveau a face, rămaseră îmmărmuriţi la vestea acestei numiri (3).

Venirea lui Vogoride în capul Moldovei se întâlnià cu trimiterea firmanului pentru alegerile Divanului ad-hoc şi cu adunarea în Bucureşti a comisiei europene. Lupta cea hotărîtoare erà să se încingă.

Vogoride începe prin a mărginì îndatorirea pe care şi-o luase către consulul francez din Iaşi, interpretând astfel declaraţia lui scrisă: că «va sprijinì *cu cumpătare* unirea, dacă va dobândì convingerea că această combinaţie va fi primită de Congres, după ce va fi fost votată de Divanuri» (4). Dar cum erà cu putinţă să obţie această convingere, asupra unui act încă ascuns în tainele viitorului! Apoi împlinirea condiţiei impuse de Vogoride atârnà tocmai de sprijinul ce erà să-l dea el cauzei unirii, sau de împotrivirea ce erà să i-o arăte. Făgăduinţa Caimacamului ascundeà deci un cerc vicios; erà o îndatorire sofistică care nu-l legà la nimic.

---

(1) V. Place c. Walewski, 10 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 617.

(2) Comp. Place c. Walewski, 19 Iulie 1856, cu Place c. Thouvenel, 12 Dec. 1856, *ibidem*, III, p. 680 şi 970.

(3) *L'Etoile du Danube*, 9 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 7. Că Vogoride erà paşă, vezi doleanţa unioniştilor Moldovei c. comisia din Bucureşti, 30 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 166.

(4) Place c. Walewsky, 14 Martie 1857, *ibidem* IV, p. 48: «s'il obtenait la certitude que cette combinaison triomphera dans le congrès, après qu'elle aura été votée par les divans».

Ministrul de interne rânduit de Vogoride, Neculai Canta, recunoscând însă, faţă cu puternica mişcare din Moldova, că nu ar puteà luà îndatorirea de a face ca alegerile să iasă contra unirii, schimbă ministerul lui, al Internelor, cu Costin Catargiu care iea asupră-şi această îndatorire (1).

Vogoride înscenează mai multe uneltiri falşe contra ideii unirii. Aşà el răspândeşte vestea, că unirea ar trebuì să aibă de rezultat împărţirea pământurilor, fiind o reînnoire a mişcării socialiste din 1848. Presa fiind încătuşată, unioniştii nu puteau combate atari neadevăruri primejdioase, decât prin placarde litografiate şi prin întruniri; dar şi un mijloc şi altul fu oprit de guvern ca aţiţător al duhurilor. Guvernul anume susţineà că «trebue ferite alegerile de orice înrâuriri sau uneltiri cari, într'un duh excluziv de partid, sunt de fire a aduce rătăcirea şi a ameninţà sinceritatea alegerilor» (2).

După teoria constituţională a guvernului lui Vogoride, discuţia teoretică, convingerea pe calea ideilor se socotià şi ea uneltire electorală.

Fiind însă că unioniştii tot nu încetau de a lucrà, apoi arestul împrăştiat cu mânoşie în dreapta şi în stânga venì să asigure încă şi mai mult «sinceritatea alegerilor». Pe lângă siluiri, guvernul întrebuinţà şi ademenirea şi favorurile nemeritate, pentru a atrage în partea lui elementele şovăitoare.

Următoarea scrisoare a lui Costin Catargiu către prefectul de Putna, care trebuià să lucreze mai cu sălbăticie contra numeroşilor unionişti din judeţul său, este caracteristică în această privire: «Am vorbit E. S. Caimacamului, spune Ministrul prefectului său, în favoarea fiului d-tale Mitică, spre a fi înaintat la gradul de ofiţer. Deşì sunt încredinţat că nu face nimic şi bate numai uliţele, d-tale însă nimic nu ţi se poate refuzà». (3) Tot soiul de silnicii, bătăi, încălcări de domiciliu şi perchiziţii nelegale, destituiri din dregătorii, anulare de alegeri ale autorităţilor rânduite pe această cale, până ce ieşeau candidaţi plăcuţi guvernului, şi câte altele toate, sunt puse în lucrare în toate părţile ţerii. Cu toate aceste prigoniri, partidul unionist se întărià, în loc de a da îndărăt, şi de aceea, lucru vrednic de însemnat, pe când acest partid erà organizat în

(1) Place c. Thouvenel, 25 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 131.

(2) Incunoştinţarea Departamentului de Interne, 3 Aprilie 1857, *ibidem*, IV, p. 216. Circularea lui Costin Catargi, 2 Aprile, *ibidem* IV, p. 202.

(3) Min. de Interne c. Iord. Pruncu, prefect de Putna, 13 Aprilie 1857, *ibidem*, IV, p. 322.

comitete pe calea privată, cel antiunionist nu lucrà în acelaş chip, deoarece el partizani nu aveà decât pe agenţii ocârmuirii, şi nu erà reprezentat decât de puterea acesteia, căptuşită cu a Turciei şi a Austriei (1). Agenţii francezi, atât consulul din Iaşi cât şi membrul comisiei din Bucureşti şi ambasadorul din Constantinopole, înţelegând că, dacă s'ar tolerà sistemul de intimidare urmat de guvernul lui Vogoride, cauza unirii ar fi nu numai compromisă ci chiar cu desăvîrşire pierdută, îşi dădeau toate silinţele pentru a pune în lumină cât se poate mai vie uneltirile Caimacamului spre a silì pe Turcia a revenì la respectul stipulaţiilor tratatului de Paris (2). Dar toate sforţările erau zadarnice. Poarta se prefăceà a făgăduì schimbarea sistemului, pe când în realitate ea erà aceea care înteţià pe Caimacam la cea mai straşnică încordare în combaterea unirii.

Unioniştii bănuiau că Vogoride lucrà după îndemnuri scrise ce îi sosiau din partea agenţilor politicei turceşti şi deci ei se gândiră a pune mâna pe corespondenţa cea tainică a Caimacamului. Ei câştigară pe o persoană din casa lui şi, plătind-o bine (se spuneà cu 14.000 de galbeni), o ademeniră să fure scrisorile lui Vogoride. Aceste scrisori, toate în limba greacă, fură date publicităţii întâiu prin ziarul unionist din Bruxelles *l'Etoile du Danube*, de unde ele fură reproduse în mai multe ziare europene. Ele destăinuiau într'un chip neîndoelnic acţiunea rudeniilor lui Vogoride şi a autorităţilor turceşti, precum şi uneltirile Austriei în contra unirii.

In ele tatăl şi fratele Caimacamului îl îmbiiau să se poarte ca un protivnic hotărît al unirii, care ruinând drepturile Moldovei, el nu ar trebuì niciodată să consimtă ca, în timpul căimăcămiei lui, asemenea drepturi să fie pierdute şi nimicite în favoarea Valahiei; că cele trei puteri îi vor fi recunoscătoare dacă va izbutì ca Divanul Moldovei să se rostească contra unirii; ca sublima Poartă îi cere ca să fie tare şi neclintit şi că trebuià să-i apere interesele, până când va puteà ea însăş să se declare pe faţă contra unirii. Un agent al Porţii, Fotiadi Bei, scrià lui Vogoride ca «el să lucreze fără vuet şi fără a destăinuì că ar primì pentru aceasta instrucţii dela Poartă». Şi cu toate acestea, în momentul ce agentul Porţii

(1) Place c. Walewsky, 5 Aprilie 1857, *ibidem*, IV, p. 246: «D'un côté les comités unionistes, c'est à dire le pays; de l'autre le gouvernement ou pour mieux dire l'Autriche et la Turquie».

(2) Thouvenel c. Walewsky, 6 Aprilie 1857, *ibidem*, p. 256.

scrià aceste lucruri Caimacamului, Marele Vizir «protestă ambasadorului francez *cu lacrimile în ochi* că ar condamnà excesele lui Vogoride (1).

Principesa Vogoride, fiica lui Conaki, nu puteà însă îngădui apriga hărueală pe care, după părerea ei, Ministrul de Interne o aplicà ţerii, şi ea cere dela bărbatul ei înlăturarea lui din minister, sub ameninţarea despărţeniei de el, lucru de care Vogoride se temeà mai mult decât de acea de iubitul său ministru (2).

Costin Catargiu fu înlăturat şi înlocuit cu Vasile Ghica, fostul aprig unionist, dar care îşi vânduse convingerile pe blidul de linte (a nu se amestecà V. Ghica cu V. Sturza care a fost şi a rămas unionist până la sfârşit). Inlocuirea schimbă însă numai persoana, nu şi sistemul; ba noul venit dorind să se recomande, îndrumă o şi mai aspră prigonire a unioniştilor, documentată prin acte de silnicie de o nemaipomenită sălbăticie, îndrăznind chiar a se apucà de capul bisericii, pe care voià să-l silească a destitui pe cei doi fraţi, arhimandriţii Scriban, unionişti înfocaţi, din cari unul apărase chiar în scris sfânta pentru el cauză a unirii (3).

In o elocventă depeşă către comitele de Walewsky, consulul francez din Iaşi arată cum «din organul Mitropolitului răsună ţipetul unui popor întreg ce se calcă şi se ocăreşte, în dispreţul garanţiilor pe cari Europa i le-a dat, şi acest ţipet este cu atâta mai duios, cu cât este dat de un păstor obosit de vârstă, dar însufleţit de primejdia neamului său. După ce a siluit toate clasele societăţii, ocârmuirea moldovenească atacă pe arhiereu, ultima şi cea mai serioasă piedică. Nu se atacă atât prelatul, cât viitorul preşedinte al Divanului. Se tinde deci la răsturnarea operei a însuş Congresului» (4).

Cu toate apăsările însă, Vogoride simţià că nu va puteà sdrobi hidra unirii, ale căreia capete răsăriau înşeptit la fiecare taiere. El se hotărî deci a le tăià pe toate deodată şi anume printr'un mijloc la care, dacă s'ar fi gândit mai de demult, nici nu ar fi avut nevoie a mai întrebuinţà şi alte constrângeri.

Acest mijloc erà falşificarea listelor electorale.

(1) Talleyrand c. Walewsky, 12 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 800. Analiza tuturor scrisorilor conţinute în vol. IV al *Actelor şi documentelor*, p. 328 şi urm., şi în *Istoria Românilor din Dacia traiană*, VI, pag. 581 şi urm.

(2) Asupra rolului soţiei lui Vogoride, vezi interesanta depeşă a lui Place c. Walewsky, 2 Maiu 1857, *ibidem*, IV, p. 478.

(3) Vezi mai sus nota 4, p. 20, scrierea arhim. Neofit Scriban.

(4) Place c. Walewsky 7 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 747.

Trebuià însă lucrat repede, căci Turcia aveà cel mai mare interes ca «alegerile din Moldova să se facă înaintea celor din Muntenia, pentru ca un vot protivnic unirii se vină din Iaşi să lovească cu stârpiciune votul ce se ştieà bine că erà cu neputinţă de împiedecat din partea Divanului valah» (1). Inscrierile în liste se şi făcură în mare grabă şi în chipul cel mai samavolnic, fără a se respectà nici prescrierile firmanului, nici starea corespunzătoare a alegătorilor; singura normă de alegere erà plecările unioniste sau anti-unioniste ale indivizilor. Se făcură nenumărate protestări din partea unioniştilor respinşi sau trecuţi cu vederea; dar judecarea protestelor urmând să se facă de comitete alcătuite din organe de ale ocărmuirii, respingerea erà totdeauna deslegarea ce se dădeà acestor tânguiri. Cele mai de multe ori protestul se restituia fără nici o rezoluţie, pentru ca să nu aibă nici un mijloc de dovadă că a fost înaintat. Uneori se puneau pe acele protesturi rezoluţii cu totul nehotărîte cari nu puteau fi controlate, precum bunăoară că, «cercetând reclamaţia cu luare aminte, a găsit-o neîndestulătoare în mărginirea înaltului împărătesc firman» (2). Cât despre ţărani, se tipăriau formulare în alb cari se umpleau cu numele delegaţilor plăcuţi guvernului. Listele fusese alcătuite de *N. Istrati*, *Costin Catargiu* şi de consulul austriac *Gödel de Lannoy*, mai luând parte la şedinţele în cari persoanele suspecte erau desbătute şi *N. Cantacuzino* şi uneori chiar Caimacamul. Multe informaţii le dobândise consulul austriac dela starostii lui din provincie. Place spune în prea interesanta depeşă, în care raportează aceste lucruri, că «Domnul Gödel a supraveghiat această lucrare până în ultimul moment, mergând adeseori la tipografia Statului, diriguită de *Asaki*, în timpul cât se tipăriau listele, şi acolo încă a mai făcut ştergeri“ (3).

Rezultatele acestor operaţiuni fură că din 2.000 de proprietari mari ai Moldovei numai 750 fură înscrişi în liste; din 20.000 de proprietari mici, numai 2.264; din neguţători şi meseriaşi, vreo 11.000, fură înscrişi numai 1.190, iar în tot cuprinsul Moldovei nu se găsise din profesiile liberale: avocaţi, doctori, ingineri, arhitecţi, mai mult de 11 persoane cu drepturi de alegători. Aşà fiind, listele în total cuprindeau numai 4.658 de nume, în loc de 40.000 cât ar fi trebuit să însumeze. Se făcuse, nu e vorba, mare caz de cei 167.222 de

(1) Talleyrand c. Walewsky, 23 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 934.

(2) Reclamaţia lui *Botez* din 18 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 880.

(3) Place c. Walewsky, în Iulie 1857, *ibidem*, V, p. 36. Comp. corespondenţa din Iaşi către *L'Etoile de Danube*, 12 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 800.

ţărani, cari însă, faţă cu modul cum li se luà votul, nu însemnau absolut nimic pentru rezultatul alegerilor.

Partidul unirii, scos din răbdare, erà cât pe ce să se dedeà la vreo mişcare violentă, lucru de care se temeà consulul Place, care spune, într'o depeşă către Valewsky, că «până acum poporul s'a mănţinut în căile legale ; dar cred că a ajuns la ultimele margini ale răbdării, şi dacă se îngădue a se face alegerile în condiţiile de faţă, nu mai răspund de linişteа publică» (1).

Dar ar fi fost şi mai rău pentru cauza unirii, dacă interveniă vreo răsvrătire; căci s'ar fi atras numai decât o ocupaţie a ţerii care ar fi făcut să amuţească orice năzuinţă după unire.

Românii însă dădură dovadă de o desăvârşită înţelepciune, înghiţindu-şi amarul şi păstrând liniştea din afară, când în sufletul lor clocotià înverşunarea cea mai încordată. Ambasadorul Franţei, văzând că pe calea stăruinţelor nu poate ajunge la nimic, se hotăreşte să apuce pe aceea a ameninţărilor. Reşid Paşa mărturiseşte atunci lui Thouvenel, că el ar fi gata să se retragă din vizirat, dacă s'ar găsì în Turcia alt personaj care să primească combinaţia unirii (2).

Tocmai pe atunci vine în sprijinul partizanilor unirii altă destăinuire gravă asupra Caimacamului, asemuitoare celei provenite din publicarea corespondenţei lui Vogoride. Anume Alexandru Cuza, pârcălabul de Galaţi, unionist rămas încă în dregătorie, desgustat de măsurile nedrepte a căror aplicare i se cereà necontenit, dă o răsunătoare demisie, în care arată toate manoperele ce le întrebuinţà guvernul pentru înnăbuşirea dorinţei unirii (3).

Sdruncinată prin aceste lovituri, Turcia erà aproape să cedeze şi să încuviinţeze revizuirea listelor electorale, în care se concentrau acum cererile unioniştilor; dar sprijinită de Austria şi mai ales de aliata Franţei, Anglia, Turcia îşi revine în fire şi mănţinând listele cum erau făcute, ordonă lui Vogoride să proceadă la alegeri. Dar chiar din cei înscrişi pe listă cei mai mulţi cari aveau simpatii pentru unire, deşi fusese priviţi ca protivnici, nu ieau parte la vot. Se alege totuş un Divan ad-hoc alcătuit numai din anti-unionişti. Atunci Thouvenel, ambasadorul Franţei, precum şi ai Prusiei, Rusiei şi Sardiniei declară că părăsesc Constantinopolea, rupând re-

(1) Place către Valewsky din 18 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 884.

(2) Outry c. Thouvenel, 14 Maiu, şi Thouvenel c. Valewsky, 14 Maiu 1857, *ibidem*, *IV*, p. 610 şi 581.

(3) Din 6 Iulie 1857, *ibidem*, V, p. 447.

laţiile diplomatice. Românii însă pe de altă parte nevoind cu nici un preţ să desfacă chestia principelui străin de aceea a unirii, Poarta se află în alternativa sau de a pierde prietenia a patru puteri, sau de a vedeà, după convingere ei, România unită şi apoi şi Serbia desfăcându-se de împărăţie. Ea se hotărî deci a jertfi prietenia Franţei şi a celorlalte trei puteri şi mănţinù refuzul anulării alegerilor din Moldova.

Napoleon văzând că din cauza Angliei nu poate înfrânge încăpăţinarea Turciei, se înţelege cu regina *Victoria* la *Osborne*, renunţând la unirea totală a ţerilor române şi mulţumindu-se numai cu o unire vamală, militară şi judecătorească; iar Anglia făgădueşte în schimb Franţei, pentru această concesie la vederile ei, să obţină dela Turci, ca o satisfacţie morală pentru Franţa, anularea alegerilor moldovene. *Outry* spuneà prea bine asupra acestei împăcări, că «Franţa câştigase forma, iar Anglia, Austria şi Turcia fondul şi ţinta tuturor silinţelor lor» (1), ceeace va reieşì mai limpede din Convenţia de Paris.

In Moldova însă ştirea, deocamdată nedeplină, avù un efect înălţător. Vogoride fusese răpus; alegerile fusese anulate şi partidul uniunii triumfase. Intr'adevăr Caimacamul văzându-se desaprobat de înşişi stăpânii pentru cari lucrase, îşi schimbă cu totul purtarea şi, din aprig duşman al unirii, devine un proteguitor nepărtinitor al alegerilor. Rezultatul nouăi rostiri a Moldovei dă un Divan aproape în unanimitate pentru unire şi din care numai doi membri erau hotărît protivnicii ei. Vrednic de însemnat este, pentru a judecà sub ce presiune fusese ales Divanul cel anulat, că din el numai trei inşi fură realeşi în cel nou (2).

Se înţelege că lupta cea încordată, dată de partidul unionist contra adversarilor săi, a trebuit să-i închege din ce în ce mai mult rândurile, încât partidul unionist ieşì din această luptă cu mult intărit. El însă aveà nevoie de această întărire, întrucât desbaterile încinse în Divanul Moldovei deveniră aşà de ameninţătoare, încât dacă partidul uniunii nu ar fi fost puternic chituit, prin apriga luptă susţinută de el, s'ar fi risipit, şi Divanul ad-hoc al Moldovei, cu toate că erà compus numai din partizanii unirii, ar fi putut da un vot protivnic idealului acestora.

(1) Ontry c. Thouvenel, 17 Aug., *ibidem*, V, p. 474.
(2) Place c. Walewsky, 22 Sept. 1857, *ibidem*, V, p. 612.